

Németh László

Égető Eszter

TARTALOM

Árnyékok

Két férfi

Háborús tavasz

Lajosfalvi paradicsom

Asszonyok

Angyalharag

Tanyai internátus

Menekülők és maradók

Elefánttemető

Epilógus

Árnyékok

Az első dolog, ami Esztike fejébe szöget ütött, olyan volt, mint egy tréfa. Nagytata a székiben ült, s az újságot olvasta; ő a sublód előtt a babáját énekeltette. Helyet csinált neki a zsámolyon maga mellett, s fölváltva énekeltek; egyszer ő, egyszer a baba. Amikor ő énekelt, a szája egész picikét elnyílt, s a hangszálai, anélkül, hogy hangot adtak volna (legföljebb noha nyikkant egy kicsit), megfeszültek. Amikor a baba énekelt, az ő gégéje pihent, csak a feje billent félre, s a hallása feszült a messzibe.

Esztike nagyon szeretett így kettesben ülni nagytatával. A néha-néha megcsördülő papír a feje fölött, a meleg, ismerős test fönn a széken barátságosabbá tette a lemerülést a maga világába. Nagytatának nem volt az a szokása, mint nagymamuskának, hogy orvul megfigyelte őt. Az ember egyszer csak azt látja, hogy nézik, s nevetnie kell és elpirulnia. Nagytata csak ott volt, és olvasott vagy az öreg, hosszú könyvben számolt, s ha eszébe jutott, hogy vele is foglalkozzék, akkor nagy papírcsörgés, székyekergés, nyögés figyelmeztette, hogy nagytata le fog hajolni, s kövér arca őt fogja keresni a szék- és asztallábakon át. Ha nagytatával ült az ember, éppen csak azokat a tétova csápokat kellett fönnjártatni, amelyekkel a játékban elmerült gyermek kémli a szoba magását maga fölött.

Most is csak ezek a csápok tudósították (olyan édes volt így együtt énekelni), hogy nagymamuska a szokott árnyék módján bejött, az újság nagytata térdére konyult, s arról, amit olvasott, halk beszélgetésbe kezdenek. - Nagyon prüszköl - hallotta nagytata hangját. - Már megint ellene beszéltek? - kérdezte nagymamuska. - A tarhonyát meg a százezer kereket hozták föl. Pedig a kövel is aligha így nem jár. Rajta ragad, hogy egy hegyet akart letutajozni...

Ha nagymamuska jelet nem ad, tán ezek a furcsák szavak is megmaradnak zsongásnak az Esztike hallásában; de nagymamuska odaintett nagytatának. Esztike nem látta ezt az intést vagy hunyorítást, de annyi volt, mintha látta volna. Ahogy elhallgattak, a beállt szünet, nagytata bosszús, lázongó mormogása mind arra vallott, hogy azt a jól ismert jelet adták le, amellyel a felnőttek az ő jelenlétére emlékeztetik egymást. Szürke szemét egy pillanatra fölemelte az ének meredtségéből, s figyelmesen végigjárta őket a tekintetével. A szem is csak azt mondta, amit a fül; nagytata arcán még ott volt a belefojtott szó, nagymamuskáén pedig a kétféle ijedelem, hogy nagytata olyat mond, amit ő otthon visszamondhat, s hogy nagytata rossz néven veszi, amiért leckézteti. Ez alatt a szemfordulás alatt füléből is feljöttek esze világosságába az utolsó szavak: a tarhonya meg a százezer kerék, de legfőképpen, aminél nagytatát elnémították, hogy apuska (mert hiszen az ilyen elnémulásokkor róla volt szó) egy hegyet akar ide letutajozni.

Esztike nem volt kíváncsi természet. Illemtudón cipelte ide-oda a sámliját, tisztelte a határokat, amelyeken túl a felnőttek járnak-kelnek a maguk sámlijával és a maguk babájával. De még ezen vagy a következő napon Bora egy más furcsa dolgot mondott a konyhán, amiről nagytata beléje fojtott tréfájára kellett gondolnia. Bora anyuskáék szolgálója volt, s anyuska tízórai edényét hozta át, a félig megevett tojást s az éppen hogy megcsipegetett pirított kenyeret. Amióta anyuska beteg volt, ők is innen ettek, nagytatáéktól. Borának csak az edényekkel kellett a két lakás közt szaladgálnia: mosdásnál a spongyát fogni, evésnél a tálcát a szalvétával az ölébe rakni. De Bora unta magát odaát, s ha Juszti néni vagy nagymamuska rá nem szólt, szívesen elácsorgott a konyhán. A tojássárgája most is rég rászáradt a visszahozott kistányér-ra, s ő még mindig a kredenc sarkát támasztotta. Juszti néni egy halat pucolt, s szabadkozott, hogy olyan ritkán csinál halat. - Pedig mindig nézem ám, mert tudom, hogy szegénykének (ez anyuska volt) semmihez sincs olyan kedve, mint a halhoz. A többin csak elnyámmog, de a

halat múlt vasárnap is utolsó morzsáig megette. Az Isten tudja, hova teszitek ti ott Körtvélyesen a halat. (Mert Bora is a halászfaluból való volt.) Egész nap ott kinn ladikáznak a Tiszán, azt még sincs hal. Ami van, olyan, hogy az ember nem meri megvenni. Isten őrizz, hogy valami romlott halat etessek meg szegény nyomorulttal.

Amíg beszélt, sebesen kotorta a pikkelyt, úgy, hogy az ezüst végre mind a késen volt, a pikkelyek helyén meg rózsaszínűen bújott elő a hús. Esztike és Bora is ugyanazt nézték: a sebesen járó kést s a tisztuló halat. Esztikének volt egy kis körül zárt konyhaköténye, abban neki is szabad volt a konyhába kijönnie, megmoshatta a hokedliján a zöldséget, s föl vághatta a petrezselymet - nagymamuska azt mondta, hadd szokják a háztartáshoz; most azonban csak ott állt Juszti néni könyöke mögött, s merev pillával nézte a pikkelyek fényjátékát. Bora is azt nézte az ajtófától, de benne most is a bolondság járt; mert Bora tele volt bolondsággal, föl-le járt benne, a kiböffenő arca s a hol erre, hol arra ficamodó csípeje közt. Most is egyszer csak azt mondja: - Ne féljen, lesz itt hal. Csak a Tiszát hozzák be az urak a város alá... Mért, nem hallotta tán, Juszti néni? Itt fog elfolyni abban a gödörben a gimnázium alatt. Ahol most a céllövölde van. - Ezt a bolondgombát meg hol szedted? Neked mindig vannak ilyen bolondgombáid - szólt rá Juszti néni, de látszott, hogy ő is szívesen hallgatja. - Ez nem bolondgomba. Csodálom, hogy Juszti néném nem hallotta. Tessék csak megkérdezni Márton bácsit; ott beszéltek Janikával a műhelyben...

Márton bácsi a Juszti néni ura volt, s az, hogy az ő műhelyében beszéltek, hozzá azzal a szeles rokongyerekekkel, aki folyton az úr körül hallgatózott, egy kis méltóságot adott a dolognak. - Ja, a Víg Jancsi - mondta, mint aki tudja, honnan fúj a szél. - Hát régi időkben úgy volt - tette aztán hozzá méltányolón. - Amíg a tó megvolt, mondják, itt vesztegeltek a hajók a város alatt. - Hát most megint úgy lesz. Itt lesz a kikötő a városház mögött. Akkor legalább én is kapok egy jóképű hajóst - böffent ki Borából az új bolondság. - Nem hajóst kapsz te, hanem tutajost - nevetett Juszti néni. - Ott gugyorogtok a tóoddal a fenyőfákon a kis kunyhók előtt. - Juszti néni, kérem - szólalt meg most Esztike is, levéve a leöblített halról a szemét. - Igaz az, hogy egy hegyet is le lehet tutajozni?

Esztike ritkán tett fel kérdéseket. Nemcsak mert a felnőttek a kérdést zaklatásnak veszik, s ritkán adnak kielégítő feleletet; az esze is más volt, nem olyan, amelyik kérdéseket terem. Járt ide-oda, mint a virágállatok tapogatója, maga se tudta, mit tapogat ezzel az imbolygással. Képek, illatok, előérzetek gyűltek össze benne, kérdésekre ritkán volt szüksége ennek a tapogatózásnak. Most azonban egyik furcsaság a másik felé nyúlt. „A Tiszát behozni a város alá”, ez olyan volt, mint amért nagymamuska nagytatát leintette. S az, hogy Juszti néni is a tutajosokat kezdte emlegetni, s kettőt szinte összerímelte. - A hegyet letutajozni, kedvesem - nézett rá Juszti néni. - Kitől hallott ilyet?

Az, hogy egy gyerek gondolkozik, s nagy hallgatásában ilyesmit forgat a fejében, Juszti néni mindig meghökkentette egy kicsit. Bora azonban nem volt ilyen csodálkozó, ő jóformán maga is gyerek volt még; az efféle kérdésekben őt nem a váratlan lelki tartalom, hanem a váratlanul egymás mellé került dolgok ragadták meg. - Mit mond? Egy hegyet? - nézett Esztikére ő is, s az újabb nevetés mintha csak kijáratot keresne, egyszerre rázta meg a mellét, öntötte el fénnel a szemét, míg csak a leglágyabb helyin, a száján egy „hihi”-ben ki nem rettyent. - Ki mondta ezt magának, kedvesem? - ismételte meg Juszti néni a kérdést. De Esztike megzavarodva nézett rá, s nem felelt. Hátha nagytata is csak úgy mondta, talán csak ráfogta apuskára. Az egész sokkal homályosabb volt, semhogy beszélni tudott volna róla, azonkívül tán meg is bántja vagy szégyenbe keveri apuskát, ha beszél. Csak nézte Juszti néni és pirult. - Na látja, már hegyünk is lesz - vihogott Bora. De Juszti néni, úgy látszik, rájött valamire. Tán maga is hallott az urától róla; hisz a közgyűlésen is vitatták. Vagy csak a gyerek, zavarán fogott

gyanút? Arra gondolt, hogy a kislány apja beszélt előtte valamit, s most majd elmondja, hogy a cselédek kinevették. - Te mit retyegsz? - ripakodott rá Borára. - Az asszonyod biztos csönget azóta. Hát persze hogy le lehet tutajozni - fordult kedvesen Esztikéhez. - Csak előbb ki kell bányászni s apróra törni. Sok hegyet széthordtak már az emberek. Azok a nagy várak meg kőgátak, mit gondol, miből lettek?

A rákövetkező nap vasárnap volt. Eszti nagyon szerette a vasárnapot. Vasárnap az emberen minden tiszta volt: a kising, a rékli, a hímzett ruha. Délben nagymamuska madártejet főzött: a hab mandulával volt megtűzdelve, s a sárga lében a mazsolák akkorára duzzadtak, mintha szőlőszemek lettek volna. A madártej az ebéd elejétől ott volt a pohárszéken, s az ember, amíg a két ujja közé fogva, a csirkecombról szép tisztán leszopta a húst, mindig a habba tűzött mandulákat nézte. Hanem amióta templomba is járt, s lába versenyt lépett a magasban kongó harangnyelvvél, ez az ünnepélyes érzés a madártejnél is nevezetesebbé tette a vasárnapot. A templomba is nagytatával mentek; nagymamuskának főznie kellett, anyuska már a tél óta ágyban volt, apuskát pedig dobálta a dolga, rá nem lehetett számítani. A templomajtóig együtt mentek; ott nagytata eleresztette a kezét, s ő ment egyenesen, előreszegezett orral a helye felé. Sosem érezte magát ilyen függetlennek, mint amíg a kongó téglán az órjási csarnokban elszánt léptével egyenest a helyére ment. A templomban már kóválygott az ének; az iskolás lányok félrehúzódtak, hogy helyet szorítsanak neki. Azt a lányok is tudták, hogy ő még nem iskolás lány, s ezért egy kicsit anyásan bántak vele, kétszer akkora helyet is szorítottak, mint ami nekik volt, s időnként még azok is, akik messzebb ültek, előrehajoltak és rámosolyogtak. Ő azonban nem nézett sem oldalt, sem előre; a pici zsoltáros könyvét hozzáfogta a zsebkendőjéhez (mert már zsoltáros könyve is volt, bár még csak a nagybetűkre tanította meg apuska), s ahogy a levegő ürességét nézte, nagytata, aki egy öreg családi zsoltár fölött pillantott át reá a föltett pápaszemével, nem találhatta ki, hogy látja-e őt a férfiak fekete foltjában, s azt sem, mire gondol, amíg a nagy orgona nyögő előfutásával bebujdossa a termet, s egyszerre dobbanásszerűen mind fölállnak, csak a szószék lebeg fölöttük üresen még; mintha egy bajuszos angyal leszállását várná. Az ő komoly, kicsit hegyes arca még nem volt kapcsolatban a lelkével, s amíg a gyönyörű orgonaszót hallgatta (ez volt a legszebb hang a világban), csak annyi távolba figyelő áhítat volt rajta, mint amikor nagytata előtt ülve, a babája énekére fülelt.

Templom után egy bácsi csatlakozott hozzájuk. Ő nagytata bal kezén ment, s nemigen kukucs-kálhatott át rajta. De azt látta, hogy úriember volt, mint apuska, s nem gazdálkodó, mint nagytata; nem fekete ruha és fehér ing volt rajta, hanem világosszürke ruha és nyakkendő. Magasabb volt a nagytatánál, s ahhoz, hogy a haja ősz s az orra mekkora, nagyon is fiatalos volt rajta a sárga cipő és ruha, de még a csillogó, magas gallérja is. Az ujján nagy, szögletes gyűrűt hordott, ez a gyűrű tűnt fel Esztikének legjobban. Amikor a főutcán a házuk elé értek, nagytata s az úr még soká beszéltek a zárt, boltos kapu előtt. Esztike tudta, hogy benn már észrevették őket. Nagymamuska félrehúzta fejük fölött a függönyt s kikukkantott. Nagytata nem láthatta, mert háttal állt neki, ő azonban látta; de félt, hogy megharagítja, s nem mert bekérdezni. Olyan furcsa arccal hallgatta az urat, nem lehetett tudni, hogy tiszteli-e vagy haragszik-e; ő csak a lábait cserélte hát, s anélkül hogy a fejét tekergette volna, a szembeáramló népeket, különösen pedig az újtemplomból jövő kislányokat szemlélte. - Hát te még itt vagy? - mondta nagytata, amikor az úrtól elbúcsúztak, s abból, ahogy a kaput kinyitotta s fölment, Esztike már tudta, hogy az úr megharagította. A kis kapu, amin bement az ember, egy nagyobb, mozdulatlan kapuba volt befoglalva, amit csak a kocsinak nyitottak ki; az nagyon pontosan jelezte, hogy az ember milyen erővel nyitja-csukja, amint a hatalmas, visszhangzó kapualj is mintha csak arra készült volna, hogy a kopogó csizmában a jókedvet vagy haragot hírül adja.

Nagymamuska is mindjárt észrevette, hogy nagytatával baj van, s azt az aggodalmas arc-kifejezést vette föl, amellyel ő a bajt kerülgetni szokta. „Nehezen esne - szokta mondani Juszti néninek -, ha megbántana.” Most inkább Esztikét fogta elő a csirke kirántása közben. - Tatád, hogy jött össze a képviselő úrral? - kérdezte, a szép ruhát gyorsan lerángatva. - Ő jött oda hozzánk - felelte Esztike pontosan, mert látta, nagymamuskának fontos, hogy pontosan feleljen. - Itt a háznál? - Nem, még mikor a templomból kijöttünk. - S nem hallottad, miről beszéltek? Esztike elmeresztette a pilláit. Már bánta, hogy nem figyelt jobban, de akkor nem érdekelte, meg kislánynak nem is illik odafigyelnie. - A tégláról - mert erre csakugyan emlékezett... Azt hitte, nagymamuska ostobának fogja őt tartani, amiért annyi mindentől csak a téglára emlékszik. Nagymamuska azonban nemhogy ostobának tartotta őt, de szinte izgatott lett. - A tégláról, ugye? S nem tudod, mit mondott? Csak emlékszel rá? - Hogy a téglagyárból sok szegény ember él - mondta tétován -, s azokat nem lehet szélnek eresztetni. Ez már csak úgy ködszerűen jött föl az eszébe; akkor épp a bérházbeli cukrászda előtt mentek el, s ő arra gondolt: milyen jó volna megállni, s a kirakatba kitett esküvői tortát megcsodálni. Égetett mandulából volt a torta, s koronaforma cukorgirlandok alatt egy cukorpásztor meg egy cukorpásztorlány szerelmeskedett.

Nagymamuska attól, amit hallott, még izgatottabb lett. - Ez megint az útkövezésre megy ki - magyarázta a segédkező Juszti néni. - Mert ellene írt az újságban a téglakövezésnek. Nagymama gondterhelten szedte ki a sültcsirke-darabokat a zsírból, s közben a fejét is megcsóválta. Juszti néni, mint aki föl tudja fogni a bajt, maga is gondterheltebben vágta az uborkát. De mivel hallani akart, mondott is valamit. - Hát az igaz, hogy húsz év alatt az a tégl mind kikopik. A járda már csupa lyuk, hát akkor az úttest! - De ha egyszer téglánk van - csattant föl nagymamuska. A haragja azonban nem a magáé volt; nagytatáé, amelyet neki úgyis vállalni kell. - Ha ezen az agyagos alföldön születünk. Onnan a Bodrog mellől akar kőhegyet lehozatni? Az egész várost magára uszítani... Hirtelen abbahagyta. Most úgy látszik, Juszti néni adta le azt a jelet, persze, még óvatosabban, mint nagymamuska szokta, ami a gyerekek jelenlétére emlékeztet. Nagymamuska nem szólt többet, de ahogy a serpenyő, a kredencen levő prézli s az asztalon levő bepanírozott csirkedarabok közt ide-oda kapott, nem tudva, melyikhez nyúljon, elárulta, hogy nagytata rosszkedve s a várható összezsapás mennyire fölzaklatta.

Délután átvitték anyuskához. Amióta nagymamuskáéknál lakott, Borának időnként át kellett szaladnia: anyuska sírt érte, azt mondta, nem tud tovább élni, ha nem láthatja. Néha egymás után többször is megtörtént ez, máskor meg két vasárnap is elmúlt, hogy nem volt odaát nála. Esztike tudta, hogy neki örülnie kell, ha átmehet anyuskához; azok a csápok azonban, amelyekkel ő a világot tapogatta, nem nagyon örültek neki. Anyuskánál először is sötétebb volt, mint a többi szobában; a spalétának csak egy táblája nem volt behajtván; hogy a szoba a nagy nyárban is hűvös legyen, s ebben a félhomályban a pállott párnák, az összegubancolt paplan, az orvossággal telirakott éjjeliszekrény mintha még jobban kiadta volna a szagát, csípős, állott és émelyítő szagok úsztak a sokszögletű bútorok közt. Aki a világosságról jött, szinte csak szagokat, bútoréleket látott a szobában.

Anyuska az ágy mélyében ült. A két ágy közül csak az övé volt megvetve, abba süppedt bele, a fölpolcolt párnába. A fekete haja lucskos fürtökben tapadt a homlokába, nyakán is oda volt tapadva egy csomó haj, s a teste úgy fölpuhult az izzadságtól, hogy az inge minden ráncát megőrizte. - Átjöttél, kicsikém? Látod, még meg se csókolhatlak. Ne, ne gyere közelebb - mondta sírós hangon, s lázas szemével úgy nézte őt, hogy Esztike szinte félt a tekintetétől. Aztán le kellett ülnie az ablak alá és játszania. Azért oda, hogy anyuska láthassa, amit játszik. A fény porszemek ott táncoltak a feje fölött, s a szoba másik feléből egy lázas tekintet s magukat zaklató gondolatok figyelték őt, minden percben készen az elpityeredésre. Esztike

nem tudott játszani, ha nézték, de most, azért, hogy szegény anyuskát meg ne bántsa, úgy tett, mintha játszana: föl-lehúzta a babán a harisnyát, inget. Volt egy külön játéka is, amelyet csak itt volt szabad nézegetnie. Két egyforma kép egy kártyára fölragasztva; azt bele kellett tenni egy keretbe, s két ablakon át nézni. A keretet egy rúdon ide-oda lehetett tologatni, s ha az ember jól eltalálta, a kép domború lett; a hó nagy, kövér pamatokban lógott a fáról, s a kis puli olyan domború volt, hogy ki kellett kapnia a kis kukucskából a fejét, s úgy nézni meg, hogy ott a képen még mindig lapos-e. Ezt a játékot keresztmamától kapta, aki fényképész volt (az ő főnöke, Pohl bácsi, apuskának barátja), s anyuska nyilván azért tartotta itt, hogy legyen valami, amivel csak ő tud kedveskedni. A figyelő, lázas szemek alatt azonban ezt sem volt olyan élvezet nézni, mint anyuska gondolta. S ha végre igazán beleveszett a vitorlások nézésébe, amelyeken minden kis vászondarabot külön dagasztott a szél: anyuska egyszer csak arccal fordult a párnának, s pillantása helyett a csendesén rángatózó válla dermesztette meg, úgymint most már a képet sem merte megcserélni a kukucskában.

Ezen a délutánon anyuska még nyugtalanabb volt, mint máskor. Nem sírt, de folytonosan forgott, s minden zajra előrehajolt a párnájáról. - Az úr még nem jött vissza odaátról? - kérdezte Borát, aki időnként benézett rájuk. Esztike ebből tudta meg, hogy amíg ő a képeket nézi, apuska odaát van. Az máskor is nagy szó volt, ha apuska átjött őhözjuk. Többnyire csak a beteg miatt szaladt be, megmondani, mit írt elő a doktor, vagy őt nézte meg, hogy nem náthás-e, s nincs-e szüksége valamire. A szótlan ebéd után apuska hosszú látogatása odaát még öfölte is sűrűbbé tette a levegőt. Az ember innen átról is érezte, hogy odaát történik valami. Nagymama benyit a szobába, mert nem bírja ott kinn a bizonytalanságot; elmegy a szekrényig, mintha keresne valamit, közben egy aggodalmas pillantást vet a férfiakra. Aztán megint kimegy, nehogy előtte mondjanak olyasmit. Anyuska is ezt érzi; ezért ül föl s kérdi meg Borát, valahányszor bejön. Már nem is őt figyelte, csak ült egyenesen az ágyban és gondolkozott.

Végre megjött apuska. Menet otthagyt a szivarját a szivartartóban az ebédlőben, s most kiment elszívni a folyosóra, mert amióta anyuska beteg volt, csak a folyosón dohányzott. Majd hozzájuk is benézett; néhányszor végigmérte a hálót, s egyszer csak, mint aki elfeledt valamit, odament anyuskához, elsimította és megcsókolta, ahogy figyelve ült ott, a homlokát. Őt nem volt olyan könnyű kiismerni, mint nagytatát; de most az ő vörhenyes képe is égett, különösen a homloka volt vörösebb és fényesebb a megszokottnál, s szálas testében, mely különben sem nyughatott soha, a nyugtalanság mellett türelmetlenségféle is forrt. Esztike érezte, hogy mondani szeretne valamit anyuskának, de ő itt van, azért néz rá olyan oldalvást. - Esztike rég van itt? - kérdezte végre. - Nem olyan rég - mondta anyuska, noha már régen ott volt. De apuska nem szerette, ha soká ott volt, majd ha meggyógyul anyuska, együtt lehetnek. - Nem akarsz még hazamenni, kicsikém? - szólt rá anyuska panaszosan. Ő nem mondta, hogy akar, de fölállt. - Tedd csak oda a képeket a toalett tükörré - mondta anyuska - és eredj. Holnap majd átjössz megint. Jó?

Esztike rebbenten nyitott be magukhoz: látni-e a nyomot, hogy apuska itt volt. De a két kis szobában tökéletes csönd ült. Nagytata az almárium előtt állt, a kis fiók kihúzva, egy halom írás az asztalon, azokban keresgél. Nagymamuska nesze a kamrából hallatszott. De a csönd, az más csönd volt, mint máskor; az ő vékony „kezicsókolom”-ja úgy fölszívódott benne, mintha nem is mondta volna. Rálesett nagytatára. A kurta, húsos keze, amely most a szokásosnál is nyugtalanabban járt az asztalra kidobott papírok közt, az is azzal volt teli, amivel a csönd. Szegény nagytata, ahogy hol ehhez, hol ahhoz az íráshoz nyúlt, anélkül hogy az orrára csúszott szemüvegen át megnézte volna őket, aztán megint a beszorult kis fiókot ráncigálta kijebe, olyan volt, mintha ő is ügyvéd akarna lenni, mint apuska, de ez sehogy sem sikerül neki. Esztike már látta őket együtt; jól megfigyelte, hogy ők ketten hogy vannak egymással.

Nagy tata mindig nagyon csendes volt apuskával, mintha félt volna tőle. Vőmuramnak szőlitotta, s mintha vendég lett volna, úgy bánt vele. De utána mogorvább volt a rendesnél, mintha aztán kezdene el vitatkozni vele, amikor elment. „De hiszen, vőmuram, ez nem jól van - mondaná magában. - Nekem is van ám magamhoz való eszem.” Most is ki tudja, mért nézi azokat az írásokat. Mit keres bennük, amit az orra alá dörgölhetne. Egyszer csak kimegy a konyhára, s onnét kezd nagymamuskának a kamrába bebeszélni. Szokatlan ez is, hogy nagy tata nagymamuskának a szóval utánamenjen. Nagymamuska is tudja, hogy nem ő az, akit így megtisztel, hanem a tulajdon izgatottsága, s félénken nézegeti a kompótos-üvegeket, melyiken mutatkozik egy kis penész, nehogy a rövid kis mondatkáival megbánthassa. A vacsorát is úgy eszik meg, mintha apuska ülne ott az asztal üres oldalánál. Pedig hát a vasárnapi vacsora, az még a vasárnapban is vasárnap, azt szerette az egész napból a legjobban. Más napokon nem is volt vacsora. Nagymamuska még délután megkávézott; öregasszonynak, azt mondta, nem kell már vacsorázni; elég, ha azt a kis kalácsot (Eszti ke ettől borzadt a legjobban) a kávéjában megáztatja. Neki lefekvés előtt a gyorsforralón melegített valamit, a hokedli volt az asztal, a zsámoly a széke. Arra nagyon vigyázott nagymamuska, hogy ő rendesen vacsorázzék, még szalvétát is tett a hokedlire, ne mond hassák, hogy csak úgy odadob elé valamit vacsorára. Hogy nagy tata hol vacsorázott, azt Eszti ke nem tudta. Rendesen úgy aludtak el, hogy nagy tata nem volt otthon: a körben volt vagy kinn a tanyán; nagymamuska maga ült az állólámpa fényében, az orra hátát még egyszer megrajzolta a fény, szája egy picit járt, ahogy a könyveket olvasta. Ha mégis itthon volt, tán a kamrában vágott az erős paprikájához szalonnát, ő azonban olyankor aludt már. Vasárnap azonban együtt ettek mind a hárman.

A vasárnap általában arról volt nevezetes, hogy az emberek ilyenkor jobban megbecsülik az evést s az ételeket. Ott ültek ő k is hárman a lámpa előtt; ő alatta párna, hogy a két kis könyöke fölérje az asztalt. Többnyire csak maradékot ettek, legfőljebb a csirkéhez bontott nagymamuska másik befőttet; mégis olyan jó volt ott hármasban, csinosan eddegélni. Nagy tata úgy ette a csontot, hogy kissé föl húzta közben a felső ajkát, mint a kutya, amikor vicsorít, s ha megette, késivel kikotorta a foga közül a húst. Néha azt is megtette, hogy a mutatóujjával benyúlt a szájába, s úgy kotorta el, ami az ínyére odaragadt. Egy kislán ytól nem volna szép, ha ilyeneket csinálna, de nagy tatánál ez nem volt illetlenség, csak férfiaság, éppúgy mint a tréfálkozás. Az az ő, Eszti ke kiváltsága volt, hogy nagy tata tréfálkozzék vele. Nagymamuska sokszor elmondta Juszt i néninek a konyhán, hogy ő soha így nem látta senkivel tréfálni. - Maga látta, Juszt i kám? - kérdezte. De Juszt i néni se látta. Eszti ke tehát így is fogadta a tréfát, kis orra szinte csillogott a hálától és az élvezettől. Ha máson nem, a madártejen vicceltek. Nagymamuska abból mindig tett el egy tányérral, de arról a tányérról mindig megfélekedezett. Csak amikor ő a vacsora végén fészkelődni és pillantgatni kezdett, akkor jutott az eszébe. - Az ám, még madártej is van... Nagy tata nem szerette a madártejet; az ő idejében a gyerekek, ha jók voltak, túró s lepényt kaptak, tejfőllel leöntve, nagymamuska sem főzött madártejet anyuskának. A madártej az úri világgal jött be. - Madárfejét mégy? - mondta nagy tata. - Azért ne menj, most nyalta föl a macska. Még néztem, miféle borotvahab van ennek a bajsza n. Akkor láttam, hogy madártej.

Most ebből nem volt semmi. Nagymamuska őt igazgatta folyton, mintha attól, hogy szépen áll nyakában a kendő vagy kényelmesebb alatta a párna, nagy tata kevésbé haragudna. Nagy tata pedig most is föl húzta rágás közben a felső ajkát, az arcán azonban látszott, hogy máshova gondol. Mintha belül, a csirkecsont mögött is rágott volna még valamit. Egyszer aztán csak kiszakadt belőle. - A tarhonya, azzal sem lesz semmi baj, azt mondja, ha az ügyvédi kamara rá nem ír. De azok azt írták: vagy ügyvéd, vagy tarhonyás. Ezért kellett neki az Ánisszfeldre bízni az egészsé t. Az kevert kátrányfestéket a tarhonyába. Máskülönben a nép boldog lett volna, mert

az angol flotta ötszáz vagon is átvesz. Ő nem kevert volna tojás helyett kátrányfestéket a tarhonyába.

Mintha maga se venné észre, hogy már hangosan mondja, amit előbb csak magában mondott. Nagymamuska kínosan ült a helyén. Akárhogy szeretne volna, nem merne leadni a jelet, amivel a gyerekekre szokta figyelmeztetni. Tudta, hogy abból még nagyobb baj lehet, mintha Esztike meghall valamit. Nagytata azonban ezt a kínos hallgatást is megértette. Körülnézett, s csak azért is tovább beszélt. Mintha könnyebbült volna tőle a dühe, hogy olyat mond, amit nem szabadna. - Csak ott a bibi, hogy mindenütt van ilyen máskülönben. Mi minden adja elő magát, amíg annyi követ, amennyi ide kell, letutajoznak. Azért mind őt szidnák, kellett neki a kő, mondanák, amikor itt volt helyben a téglá... Már apuska nevét is kimondta, mintha csak az lett volna a célja, hogy nagymamuskából a kumkodást kiváltsa s aztán rátörhessen. De nagymamuska csak ült ott, mint a megbűvölt, s nem szólt egy szót sem. - Azt mondja, hogy nem a munkások fájnak annak, hanem a téglagyáros. Annál rosszabb, vőmurem. Annál biztosabb, hogy megnyomorítják.

Esztike merev pillával ült ott, s még a szárny-letisztogatást sem merne befejezni. Ott tartotta a szétálló ujjacskáit közt, s időnként fölpillantott nagytatára. Ha fiú, rég összeállítja azt a sok mindent. Apuska köveztetni akarja a várost, a többiek tégláztatni. A képviselő úr a téglások nevében volt nagytatánál. Tán el is dönti már, hogy ő kinek a pártján van: apuskáén, aki a várossal szembeszáll, vagy nagytatáén, aki fél, mert apuska már a tarhonyába is belebukott. Ő azonban kislány volt, a kőhegy, amit le fognak tutajozni, a tarhonya, amibe kátrányfestéket tettek, s az angolok a vízbe borították, a téglagyári munkások, akiket nem lehet szélnek eresztetni, maga a képviselő úr is, ujján a szögletes gyűrűvel, valami zagyvaság volt. A világ, az ő házukon, az ő meg az új templomon túl (no még a két tanyát kivéve) ilyen zagyva dolgokkal volt tele, úgy, mint az idegen udvarok dühös, harapós kutyaikkal. S ezek az érthetetlen dolgok most őhozzájuk is betörnek. Apuskának lángol a homloka tőle, nagytata a vasárnapi vacsoránál, mintha csak kísértetet látna, egyszerre beszélni kezd. Még az állóóra sem úgy ketyeg a csöndben a sublódon. Az is mintha az ő ijedtségétől ketyegne. Ők mind boldogok lehetnének. Hisz a vasárnapi vacsoránál ülnek. Kinn a kamrában egy szita alatt ott van a madártej. Ahogy a tányérba kiöntötték, a fehér galuskák megfürödtek a sárga lében. Első pillantásra gusztustalanok, de azért csak madártej az, s a délinél is több mazsola van benne. Nagymamuska persze most is elfelejtette, ő azonban még fészkelődni sem mer. Nem olyan világ ez, amelyikben egy kislány madártejet követelhet.

Nagytata lerágta szépen a mellecsontját, kitakarította a száját, s mintha közben a lelke is elvégzett volna valamit, s most már csak az ámen hiányozna, bekattantotta a gyöngyházás bicskát. Ez is a nagytata eredetisége volt, hogy ő a villához mindig a maga zsebkését használta. - Az ő dolga. Ő tudja. Én megmondtam neki, hogy meg fogják fojtani. S az asztalkendőt a bajsza végignyomkodva, fölállt. Nagymamuska is megkönnyebbedetten nyúlt föl, és segítette le őt is a párnáról. - Úgy van - mondta. - Nem gyerek már. Ő tudja, milyen ágyat vet magának... S öreg hajós szemmel nézett nagytatára, hogy jól forgatta-e a nagy fűvásban a vitorláját.

A következő napok megint nyugodtak voltak; a vasárnapinak nem volt folytatása. Nagytata bicskájával mintha az egész kőüsztatási ügy bekattant volna. Esztike pedig nem volt az, különösen most, hogy iskolás lett, aki a jelen nem levő dolgokon sokat gondolkozzék. Anyuska és Jusztiné is elmondta, hogy ő biztosan szeretni fog iskolába járni. S csakugyan szeretett. Az ember úgy ül ott, mint a virág a cserépben, közben azt érzi, hogy ő már iskolás lány. Csakhamar már leckéje is volt: szép ferde vonásokat kellett írni, a három közül a

középső, keskenyebb sorba. Esztike ugyan már a nagybetűket is ismerte, apuska tanította meg, amikor még velük lakott; de ez most egész más volt: iskolában adták fel, s nem holmi újságszélre írta, hanem egy friss, vonalzott füzetbe.

Boldogan kopogott haza a büszke kis sarkán, hogy minél előbb ott ülhesen a kihajtott füzete előtt. Fölhajtotta a fél asztalról a térítőt, a párnát maga alá rakta, az új tolltartót meg (már csak azért is öröm volt iskolába járni) maga elé; aztán jól megnézte mind a két könyökét, hogy úgy van-e az asztallapon, ahogy a tanító néni mondta. - Nagytata, tessék idenézni, már leckém is van - szólt oda a nagyapjának, aki akkor jött meg a tanyáról, mielőtt ő a párhuzamos vonalakba elmerült volna. - Ej ha, már leckéd is. Akkor te igazi diáklány vagy. Na nézd csak, akkor hát én is előveszem a leckém. S csakugyan levette az almáriumról, a pálinkásüveg mellől azt a régi, hosszú könyvet, amelyikbe az időjárást meg a tanyások járandóságát írta. Esztike tudta, hogy nagytata nem tőle kívánta meg az írást, hanem mert most jött meg a tanyáról, s ilyenkor mindig írni meg számolni szokott, de azért mosolygott. Ez még jobb volt: kettesben dolgozni. Az ember írja a ferde vonalakat, a sor végén a fejét félrehajtva oldalról is megnézi, hogy szép-e, aztán fölnéz a másik leckeíróra. Ha a nagy, földre tekert szemüveg észreveszi, hogy néz, akkor egy kis nevetés böffen ki belőle; ha nem, megy neki a következő sornak.

Egyszer is így ültek ott kettesben, ő már az alul gömbölyített vonásokat írta, tudta már, hogy ebből meg a ferdéből i betű lesz, de csak annál szívesebben írta őket. Közben nagytata is beleereszkedett a székébe, s kibontotta az újságot. - Nagytata meg milyen újságot olvas? - szólalt meg Esztike hirtelen, ahogy a sor végén fölpillantott. - Milyet? - nézett a szemüveg az újság széle fölött. - Milyet olvasnék? Amelyik betűből van. A két szempár egy pillanatig még vizsgálta egymást az újság fölött, a szemhéjba behízott öreg szemek inkább megdöbbenve, a merev pillájúak inkább csodálkozva. Utána Esztike visszasüllyedt a hurkaiba. De azért érezte, hogy az újsággal nincs valami rendjén. Ez sokkal nagyobb újság, mint a Híradó; az ember, ahogy fölpillantott, rögtön látta, hogy nagyobb darabot fogott el nagytatából, a címlapján is több meg más volt a betű. A Híradón jól ismert minden betűt, hisz apuska, nemhiába az ő újságja, azon tanította a nagybetűkre. „Keress egy R betűt” - s neki oda kellett böknie a harmadikra. Ezen is volt R, de az elején: odább egy nagy I-t is látott. Már a sor közepén fölpillantott, hogy még egyszer megnézzé, de nagytata addigra egész behajtott, úgyhogy csak egy fél oldal apró betű látszott. Ameddigre pedig a sor végére ért, az egészet összehajtogatta. Nem úgy tett, mint máskor, hogy fölkelt, s az újságot félig nyitva, félig összegyűrve a székre borította, néha még a szemüvegét is rajtahagyta, hanem apróra összecsuksa, s a belső zsebbe tette. Mintha az ő kérdése vette volna el a kedvét az olvasástól.

Nemsokára újra foglalkoznia kellett ezzel a nagyobb árnyékú újsággal. Esztikének régi előjoga volt, hogy mosogatás után, amikor Jusztinéni végzett, ő is leszökött vele a kis házba. Ilyenkor nagymamuskáék nem bánták, ha nincs körülöttük. Nagymamuskának ebéd után a háta kezdett fájni, leült a kanapéra, úgy nyomkodta neki a hátát a kemény párnázatának; közben a nyakát és fejét is hátrafesztette, hogy annál jobban nyomkodhassa a hátát a fájával. Nagytata ezalatt vagy a hosszú könyvet vette az ölébe, melybe száz és száz apró cédula volt beledugdosva, vagy pedig az újságból írta ki egy kis noteszba az aznapi terményárakat. Hogy később mit csináltak, már nem tudta. Azt gondolta, hogy elaludhattak. Nagytata térdéről csúszni kezdett a könyv, a könyvből a számlák és elszámolások; nagymamuska pedig egyre lassabban dörgölte a hátát, amíg a feje egész hátra nem hanyatlott; úgy feküdt ott, a kendőbog alól kilátszott nyakkal. Erről azonban nem illett beszélni, mert különösen nagymamuska az alvást szégyennek tartotta. Ő éjszaka is fönn szokott lenni. Jusztinéninek sokszor mondta, hogy nagytata egy moccanására már fönn van, és semmi sem bántotta úgy, mint ha nagytata, akár hazajövet, akár hajnalban, alva érte őt. Most is, ha el is dőlt később a kanapén, a lábát

biztos, hogy nem húzta utána, s időnként ijedten pillantott nagytatára, hogy nem ébredt-e föl. Esztike azonban mindezt már nem láthatta, mert Juszti néni, mihelyt az öregek csendesedni kezdtek, kihívta őt a konyhába. Ilyenkor még arra is ügyelt, hogy a tányérok egymásnak ne ütdjének a mosogatólében. Ha egy villa nagyobb csörrent, megállt, mintha a csörrenést akarná fölszívni a csönddel. Amikor pedig végzett, s az ura maradékjával a maguk kis konyhájába lement, természetesnek tartotta, hogy Esztike is utánamenjen a babájával.

Juszti néniéknél lenni, ez már akkor is nagy izgalom volt, amikor Döméékről még nem is hallott, s nem várták napról napra a gyilkosság folytatását. Azt nehéz lett volna megmondani, hogy Esztike mit talált olyan nagyszerűnek Juszti néniéknél, hisz náluk minden rosszabb meg szegényesebb volt. A hajlott deszkamennyezet olyan alacsony, hogy Juszti néni pár üveg befőtje a sifonon a gerenda mögé búj; a konyhatűzhelyhez pedig, amelynek egyik törött lába téglával volt kifoldva, Juszti néninek oldalt fordulva kellett befűrnia magát, a stelázs meg az asztal között. De már ebben a szűköségben is volt valami édes. Apuskáéknál gyönyörű, soktornyos kredencek és szekrények voltak, állandóan a díszet kellett rajtuk ragasztani, de az ő lakásukról senki sem gondolta volna, hogy olyan, mint a kis ház, amelybe a vándorló gyerekek a mesében bekopogtatnak. Nagytatáék már más: ott a sublódnak meg az ágyaknak is olyan öregemberszaguk volt, mint nekik. Amíg nem lakott náluk, az volt a boldogság, nagytatáékhoz átmenni. Juszti néniéknél azonban még érdekesebb volt, mint nagymamuskáéknál. Az aranykeretű tükörbe fényképek voltak dugva, s ha belenézett az ember, a fél arca mintha el akart volna válni a másiktól, oldalt húzódott. A tükör rámáján Juszti néni mirtuszkoszorúja s néhány szalmavirág függött, az ágya fölött pedig egy huszárt lehetett látni, amint a kardjával előre mutat: a huszárnak a feje azonban a Juszti néni uráé, a Márton bácsié volt, úgy ragasztották oda, amikor a katonaságtól elbocsátották.

Ahhoz, hogy milyen kis lakás volt, sok kedves dolog volt Juszti néniéknél. Az igazi búbáj azonban tán nem is a holmikban volt, hanem az elfogultságban, amivel az ember belépett hozzájuk. Hisz ez nem az ő lakásuk, hanem a Juszti néniék lakása volt; itt más szagok, más törvények uralkodtak, s nem apuska vagy nagytata, hanem Márton bácsi volt a félelmetes ember (aki ugyan az ő részes gépészük, de a műhelyében olyan úr, hogy nagytata sem mer a dolgába szólni). Juszti néniéknél ő is vendég volt; másképp, még szebben kellett viselkednie. Meg kellett köszönnie, ha leültették, s a Juszti néni süteményéből sem fogadhatott el, csak egy darabot. Viszont Juszti néni is egész másképp bánt vele itt lenni, mint ott fönn. Ott úgy szólt rá, mint akinek hatalma van rajta; itt azonban: „tessék, Esztikém, foglaljon helyet, Esztikém” - volt a neve, s beszélni is úgy beszélt vele, mint egy felnőtten. A tükörről levette anyuska leánykori képét meg a hason fekvő dundi kisgyereket. Ha élne, nagyobb lenne már, mint ő. Annak a halálát nem tudják ők kiheverni: mert ki tudja, miért, az Isten nem ad helyette másikat. Pedig Juszti néni igazán megtett neki mindent. Egyszer ki volt sebesedve a kis combja köze: mindjárt orvoshoz vitte.

Az mindig jó, vágyakozással teli érzés volt, amikor babájával a hóna alatt Juszti néni mögött az udvaron át, a kis házba lebandukolt. Amióta azonban a Döméék szörnyű története is ott várt rá a fuksziás ablak s a behúzott függöny mögött, ebbe az izgalomba türelmetlenség, sőt egy kis büntudatféle is vegyült. Bora hozta a hírt, hogy Kardoskút felé, egy tanyán, az egész családot kiirtották. Hárman voltak: a tanyás, a felesége meg egy gyerek, az ember testvérének a fia, akit az állatot hajkurászni adott oda az apja. Úgy találták meg őket vérben, összekasabolva. Délben nagytata is hazajött, s megerősítette a dolgot: benn volt a Híradóban. Attól fogva a konyhán meg az ebédnél is csak erről a gyilkosságról folyt a szó. Bora azt mondta, ő sosem menne egy tanyához feleségül. Mit, ott élni éven át, egész nap csak a jószág hátulját meg a fű növéseit nézni. Ha az embert éjszaka agyonverik, az sincs, aki fölébredjen a kiáltozásra. Juszti néni az államot kárhoztatta, hogy nincs erősebb kézzel a csavargókhoz. Ő

megállítaná: hol dolgozol, mi a munkád, s ha nem tudja igazolni magát, gyerünk be valami fogházba, kosarat fonni. Nagymamuska a kapun sopánkodott. Ő mindig mondja, hogy a kapunak állandóan zárva kéne lenni. Múltkor is anyuskáék előszobájából hozott le egy cigány-asszonyt. Az a szegény beteg asszony sokszor óraszám is ott van egyedül; nem is nyílkannhatna, ha történne valami. Nagytata viszont a gazdán gondolkozott, akié a tanya. - Ficsér lénia - azt mondja -, a Ficsér léniára megy ki. Ott köll annak már egészen Sámson alatt lenni. Emlékszem, voltam ott kataszteri biztos. S az arcán látszott, amint a sok kis tanya közt a Dömééket keresgéli. Aztán, mint aki a fejtörést elunta s vidámabb tárgyat keres, elnevette magát. - Na, van akkor most gondja a Meszlényinek! Meszlényi a gazda volt, az újságban is benne volt, hogy övé a tanya. Nagytata jól ismerte őt, majd mindennap találkozott vele a körben, s most aprókat nevetgélt rajta, hogy benne van a bajban. - Ki-be a csendőr, hogy miféle tanyások voltak azok, mit tud, kik jártak náluk, megbízható emberek voltak-e; foglalkoztak-e dohánycsempészettel. - Elege lesz, amíg egy meglehetőst talál a helyükbe - mondta nagymamuska. - Jóérzésű nép nem költözik be abba a tanyába. - A fenét. Szegény ember nem olyan válogatós - mondta nagytata. - Ha különben jó tanya, belemén az.

Délután ott lenni is mind erről volt szó. Ilyenkor Borának is volt egy félórácskája; fölrázta anyuska ágát, megmosdatta, a friss ágyban aztán anyuska olvasott vagy elszenderedett, többnyire föl váltva aludt és olvasott, s Borát egy darabig békén hagyta. A gyilkosság miatt most a szokottnál tovább is ott ragadt, kockáztatva, hogy ott fönn az üres konyhában lármáz a csöngő, mert ahhoz már igen hosszan kellett csöngetni, hogy a nyitott tornácajtón ide is lehallasson. Az élvezetet növelte, hogy ezen a délután, a gyilkosság melegében, Márton bácsi is jobban összeereszkedett, mint különben szokott, az asszonyokkal. Márton bácsi, mióta a masinázás megvolt, s a gép benn állt a műhelyben, alkalmi munkákat végzett, gépeket javított, artézi kutakon fabrikált, egy kovácsműhelybe járt be segíteni. Így a gyilkosságról sok olyat tudott, amit az asszonyok nem tudtak. S bár ő nem hozta elő, Bora és Juszti néni olyan ügyesen tudtak sopánkodni, találgatni, hogy lehurrogásul vagy kiigazításként lassan minden tudományát kitálalta. Így tudta meg Esztike, hogy a gyilkosságot a gyerek apja vette észre. Épp kiment a bátyjához, a fiút vitte volna haza, mert beállt az iskola. A tanyában sehol senki. Azt gondolta, tán ebédelnek, mert dél volt, s a meleg elől behúzódtak a sötétre. Bemegy a pitvarba, s onnét szól be: „István, idebenn vagytok?” Elképzelhető, mit érzett, amikor a szobába benyitott. Márton bácsi ismerte azt a kovácsműhelyt, amelyikben a tanító meg a mester épp beszélgetett, amikor az ember loholva odafutott. Nem úgy volt, ahogy Bora tudta, hogy egy vasdarabbal ütötték le őket; - a Döme tulajdon karabélyával. Csak amikor az ember fején eltört, s még mindig mozgott, akkor vette ki a konyhakést a félretolható tetejű asztalból. Az meg az ember állkapcsába tört bele. - Maga ezt honnét hallotta, Márton bácsi? - kérdezte Bora többször is. - Ne érdekeljen az téged, csak tudom - mondta Márton bácsi. De egyszer aztán, amikor Juszti néni is kérni kezdte, alattomban, úgy látszik, megmondta. Esztike nem nézett oda, de tudta, hogy sugdosnak. - Majd én hozok egyet - mondta egyszerre hangosabban Bora. - Mennyi? - Egy krajcár... S Juszti néni már rázta is ki a bögréből, amibe a kisebb pénzt rakni szokta. - Te, aztán vigyázz ám - szólt utána Juszti néni az ablakon. - Majd a kötőm alatt hozom - kiabálta az szinte örömeiben, hogy mehet. Juszti néni a fejét rázta; ennek a Borának több van egy kerékkel.

Esztike ott ült a kis székin, babájával a karján, a zsámoly magasságában, s elmeredt pillával tünekedett. Ha ő is kérdezhetett volna, mint Bora, a kisfiúról kérdezte volna Márton bácsit. Hogy azelőtt is járt-e iskolába, vagy csak most adták fel, mint őt. S mért csak most ment érte az apuskája, amikor az iskola régen megkezdődött. Közben Bora is visszatért. S az, amit a kendő alatt hozott, már ott volt az asztalon. - Itt van. „Hármas rablógyilkosság a pusztán” - mutatta Bora, mert az úton azért már megkereste és kibetűzte. Esztike rögtön megismerte. Ez

nem a Híradó volt; az az újság, amit nagytata olvasott. Juszti néni vette föl; hármójuk közül ő volt a legolvasósabb. Esztikének is föl szokta olvasni anyuska kártyáit, amiket a Tátrából írt, amikor gyógyulni volt. Márton bácsi ugyan biztosan jobban olvasott, mint ő, de egy gépész, akin kék zubbony van, s olajos a keze, nem olvashat asszonyoknak. Hallgatni is csak állva hallgatta, mint aki indul már, csak egy percre állt meg s hallgat oda, hogy jól olvassák-e az asszonyok. Az első vagy második mondatnál Bora megbökte Juszti nénit. Esztike tudta, hogy ez a bökes őneki szól. Hogy őneki itt benn szabad-e maradnia. Borának eszébe jutott, hátha nem jó, hogy ő itt benn van. Hízelegni akart Juszti néninek, hogy őneki még erre is van gondja. De Juszti nénit már húzta a betű. - Á, játszik a babájával - mondta, s visszanézett rá, mert épp oldalt ült felé. - Játsszik, kedvesem? Játsszik a babájával? - Igen - mondta Esztike, s köréjehúzta a babának a paplant, mert egy paplannal volt betakarva. - Na, csak játsszon szépen - mondta, s visszafordult az újságjához.

Ettől fogva Esztike mindennapos hallgatója lett a Döméék történetének. Az újság mindennap írt róluk. Most már nem Borát kellett szalajtani érte, ott volt Márton bácsi zubbonyzsebében. - Na, mit ír? - nézett rá Juszti néni, amikor Márton bácsi odadobta az asztalra. S nem nyugodott, amíg rá nem talált a címre, ami Dömééket jelentette. „Ki a gyilkos?” Vagy: „A pusztai gyilkosság.” - Ez az - mondta megörülve. S még az aláírt vastagabb betűket is elolvasta. Azt írja: „Szenzációs fordulat.” S ment ki Márton bácsihoz, aki már nekiült a fönti maradéknak. - Akkor megvan már, ugye? Máskor meg: „Kétségbeejtő bizonytalanság.” - Ugye, hogy még sincs meg? Aztán megint: „A gyilkos nyomában. Újabb letartóztatás.” Azt az embert, akinek vérnyom volt a nadrágján, elbocsátották, de ugyanakkor már egy másik „rovott múltú egyént” vittek ki oda a csendőrök. Erről már azt is megírta, hogy a Hattyas utcában lakik, s a „körömházában” apró versejtek voltak; Juszti néni biztosra vette, hogy ez lesz az. De aztán megint összekavarodott minden. Még az is kétséges volt: miért ölték meg őket. Először azt mondták, a disznó áráért rabolt a gyilkos. Mert Döméék szegénységre jutottak, s el kellett adni a disznóikat. Aztán kiderült, hogy a disznó ára megvan, kétszázat kölcsönadtak belőle. „Az indítóok másban keresendő.” - Ez mit jelent? - nézett az urára Juszti néni. - Hogy nem a pénzéért ölték meg? A vizsgálat érdekében azonban nem nyilatkozhatott az újságíró. - Nehogy gyanút fogjon az illető, ugye? Á, ki tudja, hol jár az már... Abban sem tudott az újság megállapodni, hogy ismerős vagy vidéki volt-e a gyilkos. Előbb az írták: egy szalmazsák volt a sarokban, azon feküdt az illető. Bekéredzett, mint afféle szegény ember. De az is lehet, hogy dohánycsempész volt, mert Döméék adtak el kéz alatt dohányt. Márton bácsi is azt mondta, hogy ismerősnek kell lennie. Aztán azt írták, hogy nem szalmazsák, hanem egy suba volt a vackon, azon alhatott. Majd meg, hogy tán nem is aludt rajta senki, csak úgy dobták oda. Juszti néni különösen azt szerette volna tudni, mitől félt úgy a Döme-család. Mert Döméné panaszkodott Mucsinénak, hogy rossz fogja őket érne. Ilyen érzései Juszti néninek is voltak. A kisgyerek halála előtt már rég nyugtalan volt. De Márton bácsi azt mondta: megfenyegették őket.

Közben az újságíró újra meg újra kiment a tanyára (vagy legalább úgy tett, mintha kiment volna), s ott leírt mindent, a sötét pitvart, amelybe a gyerek apja bekiáltott, a fiókos asztalt, amelyben a két kötelezvény volt, az egy szál fát, ami a komor tanya mellett a pusztát nézte. Olykor máshogy is írta, mint előbbre. Egyszer az volt, hogy a gazda fölsúroltatta, kimeszeltette már a tanyát: aztán kiderült, hogy a „vérrel meszelt” falnak a vizsgálat érdekében úgy kell maradnia. Ezt mind a hárman észrevették, de nem haragudtak meg érte; inkább büszkék voltak, hogy jól emlékeznek. Az sem volt baj, hogy az ágy fekvését, a „bűnjeleket” többször is leírták, mert mindig tettek valami újat hozzá. A karabélyról először csak az volt, hogy letört a tusa, aztán megírták, hogy hol tört le, pontosan, ahol a ravasz van. Márton bácsi mint gépész ezt meg is magyarázta. A disznó árát is többször elszámolták. Harminc forint a zsebben, hét

apróban a kabátjában, két kötelezvény, aztán a kétszáz forint, amit a szomszédok szerint kölcsönadtak. Ők maguk is utánaszámoltak, mindig pontosabban jött ki az összeg. Amit tudtak már, annak örültek, hogy ráismertek. Amit meg nem tudtak még, azt érdekes volt a többibe beigazítani. A tanya, az éjszaka, a vizsgálat folyton más képet váltva gomolygott a várakozásukban. - Ma jó hosszú lesz - mondta Juszti néni a besompolygó Borának. S szemük csillogásában szinte a bőrük borsódzása is érzett, az olvasás, a félelem, a találgatás boldogsága borsódzott bennük. Esztike az első felolvasást úgy hallgatta, mint mesét. Nyáron, amikor kinn voltak a tanyán (ő is kinn volt, mert anyuska fönn volt a Tátrában), nagymamuska majd minden este felolvasott. Nagytata máskülönbén haragudott az olvasásért, úgyhogy az olvasókörből Juszti néni titokban hozta a könyveket; de nagy munka idején nem bánta, ha egy kis szórakozást szerzett a népeknek. Juszti néni, a tanyás, a tanyásné, de maga nagytata is, a kivitt könyvek - János vitéz, Jókai, Párizs rejtelmek - mellől támogatták a szemük, amíg csak a fáradság el nem nyomta őket. Amit az újság írt - a kis tanya a pusztán, az apa, ahogy a gyerekéért jön, a kovácsműhely, a csendőrök -, épp olyanformán káprázott Esztike előtt, mint amit a könyvekből megértett. Az se volt szokatlan, hogy az asszonynak le volt vágva a feje; a mesében is le szokták vágni az emberek fejét, a szegény legényét néha még vissza is ragasztják. Lassan azonban rajta is erőt vett a felnőttek izgatottsága. Juszti néni nem olvasott olyan gyorsan, mint a nagymamuska, a hosszabb szavaknál meg is állt; előbb csak magában, az ajkával betűzte, s amikor megvolt az értelme, akkor olvasta ki, nehogy rosszat mondjon. De néha még így is kétszer kellett nekilódulnia. Ezalatt a kidülledt szemű Bora, de még Márton bácsi is (aki pedig a sifonnál állt), úgy nézték a száját, mintha gyöngy vagy varangy akarna kiesni belőle. Bora időnként nem állhatta meg, ha letorkolják is, hogy közbe ne kotyogjon. Izgalmában még Márton bácsi karját is elkapta. - Jaj, én úgy félek, Márton bácsi. Maga nem fél, Juszti néni?

Esztike nem félt úgy, mint Bora. De lassan benne is dolgozni kezdtek a részletek, amik a könyvekből kimaradnak. A kisfiúnak a fejbúbja egészen hiányzott. Ott feküdt az ágy végében a vackon, s amikor hallotta, hogy a bátyjáékat ölik, bebújt a dunyhája alá. Ezért verték széjjel a fejbúbját. A kisfiú szétvert fejbúbja s a vacogása, mielőtt szétverték: ezen másképp kellett elálmélkodni. Döméék egy idő óta korán bezárkóztak. Ott ültek a sötét házban, s várták, hogy mit hoz az éjszaka. A kisfiú velük. Ki tudja, meddig hallgatták akkor is a kutyák ugatását. - Képzeljétek el azt a kis jószágot - mondta Juszti néni -, fölébred, s hallja, hogy zuhog az ütés a sötétben. Mert a gyilkos csak azután gyújtott ki, hogy már megölte őket. Egyszerre ütötte a puskával mind a kettőt, azért voltak olyan összevissza, a halántékukon, a fejük tetején a horpadások. A kisfiút is még a sötétben ölte meg. Tán fölkiáltott az ártatlan. Az agyveleje, az újság szerint, ott volt a falon. - Ezen Juszti néni és Bora többször is elszörnyülködtek. - Mint a kievett tojás, olyan volt a boldogtalannak a kis koponyája.

Esztike lassan egészen otthonos lett a Döméék tanyáján. Ha nagymamuska nem volt a konyhán, s Juszti néni és Bora anyuska tízórai edénye fölött csendben tanakodni kezdtek: „Mit gondol, Juszti néni, hogy került a pitvar kulcsa a padkára?” - ő rögtön tudta, miféle kulcsok azok: látta a pitvarajtót s a padkán a kulcsot, mintha csak Juszti néniéknél lett volna. Balfelől az ágy, az eltolható tetejű asztal, az egy szem fa, az eresz, amely alatt a baromfiak hiába várták aznap a szemet, a tarló, amelyen a gyerek az utolsó nap az állatot zavarta: olyan ismerősek lettek neki, mintha csak itt lett volna az udvar végiben, a Juszti néniék házában. S ahogy az órája jött, hogy hóna alatt a babával Juszti nénihez lemenjen, a Döméék tanyája - mint egy kis gomoly, amit az iskola öröme, a szép egyenes tartás, a mindig friss ruha, a hurkolt és kétszer hajlított vonalak elfedtek - nőni és kavarogni kezdett, mintha csak most akarná megszülni másodszor azt a gyilkosságot. Érezte, hogy kislánynak nem illik ilyesmire gondolni, de a vonzás erősebb volt. Már nem kellett nagymamuskáék mellől Juszti néninek

kiszólitani; ott volt magától a konyhán, s leste, mennyi kést meg villát bukik fel még a Juszti néni mosogató leve. S ahogy Juszti néni mögött az udvarra leballagott, mintha nem is a kis házba indult volna, hanem ki, a Döméék tanyájára, ahol most egész napon át üresen áll a kútvdör, éjszaka azonban kigyulladnak az ablakok, a szomszédok azt gondolnák, kísértetek járnak ott, pedig csak a csendörök viszik ki ilyenkor, hogy jobban valljanak, a rossz kinézésű embereket.

Ami eztán jött, olyan volt már, mint egy szertartás; tudta s várta, hogy mi következik. A felnőttek bármely pillanatban összebökhettek, ezért a szokottnál is csendesebben kellett viselkednie. Ott ült, mint egy láthatatlan harangban, babájával a zsámolyon, meg-megigazította a kalapját, följebb húzta a kis harisnyáját; lássák, hogy a babájával játszik. Közben azonban minden zörrenésnek tudta az értelmét. Most Márton bácsi jött be. Az összehajtott újság már ott van a hamutálca mellett, amelyiken egy porcelánpipa van keresztben. Ismerte a mozdulatot, amellyel odadobta. Néhány lépést tett, a tükörben félkézzel lesimította a haját, aztán húzta ki a zubbonyzsebéből, ahol a pepita noteszt tartotta. Aztán Juszti néni jön be, a szekrényről veszi le az ecetet vagy a sifonról a kendőt. Előbb, mint aki lop, csak úgy összehajtván forgatja meg két zsíros ujjá közt az újságot, hogy Döméék vannak-e kívül, aztán bontja ki negyedrétre, majd ha nem találja, egészen is. Akkor egy darabig a kanál járása, Juszti néni kérdései hallatszanak a konyháról. Aztán Bora hangja jön a folyosóról. - Már kész van? - szólt fel neki Juszti néni, egy kis levest téve ki a cicájuknak. - Márton bácsi már megjött? - hallatszik fentről. - A tekintetes asszony? - a ház elől. - Mindjárt jövök, addig ne kezdjék el... Egész másképp kiabáltak, mint amikor nagymamuska szólt le nekik a tornácról, vagy hivatalos üzenetük volt egymás számára. Most éppen csak annyira kiabáltak, amennyire szükséges volt, a többi jelekkel intézték el, úgyhogy beszélgetésük csupa halk, meleg kérdésből állt, amely közé a hallgatózó fül a bólintások, fejrázások, mosolygások gazdagabb nyelvét is odahallotta. Amikor Bora is ott lenn volt, akkor már igazán teli volt a kisház Döméékkel. Féldoldalasan jött be, mint a kutya; a sündörgő csípője, mely a sok szoknyától sem volt kövér, nyikkanásra kész arcjátéka ott volt a köszönésiben is. Úgy köszönt, mintha ő se vette volna egészen komolyan magát, meg hogy neki vissza is köszönhetnek. De ettől a sündörgéstől még szemtelen is tudott lenni. - Ne egyen már annyit - mondta Márton bácsinak, ha még mindig nem akarta az evést abbahagyni.

Megtörtént olykor, hogy olvasás közben bejött az udvarra valaki. Juszti néni úgy ült, hogy ha kicsit megemelkedett a széken, a kis ablak fuksziái fölött épp odalátott az udvarra. Ilyenkor úgy lebegett, féltényérral a széke fölött, ajkán a félbeszakított szóval, s figyelte, míg kinn kialakul a dolog, elég-e hozzá az előcammogó udvaros, vagy neki kell az ablakon kiszólnia. Máskor nagymama ásításforma hangja szólt le a tornácról. - Te Jusztiám - sóhajtott bele az udvar kopárságába. Juszti néni ilyenkor azon nyomban kinn volt az ajtó előtt. - Esztike nálatok van? - mondta nagymamuska főntről panaszosan. - Itt van. - Mit csinál? - Játsszik a babájával. Eszti ismerte már a csöndet, ami ezután jött. Ez ahhoz kellett, hogy nagymamuska behúzódjék a tornácról, s Juszti néni a konyhaajtóban állva erről (s a fenti ajtó becsukódásáról is) meggyőződjék. Az újság ezalatt ott feküdt kiterítve az asztalon. Márton bácsi, mintha eszébe jutott volna, hogy őt az egész nem érdekli, a tükör elé állt, s a szerszámos fiókban kezdett el matatni, Bora meg sutyorogva faggatta csak: - Mit gondol, akit most lefogtak, az lesz? Azt írja, szorul már a hurok. A legjobban azonban akkor lehetett érezni, hogy a felnőttek is félnek valamitől, ha kapucsukás nélkül egyszerre csak az udvar közepén koppantak föl nagytata vagy apuska lépései. Juszti néni ilyenkor úgy perdült ki a ház elé, mintha a testével akarná fölfogni a látogatót; Bora is ott volt mögötte, hogy ha őt keresik, már indulóban legyen. Közben Márton bácsi rátette olajos kezét az újságra, s mielőtt a kinti hangok beljebb nyomulhattak volna, nagy méltóságosan összehajtogatta s visszadugta a zubbonyba. Ilyenkor nem

is került elő többet az újság, Márton bácsi fölszedelőzött, s ment hátra a szín alá, ahol a gazdasági gépek állottak télire.

Ez, hogy a felnőttek is féltek, majdnem olyan hátborzongató volt, mint a Döméék kiirtása. Az emberben két izgalom volt egyszerre: a kisfiú vacogása a pusztán s az ő összebújásuk, riadozásuk idebenn, az újság körül. Azt, hogy a felnőttek mért féltek, nem tudta bizonyosan. A felnőtteknek sem illik gyilkosságról olvasni? Vagy csak az a nagyobb újság - most már a nevét is tudta: a Reggeli - az, amit apuska elől dugniuk kell. Juszti néni egyszer azt mondta: - Á, a Híradó, abban semmi sincsen. De el is harapta mindjárt, mert Bora meglökhette. Tán azért félnek, hogy nem a Híradót olvassák. A Híradót apuska nyomdájában nyomták; tavaly, amikor az új gépek megjöttek, apuska örömeiben őt is elvitte, hogy a forgó hengereket, amik közül az újság kijön, ő is lássa. Juszti néniék azt gondolják, hogy apuska vagy nagytata kiabálnának, ha megtudnák, hogy ők ezt az idegen újságot behozták a házba. Pedig nagytata is behozta. Nemcsak akkor látta, azóta is. Valami nyugtát hoztak, amit nagytata már kifizetett. S ahogy az almárium fiókját rángatta, hogy a nyugtát előadja, egyszer csak kiszalad az egész fiók, s benne egy csomó Reggeli Újság; attól volt beszorulva. Meglehet, hogy amíg ők ott lenn az ablakot figyelik, odafönn nagytata is a Döméék dolgát olvassa föl nagymamuskának. Azért dugja be oda, nehogy Juszti néni tűzgyújtásnál a konyhán észrevegye. Ez a sok furcsa dolog Esztiike fejében persze nem csomósodott össze határozott kérdésekké. Ő csak azt érezte, hogy ezzel a nagyobbret újsággal új titkolózást, hátborzongást, mohó szomjúságot gerjesztő anyag került a házba, s ez benne is ott jár, éppen úgy, mint a felnőttekben. - Ma éjjel megint kiabáltál - mondta neki nagymamuska. - Ne, ne, mondtad, s húztad a fejedre a takarót.

A Döméék dolganak az vetett véget, hogy új gyilkosság történt. Esztiike aznap délután nem volt lenn Juszti néniéknél. A keresztmamája jött érte rögtön ebéd után, s elvitte a cukrászdába. A keresztmama még lány volt, s úgy alkudott meg anyuskával, hogy Esztiike minden hónapból egy napon az övé. Azon a délutánon aztán kianyáskodta magát. Cukrászdába vitte, cukrot vett neki, s mindenkinek elmondta, hogy a cukrosboltban az övének nézték. Esztiike tudta, hogy öneki nagyon kell szeretni a keresztmamáját, de azért nem nagyon örült a napjának. Minduntalan összevissza csókolta, aztán félrehajtotta a fejét, s mintha méz dőlt volna az arcából, azt mondta anyuskájának: - Hát nem édes? De néha elfelejtette, hogy milyen boldog is ezen a napon a keresztlányával, s akkor csúnyán összeveszett a mamájával. Az, hogy a tejszín nem verődött föl, elég volt, hogy a régi vőlegényeit (akiket mind a mamája üldözött el) sorba előhossa.

Este a nagytatájától hallotta meg, hogy új gyilkosság történt. Nagytatának a szeme s a beszéde is olyan volt, mint amikor dühös szokott lenni. Semmit sem türtőztette magát őmiatta. - Na, most van mit írnia a Nagy Gábornak - fordult vissza az ablakból. Szép enyhe őszi este volt, s nagytatának az volt a szokása, hogy föltett kalappal állt, s nézte az embereket az ablakban. - A Híradó, ha így megy, hát becsukhat. Az a Fejérvári (ez volt apuska újságírója) vagy elaludt, vagy összejátszik velük. Egy bekezdés van benne: „Lapzártakor értesültünk.” Amaz meg már kinn is járt; azt is tudja, hogy rítt az asszony. „De kivetköztettek, édes uram.” Mintha egy miniszter mondta volna. Az asszony sírásán még kacsintott is egyet nagytata. Nagymamuska azonban ismerte már azt a pirosságot az arcán, s nem merte lekumkodni. Csak a beszédet próbálta az újságra terelni. - Ezzel bátorítják föl a népet, hogy annyit írnak róla. Megvolt, eltemettük, nem kéne annyit emlegetni. Meglehet, aki ezeket megölte, az is az újságból kapott rá kedvet... De nagytata tudta, miért mondják ezt neki, s nem ment bele az erkölcsösködésbe. - Újság, az újság. Azért van, hogy a mocskot kavarja. Akinek rossz szagú a pöcegödör: ne legyen cigány.

Másnap délután, amikor Juszti nénihez lementek, nemcsak Márton bácsi, de Bora is ott volt már a konyhán. Megérezhette, hogy az újság már itt van; ott ült az asztalnál, kiolvasott egy-egy vastagbetűs sort, s rögtön kérdezte is Márton bácsit, hogy mi az, vagy mit szól ahhoz („Maga elhiszi ezt, Márton bácsi”), amit ő olvasott. S lázas arcát hol kidugta, hol be, a szétterített lapba. Az új gyilkosság a körtvélyesi tanyákon történt, s Bora abból a faluból való volt. Ha az illetőket nem is ismerte, azt megértette, hol kell a tanyájuknak lenni. Azonkívül a fordulat is fölízgatta. - Olyat mondok magának, Juszti néni, hogy leül - emelte lázas arcát Juszti nénire, aki keményebb képpel jött be, mert nem tetszett neki, hogy Bora már itt van az urával. - Az asszony is benne van. Itt van. Megkereste, s újra kibetűzte az alcímet. „Az asszonyt letartóztatják.” Ennek a hírnek Juszti néni sem tudott ellenállni. - Az asszony? A tanyásné? - Értették egymást a gyilkossal - magyarázta Bora. - Ugye? - kapott észbe Juszti néni. - Mindjárt gyanús volt ez nekem - mondta, mintha csakugyan gyanús lett volna. - Hogy ez olyan türelmesen kivárta a hajnalt, s csak akkor kezdett jajveszékelni. - Emlékszik, hogy elírta tegnap - kapott az emléken Bora -, mit kellett annak a szegény asszonynak ott kiállni. Amikor az ajtót fessegették. S hogy adta ki a pénzt az ablakon. Azt ehol. - Mindjárt gyanús voltam én, hogy itt valami hiba van - mondta Juszti néni mind mélyebb meggyőződéssel. - S hogy jajgatott a bűdös. „Én szegény uram, de kivetkőztettek.” Az ember azt gondolta volna, tán meg is zavarodott ott ijedtében. - Most meg azt írja, akkor is hátra volt kötve a kendője. Úgy hívja csak: a szép tanyásné. Nézze, itt van a ház is. S csakugyan, a másik oldalon ott volt lefényképezve a ház. Egy kicsit elmosódottan, de ott volt, mindent meg lehetett találni rajta. A tető ereszfórmán előrejött, s az oszlopos folyosón két ágy volt látható. Egyikben feküdt a tanyás, a másikban a gazdának a fia. Ott volt a pitvarajtó meg a padlásfeljáró is, azon ment föl a padlásra a gyilkos. Jobbról a ház végében még egy ablak volt, azon adta ki a pénzt az asszony. A magyarázatot már Juszti néni olvasta, s amit olvasott, rögtön megkeresték a képen. Márton bácsi is odahajolt mögéjük, mint aki valami térképet néz. Egyik kezét az asztalra támasztva. - Azt tudja, hogy az a szegény gazdalegény egész véletlen volt kinn. Este jött ki, amikor a gyilkosság már meg volt beszélve. Azért kellett meghalnia. - Vagy ki tudja, az is mért jött épp este - mondta Juszti néni, aki már benn volt a gyanakvásban.

A nagy beszédben Esztike sem foglalta el szokott helyét ott benn a szobában. Ott maradt ő is a konyhán, s ahogy mutogatni kezdték, bepillantott a Bora könyöke fölött az újságba. Láta a folyosót s rajta a két ágyat: a táborit, amit magának nyitott szét a tanyás s a magáét, amit átadott az éjjelre a gazda fiának. Nagytata mesélte, hogy amíg fiatalabbak voltak, tavasztól őszig kinn laktak a tanyán, s ő is a szabadban aludt. Ezen már máskor is tűnődött Esztike: milyen lehet a sok csillag alatt a messzi kutyaugatások közt aludni. Ezek is ott aludtak ketten, s egyszer csak (vajon melyiken kezdte) az éjszaka fölbukta a gyilkost. A két ember ott hörgött, s az ment hátra az ablakhoz. Az a kis ablak a képen is olyan sötéten, gonoszul lapított. Azon adta ki a tanyásné az erszényt. De nem, mint aki fél. Hanem mint aki várta már, s tudta, hogy mi készül. Esztike merev pillákkal nézte a szörnyű ablakot, amin az egyik gonoszság a másiknak beszél. Észre sem vette, hogy a többiek már nem a képet nézik, hanem csak őt. Csak a beállt csendről eszmélt föl. Juszti néni kutató pillantása, a Bora csiklandozott gomb-szeme, messziről még a Márton bácsi közömbös, szürke tekintete is őrajta volt. Úgy nézték, hogy el sem fordíthatta a szemét, csak elpirult. - Nézze, Esztikém, milyen szép idő van ottkinn. Használja ki - mondta Juszti néni. - Vegye a sámliját, nem való ez magának, üljön ki szépen a ház elé. A Teri cica is odaül magához.

Esztike engedelmesen kiült a ház elé. Karján ott volt a baba, lábához csakugyan odaült a cica, s most a szemközti folyosót nézte, a vastag, pillér nélküli íveket, a meszelt falon a vakító lefolyót. Juszti néninek igaza volt: a nap csakugyan gyönyörűen sütött, a cica szőrén, a maga hunyorgató arcán is ott érezte a sárgállását. Nem volt fölháborodva, nem forralt bosszu-

terveket, amiért kiküldték. Úgy vette, mint aminek be kellett következnie. Sőt, tán meg is könnyebbedett. Ez az új gyilkosság s a sok összevissza beszéd már olyan zavaros volt. Ő Döméékről s a kisfiúról szeretett volna még hallani. Márton bácsi is azt kérdezte: hát Döméék? De azok már kiszolgálták a magukét. Juszti néni nem talált már egy szót sem róluk. Egy ideig még átérezte a falon a bentiek izgalmát (Márton bácsi még nem is ebédelt ma), de lassan az a néhány mondatföszlány is felszívódott, ami még ott kóválygott a fejében. Ha egy kicsit árván csücsült is a babájával, mintha mégis jobb lett volna idekinn a napon. Egy idő múlva Márton bácsi is kijött. - Gyűjjön, Esztikém - szólt oda neki -, megolajozzuk a gépet. Esztike tudta, hogy ez vigasztalás, sőt, tán lekenyerezés, amiért kiküldték. Márton bácsi őt úgy nézte, mint a Juszti néni jószágát; nem bánta, ha ott volt, de nem is szólt hozzá. Az olajozás meg épp fiúmunka. Hogy olajozna ő a fehér ruhájában? De azért vette a sámliját, s elballagott utána, mint akit megtiszteltek.

Márton bácsi ott szöszmötölt a cséplőn. Egy kis kannácskája volt, s azzal mindenhova nyomott, ahol kenőcs meg vas volt. A cséplő már elvégezte erre az évre a munkáját; elállt az a sajátságos szíj meg dob meg mindenféle zúgás, amelynél az ember, mint a süket, látja, hogy nyílnak a szájak, de amíg közelebb nem jönnek vagy nagyon nem kiabálnak, nem ért belőle egy szót sem. A nagykaput kinyitották, s Márton bácsi (ez volt a városban az első magánjáró) a lépcsőn állva beirányította a gépet az udvarra. Most már itt szunnyad a színben a jövő évig, a darálók, sorvetők s egyéb szerszámok közt. Márton bácsi azonban meg-meglátogatja, egy-két órát is eltisztogat, elreszelget rajta. Esztike ott ült a szerszámládán egy pokrócon, s csendesen követte őt a szemével. Egyszer csak Víg Jancsi is ott volt mellette, a szín lábának támaszkodva, mohó fiúszemekkel nézve a Márton bácsi munkálkodását. Ahogy jobban és jobban nézte, mind közelebb került a munkához. Amikor Márton bácsi fölmászott a gépre, s úgy tisztogatta a centrifugát, Jancsi már ott állt lenn alatta. - Na, szárnysegéd úr - szólt le rá, arccal alá, a magasból, hogy észrevette őt, Márton bácsi. - Mi újság a felsőbb politikában?

Jancsi apuska nővérének volt a fia, s az volt a boldogsága, hogy apuska körül forgolódjék. A szülei nem engedték meg, hogy kollégiumba járjon: azt akarták, hogy gazda legyen, mint ők, de ő akkor volt boldog, ha a nyomdában lehetett; elnézte, hogy rakják a betűt a nyomdászok, s hogy jön ki a hengerek közül az újságlap. Hozzájuk is egy nagy nyaláb papírral került, amit apuskának küldtek a nyomdából. Márton bácsi is ezért hívta szárnysegéd úrnak. Jancsi Márton bácsit is csodálta, de egy kicsit tartott is tőle. Mert Márton bácsi mindig hergelte őt valamiért. Jancsi el szeretne volna tanulni, hogy a gép hogy jár, de Márton bácsi azt mondta: „Minek az magának? Majd tart egy komenciós gépészt. Aztán csak hoci, te bűdös gépész, s az megcsinálja. Minek egy pógárnak érteni valamihez? Elég, ha parancsolni tud, meg a tanyásnak utánaszámol.” De Jancsi épp ezért haragudott a legjobban. Hogy ő csak egy paraszt, Márton bácsi nem akart többet látni benne. „Vagy már a géppel is maga akarja kormozni magát - szokta mondani. - Nem olyan könnyű munka ám az. Nemcsak annyiból áll, hogy fölöstökömmel egy hosszút fűtyültetünk, s a részeslányok visítanak, s befogják a fülük. Meleg van ám ott egész nap, s kiolvad a pocakból a zsír.” Most is azt nézte, mivel bosszanthatja meg legjobban. - Hanem baj van az újsággal, főnyomdász úr - mondta, a gép oldalán, a vasfokon megállva. - Nem volt érdemes a nagy rotációs gépet meghozatni. Mért nem veszi a főszerkesztő úr a plajbászt, és kanyarít egy jót a gyilkosságokról?

Jancsi semmire sem volt olyan kényes, mint a Híradóra. Különben afféle féloldalas, sündörgő gyerek volt, de ha a bátyja gépeit vagy az újságot bántották, egyszerre neki is pirulni kezdett, mint a nagybátyjának, a homloka. - Majd megunják azt is a buta emberek - ment bele most is. - Hát a koalíciót nem unják meg? - forgatta meg egypárszor a kereket a tenyerével Márton bácsi. - Azt unják meg csak igazán. Hogy marad vagy megy-e a darabontkormány. A kormány az csak az uraknak meg a pógároknak fontos. Énnekem meg a többi szegény embernek mind-

egy, hogy milyen kormány van. - Azért a Híradó nem megy a Reggeli Újság után - mondta Jancsi eltökélten. - De a krajcárocskák sem mennek a Híradó után. Sok zsíros kis krajcárkának kell ám ahhoz összegurulni, hogy azok a gépek meg a nyomdászok meg a szerkesztőségek is kifizetődjenek. Maguknak is olyan nagy papírra kéne nyomtatniuk, mint az van. Mert az a buta nép szemre is megbecsüli: mért vegyen ő kis újságot, amikor nagyot is kaphat. - Nagy Gábor sem a magáéból nyom akkorát - mondta Jancsi, s látszott az arcán, hogy nagy bűnöknek a tudója.

De Márton bácsi nem úgy állt ott, mint akit kíváncsivá lehet tenni. Csak amikor már közönyét az urak dolga iránt végleg kimutatta, akkor szólt le a kifényesedő nyomásmérő mellől. - Mondja, hogy van az, hogy Nagy Gábor egyszer csak meggondolta? Elege volt neki, hogy a más kezelába legyen?... Nagy Gábort Esztike is ismerte; ott szokott lenni ő is a nyomdában. Nagy, barna ember volt, megfogta őt a két könyökénél, fölemelte a magasba, s alulról villogtatta rá a szép, vékony bajszát s a jókedvű fogait. - Fölheccelték rá - mondta Jancsi. - Akinek fontos volt, hogy Lőrinc bátyámat megfojtsa... Esztike a megfojtásra fölfülett; a megfojtást nagytatától is hallotta. - Konkurens - mondta Márton bácsi. - Előbb mindenés, aztán versenytárs. Az ilyen a legrosszabb. Az ilyen belülről tudja az üzletet. - Az egész a kövezés miatt van - mondta Jancsi. - Mert Lőrinc bátyám nem akarta, hogy téglával kövezzék a várost. Erre a téglás Bauer azt mondta: majd megmutatom én neki. S csinált egy nagyobb újságot, s elcsábította Nagy Gábort. Arдай meg (ez a képviselő volt) kicsinálta, hogy ő legyen a Függetlenségi Párt hivatalosa. Lőrinc bátyám van olyan Kossuth-párti, mint bárki, de ő független akart lenni. Azt akarta, hogy az újság mindig az igazság mellé álljon. A mai újságban már képet is hoztak. Hogy mindenki lássa, melyik ágyban gyilkolták meg Szomor Palit. Mit gondol, Márton bácsi, mibe kerül ahhoz a klisé? Tán az is a krajcárokból futja?

A sápadt fiú úgy megtelt vérrel, mint a pulykataréj. Márton bácsi látta, hogy a nagybátyja nótáját fújja, s nem akart ellentmondani neki; hátha visszamondja. De azért azt is meg akarta mutatni, hogy ő nem színlel. Ha kommenciós gépész is, nem tartozik apuska pártján lenni. - Mindegy, hogy hogy volt. Elég, hogy benn van az újságban - mondta, mint aki eltökélte, hogy nem lesz több szava. Jancsi még egy ideig füstölt Bauerről, aztán hirtelen neki is megállt a szeme: a nyomásmérőről kérdezett valamit. A magasból Esztike a nevét hallotta. - Esztikém, Esztikém - panaszkodott bele az udvarba. Már Juszti néni is kijött. - Ott van hátul a színben a Mártonnal. Egy pillanatig még elgondolkozva ült ottan. Nem állította össze pontosan, amit hallott. Bauer, Arдай, Nagy Gábor: az egészből csak azt vette ki, hogy a téglá egyszer csak itt volt. Az a múltkori zagyvaság, a hegyúsztatás meg a tarhonya, hogy apuskát megfojtták, összefügg ezzel a nagyobb újsággal, a Döméék kiirtásával, a körtvélyesi szépasszonnyal meg az ő kitett számolyával. A dolgok jobban összefüggnek, mint gondolta, s attól, hogy így egymásba kapcsolódnak, mintha fenyegető zúgásuk támadna. - Esztikém, nagymamuska hívja - kiabált, mint a visszhang most már Juszti néni is, s ő vette babáját, s nem a karján, csak úgy félkézzel lógatva; fölballagott az udvarra.

Döméékről azóta nem hallott többet. Ha Juszti néni mosogatás után le is hívta: „Nem jön le, Esztikém?” - ő maga ajánlta föl, hogy majd kiül a kisház elé. De Juszti néni nem hagyta. „Nem, még meghül; csak jöjjön be. Mért nem akar egyszerre bejönni?” - mondta meglepetten édességgel. Ő bement, s odabenn nem lett olvasás. Márton bácsi vagy nem volt otthon, vagy nem dobta oda az újságot, s hiába várta, Bora hangja sem szólt ki a tornácon. Ha olvastak, máskor olvastak. Este tán; az ágyterítővel beakasztott ablak mögött, amelyen olyan sötéten szivárgott át az udvar mélyin a fény.

Ehelyett anyuskához kellett majd mindennap átmennie. Apuska most már egészen megtiltotta, hogy átvigyék őhozzájuk. Anyuska azonban annál jobban követelte. Nagymamuska napjában többször is elmondta Juszti néninek úgy, mintha szegény lánya mondta volna: „Azt mondja az uram, majd meggyógyulok. De mikor gyógyulok én meg, anyuskám? Ez a tél, meg tetszik látni, elkészít engemet. Ne is vigasztaljon (mert nagyanyuska persze tiltakozott), majd meglátja, a jövő tavaszt már nem érem meg.” - „Dehogyan nem, szegény” - mondta Juszti néni, s igyekezett úgy tenni, mintha pityeregne. „Azt mondja az uram, hogy megfertőzőm őt” - folytatta nagymamuska, s egy ideig elgömbölyt szájjal tolt-keverte a rántást. „De hiszen nem is érek hozzá. Meg sem engedem, hogy a toalett tükörnél közelebb jöjjön. (Ez igaz is, mondta nagymamuska.) Pedig sokszor olyan jólesne, elhiggye, megcsókolni. Azt gondolom: most még itt vagyok, aztán az egész örökkévalóságig... Akármennyit él, az anyja nem fogja többé megcsókolni.” Nagymamuskának itt megint táncolni kezdtek a szörpihek a szája fölött. Más az állán kezd el sírni, nagymamuska azonban fönn a felsőajkát kezdte el ráncolni. Juszti néni igazat adott anyuskának. Nincs értelme annak a túlságos féltésnek. Kitalálás, hogy azt csak úgy el lehet kapni. Ő még utolsó este is maga adott az öccsére inget - az is sorvadásban halt meg -, s itt van, nincs semmi baja. Az öccse körül meg senki sem volt beteg, pékinas volt már, s mégis abban halt meg. Aki meg akarja kapni, az megkapja, akárhogy óvakodnak is. Apuskától azonban félték, s amikor otthon volt, nem merték átvinni. Akkor lopták át, amikor tudták, hogy az irodán kell lennie neki. Így is megtörtént, hogy Bora egyszer csak bedugta a fejét: „tekintetes asszony, az úr”. S akkor őt a fürdőszobán át (mert anyuskáék fürdőszobát is rendeztek be) kellett a konyhába kiszöktetni. Egy órát is ott lappangott. Bora éppolyan boldogan vacogott ezalatt, mintha Dömééket olvasták volna.

Szegény anyuska most már csakugyan nagyon sovány volt. Borával még mindig megfésültette magát: sőt, Bora azt mondja, most még jobban rajta volt, hogy szépen megfésüljék. Alig tudott már fönnülni, de azért csak tartani kellett neki a tükört. Ő előre-hátra igazította a haját, s azt mondta: „Ugye, nagyon csúnya vagyok, Bora? Lassan már csak a hajam marad meg.” Akkor olyan divat volt, hogy elől nagy erkélyt csináltak az asszonyok a homlokuk fölé, abba, hogy kiteljék, műhaját dugtak. Ő is ilyet csinált magának a lankadt karjaival. De a sima, vékony szálú, csatakos haj az ágyban csakhamar szétbomlott; ki a homlokába, ki a nyakába tapadt, s az ijesztő eresztől, melyből a világosabb műhaj is előbújt, egy elfogyott, hátraesett arc (a párna is mindjobban süppedt vele) rebhent a világba. Apuska egy köpöcsészét tétetett mellé az éjjeliszekrényre. De ő inkább lenyelte vagy a zsebkendőbe bukta; a fölcapható fedelű csészébe csak annyit köpött, hogy apuska üresen ne találja. S most még könnyebben sírt, mind idáig. Szinte kereste, mit mondjon olyat, amitől a könny facsarni kezdte az orrát, szemét. Elég volt Esztike füzetébe belenéznie, hogy a rátóduló s visszatartott könnytől (mintha csak élvezte volna a könnyek lassú kibuggyanását) egyre nagyobb és csillogóbb legyen a szeme. Mert mostanában már nemcsak a babáját, az irkáját is át kellett vinnie. Bora elvette tőle, s odavitte az ágyhoz. Anyuska pedig könnybe lábadt szemmel dicsérgette, mintha az valami gyászjelentés lenne. - Milyen szép „á”-kat ír már ez a kislány - mondta furcsa, érzékeny hangon. - „Té”-t meg „á”-t is; már a tatát is le tudja írni. Most már csak az „ny”-et meg az „u”-t tanul meg, hogy az anyuskát is leírd. Tavaszra ugye már levelet is fogsz írni? „Anyuskámnak a másvilágra.”

Esztike az ilyen kérdésekre nemigen tudott mit válaszolni, odaült szépen a helyére, s írta, nyakát oldalt hajtva, amit a tanító néni leckéül előírt; időnként összehasonlította a maga „tíbor”-ját a tanító néniével, s elégedetlenül ráncolta össze a homlokát. Odaát nagymamuskáék asztalán sokkal rendesebben lehetett írni. De hát szegény anyuskának ez az egy öröme maradt; a feje oldalt fordult a párnán a fáradságtól, de azért még mindig őrajta van, s ha fölnéz, mosolyogni próbál a pillantása. Mostanában többször megtörtént, hogy keresztmama

is megjött, amíg ő ott írt; azt mondta, így ebéd után ér rá a legjobban. Még iskolabeli barátnők voltak, s anyuska nagyon ragaszkodott hozzá. - Ha te nem néznél meg, Tónikám, még az sem lenne, akinek panaszkodjam. Jaj, vigyázz, ne csókolj meg - mondta, mikor a homlokát végigsimítva megcsókolta. - Vagy te nem félsz tőlem? - Ugyan mit félnék? - mondta keresztmama, s föl is nevetett nagy könnyedségében. - De azért a számat te sem csókolnád meg - mondta félig ingerkedőn, félig szomorúan. - Az uram is csak a homlokomat simogatja meg csókolja. De vele még ellenkedni sem merek, mint veled; mert ő biztosan megcsókolná. S az nekem olyan nehezen esne, hogy csókol, s közben a bacilusok járnak az eszében. Ő ugyanis olyan jó... Tónikám, azt csak én tudom... Csak hát annyi a dolga. Ilyen volt mindig; ment, szaladt, mintha az egész világ az ő gondja volna. Majd bánni fogod, mondom, hogy nem ültél többet az ágyamhoz. Mert asszonyt még kaphatsz, de aki... Az ilyen mondásokat már nem bírta befejezni. Csak gödörkézett az álla, csak folyt a könnye, s a szétfutott kis arcából, a bedagadt torkából csak Tóni hallhatta ki, amint befejezi a mesét. Ő meg csak simogatja a homlokát, s azt mondja: csacsi.

Máskor azonban nem volt így meglegedve apuskával. Esztike ugyan csak a „bé”-k hurkain és az „ó”-k fülein át hallotta, amint az ágynál sutyorogtak, vagy a nagy bőralbumon át, amelyre apuska nevének a kezdőbetűi - É. L. - voltak ráverve fémről, belül meg a családi arcképek: anyuska, amint egy galambot tart az ujján, aztán az esküvői kép: apuska honvédtiszti egyenruhájában, a lába mellett a kard, anyuska leomló fátyolban. A domború vitorlások helyett most ezeket nézegette. S bár az, amivel ő foglalkozott, sokkal valóságosabb valami volt a számára, mint az ágynál folyó; - mint zavaros, színes ár, az a beszéd is átfolyott rajta, s egy-egy hínárfosztlány időnként fönn-fönnakadt a „té”-k szárán vagy a kis vőfély nászbotján. „Már mint menyasszony is, megtörtént, hogy elfelejtette a nevem napját. Ahányszor a kapu nyílt, futottam ki a folyosóra, azt hittem, a virágot hozzák. S este beállít vörösen, s csak úgy fő benne a beszéd. Emlékszel, akkor volt az, hogy a munkások fölláztak, s megostromolták a Városházát.” „Tán a betegségem is másképp lesz, ha akkor ottmarad velem a Tátrában. Hogy könyörögtem neki: csak egy hónapot maradjon. Olyan szép lett volna a fenyőerdőben sétálni. Az a sok évi fenyőlevél: szinte hintál az ember talpa alatt, mintha pici rugókon járna, s édes kis tobozok fekszenek a fűvön. Ha akkor ottmarad velem, én is örömet maradok. Tárkánynak sokkal nagyobb irodája van, mint neki, s ő is rábízta nyáron egy hónapra a bojtárjára. De nem is a praxist féltette ő, hanem a nyomdát. Akkor jöttek meg az új rotációs gépek; ő meg mint a gyerek, rohant haza, játszani velük. Így persze, én sem maradtam meg. Egyre az járt az eszemben, hogy ő mit csinál. Olyan kétségbeesett leveleket írtam, szegény anyuskának kellett feljönnie értem.” Néha sötét képeket festett, mi lesz ebből a szegény kis jószágból, hogyha ő meghal. „Anyukáék már öregek, öneki meg csak a közügy a fontos. Ha én nem leszek, még inkább abba veti magát. Mert azért, akkor látja majd meg, mégiscsak nagy üresség lesz az, ha az én ágyamat kiviszik innét.” S keresztmamát kérte: ő nézzen néha a nyomorult árvára. Máskor nagytatát hibáztatta, hogy nem adtak nagyobb iskolát neki. „Azt hitték, elég, ha egyik tanyát a másik után szerzik. Téged legalább beadott anyukád a zárdába Szegedre. S kitanultad a fényképezést. De én csak amit ömellte meg a regényekből összekapirgáltam.”

A másik úgy hallgatta ezeket a panaszokat, ahogy egy barátnőhöz illik. A száján ott volt készen a megnyugtató; a sok „dehogysis” meg „majd meglátod”, „rémeket látsz, Lidikám”. Nem mulasztott el egy rést sem, mindig bedobta őket, amikor a beteg panasza megkívánta. „Dehogysis halsz te meg, gondold rám, ha a Szarvasban táncolsz az uraddal.” „Én szívesen megígérem, hogy nézek Esztikére; tudod, mintha a leányom volna; de, hála isten, nem lesz arra szükség. Csak majd te elengedd hozzám. Majd azt mondod: mit jár ahhoz a szegény fotográfusnőhöz.” „Nincs semmi baj a te iskoláddal. Sok gimnáziumot-járt nem beszél úgy, mint te. Az urad sem talál hibát a te műveltségedben. Ha meg te nem vagy meglegedve: elég

fiatal vagy, meg pénzed is van: képezheted még magad.” Azon a hit nélküli, fölényes hangon mondta, amit utolsó ínségükben a betegeknek mégis mint zsongítót kell elfogadniuk. A szegény asszony sem betelni nem tudott vele, sem lemondani róla. Még keservesebben panaszkodott tőle, hogy még többet kapjon belőle. Szinte belerészegedett a panaszkodásba; az, hogy volt, aki hallgassa, csiggassa, nemhogy eloltotta volna, még féktelenebbé, igazságtalanabbá tette. S lassan a barátnőjén is mintha valami mámor vett volna erőt. Szinte hallotta magát, amint otthon az anyjának, a főnökének, a műterembe bevetődő ismerősöknek meséli. „Rettenetes hallgatni azt a kétségbeesést. Én csak mondom, mondom. Mit tegyen az ember: kell tartani benne a hitet. De rettenetes közben azokra az átlátszó ujjaira nézni. Át lehet látni rajtuk.”

De a könyörületnek a mámora alatt mintha mélyebb élvezet is megbújt volna a nagy panaszhallgatásban. Főként, ha a beteg a házasságukra panaszkodott, a barátnőben egy időre el-elbágyadt az ellentmondó lélek. - Tudod - kezdte ilyenkor álmodozóbban, mint amivel a „dehogy”-okat mondta -, szinte örülök neki, hogy nem mentem férjhez. Te, persze, túlozod keserűségedben a dolgokat. De ha csak harmada igaz: nem jobb akkor, ha az ember maga marad? Nálad igazán minden együtt volt a boldogsághoz. Emlékszem, sokszor mondtam anyuskának: Ez már igazán, mint a mesében olvasni. Tudod, akinek a bölcsőjéhez minden vénasszony elvitte a maga ajándékát. Tán egy kis zúgolódás is volt bennem; hogy az egyiknek minden, a másiknak semmi sem. Édesapád akkor vette meg Gorzsát, az irigyek csak a kis aranyhalnak hívták. S emlékszel: milyen hajad volt. Most is nagyon szép még, de akkor szinte panaszkodtál, hogy belefájdul a fejed, ha föltűzöd. Emlékszel, ahogy két copfra befontad, az embernek szinte méregetni jött kedve: az egyikben több volt, mint nekem a kettőben. Azt jósolták, hogy valami hozományvadász fog megkeríteni. S akkor egyszer csak egy szombat este a sétányon hallom: Égető megkérte a Tunyogi Lidika kezét. Még engem is egész váratlan ért; nekem sem mondtad, hogy már annyira haladt. Égetőt mindenki a jövő emberének tartotta. Polgármestert, képviselőt láttak benne. Alig nyitotta meg az irodáját, válásnál, bűnpernél, mindenütt az ő neve hallatszott. Emlékszem, amikor a templom előtt a fogatból kiléptetek. Tán azóta sem volt olyan esküvő. Ha akkor nekem azt mondja valaki, hogy így fogok az ágyad mellett ülni! Hisz lesz ez még másképp; de ha a legjobb házasságban is ennyi baj van. Akkor igazán nem olyan rossz vénlánynak maradni.

Az arca még alázatosabb volt, amíg ezt mondta, mintha az is azt hajtogatta volna: te túlzol, nem állnak olyan rosszul a dolgok, éppen csak magamat vigasztalom. De a beteg mintha elérte volna, mi beszél ebből. Egyszerre megkeményedett; az a puhaság, amelyből a könnyek meg a panaszok dőltek, dermedni kezdett. - Tudod, azért ha végiggondolok rajta, nem cserélném el senkivel - mondta, s a párnán lecsúszott derekát fölemelte kissé. - Akármilyen volt, énnekem azért szép volt - suttogta, a maga büszke mondatától meghatatottan. - Azt te nem érted: mert te csak a testemet látod, ahogy a láz lepusztította. De az embernek emlékei is vannak. S végül az emlék a legfontosabb. Végül tebelőled is meg mindenkiből csak csont lesz, az emléke az, amit a másvilágra magával vihet. S én szép emlékeket viszek magammal - mondta, s vékony, fölemelt nyakában föl-le járt a gége, amint nyelte a könnyeit. - Szó sincs róla - hajtotta le a fejét a másik, mint akit megszúrtak, s érzi, hogy ezt nem szabad, nem lehet viszonzni. - S tudod, néha magam is azt érzem - mondta anyuska, barátnője kezét megfogva -, hogy az utolsó percben mégiscsak csodát tesz velem az Isten. Mert az csakugyan úgy van, ahogy te mondd, hogy én az Isten kedvence voltam. Sokszor azt gondolom: ez csak azért van, hogy aztán annál jobban tudjak örülni neki. Te nem hiszel abban, hogy az ember, akárhogy elgyengült, egy örömtől vagy gondolattól, tán csak egy reménytől is, egyszer csak elkezd erősödni? Mintha az szedné vissza az ember testére a húst. Én, tudod, mit próbáltam meg a minap? - folytatta suttogva. - Elképzelni, hogy meggyógyultam, s Lőrincsel Olasz-

országban utaztunk. Akármilyen volt körülöttem, én kitartottam amellett, hogy mi most egy idegen városban fagyhaltozunk egy teraszon. Két napig voltam így, s hiszed vagy nem: két tojást ettem meg tízóraira. Azt is együtt ettük, s szinte láttam, hogy a karom is gömbölyödik. Aztán egy este, elalvás előtt, nem nyújtotta át hozzám a kezét úgy, ahogy szokta. Másnap kimentette magát: azt hitte, aludtam. De én megsértődtem.

Az egyik délután különösen gyenge és nyugtalan volt. Arról beszélt, hogy ő egész életében két kő közt őrlődött. Még itt, a betegágyban is jobbra-balra húzzák, nem elég neki a lázzal küszködni. Esztikének ezen a napon nagy figyelmet kívánó leckéje volt. A rajzfüzetbe kellett szilvákat rajzolni. A szilva őszi gyümölcs; a bosnyákok megaszalják, minálunk lekvárt tesznek el belőle. A szilvák körvonala meg a száruk már megvolt, csak ki kellett színezni őket. Ez volt a legtöbb gondot kívánó munka. Ha ferdén színezte őket az ember, a szilva kitűskésedett, ha meg körbe kerekcskébe forgatta a színeket: olyan lett, mint egy gombolyag. Fölnézett, hogy keresztmama tudna-e tanácsot adni. Akkor hallotta meg, hogy az ágy fölött is arról susognak, amiről Víg Jani. - Azt tudod, hogy Bauerék egy újságot indítottak. Névleg Nagy Gábor csinálja, de Bauer van mögötte. Én még nem láttam, te biztos ismered; azt mondják, csupa gyilkossággal van tele. A nép, persze, kap rajta. Pesten már megszokták, de itt még újság az ilyesmi. Ő meg most is csak tanítani akar az újságban. Olvastad, amit a gyümölcstermesztésről írt. Nagyon szép, de ki kíváncsi itt az ilyesmire? Szegény, mindig ilyeneken fantáziál, ahelyett, hogy az irodájánál maradt volna. Most aztán megharagudtak a torony alatt. (A városháza volt a „torony alatt”: annak építettek, mint valami belga városházának, nagy messzelátó tornyot.) Arдай figyelmeztette édesapámat; ha a vője nem nyughat, kitekerik a nyakát. Elképzelheted itt az én helyzetemet. Amíg csak ki nem visznek az Aranyosba (ez volt a temető neve), mind engem fognak nógatni, édesanyám, hogy „apád haragszik”, ő meg...

Nem fejezte be; még volt önuralma, hogy azt, ami nyomta, ne mondja ki. - Erre nem számított - mondta -, hogy ezt fogják csinálni. Azt hitte, a közgyűlésen támadják majd, vagy pört indítanak ellene. Az tetszett volna neki, az egész városnak odamondani. De ezeknek is volt eszük. Ott fogták meg, ahol a legérzékenyebb. Kétezer újságolvasó sem volt a városban, amikor elkezdte, s utóbb volt úgy, hogy csak a Híradóból tízezer fogyott el. Még a tanyaiakat is rászoktatta az újságolvasásra. Rotációs gépeket hozatott. Ki hallott olyat, hogy egy vidéki újságnak rotációs gépe legyen? Akkor is mondták édesapámnak, hogy belé fog bukni. De ő azért csak aláírt. S most tessék, estétől reggelre az egészet elveszik tőle. - Nagyon visszaesett az előfizetők száma? - kérdezte keresztmama, mint aki részt vesz a csapásban. De a beteg megérezhetett benne valami fojtó mohóságot, mert egy kicsit megcsendesedett. - Tán nem is olyan nagyon. S én igazat is adok neki. Az emberek ráunnak a gyilkosságokra, s akkor egy-kettő visszaszerzi... De momentán... Egy kicsit megállt a momentán szón, mely az ura világát, a beavatottságot jelentette, s nem tudta, mennyit mondhat utána. Aztán megelégedett azzal, hogy megismételte. - Értem, momentán - mondta keresztmama is -, persze. A könnyed hangsúly azt mondta: persze, múltó dolog az egész. De abból, ami a lelkében járt, egy mélyebb, ferde zöngés került bele a hangjába, szemébe.

Esztike kész volt a szilvával, s már csak unalmában járatta bennük körbe a kék színeket, közben azt a kis éneket hallgatta - mintha ott szólt volna a jobb füle mögött -, amit a negyedikesek énekeltek a nyitott ablaknál a szomszéd teremben. Amazok egy darabig másról beszéltek; keresztmama már szedelődött is. De tán épp attól, hogy már szedte a tarsolyát, s ő itt marad maga, a beteg mégiscsak elmondta, amit odáig nagy önuralommal elhallgatott. A suttogás sűrűbb és mohóbb lett. A kis, lélegzet nélküli mell feljött a párnáról, keresztmama pedig mélyen behajolt fölé. - S te aláírtad? - hallotta keresztmama heves, rosszallást-javallást egyaránt kerülő suttogását. - Mondd, mit csináljak, Tónikám? - suttogta az még hevesebben.

A fáradtságtól félkönyökre dőlt, a suttogása, a parázsló szeme azt mutatta, hogy a lelke nem fárad együtt a testével. - Tagadjam meg neki? Hogy egy életen át úgy gondoljon rám: akkor is megtagadta. - Igaz - mondta tévován keresztmama, csak aztán jutott eszébe, hogy ezt az „akkor”-t meg kell cáfolnia. - Mért mondod, hogy akkor is? Még épp eleget lesztek együtt. Még nagyon sokat fogsz megtenni meg megtagadni neki. De ő figyelembe sem vette a megnyugtatót; a maga riadalmával vitatkozott. - Édesapám, ha megtudja, haragudni fog. Azt mondja majd: mért velem... mért nem öhozzá ment? S ha nem írta volna alá? Hagytam volna megfojtani az uram? Lőrinc azt mondja: őhelyette még senkinek sem kellett egy fillért sem fizetnie. A régi váltókért sem verték meg Tunyogiék előtt a dobot. Mondd: mit válaszolnál te erre? Azt mondták, örökös nő vagyok. Az aranyhal, ahogy te is hívtál. Hát most hol van az a nagy örökség? Ennyi legyen, hogy aláírtam.

Pihelve dőlt vissza a párnáira. Keresztmama egy ideig még nyugtatgatta - ej, dehogy lesz abból baj, nagytatáék is belátják -, aztán fölszedte a széke mellől a retikült és elment. A beteg ottmaradt, hanyatt az ágyban, szemhéja félig leeresztve, csak az a kis előparázsló fényesség mutatta, hogy fenn van. Esztikének úgy rémlett, hogy szokása szerint most is őt nézegeti. Arcoskáján még ott volt a keresztmama nyála, s ceruzája elgondolkozva pihent az egyik szilva közepében, s furcsállva hajolt a fölé az édes, fájdalmas csomó fölé, amely a mellében emelkedett. Azt érezte, hogy sajnálja anyuskát. Eddig is tudta, hogy sajnálni kell, de most a pihegése tette, vagy átértzett valamit - egész másfajta sajnálkozás volt. A két barátnő suttogásából annyit értett, hogy anyuskát is elkapták azok az összefüggések, ő is ott hánykódik a zagyvaságban, amely Döméékkel zúdult a világra. Ahogy ott feküdt; bizonytalan szinte, hogy van-e hát vagy nincs test a bő, szétfolyó ingben: úgy el lehetett hinni, hogy őt egész életében kétfelől húzkodták. Szegény anyuska, gondolta, s néhány lépést tett felé, nem céllal, csak ahogy az érzés előretolta. A beteg szinte megdöbbenően nyitotta rá a szemét. Most lehetett látni, ezen a fölocsúdáson, hogy addig nem őt nézte. - Mit akarsz, kicsikém? - kérdezte, mint aki zenére hallgatott, s egyszerre csak ott áll előtte valaki. Esztike nem tudta: mit mondjon. Csak állt ott, és mosolygott szégyenkezve. Anyuska is csak nézte őt értelmetlen, mintha az ágy: induló hajó s szeme lázas párája: folyton növvő távolság volna. Esztike előbb megzavarodott ettől a pillantástól, aztán félni kezdett tőle. Visszaült a kis székére, s alig várta, hogy jöjjön már valaki.

Nagymamuska nyári tutyija s a sötétben matató kezei jöttek a fürdőszobán át. Rögtön látszott, hogy valami baj van odaát. A bajtól neki összement az arca; a szája fölött a ráncok megfeketedtek, a bajuszkája meg erősebb lett. Előbb csak Esztin csodálkozott. - Terólad meg megfeledkeztünk, kedvesem. Majd ad nekünk apád, ha itt talál. Szedd szépen, anygalkám, az irkáidat. Az kell, hogy érted is pör legyen... S ő maga is gyömködte a tolltartóba a színeseket. A beteg még mindig mozdulatlanul feküdt: oldalvást, ahogy Esztit nézte. Csak a megállt szembogara, s ahogy ők jártak-keltek, a szeme járása mutatta, hogy ki próbál bontakozni a lázból s figyelni valamit. - Valami baj van? - - kérdezte halkan, meg sem mozdítva a fejét. Az anyja épp háttal volt neki; úgy szedegette a színeseket; meg kellett fordulnia (egy idő óta a csengőt sem hallotta meg mindig), hogy lássa, mondtak-e valamit. - Valami baj van? - ismételte meg anyuska a kérdést. Nagymamuska már úgy fogta Esztike kezét, mint aki azonnal indítja. Addig nem is akart a lányára nézni, amíg az kinn nincsen. De most, hogy a kérdés megfordította, érezte, minden rajta van az arcán; az egész aznapi gond, amit át nem gondolt diplomáciával titkolni is akart meg beszélni is róla. - Megtudta? - kérdezte csendesen a beteg. - A bankban az volt az első. A bankigazgató... - fordította volna nagymamuska a besúgók ellen a haragos, szorongó, titkolni akart érzéseit. Aztán látva, hogy nem tud uralkodni magán, s úgylis tovább fogja adni, ha tompítva is, e felé a nyomorult beteg felé a gondot, szemrehányást, tehetetlenségében elsírta magát: - Legalább apádnak szóltál volna, Lidi!

Az este odaát is a háború színét hordta. Nagytatában benne volt a járás, s mintha az, ami bántotta, a botlást és a sötétséget kívánta volna, a legsötétebb helyeken járkált; - míg nagymamuska kinn volt, a szobákban, lámpagyújtás után a konyhán, majd hogy ott kinn is egész este lett, a tornácon. Nem egyfolytában járt, mint apuska; meglódult - megállt, aztán irányt változtatott; néha hallani lehetett, amint egy széket odább tolt, a lábtörlőt elrúgta, egy ládába beleverődött. Nagymamuska összeszorult arcán az aggodalmas figyelés mellett elszánás is volt; amit még Eszti is észrevett. Komoran nézett ki a tornác elnyúlt íve alatt a fekete emberre. Eszti tudta, hogy itt csak az ő lefekvését várják, s készségesen rakta le ruháscskáit a dívány végén a székre. Nagymamuska a hálóajtót is behúzta, úgyhogy csak a réseken jött be a lámpafény. Ott feküdt, mint Dömééknél a kisfiú, még a paplanát is úgy húzta a fejére, hogy a búbja kinn volt. Előbb csak lépések hallatszottak kintről, aztán fojtott, de mind hevesebb beszélgetés is. A megszokott este, nagymamuska az ágy szélén, a lesimított paplan, az érdes kézhát, amin az ő kis ujjai mint valami barázdás dombokon szaladnak: nem volt sehol. A Döméék éjszakája elborított mindent. Odaát nagymamuska beszélt. Egyfolytában, csendesen, nagytata csak néha böffent közbe. Ez szokatlan volt, hogy nagymamuska ennyit beszéljen. Máskor ő is csak félt; de most állhatatosan mondta a magáét. A hangja csak akkor vált érthetővé, amikor kis sírás csuklott belé. „Hiszen már csak az átlátszó bőre van meg.” Aztán nagytata: „Elég baj az nekem, hogy beteg. Azért még ki is hagyjam rabolni magam.” „Még nem fizettél egy krajcárt sem; csak a nevedet írtad alá” - mondta nagymamuska. Ez a „te” még jobban megrémítette Esztit, mint nagytata haragja. Sosem hallotta ő ezt, hogy nagymamuska tatát tegezze volna. Kihúzta a karját a paplan alól, s megtapogatta a fejbúbját, hogy kinn van-e. A hajába nyúlt a keze. Akkor még jobban bebújt; érezte, ahogy a lehelete nagy, meleg ködöt támaszt az arca körül, s ebben a melegben elaludt.

Másnap megvolt a szüret. Errefelé nem voltak jók a szőlők; nagytatáék is inkább csak a munkásoknak adták a borukat. Úgy volt, hogy Eszti is kimegy a szüretre, de hűvös lett, esett is, úgyhogy csak Juszti néni ment ki velük. Az ebédet Juszti néni édesanyja főzte, az ott lakott a szomszédban, a másik lányánál, egy cipésznénél. Eszti ott ült mellette a konyhán. Szomorú, esős délután volt; arról beszélgettek, hogy rossz lehet ottkinn a szőlőt szedni. Egyszer csak jön Bora, de egy csöpp vér sincs az arcában. - Juliska néni - rebegi -, én nem tudom, mi az. Igazán csak egy percre voltam lenn. A stoppolófát vittem le Juszti néniékhez... Az öregasszony épp egy vaslábos fenekéről sikálta a kormot, és értelmetlenül nézett a leányra. Előbb értelmetlenül, aztán, hogy mind tovább nézte, gyanúsan, majd meghökkenten. - Te, ne beszélj ám - mondta, s gyorsan megtörülve a kezét elindult Bora után. Egy perc múlva Bora kiáltása hallatszott az ő folyosójukról. - Márton bácsi, Márton bácsi. Menjen már az úrért. Valami baj van a tekintetes asszonnyal... Márton bácsi kérdezhetett valamit lentről, mert Bora még azt mondta: Én nem tudom, Juliska néni azt mondja... Aztán még egy-két perc az üres konyhában. S nagymamuska sírása, jajgatása csap fel a kapualjból. - Jaj, éreztem én ezt. Azért is jöttem meg előbb. Nem volt nyughatásom. Egész nap mintha a szívemet fogták volna. S hangján is érezni lehetett a siető és rogyadozó térdeit, amint a sutyorgó szoknyában fulladozva szedik a lépcsőt.

Két férfi

Esztí jókedvűen jött haza a nyári szünidőre. Ha nem is volt olyan éles eszű, mint Tóth Sári vagy Kopf Bea, a született jelesek, a tanárnők mégis jelest csináltak belőle. Otthon pedig ott volt a nyár, a körül zárt fehér kötény, amelyben nagymamának segít a konyhán, legfőképpen pedig mint valami megkóstolt s még el nem nyűtt, új öröm, a Wiesmayer-lányok, akikkel húsvétkor barátkozott össze. A tavaszon a Wiesmayer-lányoknak írta a levelet Leona néniről, a kedves ének- és zongoratanárnőjéről, most meg Leona néninek ír majd a szünidőről s a Wiesmayer-lányokról.

A Wiesmayer-lányok csak télen kerültek ide. Az édesanyjuk, aki özvegyasszony volt, ide jött férjhez Wiesmayerhez, a piactéri szövöttáru-kereskedőhöz. Így a lányoknak nem is Wiesmayer volt a nevük, hanem Máté - Máté Amál és Máté Micike -, de a városban csak úgy hitták őket, mert az anyjuk Wiesmayerné volt - az ő nevüket meg nem tudta senki sem. Egész éven át Kalocsán voltak zárdában, s csak a szünidőre bukkantak föl, összekarolva a főtéri sétányon. A Wiesmayer-lányokkal keresztmama barátkoztatta össze Esztit. A Pohl-féle műterem (mert keresztmama végül mégiscsak hozzáment a főnökéhez, a kopasz özvegyemberhez) ott volt hátul az udvaron, ugyanabban a házban, amelyikben Wiesmayerék üzlete, s minthogy a műteremnek utcai kijárata nem volt (a diáklányok is csak a folyosóra álltak be a képeket nézni), Wiesmayer megengedte, hogy a nevezetesebb fölvételeket, az érettségizők tablóját vagy a nyári faszínházban játszó bonvivánt az ő kirakatában helyezték el. Keresztmama mindig a tisztelettől megnyúlt arccal beszélt nagymamuskának Wiesmayernéről; szinte külön hangja is volt a számára; aki sosem látta, annak is ki kellett találnia, hogy egy nyúlánk, előkelő hölgyről van szó, hosszú gyöngysorral a nyakán, aki szinte egy más, magasabb világból tévedt ebbe az alföldi városba. Időnként még a családi nevét is tudta: furcsa, hosszú görög név volt, amelyeket balkáni fejedelmek, határőrvidéki katonatisztek és magyarországi disznókereskedők szoktak viselni. A családi hagyomány szerint Wiesmayerné nagyapját is egy balkáni államcsíny dobta föl egy menekült herceg nevelőjeként. Őt magát, minthogy korán elárvult, a bécsi nagynénje neveltette; az egyik nővére pedig fejedelemlő volt egy dunántúli apáca-kolostorban. Akkor volt először az Alföldön, amikor első urát, a szeghádi gyógyszerészt megismerte. A fivérét jött meglátogatni, aki mint hajóstiszt akkor épp Szegháton állomásozott. Első házassága éveit részben egy Szeged környéki faluban töltötte, ahol az ura patikát nyitott, részben Meránban, San Remóban s más üdülőhelyeken, ahol az Alföldön szerzett tüdőbaját gyógyíttatta. Az ura családja gazdag cíviscsalád volt; férje nagyapjától, a polgármester Mátéről Szegháton utca volt elnevezve, s a család, amint azt keresztmama nagy elismeréssel emlegette, a beteg asszonynak mindent megadott a gyógyulásra.

Nagymamuska sötét csodálkozással hallgatta ezeket az elbeszéléseket. Bécsről ő csak az olvasóköri ünnepségeken s a férfiak kiabálásában hallott, egy apácafejedelemlő pedig olyasvalami volt a szemében, mint egy kékpálástos szentkép: kálvinista asszonynak nem illik megcsodálni. A legmélyebb húrokat azonban a meráni út s a gyógyulás ütötte meg benne. - És meggyógyult. Látja? - mondta keresztmamának. Ebben a „látja”-ban volt minden: irigység az üzletesné iránt, aki, lám, milyen szép egyenes derékkal jár ma is a világban; szemrehányás a halottnak: látod, te is utazhattál volna, nem sajnáltuk; de önvád is maga iránt, hogy nem állt jobban a sarkára. De, bár Wiesmayerné sorsa csupa kellemetlen és ellenséges érzést váltott ki benne, ez a sok rossz érzés az ő lelkében együttvéve mégis szolgai csodálattá olvadt, s igazat adott keresztmamának, hogy a Wiesmayer-lányoknál jobb társaság nincsen a városban Esztike számára.

Esztikét boldoggá tette ez a jóváhagyás. Wiesmayernét ő is keresztmama áhítatával nézte. Az ő érintkezésük alig több, mint hogy alázatosan mosolyogva odament elé, pukedlit csinált, megfelelt a fölített kérdésekre, s aztán elrobogott a leányokkal. De az a nyájasság, amellyel fölismerte, hogy ahá, ez a lányaim kis barátnője (egy jobb nevelésű, idevalósi polgárlány), aztán, mint egy más világból való, de igen kedves lénynek, megsimogatta a haját, megkérdezte tőle, hogy nagymamuska mit csinál, a lányaitól meg: „No, lányok, mit fogtok csinálni?” - abban minden benne volt: a császárváros, a fejedelemnő s a külföldi utazások. Esztike érezte, hogy nagytatáék hiába fizetik érte a drága intézetet, őbelőle sehogy sem lehetne ilyen előkelő asszonyt csinálni. De ez a legkisebb bánatot sem okozta neki; alázatosan mosolygott, s ment boldogan a Wiesmayer-leányokkal, akik az anyjuk előtt, belekapaszkodva, még csak csendesen húzták őt, de ahogy az ajtón kinnváltak, ha csak a másik szobába mentek is, rohanni kezdtek vele.

Ahogy a vonatablakon kinézett (egy Szegedre utazó tanárnője hozta le), ez a rohanás volt a lábában, karjában; rohanás négykezeset játszani Amállal; rohanás a kert útjain a sügni-bügni szerető Micikével. Amál és Micike, hála isten, nem voltak olyan tökéletesek, mint az édesanyjuk. Amál ugyan több érzéssel játszotta a szonátákat, mint ő, s szívesen használta azokat a francia szavakat, amelyeket a társalgási órákon tanult, de azért csak a kicsit hosszú orrára s a nagy kezeire kellett nézni (keresztmama azt mondta: most kamaszodik), hogy az ember lássa: „de hiszen ez csak Amál”, s bátrabban karoljon bele. Micikét meg éppen csúnyának, sőt közönségesnek is mondhatta volna, aki nem tudja, hogy ő csak egy kedves kis sügni-bügni szerető golyhó. Az, hogy ők a Wiesmayer néni leányai voltak: nagy biztonság volt Eszti számára, futkoshat, sugdoshat velük, abban senki sem fog kifogást találni; de ha rájuk gondolt, mégsem nyúlt hosszúra az arca, ahogy a tökéletességre szokás gondolni, inkább belemosolyodott az ablakba, mint ahogy gyengeség kacsint gyengeségre.

A lányokon kívül egy fiú is volt a Wiesmayer-házban: Józsi. Ez nagyon mulatságos fiú volt; hármójuknak mindig nevetniük kellett, ha rájanéztek. Négy-öt évvel volt idősebb náluk, s ott küzdött az osztályokkal a kollégiumban. De attól, hogy rossz tanuló volt, s házitanítókat kellett melléje venni, Józsi nem tekintette magát alsóbbrendű lénynek, sőt, nagyon is tartotta, mint nagy elme, a tekintélyt a lányok előtt. Nagy, kerek feje volt, kicsit szélteben nyomott arca, s nemcsak a füle, a felsőajka is mintha nagyobbra lett volna szabva a kelleténél, kétoldalt szétlefedt, azonkívül egy rosszul nőtt szemfog is lappangott alatta. A fiút társai, ahogy azt Micike elárulta, a vaddisznónak nevezték, s ahogy ott állt töprengve, mintha valami bosszút forralna, a fogán kívül is volt benne valami vaddisznószerű. - Nézd Józsit - bökte meg Micike őt. S ha nem is mert kuncogni, Eszti szeme is mosolygó mulatsággal telt meg. Józsi azonban nem vett tudomást a kis csitrikről. Ő fölhalálónak készült, s volt egy kis füzet, amelybe házicsengők, sőt repülőgépek voltak berajzolva. Ha a vasaló kivágta a biztosítékot, vagy a csengővel volt valami baj, ő fölállt a létrára, s ki-be cserélgette a biztosítékokat. A lányoknak ilyenkor kiabálniuk kellett, hogy melyik szobában ég, melyikben nem; föl-le szikrázott a lakás, de rendszeren mégiscsak a villanytelepről kellett az embert elhívatni. Különféle savai is voltak: ezek egy külön kis polcon álltak a kamrájában, s halálfejet meg két keresztbe tett csontot rajzolt rájuk, hogy ne merjenek hozzányúlni. Olykor, mintha csak magának csinálná, előttük is végzett kísérleteket; a vörös ilyenkor tényleg egy szempillantás alatt kék lett, de Amál, aki följebb járt már, mint ők, azt mondta, hogy ez nem olyan nagy dolog, s akárki megcsinálhatja. Azt azonban a húgai sem tagadták, hogy Józsiiban mocorog valami. Abból még, hogy ki milyen tanuló, nem lehet megmondani: az életben mi lesz belőle. Sok éppen azért nem tanul jól, mert már akkor az érdekli, amitől később nagy ember lesz. Józsi édesanyja is ezt mondta: a lányok előtt pedig az édesanyjuknak fölítettlen tekintélye volt. Józsi így Esztike képzeletében is mulatságos különcként élt, akin Micikével jó összemosolyogni, de alapjában

tisztelni kell. S ahogy a Szeged körüli tanyákra kinézett, az ő nagy feje s mord elhúzódása is ott volt az örömet előlegező mosolygásában.

A legédesebb izgalommal azonban a templom utáni sétálásukra készült. Az intézeti sétákon kettős rendben, egyforma kék ruhában kellett, a szekrénykulccsal a nyakukban, kullogniuk: itthon pedig nagymamuska nem engedte ki egyedül; vagy Jusztí néné kísérte, vagy nagytata; bántotta volna, ha az apjának megírják, hogy egyedül lófrál az utcákon. A Máté-lányok azonban jó nevelésű kislányok voltak, azokkal hármásban is elmehetett. Amikorra a miséjük véget ért, ő már rendesen otthon volt a nagytemplomból, s izgatottan várta a csöngetésüket. A lányok becsöngettek a nagykapun (amióta apuska elköltözött, állandóan zárva volt), megkóstolták nagymamuska linzerét, s aztán uzsgyi, ő középütt, ki a Rákóczi útra. Templom után, déli harangszóig, meg még azután is, minden új ruha ott sétált az újtemplomtól a városházáig. S az olyan édes volt, hogy mint három összekötött csónak, ők is ráereszkedhetnek erre a virágos, tarka folyóvízre.

Még egy kicsit gyanakodva haladtak; nem forogtak, köszöngettek, mint azok a lányok, akik tudják, hogy udvaruk van; de azt az ünnepélyes képet sem öltötték föl, amivel az elhagyatottabb lányok vitték nem méltányolt szépségüket. Ők még csak rohantak inkább; mindent megfigyelve siklottak el a komoly, felnőtt párok közt, mintha félnének, hogy ha nagyon észrevetetik maguk, betessékelik a mellékutcába. De amit az iskoláslány-lárva az arcukon eltakart, annál villanyosabban bujkált az összefekvő könyökükben. Figyelmeztetésül néha meg-megszorították egymást; de ha nem is volt mire figyelni, összesimult karjaik egy nagy boldogságra emlékeztették egymást. „Nézd azt a fiút, halálosan szerelmes Amálba” - bukta oda Micike egy kis nyálcseppel az Eszti csiklandós fületájára. Vagy: „Látjátok, hogy nézett bennünket az a férfi?” - hajolt elébük, amikor egy másikat elkerültek. „Micike, ne tégy megjegyzéseket folyton - mondta Amál -, mert nem jövök többet veled.” Ő volt hármójuk közül a legöntudatosabb, ő már nem kuncogott azon, hogy őket is meg lehet nézni, hanem - mint egy jövődő hadvezér, aki most még csak hadnagy - gondosan mérlegelte a pillantásokat, ruhákat, kapcsolatokat. Eszti nem vette észre, hogy a fiú megnézte volna őket; ez a bolondos Micike csak képzelődik, de büszke volt a barátnőire, élvezte a hármójuk testét összekötő delejt, s hogy ott mehet köztük, a Rákóczi út színes emberfolyójában.

Ezek közt az örömök közt (melyek mint édes bizsergések s nem mint képek vagy tervek jártak benne) kis, sötét gócként lapult meg hátrább a tudat, hogy egyik nap majd apuskát is meg kell látogatnia. Nagymamuska már húsvétkor is mondta: „Aztán apádhoz is el kell ám menned. Azt ne mondja, hogy visszafogunk tőle.” Egyik napról a másikra halasztották a látogatást, s egyszer csak hallják, hogy visszament Eperjesre. Tán a könyveit hozatta le, vagy a válópere nem volt még befejezve. Tudta, hogy csúnya dolog, de azért egy kis megkönnyebbülést érzett. Mint amikor számtandolgozatra a tanárnő megbetegszik. Az intézetben meg volt hagyva, hogy minden hónapban levelet kell írni apuskának. Az apja is válaszolgatott, legalább minden másodikra. De hát a levél, az más dolog. Néha magyarul is kell levelet írni: „Levél egy barátnőmhöz.” Ő még jelest is kapott rá, pedig hát mit tudta ő, amíg Amál meg Micikét meg nem ismerte, hogy kell barátnőhöz levelet írni. Hát ez is ilyen volt: levél egy édesapához. Beszámolt róla, hogy milyen zongoraiskolát játszik, de például sosem írt Leona néniről, aki a nagy, gyermekuszító szemével s félig pajtásos, félig anyás modorával úgy megbűvölte. S az apja is mintha így írt volna neki. Egy apa levele intézetben levő leánykájához. Dicsérte a jó tanulásaért, megírta, milyen ajándékkönyvet adott föl neki, lelkére kötötte, hogy tisztelje a nagyszüleit. Néha a féltestvéréről is írt; már jár, s tudja, hogy van egy testvére: Ettike. De ez a levélváltás mintha nem is kettejük közt folyt volna le: Esztike a felügyelő tanárnőnek írta volna a leveleket, apuska meg egy másik felügyelőnek, aki arra vigyáz, hogy az apák

törődnek-e a gyermekeikkel. Valójában, amióta a Rákóczi úti házból eltűnt, apuskából csak egy felhő maradt, ha az ember rájagondolt, annak az árnyéka esett az arcára.

A vízontlátás mézes napjaiban is, amíg a húsvéti örömeket, amelyekre közben annyit gondolt, emlékből megint együttlétté alakították, a vágyakozásból összecsókolózás lett, a külön eltelt hetekből sutyorgás, a levelekből séta és négykezes: ez a feje fölött lógó felhő volt az egyetlen, ami nyomasztotta. Ez a felhő, ha fölnezett rá az ember, a nagymamuska összeszedett komor arcára emlékeztetett legjobban. „A gyerekek azért tisztelni kell az apját” - mondta Jusztinének nagymamuska. Ebben az „azért”-ban benne volt a régi gyermekkori emlék: hogy apuskától félni kellett, ha apuska jött, őt kiszöktették. Anyuska pityergései is az ő számlájára íródtak. „Szegény, neki is megvolt a keresztje” - mondta keresztmama, ha nagymamuskával a halottról beszéltek. „Arról lehetne beszélni” - mondta nagymama is. Csak azért nem beszélt, Eszti tudta, mert az apját, akármilyen, a gyermekének tisztelnie kell. Nagytatát is hányszor megharagította. A félelmes vacogás az ágyban, még a Döméék dolga is, mind öhozá tapadt valahogyan.

S erre a régi magra az évek során, amikor már nem volt velük, újabb hírek és célzások rakódtak. Nagytatának néha eljárt a nyelve. „Ha én is úgy gondolkoztam volna, mint apád.” Eszti tudta, mi minden nem lett volna akkor: zongora, intézet, német és francia társalgás. S azt is tudta: ez arra célzás, hogy apuska tönkrement. Tönkremenni, az bűn. A rendes emberek, mint nagytata, évről évre fizetik az adót, tartják a cselédeket, nevelik az unokájukat (ami nem is az ő dolguk lenne), s még félre is tesznek valamit. Azok, akik tönkremennek, nem szeretik eléggé sem a vagyonukat, sem a családjukat, hanem elverik a pénzt, vagy valami bolondságba fognak. Apuska is azért költözött el innen, szégyenében, mert tönkrement. Előbb Kolozsvárott lakott, amíg Franciaországban a második feleségével össze nem akadt. Ez is olyasmi volt, mint a tönkremenetel, külföldön utazni. Ha Wiesmayerné körül bűvkört vont Merán és Bécs, apuska azokhoz a magyar mágnásokhoz lett hasonlóvá, akik külföldre hordják a pénzt. A feleségével is biztos valami kártyabarlangban találkozott; el lehet képzelni, milyen feleség volt az. Ők egyszer voltak fürdőzni Gyopároson, de nagytata arra is sajnálta a pénzt.

A családbeli asszonyok szemében - Eszti legalább ezt érezte - az sem volt rendes dolog, hogy apuska másodszor megnősült. Egy olyan asszonyért, mint az ő anyuskája, állandóan búsulni kellett volna. De ő nem; még gyermeke is lett. Ezt a kistestvért néha Jusztiné is fölhozta, s nevetett, mint valami viccen. De megbüntette az Isten: hiába ment a Felvidékre (nagymamuska szemében a Felvidékre menni is könnyelműség volt); azt hitte, viszi valamire, mert a lány apja polgármester volt abban a városban. De lám, csak válik. S szégyenszemre visszajön ide. Nagytatáék ezt, úgy látszik, még súlyosabb dolognak tartották, mint a többi. Az csak bűn volt, ez szégyen.

Eszti tudta, hogy ettől a látogatástól nemcsak ő tart, nagytatáék is. Nagytatáék és apuska nem írtak egymásnak soha. Ha nem is mondták, haragban voltak. S most megjött ő; ő mégis a lánya apuskának, át kell mennie egyik erődítményből a másikba. Mi sül ki ebből a találkozásból? Az öregek neki megadtak mindent, amit egy Tunyogi-unoka megkaphat. De hátha az a bogaras ember mást gondol, s most, hogy itt van, ha másból nem, bosszúból is magának kívánja. Eszti érezte a csatornákat, amelyeken ez a félelem és gyanú Jusztiné, keresztmamá, a fényképésműtermen és szövöttáruüzleten át Wiesmayerékhez, sőt a városba is szétszivárgott. Micike azt kérdezte: - Mikor láttad apuskád utolszor? Olyan régen? S nem is halt meg, mint a mienk? Emlékszel rája? Eszti megpróbálta, hogy emlékszik-e. Nagy szál, vörhenyes ember tűnt fel előtte, amint épp a kabátját veszi és siet valahová. De nem tudta, a fejéből jön-e ez az emlék, vagy a sok beszéd után képzelet, hogy ilyen. Mert azt mondták: annak mindig volt mennivalója. - Hát persze hogy emlékszem - mondta, s másra csapta a szót.

De nemcsak Micike, még Wiesmayerné is szóba hozta az apját. - Hát édesapád? Már meglátogattad? - kérdezte, amikor barátnői másodszor vagy harmadszor vitték elébe kézcsókra. Karola néni ezt is nagy tapintatosan kérdezte, épp odavetve, hogy a sok szünidei öröm közül édesapja nem maradt-e ki véletlen. De Eszti tudta, hogy ebben a kérdésben is benne van mindaz, ami nagymamuska arcát, ha vejről jön szó, összehúzza. - Vasárnap délután megyünk. Amikor Juszti néni is bejön a tanyáról - mondta belepirulva.

Eljött a vasárnap, s ők tényleg kivonultak. Nagymamuska hosszan töprengett, milyen ruhában küldje, végre is az intézeti matrózbúzt adták rá, a fehér nyárit s a kék berakott szoknyát; az ünnepélyes is volt meg szolid is. Juszti néni, aki ezen a kivonuláson felsőbb hatalmak képének érezte magát, világoskék selyemblúzt vett föl, s a kis rubinköves fülbevalója helyett a nagy lógósat akasztotta be, azonkívül a fölfésült hajába is beletűzött egy kövel kirakott fésűt. Így mentek ki a kapun; mindketten új cipőben, de míg az ő aggodalmasan kopogó félcipőjébe lába növése is bele volt számítva, Juszti néni sajgó bütyke és diadalmas szerepe ellentétes érzéseivel himbált a maga szűk bársonycipellőjében. Nagymamuska a kapualjig kísérte őket, tata pedig az ablakba állt ki, kalap a fejében, mintha csak az utcát nézegetné.

- A régi iroda jobb helyen volt - mondta Juszti néni, amikor a mondott kapuban megálltak. - Emlékszik apuskája régi irodájára? Ott volt a postaházban, a piactéren... Ennek az irodának csakugyan sem a helye, sem a kapualja nem volt olyan előkelő; a főtér egyik mellékutcájában volt, mintha a kedden és pénteken oda is becsapó piac gazdáira és kofáira számított volna. Az ajtót nyitó asszony sem nyerte meg Juszti néni tetszését. Ahogy a fölcsípett szoknyája mutatta, a konyha fölmosását hagyta abba, s gyanakodva nézett a vendégekre. - Ma nem fogad az ügyvéd úr. - Tudom, fiam - mondta Juszti néni fölényesen. - A kislányát hoztam el hozzá. Az asszony szeme keresztbe ment, hogy ilyen is van. - De az ügyvéd úr most diktál - tartott benne az ellenállás. - Nem baj, maga csak mondja meg neki, hogy itt vagyunk. A Jusztika van itt a kislánnyal... Az asszony most már letúrta a szoknyáját, s mint egy nehéz földi szellem, akit engedelmességre kényszerítettek, bement, az ajtók sorra nyitva maradtak utána.

Jusztika, mint aki tudja, mi jár nekik, benyomult a várószobába. A nyitott ajtón át hallani lehetett a megállt írógépet s a dűnnyögő asszony s egy másik, meglepett hang szóváltását. Juszti néni az ujjával egy ó-betűt írt az asztalkára, s jelentősen Esztire nézett: nincs rendesen törülgetve. Végre kijött az asszony. - Tessék, üljenek le. A doktor úr azonnal végez. S mint aki odabenn a várakozókra nézve kedvező dolgokról győződött meg, s a maga szempontjából is jónak látja, hogy egy kicsit barátkozzék velük: Esztire s aztán megint Jusztira nézett, s szájaszélét egy kicsit messzebb húzta az orrától, ami mosolygás akart lenni, s mintha csak most jött volna rá, azt mondta: - Az ügyvéd úr kislánya?... De ebben a percben már jött az ügyvéd úr is. - Csakugyan te vagy az? - mondta átölelve. - Már vártalak, hallottam, hogy itt vagy. No, várjatok csak, még öt perc diktálnivalóm van, aztán beszélgetünk. - Juszti - szólt a kísérőjéhez -, maga hazamehet. - De a tekintetes asszony... - szabadkozott Juszti. - Nem, fölösleges. Mit lopná itt a szép napot. Én majd hazakísérem Esztit.

Juszti sötét töprengésben állt ott, a kis vaskályhát nézve, hogy itthagyhathja-e tényleg a védencét. Erre nem számított, hogy őt, mint holmi pakkhozó cselédet, csak úgy hazaküldjék. - Mit szól a tekintetes asszony - suttogta morcul -, hogy itthagynom magát. - Hát maradjon itt - suttogta Esztike, aki maga sem érezte egészen bátorságban magát. - Hogy még egyszer hazaküldjenek? - pillantott Juszti néni sértett szemölcsével az iroda felé, ahol most újra nekikattant az írógép. - „Az ezerötszázhet be betétlap alatti ingatlan.” - Ha ez a strézsi egy kicsit rendesebb volna - mondta Juszti néni a konyha felé bökve -, bemennék hozzája. De azt a nagymamuska sem kívánhatja. Láta, milyen keresztbe áll a szeme? Ha ilyen pofám volna, a Tiszának mennék. S egypár lépést oldalozott a fal felé, mert az ajtó nyitva volt, s onnét az

írógépre látni. Juszti néni hallott már egyet-mást, sőt, olvasott is gépírónőkről, s látni akarta, milyen az, akinek a volt gazdája diktál. - Na, megyek is - mondta, s a visszahozott pillantása azt mutatta, hogy a gépnél ülő nő nem nagyon érdemelte meg az érdeklődést.

Esztike ott maradt, s újra megkötötte a masniját, mintha az valami védelmet nyújtana a kopár szoba s a föl-le sétáló hang ellen. A diktálás odaát időnként megszakadt: akkor a sebesen kattogó gépből egy összerakott lábbal ülő lány lett, aki az ujjait készenlétben tartva néz az írógépre, a föl-le sétáló hangból pedig egy nagyhomlokú ember, akit még benn a lakásában is föl-le hajtanak az ügyek; ki tudja, most is hová sietne, ha ő be nem toppan.

A gépelés elállt; az apja átvitt hozzá. Aztán a gépírókisasszony is kisurrant. Időske, szemüveges lány volt, amíg a sapkáját fölnyomta, kicsit odamosolygott Esztire, mint aki közbetolakodni nem mer, de az érdeklődés és jóakarát jele nélkül sem akar a gazdája lánykája mellett elsurran. - Na, hadd nézzelek meg - mondta az édesapja, s odafordította őt kicsit a fény felé. - Egész nagy lány vagy már - mondta, s hirtelen fölugrott, hogy az asszonyt süteményért a cukrászdába küldje. Eszti szabadkozott. - Nem, ne tessék. Ebédre madártej volt. Nagymamuska három tányérral megettetett belőle... A fölmosásban már másodszor megzavart asszony mogorván állt ott a forinttal, hogy melyik akaratot kövesse. - Aztán milyet? - mondta, amikor az úr rászólt, hogy menjen csak. - Milyet szeretsz? - nézett rá az apja. - De igazán, apuska... én nem vagyok éhes. - Hozzon mindenfélét. Krémest, indiánert. Látszott rajta, hogy nem tud többet mondani, mint afféle szivaros ember, utálja az édességet, csak gavallér akar lenni. Annyit tud az intézeti lányokról, hogy azok állandóan krémest szeretnének enni.

Amíg a tészta nagy álmosan megjött, az intézetről kérdezte. - Hallom, jeles vagy? Ki is mondta? Ja, keresztnemáddal találkoztam. Nem rossz folyton bezárva lenni? Persze, vannak barátnők. Sétáltok? Melyik tárgyat szereted a legjobban? Na, ez furcsa, az éneket? Én sosem tudtam énekelni. A templomban még csak eldörmögtem a többivel. De ha magamnak kell énekelni, pláne kottáról, mindjárt vége a becsületnek. Azt mondja: á; a fejemben hallom az „á”-t, de a gégém melléfog. „Égető, szokta mondani Falábú tanár úr - számtanos létére ő vezette az énekkart -, te csak arra vagy jó, hogy a bőgést gyarapítsd.”

Esztike nagy ügyességgel ette a tésztát, s a roló fölött figyelmesen nézett az apjára. A rolóra vigyázni kell; ha egy kicsit erősebben megnyomja az ember, beroppan, s a hab a két végén kilő. Valóságos művészet a rolót úgy enni, hogy a vajás tészta ne morzsáljon, s az ujját se kelljen szopogatni az embernek. Ha az előbb tényleg nem is volt semmi kedve cukrászsüteményt enni, a jó ízek fölgerjesztették az ínyét; a „na még egyet”-re néz egy kicsit, s aztán csak utánanyúl a málnamázos diószeletnek. De az ujjai meg a fogacskái fölött a szemének is marad munkája a nagy emberen. Abban a szemben volt egy kis mulatság, hogy öt év után mindjárt az első percben tésztáért szalasztott. Mintha a habnak kellene pótolnia, ami hiányzik közöttük. S a kérdései, a tréfái is olyanok voltak, mint a sütemény: tán nem is volt kíváncsi arra, amit kért; a rossz éneken sem azért nevetett, mert kedves volt neki az emlék, hanem mert azt gondolta, neki ezt a kislányt most el kell mulattatnia valahogyan. De Eszti, ahogy hálásan nevetve nézte őt, nem érzett sértődést. S bár tudta, hogy apuska őt ostobábbnak hiszi, mint amilyen (neki is olyan véleménye lehet a csitrikről, mint Józsinak), nemhogy föllázadt volna ellene, hanem inkább olyan iparkodott lenni, amilyennek ő képzei. A csillogó kis szeme, ami a tészta fölött az arcából kilátszott, még az is, ami rejtve volt mögötte, mind ebben készségeskedett, éppúgy, mint a tészta tiszta elfogyasztásában az ujjai. Mintha ennek a mesévé vált s most itt hahotázó apának valami baja támadna abból, ha észrevenné, hogy ő mögéje lát az érdeklődő, gavallér, enyelgő álarcnak. Elröstelné tán magát, s a homloka (mintha megnőtt volna azóta) egyszer csak dühösen kigyulladna.

Ahogy elváltak, inkább megkönnyebbedést érzett. Mintha egy nehéz játékon szerencsésen túl lett volna. Ahogy azonban ez a színlelődsdi kiállt a lelkéből, egy másik, puhább érzés maradt ott alatta. A nap folyamán - gondoskodtak róla - többször is földéződött benne ez az érzés. Otthon mindenki azt forgatta, hogy ő az apjával hogy s mint volt. Juszti néni nem ment ki addig a tanyára, pedig félt sötéttel kimenni, amíg a találkozóról valamit meg nem hall. Az, hogy őt elküldték haza, felborzolta a gyanút. Nagymamuska aggódalmasan segítette le róla a ruhát; olykor-olykor ránézett, hogy még a régi unoka-e, de félt, az a színe lesz, hogy tán kifaggatja. - Hát hogy? Egyedül jöttél meg? - kérdezte kerülővel. - Nem, apuskám elkísért haza - húzta ki Eszti a fejét a blúznyakból. - Nem is mondtad, hogy elkísért? Látom, cukrászdában is voltatok - szólt aztán, a becsomagolt süteménymaradványokra mutatva. - Úgy hozatta - mondta Eszti. - Gondolt rá? - méregette nagymamuska keserűen a csomagot, mintha azt mondta volna: könnyű neki, a nagy költséget, azt mi viseljük. - De hogy milyen piszok van ott - szólt közbe Juszti néni. - Tetszik emlékezni, hogy ragyogott a régi iroda. Pedig akkor a szerkesztőség is ott volt. De nagymamuska most Esztire volt kíváncsi. - Beszélgettetek is? - nyomta ki végre.

Eszti érezte, hogy nagymamuska egy jelet vár, amittől megnyugodhat, hogy az apja őneki nem tetszik. - Beszélgettünk, igen. De az a megnyugtató, becsmérő szó csak nem akart kijönni a torkán. A nagy, vörhenyes arcú embert látja, amint ott ül a kis asztalnál s mulattatni próbálja. Maga se tudta, mi volt az, ami miatt nem volt szíve rosszat mondani rája. Most, hogy újra látta, mintha az emlékezetéről lefűttak volna valamit. Az emlegetett alól az elfelejtődött kezdene kibújni. Az, aki fölvette őt a karjára, hogy a gépekbe belenézessen, s a Híradón olvasni tanította. S ugyanakkor, amikor a szívével ráismert, azt is látta, hogy más lett közben. Már nem volt olyan hatalmas, félelmes. Vagy ha az volt is, valami elhagyatottságot is érzett körülötte.

Vacsora után, máriázás közben nagytata is előhozta. Ez új szórakozás volt, addig sohasem kártyázott, a télen kotorta ki az ifjúkori emlékeiből kettejüknek. - Voltál apádnál, hallom - mondta, a dámát és a királyt huncutul fölütve. - Voltam. - És rólam nem beszélt? - Nem - mondta Esztike vontatottan... Tulajdonképp beszélt. Azt mondta: „Most már többet leszünk együtt. Bár nagy szükséged nincs rám, a Jóisten a nagyszüleidet szerencsédre megtartotta.” De ezt bajos lett volna elmondani. - Nem mondta, hogy hát azt a csirkefogó öregapádat nem ütötte meg még a guta? - Neeem - mondta Eszti, sok szemérmes evel, mint kislánykorában. S boldogan pislogott erre a jó öregbútor nagyapáram, aki senkivel sem tréfál meg kártyázik, csak vele. De amíg a szeme őrája csillogott, a szíven az az elhagyottság húzott át, amit az apja legénylakásán érzett. Már nemcsak annál volt sokkal szomorúbb, amilyennek kislánykorában látta, annál is, ahogy most délután az irodában. A ruhája volt elhanyagoltabb, vagy a homloka körül nőtt meg a ziláltság? Mint aki rossz párnáról kel fel, s egy bujdosó tollpihe állandóan ott van a hajában. S azt a kárhoztatást nagytatának sem tudta kimondani.

Legközelebb már könnyebben ment föl. Juszti néni lábahátának nem kellett a cipőből tésztaként kidagadnia miatta. A Wiesmayer-lányokkal sétáltak vagy inkább táncoltak arra; mert az összeszokott, himbáló s elég gyors lépéseikben volt valami táncszerű. A kapu előtt (tán épp ebben a hármásban való táncolásban kapott bátorságot) hirtelen azt mondta: én most fölmegeyek apuskámhoz. Egy fiú nyitott ajtót. Fényes, fekete arcú fiú volt, a homloka, az arca, az álla, minden inkább széles egy kicsit, mint magas, s a széles arcban két frissen és jóakaratóan csillogó szem. Első pillanatra nem is látott mást belőle, csak ezt a fényességet: annyira meglepte, hogy a feltűrt szoknyájú, orrát tekergető asszony helyett ez nyit neki ajtót. - Apuskámhoz jöttem - mondta, s lesandított az előszobaajtóra: ott van-e az apja ügyvédi táblája. A fiú nem kérdezősködött, úgy mosolygott rá, mint régi ismerősre. - Az ügyvéd úr jelen pillanatban nincs itten. Elment a dinnyetermelők gyűlésére. De jóformán bármikor

megjöhet. S félreállt, hogy jöjjön csak be. Eszti a kiejtésről, meg ahogy azt mondta, a „jelen pillanatban”, a lábára nézett. Csakugyan, csizma volt rajta és posztónadrág.

Eszti tudta, hogy fiúkkal nem szabad egy lakásban maradni, s pirulva oldózkodott. - De tessék csak - tartóztatta ismerős arccal a legény. - Jancsi, gyere már ugyan - szólt be maga mögé a váróba, mintha ő maga kevés lenne a kislányt tartóztatni. De János akkor már ott is állt a váróajtóban. Ettől a féloldalazva kibújó legénytől Eszti arcán fényként tört elő a jókedv. - Ni, Jancsi, te is itt vagy? - mondta, s úgy nézett rá, mintha az, hogy van, már magában is elég ok volna a mosolygásra, de az, hogy e mögül a fiú mögül sündörög elő, valóságos csíny vagy móka volna. Eszti nem tudta, mi az ebben a Jancsiban (tán hogy olyan hosszú, s a hús is olyan félbe van rajt; az egyik csípőjén több, a mellén meg hiányzik, s a járása is, mintha holmi ferde felhők közt botorkálna), akárhol látta meg, az ablakból, amint a forró nyári járdán húzza az árnyékát, vagy séta közben, amint nem tudni: nézi-e a biciklikirakatot, vagy csak megállt s elhúzódot gondolkodni; mindig nevetnie kellett rajta. Persze, nem nevetett, az nem való: azt azonban nem állhatta meg, hogy rá ne kiáltson, s a rokon öröm színe alatt kötekedőnek s pajkosnak ne érezze magát.

Most már bement, s odaült a kis asztalkához, melyről Juszt néni a port törölték. A két fiúnak az íróasztalnál volt helye; egy csomag újság s valami írások voltak az asztalon, abból csöngette fel őket. Most visszamentek mögé, mint akik tovább fognak dolgozni, de előbb a vendéghez is intéztek néhány tisztességgkérdést. - Hát megjöttél, Eszti? - kérdezte Jancsi. Olyan mulatságos volt, ahogy ezt kérdezte, hogy Eszti arcán megint fölbuggyant a fény. Ó, ez a Jancsi, ahogy ott áll nagy, felnőtt gondban egy íróasztal mögött s társalogni iparkodik vele. Vajon mit fog most kérdezni? Jólesik, ugye, a szünidő? - Ti mit csináltok ott? - vette át ő a kezdeményezést néhány ilyenforma kérdés után. - Újságot címezünk - kerülte Jancsi a szemét; részben fontosságból, részben mert nem tudta, szabad-e erről beszélnie. - Címezitek? - kérdezte Eszti, s hangjában üde egyensúlyt tartott az előbbi mulatság, hogy ej-ej, ez a Jancsi, miféle foglalatosságot talál ez megint, s az új bámulat, hogy miféle újság az, amit az apuska irodájában kell címezniük. - Tanyai Újság - mondta Jancsi. - Tanyaiaknak való. Most küldjük szét a mutatványpéldányokat - s nagy kezével fontoskodva kezdte az írásokat tologatni. - Tessék megnézni - mondta a legény, aki idáig csillogó szolgálatkészséggel hallgatott. - Képek is vannak benne. S odanyújtott egy példányt.

Eszti kezébe vette a lapot. Valójában nemigen szoktak neki megtekintésre lapokat átnyújtani, s hogy ő most ezt az újságot kinyissa, a bennelevőket átfussa, s mint egy hölgy, véleményt alkosson róla, rendkívül megtisztelte. Abban azonban, hogy „képek is vannak benne”, egy kis nagyozást és lebecsülést érzett, mintha ők ketten itt olyasmivel volnának elfoglalva, amiből ő csak a képeket éri fel eszével. Igyekezett hát úgy tartani az újságot, ahogy hölgyek szokták, kissé távol magától, egyenletes, de nem heves érdeklődéssel, készen az ölbebocsátásra, s nem mint gyermekek, akik annak, ami a kíváncsiságukat megfogja, mohón nekidőlnek, a többit pedig ásítva eltolják. Az első lapon csakugyan a kép ragadta meg a figyelmét. Négy ünneplőbe öltözött öregember ült egy asztal körül és beszélgetett. „A mi öreg gazdáink” - olvasta alatta. Az furcsa volt, hogy hármon a négyből gatyá volt, bőszárú gatyá, mintha a gatyájukkal is a régi világra emlékeznének. Ez meglepte őt, mert nagytatán sohasem látott gatyát. De azért nem lapozott tovább, nehogy azt higgyék, csak a képet nézi, hanem a szöveget kezdte olvasgatni. „Ki a tanyára!” - ez volt az első cikk címe. Arról szólt, hogy mindenki el akar jönni a tanyáról, maholnap nem lesz, aki a földet művelje. Pedig a tanya az ország ereje. Tanyán tizennyolc nemzedéket él egy család, a városon alig négyet. A cím alatt az apja nevét is megtalálta. Égető Lőrinc: ő volt a szerkesztő.

Ez egy kicsit összehúzza a pupilláját. Anyuska halála, apuska tönkremenetele, elvándorlása a Felvidékre, nagypapáék haragja; ez mind egy felhőben volt a nyomdával, újsággal. Szegény apuska, már megint ilyenekbe töri a fejét. Nemigen tudta, hogy él négy vagy tizennyolc nemzedéket egy család, hisz minden családnak rengeteg őse volt Adámig, de gyanította, hogy ez már megint olyan dolog, amire nagytatáék csóválják a fejüket. A következő oldalon egy magános öregember állt, felhajtott karimás kalappal. Ennek gatyája sem volt, meg barátja sem, akivel a régi szép időről beszélgesse. Hanem a ruhája szép rendes volt, nem olyan foltos, mint a munkásoké, akiket ő aratáskor látott. A többi kép: egy tanyaház, aztán a kalásztenger, kaszálás-aratáskor. Hanem itt már a képet is úgy nézte csak, hogy közben a fiúkra vigyázott.

Azok előbb csak neveket olvastak. A csizmás mondta a neveket; Jancsi a plajbásszal kikereste őket az íven, s azt mondta: megvan. De amíg egy-egy nevet megtalált: a keresgélő ceruza, a papír, az ujjai mind érezték méltóságukat. Olyan komolysággal csinálta, szinte szemüveg nőtt közben az orrára. Egy névnél megálltak. Jancsi kérdezett valamit, aztán csendben hozzáfogtak a diskuráláshoz. Valami hombárról beszéltek. Hogy most már meglesz a szövetkezeti hombár. Egy bizonyos Balog Sándor, a kisbirtokosok elnöke veszi kezébe az ügyet. Eztán nem a magtárjában tartja a gazda a búzát, hanem a hombárban. S a hombár hiteljegyével bármikor elmehet a bankba. Most az a baj, hogy nem kap a gazda hitelt. Egy tollkereskedő előbb kap százezer forintot, mint egy harmincholdas földbirtokos százat. A Károlyi-birtok most ment el. Mért kellett azt egy banknak megvennie? Még ha ki is osztja; kellett ahhoz a bank? Ha a gazdák összetartanak, maguk is megvehetnék. Igaza van Lőrinc bátyáknak, húszmilliónál több gazdabetét van a takarékpénztárakban.

Az egész beszélgetés csupa félszóból került ki. Előbb mintha csakugyan hírük vagy kérdezni valójuk lett volna egymás számára; később azonban már csak színre kérdeztek-feleltek, nem azért, hogy megtudjanak valamit, hanem hogy amit tudnak, azt fölmondhassák. Szinte adogatták egymás alá a szót, s maguk is élvezték hevülésüket. Noha végig halkan maradtak, mintha veszekedtek volna, nem egymással, hanem egy ellentmondó harmadikkal. A fekete fiú persze nyugodtabb volt; annak csak a szemén látszott, hogy föl van lelkesülve, s egy-egy kérdést vágott ki keményebben; Jancsi azonban, mint a taréj, megtelt vérrel, s a nagy ujjait sopánkodva emelte az arca elé. Úgy tettek, mintha az olvasgató lány nem is volna a világon. Tán el is restellnék magukat előtte s egymás előtt, ha észreveszik, hogy az újság mögül figyelik őket. De Eszti ke tudta azért, hogy ő is bele van számítva a társalgásukba. Azt, amit csináltak, sokkal jobban értette, mint amit beszéltek. Hombár meg hiteljegy? Tán a céljuk is az volt, hogy elkápráztassák - őt-e vagy magukat - ezeknek a szavaknak a használatával. De ahogy a Tanyai Újságból kipislantott rájuk, mégis tetszettek neki. Mint akik tudják, miből lesz a férfi, s most gyakorolják. Fontos dolgokról beszélni, azon, amit mondunk, nekivörösödni: az igazi férfiak is ezt csinálják. S ha a szemével mosolygott is rájuk, a szívében igaz tisztelet volt.

S míg őket figyelte, az apján is dolgoztatott közben a lelke. Azt látta hogy a két fiú az apuska szavait mondja föl egymásnak. Jancsi még a kezét is úgy tartja az arca elé, amikor azt mondja: „hát akkor meg”. Ó már akkoriban is a nagybátyja papírjaival futkosgatott. Szárnysegéd úr, ötlött eszébe messziről a Márton bácsi szava. Jancsi nem felejtette el a nyomdát: az volt az ő gyerekkora. Eddig is ott motoszkált benne, amíg apuska fönn volt a Felvidéken. Mihelyt meghallotta, hogy Lőrinc bátyja itt van, egyszer csak itt volt, bedugta a fejét. Tűnődött, egy hetet az utcákon, aztán csak beoldalgott. S most itt vannak, ő is, a barátja is, mint afféle fiúk. Apuska nekik magyarázza, hogy a tanyán tizennyolc nemzedéket élnek a családok, meg hogy hombár kell, s ők tovább mondják egymásnak. S mintha a multság, amivel a tanácskozásukat hallgatta, rést nyitott volna a gerjesztőjük felé is. A mosoly fönnakadt őrajtuk, de a tisztelet, meglágyulva, a mögöttük levő alakra száll. Már nemcsak a bajcsinálót látta az apjában, hanem

ennek a két fiúnak (férfiaknál persze ez is más egészen) a Leona nénijét is. Az a szomorúság, amit a múltkor, a roló fölött, az apja feje körül érzett, megint átsuhant a szívéen, ugyanakkor azonban valami szépség is. A férfiláz, aminek ez az elhagyottság a pörnyéje. - Na, én most már nem várom tovább apuskámat - mondta Jancsinak, az újságot a többiekhez visszarakva. - Holnap vagy holnapután majd följövek.

Másnap a Rákóczi úton botlottak bele. Ők egy fél járda szélességben táncoltak fölfelé, apuska meg az irattáskával jött szembe. A feje füstölő gondolatai közt úszott: a szembejövőket is inkább a lába ösztönével kerülte ki, mint az elfoglalt tekintetével. - Kezicsókolom - köszönt ő rá, úgy majdnem, ahogy Jancsira szokott. - Szervusz - riadt föl az apja, hangossággal ütve helyre szórakozottságát. - Hallom, hogy kerestél tegnap. - Igen, a gyűlésen tetszett lenni - mondta Eszti mosolyogva. A nagy ember egy pillanatig tűnődött, hogy mit kezdjen ő ezzel a kislánnyal. - Van egy félórám, gyere, ülünk be a cukrászdába. A kis barátnőid? - fordult a lányok felé. - Tessék, hívjad meg őket is... De a lányok szabadkoztak: őket várják már otthon. A megrökönyödött pillantásukban ott volt mindaz, amit erről a különös bácsiról hallottak.

- Ó, ne tessék miattam - mentegetőzött Eszti is. Azt akarta mondani: „Azért, mert meg tetszett látni, nem kell mindjárt a cukrászdára gondolni.” De nem tudott elég tapintatos mondatot találni hozzá, így csak ment s mosolygott. - A Balázs-cukrászdában jó hűvös van. Beszélgethetünk egy kicsit - mondta az apja (mintha ő is hibát érzett volna a cukrászdában), miután a két lánytól elváltak.

A cukrászdában csakugyan hűvös volt. Ez volt az egyetlen előnye. A cukrászdától azt várja az ember, hogy piciny legyen, összébúvársra való, fehér bóbíták és rózsaszínű cukormázak villogjanak benne és teli legyen térszaggal. Ez a cukrászda akkora volt, hogy oszlopokkal kellett a tetejét tartani, s a nagy ürességben egy loncsos, kövér asszony őrizte a tüllel letakart tésztáit. Kávéháznak építették; de Csomorkánynak elég volt a Szarvas Szálloda kávéháza; így alakították át cukrászdává. De minthogy a tészta sem fogyott a sivár helyiségben, ebédre is lehetett benne abonálni, úgyhogy a pirított hagymaillat most is elnyomta benne a csokoládé s tejszín szagát. Az első percek elteltek a helyfoglalással, fagylaltválasztással. - Az úrnak mivel szolgálhatok? - kérdezte az asszony. Az úr kétségbeesetten nézett végig a tálcákon. Szinte látszott, amint az undorító ízek sorra átfordulnak az emlékezetén, végre fönn a magasban meglátott egy barackpálinkás palackot. Végre a pálinka is ki volt hajtva; csak a legyek döngtek (egy-egy fejmozdulattal elhajtván s megint összegyűjtve, tágabb, szorosabb körökben) a fagylaltos kanál körül. Szegény apuska - gondolta Eszti. - Itt ül s tűnődik, miről beszéljen vele ebben a cukrászdában.

- Jancsi sokat jár most föl apuskához - szólalt meg ő, hogy könnyebben menjen. Apuska csakugyan megkönnyebbedetten kapott a kérdésen. - Igen. Elég sűrűn. Ragaszkodik hozzám szegény. Nagyon tanulékony fiú. De a sógorom azt hitte, ha tanul, nem lesz belőle gazda. Hát én vagyok neki az iskola... Igen egyszerűen mondta, s még így is minden mondat után megállt, hogy folytassa-e ennek a kisleánynak. De Eszti látta, hogy szívesen mondaná, s tovább faggatta. - Volt ott egy másik fiú is - mondta, a fagylalt olvadó ízét a szájában megjáratva. - Az meg a barátja, Gyevi Pista. Az is nagyon értelmes gyerek. Az egész család nagyon jóra való - kapott neki megint bátrabban, mint előbb. - Az apjuk régi jó emberem. Már mint fiatal gazda hozzám járt tanácsért. Ő ültette az első gyümölcsfát a gorszai határban. Azt is az én tanácsomra. Régen volt ugyan, de azok elpusztultak. Ebben a században ő volt az úttörő. Kecskemét határának már egy Mathiásza van, s mi még csak most barátkozunk össze a gyümölcsfával. Én magam is gondoltam rá, hogy telepítek egy gyümölcsöst - tette hozzá elgondolkozva. - Bár egy kicsit már öreg vagyok hozzá...

- Mutatták az újságot - szólalt meg Eszti, mert az apja a cukrászda oszlopait nézte, az elmúlt életén vagy a jövő gyümölcsösén gondolkozva. - Szép képek vannak benne - tette hozzá, ahogy a fiú mondta. - Ugye? - Villant föl az apja. - Neked is tetszettek? A keresztmamád ura csinálta. Most derült ki, hogy milyen szép néprajzi képei vannak. A kirakatban a kiszépített menyasszonyok, s benn egy poros albumban a kincs. Így van itt minden. Ez jellemző az egész városra. Az egész magyarságra.

Eszti megtisztelten hallgatott. Érezte, hogy az apja nem tud, csak komolyan beszélni. Neki is, ahogy a fiúknak; azoknak meg, ahogy a közgyűlésen. - Nagyon szép képek; énnekem nagyon tetszettek - ismételte meg, amivel egyszer már örömet okozott. - Ennek örülök. Akkor tán a tanyaiaknak is tetszeni fog. Az nem kis közönség ám. Na, egy kis földrajz! - nézett rá csalafintán. - Mit gondolsz, hány ember él kinn a tanyán? Nemcsak itt nálunk, Szegeden, Makón, az egész Alföldön. - Esztike fejében összevissza vertek a földrajzban tanult lélekszámok, négyszögkilométerek, de nem mert semmit sem mondani. - Na, mégis: tízezer - százezer? - Eszti a többet mondta. - Az ám, egymillió. S annak nincs újságja. Ez lesz a feladat: ezeket újságolvasásra ránevelni. S még sok mindent mondott a Tanyai Újság rendeltetéséről, amíg csak az a szó ki nem csúszott a száján, hogy „föleszméltetni”. Attól mintha ő is feleszmélt volna: elhallgatott. S mint aki észbe kap s a maga bogaráról gyorsan más tárgyra tér, kicsapta a tárcáját a márványasztalra. - Mutattam már a kishúgodat? Most, hogy a könyveimért fönn voltam, akkor csináltattam.

Egy hároméves szőke kislány pillantott Esztire. A vékony kis haja hullámba sütvé, a finom orrocskája alatt keskeny kis szájacská. - Nagyon édes - igyekezett Eszti gyönyörködve nézni, s nem pillantott az apjára, nehogy kifúrja belülről a szemét, amit gondol, pedig nem akar gondolni. Olyan sanyarú felvidéki lány volt a kis Aliz. - S megismerte még apuskát? - kérdezte még mindig a képtől s nem az apjától. De mindjárt föl is pillantott, hátha fáj az apjának ez a kérdés. Egy apa nem örülhet annak, ha a kislánya nem ismeri meg. De apuska arcán nem látszott, hogy megbántódott volna. Csak ült elgondolkozva. Eszti nem tudta: az egymillió tanyai van-e a fejében vagy a rejtélyes családjá, fönn a Felvidéken. - Egyelőre meg - mondta, mint akinek már a sorsával jár, hogy a gyerekei ne ismerjék meg.

Eszti járt szívében az újsággal: szerette az édesapját. Az édesapákat általában szeretni kell; ő is szerette az övét, akkor is, amikor a felügyelőnő a Felvidékre íratta neki a leveleket. De ez most más volt, most nem tudta, hanem érezte a szeretetet. Ahogy ott ült vele az üres cukrászdában, s egy percre mintha el is felejtette volna, hol van, úgyhogy az ember megint azt a láthatatlan tollpíhét vagy falevelet kereste a gyérülő vörhenyes hajában, ez az elgondolkozott ember nem a régi, gyermeki felhőből pillantott rája. Erre jó, bársonyos pillantásokat lehetett vetni; az ember szinte érezte a szemén, amint a sajnálkozástól és a tisztelettől átmelegszik, s ez a jó, bársonyos érzés megmarad akkor is, amikor hirtelen föláll: - Na, gyerünk dolgunkra - s szálas, sietős alakja a törvényszék lépcsőházában eltűnik. Eszti nem értette, hogy él a városokban csak négy nemzedéket egy család, s mért kell azokat, akik kinn tizennyolcat élnének, az ő apuskájának vigasztalni. Apuskának, mindenki azt mondja, vannak hóbortjai. De volt benne más is, amit nagytata nem lát. Azt nehéz volna megmondani, hogy mi, de lám, a két fiú, akik az újságját címezik s a szavait mondják, éppúgy érzik, mint ő. Igen, most már nyugodtan mondhatja: szereti az édesapját.

Ezt az igazi szeretetet azonban sokkal nehezebb volt az életében elhelyeznie, mint azt a másik, kötelezőt. Még beszélni sem igen lehetett róla. Mert mi lenne például, ha ő azzal állít be otthon: „Képzeld, nagymamuskám, hogy hol voltam. Apuskámmal a Balázs-cukrászdában. Nem is hiszed, mennyire megszerettem.” Nem tudta pontosan, mi történne erre. Nagy-

mamuska kumkodna: „Jaj, csak nagytatádnak ne mondd.” S menne a keresztmamához tanácskozni. Az azonban biztos, hogy senki sem örülne neki, s a boldogsága s ami most öröm, mint riadalom kóvályogna körötte tovább. De tán épp azért, mert nagymamuskának nem beszélhetett róla (ez volt az első eset, hogy titka volt előtte), jólesett volna legalább másnak elmondani.

Végül is Micikét ajándékozta meg a bizalmával. Micikének úgyis az volt a boldogsága, ha őt a hármából magának kilophatta. Előfordult, azt mondta: „Amál gyakorol, hagyjuk.” Vagy: „Amál levelet ír kedvesnővér Adelhaidának.” S aztán kiderült, hogy nem is volt igaz. Csak hogy őt lehúzhassa a kert végébe, a régi tyúkketrecre egy kis sűgás-bugásra. A szomszéd kőfala tövében a komló s a ráhajló barackfa ott egy kis zugot csinált; úgy kellett bebújni a recsegő lécalcotmányra. Esztinek tetszett ez a zug, meg az is, hogy a bizalmasság burkában kuksoljanak, de félt, hogy Amál megharagszik érte, annál inkább, mert Micike bizalmassága folyton ökörülötte forgott. - Ugye, te is csak Amált szereted? - kezdte féltékenyen. - Mert mindenki azt hiszi: Amál a kiváló. Te is azt hiszed, hogy ő egyetemre fog járni. S egy sebész lesz az ura? Pedig Amál egyáltalán nem az, akinek képzelitek. S a lapos, csimpánz képével úgy nézett Esztire, mint aki megdöbbenő titkot fog mondani. - Azt tudod, hogy Amál rossz testvér - mondta síri hangon. Esztike szótlanul hallgatta ezt a közlést, melyben kellett valami igazságnak lenni, ha Micike ilyen mély, síri hangon mondja s utána elhallgat. - Azt te csak képzeled - próbálta vigasztalni. - Hisz egészen rendes veled. - Igen, mások előtt - fakadt ki Micike. - Mert színlelni, azt tud. De látnád, ha magunk vagyunk. Keresztmama is mondta már, hogy elnyom.

Esztike kellő csönddel adózott ennek a szónak is, s közben szűkülő pillantást vetett föl a verandára. - Arról nincs fogalmad neked, hogy milyen kétszínű Amál. Kalocsán is folyton a szentképeit rakosgatta, azzal bolondította a kedvesnővéreket, hogy ő is apáca lesz, s közben a sétánál jeleket adott egy fiúnak. Esztike elképzelte Amált a sorban s a fiút oldalt, és hitetlenkedve nézett Micikére. - Nem hiszed? Most is szerelmes egy gimnazistába. Még elemibe jártunk, s már szerelmes volt. S ahogy Eszti még hitetlenebbé vált: - Te még nem ismered Amált. De majd megismered. Tudod, mit mondott rólad? Hogy sosem lesz belőled igazi, művelt nő, mert... Azt akarta mondani: mert a nagypapád egy paraszt. De ettől már az ő keserősége is visszariadt.

Esztike arca egy kissé fájdalmassá vált. Nem attól, hogy ő nem lesz művelt nő, hanem, hogy Amál rosszat mondott róla. - Ó, Amál már nagyon sok keserőséget okozott nekem - vizsgálta Micike barátnője arcán a hatást. - Mondjak egy titkot? De esküdj meg, hogy nem mondom el. Eszti nem esküdött, de Micike azért csak elmondta. - Kalocsán azért könyörögtem Szűz Máriához, hogy az egyikünk vakbélgyulladásra kapjon. - Vakbélgyulladás? - kacagott fel Esztike. - Te kis bolondos - tette hozzá, mert még egyszer el kellett nevetnie magát a Micike imádságán. De az nem hagyta magát a tragikus hangulatából kinevetni. - Hogy meghaljon. Vagy ő, vagy én. - Micike, ezt nem mondom komolyan - kiáltott föl Eszti, s olyan mozdulatot csinált, mint aki leugrik mindjárt a ketrecre. Ó, ez a Micike. Ha az ember nem látná a lapos, csimpánz arcát, azt hinné, mindez ott van a szívében. De Micike megfogta a karját. - Most már láthatod, hogy elnyom - mondta elérzékenyülten.

Néha azonban hirtelen megállt a panaszkodásban. - Én mindent elmondok neked, s te nekem nem mondasz semmit. Még egy titkot sem mondtál. Látod, Zolit is elmondtam. (Ez volt a gimnazista, akibe, mint kiderült, ő is szerelmes volt.) - De ha énnekem nincs titkom! - szabadkozott Eszti. - Az nem igaz, titka mindenkinek van. De te nem vagy igazi barátnő... Ez a vád s a fájdalmas pillantás egy kis büntudatot támasztott Esztiben. Hiszen az igaz, hogy ő nem mond semmit, nem viszonzozza semmivel Micike bizalmát. Most aztán egyszer csak ő is

ránézett azzal a jelentős pillantással, amely, úgy látszik, a titkok szálláscsinálója. - Ma fõnn voltam apuskámnál - mondta. Micike a pillantást elérte, a hírben azonban nem talált semmi különöset. - Apuskádnál? - s a kérdõ szemöldökével mutatta, hogy várja, amit a pillantás ígért. - De otthon nem mondtam meg - folytatta elpirulva.

Nem tudta, miért pirult el, azért-e, mert csakugyan nem mondta meg, vagy mert ilyenekrõl beszélt itt Micikének. - Nem? - nézett rá Micike, hogy merre a rés, amelybe a kíváncsiságát bedughatja. - S nem is akarod megmondani? Eszti hallgatott, mint aki azt mérlegeli, hogy megmondja-e... Pedig csak a szavaktól szûkölt. Az, hogy nem szólt, alig volt több kényelmes elfelejtésnél. Azzal, hogy azt mondta, nem szólt, szándékos elhallgatás lett belõle. S ha most sem mondja meg, amikor Micike megkérdezte, hogy „nem is akarod megmondani”: bûn, hazugság, alattomoskodás. - Azért, ha kérdik, megmondom - felelt vonakodva. - Miért? Nem szeretik, ha apukához mégy? - De. Nem mondják, hogy nem szeretik - próbált Eszti kihúzódní a hurokból. - Keresztmamád azt mondja, haragban vannak - jött elõ Micike a színfal mögötti tudásával.

Eszti bizonytalanul hallgatott. Micike többet tud, mint õ: neki, úgy látszik, nem mondanak rosszat apukáról. Micike izgatottan kémlelte õt. Amit eddig hallott, nem felelt meg annak a jelentõségteles pillantásnak. - Az a fiú ki volt, aki a Népkerben köszönt? - nyúlt bele a sötétbe vaktában. - Az? Jancsi. - S egy kis szín jött az arcába a megkönnyebbedéstõl. - Nagyon jó fiú: apuskának szokott segíteni. - S te nem szoktál találkozni vele apuskádnál? Olyan gyanakvóan kérdezte, hogy Eszti elnevette magát. - Ó, te bolondos, hisz Jancsi az unokatestvérem. S õ nem is... Azt akarta mondani: diák. Jancsiba, még ha nem is volna unokatestvérem, akkor sem lehetne szerelmesnek lenni. Micike nem nézte meg õt jól. Ha nincs is a lábán csizma, csak cûgos cipõ, de azért látni, hogy... Most õ nyelte el, amit egy más alkalommal Micike. A gyóntató látta, hogy Jancsi felé is fal van. S úgy szeretett volna még hallani, tárgyalni valamit. - Szereted apukádat? - kérdezte hirtelen. - Igen - mondta Eszti éppen úgy, s azon a meleg huzaton, amin ez az „igen” kijött, egyszerre mintha tíz mondat is küzdött volna a kijutásért. De aztán csak a pillantása függött, olyan bársonyosan, mint akkor a márványasztalnál, a barátnõjén. - Ha szereted, miért nem békíted ki õket? - mondta Micike. - A zárdában az ifjúsági könyvtárban volt egy könyv, abban egy kislány kibékítette az anyját meg az apjának az apukáját.

Eszti nem fogta fel akkor mindjárt a Micike mondását. Ő nem a fényükrõl, hanem az utórezgésükrõl ismerte föl a nagy gondolatokat. A fontosak lejjebb szálltak, tovább rezegtek, mindig teltebb és mélyebb padmalyokban. Apuska és nagytata tehát haragban voltak. S ha haragban vannak, ki is békülhetnének. Azt, hogy õ békíthetné ki, afféle micikés bohóságnak tartotta. Micike nem tudja, micsoda tömb ez a nagytata s micsoda apuska. Az egyik, amint a nagy, kerek kalapjával ott áll, mint a bálvány, az ablakban, a másik, amint a dinnyetermelõk gyûlésére siet, s a vörhenyes haját mintha a szél emelné benn a szobában is. Ha azok úgy vannak, hogy haragudniuk kell egymásra, azon õ nem változtathat. De ha magában nem is bízott; a harag, amióta tudta, hogy az, foglalkoztatta. Jó lett volna többet tudni róla. De kit faggasson ki? Neki csak Micike meg a tyúkketrec volt a bizalmasa, s Micikével nem akart többet az apjáról tárgyalni.

Egy este, ahogy jön Wiesmayeréktõl, hóna alatt a viaszosvászon kottatartója, Jancsit látja a vasasbolt elõtt. A bolt már be volt zárva; a kirakaton rajta a tolvajok ellen a rács; de Jancsi azért csak vizsgálgatta a szerszámokat. Eszti megállt, s várta, hogy mikor veszi észre. Ez a Jancsi már ember lesz, s még mindig úgy nézi a pumpákat, franciakulcsokat, mint régen a Márton bácsi ládájában. - Szervusz, Jancsi - szólt rá, amikor az csak nem akarta észrevenni. - Itt nézlek már egy ideje. Te nem érzed meg, hogy néznek? Jancsi egy billegõ kocsiról hebegett

valamit. Az egy idevaló kovács találmánya. S meg is mutatta a rácson át: akárhol ki lehet fordítani. Különben az is Égető. Az Égetők mind rokonok valahogyan. S elmagyarázta, milyen nagy dolog lenne az, ha gazdaságokban meg a köztisztaságnál mindenhol bevezetnék. Esztinek a találmányról a Tanyai Újság jutott eszébe. - Van már új Tanyai Újság? S hogy meghallotta, hogy van, elkérdezte, mi van benne. Jancsi mondta, s közben csendesen megindultak.

- Emlékszel, Jancsi, hogy apuskának volt már régen is újságja - szólalt meg Eszti hirtelen. - Hogyne, a Híradó - mondta Jancsi meghökkenve kicsit, mintha azt kérdezték volna, tudja-e, hogy a Jehova istennek fia is van. - Az, a Híradó - örült meg Eszti a nevének. - Ott nyomták, ugye, az ótemplom mellett, ahol most a Gehringer nyomda van? - Most a Reggeli Újságot nyomják ott. Ugyanazon a gépen. - Egyszer engem is elvitt apuskám. De még a karjára kellett vennie, hogy belelássak a gépekbe. - Emlékszem - mondta Jancsi. - Egy öreg bácsi is volt ott. - A nyomdamester. Még most is az van...

Csodálkozva néztek egymásra. Eszti még nem szokta meg azt a különös örömet, amit az elfelejtett emlékek visszatérése okoz, s úgy nézte Jancsi arcát, mintha azon kezdenének, a mélyiben valahol, a nagy gépek forogni. Jancsi meg láthatóan büszke volt, hogy ő hordja ezt a csodálatos arcot. - Mért kellett annak abbamaradnia? - kérdezte Eszti. - Összefogtak - mondta Jancsi szűkszavúan, mint aki valami ellenállásba ütközik. Eszti érezte, hogy ez az elzáródott arc s a harag valahogy összefüggnek. - A Híradó ellen? - kérdezte fürkészve. Jancsi voltaképp pudvás fiú volt, s nem annyit mondott, amennyit maga akart, hanem amennyit a mások kíváncsisága, a helyzet s a mondatai kihoztak belőle. - Akkor lett a Reggeli Újság. Azt azért csinálták, hogy Lőrinc bátyámat kifüstöljék innét. - Ezt a mostani Reggeli Újságot? - tódult föl Esztiben az emlék. - Akkor volt az, ugye, hogy egy családot kiirtottak, hogy is hívták őket? - Döméék. - Egy kisfiú is volt ott? - Volt. - Emlékszem, ott olvastuk Márton bácsiékkal... Hát az a gazdalegény? Kinn aludtak a tanyással. - Ja, a Szomorék tanyása. - Hogy is volt az? Az asszony volt a gyilkos? - Látod, erre már nem emlékszem. Riportok voltak - mondta Jani. - Nagy Béla arra vetette rá magát; bűnügyi riportra. Ezzel fojtották meg Lőrinc bátyámat. Hiszen mondd, hogy még ti is olvastátok. - Melyik Nagy Béla? - kérdezte Eszti. - Aki rajta van a Reggeli Újságon? - Az. - De hisz az képviselő.

A képviselő Eszti képzeletében a Parlamentben lakott, s csak mint az angyalok járt le ide az Alföldre. Azért írja a cikkek alá is, hogy most nem halandó szól, hanem országgyűlési képviselő. - Akkor még nem volt az - mondta Jancsi. - Csak azután lett nagy ember belőle. Apuskádnál volt szerkesztő. - S elcsalták - derengett valami Esztiben. - Eladta magát a városi klikknek. Kellett egy nagy ember, aki fedezze a panamáikat. (Már azt az új szót, a panamát is tudta: épp akkor kapcsolta össze Wilson elnök egy gombnyomással a Csendes-óceánt az Atlantival.) - Te, volt ott valami hegyúsztatás is akkor? - bukta Eszti a fejében feljövő különös szót. - Tutajon akartak az Alföldre hegyet hozni. - Dehogysis hegyet - mondta Jancsi méltatlankodva. - Látod, te is elhiszed ezt a... csacsiságot. Láthatod, milyenek már most is ezek a téглаúttetek. Csupa lyuk, a kocsis elharapja a nyelvét rajtuk, Lőrinc bátyám azt mondta: vegyünk meg egy kőbányát fönn Patak körül, s hozzunk jó, vulkanikus követ, ami száz év múlva is kő marad. Persze, akkor nem lehetett volna a téglán milliót keresni. Gondold el, micsoda üzlet volt az. Budapesten kívül nincs még egy város, ahol ekkora volna a burkolat felülete. De a kövezés, az csak egy volt, amit a nagybátyám feszegetett...

Eszti nem tudta, miben gyönyörködjék, a Jancsi fölháborodásában vagy a maga fölgomolygó s kiigazított emlékeiben. Mint a megfejtett álom, olyan volt, amit Jancsi mondott. - Valami tarhonya is volt? - Tarhonya meg százezer kerék is - pukkadózott Jancsi. - Mert Lőrinc bátyám látta, hogy pusztul a régi híres bognáripár. Azt akarta, hogy a bognárok csinálják meg a

kerekeket, mind egyformára, ő meg eladja majd az angol hadseregnek. A tarhonya is arról volt jó: télen nincs munka a lakosságnak, dolgozzák föl a lisztet tarhonyának. Nem az ő hibája, ha nem úgy vált be...

Eszti melegen csillogó szemmel nézte ezt a nagy, haragos fiút, aki tán őt is megverné, ha még egy szót szólna az apja ellen. Ebben megint volt valami furcsa, hogy ami bognár itt, Makón, Szegháton van, az mind üljön neki s csináljon kereket. S azon a sok keréken Angliában húzzák a lovak a kocsikat. De lám, Jancsi tűzbe menne a kerekekért. - Te Jancsi - mondta alattomosan -, azt nem tudod, hogy apuskáék meg nagytatáék mért vannak haragban?... Ott voltak már a Tunyogi-ház előtt: Jancsi fölpillantott az ablakra. Nyitva volt, de nem állt benne senki... - Azt nem tudom - mondta eltökélten. S mint aki részegségéből fölébredt, nem szólt többet. De Eszti látta a gödribe visszabúvó szemén meg a teknősként behúzott nyakán is, hogy tudja, csak nem mondhatja.

Attól tudta meg, akinek a legkeservesebb volt magában tartania. Az öreg Tunyogiba, mióta a diák-unoka itthon volt, megint beleszállt a nyugalanság. Úgy járt megint az üres házban, mint amikor még a veje is itt lakott, s benne állandóan mozgott a vér meg a gondolat, mintha vitatkozna kéne valakivel. Azóta a tanyásain kívül nem volt, aki az életet megmozgassa benne. A házat az év nagy részében maguk lakták az öreg udvarossal. A lányáék lakását nem adta ki: a lakó csak méreg, az ember gyanakodhat, kiket hoznak be az udvarába. Jusztiék többnyire kinn kasznárkodtak a tanyán (Mártonnak, hogy ne fájjon a szíve úgy az önállóság után, kinn bérelt egy kovácsműhelyt); mosogatni az udvaros lánya járt hozzájuk. Az ember tudta, hogymint van a világ, de nem kellett gondolkodnia rajta. Estefelé kiállt a gömbölyű kalapjában az ablakba: fogadta a köszönéseket, s nézte az ismeretleneket, miféle szerzetek. Az istállójában volt egy pár lova; azt bármikor befoghatta a sárga, fonott kocsi elé, s lecsaphatott a kintiekre. De oda is inkább csak villámlásul kellett, mert Jusztiék munkaidőn, héten át kinn voltak. Az olvasókörből, egyházi tanácsba is ritkábban járt el; így nagyobb szó volt, ha a gazdák azt mondták: ma az öreg Tunyogi is ott volt.

Úgy élt ott a Rákóczi úti házban, mintha már csak azt az emléket, kort, méltóságot kellett volna őriznie, amit egy életen át felhalmozott. Hogy a hajdani veje visszajött: ez a sok múlt egy kicsit elkomorult. S a húsos szemhéja alól rajta tartotta fél szemét: hátha kezd ellene valamit. De nem hallott semmit, ő is azt tartja: elférnek egy városban. Az élet őt igazolta: szinte meg sem mozdult, mégis gyarapodott, az meg folyton füstölgött, szaladt, s lám, mint kezdő ember verődik vissza külföldről, Felvidékről. De az a tekintély, a hatalom, amit tíz éven keresztül gyakorolt fölötte, megmaradt benne. Őt magát már nem nyugtalanította, de most, hogy Eszti is otthon volt, s az apjával is találkoztak, úgy érezte, megint bejön ide a házba, s öregkorára megint vagdalkoznia kell vele, mint hajdan a lánya idejében. Még magának sem vallotta be az aggodalmát. A felesége is csak a hallgatásaiból látta, hogy figyel. Abból, hogy most már nemcsak Esztit nem kérdi, de még őt sem veszi elő, hogy Eszti mint van az apjával. De ha meghallott valamit, az, érezni lehetett, belevette magát a húsába. S nemcsak az, amit elejtettek, az is, amit elhallgattak.

Nagymamuska persze nem azért szentelte egész életét az ő ijedt tanulmányozásának, hogy ezt a hallgatásgöröcsöt rögtön meg ne magyarázza. Egy ideje, mióta nagytatán a kort jobban észrevette, mintha gyönyört is okozott volna neki az ura lelki életének a magyarázgatása. - Vénségére ez lett a mindene, az unokája - mondogatta keresztmamának. - A lányát is szerette, de azért, szegénykéért, nem volt úgy odáig soha. Csak úgy lesi, hogy mit csinál, megtesz-e neki mindent, mint azelőtt. A télen, hallja-e, megszokta, hogy odakészítsen az ágya elé egy mamuszt. Hogy ne kelljen tatának a hidegre lépnie. Nyavalyát kellett annak odáig a mamusz, legföljebb belerúgta magát a csizmájába. De hát ez úgy akarta, hogy úgy legyen, mint neki az

intézetben. A minap itt benn alszik, mert mostanában többnyire kinn hál a tanyán. Azt mondja: „Na, az Eszti sem adja már a mamuszt.” Ennyire megfigyeli, hogy Esztitől mi dukál neki...

Keresztmama jóakaratóan nevetett a frufrui alól: egy idő óta kis, lefelé görbülő frufrukat süttött a homlokába. - Odatedd ám neki a mamuszt - fordult Esztihez nagymamuska. - De az ám. Azért, amivel tartozol, kedveskedhetsz egy kicsit - duplázott rá keresztmama is. - Az újságot is mondom: te vidd oda magad, hogy: „ne olvassam föl az újságot, nagytata?” Mert mostanában azt találta ki, mintha neki valami felhő volna a szemén. Hisz nem mondom, vénülünk mind a ketten, már rajta is erősen észrevenni. Jön s mond valamit, aztán újra jön s újra mondja. - Elfelejtette? - nézett föl keresztmama mulatva. - El. Meg már nem is jár úgy el. Azt mondja: untatja a beszéd. Persze, mert ha beszél az ember, gondolkozni kell. Ő meg rest már gondolkozni. Csak álldogál inkább az ablakban. - Elég korán - jegyezte meg keresztmama. - Hanem azért az újságot el tudná olvasni. De hát jobban esik, ha azt a bűdös vezércikket is az unokájától hallja. - Hát csak olvass neki - fordult keresztmama Eszti felé, mintha azt mondaná: jó pörsöly, csak tégy bele, ez a Tunyogi nagytata. - S ne mutasd, hogy unod - intette nagyanyja is. - A múltkor is ásítottál. A fene egye ki azt a Tisza Pistát!

De amikor Eszti a haboskávét uzsonnáért kiment (az meg a kuglóf kijárt keresztmamának), többet is mondott. - Nem mondja, de én tudom, az apjától félti. Hogy azt majd jobban szereti, mint őt. Ha megjön a tanyáról: „Eszti hol van? Már megint azoknál a Wiesmayeréknál?” Ő nem hallott ilyet, hogy egy lány mindig máshol legyen. Úgy tesz, mintha eltitkolná előtte, s az apjánál volna. S ha úgy lenne is, mondhatnám-e, hogy ne menj? Ez meg azt képzei: tán ki tudja, mit mond az neki. A nagyapád ilyen meg olyan volt, akkor is ezt csinálta velem. Mert az a régi dolog azért rág ám benne. Nem mondja, de én tudom, kivált, amióta vőmurem előkerült. - S nem volt igaza neki? Nem volt igaza, Tunyogi néni? - nézett föl Pohlné frissen a frufrui alól. - Tudja isten - mondta nagymamuska. - Az igaz, hogy a lányom sokat szenvedett mellette. - Teljesen igaza volt. - Most azt a szokást vette fel - tért vissza nagymamuska a kényes tárgyról az ura gyengéjire -, hogy elmagyarázza neki az újságot. Én csak hallgatom bentről, a másik szobából őket. Eszti olvas neki egy darabot, a nagyapja meg elkezd beszélni neki. - Arról, ami az újságban volt? - nevetett keresztmama. - De édesek lehetnek. De szeretném lekapni őket. - Hogy Kossuth Ferenc nem az lett, ami az apja, s a koalícióban hol volt a hiba. - S Eszti mit csinál? - elevenedett keresztmama a jeleneten. - Mit csinálna? Ül s hallgat. Azt hiszi, én nem tudom, mért csinálja. Ez is csak azért van, hátha az apja is beszél neki.

Tunyoginé nem tudta bővebben kimagyarázni, hogy függ össze a kétféle beszéd, s mit akar az ura az Eszti lelkében kiparírozni, de komor arcán a kivillant ravaszság (melytől egy-két sárga fog is előkerült) mutatta, hogy tudja ő, hogy vannak ezzel a férfiak. Keresztmama, úgy látszik, értette ezt a mosolyt, mint a siketnémák a maguk jeleit, mert miután egy darabig nézték egymást, maga is ugyanúgy elmosolyodott. - Hát az igaz - mondta. - Ez az Égető meg tudja bolondítani az embereket. Az én uramnak voltak valami régi fényképei: a tanyák, az újtemplom. Tetszik tudni, itt mindenkinek van valami bolondsága, hát őneki ez volt. Amióta ez az Égető odajár hozzánk, olyan mérges vagyok, folyton a képeit rakosgatja. Van valami Tanyai Újságja, kitalálták, hogy abba neki kell fényképeket csinálnia. Én meg kínlódom a menyasszonyokkal.

Nagymamuska megfigyeléseiben (nemhiába esett át a házasság kegyetlen lélekbúvári iskoláján), ha kissé durva vonásokkal dolgozott is, sok kétségtelen igazság volt. Eszti is föl-fedezte őket, bár az ő finomabb tapogatózó érzékei nem fogták meg a dolgot olyan kegyetlenül. Nagymamuska tévedett abban, hogy ő ásítani szokott az újságon. Ha tán ásított is

egyed vagy kettőt, az újságolvasást kedvelte. Ott ülni tatával szemben, azon a kicsit kurtább lábú széken, s az ő felhős szeme helyett a magáéval szaladni végig a betűket! Az igaz, hogy őt más érdekelte volna, mint nagytatát. Ő arra volt kíváncsi, hogy föl száll-e csakugyan Tóth József a kisállomás mögött a repülőgéppel. Már csak azért is, mert Wiesmayer Józsi annyira készült rája. Vagy hogy a rendőrtiszt hogyan békítette össze Siposékat. Becsukatta mint csavargót a férfit a dutyiba. Az asszony, aki addig csupa láng volt, előbb csak ott ácsorgott, aztán maga jött könyörögni a rendőrtisztnek. Nagytata a repülőgépről azt mondta: aki beleül, megérdemli a sorsát. De ha egyszer biztonságos is lesz benne az utazás, annak is csak a bőrzsékek fogják hasznát látni. Így is a nagy sebesség, a sok ide-oda utazás rontotta meg az embereket. Az asszony dolga meg bolondság: ott találták ki a szerkesztőségben.

A vezércikket viszont, amiből nagytata nem hagyott el egy szót sem, Eszti érezte olyasmin, mint a pipálást meg a többi férfiszórakozást. Az intézetben azt sem volt szabad mondani, hogy „hülye”: itt meg lépten-nyomon volt egy „gaz”, „bitang”. A miniszterek „bérelt cselédek”, a mungók „örjöngenek”. A képviselőházat sem tudta elképzelni. Az ellenzéki képviselők fölállnak, s órákon keresztül beszélnek. Hogy ne lehessen a véderőt megszavazni. Tisza Pista meg törvényt csinált, s kidobatta őket Pavlikkal az ülésteremből. De nagytata azt mondta: ez így jó. Az ország Béccsel szemben csak azt teheti: nem adja meg a katonaságot. Ha nincs magyar katona; lássa Bécs, hogy a sok szedett-vedett tót meg lengyel hogy menti meg Ausztriát. Az obstrukción ravaszul nevetett: mintha neki is része lett volna a csíny kigondolásában. - Az nem kis dolog. A függetlenségi pártnak kitűnő szónokai vannak. Ez a mi Nagy Gáborunk is csodamódon bírja. Az elnök-lelkész is nagy szónok, de az már rég lement volna a szószeréről, s ebből meg még mindig csak úgy folyik. De Eszti azért örömmel elolvasta Tisza Pistát meg a mungókat is, mert látta, hogy a jó vastag szavaktól nagytata is jó magyar embernek érzi magát, mintha ő maga nyújtogatná az öklét az elnyomó Burg ablaka felé.

Egy kis kényelmetlenség ott csöppent ebbe a mulatságba, amikor nagytata, mint egy révből kifutó hajó, egyszer csak otthagya a Reggeli Újságot, s bizonytalan, cikcakkos utakon valami ismeretlen célok felé vágott. Ilyenkor jött Esztinek az az érzése, hogy ez a távoli cél, melyről tatának, mint egy Kolumbusznak, semmi világos nézete nem lehetett, tán épp azok a helyek, az iroda, a népkert, a cukrászda, ahol ő apuskájával találkozni szokott. Egyes célzások legalábbis arra engedtek következtetni. Már ismerte a nagyapja arcát, amikor erre kezdett evezni. A húsos szemhéja leszállt, mint aki redőnyt ereszt a lelkére; hallgatott, hogy kilegyen a Nagy Gábor cikke meg az ő gondolatai közt a pauza, s úgy fogott hozzá.

- Az a baj - kezdte -, hogy az emberek nyugtalanok lettek. Maholnap nem lesz az egész határban egy jóra való tanyás. Az aratók aratásidőben sztrájkjal fenyegetőznek. Hát ember az, aki képes volna otthagyni, hogy a kalászból kifolyják a szem - nemcsak itt nálam, az egész országban -, csak hogy a munkaadókból minél többet kizsarolhasson? Mert ma már nem gazda van ám, meg béres vagy részes, hanem munkás vagy munkaadó. Azt hiszik, a föld is olyan, mint a kötszövetgyár: amíg meg nem egyezünk, nem készül harisnya. Régen azt mondta a szegény ember: megbecsülöm a gazdát, mert őutána, az ő kenyérére élek. Ma azt mondja: én dolgozom, mégis az ő magtárába jut. Maholnap ott tartunk, az embernek szégyellni kell, hogy vitte valamire. A vagyon nem tisztesség már, hanem bűn, mintha az ember lopta volna. Pedig hát mi lesz az emberiségéből, ha a vagyonnak nem lesz több becsülete? Ha nincs vagyon, akkor nincs család se. Mert család ott van, ahol az ember tudja: ezt az apám, a nagyapám kezdte, ezt én ragasztottam hozzá. Ahol nincs vagyon, az ember magának az apja meg fia, csak azt nézi, ő mit zabál ki a világból; nincs az, hogy egyik nemzedék a másik vállára áll. Amíg az ember fiatal, azt hiszi, egy élet az sok. Amikorra olyan öreg leszel, mint én, majd meglátod, hogy semmi. Az ember attól lesz valami, hogy előtte is voltak meg utána is. Mik voltak a mi nagyapáink? Megvan az eklézsián a könyvekben, a Károlyiak telkes jobbágjai.

Fokról fokra annyira jutottunk, hogy ma a virilisek közt is elől vagyok. Ha a mi eleink úgy gondolkoztak volna, mint a mostani szegény ember, akkor ma valami foltos-boltos gúnyában őrizgetném kegyelemből a teheneket, vagy kinn kujtorognék Amerikában. Ha én most itt ülök veled, s hallgatom a fölolvadásodat, az azért van, mert az apáink meg én helyesen gondolkoztunk. Az életben ez a legtöbb: a helyes gondolkozás. Akármilyen nagy esze van valakinek, ha nincs helyes gondolkozása, az eszével is csak bajt csinál magának.

Esztinek itt már megint aggodalmassá vált a pillantása. Attól, hogy az emberek nyugtalanok lettek, rögtön az apjára kellett gondolnia. Apuskát is a nyugtalanság hajtja fel a Felvidékre, a dinnyetermelők gyűlésére. A tanyásoktól meg az aratóktól megnyugodott kissé: tán a gorzsai tanya van mégis a szívében. A vagyonról szóló rész alatt már egész bizalomteljesen sugárzott a szemgolyója. S most itt van egyszerre a „helyes gondolkozás” meg a „nagy ész”; mint amikor a tűz-víz-játéknál a bizonyos helyhez érnek. A következő mondatszünet alatt úgy nézett a nagyapjára, mint a gyerek, akit megüthetnek. De nagytata megint lazított egy kicsit. - Attól romlik el minden, hogy sokan akarnak javítani. Az emberek azt gondolják, hogy ami sok embernyomon át meglett, ők a maguk belátása szerint egykettőre megváltoztathatják. A tanult emberek kezdték, s most már a kisember is azt gondolja: ő jobban tudná. Pedig hát, ami megvan, az sem úgy perdült ki, mint ha dióra játszunk, a kocka. Az is abból lett, hogy sok-sok derék ember a maga kis körében mind a legjobbat akarta. Hallom, szegény apád is csinált megint valami újságot? - csapott ki hirtelen okoskodásából az ostor vége. - Igen, a Tanyai Újságot - rebegte Esztike ijedten...

Nagy tata hallgatott egy kicsit, mint aki odavetőleg kérdezte, s most nem tudja, az előbbi csapáson menjen-e vagy letérjen emerre. - Ő is mindig a vízzel szembe ment, szegény - mondta aztán elgondolkozva. S mintha megint a fölvelt szent ígéhez térne. - Nem lehet a népen segíteni. Akiben egyszer benne van a nyugtalanság, azt nem lehet megtartani. Annak hiába dicséred Gorzsán a jó levegőt, s hogy Pesten egy lyukban fog lakni; azt már húzza a kocsma meg a mozi. A vége csak az lesz, hogy géppel fogunk aratni. Egy ilyen, mint Márton bácsi, ha felül rá, megfelel hús aratónak. Meg jönnek a rutének; annak még újság a fehér kenyér. Újsággal nem lehet az embereket földhöz ragasztani. Mert könnyű azt mondani, építsünk csinosabb házakat a tanyán. A tanya az tanya: abból nem lehet nyaralótelepet csinálni. Mert hogy épül föl egy ház odakinn? Az a szegény ember kivetette a vályogot, a bozótban vágott résznádat, a Tisza lehozta az épületfát. Ha te annak téglaházat akarsz építeni, ki Kardoskútig harminc kilométer. Csak a téglafuvar több lesz a ház áránál.

Ha Eszter jobban ismerte volna a Tanyai Újságot, láthatta volna, hogy a körben-e vagy máshol, nagytata is belélapozgatott, annyit legalább, mint ő. Így csak annak örült, hogy a beszéd, miután héjaként lecsapott már, lassan elhúzódik a tégláarak felé. Nagytata elveszi tőle az újságot, odateszi a szemüvege alá a sublóra, s kihúzódik a tornácra. De a körözgetéseknek, lecsapásoknak nem volt végük, s Eszti, látva, hogy nagyobb rossz nem lesz belőlük, lassan hozzájuk is szokott. - No nézd - mutatta nagytata az újsághirdetést. - Már a Reggeli Újságban is hirdeti Égető Laji a billenő kocsiját. Csak le kell billenteni, s ott fordul ki, ahol épp megáll. Azt hiszi, eztán vaskocsikkal fogunk a határban szaladgálni. Látod, ez az, amit mondok. Ez a Laji egészen rendes kovácsmester; én is vasaltattam nála. De ő más akar lenni, fölhalál. Mintha a pesti mérnökök, ha abban valami jó lenne, rég ki nem találták volna. Bennük van (itt az Égetőkre gondolt) ez az úrhatnámság. A múltkor Víg János öcsém, a Víg Jancsi apja verődött mellém a körben. Panaszkodik, hogy nem tudja, mi lesz a fiából: minden érdeklí, csak a gazdaság nem. Azt mondja, az olyan, mint a faeke: búzát meg tengerit termelni. Ő költőgéppel meg gyümölcsfákkal fog gazdálkodni. Tíz család méh többet hoz húsz hold földnél. Ha hoz! De a legtöbbször nem hoz. Vagy akác nincs, vagy tarlófű, vagy a méhek betegszenek meg, s etetheti beléjük a cukrot. Magyar embernek nincs türelme ahhoz, legföljebb holmi tanítónak.

Ha ez a föld gyümölcsnek való volna, akkor volna itt gyümölcs. De kiégeti a szárazság, elnyomja a víz, nem veszi be se föld, se gyomor. De ezekben az Égetőkben bennük van: mindig mást akarnak. Gondolom - mondta nevetve -, meg van az öreg Víg ijedve. Ha ő egyszer meghal, műtűukba megy az iparkodása. Énnekem is ez volt a bűnöm. Engem is ezért gyűlölt apád - dördült meg hirtelen Eszti fölött... - Nem beszélt erről még neked? - nézett hirtelen az összebújt pillái alól a kislányra. - Neem - rebegette Eszti félősen. S noha csakugyan nem beszélt, olyan bűnös képet vágott, mintha beszélt volna. Az öregember eltette, amit a szemhéja alól kicsapó szemével, a felhősödővel látott, s nem merte tovább mondani. - Nagy eszű ember. Sok szép, jeles tulajdonsága van - morogta. - Csak hát ez benne van. Mint minden Égetőben.

Eszti megkönnyebbedve állt föl. Ahogy nagytata azt mondta: énnekem is ez volt a bűnöm, mintha kút nyílt volna fel váratlan előtte: a családi titok feketéllett a lába előtt. Később azonban, hogy az a hőkölés s a megkönnyebbedés is elmúlt, a kíváncsiság, hogy mi is hát az a harag, tovább dolgozott benne. Eddig azt hitte, nagytata haragszik valamiért apuskára. Talán, hogy tönkrement; tönkrement emberek szégyent hoznak a családra. Ez az „engem is ezért gyűlöl” meg nagytata vívódása azzal, amit apuska mondhatna: más sejtelmeket hajtott a tapogatói felé. Mintha nagytatát gyötörné valami, amit rosszul tett, s apuska beszélhetne arról. Már sajnálta szinte, hogy amitől abban a pillanatban megrémült, nem mondta tovább. De nagytata sem volt meglepődve magával. Nemcsak a gyerekekben, benne is volt egy kis hőkölés: ahogy ezt a mondatot, hogy „Beszélt erről apád?” - odadobta. Az a „neem” meg, amit a gyerek arcáról elkapott közben, nem nyugtatta meg, sőt, épp nagyon is gyanús volt. Őt itt befeketítik, mint vén, szívtelen uzsorás él máris a gyerekekben, a jószágot is színleli már, mert, jaj, hát a Tunyogi-vagyon. - Gyere, kimegyünk, megnézzük az aratógépet - szólt oda egy ebéd után Esztinek. - Olyan kisasszony lettél, nem is voltál kinn, amióta itthon vagy.

Eszti vidáman kapaszkodott föl nagytata mellé a sárga, fonottbéléses kocsira. A kocsi olyan volt, mint a ruha, hintót vagy csak afféle gazdatiszti kocsit is éppúgy nem vett volna nagytata, mint városi szövetruhát vagy behajtott kalapot. Még ülést sem tett föl szívesen hátulra. De kasos kocsiban a sárga a lehető legjobb volt, csupa könnyűség, a fonásán is csak úgy szánkázott a fény, az ember ünneplőben is fölülhetett a bakjára. Az úton meg a könnyű gördülését élvezte, a kerekek alatt vígan nyikorduló követ s a maga kihúzott derekát. Mint kocsis, nagytata is kihúzta még magát: a futó lovak fényes farát nézte, s ha kitajtékosodtak, s a habos vékonyuknak egy kis nyugvást kellett hagyni, Eszti oktatására fordította a csendesebb kocogásukat. Az ostor hegye közben úgy járt, mintha az volna lelken a mutató: hol a lovak hátáról terelte a legyet, hol a földek térképén jelölt ki Esztike számára valamit (ott van Gorzsa, az a Vígék tanyája, azt a cserepest most vette meg Nagy Gábor), hol hirtelen előrcsapott: „ahol a nyúl”. A kukoricák fényes bajsza, Eszti szíve, a kerekek: minden olyan friss és könnyű, csak nagytata volt a fekete ruhájában olyan biztonságadóan nehéz.

A két nyárfájukról már messziről megismerte a tanyát. Ahogy a dülőútján befordultak, egy kis kényelmetlenséget jelzett a szíve. Nagytata ilyenkor bezárja az arcát, szeme már messziről vizslat, s a kocsiról úgy száll le, mint egy vizsgálatra érkező tábornok. Juszti néni is egész másképp szedi le őt, mint otthon, a kocsiról. Mintha nagytata már észrevett volna s a szemére hányhatna valamit, s neki kellene megelőzni azzal, hogy ki mi rosszat tett, azt lepakolás közben már elmondja. Aztán jön a vizit; nagytata megindul, Juszti néni s ő utána. A cselédek, ki mit csinál - az állatok alól húzza az almot vagy vermet bont -, addig is tovább teszi, amíg elmegy mellettük. Mind úgy igyekszik tenni, mintha észre sem vette volna, egészen el volna merülve a munkájában. A köszönésre is olyan féloldalvást áll, félig még akkor is a munka felé fordulva. Nagytata pedig megy, sokkal keményebben, mint otthon, s boldog az a cseléd-asszony vagy gyerek, aki mellett a kemény nézésével már ellépett. - A tehenek, hallom,

megint benn voltak a kukoricában - kiált rá a tehenes gyereke, aki, hogy a buzgalmát mutassa, egy lemaradt barmot terel, s közben böki oda az ujját a kalapjához. - Nem voltak azok. Csak ez az üsző. - Hát az se legyen, mert majd kiveszem a kezedből a botot - mondja nagytata. S ő elképzei: milyen rossz lehet annak a gyerekek: a maga arcában érzi a szégyent, amit annak kell éreznie.

De ha egyszer az „inspicirung” megvolt, a tanya is megenyhül, kitárul, egy csomó megnőtt borjú, csikó, gyerek lesz belőle. Amikorra mindenre ráismer, a cselédasszony kötője körül a szedres arcokra s a nyurguló jércékben a húsvéti kiscsibékre: a kemencés szobában már ott van az írós-vaj uzsonna. Nagytata elmondja Juszti néninek, mennyi baja van Kertésszel, a Bora urával, aki a másik tanyán volt tanyás. Amire Juszti néni is rá-rásóhajt: - Rettenetes, milyen ez a tanyai nép - mint akinek magának is van elég tapasztalata. - Hát Márton? - kérdi nagytata. - Kinn van a gépnél? - A zabot aratja. - Hogy fizet? - Azt mondja, meglehetősen... Na, gyérünk - mondja nagytata, s megindulnak az aratógéphez.

Az aratógép megvan, ott áll ősz óta a színben, mint egy veszedelmes, végső esetre szánt fegyver, de még nagytata is csak csínján meri alkalmazni. Inkább csak mutatni, hogy van. A búzát az idén is részes aratók aratták, s Márton bácsinak csak a zab maradt, a szögben: azt a béressel egy-két nap alatt megeszi. Amint a dombra fölérnek, már látni is a zabban a gépet, ahogyan dolgozik. Nagy, ölelő mozdulatokat végez, mintha hóna alá fogna egy nyaláb zabot, s ahogy közelebb érnek, mögötte a tarlón összekötve a kéve. Eszti nem győz csodálkozni rajta; a cséplőgépbe már beleszületett, az természetes, hogy szétválassza a szalmától a töreket s a magot. De amit ez tud, az bűvészet. - Na, ráz-e? - szól föl nagytata Márton bácsinak a kis vasülésre. - Hát ráz - mondja az, s mutatja, hogy már nem áll meg, amíg a föld végén meg nem fordult. Márton bácsival nagytata úgy van, mint a géppel. A gép az más; ahhoz sróf kell meg szerszám, annak az emberével is jobb csínján bánni. Ezt Márton bácsi is tudja, s úgy száll le az aratógépről, mint aki már megint betört egy veszélyes állatot, megfékezett ennek a parasztnak egy mondai szörnyet.

Az aratógépnél tett látogatás után nem mentek vissza, ahogy Eszti várta, a tanyára. - Gyere, járd körül az örökségedet - mondta nagytata tréfásan. - Meghalok, aztán azt se tudod, meddig a tiéd. - Ó, dehogy hal meg nagytata - tiltakozott Eszti, mintha csak ezt mondta volna a nagyapja. Csak az orra, a gyöngéd csillogás mutatta, hogy ő is érti, mi a fontos ebben a mondatban. Azt nem tudta még, a vagyon mire jó, de az tetszett neki, hogy mint örökös nő szökdécseljen a nagyapja sarkában. Az öregemberben azonban mocorgott valami. Botjával egy-egy rögöt szét-szétverve, a gépekről beszélt. - A gépekkel más lesz a tanyák világa is. Régen mi volt az esztendei munkában a derék? A nyomtatás. Az aratást elvégeztük magunk, a tanyás, a béres, egy kocsis: bő évben fogadtak egy villást; a példa kedvéért beállt a gazda is. A nyomtatásra azonban kiköltözött az egész család. A vontatókat éjszaka vontattuk be a szérűk mellé: annyit, hogy a harmaton három ágyást is kivethessünk. Száz köből nyolc lóval így is eltartott tengerihántásig. Szombaton meg a garmadából a szórás, lapáttal, mert rosta az nem volt még. Most mi lett abból a nagy munkából? Jön Márton bácsi a cséplőjével, s az a szedett-vedett gép négy-öt nap már föl is szuszékolta a búzát a padlásra. Tíz-húsz év múlva, aki megéri, tán az aratásról s a vetésről is így mesél... Az ember gondol rá, mert ebben ment el a fiatal-sága. De hát azért majd csak élünk a géppel, ha füstöl is, s el is kapja egy-kettőnek kezét meg lábszárát. Azt mondják, nem akar haladni a magyar ember. De lám, azért csak nem nyomtat ő sem. A kipróbálton bolond, aki nem kap. Csak nem bolond mindent elsőnek kipróbálni.

Eszti víg, kicsi bokája néhány lassúbbat lépett. A behúzott nyakán is látszott, hogy a szeme lenn van a mezsgye csigáin, a füle viszont közelebb a mögötte lépdelőhöz. - Apáddal is ebben nem értettünk egyet - hallatszik csakugyan, néhány lépés után. - Ő mindig az akart lenni, aki

kipróbálja. Emlékszel tán még rá: volt az a nyomdája. Ő csinálta nálunk az első napilapot, drága gépeket vett, fölvitte tízezer példányra. De mi haszna; minden éjt-nappalt való fáradsága arra volt jó, hogy utat csinált ennek a Nagy Gábornak. Ez már mint szerkesztő azt nézte, apád hol s miben hibáz, hogy lehetne a népet még jobban megbolondítani. Egy fél év elég volt, övé lett minden, gép, újság, előfizető. Ma képviselő. Apád meg... - Egy kicsit habozott, mit mondjon; aztán hirtelen megállt. - Ha én egy kicsit lágyabb ember vagyok, odalesz ez is - s körülmutatott a napban reszkető földeken.

Eszti is megfordult, s döbbsen nézte az öreget, hogy mit fog most mondani. Az úgy nézett kettejük közé, mintha a „tönkremenetel”, mint egy hirtelen felidézett isten, ott állt volna. - Te még gyerek vagy, de azt megjegyezd, hogy a váltóval vigyázz. Annak alá ne írsz soha. Inkább a barátság, de váltót, azt alá ne írsz. Sok ember álmát vitte el a váltó, s az álma után a párnáját is. A te boldogtalan apád azt gondolta, ahogy az újság ment, azokat a gépeket két év és kifizeti. Én magam is abban voltam. Igen ám, de jött Nagy Gábor meg a Reggeli Újság. Neki meglett volna a szép irodája, mert való, hogy jó ügyvéd volt. Ő azonban nem akarta beismerni, hogy megbukott. A végén annyira, hogy anyáddal íratott alá. Mert az ő nevét a bankban elfogadták. Csakhogy édesanyád meghalt, a váltó meg lejárt, s meg kellett volna újítani. De ahhoz az én aláírásomat kérték. - S nem tetszett aláírni? - kérdezte Eszti megszeppenten. - Nem én. De nem ám. Nem, egyet sem.

Úgy mondta, mintha most, a napokban tagadta volna meg az aláírást. Most, hogy elmondta, nem szépítgette a tettét. Sőt, mintha virtusát lelte volna benne, hogy tette kockázatául a rossz véleményt is vállalja. Egy percig így nézték egymást; aztán a nagyapja megindult. Benn a kukoricásban mentek vissza a tanyához, a földhányáson. Nagyapja meg-megnézte a friss fejben a csövet, s botjával csapkodta maga előtt a szederindákat. Eszti inkább megtisztelten, mint megdöbbsen lépegetett a nyomában. Ez volt hát a titok! Ezért vannak az apja és nagytata haragban. Gyermekkorából egy zavaros kép ködlött felé: anyuska ott fekszik fölfésült hajával az ágyban, s valami aláíráson sírdogál keresztmamával. Azt, hogy mi az „aláírás”, még most sem, a nagytata magyarázata után sem értette egészen. A dolog azonban érthető volt. Anyuska meghalt, az apját fojtogatták, s ő a felesége apja felé kapott. Ha az aláírás megvan, talán a Híradó is megmaradhat. De nagytata a maga apjára, a vagyonra, földekre gondol, s azt mondja: Nem, elég volt. - A presbitériumban most néha együtt vagyunk - szólalt meg a kukoricából a szabadba kilépve nagytata. - Azért kezdet fog velem - nézett vissza nevetve. - Azt tartja: átkozott vén paraszt, de a lányomat fölnevelte.

Az este már pedzegette, hol folyják be, miféle réseken az ég alá s a tanyaúdvárokra, amikor Eszti a nagyapja mellé fölült. A másik úton mentek Gorzsa felé, hogy a nagyapja ott is lássa eső után a kukoricákat. Ott ült a bakon, a kalapja alatt a vén bűnös, s ő úgy szeretett volna odabújni hozzá. Azt szokták mondani, a gyerek ne ítéljen a felnőttek dolgában. Most látta, milyen nagy védelem van ebben a mondatban. Hogy ő kisleány, neki nem törvénykezni kell, csak ezeket a jó meleg testeket érezni, s annyi igazságot, amennyi azokból kiárad. Mert őfeléje nagytatából is, apuskából is valami igazság árad. Nagytata igazságát jobban érzi; ahogy itt ül mellette, mintha a ködmönében is ott volna az a biztos valami, amire hivatkozik: a vagyon. De apuska, annak a gyérülő haja körül is ott fű valami igazság, amitől Jancsi és a fekete fiú úgy kipirulnak.

Az öregember mintha megértette volna szó nélkül is a másik testben a melegséget, mert régi betyár-dolgokról kezdett el emlékezni. Körül a tanyák az este elől közelebb húzódtak a földhöz; a sok kopár, fátlan ház, a pusztá tanyaúdvárok olyanok voltak az alkony itt kigyúló, ott elalvó fényében, mint az élet tündérszigetei. - Nagytata! Az a Gyeviék gyümölcöse? - mutatott Eszti hirtelen a félhomályba. Az úttól jobb felé csakugyan egy kis gyümölcösültetés

erőlködött a homokban. - Dehogy a Gyeviéké - mondta az öreg. S Eszti fején s az övéen egyszerre villant át, hogy ki beszélhetett ennek a Gyeviék gyümölcsöséről, hogy került közbük ez a kérdés. - Kitől hallottad te, hogy azoknak gyümölcsösük van? - mormogta nagytata... De Eszti nem felelt. S az öreg maga forgatta tovább a lelkes hangot, amivel a Gyevi András szőlőjének örül meg az unokája. - Majd jön egy jó kemény tél, vagy elrágják a nyulak - gondolta, az egyik ló farkát a szerszámból kiakasztva. - Te, valami mérge volt nagyapádnak - húzta őt félre nagyanyja -, hogy olyan rosszkedvű? - Nem volt - nézett rá Eszti tétován. - Akkor csak nem te szóltál valami olyast?

Néhány nap múlva úgy fordult, hogy ő is tanúja lett az apja meg nagyapja találkozásának. A Kossuth Lajos-kör ebben a júliusban ünnepelte húszéves fennállását. Délelőtt Kossuth apánk szobrához vonultak ki, s nagy, nemzetiszalagos koszorúkat tettek a vasember lába elé (aki máskor csak a torony alatt sétáló rendőröket s a városházán piszmozgó tisztviselőket buzdította a télen-nyáron föltartott karjával), utána pedig szöveget vertek a zászlóba, melyet erre az alkalomra készítettek. Délután a pártkörben volt műsor, utána társasvacsora. Ez volt az a „kör”, amelyről Eszti gyerekkora óta hallott. Nagytata itt hallgatta meg Víg János panaszát a fia felől, s most azt akarta, hogy a családja is megbecsülje lelke otthonát. Nagymamuska hiába fájdtotta meg s gyömködte már két héttel előbb a lábfejét: ott kellett dísz-szakácskodnia a paprikást főző asszonyok közt, s mint végső száj, kóstolni meg a kézzel kézzel adott fakanalat; Esztinek pedig a műsoros délutánra foglaltatott helyet maga mellett. Hadd lássák a Tunyogi-unokát, s az is az igazi magyarságot.

A gazdakör tája: utca, udvar már el volt lepve - amikor odaértek - fekete ködmönökkel s a nagytataéhoz hasonló kalapokkal. De a nagyapja nagy ember volt itt: az első sorokban külön hely volt foglalva nekik; s a gangon, a kis pitvarban akármilyen sűrűn voltak a háta, ha nem is látták meg őket, a kellő időben kapott rántásra szétváltak, s utat csináltak. Már akkor sűrű volt a padokon az ember, de amikor a kintiek is betódultak, szinte szétpattant a jókora terem; a megrakott ajtó- s ablakmélyedésekből is csak úgy dőlt a mennyezet felé a forró lehelet- és az izzadságszag. Eszti csak a nagyapja felé eső részét ülte meg a széknek; onnan lesett hátra is, vissza a terembe. Egypár kendő csak volt, de kislányt egyet sem látott. A körülötte ülők időnként felé fordultak, s olyasformán mosolyogtak, mintha bátorítást kívánó kisbaba volna. Némelyik a nagyapját is megkérdezte, hogy hová jár iskolába.

Már ők is úgy jöttek, hogy későn van, de még vagy egy félórát ültek ott a befövő teremben. Végre szemben, a felvirágzott asztal körül is megmozdult az élet. Egypár gazdaember ült ki oda, s az egyikük beszélni kezdett. Az arcán látni lehetett a törekvést, a nehézséget s a megkönnyebbedést, amellyel gondolataihoz a szavakat összeszedte. Nagytata figyelte, de hátulról csak úgy dongott a terem. Egyszer csak az ajtó felől nagy örvénylés támadt; az emberek egymásnak tántorodtak, s odább sodródtak, csak hogy az örvény középpontjának, az asztal felé igyekvő úrnak helyet adjanak. Az úr az asztalhoz ment, s melegen kezet rázott azokkal, akik nem beszéltek. Az, aki beszélt, egykettőre befejezte. „De hisz itt van, aki hivatottabb mindezt elmondani nálam, a mi szeretett vezérünk, Nagy Gábor képviselő úr.” Szörnyű éljen, valóságos bögés ömlött előre-hátra a helyiségben.

Nagy Gábor odaállt a gazdaember helyére, s elkezdett beszélni. Nagytata alattomban meglökte Eszti, hogy ez az, ezt aztán meghallgathatja. A kis erős emberből csakugyan megindult lassú lökésekben a szó. A félmondatnyi lökésekre hosszú, jelentős szünetek következtek. Egy-két percig ezek a szünetek némák voltak, csak a várakozást fokozták; aztán elhangzott az első jofosztás, majd utána a többi: „Bécs urai”, „fizetett cselédek”, „bitorlók”, „útonállók”; - Eszti ismerte őket a Reggeli Újságból; de azt, hogy mit jelentenek, csak most értette meg, amikor a beléjük préselt indulat szétment a termen, s azok a szünetek szörnyű ordítással, „úgyvan”-

okkal, „levelék”-kel, sőt, „nyársravelük”-kel teltek meg. Eszti ijedten pislantott föl a tatájára. Azt lehetett várni, hogy az emberek kirohannak, előveszik a kaszát, ahogy a szónok célzott is rá, s gyújtogatni és ölni kezdenek. De nagytata rendületlenül ült és bólogatott, Nagy Gábor pedig még jobban és jobban dobta magából a szót. Az egészből az derült ki, hogy Bécs megint a haza sírját ássa, de vannak itt még néhányan, akik nem engedik. Eszti, amikor látta, hogy nem lesz baj, lassan belélankadt a hallgatásba. Káprázó füllel nézte a beszélő embert, aki most, hogy megvolt a siker, egy kis homlok- és nyaktörlést is megengedett magának, hadd lássa a nép, milyen irtózatos munkát végez ő ebben a hőségben a beszédével. Ahogy így megpihent, s az arca egy kicsit ellazult, Eszti ráismert: hát persze, ez a régi, szerkesztőségbeli Gábor bácsi. Aki, ha meglátta őt, mindig fölemelte a magasba. Megdőbbenten nézte a változást. Ő egy kicsiny, inkább sovány emberre emlékezett, a vonásai egy kicsit sápadtak, cigányosak, mint a pikulása a lakodalomban. Ezt meg mintha felfűjták volna, nemcsak a melle lett a sok beszédűl széles, s a lenyírt feje alá nőtt nagy, húsos tarkó, de a vonásai is megduzzadtak, mintha állandóan tárogatót fűjt volna.

A tombolásba fűlt beszéd után a kurucnóták következtek. A susáni kántor énekelte őket. A susáni kántorról mindenki azt tartotta, hogy gyönyörű hangja van. Eszti sem mert mást gondolni. Legföljebb olyasmit gyanított, hogy a kurucnótákhoz egészen másféle hang meg éneklési mód szükséges, mint teszem az iskolai vagy operai (Eszti Operában is volt már Leona néniével) énekhez. Kurucnótáknál az a szép, ha látszik, hogy mennyi hang van egy magyar ember mellében, s mennyi bánat fér el ebben a hangban. Azért kell úgy bögniük az „a”-knak, s citerázniuk az „i”-knek, amikor a susáni kántor azt énekli, hogy „Nagy Bercesényi Miklós sírdogál magában”. Hogy áhítatosabban hallgathassa, behunyta a szemét. A susáni kántor ének közben egy kicsit furcsa képet vágott, mint amikor a kutya fölötül a holdra. Behunyt szemmel azonban a hang is elveszett előle, egyforma, távoli bögést hallott, s azon túl - hang a hangban - mintha a katolikus templom orgonája szólna. Délelőtt a Máté-lányok elcsalták őt egy esküvőre. Ott jött be gyönyörű orgonaszóra a pár, s amikor már ott álltak az oltár előtt, mintha egy angyal akarna a boldogságról álmodozni, egy pesti énekesnő kezdett el énekelni a karon. Eszti kinyitotta a szemét: úgy érezte, mint honleány és mint református is vétkezik, ha azt a hangot hallgatja. De akkor megint a kántor furcsa arca miatt erőltették a huncut gondolatok. Attól félt, hogy elneveti magát, s attól, hogy félt, még nagyobb nevetnékje támadt. Hogy egy kicsit elvonja a figyelmét, oldalt, sőt hátra kezdett nézegetni. Akkor látta meg, hogy az édesapja ott áll az ajtóban. Akkor jöhetett, mert előtte is épp nyílt volna az út; a pad szélén egy fiatal gazda a fejét lebukva fölállt, de ő csak intett, hogy állni akar, s a kalapok fölött nézett a susáni kántor nagy, eltátott szájába. Eszter elfeledte a tutuló kutyát s a pesti énekesnőt. Apuska és nagytata, itt, együtt! Maga se tudta, mi az, ami összefogja a szívét; félelem vagy esztelen reménység.

A susáni kántor másodszor is elénekelte Balogh Ádám énekét, s mélyeket hajolva s gallérja alatt a nyakát törülgetve, elhúzódott a tömegbe. Több szám nem volt, a posztóruhák s fölöttük az izzadság gőze az egyetlen ajtón húzódtak kifelé. A padokat ki kellett hordani, s teríteni a paprikásnak. - Nézd, ott van édesapád, menj, köszönj neki - bökte meg őt nagytata, s maga a meginduló padok közt odaállt egy hajlott, ősz bácsikával társalogni. - Láttalak - hajolt le hozzá az apja, szájával könnyedén homlokon lehelve. - Pesten az Operában nem hallani ilyen hangot, ugye? Eszti ke nem tudta, hogy mondja ezt. Ő is tiszteli a susáni kántort vagy gúnyolódik rajta, s nem szólt, csak mosolygott. - A hangjától operaénekes lehetne - mondta Égető -, de elrontotta a bögésben. Olyan hangosan mondta, hogy Eszti szétnézett: nem hallják-e. Kicsúfolni a susáni kántort! De apuskát nem zavarta, hogy hallják. - Nem illik kinevetnünk. Egyben-másban mind ilyenek vagyunk. Az egész náción egy susáni kántor. Jó hangosan, mint aki megszokta, hogy úgysem értik, ha hallják is.

Nagyata elkészönt az ősz bácsikától, s a hurcolt padok közt megindult kifele. - Nézd, nagytatád téged keres - intett az apja is. De a legények úgy vitték, hurcolták a padot, hogy ők ketten egymásnak szorultak. Az a riadalom, amely az apja belépte óta a mellében dobogott, föllőtt a nyakába. De az apja, mintha az volna a legtermészetesebb, egy lépést tett, s mint a presbitériumban, kezet fogott nagytatával. - Szépen begyültek - mondta a közönségre. - Muszáj - mondta nagytata, mint afféle házigazda. - A Szarvast is megtöltötte volna - erősítette apuska. - Majd ha mi építünk egy Szarvast magunknak. - Mért, arról is van szó? - Á, dehogy, jó nekünk ilyen parasztosan. De térjünk az útból, mert ezek a legények elsodornak.

Esztike szívében az aggodalom s a boldogság mint két összevissza klimpírozó kéz egymásba kalimpált. Az udvaron már ott volt Jusztí néni, neki kellett őt hazakísérni. Ahogy a kapuból visszanézett, apuska és nagytata még ott álltak egymás mellett az udvaron. A nyári konyhából dült a paprikás szaga. Kossuth apánk magyarjai egy negyedóra múlva odaültek a mély tányér elé, amelyben nincs se krumpli, se galuska, csak nagy kockákba vagdalt hús és paprikás zsír.

Ahogy reggel az elnyílt állkapcával alvó nagytata mellől kibújt, nagymamuska első kérdése ez volt. - Na, beszéltek, ugye? Ő is eldicsekedett vele. Nem mutatja, de örül ám neki ő is. Hát szebb is, ha megvannak békésen egymással.

A Wiesmayer-ház a szünidő derekán különösképp három dolog foglalkoztatta. Amália: Amál nevenapja, Eszter születésnapja (ő egy nappal később lett tizenhárom éves), a legfőképpen pedig a vendégfiú, aki mintha az égből szállt volna le, egyszer csak ott volt hegedűjével a lakók virágcserepei, halas edényei meg palackba zárt békái közt.

A lakók az udvarban laktak: egy félemelet-félén, amelyet ki tudja, milyen szükséglet vagy építészeti szeszély emelt a pincék és mosókonyha fölé: a telek ellenkező oldalán, mint ahol Eszter és Micike szoktak barátkozni. A lakáshoz lépcső vitt föl, széles kőkorláttal, a lakásajtó előtt kis teraszféle futott körül. Ezen a teraszon álltak a bácsi cserepei, üvegkádjai, kalitkái, befőttesüvegei, ki a földön, ki a párkányon, ki ládákban vagy külön asztalkákon. A lányokat már ez a fantasztikus erkély is foglalkoztatta: az üvegkádokban a moszatok közt apró halacska s föld nélkül növe kukoricaszárak voltak. Józsi azonban azt mondta, hogy a bácsi holmijai haszontalan számárságok: a vén tanár (mert az öregúr nyugdíjazott természetrajztanár volt) csak azért babrált ott velük, hogy nagy tudósnak tartsák. A tanár bácsin kívül, aki csak az üvegeit ide-oda rakni, elföldni, az állatokat etetni jelent meg a lépcsőn, még egy nénit lehetett odafönn látni. Őt úgy hitták: a nyelvtanárnő; mert főként latin- és németórát adott bukós diákoknak. Állítólag egyetemet végzett, sőt, külföldön is járt, de nem ment állásba, hanem itt taníttatott, s ápolta az édesapját.

A vendégfiú a néni nővérének volt a fia, s Budapestről jött ide. Ők keresztmamáától tudták meg, hogy milyen híres fiú, keresztmama nagy lázasan jött át, s azt mondta, boldog lenne, ha a lencséje elé kaphatná. Néhány év múlva világhíresség lesz, s az a kép sokat fog érni. Másnap csakugyan az újság is megírta, hogy a városnak művész vendége van: a tizenhat éves Décsi Feri, akit a fővárosi kritika első hangversenye után a legnagyobb virtuózok közé sorolt. A fiatal művész koncertjei fáradalmait kipihenni jött le a városba, de remény van rá, hogy a helybeli zeneértő közönség még gyönyörködhetik a fiatal művész játékában. Elképzelhető, mekkora érdeklődéssel pislantottak ettől fogva a Máté-lányok az emeleti lakás felé. Amál még többet hallgatott, s a szöszedeteit rendezte, mintha álmatag csenddel, francia szavakkal s a zongorán ejtett futamokkal akarta volna magát a kisebb lányoktól s főként Micikétől elválasztani. Micike pedig állandóan lázban volt, függönyöket húzott szét, kukucskált, suttogott, s a legkisebb mozzanattal mint nagy újdonsággal tört be a szobába - s mindketten nagyokat

köszöngettek a néninek, aki éppen úgy járt az óráira, mint eddig, legföljebb több tej és zöldség volt jövet a hálósatyrában.

Magából a fiúból nem sokat lehetett látni. Egy matracfekhely volt neki a teraszon készítve: a nap nagy részében ott feküdt, s fogyasztotta a tejet és vaját, csak az esernyőt lehetett látni, amellyel a helyét védték a naptól, vagy magát a fejét, helyesebben a szőke haját rajta, ha az esernyőt félretéve fekhelyéről, föltápáskodott. Nem volt olyan művészaja, mint Anisfeld Döncinek, a helybeli karmesterjelöltnek: egyszerű, sima, oldalt választós szőke frizurát hordott. Egyszer látták őt az udvarra lejönni: az arca hosszú és sovány volt. Micikének sehogy sem fért a fejébe, hogy tud annyit feküdni ott: de a keresztmama azt mondta, hogy a művészi munka nagyon megerőlteti az idegeket, ahhoz kell most a fekvés, hogy az idegei megnyugodjanak. Keresztmama már a nyelvtanárnőt is elfogta, s a vendégfiú egész életbeosztását kitudta tőle. Gyakorolnia, amíg pihen, csak négy órát szabad: két órát reggel s kettőt délután, hogy az ujjai meg ne merevedjenek. A reggeli gyakorlás többnyire zárt ablaknál folyt; a nyelvtanár nő szerint Feri ideges, még azt sem szereti, ha ő odahallgat. De este, a nagy hőség után, úgy látszik, neki is jólesett a kertekből bejövő levegő.

A Belvárosnak ezen a részén néhány kert a kőfalak fölött egy kis levegőjárta zöld foltba folyt, s estefelé, ha a lombok is borulni kezdtek, a hegedűsre mintha nem is egy kőszivatot, hanem valami szunnyadni készülő liget küldte volna be a hűvösséget. Ez volt az az idő, amikor a lányok is, mintha a kamrákban volna dolguk, odasompolyogtak az erkély alá (egyszer-kétszer még Eszti is tovább maradt a zene kedvéért), s a falhoz lapulva hallgatták a magasban jajgató hegedűsöt. Az, hogy letről a sötétből hallgatták, s hogy fönn a bácsi és néni is ott ültek a sötétben, egy-egy érthetetlen szót váltva békáik közt az erkélyen, mintha még magánosabbá tette volna benn a szobájában a hegedűjével panaszkodó fiút. Az ember, ha nem is látta, elképzelte őt, amint állát a hangszer fájának szorítva, elnéz a vonó mellett, s szívja a friss levegőt, amit ők is szívnak. Micike, hogy közelebb legyen a hanghoz, a fölfordítva száradó szapulóra állt, s a folyondárt fogva kuncogott, hang nélkül a társaira. Lába egy alkalommal megcsúszott, s a ház alján egy kis nyekergés, vihogás-gomoly felelt a magasban szóló hangnak. A fiú pár taktust tovább hegedült, aztán hallani lehetett, amint az ablakok fönn becsukódnak. A bűnösök egymásra néztek: a vendégfiú ideges lett, s nem tudták, szégyenkezzenek-e vagy nevéssenek-e rajta.

Amálnak jött a gondolata, hogy a vendégfiút meg kéne hívniuk Amál-napra, az ő névnapjára. Hogy még fényesebb legyen, Eszti születése napját is ott tartották önáluk. A két lány azzal a kíváncsi, de hitetlenkedő arccal hallgatta ezt az ötletet, melyben sem határozott nem, sem igen nincsen: - Amál már megint beképzelt - magyarázta Esztinek Mici. - Azt képzeled, ő ezt a fiút is meghódítja. Már nem tudja, mit képzeljen magáról. De most nem bánom: legalább megtanulja. Épp egy ilyen fiú fog övele szóba állni. Eszti azt mondta: ne rontsák el Amál örömét, de ő is olyasmit gondolt, hogy aki ott fönn hegedülhet, a nagynénjének meg a csillagoknak, az nem fog az ő tortájuk kedvéért közéjük, tudatlan lányok közé leszállni. De Amál nem sokat vitatkozott a terveiről, ő akkor hordozta legálmatagabban a szürkés-kék szeméit, amikor, mint a sakkozó, a húzáson törte a fejét. Másnap már tanácskozott keresztmamával, s hogy csinálta: úgy öntözte a hátsó ház s a kapujuk közt a fuksziákat, hogy a fiút bemutatták neki A nénivel ment ki a városba, s hogy, hogy nem, a néni egy megjegyzést tett a fuksziákra, s a következő percben azt mondta: hadd mutatom be, Amálkám, az unokaöcsémet. Micikét az első hír felháborította. - Nem megmondtam, hogy csupa színlelés az egész Amál. Ő és a virágöntözés! Emlékszel a hortenziára, amit húsvétkor kapott, azt is énnekem kellett megöntöznöm. Egy csepp víz, annyit sem öntött rája. De aztán az ő fején is átömlött az izgalom. S egyszer csak ő is szaladgált, javasolt, s másnap Esztinek már sírva panaszkolt, hogy anyuka még mindig nem hívta meg a vendégfiút.

Esztit a legnagyobb meglepetés az ünnep reggelén érte. Épp az uzsonnai tortát vitte át Wiesmayerékhoz. Az, hogy Eszti születésnapját Wiesmayeréknál ülték meg, Tunyogi nagymama háziasszonyi gondjait megsokszorozta. Az összevont ünnepet ő úgy fogta föl, hogy az ő polgári konyhájának most föl kell vennie a versenyt a bécsi asszonyéval, s ez nagy sopánkodást meg reménytelenséget de ugyanakkor kivételes ambíciót is váltott ki belőle. Előző nap az egész konyha egy cukrászdává lett; Juszti néninek is be kellett jönnie a tanyától, Eszti kezéből meg nem ment ki a fogórongy, mellyel zárt, fehér kötényében a sütőajtót s aprósüteményes tepsiket nyitotta, húzogatta. A hidegtálakat csak délután küldte át nagymamuska, hogy a kolbász meg ne zöldüljön, a tortát azonban Eszti már délelőtt átvitte. Minthogy egész úton csak a torta „Éljen Amália” felírását nézte (Juszti néni csokoládé betűkkel írta rá a fehér zománcra), az apját csak akkor vette észre, amikor az utca túlsó feléről átszólt rája: - Hova, hova? Ja, persze. Nem gratulálok; este úgyis ott leszek nálatok. A tortáról nyilván a születésnap jutott az eszébe, a születésnapról pedig a maga ígérete. Eszti elképedt arcáról aztán olyasmi is fölrémlett, hogy övele megígértettek valamit; itt van valami asszonyi dolog, amiről nem szabad szólni. - Vagy ezt nem kellett volna megmondanom? - jött ki a kis utca közepére. - Vedd úgy, kérelek, hogy nem mondtam. S a szórakozottságán elmosolyodva, továbbment a maga külön szeszesebb légkörében.

Eszti lélegzet nélkül ért a Nagytópart utcába. - Képzeld el - mondta a kapunyitó Micikének. - Képzeld el - mondta ugyanabban a pillanatban Micike is, s Eszti nyakába csimpaszkodott, s az is az övébe. Egypár pillanatig mindenik a maga újságjával nyomta vissza a másikba az övét. - Képzeld el, ott lesz, anyuska meghívta. Azt mondták, nagyon örül, hogy ilyen kedves társaságot... - Apuskám, képzeld el, apuskám is ott lesz nagymamuskáméknál. Azt mondta, este találkozunk. Mit gondolsz, eljöhetek azért én hozzátok? - Hát ezt ki árulta el? - kiáltott föl Micike, amikor végre rájött, hogy a barátnője minek lelkendezik. - Ugye, ez az álnok Amál, ez árulta el? Mert ennek az a boldogság, ha az én örömöm elronthatja. - Dehogy Amál - tiltakozott Eszti, aki meg Micike fölháborodásából nem értett semmit. - Apuskámmal találkoztam, itt a ti utcátokban. - S megmondta? Ó, pedig hogy titkoltuk előtте. Ezt akartuk meglepetésnek, hogy te békítsd ki őket. Hazamégy tőlünk, s ott találod. Én voltam a keresztmamádnál; keresztmamád nagymamuskádnál s apuskádnál. Jaj, olyan jó lett volna, de nem is mondd: mit szólsz a fiúhoz? Ugye, édes tőle, hogy átjön? - Hát te mesterkedtél? - szöktek Eszti szemébe az örömtől a könnyek. - Ó, te kis bolondos - mondta. S ahogy betáncoltak, s Micike a nyakát ölelte s egy lábával kettőt-kettőt szökött, maga is olyan szívesen csinálta vele. Máskor szégyellte magát érte, mintha neki nem illene így ugrálnia, most azonban ő is boldogan sasszézott befele.

Ott benn aztán egyszerre három szólamban is folyt a mese a fiúról, a tortáról, keresztmama követségéről. Végül is Wiesmayerné beszámolójánál állapodtak meg: ő hogy mondta el, hogyan folyt le a fiú meghívása. „Egy kis vendégség lesz nálunk. A lányom, Amál s a barátnője, az is nagyon kedves lányka, most lesz tizenhárom éves. Tudom, kedvesem, hogy a te öcséd másféle szórakozáshoz van szokva. Ezek bizony csak kis egyszerű intézeti lányok, de ha gondolod, hogy jól érezné magát közöttünk...” „Nagyon kedves vagy. Már én is gondoltam rá, hogy össze kéne a lánykákkal ismertetni. Hidd el, sokszor úgy sajnálom szegényt. Nincs is gyerekkora: csak a kötelesség.” Az anyjukkal már kétszer is elmondatták, s most maguk közt mondták Esztinek. Amál az édesanyja szavait élvezte. Ahogy elismételte, előtte volt az egész jelenet, s benn anyuska, az ő úriasszonyi finomságával (mikor lesz ő ilyen tökéletes asszony). Micike meg, amit a fiúról mondott. Ki gondolná, hogy ilyen magányos egy ilyen fiú: folyton csak hegedül, nincs is rá ideje, hogy lányokkal beszélgessen. Vajon fog-e nekik is hegedülni? Eszti mit gondol? Előre szóljanak, hogy hozza át a hegedűjét, vagy csak uzsonna közben, szinte véletlenül? Wiesmayerné megdicsérte nagymamuska tortáját, s elnézően mosolygott a

lányok öröme. A nagy boldogságban csak Józsi nem vett részt. Ez is lánydolog; egy kis cincogót ennyire felfűjni. Ha egy nagy fölhalálók lakna a házban, biztosan nem izgulnának így. Pedig mutassák meg, mit csináltak a hegedűsök a világon. Még a hegedűt is fizikus csinálta. A lányok azonban ezen is csak kacagtak. Mintha a vaskos Józsi a nyitott ablakból jövő hangot, azt a holdsugarat akarná a kiálló fogával elkapni s cibálni.

Délutánra már csak az maradt, hogy a megterített asztal körül ugráljanak és tanácskozzanak. Micike azt akarta, hogy szórjanak virágot a tányérok elé. Amál szerint elég, ha a két húsos tál közt áll egy vázában a szegfű. Aztán, hogy a torta s a gyümölcs a kisasztalon álljon-e, vagy akkor hozzák be, amikor a hússal már végeztek. Hogy ki hol üljön, s tegyenek-e kis kártyácskákat a tányérok mellé, ahogy Amál hallotta, s azon a fiú családi nevét is kiírják-e, vagy elég, ha azt írják, hogy Feri. Keresztmamának, aki szintén meg volt híva, minduntalan bírónak kellett lennie. Wiesmayerné pedig mint legfőbb ítélő ült a himzése fölött a benyílóban. A végén már nem volt semmi tennivaló: a három lány ott állt a térítőre szegzett szemmel az asztal körül; szemükben még benne volt, hogy hibát vegyenek észre s ugorjanak, de már csak a szalvétát igazították meg, vagy egy kenyeret helyeztek el másképp. Valóságos megkönnyebbedés volt, amikor a kertablak előtt a lépések fölhangzottak.

Esztí most látta először a fiút. Náluk egypár évvel idősebb fiú volt, olyasmi, mint Józsi, de sokkal soványabb, s az arca olyan vékony metszésű, mint egy lányé. Sötétkék ruha volt rajta, hosszú nadrág, s dobozt szorított a hóna alatt. Úgy állt ott a nagynénje mellett az ajtóban. Szerényen nézte a mindenfelől előcsörtető néniket s lányokat; közben többször is meghajolt. Esztinek ezek az ismételt félmeghajlásai tetszettek legjobban. Mintha félt volna, hogy elmulaszt valamit, ha nem hajol meg elég udvariasan. - Ezt a csekélységet az ünnepeltnek - tette le a dobozát a bemutatkozások után az asztalra, mint aki azzal is túl van valamin, ha attól megszabadult. - Melyik ünnepeltnek? - fogta meg Micike a csokoládés dobozt. - Mert kettő van. A fiú tétova mosolygással nézte a három lányt: nem volt épp megzavarodva, mint egy kamasz, inkább, mint egy herceg, akit arra neveltek, hogy senkit meg ne bántson. - Kettő? - mondta. - Ezt nem tudtam. Akkor tán kettőt kellett volna hoznunk - s a nagynénje után nézett. - Majd elosztják - mondta Micike, aki egyszerre anyának érezte magát ettől a félszegtől. - Nem, Amálnak van a nevenapja. Legyen csak az övé - mondta Esztí elpirulva.

Azonnal hozzáfogtak az uzsonnához. Az uzsonna legfőbb fogása persze a vendégfiú volt. Mind őt nézték, őt ették, csak Józsi fojtotta ellenzékiességét az asztal végén mohó táplálkozásba. Nagy feje a tányérba volt ütve, s mohó szája fölött a bajuszkáján egymás után jelent meg a habos csokoládé fehér és barna sávja, aztán a szendvicsek zsírcsöppjei, a rumostortamáz piros morzsái, majd a kézből harapott körte, végül a parfé fölolvadt leve s a jóllakástól gyöngyöző száj harmatcseppje. A vendégfiú ezzel szemben evés közben a három lányát nézte; tétova mosolygás ült az arcán, amiben egy kis öröm is volt, hogy ő most fiatal lányakkal uzsonnázik, s igen sok figyelem, hogy abból, amit mondanak, semmit el ne mulasszon. Természetesen a zenéről beszéltek. Esztí csak ámulta, hogy Amál milyen ügyes kérdéseket tud föltenni. Hogy mikor lesz a legközelebbi hangversenye, s kiktől szeret a legjobban játszani. A fiú azt mondta, mindenkitől szívesen játszik, de a mestere Mozart-hegedűt akar csinálni belőle. Amál erre is tudott felelni. Kalocsán volt egy hangverseny; ott játszottak Mozartot. - Biztos a c-moll misét - mondta udvariasan a fiú. Amál azt mondta: Igen, ő is azt gondolja. Esztí is volt Leona néniel hangversenyen, a műsora is megvolt az írkaik közt, de ő csak azt merte mondani, hogy gyönyörű volt. Hogy melyiket ki szerezte, arra, igazat szólva, nem is igen ügyelt. A fiú nyilván örült, hogy a maga foglalkozásáról kell beszélni ebben az idegen ebédlőben: a szakja szinte védőburok volt körülötte. Még Micike kotyogására is boldogan mosolygott. Micike attól, hogy a fiú ilyen félénk volt, egyre bátrabb és kuncogóbb lett. Először csak olyanokat kérdett, hogy nem rossz-e annyit gyakorolni, a végén azonban már azt

is elmondta, hogy esett le a szapulóról. - Maga mit gondolt ott fönn, hogy mi az? - nézett rá a kis csimpánzarcával. A fiú jókedvűen nevetett. - Már nem is tudom, hogy mit gondoltam. - De egyszer csak zsupsz, becsapta ott fönn az ablakot... - A három hölgy, aki a benyílóban kóstolgatta a süteményeket, elégedetten nézett ki a nevető gyerekekre. - Úgy látszik, az öcséd is jól érzi magát - mondta Wiesmayerné a nyelvtanárnőnek. - Igen, még nem is hallottam ennyit nevetni.

Uzsonna után Micike elkezdett célozgatni, hogy Feri (most már csak így hívták) játszhatna nekik. Most neki sem kellene leesnie a szapulóról. - Valamit Mozarttól - mondta Amál is. Eszti egy kicsit félt, illik-e ez, hogy kunyeráljanak neki, de ő is hallgat, mint Józsi, az még illetlenebb. A fiú most is mosolygott, s Esztinek úgy rémlett, hogy őt nézi közben. A kérése olyan hangos lett, hogy a benyílóban is meghallották, s keresztmama és Wiesmayerné is csatlakozott a kérésekhöz. A fiú a nénjére nézett, mint aki kész mindenre, de nem látja pontosan, hogy kéne a dolgot nyélbeütni. - Hát játssz valamit a kislányoknak - mondta. - Várj, majd én átszaladok a hegedűért.

Micike felvisított az örömtől; amíg a hegedű meg nem jött, másról sem volt szó, csak az ő örömről. A fiú szelíden mosolyogva nézte az örömeiket is. Szinte nehéz volt elhinni, hogy a múltkori hegedű ez alá az arc alá szorult ott fönn az erkélyen. De attól fogva, hogy a hegedűtök egyszer kinyílt, a fiú fokról fokra megváltozott. Előbb csak valami mesteremberi komolyság ült ki rá, ahogy a húrokat pengette, mint amikor egy lakatos a zárat szétszedgeti. Mintha most ismerkedne a hegedűjével. Aztán szétnézett, hogy hova kellene az uzsonna romjai közt elhelyezkednie. Ebben a pillanatban az előbbi félszég még egyszer fölbukott a hirtelen öreggé vált arcból. Végül is a cserépkályha előtt állt meg. Ahogy a hegedűjét az álla alá fogta s megmondta a darab címét, egy pillanatra megcsúnyult. Szinte látni lehetett most, hogy a hegedűvonónak azért kell egy percig ugrásra készen állnia a húr fölött, hogy ott benn, az arca mögött is ugorhasson. Eszti úgy érezte, hogy ez a perc arra kell neki, hogy az uzsonna roncsait, a szobában úszó émelygős szagokat, Micike biztató vigyorgását s a többiekét, őt magát a konfirmációs ruhájában, végleg elfeledje. A hang már úgy jött, mintha egy angyalnak adta volna bérbe a testét, először még megfeszülve, az ízületek, az idegek ágaskodása ellenében, később mintha a zene maga szüntette volna meg a nehézséget, a megfeszített arc lassan ellágyult, szinte maga is zenévé lett.

A hegedűszonáta után a nagynénje még egy kisgyerekeknek valót is eljátszatott vele, valami ördögmotollát vagy mit, amitől Micike nem tudott hova lenni, aztán a lakók elvonultak. Feri holnap utazik, ma még pihennie kell. Az ottmaradtak természetesen másról sem beszéltek aztán, mint órála. Micike azt mondta, hogy ő a második darab alatt nem is látta a kezét, mintha három keze lett volna vagy egy sem. Mit kellett annak gyakorolnia, amíg úgy megtanult a vonóval száguldani. Amál az első darabot dicsérte, a felnőtteknek valót. Józsi azt mondta, hogy a lányok csak affektálnak; ha nem hallották volna, hogy ilyenkor a földre szegzett szemmel és elmélázva kell ülni, biztos ásítoztak vagy tán el is aludtak volna. Wiesmayerné és keresztmama a fiú jövőjéről beszélt. - Mi pénzt fog ez keresni! Ettől a pénztől mintha maguk a lakók, sőt, a bácsi békái is megszépültek volna. Azt mondták, hogy a tehetség föltétlen ott van a családban; tagadhatatlan, hogy a bácsi meg a lánya sem hétköznapi lelkek. Eszter szolgálatkészen szedte össze a tényezőket, nevetett Józsin, és segített a lányoknak egy-egy szóval a dicséretében. „A második is édes volt”, „nekem az a középső csendes rész tetszett”. Szándékosan nem mondta: tétel, pedig Leona néni elmagyarázta neki, hogy tétel és andante. De ezek a szavak inkább csak függőnyei, mint ablakai voltak a boldogságnak, amit magában érzett. Nem is tudta biztosan, minek örül. Annak, hogy az ő számára még nincs vége a napnak (ez éppolyan szorongató is volt, mint örömdetes), hisz őt még otthon várja a nagyobb öröm, apuska s nagytatáék, mint a mesebeli vadak, akik az ő kedvéért szépen egy vacsorához

telepednek. Vagy hogy ilyesmi is van, mint ez a fiú. Mint a templomban a kórusra, az egész életen át lehet valahova a magasba, a messzibe hallgatózni. - A mi négykezesek Amállal... - mondta kacagva. Azt akarta mondani, hol baktatnak azok e mögött az átváltozott fiú mögött. Négy kis cammogó medve, amint botlik, iparkodik. De az is szép, hogy az ember a szépnek utánacammoghat.

A Máté-lányok kísérték haza. Amál úgy ment az egyik oldalán, mint akinek külön titka van. Micike a másikon belécsimpaszkodott, s állandóan beszélt. A felét hangosan, hármuknak, a másik felét egy csomó nyálcseppel csak az ő fülébe. - Jól állt a szőke hajához az a kék ruha, ugye? S milyen vékony bokája volt. Láttad Amált, milyen pillantásokat vetett rá? Biztos szerelmes bele. Eszti összehúzta a nyakát. - Jaj, ne, úgy csikland. Egy szót se hallottam - tette hozzá, hogy Amál meg ne sértődjék. S érezte, hogy amíg nevet, összehúzódik a szíve. Minél közelebb értek az ő várkapujukhoz, annál távolabb került a mellette lépkedő két lány ábrándjától és csacsogásától. Megpróbált azzal az örömteli izgalommal gondolni rá, amivel napközben, de most, hogy itt volt a ház előtt, már szinte elengedte volna. Mintha az a vacsora otthon beszívna s a maga sötétségébe kavarná, a gyümölcsparfét, a hegedűt, a Wiesmayerné egész uzsonnáját. - Kár, hogy az ilyen szép nap is elmúlik - mondta Amál. - Jó neked - vette át Micike -, téged még ezután fognak ünnepelni. Mondd, tudsz még enni? - Jaj, nem én - nyúlt a hasához Eszti, s aggódva hallgatta, amint a húzós csengő benn az üres folyosókat végigkolompolta. Juszti néni jött kinyitni; a kezében még ott volt a pecsenyeforgató villa. - Csakhogy jön, apuskája már itt van. Na, siessen csak - szalajtott a föl, mintha abból, hogy apuskája itt van s ő nincs, valami baj származhatna. Szívdobogva állt meg az ajtó előtt, hogy bentről mi hallatszik. De csak az a színtelen, ki nem vehető beszéd, ami a csendes társalgás jele. - Na, csakhogy itt vagy - állt föl nagymamuska, ahogy ő belépett, mint aki mehet a konyhára, nem kell tovább örködni.

Az asztal már meg volt terítve; a kanalak és poharak a függőlámpa fényében csillogtak; de a három árnyék a szoba homályában ült, a két férfi az ablak előtt a kisasztalnál, nagymamuska a kanapén. A három arcon, ahogy feléje fordult, nem látszott semmi különös. Biztos, hogy nem volt szóváltás köztük. Csak mintha valami sötét ködből dugták volna ki. Nagymamuskán gond látszott: mikor ér afölé a beszéd. Azért is nem ment ki a konyhára, hogy a kellő szónál közbe tegye a magáét. Nagytata is úgy ült ott, mint aki el van szánva, hogy inkább keveset szól, mint sokat. Nyilván csak a szilvóriumot töltötte, meg az apuska elé tett különféle szivarokat kínálhatta. A legkiismerhetetlenebb a vendég arca volt. Unatkozott, türelmetlen volt, vagy csak a két öreg óvatossága tükröződött benne mint mulatsággal elegy ingerültség? Eszti beléptére mind a hárman otthagyták a helyüket. Az apja homlokon csókolta, s odaadta neki az ajándékát: Petőfi összes költeményeit. Nagytata fölállt a kisasztal mellől, megdörgölte a derekát, s azt mondta tréfásan: - Látom, nem éheztek, mert akkor már megjöttél volna. Nagymamuska megkérdezte: - Na, hogy volt? S amikor látta, hogy Eszti mesélni kezd, ment ki a konyhára, a sült ételek utolsó seregszemléjére. Mindnyájan megkönnyebbültek, hogy a régi helyüket elhagyhatták. Még Eszti is úgy beszélt a parféről, hegedűsről, mint aki a beszédétől megkönnyebbedést érez. - Hát nagyanyád téstája? - tréfált nagytata. - Nem mondták, hogy ezt a parasztlaskát jobb, ha hazaviszed? - Á, dehogy - nevetett ő. - Józsi kettesével falta a puszedliket.

Amikor asztalhoz ültek, mind úgy tettek, mintha elkapták volna tőle az elevenséget. - Hát Józsinak nem tetszett a hegedű? - villantotta ki sárga fogát nagymamuska a szokatlan nevetésben. - Na, ezzel én is úgy vagyok, mint Józsi a hegedüléssel - mondta nagytata is az uborkasalátára. - A végén még beleszerettél abba a hegedűsbe - mutatta apuska is, hogy jókedve van, átnézve rá a lámpa alatt. - De apuska, kérem! - pirult el Eszti inkább hálásan, mint szeméremből. Most már, hogy mindenki kimutatta a jókedvét, kezdett jó lenni: itt ülni

négyesben a lámpafényben. Ó, ez még szebb, mint a névnap: olyan szép, mint a fiú hegedülése. Ha ma este jól megy minden: apuska minden vasárnap este itt vacsorázhat. Vajon szeret-e kártyázni? A máriás az biztosan gyerekes neki: jó volna, ha hármásban csinálhatnának valamit.

Már nem érezte szükségét, hogy elevenkedjék. Az is szép, ha a fogak szó nélkül dolgoznak a pompás falatokon. Étvágya nem volt semmi, de azért nagy figyelemmel bontotta-vágta azt az egy csirkeszárnyat, nehogy zokon vegyék az étvágytalanságát. Olyan jó volt köztük a kések, villák járását hallgatni. Nagytata föltartja a poharat, mentegetőzik a bor töréséért, nagymamuska meg időnként odatolja a tálat. - Tessék fogyasztani. - Saját nevelés? - fordul apuska a csöndben hirtelen nagymamuska felé. - A csirke? A tanyásnének adtam ki hetesen, s ő nevelte föl feliben. - Úgy felibe, hogy ötvenből ötöt kapott - nevetett nagytata. - Kész ráfizetés vesződni vele; okosabb, ha a piacon veszed meg, legalább nem mérgeledöl. De hát az asszonyban benne van, hogy maga csirkéje legyen. - A tanyán, ahol ott a tarló, csak jó az - mondja nagymamuska. - Jóformán a semmiből kaparja össze a húsát. - Nem sokat ér az ott se. Csak a sok hajkurászás, ezt a dög viszi el, amazt a patkány.

- Hát kicsiben nem is fizetődik ki - ment bele Égető is. De egy kis rosszallás látszott az arcán. Az apósa azonban nem vette észre. Eszti már ismerte ezt: attól, hogy ő az állatot csak a hízótól fölfelé bírta, magát is külön embernek érezte. - A soktól meg Isten őrizz - csattant föl most is nevetve. - Márpedig össze kell barátkoznunk vele - mondta apuska kissé ingerültebben ettől a nevetéstől. Ez a gógös nevetés: tudta ő, mi ez, sokat küzdött ő ezellen. - Majd ha abból kell élniük a gazdáknak is, összebarátkoznak vele. - Attól, szerencsére, még messze vagyunk, hogy a tyúktól után éljünk - mondta nagytata komolyabban, de még mindig engedékenyen... A hangján érzett már, hogy észrevette magát. - Amíg a mostani búzaárakat fönnt lehet tartani. - De a mostani védővám: közgazdasági alamizsna, azt nem lehet az idők végéig fönntartani. - Nana - mondta nagytata. Az arcán látszott, hogy az alamizsna megbökte egy kicsit, de nem szólt. Apuska azonban tovább beszélt. - A búzát hovatovább nem lehet kivinni. A baromfi azonban exportcikk. Ahol élelmesebb a nép, már kezdenek rájönni. Orosházán már a gazdák sem tartják méltóságukon alulinak, hogy baromfival kereskedjenek.

Nagytata arcán látszott, hogy fölfogta, min lehet megsértődni. A búza ő volt, a baromfiexport a veje. Most már inkább csak színre került a harcot, nem lényegében. - Mi, gyakorlati gazdák másképpen gondolkozunk erről - mondta mosolyogva... A gyakorlati szót az újságban olvasta, de a tudományos hangzása most jól jött, hogy a szónokló gazdán bökjön egyet. - Gyakorlati? Épp az a baj, hogy sosem gyakorolták. Csak ítéleznek. Úgy vannak ezzel is, mint a gyümölcsrel. Nem megy. Minálunk nem fizetődik ki. S ha valaki, mint Gyevi András, bebizonyítja, hogy megy: messze elkerülik a tanyáját is.

Eszti ijedten pislantott föl a nagyapjára. Boldog kábulatában azt hitte, hogy ez csak olyan eszmecsere. A Gyevi név azonban egyszer már elrontotta a gorzsai úton az estéjüket. Az öregember most is megdermedt rá egy kicsit. Úgy tett, mint aki tudja, hogy ő házigazda, s el akarja vágni a kellemetlen tárgyat. - Tudja Isten - vetette oda kurtán -, magyar embernek nem veszi be a természete. Égetőnek a „magyar természet” kigyújtotta a homlokát. Ő is a magyar természet képviselőjének tartotta magát. Most már mindnyájan látták, hogy a levegő megsűrűsödött az asztal fölött. Ez nem kedélyes asztal fölötti beszélgetés: rántott csirke szavak, mellhús rágás közben. Nagymamuska rebbenten jártatta a két férfi közt a szemét; Eszti is fölneszelt boldogságából. - Ne azonosítsuk a magyar természetet a mi maradiságunkkal - mondta Égető azon a száraz, tekintet nélküli hangon, amelyikkel az ünnepélyen ijesztette meg a leányát. Látszólagos nyugodtsága ellenére is volt valami éles és vak ebben a hangban, mint aki megprezzenés nélkül megy át a más érzékenységén, azzal, amit az igazságnak hisz. -

A magyar természet nem zárja ki a fantáziát és a kezdeményező erőt. - Kezdeni könnyű - mondta nagytata szinte gonoszul. - Befejezni sem ördögösség - mutatta Égető hangja, hogy a „kezdeni” mögött érti a kerekeket, a tarhonyát, a hegyet s a többi. - A példa mást mutat - mondta nagytata, s kacsintott is egyet.

Nagymamuska tudta, hogy ez már a fölindulás jele. Azt mutatni, hogy ő még nevetni is tud, bár a csikók már viszik. - Hogy a példa mit mutat, arról lehetne beszélni. Nem mindig az a jó példa, amit annak hisznek. - Az élet megmutatja - mondta nagytata makacsul... Nem mondta, hogy mit, de Égető megértette. Ez a hízott paraszt azt vágja hozzá a kurta, gögös mondataival, hogy alul maradt. - Hogy az élet mit mutat meg, attól is függ, kinek mutatja. Kajafás is azt mondta otthon a feleségének: látjátok, ez a nyugtalan Jézus ott szomjazik a kereszten, nekünk meg enni-innivalónk is van bőségesen... Ezt pedig nagytata értette el. Hogy ő úgy ül a maga vagyonán, mint a Krisztus gyilkosai. - Én nem szégyellem az életemet - mondta, s a visszatartott düh mint kétség, krákogás, rekedtség tört elő az arcán s a hangjában. A két nő - lélekben - már szinte odaugrott hozzá, mint akinek baja lehet. - Ugyan már, hagyjátok - mondta ki nagymamuska. De az arcán látszott, hogy itt a vihar, az ő intő szava már elkészett. Csak Égető volt nyugodt. Mintha az, hogy az apósából ki tudta csalni a tehetetlen dühöt, visszaadta volna a hidegvérét. - Ki beszél itt mirőlunk? - mondta kegyetlen nyugalommal. - A maga életét mindenki a legjobbnak tartja.

Ez a hang nagytatára is ráfagyasztotta a dühöt. Ennek a hangnak a tükrében, ha még egy szót szól, hörcsög paraszt lesz belőle. Hirtelen kemény kéreg támadt rajta, amely alatt - mint bolognai üveggyöngyben - csak annál jobban forrt az elkeseredés. Amíg a veje ott volt, töltött, de nem szólt többet. Annál elfogulatlanabban beszélt a másik bűnös. Esztit kérdezte, hány éves az a hegedűs. S aztán egy másik kis hegedűsről kezdett beszélni, akit Monte Carlóban hallott. A nőkben csak annyi erő volt, hogy egy „igazán”-nal, „ó, tényleg”-gel meg-megtoldják a beszélgetést. Közben oldalt-oldalt pislantottak nagytatára. A fekete után Égető fölállt, megcsókolta Eszti homlokát. Ahogy nagytatával kezét fogott, kurtán ránevetett, mintha azt mondta volna, na, mi jól viselkedtünk. Nagytata bólintott, de az asszonyokra bízta, hogy Égetőt lekísérjék.

Amikor visszajöttek, ő már benn volt a hálósobában. Nagymamuska megállt a betett ajtó előtt, aztán nagy óvatosan bement. Eszti rá akart szólni, hogy mért tetszik bemenni, de nagymamuskát a sok esztendő arra tanította, hogy ilyenkor be kell menni; tán egy kis élvezetet is talált benne, hogy működőben lássa a rettegett természetet. Először csak a lépéseket lehetett átról hallani: a föl-le járás egyforma s az ágyazás kihagyós lépéseit. Aztán egypár szó is esett: nagymamuska mondatnyi szavai s nagytatából egy-egy rövidebb. Nagymamuska beszéde mind hosszabb, nagytatáé mind kurtább lett. Egyszer csak megfordult a helyzet, s attól fogva csak nagytatából dőlt a kiabálás. Eszti ijedtében az edényt kezdte kihordani. Amikorra visszajött, a két öreg a nappaliban volt. Nagymamuska ott sírt a kanapén, az Eszti kidobott ágyneműjén; nagytata, mint a kimúló vihar, visszavonulóban az ajtóban. Eszti belépése azonban még egyszer föllobbantotta a dühét. - És te is - szólt rá, ahogy nem hallotta még beszélni. - Ha olyan kedves az apád, hát neveljen ő. Én majd ráhagyom a Kajafás-vagyont az egyházra.... S azzal bement.

Eszti aznap úgy aludt el, hogy nagymamuska ott sóhajtozott az ágya szélén. Már nem velük aludt, hanem kinn a nappaliban, az öreg Tunyogi dédapa képe alatt, a kanapén. - Vizes ruhát kéne a fejére tenni - mondta nagymamuska. - Attól félek, hogy egyszer így megüti a guta. De megöl, ha bemegyek. Látod, ez volt az én sorsom negyven éven át. S most még csak hagyján, de amikor még jobban bírta magát. Ó, sok volna azt elmondanom, mit kellett mellette szenvednem... Ezek, látod, a férfiak. Az egyik percben szép csendesen beszélgetnek, aztán jön

valami, és fönn van a láng a tetőn. Én nem is tudom, min kezdték el, a tikokon, ugye? - mondta, a sopánkodó arcával egy rövidet nevetve. - Azon - mosolyodott el Eszti is. Ezen a „tik” szón át az egész háborúság olyan komikus kakasviadal volt. - Te se vedd föl ám, amit neked mond - intette Eszti az öregasszony. - Dehogyan hagyja az egyházra. A nagy féltékenységétől van az egész. Ahelyett hogy hálát adnának a Jóistennek, hogy van, akinek együtt örüljenek.

Fölkelt, odament az ajtóhoz s visszajött. - Még járkal - mondta. - Majd ha lefeküdt, viszek be egy lavór vizet meg kendőt. S tovább beszélt mindenfélét a fiatalságukról. De Eszti ebből csak annyit látott, hogy nagymamuska sem volt boldog.

Ő pedig azt hitte, hogy ha olykor veszekedtek is, a nagyszülei mégiscsak boldogok.

Aztán már nem is a nagyszüleire gondolt. Lám, az ő születésnapja is hogy végződött. S hogy valami szép maradjon az eszében, leragadó pillái mögött a fiúra próbált emlékezni. A fülében kavargó hangokon túl hegedűszót hallott. S egyszer csak nem hallott semmit sem.

Háborús tavasz

Eszter talán sosem örült úgy a tavasznak, mint ebben az évben. Ez volt az első tél, amelyiken nem járt iskolába. Ő ugyan azon volt, hogy kiegészítőt tesz, s megszerzi az érettségit, Leona néni írt is nagytatáéknak ebben az ügyben: ők azonban azt mondták: elég a hat felső; ilyen lánynak, mint ő, nem kell a vagyontalan, csúnyuló lányok közt holmi diplomáért gázolódnia. Eleget koplalt meg fázott a drága pénzért Pesten: a fűtetlen vonatokon csak egy utazás is játék az étellel. Ebben az évben a háborúnak mindenhogy véget kell érnie, ha aztán még mindig tanulni akar, érettségizzék le, addig itthon is megfizetik a különórát. Az őszen már a nagyanja is betegeskedett; a két öreg a betegség miatt is tartóztatta; az öregasszony, hogy gyöngédséget kapjon, s ellágyult kedvében maga is gyöngéd lehessen; nagytata: hogy ne magának kelljen a beteget kerülgetnie. Így aztán Eszti itt töltötte köztük a nagy, üres portán a sötét hónapokat. Egy ideig latinórákra járt egy nyugdíjas kollégiumi tanárhoz, de a télen az is elbetegeskedett, úgyhogy csak a következő évi zongoraiskolákban botladozott; persze, azokból is hiányoztak a Leona néni temperamentumos karikái, amelyekkel a „fals” hangokat szokta bekeríteni. A pianínója, melyet már azért kapott, hogy jobb kedvvel maradjon, ott állt a lakatlan szárnyban, a szülei hajdani lakásában. Az egykori háló most az ő szobája volt; aludni ugyan nem aludt ott (a délelőtti is a konyhán s nagytata körül telt el), délután azonban, amíg az öregek szunnyadtak, áthúzódhatott a régi kottái s a francia irkái közé egy kis szellőzésre.

Nyomasztó tél volt. A két öreg azonban a céltalan, korán sötétedő napoknál is jobban megülte a lelket. Nagymamuskát a betegség váratlanul érte. Évek óta figyelte nagytatán, az ő sok évtizedes tanulmánytárgyán, az öregséget. Hogy már nem jár olyan keményen, mint régen, a karosszékből részletekben áll föl, külön a térdével, külön a derekával; amíg a szemét meg nem operálták, az ajtón bejövőt is olyan erőltetetten nézte, hogy ugyan ki lesz hát belőle. A cseléddel is más már, mint régen; ha látja is a hibát, nem szól, csak ráhagyja. Minthogy magán nem vett ennyi fogyatkozást észre (a konyhát, az olvasást éppen úgy bírta, s a nagytata körüli félelme sem lappadt), mindebből azt következtette, hogy nagytata fog előbb az életből kikopni, amit rendjénvalónak is érzett, mert inkább akarta őt sínylődésben ápolni, mint hogy maga jusson oda, hogy ott sínylődjék tehetetlen, a szeme előtt. S most egyszerre itt volt benne a pusztulás. Nem az, amelyik szálanként, a héja felől hámozza az embert; az, amelyik a test közepébe veszi be, s onnét rágja kifelé magát. Ez a fölfedezés megrémítette. Először maga előtt is titkolta; erőltette a dolgot, háthogyha elmúlik. Csak a szemei forogtak rémültebben; észreveszik-e, ha a lába alél, s verejtékkal a hátán egyszer csak le muszáj ülnie.

Szerencséjére, nem tartozott azok közé, akiknek az arcszínét, a kövérségét, halántékában az árnyékot számon szokás tartani. Esztit minden hazajövetel után megvizsgálták: „híztál”, „fogytál”, „ahhoz, hogy Pesten élt, elég jó karban volt”. Még nagytatát is megnézték: „jól bírja magát az öreg Tunyogi” vagy: „a vén Tunyogi sem a régi ám már!” Nagymamuska azonban csak egy fejkendő, egy kiálló has, egy cügoscipő, amelyen nem volt szokás változást keresni. Keresztmamának tűnt föl, amikor a gyerekágya után eljött (negyvenéves korára gyereke is lett). - Valami baja van, Tunyogi néni? S attól, hogy már látják is rajta, hirtelen kiömlött belőle a sok eltitkolt bágyadás, a félelmes tünetek, s a magán való elérzékenyedés egy pillanatában bevallott mindent. Attól fogva aztán igazán beteg volt, orvoshoz, kórházba cipelték; kijárta a testi-lelki megszégyenülés hosszú iskoláját. Eszti voltaképp nem is tudta, hogy mi a baja. Nagymama csak keresztmamával beszélt róla, ő lett a sűgő-bűgő társa. Eszti előtt azonban ő is csak általánosságban kérdezte meg: „No, hogy vagyunk, Tunyogi néni?”; a tüzeze-sebbre behúzódtak a belső szobába. Az elzárt bádogedényből s abból, hogy időnként bába-

asszony jött a házba, mégis megértette, hogy nagymamuska betegsége is azokkal a dolgokkal függ össze, amelyekre fiatal lányoknak nem szabad gondolniuk. Ilyesmire következtetett abból az émelyítő szagból is, amely hol gyengébben, hol erősebben állandóan ott volt az öregek szobáiban.

Nagy tata, amióta a betegség nyilvánvaló lett, másképp kerülgette a feleségét. Nem morgott, nem bántotta meg, de nem is beszélt vele. Ha egy-két szót kezdett, már fordult is odább, mintha rájött volna, hogy máshoz beszél, mint akihez szólni akart. Időnként azonban megnézte nagymamuskát. Ahogy a kanapén ült, vagy a konyhán ereje megfeszítésével segített Esztinek, egyszer csak elébe került, s az arcába nézett. Olyan volt ez a fürkésző pillantás, mint egy vizsgálat. Mint aki nem ad az orvosok beszédére, s maga akarja felmérni, hányadán vagyunk hát. „Hát ennyire vagy már? Ebből sem lesz már asszony” - mondta egy-egy ilyen vizsgálat után a szeme. Nagymamuska is fölfogta ezeknek a pillantásoknak a jelentőségét, mert ijedtében rögtön tenni-venni kezdett. Volt valami ezekben a pillantásokban az állat önző szívtelenségéből, mellyel beteg társát megszagolja és otthagyja, a gazda mogorvaságából, aki nagy kár idején így mér föl szó nélkül egy felfújt tehenet vagy a farkát behúzó disznót, de az élettárs bánatából is, aki sem hazudni, sem siránkozni nem tud, csak jár-kel morcul, szinte a jövő elhagyatottságával. Ezeken a pillanatokon kívül semmi sem mutatta, hogy a betegségről tudomása van. Fölkelt és lefeküdt a kettős ágyba a felesége mellé úgy, mint idáig. Ha keresztmama beszámolt neki a kórházról, csak hallgatott, s vette a nagy tárcát; kényszeredetten, nem tudni, a beszámolótól vagy a kiadástól. Ha a bábaasszony megjelent, nagymamuska ijedten pillantott rája: mintha valami tisztátalanság okozta volna, hogy ilyen koros asszonynak ilyesmire van szüksége. Ő meg ment ki a tornácra vagy az udvarossal veszekedni.

Esztit azt sem tudta, érzi-e azt a szagot. Keresztmama a búcsúzásnál mindig figyelmeztette: - Esztikém, szellőztessetek. Egy kicsit odahajolt, s mint aki kellemetlen, de mellőzhetetlen dolgot mond, úgy lehelte oda az utolsó pillanatban. Nagytata nem kérdezte, mi ez, honnét van, a leghalványabb célzást se tette rá. Pedig öneki kellett a legerősebben éreznie: hiszen ha fölhajtotta az ember az ágyterítőt, csak úgy dőlt alóla. Ő még csak meg sem húzta az orrát. Igaz, ha soká volt benn az ember, eltompult iránta, de Eszternek elég volt egy negyedórára átmennie a maga szobájába, s éppúgy érezte, mint előbb. Lehetséges, hogy nagytata ne érezte volna? Mi volt az, amivel ebben a nehéz hullaszagban járt: tompaság, tapintat?

Azt, hogy ez az együttélés a betegséggel őt is megviselte, csak más dolgokon lehetett észrevenni. Nem tréfált többet, nem mesélt; ha kinyitotta a száját, az zsörtölődés volt koránnyal, háborúval. Ezzel pótolta azokat a veszekedéseket, amelyek a beteget megijeszthették. S az udvarosra, a tanyáról betévedt asszonyokra rontott rá, mintha szobán kívül az indulat, amely a betegség közelében csak senyvedt, kinn hirtelen levegőt kapott volna. Nagymamuskát azonban nem lehetett megtéveszteni. Ő betegen is tudta, nagytatában mit mire kell visszavezetni. - Ennek is csupa méreg az élete, szegénynek - tette rá a szót, ha valaki a háborúra panaszkodott. - Mintha az ő földjét élné az ellenség. De hát tudom, ez is csak azért van, mert én beteg vagyok.

Nagy tata azonban nem tudta. Ő úgy zsörtölődött a rendeletekkel, mintha csak az keserítene meg az életét. A háborúról akkorra már lekopott minden cicoma. Az emberek keserűen gondoltak azokra az időkre, amikor a fellobogózott pályaúdvárokon cigarettát osztottak a katonáknak, s ha a kórház sebesültjei fehér pólyáikkal a Kossuth-szobor alá kiültek, senki sem tolakodott köréjük lelkes érdeklődésével. A férfiak a felmentésekre, meghagyásokra vonatkozó rendeleteket tanulmányozták, s ha kedveskedni akartak egymásnak, nem háborús híreket súgtak oda, hanem boltot mondtak, ahol a petróleum- vagy cukorjegyet aznap délelőtt beváltják. Az újságok sosem voltak ilyen szürkék, mint most, amikor a világ teli volt

eseménnyel. A Reggeli Újság, mely ifjúkorában Döméék kiirtásával pezsdítette meg a várost, s később a függetlenségi képviselők kiharcolásával hozott lázba minden szívet, most körülményes rendeletekkel volt teli, melyek a rézmozsarok beváltási árát vagy a vetőmagszükséglet összeírását szabályozták; - köztük egy-egy összelt falu neve, melyet a németek feladtak vagy elfoglaltak.

Nagyata ezekben a rendeletekben is megtalálta a mérgét. Amióta a szemét megoperálták, megint maga olvasott újságot. De nem is volt ez olyan újság, amelyet fiatal lányokkal lehet fölolvastatni. Ő is csak azért vette föl szinte, hogy letehesse. Mihelyt a sérelmes intézkedésre rátalált, fölolta a szemüvegét, s nézte, hogy a többi bosszankodnivalóval neki is elmondja. - Na, itt van - mondta. - Most meg katonákat küldenek ránk. Nem volt elég a rendőrség, háromszázötven katona jön rekvirálni. Az majd kiszedi, ami még megmaradt. Eszti ismerte már nagyata érveit. Hogy az árpát, amit tőle harmincöt koronán vittek el, ötvenötön kell mint vetőmagot visszavennie... S hogy egy rossz vasüstért épp kétszer annyit számítanak a spekulánsok (mert a kormány is a zsebükben van), mint amennyiért a rézüstöt bevették. Eszter megpróbálta vigasztalni, hogy a katonákhoz és a jegyes asszonyokhoz képest nekik még mindig elég jó dolguk van. Ő azonban a hadseregszállítókhoz mérte magát, s dühbe jött a gazdatársadalom kijátszása miatt. Erre nem volt mit felelni, hallgatni kellett és bólogatni. A háború lassan mindenkire kimérte, hogy milyen formában kapja a szenvedéseit.

Rég volt az, amikor Eszter nagylány szeretett volna lenni, hogy ápolónőnek mehessen. - Ládd, a sok úriasszony is mind otthagya - mondta most a nagymama. Vagy: - Az kellett volna, hogy mint bohó fejjel mondtad, lábadozót rendezzünk be anyuskád felén. A poloskák elől rég kiköltöztünk volna. Lassan az érmelegítők s a hósapkák kötése is kiment a divatból. S az élet természetes hajlandóságai kezdtek jelentkezni. Keresztmama ezen a farsangon rákapott, hogy a hajdani bállokról meséljen. Ezekben a mesékben ő maga tán még nagyobb gyönyörűségét lelte, mint a keresztlánya. Egy szép fiatal arc, amelyik figyelemmel fordul felénk, s szinte átragyog rajta a felidézett színek kavargása, magában is elég vigasz az emlékezőnek. Keresztmamában azonban, amíg a régi egyetemista bállokról mesélt, nagyobb dolog ment végbe, ő most növesztette ki, mint valami múltba nyúló amőbalábat, az asszonykorából a lánykorát; nem az igazit, keserűt, hanem amit mint asszony, úgy érezte, hogy megszolgált.

Harmincöt éves volt már, amikor a főnöke, Pohl, megváltotta őt a vénlányságtól. Nem kellett már raktáron maradt holminak, avas, rossz portékának éreznie magát. Tudta, hogy a Szarvasban az ura barátai egy hónapon át az ő nászútjukról gyártották a tréfát. De lám, negyvenéves korára még lánya is született. A kávéház asztalánál megint csak hahotáztak; de ő mégiscsak anya volt már. A másállapot azt a kis vénlányszínt is lemosta róla, amire az öreg fényképész nem volt képes. A sok hegyes csontot lágy zsírpárna kárpitozta ki, az arca kisimult, teje is volt bőven, s ha el találta beszélgetni valahol az időt, pelenkát kellett a mellére tenni, hogy a megindult tej a blúzán át ne üssön. A frufujait már a másállapota alatt sem sütötte; laza kontyot hordott a tarkóján. Ez is olyan anyássá tette. Ha kissé későn is, teljes jogú polgára volt az asszonyok világának. S az külön boldogság volt: a mostani asszonykorához egy hozzá méltó lányságot csinálni. Ahol a valóságban a Szarvas erkélye alatt átült megnyitó csárdások, a barátjuknak kétségbeesetten odahunyorító táncosok, éjfél szünet alatti hazamenetelek s anya s lánya közti hosszú otthoni viták voltak, ott ez a soká sanyargatott s most annál mámorosabb öntudat fiákeres érkezéseket, férfivillongásokat földidőző táncrendeket, a szupécsárdásokban elázott keménygallérokat fedezett föl. A fiatalemberek sokszor a ruhatárból lopták vissza őket: a kofák már kinn voltak a piacon, amikor végre az utcára kerültek. Előfordult, hogy Eszter anyuskája is ott aludt náluk, s ilyenkor rég besütött a nap a spalettáron, s ők egy fél harisnyával a lábukon, egymás ágya szélén mesélték a táncosaikat, Juhászt, a mostani polgármestert, Lajkó Bandit, a rendőrkapitányt. A későbbi keserves megalázások alól kikapart

egy-egy régiebb, bakfiskori estét, amikor még Eszter anyja is lány volt, s az ő szelében őt is elmulattatták. A hosszú évek alatt, amikor már csak a házasemberek s a tablót készítettő diákok táncoltatták, ezek az esték inkább mint a mulatás kínzó ízei, s nem mint valóságos örömek emlékei éltek benne, most azonban Eszter csillogó szemével a száján, ezekből költött egy második lányságot magának.

Eszti nem hitte el, de nem is kételkedett keresztmama meséiben. Neki nem az volt a fontos, hogy keresztmama csakugyan részesült-e azokban az örömekben, amelyekhez most étvágyat csinált, hanem maga a mese, hogy ilyen örömek vannak; hogy a Szarvas nagy ablakai, melyek most kitolt szemként nézik a várost, a havas tető alatt csakugyan kigyulladtak, a hús fiáker állandó ide-oda vágatásban óvja az utca lucskától az uszályos ruhákat; a lépcsőházban s fönt a nagyteremben fekete szmokingok járkálnak a mázsás csillár alatt: az egyetemisták bálja a szembefordult kezdőpárok kéznyújtásával - „Nem ütik a jogászt agyon” - íme, megkezdődik. Nagytatáék szobájából olyan volt ez, mint egy álom. S ehhez az álomhoz őneki jussa volt. Ha nem jön a háború, nagymama vagy keresztmama ott fönn ültek volna az emeleti páholyban, s onnét nézik őt, amint egyenes dereka elbúvik s fölbukkan a sustorgó ruhák közt.

Eszti nem lázongott érte, hogy a háború miatt nem lehet bálokat tartani, s nem próbált helyette kárpótlást kicsikarni. A télen egy pesti tánctanár jött le egy kis lisztet összetanítani. Új táncok, tangó, vansztep voltak a hirdetésen. Nagymamuska egypár napra gondban volt miatta. - Látod, eljárhatnál rá te is. Ennyi idős lánynak kell egy kis mulatság. Csak ki kísér? Én már nem bírom az ülést, meg nagytatád is keres mindjárt. - Esztinek kellett megnyugtatnia, hogy ő nem kívánczik oda. Kis gimnazistákkal ugráljon? Amál és Micike, ha hazajönnek Pestről, majd megtanítják. De ha vád, zúgolódás nem is lett keresztmama meséiből, lett mélabú, nyugtalanság, édes belső áramlás, melytől a zongorán meg kellett az etűdben állani s esztelen futamozni, mintha az, amit játszik, nem is kromatikus skála volna, hanem holmi rögtönzött fantázia. Vagy magától a zongorától is fölugrani, s anyuska málló holmijai közül elővenni a tüllfátylat, azt illegetni, majd a vállára, majd a csípőjére, s úgy forogni benne a nagy állótükör előtt, mintha hol a vállai körül lebegő tüllfelhő lenne, hol egy szoknya áramló darabja.

Mindez persze csak egy-két percig tartott, s el is szégyellte már; a nyugtalanság azonban, melynek ezek a mozdulatok csak rajzai voltak, megmaradt benne továbbra is. Már elmúlt tizenhét éves, s még semmi se történt vele abból, ami a régi lányokkal, nemcsak keresztmama elbeszélései, de a kötelező olvasmányok szerint is meg szokott történni. A Wiesmayer-lányok már évek óta szerelmesek voltak: Micike vakációról vakációra hozta a hírt, hogy Amál már megint kire vetette a szemét, s ő kivel van legszívesebben. Mint kislány ő is gondolta azt, hogy szerelmes. „Remélem, nem szerettél belé?” - ismételte el apuska tréfás kérdését magában. S éppen úgy elpirult. Ó, ez az apuska, gondolta, milyeneket kérdez. S elképzelte, ha csakugyan szerelmes volna. S ez olyan édes, különös érzés volt; ő maga is olyan érdekes, más lénynek érezte magát tőle, hogy azt hitte, ez a szerelem. S ettől fogva abban a hitben volt, hogy szerelmes Décsi Feribe. Az intézetben lefekvés előtt rá gondolt: Feri nagy beteg lett, s ő önfeláldozóan ápolta. Ennek a szerelemnek még a következő nyáron is kellett tartania, mert hisz franciaórákat vett Feri nagynénjénél. Az órák végén a néni felolvasta neki a lapokat, amiket külföldről kapott; mert Feri csakugyan híres művész lett, Rómában, Viareggióban hangversenyezett. Olyan komolyan hitt ebben a szerelmében, hogy beírta naplójába, amit Leona nénitől kapott, aztán odaadta elolvasásra. De Leona néni azt mondta, hogy ez kislánys csacsiság; ő is szerelmes volt tizennégy éves korában egy híres színészbe. Ettől kezdve Eszti sem érezte többet szerelmesnek magát.

Ilyesmi derült ki a többi szerelméről is. Egy télen át például a történelemtanár iránti érzései voltak gyanúsak, neki magának is. Már nem volt egészen fiatal ember; voltak, akik azt

mondták, nős, bár nem hordott jeggyűrűt. Mások azt mondták, kopasz, pedig csak a feje bőre derengett át kicsit a haján. Gyönyörűen tudott beszélni azokról a történelmi alakokról, akik méltánytalanságot szenvedtek a hazájuktól: nem ismerték el őket, száműzték vagy meggyilkolták. Az ilyenek kedvéért egész órákat elidőzött, úgyhogy az ember azt hihette, a világtörténelem nem is más, mint az érdekes emberek kínzókamrája. Eszter azt gondolta, hogy a tanár urat is sok méltánytalanság érhet, s elfordította róla a szemét, nehogy meglássa benne a sugárzó sajnálatot. Amikor azonban az egyik bejáró, aki ugyanabban a házban lakott, amelyikben a tanár, megesküdt, hogy egy pólyásbabát szokott a gangon tologatni, Eszti nemcsak őt, de Lavoisier-t és Szókratészt is némi mulatsággal bírta csak sajnálni.

Az utolsó nyáron keresztmama ugratta be őt majdnem egy szerelembe. A városi ügyész fia, Lajkó Pista látta meg a fényképét a műtermében. Fényképezésre várt ő is; mint szabadságos katona akarta levétni magát, s akkor látta meg őt egy albumban. - Ki ez a kislány? - mondta. - Ezt énnekem meg kell ismernem. Keresztmama ezt elmondta Eszternek is. Eszter ismerte látásból a fiút; tudta, hogy nagy család, szép férfinak tartják. Elábrándozott rajta, mit érezhetett, amíg a képet nézegette. Vajon ez az a villámszerű érzés, amiről a regények írnak? Várta, hogy beváltja a szavát. A templomban csakugyan úgy nézte őt, mint akinek terve van vele. De aztán csak bevonult, anélkül hogy megismerte volna. Eszti egy-két hétig úgy gondolt rá, mintha köze volna hozzá. Nagytata panaszai s nagymamuska nyögései közt azonban ez a szerelem is abbamaradt.

Így telt el a tél. Eszter igyekezett, ahogyan keresztmama mondta, sűrűn szellőztetni. Ha nagymamuska kitámolygott a konyhára, ő ment, s nyitotta máris az ablakot. De az öreg lábak nem bírták soká a konyhán, s ha Eszti be is csukott, amire visszajött, megérezte a lehűlt levegőn. - Brrr - rázkódott össze a gypjúkendőjében. - De heves lettél. Én meg alig lelem a helyem; egész nap csak fázom. S csakugyan, látni lehetett fakó szájaszélén a kék színt, s ahogy a karjait végigsimogatta, érzett a ruhán át a lúdbőr. - Öregapád is folyton a kályha előtt áll - tette hozzá, mert a maga fázását nem érezte elegendő oknak a szellőztetés ellen. - Már mondtam neki, vigyázzon egy kicsit, minden kabátját kipörköli. Megnézi, s aztán megint csak odaáll. Hiába, ő is benne van a korban. S az öreg már ilyen: a meleget szereti.

Hogy nagytata benne van a korban s fázós ember kezd lenni: mintha még betegségében is megvigasztalta volna egy picit. Eszti azonban tudta, hogy nagytata nem a fázástól áll a kályha elé, hanem a nyugtalanságtól. Ahogy haladt a tél, mind ritkábban nézett a többiek szemébe, s mind többet kóválygott le-föl a lakásban. A hosszú könyv, amelybe az időjárást írta, ott hevert odalökve a szublódon, az újság a szemüveg alatt a széken, s ő járt-kelt a szobában, amíg csak széles háta meg a cserépkályha cserepei (a keskenyebb felének fordult, a sarok s nem a szoba felé) össze nem feküdtek. - Az öreg meg a beteg a meleget szereti - mondta nagymamuska. S Eszti ment a fáért, az ügyes kis füles ládájával. Egyszer nagytatát is megkérdezte, amint maga állt ott a kályhazugban. - Szellőztethetek talán? - Az ránézett a duzzadt szemhéjából, s nem szólt, de egy perc múlva kiment. Eszti nem tudta: elgondolkodott, s nem fogta föl a kérdést, vagy megharagudott, hogy arra céloz, vagy egyszerűen kiment, hogy kinyithasson. Ő persze nem nyitott ki. A tavasznak kellett jönnie, hogy nem a szobák, hanem ők maguk is egy kicsit kiszellőzzenek.

Azzal kezdődött, hogy nagytata két napra kiment a tanyára. Vitte a kátyús fölengedett földön az oroszait. A télen át csak három volt nekik, kettő a nagytanyán, egy Gorzsán, ahol Bora ura a tanyás. A tavaszi munkára ötöt íratott, s már osztották őket (nagytata zúgolódott is, hogy miért ilyen jókor) a Városházán. Az öt szőke legény ott ült a téglán a kapu alatt, ette a szalonát, s várta, mit kezd velük az öreg, piros arcú gazda, aki a nagy alkalomra maga szerszámozta a télen át kihízott lovakat. - Ez jobb, ugye, a hasatokba, mint amit otthon kaptatok? - szólt oda

rájuk azzal a morcsággal, amelyikben már az új munkán s a tavasz nyitásán való öröm is benne volt. - Mit kaptatok ott, cibéré t korpából? Van esze a parancsnokotoknak, hogy ide küld, február végén, engemet fölenni. - A muszkák vigyorogtak. - Láger nem jó, gazda jó - mondogatták, s ették a szalonnát. - Azt gondolom, hogy én jó vagyok - mondta nagy tata, mintha haragudni kellene a jóságára, de büszkén is, hogy ennek az öt távoli embernek jötevő istene lehet. - Na, haj de - s vitte őket a kasos kocsin; ott kuksoltak, mint a dinnye a szénában.

Ez már a tavasz volt, ahogy a muszkák a szénában egymásnak dőlve s nagyot kacagva a kék utcába kirepültek. S az még inkább, ahogy a gazda a hosszú útból megjött. - Merő méreg az ember élete - kezdte, mihelyt a kocsiról leszállt, s a hátsó kereket az udvaros gondjába ajánlotta. S attól fogva egyfolytában mondta az odakinti bajt. - Nem csinál senki semmit. A két muszka ott ül az istállóeresz alatt s harmonikázik. Bora úgy él a magáéval, mintha a férje lenne. Márton ümmög, hogy nagyobb uradalomban jobb, ott bizonyosabb a fölmentés. De emögött is valami hadiasszony van; Juszti a répavermekhez is utána megy az urának. Mintha az uradalmakban jobbak volnának... De bár csupa baj volt, mégis jó volt mondani s hallgatni. A tócsás utak, a sivítő, nyirkos szél, a cselédgyerekek, a kibontott répavermek mind ott ragyogtak a beszámolójában. Nagymamuska, aki napjában tízszer is elmondta: „majd nem tudom, mivel jön meg”, most sóvárogva hallgatta. - Hát csakugyan olyan nagy vizek vannak? Csak olyan ne legyen, mint kilencvenhatban, akkor is úgy kezdődött, kétfelől jött a víz: a Tiszától meg a vadvíz a laposból. Á, á, még az kellett ehhez a nagy istencsapáshoz. No de ez a Bora, hogy ilyen lett! S egy ideig ő is elevenebb volt; látszott, hogy a Bora dolgát meg Juszti nénit forgatja magában. - Nagytatád csak kimegy - mondta Eszternek szomorúan -, de én nem tudom, kikerülök-e még. Tán össze is törné a lelkem a kocsi ebben a rossz útban. Csodálom, hogy nagyapád nem fájdtja a derekát.

De nagyapa harmad- vagy negyednap megint csak fogott, s mint aki maga is tudja, hogy szökik: a kocsi mellől kiáltott be az elemózsiás garabolyért. Akkor már Esztinek is volt hol szellőztetnie magát. Az istálló és a kovácsműhely közt egy kiskapu volt, hátra a kőfalon; ezen túl volt nagymamuska zöldségeskertje. A századvégi vízszabályozás után, amikor a város alatt a tavat lecsapolták, a főutcától a völgy piciny nádasáig egy nedvesebb rész maradt; arra nem volt bátorságos építkezni. A szomszéd porták is hosszú zöldségeskerttel mentek hátra, s itt ütötte föl kunyhóját a város egyetlen bolgár-kertésze. Nagymamuska kertjinek nem volt nagy becsülete; fa csak néhány rossz szilvafa maradt meg benne, vetemény a legszükségesebb, de az is hol kiszáradt, hol a féreg rágta ki, a nagyobb részibe többnyire krumpli és répa került. Nagymamuska sóhajtaiba ez a kis kert is föl-fölmerült. - Nem tudom, a kert is mivé lesz az idén. Tatád az őszen csak fölszántotta, de most ki munkálja meg. A mákot máskor ilyenkor már el szoktam vetni. Február vége, a máknak ez az ideje. Eszti kétszer-háromszor ezt is elhallgatta a többivel, harmadszorra azonban - a nap is sütött, a szél is belekapott, mint valami dudába vagy orgonasípba, a lefolyóba - azt mondta: - Én majd elvetem nagymamuskám. - Á, több kárt teszel a cipőben. Meg meg is hűtöd magad. - Én, nagymamuskám? - nevetett Eszter, mert a kép, amint kinn gereblyél, tán a cipőjét is ledobja, belekapott a képzeletébe. - Aztán nem is érted. - János bácsi (így hívták az udvarost) majd megmutatja.

Attól fogva ez volt a délutáni szellőztetése. Vitte a gereblyét, a kis dobozban a magvas staniclikat meg az ágyásmérő zsinórt, no meg János bácsit, mesterét és ellenzékét mindenféle csinálásnak. A telek alján itt is feljött a víz, de a ház mögött, ahonnét leszakadt a hó, ha tapadt is kicsit, a föld már munkálható volt. Eszti rég élvezett úgy valamit, mint ezt a munkát; a szelet, amint vörös kötöttkabátja alatt ide-oda lobogtatta a kartonszoknyát, a kéken csillogó ásót, amely alól elmetszett s ide-oda tekergő gilisztákkal borult ki a föld: meg János bácsit is, aki az egész munkalázat holmi neki szóló szemrehányásnak fogta föl, s épp ezért a dolog hiábavalóságát bizonygatta. - Minek azt fölászni még egyszer, meg volt az már szántva -

dohogta, látva, hogy Eszti a félcipőjében ásni kezd. Vagy amíg a zsinór egyik peckét kellett tartania: - Nem mászik ám ki a mák az ágyasból, nem kell azt madzaggal mérni. A borsóra: - Kieszik azt úgyis a galambok. Eddig még minden évben kiették. Esztit azonban az öreg morgása is mulattatta. Jó volt nehézkes vonakodásában, mint tükörben, nézni a maga tevékenységi lázát. Ha ő tudta volna, hogy a röögőket szétverni ekkora öröm lehet! Mit szólna Lajkó Pista, ha itt látná most a barázdán, a lerúgott, sárgoloncos félcipővel? Asszonykorában mindig maga fogja a kertjét elmunkálni. Ha vénlány lesz, még akkor is kell egy kis gereblyézni való kertjének lenni.

Jóval húsvét előtt a Wiesmayer-lányok is megjöttek. Látványosságok voltak, annyira lefogytak. Keresztmama, aki tanúja volt az első tizóraijuknak, az egész városban szétvitte, hogy hány kolbászt ettek meg. A kosztadók maguk is annyira éheztek, hogy meglopták a csomagjukat, az itthonit. Amál tüdőgyulladást is kapott a hidegtől. - Olyan átlátszó az a lány, csak még rosszabb ne legyen belőle. Tessék elképzelni, tegnap dél óta jönnek: egy kis karácsonyfa-gyertya égett a kocsiban. Ha egy olyan férfi talál mellékük kerülni! Wiesmayerné nem is engedi vissza őket. Amál, ha összeszedte magát, levizsgázik a kollégiumban. Micike meg úgyis csak továbbképzőn volt fönn, abban itthon is lesz módja. Most már Karola is belátja (így hívták Wiesmayernét), hogy amíg a háborúnak vége nincs, nem szabad leánygyermeket Pestre fölengedni. - De az ám - mondta nagymamuska is. - Itt van a mi Esztikénk, ő is milyen szépen megvan itt velünk. Már egész ügyes. Délelőtt főz, ezt a pitét is ő csinálta. Délután meg zongorázni tanul. Újabban a kertre is rákapott. - Hát nem jobban megvan, mintha városban koplalna? - helyeselt Pohlné. - Most a fiataloknak is le kell mondani arról a nagy hajcihőről. Te, Esztikém - fordult a kipirultan feljövő lány felé -, Amálék megjöttek. - Csakugyan? - ugrott egyet Eszti. Már a munkától is úgy megpezdült, hogy meg tudott volna ölelni valakit. Ez a hír azonban egészen föllelkesítette. A nagy tél után Amál és Micike is tündérek voltak. Már nem is gondolt arra, hogy karácsonykor nem búcsúztak el nagymamuskától, pedig akkor eltökélte, hogy ezt érezteti velük. - Jaj, megyek, nagymamuskám - s már dobta a cipőjét, úgy ölelte meg Tunyoginét. - Ej-ej, nem szoktál te ilyen bolond lenni - csóválta az boldogan a fejét.

Eszter még sohasem érezte úgy, mint most, hogy mi neki a Wiesmayer-ház. A különbség sem tűnt fel úgy soha a két háztáj között, mint most, amikor Micike először lopta ki őket a maguk régi zugába, a kegyeletből megőrzött tyúkketrecre. Az ő nagy téglás udvaruk, oldalt a lakatlan szárny, melyből évente két-háromszor rakták ki porolni a holt asszony bútorait; az udvar mögött az elvadult konyhakert, lábában a nádassal, melyre a vadvizek föl-föllátogatnak - milyen komor volt ez a Wiesmayerék kertecskéjéhez képest, ahol ilyenkor már lehernyózva és körülmeszelve állt a sárgabarack, s a verandáról ki-be vándorolnak a hosszú zöldlevelű jukkák közé a begóniás cserepek. Amióta Feri itt volt, a lakóék teraszára is feljárhattak. Ismerték a bácsi kalitkáit és szőlős cserepeit, melyekben a keresztezési kísérleteit végezte, s meghatva hallgatták, mit szenvedtek télen át az állatai és növényei a tüzelőhiánytól. Náluk az egész házban rajta volt nagytata árnyéka - az árnyék s a szag, ami idén télen jött hozzája. A Karola néni urát viszont nem is lehetett látni. Nagy, esetlen ember volt, hasán egy óralánc; az üzletben szeretett lenni, s ha itthon volt, volt egy szobája, abban írta a leveleit a szőlőlugas mögött. A Wiesmayer-házban Karola néni volt az, ami önáluk nagytata. Az ő lánykora, utazásai, a finomsága! Hiszen ő imádja nagymamuskát, de hiába, Wiesmayer néni más világot látott. Ahogy ő a két ujjá közé veszi az ember állát, s azt mondja: - itt jön az én harmadik lányom (ez akkor volt, amikor Amálék megjöttek, s ő felhevülten odarohant), az olyan végtelenül finom. Az intézetben Leona néni s itt Wiesmayerék: ez után a tél után különösképp érzi, hogy rajtuk keresztül kap ő igazán levegőt. Ez a zug is milyen kedves! A futó szárán még

nem mutatkozik a levél. Hiába bújnak alá, akárki láthatja őket. De Micike a tavalyi lombot, a régi meghittséget érzi, s attól a sérelmek és titkok is előjönnek.

A leánybanda együtt volt, s lassan fiúk is verődtek köré. Egy „kis gimnazista” volt az első: Hallgató Sanyi. Félig-meddig ismerték már; ott lakott ő is a Nagytópart utcában; Wiesmayerékhoz menet Eszti számtalanszor elolvasta a táblájukat: Hallgató Sándor városi állatorvos. Ha észrevette őt, köszönni is szokott. De többnyire olyan állapotban volt, hogy nem vett észre senkit. A földre süttöt szemmel ödöngött, vagy előreszegzett testtel sietett valamerre. Ilyenkor még a könyökét is fölhúzta, mint a futók, hogy gyorsabban odaérjen. Alacsony termetű fiú volt; nyolcadikosnak szinte kicsiny, de a melle jó széles, s a feje már felnőtt fej, mintha mindaz az erő, amelynek a testét kellett volna csinálnia, a fejének esett volna, s azon csinált volna orrt, állat, fület, homlokdundort. Azt mondták, a legokosabb fiú az osztályban, mégis mindig baja van a tanárokkal. Egy új tanár, aki még nem ismerte, megfogta a fülét; ő kikérte magának, fölkel s kiment az osztályból. Köztük úgy tűnt föl, hogy egy latin szótárt hozott Amálnak. Azt mondta, abban megtalálja, amit a kis iskolai szótárban nem. Csakugyan hatalmas, régi szótár volt, ők még nem is láttak olyat. Hogy Amál hogy jutott el vele a szótárig, azt senki sem tudja. Attól fogva azonban állandóan ott volt köztük. Segített Amálnak, aki mint valami ködfelhőbe, be-beburkolódzott az ő magánvizsgái Vergiliusába. Sanyi azt mondta, Vergilius a legkönnyebb auktor. Ha az ember egy-kétezer soron átrágtat magát, folyékonyan fordíthatja akárhol. - Na-na - kételkedett Amál. - Tessék, Eszter, nyissa ki valahol... Megnézte a szöveget. - Hát ezt például nem olvastam még, de azt hiszem, menni fog. S olvasás nélkül fordította. - Várjon, hozom a puskát - mondta Amál. A három lány a puskára könyökölt, de Sanyiból folyt azonmód a fordítás. - Az egész igazán semmi - mondta, amikor a lányok csodálkoztak. S párás szemében, orrozó hangjában volt egy kis bűvészbüszkeség, de igazi bánat is, hogy a fontos dolgok valóban nem ezek.

Köztük is inkább csendes és bánatos volt; elnézte, ahogy kézimunkáznak, zongoráznak, aztán megnézte a maga kezét, s azt mondta, hogy ő fantasztikusan ügyetlen. Ha a vegytantanár neki találta odaadni elmosásra a kémcsövet, mindenki nevetett, mert annak szét kellett repednie. Az volt a boldogsága, ha a lányok úgy csináltak mindent, mintha ő ott sem lett volna. Ilyenkor elégedetten vigyorgott maga elé, s ő is úgy próbált beszélni, mint ők. De azután rájött valami, s akkor nem lehetett megérteni. Amál szeretett elvont dolgokról, ilyenekről, mint boldogság, művészet, beszélgetni. Sanyinak is nyilatkoznia kellett, hogy a szépséget vagy az okosságot tartja-e többre egy leányban. Amálnak az volt a véleménye, hogy a szépség nem érdem. - Nem érdem, de érték - mondta Sanyi az orrozó hangján, s Amál szemébe nézett, hogy fölfogta-e. - A kettő ugyanis nem ugyanaz. - Természetes - mondta Amál, s igyekezett ugyanúgy visszanézni. - Igaz, hogy végeredményben az okosság sem érdem; tán az erkölcs számára tarthatjuk fenn a szót, bár az, hogy erkölcsös vagyok, éppolyan természeti tény, mint hogy a farkas erős, vagy hogy maga okos. Végeredményben semmi sem érdem, vagy minden az. Nem?...

Amál igyekezett úgy nézni, mint aki értette, sőt, mondott is valamit, ami nem állt szoros kapcsolatban azzal, amit hallott, de föl lehetett tételezni, hogy merész gondolatugrásokon ért oda. Például: - Viszont, ha tanulok, okosabb leszek. De mit kell csinálnom azért, hogy szebb legyek? S most ő nézett Sanyira felhúzott szemöldökkel. Micike ilyenkor megbökte Esztert, mint akit sült butaságokkal akarnak lóvá tenni. Eszternek azonban tetszett, amikor így elvesztek az elvont szavak s a követhetetlen ugrások világában. Azonkívül volt valami szomorú ennek a Sanyinak az okosságában. Mint kislány minden fiún valami nevetésre ingerlőt, kipukkantót érzett; most mindenki szomorúságban úszott. Víg Jancsit is majdnem megsiratta, amikor szabadságon utolszor otthon volt. A katonaruhát is olyan féloldalasan hordta, s nagy, melák keze olyan meghatóan lógott ki a csukaszürke ujjból. Micike azonban fel volt

háborodva Amál ellen. - Ilyen kis gimnazistákat hoz ide. Mit csíp fel ilyen taknyosokat. Már a könyökömön jön ki az érték meg a mérték. Ami persze nem akadályozta meg Micikét, hogy amikor a nővére új fiúra emelte a szemöldökét, meg ne szánja a nyomorult fiút, akit ez a „szívtelen Amál a játékával egészen tönkretett”.

Ez az új fiú Lajkó Pista volt. Eszti a keresztanyjához ment, amikor a piactéren találkozott vele. Már hadnagy volt, s fel volt kötve a jobb karja; vállsebet kapott az Isonzónál, s a családja kicsinálta, hogy a helyi kórházba kerüljön utókúrára. Nagyon jókedvű volt, hogy egy hónapot itthon sétálhat; minden másodnap kell csak bemennie kötözésre. Ahogy Esztit meglátta, egyszeribe eszébe jutott, hogy ez az a bizonyos kislány, s tisztelettudó mosollyal enyhítve a bátorságát, rászalutált. Eszti elpirult, s egy negyed bólintással viszonzta a fél szalutálást. Ettől a jelenettől fölzaklatva tört be a műterembe. Különösen az izgatta, hogy helyes volt-e bólintania. Tán egyáltalán nem kellett volna, „hisz nincs bemutatva neki”. Vagy bólinthatott volna nagyobbat is, hisz úgyis tudja, hogy kicsoda? Közben az az érzése volt, hogy Lajkó Pista megfordult, tán követte is. Keresztmamáékhoz mindig szívesen jött; különösen, ha, mint most is, hozott is valamit; a kis Csibinek piskótát vagy (Tunyoginé rajta volt, hogy a sok betegkísérést viszonzák) egy kis paprikást a disznóölésükből. A nagy vásznak, a reflektorok, a megmeredt nyakú szabadságos katonák, akik a vakító fényben a halhatatlansággal próbáltak szembenézni, s akikre ő is bekukucskálhatott: mindez olyan mulatságos volt. A bácsinak régi képei voltak, azok, amelyekből a Tanyai Újságba is került. Keresztmama csak haszontalan lomnak tartotta őket; Eszti azonban szívesen nézegette. - Nagyon köszönöm, igazán minek fáradtatok - bontotta ki Pohl né a kóstolót. Aztán, hogy a vagdalt hús és a pite után őt is megnézte: - Jaj de szép vagy ma. Tán valami fiú kísért el idáig?

Ebben a pillanatban csöngettek. Eszter pirulva ugrott föl, mint aki megy is már. Megérezte a gombnyomásról vagy miről, hogy Lajkó Pista. - Hát mégiscsak elcsíptem magát - mondta, amikor a háziasszony bemutatta. S rögtön elkezdte magyarázni neki a tavalyit. - Tudja, ott voltam én a legutóbb Pohl néninél, a maga drága keresztmamájánál. Vagy el tetszett már mondani? - El, el - bólintott keresztmama. De Lajkó Pista vagy a dolgot tartotta olyan érdekesnek, vagy a maga elbeszélőképességében bízott jobban, mert nem hagyta abba. - Hát tudja, várnom kellett, hogy a fizimiskámat megörökítsék. A drága Pohl néni egy kis repedt sarkúval vesződött; azt szegénykét szorította már a kölcsönkért cipő. Na jó, mondom én, ráérek, s nézegettem az albumot. Akkor láttam meg a maga fényképét. Ejnye, drága Tóni néni - szólok oda a fényképezéshez, mert a drága Pohl néni épp be volt bújva a kendő alá. - Ki ez a kislány itt? Akkor mondja: a keresztlánya. Ezt a kislányt énnekem meg kell ismernem. De ez nem olyan kislány ám, akit csak úgy meg lehet ismerni. Láttam a szemén, hogy nem akar összeismertetni. Tán azt gondolta: ej, ez a Lajkó Pista; ferdén áll ennek a szeme; mint katona is sokat kutyálkodott a világban. Pedig, Isten látja a lelkemet, én rábíznom magamra a keresztlányomat. De én nem vagyok ám, mondom, olyan legény, aki ha meg akar ismerni egy kislányt, azt nem ismeri meg. S lám: nem is. Igaz, hogy közben egypár hónap eltelt, s a vállamat egy kicsit megcsiklandozták a digók. Hanem, vallja be, zavarba jött egy kicsit, amikor rászalutáltam. Jövök a Rákóczi úton, s káprázik a szemem vagy mi: libeg ám velem szemben az Égető Eszti, a drága Pohl néni keresztlánya. Na, mondom: én ezt kipróbálom, s odaköszöntem neki. A levegőszívásnál most nincs épp sürgősebb dolgom, de ha volna is, megnézem: mi az útja ennek a kislánynak. Hát tessék mondani: nincs szerencsém? Látom, jön be a folyosóra. Megvárom, gondoltam, amíg fölér s egy kicsit kiszuszogja magát. Na, Pista, most aztán attak; nemhiába voltál huszár; itt be muszáj csöngetni. A kirielejszumát: de be ám.

Különös boldog hangja volt, mintha arra készült volna, hogy mutassa: milyen jól érzi magát a használója ebben a világban. Jó erős ádámcsutka, széles, bár nem durva állcsontok, jó metszésű sasorr álltak ennek a hangnak rendelkezésére; - a ládájától harsoghatott volna, ő

azonban, ahol csak végigömlött, megforgott, körülgurgulázott ez a hang, mindenütt lágy, gyöngéd belést csúsztatott oda, mintha szántszándékkal oboát akarna csinálni ennek a trombitának készült fejből. S az arcán is ez volt. Törökös orrával, nyalka, kissé a szájszög felé konyuló bajszával akár egy nomád vezér is lehetett volna; Árpád a millenniumi emléken; de mihelyt megszólalt, kissé öntelt lágyság fényesedett a szája köré, sugárzott föl a homlokán; nyilván az volt a legfőbb törekvése, hogy kedves, jóindulatú fiúnak tartsák, aki, ha meg nem haragítják, nem árt a légynek sem. A beszéd nem is volt más a számára, mint ennek a férfihoz illő jóakarathoz, ennek az ízes eredetiségnek a borkóstolói forgatása, gurgulázása. A leg-egyszerűbb dologból, ha egyszer vele történt vagy mellékszereplője volt legalább, rögtön egy kis történetet kerekített. Ő legalábbis úgy mondta el, mintha az a *Magyar anekdotakincs*-be kíváncskozna.

S ehhez a kigömbölyítő, kimosolyító munkához az ő emlékezetének nem is kellett idő; a jelent is úgy élte már, hogy mit lehet majd ebből elmesélni. Eszti csak bámulta, mi lett az ő találkozásukból, amikor a műteremajtón becsöngetett. Volt ebben valami furcsa, nem kellemetlen csengés, ahogy az embert fölkapta, s mint egy körhintán, vitte a meséjibe. Ők ketten, ott a főutcán, ők voltak ám az igaziak. Az ember szinte azokban az olvasóköri regényekben érezte magát, amelyekben mindig pöng egy sarkantyú, s mindig húzza egy cigány. Ilyen lehet az egyetemisták bálja, ilyenek a Gyurkovics-fiúk. Amikor Eszter indított, ő is ment utána. - Azt tudja, hogy mi ismerjük már egymást - magyarázta, ahogy az utcára kiléptek. - Ha meg akarnám szégyeníteni, azt is mondhatnám, hogy a térdemen is ült. No: hatesztendő kora alatt. Tán hallotta hírét az én boldogult Kaszap Géza bátyámnak. Tulajdonképpen szegény édesanyámnak volt a nagybátyja. Na, hát annak ott volt a tanyája Gorzsán, a maguké mellett. Édes, kedves agglegény volt az én Géza bátyám, különben egyike a legnagyobb büntetőjogászoknak, nyugalmazott ítélőtáblai elnök, de jó pofa, isten nyugosztalja. Ő avatott be engem mindenféle férfirosszaságba, ha csak a kisebbekbe is, mert különben puritán ember volt az öreg. Többek között ő tanított meg a flóbertezésre is. Tetszett nekem a dolog. Szegény édesanyám dehogy engedett engem flóbertezni. Volt az utcában egy gyerek, annak flóberttel kilőtték a szemét; azt hitte, énnekem is ki kell lőnöm az enyémet. De az én Géza bátyám azt mondta: Gyere, Pista: ő is vette a kétlövetű vadászpuskáját, s én is a flóbertet...

Már a Tunyogi-ház előtt voltak, s Lajkó még mindig csak annyira jutott, hogy a kukoricában zörgött valami, vörös szőre volt, ő azt hitte, most fogja az első rókát lőni. De nem róka volt, hanem egy hosszúszőrű se vizsla, se komondor, szóval, valami korcs. A nagybátyja mindjárt ráismert, hogy ez a Tunyogi-tanyáról való. - Rühelltem én nagyon a dolgot, a legszívesebben mindjárt elpárologtam volna: de az én Géza bátyám nem ismert tréfát, be kellett vinnünk a tanyába... Eszter nevetett, és búcsúzni próbált. De Pistának még be kellett bizonyítania, hogy milyen kitűnő az emlékezete. Megmondta, hogy volt a kút, a pajta; egy sánta ember volt az igásbéres. - Emlékszem; emlékezetem az hála isten van; csak kitartásom volna annyi, mint eszem. Tamás bácsival különben azóta is sokszor találkoztam. Nagy negyvennyolcas az öreg, Isten tartsa meg a jó szokását. Géza bátyám is nagyon szeretett politizálni vele. S még vagy tíz percig váltogatta Géza bátyámat és Tamás bácsit; úgyhogy végre Eszternek is lett valami képzelete róla, mi a különbség, hogy bár mind a kettő jó ember, egy bátyám és egy bácsi között. - De most már mennem kell; nagymamuska nem tudja, hová lettem - mondta Eszter, aki látta, hogy a szomszéd boltból az asszony őket nézi. - Várjon, ne siessen, kislány - fogta meg Pista a kosárcáját, mint aki tudja, hogy ha szabadulni nem is könnyű, de vele lenni sem kellemetlen. - Még nem is beszélgettünk. Én tudni akarok ám mindent magáról. S mint aki érti, hogy kell egy kislányt munkába venni, kikérdezte: hol szokott sétálni, kik a barátnői?

A vége az lett, hogy délután ő is ott ült már Amáléknál. - Most legalább te is láthatod - húzta őt félre Micike az uzsonnaterítésnél. - Most legalább te is megismerheted Amált - súgta

fölháborodottan. - Miért? Amiért Lajkó Pistával beszélget? - kérdezte Eszter kissé elpirulva. - Hát való ez? Te hoztad ide, s ő zsupsz, elcsípi előled... Látod, hogy emelgeti a szemöldökét. Csakugyan Amál ebben a percben is épp fölhúzta a szemöldökét, s azzal a kétes pillantásával, amelyben gúny is volt meg tisztelet is (azt is mondta: látom, hogy csodálatos ember vagy, meg azt is: én csak játszom a férfiakkal), azt kérdi: - Ezt nem tudom, hogy gondolja.

Eszti elgondolkozott, hogy valóban megsértve kell-e lennie. Amikor Lajkótól ott a házuk előtt elvált, ő is azt gondolta, valami nagy dolog történt vele. A boltos folyosó, a szellőzetlen szoba csak úgy zengett-zsongott a sok „nagybátyám”-tól meg „boldogult”-tól. Eszter nem boncolta őt széjjel az eszével, de az érzékeiben ott volt minden, amit ez a hang ígért: a sokat látott öregek, a csikók, amiken lovagolni tanult, a tanyai névnapok, amelyekre kocsin vitték ki a cigányt. Mint éhomra ivott sör, ment át az agyán a bódulás; hogy ebbe a bongó világba, annak a bizonyos kislánynak a szerepében, ő is belépett már; piros csizma volt a lábán, s láthatatlan dobok csörögtek a füle mellett. Most talán szerelmes lesznek - gondolta, mikor nagymamuska pillantásából rájött, hogy nevetve kavarja a rántást.

S egész ebéd alatt, még délután is, amíg a ruháját vasalta, arra gondolt, hogy is lesz az, ha a Máté-lányokkal összefogózva ott libegnek a Kossuth-szobor alatt, s Pista véletlen szembe jön majd. Tán örült is volna, ha szerelmes lesz belé. Az arca még csillogott a várakozástól, a keze azonban mind lassabban járt a vasalóval. Lajkó Pista világa, amíg a délutánra készült, valahogy leszállt belé, s mint egyik zene a másikkal, megütkezett valamivel. Ahogy a Városház téren, a megbeszélés szerint, le-föl sétáltak, már szinte szorongást érzett, nem sajnálják-e le a lányok a hadnagyával? - Volt a szakasznál egy ló - hallatszott most már hármuk közül -, Galamb nevű, az már elintézett egy regrutát. Azt mondja a kiképző altiszt: Ki tud maguk közül lovagolni? Hát én tudok egy kicsit! Na, üljön föl rá! Érzem én, hogy emelkedik alattam a Galamb, de én sem voltam ám vajból... Persze, az egész század rájött, milyen jól megtanította őt a Feri bátyja (a református egyháznak húsz éven át volt főgondnoka az öregúr) lovagolni. Eszter a lányokat nézte, éppolyan hálásan, kissé bódultan mosolyogtak, mint ő délelőtt. De már tudta, hogy nem lesz szerelmes Lajkó Pistába. Pedig nem rossz fiú. Hallani lehet, hogy a bátyjai címét is csak azért sorolja föl, hogy minden jót elmondjon róluk. „Boldogult nagybátyám” és „szegény Géza bátyám”, hiába járta meg ő a harcteret, ma is óriások a szemében. A hangjában sem pusztá önteltség volt, hanem boldogság, hogy ezeket a csodálatos embereket utánozhatja. - Ne hidd, engem nem bánt - mondta Micikének, amikor az megszorította a kezét. S újra elpirult, mert Micike nyilván nem hitte el, s egy pillanatra ő is meggyanúsította magát. - Nagyon mulatságosan beszél, de nekem nem tudna tetszeni - mondta meggyőzőbben...

A harmadik fiú Józsi volt. Józsi mint gyógyszerészhallgató a szanitéceknél szolgált, s a tavaszon szabadságot kapott, hogy levizsgázzék. Amikor besorozták, az első éve már megvolt, most tette összevontan a másodikat. A gyorstalpaló tanfolyamnak vége volt, s a hallgatók nyolc-tíz napot kaptak a vizsgai készülésre. A vizsga után ugyanis azonnal be kell vonulniuk, s akkor mint gyógyszerész-zászlósok (Józsi legalább így mondta) mennek a harctérre. Józsi ezt a tíz napot otthon töltötte. A család erre az időre egy védőkassá alakult át, amelynek egyetlen célja: Józsi s az ő nyugalma volt. Wiesmayer bácsi a maga jól szigetelt szobácskáját adta át a szemedző lugas mögött, s maga az üzlet melletti kis szobában kopogtatta éjjel a leveleit. Wiesmayernénak más időkben is megvolt a képessége rá, hogy Józsi tekintélyét - aki már a negyedik Józsi volt a Máté-családban - a lányok előtt, bukásai és furcsaságai ellenére is, fönntartsa. Most a vizsga nyomában a harctér ezt a tiszteletet áhíttá fokozta. Józsi tudatában volt méltóságának, s a kellő zordsággal zárkózott be Wiesmayer bácsi szobácskájaiba. A tízórait s az ebédet is halk kopogtatás után tolták be hozzá: megkérdeve előbb, hogy összefér-e tanulmányai pillanatnyi állapotával négy-öt lágytojás vagy egy fél kacska (a kacska volt Józsi

kedves étele) elfogyasztása. Józsi többnyire zúgolódott, hogy miért éppen most, de aztán csak ráfanyalodott az evésre; a befőttből és a forgácsfánkából többnyire pótlást is kért. Estig nem is igen dugta ki a fejét a kis szobából; ott feküdt a szétdobált jegyzetek közt a kanapén (mert, mint mondta: fekvé több vér kerül az agyba); estefelé azonban, amikor Eszti s a fiúk is ott voltak, ő is kibújt az odújából, s előrejött a zongora köré, őhozzájuk.

Ez új dolog volt, hogy Józsi a lányok közt megjelent. Többnyire csak a láthatáron szokott pumpák szétszedésébe vagy aviatikai könyvekbe elmerülten mutatkozni; most azonban volt benne valami félsz vagy rossz sejtélem, ami kíváncsiságot tette, hogy az emberekhez közelebb bújék. Tétován állt meg a küszöbön, s kiálló foga körül egy kis mosoly terjedt szét (amit az, aki nem tudta, hogy mit jelent az arcán, szégyenlősnek is mondhatott); az, hogy ő a húgai s azoknak az udvarlói közt megjelenjék, önmaga számára is szokatlan tünemény volt, a lányok rendkívüli gyöngédséggel támadtak, a küszöbön megálló alakra, aki hunyorgásával is érzékei s feje káprázását bizonyította a kis szobában lefolyt nehéz munka után. - Gyere, Józsikám - ugrott föl Micike -, agyon vagy tanulva! Gyere ide hozzám - s lehúzta maga mellé a kisdíványra. - Szegény gyermek! - nézett végig rajta a zongora homorulatából Amál is. - Egész bágyadt a szeme!

Minthogy Amál Lajkó Pistán próbálgatta szemöldök felhúzásokból, mély, kérdő tekintetekből s gyors nevetésekből álló arcjátékát, Micike pedig Sanyit igyekezett album vagy emlékkönyv nézésére a kisasztal mögé vonni (ők különben is a húgai voltak), Józsi végül is Eszter mellé telepedett le. A család áhítatából Eszterre is átragadt valami. Ha érzett is némi mulatságost a kimerült Józsiiban, aki fejét a kezébe támasztva, mint egy felhőben, ült a fáradtságában; elég volt a harctérre gondolni, s egyszerre mély részvétellel telt meg a gubbasztó alak iránt. - Nagyon fáradt, ugye? - kérdezte Józsitól gyöngéden. Mire Józsi, előbb csüggedten, mint aki lehetetlen dolgok ecsetelésébe kezdett, aztán szinte nekibátorodva, hozzáfogott a panaszkodáshoz. Ha egyszer belejött, bámulatos aprólékossággal és makacssággal tudott panaszkodni. Mintha az fontos közügy lenne, hogy az ő feje zúgásáról, a képletek tömkelegéről s a patikusok harctéri szenvedéseiről a világ pontos képet nyerjen. - El tudja képzelni, mi az, ennyi képletet két hét alatt beszédeni? Hallgassa csak: paradiokszimeta diamido arzenobenzol. Ez csak a neve. Akkor pontosan kell tudni, milyen atomokból áll. Például céhathánég-céoháócécécéhárom. S egy oldalon van ilyen, megszámláltam, húsz! S az akkor még csak egy tárgy. Akkor még hol van a gyógyszerhatástan, az analízis? Odaadnak magának egy port; határozza meg: mi az? S ha legalább tudnám, miért szedem be? De holnap szétlővik a fejem, s a szalvarzánt meg a barbiturátokat mind hiába szedtem be! Egy gránát az egészet odakeni a Doberdóra!

Esztibben volt egy kis gyanú, hogy tényleg olyan nehéz-e az a gyógyszerstan; a hallottak azonban elég félelmetesen hangzottak, s Eszter igyekezett szörnyülnöködni. Józsit, mint a jó színészt, a hallgatóság mindjobban belelovalta. Lassan mindenki órá figyelt. - Sose tanulj, öregem! - vigasztalta Lajkó Pista. - Majd fölveszed a katonaruhát, kár, hogy nincs egypár vitézséged, s nyugodtan odaülsz; az uniformis felel helyetted is. Énvelem vizsgázott egy pofa, tüzérhadnagy volt, öregem, gyönyörűen végigdekorálva; signum laudis, vaskereszt; odatette a professzor elé az asztalra a kezét, s nem szólt az egy szót sem. De hát mondjon végre valamit, könyörgött neki a professzor. Amit tud. Végre is nyögött valamit a ius connubiiról. Józsi tiltakozott, hogy náluk ilyen könnyen adnák a diplomát. - Te nem ismered az öreg Winklert. Attól széteshetik a világ; méregkeverőket a hadseregre sem szabad rábocsátani. S ha legalább tudnám, minek tanulok. De a vége az lesz, hogy rám boríthatják szemfedőnek a diplomám. - Ne félj te attól! - harsant föl Pista. - Én húsz hónapot voltam a fronton, de még nem láttam patikust meghalni. A legrosszabb esetben is a Hilfstellére kerülsz, de több mint valószínű, hogy egy Armééspítálba. Józsit ez a beszéd felbőszítette. Nem elég, hogy a bőrit ki kell vinnie, még azt mondják, nyaral odakinn. S történeteket mondott el, hogy kapták el az egészségügyi osztagot

az oroszok, mert a bakák, akik fedezték volna, elléptek mellőlük. - S ott állsz, barátom, fegyver nélkül, egy nyomorult pisztollyal. Akkor aztán érdemes volt azt a sok képletet beszélni! - Hogy mondtad ezt az elébb? - szólalt meg Micike mellől Sanyi. - Paradioksi... Józsi mondta. - Most mondj még ötöt. Józsi nagy makogva elmondott még négyet, de már nem ilyen hosszúakat. Sanyi, mintha semmi sem lett volna, elismételte a képleteket. - Énnekem persze fogalmam sincs a vegytanról - mondta. - De gondolom, ha érti is az ember, nem lehet olyan nehéz! Mindnyájan kényelmetlenül néztek a gimnazistára. - De ez még mindig csak öt! - mondta Józsi bizonytalanul.

Egy uzsonna után Lajkó azt ajánlotta, menjenek sétálni. A zongora melletti zugban, a vitrin és a kottatartó közt egymás szájában voltak; séta alatt a párok jobban széthúzódhattak. Attól fogva minden délutánjuk sétában végződött. A városban nem volt park; a faszínház mellett volt egy „népkert”, de azt a háború óta nem ápolták. A szélén egy céllövölde árvált; beljebb papírok málltak vagy pörögtek, aszerint hogy nedves vagy száraz volt az idő; a fák alján föltört a csihatag, s nem idevaló katonák húzódtak közé a párjaikkal. Tavasszal, a sok kilométer széles városban mindenki a maga kertjében dolgoztatott; akinek meg még azontúl is volt szellőzhetnékje, a Rákóczi utat mérte vagy a Kossuth-szobor alá ült ki a padokra. Így kaptak rá a csatorna melletti töltésre.

A csatorna ott folyt el a város alatt, jött fönről, s lenn tűnt el, valahol a körtöltés táján. A régi tó helyén vitte le a talajvizet. Az útirány mindig ugyanaz volt: a Városház tornya alatt kifordultak az épülő villasorra, mely mint egy Pompeji, burkolatlan úttesttel s tető alá mentett vagy csupaszon maradt falakkal őrizte a háború kitörésének pillanatát. Néhány száz lépésre, a kishídnál, már ott volt a csatorna; az úttest alól lépett ki piszkos, zöld vizével. Hálnak is kellett benne evickélni, mert korhadt ladikjában egy öreg, fehér mellszűrű halász vesződött rajta a kézi hálójával. A csatorna túlsó oldalán egy sor fűzfa, a tornaegylet elhanyagolt kertje s fakocsmája; az innensőn töltés, azon mentek ők. Jobbra, a kis vityillók körül egypár palántázó asszony, s a tavasz díszletül néhány göcsörtös szilvafa. A körtöltésen innen ott volt az a kis nádas, amelyre a város felől Eszterék zöldségeskertje is lejött. Eszti itt szokott elválni a többiektől; a kerítésen megvolt a belépésre a léce, s a kisajtón ment haza.

Az egész utat félóra alatt is meg lehetett tenni, de ők nem siettek. Rendesen Lajkó ment elől Amállal. A körvonalukon is látszott, hogy milyen élénk, feszült társalgásban vannak. Amál csapkodó ruhája karcsún rajzolódott bele a nap piros feltjába; Lajkó pedig meg-megállt, és sasorra oldalt fordult a lány felé. - Miért, maga nem hiszi - hallatszott, ha közelebb értek, Amál hangja -, hogy a férfi és nő közt barátság lehetséges? De messziről is: - Az öreg Deák Béni. Azt kellett volna magának ismernie, Amál. Igen rossz tanár volt. Isten nyugosztalja, de elsőrangú nevelő. Hm, milyen pofonokat tudott az adni. Hanem tanítani, azt nem szeretett. Az még az öreg Dóczit, az egyházi felügyelőt (pedig az kutya kemény ember volt), még azt is az osztályajtóból leste. Ha azt látta, hogy más osztályba megy be, képes volt ott szivarozgatni tovább az ajtóban... A sor végén, messze elmaradva, Micike és Sanyi jött. A lány élénk beszédben, Sanyi egy tavalyi kórával csapkodva, s az elől járók után tekintgetve. Ők rendesen Amál jellemét boncolgatták. Micike intim emlékekkel gyógyítgatta a tönkretett fiút, Sanyi pedig egy-egy általános axiómába foglalta össze tapasztalatait az asszonyokról. - S ne higgye, hogy Amál nem rendetlen - mondta Micike. - Képes otthagyni a pallón a ruháját kifordítva. Boldogtalanná fogja tenni az urát. - Nem gondolja, hogy az embereknek ez a rendeltetésük a földön? - felelt a szomorú orrhang. - Mi? - Hogy boldogtalanná tegyenek valakit!

Ők ketten Józsival többnyire a középén mentek. Hol az előreugratókat intve, hogy ne siessenek, hol a boldogtalanokat várva be, ha nagyon lemaradtak. Józsinak ilyesmik iránt, mint fák, bárkák, halak, nem volt sok érzéke. Hogy mégis beszívta a tavaszt, a panaszkodásán

látszott. Se jobbra, se balra nem nézve, idekinn is folyton panaszkodott. De most már nem olyan egy helyben topogva, mindig csak a képleteket meg a Doberdót emlegetve. A friss levegőtől nagyobb köröket írt a sorsa fölött; előbből kezdte és messzebb tekintett. Eszti most hallott először olyat, hogy Wiesmayeréknál valaki Karola nénire panaszkodni mert, Józsi is nyilván csak a halál bátorította fel rája. Az ő élete ott hibázódott el, hogy az anyja mindenáron gyógyszerészt akart csinálni belőle. Az apja is gyógyszerész volt; a patikájuk még megvan, bérben, Lajosfálván. Anyuska alig várja, hogy abba a patikába az egyik gyereket beledugja. De miért nem taníttatta ki Amált patikusnak? Miért neki kell az életét a drogok közt eltölteni? Eszti tudja, hogy ő mindig a technikáért élt-halt. Gépészmérnök akart lenni. Az, hogy a fizikából nem volt jó, nem számít; a tanárok csak a vezetésekhez értenek, az elektrotechnikáról meg az aviatikáról dunsztjuk sincs. Ha a háború ki nem tör, ő az anyjával is szembeszállt volna. De azt mondták, ha gyógyszerésznek megy, nem viszik ki a frontra. És most itt van: gyógyszerész is, s éppen úgy otthagya a fogát vagy még jobban, mintha gépész lenne.

Eszter mondott valamit időnként Józsinak. Hogy minden pálya szép, s ha egyszer patikus lesz, abban is talál majd örömet. Vagy hogy elég fiatal még, lehet még gépész is. Hát az a sok fogoly, aki a táborokban sem patikusságot nem tanul, sem gépészséget! De közben a sétát, a vörös napfoltokkal keresztbehúzott fákat, az illatos földeket élvezte. S noha Józsin őszintén megesett a szíve, ez a sajnálkozás is élvezet volt. Lám, itt megünn hatan, a töltésen, mindenkinek van a szívében valami, s azt elmondja, kipanaszkodja. Néha a sor élén menők megálltak; az öreg halász fogott valamit ott lenni, vagy egy béka nézett ki düledt szemmel a sárlyukból. Olyankor ők is beérték őket, s a hat szétszórt emberből egy kis gomolyag lett a híd karfája felett. Elnéztek a város felé vagy messze, amerre a nap ment le, Szegednek. Innét, a volt tó völgyéből olyan imponáló volt a város. A gimnázium meg a városháza mintha bástyákon állna. Csak nevelték: a tornyok is egy várnak a tornyai. Amarra meg fehér foltok csillognak a látóhatárban. Az már az árvíz, amiről az újságok írnak. Vitatkozni lehet, hogy a kiöntött Tisza-e vagy a vadvíz, ami a szomszéd megyéből szakadt át ide.

A fiúk közt az együttes ácsorgások alatt ki-kicsap egy ellenséges szó. Most már biztos, hogy Oroszországban csakugyan forradalom van. Lajkó Pista arca azt mutatja, hogy az ő feje padmalyaiban megforgott a hír, s oka van rá, hogy a hangja elhuncutosodjék tőle. - Én ebből azt orrontom, gyerekek, hogy előbb itthon leszünk, mint hittük. Az ilyesmi nem szokott megállni; a muszkák békét fognak kérni. - S Amerika? - kérdezte Sanyi, orrhangjában egy ingerült zöngével. Eddig tán nem is gondolt Amerikára, de most úgy mondta ki, mintha ő s Amerika közös tervet készítettek volna ez ellen a boldogtalan gargalizáló optimizmus ellen. - Amerika, öregem? - kicsinyelte Lajkó. - Amerika nagy nép, de katonailag tökéletesen gyermek. Te nem voltál katona, nincs fogalmad róla, mi az, csak egy zászlóaljat fölállítani! Most képzeld el, egy egész hadsereget... Ha a dolgok úgy mennek, ahogy én kiokumláltam, az amerikaiak nem jutnak tovább a szervezkedésnél!

Józsi azt mondta, hogy a háborút a mérnökök döntik el. Az angolokat a bűvárhajók fogják térdre kényszeríteni. De ahhoz még egy év kell, s azalatt ők rég a föld alatt lehetnek. - Na, csak figyelj rám, Józsikám: három hónap, s ész nélkül békét kérnek. - S ha én azt mondom, hogy mi fogunk ész nélkül békét kérni? - mondta Sanyi az erőltetett nyugalomába belesápadva. - Ez destruktív beszéd! - szólt rá szigorúan Józsi. - Gyerekek, ne veszekedjete! Mit veszekedtek ilyen butaságokon! - sietett Micike kotlás-csapásokkal az ő fia védelmére. - Igaza van, Micike - mondta Lajkó Pista jóakaratóan. - Az én Sanyi barátom, mint afféle könyvember, pesszimista. Ti összeolvastok, barátom, ezt-azt, Schopenhauert meg Kantot, meg nem tudom én, mit, s a végén úgy lóg az orrotok, mintha a gombotokat keresnétek. Az élethez optimizmus kell, barátom. Nézz meg engem, két hét múlva tán úgy kell innen-onnan összekanalazni, s én nem veszem el a jókedvemet... Várjon már, hova siet úgy, Málcsika?! -

kiáltott Amál után, mert az, mint aki unja az efféle vitát, elindult maga a körtöltés felé. - Mondtam már, hogy nem vagyok Málcsika! Nem bírom azt az édesmálé nevet! - Jó fiú ez a Lajkó Pista - mondta hálásan Eszter. - Csak az a baja szegénynek, hogy buta - hagyta rá sötét rezignációval Sanyi. - Igaz, hogy ez nem tartozik a nagyobb bajok közé!

Az ilyen karmolkozások azonban nem voltak túlságosan sűrűek (néha Micike és Amál is összecsaptak), s nem rontották meg Eszter örömét. Ő is úgy érezte, ahogy Lajkó Pista mondta az egyik alkonyattal: - Hej, hogy meg fogjuk mi, Józsikám, ezeket az estéket emlegetni, majd ha az Isonzónál süt bennünket a nap, s a gránát dobálja az ember fölött a követ. Te ugyan valami jó Hilfsplatzon leszel akkor is, Józsikám; de azért neked is biztosan eszedbe fog jutni: hej, amikor Micikével meg Esztikével meg Málcsikával, pardon Amállal, kóboroltunk a töltésen. S tán maguknak is eszükbe jutnak az öreg harcosok. Mert igaz, hogy ez a csatorna csak egy bűdös pocsolya - most ugyan elég nagy ez is, mert dagasztja a föld árja -, de láttam én ezt a nyáron, hogy szinte nem is tudja az ember, van-e víz a zöld takony alatt. Az ember szíve azonban nem azt nézi, hogy hol sétál, a körtöltés alatt vagy a Riviérán, hanem hogy kikkel, meg hogy hogy érzi magát, s én nem tudom, maguk hogy vannak vele, de én nagyon jól érzem itt magamat. Utoljára tán a háború előtt éreztem ilyen jól magamat, kinn Gorzván. Szegény, istenben boldogult Géza bátyám akkor még élt...

Amál úgy hallgatta ezt is, mint Lajkó minden szívföltárását, a vadvizek felé nézve s egy bokrot csapkodva. Micike a Sanyi szemébe igyekezett nézni, mutatva, hogy Sanyi okos és Lajkó buta. Józsi tökéletesen süket volt az alkonyatra meg az efféle ellágyulásra is, és szórakozottan mosolygott. Eszter azonban úgy érezte, hogy ha Lajkó sokat gurgulázza is a meghatódást, alapjában igaza van: az olyan tél után, mint az övé, ez a csatorna mégiscsak egy szebb világ erre, s a többiek gondolhatnak akármit, lesz perc, amikor mégiscsak azt fogják mondani: akkor áprilisban, a csatornánál.

Az utolsó nap, Józsi fölutazása előtt, az eső elverte a sétát. A szalon sarkában nyúzták a lórumot, a kisasztalon. Józsi ebben a játékban nem volt valami nagy mester; a kártyák folyton a kezében maradtak, s ez ingerültté tette. - Milyen ostoba játék ez, szégyelleném, ha nyernék benne! Jöjjön, Eszter, játsszunk egy parti sakkot! Eszter meg a sakkhöz nem értett, éppen csak a húzásokat tudta. A figurái, amelyeket ő nagy ártatlanul előretolt, egyszer csak a Józsi markában voltak. Ilyenkor mindig elnyúlt kicsit az arca, s ez Józsit annyira mulattatta, hogy megfeledkezett a másnapi utazásról, s a kiálló foga után a többiek is előjöttek a leffedt ajka alól; csak hogy a térdét nem verte a mulatságtól. Rá volt írva, hogy nagyon hatalmas, fufangos fickónak érzi magát, aki a gyámoltalan Eszterrel úgy játszik, ahogy akar. Időnként még vissza is adta neki a leütött bábuját, s új hahotára készen figyelte az Eszter ide-oda járó szemét. A jókedve Eszterre is ráragadt. Ő is bele-belekaccintott a Józsi rőfögésszerű döcögéseibe. Mulatságuk a lórumozóknak is föltűnt. - De jókedvetek van! - szóltak át kíváncsian.

A második játszma után Józsi összefogta kövér markában a bábukat, s a tábla fölött kissé áthajolva azt mondta: - Kár, hogy asszonyokat nem engednek a harctérre. Elvinném magammal; elsakkozgatnánk a kavernákban! - Ó, ott annyira félnék - nevetett Eszter -, még könnyebben elkaphatná a lovaimat. - De nevetnénk legalább - mondta Józsi. S mint aki súlyos témára ért, ahol elfogy a nevetés, s jön a komor való, rendetlen fogai visszabújtak az ajka mögé. - Nem nevetnivaló ez, Eszterke! Tán sosem ülünk így többet a sakktábla fölött... S a behúzott pillantása ellenőrzőn fürkészte Esztert, hogy ellepi-e a pára erre a sötét gondolatra a szemét.

Este Eszter nyugtalanabb volt, mint máskor. Nagytata kinn volt már harmadnapja a tanyán, nagymamuska valamelyik régi, kedves regényét olvasgatta. Beesett kis arcát s a könyvet a lámpa szép aranymedalionba foglalta; a szája köré azonban csak nem ült ki a hajdani

ellágyulás. A szag, mintha csak a harcterekről jött volna, melyektől Józsi annyira félt, az egész lakást elárasztotta. Eszti kiment lélegezni a folyosóra. A nagy, íves tornác csupa holdas lapból s éles határú árnyékból állt; lenn az udvaron is gonosz, egyenes vonalak választották el a fantasztikus homályt a valószínűtlen világosságtól. Eszter nagymamuskára gondolt, hogy meg fog halni. Ő is érzi; szörnyű lehet érezni, hogy meghal az ember. Milyen jó, hogy ő még él! Itt van fölötte az ég sötétkékek mezejében a hold, s az egész élete hátravan még. Úgy megmámorosodott attól a sok-sok perctől, ami a tavaszi hold alatt mind órá vár még, hogy valami jelet akart adni a világnak magáról. Nekihejtotta a fejét a tornácoszlopnak, s egy nagyot sóhajtott. Az udvar mélyén egy reccsenés felelt a sóhajtasra. Az udvaros árnyéka vált ki az istállóajtóból. Ki tudja, mióta nézi őt, az árnyékba húzódva? János bácsi is észrevette, hogy észrevették; csinált még néhány kis neszt a sarkával-torkával, aztán szép csendesen felszólt: - Szellőzik a kisasszony? Hát arra való idő! - Majd, hogy nem kapott választ: - Hanem a kertünkre elkéne egy kis gyomlálás! Nagyon hanyagoljuk mostanában. A gaz nagyobb már, mint a borsó!

Józsi után Lajkó Pistát is „beszippantották”, előbb, mint számította. S nemcsak a két fiú tűnt el; néhány nap múlva a csatornaparti béke is odavolt. Úgy kezdődött, mint egy tréfa. Mintha az egész világ összebeszélt volna, hogy neki Józsiba bele kell szeretnie. Őelőtte a keresztanyja pedzette először. Benn susmogtak a nagymamuskával a belső szobában. Ő nem nagyon zavargott, azt gondolta, nagymamuska betegségéről van szó. Ahogy belépett, mind a ketten rájanéztek: az a mosolygás volt rajtuk, amellyel idősebb nők néznek a fiatal lányra, akinek az ürügyén szerelemről, hozzá ártatlan szerelemről duruzsolhattak.

- Hallom, milyen hódítást tettél - szólt rá keresztmama, a kis, ködös szemében a huncutkás fény a hajdani frufрукat kereste. De még nagymama összefogott szája köré is kifényesedett egy kis ellágyulás. - Én, keresztmama? - tette a mellére Eszti a kezét, és elpirult, kicsit tán hiúságból is. Az előző nap egy férfi erősen megnézte őt az úton. Keresztmama mindenkit ismer, hirtelen azt gondolta, egy új Lajkó Pista. - Csak ne tettesd magad, tudjuk, kit babonáztál meg... Pedig ez nagy szó - magyarázta megint az öregasszonynak. - Mert az illetőről sehogy se tudtuk elképzelni eddig, hogy szerelmes legyen. - Nem tudom, kire tetszik gondolni - mondta most már Eszti igazán zavarban, de amellett kíváncsian is. - Én nem vettem észre, hogy megbabonáztam volna valakit. - Nem is sakkoztál senkivel kettesben? - hunyorított Pohlne hol rá, hol a nagyanyjára. - Csak nem Józsit tetszik gondolni - nevetett föl Eszter meglepetten, de kicsit csalódottan is, hogy ő hát a tündérkirály, akit a célozgatások és mosolygások ígértek. - Az egész társaság őket figyelte, hogy milyen jól mulatnak - magyarázta megint Pohlne az öregasszonynak. - Ez volt hát? - mondta ki Eszti félig a gondolatát. - Józsi nyert, s én örültem, hogy elfelejti a baját.

Érezte, hogy kissé bolondosan nevet, de olyan mulatságos volt, hogy keresztmama fürkészve nézte őt, a bolondos nevetését is biztos szerelemre magyarázza. - Ez - mondta Pohlne. - Józsi meg örült, hogy te örülsz, így szokott az jönni. - S hogy Eszti tovább nevetett: - A húgai persze húzták őt utána - magyarázta nagymamuskának, de úgy, hogy Eszter is értse. - Láttuk, jól érezted magad Égető Esztivel. Már ahogy szokás. Azt hitték, majd rájuk ripakodik, mert mindig olyan társaságkerülő volt, csak az aviatika meg a kísérletek. De a mi Józsink nem. Tetszik tudni, mit mondott? „Vegyétek tudomásul, Eszter az egyetlen lány, akivel érdemes beszélgetni.” Hát így állunk, kisasszony - mérte végig megint a piruló Esztert, aki még mindig kacagni próbált, de már inkább csak pirult. - Ó, még sokat gondolkozik a Józsika addig - mondta a beteg, mint aki megszokta, hogy a jó termést nem szabad elkiabálni. - Na, nem olyan sokat gondolkozhat - hunyorított keresztmama. - Eddig talán már megvan a vizsgája. Gyógyszerész úr. Patikája is van, már csak a háború végét kell megvárnia.

Keresztmama beszédiben Esztert egy pont illette mélyebben. Ahogy Józsi azt mondja: „Vegyétek tudomásul.” Ezt az egyet nem tudta kacagással leöblíteni. Az persze csak tréfa, hogy Józsi öbele... Keresztmama mindent a lánykorán át néz, a mostani szürke éveket is. Az a mondat azonban egy picurka kép: látni benne Józsit, amint Amál és Micike ingerli. Egy ideig csak pislog apró szemével; olyan ilyenkor, mintha mindjárt nekirohanna valakinek, aztán egyszer csak dobbant egyet: „Eszter az egyetlen lány.” Az, hogy érdemes beszélgetni vele, természetesen még nem „szerelmes vagyok belé”. De azért vagy épp azért, jólesik. A Wiesmayer-ház tisztelete Józsi iránt Eszterbe is beivódott. Józsi: az két lény volt, az egyik, akin, mint ő is most, mihelyt elképzei az ember, azonnal mosolyognia kell, a másik az, aki felé Wiesmayeréknál minden féltés és kacsailat száll: - az utód, a feltaláló. Megpróbálta elképzei Józsit szerelmesnek... Mit csinál? Ül, s a fejét fogja vagy méri a szobát? Még csintalanabbat is elképzei, ahogy fekszik a kanapén, és a díványpárnát cirógatja. De az az egy mondat a legmulatságosabb képek alatt is tartotta magát, s bizsergette az önérzetét.

Egy kis szívdobogással - mulatsággal és kíváncsisággal ment át Wiesmayerékhoz: vajon Amálék előhozzák-e Józsi nyilatkozatát. Szó szerint nem hozták, de az a mondat ott bizsergett az egész Wiesmayer-ház viselkedésében. Mindenki elevenebb és kedvesebb volt. Karola néni nemcsak hogy két ujjá közé vette, szokása szerint, az arcát, de gyöngéd és figyelmes szemekkel soká elidőzött rajta, mintha újra kellene tanulnia, a Józsi szerelmével nézve, a vonásait. Amál is mindent elkövetett, hogy azt a kis leereszkedő vonást a modorából eltüntesse. Új kottái jöttek, azokat mutogatta, s megint előhozta a régi terveit: ha levizsgázott, följár franciaórára a néniékhez, s egymással is franciául társalognak. A nagy eseménnyel persze Micike volt a legjobban tele. Szinte golyószeme nőtt tőle, kész minden percben a kipukkanásra, éppúgy mint az arca, amely most majdnem hogy szép volt a láztól és titokzatosságtól. Alig várta, hogy Esztert egy kis suttogásra, vihogásra félrehúzhassa. - Jaj, olyan boldog vagyok - hadarta összevissza. - Ugye, a sógornőm leszel? Anyuka megtiltotta, hogy beszéljek neked róla, de Józsi szerelmes lett beléd. Amire persze Eszti nem győzött tiltakozni, pirulni, menekülni.

Másnap megjött Józsi sürgőnye; levizsgázott. Eszterért külön staféta jött, hogy megcsodálja. A szöveg csak ennyi volt: levizsgáztam, de az aláírás: Máté József gyógyszerész-zászlós. - Ó, milyen édes; elképzelem, milyen büszke a kisöreg - nézegette Micike ellágyulva a papírt. - Teneked nem sürgőnyzött? - nézett Eszterre. - De miért sürgőnyzött volna? - pirult el Eszter, s hogy Micike elhallgasson, durcásan összehúzta a szemét. - Ha ilyen leszel, nem jövök hozzátok többet. Harmadnap azonban ott volt kezében a levél. Nagymamus vette át, míg ő a városban volt. Amikor Eszter a szobába lépett, nem is csinált mást, csak ült, előtte a levél, s a tokban a szemüveg. Nyilván minden tanulmányozhatót: feladót, címezést, bélyegzőt végigvizsgált rajta, s most ült s tünekedett. - Esztikém, leveled van - mondta olyan hangon, amelyben szemfedő meg mirtusz is volt. - Leona nénitől? - örült meg Eszti. De már látta is, kitől. - Ja - mondta. Megnézte visszajáról is a borítékot, s anélkül hogy szólt volna, kifordult.

Ez már súlyosabb dolog volt, ha Józsi levelet írt. Az a tréfás bizsergés, ami Józsi állítólagos szerelmét körülvette, megszűnt. A levél jó vastag volt, a borítékján igen csúnya, kaparásszerű betűk. Józsi büszke volt rá, a csúnya írására, mintha egy föltaláléhoz az is hozzátartozna, hogy ne tudják az írását elolvasni. Mit akarnak ezek a hol konok, hol türelmetlenül elkapkodott betűk - „Égető Eszterke úrleánynak” - övele? Nézegette, forgatta, de csak nem volt kedve kibontani, mintha kiszabadulhatna belőle valami. Már megfőzött, s még mindig ott volt a kötőjében. Akkor hirtelen elnevette magát, s ott a kamrában, ahova a tejfölerért bement, egyhuzamban elolvasta vagy inkább kitalálta. Nem, Józsi nem kérte meg, ilyesmi, hála isten, nem volt benne. Mert ahogy ott forgatta, már ez is fölmerült benne, hátha ilyesmi lesz. „Kedves Eszterke, most már gyógyszerész vagyok, legyen a feleségem.” Nem is tudta, miért

lett volna ez olyan szörnyű, hisz egy lány nevethet az ilyesmin; még dicsőség is. Ő azonban nem nevetett volna. Amíg a levelét nézte, rágondolt, s először érezte, hogy Józsi makacs, Józsiiban akarat van. Ez után a nyomasztó érzés után a levél szinte megnyugvás volt.

Józsi úgy írt, ahogy beszélt, maga elé nézve, magáról panaszkodva. A vizsgán most már túl van; egypár órai büszkeséget szerzett neki, most már ő is diplomás ember, gyógyszerész úr; de ez csak egy délután tartott. A kollégái erőltették, hogy menjenek mulatni. Azt hittek, majd berúg, ő azonban irtózatossan bírja a bort. A többiek már mind tökök voltak, a mulatóbeli lányokkal erőszakoskodtak, őneki azonban semmi kedve sem volt. Ott ült a borosüvegek közt, s arra gondolt: mit ér a diplomám, ha holnap átmegy a fejemben egy golyó. Többet érne ennél az egész rajcsúrnál, ha Eszterkével sakkozhatnék. Eszter legalább megérti az embert. De mit mondhatna ő ezeknek a nőcikéknek. Ezek csak azt nézik: kinek mit szednek ki a tárcájából. Sajnos, most az is csak baj neki, hogy Eszter úgy megértette őt. Amíg rá nem szokott, hogy Eszternek a lelki életét feltárja, megvolt magában, nem kellett neki senki, belemerült a könyveibe, a technikába. Most azonban megszokta Esztert, már alig várja, hogy bevonuljon a káderhez: ott mégiscsak ellógatják az emberrel a napot. De délután ötre ott is szabad lesz, s akkor ott is kezdődni fog ez a nyugtalan érzés. Az ember tesz-vesz, és semmihez sincs kedve. Az utolsó nap már megtanulta, mi ez. Pedig akkor még előtte volt a vizsga. Bezárkóztak a barátjával a szállásukra és tanultak. A barátjának volt feketéje, csak úgy vedelték a feketét, bögreszámra, de ha egy-két órára abbahagyta, elébb egy kis bágyadtságot érzett, elnyúlt a díványon, de aztán ahelyett hogy kipihente volna magát, ott is gondolkozni kezdett. Szinte a lábát is érezte, amint Eszter mellett megy, s az ő pályájáról beszélgetnek. Vagy ott ülnek, mint utolsó este, a sakknál, s nevetnek, hogy Eszternek, amikor a lovát leüti, hogy megnyúlik az arca. A társa még kérdezte is: - Te mit röhögsz magadban? De ez nem volt olyan igazi röhögés; mert rögtön utána ott volt, hogy Eszter nincs itt, és nem is lesz, mert háború van. S ez olyan rettenetes volt, hogy fölkelt, s elkezdett járkálni. „Te mit járkálsz - mondta a társa. - Inkább tanulj.” S igaza lett, mert a szervesből pont abból kérdezték, amit akkor olvasott el. Amióta azonban már tanulni sincs mit, az embernek egyenesen meg kell örülnie.

Eszter nem tudta, nevéssen-e vagy meghatódjék. Nem volt a Józsi levelében semmi szerelmeslevél forma. Még a szerelem szó sem fordult benne elő. Egy-két helyen volt csak érezhető, hogy eszébe jutott ilyesmi, s akkor bevágott egy-egy fennkölt szót, mint „lelki élet” meg „együttérző” meg „feltárja”. De az ilyen szavak kitáncoltak a levélből: az annyira Józsi volt, hogy szinte a szája szagát (volt egy kis szájszaga) is érezni lehetett közben. Abban, amit leírt, nem volt mit kételkedni. Józsi leszólta az írókat, skriblereknek hívta őket, de nincs az az író, aki hívebben leírná az állapotát, mint ő azt az új érzést. A kutya rázza így a füléből a vizet. Eszternek rá kellett ismerni, ez csak a szerelem lehet. Józsi állandóan magáról beszél, nem is tud mással foglalkozni, s mégis egyre azt írja: „Eszter, Eszter”. Ahogy a sétákon a vizsgát meg a háborút hajtogatta!

Ez olyan furcsa volt, hogy van egy ember, aki állandóan azt gondolja, hogy Eszter, s hogy az épp Józsi legyen. A szíve sarkában egy ördög azt mondta: pukkadjunk rajta. De az a régi Eszti volt, a mostaniban, a nagylányban a tapintat szólt: sajnálni kell, megérteni szegényt. Józsi csak azt hiszi, hogy szerelmes. A honvágy az, amit úgy hí, hogy Eszter. A töltésen a séták, az, hogy épp mellette ment. Vele, Eszterrel érte az a kis öröm, ami a háborús tél után neki is olyan édesen jött. S most rázza a fülét: a szerelme abból áll, hogy türelmetlen. Egy kis ártatlan szokás. Eszternek elmondta, hogy mérnök szeretett volna lenni - s most nem bír lemondani róla. Egészen beleőrül.

Még fel sem dolgozta magában Józsi levelét; az ebédnek már új akadályja támadt. Micike zörgetett ott lenni; nem tudta a délutánt kivárni; valami csatvétele ürügyén ő állított be. Eszter a

sürgöny óta nem volt odaát. Azok a célozgatások a sógornőjéről, ha tréfák is, nehezebbé tették, hogy átjárjon. S most döbbenet kereste Micikén a lefolyt három nap történelmét. A kis csimpánzarc foltos volt a sok dörgöléstől; szemén megfeszítve kellett tartani azt a hártyát, ami a könnyeket fogja, hogy legalább amíg Eszterrel beveszik maguk valahová, el ne pattanjon a hunyorgása. Eszternek minden éghetőt le kellett húznia a lángon, mert Micike egy percet sem bírt várni. - Gyere, Esztikém - suttogta fojtott hangon, mint akinek ez az utolsó mondata. - Menjünk valahová, ahol nyugodtan beszélhetünk - s húzta őt. Eszter szobájába mentek; át a másik oldalra. Mialatt összefonódva, a titok közös köpenyében átmenekültek, Eszternek az is megforgott a fejében, hogy tán az ő és a Józsi dolgában történt valami. - Mi az, Micikém - kérdezte sápadtan, odaát már. - Mondd, mért élek én? Mért nem tudok egy tüdőgyulladást kapni - borult odaát Micike a pianínóra.

Az, hogy Micike nem akar élni, egy kicsit megnyugtatta. - De miért? Mi történt, Micikém - húzta át a pianínóról zavartalanabb részvétellel a maga nyakába. De Micike általánosságokat akart csak mondani: a lelkiállapotát megmutatni. - Egy varrólány, nem is varrólány, az a nyomorult kötszövőgyári lány, hidd el, százszor szerencsésebb, mint én. Én nem is tudom, szabad-e még az Istenben hinne. Az lehetetlen, hogy egy Jóisten, aki olyan, mint mondják, ott üljön az égben s ezt elnézze. - De Micikém - csillapította Eszter. Már máskor is hallott a barátnőjétől hasonlót, de ez a szenvedélyes hang, amíg az okát meg nem tudta, mégis megdöbbenett. Arra gondolt, hogy tán mégis az első feltevése volt helyes. - Ó, szörnyűket beszélsz - s megtapogatta kis köténytövében a levelet. - Mondd már, hogy mi az?

Micikének azonban még egy fátyolnyi általánosságot kellett a történetéről letépnie. - Mondd: ez család? Ez testvér? Hogy az ember össze legyen kötve egy... nem is tudom már, hogy hívják, aki az emberek vérért szívja. Jó, én nem vagyok szép. Nem tudom a szemöldökömet húzogatni; de ez most már azt jelenti, hogy énnekem nem szabad egy kis boldogságot összekuporgatni? Hisz annak a gyári lánynak is megvan, akivel a moziba elmegy. De ha énhozzám egyszer vonzódik valaki, jön ő, a testvér... A testvér? a karvaly, s lecsap rája... S ha legalább szép volna. De nem szép. Ő sem szép. Te szép vagy, de te nem veszed el a másét, pedig te is jó tanuló vagy, te is tudnád, hogy így a nők helyzete meg úgy. De én túl vagyok már ezeken a hazugságokon, hogy testvér. Én megesküdtem szűz Máriának, hogy énnekem nincs többé testvérem. Ott járok mellette a házban, mert mást nem tehetek, de ezt sohasem fogom megbocsátani. Eszter most már végleg megnyugodott: a begyömködött levél nem fog a zsebkendő alól előkerülni. Már körülbelül tudta is a bajt: Amál, mindig csak Amál, Amál és Sanyi - s megkönnyebbülten adta át szívét a részvétnak. Józsi konok, szinte rögeszmés panaszirata után olyan furcsa volt ezt a másik szerelemtől feldúlt arcot, a testvérit csókolgatni. Hogy kapkod a szavakért, minél többet akar mondani, csak hogy amit mond, még rettenetesebb legyen, mint az, ami belülről szorítja. Micike nem volt okos, négy polgárin túl nem is tanították, s néha, amikor a legrettenetesebbet mondja, az embernek meg kell ölelnie: te bohó, nehogy lássa, hogy nevetnek rajta. De a fájdalom az nem nevetséges, s Micikén látszik, hogy igazán szenved. Mit csinált Amál? Elunta magát Lajkó nélkül. De Micike a töltést látja, ahogy ott kullogtak a végén. Egypár napja csak s már a második, aki szenved érte. Oly mély szeretettel vonta magához Micikét, hogy abban egyszerre ellágyult a pátosz, s az általánosról áttért a személyesre.

- Ti, tudom, azt mondjátok, egy kis gimnazista - szepegte a zsebkendője mellől. - Azt mondod, úgysem vehet el. De hát muszáj mindjárt az elvevésre gondolni? - fojtotta Esztibe a szót, aki az „azt mondjátok” ellen akart tiltakozni. - Énnekem elég volt, hogy volt, aki mellém ült a kisasztalnál. Az albumot néztük, s a sétákon mellettem volt. S ha legalább boldogítaná. De csak játszik vele, hogy ezalatt se jöjjön ki a gyakorlatból. Csak eldobja szegény fiút, de én nem sajnálom, hidd el. Megjósoljak neked valamit? Én már azt is tudom, kiért fogja eldobni.

Csak figyelj meg - most még nem mondok semmit -, hogy igazam lesz-e. Amál még nem ismeri, de én ismerem, s tudom: mi lesz szegény Sanyinak a vége - mondta a kapu alatt már, Eszterre bágyadt, vihar utáni csókokkal visszaakaszkodva. Eszter ott maradt még a kapuban, mert onnét, ahol a Rákóczi út fordul, tudta, hogy visszanéz még. Szegény Micike, gondolta, s megtapogatta a maga elintézetlen ügyét a zsebében.

Annyi jó volt az Amálék dolgában, hogy egypár napig senki sem firtatja Józsit. Ismerte már ilyenkor a Wiesmayer-házat. Amál királynői gögben hallgat, mint akinek azt mondták: gonosz, s most vállalja a gonoszságát. Micike pedig kísértetszerű bevonulásokban, ajtóbecsapásokban, fölemelt és odábbhajított könyvekben enged a kétféle ingernek; hogy azt, aki a testvére volt, idegen személynek tekintse, s ugyanakkor egyes hibáira, a rendetlenségére például s a maga jelenlétére figyelmeztesse. Ebben a zűrzavarban ő is elbújhatott néhány napra a maga levelével. Gondolkozott: válaszoljon-e rá, vagy mit válaszoljon, mert hiszen válaszolnia kell. Ha Józsi, Isten ne adja, csakugyan meghal a harctéren, sosem bocsátana meg magának, hogy nem válaszolt. De azt, hogy mit írhatna ő egy ilyen levélre, sehogy sem bírta elgondolni. Józsi nem kért tőle semmit, hogy hogy van vagy mit csinál. Az egyetlen kérése, hogy írjon minél többet, mert az olyan, mintha társalognának. De hogy társalogjon ő levélben? Hisz az ő társalgásuk jórészt abból állt, hogy Józsi panaszzkodott, s ő jóakaratóan hallgatta. Hogy hallgasson az ember papiroson? Mondhatna olyan együgyűséget, mint a töltésen néha, hogy még lehet mérnök vagy ügysem esik el. De most épp ő a Józsi baja, mivel vigasztalja meg ebben. Hogy majd elmúlik ez is, Józsi. Vagy: keressen barátot, vannak csendes fiúk, akik szeretnek hallgatni. Ez olyan nevetséges lenne. Azt gondolta: az itthoni eseményekről fog írni. De itthoni esemény, a Micike és Amálén kívül, nem volt. Józsit az ilyesmi ügysem érdekelné. Így megmaradt mint szilárd határozat, hogy felelnie muszáj, de maga a felelet egyre késett. Amíg csak a második levél is meg nem jött ajánlva.

Erről a levélről nem tudott senki sem, ő vette át a postástól. Sokkal rövidebb volt, mint az előző. Józsi kiszámította, mennyi idő alatt ér le Pestről a levél, s hogy Eszter mikorra válaszolhat. Ha Eszter azonnal felel, négy nap alatt a mostani postajárással is kezében kéne a levélnek lenni. Ez a négy nap már eltelt, sőt, egy féllel több, mert az első éjszaka írta, s reggel kaszárnnyába menet (kintlakása van tudniillik) dobta be. Ezt a másodikat pedig késő este írja, de még ma elmegy vele a postára. Arra gondolt, hogy Eszter meg sem kapta a levelét: levelek, hallani, elvesznek mostanában. Hibáztatja magát, hogy nem ajánlva adta föl; most szörnyű napjai vannak, amiket egy ajánlási díjjal tán megtakaríthat. S következett az ő szörnyű napjainak a leírása. Azt hitte, ha benn lesz az ezred-gyógyszertárban, a munka egy kicsit el fogja vonni a figyelmét. Az első nap úgy is volt; aznap sok rohanása volt (diploma bemutatása, kinevezés stb.), de mihelyt egy kicsit belezökkent a kerékvágásba, újra éppolyan nyugtalan lett, mint előbb. Az sem csillapítja a nyugtalanságát, hogy gyógyszereket készít közben. Főzi az infúziót, keveri a pasztákat, s majd megbolondul a várakozástól. Sose hitte, hogy a várakozás ilyen rettenetes érzés lehet. Arra is volt egy számítása, hogy mikorra jöhet meg Eszter levele a legkorábban. Ha minden jól megy, három nap. A harmadik nap már majd kidobta a manipulánst az ezred-gyógyszertárból. S képzelje el, amikor még a negyedik, sőt most már az ötödik nap sem kapott semmit. Már a harctérrel sem foglalkozik annyit, mint eddig. Csak Esztertől kapna már levelet. Lehet, hogy holnap dobják menetbe, lehet, hogy két hét vagy egy hónap múlva is itt lesz, katonáéknál nem lehet tudni, de abba, hogy Eszter nem ír, bele fog örülni. Ha egy kétkeresztes receptet kiad, a fejéhez kap, hogy jól mérte-e. De nem emlékszik semmire; a múltkor utánaküldött az ápolónak s újra megcsinálta. Attól fél, hogy megmérgezz valakit, s föbe lövik. Azért küldi tehát ezt a levelet ajánlva. A lehetőség, hogy Eszter tán nem azonnal felel, vagy egyáltalán nem akar felelni, föl sem merült állapota leírásában. Éppúgy elmaradtak a fennkölt kifejezések is, azonmód írta, ahogyan gondolta.

Eszter előkotorta újra az első levelet. A kettő közt az a különbség volt, ami egy meginduló kerék s egy javában forgó közt; ez már ledobott mindent, ami nem hozzá tartozott. De épp ezért még nehezebb volt belekapaszkodni, felelni rá. Esztert még jobban fúrta a lelkiismeret, s még nehezebben állt rá a keze. Egy-két mosolyféle még átvillant olvasás közben az arcán, de a megdöbbenés nagyobb volt már. Ez a szenvedély, ilyen a szenvedély? Nincs ebben valami iszonyú, hogy az egyik egyszer csak így, anélkül hogy akarta volna, betegségivé válik a másiknak?

- Nagymamuskám - mondta a vacsora fölött váratlanul. Asszony módra a sötét konyhában vacsoráztak. Nagytata kinn volt a tanyán, nagymamuska egyetlen lágytojáást enyészített el a kedvetlen kikotort tojáshéjon, a ragadós tányérján s a ritkán emelt és gyorsan száradó kanálon.

- Mi tetszik, kedvesem? - nézett föl a likas tojásból az öregasszony. - Nagymamuska hogy volt? Szerelmesnek tetszett lenni nagytatába?... Az öregasszony szürke arcán rég próbált ábrába ugrottak a ráncok. Egy kis szégyen, egy kis élet, egy kis elevenesség próbálkozott rajta, még mintha a szín emléke is visszatért volna.

- Látod, miket kérdezel? - mondta. - Hogy jut eszedbe, öreg, beteg asszonytól ilyesmit kérdezni... Szerelem - tette hozzá aztán mégis. - Nem tudtuk mi, mi az a szerelem. Nem volt az akkor még szokásban. - Hát a Jókaikban? Mért szerette nagymamuska annyira Jókait? - Jóka? Jóka az olvasmány. A mi időnkben kinézték a lányt, s elég volt az apjánál eljárni, a szülőket kitudakolni. Voltak kérő emberek, azoknak majdhogy az volt a foglalkozásuk. A Jóka? Már anyád is nagylány volt, amikor azt hordatni kezdtük. - S nagytata sem volt szerelmes? - Azt ő tudná - nevette el magát az öregasszony. - Én nem kérdeztem tőle...

Eszter csillogó szemmel, hitetlenkedve kutatta a megelevenedett barázdák közt az igazságot. Így elmásul az emberben a múlt? Vagy tényleg voltak lánynemzedékek, akik a férjet is úgy kapták, mint a többi rokont, az apát, a testvért, a fiút?... Egy darabig szótlanul eszegettek egymás mellett. - Hogy jutott egyszerre ilyen az eszedbe? - szólalt meg új ötlettől megvilágosodva nagymamuska. - Talán te vagy szerelmes? - mondta, s az a huncutkodó, alázatos mosoly jött ki a fönről lefelé barázdált ajkára, amellyel a betegség néz az egészségre, a kor azokra, akik tovább élnek.

Közben a szép május Micike jövődöléseit is pártfogásába vette. A postafőtiszt fia (egy bölcsészhallgató, aki Amál tanítását a vizsgák előtt átvette) pontosan azt a változást idézte elő a családban, amit Micike jóstehetségével előre látott. Eszter egy kedd délelőtt, piaci napon, a Városház mögött Sanyiba akadt. Ott ült a párkányon, amely alá a tanyai asszonyok a túrójukkal és a zöltségükkel legugyorodtak, s a vadvizektől csillogó határt nézte. - Mi az? Maga nincs iskolában? - szólt rá Eszter egy túrós kofán át. Sanyi visszafordult, s a kofák közöcskéin kikászált az útra. - Olyan fontos az, iskolába járni? Az ember megtanulja úgys, amire szüksége van... - mondta rezignáltan.

A hangja nyugodt volt, szeme a megtört, barna, a mozdulata azonban a szokásosnál is vontatottabb, s az orra és homloka orbáncosan fényes. Azon, ahogy hozzásegődött s jött a kosara mellett, a vásárlókba beleverődve, látta, hogy szüksége van a beszédre. Eszter mindjárt Micike jóslatára gondolt. - Valami baj van? - kérdezte elpirulva. Sanyi ránézett; a szemében a bánat is ott volt meg a vágy is, hogy a fájó dolog helyett valami különöset mondjon. - Igen, talán baj van... Vagy legalábbis a baj van... Látom, nem érti - mondta fölvilanyozva kissé. - Pedig egyszerű: tulajdonképpen csak a baj van. Ebből meri ki mindenki a maga baját. Az ember először azt hiszi, hogy valami baj van. Mástól is azt kérdi: mi baj van. De aztán kezd rájönni, hogy nincs mi baj, csak a baj. Baj van, ahogy maga is kérdezte. Azaz: betört hozzád is az egyetemes baj?

Eszter nem tudta, mit mondhatna erre, amiből értés és vigasz is látszódná. De Sanyi, ahogy a középük sodródott vásárlókon túl megint találkoztak, még mindig a bajnál tartott. - Én már ott tartok - mondta -, hogy számomra már csak a baj van. Nem igyekszem lefoglalni, bekeríteni, magántulajdonná tenni. - Amál? - kérdezte Eszter alig hallhatóan. - Igen, Amál. Ha akarjuk, Amál, ha nem, nem Amál: a nő. Csüggedt fejét Eszterre emelte, s okos pillantásával mintha nem is mondata hatását nézte volna, hanem magát a mondatot, az orra előtt a levegőben, mint a drámák tehetséges idegbetegei s bölcs bolondjai (nyilván érezte is a hasonlóságot), akik a más ürügyén beszélnek ugyan, de maguknak. - Nem gondolja - kérdezte ugyanezen a hangon -, hogy minden férfi ma is a maga bordájából csinál Évát magának? Úgy értem, hogy minden Amál pontosan olyan, amilyenné az ő Sándora vagy Károlya számára a sors méhében kiméretett.

Eszter nem volt járatos ebben a nyelvben, azt azonban, hogy honnan hová törekszenek, megérezte. Sanyi nem akarja Amált okolni, a sors tehet róla, nem Amál, s ezt szépnek találta. De szólni nem tudott; nem lett volna ő, ha erre a szójátékmezőre bement volna. Csendesen lépegetett a kosarával - kétszer is elment a téli cékla mellett, amelyet meg akart venni; várta, hogy Sanyi is áttér az általánosról a személyesre. - Ebben az esetben - kezdte csakugyan - aránylag megtisztelő a bukás. Ez a Schmidt Károly, ismerem őt, nem tartozik a cégéres tulkok közé. Sőt azt is mondhatjuk rá, hogy okos. Jó hideg, jeges szeme van, ezzel a német szemmel nem lehet butaságokat csinálni. De rendkívüli dolgokat sem. Arra jó, hogy az ember mindig a talpa alá nézzen vele. Remélem, tudja, kiről beszélek? - nézett hirtelen Eszterre. Eszter bólintott. - Én nem ismerem. Nem voltam azóta Amáléknál. - Én voltam - mondta, s néhány lépést némán ment Eszter mellett.

Akkor egy kocsi nyomult középük. Sanyi egy-két percig megint egymaga hányódott a szatyrok és garabolyok közt, és sehogy sem bírt visszakerülni mellé. Ez okozta-e, amikorra visszatért, az az orbáncos szín még erősebb lett a homlokán s az orrán. - Mért szépítsük a dolgot? - kezdte, uralkodva még magán. - Amit Amál énvelem csinált, azzal férfiak nem szoktak dicsekedni. Legyünk egészen őszinték - lőtt bele blazírt orrhangjába hirtelen a düh. - Engem Amálék kirúgtak. A gimnazista kirúgatott. A gimnazistát kipenderítették. A gimnazista kívül találta magát. A fogalmazás nem változtat a dolgon. - Hogy beszélhet ilyet? Micike senkivel sincsen szívesebben, mint magával - mondta Eszter. - Igen, Micike nagyon jó. Micike igen alkalmas bokor, hogy az ember Amált lesse belőle. De Micikéből elég volt. Ez kegyetlenség, de én is vállalom a kegyetlenséget, visszajáról - kiabálta egyre hangosabban. - A világon igen sok jó kislány van, sőt, tökéletes kis- és nagylányok is. Mért Amál és mért nem Micike? Vagy éppen Eszter! Azt hiszi, én nem látom, hogy maga a földi paradicsom? Bocsásson meg, hogy magához kenem magam. Látom az arcán: mire nem gondol ez a varangy, ez a gimnazista. Mert mi ebben a világban nem emberek vagyunk, hanem nyolcadikosok, bölcsészek, eladó lányok. Én ezt tökéletesen értem, s igyekszem pontosan olyan reménytelen és alázatos lenni, mint amilyen a maguk képe rólam. Az alázat azonban nem változtat a tényeken, különösen, ha a tények maguk is megalázók. S a tény az, hogy én Amált szeretem. Ezt úgy mondtam ki, hogy megmértem a szót. A kozmosz úgy van megcsinálva, hogy sajnos - vagy hála istennek, mert hisz még az ilyen szeretetben is van fenség - szeretnem kell. S ha én most eltűnök egy időre a maguk szeme elől, az nem azért van, mert ki próbálok gyógyulni Amálból vagy elbújok a szégyenemmel. Nem, ez nem volna méltó ahhoz, amit érzek.

Eszter pironkodva nézett körül, mert a beszédje most már kiabálássá vált, s ahogy az emberekbe beleverődött s tovább kiabált, olyan volt, mint egy feldühödött medve. De a hetipiac elnyelte őt is, a háborgását is. Eszternek azonban egész nap fejében volt a baktató fiú s a vontatott hangba belecsukló gúny, visszatartott harag, mely a nagy, folyton rezgő orrból hirtelen komikus, dudaszerű hangszert csinált, aztán a könnyek, amelyek a szemén nem

buggyantak ki, de az orrba lefolytak s hirtelen elfátyolozták, aztán a hatásos mondatokkal jövő tetszelgés, amely megint csak ott fönn az orrban egy diadalmas, hiú felhangot kapott, mintha annak egyik öble figyelmeztette volna érzései és mondatai kiválóságára.

Eszternek nem volt olvasottsága, nem tudta, mi Sanyi beszédében a könyvekből felszedett s mi a nyers fájdalom. Ő inkább azon a szívében levő zenén mérte ezt az orrhangot is, amin Lajkó Pista gurgulázását, s egész nap beteg volt egy kicsit, azt hitte, hogy a részvétől, de egy kicsit talán az undorodástól is. Eltökélte, hogy beszél Amállal. Persze, beszélni nehéz. Micikét kellene látnia, ahogy a pianínóra dőlt és Sanyit, ahogy, mint egy megdühödött medve, lökte ide-oda a szatyrokat. Az nem lehet, hogy Amál ezt akarja. Hisz Amál nem rossz. Amál talán csak fél, hogy nem elég szép. Vastag az állacsontja, s nagyok a kezei. Nem nyugodt, ha nem látja, hogy... Ő azt hitte, érti Amált. Amál csak próbálgatja magát, mi történik, ha fölhúzza a szemöldökét. S mi lesz, ha azt mondja figyelmes pillantással, hogy „igazán”? Ez érdekes lehet. Mintha az ember minden porcikája egy billentyű lenne, s csak meg kell rántani s történik valami: a férfiakban felbúg egy hang. Ő is érez ilyet néha az utcán. Férfiak jönnek, s látnak valamit rajta: egyik a lábát nézi, a másik a szemébe próbálja belefűrní a magáét. Ebben így is van valami mámorító. Pedig ő nem csinál semmit, csak hordja azt, amit azok néznek. Amál azonban játszik rajta. De ezért nem érdemes másoknak fájdalmat okozni. Hogy ilyen orrhang s ilyen csuklások jönnek ki az emberből, mint Sanyiból s Micikéből. Amálnak éreznie kell, hogy a séta a töltésen, az szebb volt ennél.

Délután hiába ment át, Amállal nem tudott beszélni. Amál bent tanult az ő szobájukban az új tanárjával; az ebédlőben Wiesmayerné beszélgetett a nénivel. A nyelvtanárnő és Wiesmayerné, anélkül, hogy barátnőkké lettek volna, egy idő óta összejártak. Rendesen az utazásaikról beszéltek: Wiesmayernénak inkább Bécsről és Dél-Tirolról voltak emlékei s egy-két állami szolgálatban álló fiatalemberről, akik azóta a delegációk tagjai s az állami bank vezetőemberei lettek, a nyelvtanárnőnek svájci és franciaországi penziókról és egyetemi tanárokról. Időnként németre fordították a szót; a nyelvtanárnő egy kis friss németiséggel szította meg magát ilyenkor, Wiesmayerné pedig élvezte, hogy van, akivel olyan választékosan beszélhet, mint régen a nagynénjével. Eszter rögtön észrevette, hogy Wiesmayerné, bár most is szíves, nem olyan, mint máskor: nem fogta a két ujjá közé az arcát, és nem csókolta meg, mint mostanában szokta, a homlokát. - Foglalj helyet, kedvesem - mondta. - Amál épp tanul. De Micike, remélem, mindjárt előkerül. Elküldtem a fogorvoshoz - mondta a néninek -, már állandóan bekötött fejjel jár, s az aszpirint szedi.

Eszter leült a kis, támlátlan puffra, s hallgatta, ami hallható volt. Bentről világos férfihang magyarázott: épp azon a határon beszélt, amelyen a hangsúlyok kijönnek, a szavak teste azonban az ajtóban maradt. Időnként tréfálhatott is, mert nevetések is hallatszottak. Éppen csak hogy jelezték a nevetést, mint akik még nem tudják, a másik mit tart illendőnek. Wiesmayerné s a vendége régi nagy színésznőkről, Duse Eleonóráról és Palmay Ilkáról beszéltek. A néni időnként megpróbált neki is vetni egy kérdést, de Wiesmayerné mintha nem bánta volna, mi lesz vele a székin. Egyszer Amál is beszólt. - Anyukám, elmegyek a tanár úrral, séta közben mondom föl neki a történelmet. Eszter fölállt, hogy egy széllel ő is elmegy, de Amál, úgy látszik, a szalonajtón szöktette meg a tanárját; neki éppen csak odaköszönt. - Szervusz Eszter, te is itt vagy? Mintha most vette volna észre. - Hát Józsi? - kérdezte a nyelvtanárnő. - Mit remélhet? Wiesmayerné elmondta, amit Eszter már tudott. Egyelőre a helyőrségi kórházban van, de útra készen. - Írt azóta? - szólalt meg Eszter is, büntudatból-e, vagy hogy ne üljön olyan sután a széken. Wiesmayerné ránézett: nyugodt, hideg pillantásában benn volt, hogy itt van a baj. Hogy is tudott egy tiszta tekintet annyi távolságot nézni közébük. - Igen, írt - mondta, s Eszter azt hallotta, mért, te kis színlelő, neked tán nem írt?

A kegyvesztettség szégyenében ült ott, mintha leomlott volna körülötte a ház. Már nem is próbált se szólni, se figyelni. - Haragszik valamiért rám Amál? - kérdezte, amikor szorultságából Micike kiszabadította. Amált kérdezte, mert az anyjukat nem merte. - Amál? - nézett rá Micike. Nagyon örült volna, ha Eszter és Amál közt támad valami, de nem jutott semmi az eszébe. - Olyan furcsán köszönt - mondta Eszter. - Lehet, hogy anyukát majmolja - jutott Micike eszébe. - Az igazán nem volt szép - ötlött föl benne is a családi sérelem -, hogy Józsinak nem írtál. Józsi kétszer is írt, s te nem válaszoltál. Anyuka még nem is haragudott így rád: azt mondta, hibák vannak a nevelésedben... Már még? Mért még, Eszter? Csak nem sértődtél meg? - Á dehogy, kis csacsi - dugta Eszter egy csókba a megzavarodott arcát. - Csak téged vártalak, mennem kell.

Eszter úgy ment haza, mint aki a vérét veszti. Gyenge volt, a tagjai lemaradoztak, szinte vonszolniuk kellett őket. Más nem is volt benne, amíg hazaért, se gondolatok, se gyomorfájás, se szívszorulás, csak ez a gyengeség. Még kellemetlen se volt, csak mintha az eddigi élete lemaradt volna mögötte, s most egy új partra kivetetten, ismeretlenül kéne a szürke, napszak nélküli fényben tájékozódnia. A Wiesmayer-ház volt a boldogság, az ifjúság, s oda nem mehet többet. Amál éppen csak odaköszönt, s Karola néni szürke, nyugodt szeme maga volt a száműzetés. A Wiesmayer-ház végzett vele; még Micike is megrótt: hibák vannak a nevelésedben.

Hisz mindig ott bujkált ez bennük, hogy ő nagytata s nagymamuska közt nőtt föl. Amit Amál mondott egyszer, hogy Eszterből nem lesz soha igazi művelt nő. S most, hogy nem írt, egyszerre ráhúzzák. A gyengeségből egy-két sértett, védekező kérdés jött elő. Honnét tudta Józsi, hogy a másodikra sem írt? Föladta ajánlva, s ment azonnal haza is a levél: Eszter már a második levelemet hagyja válasz nélkül. És ha nem válaszol? Ha nem akar az örült levelére válaszolni? El kell venni tőle rögtön a levegőt? Máskor ők is veszekednek, de ellene mind egy. Ha Józsi megrándul, Karola néni, Amál, még Micike is mind összehúzódnak. Méltatlankodni próbált, hogy ő nem rab, őt nem lehet kényszeríteni. De a méltatlankodás csak a fejében volt, oda az jött föl a kezdeti gyengeségből; a teste azonban egyre nehezedett, az új dolog volt, hogy ő megbántott valakit. Hiába mentette föl az esze, a büntudat, mint egy öv, ott volt a szíve körül. S mintha két sarka lett volna a lelkének; egyikben a makacssága próbálkozott (valami a Tunyogi döllyből); most már azért sem fog írni, inkább nem is megy hozzájuk, jó neki itt is, a paraszt nagyapja mellett; a másikban a természete, amely nem bírta a haragot elviselni. - Ejnye, de kedvetlen vagy, kedvesem. Mért nem még el Wiesmayerékhoz? - szólt rá, hogy másnap is így járt, a kanapéről a nagyanyja. Újabban már fájdalmai is voltak a hasában, meleg kendőkben ült, a sajgó derekát pakolgatva. S hogy Eszter nem szólt. - Neked is rossz, ugye, mindig csak a sínylődést látni. Hidd el, mennék én már a jobb hazába, csak téged látnálak biztosítva.

Harmad- vagy negyednap megjelent Amál. Eszter majdnem elsírta magát örömeiben. Mintha az Éden angyala jött volna - nem kiűzni, visszaszólítani. - Amálkám - ölelte át, s húzta be a konyha küszöbéről. Az a béke, a megbocsátás volt, hogy Amál egyszer csak itt állt galambkosztümjében az ajtó kivágásban. Amál olyan ritkán jutott el hozzájuk, az idén tán egyszer volt nagymamust megnézni. A vendégen egy kis zavar látszott, mintha két arca lett volna egymás alatt, az egyik, amit itt viselnie kellett, a másik, amivel otthonról elindult. A két arc, a nyájas s az ijedt, ahogy a konyha közepén megállt, egymásba játszott, úgyhogy csak egy bizonytalan folt volt az arca helyén. - Hallom, hogy a múltkor engem kerestél voltaképp - kezdte tétován. - Igen - jutott eszébe Eszternek Sanyi. - Mondani akartam valamit. - Bocsáss meg, nem tudtam. Ha tudom, elküldöm Károlyt. - Ó, dehogy, isten ments, Amálkám - ölelte át a vendégit.

Ez már igazán túlzás volt, a bocsánatkérés, az elküldés. Eszter szégyenkezett a boldogságtól. - Micike azt állítja, hogy megsértődtél - mondta Amál, s egy percre oly kemény lett az álla, mint otthon lehetett, amikor erre az útra kirendelték. - Ó, dehogy, Micike egy kis bohó. - Én mindjárt mondtam. De Micike anyukával is elhitette. Azt mondták, azért nem jössz, mert én pökhendi, neveletlen vagyok. Eszter nem győzött tiltakozni. - Megsértődni, én? Inkább én hittem azt, hogy ti haragusztok. - Mi?... Ugyan miért?

Eszter elpirult. Most kellett volna Józsit előhozni; de csak nem jött ki a torkán. - Sanyival találkoztam aznap a piacon - mondta válasz helyett. - Elképzelem - mondta Amál, s szürkekék szeméből, hosszú orrából, kemény vonásaiból egy harmadik arc állt össze, az a kicsit rejtélyes, messzeirányított, amelyet nemcsak Pista és Sanyi társaságában vett föl, de köztük, lányok közt is, ha udvarlókra fordult a beszéd. - Épp elegendem van Sanyiból. Micike előbb-utóbb meggyilkol érte. Pedig hát kell énnekem Sanyika? Egy porcikája sem. - Épp azért - mondta Eszter és elakadt. Maga sem tudta, mire kérje Amált. Ha nem törődik Sanyival, annak rossz, ha törődik, Micike kínlódik. A jóságra, az irgalomra, persze; de hogy kéne ezt Amálnak a szemébe mondani. - Te olyan erős vagy - mondta a szemét ráemelve. - Azt hiszed? - mondta Amál. S egy pillanatig szó nélkül nézték egymást. A nyelvük nem bírta a szemükben levővel. „S ők olyan gyöngék” - mondta Eszter szeme. - „És én? - szikrázott Amálé. - Mert én nem nyavalygok.” „Azt gondolod, hogy Józsi - bizonytalankodott az Eszter. - Józsinak én sem írtam.” „A bezárt ördög tán nem ördög?” „Igazad van, az ilyenben nehéz prédikálni.” - Szeretném, ha eljőnnél délután - mondta Amál, hogy Eszter kitérő szeméből az a kis zavar a halántékán is átfutott egy vérhullámmal. - Hogy lássák, hogy nem haragszol - tette hozzá, keményen szinte. - Ó, hogyne. Szívesen, Amálkám. Ott leszek - ölelte meg Eszter, csókokkal nyomva el könnyeit.

Ebéd után szedelőzködött; ez szinte nászút volt, menni megint Wiesmayerékhoz. Ahogy az utcára leér: ki kerül mellé, Sanyi. Ott állt elmerülve a trafik szipkáiba. Eszter azt gondolta, elmegy mellette, de ahogy odaért, csendesen hozzálépett. - Kezicsókolom, Eszter - mondta nyugodtan. - Olyan elmerülve állt ott; azt hittem, nem lát meg - mondta Eszter, szökési szándéka miatt elpirulva. - Láttam, már amikor a kapun kijött - mondta Sándor, az alattuk nyargaló négy lábat nézve; a maga gömbölyű orrú cipőit s Eszter frissen krétázott topánkáit. - Azért állok itt, mert gondoltam, hogy egyszer csak kijön. Az emberek ki szoktak jönni a lakásaikból. - Már rég? - csodálkozott Eszter. - Reggel óta - felelte egyszerűen; csak az orra árulta el, hogy szépnek érzi ezt az egyszerűséget... - Igen, Amált is láttam - tette hozzá. - Vallja be, arra gondolt, hogy nem mondok igazat, mert hisz ha itt álltam, Amált is kellett látnom. Láttam. Már amikor a piacnál jött, bementem előle a Népbank kapujába.

Hátratette a kezét, s tovább bámulta előreesett fejével a szembefutó járdát a cipőik alatt. Eszter rálesett; a szakállá, ott ahol volt, kinőtt; feje így még kidolgozottabb volt, az árkokkal együtt a dudorok is megnőttek rajta. - Azt kérdezheti: mért nem szólítottam meg Amált? Mert hisz nyilván azért posztoltam itt reggel óta, hogy közöljek valamit... Wiesmayerékhoz megy, ugye? - nézett föl Eszterre hirtelen. - Oda - mondta Eszter, megszégyenülten szinte, hogy oda. A maga négynapos száműzetése jutott az eszébe: ő már mehet, de Sanyi szemében egy parányi pokol és ugyanakkora paradicsom gyúlt föl, ahogy erőltetett egyszerűséggel azt mondta: Wiesmayerékhoz. - Egy kis szívességre kérném meg magát. Emlékszik arra, amit a piacon mondtam? Hogy az én érzésem Amál iránt független az ő érzésitől. S ha egy időre eltűnök, nem sértődés lesz... Eszter csak a néma lépteivel mondta, hogy emlékszik. - Azóta pontosan hét nap telt el: én ezt az időt... Lehet, nevetségesnek találja, amit mondok. El tudja képzelni, hogy ha valaki szeret valakit, akkor a szerelmét szeretné mérhető mennyiségekben, mit tudom én, kilogrammokban, fontokban, pudokban kifejezve látni. Hogy a másiknak is fogalma

legyen, mi az, milyen erő, amit megmozdított benne. A mesékben is vannak ilyen erőpróbák, azt hiszem, azok is erre mennek ki.

Vagy száz lépést megint úgy ment, mintha Eszter lemaradt volna mögötte. Eszter aggódva várta, mi lesz az erőpróba. Mi az, amiben Sanyinak így lenőtt a haja a nyakába, s a kicsit piszkos gallérja ilyen pötyögös lett. Amál hangját hallotta: „egy porcikája sem”, s nem mert a részvéttől Sanyira nézni. - Azt szeretném, ha megmondaná Amálnak, hogy én megtanultam a kedvéért valamit. Megmondhatom, nem titok, hogy mit. Egyszer említette, hogy látta Pesten a *Faust*-ot. Sosem tetszett úgy neki színdarab. Nos, én megtanultam a *Faust* első részét. - De hisz az borzasztó sok - kiáltott föl Eszter, hogy a csodálkozással elnyomja a torkában bugyborékoló nevetést. - Körülbelül négyezer sor - mondta Sanyi, mintha a világ legtermészetesebb dolga lenne. - Hogy nehezebb legyen: német nyelven. Olvasgatok németül, de távolról sem vagyok tökéletes német: így hát a nyelv is okozott némi nehézséget.

Eszter már tökéletesen legyőzte a nevethetnékjét. Szánalom volt benne és csodálkozás. A négyezer sor egy nagy domb, egy piramis! (Ő egy egész délután tanulta meg Heine *Loreley*-ét.) Szegény Sanyi azonban hiába rakja ide az Amál ajtaja elé; az irgalom éppolyan vak, mint a szenvedély. - Azt szeretném, ha Amál alkalmat adna és meggyőződne erről. Azt hiszem, érti - tette hozzá -, hogy itt nem a *Faust* a fontos. Épp ez jutott eszembe. Átúszhattam volna tízszer a Tiszán vagy átlőhettem volna a combomat... Amálra ez nem jár semmi kötelezettséggel. Csak azt akarom, hogy tudomásul vegye... - És most vagy mikor? - kérdezte Eszter bizonytalanul... Már tökéletesen legyőzte a nevethetnékjét, csak szánalom volt benne és csodálkozás. - Mindegy, hogy most vagy este vagy éjfélkor, de még ma - mondta Sanyi, s egy dacos pillantást vetett Eszterre. - Itt fogok a Nagytópart utca és a Népkert között ögyelegni.

A Wiesmayer-házban szokatlan csönd fogadta: mintha elaludtak vagy elköltöztek volna. A gangra nyíló konyhaajtó tárva; sötét keretjében egy derékszögbe tört árnyék: a szolgáló mosta az ebédről az edényt. Eszter azt hitte, korán jött, s az arcához tett kézzel alvást mutatva kérdezte, fönnek-e. Az asszony ugyanúgy mutatta, hogy csak menjen be. Az ebédlő üres, a szalonban Amál. Ott tanult a zongora hátán: a zongoraszékre térdelt, s úgy feküdt bele kedves helyébe, a zongora homorulatába. A zongorán, kottatartón, földön szótárak, irkák, a bölcsész áldozati ételei.

- Jó, hogy egyedül találalak - mondta Eszter a hangos csókolózás után eltökélten. - Egy kis megbízásom van... Amál egy gyors pillantással forgatta be őt s a megbízását a szemhéja alól kivillanó csúfondáros derűbe. - Sanyi? Már megint? - Elkísért idáig, s megkért valamire. - Ó, már ez is - buggyant ki most Amál száján egy kis kaccintásban az a hideg, türelmetlen derű. A mozdulatain látszott, hogy elfogta az idegesség. - Nem akart semmi különös, csak valamit, amit a számodra csinált... Nem tudta befejezni: Amál arcán az az eltökéltség és *Faust*... De Amál nem is volt kíváncsi. - Mondd, te tudnál ilyen esetben kunyerálni? - kérdezte szenvedélyesen... - Én azt hiszem, kétféle ember van a világon. Az egyik, amelyik ilyenkor kunyerál, ezek a cigányok, s a másik, aki hallgat. Te, persze, nem fogsz ilyen helyzetbe kerülni, hisz az szeret beléd, akit akarsz... - Énbelém? - nézett föl megrökönyödve Eszter. Erre még sosem gondolt, hogy Amál őt irigyelheti. Azt akarta mondani, énbelém még nem is volt senki szerelmes, de észbekapott. - Itt vár a Népkertben, nem kíván semmit, csak hogy... - Ez egyszerűen kibírhatatlan. Ez olyan, mintha az embert valamivel bemázolnák vagy... Erősebb szót keresett, de hirtelen elakadt s elpirult. Mind a ketten egyre gondoltak.

Ebben a pillanatban Wiesmayerné pillantott be a nappaliból. Ebéd után egy órát könnyebb német regényeket szokott olvasni a maga szobájában, amellől kelt föl, s útközben hallotta meg őket az ebédlőből. - Mégiscsak jól hallok. Ti itt traccsoltok, s mi azt sem tudjuk, hogy itt vagy. Mind a két vállát megfogta, s az arcát jobbról is, balról is megcsókolta. Sosem volt ilyen

kedves; Eszternek úgy rémlett, hogy a válla fölött még egy szigorú pillantást is vetett Amálra, amiért őt nem figyelmeztette. - Milyen édes ez a Karola néni - mondta Eszter, amikor kiment. Azt hitte, meg akarja őt nyugtatni, a múltkorit jóvátenni, s meghatottság fogta össze a torkát. - Ugye, kimegy hozzá, a kedvemért - szorította meg Amál kezét, hogy az se nyomja, hogy egészen felhőtlen legyen a nap.

Ebben a pillanatban beszédgomoly csapott a szobába, férfihang és belécsimpaszkodó női hangok. A szobának volt a veranda felé is ajtaja, nagy szárnyas ajtó, amelyet többnyire zárva tartottak, a tetején vörös-fehér-zöld üvegnégyzetek. Az üvegek közül, úgy látszik, kitört egy, azon jött be a hang. - De én igazán nem tudtam: én most jöttem a kertből - védekezett ijedten Micike. - Ennyit sem kaphat meg az ember - dohogta a másik. Abban a pillanatban valaki a szájára tehette az ujját, mert elhallgattak. - Józsi itthon van? - kérdezte Eszter fölindultan. - Nem mondtam? Itthon. - A reggelivel? - kérdezte Eszter, s belepirult, mert érezte, hogy ezzel a kérdéssel a gyanúja is kijött. - Az egész éjszakát átbumlizta. Úgy nyomtuk le, hogy aludjon egy kicsit... Aludtál egy kicsit, szegény gyerek? - fordult mindjárt, kedveskedve, a belépő felé. - Dehogy, egy percet sem - tiltakozott az, mintha az alvás az ő állapotában szégyen volna.

Eszter félénken pillantott Józsira: látszanak-e rajta a levelei. Azt várta, hogy valami vad láng lesz Józsi szemében; azok a mind gyorsabban mozgó küllők, amik a rossz betűiben forogtak. De semmi ilyen nem volt, inkább egy kis félénkség, megrökönyödés; szégyenlősen mosolygott Eszterre, mint aki elkövetett valamit s most nem tudja, a másik hogy gondolkozik felőle. - Kezicsókolom, Eszterke. Nem tudtam, hogy itt van - fogta a húsos kezébe Eszterét. S ahogy közel jött, még feltűnőbb volt a szégyenkezése és a megrettenése. Az a köd-Eszter, aki két hét óta rögeszmeként trónolt a fejében, most egyszerre itt állt előtte, szelíden a román mintás ruhájában. S mind a kettő olyan hihetatlenné vált: az is, akire állandóan gondolt, s az is, akivel beszélnie kellett. Az egyik, mint egy vad álom, amelyet furcsa megszólítani. - Én is most hallok csak, hogy itt van - mondta Eszter megkönnyebbedve kissé, hogy ilyen szelíden viselkedik. - Akkor hát tökéletes a meglepetés - mondta Amál, akinek a számára e két ismerős arc elfogódottsága - a bátyjái s a barátnőjéé - orv mulatság volt.

Közben az eper is bekerült, amit Micike hozott. Wiesmayerné maga hozta be nekik szőlőlevélen cukorral. Amál falt egypár szemet, megnézte az elharapott húsup, aztán elment. - Megbocsáttok, van egy kis dolgom. - Az? - nézett rá Eszter. - Tán az is - indult kifelé Amál... Ők hárman tovább eszegettek. Józsi szuszogó orra és duzzadt ujjai közt szinte elveszett a gyümölcs, mozgó állcsontja is mintha inkább kereste, mint rágta volna. Eszter úgy forgatta meg őket a cukorban, mintha egy cukorral átítatott eperszem tanácsot tudott volna adni. Wiesmayerné minden eperszemmel újra megmérte tányérkájától, az egyenes dereka előtt, feje magasságáig a távolságot, közben más epertermésekről s a többi bogyósgyümölcsről, a tátrai áfonyáról s a semmeringi szamócáról, majd Meránról beszélt. Aztán ő is kiment, vitte az üres tálat, mintha másikat akarna hozni. Józsi és Eszter egyedül maradtak; tányérjukon az eperkocsányokkal.

Józsinak sem volt több szuszognivalója. Muszáj volt Eszterre néznie s elmosolyodnia. A mosolya majdnem hogy bárgyú volt, mintha azt mondta volna, most egyedül vagyunk, de Eszter ebben a mosolyban valami elmosódottat, zavarosat érzett. - Ne haragudjon, hogy nem válaszoltam a leveleire - kezdte el ő a beszédet, mert akármilyen beszéd is jobb volt ennél a csöndnél. - Annyi baj van nálunk: én vezetem a háztartást. - Most már mindegy - mondta Józsi. - Kipanamáztam két nap szabadságot és lejöttem.

Az új, szokatlan érzés volt, hogy neki valakitől tartania kelljen, hogy neki egy nő fájdalmat okozhasson. Alázatosan mosolygott, mert (noha neki lett volna szemrehányani valója) nem volt más jele erre a kínos állapotra. - Csak két napot? - kérdezte Eszter. - De utána még ott marad? - Nem, aztán nincs pardon - mondta még mindig mosolyogva. - De csak nem ki? - terelte Eszter a harctér felé a szót. Azt akarta, hogy panaszkodhasson, az jobb, mint ha így mosolyog. Józsi fölfogta a hangban a biztatást; de mi volt most neki a harctér, ő most csak Eszter miatt tudott panaszkodni. - Az nem volt szép, hogy nem írt - mondta elfordítva a szemét. A hangja még mindig alázatos, szinte siránkozó volt, de Eszter érezte, hogy oka volt elfordítani a szemét. - De mondja, mit írnak az olyan levélre? - fogta ő is panaszosra. - Mért olyan? - jött ki Józsi szeme a héjából. - Levélre válaszolni szokás. Maga nem tudja, mit álltam ki a hallgatása miatt.

Ezt már nem siránkozva mondta; a kiállt szenvedés lelökte a petyhüdt, alázatos mosolyt, az állkapcsai észrevehetően reszkettek, s a szemeiben szinte gyűlölet ült. Ez már a fantom-Eszter volt, akivel most beszélt. Eszter megrökönyödve nézte ezt az arcot. A követelőzése esztelen volt és fölháborító, de a fájdalmának, mint egy örvénynek, hatalma volt rajta. - De hát tehetek én róla? - mondta reszkető hangon, szinte esdekelve. S megismételte: - Mondja, Józsi, tehetek én arról? A hangjában - maga is megrémült tőle - büntudat s gyöngédség volt. Most volna jó az Amál arca. Ő úgy viselkedik, mintha csakugyan felelős lenne a Józsi kínládásáért. - Amikor sétáltunk, nem mondta, hogy mért vagyok olyan - nézett maga elé Józsi. - Emlékezzék az utolsó délutánra, amikor sakkoztunk. - Akkor nem mondott olyanokat, Józsi. - Mert akkor még nem tudtam. Csak amikor nem volt. Ez olyan, mint a... - Látszott, hogy valami szokatlanon, egy nagy szón dolgozik az agya... - Ez olyan, mint a morfium. Akkor örül meg az ember, amikor megvonják. - Megörül? Hol van még maga a megörüléstől, Józsi? De Józsi már befejezte a hasonlatát. - Én is akkor láttam, hogy nem tudok maga nélkül élni - mondta eltökélten.

Ha otthon egy gramofonlemezen hallja, tán elneveti magát. Józsi, aki nem tud valaki nélkül élni; Józsi, a költészet megvetője, amint összehozza első hasonlatát. De ahogy itt ült, úgy volt, ahogy mondta. Reszkető kezében, arca sápadtságában benne volt a megvont méreg: a séták a töltésen. A költészet iszonyúan igaz. S a szerelmesek mondásai is azért olyan nevetségesen egyformák, mert iszonyúan igazak... Józsi igazán nem tud, most legalább, önmagukra élni. Itt ül, mint valami ítélethirdető táblára, az arcára meredve, s maga sem veszi észre, hogy (mint a regényekben) zihál a melle. Nem a vágytól, ahogy ott írják. Józsi semmi jelét sem mutatja, hogy csókkal, kézzel meg akarná őt támadni: az egész lénye van vad felindulásban, mint akitől valami élethez szükségset megvontak.

Az ebédlőben nyílt az ajtó: Eszter menekülően emelte arra a fejét. - Ó, én már nem kérek. Énnekem már mennem kell - szabadkozott a tésztástál ellen. - Nagymamuska mellett nincs senki sem. S még így, pipacspirosan, a szégyentől elborult agyában is volt egy csodálkozó gondolatsugár Wiesmayerné számára, aki ott állt közöttük sudáran, hosszú gyönggyel a nyakában (mint akiről minden efféle leperreg), egy tésztástállal a felindulásukban, s úgy mér föl mindent, a helyére ragadt fiát, az ő pirosságát és fölugrását, mintha a tésztán és kistányéron kívül más nem is érdekelné. Az volt az érzése, hogy Wiesmayerné ott tartja őket két láthatatlan mérlegserpenyőben, a tapintatos marasztalása a mérlegnyelv, amely megmutatja, mennyire mentek. - Hát, ha annyira sietsz - cirógatja meg hosszú, gyűrűs ujjával az arcát. - De holnap látunk. Május tizenhárom: Eszter, nem feledtük ám el. S éjjel Józsi is utazik. - Igen, okvetlen! Nagyon kedves, Karola néni - hebegi Eszter, csak hogy most mehessen.

Az egész napot furcsa kábulatban töltötte. A füle kivehetetlen, zúgásszerű zenével volt tele, s a tárgyak, a sublód, a konyhaszék halk forgásban vele szemben. Mint amikor megszégyenítik

az embert, s a vér előnti a fejét: az ő fejéből azonban a vér (ha ugyan az volt) nem akart lemenni. Sokszor úgy volt, hogy mindezt, önmagát is, csak álmodja. Ha arra gondolt, ami Wiesmayeréknál történt, akkor is csak az a lázas ködtenger zúgott a fejében: abban ültek ők ketten; mint egy rosszul megvilágított filmvászonon. „Az ember megőrül!”, „Nem tudok maga nélkül élni” - hallja a Józsi hangját, s közben még messzebből, még idegenebbül: „De hát tehetek én róla?” - a magáét. Arra gondol, hogy ez az elvarázsoltság, ez tán szerelem. A szerelmesekről is azt írják, hogy ködön át látják a világot. De ebben a ködben nem volt semmi öröm, csak aggodalom és zaklatottság. Figyelte magát, mit gondol Józsiról. Egész másképp látta, mint eddig: nem tudott nevetni rajta, de úgy érezte, hogy szeretni sem. Egy furcsa, rögeszmés szem, elfúló hang. Nem, ez nem lehet szerelem. Ez láz csak; érzi, hogy veszélyben van: riadalom. Eltökéli, hogy nem megy el Wiesmayerékhoz. Az udvarossal küld majd egy levelet; nagymamus van rosszul, vagy neki fáj a feje. Ez az elhatározása reggel jön, s egy negyedórát vidámabban jár-kelel a tollsöprével. De aztán érzi, hogy ez az elhatározás semmi, fönn van és távol, mint vízen a parafadugó. Mélyebben erősebb áramok járnak. A Wiesmayer-házat nem bánthatja meg, fél attól a száműző tekintettől. S azon túl Józsi is! Ez csodálatos: nem szereti, hogy is szerethetné, mégis azzal, hogy makacsul hajtja a magáét - megőrülök, nem tudok maga nélkül élni -, mégis húzza őt, oda kell mennie, belenézni.

Az ebédlőben már terítve volt, amikor odaért. Ahogy az üres szobán átment, megszámlolta a tányérokat: a család négy, ő öt, két vendég is van. Karola néni a féltett cseh porcelánjával terített; ezek a fekete mintás lótuszforma csészék mindig úgy tetszettek neki. Az asztalon virág - spirea; az egyik hely előtt négy szál rózsza, három fehér, egy piros. Ez a hely az övé. A szalonban halk, töredezett beszélgetés. A két vendég közül az egyik a néni; a másik szabatos hang, biztos a tanár úr... Végre rászánta magát, hogy belépjen. Az úton jól megerősítette magát. Végre is mi történhet? Józsi az éjjel elutazik, aztán az egész háború köztük van. Tegnap váratlan érte, hogy ott volt, ma már vigyáz, hogy föl ne bátorítsa, de meg se bántsa. Ahogy belépett, a fodrok és kézelők mind megmozdultak a tiszteletére. A nagy gratulálásban a Józsi keze és mosolya szinte el is vészett.

Amíg álltak, mind nagyon örvendezőnek látszottak, de ahogy a székekre visszahelyezkedtek, egyszerre kijött a kényelmetlenség. Eszter olyasmit érzett, hogy ezek hatan itt büntársak valamiben. Először azt gondolta, tán ő jött későn s ellene fakadt ki valaki. De nem, a kínosság nem ellene irányult. Micike úgy ült ott, azzal a gombszemmel, amivel a maga gondolatait szokta nézni; ha egy-egy mosolyra ki is mozdult az arca, újra ebbe a tompa nézésbe tért vissza. Amál föl húzott arccal ült a dívány karfáján, mint aki elutasít mindent, amit mások gondolhatnak. Wiesmayerné a gyöngyét forgatva, nagy önuralommal társalgott a két vendéggel, a nyelvtanárnővel és a magas, szikár házitanítóval. Józsi a dívány sarkába süppedt, s időnként Eszterre nézett. Érzett, hogy Eszternek meg kell tudnia valamit, de a vendégek nem tartották illőnek, hogy ők hozzák elő. A két lányt meg az indulat tartotta vissza. Végre is Wiesmayerné fordult Eszter felé a hírrel. - Te még nem is tudod talán, mi történt? S arckifejezésében ugyanaz a mértéktartás látszott, mellyel a megszólalást is megválasztotta - sem túl korán, nehogy túlbecsüljék a dolgot, de későn sem, hogy a titkolózás látszatába ne essék. Eszter így a legegyszerűbb szavakból tudta meg, hogy Sanyi, az állatorvosék fia, aki „veletek szokott járni”, az éjszaka bevette a mostohája összes altatóját. A kórházba vitték, s már túl van a veszélyen. - Ó - mondta Eszter, s gyorsan az ölébe nézett, nehogy megint Amálra szalajtsa a meghökkent pillantását.

Hogy egyszer kimondták, erről kezdtek el beszélgetni. Előbb ímmel-ámmal, kis életigazságokat potyogtatva, aztán mind szenvedélyesebben, egészen belemelegedve. Az uzsonna alatt nem is volt szó másról, mint öngyilkosságról. A nyelvtanárnő azt mondta: ő mindig elszomorodik, ha ilyet hall. Ha egy beteg vagy öreg veti el az életet magától, vagy akinek a

legkedvesebbje meghal, s nincs is reménye, hogy találjon valakit (a bácsi még most sem gyógyult ki a téli hűlésből). De fiatalok! Sokszor azt gondolja: az életben kell valami alapvető hibának lennie. - Tán nem is az életben - szólalt meg Amál mellől a fiatalember, vigyázva, hogy rendkívül szerényen és pontosan fogalmazzon. - Talán csak az ifjúságban. Mi, akik nem vagyunk túlságosan messze a serdülőkor zavaraitól, tudjuk, mennyit szenved a legnyugodtabb ember is ebben a korban. Tán épp azért, mert szenvedni már tud, jobban, mint egy felnőtt, de a szenvedés elviseléséhez még nincs meg a rutinja. Az egészséges ember persze megszerzi ezt is, de egypáran áldozatul esnek. A mi esetünkben különben tán nem is volt olyan tragikus a dolog - tette hozzá finoman, de jelentősen. - Én is azt hiszem - értette el Wiesmayerné. - Az öngyilkosok nem mindig akarnak meghalni.

- De anyukám, mit tetszik mondani! - szólt közbe Micike, noha szent elhatározása volt, hogy nem szól egész délután egy szót sem. De Sanyi öngyilkossága, az az ő vádala volt s egy kicsit a büszkesége, abból nem engedett. - A dolog eléggé érthető - nevetett a bölcsész. - Az ember meghal, meghal, ráhullatja a könnyeket és koszorúkat a koporsójára, de közben nyitva hagy egy ajtót az életbe. - Sanyi mind a két doboz altatót bevette - jelentette ki Micike, egy pillantásra sem méltatva nővére udvarlóját; - a főorvos azt mondta, a fele is elég lett volna. - Ha időben ki nem mossák - kockáztatta meg Károly egy félbeharpott linzer mellől. - Én különben - tette hozzá - egy szóval sem vitatom el Sanyitól a szándék komolyságát. - Aki meg akar halni, az meghal - szólt közbe Józsi is, a kakaóból fölütve a fejét. - Ha én egyszer öngyilkos leszek, belőlem, tudom, ki nem mossa semmiféle főorvos a mérget... Ezt olyan eltökélten mondta, hogy mindenki Eszterre nézett. - Szerencsére, te nem leszel öngyilkos - jegyezte meg Károly. - Honnét tudod te azt, hogy nem leszek? - Sokkal nyugodtabb, kiforrottabb vagy annál - sietett Károly lefegyverezni a dacos hangot. De Józsit nem lehetett megvesztegetni. - Az ilyen helyzetben nincs kiforrott ember. Az ember egyszerűen azt érzi: ez nem megy tovább. Inkább a halál, mint hogy ez tovább tartson. - Az élet Isten ajándéka - mondta Wiesmayerné -, keresztény ember nem dobhatja vissza.

Ahhoz, hogy egy apácafőnöknő húga volt, elég elnézően mondta, mintha Józsi beszédében a mély indulatnak akart volna hódolni vele, s csak a világrend adójául rakta volna fölé a keresztény jelmondatot. Közben nem nézett Eszterre, de Eszter úgy érezte, hogy a rá-nem-nézésével is őt teszi felelőssé a Józsi fájdalmaért. - Olyankor nincs kereszténység sem - mondta Józsi. - Aki már úgy van, az nem tudja, keresztény-e vagy mohamedán. - Jaj, milyen retteneteket beszélünk - sóhajtott Eszter... Már az is elég volt, Sanyit elképzelni, amint az altatóval a gyomrában ott fekszik, s várja, hogy alábukjon a kábulatba. De most még a Józsi beszéde is! Érezte, hogy mindenki őrá néz; görcsösen kellett fognia a kést, hogy ne reszkessen. - Igazad van, kedvesem - ölelte át őt Wiesmayerné a széktámlán keresztül. - Egyáltalán nem névnap-i beszédek. Parancsolj, drágám - fordult a nyelvtanárnőhöz -, abból a kifliből.

Eszter uzsonna után, amint lehetett, szedelőzködött: „nagyamuska gyengén volt egész nap” - s ment sorra csókolni s kezet fogni. Józsit hagyta utoljára. - Tőlem még ne búcsúzzék, én elkísérem - mondta az, a szemét elkerülve. Egy-két percig csak a cipőik kopogtak egymás mellett. A kis mellékutcában nem járt senki. Az öregek ott benn ültek már, a fiatalok, akiknek nézni-, mozognivalójuk volt, kinn hullámoztak a Rákóczi úton. A nagy, zárt kapuk közt csak az alkonyat nézte őket. Ferde, piros sávokon léptek át, amelyek a járdáról a falakra törtek, ott csillogtak a felső szellőzőablakon s a városi állatorvos zománcos tábláján. - Elutazik az éjjel? - kérdezte Eszter. - El - mondta Józsi. S mintha ez a kérdés fellelkesítette volna, ami benne volt, azonnal kimondta. - De mielőtt elutazom, tudni akarom, számíthatok-e magára.

Ez a „számíthatok-e” a moziban vagy újságfolytatásokban ragadhatott rá, de egy nap alatt annyit hajtogatta magában, hogy most igen súlyos, komoly kifejezésnek érezte. - Majd ír, és én is írok; jó? - mondta Eszter félénken, majdnemhogy alázatosan. De Józsi gördült már, mint a kő; a szelídséget észre se vette. - Az nem elég, Eszter. Énnekem nincs semmi kedvem a harctérre kimenni. Az ember eltetvesedik; ide-oda rángatják, s végül szétlövik a fejét. Énnekem ahhoz semmi kedvem. Ha az kell, magam is szét tudom löni a fejemet. Énnekem azt kell tudnom, hogy számíthatok-e magára.. - Ó, milyen retteneteket beszél. Az uzsonnánál is miket mondott. Maga tehetséges ember: ért a gépekhez, s most már gyógyszerész is - tette hozzá könyörögve. - Én azt nagyon jól tudom, hogy mi vagyok - mondta Józsi. - S egyszer tán más is megtudja, mi van bennem. De ehhez is csak akkor van kedvem, ha magával mindent megbeszélhetek. Van egy pár találmánytervem; de maga nélkül nincs kedvem semmihez sem.

Eszter a házuk felé pillantott. Ott volt kétszáz lépésnyire a Rákóczi út fordulójában, mint egy elérhetetlen világítótorony. - Ez olyan gyorsan jött, Józsi - mondta gyorsítva kissé. - Lásza be. Két héttel ezelőtt még nem volt semmi sem. - De hisz én csak azt akarom tudni - jött mellette konokul Józsi -, hogy számíthatok-e magára. - Tudja mit, levelezzünk - nézett rá Eszter, s meg is állt, mint akinek jó ötlete támadt. Józsi is megállt, tétován nézett maga elé: ez-e az, amit akart, vagy tovább kell ostromolni. - Szóval, számíthatok magára. - Minden héten írok, apuskának is írtam, amíg kinn volt a harctéren. S a kapujukig mind erről beszélt, hogy levelezett az apjával.

Végre ott voltak az ismerős spaléták alatt. Eszter úgy érezte, hogy Józsi megnyugodott vagy legalábbis elkábult kissé. Ettől ő is jobbkedvű lett, mintha egy kis asszonyi győzelmet aratott volna. - Ugye vigyáz magára? - mondta kedvesen. - S nem ír nekem fejszétlövésről meg ilyesmikről? Józsi nem szólt, csak nézte őt s heherészett. - Épp most kell elmennem! - mondta. - Inkább sakkoznék magával. - Majd sakkozunk még, Józsi - mondta Eszter, s kezét nyújtotta.

Józsi érezte, hogy valamivel meg kéne pecsételnie ezt a percet. Hisz ők félig-meddig jegyesek most már. De az úton emberek mentek, egy-egy kalap is odaköszönt, s az útszélen egy inasféle felhúzott lábbal ült a targoncáján és nézte őket. Józsi leemelte a puha kalapját, s a sárga foga, a nagy ajkai elé emelte az elpirult leány kezét.

Júniusban az apja megjött néhány nap szabadságra. Aznap, hogy megérkezett, egész nap sokat gondolt rá. Víg Jancsi volt fönn reggel, érdeklődött, van-e hírük róla. Darálnivalót hozott a malomba: a lovai ott legyeztek az ablak alatt, s ő beszéd közben föl-fölemelkedett a fél combján, hogy kipillantson rájuk. Már megint gazda volt, az apja elérte végre, hogy mint egyfiút, fölmentsék. Most otthon volt lógós a gazdaságban, s Lőrinc bátyjáról szeretett volna hírt hallani. Egypár hónapot együtt voltak a zászlóaljkádnél Zágrábban, s a leszerelése óta is leveleztek. De most vagy egy hónapja nincs levele tőle; tán csak nem dobták ki a harctérre.

Eszter elszégyellte magát erre a hűségre. Neki is körülbelül azon tájról nem írt, de neki bizony nem jutott eszébe nyugtalankodni. Amíg kinn volt a harctéren, rendesen leveleztek; a messzeség mintha egy kicsit közelebb is hozta volna őket. Eszter beszámolt mindenről, nemcsak a családi dolgokról, de arról is, ami (mint a dinnyeszövetkezet vagy Gyeviék sorsa) az apját érdekelhette. Az apja meg a maga hányódásaira tett néha-néha célzást. Itt van közel az ötvenhez, a legöregebb hadnagy az ezredben, s dobálja őt úttalan hegyeken, ködös lápvidéken a háború. Már másodszor kell odahagynia, amiben elért valamit. A Tanyai Újság a bevonulása után csinálódott még egy-két hónapot, aztán megszűnt. Ha a háború véget ér, harmadszor kell praxist, életet elindítani. Azóta azonban, hogy visszakerült Zágrábba kiképzőtisztnek, egyre jobban elhanyagolták egymást. A télen nagymamuska sóhajtásai vagy a puccer teái mellett

még megíródott innen is, onnan is egy-egy hosszabb levél, de jött a tavasz: Égető könyvekhez jutott, s beiratkozott Jancsival egy gépkezelői tanfolyamra, Eszter pedig a töltésen sétálgatott.

S most íme, Jancsinak kell emlékeztetnie rá. Itt ül szemben vele, és forgatja a nyakát: részben hogy a zsákjait lássa, részben hogy ne kelljen a félszeg ülésitől, az asztalról az ölibe, az öliből az állára tévedő kezétől szenvednie. Hogy ragaszkodik ez a fiú az apjához. Malombamenet erre kerül, lemászik a darázsákokról, csak hogy hírt kapjon az ő közös világukból. - Azért mégiscsak jobb itthon? - kérdi Eszter. - Ne higgyed, Esztikém. Csak édesapa volt rajta - mondja Janci az ő sopánkodó hangján. - Sose volt olyan jó dolgom, mint amióta a karomat átlótték. Addig nem mondom: de amióta mint béna segédszolgálatos lettem... Azt mondták, jó írásom van, beraktak irodára: ott levágta az ember azt a vacak kis írnivalót, s aztán egész napon át frei volt. Azt tudod, hogy Lőrinc bátyámmal gépvezetői tanfolyamra is jártunk? Itthon csak a régimódi paraszti munkában díblábolok. Mintha Ázsiában volna az ember; pláne most, hogy se út, se olaj, se semmi. - Hát Gyevi? - Köszönöm kérdésedet, ő kinn van az olasz fronton. - Jókedvű ott is? - Olasz nyelvtant kért, hogy értekezni tudjon az olaszokkal. Alig várja, hogy beljebb kerüljenek Olaszországba; mert apuskád azt írta: tanulmányozza az olasz virágkertészetet. Ő meg abba számít, ha a Póhoz is leérnek, meghonosítja itthon a rizstermelést.

Hogy elment, Eszternek egész nap ők - a két fiú meg az apja - jártak a fejében. Milyen más volna, ha ő is fiú volna. Akkor neki is lenne, aki megmondaná, mit nézzen, mihez fogjon. Apuskának is ez a nagy árvasága, hogy nem született fia. Az mindenért kárpótolná, a két házasságért, az újságjaiért; ha az ő eszméit egy gyors eszű fiúba töltögethetné, mint Sanyi, mondjuk. Ezért tapadnak hozzá a pótfiak, érzik a gyújtogatót. Egy lány, az nem gyúl ki, azért nem is veszi emberszámba. Első gondolata a lányáról is még mindig a cukrászda; vagy ami az a tizenhét éves lánynak, ami a cukrászda volt a tizenháromnak. Pedig egy lányban is tétovázik a lélek; neki is szüksége lehet világosságra. Az persze nem olyan, mint a géptanfolyam vagy a virágkertészet. Az jobban a homályban van, abba csak tapogatózva lehet leereszkedni.

Azután, hogy visszament, Józsit csakugyan kivitték. Nem a frontra ugyan, csak Krajnába egy kis városkába; de ő úgy ír, mintha állandóan bombák potyognának, s a summája minden levelének az, hogy föltétlenül „számít rája”. Ki mondja meg, hogy jól van-e ez így? Hisz szebbet annál nem is álmodhatott, mint hogy végleg bekerüljön a Wiesmayer-házba. A lánya lesz Karola néninek; a sógornője Amálnak, Micikének. A régi lányokat meg sem kérdezték, csak férjhez adták. Akkor még mindig jobb ilyen kedves, ismerős családba kerülni. Pláne ma, amikor a férfiak úgy elromlottak a sok hányódásban. Józsi mégiscsak rendes, úri fiú. De elég-e ez, amit ő Józsi iránt érez, egy házassághoz? Leona nénitől nem kérhet tanácsot: ő nem is látta Józsit, nem tudja, milyen, amikor rámosolyog, s a foga kijön a szájából. Most különben is beteg, a nagy elevenségiből egyszer csak szívdobogás meg álmatlanság lett; csak azt tudja róla, hogy fenn van a Tátrában. Keresztmama? Ő folyton a boldogult édesanyját emlegeti. „Tudod, hogy anyád a halálos ágyán énrám bízott, ha én azt mondom...” De keresztmamában nem bízik. Ő mindig fut s forog valamiben. Csak az a fontos, hogy meglegyen, nem is ér rá gondolkodni rajta. Nagymamuska, szegény, meg csak bólint: úgy van minden, ahogy keresztmama mondja. Ő a halálát látja, s azt hajtja: csak téged tudnálak ellátva. Apuska mégiscsak más volna. Ha ő egyszer rászánná magát, hogy vele foglalkozzék.

Este egyszer csak hallják, hogy csöngetnek. Ők már rég megvacsoráztak, s nagytata az ágyazást kívánó derékropogtatást végezte. Mind egymásra néztek: ki lehet ilyen későn. - Hagyd, majd megy az udvaros - szól utána Eszternek nagymamuska, mert ő, mint a bolond állt egy pillanatot, aztán usgyi, elvetette magát. - Ó, amíg János bácsi meghallja s kitotyog - kiáltotta vissza már a folyosóról. - Milyen szeles ez - mondta a nagymama. - Menjen már

utána. Ki tudja, miféle kóborlók. De Eszter akkor már tárta is a nagy füles kulccsal a kaput. Két katona állt előtte - a sapkaellenzők alatt egy-egy fekete folt - jól fölpackolva. Egy pillanatig hőkölve járatta egyikről a másikra a szemét, de az egyik köpenyből, sapkából, harmadnapos szakállból álló csomó már lépett is felé. A nagy orrból kinőtt az arc, s ő gyöngén elvisította magát. Mégiscsak. A tisztiszolga, a bakancs sarát tapodva, vigyorogva pislogott be a kapu alá, mint aki érzi, de látni is akarja, hogy annyi küllőrázás után jó helyre került. - Tetszik látni? Ugye megéreztem? - kacagta Eszti boldogan, a harmatos bajuszlól lefejtőzve (mintha csakugyan mondott volna valamit) a kapualjban a nagyapjának. - Reggel itt volt Jancsi - újságolta már a lépcsőn, az apja félfelét átfogva -, s azóta mind apuskáról gondolkoztam. Jancsi is azért jött, mert nem volt már levél.

Hármasban mentek föl. - Eszti apja jött meg - kiáltotta föl nagytata, mert a zajra nagymamuska ijedt képe ott volt már a konyhaajtóban. - Lőrinc? - hallatszott odafönn. Öröm akart lenni, de a hangból csak sopánkodásra futotta. A tisztiszolga, hogy mind a két felől szorongatták, átvette gazdájától a koffert, s a két koffer közt meg egy púpos zsák alatt cammogott mögöttük fel. Ott benn aztán a kefék, lavórok, tányérok mind mozgásba jöttek, hogy a szoba közepén tanácstalan megálló tisztí zubbonyból, bakancsból, csatákból az asztalnál felelgető és falatozgató vendéget kifejtsék. A harcos nyúlt, dörgölt, húzott, vetett, egy-egy reflexmozdulatot téve a katonamúlt, a hátizsák felé („de hisz van nekem is szappanom”), amelyet a tisztiszolga, mint sorára váró bálvány, őrzött ott kinn a sötétben.

Eszter boldogságától az öregek is megelevenedtek. Nagymamus aggodalmasan topogott, amerre Eszter szökdellt, mintegy ellenőrizve, elég figyelmesen szökdécsel-e; nagytata pedig elégedetten járt föl s alá s kérdezett időnként; „no hát itt van, megjött” - mondta közben az arckifejezése is. A régi haragot, ellenségeséget a háború elmosta. Az öreg büszke volt rá, hogy neki is van egy hozzátartozója a harctéren: a hadikölcsönről, beszolgáltatásokról volt szó, ezt is mindig hozzámondta. Égetőt pedig jobban elfoglalta a háború, semhogy az öregemberrel haragot tartott volna. Amióta a lakást meg az irodáját átadta, a fontosabb holmija is itt volt az apósánál. Miután eltanácskoztak rajta, hogy Égető valóban soványabb-e egy kicsit, vagy csak a szakáll teszi, a vendég is visszapolgárosodott annyira, hogy a családot kezdte el vizsgálgatni. Dicsérte az apósát: frissebb, pirosabb, mint a háború előtt. - Az ám, de tesztek is annyit, mint két fiatal, különösen ezek az itthoni nyikhajok. Kérdezze csak meg Esztertől, vőmuram (visszajött a vőmuram cím is). Többet vagyok kinn a tanyán, mint itt benn. De nem ám csak hogy „hoci meg fogjad”, hanem megfogom magam is. Ha Márton itthagya, az aratógépre is fölülök.

Eszter szinte érezte a maga sugárzását, amint a kamra polcairól a konyhaasztalhoz, onnét meg a nagyabroszig a maga vetélő-járását ide-oda hússzor is elvégezte. Közben a tisztiszolgát is ki kellett a konyhában a szoborállásából szabadítania. Előbb a málhái helyét mutatta meg, aztán söprűt kapott, amivel a bakancsa nyomát eltisztította, végül ő is ott ült kigombolt zubbonyal a konyhaszéken, a süllő rántottat szagolgatva. Ahogy be- meg kijött, a benti beszélgetésből is el-elkapott egy darabot. Még mindig az öregek visszafiatalodásáról tréfáltak. - A vénemberek sóhajtoznak - mondta apuska -, de azért örülnek, hogy a nyugdíjból visszahívják őket. - Nem kell messzire menni, itt van ez az öregasszony, a Jusztí anyja, hébehóba híttuk fel vigyázni, s most csak előlépett rendes bejáróasszonya. - Az emberek, most derül ki, nem is azért vénülnek meg, mert meg kell vénülniük, hanem mert a fiatalok megvénítették őket.

Amikorra Eszter is leülhetett végre, hogy az apja szájában eltűnő sonkás rántottat csodálja, nagytata már úgy töltötte a bort, mintha egész életükben csak évődtek volna. Égető különösen jókedvében van. Csak úgy süt belőle a láz. Mintha a viszontlátás öröme felül is lenne benne valami: a fiúk közt volt egyszer-másszor ilyen, amikor úgy érezte, mennek a dolgai. Eszternek

újra eszébe jut, amire nappal gondolt: ha beavatná. - Tessék, apuska, egy kis háborús befőtt - s boldog, hogy amíg háritja, szürke pillantása rá-rásiklik a benne ülő lázzal. Be kedves is egy ilyen este az utas tála körül: a húzóslámpa fénye, a poharazgató férfiak. Csak nagymamuska lesz, ahogy a vendéglátás izgalma elül, egyre hallgatagabb. - Hát én. Lőrinc? Én is megfiatalodtam? - kérdi, amikor a veje föláll a vacsorát megköszönni.

A puccernek a konyhaköre vetettek matracot, de Égető odaát hál a régi lakásukban. Eszter egy nyaláb párnával, paplannal nyomta keresztül magát az apja mögött az ajtókon. Az apja a kigyúlt gyertyafényben szétnéz. (A villany be van vezetve, de lámpa az nincs már.) - A régi bútorok - mondja. S Eszter szeretné ott tartani kicsit a sütős homlokán a felhőt, amivel a kikerült dupla ágyra, a feleségére gondol. - Most te tanyázol itt? - kérdi Esztert. - Csak délután. - Látom a pianínóról. Isteni szerencse - mondja, míg Eszter a régi, mozgó támlájú díványra a tiszta lepedőt kihúzza -, hogy ez a két öreg megvan. Odakinn sokszor gondoltam rád, s hálát adtam az Istennek, hogy ha velem lesz is valami, te a legjobb helyen vagy... Eszter átfeküdt szinte a díványon, hogy jól betömködjön s kifeszítse a lepedőt. Az apja hangját forgatta magában. „Odakinn sokat gondoltam rád.” Olyan nehéz volt elképzelni apuskát, amint őrá gondol s az Istennek hálát ad. De hálás volt azért is, hogy lefekvés közben az ő sorsával is foglalkozik. - Hanem nagymamád elég gyöngén van - szólalt meg Égető, míg az ágyazás végét várva föl-le járt, s közben oda-odanyúlt önkéntelen egy régről itt maradt tárgyhoz, nipphez vagy albumhoz, mint aki az ujjával méléz, emlékezik. - Gondoltál már arra, ha ő nem lesz? - Emlegeti szegény - mondta fölnyúlva Eszter. - De én nem tudom elképzelni sem.

Ott álltak egymással szemben - köztük a csöpögő gyertya s a pohár víz -, a szalonzsztal két oldalán. Eszternek dobogott a szíve: most kéne rátérni, mért ne térne rá azonnal. - Ez végre is természetes dolog - mondta az apja. - Meg kell barátkozni vele. Az biztos, hogy várhatott volna szegény néhány évet, amíg ennek a cécónak vége lesz, s te is megtalálod a világban a helyed... Igaz, hallom... - jutott az eszébe -, hogy nálad is készül valami. Az arcán látszott, hogy sem az úton, sem otthon nem gondolt rá, most villant át először rajta: a szemében sem az a fürkészés volt, amivel az igazi érdeklődés akarja a más titkát kiszedni, inkább csak, ahogy a magával elfoglalt ember villant bele a máséba, pillanat alatt lobbanó s kialvó kíváncsisággal. - Keresztanyád, tudod, milyen. Nem áll meg benne még levélben sem a pletyka. - Ó, hol vagyunk még attól... Nem olyan komoly az egész. A háború végéig szó sem lehet róla - mondta Eszter, minden tagadásnál egyre pirosabban. Tulajdonképpen épp az ellenkezőjét akarta mondani, mint ami a száján kijött. „Ó, itt van, bennem, a nyakamon: attól félek, nagyon is komoly. De nem keveredhetek ki belőle. A háború is minden órában véget érhet. Meg kéne beszélünk, mibe mentem bele.” De ahelyett, ami a vágya volt, a belénevelt úrilányszavakat mondta.

- Ami azt illeti, elég fiatal vagy - adta föl az apja tapintatból vagy közömbösségből, hogy a szavain s a pirulásán áthatoljon. - Én különben azt hiszem, hogy a háborúnak most már egy-kettő vége lesz - mondta elevenebben. - Azt tetszik gondolni? - kérdezte Eszter csaknem megszeppenve. - Ez nem olyan jóslat, mint a híres „mire a levelek lehullanak”. Most már csakugyan végének kell lenni - mondta Égető egyre élénkebben. A homlokán szinte látszott, mint vált át üres tekercsekről delejesebbekre. Azt a félmondatot is abbahagyta, amivel a zubbonyát készült ledobni. - Nem tudom, olvasol újságot? - kérdezte. - Néha - mondta Eszter bizonytalanul. - De azt körülbelül tudod, mi van a világban. - Oroszország - jutott Eszter eszébe a fiúk vitája. - Az, és sok más egyéb. Tisza bukása, a porosz általános választójog... A demokratikus átalakulás most már elkerülhetetlen. Nemcsak nálunk; egész Európában. Eszter elfeledte, hogy az apja megveti Nagy Gábort. Csak arra emlékezett, hogy a Reggeli Újságban is így olvasta, s örült, hogy az apjának igazat adhat. - Attól, hogy a hülyék is mondják, az

igazság még igazság lehet - mondta Égető azzal a hideg logikai süvítéssel, amivel kedvenc eszméi körül szokott vagdalkozni. - Ez csak azt bizonyítja, hogy most már ők is észreveszik, merről kell föl kukorékolni a hajnalt.

Egy-két percig fölindultan járt le-föl. De ez a járkálás nem a harag leküzdéséhez kellett; a megvetése éppúgy pillanatnyi volt, mint az érdeklődése - arcán az a feszültség volt, amely, mint egy hártya, a kipattanni kész szavakat tartja vissza. Eszter odaült a dívány gömbölyű lábvégre, s onnét nézte a gondolataival megtelő embert s mögötte a meg-megnövő árnyat, amelyet, ahogy járt, a gyertya föl-földobott, fantasztikusan elnyújtva a falra, s visszajöttében megint visszazívott. Vetkőzésről, lefekvésről már nem volt szó. Eszter úgy érezte, hogy csak az ő jelentéktelensége, lány volta tartja vissza, hogy megszólaljon.

- A háború azért volt lehetséges, mert a népek gyanakodtak egymásra. Ez fontosabb, mint a politikai és gazdasági érdekellentétek. Ha én azt hiszem, hogy holnap leütnek, iparkodom előbb ütni: ez elég természetes. Ennek a gyanúnak pedig az az oka, hogy az európai népek különböző államformában élnek. A zsarnokság gyanakszik a szabadságra, a szabadság pedig még több joggal a zsarnokságra. Ezt érted, ugye? - jutott hirtelen eszébe, hogy Eszternek beszél. - Igen, ezt értem - mondta Eszter, s igyekezett odafigyelni, noha a szíve az elmulasztott alkalmon dorombolt. - A franciáknak gyanús volt a német álpárlamentarizmus, amely úgy dudált, ahogy a császár fújta. Mi viszont a cárok kancsukáira, a ránk zúdítható népgörgetegre gyanakodtunk. Ennek a háborúnak az igazi gyümölcse az lesz, hogy kiegyenlíti az alkotmányokat. Az oroszok most teszik magukévá a francia forradalom vívmányait, a mi fiatal királyunk a szociáldemokratákkal tárgyal, s mindennél nagyobb jel, hogy Vilmos császár kénytelen megadni Poroszországnak a választójogot. Ezt most már nem lehet megállítani. S ez automatikusan meghozza a békét. Ha Európa két legelütőbb alkotmánya nem lesz messzebb egymástól, mint, mondjuk, az angol és francia köztársaságé, ez a gyanú kihal a világból. Az orosz forradalom alig kéthónapos, s szinte már nem is emlékszünk vissza arra az időre, amikor Oroszország úgy függött fölöttünk, mint egy felhő, amely bármely pillanatban leszakadhat. S ugyanígy lesznek a franciák az átalakult központi hatalmakkal. A népek átlátszóvá lesznek egymás számára; láthatják, hogy élhetnek akkor is, ha nem törik meg egymást, s a béke a status quo alapján szinte magától megkötődik.

- És mit gondol, apuska, mikor lesz ez? - kérdezte Eszter, csak hogy valamit mondjon. - Nem tudom, nem vagyok jó. De az biztos, hogy hamarosan. Itt van az orromban. Most télig azt éreztem, hogy mind mélyebbre megyünk. Úgy voltam, mint aki mind mélyebbre ereszkedik egy aknába, de most már a fényt érzem, emelkedünk és közeledünk a világossághoz. A leveleim is ezért maradtak ki - hunyorított Eszterre ravasz-kásan. - Hogyan? - pillantott föl a lány érdeklődve. De Égető még nem mondta ki, hogyan. - A vén csatár érzi már az időt - járkált jókedvűen. - Az időszerűtlen gondolatokhoz (az időszerűtlent mély gúnnyal mondta ki) most megjön az idő. El tudod képzelni, milyen példátlan fejlődés indul meg itt a háború után? Gondold el, mibe kerül a világnak ez a gyanú. Az a pénz s erő most mind fölszabadul, abból mindből hitel lesz. A harcterekről hazaömlő embereket is foglalkoztatni kell: egész Európa egy lázas műhellyé válik.

Egy-két percig megint szótlanként mérte a szobát. A gondolatokkal átnyargalt, kissé fölvetett homlokán szinte látni lehetett, mint fog az egész világ az építkezéshez. - Engem persze ez a kis Magyarország érdekel közelebből. Ezt is most kell hozzáfognunk majd megcsinálni. Sokan szeretnek lelkendezni rajta, mi épült itt hatvanhét óta. De az nem volt semmi. Betörték a technika vívmányai, állomásokat építettünk, csatornáztunk, az országot azonban nem építettük meg. Emlékszel a Tanyai Újságra? Én az én kis körömben azt próbáltam. A nép felől, a tanyák felől építeni az országot. A hagyományt, a nép becsületes, ősi arcát az újkor

nyújtotta lehetőségekkel megerősíteni... Tudod, hogy mindig az angolokkal volt bajom. Egy időben angloánnak mondtak. Hallottad biztos a tarhonyát meg a többit, amivel csúfoltak... Hát igen, én a hagyomány s a forradalmak összekapcsolását az angoloktól tanultam meg. Persze, gyenge voltam. Darányiékhoz, a Gazdasági Egylethez húztam: ők voltak még a legjobbak. De most ebben a szellőssé vált Európában... Itt az én vitorláimba is más szelek fújnak majd.

Eszter egyre lejjebb gugyorodva pislogott föl a dívány végéből a föl-le járkáló nagy darab férfira. Noha minden szóval mélyebbre temetődött a maga dolga, s ettől egy kis megalázottság is volt a lelke alján - a gyertyalobogástól s a folytonos járkálástól káprázó szemében kába csodálat ült. Hát ilyen egy férfi! Ilyesmikért élnek a férfiak! Ha eltalálja az ember az órájuk, ez jön ki mindből. Józsiból, Sanyiból, még nagytatából is... Az asszonyoknak is ezzel kell élni egy tető alatt; a férj, akit gondolnak, a lélek, akit, mint ő itt a díványon, hallgatnak. Ha Józsi felesége lesz, a gépek fognak így kóvályogni a fejében, mint most az alkotmány, hagyomány, hatalmak. Ez tán a szép is az asszonyok életében: hallgatni őket, hogy ne legyenek annyira maguk, mint apuska is most a gyertyafényben. Igyekezett nagy készséggel nézni a férfira, aki most egyre kisebb ingajárásokat végzett, s végre egészen megállt a szoba közepére kitett kézitáska mellett.

- Nem értettétek - mondta azzal a jókedvű hunyorítással, mely nála a nevetést pótolta -, mért nem írtam eddig. Hát ezért! Össze kellett szedni kissé a gondolataimat, hogy a változás készületlenül ne érjen. Megemelte fülénél a koffert, aztán megint csak elengedte: majd néhány tétova lépés után ismét visszament mellé. - Az én színpadom persze kisebb. Én az egész életemet a városomnak szenteltem. Azért nem bírtam ki másutt, sokkal civilizáltabb helyeken. Azt mondhatnám: épp az elmaradtsága babonázott meg... Szinte ellágyulva állt ott (már amennyire az ellágyulás s az ő természete összefért), szürke pillantását a szoba homályába mélyesztve. - A városról tetszett gondolkozni? - kérdezte Eszter bizonytalanul, mert érezte, hogy vár tőle valamit. - Nemcsak gondolkozni - nézett Eszterre ravaszskásan. - Írtam is... S szinte diadalmasan pillantott Eszterre. - Összefoglaltam a város újjászervezésére vonatkozó gondolataimat. - Igen? Valami újságcikk? - tapogatózott Eszter óvatosan. - Újságcikk? Egy egész kis könyvecske. Azért hajtottam ki ezt a szabadságot, hogy egy-két adatnak még utána-nézzek s nyomdába adjam. Ha érdekel - emelte meg újra a koffer fülét -, megmutathatom. - Tessék, apuska - mondta Eszter, s már fogta is a gyertyát, hogy a koffert oda lehessen tenni az asztalra.

Egy percre úgy álltak ott: apja az asztalra tett kofferben túr, ő meg a gyertyát tartja, bevilágítani. Az összeráncigált fehérnemű, borotvakészlet, nyári zubbony, villanyelem közül fölmerül végre, két kartonlapba kötve, a mű. A táskában tökéletes rendtelenség volt: a szennyes fehérnemű a tisztában, a fogkefe a szappanba beleragadva, a mű azonban gyűrődés nélkül szállt ki, tisztán legépelve a két lapból. - Le is tetszett gépeltetni? - Le. Volt ott az irodában egy intelligens fiú: odahaza étlapokat gépelt, pincér; de mondhatom, hibátlan. S kétszer is végigforgatta, a lapok sarkát legalább, hogy megsimogathassa a pillantásával. - Elég vastag - becsülte meg Eszter is a két ujj között a vastagságát... - Pontosan három ív. Úgy szedetem, hogy nagyobb könyvformátumban három ív legyen... Itt minden ki van számítva, barátom - mondta tréfás büszkeséggel. - Reggel már viszem is. - Azonnal tárgyalásokat kezdek a nyomdával. Ismerem az ipséket. Az első korrektúrát még itthon szeretném megcsinálni.

Csak azért tetszett most jönni? - akarta kérdezni Eszter, de meggondolta. „Elsősorban ezért. Természetesen téged is látni akartalak”; olyan elevenen volt fülében a várható válasz, a mohóság, amivel az elejét mondja, aztán a kis szünet, ami után a kiigazítást hozzászerzi, hogy rámosolyodott az apjára. A szája nagyon mélának, kicsit tán csúfondárosnak is érezte ezt a

mosolyt, úgyhogy sietett valami figyelmeztetést mondani. - Érdekes lehet azt, amit az ember gondol, papírról olvasni. - Hát igen. Ez persze egészen vázlatos - forgatta egyre, itt-ott beleolvasva, az apja a füzetet. - Tízszer ennyit is írhattam volna. De egyelőre jobb ez. Ezt jobban elolvassák. Ez csak arra való, hogy beletrombitáljunk vele az aluvók fülébe... Nem vagy fáradt? - nézett föl a füzetből, az asztalra visszakerült gyertya mögött Eszter arcát keresve. - Van kedved egy-két oldalnyit meghallgatni? - Nagyon - mondta Eszter őszinte örömmel, s elpirult a megtiszteltetéstől. Az, hogy az apja itt az éjszakában előtte tárja föl a lelkét, szinte megnövesztette magát ön maga előtt.

Elhelyezkedtek. A koffer a földre került; az apja a csöpögő gyertyát maga elé húzta, úgyhogy a komoly arc s a fényes lapok egy körbe kerültek. Eszter a vetett dívány szélére ült, s előre-hajolt, karját a melle alatt összekulcsolva. Meglepetve látta, hogy az apja milyen elfogódott, az ujjai szinte reszketve babráltak, ahogy a címlapra ráfordított. „Javaslatok Csomorkány törvényhatósági város újjáalapítására” - olvasta föl gyorsan és tréfásan, mint aki tudja, hogy pukkantútot dob be, de megvan a célja vele. „Újjáalapítása” - ez egy kicsit merészen hangzik - mondja, arcát a gyertya fényéből félrevonva, hogy a lányára láthasson. - De megvan a nevelői tervem vele. S amellet pontosan fedi a dolgot, amint majd látod... Nem akarlak itt a bevezetővel untatni - lapozta nyugtalanul az első oldalakat. - Itt egy kis tudományos alapvetést csináltam. A németek egész könyvtárat írtak össze erről: hol, mikor, mért keletkeztek városok. Annak is megvolt a történeti oka, hogy a mi városunk mért támadt. Eredetileg halász és kereskedő város volt. Itt volt a Hód-tó, abba a Tiszából is bejöhetek a hajók, ott álltak a mai gimnázium alatt. De hiszen erről hallasz majd mindjárt. A fontos, hogy a lecsapolással, aztán a puszta fölsoztásával megszűntek azok a tényezők, amelyek a mi városunkat létrehozták. Azt mondhatnánk, szinte nem is szabadna itt lennie; legföljebb egy tíz-húszezer lakójú mezővárosnak. Szinte csak a dolgok tehetetlensége tartja fenn, persze pangásra kárhozottan... Ezt érted, ugye? - Hogyne - mondta Eszter, bár nem egészen értette. - Na mármint én azt kérdelem: ha az eredeti ok megszűnt, nincsenek-e itt más tényezők, amelyeket kihasználva, ebből a pangó városból élő, virágzó várost teremthetünk. Sorra megyek itt ezeken a tényezőkön, mint talaj, víz, természeti kincsek, forgalom és a többi. Téged most nem terhellek az egészszel, csak egy-egy érdekesebb részletet kapok ki. Hát például a víz, amire az előbb már céloztam... Néhány bekezdést olvasott, aztán megint kihúzta a fényből a fejét, s a gyertya mellett Eszterre nézett, hogy érti-e. S olvasás helyett megint magyarázta. Aztán megint olvasott, hosszabban most már... - Erről előbbre is volt már szó - mondta. - Hogy jobban értsd... - s előrelapozott. Aztán megint összefüggően áradt a szöveg; a kezdetben ideges, magát szégyellő hang szinte büszkélkedve zengett az éjszakában.

Eszter mozdulatlanul ült ott, csak az egyik keze jött föl közben az álla alá a kulcsolásból. Az agya is olyan volt, mint a hunyorgatást beszüntető szem; igyekezett mindent minél jobban megérteni. De talán épp ezért, a nagy figyeltől az, aki figyelt benne, az előreesett fejével, a kidülledt szemével egyre előrébb-előrébb ment, már-már levált róla, úgyhogy egy kába, makacsul figyelő Eszter volt előtte a gyertyafényben - míg hátul, e mögött a káprázó Eszter mögött, továbbgomolyogtak a dívány homályába húzódó gondolatok, egy másik, fül és szem nélküli Eszter, aki most csomósodott össze tétova emlékekből, távoli fájdalmakból. Az igazán érdekes volt, ahogy apuska a vízszabályozás hatását leírta. A város alól eltűnt a Tisza, a búzákat nem lehetett többé hajón szállítani, a mozgó erekből szűnyogos mocsarak lettek, a kiszáradt föld eldobta a szőlőt, a kenderáztatók, a gyapjúmosók elpusztultak, nem éltek meg többé a kosárfonók. „A túlzásba vitt kiszáritással lecsapolták a vásznat, a gyapjút, a ruhát a testünkről, húst, bort tejet az asztalunkról.” Mindezt olyan szépen írja le apuska; a hátul ülő Eszter azonban egészen másféle múltnak adja oda magát. Az a múlt egy icipici lányt csinál belőle; ott ül, ahol most apuska kofferje áll, s betűket ír egy füzetbe. Itt meg, ahol ő gornyaszt, itt van

a dupla ágy, az egyik bevetve, a másikban azonban két árnyék sűg-pityereg. Anyuskának nagysoppo frizurája van, az arca mintha egészen eltűnne alatta (egész más, mint a fénképeken). De ez is olyan mélyen van, mint a Hód-tó meg a birkák, amikről a gépelés szól. Vajon mit beszéltek? Csak arra emlékezett, hogy sírt. Néha mintha magasztalta volna apuskát, máskor meg panaszkodott. Vajon neki is olvasott így? Őneki még nehezebb lehetett; hisz iskolát sem járt. Nagymamuska mondta, hogy csak elemije volt. Hogy mereshette az szegény a szemét, hogy figyelmet mutasson.

Megpróbálta a két Esztert megint összehúzni, s a szívével is apuskát figyelni. Mit érezne iránta ő, ha a felesége volna. Biztosan csodálatot. Milyen agyvelő is ez. Ahogy a talajnemeket mondja; már látja is rajta azt, ami lehetne. A homokon a Tiszától a Peperéig negyven kilométeren barackligetek, diófák, a sziken birka, a fekete földnek nedvesség kellene. Egy pillanatra megijed; arról van szó, lehetne-e rakétákkal esőt csinálni. Érti, hogy ezért ki fogják csúfolni, de nem, apuska sem bízik ezekben, csatornákat akar a Körösből ásatni. Csodálatos lehet, ha valaki itt jár a nagy körengetegben, a rossz utcákon, a szárazsággal küszködő határban, s állandóan dióligeteket lát, a tarlók közt erek duzzadnak, a csatorna, aminek a partján Amálékkal sétáltak, hajózhatóvá van téve, a tanyákat ezer kilométer burkolt út köti össze. Az útburkolatnál megint egy emlék: a téglá, a képviselő úr, Döméék. Az a féltő figyelés megint, apuska a zágrábi közúzókról beszél. Oda is messziről hozzák a követ. Neki Bánffihunyadon mutatott egy bizonyos Ignác bácsi egy hegyet. Kétszáz forintért megvehet, uramöcsém, egyet, s az egész határt kikövezhetik vele. Nem, apuska nem enged. Most nem tutajon hozza le a hegyet, a vasútnak kell kedvezményt adnia, de a hegynek azért ide kell jutnia. S megjön a tarhonya is, a tarhonya-, laska-, csigatésztagyár. A város ötven gyártelepe közt ennek is ott kell lennie. Eszter nagytatára gondol: hogy hallgatná ő? Hogy hallgathatta egy életem át? Pedig apuskát ez a fej, a nagytatáé, hallgatta ezer vagy tízezer példányban. Nagytata még a legjobb bennük. Lám, most meg szélmalom termelik a villanyt, kis gépek a szél erejével költetik a csirkét, köpülik a vajat, még a bölcsőt is egy kilencvened lóerős motor hajtja. Nevet, mert az apja megint kihúzta a fényből a szemét, s nézi, hogy ő nevet-e rajta. Pedig inkább kérni szeretné, ezt hagyja ki. Az emberek majd csak ezt jegyzik meg, s rájuk nem pillanthat úgy, mint órá, olyan huncutosan.

A felolvasó arról a városról olvas, ami itt épülni fog, de közben mintha abba esne egy fénynyaláb, amelyben idáig élt. Milyen sors lehet így ábrándozni egy életem át. Neki kedves így is a város. Sosem gondolt arra, hogy a Nagytópart utca mért nem olyan, mint egy pesti utca. De apuska sok földet bejárt, külföldön is volt, neki fáj, hogy a város még mindig ott van vagy ott sincs, ahol a nádasok idejében, s hozzá még nádja sincsen. Ezzel a gondolattal lohol dinnyeszövetkezetből közmagtár-gyűlésre már fiatal kora óta. Az ablakokban pedig ott álltak a nagytata-félék, gömbölyű, puha kalap a fejükben. Ha ő azt, amit Wiesmayeréknál lát, be akarná hozni az udvarukba, micsoda por, dohogás lenne csak abból is. Pedig apuskának sokban igaza van. Azért az a nagy menekülés innen, mert nincs műveltség. A nyugdíjas tisztviselőnek, a meggazdagodott kereskedőnek hiányzik a színház, a magányos tanyai embernek a kocsmá, mozi. Lám, Décsi Feri sem jött le azóta hangversenyezni. Apuska persze, ezen is segíteni akar. Kultúrpalotát, iskolákat épít. Csak az nem világos: miből. Az adó, az adó, hallotta nagytatától gyermekkorá óta. Apuska épp azt bizonyítja, hogy tízszer annyi adót is megbír a város, ha azt az ötven városi vállalatot megcsinálják. Föl sem kell emelni a pótdót, behozzák a vállalatok. Igen, ha már megvannak s működnek. Apuska ezt is megmagyarázza valahogy, de az egész mégis mint egy álom, mint apuska feje a falon; nagy tölcserben megy széjjel, s nincs teteje. - Ismered ott a Teleki utcánál azt a sikátort? - Eszter ijedten rezzen össze. Ezt nem olvassa, ezt a gyertya fénye mellett mondja, s nézi, hogy figyel-e. Összekapja gyorsan a fejében visszhangzó szavakat, valami körútról van szó; itt kell azon a sikátoron utat

törni neki. - Hogyne, a fűszerboltnál - mondja. - Nem, errébb - mondja az apja is megnyugodtan, s szavalja tovább, egyre több gyönyörrel a dolgozatát.

A felolvasásnak vége. A gyertya egy csomó faggyú cseppkő közt pislog a tányéron. - Mindez, persze, egész vázaltszerű - mondja Égető, a kéziratot a tokjába visszatéve. - Aki először hallja, annak tán lázálomszerű. - Nem, nagyon szép - mondja Eszter őszintébben, mint várta volna. - Én ezekre nem is gondoltam idáig. - Hisz épp ez a cél, meggondolkoztatni az embereket. Egy lánynak sem árt, ha egy kicsit gondolkozva nézi az életet maga körül... Eszter úgy érzi, egy óvó, féltő szót is kellene mondania, de hogyan, hogy bántó se legyen. Égető azonban, úgy látszik, ismeri már ezt a ködös, bizonytalan pillantást. - Mindez természetesen nem lesz meg estéről reggelre. Nem vagyok holmi fantasztia tervkovács, aki azt hiszi, hogy mert el tudja képzelni, már meg is kell lennie. Kénytelen vagyok a képzeletre hatni. Minálunk épp a képzelet hiányzik. Bele kell a szikkadt agyakba a lángot ragasztani. - Biztosan lesznek, akik ebben is fennakadnak - mondhatja a becsület Eszterrel. - A csúfolódók; azokkal nem törődöm. Megszoktam őket - mondja Égető gögösen. S Eszter érzi, hogy csakugyan csaknem közönyösen. Erre nincs mit mondani. Mit is mondhatna annak, aki így áll a csúfolódók fölött - egy ámuló pillantáson kívül.

- Akkor hát nem is zavarom apuskát - állt föl. - Tessék lefeküdni... Egyszer én is szeretnék megbeszélni valamit apuskával - teszi hozzá aztán mégis, összeszedett bátorsággal. Lőrinc kidob egy hálóinget az ágyra; lecsatolja és fölhúzza a karóráját. - Hogyne, nagyon szívesen - mondja a srófot forgatva. - Gondolom, arról a dologról van szó - néz rá azzal a pillanatnyi kíváncsisággal. - Igen, apuska ismeri Józsit. - Hogyne... futólag. Elég komoly fiúnak látszik... Eszter szívdobogva várja az órahúzás végét; most az ő dolgára kerül sor. - Tudod, mit gondoltam? - riad föl hirtelen az apja. - Egy betűrendes névmutatót fogok a javasolt reformokról a végire csatolni. Teszem: K betű: kaszárnyaépítés, kenderáztató, kenyérgyár, közkönyvtárak. Ez jó lesz, mit gondolsz, ugye? Így mindenki áttekintheti, mire van szükség. Na, hanem látom, tűkön állsz már. Visszaéltem az aludhatnékoddal. Feküdj le szépen; legközelebb majd beszélünk. S az arcát nyújtja Eszternek, hogy megcsókolja.

Az öregek odaát már rég lefeküdtek. A két horkolás mintha két torok társalgása lett volna. Nagytata mélyen, egyenletesen húzta, nagymamuska csak időnként, de akkor gyorsan és kapkodón, az orr legmagasabb emeletéig futva. A kanapén, a dédnagyapa képe alatt, ott volt megvetve az ágy; nagymamuska az nem férfi, az gondolt rá. A felső nyitott ablaktáblán épp bevert a toronyóra. Amíg vetkőzött, arra az ablakdarabra nézett: csillagok bolyongtak benne, kerülgették egymást s a torony csúcsát. Minden jár, bolyong a világban; minden dolognak megvan a maga útja. Seregeknek látszanak, s mind maguk vannak.

Lajosfalvi paradicsom

Még a nyár derekán történt, hogy Eszter Lajosfalván a patika padlásán egy ládát talált. Ott lapult a cserép alatt a zugban; ha az ember arra nézett, csak a fényes porszemeket látta, amint a szellőzőlyukon egy nyalábban betáncoltak. - Nézze csak, Erzszi - kiáltott vissza a szolgálónak, aki hátrább a ruhát teregette -, mit találtam. A lehajlóban levő leány a hátratekert fejét odafordította a szoknya dombja mellé. Már nem volt mai cseléd, s nem ugrott azonnal az asszonyka szavára. - Mit talált a tekintetes asszony? - kérdezte inkább, mintsem hogy meginduljon. A kismosást hozták föl, s mialatt a lány az utolsó babazoknikkal vesződött, az asszony, a keresztgerendákon átszökdelve, fölfedező útra indult a padlás mélyeibe. - Egy láda - kiáltotta Eszter, de akkor már piszkálta is ujjával a rádobott rongyot, s feszegette a tetejét. Könnyedén volt leszögezve, a lécz azonkívül túl is ért rajta, valami hevenyében ráütött lécdarab volt. - Jöjjön már, húzzuk csak elébb - szólt Erzsinek, aki még mindig, mint egy kétfejű vagy kéthátuljú élőlény nézett arra.

Erzszi, még mindig gyanakodva, hogy a láda csakugyan láda-e, s a kis tekintetes asszony nem téved, a combjára támaszkodva fölállt és odatámolygott. - Mi az ördög ez? - kérdezte aztán, hogy ő is meglátta, amit az asszonya. S hozzáfogott, hogy a különös holmit, hol ezt a sarkát, hol amazt rántva meg, a szelelőlyuk fénypázmájába táncoltassa. Régi cseléd volt; előbb került ide az asszonyánál, s csodálkozott, hogy nem tud semmit erről a ládáról. Pedig az átadásnál is ott volt, a régi patikusék, a bérlőné, úgy adta át őt is a fölszereléssel Máté úrnak. - Tán azok feledték itt - mondta. Aztán, hogy a gondolkodással végzett, megfogta a fölpiszkált lécezt, s egy jó erős rántással hátradobta. - Vigyázzon innen - mondta az asszonya fehér ruhájára nézve, s belenyúlt a bizonytalanba. - Mi az Isten ez? - mondta, mert valami tüskészet emelt ki a faforgácsból. Eszter is odahajolt, hogy megnézzé: egy hatszögletű kis faragott doboz volt, olyanféle fődéllel, mint a síremlékkoporsók. A doboz után egy berakott hátú tükör került elő, amiben egy férfi épp megborotválkozhat, aztán még egy ládika, szivaroknak. Amennyire a finom porrétegen át látni lehet, az is berakásos. - Jaj de édes - örvendezett mindenkinek Eszter, s legszívesebben mindjárt leült volna velük a gerendára. Erzszi azonban makacsabb szellem volt, s újra és újra mind mélyebbre nyúlt be a ládába. A papírdoboz, amelyben a faragványok voltak, már kiürült, most valami mappák következtek. - Hát ez mi a csudája? - húzta ki őket szinte haragosan a csodálkozásban. Lepréselt virágok voltak, a száruk kis papírral odaragasztva, alatta a nevük. Aztán gyümölcstermesztési könyvek s valami fecskendők közt egy hosszú zacskó. - Tudja a tekintetes asszony, mi ez? - kiáltott föl Erzszi, ahogy a zacskó végén a zsinórt széjjelhúzta. - A megholt tekintetes úr vacakja. Az szokott fuvolázni.

Csakugyan két fuvola volt; az egyik hangszergyárban készült, s billentyű is volt rajta; a másik faragott, mint régen a juhászoké. Később még egy harmonika is előkerült s két vízfestmény, az egyik a házat ábrázolta. - Melyik tekintetes úré? - kérdezte Eszter ámulkozva. - Az azelőttvaló, a Józsi úrnak az apjáé - mondta, mint akinek magától értetődöt kell magyaráznia. - Maga ismerte őt, Erzszi? - kérdezte Eszter mohón, mert a láda kíváncsivá tette a gazdájára. - Én még kislány voltam akkor, csak ahogy a nőnemhez bejártam. - A nénje az itt szolgált? - Hát persze; az asszony - nem tetszik tudni? A Hegyiné. Az itt volt náluk cseléd. - Én azt hiszem, maguk akkor még benn voltak Ivánmajorban. - Hát persze hogy benn voltunk; édesapám ott volt benn kocsis. Csak a néném állt el. A lányoknak, ha szolgálni akarnak, onnan is csak falura kellett elállniuk. - De azért ismerte maga is? - Ahogy néha a nénémhez bejöttem. Meg amit az regélt róluk, ha hazajött. Tudja a tekintetes asszony, cselédhelyen hogy

van: azzal mulatják maguk, ami az uraktól kihallik. - És milyen volt? Emlékszik rá? - próbálta Eszter a vénlányt faggatni. De Erzsi a holmikat rámolta vissza. Megvolt benne, hogy amit az asszonyok nagyon akarnak, azt nem szabad könnyen adni. Az nincs benn a bérben, hogy az ember az emlékezetét erőltesse. Csak amikor már a herbárium is benn volt a ládában, a dobozok meg Eszter melléhez szorítva, akkor felelt meg rá. - Azt a néném tudná inkább, hogy milyen volt. Mi csak az ablak alatt hallgattuk, mert többnyire az ablakban szokott furulyázni.

Esztert a lelete egész fölvilványozta. Odalenn is a tükröt meg a ládát fényesítgette. - De azt csak tudja, hogy milyen volt? - vallatta Erzsit, jobbról is, balról is megnézve a konyhaasztalra kirakott dobozt. - Szőke, barna? kövér, mint az uram? - Á, dehogyis volt olyan derék - bosszankodott Erzsi ekkora tudatlanságon, miközben a zsákra telepedve a tömni való libát a térde árka alá nyomta. - Jobbára olyan kis seszínű - mondta, miután a liba megnyugodott, s ide-oda hajló nyakába a zsíros kukorica csúszni kezdett. Eszternek most jutott eszébe, hogy ő látta Wiesmayeréknál egy albumban azt az embert. A felesége mellett állt; mindjárt a házasságuk után készülhetett a fénykép, mert anyuka még nagyon fiatal rajta. Könnyedén csimpaszkodik az ura karjába, mintha nem is lencse előtt állna, hanem kettesben kószálnának, s egy járdaszélen várnák, amíg a kocsik továbbmennek. Azért nem emlékezett rá, mert ő azon a képen csak az anyósát nézte, hogy az milyen bájos, mintha más anyagból volna, mint ők itt az Alföldön.

- Azt biztosan hallotta a kis tekintetes asszony, hogy a felesége, a gyógyszerész úr anyja, az többnyire oda volt - indult meg Erzsiben, tán a ki-be járó ujjai ritmusától, amellyel a liba mély, meleg torkába merült, az emlékezés. - Azt mondják, a betegségről kezelték, azért volt oda szanatóriumokba. - Igen, tüdővérzést kapott. Nem bírta itt lenni az éghajlatot. - Hát azt már nem tudom - mondta Erzsi bizalmatlanul az éghajlat szóra. - Nagyvárosi lány volt, úgy került le Szegháttra - magyarázta Eszter. S egyszerre csodálatos tisztán volt előtte a képen látható fakóbajszú ember. Ott ül a laboratóriumablakban, s a feleségére gondol a tiroli hegyek közt. A cseléd lányok meg a repkényhez simulnak, s úgy hallgatják, egymásra nevető szemmel, hogy mit játszik. - És a maga nénje főzött rá? - Ki főzött volna? A gyerekek is ráváltak, ha be nem vitték Szegháttra őket a nagyanyjukhoz. - Maguk szerették? - Már mért ne szerettük volna? - mondta Erzsi, mintha nehezére esett volna az efféle szeretetet elismerni... A tükör után most már a dohányos doboz is megvolt, a fedelére különféle fákból egy csibukoló ördög volt kirakva. - Mit gondol, ezeket is ő csinálta? - Vaj ki tudja? Azt csak a néném tudná - mondta Erzsi, a libát a sarokba dobva. Aztán, hogy föltápászkodott: - Könnyen úgy lehet. Ilyen haszontalanságokkal szeretett vesződni.

Vacsora után az ura elé is kitette, a lehordott étel helyére, a drágaságait. - Na, mi ez? S elmondta, mihez jutott a padláson. Most már Józsi is emlékezett. Csakugyan az apja munkája: ezzel ölte az időt. Volt esztergapadja is, lombfűrész. - Érdekes, hogy ilyesmikkel foglalkozott - nézte Eszter a tárgyait gyöngéden. - Szívбайos ember volt - mondta Józsi -, azért csináltak gyógyszerészt belőle. Ha életrevaló, gazda vagy jogász lesz. Így azt mondták, jó lesz gyógyszerésznek. Ezért kell nekem is gyógyszerésznek lennem - tette hozzá keserűen. - Maga még emlékszik rája? - terelte vissza Eszter a szót. - Hát hogyne. Tizennégy éves voltam, amikor meghalt. - Jó ember lehetett - bizgatta meg Eszter az ura emlékezetét. De Józsinak éppolyan kevés kedve volt az emlékezésre, mint Erzsinek. - Mi az, hogy jó ember? - mondta. - Patikus volt. Kielégítette a patika. Amikor idejöttek, volt egy kis fantázia a dologban. Neki kellett az egészet elindítani. - A házat is ő építette, ugye? - kérdezte Eszter. Az anyósától ugyan hallott már erről, de szokása lett, hogy Józsitól azt is megkérdezze, amit félig-meddig tudott. Józsi ilyenkor brummogott, de alapjában meg volt elégedve, s még őt is jobban szerette, amiért nem tudja, amit ő tud. - Hát persze, új realjog volt, neki vette száz hold árán a

család. - S a falu addig patika nélkül volt? - Falu? Nem is volt falu. Egypár ház volt. Még ezt sem tudja? Be Szegedig a majorokban laktak az emberek. Eszter ezt is tudta. Az anyósa, Erzsike is elmondta, hogy parcellázásokból lett az egész Lajosfalva. Volt itt egy darab kisebb birtok; az itt ragadt valahogy az uradalmak közt. Arra szaladt aztán össze a falu. Akinek a vére nem bírta az ispánokat, az mind kijött. Azért Lajosfalva, Kossuth Lajosról. - Az szép lehetett - mondta Eszter -, az egészséget megalapítani. - Elég rosszul csinálta. Nem volt semmi praktikus benne. A patikába vederrel kellett bevenni a vizet. Ha egy kocsit találok venni, nincs egy garáznak való helyiség. De Eszter nem szívesen hallott most rosszat a ládabeli emberről. - Magukhoz kedves volt? - Mi az, hogy kedves? - bosszankodott Józsi a kérdésen. - Mesélt? - Könyvből - mondta Józsi. Az arcán látszott, hogy azóta se gondolt a meséire. - Be szokott vinni a gyógyszertárba - mondta hirtelen, s erre az emlékre mosoly jött ki az arcán, mintha nem is az emléken, hanem ezen a szokatlan dolgon, az emlékezésen mosolyogna. - Savat öntött a kék lakmuszba, s én csodálkoztam, hogy piros lett. Ezen most már nevetett is egy kicsit. Innen a messziből átlátott már a megcsodált tudóson. Eszter visszaemlékezett, hogy Józsi is pirossá tette, amikor megismerte őt, a kéket, s Amál már akkor sem akart csodálkozni rajta. - Maga, úgy látszik, tőle örökölte a tehetséget - mondta Józsinak. - Nem volt tehetsége - állt föl Józsi az asztaltól. - Ha tehetsége lett volna, nem tudott volna itt megmaradni.

Eszter azonban nem bánta, ha a halottnak nem is volt tehetsége. Abban a holmiban volt valami, amit ő azonnal megértett. A csendes esték, amikor odakinn az útmenti diófákon megülepszik a por, s a mozdulatlan forróság után egy kis észrevehetetlen levegőjárással feljön az éjszaka. A rózsafák levele alig jelzi, de az ember kinyitja a betámasztott spalétát, s kiül az ablakba. Túl az óltetőkön s a szomszéd fáin az ember ilyenkor a végtelen teret érzi, a földarabolt pusztát, amely most nem a szabadság, hanem az elsüllyedtség érzésével veszi körül, aki fölnessel rá. Az apósa is így ülhetett az ablakban; az ablak alatt a sínylő rózsa, a piciny udvar, amelybe a kocsi csak beállni tud. Lenn a kertben a maga oltotta almák, amelyekeken féregtől és forróságtól hamarabb érik be a gyümölcs. Olyan, mintha egy elmerült szigeten, egy láthatatlan tengertömb alatt ülné; - de ez a kis sziget aztán az övé; sok csendes órán ő tette magáévá, tünődéssel, barkácsolással, fuvolaszóval. - Akármit mond, nagyon kedvesnek találom a mi kis házunkat - állt oda az ura mellé, ahogy a két malacnak egy szakajtó hullott almával, a kertből fölporoszkált. Józsi a kútnál állt, a vízvezetékét mérte, mennyi cső kell hozzá. A régi kerekeskutat már átcsináltatta szivattyúsra, most a házban akart egy tartályt és szivattyút csináltatni. - A patika, az udvar felé a lakás, az ólak, a kert minden olyan szépen van elrendezve - nézett körül Eszter az ura mellől. - Kisstílu ember volt - vetette oda Józsi ingerülten, mert nem bírta, hogy a felesége másokat dicsérjen. - Miért? Úgy képzelem el, ő is olyan volt, mint maga. Mindig valami újításon törte a fejét - próbálta Eszter megvédeni. Azon a vízfestményen, amit a ládában talált, az ólak még egész máshol voltak, s a gömböcök sem voltak meg, amiket függönyül húzott a szomszéd kerítése felé. - Először is kicsiny az egész - mondta Józsi. - Látszik, hogy nem gondolt előre. Egy fejlődőképes patikának legalább ötször ekkora hely kellett volna. Az a három kis lyuk hármunknak éppen hogy elég. Ha egy segédet fogadok, nincs szoba a számára. Itt van ez a kút. Hogy lehetett ezt ide hátra rakni? Most törhetem a fejem, hogy viszem föl innen a vizet a tartályba. Majdnem egyszerűbb volna a ház mellett új kutat ásni. Látszik, nem is gondolt rá, hogy vízvezetékét csináltasson.

Esztert bántotta, hogy az ura ilyen elégedetlen a hajlékukkal. Persze, Józsi mindent a technikán át néz: van-e motor, hogy folyik le a víz a patikában. A faluból is csak azt látja, hogy még a villany sincs bevezetve. Lehet olyan helyen élni, ahol még a világháború után sincs egy villanypózna? Pedig a világon sok minden van villanyon kívül. Tavaly ősszel, hogy idekerült, benne is volt egy kis nyugtalanság. Azt hitte, nem szokik meg soha. Volt úgy, arra

gondolt, fölpackol s megy haza nagytatához. Nem is tudja, mi volt az, tán, hogy egyszerre jött mind a kettő, az őszi csatákba merült falu (a ház csupa mész-szag, az udvaron is csak tavasszal hozták rendbe a tízéves lyukakat) s a folytonos együttlét Józsival. Tán, ha az egyik csak: ha tavaszon kerül ide. De előbb a háború végét kellett kívánniok, aztán a gyászéve nem telt még le nagymamusért, a legvégén meg (ő maga is azon volt inkább, hogy húzza a dolgot) a román megszállás nem akart véget érni. S egyszer csak itt volt, ebbe az ismeretlen községbe kitéve. Addig nem élt soha falun, s most hallgathatta a kutyák őszi vonítását. Azt, hogy élőlények is vannak körülöttük, jobbra csak az ő sosem szűnő neszükből tudta. Emberekkel csak vizitbe menet találkozott. Alacsony, kemény sarkú emberek voltak, megnézték őket is, mint lábuk előtt a sarat, de a sipkájához csak minden harmadik-negyedik nyúlt. Mögöttük a széles utca, mely az ürességtől még szélesebbnek látszott s a sárfolyó végiben az ég ólmos torkolata. Ha a Döméék tanyáján éltek volna, akkor sem élhettek volna elhagyatottabban, mint itt az Erzsi mogorva hallgatása körül. Ez a nyomott környezet tette-e vagy a folytonos együttlét: az a sok riadtság, amit keresztmamáék s a Wiesmayer-ház elkábítottak valahogy, egyszer csak kitört rajta. Egy lány mégiscsak azt várná, hogy a házasság zene legyen, amit az égből hegedülnek. Ha ismeri is a Józsiját, azt várja, hogy a házasságnál majd csoda történik. Az ismerős föltből egyszer csak kilép a vőlegény, s akkor jönnek, amiről annyit hallani, a nászhetek, a nászévek. Ez, persze, mind nem így várta. S míg ott éltek Józsival bezárva, s Józsi tette, amit a férjeknek muszáj, elkezdett lázongani.

A szerencse az volt, hogy csakhamar másállapotba került. Karácsonyra már csak egy-két ecetes-uborka úszkált a nagy ecetes üvegekben; a többi zsámolyra állva mind kihalászt. Ez Józsinak is tetszett. Amióta megtudta (Eszternek legalább úgy tűnt föl), sokkal kedvesett lett. Nem büszkeség volt ez, nem azt várta, mint más fiatal apák, hogy a fiát emlegethesse. Józsiban nem volt efféle hiúság. Néki maga a másállapot tetszett: a műhely, a természet műhelye. Ha Eszterre nézett, s föltűnt, hogy az orra megint puffadtabb, a kötője domborodóbb: elnémulása s gyerekvigyora azt az érzést fejezte ki, ami nála az áhitat pótlása volt. A büszkeség csak annyi volt ebben az érzésben, hogy a természetnek ezt a munkáját, mint valami kényes lombikot, csak ő tudta a különféle asszonyi könnyelműségek ellen megvédeni. Kiabált Eszterrel, hogy miért áll föl a székre, s meghagyta a lánynak, hogy ne engedje a padlásra. Tán a másállapottal járó szelídség tette, hogy Eszter egész kedvesnek érezte őt ebben a szerepében. Amikor megengedte, hogy hálóiingén át a tenyerét a hasára odategye, Józsi szája fureszállón s boldogan elmosolyodott. Kis vékony bajusza volt, nem az orra alatt, hanem szinte az ajka peremén (szálacskáin apró gyöngycseppekkel), az alatt húzta szét a száját, mint egy játéktól elszokott gyerek, akit a természet a maga furcsa játékához hirtelen odahívott.

Ó, az nagyon jó volt, hogy a másállapot olyan nagy szelídséget öntött, különösen a vége felé az emberbe. Egy asszony ilyenkor nemcsak ott benn épít a belei melegében - ami körülötte van, abból is egy kis fészket igyekszik összeállítani. A megszokásnak így ez az édes, fészkekrakó ösztön is segített enyvével. Amikor Lajosfalvára lejöttek, anyuska bútora volt az egész házban az egyetlen barát. A háború után nem lehetett újat venni; ők hanyódtak ide a beázott vagonokban. Aztán, ahogy telt az év, s jött a tavasz, a kerthez s az ólakhoz is lett egy ollócsapásnyi, kotlósborítónyi köze. Tavaszra már Lajosfalva is inkább szép volt, mint csúnya. Széles, vonalzóval mért utak, a partján diófák; látszik, hogy nem régi falu, szinte piros még rajta a cserép; legfőlebb az udvarok nem akarnak árnyékosodni, s a vályogra nem jött sok helyütt borítás. Az emberek is mások már. Józsi azt mondja: csupa kommunista. A patikában is csak két ujjal köszönnek. Hát az igaz, hogy van bennük egy kis mogorvaság, mint ebben az Erzsiben is. De nem dologkerülők. Ha az uraságén nem kerül munka, mennek be Szegedre vagy az árvízszabályozóhoz, sokszor hetekre oda vannak. Ők meg igazán nem panaszkodhatnak. Aki a fehér téglék közé az ávizsszagba belép, az akármilyen keményen köszön, csak

elkezd nézelődni. Józsinnak meg még azonfelül is van egy kis tekintélye; tudják, hogy ha egy gépkocsi a patika előtt leáll, a patikus már ott van a nyitott motorháznál. Neki mindegy, hogy mi romlik el, artézi kút vagy szecsavágó, ő nem röstelli, hogy odaálljon, s nem nyugszik, amíg a nyitjára nem jön. Még a mesterembert is képes lepirongatni, hogy hol tanulta a szakmáját. Esztert magát az asszonyok egy darabig csak méregették. Hát most már ez lakik majd a rózsás udvarban. De csakhamar állapotos lett, ott csúszkált a terhével az udvar sarkában (Erzsi is mondhatott valamit), úgyhogy most már az udvarra is besurrant hozzá egyik-másik. „Kis tekintetes asszony, valami hasmenésről valót a gyerekeknek. De nem akarok ám doktorra költeni.”

Amióta a ládát kibontotta, még erősödött ez az otthonos érzése. Most már a ház lelke is ismerős volt. Anélkül hogy ábrándozott volna, ott érezte képek, rá gondolás nélkül is a halott járását a házban, ahogy az esztergapadra hajol, a ház lábánál a repkényt elülteti, kis fűrészével ott jár a februári verébpityegéses kertben, s az első szép napon veszi a lódengallért, s megy ki a falu mögé a szikes domb flóráját gyűjtögetni. Szép lecke volt az a láda, hogy lehet az életet egy piciny folton tevékenységben eltölteni. Napi munkájában önkéntelen is ráfigyelt (mintha egy halottal kéne négykezeset játszania), hisz ő is olyasmiket csinál álló nap. Ha nincs is fuvolája, van pianínója; fűrés-faragás helyett varrogathat; az anyósa megtanította, hogy kell a divatlapok snittjeiből apró gyerekruhát, magának háziruhát varrni; a kert is végül őrá marad; Józsi, mint egy hadvezér, lemegy, megmondja, mi hogy legyen, melyik fát kellene kivágni, de a hulló almát végül is ő szedi össze, s a permetező szerszámokhoz neki kell az utasításokból a napszámos által is érthető műveletet kihámozni.

Az olyan jó, ha az ember egy másik emberre fülelhet. Az talán nem is baj, ha halott: a zeneszerzők is halottak, Décsi Feri, sőt, Leona néni is annyi, mintha halott lenne. S ő mégis hallja őket, igazodik hozzájuk, így igazodik most az apósához. Csak Józsinnak tudna Lajosfalvához kedvet kerekíteni. Tűnődött, hogy lehetne a tehetségét állandóbban foglalkoztatni. Hisz játékszerai voltak idáig is. Amikor leköltöztek: a berendezés, a tatarozás; falat töretett, csapot csináltatott. Télre, a vad környezet hatására, egy csengőhálózatot csinált. A kinti kiskapun, az előszobaajtón, az ólak, a gyümölcsös kapucskáin mindenütt ott volt a jelzőkészülék. Nekik csak be kellett kapcsolniuk a telepet, s minden ajtónyitásra fölberregett. Erzsi el akart menni, mikor a sok drót rendeltetését megértette. Alig lehetett megmagyarázni, hogy nem ellene, hanem a betörők ellen van. Józsi azonban nagyon büszke volt rá; eleinte minden este bekapcsolták, s ha a szél kirántotta egyik vagy másik ajtót, fogta a pisztolyát, s végigrobogta az összes vészjelzőket. Tavaszon a kút kicserélése jött. Most a tartály s a fürdőszoba modernizálása. Az árjegyzékek mint átrágott klasszikusok, kipipálva, megfölkialtózva, összeadásokkal teli heverték szanaszét a laboratóriumban, s az este hivatalos hangú megrendelő, reklamáló és rosszalló levelek írásával telt el, amelyekben csak úgy hemzsegett a sok technikai szó, mint henger, befogadóképesség, csapágy s más effélék. De meddig tart mindez? Eszter ott ült vele szemben a lámpa másik oldalán, s nézte varrása fölött a lázasan dolgozó alakot. A tartály most elfoglalja egy darabig. De mit csinál vele, ha a tartály is meglesz, s a hosszú tél beáll. Tavaszra tán megcsinálja a kertben a medencét. Aztán a szélmotort vagy a villanyt a falunak. De mindez csak erőgyakorlat. Valami állandóbb kellene Józsinnak, amitől ő is itthon érezze magát. - De hisz a gyógyszerészek is vegyészek - szólt át hirtelen a lámpafényben úszó papírokon. Józsi meglepetten ütötte föl a fejét a hangosan kimondott gondolatra. - A gyógyszerészek is vegyészek - magyarázta Eszter elpirulva. - Hogy abban nem lehetne-e magának valamit kezdenie. Egy kis vegyészeti üzemmé kifejleszteni - tette hozzá, mert tudta, hogy az ura mindjárt komolyabban veszi, ha ilyen szavakat mond. - Ezt? - Annyi megvetéssel hördült föl, hogy Eszter nem mert azonnal továbbnyomulni. Józsi kezében azonban megállt a toll. - Most már? - mondta dohogva. - Ahhoz másképp

kellett volna annak idején hozzáfogni. - Azt gondoltam, vizsgálhatná a kutakat vagy a talajt. Apuska mondta, milyen fontos volna, hogy a talajt megvizsgálják. - Itt? Kinek? Nem mondaná meg, kinek? - Vagy valami szérumot termelhetnénk - mondta Eszter találomra. - Vannak magának fogalmai! - mondta Józsi, de a tollat már letette. - Egész más - mondta kisvártatva -, ha apuka másképp fog hozzá. Amikor ő idejött, harminc kilométeren nem volt egy gyógyszertár. Epruvetta, amiben egy vizeletet megvizsgáljanak. Most már megvannak a kész kapcsolatok. S ami fő, nincs helyem. Azt hiszi, én nem gondoltam rá, hogy egy laboratóriumot csináljak? Az ember fogad egy segédet, aki az ilyenben járatos, s egy kis autón vagy motorbiciklin sorra járja az orvosokat. Az mindjárt a súlyosabb recepteket is behozza, amire a kis gyógyszertárak nincsenek felszerelve. Egész jó laboratóriumot lehetett volna itt felszerelni, termosztáttal, centrifugával. De így? Ebben a kalitkában? Még kétszobányit kéne hozzá törnöm, s különben is...

Nem mondta meg, különben mi, de Eszter érezte, hogy az egész fészek alkalmatlan. Eszter csöndesen öltögette oda-vissza, aztán megint keresztbe Józsi zoknilyukán a szálát. De Józsi nem hajolt vissza a levelezésre. - Abban magának igaza van - mondta -, hogy egy technikus ember mindenütt talál munkát. A gyógyszerészetben is van ésszerűsíteni való. A patikusok többnyire kisstílu, pepecselő emberek, egész ódivatú készülékekkel dolgoznak. Már gondoltam rá, hogy csinálók egy pasztillapréselő gépet. Nem kellene itt porokat fűjogatnom, egy perc alatt kész van a pasztilla. Az is tiszta örület, ahogy mi a pirulákat babráljuk. Lemérem az anyagot, a megfelelő nyíláson betöltöm, s alul kijön bele a dobozba a pirula. De el tudja maga azt képzelni, mi az, ilyen helyen egy gépet konstruálni? Ahhoz műhely kell, ahol az alkatrészeket az ember megönteti, becsiszolja. - Hát a szárító? - nézett rá Eszter hirtelen. - A szárító? - merült föl Józsi a konstrukcióból. A szárító ott állt a kertben (Eszter nem is tudta, mire való), mint egy elátkozott kastély, a szelek hancúrozó helye. - Anyuka mondta, amikor az őszen itt volt: „Na ez is itt áll kihasználatlan. Pedig az uramnak nagy reménye volt hozzá. Azt mondta, ez a vidék teli van gyógynövénnyel. Csak meg kell szárítani, amit a gyerekek behoznak.” - Gyógynövények? A gyógynövényeknek nincs jövőjük - mondta Józsi. - Ma már mindent szintetikusán állítunk elő. Kamilla? Gyűszűvirág? - De ha már megépítette, benne van a holt tőke. (Ezt is Józsitól hallotta.) Hátha ki lehetne fejleszteni... - Már késő - mondta Józsi, s úgy tett, mint akinek semmi kedve a dologhoz... De másnap egész nap az árjegyzékeit s a régi gyógyszerészeti könyveit forgatta. Még az apja könyvei is lekerültek a padlásról. Harmadnap kidoboltatta.

Akkor egypár hétig gyógynövény-lázban égett a falu. Beléndeklevelet, ökörfarkkórót szedettek. Józsi az iskolába is elment megmutatni, s a tanítóval a határba is kivitette a gyerekeket. Ők meg Erzsivel kilószámra mérték a levelet. A gyerekek ki-be, a szomszédok kutyája nem győzött ugatni. Józsi expressz-leveleket írt a gyógyszerkereskedőkhöz. Kiszámította, hogy egy mázsa növény hány százalékot szárad be, s mit nyer ő majd az átvételnél. Ha a szárítót jól kihasználják, többet jövedelmezhet, mint a patika. S mért ne lehetne még több szárítót építeni? Esetleg földet bérel, vagy a parasztoznak ad ki ricinusmagot. Közben még nagyobb tervek gőzölögtek a fejében. - Van énnekem egy kollégám az egyetemen. Azzal sokat beszélünk, mért ne lehetne a száraz mákból ópiumot nyerni. Azt tudja, hogy az ópium a mákból csurog ki; megmetszik: s ami kifolyik, összegyűjtik. Azt mondja a barátom: Ha a nyers mákban ott van, mért nincs a szárazban? Elpárolog? Ott van az abban, csak ki kell csalogatni. Gondolja el, mennyi mákszár meg mákgubó megy évente a tűzre; sok millió meg milliárd korona. Ha azt kiszabadítja az ember, mondjuk: kivonom, aztán kristályosítom... Ebben tényleg nincs semmi lehetetlen. S másnap már kipirgált mákkévéket hozatott a gyerekekkel. Eszter hallotta, amint a laboratóriumban jár a mozsártörő; zúzza a mákgubót - áztatja, gőzöli, hogy a milliókat kivonja belőle.

Aztán a gyögnövény-láz is abbamaradt. A növényeket úgy látszik, nem szárították meg eléggé, mert penészedni kezdtek. Józsi nem is bánta már, vénasszonyoknak való hársfateát meg kamillát szárítani. A végén az egész gyűjtést kifordította a szemébe. Akkor már a tartály is megvolt; - Erzsinek ez lett az esti bosszúsága: vizet pumpálni. A tartályon egy üvegcső mutatta, mennyire van benne a víz. Erzsinek rángatás közben azt kellett vigyázni. Húzta előre-hátra a pumpakart, s közben föl-fölpislogott a szívásnál föl-fölcsillanó vízszintre, amely mint egy hunyorító szem nézte, mennyire adja bele az erejét a pumpálásba. A házban most már nem volt több szerelnivaló, Józsinak csak a régi órák maradtak meg az akkumulátor. Eszter hallotta, amint a laboratóriumban föl-le jár, a mozsarakon kondít, az analitikus mérleget igazítja. Néha szép verőfényes napon kiült a rózsafák köze a kertbe, s a nádszékekben elszundított. Az orra alatt, a vastag szájaszélén ide-oda járt a szuszogástól a bajusz; a szélén látni lehetett, amint az álom kicsordította verejtéket a járkáló szellő mindjárt föl is szárogatta. Eszter odavitte mellé a kis Józsikát, hogy szórakoztassa. Józsi a félig kinyitott szemével rápislogott a pólyára, s az egyik ujját odadugta a kisgyerek nyakába. - Szörnyű hely - mondta az ásítást nyelve -, nincs ember, akivel beszélni lehetne. - Mért nem megyünk el a jegyzőék-hez? Az asszony a múltkor a piacon rám is szólt. Vagy Ivánmajorba a jószágigazgatóékhoz. Józsinak azonban nem kellett a jószágigazgatóék. - Hogy én a grófékról a pletykát hallgassam? Az ember úgy él itt, mintha a Góbi-sivatagban volna.

Az ősz aztán embert is hozott Józsinak. Az öreg doktor bácsi meghalt. Nagyon régi ember volt, azok közül az orvosok közül, akik arra voltak büszkék, hogy Bécsben végezték az egyetemet. Bizonytalan határú, sárga szakálla volt; hol gyérb, hol tömörb, a színe se egyforma, de a leghosszabb fehér szakállnál is jobban példázta az időt, mert ez már az őszülésen is túl volt, s növés helyett, mint a nyűtt söprű, kopott; őszes szálak, dohánylé s az ajkáról lefolyó mosoly keveredtek benne. Ahhoz, hogy mennyi idős ember, még mindig eleven volt; folyton az utcán s mindig viccelőben. A vénülés okozta vagy a sokéves tapasztalat, semmiben sem bízott már, csak a vidámságban. - Akkor maga is úgy van - mondta, hogy a beteg elsírta a baját... S jött a megszokott vicc a zsidóról (valaha ő is az volt) vagy a cigányról. Nem sok vicc volt: kettő-három a véneknek, ugyanannyi a menyecskéknek s egy találós kérdés a kanyarós gyerekeknek. De ez elég volt, hogy a betegjeit megnevettesse. A végén már az ő dohányos fogai is mosolyogtak. Józsi azt mondta, hogy vén kuruzsló, mert hosszú magisztrális receptjei voltak, régi, divatból kiment gyógyszerek kellett hozzá. A hivatalos gyógyszereket meg, amiket a patikavizsgálat számon kért, nem rendelte. Eszterrel is szívesen viccelt; a szülése alatt is ott pálinkázott a laboratóriumban. Az őszön aztán meghűlt, de nem mert ágyba bújni. Tudta, hogy már csak az élet tehetetlensége viszi, ha lefekszik, meghal. A szakálla csutakján most már a köhécseles nyálcseppjei is ott csillogtak. Amikorra észrevették, hogy nem jár, már vége is volt. Egy hónapig az uradalmi orvos helyettesítette. Októberre aztán megjött az új orvos.

Józsi lelkére kötötte Eszternek, hogy szívesen fogadja. Az ő elmélete az volt, hogy az orvosnak és patikusnak „össze kell dolgoznia”. Az öreggel már nem volt mit kezdeni, az újat azonban nem szabad elrontani. Eszter meg is sütötte az anyósa sósrúdját s linzerét (a levelezésük jórészt snittekből és tésztareceptekből állott), s várta, hogy Józsi az új orvost hozzá is behozza. Elsőbb csak a patikába kellett Józsi pálinkájához a poharakat beküldeni (Józsi nem szerette a szeszt, de a különféle esszenciákat szívesen keverte - ha másképp nem megy, világhírű pálinkát fog, mint az Altvater vagy Benediktiner, összekotyvasztani), azután hivatalos látogatásra is engedélyt kért. Nem volt már kezdő ember; jóval a világháború előtt szerezte meg diplomáját, s azt a hosszú időt, a két háborús évet kivéve, egy budai közkórházban töltötte el. Ő volt, mint később elmondta, a legöregebb alorvos. Azt remélte, hogy osztályt kap, de most, hogy az elszakított részekről is mind ide özönlöttek az orvosok, ez a

reménysége is meghiúsult. Ez a hosszú orvosi múlt belevette magát a modorába, türelmesen tudott hallgatni, s ismerőseit is azzal a rezignált udvariassággal kezelte, amivel öreg alorvosok a különszobás betegeket. Az álla egy kicsit nagy volt, a szeme is keveset mozgott. Mintha mindig épp rajtafeledte volna a figyelmét azon, amit hall, vagy egyáltalán nem figyelne.

Már az első vizit is hosszabbra nyúlt a szokásosnál. Többnyire Józsi beszélt, ők csak kísérték s mosolyogtak. - Csodálom a doktor urat, hogy kedve volt lejönni ide - mondta Józsi a császárkörte töltése közben. - Budapest után nem lesz könnyű itt megszokni. Mintha vesztegzár alatt élne az ember, egy szigeten; eltelik, kérem, egy hét, hogy egy teherautót sem lát átmenni a falun. - Hát a kórház - mondta az orvos. - Az nem sziget? Pláne énrám a főorvosom is rám hagyott mindent. Néha egy fél hónapig sem kerültem ki az épületből. Ha az embernek volt egy koncertjegye, izgulhatott, mi jön közbe... A mi korunkban - tette hozzá Eszterre nézve - az ember már nem akar hajóhintán ülni. - Egy motorbiciklit kellene a doktor úrnak venni - mondta Józsi. - Mindjárt szabadabban mozog, ha van egy motorbiciklije. Egy óra alatt benn van Szegeden, s a praxisban is jó befektetés. A mai praxis már nem olyan, hogy szólok a komámnak; te, szólj be a doktornak. A gyorsaság itt is döntő. Aki előbb ér, kérem, a tett helyére. - Attól félek, hogy én nem fogok itt rekordot dönteni - mondta Szirmai. S abban az oldalpillantásban, amit most vetett Eszterre, volt egy kis fürkésző mulatság is, hogy a szép patikusné mit szól az ura elveihez. - Az uram mindent nagystílusban szeretne - jegyezte meg Eszter elpirulva. - Aki nagyobb körben mozog - hevült bele Józsi -, több helyen tud konkurrenciát támasztani. Doktor úrnak nem mindegy, hogy ötezer vagy húszezer ember számára hozzáférhető-e. - Ebben van valami - mondta Szirmai, s egy kicsit elfeledkezett szemén megint nem lehetett látni, hogy a biciklivételt mérlegeli vagy unatkozik. - A gép a parasztnak is imponál. Ez nem olyan gyalog cammogó doktor ám. Hát még ha egy kvarclámpája van a doktor úrnak. Vagy egy átvilágító készüléke. Hó, ez már bele is tud nézni az emberbe. - A gyógyszerész úr, úgy látom, nagy híve a gépeknek - mondta Szirmai egyenest Eszternek. - Igen - pirult el az újra. - Boldogtalan, ha egy nap nem szerelhet. - Én csak a realitások embere vagyok - mondta Józsi. - Gondolom, a doktor úr sem azért jött ide, mert megkívánta az alföldi levegőt. Ha egy ilyen képzettségű ember kijön, az meg akar egy kicsit tollasodni. - Én magam sem tudom pontosan, mit akarok - mondta Szirmai. - Az ember nem maradhat a kórházban, el kell helyezkedni. - Ez az. S akkor mért ne helyezkedjék el jól. Ez a vidék orvosi és gyógyszerészeti szempontból még egyáltalán nincs kiaknázva. Tessék azt megnézni: mit költ egy lélek Németországban orvosra s mit itt. Hányszor jönnek be, kérem, énhozzám: patikárius úr, ez s ez a baja a feleségemnek. Többet mondok: a feleségemhez küldik, mert tudják, hogy én orvoshoz zavarom őket. - Úgy? Nagyságos asszonyom lesz a vetélytársam? - nézett rá mosolyogva a doktor Eszterre. Az új pirulással jelezte ebben a pillantásban a cinkosságot. - De én nem engedem ezt. Menjen a doktor úrhoz, öregem. S elmagyarázom, mi minden lehet abból a tályogból vagy meghülésből. A doktor úr meg majd ír nekem jó kiadós recepteket - tette hozzá nevetve. - Tessék elhinni, a paraszt is nagyobbra van vele, ha jó drága orvosságot írnak neki.

Józsi meg volt elégedve a látogatással. - Azt hiszem, jó benyomást tettünk rá - mondta a szétszórt cigarettadobozokat összeszedve. Eszter is úgy érezte, hogy a doktor jól beillik majd az életükbe. Volt valami mélabú rajta. Kórházi folyosókon látott orvosokat, amint az ablakhoz állnak s lebámulnak az udvarra. A délutáni vizit már megvolt, s ők egy percre mintha elfelejtenék az egész napi járást-kelest, a hallgatósóval a zsebükben. Kibámulnak a szürkületbe. A vége felé, amikor már ő járt nagymamuskával kezelésre, akkor látott ilyet, s most úgy rémlett, hogy Szirmainak ez van az arcán, ezek a kibámulások. Abban is ez volt, ahogy az ura unszolásait elütötte. Nem tudja, hogy mért is jött ide, el kell helyezkedni. Azaz körülbelül mindegy, hogy hol. Elképzelte őt, amint beállít az új betegekhez. Na, barátom, mi

baj? Most keveri ki torkában a hangot, amivel a városi ruhák után a fekete lajbikkal kell szót váltani. Lassan majd azt az előredőlő tartást is megszokja, amit táskájukkal nyargaló vidéki doktorok vesznek föl a motorbiciklin. - Milyen ember az új doktor? - kérdezi Erzszi odakinn. Az nagy szó volt, ha kérdezett valamit, s akkor már erősen kellett a fejének járnia. - Olyan csendes - mondta Eszter. - Egy kicsit olyan melákformának látszik - mondta a lány. Eszter ezt olyan mulatságosnak találta, hogy Józsinak is elűjságotla.

Ettől fogva Szirmai mindennapos lett náluk. Néha csak Józsival barátkoztak a patikában (Józsi ott szöszmögött a pult mögött, Szirmai meg a várakozók asztalkájánál, kezében az aznapi újsággal), máskor azonban, ha patikazárás után ért oda, egyenesen hátrajött őhözájuk. Józsit az új orvos egész felvillanyozta. Esténként össze szokta számolni az aznapi receptjeit. Tizenöttről húszra, sőt harmincra is fölment a számuk: az új orvos hírére a régi, gyógyíthatatlan bajok, meddőségek, rákok mind előbújtak, nemcsak Lajosfalváról, de az uradalom távoli vadászházaiból is. A receptvárók általában dicsérték az új orvost, rendesen kitapogatja őket, vérbe ad injekciót, s megmondja: mennyi a vérnyomásuk. Doktor bácsi viccei után a betegek úgy érezték, hogy komolyan foglalkoznak velük. Józsi fölajánlotta, hogy amíg be nem rendezkedik, csinálja nála a kémleléseket, neki elég jó a fölszerelése. A központi laboratórium terve is előjött. Van egy igen megbízható gyógyszerész kollégája Szegeden, az jár ki hozzá kisegítőnek; azt kéne végleg szerződtetni. Az „összedolgozás” láthatóan felpesz-dítette Józsit. Azt hitte, csak a forgalomnak örül - élet jött végre ebbe a pangásba -, de Eszter látta, hogy a barátság mézesheteit éli. Tetszett neki, hogy egy idősebb, nagyobb diplomájú embert ő, a frissebb, reális érzékkel jobban megáldott fiatal ember pártfogolhat. - Nem rossz fiú ez a Béla - magyarázta a feleségének -, csak nincs elég érzéke a praxis üzleti feléhez. Hiába vagy te, mondom neki, kitűnő belgyógyász (mert már tegeződtek is), ha nem tudod a tudásod pénzre váltani. Hallgass rám, két év múlva olyan tipp-topp házad lesz, autóval, garázzsal; aztán bemész a városba, s nyitasz egy magánszanatóriumot...

Eszter boldog volt, hogy az ura legalább arra a két vagy három évre, az összedolgozás esztendeire, maga is Lajosfalvára csinál terveket, s azon volt, hogy a doktor otthon érezze magát náluk. - Milyen kedvesen laknak maguk - mondta Szirmai, amikor az udvaron, a kerten végigvezette. - Egy kicsi édenkert a sivatagban. - Ugye? - örült meg Eszter, mert ő is így érezte. - Józsi azt mondja, minden kicsiny; a patika nem fejleszthető; a gyümölcs nekünk sok, eladni nem érdemes... - Józsi expanzív szellem - mondta Szirmai, a kertajtó kattantyújával vesződvé. - Én már öregebb csatár vagyok. A mélabús, kidülledő szemében ott volt, hogy ő beérne ennek a boldogságnak a felével is. - Majd megnősítjük magát is - mondta Eszter, élvezve, hogy ő már asszony, aki ennek a bácsinyi embernek ilyeneket mondhat. - Engem már bajos lesz - mondta Szirmai, a kendőjébe beburkolt, nevető asszonyon a bémész szemével kissé végigmenve.

Egy este aztán az új doktor még jobban odaédesedett hozzájuk. Eszter nem tudta, hogy ott van. Kinn hallatszott, amint a redőnyt a patikán lehúzzák, aztán egy kis csoszogás a laboratóriumban. A pianínóhoz ült, s a házimunkában elmeredt kezét lágyítgatta. A kályhában már-már egész nap parázslott a csuta, de Eszter azért kinyitotta a felső ablakot, az eső megállt, s ő a kétféle világítás, a kályháé meg a szürkületé között játszott, amit kotta nélkül tudott. Nem volt nagy a repertoár, egy-két szonáta, még amit Leona néni tanított be a vizsgákra - néhány darab a Lieder ohne Wortéből, de azokból is kihullott egy-egy taktus; ilyenkor csak futamozgatva keresgél, hogy hol folytathatná megint. Egyszer csak hallja, hogy a laboratóriumból csendesen benyit valaki. Azt hitte, Józsi, s tovább zongorázott. Akkor vette észre, amikor ott állt már mögötte. - Ő - mondta, és olyan mozdulatot tett (noha nem is volt villany), mint aki villanyt akar fölgyújtani. - Nem is mondta, hogy maga zongorázik - nézett rá Szirmai kedvesen. - Mik derülnek ki itt még magáról. - Dehogyan játszom; csak próbálgatom, hogy

mennyit felejtettem. - De hallom, ezek egész komoly dolgok. Mi volt ez? Az Asz-dúr szonáta? - Ráismert? Sosem tudtam jól... De most már igazán csak bandukolgotok utána... Megbocsát, lámpát hozok - mondta ki végre, mert kínos volt, hogy a félhomályban itt áll egy férfival. Mit gondol Józsi, ha utánuk jön?

Amikor a felgyújtott lámpával visszatért, már csakugyan a férjével beszélt. - Most rajta-csíptem a nagyságos asszonyt - mondta félig neki, félig meg Józsinak. - Így kell megtudnom, hogy komoly pianista. Pedig voltam ebben a szobában, s nem vettem észre a zongorát. Látja - fordult most már egészen Eszterhez -, ezek a látóvak férfiak. - Aztán Eszter előbbi kérdésére: - Azt kérde: ráismertem-e. Hisz én is hegedűs vagyok. - Igen? - lepődött meg Eszter. - Azt mondta, hogy koncertekre jár, de azt nem, hogy hegedül is. - Nagyszerű, akkor játszhattok együtt - mondta Józsi megörvendezve, hogy a doktorral még jobban összebarátkozhat. - Ha a nagyságos asszony megengedi - mondta Szirmai. - Bár én sem vagyok nagy mester. Ha az ember nem rendszeresen játszik... S koncertekre meg előadóművészekre tért a szó. Szirmai hallotta Décsi Feri első háború utáni hangversenyét. - A feleségem első nagy szerelme - vigyorodott el Józsi. - Ő, maga locska - mondta Eszter megsértve, hogy amit ő elárult, kiadja. De Józsi tovább vigyorgott; ilyenkor keresztbe is szokott szaladni a szeme. A szerelem neki, bár maga is átesett rajta, furcsa, irreális állapot volt, amire csak vigyorgni lehet.

Attól fogva olykor csakugyan játszottak. Szirmai átküldött egy csomó kottát: operaegyveleget, néhány zongorakíséretre átírt hegedűversenyt. Eszter egy-két délután, a pedált lefogva, buzgón gyakorolt, hogy túlságosan ügyetlen ne legyen. A darabok nem voltak nehezek; Szirmai gondolt rá, amikor kiválogatta, de ő elszokott tőle, hogy újat tanuljon, s ahogy végre leült, a lámpaláztól is botladozott a keze. Szirmai udvariasan bevárta ilyenkor: nem is a zongora kísérte őt, inkább ő igazodott Eszterhez. Ő maga egy kicsit színtelenül játszott, de az iskolája megvolt. Mint szigorló benn volt a professzorok kamarazenekarában. Az volt a híre, hogy akit abba bevesznek, abból hamarosan adjunktus lesz. Később a kórházban volt egy kis kvartettjük, de aztán az is szétment. A háború óta már csak magának szokott, ha nagyon egyedül volt, hegedülni. - Ha nagyságos asszony kedvet nem csinál hozzá, tán egészen abba-hagyom. Amikor lejöttem, gondolkoztam is rajta, ne hagyjam-e a nővéreméknél a hegedűmet. Ha megengedi, most itt teszem le, kellemetlen volna a falun föl-le hurcolni. - Igazad van, kérlek - helyeselt Józsi. - A paraszt nem szereti, ha a doktor hegedűvel járkal. Az ilyenre vigyázni kell. - Na látja - mondta Szirmai. - De nem hiányzik majd? - nézett Eszter rá s az urára zavartan. - A lajosfalvi praxis mellett?... Az más, ha maguknál néha elővesszük. - Természetes, csak hagyd itt - serénykedett Józsi a felesége helyett, - Én ugyan nem vagyok zeneértő, de a feleségemnek ez az egyetlen szenvedélye. - Akkor gyengén állok szenvedély dolgában - nevetett Eszter az urára...

Eszterben volt egy kis aggodalom: illik-e az, hogy ő itt egy idegen férfival zongorázzék. De minthogy az ura erőltette (Na, nem muzsikáltok egy kicsit?), megnyugodott. Ez is beleillett, a hegedűszó, az ő csendben épülő világába. Kinn a végtelen Alföld, esők és ispánok; s itt benn, ebben a tenger alatti kagylóban, a nagy muzsikuskok szava. Különben is úgy intézte, hogy Józsi benn legyen, amikor zenélnek. A vacsorai meghívásokat is ő kezdte: még mentegette is értük magát: „Eszter, kérem, meghívtam Bélát vacsorára. Az a kis sütés-főzés énnekem egész jó befektetés.” „Egész másképp megy az üzlet, ha az orvos és a patikus értik egymást...” Ilyenkor aztán vacsora után muzsikáltak. Eszter azon volt, hogy az urát is bevonja a kettejük szórakozásába. Megkérdezte, melyik darab vagy melyik tétel tetszik neki, s Józsi azt látta, hogy a műkritikusság nem is olyan nehéz foglalatosság. Azt mondta, Beethovent jobban szereti, mint Mozartot, az olyan kis tipegő, mutatni akarja, hogy ő milyen finom, Beethovenben azonban jó, egyszerű, férfias hangok vannak. A doktor igazat adott neki, s azt mondta, van érzéke a művészethez. A legjobban Józsinak a prestók tetszettek. Amikor szinte nem is látni a

vonót. - Bélának kitűnő technikája van - mondta ilyenkor. - Sok hivatásos zenésznek nincs ilyen technikája.

Erzsi, amikor a fekete után egy félórával bejött (lefekvés előtt szerette elmosni az edényt), a következő képet vitte ki a tálcával együtt. Az asszonya ott ül a pianínónál, s egy kottában lapozgat. A melák doktor mögötte áll, az álla alatt a hegedű, s a vonóval az asszony kottáján mutogat. Az ura meg az asztalnál ül, s egy szétszedett órát piszkál a tollkésével. „Na, most a Józsi darabját...” - hallja. Mert Schumann egyik dalára ráfogták, hogy a Józsi darabja. S Erzsi, ahogy a tálcával kizötyög, hallja, amint az az értelmetlen zene, amely se nóta, se szent ének, egyszer csak megszólal. Erzsinek nem volt jó véleménye sem ezekről a vacsorákról, sem az ura nótáiról. Eszter azonban boldog volt az ilyen esték után. - Ugye, kellemes este volt? Ugye, mégiscsak jó itt? - tette kezét az ura húsosodó tarkójára. - Nincs jövője itten az embernek - morogta Józsi, csak hogy zúgolódjék. - Akkor nézze azt, hogy most milyen jó - mondta Eszter, és dörgölni kezdte Józsinak a füle alját. Ezt a dörgölést Józsi nagyon szerette; Eszter azonban csak ritkán csinálta, nem azért, mert sajnálta tőle, hanem mert úgy érezte: egy fiatalasszonynak nem illik olyan mozdulatot csinálnia, ami a férjének ennyire jólesik. - Te hízelgő - mondta Józsi keresztbeugró szemmel, s ő is Eszter derekára tette a karját.

Eszternek ilyenkor furcsa gondolatai támadtak elalvóban. Mellette a két szuszogás: jobbra az uráé, ahogy a fölhúzott ajka s orra közt meg-megszorul a levegő; balra a kocsiban Józsika szaporább pihegése. Amíg hallgatta őket, félig ébren, félig álomban már, olyan érzése volt, mintha nem is az ágyban feküdne, hanem jóval mélyebben, begugyorodva a ház alapjába. A ház legalján kuksol, s mindaz, ami fölötte van: a falak, a kert, a két alvó és Erzsi is, belőle nőttek ki. Az ő testrészei; ő az a láda - amelyből kipárálltak.

November vége felé Wiesmayerné is lejött végre. Már a nyár óta levelezték, ekkor jön, akkor jön; elébb az őszi munkák, aztán a halottjai (mindszentekkor a második ura otthon, halottak napján az első Szegháton), aztán megint egy hagyatéki tárgyalás, de most végre igazán jöhet; újévig nem is megy haza. A Nagytópart utcai ház úgyszólván üresen áll; a kövér Wiesmayer még a télen meghalt, s Wiesmayerné megint foglalkozást cserélt, a kereskedést eladta, s az ura tanyáján gazdálkodott. Az ura földbe rakta a pénzt, úgyhogy az özvegy egyszer csak mint földbirtokosnő jelent meg szalmakalapjában a határban. Az őszön a legnagyobb csendben Amál is férjhez ment. A forradalom óta bölcsészkedett Pesten. Állítólag valami nagy szerelme volt: de egyszer csak visszatért Károlyhoz. Azóta Micike is többnyire Pesten van; pénz, élelem úgyszólván otthonról folyt, legalább az eladó lányt vigyék társaságba. A népes házban így nem lakott senki. A bácsi is meghalt rég; csak a nyelvtanár nő ápolta tovább pusztuló moszatjait és csizeit.

Eszter némi lámpalázzal készült az anyósa látogatására. Kislánykora óta ő volt szemében a legtökéletesebb asszony, a sors most úgy hozta, hogy az anyósa hajdani otthonában kelljen vizsgáznia háziasszonyságból. Az előző őszön a legjobbkor volt lenni: amikor benne azok a lázongások kezdődtek. Az az egy-két nap elég volt, ha meg nem is nyugtatta, de hogy a jelenlétével megfékezze. Ő vette észre, hogy másállapotban van; azt mondta, attól van benne az a nagy nyugtalanság. S milyen jó, hogy azon az egypár nyugtalan héten átkecmergett. Most másképp fogadhatja az anyósát. Akkor egy riadt jövevény volt itt, most pedig... Izgalomnak érezte, de volt benne egy kis büszkeség is arra, amit elért. Mióta biztos lett, hogy jön, Erzsivel többnyire csak az öreg nagyságos asszonyról beszéltek. - Ezzel a kacsával húzzuk már ki, Erzsi, amíg az öreg nagyságos asszony megjön. Jaj, vigyázzunk, Erzsi, a mosókonyhában annak az üstháznak elkéne már egy kis vaspör. Az öreg nagyságos asszonynak jó ám a szeme... De olykor, ha Erzsi nem volt ott, kinyitotta a kamraajtót: a teli stelázsikat nézte. A

befőzött ringlók és barackok sárgállását. A régi bútora rendbehozva, kiporolva, kibrunolinozva; a baromfit ugyan megtépázta a dög, de a két hízó elég szép gömbölyű; a kert is fölászva, az utacskák eltakarítva. S mindez csak a külső. Megérzi-e, hogy tavaly óta belül is rendbejöttek. Boldog a fiával, boldogok egymással.

Végre itt volt. A jegyzőék sárga kocsija ment elé. (Józsinak ez is egy vádpontja, még fiáker sincsen a faluban. Ha jobb vendége kerül az embernek, mástól kell kocsit kunyerálni.) Ahogy a kis támlátlan ülésből az egyenes derekával föláll, nehéz volna eldönteni: hazajön-e, a régi otthonába, vagy egy vadidegen állomáson száll ki az odahelyezett fiához. Eszternek tetszik ez az egyformaság. Úgy érzi, ha Afrikában várnák őt trópusi ruhában, ugyanezzel az otthonossággal és előkelőséggel szállna le, mint itt, a múltja darabjában. Az arca most egy kicsit lesültebb, mint máskor; látszik, hogy kinn töltötte a nyarat. Ez a legújabb átváltozás is éppolyan természetes volt neki, mint az előzőek: császárvárosi lányból alföldi menyecskévé, utazgató patikusnéból üzletasszonnyá. Ahogy leültek, rögtön a tanyására s a szárazságra kezd panaszkodni, pontosan megmondja: mi termett rozsból, kukoricából. De ezt nem olyan nekibúsultan mondja, mint az igazi gazdák, mint nagytatáék. Csak, mint aki most épp azt csinálja. Ahogy ott ül a frissen kifényesített szobában, a kisasztalnál, mind úgy hallgatják, mintha egy előkelő rokon tisztelné meg a házukat. Eszter az egyik lábával mellette ül a pici kanapén, a másikkal folyton ugróban van, hogy az uzsonnát segítse. S Erzsi, a more szájú Erzsi, szinte guggolva ront be az ajtón, hogy mihelyt a tálcát az asztalra csúsztatta, már ne legyen hajolnivalója, a sokgyűrűs ujjakat elkapni. - A nénje itt volt anyukáéknál - ajánlja be őt Eszter, a „szolgál” szót elkerülve. - Hogy hívták? Zsófi?... Ivánmajorból, ugye? Hogyne, emlékszem. Itt a nyakán volt, mint a lángégés, egy anyajegye. - Az, az. De azóta már annak is szolgálni való lánya van - mutatta Erzsi a nagy, mosolygó fogát. S Eszterre nézve, hogy kell-e még valami, mint drága konccal húzódott vissza az öreg nagyságos szavával. Ahogy az ajtón kifarolt, még a sokrét szoknya is virgoncabban remegett rajta, mint máskor. Józsi a kályhánál áll, de az ő keze is úgy lóg, mint egy szolgálatkész kisfiúnak. Az elnyílt száján is az a mosolygás van, amellyel magasabb erők jelenlétét szokta regisztrálni.

Amikor az uzsonna gondja el volt vetve, úgyhogy Eszter is egészen ott mert a kanapén ragadni (a kis Józsika is fölébredt, s bemutatásra került), megindult a kérdezősködés az otthoniakról. - Keresztanyád most nagy hazafi - mondta Wiesmayerné. - Terrorfiúk és kivégzések meg más ilyesmik vannak a kirakatában. A kormányzót is lefényképezte, Szegeden még, fővezér korában... (Azon, ahogy ezt mondta, látszott, hogy Wiesmayerné a kormányzót sem veszi sokba. Ő a politikában nővérehez, a zárdafőnöknőhöz igazodott, s az nagy fenntartással írt Horthyékról.) Engem is kapacitált, hogy jöjjenek az ő nőegyletbe: minden magyar nőnek össze kell fogni. De tudod, én nem sokat várok a nők összefogásától... Ezt megint minden túlzott csúfolódás nélkül mondta, de az a fénypászma, ami az arcáról a gyűlésező asszonyokra s középtűt keresztmamára esett, elég volt, hogy Eszter is mosolyogjon rajtuk. - Apuskád most elég visszavonult - mondta. - Ő azt várta, hogy nagy demokratikus világ jön, s úgy látszik, csalódott. Eszter tudta, hogy az apja s Wiesmayerné nem szerették egymást. Wiesmayerné egy kicsit hóbortosnak és gögösnek tartotta apuskát. Azon, hogy „demokratikus világot várt” és „csalódott”, most is átértzett egy kis elégtétel és mulatság. Hogy várhat egy okos ember demokratikus világot? A kormányzótól Wiesmayernét csak vallás- és királyhűség választotta el: a demokraták azonban egész más emberfaj volt a szemében. De Égető mindig ilyen volt: neki mindig valami különös kellett. - Hát nagytata? - kérdezte Eszter elfogódva. - Ő bizony elég gyengén van. - Keresztmama is írja. - A múltkor, hogy a tanyáról bejöttem, láttam az ablakon. Ott állt kalapban, ahogy szokta. Kérdezte, mi termett. De bizony megapadt szegény. Egyedül él abban a házban egy asszonnyal. - Engem is annyira bánt - sóhajtott föl Eszter. - Kértem, hogy adjon bérbe mindent, jöjjön, le mihozzánk. De nem lehet kimozdítani.

(Valójában, amióta Lajosfalvát a magáénak kezdte tekinteni, elég keveset gondolt nagytatára; a „bánt” inkább a lelkiismeret szava volt, mint a valóságé.) - Az kész halál volna neki, ide hozni - mondta Wiesmayerné. Eszternek az jutott eszébe, mit szólna Józsi, ha csakugyan ide hozná. - Ha legalább még Juszti néni meglenne. De azt sem tudom, hogy hol vannak; Dunántúl, valami uradalomban.

Körülmentek a telken, aztán a vendégszobát nézték meg, Wiesmayerné az ő hálószobájukat kapta meg (a legcsendesebb szobát a patika és a konyha közt), s a végén megint csak visszakerültek a kanapéra. - Hát ez? - ismerte föl az anyósa azonnal a varrodobozt. - Ez honnét került elő?... Eszter elmondta, mi mindent talált a ládában. - Olyan édes - mondta, s megsimogatta a pillantásával. - Nagy mester volt az ilyesmikben - hagyta rá Wiesmayerné, s ő is maga elé húzta a dobozt, anélkül hogy pillantása különösebben ellágyult volna. - Nagyon kedves, rokonszenves ember lehetett - mondta Eszter boldogan, hogy dicsérheti. - Abból, ami a ládából előkerült, úgy el tudom az életét képzelni. - Nagyon nyomott kedélyű ember volt - mondta Wiesmayerné, másik sarkával fordítva maga felé a dobozt. - Meglátszott rajta, hogy sosem volt egészséges. - Igen? - csodálkozott Eszter. - Én pedig azt hittem, nagyon harmonikusan élhetett. Hisz olyan szépen elfoglalta magát. - Na, hogy harmonikus lett volna, azt nem mondhatni szegényről - mondta Wiesmayerné, ahogy a tudás hárítja el a feltevéseket. - Mindenfelébe belekapott. Egyszer bélyeggyűjtés, aztán az eszperantó, aztán a gyógynövények. De semmihez sem volt kitartása. Volt úgy, hogy festőnek képzelte magát. - Igen, egy kis vízfestményét odaakasztottam a pianínó fölé. - Persze, azt is abbahagyta. Ebben Józsi is rá hasonlít. Ő is mindig valami különöset csinálna. De Józsi legalább egészséges szervezetet örökölt, s inkább egy dolog iránt érdeklődik. Ő, szegény, állandó elégedetlenségben élt. Ha hazajöttem, teli volt panasszal a cselédek ellen: alig győztem rendet teremteni. Maga azonban nem szólt, csak kerülgette őket. - Érdekes - mondta Eszter. - Én egészen másmilyennek képzeltem; hisz olyan édes paradicsomot teremtett itten. S annyi szelídség van mindenben, amihez hozzákezdett... Az álmélkodás mellett egy kis hitetlenség is volt a hangjában: nem könnyen adta föl ezt a szövetségest. - Jaj, kedvesem, a holmijai mindenkinek szelídek. Csak az emberek maguk nem szelídek - mondta Wiesmayerné, gyűrűs ujjával a dobozt végleg odábbtolva.

Este, ahogy szokott, beállított az orvos. Eszter egy kis kényelmetlenséget érzett e miatt a látogatás miatt. A regényekben annyit olvasott erről, mintha ez lenne a házasság próbája, hogy mit csinál az asszony meg a házibaráta. Nem tudta, mi a véleménye erről az anyósának: helyes-e, ha egy fiatal házaspár sűrűn lát vendégül egy legényembert. Erzsi nyilván rosszalotta; ritkábban hívta őt „kis tekintetes asszony”-nak; arra meg, hogy Józsi mit szeret, s hogy kívánja, mind sűrűbben emlékeztette. Eszter nem tudta, hogy az anyósa világos tekintete mennyit vesz át Erzsi elkapott gyanakvásából. Egyáltalán van-e valami kivetni való az ő hármójuk viszonyában. Finom érzékei számon tartották hármójuk közt az erővonalakat. Ha Szirmai azt mondta: „Én nem vagyok olyan expanzív egyéniség, mint Józsi” - s közben rápillantott, akkor abban egy kis felhívás és cinkosság is volt, s ő épp azért pirult el, vagy azért kérdezte feltűnően Józsi véleményét, hogy a szövődő szálak helyett a meglevőket hangsúlyozza - amiben, persze, megint volt egy kis játék. Mindezt érezte, s azt is, hogy ebben van egy picinyke mámor, olyanféle, mint az első szoptatásban; az ember azt érzi tőle, hogy asszony. Azt azonban nem tudta, hogy ez a vibrálás természetes és elkerülhetetlen-e, minden nő körül ott van, mint rózsa körül az illat, vagy hogy ez, amint Erzsi szeme is mondja, bűn már, s aki az ilyennek elejét nem veszi, annak rajta van a lába az ingoványon. Az anyósa eleget volt független asszony: egyedül utazott külföldön, s a két házassága közt három évet volt özvegyasszony. Ő tudja, mit szabad s mit nem egy asszonynak, s azt is rögtön látja, hogy Szirmaival mennyire vannak. Különösen a közös muzsikálástól fél. Azt szerette volna, ha az

első este elmaradna. Ő ugyan semmi bűnösét nem gondolt olyankor; az egész idő alatt rettegett, hogy mellé ne üssön vagy el ne maradjon. A nagy iparkodástól még a darab sem volt úgy előtte, mint amikor maga klempírozott; mégis ez a közös játék volt az, érezte, amin a gyanúnak a legkönnyebb szimatot fognia.

Az első négyesben eltöltött estétől nem lett sokkal okosabb. Szirmai az egész este jóformán csak Wiesmayernéval foglalkozott, úgyhogy a társalgás lassan az ő közös emlékeik bekalandozása lett. Katonaorvos korában mint kórházkísérő eljutott Dél-Tirolba is, s Wiesmayerné számára nagy élvezet volt háborús képeiben a maga szanatóriumi tájaira ismerni. A gyógyhelyekről a betegségekre tértek át. Wiesmayernének, mint mindenkinek, aki elég soká volt beteg és drága orvosokat ismerhetett meg, az orvos volt a legmagasabbrendű, legbeavatottabb emberfajta, s Szirmai az ő különszobás stílusával némileg fel tudta idézni az ifjúkorában csodált alakokat. Csakhamar kedvenc tárgyánál tartott - hogy milyen borzasztók voltak az első szanatóriumi napok. A szokásos orvosi ráíjesztés után pakolt, hogy hazajön meghalni. Szirmai a kolléga helyett mentegetőzött, s példákat mondott el, milyen nehéz szigor és tapintat közt a helyes utat eltalálni. Ahogy az este haladt, Wiesmayerné diagnózisa is előkerült. Wiesmayernének azt mondták, hogy nincs tüdőbaja, csak a tüdőerei tágultak ki az alföldi klímától, s attól volt tüdővérzése. Szirmai nem mondta, hogy ez lehetetlen. Sőt, olyan gondolkozó arccal hallgatta, mintha neki kéne húsz év távlatából eldönteni, hogy a fiatal gyógyszerésznének mi baja is volt hát. Eszter (noha közben szomorú gondolatok is megfordultak a fejében) nem győzött a beszélgetés változatosságában és mértéktartásában gyönyörködni. Józsi mosolygása is azt mutatta, hogy büszke az anyjára és a barátjára. Az utóbbi napokban Eszter már hallott tőle olyat, hogy Szirmai sem elég ruganyos, begyöpösödött a kórházi előírásokba; most mégis az volt az arcán, hogy ez a Szirmai nem tucat-orvos ám, megvan az orvosi föllépése. Csak amikor az alföldi tüdővész esetekre tért a szó - többek közt Eszter anyjára -, akkor kezdett el bosszúsan ásítózni. - Nem tudom, miért beszélünk - mondta - egész este a halálról. Játsszatok inkább valamit. Anyuska nem hallott még benneteket játszani. Azt a prestót játsszatok. Majd meglátja, anyuska, milyen kitűnő technikája van Bélának. S míg laposodó szemével a hegedűvonót nézte: lecsatolta az anyja karóráját, s hátul kinyitva, a ketyegését kezdte el hallgatni.

Abból, amit az anyósa mondott, Eszter nem tudta kivenni, hogy kettőjükről van-e gondolata. „Nagyon kellemes, alkalmazkodó ember. Azt gondolom, gyermekkorában nem volt különösen jó körülmények közt. Talán egy kistisztviselő-család gyermeke lehetett, de sokat érintkezett jómodorú emberekkel.” Eszter csak bámulta, hogy tudta az anyósa azt a sok mindent, ami ebben a három-négy mondatban benne volt, ilyen egyszerűen megfogalmazni. Ő azt hitte, az anyósának jobb véleménye lesz Szirmairól, mint neki, annyira fölviillanyozta. S lám, hogy a helyére tesz mindent. Különösen az lepte meg, amit a gyerekkoráról mondott. De mihelyt kimondta, tudta, hogy ő is érezte ezt. Az a fáradtság, szomorúság még messzebből jött, mint a kórházi folyosók szürkülete. Ha az ember Józsi mellé állítja, rögtön észreveszi: Józsi „jó körülmények közt” volt gyermekkorában. Frissebb, önzőbb, nem kellett annyit alkalmazkodnia. A nevetlenségében is van valami, ami elárulja, hogy „úrifiú”. S milyen tökéletesen fogalmazza meg mindezt anyuka. Egy árnyalattal szinte jobbat mond, mint amit gondol. „Kellemes”, azaz el lehet tölteni vele egy estét. „Kistisztviselő”, de talán csak kisiparos. „Sokat érintkezett jómodorú emberekkel”, de nem volt benn soha jó társaságban. Különösen a „kistisztviselőt” bámulta. Ebben az is benne volt, hogy hegedülni is megtanulhatott. Házmestergyerekek is ráadják magukat néha egy hangszerre; hátha azon kikapaszzkodhatnak. Leona néninek is volt ilyen tanítványa. S nem volt-e benn Szirmai a professzorok zenekarában? Mindaz, amit Szirmain ott érzett, egyszerre kimélyült, nevet kapott. Hát ezért volt legöregebb alorvos? Ezért mindegy, hogy hol helyezkedik el? Ezért volt úgy meghatva

tőle, a házuától, igen, még Józsiától is. Szinte megszerette őt, annyira megsajnálta az anyósa szaván át. Volt valami mélaság ebben a Szirmaiban. Hisz mások is törnek föl lentől, hányan, de ő ügyetlenebb vagy becsületesebb, nem tudta ott megvetni a lábát, ahova fölkerült. Azt azonban, hogy az anyósa kettejükéről mit gondol, nem tudja kitalálni. Pedig biztos, hogy erről is van egy egyszerű, világos mondata. Azt azonban nem tartja fontosnak vagy időszerűnek kimondani.

Azt gondolta, hogy amennyire a tapintat engedi, növeli Szirmai és maga közt a távolságot. Ebben volt valami kis asszonyos izgalom is: viszonyát egy férfihoz láthatatlan csavarral szabályozni. A következő napok azonban eléggé elvonták őt ettől a szándékától. Józsi az első délután elég büszkén járkált az anyja körül. Megmutatta, amit ő tett hozzá a házhoz, a kutat, a tartályt, az új fürdőszobát. Még a csengőt is bekapcsolták; ők benn ültek a hálószobában, s Józsi kinn csapkodta az ajtókat. Wiesmayerné boldog elnézéssel járta végig a fia játékait, ahogy kisfiúkorában, s egy-egy gyöngéd, cinkos pillantást vetett Eszterre: ez, látod, a mi Józsink. Józsinak azonban lassan nem maradt mutogatnivalója, csak az elégedetlensége. Az első vagy második ebédnél ez tört ki belőle. Wiesmayerné a gazdálkodásról beszélt. Ő is habozott: ne adja-e bérbe a földjét. De mi ma a bérösszeg? Amire az ember megkapja, semmi. - Igen, mert anyukában van gyakorlati szellem - ütötte föl Józsi a tányérjából a fejét. - De sok asszony még az urát is visszatartja. Azt hiszi, a vagyon csak addig vagyon, amíg meg nem mozdítják. Maradjon csak minden betétben, bérletben, járadékban. Adjam oda a vagyonom, s hagyjam, hogy a más üzemében legyen pénz belőle. - Hát igen - mondta Wiesmayerné nyugodtan, mintha nem értette volna el Józsit. - Ha az ember egy kicsit dolgozik hozzá, a vagyon is mindjárt kétszer-háromszor annyit jövedelmez. - De ezt hiába magyarázza, anyuka. Sok asszony azt sosem fogja megérteni - hajtogatta Józsi makacson. - Csak nem én vagyok az a sok asszony? - kérdezte Eszter elpirulva. Nem látta ugyan világosan, hogy került bele ebbe a gondolatmenetbe; de Józsi olyan makacsul nem nézett rája, hogy nem érthette félre. - Ha akarja tudni, hát maga is - mondta Józsi kurtán. - Halljam hát, mi megint a bűnöm - próbálta Eszter tréfára fogni. De Józsi nem neki felelt, mintha övele nem lenne érdemes vitatkozni. Az anyjának magyarázta: - Ha nincs miből, az ember nem bánja. De ha ott van, s nem szabad hozzányúlni, az felbőszít, az valóságos bűn az invenció ellen. Itt van (csak például hozom fel) a feleségem nagymanyai része. Nyolcvan hold föld, s mit látunk belőle: a patikának több a kétheti forgalma.

Az ő nyolcvan holdjáról Eszter a tányérját kezdte nézni. Ezt egyszer már előhozta az ura, s ő akkor kereken megmondta, hogy neki nincs nagymanyai része. Amíg nagytata él, minden az övé, s azt köszöni meg, amit adnak neki. Ez még a házasságuk első hónapjában volt, s most megint előhozta. - Ha azt a nyolcvan holdat én beleinvestálnám egy komoly vállalatba, akkor az a tízszeresét, hússzorosát is kihozná. Wiesmayerné látta Eszter arcán a fájdalmat, s tompított. - Amíg az öregúr él, azt nem lehet megtenni. - Miért nem? Nem a mienk tán?... Wiesmayerné okosan felelt, hogy Józsi is megértse, s Esztert se bántsa meg. - Vannak emberi gyengeségek, amelyeket tekintetbe kell venni. Eszter érezte, hogy ez a „kell” mást mond neki, mint Józsinak (neki: igazad van, nagyapádat nem szabad megbántani; Józsinak: s ha fogja magát, s mindenét az egyházra hagyja). - Csakhogy Eszter akkor is így fog gondolkozni. Ha nem lesznek ilyen tekintetek - ment előre Józsi a maga csapásán. - Ő akkor is azt akarja, hogy én itt patikuskodjam: a földet meg majd kiadja haszonbérbe. Mert Eszternek nincsen semmi érzéke a reális világhoz. Ha rajta állna, ő halálomig kamillát meg beléndeklevelet száríttatna velem. - Erről most kár vitatkozni - mondta Wiesmayerné. - Eszternek egyelőre nincs is módjában mást akarni, mint amit a körülmények tanácsolnak. Majd akkor ráértek vitatkozni.

Esztert bántotta Józsinak ez a kitörése. Közöttük mostanában nem is volt szó sem az ő nagymanyai részéről, sem arról, hogy nagytata halála után hogy lesz. Mért az anyja előtt állt vele

elő, s mért ilyen vádlóan mindjárt. Nem is értette ezt a hevesiséget. Úgy hangzott, mintha ők ilyesmikkel gyűlölködnék át az éjszakákat. Szegény fiú nem bírja tovább, az anyjának is kipakol vele. De éppen nem így volt, sőt meg volt győződve, hogy Józsi nincs is úgy nekikese-
redve, ahogy más gondolhatná. Egy kis zúgolódás, az van őbenne. Nagy, elkényeztetett mackó; ez a morcosság lobbant föl hirtelen. Tán épp azért, mert érezte, hogy az anyja a pártján lesz. Elhatározta, hogy megmagyarázza ezt az anyósának. Wiesmayerné megnyugtatóan volt valami, ami nem tetszett Eszternek. Nem adott a fiának igazat. Nem lehetett belekötni abba, amit mondott, de ő azért nem ezt mondta volna a helyében. Meg kell értetni vele, hogy ők boldogok itten, Józsi is az, amennyire az tud lenni, s hogy ez a ház több már, mint fal, tető - az ő elképzelése az egész életükről.

- Anyuka szeretett itt élni? - kérdezte az anyósát egy délután, a kis udvaron végignézve. A késő őszi egy kis verőfényt szedett össze, s minthogy a fákon nem talált már semmit, az ázott avaron, az ólak bádogtetején s a rózsák lehajtott szárán keresett valamit, amin kedves színeit felidézze. Kendőbe burkolózva ők is kiültek a veranda elé. - Igen, én elég jól megvoltam itt is - mondta Wiesmayerné. - Az kedves volt, hogy mindent mi kezdtünk el. - Én most már nagyon boldog vagyok itt - kapott a szón Eszter. - Amikor a múlt őszen lejöttünk, azt hittem, nem szokom meg soha; de most már, pedig őszi van, olyan szép minden. Azért bántott, hogy Józsi úgy kifakadt a múltkor... A házról beszélt, de Wiesmayerné elérthette, hogy nemcsak a házat volt nehéz megszoknia; de most már ott is rendben van minden, csak az a morc fia okoskodik még néha. - Ja, a férfiak nem élik úgy bele magukat - mondta Wiesmayerné. - Azoknak megvannak az elképzeléseik. Az asszony sorsa meg az, hogy alkalmazkodjék hozzájuk... Ez megint nem az a válasz volt, amit Eszter várt. Az anyósának tudnia kell, hogy Józsi elképzeléseire nem lehet csak úgy rábízniuk magukat. Ő talán rábízta magát a két ura elképzeléseire? - Én azt hiszem - mondta lassan -, hogy Józsinak is jobb volna itten... Ne hozzak egy plédet anyuka lábára? - Nem, köszönöm. Tudod, azt mindenki maga érzi, mi jó neki. Józsi olyan, hogy mindent nagyvonalúan akar. Egy vidéki patika nem elég tágas. Ott úgy érzi, be van temetve a tehetsége. Te itt is el tudod foglalni magad, de őbenne az van, hogy nagyobbat kellene csinálnia.

Még a szokásosnál is egyszerűbben beszélt, mintha egy gyermeknek kellene egy férfi bonyolult belső életét megmagyaráznia. Eszter csodálkozva pillantott rá. Most először tapasztalt az anyósán olyat, amit nem tudott hova tenni. Lehetséges, hogy az ő okos anyósa, aki egy beszélgetés alapján úgy fölszúr minden bogarat a helyes gombostűre, Józsiról komolyan mondja mindezt. Hisz ő is becsüli az urát. Azt el kell ismerni, hogy akármiféle gép az, autó vagy húsdaráló, Józsi mindjárt hozzá tud nyúlni. De azt anyukának is érezni kell, hogy a Józsi nagyvonalúságában nincs valami rendjén. Ő csak egy tudatlan asszony, de ha Szirmai azt mondja, Józsi egy expanzív ember, akkor azért pirul el, mert olyasmire céloz, amit ő is tud, de neki nem ismerhet el. Vagy anyuska is úgy van, mint ő Szirmaival; tartja Józsi tekintélyét a menyé előtt is. - Én azt hiszem, itt is kezdhetne ő valami nagyvonalút - mondta. Nem akart gúnyolódni a „nagyvonalún”, de ahogy a száján kifordult a szó, kezdett mosolyogni magán. - Én azért ajánlottam a szárítót. Az idén ugyan megpenészedtek a növények, de jövőre már jobban vigyázunk. Abból mindent csinálhat; bérelhet földet, termelhet gyógynövényt, lehet belőle nagykereskedő, gyáros. - Jaj, csak te abba bele ne szólj, hogy ő mit csináljon. Akkor mindig az lesz, mert a feleségem erre beszélt rá, a feleségem ettől tartott vissza. - Én nem mondom, hogy ezt csinálja. Én csak egy példát hoztam föl arra, hogy itt is lehet nagy dolgot csinálni. - De miért ragaszkodsz annyira, hogy itt csinálja? Ha ő úgy érzi, hogy városban több tere van. Nem szabad önzőnek lenni. Azért, mert nekünk megfelel, nem szabad másokra ráerőltetnünk. - Tetszik tudni, anyuka, itt megvan a boldogságunk, s ott félek - mondta Eszter, már-már rimánkodással a hangjában. Mindenáron át szeretett volna törni az

anyósában azon az értetlenségen. - De látod, hogy mégsem boldog - mondta Wiesmayerné szemrehányón. Majd észrevéve, hogy ezt tán mégsem okos mondanía, rögtön tompította is. - A boldogság, ha itt megvan, meglesz ott is. Örülünk neki, hogy van benne ambíció. Azt szeretnéd, ha mindenbe beletörődne? Egy férfi az mindig valami jobbon, nagyobbton töri a fejét. Egész más, ha pillanatnyilag úgysem lehet a helyzeten változtatni.

Az egész társalgás a legszelídebb hangnemben folyt le. Aki kihallgatta, azt hihette volna, egy idősebb, tapasztaltabb asszony avatja, oktatja a fiatalabbat. Éppen csak Józsi nem lett volna szabad az illetőnek ismernie. Eszter most látta, hogy Wiesmayernében a Józsi helyén valami egészen más van, mint benne vagy akárki másban: ugyanazok a vonások, de másképp összeállítva. Hisz már lánykorában is érzett ilyet, amikor Józsi nem kapott választ a levelére. Most azonban épp a szelíd, jóakarató hang olyan szembetűnővé tette, hogy szinte elrémült, mint egy természeti csodán. Később, amikor magára maradt, s két ujjal a mellén, a pianínó mellett Józsikát szoptatta, megpróbálta áttenni az anyósa szelíd mondatait, ha nem is szavakba, de érzésekbe; - olyasformán, mint azt, amit Szirmairól mondott. „Te egyszerű kis asszonyka vagy; ott nőttél föl a két öreg parasztember mellett, s az intézet sem nyitotta ki a szemed. A te számodra, persze, nagydolog, ha vidéki patikusné lehetsz. De az én Józsim egészen más.” Egy kicsit mindig lenézték őt a Wiesmayer-házban. Csínján bántak vele, tartogatták valamire, de bennük volt, hogy minden hiába, Eszterből nem lesz igazi művelt nő, ahogy Micike kikottyantotta. Ebben tán igazuk is van: nem is haragszik érte, de szörnyű, hogy anyuka épp itt mondja föl a szolgálatot. Akármit magyaráz neki, csak csimpaszkodás lenne, hogy Józsi lehúzza s ide temesse. Arra gondolt, hogy Józsinak beszél a lelkére. Az első kitörés után egypár napig csönd volt. Elég volt Józsinak az a néhány leintő szó? Vagy többet is hallott erről, míg Eszter ott kinn főzött a konyhán, s Wiesmayerné beült hozzá a patikába? Néhány napi önmegettartóztatás után azonban megint csak elkezdte. Ebédnél ültek (úgy látszik, az ebéd a legalkalmasabb az efféle kitörésekre), s arról volt szó, hogy milyen sötét már délben a nappaljuk, szinte csak tapogatózik az ember az asztalon. - Ez volt apuska nagy háztervezői művészete - jött ki Józsiból az orra és a leveses kanál közt a visszatartott. - Úgy építeni egy szobát, hogy a verandára legyen csak ablaka. De Eszter ettől is el van ragadtatva. Neki minden nagyszerű, amit apuka csinált. - Az Alföldön ez a szokás - mondta Wiesmayerné az ő megnyugtató modorában, Eszterről az építkezésre vive vissza a szót. - Másutt én sem láttam ilyet, hogy egy szobának ne legyen a szabadba ablaka. - Ha volnának technikai vicclapok - mondta dühösen Józsi -, ezt az egész házat bele lehetne tenni. De Eszter szerint apuka mindent a legtökéletesebben csinált. Az én konstrukcióimra nincsen egy szava sem. Egész télen át törtem a fejem, hogy egy higiénikus, lakható házat csináljak ebből a házkarikatúrából. Azon csak nevetett, hogy én már megint méricskélek, meg írom a leveleket. De apuka az maga volt... Egy nagy építész akart mondani, de hirtelen nem jutott senki az eszébe. - Csak nem leszel apádra féltékeny - nevetett Wiesmayerné. - Nem vagyok féltékeny, de nem szeretem a házamban a kisstílűséget - merült vissza Józsi orra újra a levesébe.

Eszter csak pirult és hallgatott, de este átment Józsihoz a laboratóriumba. Amióta Wiesmayerné a hálójukat elfoglalta, Józsi a laboratóriumban aludt a kanapén, ő meg Józsika kocsija mellett a pianínós szobában. - Józsi, kérni szeretném valamire - mondta, miután az urának megvetett, s nem volt több dolga a szobában. Józsi a desztillálón babrált, s hogy nem jött több szó, Eszter felé fordult. - Ne panaszkodjon anyuka előtt - mondta Eszter és elpirult. A hangja annyi melegséget és fájdalmat hozott föl ebben a pár szóban, hogy Józsi is észrevette, milyen szépen kéri őt ez az asszony. - Énnekem olyan rosszulesik az - mondta, szemét a padlóra sítve. - Anyuka azt hiheti, hogy nem vagyunk boldogok. „Mi az, hogy boldogok” - akarta mondani Józsi, de hogy Eszter ilyen pirosan állt előtte, a munkaasztalán kezdett el matatni valamit. - Én hiú vagyok erre - ismételte meg Eszter még kérőbben. - S maga mindig anyuka

előtt mond valamit. - Én nem mondanék - jött közelebb József. - De maga nem akar engem, Eszterke, megérteni. Az arcán a tetszés csillámai s a maradék durcásság furcsa foltokban keveredtek. - Én értem magát, Józsi, nem is képzelem, mennyire értem - mondta Eszter, s kedvesen odalépett hozzá, a tarkójára téve a kezét.

Józsi néhány nap türtőztette magát, de aztán megint csak kibuggyant valami. S akkor egy nap mindjárt kétszer. Az anyósa elsimította, de ő egyre tehetetlenebbnek érezte magát. Mint aki sok fáradság árán jó orvosságot főzött, s az emberek nem veszik be. Egyik délután így ült Józsival a pianínós szobában. Az anyósa Ivánmajorban volt; a jószágigazgatóéknál. Még a régi időkből ismerték őt, s arra a hírré, hogy itt van, hintót küldtek érte. Józsi csoszszantó lépései a patika s a laboratórium közt az élet továbbfolyását bizonyították a délutánban. Eszter hol a kicsit nézte - a pólyához tolta a homlokát, aztán megint elkapta, így próbált egy kis kaccintást kicsalni belőle, azzal a mélabús mosollyal, amellyel anyák tudják csak élvezni a maguk rosszkedve s a gyerek göcögése közt a különbséget -, hol meg a keresztanyja levelét szedte elő. Pohlne már rég nem volt fönn nagytatánál; elfoglalja őt az egyleti élet, de most mégiscsak fölszaladt. Az öregúr csak árnyéka a réGINEK, föl-le jár, az asszonnyal zsörtölődik, s nem mer sem lefeküdni, sem orvost hívni. Nem ártana, ha Eszter időt szakítana, s átjönne szétnézni. Azt senki sem tudja, mi megy ott ki a házból, s mi menne még, ha nagytata hirtelen mégiscsak ágyának esne, vagy ne adja Isten...

Esztert a maga bánata érzékenyebbé tette a másokéra. Láta a nagyapját, amint nem mer lefeküdni. Egyik székről a másikra rakja magát, kezét az ajtófához értetve kiszédeleg a tornácra. Rá szeretne kiáltani az öreg udvarosra, föl is emeli a kezét, ahogy szokta, ha lekiált; de aztán csak nem jön meg az intéshez a hang; csak áll a sárga, keresztuzatos folyosón, s nem tudja, miért van ott a karosszékekben, halogatja az ágybamenetelt, hátha nem lesz ereje fölkelni reggel. Húsvétkor, amikor utolszor látta, már olyan szomorú volt. Azelőtt ment át, hogy a gyerekekkel egész elnehezedett. Akkor még nem volt beteg, de már ott volt a feje körül az a bizalmatlan csönd: neki sem örült úgy, ahogy gondolta. Az asszony elmondta, hogy a könyvébe, abba a hosszúba, szokott írdogálni. Nagymamuska halála után megint előszedte a hosszú könyvét, amit kislánykorában látott nála, s abba jegyezte be, nem tudni, kinek, az időket; az öreg király halálát, a forradalmat, a románok rekvirálásait, csupa olyat, amit az ember minden újságban megtalálhat. Azóta még beteg is. Mindenki azt mondja, hogy sárgul, rossz bőrben van. Borzasztó lelkifurdalás fogta el, hogy ő még itt van; a maga bajával vesződik, ahelyett hogy választana (Józsika még szopott) s menne melléje.

Arra riadt föl, hogy Szirmai nyit be a nappali felől. - Nem zavarom? - hajolt a kezére. - Az ura említette a délelőtt, hogy Józsikának bélhurutja van. - Ó, semmi. Volt egypár gyanús pelenkája. De azt hiszem, nem komoly. Majd mindjárt megmutatom - állt föl Eszter a maga síró kedvétől s a doktor szolgálai kézcsókjától (a homály is olyan puha rétegekben lengett a szobában) egy kicsit összekavarva. S fölvette a pelenkát, amelyet előbb dobott oda flanellostul a sarokba. - Egy kicsit túró - mondta az orvos az ablakhoz tartva. Eszter is utánament, úgy nézték együtt a fontos okmányt. - Pedig el szeretném már választani. - Ilyen hirtelen? - nézett rá a doktor. S az ablak fényében is megnézte, ahogy előbb a flanelt, hogy mi tartozik ehhez a kedvetlen hanghoz. - Valami baj van? - kérdezte részvevőn, ahogy férfiak szokták kémlelni a nők ellágyult pillantását. - Levertnek látszik. - Nagytatáról kaptam rossz hírt - mutatott a levélre, melyet az orvos beléptekor a díványra tett. Nagytatát mondott, nem nagypapámat, idegenek előtt is mindig nagytatának, nagymamuskának, apuskának hívta az övéit. - Ez az a bizonyos nagypapa? - kérdezte Béla. Eszter tudta, hogy mért a „bizonyos”. Ő sosem beszélt a doktornak a nagyapjáról; Józsi plánumaiban merülhetett föl: majd ha a feleségem nagyapja. - Igen, akinek én vagyok az örökösnoje - mondta Eszter hirtelen keserűséggel. Magát is meglepte a keserűségnek ez a vad hulláma, ahogy így kicsapott belőle. - Ahhoz, hogy örökösno,

elégge meg van ijedve érte - igyekezett Szirmai olyat mondani, hogy durva se legyen, de azt a kis vibrálást se simítsa ki, amit a keserűen kiejtett szó körül érzett. - Hagyja - mondta Eszter, s maga se tudta, miért mond ilyet egy idegennek. - Ha arra gondolnék, hogy az örököse vagyok, kétszeres okom volna a bánkódásra. Szerencsére, nem is jut eszembe egyelőre...

Szirmai érezte, hogy ez Józsi ellen panasz. - Én sem tudom - mondta okosan -, hogy a maguk helyzetében az örökség áldás volna-e. Ez megint nagyon ügyes mondat volt: a volt alorvos tudta, hogy kell főorvosok előtt egy ügyet tapintatosan előhozni. De Eszter ezt most nem vette észre; az a gyöngye óra volt rajta, amelyben az ember a panasz kockázatát is vállalja a vele járó megkönnyebbedésért. - Amilyen szépen megvannak itten - tette hozzá Szirmai. - Maga szépnek tartja? - mondta Eszter. - Mert én csak azt hallom, hogy milyen kistílú itt minden. Szirmai gondolkozott, hogy mit mondjon, ami ez után a vallomás után közelebb hozhatná kettőjüket. De Esztert a „kistílú” s a maga hangja, amivel kimondta, magához térítette. Eddig csak Szirmai mondta, hogy Józsi expanzív ember, s rálesett, hogy nevet-e, kiadja-e az urát. Most azonban ő dobja oda Józsit ezzel a kistílúval. - Tudja, attól félek, hogy én csakugyan kistílú vagyok - mondta erőltetett könnyedséggel, a könnyeinek fölébe kerülve. - S ha Józsinak módjában volna elvinni innen, nem lennénk ilyen boldogok többet.

A nappali ajtaja, mintha egy szélroham lökné be, föl pattant. De szél helyett egy sáv fény esett be rajta: Erzsi jött be a lámpával. Szúrós szeme a lámpa cilinderét nézte; mintha ujjhegyen billegő bot volna s rögtön leeshetne. De az odanemnézése tele volt sötét, gyanakvó csápokkal. Szirmai figyelmesen nézte a fiatalasszonyt. Azok a puha áramok, amelyekkel az előbb tele volt a homály, fölszívódtak: egy lámpaernyő s egy tiszta vonalú arc világítottak egymás mellett. - Tehát a kis Józsikával vigyázzunk - állt föl, s még egyszer belenézett a pólyába. - Az elválasztásról pedig beszélünk majd. S mialatt Erzsi a spalétákkal vesződött, már hajolt is, hogy kezet csókoljon. Eszter, mintha valamiről meg kellett volna győznie Erzsit, egy tollpárnát beszélt meg vele, amit az öreg nagyságos asszony lábára kell tenni; aztán a tűzről kérdezte meg, hogy elég meleg lesz-e az öreg nagyságos asszony szobájában, majd az elválasztást is elmondta: rossz hírt kapott a nagyapjáról, Józsikát korábban kell elválasztani... Erzsi mindent végighallgatott. - Igaz, most nyugodtan elmehet a tekintetes asszony, az öreg nagyságos asszony is itt van. De közben a padlót nézte a lába előtt. Eszter úgy érezte, hogy Erzsi meg van botránkozva rajta, s szeretne volna megmagyarázni, hogy Szirmait az ura küldte rá, csak a kicsi pelenkáját nézte meg, s ő már amúgy is indult volna a lámpáért. De mindebből nem jött semmi a szájára, s úgy érezte, nincs minden ok nélkül, ha ő ez előtt a parasztlány előtt zavarban van.

Wiesmayerné jó hangulatban jött meg. A jószágigazgatóék nagyon kedvesen fogadták; sok régi emléket fölújítottak. Szóba jött a lányok férjhezmenetele; szegények nagyon el vannak zárva a világtól. Előhozták Szirmai vizitjeit; érdeklődtek, hogy jár-e öhozzájuk. Wiesmayerné úgy látta, Esztertől várják, hogy Ica és Szirmai közt a dolgot előmozdítsa. Eszter boldogan kapott az anyósa kívánságán. Ezzel mutathatja meg neki, Erzsinek, magának, hogy ártatlan mindabban, amit kettejükről mások, sőt maga is gondolhat. Amíg az uradalmi kocsit várta, már az is megfordult a fejében, hogy tán az anyósa is erre célzott, amikor azt mondta: mért ragaszkodol te annyira Lajosfalvához. Akkor föl sem tűnt neki, de most (miközben minden kocsidobajra fölneszelt) három-négy arckifejezést is elképzelt, amivel az anyósa mondhatta, s mind egyformán igaznak és hitelesnek tűnt föl; úgyhogy nem tudta eldönteni, melyik volt az, amelyik a mondat értelmét megszabja. Ez, hogy Icát és Szirmait összeházasítsa, egyszerre megszabadította mindenféle szorongástól és büntudattól. A legszívesebben mindjárt utaztatta is volna őket, a Mátrába vagy máshová, nászútra. Még nagytata betegsége is másodhelyre került a nagy házasságszerző lázban. - Majd meghívjuk őket - ajánlkozott mindjárt. - Nem jobb lenne, még mielőtt elutazom? Tán jobb lesz, ha addig hívjuk meg Icát, aztán ki tudja,

mikor kerülök haza. A legjobb lenne, ha bejönne néhány napra, úgy nem volna olyan föltűnő. Én azt hiszem, Icából nagyon rendes feleség lenne - mondta szokatlan lelkesedéssel. Egész fölvidámult az ártatlanságától. Ha volna benne abból, amivel gyanúba fogja magát, most nem lehetne ilyen könnyű a szíve. Csak a helyzet, a folyton folyó gyanú, az akarja beszenyezni az embert. Még az anyósa is elmosolyodott a lázasságán. - Azt szokás mondani, minden fiatalasszony született házasságközvetítő. Én nem tudom, sosem voltam annyira rajta, hogy másokat megházasítsak. Eszter érezte, hogy ebben is benne van az a kis lenézés, milyen csacsi kis asszony, vidéki patikusné. De nem bánta. S hogy Józsi a vacsorához bejött, gyöngéden karolta át az anyósa előtt a derekát.

A találkozót csakugyan nem volt nehéz nyélbeütni. Ica annyira beleszeretett Karola nénibe, s Eszter is olyan szimpatikus volt kezdettől (különben is él-hal a kicsikért), hogy boldogan jött be egy pár fácánnal a kocsiderékban, látogatóba. Szirmai mindjárt az első nap sikerült ott tartani a Józsi császárkörte kivonatán. Egy üveg vizelettel ugrott be, de tudta, hogy a snapszozás után vacsora szokott következni. Az érdekeltek így egyszer csak ott ültek egymás mellett a pianínós szobában. Eszternek azonban nem telt annyi öröme, ahogy biztatta magát, a találkozásban. Józsi délben a befőtt ürügyén megint előhozta, hogy Eszter nem akar haladni. A legújabb sterilizációs eljárások helyett kitart az öreg dunsztolás mellett, amit a nagyanyjától látott. Józsi elválasztásával is sok a baj; az etetőkanalat kiverte Eszter kezéből, s a sárgarépból a fülébe is jutott. A legjobban azonban nagytata nyomasztotta. Úgy érezte, hogy rég ott kellett volna lennie, akár gyermekestül ömellette. Amíg a fogóronggyal a sütot nyitogatta, s apró tanácskozásokot tartott, hogy kell-e még egy kis zsír a spékelt fácánra, folyton csak ő járt az eszében. A háziasszonyi mosolygás azért ott volt az arcoskáján. Vigyázott, hogy Szirmai Ica mellé ültesse; maga meg járt, mint a varrógép tüje, a konyhában a tálalást, a nappaliban a terítést, idebenn pedig a négy ember társalgását egy vacsorává öltve.

Azt rögtön látta, hogy Szirmai meg volt lepve, amikor a díványról, ahol a legutóbb Eszter ült a kisfiával, Ica emelkedett föl a fodros ruhájában. Eszternek úgy rémlett, hogy abban a pillantásban, amelyet őrá vetett, csodálkozás, sőt megbántódás volt. De azért csak elfoglalta a kikerülhetetlen széket, s hozzáfogott, mint valami különszobai vizithez, a társalgáshoz. A pusztai lány nem volt egyáltalán csúnya, legföljebb minden nagy volt rajta egy kicsit, a termete, a lába, a melle, s ő, ahelyett hogy ezt a bőséget a fodrai közt virgoncul szabadjára hagyta volna, minden ponton küzdött ellene. Így a lábhát cipóként kiduzzadt; melle és csípője körül pedig az egészséges formák helyett különféle feszességek és leszorítások látszottak, amikről egy orvosnak melltartókra s a húsbba bevágódó fűzősinórokra kellett gondolnia. A legnagyobb hiba azonban az volt, hogy bár csak egy-két évvel volt Eszternél idősebb, nem volt meg már az önbizalma. Úgy érezte, nem tetszik a férfiaknak, s a zavarát emiatt tettetett élénkséggel, eltanult fogásokkal ütötte el. Szirmai kérdésére, hogy mi újság Ivánmajorban, most is mindjárt annyi fogvillogtatással felelt („Mi lehetne. Szakítjuk a naptárból a lapot.”), mintha az valami izgatónak, vibrálósnak okozó célzás lenne. Eszter észrevette, hogy Szirmai, miközben a vendéglánnyal beszél, az ő járás-keelését kíséri, s úgy érezte, hogy ezt Icának is észre kell vennie. Amikor pedig a nappaliba az asztalhoz átvonultak, egy pillanatra otthagya Icát. - Hogy túri a kis Józsi az elválasztást? - kérdezte hangosan, mintha csak egypár orvosi szava volna a háziasszonnyal. De ahogy a két szoba közt, az ajtó kivágásában egy pillanatra visszamaradtak: - Látom, maga is meg akar nősitni engem - mondta Eszternek halkan, s a békaszemében most egy kis csúfolkodás volt. - Én? Mért gondolja? - tiltakozott Eszter elpirulva. De Szirmai nem vette figyelembe a tiltakozást. - Pedig reménytelen - s egy félig tréfás, félig jelentős pillantással ott tartotta egy percre Esztert az ajtóban. - Mért? - kérdezte Eszter, egész testével mutatva, hogy menni akar. - Mert én már máshol vagyok lekozmalva - bólintott csendesén Szirmai.

Esztert ez a mondat lángba borította. Az az intim kettőst teremtő hang nem hagyott kételyt: Szirmai órá gondolt. Igaz, hogy tréfásan mondta, nem azt, hogy másba vagyok szerelmes, csak máshol vagyok lekozmálva: mintha mindjárt le is kicsinyellné azt, amit bevallott (ez még nem szenvedély, csak egy kis társasági odaégés): de ez is csak az ő szokott óvatossága. Eszter keze reszketett, ahogy a tálat az anyósa elé odatolta. Azt hitte, a homlokára vannak írva a Szirmai szavai, mindenki látja, hogy vallomást kapott. Ica is tudja eddig, hogy a mellette ülő férfival nincs mire mennie. A nevetése mögött halálos harag van: nem bocsátja meg, hogy behítta őt a Szirmai kedviért, holott tudta, hogy Szirmai nála van lekozmálva. Föl-fölugrott és szertelenül kínált, hogy a lázassága lámpaláznak lássék. - Anyuka kérem, Ica, Józsikám - s közben egyszer-egyszer: - Szirmai, parancsoljon. Egy negyedórába is belekerült, amíg annyira meg tudott nyugodni, hogy a társalgást - a parasztokról - fölfoghatta, s némileg követni tudta.

Ica azt kérdezte Szirmaitól, mi a véleménye a lajosfalviakról. Szirmai tartózkodóan felelt. Neki még csak beteg emberekkel volt dolga, s a beteg ember többnyire egyforma. Ica: - Na, majd megismeri őket, mind született kommunista. Icának tulajdonképpen mindegy volt, hogy a lajosfalviak milyenek. A kis kastélyban, amit az örgróf átengedett nekik, semmi dolga nem volt parasztokkal. De otthon az asztalnál erről folyt a szó, s lámpalázában az apja nézeteivel akarta Szirmait elkápráztatni. - Apuska azt mondja, ezeknek nem használt a diktatúra. Jobban gyűlölik az urat, mint előbb. Azt szokta mondani: Kár a földreformmal még szarvat adni nekik. Wiesmayernének az volt a véleménye, hogy a parasztok (őneki most elég dolga van velük) nagyon furfangosak. Ha azt látják, hogy az ember jó, azt hiszik, buta, és megpróbálják kijátszani. De ha azt látják, hogy a földbirtokos rájön a turpisságukra, akkor ki lehet jönni velük. - Kár a parasztokról annyit beszélni - emelte fel a fejét Józsi is, akiről eddig azt hitték, hogy csak a fácánbőrt igyekszik a savanyúságtól távol tartani. - Kész kabaré, hogy mindenki a parasztokat akarja menteni. Így kigazdapárt, úgy kigazdapárt, meg hogy az aratásnál mennyit verítékeznek. Hát ne verejtékezzenek, majd verejtékeznek az aratógép. Egyáltalán, minek annyi paraszt? Te biztos tudod, hány millió hold föld van Magyarországon? - fordult Szirmaihoz. Szirmai nem tudta biztosan. - Tán kettő vagy tíz. - Mondjuk, tíz. Egy megfelelő konstrukciójú traktor fölszánt egy szezonban kétezer hold földet. Tízszor ötszáz, az ötezer. Ötezer traktorra van szükség, s meg van oldva az egész parasztkérdés. Százezer ember elintézheti az egész magyar mezőgazdaságot. S akkor nincs több szükség a paraszt urakra. Kész szegényház az egész mezőgazdaság. Azért tartjuk fenn, hogy a parasztoknak legyen foglalkozásuk. S akkor még ők a kizsákmányoltak.

Józsi felfogását mindenki nagyon egyszerűnek tartotta. - De hát tényleg, hova teszed akkor a parasztokat? - kérdezte Szirmai. - Legéppuskázni nem lehet őket. - Építék gyárakat nekik. Tessék a feldolgozó iparban elhelyezni őket. Ha napi félmillió villanykörtét megcsinál ötezer ember, senkinek sem jut eszébe, hogy ötszázezerrel csináltassa. Majd lesz több ház meg nadrággomb. A mezőgazdaság tulajdonképp egy óriási gyár: kész örültség a szükségesnél több erőt vesztegetni rája. - De traktorokkal nem csinálhat mindent: például fákat sem ültethet - jegyezte meg Eszter, nem mintha érdekelte volna a kérdés, de bizonyítani akarta, hogy figyel, s ha az arca lobog is, képes a vitatkozásra. A fák apuskáról jutottak eszébe. Józsi születésekor öt hold földet vett gyümölcsösnek. - Mért nem? Konstruálok nagy faültető gépeket. Minden nyolc méteren üt egy lyukat, csak bele kell a fát állítani. Persze, nem ilyen kis körömnymi kertecskében, mint a mienk, hanem egyszerre tízezer vagy húszezer holdon. A kísérleti telep megállapítja: ide ez és az a faj való, aztán gyerünk. Tíz év múlva szüretelünk. A permetezést pedig repülőgépről végzem. Elképzelitek, milyen megtakarítás ez? Az én feleségem persze azt hiszi, csak az olyan kert kert, amit apuska duggatott el a ház végében. - De hogy elégitéd ki akkor a tulajdonosokat? - szólt közbe Wiesmayerné, hogy a veszedelmes pontról Józsit továbbtolja. Látszott, hogy Józsi terveit kivihetetleneknek tartja. Kék szemében a fölény s az anya

elragadtatása mosolyogva ellensúlyozta egymást. - Nagyon egyszerűen - mondta Józsi. - Nem tudom, hány hold Csomorkány határa; tegyük föl, százezer. Mától az egészet központilag műveljük, s a tulajdonosok, ahány hold földjük, annyi részvényt kapnak. Hogy elégíti ki részvényeseit egy részvénytársaság? Csak nem szabad olyan fantáziátlanoknak lennünk. - Nem gondolod - jegyezte meg Szirmai -, hogy ez nagyon emlékeztet arra, amit a kommunisták akartak? - A kommunisták, kérlek, fantaszták voltak. Én az egészet reális, üzleti alapon csinálnám.

Eszter egyre növvő ingerültséggel hallgatta ezt a beszédet. A lázasságából, mely Szirmai vallomásától egész testét-lelkét elborította, lassan valami súlyosabb, keserű csapódott le. Megbántódás, elkeseredés, büntudat. Úgy érezte, hogy ég s föld teli vannak a jóakaratot meghaladó erőkkel; őket is ezek szorítják itt össze ennél az asztalnál, hogy egymás szavába vágjanak, gesztikuláljanak. A feje fájt, s az asztal mellett ülők sokszor olyan idegenekké váltak a számára, mintha hangjuk, villájuk csörgése, a szavaik mind külön érnének hozzá, kísérteties messziről s mégis kísérteties világossággal. Micsoda beszédek ezek itt voltaképp? Mért haragusznak ők a parasztokra? Az apja jutott az eszébe, amint a gyertyafénynél a javaslatát olvassa. Józsi fejében is van egy olyan füzet? Vagy most koholta az egészet a traktorokról? Érzí, hogy Szirmai pillantása időnként rásiklik. Kérdés, találgatás van benne: Miattam? Megbántottam? A Józsi tervei után egy darabig nincs senkinek sem mondanivalója. A gyümölcsös kések, feketés kanalak egyre többet beszélgetnek a csöndben. - Nem játszánátok valamit? Szirmai kitűnő hegedűs - magyarázta Wiesmayerné Iacának. - Igen? És együtt szoktatok játszani? - fordult Ica Eszterhez. - Ő hegedül, és te zongorázol? Ó, ez pompás lehet... S Eszter a gondolatokat érzi e mögött az elragadtatott lelkesedés mögött. - Nem, ma igazán nem - szabadkozik. - Fáj egy kicsit a fejem... Nem, nem bírna bemenni vele oda a másik szobába. S hogy Ica tüntetően könnyörög. - Majd máskor, jó? - nevet rá bocsánatkérően. - Nem tudom, mi ez: egész nap úgy sajgott a fejem. - Egész nap; ez megint maga - mondja Józsi. - Ahelyett hogy bevenne valamit.

A vacsora végén Erzsi bejön, és rákummog Eszterre. Ő ott ül szemben az ajtóval, s látja, hogy kinn van valaki. - A postáról van itt az asszony - suttogja már az ajtóban Eszternek. S ahogy ránéz Eszterre s megáll mögötte, hogy tanúja legyen a bekövetkezőnek, abban pont annyi részvét és kíváncsiság van, amennyi ahhoz kell, hogy egy cseléd a gazdáit ért csapást élvezhesse. - Énnekem hozta? - kérdi Eszter az asszonyt idegenül. S az ujjá már ott botladozik a behajtott sürgönyben. „Keresztanyád” van alatta. „Ha nagytatát életben akarod találni, azonnal gyere.”

Ahogy a vonatablak megcsomósodó, aztán hirtelen lefutó esőcseppjein át a folyton másként torzuló tanyákat nézte: Eszternek újra és újra az apja jutott az eszébe, amint ott áll a peronon, s kissé viseltes puha kalapjával, mintha nem is a lányától, hanem egy előkelő hölgytől búcsúzna el, az ő fekete bőrkesztyűjének hosszan utánaint. A szokásos elhagyatottságon kívül, amit mindig ott érzett a merészen szabott test s a széljelző vöröses hajszála körül, most a maga bánata is rátapadt az emlékezetében még mindig ott álló alakra. Most már apuska az ő utolsó rokona. Hogy anyuska s nagymamuska után nagytata is elment, az egész gyerekkora néz utána apuska tekintetével, melyről sosem tudni, oda gondol-e, ahová irányul, vagy a visszajával néz befelé a maga felhőibe.

Az alatt az egy hét alatt, míg otthon volt, alig váltottak egypár szót. Az eszmélet nélkül hanykolódó test mellett fogta meg párszor a könyökét, aztán, hogy Józsi is átjött, vele járták körül hármában a házat. Egyszer a Józsi szőlőjéről beszélgettek. Az őszön megvolt a fásítás; az a gyümölcsös a Józsiaké lesz egyszer; a fák épp annyi idősek benne, mint ő. A városújjáalapítástól, úgy látszik, egészen elment a kedve. Gyeviéknek van igazuk. Az a legtöbb, amit itt csinálhatni: kap az ember egy darab pusztát, s itthagya egy kis paradicsom-

kertet. A temetésen is olyan elhagyott volt szegény. Jánossal állt az egyik sírkő mögött, oldalt a polgármestertől, a városi emberektől s Nagy Gábortól (aki persze az új világban is képviselő); mint egy száműzött, aki még csak el sem bujdoshatott a városából.

A vonat rakva volt. A szenteste előtti utolsó mozgások tömték meg. A sarokban egy jezsuita a breviáriumot olvasta, s időnként átsiklatta rajtuk a tekintetét. Egy kis gimnazista lány, aki matrózból most utazhatott haza az intézetből, s derekát eleresztve, előrelötyönt testtel s nagy bémész szemmel nézte őt. A hátravetett fátyláról, a hosszú bőrkesztyűjéről ravatalszag, sírba csúszó koporsó s föltámogatott asszonyok juthattak eszébe - majdnem olyan szép, mintha egy menyasszony ült volna vele szemben. A folyosón toporgók is úgy fordultak, hogy a fülke ablakán át őket nézhessék. Józsin is fekete ruha volt, s a fekete cérnakesztyűjét is fenntartotta; a legfeketebb azonban az arca volt, amelyre most minél több ünnepélyességet és figyelmességet iparkodott fölpumpálni. Mint mindig, amikor valami szokatlan érzést kellett feloltenie, a gyászolást gyermekes túlzással s otrombasággal csinálta. Úgy ült ott komor hódarcával, mintha csak az imént segítette volna vissza ezt a karcsú asszonyt a sír mellől az összefröcskölt gyáshintóba. Időnként hozzá-hozzáfordult, hogy ne üljenek ott egész szórtanul, s gyöngéd szerepének is eleget tegyen. Előbb csak ilyeneket mondott: „Jó, hogy az átszállásnál hátrajöttünk, elől nem kaptunk volna helyet.” Vagy: „Remélem, anyukáék megkapták időben a sürgőnyt.” Aztán, hogy egy kicsit honosabban ült már a rászegzett szemekben, a gondolatai is hosszabb pórázon kezdtek kerengeni. „Szerencse, hogy apuskád ügyvéd, rá lehet bízni az egész hagyatéki eljárást.” Vagy még jobban ráhagyva magát gondolatai sodrára: „Mit lophattak el itt az utolsó időben.”

Eszter egy-egy halk mondattal igyekszik ezekre a megjegyzésekre felelni. Csakugyan jó, hogy apuska elvállalt mindent. Nagytata már a feles szerződéseket is vele csináltatta. Az utolsó évben már felesekkel gazdálkodott. Ő is érezte, hogy ketten itt szinte egy fényképész kirakatában ülnek; ha túlságosan gyászoló hangon beszél, s a fátylához szabja, mint Józsi, a viselkedését: nevetséges, ha meg túlságosan tartja magát, hogy ő ebben a maskarában is megőrzi a természetességét: kegyeletlen. Igyekezett hát a testtartásában s a válaszaiban is ízléses maradni. Az jólesett neki, hogy Józsi gyöngéd próbált lenni. Ahogy komolykodó arcával felé fordult, szinte kíváncsított - annyira méltányolta az iparkodását -, hogy elmosolyodjék, s gyöngéden arcon legyintse. Azt persze tudta, hogy Józsinak nem ez a gyöngédség az utolsó szava ebben a gyászban. Sőt, tán ez a figyelem sem csak a gyászolónak szól. Lehet, az anyja is kioktatta már, hogy ne legyen türelmetlen; ilyen állapotban nem lehet egy asszonyt megrohanni. De Józsi maga is valami udvarolni, kerülgetni valót érzett a mellette ülő asszonyban. Mintha Eszter azzal, hogy örökösnő lett, maga is jelentősebb személlyé vált volna. Fekete kalapjában úgy ült a másodosztályú bőrülésen, mint egy ifjú párka, aki sorsot nyes és teret nyithat. Amíg elvi kérdés volt, hogy Eszter akar-e városra menni, Józsi tehetségéhez szárnyat adni: addig nyerssé tette Eszter kishitúsége; most azonban, hogy valójában módjában volt nemet vagy igent inteni, a fekete ruhás nő óvatosságra s alázatosságra kényszerítette. Eszter tudta ezt, s azt is, hogy Józsi gondolatai, ahogy ott ül mellette, mi körül kóvályognak. „Mit lophattak itt.” „Hetven kilométerről nem lehet gazdálkodni.” „A tőkének az üzemben kell lenni.” Eszter ismerte már a sorozatot, de azért hálás volt, hogy Józsi egyelőre türtőzteti magát. Amilyen türelmetlen máskülönben.

Amikor leszálltak, az esőbe ferdén csapó hószemek kavarodtak. - Gyógyszerész úr, ide - kiáltott rájuk egy ismeretlen parasztember. - Magát küldték elénk? - Engem. - Hát aki engem lehozott? - Az Erzsi sógora? Az oda van fát fuvarozni. Bundát meg ernyőt is küldtek - mondta a felülés alatt a lovakat tartóztatva. - Nem tudja, kérem, jöttek hozzánk vendégek? - tudakolta Eszter azon a kislányos hangon, amit ő János bácsiról meg Márton bácsiról minden szegény emberre átvitt. A kocsis már elindította a lovat, de a kérdésre, mint aki nem szeret egyszerre

kettőt csinálni, visszahókolta őket. - Egy kisasszonyt hoztam. Alighanem az volt, kisasszony - tette hozzá elgondolkozva, mert hisz asszony is lehetett. S még eggyel lejjebb a bizonyságok fokán: - Úgy gondolom, a gyógyszerész úr testvére. Mehetünk? - kérdezte aztán, miután egy percig hátrahegyezett a fülével. - Úgy látszik, Amálék nem jöttek meg - mondta Eszter, a nagyernő alatt az ura mellé bújva. - Vajon miért nem jöttek? (Úgy volt, hogy ők is náluk töltik a karácsonyt.) Józsi már elunta a türelmes válaszokat. Miért nem? Majd megtudjuk, hogy mért nem, s nem válaszolt. Ahogy a friss kövesútról letértek, a tengely elkezdett a kátyúkkal, lyukakkal társalogni. - Maga fuvaros? - szólt előre Józsi unalmában az embernek. Eszter mindig összeresztette, ha Józsi parasztokhoz szólt. Ez a „maga” olyan volt, mintha egy sipka, arc, bajusz, általában minden személyes tulajdonság nélküli lényhez intézte volna, akinek egyetlen tulajdonsága hogy felelni tud. De a parasztok, furcsa, nem sértődtek meg rajta. - Nem ismer meg a tekintetes úr? - fordult hátra az ember. - Én szoktam nyáron a szikvizet hordozni. - Ja, maga az - mondta Józsi, anélkül hogy hátrafordult képet különösebben meg nézte volna. De a szikvíz elkezdett dolgozni az unalmában. - Honnét hordta maga a szikvizet? Az ember a szomszéd falut mondta. - Ott szódagyár van? - kérdezte Józsi. - Egy ember, annak engedélye volt rá. - S maga hordta neki. Kocsmákba? - Meg házakhoz is. - Hány faluja volt?... A szódagyár már belekapott Józsi elunt agyába, Eszter érezte, amint a közös bundában, a hópihés ernő alatt az érdeklődés mozogni kezd. A kocsni egy darabon jobb utat kapott, s elhallgattak. De az ember is szívesen beszélt volna a szikvízről, mert csakhamar meglátszott. Balra az uradalom végtelen szántása, jobbra néhány siralmas tanya, a lovak füle fölött az új templom tornya. - Aztán most mért nem jár? - kérdezte Józsi. - Télen nem érdemes? - Meghalt az ember. Az asszony meg nem meri; nem kapja vissza az üvegeket. - Mért nem veszi át maga? - Én? - hökkent meg az ember, és nem felelt. Nyilván sok oka volt, hogy mért nem, de nem akarta magát kisebbiteni vele. Egy ideig úgy ült ott, mint aki tűnődik; a lovak is majdhogya meg nem álltak velük. - Láttá, hogy töltik a szódát? - döfte meg Józsi az embert. - Látni láttam. Ott van a bomba, aztán tölteni kell. S a hangjában felcsillant valami, a parasztyerek, amint a kovács fűjtatóját nézi. - Fél tőle? - Tüzér voltam én, kérem. - Nahát, akkor egy év múlva vesz egy kis tragacsot, s azzal negyven-ötven falut is beszervezhet. Az ember tűnődve lengette az ostorhegyet a sűrűsödő hópihék alatt. - Az jó lenne - mondta. S minthogy a faluhoz közeledtek, rábiztatta a lovakat az ügetésre.

Eszter, a bánatos gondolatai ellenére is, gyönyörködött a beszélgetésben. Ezért szeretik Józsit a parasztok, vagy legalábbis másképp csillan, mint a többi úrra, a szemük. Pedig ő nem mondja nekik „na, barátom” meg hát, „lássuk csak, öregem”. Neki mind maga. Azon csak kacagni lehet, hogy Józsi mennyire nem tud, s nem is akar a parasztokról semmit sem tudni. A Csádtó vagy Lajosfalva neki egészen mindegy. De ha gépről van szó, éppúgy képes tervezni, magyarázni nekik, mint akárkinek. Ez az ember is eltűnődik majd otthon. „A gyógyszerész úr is azt mondta, mért nem csinálók szikvízgyárat?” „Maga tüzér volt, Balog, nem ijed meg a géptől. Igen ám...” S azt gondolja: ember az. Tulajdonképpen Józsiiban is van olyasmi, mint apuskában. A tehetség, úgy látszik. Szegény nagytata, vajon mit szól hozzá, ha jobban megismeri? Így a kis vőm, a Józsi úr, ahogy a cselédeknek mondta, tekintély maradt előtte. De ha látná, mi készül ebben a bundában. Hogy amíg itt a szikvízről ábrándozik, mit készít a külső s belső tanya, a Rákóczi úti ház, az egész Tunyogi-vagyon ellen. Fölvillant előtte a gyermekkori kép: mint kis intézeti lány ott billeg nagytata előtt a mezsgyén, s nagytata mutogatja a vagyont. Hogy tudja, meddig tart az övé. S ő ezt most egy vállalatba ölje, abba, ami épp a legkifizetődőbbnek látszik; egy szikvízgyárba például. Nem, ezt nem szabad, Józsinak ebben nincs igaza. A vagyon - az ilyen -, az nem tőke; abban emberek élő gondja van, nagytatáé meg azé a fehér öregemberé, akinek a képe ott lógott a fekhelye fölött. Neki nem kellett volna a tanya. Bár élték volna túl őt nagytata s nagymamuska a tanyájukkal; de ha egyszer megvan, kegyelet dolga, hogy vigyázzon a méltóságukra...

Amálék csakugyan nem jöttek meg. Károlyt egy hónapra Bécsbe küldték; megnyílt a volt császári levéltár, abban kell valami kutatást végeznie. Amál is vele megy; az ünnepeket a készülődésre kell felhasználniuk. Micike annál boldogabban húzódott Eszter mellé. Amíg Eszter s az anyja nagytata utolsó napjairól beszéltek, ő Eszter oldalába fúródva gubbasztott mellette, s ha Eszter kiment: ne maradj soká - kiáltotta, s még az ajtóhoz sem ért, indult már utána. Esztert meghatotta ez a ragaszkodás, s ő is meg-megszorította a melle alatt Micike kezét. Olyan jó volt tudni, hogy valaki vele érez ebben a világban. Azt hitte, Micike csimpaszkodása a gyászának szól; a részvét és a viszontlátás boldogsága kereszteződik ezekben a bűvészekben, borzongásokban. Holott Micike el sem tudta képzelni, hogy Eszter valódi bánatot érezzen a miatt a mord panasztbácsi miatt, akit ő is ismert. Pláne most, hogy még örökösnő is lett a halálával. Ő csak azt várta, hogy Eszter és az anyja lebeszéljék, amit ilyenkor szokás; az odabúvások csak előlegek voltak abból, ami azután jön; a hajdani bizalmasságból, ami Pesten Amál mellett annyira hiányzott. Amálnál nem búhatott így soha, s a sok kiállt fájdalom s Eszter melege valóságos gyermekké tette. Káprázó szemmel hallgatta az öreg bácsi tehetetlen riadásait (egyszer kinyitotta a szemét, s mintha mondani akart volna valamit), aztán más haláleseteket s végül a sokszor elmondott családi történetet a nagynéni anyjáról, amellyel Wiesmayerné a túlvilág létezését bizonyította. A nagynénjének már haldoklott az anyja, az orvos már azzal hagyta ott, hogy hamarosan meg fog halni. Ő azonban nem nyugodott bele, addig rázta, rimánkodott a haldoklónak, míg az félórásckára csakugyan föleszmélt. „Warum hast du mich aufgeweckt?” - mondta a lányának. „Nie werde ich es dir verzeihen, dass du mich aufgeweckt hast. Es war so süß...” Azt, hogy „es war so süß”, Wiesmayerné többször is elmondta. Esztert megdöbbenette ez a történet s az arkifejezés, mellyel Wiesmayerné a „so süß”-t elismételte. Előtte mint református előtt, sosem beszélt vallási dolgokról, s Eszter számára ez a történet éppolyan talány volt, mint elfogultsága Józsi iránt. Micike azonban kisgyerek korától megszokta, hogy a dédnagynéni lelke már félig el volt oldozva ebből a világból, a paradicsom angyalai már ott hárfáztak a fülében; ő ebben a hárfaszóban föltétlenül hitt, mint mindabban, amit anyuka mondott, anélkül, hogy az az ő baján, mely egész lelkét görcsben tartotta - a férjhezmenetelen -, valamit változtatott volna.

A túlvilági életről Károly bécsi kiküldetésére tért a szó. Wiesmayerné sajnálta, hogy Amál ebben az évben nem töltheti vele a karácsonyt. Károly kiküldetésére azonban rendkívül büszke volt. S újból elmondta, hogy a fejedelemsasszony, aki a befolyásos professzornak régi barátja (több közös barátjuk, sőt, közös gyóntatójuk is volt), a legkitűnőbb információkat kapta Károlyról. Aztán hangosan is fölolvasta Amál levelének egy részét, majd visszavonult a szobájába, hogy azon melegében válaszoljon rája. Micike, ahogy az anyja mögött az ajtó becsukódott, egy picit nyújtózott, s megrázkódott, mintha most dobta volna le magáról a mesehallgató káprázatot, aztán újból Eszter mellére vetette magát. - Jaj, Esztikém, olyan jó, hogy nálad lehetek. Milyen boldog vagy te, hogy asszony vagy, én olyan szerencsétlen vagyok. S úgy bújt a fekete háziruhába, mintha neki halt volna meg az utolsó rokona, s Eszternek kéne azt barátnőként boldogsága bőségében pótolni. S ahogy a karja közt tartotta, Eszter úgy érezte, hogy ez így is van. Ő az erősebb: Micike a gyenge, boldogtalan, mert a boldogság az nem a halálesetektől függ; az az ember csontjában van, s neki nővéri kötelessége (miközben a házban ide-oda jár, Erzsivel beiglikről és pulykákról tanácskozik vagy vacsorára terít) mindazt, amit Micike abban a három mondatban textusként fölvet - áradozásait a barátságukról, Józsi és az asszony-élet dicséretét, végül Amál renyheségét, az ő férjhezadásában -, türelmesen végighallgatni. „Milyen édes ez a Józsi, ha énnekem egyszer egy ilyen kis purdém volna...” „Amál, az igazság az, szégyellt engem. Csak azért jött velem, mert anyuka tartja őket.” „Mondd, ez a kiségitő (Józsi helyettese) sokszor ki szokott ide járni? Neked mi a véleményed róla? Egy kicsit csendes embernek látszik.”

Lefeküdtek már, de Micike a hálóingre kapott kendőben még kiosont Eszterhez, a pianínós szobába. Eszter ágyaszélére ült, s ott suttogott Amál nagy szerelméről. „Látod, az ilyenek szerencséje van a férfiakkal. Milyen rendes ember ez a Károly, s hogy imádja.” Eszter paplana alá dugta a didergő kezét. - Jézusom, milyen hideg a kezed - rázkódik össze Eszter a melléhez ért kéztől. - Gyere, bújj azonnal ide. S behúzza maga mellé az ágyba. Micike hálásan bújik be a meleg asszonyi test mellé. Egy asszony olyan csodálatos valami volt neki. Milyen tudás van annak a testében is. Más estéken Józsi bújik be így hozzája, s ebben a hasban, amelyet ő most átfog, Józsi kezdett el nőni - amíg valahogy kibújt. A lexikonban ő mindezt elolvasta, de nem ért belőle semmit, elképzelni sem tudja. Ebben a szép fiatal testben meg minden ott van mint emlék, tapasztalat. - Jaj, hogy én hogy megbecsülném; ha a Jóisten csak ilyen kis boldogságot adna - szepegi Eszter fülébe, mintha az belé is átönthetné, ami benne már benne van. S Eszter, ahogy ott fekszik hanyatt, valóban azon tűnődik, hogy ezt a kis lázas csomót hogy lehetne némi boldogsághoz juttatni. „Ne gondolj rá” - ezt szeretné mondani neki. „Ez a baj, hogy mindig a férjhezmenetelre gondolsz. Hány nő nem megy férjhez, s milyen szépen megvan. A nyelvtanár nő például. Ha nem akarsz férjhez menni, egyszer csak ott vannak a kérők. Nem érzik a férfiak, hogy szükséged van rájuk.” De ezt hiábavaló mondani. Micike tán még meg is tenné, hogy egy hétig nem gondolna rá, persze úgy, hogy folyton rágondolna, csak azért, hogy rá ne gondoljon. Hirtelen elképzelte magát mint vénlányt. Ő hogy bírná ki? Meghalt nagytata, övé a vagyon, a sárga kaszkocsin járna ki gazdálkodni a tanyára. Volna egy nagyszélű szalmakalapja, mint anyukának. Szinte érezte az ágyban, amint nyúlik a dereka, maga hajt, most ugrik le a bakról, indul az istállóba. Az alföldi esték hirtelen hűvösségét is ott érezte maga körül, amint a szántáson fölfelé lépdél. Egy pillanatig szinte kíváncsi volt a kép; de valami meleg bugyorgott föl benne, mintegy tiltakozásul. Ő asszony és nem lány. S Micikének igaza van: mégis jobb asszonynak lenni. Az ember odaülteti az ölébe azt a kis purdét, s nézi a keresztbefutó szemét, ahogy egyre figyelmesebben tapad a pongyolagombra. S Józsi is... Akármilyen tökéletlen, mégiscsak be lehet futni őt gondossággal, kíváncsisággal, félelemmel. - Juj, mint a békáláb - mondja Micikének, mert hozzáért a lábszárához a talpa. - Add ide, hadd dörgölöm meg... Te gyerek, milyen könnyelmű vagy...

S Micike, ha lehetne, még jobban belefürödne Eszter hónaaljába. - Ugye, te férjhez fogsz engem adni - mondja a talpdörzsölésben felgyúlt reménnyel. - Ha majd Szegháton laktok, elviszel bálókba. - Miért gondolod, te csacsi, hogy mi Szegháton fogunk lakni? - kérdezte Eszter csodálkozva. - Anyuska mondta, hogy Józsi ott akar patikát nyitni. S most, hogy örököltetek... Egy percre elhallgat, Eszter azt hiszi, azon döbbsen meg, amit kikottyantott. De nem, Micike a megyeszékhelyen ábrándozik, hogy fogja őt ott Eszter férjhez adni. - Te olyan szép vagy és kedves. Meglátod, olyan jó társaság lesz nálatok. Hisz itt is... Micike megint elhallgat. Eszter elengedi a lábát, s kinyúlik gondolkodni. Tehát ez már elintézett dolog. Józsi meg az anyja a helyet is megbeszélyték. Talán már árulják is a földet, és alkuszna a patikára,. Ő és az öregjei csak arra voltak jók, hogy beledobják mindenüket ebbe a számításba. Úgy érezte, a szíve lesz olyan hideg, mint előbb a Micike talpa. - Mi az, Eszti, megbántottalak valamivel? - érzi meg Micike is az átölelt testben a keményedést. Attól ijedt meg, hogy rosszat szólt. „Hallom, hogy itt is.” Eszter azt hiszi, Szirmaira gondolt, s azért állt meg, mert kényes helyhez ért, aminthogy így is volt. Az anyja csak annyit mondott, hogy Eszter és az új orvos játszani szoktak, de Micike fejében ez szöveget ütött. Azért érdeklődött csak a kisegítő felől. S most Eszter egyszer csak elhallgat. Lehetséges, hogy a nagy boldogságon felül, hogy férje van, még ő is kísérti, mint az a sok hálátlan asszony, a Jóistent? - Ej, dehogy, mivel bántottál volna? - mozdul Eszter a megszeppent hangra. - Úgy elhallgattál egyszerre. Azt hittem, megbántódtál. - Menj már, te kis csacsi - mondja Eszter és megsókolja.

Szenteste délelőttje tézstasütésben telt el. Meg kellett sütni Józsi mogyorós kiflijét, Micike diósruđját és habcsókját, azt a málnamázos linzert, amit anyuka szeretett, azonkívvl természetesen a mákos és diós beigliket is. Józsi a karácsonyfa fűlszerelésével foglalkozott. A jószágkormányzóék egy szép fenyűcsemetét küldtek az ivánmajori parkból, s Józsi, mialatt a húga a szaloncukrot és pasziánszt kötözte, a villanykörtét szerelte fűl rája. A villanykörték már a régi Nagytópart utcai karácsonyfákon is szerepeltek. Józsi nem nyugodott, amíg az ódivatú, tűzveszélyes gyertyákat kis, hosszúkas, zöld, piros és kék színű körtécskéekkel nem cserélték ki. Ezeknek a fűlszerelése volt az ő készülűdése a karácsonyra. A technikai problémát itt az növelte, hogy az áramot is akkumulátorból kellett a körtébe vezetni. A tézstasütésen és villanszerelésen kívvl az ajándékok megmutogatása vitt titokzatosságot és izgalmat a délelűttbe. Ketten-ketten egyszer, csak eltűntek, Micike Eszterrel, Eszter Józsival, Józsi az anyjával Wiesmayerné szobájában, a kamrában, laboratóriumban - s megmutogatták, mit vettek karácsonyra a másik kettűnek. Minthogy négyen voltak, s mindenki vett valamit a másíknak, hat alkalommal összesen tizenkét emléktárgyat lehetett (egyet-egyet persze többszűr is) bemutatni. Így zárkózott be Wiesmayerné és Eszter is a vendégszobába. Wiesmayerné megmutatta a kosztűmananyagot, amit Micikének vett s Józsinak a tűltűtollat. Eszter pedig Micike Jézuskáját, egy szép sálat s Józsiét, a rég áhított távolságrűgűzítű fűnyképezűgűpet. A fűnyképezűgűp elég sokba került; de a temetésre úgyis nagyobb összeget kellett fűlvenni; a gűp ára abból maradt ki. - Ez nagyon szép ajándék - mondta Wiesmayerné elismerűen. - Józsi biztosan nagyon boldog lesz vele. - Én attűl fűlek, hogy Józsi mást vár tűlem erre a karácsonyra - szólalt meg Eszter, a dicsűrettűl bátorságot szedve össze arra, ami az éjszaka óta folyton a fejében járt. Wiesmayerné kérdűs helyett csak ráfordította a szemét a bátorságába belepírűlű asszonyra. - Józsi azt várna, hogy én azt mondjam, adjuk el a földet. Wiesmayerné még mindig nem szólt, csak nézte a fiatalasszonyt, hogy mit akar mondani. Pillantása világos volt, mintha egy kis égbűlt lett volna a szemgűlyójában. Ahogy Esztert nézte, ez az égbűltocska változatlanul fűnyes maradt, csak a távolságok és fagyok jűttek ki belűle. - A birtok a tied, kedvesem - mondta nyugodtan. - De Józsi nem fogja megűrteni, hogy én nem azért... Nem tudta befejezni a mondatot. Olyan nehéz volt azt, ami ellenállt benne, a pusztai sétákat, nagytata elműlkedűseit a vagyonrűl ezeknek a szemeknek megmagyarázni. - Ez családi birtok. Nincs szívem, még el se temettűk nagytatát, csak úgy eladni. - Ó, a családi birtok, kedvesem... Hát a Máték családi birtoka? Énszerintem inkább a családi béke a fontos... - Késűbb tán. Most nem visz rá a lélek, hogy... - hagyta Eszter a mondatát megint befejezetlen. - Ez teljesen a te dolgod, fiam. Csak azt ne hidd, hogy Józsit ezzel ittragaszthatod. Megtalálja a módját, hogy elmenjen... Egy percig így néztűk egymást. Wiesmayerné felhűsűdű gondolatokkal abban a világosságban; Eszter riadalommal, hogy mífűle hátsű gondolat van e műgűtt a fenyegetűs műgűtt. - Énnkem mindig az volt a legfontosabb - fejezte be Wiesmayerné a beszélgetűst -, hogy pénzügyek miatt ne kerüljek ellenkezésbe a családommal. A nagynénem mindig azt szokta mondani: Az ilyen nézeteltűrés után szokott a többi következni. Nem is voltak effűle differenciáim egyik házasságomban sem.

Eszter most már másodszor hallotta az anyűsától, hogy őneki valami különűs oka van, azért akar Lajosfalván maradni. Mert mért is „ragasztaná” itt Józsit máskűlűnben? Megbántottan tologatta a tepsíket, nézte a zsámolyra állva az ecetes uborkákat és befűtűtteket. Hát így jár a földűn félreűrtetten és meggyanűsítottan a jóakarát? Délután, fagyűjtás elűtt, még elugrott hazurűl. Erzsi nűvűrűből kellett kiszednie, hogy Erzsi minek örűlne jobban, a meleg kötűttkabátnak vagy a teli sárjárű csizmának. Amelyik nem kell neki, megtartja magának. Azonkívvl egy pár gyermekruhát is hozott a kislányoknak, a maga elűkerűlt régi holmijából. A déli harangszű jóformán ott bujkált még a levegűben, s az este már mindenűnűn szíavárgott befele a falu széles, kocsivágásos utcáira. Az alacsony, szűrke ég s a jegesedni kezdű pata-nyomok közt a sivárság végtelen folyűi ömlűttek szembe a gyorsan topogű asszonnyal. Ahogy

a templomnál a főútról lefordult, épp akkor lábolt át táskájával az utcán Szirmai. Eszter első mozdulata az volt, hogy visszahúzódik, de az orvos akkor már észrevette. Az asszony, aki a beteg mellől kísérte, megállt a kisajtóban, s úgy vigyázta, mint kezd a néptelen utcán a doktor s a gyógyszerészné. - Azt tudja, hogy Józsi meghívott estére magukhoz - mondta Szirmai, miután mindketten elmondották, hogy honnan hová, s egy percre elhallgattak. - Igen? Jól tette - pirult el Eszter. - Magának nem is említette? - nézett rá Szirmai menés közben. - Miért említette volna? - vett erőt Eszteren a belénevelt szívessége. - Nem kell engedélyt kérnie, hogy meghívhassa. - Én pedig jobban szerettem volna, ha maga hív meg - mondta Szirmai. Eszter látta, hogy Szirmai csak azt akarja kiszedni, hol tartanak a múltkori után. Válasz helyett a férfi lábjárását nézte; ahogy ment, a kerékvágásnak mindig a feltúrt s megfagyott szélét taposta. A levegőben néhány hópihe kezdett gomolyogni. - A gyász miatt gondolja? - kérdezte végül. - A gyász miatt is - mondta Szirmai egy kicsit elpirulva. Most jutott eszébe, hogy személyesen nem is kondoleált még. - Nagyon sokat gondoltam magára ezekben a napokban - mondta halkán. A mulasztást akarta jóvátenni, a szokásos részvevő mondatot elmondani, de fojtott hangja, érezte, más értelmet visz belé, úgyhogy nem is merte a kezét nyújtani utána. Eszter az anyósa rosszalló szemére gondolt, s idegesen pillantott az utca vége felé. Olyasformán érezte magát, mint amikor Józsival ment a Rákóczi úti házuk felé. Szirmai egy percig habozott, mit folytasson, a mondata értelmét vagy a hangjában följött lágyságot. - Most éreztem meg csak, mit jelent maga a számomra, amióta nem volt mellettem - csapta át végleg a váltót a részvét szölamáról a szerelem szölamaira.

Eszter föl szeretett volna kiáltani az elkeseredéstől, de még most sem szólt, csak a lépéseit fogta szaporábbra. Szirmait ez a szaporaság kihozta a sodrából. A „kistisztviselő-fiú” lázadt föl, hogy itt akarják hagyni? Vagy az érzelem állati emlékezete, amely szerint menekülő mozdulatokra ugrani kell? Néhány gyors lépéssel behozta Esztert, s ingerülten ránevetett: - Mért szalad? Egyszer úgyis meg kell hallgatnia. - Kérem, ne beszéljen ezekről... - szedte össze magát Eszter. - Lehetetlenné teszi... Azt akarta mondani, „hogy itt maradjak a faluban”, „hogy megvédjem a kis boldogságom”, „azt is, ami magának kijárt benne”. De csak a könnyeit nyelte, s nem bírta befejezni. - Lehetetlenné mit? Hogy együtt hegedülgessünk? Eszter nem nézett rá. A gúnyolódó hangból kellett a düledt szemet, az óvatosságból kimozdult arcot elképzelnie. - Azt hitte, egy férfi halálig fog maga meg az ura mellett hegedülgetni? Eszter egy-két olyan lépést tett, mint aki futni indul. Aztán hirtelen megállt, s Szirmaira fordította könnyel ellepett arcát. A megbántottság olyan mély, szinte túlvilági volt ezen az arcon, hogy Szirmai megrettent attól, amit csinált. - Eszter, bocsásson meg. Mit tegyek? Az örülésig szeretem magát. - Menjen, kérem - hebegte a vértelen száj. - És nagyon kérem, ne jöjjön többet. - Eszter - fogta meg Szirmai az odanyújtott kezét. Az ápolónők és könnyelmű betegek körül szerzett tapasztalata nem volt elég, hogy tanácsot adjon neki. Hallott olyat, hogy ezek a könnyek már a megadás jelei, tán csak egy ugrás kéne még, de ez előtt a fehér arc előtt elgyávult a bölcsessége. - Isten vele - ismételte meg Eszter, s visszahúzta a kezét. A piciny, elhúzott firhangú ablakok egy faképnél hagyott férfit s egy levett kalapot láttak, amint lassan megint a doktorra s az oldalán igyekvő táskává szedődnek össze.

Eszter alig bírta Erzsi nővérénél a mondókáját eldadogni. Már indult is, s a ruhákat még nem adta oda. Eljött, s akkor kellett a füléből előkotorni, melyiket is mondta hát, a kötöttruhát vagy a sárlábalót. Kinn közben jó kényelmes pihékben, de mégiscsak ráindult a hó. Eszter örült neki. Így nem volt olyan föltűnő, hogy a kibicsakló félcipőjében csaknem futva iparkodott haza. A hó függönyén át dült arcát, a zokogásnak induló, de aztán csak vázlatban maradó rángásrohamokat sem vehették ki az ablakon kipillantók. Nem is tudta pontosan, mért van így kétségbeesve. Tán a tehetetlenség, hogy az embereken nem lehet segíteni. „Hogy együtt hegedülgessünk” - hallotta a hózáporból Szirmai gúnyos szavát. Hát mit akar, ami több, mint

ezt a hegedülés? Berántani őt a hazugságba, bukdácsolásba, a rossz lelkiismeret bujkálásába? Mi ez bennük? Megtanulják a hangokat, engedelmeskednek a taktusnak s annak a láthatatlan karmesteri pálcának; amely azt mondja: itt lépj be, itt tartsd vissza, s maguk, mint a vadak nekirohannak. Ha még ez a Józsi, mint a vadkan (hisz úgy is hívták) ront, s töri ki magát a boldogságból. De hogy ez a másik, akinek minden mozdulata mértéktartás, ez is így játssza el az ő pianínója mellett a helyét. Nemcsak a maga helyét, az ő tiszta lelkiismeretét; örömét ebben a nyomorult gyógyszerészparadicsomban. - Téged jól elért az idő - mondta Wiesmayerné, ahogy a tornácon topogó asszonykáról a havat verte. Eszter csak forgott, s az arcát törölgette, nehogy az olvadt hó s a folyó könny közt különbséget lehessen tenni.

A szenteste nyomott hangulatban telt el. Eszterben ott járt a délutáni, megkavarva azt, ami az utolsó napokban összejött. Józsi, úgy látszik, tudta már, amit ő az anyjának mondott, arcán a bosszankodás s a kapott oktatás furcsa duzzogásba folyt. Micikét csak egy fiatalember tudta volna ünnepi hangulatba hozni. De a kiegészítő nem váltotta be ígéretét, hogy ha teheti, visszajön, s Eszternek is meg kellett mondania, hogy találkozott délután Szirmaival: mondta, ne várják, ha nem jön. A három kedvetlen arc közt Wiesmayernénak kellett derült és éber beszédjével a szenteste színét fenntartani. Miután Erzsit is behívták, mindenki elfoglalta azt a helyet, amely a fa mellett megillette. Józsi, a csillagszórók mestere a fa alatt bujkált, s angyalhajat szedett a vállára, Micike a kisgyerekek a karján a fa mellett állt, s azon volt, hogy Józsika fejét, mely folyton a földön járt, a csillagszórókra fordítsa. Eszter és a nagymama mint felnőttek egy lépéssel mögöttük álltak; míg Erzsik pontosan azt a helyet foglalta el, melyet illemtudása s dacossága a fa és az ajtó közt kijelölt számára. Miután végre Józsika szeme is rákápázott a csillagszóróra, s a csörgőt is sikerült folyton hátráló fülébe rázni, a többiek is odaléptek a fa alá, s megkeresték nevüket a kitett ajándékokon. Eszter Józsitól egy üveg maga csinálta kölnivizet kapott; az anyósától egy családi csipkét, Micikétől névkezdőbetűs levélpapírt. Az ajándékok kibontása után mindenki megcsókolta az ajándékozót, s azzal az arccal állt ott, amely a bizonytalan remélt s a biztos megkapott közt igyekszik elleplezni a távolságot. Erzsik a kötöttkabátot, Eszter délutáni gondját a hóna alá gyűrte, s az öreg nagyságos asszonytól kapott hat pamutzsebkendőt iparkodott kivonulóban minél hálásabban tapogatni.

A fagyújtás után a vacsora következett. A nők megbeszélték, hogy Józsika hogy viselkedett, s jövőre már hogy fog viselkedni. Józsi evés közben is a fényképezőgépen babrált, s azt mondta, keresztmamának (akivel Eszter a készüléket megvette) önműködő távolságmérőt kellett volna választania. A tészták végigkóstolása után kártyáztak egy kicsit, hogy Micikének is legyen valami kárpótlása. Eszter alig várta, hogy a rossz nap után magára maradjon. Úgy érezte, gondolkoznia kell, nem fekhethet le ilyen összekuszáltan. De hiába maradt magára, az agyoncicomázott fenyőből, a pianínón szétszórva heverő ajándékokból s a kihozott s még meg nem vetett ágynemű szagából csak nem akart az, amiért a magányt megkívánta, összeszívárogni. Megpróbált a halottaira gondolni. Tavaly még ők mentek át nagytatához karácsonyozni. Délután nagytatának gyűjtottak egy kis fát, elbeszélgettek vele, s aztán mentek át Wiesmayerékhoz. Mind a ketten a régi szép karácsonyokra gondoltak, mikor még ő is nagymamuka fölolvása mellett aludt el. De az emlék nem hozott csendet a szívébe. Még csak a fájdalom egyöntetű békéjét sem. Azt érezte, hogy erőlteti az emlékezetét, szeretne elérzékenyedni, megható szavakat mondogatni, de mindez csak lelkének a leváló kérgében történik. Maga is érzi, ahogy a felidézett képek elszakadnak, s üres vázszerűek lesznek, s a régi karácsonyesti diózáások helyett megint teli van a szomszéd szobából jövő sötét hullámokkal. Józsi meg-megcsoszsanó lépése elég hozzá, hogy elképzelje őt, amint ide-oda jár a laboratóriumban; a gépén babrál, a töltőtollát csavargatja, közben állandóan a feleségére haragszik. A hálószoobaajtó alján kiszűrődő fény két sutyorgó alakká lesz. Micike az anyja ágyaszélén ül. „Rég volt ilyen rossz karácsonyestünk” - mondják, s Szirmait tárgyalják, hogy miért maradt

el. Még Erzsit is ott érzi a ház túlsó felében; az ingéből az utolsó bolhát is kifogta, s mielőtt a lámpát eloltaná, félkezébe veszi a megvetően odadobott kabátot, s úgy bújik be a csikos cselédciha alá. Ez különösen fáj neki, hogy Erzszi a kabátkáját figyelemre sem méltatta. Mi az ezekben, ami így szétugratja őket? Mért kell mindnek, ennek a szerencsétlen Szirmainak is külön duzzognia? Holott Erzszi is ott benn ülhetne köztük: mindegy, hogy mit csinálnának; dióznának, ahogy a tanyaiaktól látta. „Végy, tégy, minden, semmi” - olvasnák hangosan, ahogy a pörgettyű perdül. De ezeknek jobb így. Az egyik azt hiszi, órá kölöncöt kötöttek, a másik, hogy a lányság pokol, a harmadik, hogy ő kigyúlt férfi, a negyedik semmit sem hisz, csak nem akar a játékban részt venni. Miféle átok ez, hogy itt a fa, itt a jó meleg szoba, a sütemény, Józsi, s mind úgy ment szét, mintha külön akarná az orra vérét folyni?

Dunnául még egy párnát tett a kicsi kocsijára, aztán kinyitotta az ablakot, hogy az ételszag kihúzódjék. Kinn nem havazott már, de a megmaradt tiszta hó fehér szemöldököt rakott minden vízszintes ágra, korlátra, kémény szélére. Ez a hótól elvarázsolt táj, melynek a kivilágítására egy kísértetiesen karcsú holdsarlócska is elég volt - ott tapasztotta Esztert az ablaknál. A szegény udvar, az ő nagy bűne! Szinte úgy kell a szemnek a hó alól kikaparnia. Mintha a váratlan átváltozással egy időben a lelkébe is új világítás esett volna: egyszerre nem értette, mért is ragaszkodik úgy ehhez a házhoz. Most, amikor az égi hegedűszó helyett Józsi vádja, Szirmai suttyogása („Maga hova siet”) kóvályog a rezdületlen tájban. Hisz ő neki nem a rózsafáiért, az óljaiért kellett ez az udvar. Értük, akikkel is boldog lett volna. A ház csak színhely volt; csak azért volt kedves, mert ott érezte fölötte a mennyei karmesterpálcát. De ha ők nem látják? Ha közberikácsolnak? Mit kezdjen akkor ezzel az udvarral?

A hólepel egy percre átfutott a lelkére is. Olyasmit érzett, hogy a legjobb volna mindenre havat borítani: itthagyni ezt az eltűnt házat, az értelmetlen alvókat, a karjára venni Józsikát, s menni apuskához. Néznék a növő gyereket, beszélnének a régi pásztor- és halászvilágról, gazdálkodnának. De a kísértés csak egy pillanatig tartott. Csak arra volt jó, hogy a „maradnom kell” mint kétségbevonhatatlan ige megszólaljon. „Az embernek ott kell maradnia, ahol van. Az a helyzet, amelyben vagyunk, nem véletlen: a világ szorította körénk. A világ ezen a helyzeten túl sem más; a számunkra legalább nem. A szökés nem segít, itt kell kitartanunk.” Ha gondolatokra bontotta volna, ilyesformán bomlott volna föl az a meleg, erőt kérő és erőt adó érzés, mellyel az ablaknak dőlő fiatalasszony az ő senkinek sem kellő édenjét bámulta. De Eszter nem gondolkozott; a dolgok nagy képekben, indulatokban, ellenállásokban törtek rá; olyan tömböket mért, amelyeknek súlya szó nélkül derült ki. Egyszer csak úgy érezte, hogy az az ellenállás, amivel a föld eladására gondolt, mintha belül üres lenne. Látta a gorzsai tanyát a hóban éppen így elmerülve. A vályú körül kutyanymok, s az istálló előtt a kiömlő pára meleg gőzölése. Ő úgyse megy oda többet soha, mért ne menjen hát szét a föld is, mért ne nőjenek a nagy tanya körül kis tanyák, új gazdáknak küzdőhelyül. A halottak: halottak; az ő földjük a koporsójuk ágya. A többi meg azoké, akik tovább dolgoznak rajta. A Józsi „tőkéje”, az csak egy kitalálás, a föld nem tud róla.

Úgy rémlett neki, hogy kopogtak a háta mögött. Visszalépett az ablaktól; a kopogtatás kisvártatva megisméltódott. - Eszter, fönn van még? - kérdezte Józsi óvatosan. Eszter megértett mindent. Józsi haditanácsot tartott magával, s úgy döntött: kedvesnek kell az asszonnyal lennie. S most jön kopogtatni, udvarolni. - Igen, fönn. S mialatt a lesrófolt lámpát fölcsavarta, már meg is volt, hogy nem engedi az urát hazudozni. - Épp én is át akartam menni magához - mondta, az ura karjába akasztva a magáét. S egy félpercre megállt. Azt a sok kerek dudorból, orrból, állból, hódorcából álló csodálkozást nézte, amely egy szempillantás múlva mind az örömtől fog világítani. - Gondolkoztam a dolgon - mondta csendesen -, s nem akarom, hogy nézeteltérés legyen köztünk. Adjuk el nagy tata földjét, s költözzünk Szeghára.

Asszonyok

Amióta az új ház megépült, Eszter többször is meghívta magukhoz Amálékat. A pénzügyi miatt a tisztviselők élete még mindig nagyon nehéz volt; náluk ott a nagy ház, jöjjenek le akár az egész vakációra: Károly itt lenni is dolgozhat, s legalább Amál is kiszuszogja magát. Most gyermeklányuk is van: a kis Kató elcsászkal avval s az övével. De amikor iskolázás körül megjött a levél, hogy köszönik, a meghívást elfogadják, aggodalom vegyült az örömébe. Amállal már évek óta alig találkozott; anyósa beszámolóiból képzelte el az életüket, mely a gondok ellenére is egyre biztatóbb volt. Károly szerénységét és kitartását a vezető professzorok nagyon megbecsülték; egyelőre ugyan csak lektor volt az egyetemen, de szó volt róla, hogy fontos külföldi megbízást kap. Amál is eszerint forgott a világban. A felolvasott levelekben egyetemi tanárnék, Pesten átutazó külföldiek, követségi tisztviselők és egyházi emberek (Károly nagyon vallásos volt) szerepeltek. Eszter nem tudta, hogy ilyen társaság után az ő életükhöz mit szól a sógornője. Amál már lánykorában is szeretett egy piciny hallgatásból, titokzatosságból, szemöldökhúzásokból csinált toronyban lakni, vajon nem emlékezteti-e most, hogy csakugyan egy kis torony kezd nőni alatta, olyan dolgokra, amelyeket az ember úgyis tud, de nem szereti, ha éreztetnek vele.

Ezek az aggodalmak azonban már az első órában eloszoltak, s az a hónap, amit együtt töltöttek, Eszter asszonykorában egyike lett a legboldogabbaknak. Már az állomáson látta, ahogy a peronon feléje tartottak, hogy ezeknek is megvan a gondjuk ezzel a vendégséggel kapcsolatban; az alkalmazkodásra szánták el magukat, nem a megbántásra. Annak ellenére, hogy gondosan öltöztek, s ruháikon kefék, vállfák és vasalások hosszú fegyelme látszott, mind a ketten elég kopottak voltak: az új szürke kosztüm szinte elpirult Eszteren, amint kitért kezével eléjük szaladt. A hordárnak koffereik közül csak a nagyobbát adták át, a kisebbiket maga Károly hurcolta; Amál egyik oldalán egy pléd, a másikon a csetlő-botló kislány, úgy-hogy az ölekezéshez valósággal le kellett tanyázniuk. - Na, te most magadra szabadítottál bennünket - mondta Amál nevetve. - Nem ijedsz meg ettől a karavántól!? Eszternek úgy rémlett, hogy az arckifejezése egyszerűbb, közvetlenebb lett; humor, alázat s ami fő, mozgás volt benne. Az a nyers, merev lányarc, amely egy kicsit összeszedve, egy láthatatlan fényképész lencséjére irányítva ült fölöttük, az asszonyévek alatt, úgy látszik, megtanult játszani, lelket tükrözni, elernyedni. - Ó, dehogy, nagyon boldog vagyok - mondta a szokásost Eszter. - Ez a kis Kató? Milyen édes... S ijedten húzta vissza Károly szája elől a kezét, aki jó előre levett kalapjával, kicsi, csontos és hideg kezével és csókra készülő ajkaival egyszerre hajolt a kézháta felé. - Már fogadtam kocsit - mondta a hordárnak -, vigye tán ezt is - emelte meg Károly csomagját, mely sokkal nehezebb volt, mint gondolta. - Abban vannak Károly kézíratai. Nem szereti másra bízni - mentette Amál a takarékoságukat.

A fiáker jó kemény keramitkockákon kopogott végig. A két pesti - Eszter friss kosztümjéből, a hordár meglepett tisztelgéséből, a pompásan gördülő kocsiból megérthette, hogy új, boldogabb elem vette őket a karjába, s az alkalmazkodás percei alatt a szembegördülő városkát kezdték dicsérni. Amál, noha a Máté-család idevaló, kislánykorában volt utolszor Szegháton. Károly pedig csak vonaton ment keresztül rajta. Egy kisebb Csomorkányt vártak, s meg voltak lepelve, milyen városias. - Ez másként kong mondta Amál -, mint otthon a téglá. - A mellékutcákban meg aszfalt van - jegyezte meg Eszter. - Őszre már a járdákat is kirakják aszfaltlappal. - S mennyi üzlet! Nem látok egy földszinti lakást. Otthon az egész városban nincs ennyi üzlet. - S ez a sok fa - dicsérte Károly is. - Az egész út végig befásítva. - S a virág-ágyak alattuk. Úgy látszik, az Alföldön is érheti meglepetés az embert. - Nagyon kedves, tiszta

kis város - örült Eszter is a tetszésüknek. - Erre a térre már emlékszem - mondta Amál, ahogy a megyeház tere kinyílt előttük. - De akkor még nem volt így parkírozva. - Az a megyeház is egész jó reneszánszmásolat - mondta Károly. - Kár, hogy a fák elfogják a kilátást rája.

Tovább nem lelkesedhettek, mert Eszter előrehajolt a kocsihoz: - Itt megállunk. Mire az ismerős fiákeres rögtön odafordult a nagytér egyik sarkára. - Aha, tehát itt van a híres Máté-patika - mondta Amál, ahogy a mellékutca torkolatánál egy saroküzlet fölött nevük hatalmas négy betűjét a levegőben megpillantotta. Eszter örömmel ismerte föl tréfás meglepetéseiben azt a kis büszkeséget, amelyet az anyjuk nevelt Józsiért a Máté-lányokba. - Ez aztán patikának való hely - mondta Károly is. S mert akkorra már Józsi is jött a patikából, neki is megismételte. - Épp mondom a feleségednek, hogy ennél jobb helyen kevés patika van az országban. - De majd a házamat nézd meg - dicsekedett Józsi, a csókokból kibontakozva. Látszott, sehogy sem akarta átengedni, hogy az új házat Eszter mutassa be a sógorának. Az asszonyoknak is le kellett szállniuk s megvárni őt; a koci addig majd előremegy a házhoz a csomagokkal...

A leemelt kislány jó patikaszagot érez, fehér köpenyek gomolyognak körülötte, „milyen édes” - hallja hol a földön, hol a levegőben, s amikor újra kikerül a mamája mellé az utcára, valami furcsa ízű cukor van a szájában. - Mennyire laktok a patikától? - kérdi Amál a kislány feje fölött, ahogy megindulnak. - Egy perc. - Akkor sokszor beugrasz te is. - Én jóformán soha, Józsi nem szereti... Azt mondja, ő se jön be az én konyhámba. Amál ránéz, hogy van-e keserűség ebben a mondatban; ő nem tűrné, hogy Károly kitiltsa őt a dolgából. De Eszter nyugodtan lépeget, nem látszik rajta semmi sérelem. Elöl Józsi a házat magyarázza a sógorának: „Az utolsó Bergmann-cső helyét is én jelöltem ki: villanyvezeték, vízszerelem, mind az én tervem szerint készült.” - Szép kis utca - néz szét Amál. - Nem emlékszel rá? Ebben lakott Lidika nénétek. Akinek a háza helyén a mienk épült. - Csak egészen homályosan. De milyen csinos kis porták. Kik laknak ezekben? - Kereskedők, megyei tisztviselők, kórházi főorvosok. Egy-két birtokos is. Itt nagyobb birtokok vannak a környéken. „Képzeld el, mi volt az - hallatszík Józsi hangja -, annak a sok mesterembernek a szájába rágni, hogy mit akarok.” - Úgy látom, itt nem tartják zárva nappal a kapukat - nézett be Amál az egyik kapun, amelyiken akkor ment be a postás. - S milyen szép kert van ott benn, - Igen, szinte versenyeznek a kertekben. Nézd ezt; egy öreg házaspáré. Azt mondják, olyan takarékosak, hogy az utcai ívlámpánál feküsznek le. A kertjükben azonban éjfélig ég a villany, hogy a sétálók benézdhessenek. „Senki - szavalja Józsi. - Egy fiatal mérnököt fogadtam, hogy legyen, aki a terveket aláírja.”

- Na, ez az - állt meg Eszter. - Melyik? - nézett körül Amál. De a koci még ott állt a vasrács előtt, a fizetésre várva; nem lehetett vitás, hogy melyik az. Eszter már tanúja volt egy-két ilyen házbemutatásnak; ismerte a néma játékot a meglepett arcokon. Először valami kába tájékozatlanság látszott; melyik ház lehet az, csak nem az, ott benn a telek mélyén. Aztán az órjási tető tükrözött az elbámulásokban. Józsi meredek tetőt rakott a házukra, a szöge mint az ónémet házaké, csak minden manzárd nélkül. Aztán az tűnt föl, hogy ez a tető valahogy nagyon magas van. Alul a földszint, az előugró gipszdíszes erkéllyel, aztán az emelet négy ablaka s a német tető alatt még egy kis oszlopos loggia. A néző, aki egy családi házat várt, elképedve méregeti a magas homlokzatot, s az oldalát nézi, hogy torony-e vagy van hozzávaló mélysége is, s ahogy a fejét balra hajtja, nyitott, móroszlopú csarnokot lát; a ház egész oldala nyitva, még egy kis medence is van előtte; hogy egészen olyan legyen, mint egy mór mecset belseje. Az egész épület a telek hátsó sarkába van beszorítva; az előtte levő kert meglehetősen kicsiny; friss gyep, néhány most letűzött fenyő s Eszter Cana indicái.

Eszter, anélkül, hogy különösebben figyelne, Amál okos, szürke szemében is ott látja az elkábulás, meghökkenés, vizsgálódás színváltozásait. Az emberek egy részinél, különösen kezdetben, a meghökkenés őszinte csodálatba és lelkesedésbe ment át. „De hisz ez egy palota. Hány szoba van ebben? Legalább tizenöt s ez az oszlopcsarnok, Józsikám!” Másoknak azonban szivárványlani kezd a szemük, s túlzó magasztalással halmozzák el Józsit. („Ó, ez a tető, mintha csak Nürnbergben lennénk. És ez az alhambra, Józsikám!”), amelyből Eszter gúnyt érez ki. Az utóbbi időben mind több ilyen akadt, különösen azok között, akik már előbb is hallottak a házról. Amál azonban tapintatos volt, nem szólt semmit, inkább olyan pillantást vetett Eszterre, mintha azt akarta volna megtudni, hogy ő maga mit szól a házukhoz. De Eszter szemében sem büszkeség nem volt, sem szégyenkezés, sem dac. Nyilván tudta, hogy a ház egy kicsit különös, de ő már megszokta, rájött az előnyére, s vállalta, mások bármit gondolnak is. Amálnak ez az egyszerű pillantás, mellyel Eszter az övét viszonzotta, még csodálatosabbnak tűnt föl, mint a bátyja háza. Ahogy bementek, megszorította a sógornője karját. - Szóval, ti itt laktok most? - mondta, az udvaron még egyszer körülnézve.

A házból közben előjöttek a várakozók. A csomagok már figyelmessé tették őket az érkezőkre; az előszobaajtóban vártak, mikor tűnnek föl a rácskerítés mögött. A gyereklány már az udvarra elébük szaladt, hogy a vendég hölgynek a kezére bukjon, s a kisgyereket, mintha az egy csodálatos és rég várt teremtmény volna, óvatosan, de nagy készséggel körülbúgja. Erzsi mint súlyosabb személy, az előszobaajtóban maradt, s a két kisfiút tolta a nagynénjük elé. Mialatt az előszobaajtóban a sok hajlásból, csókból és kézcsókból támadt torlasz lassacskán eloszlott, s Józsi a fiákért kifizette, Károly is fölocsúdott első meglepetéséből, s eltalálta a szót, mely sógora hiúságát s az ő igazságérzetét is kielégíthette: - Impozáns - mondta, a házat a tetőtől az erkély lábáig még egyszer fölmérve. - Anyuska írta, hogy nagy, de nem gondoltam, hogy ekkora. Hány szoba van itt tulajdonképpen? - Ebben a pillanatban csak hat. A földszinten egy nagy fogadó, az én szobám s a mellékhelyiségek, konyha, két cselédszoba, mosókonyha, mángorló, egy fürdőszoba. Az emeleten Eszter és a gyerekek szobája, két vendégszoba, egy gardrób s a vendégfürdő. A tetőalja egyelőre még nincs beállítva. - S nem sok ez nektek? - kérdezte Károly. - Sok? Mi az, hogy sok - mondta Józsi büszkén. - A legtöbb ember abban hibázik, hogy pillanatnyi szükségletek számára épít, még azoktól is elspórol valamit. Bezárja magát a házába, mint valami kelepcebe. Később aztán sokkal nehezebb foltoztatni. Én azt tartom, hogy a házat az embernek nem a jelenére, hanem a jövőjére kell szabni. A házalapítás olyan, mint a városalapítás. Abban tudni kell terjeszkedni. Azt hiszed, ez a ház készen van már? Ezen még tíz év múlva is lesz mit építeni. - Akár egy székesegyházon - jegyezte meg Károly. - A központi fűtést még nem tettük be. A vendégfürdő egyelőre nincs fölszerelve. Fönn a padláson három szobának van hely hagyva, csak be kell a falat rakni. Emberi számítás szerint én már nem fogok a házamból kifogyni. - Ha csak valami bibliai pátriárka nem leszel - mondta Károly mosolyogva.

Az előszobaajtóban leomlott a második, kisebb torlasz is, amely a vendégurat fogadta. Józsi redőnyöket húzva és eresztve, ajtókat kongatva, kapcsolókat dugva és csavarva vitte végig a vendégeit a házban. Eszter lesütött szemhéján át is érezte a két kopott rokont, amint jóindulatú tekingetéssel próbálják elleplezni szegénységük gondolatait. Károly arcát szinte papossá tette az igyekvés, hogy irigykedést ne érezzen a falba épített s padlóra enyvezett vagydon láttán. - Amit itt láttok, az mind a legjobb anyagból van - magyarázta Józsi, a fürdőszoba ide-oda csavarható zuhanyát bemutatva s a kályha tartályát megkondítva. - Egy háznak a szerelését kell megnéznetek, hogy tudjátok, mit ér. Az oszlopok s effélék csak arra valók, hogy az épületnek stílusa legyen, az igazi szolid érték az benn van a falakban... S a háznak belülről csakugyan sokkal egyöntetűbb képe volt, mint kintről. Józsi itt csak a jó világításra, a tisztíthatóságra, a szép celluloid burkolatú kapcsolókra vigyázott. A padló mindenütt linóleummal

volt fedve; a szobák villanyai előre gyulladtak: a földszintről meg lehet gyújtani az emeletit. Eszter szobájából a gyermekszobait; a fürdőkályha csapját pedig a hálóból is meg tudták indítani. Csak a bútorok voltak az Eszter régi bútorai. A bútorok csak a központi fűtés után következtek Józsi terveiben. A vendégszobában nagymamuska öreg szekrénye állott, s a fogadóban Égetőék soktornyocskás kredence s bővonalú székei örvendeztek a szokatlan fénynek s levegőnek. - Ej, de szép ez a kép - állt meg Károly Eszter szobájában, boldogan, hogy lát valamit, amit szívből dicsérhet. A dédnagypapa képe volt, amely alatt Eszter lánykorában aludt.

Az asszonyok lassan lemaradtak a férfiak mögött. Józsi az új vészjelző készüléket mutatta be Károlynak. A lajosfalvi vészcsengő az új házban sokat tökéletesedett. A hálószobában külön tábla mutatta, hogy melyik ajtó csapódott, a kapu volt az egyes, az előszoba a kettes és így tovább. A gyereklánynak ide-oda kellett szaladgálnia, hogy Károly meggyőződjön a bemon-dott számok kiugrásáról. Aztán a tető alá vitte föl a sógorát, megmutatta neki a napozót, s hogy hova lehet még három szobát beiktatni. Az asszonyok ezalatt a vendégszobába húzódtak, s megkezdték azt a járás-kelest, amelynek a során a legjobban gyűrődő ruhák a szekrénybe vándorolnak, a tiszta törülközőbe kéznymok áznak, a kislány új ruhát kap, s egy biztató hátbalökéssel a gyereklány gondjaiba kerül. - Józsi most kitombolta magát - jegyezte meg Amál a szekrényajtó mögül ebben a vándorlásban. Hangjában volt egy kis fölhívás: na, ha akarsz, most panaszkodhatsz. De Eszter kitért ez elől a cinkos hang elől. - Igen - mondta, egy nyaláb gyerekfehérműt nyújtva a szekrényajtó mögé. - Nem hinnéd, mennyi gond van egy ilyen építkezéssel, s Józsi a legkisebb részletnek is maga járt utána. - Legalább lekötötte egy időre - jegyezte meg Amál, s kilépett a szekrényajtó mögül, hogy Eszter arcát is lássa. - Mit mondtál? Mennyi ideig tartott az építkezés? Egy évig? Elég költséges szórakozás egy életre. S vizsga pillantást vetve Eszterre, fölnevetett. De Eszter erre sem felelt. - Ugyan mibe kerülhetett? - vetette oda Amál, mintha csak most ötlött volna az eszébe. - Ki tudja azt most, ezzel a pénzzel? - tért ki Eszter a válasz elől. Aztán, hogy Amál egy akasztóval megint a szekrényajtó mögé ment: - A nagyobbik tanya, azt hiszem, benne van - tette hozzá mégis, egyszerűen.

Eszter érezte, hogy sógornőjének pillantása, ahányszor ráfordul s újra és újra besüllyeszti őt oda, ahol egyik asszony a másikat szétszedi s fölméri, mindig több ámulással tér vissza rája. Ahogy most hirtelen visszafordult, szinte türelmetlenül szaladt végig rajta, hogy hol lóg ki valami ebből a nyugalomból. De Eszter úgy állt ott, mint aki nem akarja, hogy sajnálkozzanak rajta. - S hogy jutott ehhez a háztervhez? - kérdezte Amál egy árnyalat ingerültséggel a bátyja ellen. - Ő maga állította össze, német folyóiratokból - mondta Eszter vontatottan. - Építész nem is volt? - Volt - mondta Eszter mint aki tudja, hogy itt nincs valami rendjén. - De ez csak a rajzokat csinálta meg, s a kőművesmunkára ügyelt. - És neked nem volt megjegyzésed az egészre? - ült le Amál a kofferjére, s a kínos arccal vizsgázó Esztert nézte. - Gondolhatod, hogy megijedtem. Énnekem Józsi nem szólt semmiről sem. Örültem, hogy lesz egy kis otthonunk. Fogalmam se volt, mi készül itt. S amikor rájöttem, már nem lehetett változtatni rajta. De végül is, amit beépítettünk, az megvan - mondta csendesén a jól bevált, magának is sokszor elmondott vigaszt. - Hátha elveszett volna a pénzromlásban. S hidd el, sok előnye van a háznak. A takarítás például percek alatt megy, s lenn a nyitott terasz, az az oszlopos, olyan jó a gyerekeknek. Hozattunk egy kis homokot. Józsi s Lőrincke olyan édesen el tudnak játszani. Ne nézzük meg őket?

A vendégszobai beszélgetés másnap a városi kertben folytatódott. Károlyt berakták a köny-veivel a másik vendégszobába, s a medence előtt megalakult a kis karaván: a sportkocsiban a vendégkislány, mellette a két fiú, a kocsi fogantyúján a gyereklány. Eszter és Amál mögöttük lépdeltek, azzal az anyai járással, mely lépést tart a gyereklábbal, s mégsem lesz ögyelgéssé.

Eszter a kosztümje helyett most egyszerű blúzost szoknyát vett fel, nem akarta, hogy a sógornője kényelmetlenül érezze magát. Így ballagtak le, a sűrűn megemelt puha és szalmakalapok közt, a városon átfolyó holtágnak, mely egy csomó völgynek lejtő kertét húzott be maga után, a hátrafelé nyílt udvarok közé. Amál nem győzte a szülővárosát dicsérni. - Milyen tiszta, skatulyából kivett város. Mennyi lakosa van ennek? - Fele, mint Csomorkánynak. - S nem is lehet egy napon említeni. - Apuska haragszik is rá - mondta Eszter mosolyogva. - Azt mondja, ez a vérdíj; az aszfalt meg a sok középület. Ő, tudod, mindig azt szerette volna, ha nálunk kezdenek el építkezést. - Tudom - mondta Amál. - Hisz írt is erről egy füzetet, ugye? - tette hozzá kissé megzavarodva. Égető náluk izgága, hóbortos ember számba ment, s Amál félt, hogy Eszter a Wiesmayer-ház véleményét látja az arcán fölcikázni. - Nem is szokott átjönni? - kérdezte, hogy valami közömböset kérjen. - Amióta a ház elkészült, még nem tudtuk átcsalni. Azt mondja, ez nem igazi virágzás. Ezt azért kapták, mert kormánypártiak lettek. - S istenem, nincs igazuk? - mondta Amál egy kis elkomorodással, melyet Eszter csak később értett meg. - A városok is igyekeznek boldogulni. Itt legalább érzel egy kis műveltséget - mondta, a holtág hídjáról a városba visszanézve. - Apuska azt mondja, ez nem műveltség, ez csak máz. Arra költik a megye pénzét, hogy az ürességet csillogtassák... Nem fejezte be a mondatot, mert érezte, Amál mit gondolna közben. - Na nézd - mondta. - Itt kezdődik a városi kert. Ezt Máté nagypapa ültette polgármester korában. - Hát nem gyönyörű? - nézett körül Amál az öreg fák közt. - Kezdek büszke lenni a nagyapámra. Az ott a kisuszoda, ugye? Erre emlékszem már, itt tanultam úszni. S itt is mennyi a virág. Ezt a sok petúniát és oroszlánszájat, ezt is a kormánytól kapják?

Letelepedtek az uszoda melletti játszótéren. Kis Lőrinc ásójával azonnal nekifeküdt a kavicsnak. Józsika azonban állva maradt, s csak a parancsokat adta: ezt ide tedd, nem oda, ide: itt most egy dombot kell csinálnunk. A kislány előbb csak állva nézte a csodálatos lényeket, aztán maga is leguggolt, végre egy marék kavicsot is fölvevett, odábbdobta, s nézte, hogy a fiúk fölfigyelnek-e rája. - Látod, Lőrincke az mindjárt ás, túr - mutatta Eszter -, Józsika meg csak parancsolgat. Most egy dombot csinálnak, de ő le sem hajol; csak áll, a tenyerét kifordítva. Már a pólyában sem úgy tartotta a kezét, mint más gyerek, hanem tenyérrel kifelé fordítva. Mintha azt mondaná, hozzám ne érjtek, be ne piszkítsatok. - Menj, hordd te is - szólt rá a kislányra bátorítóan, s lehajolt a gyerekek közé. Amál nézte őt, s a levett kalapokra, a városon át feléjük fordult pillantásokra gondolt. Szinte jó volt a szép, egyenes asszony mellett menni, akit mindenki ismert, akinek mindenki köszönt. A kalaplevétel előtt járó pillantásokban ott volt, hogy a város hogy gondolkozik a sógornőjéről. Egy szép, üde lénynek szokás így köszönni, aki ott jár a látóhatárunk szélén, nem hallottunk róla semmit, amitől pajkosan csillanhatna a szem, inkább egy kis részvételtől magány borong körülötte, nem több, mint amennyi a tiszteletadást könnyűvé és őszintévé teszi. - Téged sokan ismernek itt - mondta Amál, mert megint elment előttük egy úr, kalapját levéve. - Kisvárosban mindenki ismeri egymást - mondta Eszter -, de össze nem járunk senkivel. A Máté-rokonságból az asszonyokkal. - Nincs egyetlen barátotok sem? - Józsi, tudod, unja a társaságot. Tavaly még jártunk Kürtiekhez. Az előbb azt kérdezted, a virágot is a kormánytól kapjuk-e. Hát ettől a Kürtitől. Ő a városi kertészet vezetője. Ami gyümölcsöt meg zöldséget elad, abból van a sok virág... Amál kíváncsian nézett a sógornőjére; tudni szerette volna, hogy ez a gyöngéd hangsúly a virágoknak vagy a kertésznek szól-e. De Eszter figyelme a gyermekeken volt. - És miért maradtatok el? - kérdezte Amál. - Tudod, a gépek meg a virágok, azok nem férnek össze - nevetett Eszter. - Mindig azon vitatkoztak. Aztán jött a házépítés. Az asszonnyal meg-megnéztük egymást, de Józsi nem ért rája. - S most? Most kész a ház. - Ó, most is van... Patikafejlesztés, autóbuszvállalat, hiszen majd meglátod... De nem is kell énnekem társaság - tette csendesen hozzá. - A gyerekek a legjobb társaság. Ha így belefeledkeznek a játékba, órák hosszat el tudok lenni velük.

Ebédnél Józsi előhozta a strandot. Délután okvetlen ki kell mennünk a strandra. Károlynak ő majd ad fürdőruhát, de a strandot, főként az utazást oda-vissza, ki kell próbálnia. A strand eddig ismeretlen dolog volt Szeghátan. A diákok ugyan ki-kijártak kis biciklis nyájakban a folyóra fürödni, de abban is volt olyan, aki fölnőtt, s nem volt kinn a Tiszán. A felnőttek látták a színházi lapokban a strandolókat, nekik azonban nem volt strandjuk: a strandolást Józsi vezette be a városban. A bevezetéshez voltaképpen csak az kellett, hogy autóbuszjáratot állítson be, amely nyáron át minden órában megtette oda-vissza a Tiszára a négy kilométeres utat. Az autóbust Józsi részletre vette meg (a rossz pénz miatt dolláralapon), de nagy reményeket fűzött hozzá. Amikor a kis társaság - a négy felnőtt s a gyereknő - a patika elé kiért, Józsi már az autóbusznál volt, s hol belemerült, hol kiemelkedett a nyitott motorházból. Az olajosképű sofőr a szakértő, a jegyszedő, a műkedvelő, a hátra-hátranyomott gyerekek pedig a bennszülöttek mohó szemével nézték ezeket a megmerüléseket, míg az utasok, néhány szatyros lány és diák, az aszfalton ögyelegtek, vagy az autóbusz lépcsője s a járdaszél közt végeztek ingamozgásokat. Maga az autóbusz egész rendes kis jármű volt, zöld oldalán s a homlokán is kinn volt a tábla: Tiszai strandfürdő s a másik oldalán: Máté patika. A kocsis teli volt táblákkal: Máté-arckrém, Máté-tyútkpor, Máté-egérirtó s más Máté-készítmények hirdetései.

Józsi, ahogy meglátta őket, intett, hogy csak szálljanak be, mindjárt jön ő is, s még egy utolsó tanácskozásba merült a fölülő vezetővel. - Látom, kihasználod az autóbuszodat - mondta Károly a táblákra mutatva, amikor végre a sógora is fölszállt az autóbuszra. Józsi büszkén nevetett. - Kérlek, nem megvetendő hirdetési lehetőség. Naponta száz-százhusz embert viszek ki. Ez fölmege, ha az üzem begyúl, két-háromszorosára, nem beszélve a vasárnapokról. Ez egy szezonban legalább három-, uszkve ötezer ember, cirka húszezer alkalommal. S ez mind mit tegyen szegény? (Indulhatunk, János, intett közben a kalauznak.) Be van ide zárva, kénytelen nézni a tábláimat. S ha akarja, ha nem, a Máté-egérirtó beleszögeledik az agyába. Ha azt hallja, hogy valahol sok az egér, már csak azért is, hogy mondjon valamit, megkérdi: mért nem vesz egérirtót a Máté patikából. - Józsinak ebben igaza van - mondta Károly, s a feleségére nézett. Közben azon gondolkozott, mért nevetséges az, amit Józsi mond, holott a nagy reklámbölcselek körülbelül ugyanezt mondják. - Az ember egyszerre több legyet üt - kiabált Józsi, mert az autóbusz már jól nekizúgott a nyílegyenes tiszai útnak. S mit csinálsz télen az autóbuszoddal? - kiabált vissza Károly, hogy érdeklődést mutasson. - Ez éppen a vicc. Beállítom távolsági forgalomra. Az első télen csak Csomorkány és Szeghát közt járatom. Aztán fokozatosan az egész megyét behálózom autóbuszjáratokkal. - Az egész megyét? - ismételte meg Károly, mert nem tudta, hogy jól értette-e. - A vonat az a múlté, barátom - ordította Józsi a sógora füléhez hajolva. - Azt mondom, a múlté. - Töltéseket építeni, síneket rakni le, amikor az ember nyolcvan kilométeres sebességgel szabadon mozoghat. Gondolkoztál már rajta, milyen anakronizmus egy vonat? Annyi buta kocsit összeakasztani. Ha minden kocsi külön szaladna, negyedóránkénti járatokat lehetne fönntartani. - Negyedóránként? Bravó! - mondta Károly, aki a fordulóban kissé messzebb rázódott, s az egészről csak ezt az egy szót értette meg. - Ez persze még távolabbi dolog - mondta Józsi érthetőbben, mert az autóbusz lassított már. - Egyelőre maradjunk meg a szűkebb realitásnál. Én csak reális üzletekkel foglalkozom - ismételte meg, s fölállt, utat nyitva, hogy az utasok, akiknek a fejébe egy-két szava belerázódott, ámuló pillantást vetve rá, leszállhassanak.

A strandfürdő elég szerény kis vállalat volt. Néhány fürdőkabin, amit a vendéglős az uszodától kért kölcsön vagy rossz deszkából ütött össze, s a kis deszka-kantin, előtte néhány tarka abroszú asztal. A fürdőzők nagy része azonban nem itt vetkőzött, hanem a folyóparton, a fűzfabokrokban. Az a térség, amely a dunai fürdők homokját helyettesítette, egy fátlan lejtő volt, gulyalejáró a régi pásztorvilágban. Itt próbálgatták egy gyepesebb részen az új városi

szórakozást, bőrszírozást, napozást s egymás szemlélgetését a strandolók. A ruhák még nem voltak a későbbi merész trikók, a nők bőblúzos, szoknyás fürdőruhákban ültek, s egy kicsit röstellték még a meztelen combjukat; a magukra adó férfiak is hosszú fürdőtrikóba rejtették mellszőrüket, csak egy-két gimnazista ugrált otthonosan a tornanadrágjában. A táj azonban az ősi tiszai táj volt, a kanyargó folyót kísérő árterület; a víz változását jól bíró fűzfák széles szalagával egy darab időtlen őskor, melyet a folyó húzott be s tartott fenn itt a népes városok s a megművelt földek között a lecsapolt nádasok, a hódos tavak és kenderáztatók emlékéül. A strandfürdő fölött álló autóbusz úgy pillantott le a fűzfák résén a messze dél felé ballagó uszályokra, mint egy új világ állata a hirtelen előbukkant ősi faunára. A vendégek megilletődve nézték a váratlan magányt, melyet a kis folyó teremtetett itt, s Józsi vállalata sem tudott kikezdeni. - Egyelőre csak a közlekedést kell biztosítani - mondta Józsi a töltésen megállva. - Ha az emberekben megvan az igény, s hozzászoktak a helyhez, egy kotróhajó dob ki majd homokot, s ide föl egy szép kis beton csarnokot építhetünk. S miután elmondta, hol lesz a vendéglő, a kabinsor, a cukrosüzlet; még egyszer kinyitotta a motorházat, s visszarobogott a patikájába.

Ezalatt a gyerekek is megpaskolták a vízszélt kis térdecskéjükkel, s miután lúdbőrző testüket a lepedőben fölszántották, odaültek a partra, s nézték a Károly bácsi építményeit. Józsi rendelte, hogy mi épüljön: vár, alagút, patika. Lörincke fejét a földdel párhuzamosan téve bekukucskált, hogy csakugyan át van-e fúrva; a kislány meg a vödrével szaladgált, s a fiúk nagy bosszúságára vizet öntött a lyukba. Amál és Eszter, miután bő szoknyájukban egyszer megmerítöztek, egy bokor alá húzódtak. Egyikük sem mert nagyon fürödni. Amál amióta asszony volt, görcsöket kapott a hideg víztől, Eszter pedig olyasmit hallott, hogy állapotos nőknek (s gyanús volt magának, hogy az) nem jó sokat fürödniük. Így hát, a bokrok alá húzódva, a fény s árnyék változását élvezték combjukon s fürdőruhájukon, s tisztas távolból nézegették a fürdőzőket. A legtöbben most szoktak össze a meztelenség érzésével; az asszonyok a lábukra ültek, s úgy szaladtak neki a víznek, mintha egy szobán kellett volna kellő öltözet nélkül átfutniuk; mások cipőbe rejtették bűtykeiket, s csak a víz szélén léptek ki belőle; a férfiak pedig izmaik terjedelmét igyekeztek növelni, s mint valami tábornokok fonták össze mellükön a karjukat, hogy a békájuk nagyobbnak lássék; ugyanebből a célból a vállukat dörzsölték, s aggodalmas pillantásokat vetettek vékony, visszeres lábukszárára. Amál nem ismert senkit, s a meztelenségükből próbálta kitalálni, ki mi lehet. - Annak a szép lúdtalpnak a gazdája nyilván fogorvos - mondta. - Nem, az egy Máté-atyafi, a cukrászda tulajdonosa. - De ez a gyönyörű hajzatú ifjú itt előttünk csak borbélylegény. - Vigyázz, az a polgármester fia. - S az a kis tőkalsó? Eszter boldogan válaszolt s nevetgélt a sógornőjével. Olyan kedves volt itt ülni egy másik asszonnyal a fűzfabozót alatt, s nézegetni a meztelen sziluetteket. Mintha csak az ő mulattatásukra rajzolta volna föl valaki a víz és a fák zöld reflexeivel játszó levegőbe.

Üzletzárás után a patika is kiruccant a Tiszára megmerülni. - Nézd az új sógort - bökte meg Eszter Amált... - Az, aki most lépdél kifelé. Most odaszól Józsiához. - Ez hát az a bizonyos Antal - nézte meg Amál. - A menéséről inkább professzornak gondolná az ember, mint patikusnak. - Nagyon megfontolt ember - mondta Eszter. Tulajdonképpen dicséretnek szánta, csak amikor kimondta, akkor vette észre, hogy rossznyelvűségnek is elmegy. S olyan bizsergető volt, úgy nevetni rajta Amállal, mintha rossznyelvűségből mondta volna. - Voltaképpen hány éve fontolkodik már? - vette át a hangnemet Amál. - Három-négy? Azt hiszem, azonos a lajosfalvi levelekben szereplő kisegítővel. - Ó, akkor még nem volt komoly. Tulajdonképpen csak tavaly kezdődött, amikor hozzánk került. - Na és mennyire vannak? - Most hazautazott Micike - mondta Eszter, de a hangján érezni lehetett, hogy ez nem közönséges hazautazás, ebből ki kell derülnie valaminek. - A távolság varázsa - nézett rá fürkészve Amál. - Vagy

abban bíztok, hogy levélben bátrabb lesz? - Antal nagyon értékes ember - mondta komolyabban Eszter, aki sokallta már, hogy ebben a fontos tárgyban, amely olyan rég foglalkoztatta, így tréfáljanak -; Józsi azzal a gondolattal foglalkozik, hogy üzlettárssá teszi. - Üzlettárssá, hogy? - pillantott Amál Eszterre meglepetve. - Százalékot ad neki - felelte Eszter egyszerűen.

Amál csodálkozva pillantott a sógornőjére. Szerette volna tudni, mit gondol Eszter erről a „százalék”-ról. Ne értené, hogy ez a Micike hozománya, hogy ezt voltaképpen ő adja neki? Vagy olyan természetesnek veszi? Faggatózás helyett azonban tovább tréfálkozott. - Nézd a sógor urakat - mutatott Károlyra és Antalra, akik a gyerekek fölött már összeismerkedtek. - Nincs valami nevetséges a férfiakban levetkőzve? Egy fiúnak olyan a teste is, mint az arca, friss, éretlen. A férfiaknak azonban mintha csak a fejük érne tovább: az agyvelő egyre több ráncot, emléket, foglalkozási bélyeget rak rájuk. A test meg valahogy elszárad alatta. A ruhájuk jobban hozzáillik a fejükhöz, mint a testük. A törzs, a lábszár inkább csak a fogas, amire az egészet fölakasztják. No, nézd meg Károlyt. Egy fej, néhány pipaszáron. - Milyeneket beszélsz - nevetett Eszter elpirulva. Ő sosem tudott volna Józsiról így beszélni, egyáltalán csak célzást is tenni a hasára például. De abban volt valami merész és kedves, hogy Amál, aki olyan jól kijött Károllyal (hogy ismeri a könyveit, írásait), így mer tréfálkozni a szikárságán. S most, hogy nemcsak a fejüket nézi, neki is olyan mulatságosak, ahogy a két vékony lábukon, a befelé lejtő bokájukon s a nagy gömbölyű térdükön ott állnak a vízben.

- S az a nő, aki most odament hozzájuk? - kérdezte Amál egészen másképp, arcának és szembogarának azzal az összeszedésével, mellyel az egyik nő kémleli a másikat, ha az számba jöhet. - Az a másik segédünk, Privorszky Adél. - Csak úgy Adél? - mérte végig Amál a csípőjét. - Elvált asszony, de a leánykori nevét használja. - Elég ellenszenves alak - mondta Amál. - Biztosan nagyon emancipálnak tartja magát, amiért egy vízparton hosszú szipkából cigarettázik. Egy patikusnő, akinek fogalmai vannak az új asszonytípusról... S az a konty? Úgy van föltűzve, mintha kérné, hogy kócoljatok össze... Eszter érezte, hogy Amált az ura nyugtalanítja (pedig szegény Károly ugyancsak nyugodtan állt ott), hátha abban is gondolatok támadnak, csak más mellékbizsergéssel, erről a kontyról és erről a szipkáról. - Józsi azt mondja, nagyon reális, jó üzletasszony. Kitűnő üzleti ötletei vannak. Elém is őt állítja mintaképül - tette hozzá nevetve. - Reális érzéke? Az lehet - mondta Amál, még mindig a gyerekek fölött álló három embert nézve. Aztán hirtelen Eszterre fordította a szemét, s összehúzott arca és szembogara mély bámulattól lett ernyedte. Eszter megértette, mire gondol. Amál azt gondolja, ő nem tűrné el, hogy az ura egy más asszonyt állítson elé mintaképül. Tán még féltékeny is lenne Józsira. De ő ismeri Józsit. S félig pirulva, félig nevetve állta el Amál pillantását...

A nyár többi napja úgy telt el, mint az első. A reggel egy tanácskozással kezdődött a lenti nagyszobában. Ilyenkor még mindenki mélyen aludt, a gyereklány is, csak Erzsi kezdte meg a koccanásra is vigyázva munkáját a fogadóban; a székek ráborítását a nagy asztalra, s a partvis ide-oda csúsztatását a fölhajtott szőnyeg helyén. Első mozdulataira Eszter is föltűnt nesztelen, pongyolájában a lépcső tetejében, s (Erzsi a partvisnak támaszkodva, Eszter egy székre gubbasztva) hozzáfogtak az aznapi haditerv megbeszéléséhez. Eszter elég szeszélyesen kapta a kosztpénzt, s ugyancsak össze kellett vetni a kamrában levőket a kintről vásárlandókkal, hogy mégis annak a gondtalan bőségnek az érzését kelthessék, mely olyan fontos a vendég nyugalomához. Erzsi viszont sokat adott arra, hogy az ő hírét kis smucigságokkal el ne rontsák. A megbeszélés így apró alkukból állott. Erzsi például azt mondta, hogy a húshoz már új uborkát s gyümölcsül barackot kell föladniuk, Eszter viszont azt gondolta, nem tenné-e meg az eltett káposztás paprika s az olcsóbb cseresznye is. - De tetszik tudni, a gyógyszerész úr hogy odáig van a tejfölös uborkáért - mondta Erzsi. Vagy: - Én két nap egymás után cseresz-

nyét nem adok föl. Így Eszter örült, ha a fölösleges harmadik kiló húst vagy az ebéd előtti sört megtakaríthatta.

A megbeszélés rendesen úgy ért véget, hogy Erzsi a linóleumon állt meg egy utolsó szóra a partvissal, Eszter pedig a képek sarkán a portörlővel. Először a földszintet takarították végig, s csak aztán nyomultak föl a lépcsőn az emeletre. Nyolc felé Józsi apró szeme s óriási ásítása is megjelent a hálóajtóban. - Az úr fölkelt - adta le Erzsi a vészt, s ettől fogva a gyors, nesztelen lépések közös célja az volt, hogy amikor az úr a fürdőből előkerült (ami szerencsére elég soká tartott), a nagy tálcára rakott kakaó, vaj, lekvár a bojtos szalvétácskával a fogadóasztalon legyen. A vendégek ajtaja előtt mindig csak lábujjhegyen volt szabad elmenni, s a ház, Józsi néhány erőteljesebb ásítását nem számítva, olyan volt, mintha pantomimet játszottak volna. Csak amikor a vendégajtó mögül az első támolgyó lépés, redőnyhúzás, gyermeknyöszörgés csalhatatlanul kihallatszott, akkor indult meg szobalányköténykéjében a gyereklány az emelet felé. Ugyanakkor rendesen már Józsi és a kis Lőrinc is leadták azt a rosszkedvű jelet, mellyel gyermekek szokták önmaguk és a világ tudomására hozni, hogy az édes nemlétből a szemkinyitás, mosdatás, cipőhúzás kedvetlen birodalmába visszaérkeztek. Ettől fogva a gyermekek kikészítése volt a napszak fő szólama. Ebben már Amál is részt vett, s a dörzsölt testek, ásító szájak, a cipőhúzásra elhagyott lábak összevisszaságából lassan ki is bontakozott a három friss, csinosan öltözött gyerek. Ilyenkor már csak Károly nyugalma kellett biztosítani. A gyerekeket előbb a folyosó lépcsőjére s a medence köré terelték, később pedig, hogy még teljesebb legyen a csend, a kis uszodához vonultak ki velük, vagy az utcabeli sokgyerekes Mátéékhoz mentek át rajcsúrozni.

A délelőtt legértékesebb óráiban így csak ketten voltak a házban: a vásárlásból hazatért Erzsi, a főzést előkészítő munkában, hagymavágásba, húsverésbe, főzelékpucolásba elmerülten s Károly, aki a magyar irodalom rövid történetét írta meg a kultuszminisztérium megbízásából úgy, hogy a magyar kultúra keresztény volta s kultúrfölényük a Duna völgyében minél jobban kidomborodjék. Amikor a hús s a magyar irodalom is puhult a szigorú fazekakban, Eszter és a család is visszakerült, s az ebédet előkészítő nagy rohamban a vendégasszony is részt vett már. Eszter a régi körülérő intézeti kötényt kötötte föl, s az ételek berántásában segített: Amál a salátát állította össze, a gyereklány, Erzsi szigorú pillantása alatt, az edényeket hordta az asztalra. Csakhamar Károly is előtámolgyott munkától elnyűtt arccal a szobájából, s a gazdátlanul csetlő-botló gyerekeket próbálta a medence körül elszórakoztatni. Józsi kapucsapása volt a jel a levesestál előrohanására. Ha ilyenkor a tál nem volt elől vagy a terítés nem volt befejezve: a gyereklány, sőt, Eszter is megkapta a magáét. „Azért szeretem legjobban magam” - morogta ilyenkor, vagy „nincs lábad, mit szuszsmogsz” - rivallt rá a kislányra, a lódítást egy-egy könyökdöféssel megtoldva.

Ahogy az ebéd gondja fogyott, úgy nőtt a délutáné. A kávézás már rendesen csendes tanakodásban, felhőnézésben telt el. Ha az idő szép volt, nemigen lehetett kibújni alóla, hogy a strandra kimenjenek, mert Józsi számon kérte rajtuk. Ő ugyan ritkán fürdött meg, de egyik vagy másik járattal ki-kicsapott, s ilyenkor a vendégszeretet jeléül valamelyik fényképezőgépe is ott volt a nyakában. Józsi egészen más érdekelte a fényképezésben, mint Eszter kereszt-papáját. Az a népeletet, a tanyákat, a szép gazdákat szerette fényképezni. Józsi foltokról, kontúrokról, kiszúrésekről, kettős árnyékról s más effélékről beszélt. Ha Amált és Esztert a bokrok alatt lefényképezte, az árnyéknak kellett minél szebben elhelyezkednie a ruhájukon. A gyerekeket pedig úgy vette le a vízparton, alulról valahogy, hogy egész órássá nőttek a felhők közé. Olykor Privorszky Adélt is lefényképezte, amint egy fűtőnkön cigarettázott. A legnagyobb mulatsága azonban az volt, ha Erzsit kapta a lencséje alá. Mosogatás után ugyanis Erzsi is bezárta a kaput (ilyenkor csak a kis fekete puli, Bojtár maradt otthon, az előszobaküszöbre sunyítva), s kiment a strandra, nem fürödni, csak nézelődni. - Na, álljon oda, hadd

örökítem meg magát - csapott le rá Józsi. Ilyenkor Erzsi, mint egy kislány, visított s huzakodott: - Jaj, ez a gyógyszerész úr. Visszafelé azonban tele volt az autóbusz a meséjével. - Ó, ez a Józsi úr - mesélte ilyenkor visszamenet a jegyszedőnek. - Mindig erőszakoskodik, hogy levesz. Mi van énrajtam levenni való? Mondom neki, vegye le azokat a pucér nagyságákat. S a szétszaladt arcával mutatta, hogy tudja ő, mért kaptak rá az urak a strandolásra.

A jól beosztott napban azonban mindig maradt egy magányos félóra, amit a két asszony egymásnak szentelhetett. Az oszlopos folyosón vagy a kis uszoda mellett, ha a gyerekek beavatkozás nélkül is eljátszottak, vagy ebéd után, amikor gyermekfektetés ürügyén, a kávézó férfiak mellől kiszöktek, s a csendesen szuszogó arcok fölött sutyorogtak; a leggyakrabban mégis kinn a strandon, mialatt Károly, bokáig a vízben, új barátjával, az egyik helybeli tanárral beszélgetett. Ilyenkor néha egészen el lehetett tűnni; különösen, ha Erzsi szeme is ott volt a gyerekhadon. Az apadt vízben, a fűzfák gyökerén ugrálva messze fölgyalogoltak a folyóparton - egy kis gyepes helyig, ahová csak néha jutott el egy-két visítás vagy loccsanás a strandolóktól. Máskor a vendéglősház ladikját kérték el; Amál tudott egy kicsit evezni, s azon tűntek el az emberi szemek előtt. Eszternek ezek a kettős félórák mind kedvesebbek lettek. Hisz összébújtak ők Micikével is, ha ájtott, úgy mint régen a tyúkketrecen, de ez a bizalmasság egészen egyoldalúvá vált. Micike szenvedélyesen szerette őt, de úgy, mint a fuldokló a mentőkötelet. Arra nem is gondolt, hogy egy olyan boldog és szerencsés asszonynak, mint Eszter, megtárgyalnivalója is lehet. Az ő szemében Józsi aranyfiú volt, a patika a megye legjobban menő patikája, az új ház a város legeredetibb háza, s nekik kettőjüknek is a legtökéletesebb, legharmonikusabb házasoknak kellett lenniük, mert mindez így volt érv az ő nehezen szövődő házasságában. Eszter nem is várta, hogy másképp legyen, hisz hiába voltak egykorúak ők, Micike kimaradt az asszonyi dolgokból, amelyek Esztert foglalkoztatták, úgyhogy Eszter is csak egy szerencsétlen kislánynak tekintette, akivel törődnie kell az embernek, anélkül, hogy tőle törődést várna. Amálban ez volt az újság, hogy Amál kíváncsi volt rája, úgy pillantott rá, mintha neki valami titka lenne. Sokszor ő egész mást csinált, a gyerekekkel foglalkozott, varrt, s azon kapta, hogy tűnődve nyugszik rajta a pillantása. Eszternek nem volt titka, ő legalább nem tudott róla, de jólesett neki, hogy egy másik asszony, egy városi, művelt nő, Károly felesége foglalkozik vele, s ki szeretne valamit találni, amit ott érez az egyenes járásában, a mérsékelt viselkedésében. S ez nemcsak kíváncsiság volt, a nagyvárosi asszony időtöltése. Amál maga is szeretett volna elmondani valamit. Az ő titkán a maga titkát méregette, mintha arra vágyott volna, hogy ők ketten valamiben, az élet felől megegyezzenek. Ez olyan szokatlan, édes játékot vitt a beszélgetésükbe, amit Eszter idáig nem kóstolt még. A legjelentéktelenebb tárgyról indultak el, s egyszer csak ott voltak az élet közepén. Például, hogy Józsi kihez hasonlít, meg Lőrínke ehhez hasonlít; az egyik Égető, a másik Máté. Milyen érdekes a családokban ezt a keveredést nézni. Eszter, úgy látszik, jó nyugodt keveredés, de van, akiben - s ő is ilyen - mintha nem akarnának az ősök összeférni.

Eszternek a nyugodtsága különösen izgatta Amált. Ezt hozta elő egy kiruccanásukon, a városkerti vendéglőben is. A gyerekek aznap a cukrász Mátééknál voltak; ők pedig éltek az anyai függetlenség kis részével, hogy egy szál virággal a blúzukban megszökjenek hazulról, s egy pohár, férfi nélkül elfogyasztott sörben élvezzék az asszonyi merészség borzongását. - Milyen kellemes itt veled ülni - szólalt meg hirtelen Amál, hogy egy percre mind a ketten elhallgattak. - Olyan szép nyugodt életed van. Én is rég voltam ilyen nyugodt, mint nálad - mondta, s a szemén csakugyan az látszott, hogy a platánok magasban vibráló levelei az egyetlen mozgás, ami a lelkét bodrozgatja. - Szinte túlságosan is nyugodt - tette hozzá Eszterre gondolva s nem önmagára, miközben néhány kiflimorzsát az ujja hegyével fölcsipkodott. - Könnyű nyugodtnak lennem - mondta Eszter. - A gyerekek egészségesek, hiányt nem szenvedünk. - Az nem attól van - tiltakozott Amál. - A gazdag emberek még nyugtalanabbak...

Most már én is nyugodt vagyok, de emlékszel, milyen voltam lánykoromban? - Nyugtalan voltál? - kérdezte Eszter meglepetve, mert ő épp az Amál hidegvérét csodálta. - Nagyon. S homlokára mintha a régi fájdalomokkal a régi merevség is feljött volna, még a szemöldökét is fölhúzta kicsit. - Az ilyen nyugodtságot nem adják ingyen. A tiedet sem, Eszter. Énnekem ne mondd. Te nem vagy hülye - mondta -, hogy magadtól nyugodt légy. - De, úgy látszik, hülye vagyok - mondta Eszter olyan egyszerűen, hogy mindketten elnevettek magukat. - Sosem volt az, hogy elszaladj innét vagy onnét, ahol éppen voltál? Olyan vallatóan nézett rá, mintha nagy érdeke függne attól, hogy Eszter mit válaszol. - Talán az első hetekben... Amikor Lajosfalvára kerültem - mondta kínosan, mert a zárkózottság s a zsendülő barátság szembe kerültek benne. - De aztán hamar beletörődtem - tette hozzá. - És itt? Azóta? Ne vedd úgy, hogy a sógornőd vallat. Józsi nagyon derék fiú, de azt mégsem tudom elképzelni, hogy te az esküvő óta itt ülsz, és azt hajtogatod, hogy milyen jó nekem e mellett a Józsi mellett.

Eszter nem felelt mindjárt. Olyan nehéz volt az Amál kérdéseinek át nézni az ő asszony-sorsát. Jó? Mit ért Amál azon, hogy jó? Lajosfalván még ő is mondta, hogy jó. Arról akarta meggyőzni magát és Józsit is, hogy ők ott boldogok. De boldog: az csak szó. Az emberek azt mondják: boldog, hogy ottmaradjanak, s azt mondják: boldogtalan, hogy elfuthassanak. De ő úgyis itt van, szó nélkül is. - Pedig énnekem ömellette kell jónak találnom - mondta elmosolyodva. - Te nem vagy őszinte, Eszter - mondta Amál egy picit megbántottan. - Azt akarod elhíttetni, hogy úgy mentél át az életen, mint a Megyeház téren. - Mielőtt Lajosfalváról eljöttünk - mondta Eszter mélyen elpirulva. Ostobaságnak tartotta, hogy előhossa, hisz olyan semmi volt az egész. De megijedt, hogy Amál hazugnak tartja. Amál merev szemmel, fölhúzott homlokkal várta a folytatást. - Egy orvos. Elég jól hegedült, s néha játszottunk... Ahogy mondta, a szó olyan hihetlenné tette a régi, enyésző emléket. Ezt sokszor érezte, hogy amit az ember a belső dolgaiból kimond, az egyszerre olyan, mintha hazudta volna. - Ennyi az egész? - Egyszer aztán mondott valamit. - Na és? - Mit és? - húzta föl most Eszter a vállát kissé megbántottan. - Nem volt több! eljöttünk. - Hol van az az orvos? - kérdezte Amál egy kis gondolkodás után. - Megnősült. Elvette a jószágigazgató lányát. Nagyon jól megy neki; uradalmi orvos lett, autójuk van. Be szoktak Józsihoz is nézni. - És később semmi? A kertész? - Kürti? - nevetett föl Eszter. Azt hitte, egész elfogulatlanul nevethet, de a szervezete, úgy látszik, többet tudott, mint az esze, mert egy pirulást küldött a homlokára. - Ezt nem értem - mondta Amál. - Ha nem lennél szép. Nem is láttam Szeghátan ilyen szép asszonyt. - Ugyan - mondta Eszter egy kis tettetett bosszankodásba fojtva a pirulást. - Mi köze ehhez a szépségnek?

Amálnak a vallatása, amíg éber szemmel mind beljebb próbált a pirulásba nyomulni, kínos volt Eszter számára. Utána azonban mégis valami zibongásféle maradt vissza; az egész lelke meg volt kavargva, s ahogy kimondotta, továbbforgatta, megbánta, kiigazította; az eszmélés halk láza maradt benne, akkor is, ha mással foglalkozott. A dolog nem volt olyan egyszerű, persze, ahogy Amál azt kipróbálta. Azok a hullámok, amelyek Lajosfalván, a szürkülő szobában, közte s Szirmai közt úgy meglágyítottak mindent egy asszony körül, úgy látszik, állandóan ott lüktetnek. De ezek olyan gyöngéd, érzékelhetetlen dolgok, beszélni róluk nagyobb hazugság, mint elhallgatni. Azt meg lehet érteni, hogy ez a teste körül folyó hullámmás egy asszonyt elcsábíthat. Ő azonban, ez biztos, választott akkor már. A bujkálás szégyene, hogy Erzsi szemét is nehéz volt elállnia, nagyobb volt, mint ennek a halk játéknak a boldogsága. Amibe Szirmai belerántotta volna, meg egyenesen elrémitette. A tisztesség benne nem eltökélés volt: tapasztalat. Ez a tapasztalat vette be magát azokba a leadó helyekbe, szembe, bőrbe, a lélek redőibe, ahonnan egy asszony a maga jeleit kibocsátja. Igaz, sokszor ő is úgy érezte, hogy befalazta magát ebbe a tisztességbe. Mintha valami - a boldogság anyaga - haszontalan pusztulna benne. De ennek a befalazottságnak megvolt az előnye is. Ez tette

képesse rá, hogy Józsikát, Lórinckét s igen, az urát is zavartalanul szeresse. Az a meleg, ami e titkos áramok fölmelegítéséhez kellett volna, mind benne maradt a családjában. S maga a sugárzás sem szűnt meg, csak másféle érzéseket keltett az emberekben. Hisz nem volt vak ő sem: fölfogta azokat a pillantásokat a kalapemelések előtt. Anélkül, hogy harcolt volna, megnyert egy hosszú ütközetet, s tán ez az észrevétlen győzelem volt az, amihez Amál a maga viharos eredményét hozzámérezte.

A Tiszánál néha Adél is odaült hozzájuk. Ahogy egy tréfás, félig barátnői, félig alkalmazotti („Megengedik a hölgyek?”) mosollyal a földre melljük guggolt, abban benne volt az eltökélés: ezzel a két asszonnyal tanácsos lesz egy kicsit barátkozni. Ilyenkor nem volt cigaretta-szipka a szájában, sőt, csaknem kislányosan szerény volt, mindenre helyeslően mosolygott, majdhogy azt nem mondta: tetszik tudni. S ez a szerénység - furcsa - többet ártott neki, mint minden feltűnőség. Ahogy fölhúzott lábbal a fűzfatönkön ült vagy a vízparton a férfiakat hallgatta; haj, csípő, arc összeállt olyasmivé, amivé akarta. Amikor azonban alázatoskodni, kedveskedni próbált, haja csak rendetlen volt, mézédés szája körül öreges ráncok jelentek meg, a csípője, melyet a rajztanár tizianinak mondott, sündörgő, lötytyedt csomóvá vált. Amál, aki első perctől ellenszenvébe fogadta, mindent megtett, hogy elriassza. Különös gúnyos modort vett föl vele szemben. - Józsi dicsér, hogy milyen kitűnő üzletasszony vagy - fordult felé, le-föl jártatva rajta a szemét, mintha nyilvánvaló hibák volnának rajta, természetesek és kikészítések, amelyeket egy másik asszonynak észre kell vennie. - Egész előadásokat tart a te nagyszerű üzleti érzékedről. - Ezt az „üzletit” úgy mondta, hogy Eszter is belepirult. - Ó, a gyógyszerész úr túloz - tekergette magát Adél. - Én csak a figyelmét hívtam föl egyre-másra. A kozmetika például. Mint asszony tudom, hogy a nők egyre több szépítőszeret használnak. - Igen, láttam, olyan az a patika, mint egy bazár. S mondd, te is a Máté-arckrém s a Máté-hajfestőszeret használsz? - nézett az arcára, majd a kontyára, mintha le akarta volna szedni róla a kenőcsöt, amely miatt sosem merült vízbe, s a vörös fényt, amelynek a kedvéért nem húzott fürdősapkát. - Amennyiben használok, természetes - nevetett Adél, mintha valami kedveset mondtak volna. S hogy megbánthatatlanságát bizonyítsa, Amál kislányát kezdte magasztalni. - Egy kis amorett - mondta. - Gyere ide. Hogy is hívnak? - nyújtotta felé a kezét, azzal az édes fénnel a száján és az arcán, amit ő csalfa gyereksábszernek tartott.

- Hogy beszélsz te ezzel? Majd bepanaszol bennünket Józsinak - mondta Eszter, hogy a föl-le lejtő csípő elvonult tőlük. Ő sosem mondott volna ilyeneket, mint Amál, de abban volt valami bizsergető, hogy itt üljön mellette, s a hallgatásával szekundáljon a barátnőjének. Mert hisz alapjában véve ő sem kedvelte Adélt. - Nem szeretem ezeket az ambiciózus lényeket - mondta Amál, még egy pillantást küldve a megint egymásra találó konty és csípő után. - Énbennem is volt ambíció - tán azért érzem meg őket mindjárt a szagukról -, de ilyen utálatosan, nyálasan ambiciózus nem voltam soha. Tebenned, persze, ambíció sincs - pillantott hirtelen Eszterre. - Ambíció? - ismételte meg Eszter. Ez megint olyan szó volt, amivel furcsa volt az ő életébe levilágítani. - Nem tudom, mit értesz ambíción? Az iskolában örültem, amikor jeles lettem. S most is igyekszem, hogy otthon minden rendben legyen. A gyerekek főleg... Tudta, hogy Amál nem erre gondol. Ez csak annyi, hogy az ember igyekszik megfelelni. Tán van ennél több őbenne is. Például a levelezése Leona nénivel. De ambíció, ez olyan nyers szó. Az ember lökdösésre s egymás elé faló állatokra gondol. - Ez nem ambíció - mondta szigorúan Amál. - Az ambíció az más. Emlékszel rám a Nagytópart utcában. A tulajdon testemet is gyűlöltem. Mintha egy homály lett volna az is, éppúgy, mint minden, amiből ki kell verekednem magam. Károly ezért nagyszerű szövetséges. Ő egy kitűnő német; a rendszerességével be tudja fogni ezt az indulatot. De addig... Te persze gyűlölni sem tudsz. Nem is gyűlöltél soha?

Eszter már-már szégyellte magát. Csakugyan nem emlékezett rá, hogy valakit gyűlölt volna. S ettől, hogy ő még nem gyűlölt senkit, egyszer csak rábámult erre a mindennap hallott szóra.

Még sosem csapott így bele, hogy milyen különös dolgot jelent. Rámeredni egy emberre, mintha csak ő volna a földön, ő minden rossznak az oka. De hisz ez olyan nevetséges. - Adélt legalábbis nem - mondta, s egy kicsit belepirult. S hogy Amál megint olyan találgtóan nézegette őt: - Mondd, Amál, zongorázol te még? - Nem, soha. Nincs is zongorám. - Amíg itt vagy, játszhatnál a pianínón. Régen sokkal jobban játszottál, mint én. - Nem, nincs értelme - mondta Amál. - Úgysem viszem benne semmire. Ha zenét akarok, elmegyek egy hangversenyre... Hogy jutott ez eszedbe? - kérdezte odavetve, miközben tovább vesződött az emlékein. Eszter utánagondolt: talán az ambícióról. Az ő életében az az ambíció, hogy figyelt fönn valamire. A templomban az énekekre, Décsi Ferire, Leona nénivel is ezért levelezett. De Amál nem is várt választ. - A gyűlölet az kell - mondta a füvet lépegetve. - A gyűlölet olyan, mint az ugrás, az viszi tovább az embert. Később persze ezt is megtanuljuk: okosabban, csendesebben ugrunk. - Ez tán nem is gyűlölet - mondta Eszter, hogy a csúnya szótól megszabaduljanak. - Nem - mosolyodott el Amál. - Igyekezet... - Egy pillanatig némán nézte Esztert, aztán hirtelen elnevette magát. - Tudod, mi vagy te, Eszter?... Egy növény...

A második vagy harmadik héten betoppant Micike. Antal írt neki; sajnálja, hogy elutazott, lett volna mondanivalója. Most itt volt, s a „mondanivaló” úgy járt benne, mint a kitörni készülő influenza. Eszter az első percben azt hitte, beteg. Izgatottsága az asszonyokra is átragadt; Eszter a fürdőruháját igazította lesóványodott testecskéjéhez, Amál az ijedt feje körül forgatta a sütővasat. Strandra menet úgy ült köztük, mint egy vizsgára menő, aki agyonfeketézte magát, s a félelmen kívül nem érez semmit a fejében. Lefogyott, mozdulatlan arcán piros és fehér sávok váltakoztak, s lázas szeme a távolba nézett. Eszter előrehajolt, megérintette az állát s ránevetett. Ő is mosolyogni próbált, de rögtön abba is kellett hagynia, mert a mosolytól kibuggyant volna a könnye. Még nem volt idős, csak huszonöt éves, de benn volt a férjhezmenés vagy férjhezmenemzés zsákutcájában. Mindhárman tudták, hogy ez a nap az utolsó tétje. Antal még nem volt kinn a strandon, de Józsitól tudta már, hogy megjött; patikazáráskor itt lesz a vízparton a professzoros lépéseivel. Micike, hogy levetkőzött, azonnal a gyerekekre vetette magát. A gyerekek, a terítés, a kínálás: ez volt az ő mentsvára, ha Antal ott volt: a lámpaláza ebbe vette be magát. Most is gátat épített, úszni tanított, fogócskát rendezett. Négyöt más gyerek is odajött köré. A vad játék kihozta testére-bőrére a szívébe szorult lázat; egész belecsinosodott a nagy ugrálásba. - Gyerünk - fogta meg Amál Eszter kezét, amikor Antal is föltűnt a töltésen. - Ne feszélyezzük a fiatalokat. S húzta őt föl, szokott útjukra a Tisza-parton.

Ott mentek egymás előtt a fűzfagyökereken. Amál ugrálva, megtorpanva, vissza-vissza-fordulva: Eszter egyenletesebben, de nagyobb gondban a meztelenséghez nem szokott lába miatt. A Tiszában két fiú fröcskölődött egy magában lebegő csónak körül. - Szegény Micike - mondta Amál, két fűzfagyökér közt az ugrást a szemével kimérve. - Engem nem nagyon szeret. Nem tettem meg, amit egy testvérnek meg kell... Panaszkodott sokat? - Nem, dehogy - mondta Eszter, elég bizonytalan e-kkel ebben a nemben. - Lánykorunkban, emlékszem, valósággal gyűlölt. Képzelem, mit kellett hallgatnod a tyúkketrecen - nézett vissza Eszterre nevetve... Ő, a tyúkketrec, az olyan messze volt, Eszter is nevetett csak. - Ő csak a maga ördögét ismerte - mondta Amál -, s azt hitte, énnekem nincsen. Tán ezért van annyi baj az emberek közt... - tette hozzá befejezetlen.

Egypár percig csendesen lépegettek; Eszter azt gondolta: milyen okos asszony ez az Amál, milyen könnyen ugrik át Micikéről az emberiségre. Már lánykorukban is mennyivel eszeesebb volt. Eszterből nem lesz soha igazi művelt nő, mondta egyszer. S most mégis milyen szépen lépegetnek itt, a fejükön áthajló fűzfák szellős alagútján. Amál, aki gyorsabban haladt, mint Eszter, megállt, s egy kavicsot hajított be a Tiszába. - Te, nem furcsa - várta be vásottan fölnevetve Esztert -, hogy énbelém akkor mind belém szerettek? Amióta asszony vagyok, nem szeret senki sem belém. Pedig én úgy érzem, sokkal okosabb, különb ember vagyok. - Mert

akkor olyan titokzatos voltál - nevetett Eszter. - Fölhúztad a szemöldöködet. S mutatni próbálta, hogyan. Még sosem történt meg, hogy ő valakit utánzott volna, s ez olyan édes volt. Amál nézte, ő meg érezte, hogy kapnak a homlokán egymásba rosszkódás és szégyenkezés. - Tényleg úgy csináltam? - kérdezte Amál, s utánozni próbálta magát. - S azt gondolod, ezért? - Azt hitték, ennek valami különös értelme van? Holott épp az volt az értelme, hogy nem volt értelme.

Leültek, s egy darabig mosolyogtak csak, mintha a nappal elöntött Tiszát tükrözte volna az arcuk. - Emlékszel Lajkó Pistára? - nézett Amál hirtelen Eszterre, s ezen megint elnevettek maguk. - Hogyne. Találkoztam is vele. Irodája van. - Ügyvéd? Azzal a békebírói tehetséggel? „Neked tökéletesen igazad van, Józsikám, de abban is van egy kis ráció, amit Sanyi barátunk mond.” „Ahogy boldogult Géza bátyám szokta mondani.” „Nagy jogász volt, tyű de nagy jogász.” Az új és új mondatok egyre jobban sikerültek, mintha csak itt állt volna Pista a fűzfának dőlve, a zászlósi ruhájában. Csuda összehangzatos férfi volt - nevetett Amál. - Ezt untam meg benne. Először nagyon imponált, a család, a sarzsi, hogy mégis férfi volt már. Emlékszel, te hoztad oda. Először te tetszettél neki. - Ó, de te mindjárt elhódítottad. „Tetszik tudni, Amál az valami más” - mondta keresztmamámnak. - Rosszul mondod. Nem így, hogy Amál az valami más. Hanem: Amál az valami más. S elmondta mind a kétféleképpen: ahogy Eszter mondta, s ahogy Lajkó Pista. Aztán magának is elmondta gúnyos mélabúval: Amál az valami más... Olyan kedvesen mondta ezt (Eszter legalább úgy érezte); a régi álmom is benne volt, hogy ő csakugyan más, a bölcsesség is, hogy nem is olyan nagyon. Eszter úgy érezte, átfonhatja érte a derekát.

- Azért csak szépek voltak azok a csatornaparti esték - mondta Amál. - Igen, nagyon - hagyta rá Eszter. - Az volt a fiatalság. Hallgató Sanyinak sokszor fölhozom: - Maga már nem a régi, Sanyi. Nem akarja megölni értem magát. - Találkozol vele? - nézett Eszter a barátnőjére hirtelen éberséggel. Sanyi az ő emlékezetében ott maradt abba a *Faust*-nál. Egyszer-kétszer még látta őt, de csak mint a könyveit szöktető árnyékot a sarkon befordulóban. Sanyi az ő tudatában egy fekete folt volt Amál körül. S most csodálkozva hallotta, hogy följár hozzájuk. - Néha egy fél évig sem jön, aztán három nap egymás után. Én már le szeretnék feküdni, az arcába ásítok, és Sanyi nem veszi észre magát. - S most mi? - kérdezte Eszter, mert olyat hallott róla, hogy nem vették fel az egyetemre. A forradalom alatt írt valami verset vagy cikket. - Volt már bölcsész, de azt mondta, ő ahhoz jobban ért, mint a tanárai... Most orvostanhallgató. Közben újságba is ír. Károly azt mondja: nem lesz belőle semmi, benne van a csomorkányi kór. - Mi az? - Az állhatatlanság, hisz tudod. Egy kis bibi itt - s a fejére mutatott. - Bennem is van belőle: de Károly kigyógyított... Emlékszel Károlyra? A tanár úr. Mindent gondoltam volna, csak azt nem, hogy ő lesz a férjem.

A nap mind oldalabbról érte a Tiszát, s ők még mindig ott ültek az emlékeikben. Olyan furcsa volt, hogy anélkül hogy őrizték, gondozták volna: mindez ott van bennük. S olyan szépen, mintha nem is az emlékezetük sarkában pihent volna, hanem egy fényes előhívóban. Eszter egész biztosan tudta, hogy az a tavasz, nagymamuska halála előtt, nagyon keserves volt. Egypár szép séta a töltésen, s aztán minden összegomolyodott. A házasságával is milyen nehezen barátkozott össze. S most, ahogy egyenként hozzák elő és rakják össze az emlékeiket: az egész tavaszon, Sanyi öngyilkosságán is a töltési esték ragyogása van. Amál újra elmeséli Józsi szerelembe esését. Hogy állt ott a húgai kuncogásában. „Eszterrel legalább lehet beszélgetni.” Akkor milyen félelmetes volt ez, s most ő is látja szinte, pedig ott sem volt, a nővére kuncogásában megálló Józsit; - szinte meg tudná a tarkóját veregetni érte. - Olyan, mintha nagyon boldog lettem volna akkor - áll meg hirtelen Amál. - Pedig egész biztosan tudom, hogy nagyon, nagyon boldogtalan voltam. Az ember sosem olyan boldogtalan, mint fiatal korában. Ó, én nem bánom, hogy túl vagyok rajta.

A fiatalok boldogtalanságáról Eszternek Micike jutott az eszébe. - Micikéről egész meg-
feledkeztünk. - Az ám - mondja Amál -, elfecsegtük az időt - s Eszternek is megmutatja az
estét jelző lúdbőrt a kezeszárán. Amikor a strandra visszaérnek, a három gyerek már egy
nagy lepedőben ül becsavarva, s Micike Adél és Antal közt áll a fűzfátöknél. A két patikus
beszélget, Micike mintha csak ott lógna mellettük. Az arca rémültebb és fölindultabb, mint
jövet. Amikor őket észreveszi, már csak feléjük integet. - Te, ezek nagyon gyanúsan állnak ott
- súgja oda Eszternek Amál. De Micike akkor már jön is, Antalnak s Adélnak egy mentegető
szót vet; s szalad őhozzájuk, mintha a gyerekekről akarna beszámolni. - Te, Eszter, gyere egy
kicsit - suttogja, mint aki valami rettenetést akar közölni. Eszternek a szíve a nyakában van,
amíg a kezét fogó forró kézzel a kabinjuk felé megy. - Mi az? Mi baj? - kérdi zokogásra,
csigogásra, vigasztalásra készen, amint a készülő jelenetre behúzza félig a kabinajtót. Ott
állnak ketten a parányi házikóban. Eszter érzi szinte a fürdőruhában átsütő földúlt leánytestet.
Micike, mint aki messziről futott, s azt az egy szót is nehezen bírja kimondani, égő arccal nézi
a sógornőjét, s látható erőlködéssel nyomva át bedagadt torkán a hangot, sírásba töredező
szájjal mondja ki: - Képzeld el, nyilatkozott. De akkor már ott is van zokogó, forró zsákként
az Eszter nyakában.

Este Antal is ott vacsorált náluk. Noha nem volt szó lánykérésről (a fiatalok úgy határoztak,
hogy Antal vasárnap utazik át Csomorkányra), úgy ültek a szépen terített asztal mellett, mint
egy rokonná fogadási szertartáson. Eszter csak a konyhán vigyázott mindenre, az asztalnál
Micikére bízta a háziasszonyságot. Abban a boldogság rémülete lassan lecsillapult, s most úgy
vette át a lánytól a tálat, úgy váltotta a tányérokat, mintha ez a délután évtizedekre szóló
sürgés-forgást húzott volna föl benne. Eszter és Amál néha összenéztek s egymásra moso-
lyogtak. Hát ilyen öröm az asszonyélet. Ilyen mennyország harmadikul ülni öközójük. A
férfiak a helybeli hírlap hírét tárgyalták. A közgyűlés elfogadta azt a javaslatot, hogy a kis
uszodát strandfürdővé alakítsák át. Jövő nyárra a nagy betonmedence már el is készül. - Ez az
autóbuszvállalatra nem éppen kedvező - nézett Károly a sógorára. - Nem ijedek meg tőle. Egy
autóbusz mindig autóbusz - mondta Józsi, aki ezen az estén hol nagyon csendes, hol nagyon
hetvenkedő volt, mintha nemcsak az ünnepségről, de a strandfürdőtől is távol eső dologgal
foglalkozott volna. - S egy patika mindig patika - jegyezte meg Antal egy kis tanáros hang-
súllyal. Antalnak ezen a megjegyzésén, mint valami kitűnő elmésségen, az egész asztal kacag-
ni kezdett. - Hallod ezt, Józsi? - nézett Amál a bátyjára. - Ezt figyelmeztetésnek is veheted. De
Józsi jó képet vágott a dologhoz, sőt, mintha örült volna is neki. - Persze hogy patika - mondta
megelevenedve. - Csak a legtöbb patikus nem komoly üzletember. - Hát mi? - kérdezte
Károly. - Trafikos. Úgy ül a patikájában, mint egy trafikosnő a trafikjában. Elfelejt, hogy a
tőke korában élünk. S egy patika is úgy ér csak valamit, ha komoly vállalattá fejlesztem. -
Hogy lehet egy ilyen patikát, mint a tied, komoly vállalattá fejleszteni? - kérdezte Károly
ártatlanul. - Hát ha például fiálélékat nyit az ember. Megveszek egypár rosszul menő vidéki
patikát, oda beállítok valakit, s a magam áruival följavítom. - Aztán eladod, és kettőt veszel
helyette? - nevetett Károly, akinek tetszett, hogy ilyen egyszerű dolog a kapitalizmus. - Ez a
Privorszky Adél véleménye - mondta Amál. - Csakhogy ennek van egy föltétele - jegyezte
meg Károly óvatosan. - Hogy akit a patikába kihelyezünk, száz százalékgig megbízható legyen.

Eszter Józsit nézte: ezt az elábrándozó s föl-fölgyúló arcot már ismerte. Ha Józsi így ült:
egyszer csak megvolt az autóbusz, a házépítés vagy amit épp forgatott magában. Amit a
fiókpatikáról mondott, az is ilyesmire vallott. De Amál fölállt. - Én megnézem a kislányomat -
mondta -, hogy lefeküdt-e. S menőben Eszternek is odahunyorított. Néhány perc múlva Eszter
is asztalt bontott. - Majd főzz még egy feketét - szólott oda Micikének, aki ijedt szabadúszó
pillantással nézett rá az odahúzódó Antal mellől. Józsi és Károly receptszámáról s más
effélékről beszélgettek az asztal mellett. - Nem haragszol, hogy elcsaltalak? - mondta Amál,

hogyan Eszter fölért hozzá. - Ó, dehogy, sőt... - nézett rá Eszter hálásan. - Az ember van úgy, hogy nincs kedve a forgalomról beszélgetni... A legszívesebben elmennék köszálni valamerre. S az ablakhoz ment.

Az ablak nyitva volt; a szomszéd kert, mint egy téglalapnyi mély, sötét folt nézett be a kivilágított szobába, tömör, domborúság nélküli árnyékokkal az ég átszűrődő kékje előtt. Eszter a kis Kató két oldalán tűrte be a paplant, s egy ideig még ottmaradt fölötté; nem tudta megállni, hogy az ilyen kis alvó testet el ne nézegesse. - Nem különös - fordult vissza hirtelen Amál -, hogy mi milyen régi barátnők vagyunk, s tulajdonképpen csak most barátkoztunk össze? Eszter meglepetten emelkedett föl a ki-be járó lélegzettel hol fölfűvődő, hol lepadó arcocskára fölül. Hát ezt nézte a barátnője a kertben? - Talán azért, mert a barátságához is nyugalom kell - mondta Amál visszakönyökölve. - Ami a süldő lányok közt van, az nem barátság. Mondd meg a titkot, én is megmondom az enyimet. - Mint Micike s én - nevetett Eszter, s ő is odakönyökölt a sógornője mellé, áttéve derekán a karját. Ő is úgy érezte, ahogyan Amál. A barátság szép, komoly dolog, s ahhoz tudni kell már egy kicsit, hogy mi is a világ... Csak a testük volt benne a szobában: a fejeik kinn beszélgettek a kertben. - Ugye, Micike beszélt neked róla? - fordult Amál feje az Eszteré felé. - Egyet-mást - mondta Eszter bizonytalanul. - Hogy nős ember volt, s külföldre akart szöktetni - mondta Amál azzal a nyíltsággal, amellyel ő magáról szokta mondani a rosszat... Amit ő föl bírt fogni az egészből... Én azt hiszem, az én életemnek az volt a krízise - folytatta, megint előrenézve a nyugtalankodó fészkek, a mocorgó lomb felé. - Azóta már csak gyógyulok.

Eszter érezte, hogy Amál egy szót vár, amitől tovább beszélhessen. Idáig még nem volt szó köztük a szerelemről. A délutáni emlékek lenn a parton fölhozták benne ezt is. Megtisztelten könyökölt mellette, s keresgélte, mit mondhatna. „Én nem is tudom, tulajdonképpen hogy volt.” Vagy halkán: „Sokat szenvedhetél.” De az ízlése csírájában elnyomta mind. Még az is sok volt, hogy megkeresse és megszorítsa a kezét. Végül is Amálnak kellett egy nagy lélegzettel általánosságokon át megindulni... - Az érdekes - kezdte lassan -, hogy az ember épp a döntő dolgokban olyan holdkórosan viselkedik. Mintha kioltaná az agyát, hogy a teste hozza meg a döntést. Utána aztán az egész élet a mienk, tünekedhetünk és bizonyíthatunk, hogy helyesen döntöttünk-e. De akkor, mint a holdkóros, csak lebeg az ember. Amikor fölébred, akkor veszi észre, hogy megvolt a döntés... Emlékszel énám - kezdte egy új nagy lélegzettel -, milyen voltam. Mint az akváriumban a fölfelé lengő halak, egy buborék. Egyik férfiról a másikra lengtem. Sanyi már a harmadik vagy negyedik volt; aztán Lajkó; Károly az már nagy ugrás volt. De még Károlyon sem éreztem azt, hogy az igazi. S akkor egyszerre ott volt ő. Fölértem a víz színére. Nem éreztem, hogy van még emelkednivalóm, legföljebb kettesben... Azt tudod, hogy ki volt? - fordult vissza, közbevetve, a kertből Eszter felé. - ... Egyetemi tanár, elmérgesedett házasság. Nem is tudom, mit talált rajtam. Hisz még mindig olyan izonyú zöld voltam. Talán csak a szabadulást... S akkor jött a baj. Hallottál erről? - A kommün? - mondta tétován Eszter. Micikétől úgy hallotta, hogy kommunista volt. - Nem állt át időben, mint a kollégái. Tán szégyellte az átnyergetést. Nem volt semmivel sem rosszabb, csak szerény vagy tán szórakozott. - Mi történt vele? - kérdezte Eszter halkán, mert Amál elhallgatott. - Nyugdíjazták. Képzeld el az én helyzetemet. Itt volt a lábam alatt a téboly: beleugorhattam. Hívott, hogy szökjünk meg, én hazulról, ő a családjától. Egy bécsi emigráns újságnál kapott volna állást. Egész biztosan szörnyű lett volna. Egy hét alatt rájön, hogy buta, zöld tacsó vagyok. Képzeld el, már útlevelem is volt. S akkor jött a holdkór. Itthon maradtam. Egész biztos, hogy nagyon okos holdkór volt. Károly, ő a nekem való. De az ilyen dolog mégis leméri az embert... Hogy mondtuk a Tiszán? Amál az valami más. Nem, Amál nem is olyan más. Amál csak a színen akar maradni, mint a többi ember.

Eszter egy mélyet szívott a szomszéd kert levegőjéből, s egy kicsit közelebb húzódott a sógornőjéhez. Nem is a történet, az Amál titka volt az, ami ott borzongott benne. Ó, az a halmozás fölfelé! Ezeket a furcsa válaszutakat s a tűnődést rajtuk ő úgy nézte, mint egy lázálmot. De az, hogy Amál itt könyököl ömelle, s az élete legmélyéről hozza a szavakat, s közben mind könnyebb lesz neki: ez gyönyörű volt. - A barátság, érezte, anélkül hogy gondolta volna.

Eszter ott ült az alvó gyerek mellett. A két éjszakai virrasztás kifárasztotta; csak úgy aludt egy-egy negyedórát a gyerek két nyöszörgése vagy zokogása közt, hogy az ágyhoz húzott székről Józsi lába mellé hajtotta a fejét. Most a szeme körül két karika égett, a feje, mint a bűgőcsiga, enyhe zúgással volt tele; de fáradtan is ébernek érezte magát, mintha végleg legyőzte volna az álmoságot, s most már napokig elülhetne itt alvás nélkül. A nyitott ablakban ott suhogott az eső. Az a kora ősz volt kinn, amely augusztus végén, szeptember elején szokott betörni a nyárba; hűvössége egész novemberi, de az ép lomb, egy friss szag, s a hátralevő szép napok átderengenek még valahogy az esők hirtelen függönyén.

Józsiát betegsége idejére a vendégszobába tették át (nem abba, amelyikben a nyáron Amálék laktak, hanem a kertjükre nézőbe); úgyhogy Eszter jól hallhatta a lenti ajtócsapkodásokat, Erzsi járkálását a folyosón, a vaskapuban a bezárkózás kulcsfordulását s az újságárus asszony kiáltozását, amint betakart újságjával a kihalt utcákon végigszalad. A szobában nem volt még sötét, a közeledő este nem mint homály, csak mint hangulat szivárgott elő a sarkokból. Józsi most elég nyugodtan aludt; az órájás fehér kötés alól az ép füle oldalán egy izzadt hajtincs ragadt a halántékába. Eszter lábánál, a gyapjas ágyszőnyegen, egy kisebb, fekete, szőrpamat feküdt: a puli. A beteg szórakoztatására volt szabad benn lennie. Együtt ették a tojásba mártott pirított kenyeret; Bojtár, a két hátulsó lábán állva, a héjrészeket kérte; Jóska bágyadt szemével a sóvárgó kutyán, a tojásba áztatott belet forgatta étvágytalan ínyén. Bojtár mutatványai nem voltak újdonságok Józsi számára, most azonban szokatlan mellékkörülmények kísérték: ő az ágyban, a puli a tilos szobában; így Bojtár tudása is újnak látszott. Azonkívül egy kis kínzás is vegyült belé; Bojtár nem kapta meg a falatot, míg ő az előzőt le nem nyelte, továbbá egy kis kegyesség is, hogy sóvárgó szemét nézve mégiscsak lenyelje.

De Józsi most aludt, s Bojtár boldog volt, mert az asszonya nem zavarta ki. Fejét készenlétben álló teste előtt a földre szorította, s úgy lesett föl az asszonyára. Sokkal egyszerűbb lett volna, ha kissé fölemeli, s úgy nézi őt, de ő a szőnyeghez nyomta az állat, s úgy követte minden kis mozdulatát. Ez a tartás, úgy látszik, az alázatát és háláját is jobban kifejezte, azonkívül egy kis készenlét, sőt felhívás is volt benne a játékra: hisz ez a tartás volt az, amelyet a legkönnyebb ugrássá, vakkantássá s jobbra-balra hempergéssé átalakítani. Eszter elnézte a két lelógó fül közt az éberén figyelő, ajánlkozó szemet. Inkább őt nézte, mint a gyereket, annak, amíg nézte, egy-egy rágás futott át az arcán, mintha a nézéstől reszketne meg. Beérte hát egyenletes szuszogásával, s káprázó szemében ezt a szőrös fejet forgatta, a kicsiny sárga rést, amelyen egy másik lélek figyel ki rá. Még sosem gondolt arra: mi van egy ilyen kutya fejében, milyen végtelen sötétség lakhat ebben a homloktalan fejben, az éberén alázatos pillantás mögött? Mit tud egy ilyen kutya? Azt mondják, a pulik okosak. De mi a Bojtár okossága? Ha gyerek megy el az utcán, s a vasrácsokon végighúz egy lécet vagy botot, Bojtár fölkel a helyéről, oroszliánt mímelő lépéseivel, mint egy kis ragadozó, előresétál, kinyitja a száját, és löki belőle a hangot. Ha a gyerek még ingerli is, a kerítéshez rohan, és nekiugrik a rácsnak, hátha elkapna a vason át valamit. Most pedig itt fekszik előtte s vár egyre feszültebben. Jó lesz elfordítani róla a szemét, mert már az egész testében ott emelkedik, mint fúvódó labdában a levegő: a vakkantás. Kész volna elfeledkezni róla, hogy Józsi alszik, s fölvaakkantáná, mert nem bírja, hogy az asszonya nézze. Öröm, remény, hála dagad föl benne

ettől a pillantástól; alig bírja az állát a földön tartani, a farát föl nem emelni; olyan édes inger neki egy káprázó szem, amely épp az ő két halántéka közt a végtelen sötétben tűnekedik.

Az emberek kedveseknek találják az állatokat. De mi az voltaképpen, ami az életük mélyéből kinéz ránk? Eszébe jutottak nagytata ökrei, hogy bámul, milyen tompán, a jászol karikáit csörgetve egy ilyen ökör. S tulajdonképpen így néz föl ránk az egész állati lét. Talán a madarak, ők vidámabbak. Szárnyuk van, énekelnek. De mi van a mögött a folytonos lengés, az untalan ismételt, három-négy hang mögött? A betegség tette-e, hogy az eszébe jutott? - A kisgyerek dülledt, elvaduló szeme, amint a reflektor nagy, fényes tükrét az orvos fején észrevette, s tudta már - éppúgy, mint Bojtár az ő dolgait -, hogy szúrás jön megint? Ott ült a paplanba bepólyált kézzel az ölében, nem is ült, nyúlt, mert hogy a kezével nem tudott tiltakozni, a lábát nyújtotta ki, s a nyakát húzta be, nyöszörögve. Egy ilyen kisgyerek is milyen végtelen szomorú, ha beteg. Nem is tudja, mi történt vele. Azt igen, hogy beteg, egész nap ágyban kell feküdnie, kis Lőrinc nem jöhet be hozzá. Bojtárnak viszont be szabad jönnie. A jogait tudja, de azon túl semmit. A betegség éppúgy percekre van törve, mint az egészsége. A láztól álmos lesz; a sötét lüktetéstől a fejében nyöszörögni kezd. Méltatlankodó szemmel nézi az embert, mintha bentről valaki bántani kezdené, s türelmetlenül tekergeti a nyakát. Hiába mondják, hogy a doktor meggyógyítja, bizalmatlankodó szeme ide-oda járva követi. Most kezét mos, most a táskáját nézi; s amikor feléje jön, az anyjába kap, s elhagyatva, a szülőktől is kiszolgáltatva harcol a nagyobb fájás ellen. Egy negyedóra múlva pedig ott ül ijesztő kötéssel a fején, s dobozait rakosgatja. A küzdés és félelem veritéke meg sem száradt rajta, s ő finom, karcsú testével a kéksávós pizsamába, a dobozaiba merül, külön rakja a gyógyszeres, külön a cigarettás, külön a gyufás dobozokat. Odakéri a tükröt, s nevet magán, a törökpasa fején, hogy amikor a dunsztban, a fehér pólyák alatt újra lüktetni kezd, megint, mint egy váratlan méltatlanságra, kezdjen el nőni és riadni a szeme.

Vajon kell-e még egyszer szúrni? Ez már a harmadik szúrás volt, a másik kettőnek a nyílása másnapra „bezárult”. Erőltette az eszt, hogy elképzelje, mi történik ott benn a Józsika fejében. Ő csak a fültölcsért látta, a tölcseren játszó reflektorfényt, aztán az eszközt, amint bement. De akkor már elfordította a fejét, hogy több ereje legyen fogni, mert tudta, hogy jön a hánytorgás, visítás. Aztán vér ömlött a fülből, sűrű vér: a doktor azt mondta, genny. Ő szinte kételkedett, hogy ez csinálhatta, ennyi, azt a borzasztó fájdalmat. De Józsika könnyebben lett, amíg csak megint „be nem zárult”. Bezárult? Azt értette, hogy ott benn egy hártya van s azon túl a genny: annak kell rést csinálni. De miért záródik be? Benő egy nap alatt? Vagy eldugul? Egy darab vörös, eldugaszolt húsdarabot látott a Józsika fejében s amögött a lassan összeszívargó gennyet. Erzszi azt mondja, az ő kistestvérenek az agyára ment. Folyós fülű volt, s egyszer csak ráment az agyára. Ezt megint nem tudta elképzelni. A gipszagyra gondolt, az egészségtanon. De nem tudta elképzelni, hogy megy az agyára. Egy csont van ott, azt rágja át? Vagy a sejtek közt? Ó, a sejtek, ha azokkal többet foglalkozott volna, hogy most el tudná képzelni. „Nem fog az agyára menni, doktor úr?” - kérdezte a doktort a harmadik fülszúrás előtt. Pedig nem szeret kérdezni, ez a tulajdonsága megmaradt; ostobaságot különösen. De ezek a gennycseppek s az agy, amire rámehetnek! Mintha csak az ő fejében is ott volna egy csomó: nem gennyből, de gennyként lüktető gondolatokból. Muszáj volt, a hangja reszketését elnyomva, megkérdeni. „Ó, nagyságos asszony, ne gondoljon mindjárt a legrosszabbra” - mondta a doktor. Ha nem mehetne az agyára, akkor nevetett volna: hol szedte ezt, nagyságos asszony? De ő csak azt mondta, ne gondoljunk mindjárt a legrosszabbra. Azaz megeshetik, de most még korai gondolni rá. - Bojtár - szólt rá a kutyára, mert az a rászegzett szemétől egészen lázba jött. Fejét a földre szorítva, a farát jobbra-balra emelgette, s kis burrogó hangot hallatott. - Nem maradsz - rúgta meg egy kicsit, hogy az inkább a váratlanságtól, mint a fájdalomtól elnyikkantotta magát. Ugyanabban a pillanatban már meg is bánta. Amióta

Józsika beteg volt, még kevésbé mert bárkit megbántani. - Maradj szépen, Bojtár - ismételte meg szelíden, megsimogatva szinte a hangjával.

A gyerek nyöszörgött egyet. Eszter fölemelkedett picit a székről; az ágy felé hajolt, s úgy merevedett meg a levegőben. A fal mellett, ahol az ágy állt, már összeszüremkedett egy kis homály. A nagy fehér kötés alatt nem látta mindjárt, a szürke arcocskán mi történik: kisimulnak-e a nyöszördüléssel összekavart vonások, vagy a sírás készül-e tovább. Akkor még előrébb kell hajolni a föltápáskodó gyerek felé: „No, mi a baj, Józsikám” - mondani kényeztetően, hogy a fájdalomra ébredés tehetetlen elkeseredése mellett ott legyen mindjárt a csigogó hang, a pohár víz vagy limonádé, amely után mohó korttyal, mint segítség után, kaphat a gyerek. De nem, a szuszogás visszatért: a nyöszördülést csak egy félfordulat követte. Vajon mi volt ez, vizsgálgatta az álomba visszapuhult arcot (amelyen azonban ott maradt egy kedvetlen vonás), s ahelyett hogy visszaülne, egy percre még közelebb hajolt fölé. De a kis szájacskáról nem lehetett megmondani, csak rossz álom volt-e, vagy első kopogtatása az újra gyűlő gennynek. A doktor is azt mondta: Még attól is messze vagyunk, hogy lékelni kelljen. Lékelni, micsoda iszonyú szó. A tanyán a dinnyét szokás lékelni. Meglékelni egy kisgyerek fejét? Pedig száz és száz gyerek fejét lékelik meg ebben az órában is. Nem tudta pontosan, mi az a lékelés. Volt egy lány az intézetben, annak a füle mögött volt egy lyuk: az tán a lékelés. Borzasztó, mit viselnek el, széjjel a világban, az anyák. Nagymamuskának négy gyereke volt, csak anyuska maradt meg, a másik hármat mint picit temette el. Nem is volt róluk szó soha: csak mindszentkor; akkor ők is kaptak, Lidika, Juliska, Tamáska, a félredőlt piros kövükre egy őszirózsa koszorút. Pedig mi lehetett az, azokat elveszíteni! Ha Józsika itt feküdne, s ő nem azért hajolna már fölé, hogy sír vagy tovább alszik-e!

Picit fölkapta, éppen csak egy rezzenésnyire a fejét, mintha a gondolat víz vagy valami folyadék volna, s ha kicsit megemeli a nyakát, a lelke is kinn volna belőle. Ó, borzasztó a test! Milyen édes egy gyerek-hús, fürdő után, amikor lepedőben szárogatja az ember. Az a sok puha rózsaszín a gödrök enyhe árnyékával; édes piros kis tajték. De a mélység alatta, azt ilyenkor látja az ember. Az a vad, irtózó pillantás, amellyel Józsika néz a föltett homlok-tükörre. A nyaka fordul, mintha nem akarná látni, s a szeme mégsem bír máshová nézni. Egyszer mindnyájan így nézünk; kigömbölyödő szemünkbe így fut föl a test kétségbeesése. De hogy Józsika is! A sok kis ártatlan; - gyerekek, állatok szomorú milliói. Milyen gyanútlanul kérdezte az első fülszúrás után, amikor a kötést meglátta a fején: „Anyuka, én most meg fogok halni?” Ha szeretne elérzékenyítőket mesélni, úgy mint keresztmama; milyen hálás volna ezt - mik fordulnak meg egy gyerek fejében - mesélgetni. Pedig a megnyugodott arc épp azt bizonyította, hogy fogalma sincs a halálról. Kötés, kórház, halottas kocsi: így juthatott el a furcsálló nevetéstől az elámulkozó mondásig. Szemét megnövesztené a borzalom, s alámerülne, nem tudva, mibe, a halálba. Mint az a sok millió megfagyott madár, levágott kisborjú; nem tudva, mi szűnik meg, miből lép ki, mit veszít el a rákövetkező pillanatban.

Szégyenkezve érezte, hogy maga is fél. Mintha most képzelte volna el először a maga halálát. Megpróbált másra gondolni. A doktor feje mögött, épp amikor a tükröt a homlokán lefordította, az ajtóban egy másik fej tűnt föl. Éppen csak bekukkant, aztán visszahúzódott. De ennyi is elég volt, hogy most, amint visszagondol rá, egy kis mosoly lengjen át, nem az arcán, csak az emlékezetén. Ha bágyadtan is, ugyanaz a mosolygás, ami kislánykorában öntötte el az arcát, valahányszor Víg Jánost meglátta. Ő nem is inthetett neki, mind a két keze a gyerekkel volt elfoglalva, hogy a paplanából ki ne szabaduljon, a lelke is teli volt a közelgő sikoltással, de azért emlékszik, akkor is átvillant rajta pillanatnyi csillamával a humor. Ahogy János egy ajtót kinyit, és szétnéz, hogy mi van ott, már abban is van valami mulatságos; hát még amikor rosszkor belépett statisztaként elijed s kikotródik. Más, úgy látszik, nem látja ott János körül ezt a kedves, suta sugárzást. Apuska sosem mondta, de Józsi sem, hogy János milyen

mulatságos. Sőt, apuska nagyon büszke rá. Mióta baromfija van, János a példagazda; a hatezres keltetőgéptől még Józsi is el van ragadtatva. Csak öneki kell küzdenie magával, hogy komolyan vegye. Az ő gyermekkori mulatsága beivódott már Jánosba. Hiába jár most már úgy, mint házasemberhez illik, ő a lába húzásában, abban is, ahogy bejött, a régi féloldalasságát érzi. S mialatt Józsival értékesítésről meg árupiacról tárgyalgat, ő folyton csak azt a félig siránkozó, félig lelkes hangot hallja; a napos csibéiről is úgy beszél, mint régen a nagybátyja eszméiről.

Hirtelen elkomorodott: azt érezte, hogy neki nem jó most a János látogatására gondolnia. Itt is van egy góc; ha elkezd gondolkozni, akörül csomósodik meg minden, s neki most nem szabad másra, mint Józsikára gondolnia. Tulajdonképp nem is igen értette, miket beszélt János. Még benne volt a fejében a gyerek vonakodása, sikoltása, tükön is ült, mert János a lenti nagyszobában fogta el őt, ahogy az orvost kikísérte. Mialatt szertartásos részletességgel s fejcsóválásokkal a kisfiú baját elkérdezte (János ebben megőrizte az otthoni szokást), az ő füle állandóan fönn volt a betegjénél, s ahogy a történetét mondta („előbb egy kicsit náthás volt, még elég jól megvacsorált”), szinte ott érezte a járó száját maga előtt, mintha az, őrá leválva, külön lényként mesélne helyette is. Azt is csak kábulaton át hallgatta, amit János a lúdvári patikáról mondott. Az új patika, a nyáron tervbe vett fiók ott volt, ahol a Jánosék birtoka (ő hívta föl Józsi figyelmét erre az elhanyagolt, olcsó patikára, melyből a patikus kihalt, s az üzletvezetők kezén csak a gyógyszerkészlet apadt, úgyhogy az előírt gyógyszereket sem tudták megcsinálni), s ha János Szeghátra bejött, mindig benézett hozzájuk is, nincs-e üzennivaló. János ugyanis állandóan utazott, hogy a csibéinek piacot találjon; kikeltetni tudniillik könnyebb volt őket, mint vevőt találni rájuk. Most is ilyesmikről volt szó; állami megrendelésekről s hogy nem kell-e gyógyszert kivinnie. Egyszer már kereste Józsit a patikában, de nem volt benn, még majd visszamegy hozzája. Az egész beszélgetés mint egy ködfolt maradt meg az emlékezetében. Előbb Erzsinek szólt ki, hogy menjen föl Józsikához, aztán Jánost kérte meg, hogy nézzen föl talán ő is a gyerekhez. Üzleti szavak, amelyeket nem volt ereje megérteni, egy nagy alak óvatos nyikorgása a lépcsőn, az idegen iránti gyanú, amellyel Józsika igyekezett észre nem venni a rokon bácsi beköszöntését: ilyesmik kóvályogtak benne, ahogy János látogatása emlékét hirtelen eltolta magától. Ebben a gomolygásban azonban volt egy pont, egyetlen mondat, ami már akkor is megcsapta, mint ahogy a golyó megcsapja az embert, anélkül hogy fájna s biztosan tudná, hogy megsebesült.

A limonádé jutott az eszébe: van-e Józsikának limonádéja? Óvatosan, hogy az ágy meg ne rezzenjen, fölállt. Bojtár is készenlétbe helyezkedett, emelt fejjel, de lógó füllel, a szőnyegen, Józsi linóleumja nagyon jó volt a csendes menésre, sompolyogni sem kellett, csak halkan lépni. A limonádés pohárban csak egy ujjnyi lé volt a magok és a leülepedett cukor fölött. Eszter kifacsarta a megmaradt fél citromot, s beletört egy tábla lázcsillapítót, aztán feltöltötte vízzel. Az orvos azt mondja, sok limonádét igyon. Ha vizet kér, akkor is limonádét kell adni neki. A cukor miatt mondják, hogy ne fogyjon annyira. De milyen kínzás ez is! A citromtörmelékes lé, amelyet máskor annyira szeretett, most ragadós, émelygős nyelnivaló Józsika számára, amely üdülést nem hoz, csak ottbenn is összeragaszt, s még sűrűbbé tesz mindent, azonkívül undok orvosságokat is könnyű belélopni. A víz az egyetlen, amiben még hisz; különösen, ha előtte töltik a korsóból. Ha abból sokat, igen sokat kortyol, hígabb és frissebb lesz benne s körülötte a világ. S nem szabad neki vizet adni, holott tudja, hogy víz van sok, ingyen, míg a citromot a boltból kell hozatni. Hogy nézték egymást tegnap éjszaka is. Józsika azt mondta: „A limonádét nem iszom meg”, ő pedig azt: „vizet nem adhatok, Józsikám”. S nézték egymást, eltökélten, ő, hogy erőt kell vennie magán, a gyermek, hogy milyen gonoszok, mindenki gonosz hozzá.

Ez a fél citrom az utolsó volt ott fönny; éjszakára még föl kellett készíteni egyet. Habozott, hogy lemenjen-e vagy csöngessen Erzsinek. Úgy nem szeretett csengetni, abban volt valami lealázó. Egy másik ember megnyom valahol egy gombot, s arra énnekem föl kell szedelőzködnöm a konyhaszekrénytől, ahol haza a levelet írom s cammogni fölfelé. Az más, ha kettesben végezzük a munkát; az ember úgy érzi: a munka parancsol, a másik legföljebb azt mondja: kérem. Az ágy felé nézett, az ágyneműből csak a kötés világított ki. De alatta az a darab homály, ami az ő testecskéje volt (tán a szuszogása miatt érezte így), mintha megint szítani, forrosítani kezdené maga körül a levegőt. Hogy ismerte már a rekedtes, síró hangot, amely ilyenkor egyszer csak repesztgetni kezdi a sötétet! Mintha pányván tartaná őt ez a hang, amely a sötétből bármikor föltörhet. Nem bírta itthagyni; lassan, szinte fokozatosan, hogy Erzsinek is éreznie kelljen a félénkséget, mégiscsak megnyomta a csöngőt. De aztán mindjárt ki is ment a szobából, hogy amikor Erzsi a lépcsőház aljába ér, ő már mondhatta is neki fönről, a korlátról. Bojtár most már fölállt a szőnyegen, s úgy figyelte, neki mi szerepe lesz ebben a járkálásban. - Erzsi, kérem, egy citromot - szólt le halkan Eszter a sötétbe, ahol Erzsi, mint egy ajtócsapás s néhány rosszkedvű csoszantás jelentkezett. - Az éjszakára kell. Van még, ugye? Ő is tudta, hogy van; maga látta a délelőtt, de kedvezni akart Erzsinek, hogy azt mondhatta: hoztam. Erzsi azonban nem szólt semmit. Csak bandukolt visszafelé, mint akit a sors arra kárhoztatott, hogy egy asszony parancsára, mint a bolond, hol kifele, hogy befele nyissa ugyanazt az ajtót.

Eszternek fájt ez a szótlanság. A jóézés azt kívánta volna, hogy kapjon odalentről egy szót; nem is ő, a fiúcska, hisz az ő tikkadtságát jelentette a limonádé: a két kis ajkat, amelyen a fölcserepedett hám egymáshoz ragadt. „Hozom, mindjárt hozom.” Vagy: „Egy elég lesz?” Ilyesmit várt volna a korláton áthajolva a bosszús léptek helyett. De a rossz érzéseinek nem volt ideje gondolattá válni, mert odabenn a gyerek elsírta magát. Már megszokhatta volna ezt a fölsírást, de még mindig olyan ijesztő és szívrepesztő volt, az első hang különösen, mint amikor először hallotta. Benne volt a nehézség, amellyel a fájdalomra ébredő gyerek a hurutos légcsővön, az eldugult torkon, összetapadt szájon a tiltakozás hangját kipréseli s ugyanakkor a rémült tájékozatlanság is. Ha a pici, akit ott hordott magában, méhe sötétjében, valami csoda folytán föl tudna sírni, nem sírhatna másképpen. Rémülten ugrott be a szobába. Mindig az állt ilyenkor belé, hiába tudta az ellenkezőt, hogy Józsikával most azonnal valami rettenetes történik. Szinte megnyugvás volt, amikor a felemelkedő gyerek ott volt a karjában s lélegzett, beszélt: - Innál egy kicsit? - kérdezte. (Azt, hogy: kérsz vizet? - nem volt szíve mondani, hisz nem azt adott.) A gyerek csak a száját nyitotta ki, s a nyakát vetette fel, mint egy kis, inni készülő állat. Eszter a pizsamán át is érezte, hogy süt mindene. Most jön a tiltakozás, érezte, amint a citromos levet a belélopott orvossággal odaadta.

A gyerek két-három korty után csakugyan megállt; de nem szólt, nem lökte el a poharat dühösen, nyálkahártyájának a csalódása (Eszter a homályon át is látta) a szája köré is kiült, de nem ment át sírásba. Csak ült ott az anyja karjában, nem tudva, mi következik. Nem kérsz többet? - hajolt föléje Eszter. - Nem - mondta a kisfiú hangtalan hanggal. - Hát vizet? - kérdezte az anyja, mert ez a védtelen, sírás nélküli csalódás jobban megrendítette, mintha a gyerek dulakodott volna. - Azt igen - rebegte Józsika egy kis hanggal már, mintha a víznek a gondolata a víz frissességével - egy kis ocsúdással - fakadt volna fel tikkadtságában.

Mialatt a gyerek nagy, mohó kortyokban nyelte a vizet, le sem nyomva az egyiket, s már a másikra tapintva, Erzsi is ott állt már mögöttük a citromjával. - Köszönöm, mondta Eszter, a poharat letéve. Eszter látta, hogy Erzsi szétfigyel a szobában: nézi, hogy miért nem gyújtott még ki, rosszallja, hogy az ablakszárny nyitva; a visszatakart gyerek kötésire is vet egy borzadt pillantást, kötés, kórház, operáció: ezekre a szörnyűségekre Erzsinek egy külön, kíváncsiságból s borzalomból összetett pillantása van. De nem szól semmit, még azt sem

kérdi meg, Józsika hogy van; beéri azzal, amit a sötétben lát. Eszternek kell megszólalnia. - Lőríncke mit csinál? - kérdi. - A darálóval játszik... Igen, a darálók voltak Lőríncke kedvencei, a kávédaráló, a húsdaráló, a prézlidaráló. Eszter elmosolyodott: szinte látta őket Erzsivel, amint benyomják a zsemlet: Lőríncke hajtja, s közben a nyomófa alá néz, hogy fogy-e. Tudta, hogy Erzsí is elfogultan mosolyog ilyenkor. Az öreg Józsi és ő a kedvencei - de azért nem mondana róla egy szóval sem többet, nem hozna föl a konyhalámpa alól ide a betegszobába egy picinyke derűt. Azt, hogy evett-e, s nem kéne-e már lefektetni, meg sem kérdi; tudja azt Erzsí, mit kell csinálnia a gyerekekkel. - Vacsora mi legyen? - kérdezte meg végre a lány. A legridegebbül, a legkevesebb szóval. - Örültem, hogy a tojást Bojtárral belenyomtuk - mondta Eszter. - Ma már nem fog semmit enni. - És a tekintetes asszony? - A második tojást én ettem meg... Ha Erzsí mond valamit, mért nem eszik a tekintetes asszony, még szüksége lehet az erejére, tán csináltat egy zöldpaprikás rántottat; hisz megvolt az étvágya, éppen csak nem gondolt rá, hogy egyen. Erzsí elég öreg cseléd volt, tudta, mikor hogy kívánják meg az asszonyok a kedveskedést, egész biztosan gondolt is rá, hogy mondhatná, de nem mondta, csak azért sem. Ahogy indult, annyit mondott az ajtóból: - Ja, igaz, itt volt a laboráns. Az úr azt üzeni, hogy kiment a Víg úrral Lúdvárra. - Jól van, Erzsí - mondta Eszter, s nem tett semmi megjegyzést sem a lúdvári útra. Csak Bojtárra szólt rá, aki a citromhozás óta várakozó állást foglalt el, s Erzsí közeledtére úgy helyezkedett el, hogy túl közel se legyen az ajtóhoz (tapasztalatból tudta, hogy ha közelebb van, hamarabb kiküldik), de azért Erzsí mögött időben kisurranhasson. - Menj te is szépen, Bojtár. Mire Bojtár egy körív leírásával ki is ment, még Erzsí előtt az ajtón.

Eszter meggyújtotta a kis állólámpát; aztán becsukta az ablakot, és lehúzta a redőnyt. Az állólámpa helye ott volt a földön, az ágya előtt; az ernyőjének megfelelő fénykör közepén. Egy tágabb fénykör Eszter derekáig, a takaró széléig s a kisasztalon a gyógyszerdobozig ért; de aztán még följebb, a szoba beláthatatlan magasába is hatolt egy kürtőnyi derengés. Ebből jutott Józsikára annyi, amennyi a láztól meg-megrángó szemhéját nem zavarja, de az anyai kéznek és szemnek tájékozódásra épp elég. Így virrasztotta át most már a harmadik éjszakát, a kivett hőmérővel a linóleumpadlőig hajolva. Most is úgy helyezkedett el, hogy ezt az éjszakát is a karosszékekben s az ágyvégekben fogja átbóbiskolni. Leülhetett volna a díványra, sőt, le is vetkőzhetett volna, de a fiatal anyák makacssága volt benne, akik azt hiszik, versenyt kell kónozniuk magukat gyermekeikkel. Az éjszakai helyhez akkomodáló agyában megint csak Erzsí jött fel; az előbbi bántódás most kezdett tűnődéssé nyílni. Hisz olyan mindegy volt. Józsiكا betegsége mellett olyan mindegy, hogy Erzsí hogy érez iránta, s mégis ebben a makacsságban, amellyel nem szerette őt, volt valami sötét és végtelen, ami túlment Erzsín s a világ összes cselédjein, éppúgy, mint Bojtár hű szemében az a tompa, végtelen sötétség, vagy akár Józsiكا fülében a genny. Miért nem szereti őt Erzsí? Mért nem bírja sehogy sem meghódítani? Szebb viszonyt, mint amit ő kínált neki, igazán nem kaphat cseléd. Amikor mint új asszony a házba került, szinte nénizte őt. Erzsí volt a ház hagyománya, a szakértelem, a kor, s ez a tisztelet benne megmaradt mindmáig. Neki igazán nincs mása, mint az otthona, s engedi mégis, hogy ebben is Erzsí üljön a mélyebben; ha cseléd is, ő legyen a gyökerekben ülő. Hisz elküldhetné; ha azt akarná, Erzsí hamar adna okot. De nem, nem is gondol erre; hisz Erzsí kitűnő cseléd: nála jobb cselédet nem is találhatna. Most is milyen nyugodt lehet Lőríncke felől. Szinte boldog, ha nincs gyereklány. A nyárit is ő marta el: „Mit etessük ezeket a pesztonkákat.” Csak éppen őt nem szereti. Akármit csinál: nem és nem. Megértene, ha cseléddühből gyűlölné; ahogy a pusztáról kijött vajhátia a jószágkormányzó urat. De Józsit imádja. Az anyósa nem olyan elfogult Józsi iránt, mint ő. Kis Lőrincet is azért szereti. - Akár a gyógyszerész úr - mondja, s a nagy fogai is előjönnek az arcáról. - Nemhiába, a feje is éppolyan gömbölyű.

Hisz megérti, az autóbusz is ott jár most benne. Szégyelli, hogy öregedő lány létére fölültették. De ebben is ő az egyetlen, aki együtt érez vele. Józsi, ha szóba jön, csak vigyorog rajt. A kalauztól is ő óvta egyedül, amikor Józsi a vezetőnek meg annak az autóbust részletre eladta. Akkor az óvásért haragudott, hisz szinte menyasszonynak érezte már magát, a foglaló is ott volt, amit az autóbuszba beleadott. Azt hitte, irigységből óvja. S akkor egy szép nap nincs meg az autóbusz. Előbb csak elromlott, javítani vitték, aztán kiderült, hogy a javítóban sincs. A kalauz fölment Pestre. A sofőrnek meg a felesége sírdogált Józsi nyakán, hogy a pénzt kisebb részletben törleszthessék. S Erzsí nem mondja: az asszonyom az figyelmeztetett. Ha a mészáros megkérdi, Erzsike kisasszony, nincs hír az autóbusról, Erzsí azt övele érezteti. Ha még Józsi haragudna érte! Hisz Józsi unta meg egyik napról a másikra a strandfürdőt, az egész autóbusz-vállalatot. A filiálék lettek a fontosak, most már nem autóbuszokkal, hanem patikákkal szórna teli a megyét. Józsi azonban dicsőséggel került ki az autóbusz-ügyből is. Erzsit órá veti ezt is; ha nem is gondolatban - az még jobb volna, mert akkor rájönne, milyen képtelenség -, csak tompa duzzogásban, mert kell lennie valakinek, akire mint neheztelést fordítsa, amit a világban ellene elkövetett bűnnek érez. De hát nem szörnyű, nem szomorú ez? Milyen szépen élélhetnének, előregehetnének. De nem, Erzsinek nem kell a szépség; a gyűlölet édesebb...

A gyerek egyre többet hánykolódott; ide-oda súrolta a párnán a tarkóját. Álmában is próbálgatta, melyik helyzetben a legnyugodtabb a fejében az a kopogtató, lüktető valami. Most már biztos volt, hogy újra gyúlik a genny, újra szúrásra vagy műtetre lesz szükség. De hogy telik el az éjszaka odáig? Ilyenkor jó lenne, ha valaki ott volna az ember mellett. Ha nem is virrasztana, de bejönne egy pár csendes szóra. Csak Amál volna itt; Józsiól nem is várja. Józsi bejön, és odaáll az ágy mellé, s úgy nézi Józsiát, mint akire azt mérték ki, hogy nézegesse. Eszter már ismerte ezt az arcát, olyankor ölti fel, amikor tudja, hogy illik érezni valamit, de tulajdonképpen nem érez semmit, s azt akarja mutatni, amit a többi ember, az arca azonban nem tudja a lelkét és túloz. Ezért olyan nevetséges Józsi temetésén vagy egy március tizenötödiki ünnepélyen. Ha le kellene fényképezni Józsiát, és attól meggyógyulna! Vagy egy kvarclámpát szerelne be s azzal sugároztná! Így ő maga küldi el, hogy ne álljon ott olyan kárvallott képpel: „Magának szüksége van a nyugalomra a patikában.” De Amál; az ő okossága az más volna. Egy ilyen éjjel a virrasztólámpánál még mélyebbé teszi a barátságot. Amál biztosan mondana valamit. Ő is odatenné kezét a gyermek fejére s azt mondaná: Nem olyan forró, mint tegnap. Vagy legalább: De ma nincs benne annyi lázcsillapító. Vagy tudna egy esetet, amikor négyszer-ötször felszúrták, s mégsem került sor a lékelésre. Neki a gondolatait is elmondhatná. Bojtárról, a gyermekbetegségről: mindent, amit önmagában forgat, Amál tudja minden érzéshez a gondolatot. Már ő is egész belejött mellette, hogy az érzéseit gondolatokra, szavakra fordítsa. De Amál nem ír. Éppen csak a szokásos köszönő levelet írta meg s egy lakkozott lapot Párizsból az Eiffel-toronnyal. Az igaz, hogy dolga volt, az utazásra kellett készülnie, de ha Amálnak is úgy hiányoznának a beszélgetéseik, mint neki, egyszer-kétszer mégis megkívánta volna, levélben is. Pedig akkor ő mondta: milyen jó, milyen nyugodt itt melletted. Ő nem is mondta, csak érezte. Az szomorú volna, ha Amál elfelejtené a kettejük közt levőt. Ha magában úgy intézné el a barátságukat, hogy akkor épp lenn voltam náluk, igyekeztem összeemelegedni. Amikor itt volt, biztos, hogy nem ezt gondolta. De akkor itt szélségszél volt, s Amál azt élvezte, hogy nincs befogva vitorláiba a szél - az ambíció, ahogy ő nevezte. Ha az egyszer vinni kezdi, fönn ül a párizsi vonaton, pici fantasztikus pont lesz a szegháti patikusné. Az utolsó napokban, igaz, elromlott kicsit a hangulat. Már ő sem bánta, hogy elmentek; Józsi és Amál egyszer csak egymásnak voltak paprikásodva. Amál Józsi füle hallatára mondta: a helyedben kirúgnám azt a nőt. De ezt is csak túlzott barátságából mondta; az ő érdekeit védte. S most mégis...

Kitapogatta azt az édes háromszögű zugot, ami Józsika lába s az ágyvég közt támadt, a kendőjét odatette a kiságy hálósárára, hogy ne nyomja a nyakát, aztán odahajtotta a gyerek lábához a fejét. A gyerek egy picit nyugodtabb volt; addig bólint egyet, amíg fönn nem lesz egészen. Ha csak egypár percre mennek át ezek a vörös, káprázó karikák az összenyomott szemhéja mögött az álom bódulatába, akkor is jobb, mint a kínos, mind szűkebb körben keringő gondolatok. Józsika még hetekig beteg lehet; kórházba viszik - a különszoba, amit a sok szerény anya joggal irigyel, keserves őrhely is. Ott ki kell tartani; azt soha-soha nem engedné, hogy amíg módja van ott lenni, egy idegen arc emelje föl őt, ha fölsír, a párnájáról. De ahhoz erő kell. A szegény asszonyok otthon sóhajtoznak: elemlegetik a betegüket; esetleg imádkoznak. Aztán bejönnek a kórházba: egy üveg dunsztost hoznak...

Itt mintha egy kis lyuk maradt volna a gondolkozásában; már nem tudta, mi járt a fejében előbb (tán aludt egyet). Józsi arcát látta, ahogy akkor, amikor a gyerek nem volt még beteg, Lúdvárról hazajött. Akkor is ilyentájt ment ki, s a reggeli vicinálissal jött haza. Patikába még korán volt menni; egyszer csak a fürdőszobából hallatszott a lubickolása. - Jánoséknál aludtál? - kérdezte tőle, ahogy kijött, egész gyanútlanul. - Nem, van a patika mellett egy inspekciós szoba. S akkor nézett rá az a petyhüdt, nevetgélő arc, ami most a kábulat forgó karikaiban megjelent. Ez volt Józsinak a csínytevő arca. Amikor Józsikával kinyitattott egy dobozt, s abból egy kéményseprő ugrott ki, vagy Erzsivel hozatott oda egy hamutálcát, s az, ahogy megfogta, berregni kezdett, akkor nevetett így, amíg a csíny meg nem történt, maga elé, a szeme a szokásosnál is laposabb, a száj éppen csak elnyílt, de fény nem ömlött rája. Mint aki tud valamit, amit más nem, s ezért furfangos fickónak érzi magát. Ő azonban épp ezért nem fogott gyanút. Csak nem vág ilyen arcot, ha... Még az is megfordult az eszében: ez azt hiszi, féltékenyvé tette Adéllal, azért heherész így... De most, ahogy így feküdt, egyszerre másképp látta ezt az arcot. S az is ott volt a fejében egyszerre, amit János mondott ottlenn a délelőtt: „Te, Esztikém, én megmondom, énnekem nem tetszik az az asszony.” Még János hangját is hallotta a kis lábak mellől. A legsíránkozóbb volt, benne az aggodalom meg az is, hogy ő a kedves nagybátyjának a lánya, akinek ő az apjáért is féltéssel tartozik...

A gyerek újra fölsírt, de most nem nyugodott meg. Néhány korty víz és csiggitató szó után az odatartott poharat türelmetlenül eltolta, mint akit fontos dolgában oda nem tartozóval zavarnak; az álomból fölocsúdó arca rémült, de tétova figyelemmel telt meg, mintha a fájdalom egy rettenetes odasúgott szó lett volna, amely egyszer csak ott van a fejében, de hogy ki mondja meg, mit akar vele, s majd mit mond még utána, nem tudhatni. - Anyukám, anyukám, anyukám - kiáltott föl ennek a rettenetes ismeretlennek minden fülbesúgására. Az anyja hiába kérlete: - Mi a baj, fáj, édesem? - a gyerek nem bírt többet mondani róla; csak ült, mert a visszafekvéstől is félt, az anyja karjaiban, s a fájdalom egyre több kétségbeeséssel s tehetetlenséggel böffent ki vékony arcocskájára. Végül is türelmét veszítve dühös sírásba fogott. Az anyja homlokát törülgető kezét ellökte; ugyanakkor azonban a másik kezével ő kapaszkodott bele a hátába. Eszter úgy érezte, hogy ezeknél a folyton ismétlődő kiáltásoknál s az ingerült sírásnál utána, szörnyűbb kínzószó már úgy sincs a világon. Anyukám, anyukám: azaz kihez fordulhatnék máshoz, mint anyukához. A megszólításon túl azonban nem futja a mondat, részben, mert új panaszolnivaló jön, részben, mert úgysem ér semmit a panasz; anyukám is csak poharak után kapkod; a homlokán matat, de ő sem veszi ki - nem tudja vagy nem akarja - a fejéből az iszonyú fájdalmat.

Amikor a gyerek megnyugodott végre egy kicsit, Eszter azzal az eltökéléssel nézett a feje fölött a sötétbe, hogy ő sem tér ki a fájdalom elől. Csak sajogjon az ő fejében is a góc, amelyhez egész este nem mert hozzányúlani. Már a gyerek hánykódása közepén ott volt benne vad villanásként, hogy nem bújik el, végiggondol mindent, úgy gondolkodik, ahogy a többi megbántott, fürkésző, gyanakodó, latolgató asszony. Most ezt is kibírja: bármi jön föl benne,

az benne lesz s nem Józsikában. Mi minden fájdalom, amit maga szenved, ahhoz, amit ebben a zsenge húsban, a gyerekiében kell szenvednie. S most, hogy a kettejük pihegése közül szinte az övé volt a valóbb; ez a fájdalomhívó düh, mint dolgozni kezdő kéz, már ment, merült is le belé, s húzta föl a mélyből az emlékeket. Érezte, hogy agya pattanásig gondolkozik, de nem úgy, ahogy könyvek adják vissza mondatról mondatra a gondolkozást. Nagy tömbök jöttek föl benne: szavakra pontosan le nem fordítható dolgok: Józsi viselkedése az autóbusz eladása körül; az a reggeli nevetés, Amál összetűzése Józsival. Aztán az egész Józsi, ahogy órjásgyerek voltában gyerekkoruktól kialakult. Egy férfi-ész másképp indult volna el, „Józsi egyik napról a másikra föladta az autóbuszvállalatot. Tehát valami vagy valaki megfordította. A fiókpatika Adél gondolata volt. Tehát ő volt rá ekkora hatással. Adélt tette ki belé, nyilván, hogy kijárhasson hozzá.” Az efféle bizonyítás azonban, amilyen mutatós, olyan keveset bizonyít. Egy másik, éppolyan mutatósat lehet ellene fordítani. „Józsinak időnként mindentől elmegy a kedve. Akkor épp a városi strandfürdő is a kedvét szeghette. A fiókpatika voltaképp az ő gondolata; már Lajosfalván is ez volt a nóta: hogy lesz egy gyógyszerházból nagyüzem. Adélt tette ki; tehát nem volt fontos, hogy mellette legyen. A patikusné is benn lakik a patikában; Adélnak csak egy szobája van. A régi szegháti lakásán könnyebben találkozhattak volna.” Eszter ösztöne nem is ment bele az efféle gondolatláncokba. Mélyebben járt, ahova a logika nem ér le; ahol az emberek maguk egész gőzkörükkel s parányi villanásaikkal bizonyítanak.

Az nyilvánvaló volt, hogy Józsit mások bűnösnek tartják. Ezt tulajdonképpen eddig is tudta, csak nem vette tudomásul. Amál már a strandon észrevette, amikor Adél ott járt köztük a szipkájával, hogy ez az asszony akarhat valamit Józsitól. Amál nagyon büszke arra, hogy neki milyen szimata van. Előbb tudja, mint Károly, hogy Károlynak ki tetszhetne meg, vagy ki akarhatna Károllyal valamit, s afelé azonnal elnyír minden szálát. „Csak az ostoba asszonyok féltékenyek a férjükre - ez a mondása -, az okosak elszigetelik őket.” Amál öhelyette nem bírta, hogy Józsi milyen rosszul van szigetelve. A végén majdnem hogy kimondta; ő veszekedett helyette Józsival. Ha már ez az ostoba asszony, gondolta magában, nem hajlandó gyanakodni sem. Ha úgy volna, Amál nemcsak hogy ostobának tartaná őt, de őt is okolná mindenért, aki így elrontja az urát. Méltóságán alulinak érzi, hogy a legrosszabbat tételezze fel. Amál ebben nem fogja őt soha megérteni. Amál szerint az emberekkel a természetük, a gyengéik szerint kell bánnunk; egy kicsit több gyengét tételezve föl bennük, mint ami van. Ő meg úgy érzi, hogy amit ő Józsi, Erzsi vagy akár Józsika iránt érez, az tulajdonképp ajánlat egy szép, boldog viszonyra, s az embereknek előbb-utóbb meg kell érteniük ezt az ajánlatot. Ha ő Józsira s Adélra gyanakodott volna, nem kívánhatná, hogy meg ne szolgálják a gyanút. Az emberek közt az a bölcsesség, hogy állandóan gyanakosznak egymásra. Egy ilyen örök gyerek, mint Józsi, szinte belefut az órjási gyakorlatukba, amit a gyanakvásban szereztek. Akkor is, ha teljesen vagy csaknem teljesen ártatlan. Antal is gyanakszik rája. Micike és Antal is megtárgyalták, hogy mért nem Antal ment ki, s jó lett volna-e, ha ő megy ki Lúdvárra. Úgy látszik, egyiküknek sem volt kedve hozzá, de azért föl kellett volna ajánlani. „Ja, én nem vagyok olyan nagy üzletember, mint Adél” - mondta Antal Micikének. Micike ezt egy kis riadalommal mesélte el neki. Elsősorban azért volt megijedve, hogy nem érte-e itt Antalt sérelem, nem fenyegeti-e valami az ő házasságát. De aggódó pillantásában, amivel ezt Eszternek elmondta, volt egy kis tétováság is, amilyennel a más bajára néz át az ember. Micike szerint Eszternek a világ legboldogabb asszonyának kellett lennie, s most aggódva nézte, vajon megforgott-e Eszterben is a gyanú, ami őbenne, Antal mondására. Ó, igen, az emberek már régen gyanakszanak. De az mégis rossz jel, hogy most már János is szólt.

Azt vette észre, hogy Józsika őt nézi. Ahogy sírásrohama után a homályba szepegeve visszaereszkedett, ő azt hitte, elaludt. De nem: a sötétben ott parázslík egy szem, amely pislogni már

bágyadt, de nézni még tud és figyel. Mintha a homályon át is valami furcsa derengene felé az anyjáról, s lázban és félkábulatban azon mélézgatna. Csak nem látja az arcán, amin gondolkozott? Ezek a csúnya gondok áttörtek az arcára, a lámpa derengésén, a gyerek kábultságán? Önkéntelen az arca elé kapott, hogyha van ott még valami, letörülje. Az ujjhegye nem talált semmi furcsát, de ahogy az arcizmaival emlékezni próbált; gond, fájdalom, elkeseredés villogtak bennük; megrándultak, összehúzódtak, igen, az egész arc gyötrelmesen össze volt húzódva. - Te fönny vagy? - nézett rá, bágyadt mosolyt húzva elő az ujjai mögül. A gyerek nem szólt, csak a szeme helyén az a kis csillogás vált picit furfangossá: igen, én fönny vagyok s figyellek. - Meséljek? Hozzam a Grimmet? - kérdezte Eszter. A két csillogás most lobbant egyet; benn volt az öröm, hogy kap valamit, a torkából azonban hang nélkül jött ki a „mesélj”. Ez még nem volt: éjszaka mese. Ebben nemcsak Józsi, még Eszter számára is volt egy kis újság. Kinn a holdtalan város, az esőben sziszergő fák, s itt egy ekkora sziget, amennyit a lámpaernyő csinál a homályban - a lámpaernyő s a mese, csak nekik, kettejüknek. Fölemelte a lámpát a földről, s a gördülő asztalkán maga elé tolta. - Melyiket? A hét kecskét vagy Aki nem tud félni?... Eszter tudta, hogy Józsi mit felel, a hét kecskét csak azért mondta, hogy Józsi választhasson. - Aki nem tud félni - suttogta a gyerek, s lázas szája körül egy kis mosolyféle próbálkozott, mintha maga is csodálkozna, hogy ebből a tompa ködből, amelyben most van, íme, átlátni a mulatságos dolgok világába.

Az első mondatokra mindketten odafigyeltek: „Volt egyszer egy szegény ember.” Eszter, mielőtt hozzáfogott volna, fölrázta a gyerek alatt a párnát. Egy-két bekezdésen át a gyerek is tartotta magát, úgy úszott a párna színén, de aztán lassan süppedni kezdett. A mesét jóformán kívülről tudta; máskor, ha az anyja egy szót rosszul olvasott, rászólt, de most épp ezért könnyebben engedte el az értelmét. Elég volt, hogy szólt: abban az érzésben feküdt itt, hogy a kedves meséjét hallgatja. Eszter is eleresztette néhány bekezdés után a szöveget. A mese, mint egy függöny, ott volt az agya, a dolgozó szája előtt; a függöny mögött azonban az iménti gondolatok folytatták magukat. A János arcát keresgélte, amint azt mondja: „Te, Esztikém, énnekem nem tetszik az az asszony...” János annyira tiszteli őt. Tán ez is az egyik oka, amiért egy kicsit mindig mulatnia kell rajta; úgy nézi őt, mint egy kényes virágot, amely lefut, ha ráfűjnek. Az emberek nevetségesnek tartják, aki nagyon gyöngéd hozzájuk, s nagyon törekenynek képzelel el őket. János nem zavarja meg őt, amíg csak gyanakszik, a gyanújával. Ha János azt mondta: „Te, Esztikém, az az asszony nem tetszik nekem” - akkor ő tud is valamit. Odakinn már dagad a pletyka, s ő is észrevett egyet-mást. Esetleg az özvegy patikusné beszélt. Ott két lány van; a kétlányos anyák kényesek a mások erkölcsére. Tán leskelődnek is utánuk. Hirtelen úgy érezte, mintha maga is leskelődne. Láta Józsi, amint Adél felé megy, Adél ott várja, félig állva, félig dőlve, mint egy filmszínésznő - tán most is a füstöt fűjja -, s Józsi bepuffadt, de csillogó szemmel, mint akinek a kövér nyakán már ott bizsereg a másíknak az ujjá, heherészve megy felé.

Azon kapta magát, hogy a monoton olvasó hangja, mintha indulatos kérdések ráznák meg, rohamokban szenvedélyessé válik. Arról volt szó, hogy a félni nem tudó gyerekből harangozóinas lesz, s ledobja a toronyfeljárón a kísértetnek öltözött harangozót - s az ő hangja, néha épp egy mellékmondatban csapva föl, méltatlankodó, szaggatott beszédet tart valakinek: „Hát ez a házasság? Ezt éri el, aki komolyan veszi? Elvágsz mindent, a legkisebb gyökérszálat is, ami másfelé nyúlna, csak hogy egyedül rajta át kapod, ami az asszonyok élete. S épp ezért leszel mindenből semmi, bútor, aki így is, úgy is mindenkor megvan. Érdemes volt befalaznod magad? Én tán nem tudnék rossz lenni? - sírják a szegény asszonyok. S az igazság az, hogy nem tudnának. Rólam azt mondják, szép vagyok s nem tudnék. Kinőttek rajtam a tisztesség tüskéi, azt hittem, a boldogságomat védik, s csak a veszteségemet teszik véglegessé. Szerettem én ezt az embert? Nem tudtam elképzelni, csak őt? Nem; ő mondta, hogy nem élhet

nélkülem, és én ráneveltem magam. Befutottam az életemmel az esetlenségit, az önzését, a hóbortjait. S most itt van: az első nő, aki le tudja nyelni az undorát iránta, elfütyyentheti tőlem.” Ha nem is épp ezek, de ilyesfélék voltak a fel-felcsapó hangjában, s ahogy a szoba csendjében hirtelen ráeszmélt erre a hangra, hosszú mondatsorok jöttek vissza a fülébe, amelyeket már ezzel a számon kérő, panaszló hangsúllyal olvasott föl. - Anyukám - nyöszörgődülte el magát Józsi is. A fájdalom újra kopogtatott a fülén, de, úgy látszik, nem olyan erősen, mint az előbb; mert az anyukámra nem jött sírás, csak habozás, hogy a fáradt arcával elsírja-e magát. Úgyhogy Eszter nem tudta: nem az ő vad olvasásától, elváltozott hangjától ijedt-e meg. - Mi a baj, picikém? Akarsz valamit? - hajolt feléje ijedt gyöngédséggel. A gyerek érezte fejében a készülő fájást s fölötte ezt a kívánságáért esdő tekintetet. Elgyötört, segélykérő pillantásában egy kis keresgélés látszott, mintha egy nagy kívánság: nagy ugrás is lenne ebből a bódulatból. - Hozd ide a rádiót - mondta, s a pillantásában mind a kettő benne volt; az is, hogy ő most a lehetetlent is kérheti, s az is, hogy ezt azért mégsem lehet teljesíteni.

A rádió órjási dolog volt: a gyerekek is tudták, hogy Szegháton az övék volt az első. Most két-három hete jártak fönn a szerelők a tetőn, s ők napközben is föl-fölnéztek a drótra, az fogja ki a hangot a levegőből. Este, patika után apuka órákat elbabrált a kis ládikónál, a hangot keresve. Ha azt mondja: na, benn van, nekik is oda szabad menniük, a fülükre odakerül a hallgató: szót, éneket hallanak, csak még rosszabbul, mint a telefonból. Még Erzsinek is be kellett jönnie, félretolni előbb a kendőt, aztán a haját. A nagy készülődésbe, meg hogy tán épp ő nem fogja meghallani, egész belepirult. Egy percre úgy állt ott, mint aki nem tudja, hall-e valamit, vagy csak a messzeség zúg, míg végre meglágyultak a vonásai, s előjöttek mosolyogva a fogai. Apuka azután, hogy a hullámot megfogta, a műsorral nem sokat törődött, csak a gépre vigyázott, hogy el ne mozdítsanak rajta valamit. Az azonban, hogy ők ketten, apuka nélkül, a gépet előszedjék, s itt az ágyban játsszanak vele, Józsi szemében is szentségtörő visszaélés volt a varázslószerral. - A rádiót? - ismételte meg Eszter, sokallva kissé a kérést. - Csakhogy anyuka nem ért hozzá. - Az nem baj, csak hozd ide - követelte Józsi, bátorságot kapva az anyja habozásán. - Na jó - mondta Eszter, s indult, lámpát se gyújtva a lépcsőn, hogy Erzs se vegye észre, hogy lenn jár az ura szobájában.

Az üres szoba, az ura csendes holmijai, a szokatlan éjszakai óra, melyben a villany is tisztábban szikrázott, mind a gazdájuk mellett kardoskodtak. Nem, az nem lehet, hogy Józsi - gondolta, amíg a rádióval s a lelógó drótokkal a lépcsőkön fölszaladt. Józsi nagy gyerek, Józsit csak a gépei érdeklik. De maga is érezte, hogy az efféle érv keveset számít, ha ott benn, ahol a dolgok mérődnek, más alakul ki. A kisfiút az ágyban fölülve találta, az ajtóreszre szegezett szemmel, s ahogy Eszter a libegő banándugókkal beért, keskeny, zsákmányéhes kis arcán alig volt nyoma a fejében levő kész fájdalomnak. Józsi minden szobában csinált egy kapcsolót az antennának és a földelésnek. Meg is mondta, hogy a bal a föld vagy a jobb a föld a készüléken is, s hogy melyik dugót hová kell dugni, de Eszter már mindent összekavart, csak azt tudta, hogy csavarni kell, közben a tűt is ide-oda jártatni a kristály csillámain. Az első percek így vad ki-be dugdosásban, csavargatásban, tűtologatásban teltek el. Józsi mohón figyelt mindent. S közben ő is oda-odakérte az ép fülére a fejhallgatót, hogy hallatszik-e már valami. Végre egy negyedóra múlva kaptak valami nyekkenést. Eszter vad buzgalommal figyelte a millimétereket, aztán a tűt tette picit odább, aztán megint a dugókat cserélte meg. A hang hol erősebb lett egy kicsit, hol egészen eltűnt, egyszer aztán, egész véletlenül, maga se tudta, mit csinált, benn volt a zene. Egy keringő, de mintha messze, egy mély parkban játszanának; ott bálozna egy rég megholt társaság, s ők azt hallanák csak, amit a fák és az idő átengednek. - Na, hallgasd - adta oda Eszter Józsiának a kagylót. A fiú félarcát összerángatta a fájdalom, de a lelke a kagyló messzeségében volt. Na most: a föl villanó arcoskán ott volt,

hog az ő számára is megvan a zene. Úgy nézett az anyjára, mint akik ketten egy rendkívüli, sokáig nevezetes csínyt követtek el. - Anyuska is - mutatta a fülhallgató másik felét, amelyet ő úgysem használhatott. Eszter megpróbálta odadugni a fejét. De kettejük feje nem fért el benne; ha meg amúgy próbálta, az övé a kagyló külsejére került. Ide-oda dugdosták, koppantották a fejüket: Józsiكا göcögött, de úgy, hogy a fájdalom is belecsuklott az élvezetbe. Végre megtalálták a módját, hogy mindketten hallgassák, de úgy, hogy az orruk ott szuszogott egymás mellett. Eszter boldogan fogta a hallgató acélívét, mely mint egy fehér aureola fogta össze a homlokukat. Már nem kellett kutatnia, magándetektívet fogadnia. Mialatt ez a kis orr pihegett az övé mellett, s a néma szobában a távoli közös zene összefogta őket: el merte dönteni, a szíve tudomásul merte venni, hogy Józsi megcsalta őt.

Angyalharag

Amikor Józsi egy napon bejelentette, hogy a szeghádi patikát eladta, s odahaza, Csomorkányon vesznek meg két fél patikát, Eszter el volt keseredve. Tíz év alatt megszerette Szeghátot; azt hitte, itt öregszik meg. A két várost össze sem lehetett hasonlítani. Ahányszor a halottaitól hazajött, s a szépen kongó burkolaton az esti vonattól besétált, újra és újra megörült az ő tiszta kis városuknak. A kormánypártivá lett megyeszékhely minden évben új középületet kapott, postát, csendőrlaktanyát, mezőgazdasági iskolát; az aszfalt a mellékutcák járdáin mind messzebbre folyt, s egy-egy tavaszi zápor után, mely otthon sárba mentett mindent, a város itt megmosdatottan, felocsúdott petúnia és oroszlánszáj ágyakkal emelkedett föl szárazkozni.

A maga helyzetével is meg volt elégedve. Az új házon már nem csodálkozott senki; legföljebb, ha egy idegent vezettek végig a városon, akkor jutott eszükbe, annak a meghökkent kérdéseire, a helybelieknek is a maguk régi furcsállása. Az arramenők most már inkább a rácson kilátzó életet figyelték, a három szépen öltözött gyereket, az anyjuk szabta vászonruhában; Lörinckét, amint kis Eszti hajóját irányítja a medencén, Józsikát, ahogy a medence szélén olvas, s időnként parancsokat ad nekik. A gyermekek révén lassan egy kis társaság is verődik köréjük. A Máté-családban sok gyerek volt, előbb csak azok jártak össze, később más iskolai barátságok is meghívásokba, gyerekzsúrokba folytatódtak. Az anyák rendszeren egy kicsit korábban jöttek a gyerekekért, s mialatt azok még egy utolsó játékért könyörögtek, a maradék tészta fölött ők is összeültek, hogy anyai megfigyeléseiket, varrónőik címét és receptjeiket kicseréljék. Nyáron ugyanez a társaság az új strandon, a kis uszoda helyén táborozott. A medence körül apró víkendházakat lehetett bérelni; az övék előtt mindig nyolc-tíz gyerek építkezett vagy olvasott nyomot Józsika parancsa szerint, s az ő szétnyílt szatyrának többnyire egész szép kört kellett a gyümölcszel leírni, amíg az ott üldögélő mamák s a szépasszony tiszteletére odasettenkedő apák mind vettek belőle. A barátnői gyakran mondták, hogy most van a „legjobb korában”; - a férfiak szeme is ilyesmit mutatott - de azt is érezte, hogy nem úgy nézik őt, mint a merész trikójú színinövendéket, akinek a homokba merült hátát mint valami elfogyasztható pecsenyét vizsgálgatják, s nem is afféle hideg szépségnek tartják, mint a karpereceit nézegető szállodásnál. Amit őbenne szépnek éreztek, az egyenes járása, a nyugodt, jóakaró pillantása, a szelídsége: ugyanazoknak az erőknél volt a játéka, amelyekkel magát s övéi életét egyensúlyban tartotta. Jólesett érezni, hogy ez kifelé is sugárzik s egy kis tekintélyt biztosít számukra, sőt, még Józsi számára is.

Csomorkányon, igaz, ott volt az apja, de ő az év nagy részében kinn élt a tanyán. A gyümölcsösiben volt egy házacskája, s két feles kertésszel gazdálkodott. Esztert Csomorkányon tulajdonképpen csak a két öreg emléke várta, az eladott Rákóczi úti ház, a prédára bocsátott tanyák. Már tudta, hogy őt senki úgy szeretni nem fogja, mint a nagyszülei. Nagymamuska és nagytata, ők voltak az utolsók, akik úgy szerették, hogy ő megmelegedett mellettük, a gyerekei, azok már őtöle akarják kapni a meleget. Ha átment, még most is egyszerre kislánynak, árvának érezte magát, kékített kötényszag, bajuszcsiklandás csalta ki szeméből a könnyet. Ha ott kéne élnie, úgy érezte, folyton őrájuk gondolna, s ahhoz még fiatal volt, hogy a halottaival boldogság legyen egy városban élnie. De maga a város, a vízérre, tófenékre épült utcák is aggasztották. A gyerekek ápolásában, féltésében (különösen Józsika nagy betegsége óta) ő is belelovalta magát abba a csempés, fémcsöves környezetbe, amelyet először olyan műtőszagúnak érzett. A gyerekek bőrivel nézte a nagy délkeletre néző hálóablakokat, a kád fölött a hajlítható csövű tust, a nyitott folyosó előtt a homokot, amelyben az életük tavasztól vén-asszonyok nyaráig lefolyt. Odahaza nem volt olyan ház, melyben agyonsikált testük a

megszokott fényt, vizet, levegőt megkaphatta volna. A Tunyogi-rokonok közt minduntalan hallatszott egy-egy tüdővész-eset, Víg János asszonynővére most ment el, Bora, a hajdani cselédjük, benn van a kórházban. Az édesanyja is egyre többet jutott az eszébe mostanában. Annyi idős volt, mint ő most, amikor ott pityergett a hálósobában. S az apja, azt nem annak a városnak a miazmái ölték meg? Kezdte érezni, hogy az ő sorsa sem véletlen volt; Szeghátton nincs egyetlen ember, akiben annyi tudás, lelkesedés lett volna, de olyan sem, aki annyi lobogás után ide jutott volna.

Józsi azonban megunt Szeghátot. Az ő fénykora az első szeghádi évek voltak; akkor volt rajta az egész város szeme. Az emberek kíváncsiak voltak: na, a polgármester-sarj, a Máté-unoka. Az elhanyagolt kis gyógyszerházból, amely a Városház terét piszkította (hozzátéve a szomszéd üzletet), fényes sarokpatikát csinált; az ő háza volt a háború után az első nagy magán-építkezés, autóbusha járt, mozgásba hozta a strandfürdő ügyét. Azóta is csinált egyet-mást; szikvízgyártó társaságot hozott össze, egy időben magánautója is volt, orvost és gyógyszert vitt ki rajta az orvostalan falvakba és tanyaközpontokba. Ezek a vállalatok azonban már őt sem elégítették ki; a szódagyártó gépet egy év múlva továbbadta, a fiatal orvos pedig, akinek a tanyai iskolákban kellett rendelőnapot tartania, Józsi megkönnyebbedésére, más városban kapott biztosítóintézeti állást. Eszter úgy látta, hogy egy idő óta a kedélye sem a régi. Még jobban szeretett egyedül lenni, s ha társaságban technikus dolgokra fordult a szó, már nem magyarázta a maga terveit, inkább a beszélők tudatlanságát iparkodott kimutatni. Mintha fölébredt volna benne egy kis gyanú maga vagy a világ iránt. Keveset beszélt a dolgairól, részvényeket, üzletrészeket vett s adott el, anélkül hogy bárki tudta volna, hogy is állnak a dolgai.

Eszter ezt a változást először épp az Adél-ügy után vette észre. A lúdvári patikára az volt a megegyezés, hogy a fele jövedelem a vezetésért Adélé, a fele meg az övék. De az elszámolásoknál nem volt jövedelem, s amikor Adél férjhez ment, kiderült, hogy ötéves szerződése van; a legegyszerűbb eladni neki a patikát. Ennek a fölsülésnek bizonyára voltak részletei, melyeket Eszter sosem tudott meg. Ő csak az eredményét látta, Józsi feltűnően szerény volt, órákig eljavitgatta a gyerekek kis motorcsónakját, ha őrá nézett, alázatos, de mégis fürkésző kíváncsiság volt a szemében, hogy Eszter vajon tudja-e, amiért ő magában szégyenkezik. Ez az eset némi fogékonyságot ébresztett benne a közvélemény iránt, melyre mindig elfoglalt agyának mintha nem lett volna érzékszerve. Kezdte észrevenni, hogy ő itt csak egy hóbortos patikusnak számít, aki elbolondizálta a felesége pénzét. Eszter a rokonasszonyoktól tudta, hogy anekdoták járnak róla a városban. Egy nagy beteghez maga indul el a sürgős orvossággal: meglát az úton egy motorbiciklistát, s ottfedkeznek vele gépet javítani. Józsi tán nem hallotta a mesét, de érezte a pillantásokat, amelyek mosolyogtak rajta. A patikát jóformán egész a sógora vezette, otthon a feleségéé volt a világ. Neki a fényképezgetés maradt s a délutáni ájer a kertben, amelynél, ha a gyerekek a leckéik csinálták, olyan könnyű volt elszundítani.

Ez a gyors adásvevés mégis váratlanul jött; ebben Eszter az anyósa kezét is ott érezte. Wiesmayerné a tél nagy részét önáluk töltötte, az egyik vendégszobát nem is hívták másképp, csak a nagymama szobájának. De Eszter tudta, hogy az anyósa szívesebben van a lányaival. Wiesmayerné az ő számára még mindig az a csodálatos asszony volt, mint amikor kislánként megismerte. Az öregedés lényének csak a héját - a bőrét, a haját - fogta meg, a könnyedségét szinte még feltűnőbbé tette. Attól a néhány kilónyi töpörödéstől s magától az özvegyiségtől is még mozgékonyabb, egy kicsit már madárszerű lett. Mintha most érte volna el azt a függetlenséget, amelyben a házasságai mégiscsak gátolták. A tanyán ő volt a korlátlan úr, nemcsak türelme, de humora is volt a gazdálkodáshoz: a tanyásai trükkjeit mindig nevetve beszélte el. Egy idő óta megint utazgatott, nemcsak át Szegháttra, fürdőhelyekre is. Kétszer

volt Amáléknál, akiknek a párizsi életére rendkívül büszke volt. Családias szellemét pedig (mely nála nem afféle szárnyalászedés volt, hanem tevékeny spekuláció) Micikéék, a leggyámoltalanabb sorsa tartotta állandó mozgalomban. Wiesmayernének mindenhogyan előnyösebb volt, ha Józsi átkerül Csomorkányra. A vejét Wiesmayerné igen okos, gondos embernek tartotta, akire télen át a birtokát is rá merete bízni. Ha Antal szemmel tartja a tanyáit, ő akár egy fél esztendő is kinn tölthet Párizsban. Micikét is könnyebb volt odahaza támogatni. Szegháton egy szegényes lakásban kellett meghúzódniuk. Csomorkányon ott volt a Tópart utcai ház; a tanya a lisztjüket, hízójukat, baromfijukat beszolgált. Józsinak tehát, ha azt kezdte fejtegetni, hogy a patika nem fejleszthető tovább, senki sem mondott ellen, sem az anyja, sem az üzlettársa. Azt a gondolatot pedig, hogy két félpatika, ha összedolgoznak (a fiálalékból ez maradt meg), többet ér, mint egy egész, különösen nagy bólogatással fogadták. Így történt, hogy Eszter csak a kész vételeket tudta meg: a szeghádi sarokpatika helyett két patikarészük volt Csomorkány központjában, Antalét, a piactérit, amely személy-jogú volt, egészen megvette a család - a felét Józsi fizette ki, a másik felének a törlesztését Wiesmayerné vállalta; míg Józsi egyelőre csak társ lett a másik nagy reáljogú patikában.

A patika eladását hosszú bizonytalanság követte. Micikéék azonnal átköltöztek, ő azonban a gyerekekkel Szegháton maradt. A házra nem volt könnyű sem vevőt, sem bérlőt találni, s Józsinak sem volt sürgős, hogy a családját átköltöztesse. Eszter ott volt egy városban, amelyből tulajdonképp elköltöztek már. A hazautazgató Józsi a csalódásait nemigen hozta elő, rosszkedve azonban gyanússá tette a feles gazdálkodást. A Rákóczi úti patikában ott volt a társ. Ez a patika egészen rosszul ment; a tönkrement ember hamis forgalmat mutatott ki, csak hogy a felét eladva, lélegzethez jusson. A piactérben pedig Antal volt most már a felelős; Józsinak csak csetleni-botlani, duzzogni valója maradt az oldalán. A jövedelmet a társak elszámolták, ami megmaradt, annak Józsi találta meg a helyét. A pénz úgy eltűnt a háztól, hogy Eszter néha még főzni sem tudott a gyerekeknek. Amikor pedig végre egy nagystílusú fogorvos kivette a házat, Csomorkányon kezdődött el a költözködés. Egyik lakást a másik után hagyták ott: Józsinak a kapcsolói hiányoztak, Eszter a vízfoltoktól, a horpadó padlóktól ijedt meg. Végül is nem a meglegedés, hanem egy vétel horgonyozta le őket. Ez egyszer nem Józsi, hanem Eszter üzlete volt: egy özvegyasszony házáat vette meg húszesztendő életjáradékért. A Kölcsey utcái ház nem volt sem egészségesebb, sem modernebb az otthagytaknál, de megvolt az az előnye, hogy nem lehetett továbbköltözni belőle. Eszter úgy volt, mint aki alatt meglazult a föld, s a riadalom után, akárhová került is, megkönnyebbedés volt, hogy föld van a talpa alatt. Az ideiglenesség, most látta, az ő számára valóságos méreg. Ezen az egész éven át valami köd lebegett a dolgokon; ott járt-kelt a szeghádi házban, s az, hogy ki kell költözködni belőle, árnyékszerűvé tette a falakat, csak rájuk kell lehelni, s összeomlanak vagy továbblebegnek. Az egymást követő lakásokra egy hónap után már úgy emlékezett vissza, mint kórházi folyosókra, amelyeken kábultan tolták végig. Korholta magát, hogy a gyerekeivel sem foglalkozik úgy, mint régen, de akármilyen furcsa, még rájuk is átragadt valami ebből az ideiglenességből. Ha Józsi a goromba volt Lőrinczhez, azt gondolta, állapotunk csak meg valahol, majd leszoktatom róla; a kis Eszti számára is akkor alakít, ha végleges helye lesz a varrógépnek. Most legalább megvolt a végleges hely, s ő hozzáláthatott a pókmunkához, hogy új világot a szívéből eresztett szállal megint behálózza.

Először a kis artézi kút szerette meg a kertben, a kőfal alatt. Csomorkányon rengeteg ilyen magán artézi kút volt. Az ivóvíz rossz, s a mély vizet nem nehéz elérni, úgyhogy a jámbor és gyermektelen házaspárok itt már a múlt század végén is artézi kutakat hagytak a városra. De míg más városokban néhány nagy nyilvános artézi kút elégitette ki a lakosságot, itt még az artézi kútban is csak akkor bíztak, ha az a maguk zárt kapui mögött volt; a szövetkezés legfőljebb odáig ment, hogy négy-öt ház csináltatott egy közös kút, persze, annak a vizét is

rozsdásodó csövek és csapok (külön iparosréteg volt rá) vezették szét az egyes udvarokra. Ez a sok száz kút annyira elapasztotta a város alatt a vizet, hogy némelyik egészen kimerült, másokból pedig vékony forrásocskaként csordogált a víz. Ilyen volt ez a kutacska is a szomszéd kőfala alatt. Ha az ember a kertbe kiment, az elvadult növényzeten át mindig hallhatta a csordogálását. A cső alatt egy üst állt, hogy a vízvívőknek ne kelljen negyedórát ácsorogniuk, amíg a szapulót meghordják. Az üstbe csörgő élővíznek a zaja volt az első kedves, meghitt hang, mely Esztert új környezetével megbarátkoztatta. Éjszakánként a kút bővebben adta a vizet, s az üst szélén kicsorduló nedvesség vékony ereken szivárgott szét a növényzet közt. Ez olyan volt, mintha az egész élet ennek a forrásnak az oázisaként támadt volna a három kőfal és a boltos kapualj közt. Eszter, anélkül hogy tudta volna, miért, mindig egy kis gyöngédségfélével ment ehhez az iszamlós vascsőhöz, elvadult testvérét érezte ebben a szelíd kitartásban.

A kertben egy juharfán kívül nem volt semmiféle fa. Eszter minden évben nyolc-tíz fiatal gyümölcsfát is nyomott később belé, de nem lett egyikből sem semmi sem. Sokan azt mondták, a talajvíz áll magasan a földben. Ez volt a város legmélyebb pontja, s a régi nádasok gyilkolták meg a csemetéket. A gyom és a virág azonban buján nőtt benne. Azon az őszön, amikor Eszter odaköltözött, egy elvadult paradicsom-tábla s egy bozószerűen elharapódzott, lilavirágú növény osztozkodott a kerten. A szegháti kert kánái és díszfenyői után egy kis vadon. Erre a kertre nem lehetett rácskapun bebámulni. De ha ásót vett a kezébe - a munka csendje fogta körül, s ha este a verandára kiült, a falak közt benéző csillagok, a bokrok tömbjei s a kert mélyén a víz hangja, egy darab igaz természetté állt össze, mintha csak kinn a határban volna valahol. A szegháti esték után olyan különös volt ebben a kertben ülni: az ember előbb csak a mélységet érezte, mintha lelökték vagy száműzték volna, s most ébredne rá, hová jutott, de a bánatba lassan emlékek szivárogtak, mintha a víz és az elvadult kert lelke olyan rétegre akarná emlékeztetni, amely a száraz, csikorgó kavics alól nem tudott fölszólni.

A lakás is kibírható lett, ha az ember nem a sarkok lehulló vakolatán, hanem a verandán át nézte. A veranda igazi csomorkányi alkotás volt; az L alakra hajtott ház szögletébe építették bele; a kapualjból ide jutott az ember, három szoba ajtaja s egynek az ablaka nyílt rája, a konyhából ezen át vitték télen is az ételt, s a harmadik üvegfalán át itt ömlött be a lakásba a hideg. Télen a fali hőmérő alig egy-két fokkal mutatott kevesebbet, mint odakint, a szép őszen azonban, amikor ideköltöztek: ez volt a lakás. Nagy, világos asztalánál folyt minden: evés, lecke, mértani testek és bélyegek ragasztása, befőtthámozás, kis Eszti babaruháinak a varrása. Olyan volt, mint egy átrium, amiről Józsika tanult a latin olvasóban. A sötét szobákból előszivárgó alakok itt lettek családdá, amellet még valami színpadszerű is volt benne, nyitott oldalán, az üvegfal előtt, hatalmas bojtokban lógtak le a tetőről a futók, s oldalt, a konyha felé vivő folyosó előtt, egypár meghonosodott tőke árnyékozta fölfuttatott lombjával a nagyszemű beteg fürtöket s az ablakba kitett hőmérőt. Ahogy a stoppolófát nézve itt ült, s csak két elfoglalt lélegzetről tudta, meg egy szuszogásról a lentebb régiókban, hogy a két fiú ott fabrikál mellette, s az öreg Bojtárnak is van szemlélnivalója Esztike zsámolyán: Eszter úgy nézte, nem is esett olyan rossz helyre, megint kezd valami otthonféle lenni körülötte.

Ha reggel az ablaktáblát kiakasztotta vagy spárgaszatyrával a piacra indult, az utcát is mind kedvesebbnek érezte. A Kölcsey utca a város egyik legmélább mellékutcaja volt. Nem a tanyáról bejáró kocsik vágták föl a porát, mint a széles, tiszta portájú gadasorokon, zezugos házai közt nem sírt úgy a szegénység, mint Susán napszámos sikátoraiban, s nem volt benn a vidéki előkelőség sem, amit a Belváros utcáiban érzett az ember, ahol a kapukon orvosi, ügyvédi és közjegyzői táblák fehérlettek, s a horgolt függönyök mögött kürtölő angyalokat tartó kredencek és aranyrámás képek csillantak meg. A Kölcsey utca nem lakosaitól kapta a természetét, inkább nekik is ő adta. Lakói közt volt mindenféle: birtokocskájából élő

özvegyasszony, akit énekesnő lánya kísért minden reggel a templomba, bádogosmester, aki azonban csak a szállását tartotta itt, orvos, aki magánlakásában betegeket ápolt, egy öreg, elhanyagolt francia asszony, aki valaha nyelvtanárnőként került ide, nyomdászsegéd, aki verseket írt, s a járása olyan volt, mint a századvég költőié, egy kövér ügyvéd, aki esténként a libáit terelgette az utcában, munkásasszony, akinek a kislánya egy órjas kecske kötele végén töltötte el a nyarat, kerekfejű öreg gazda, az orrán vékony keretű szemüveg, aki, mint nagytata, kalapban állt estefelé az ablakban, még egy ház cigány is akadt az utca völgyében: a rossz gyerekeknek ijesztésül. De akármennyire különböztek is állásukra: az, hogy a Kölcsey utcában laktak, vagy inkább hogy nem költöztek el innen, titkos rokonsággént fűzte össze valamennyiüket.

Volt valami hangulategység ebben az utcában; Eszter is érezte, de nem tudta volna megmondani, hogy mitől. A házak ízléstelenebbek voltak, mint más utcákban, ahol a régi parasztépítkezés vagy egy-egy olyanféle nemesi porta, mint az övéké volt a Rákóczi úton, tartotta még a színvonalat. Ebben az utcában minden ház a századvég pallérainak a munkája volt; a téglakövezet, mely elegendőt küzdött, éppolyan lyukas, mint más utcában, s a kocsibejárók alatt az árkok éppen úgy beiszaposodtak és eldugultak. Talán a fásításban volt valami kedves. Szegháton szinte az egész város egyformán volt befásítva; itt azonban mindenki maga fásított a háza alatt. Húsz méter akác után nagy juharfa következett; az ő házuk előtt egymást akadályozó jegenyék nyúltak föl; az utca elején egy órjasi tölgyfa hajolt át az úttesten s be a kertbe, makkját hullatva. Volt olyan darab, ahol íriszeket is ültettek az utcapartra. Ez a tarkaság azonban egyáltalán nem ártott meg a Kölcsey utcának, inkább valami kedves „csinálj, amit tetszik”-hangulatot kapott tőle. Munkahely az egész utcában nem volt; még azok is, akiknek volt foglalkozásuk, a ráérő felükkel éltek itt. A nyitott ablakok alatt mindig ácsorgott egy-két ember, a kihajolt szobalánnyal vagy a nyugdíjas gazdával beszélgetve s a doktor motorbiciklijének a kidörömbölése a kapun mindig esemény volt, amelyhez itt is, ott is félrehúzták a függönyöket.

Az utcának ezt a hangulatát a szerelmesek is felfogták. Eszter már ismerte a magas fiatalembert, aki estefelé a doktorék alatt kezdett el sétálni (az élénksárga cipő, a vállfaként hordott tropikálruha s a hátrafelé hullámozó haj, mind olyan elegáns volt, hogy azonnal elárulta a drogistát), s néha egy órát is elvárt a Szent Antal utcából kibukkanó leánykára. De nemcsak a fiatalok, keménykalapos urak és erősen befűzött hölgyek is fordultak egyet-kettőt ebben az utcában; úgy látszik, volt valami bizalomkeltő a csendjében s hanyagságában; a lakók számon tartották őket, és nem törődtek velük. Az érdeklődésnek és közönynek ez a különös keveréke Szeghát után föltűnt Eszternek. Ott az emberek ismerni akarták egymást; a vadidegenek is behatoltak fürkésző figyelmükkel egymás életébe, mintha az élet csatatér lenne, amelyet minden pontján fel kell deríteni. Itt a tejért siető szolgáló, a kecskés kislány, a nagyhasú híres ügyvéd mind ismerték egymást, anélkül hogy különösebben kíváncsiak lettek volna egymásra. A zárt kapujú házak kikutatlan magánéletekkel voltak tele, s Eszter, ahogy városbamenet egy-egy fahordásra kinyílt kapun bepillantott, kiszámíthatatlan udvarokat látott. A goromba arcú nyugdíjas kapualjában nagy futók lógtak be hatalmas, lila virágokkal az udvar felől, míg másutt, ki tudja, tán egy tíz év előtti építkezés téglái és gerendái áztak, korhadoztak a telek közepén.

Ha az ember az úttestre kiment s az utcán végignézett, torkolatában az újtemplom nyúlt föl a tér túlsó felén. Ez az újtemplom csak annyiban volt új, hogy félszázaddal később épült, mint a régi, amely még egyike volt a régi artikuláris templomoknak. Eszter mint gyerek ott nőtt föl a templom alatt, furcsa mutatóján (melyen az idegen sosem ismerte ki magát) tanulta meg az időt, de sosem gondolt arra, hogy milyen szép is ez a templom. Amióta azonban innen a Kölcsey utcából nézte, mindig megpihentette rajta a szemét. Köveiből az idő gyönyörű

fehérségeket és árnyékokat mosott elő, s tornya, a homlokzat, oldalt az ablakokat összefoglaló ívek mind olyan arányosak voltak. Aki építette, tán csak egy kőműves volt, mint akik a Kölcsey utca házait építették, de egy nemes század arányai éltek benne. Eszter később hozzáértőktől is hallott olyat, hogy az Alföldnek ez tán a legszebb épülete. Akkor azonban még nem sokat értett a művészethez, s a két fasor közt fölnyúló templom olyasvalami volt neki, mint egy nap végén a rádióból kifogott Beethoven-vonósnégyes.

Ezt a lassú meghonosodást a Kölcsey utcában (mely a szeghádi évek után olyan volt, mintha nem is a szülővárosában, hanem bennszülöttek közt kellett volna megszoknia) meggyorsította, hogy télre már az apja is hozzájuk telepedett. Amióta az új gyümölcsös, a Józsikáé, egy kicsit belombosodott, Égető az év legnagyobb részét kinn töltötte. Ügye már nem sok volt, csak a régi barátai, a köré verődött gazdák pöreit vitte, s ami pénzt összeszedett vele, azt azonnal beleülte a birtokocskájába. A birtok nem messze volt a szegedi vonal egyik megállójától; a tárgyalásokra könnyen beutazhatott, a beadványt azonban már odakinn írta, írógépkattogással riasztva a fákat dézsmáló rigókat. A kert közepén csinos tanyát vert össze, onnan ellenőrizte a feles kertészeit. Az egyik a gyümölcsösben volt feles, a másik a köztesben és a zöldségesben. Eszter gondolni sem mert arra, hogy a tanyájáról őt magukhoz becsábíthatja. Olyan nagy gazda volt, ha bejött hozzájuk, mindig csak az új alkotásairól, az aszalóról, az öntözőberendezésről beszélt. Alkotó kedve, mely a háború utáni új rendtől elfordult, itt csikart teret; - a múlt szigete, a jövő laboratóriuma volt ez a tanya, s a dac, amely kinntartotta, ott bujkált, följebb csiholva a gyönyörűségben, melyet egy-egy fiatal korona megmetszésében vagy egy zöldséges ágy elárasztásában talált.

Amikor azonban Mátéék a Kölcsey utcában megállapodtak, egyszerre kiderült, hogy ha a Habsburg-tengerész világába (így nevezték a Horthy-érát) nem is volt kedve visszatérni, a száműzetés és a szenvedély formáján szívesen változtatna. A város régi hangulatai iránt, noha egész életében egy másfajta várost tervezett, ahogy öregedett (ha nem is ismerte el), egyre több érzéke lett. A Kölcsey utcának, amikor még csak szó volt az új házról, mindig mellette volt: - Az még a legkibírhatóbb - mondta, noha hajdani város-újjaalapító javaslatában ennek az utcának a helyén a körút egyik ágának kellett volna a templomhoz kitörnie. Most azonban örült az öreg cserfának benne, amely már az ő gyermekkorában is ott terjesztette gyökereit az úttest alatt. Az új házban, a telek végében volt néhány csomorkányi szabású kamra és sütőházféle. Ahogy Eszter az új épületet megmutatta neki, egyszerre csak azt mondja: - Látjátok, ha ezek a kamrák egy kicsit jobb karban volnának, tán magam is ideköltöznék hozzátok. Eszter megérezte a tréfában az ajánlkozást. - Hát tessék, apuska. Igazán, mért nem tetszik hozzánk költözni? Ott van a kisháló, annak jó dupla ajtaja van, azt nagyon jól el lehetne a lakástól választani. - Nem, a nyakatokon, nem. Az ilyen medvének már külön barlang kell. De ide, a telek végébe, egy házat összeeszkábálhatnék.

A dolog vége az lett, hogy őszön már döngtek is be a kapun a kocsik, téglával, gerendával. Az építkezésre Józsi is fölfülett. Ő ugyan az egész Kölcsey utcai lebujt megvetette, azt pedig, hogy egy ilyen ház végébe, melyet csak lebontani szabad, új házat rakjanak, valóságos esztelenségnek tartotta, az azonban, hogy tervezni, mérni, szerelni lehet, megmoccorgatta benne a múltat. Eszter tollal készült alaprajzokat talált a szobája asztalán, az ebédnél is odavetett egy-egy megjegyzést a házra, hogy ha már ott akarnak építkezni, milyen szigetelőt használjanak, majd meg hogy Csomorkányon nem tudnak az emberek építkezni, Esztert s az apósát biztosan becsapják. A kőművessel folytatott tanácskozásra is bejött, amikor azonban látta, hogy Égető még a régi sufnikat sem akarja lehordatni, s egy nyomorúságos parasztházat készül belőlük összeütni; a technikus méltóság mégiscsak győzött a szenvedélyen. A hátsó ház így az apósa zsákmánya lett. Ő vigyázott a kamrákról leszedett zsindelyre; ő rendelkezett, hogy a régi

falakat s a famunkát hogy építsék bele az újba, ami, persze, végül is sokkal többbe került, mintha az egészet elhordták volna.

Eszter tudta, hogy az apja nem miatta húzódik be ilyen váratlan hozzájuk. Őneki olyan gondolata, hogy gyenge vagyok, napról napra tehetetlenebb, rászorulok a lányom gondozására, nem jöhetett. Az ilyen embereknél, mint ő, az életkörülmények változása a szenvedélyek átszortosulásának a jele. Ha apuska a tanyáról beköltözik, akkor az ő jövőcsináló természete itt nem védelmet, hanem munkát érez. Ami az lehet az öregkorának, ami férfikorának a nyomda, a tanyák, a város újjáalakítása. Eszter körülbelül tudta is, mi az, ami a telek hátulját az apja számára kívánatossá tette. Látta őt, amint egy-egy családi ebéd előtt Józsikát s Lőrincét a dolgaik felől kikérdezte. A két gyerek ott állt a széke mellett, Lőrincke elbámulva, Józsika figyelmes, komoly pillantással, s ő elmondta nekik, hogy készül a könyv, vagy milyen növénykertet látott a Riviérán. Eszternek a két fiú, János és Gyevi jutott az eszébe, amint húsz évvel ezelőtt a Tanyai Újság első számait rendezgették. A tanítás, a nevelés, az volt apuska nagy gyönyörűsége. A vállalatait sem azért csinálta ő, hogy meglegyenek, azokkal is embert akart csinálni. A két unoka is azért mocorgatta meg a szívét; - mint Józsiét a hátsó ház építése. Hisz igaz, a tanya is lecke volt! Megmutatta a fátlan csomorkányiaknak, mit tud ő a földjükből kihúzni; ezért lopta belé a pénzét, ezért titkolta a fagykárait. A lélek azonban mégiscsak több, mint a fa, s a két gyerekkel nem is volt még annyi rossz tapasztalata, mint ott kinn a moníliával és a kertészekkel.

Az ősz hosszú és száraz volt, úgyhogy az októberben fölhúzott falak még száradhattak is kicsit, mielőtt bemeszeltette őket. Józsi föl volt háborodva; civilizált embernek nem szabadna ilyen nyirkos házba beköltöznie; Égető azonban fűtött és szellőztetett, egyelőre csak a bútorait és könyveit hordta át, de egyszer csak, anélkül hogy bevallotta volna, hogy beköltözött, ott lakott már. Eszter, ha a verandára kilépett, egy másik kis verandát látott a széles parasztház előtt. Két oszlop, rajta az előreugró tető, s a két oszlop közt az apja magas alakja, amint a néhány lépésnyi sétáját végzi. Olyan jó volt ilyenkor a sáron át összeinteni vagy az ölkerítésnél (az ölban disznó is volt már) a hízók táplálkozását megbeszélni. Boldog volt, hogy az apját, akármivel is, de végre is sikerült a révébe bevontatni. Az, hogy a fiaival, csak fokozta a büszkeségét. Semmin sem érezte úgy, milyen nagyszerű dolog anyának lenni, mint az apja idehúzódnak. A természet ezt szépen csinálja. Az emberben nőni kezd valami; semmit sem kell tenni, csak ennie neki is, s vinni és túrni az apró rúgásait. S amikor megszületett, akkor is mit csinál az ember? Odateszi szájába a mellét, pólyázza, fűrészt; később is csak azt a kis ételecskét kell megfőzni, a friss váltás-ruháról gondoskodni, ha betegek, ott ülni az ágyuk mellett. Dolgozni csupán a természet dolgozik; odabenn ő növeszti ki rajtuk a körmöt, s ott kinn ő bontja ki bennük a furcsa tulajdonságokat. S amikor ezek a tulajdonságok egyszerre csak másoknak is fontosak lesznek, s az olyan sokat csalódott ember, mint apuska, nekiül az ötven éve letett tankönyveknek (mint valami szerelmes, szinte készül a találkozásra), az embernek mégiscsak azt szabad éreznie, az én fiai, ők adnak értelmet a nagy ember öregkorának.

De nemcsak az apja, a fiai miatt is örült ennek a barátságának. Eszter átvette velük a leckéiket; most, hogy Józsika már a kollégiumba járt, óráról órára tanulta velük a latint is. Ebben volt valami szép, mint felnőtt venni kézbe a hajdani tárgyat. Akkor egy szűz vadon az a sok betű, most ott volt a fejében minden: Petőfi, Greenwich (a háború alatti latin különórákról még a praesens perfectum is), csak rendet kell teremteni köztük. Azzal azonban, ahogy ő foglalkozott a fiaival, sehogy sem volt megelégedve. Több kéne, mint a leckét újrarágni. A természet-rajz- vagy akár a latinkönyv minden sora egy ablak; azt kellene kipattantani. De ő olyan keveset tudott a tájakról mögöttük; úgy érezte, hogy semmit sem tud. Néha megpróbált egyet-mást mondani. Az első őszi virág a cikória volt, abból készül a pótkávé. Hallott valamit, hogy

a Kisalföldön a pótkávégyárak szerződést kötnek, éppúgy mint a cukorgyárak, a cikória-termelésre. Apuska mesélt erről, hogy a kisbirtokosoknak másutt milyen jövedelmük van. De ahogy mondani kezdte, kiderült, hogy nem tud semmi biztosat róla. A szülőföld földrajzában már többet mondhatott volna, amiket apuska s nagytata beszélt a szabadságharc előtti pusztáról, a kiszáraztott Hódtóról - arra a fiúk is fölfigyeltek. De ha ilyesmiket kezdett magyarázni, elszégyellte magát. Mintha szélhámoskodásba fogna a fiaival. Az ő tudása, ha ugyan tudásnak lehet azt nevezni, annyira más volt, mint a férfiaké - egy régi szőtt vászonnak a tapintása, egy torokfájós gyerek arckifejezése -, amit csak tudni lehet, s nem beszélni.

Józsi tán pótolhatta volna az ő fogyatékoságát. De Józsi nem szeretett a fiaival foglalkozni. Még Lőrincével sem, pedig az, úgy látszik, az ő szenvedélyét örökölte. A közös biciklijüket, noha ő volt kisebb, mindig ő fűjtatta, a pumpával ő járt a technikushoz, ha Józsi a kopírozó rámaít a napra kirakta, Lőrincke, mint egy kis puli, azonnal ott volt mögötte. De amit a fényképezésről tudott, azt mégis az Eszter sokat csúfolt kis gépén kellett később megtanulnia. Józsi régebben is csak a technika hasznát és fontosságát szerette magyarázni. Amikor magára a műveletre került a sor, abba a gépésztitokzatosságba burkolózott, amit Eszter már Márton bácsin is megfigyelt. A gép az csalafintaság, lesse el más is, mint ő. Amióta a tervei hirdetésében is csendesebbé vált, a magyarázó kedv még jobban megapadt benne. Mintha a tudás az konc volna, s ezek a kölykök elkaparhatnák előle. Nem, Józsi nem tanító; ő inkább ezermester. A tanító olyan, mint apuska, az akkor érzi a leggazdagabbnak magát, ha mindenét odaadta. János elmesélte, hogy néha éjszakáig eltanult vele, föladta neki a leckét s kikérdezte. De hát nem csoda is ez a János? Elemit végzett, és senki sem veszi észre. Szegháton sokszor órákat elbeszélgetett náluk tanárral, orvossal, s utólag azt kérdezték, milyen a végzettsége, jogász vagy közgazda. Az igaz, hogy János is egy kicsit furcsa. S olyan balkezes szegény. A végeredményen látszik, hogy valami mégiscsak kimaradt nála. De Józsi s Lőrincke rendes kollégiumba jár. Őket fogja az iskola s az anyjuk is, mint Márton bácsi a tűzbe tett vasat, apuska arra kell, hogy a tüzet fűjtassa alattuk.

S a fűjtatás meg is kezdődött hamarosan. A fiúk előtt megvolt a tekintélye a nagyapjuknak. Szeghátra olyan ritkán került át; szinte a meséből jött. Szálas alakjában, a szükségesnél kicsit nagyobbra szabott mozdulataiban is volt valami rendkívüli. Ideát a meséi, kérdései ejtették bámulatba őket. Az apjuk sosem ült le úgy közéjük, mint ő egy-egy vasárnapi ebéd előtt. Úgy néztek rá, mint aki minden pillanatban föllobbanthatja bennük azt a csodálatos tulajdonságot, amelyet az indián regények most kezdtek ébresztgetni. Amióta meg itt lakott náluk: hozzá is bátorodtak egy kicsit. Józsikát érdekelte a sok könyv; a kis ház fala tele volt könyvvel. Józsi óvatosan odament hozzájuk, s fejét harántul fordítva olvasgatni kezdte a különös címeket. Amikor látta, hogy nem szólnak rá, kérdéseket tett, sőt, ki is húzott egyet-egyet. Csakhamar a beosztást is tudta, a kályha fölől a jogi könyvek, aztán a közgazdaságiak és természettudományiak, a sarokban a német és magyar irodalom. Lőrincke a könyveknek és az ifjúságnak ezt az ismerkedését a bátyja háta mögül leste. A bátyja gyengébb volt, mint ő; ha verekedésre kerül a sor, megverte volna, de volt benne valami csodálatos vakmerőség, például ahogy a könyveket a hatalmába ejtette, ami miatt Lőrincke bámulta őt s a gorombaságait is elviselte. Meg sem tudta érteni, mi tetszett Józsikának ezekben a könyvekben, amelyek németül voltak írva, s a többi is éppolyan érthetetlen. Ő legföljebb a régi nagy vitorlášhajók képeit szerette a *Technika történetében* nézegetni. Az ő számára a kis házban, a nagyapján kívül, semmi csodálatos sem volt; őt azonban annál nagyobb áhítattal figyelte. A feje éppolyan kerek volt, mint Józsié, a szeme azonban nagy, s játék és ragaszkodás csillogott benne.

Eszter még szította ezt az áhítatot. Elmondta, hogy nagyapának fiatal korában saját újságja volt; a mostani képviselő ott dolgozott a nyomdájában. A háborúban pedig katonatiszt volt. Ha kérdeztek valamit tőle, őhozzá küldte őket: - Kérdezzétek meg nagyapától. A lecke föl-

kérdését is átengedte neki, pedig ez az ő számára is szórakozás volt: de tudta, hogy az apja nem elégszik meg a fölmondottal. Eszter egyszer-egyszer, hogy az odafeledkezett gyerekekért lement, vagy ha náluk a verandán folyt a tanítás, rajta érte az apját, hogy készíti elő unokái esztét az ő kedves eszméire. Józsika már Szeghátón rákapott a bélyeggyűjtésre. Égető haszontalanságnak tartotta a gyűjtést, de azért nem beszélte le róla, sőt, maga is írt ide-oda, hogy Józsikát, ha megtanult valamit, bélyegekkal jutalmazza. Az album forgatását, egy Viktória-korabeli vagy ausztráliai bélyeg beragasztását azonban arra használta föl, hogy az angol birodalom szerkezetét, sőt, az angol alkotmány előnyeit is elmagyarázza nekik. A latin olvasókönyv legegyszerűbb olvasmánya, Publius első férfitógája elég volt, hogy a római apajogról, az asszonyok és rabszolgák helyzetéről s végül a mai szegény emberekről beszéljen nekik. Lőrincke akkor volt boldog, ha a nagyapja körül ügyeskedhetett. Ahogy együtt főzték a gyorsforralón a teát, s a víz emelgetni kezdte a fődőt, Égető azt kérdezte: - Na, mi jut az eszedbe, Lőrincke, erről a fődőről? Lőrinckének nem jutott semmi, csak várta a tréfát a mosolygó, barna szemével. - Ha te is gépész-ember leszel, mint apád, eszedbe kéne jutni valaminek. Na, Józsika?... Józsika megvetett mindenféle lábost, de szeretete volna, ha a nagyapja okos fiúnak tartja. - Gőz - vizsgálta a nagyapját, s minthogy a gépész szón gyanút fogott. - Gőzgép. - Úgy van! - Örült meg Égető. - Az, hogy a géppel munkát is lehet végezni, egy ilyen fölemelt fődőről jutott egy franciának az eszébe. Amikor Eszter átjött, neki is elmondta Józsika okos válaszát. De akkor már az ipari forradalomnál tartottak, s az írómappa Newcomen és Watt tökéletesedő dugattyúival volt telerajzolva.

Igaz, hogy Égető hibákat is követett el; Eszter ezt hamar észrevette. A két gyerek közül kétségkívül Józsika volt az okosabb, s tán nemcsak az okosabb, a finomabb anyag is. Ezt Eszter is érezte; korholta is magát, hogy túlságosan is érzi. De Józsika annyit volt beteg, Lőrincke meg egy kis vasgyúró, azzal mentette magát, hogy betegsége alatt csúszott a szívébe ez a kis elfogultság. Az apján látta, hogy mélyebb okának kell lennie benne magában is. Égető egyre jobban beleszerelmesedett Józsika okosságába. Körültekintő s a nagyapja kedvét is bekalkuláló válaszáiról úgy számolt be Eszternek, mint egy kivételes tehetség körömpróbáiról. Lőrincke, aki az elemiben is csak kettes-hármas tanuló volt, Józsika mellett afféle emberi salakká lett. Az ösztön is arra vitte, hogy a különbséget, amelyet enyhíteni kellett volna, még túlozza. Hisz Lőrinc kétségkívül Máté volt; ezt mindenki első pillantásra megérezte (Wiesmayer nagyanyának ő volt a kedvence), bár Eszter a maga jóakarátát is ott érezte a tisztelettudó tekintetében, Józsikában pedig, ha vékony hegedűvonó-teste nem is hasonlított különösebben sem a nagyapja, sem az ő fiatalkori képeire, mégiscsak az Égetők érzékenysége s eszessége bujkált (sokszor úgy érte, amint a rádiót hallgatja, s kezével csendesen dirigál); Eszter azonban benne is ott érzett valamit a nagyanyja hidegebb és konokabb anyagából. Égető nem mérlegelte ezeket az árnyalatokat, tán nem is voltak meg benne. Eszter úgy látta, hogy neki csak gyors, felületes képe van a két gyerekről; Józsikában a maga szenvedélyének a teremtményét látta, s ebben volt egy kis veszély mind a kettőjükre.

Józsika eddig is zsarnoka volt az öccsének. Lőrincke alsóbbrendű lény, arra jó, hogy a parancsait végrehajtsa. A megkülönböztetés, amit a nagyapjuk tett köztük, szentesítette az ő bánásmódját. Lőrinckének ez nem ártott annyit, mint neki. A bátyja felsőbbbbségébe Lőrincke beleszületett; az, hogy Józsika különb, éppolyan természetes volt, mint hogy apuka gyógyszerész. Meg sem próbált versenyezni vele. A világban annyi érdekes dolog volt, a gyerekek, akik fölparittyáztak a jegenyéikre, a lakatos, akinek zárról zárra utána lehetett ballagni, az ember akkor is jól érezhette magát, ha a bátyja különb volt nála. Józsikát azonban megront-hatta ez a túlbecsülés. Látszólag nem mámorosodott meg tőle, nem tartozott az egyszerűen hiú természetek közé, akik berúgnak a dicsérettől, aztán kijózanodnak tőle, benne a dicséret lerakódott, s öntudattá, önzéssé, zsarnoksággá vált.

Valami félreértés is volt Égető és az unokája közt. Égető azt hitte, Józsi is olyasformán hallgatja őt, mint János. Eszter azonban jobban ismerte a fiát: tudta, mit jelent az alkalmazkodó, de figyelmes pillantás, amellyel a magyarázatait hallgatta. Józsi tudta, hogy nagypapa jó véleménye rang a számára, s azon volt, hogy megértse, amiket mond neki. Az okosan csillogó szemében azonban távolság is volt, amiből idővel kritika lehetett. Jánost a nagybátyja megolvasztotta; amíg Égetőt hallgatta, nem is a maga bőrében volt, hanem az övében, abból próbált, amennyire az esze engedte, kitekinteni; Józsi számára azonban maga a lelkesedés is tárgy volt, amelyet ki kell ismernie. Ez az alkalmazkodó figyelem, Eszter olyasmit érzett, egyszer még sebet is ejthet az apján. Mintha egy jól célzó puska volna a Józsi szemében, s azt lesné, hogy ha majd felnő, hol találja el. Égetőt elkapta a láz; nem bírta kivárni azt az időt, amikor Józsi is megértheti kedvenc eszméit; maga előtt is túlozta Józsi értelmességét, csak hogy értelmét meghaladó dolgokról beszélhessen neki. Eszter azon kapta őket, hogy a herbárium fölött a rizstermelésről, Magyarország külkereskedelmi mérlegéről s a mezőgazdaság jövőjéről tanácskoznak. A híd egy székfűvirág volt, a közönséges kamilla, annak a megbeszélése közben fordult a határban levő szikföldekre s a rizsre a szó. Eszter előtt Égető sosem beszélt a kudarcairól, de Eszter rájött, hogy ha ketten voltak, azt is előhozta. Józsi egyszer azt kérdezte az anyjától: - Anyuka, nagypapa tésztát szállított Angliába? S az a kis fekete karika, a lövésre álló puskacső köre, mintha közelebb jött volna, amíg ezt mondta, a szemében.

Ezek azonban csak átfutó aggodalmak voltak. A valóság az volt, hogy ők négyen, az apja, ő s a két fiú, megint valami édes összeesküvésben éltek. A fiúk sok új dolgot hallottak, s ő is azt érezhette végre, hogy férfi van a háznál. Az életük súlypontja lassan egész a kert végébe csúszott. Vendégek is jóformán csak oda jártak. Józsi itt még társaságkerülőbb volt, mint Szeghátton; öneki sem volt barátnője; Micikét elnyelte a maga családja (egy kis neheztelés is maradt a közös patikából), keresztmama katolikus hitre tért, hosszú fátyolban járt, s a városban megtelepedett jezsuiták kultúrházában rendezett teákat. Égető azonban, amióta a városban lakott, föl-fölkeresték a régi barátai, s ha Bojtár, a puli, anélkül hogy a csöngőjük szólt volna, éktelen ugatásba esett a kapu előtt toporgó lépéseknek, Eszter tudta már, hogy az apja csöngőjét húzta meg valaki. A házban ugyanis kétféle csöngő volt. Józsi maguknak egy új gombos csengőt csináltatott, a régi húzósat pedig Égető vezette magához hátra. Eszter ilyenkor a szőlőlugas meztelen vesszői közt ki-kipillantott a konyhafolyosóról, kit kísért vissza az apja, nem kell-e a fiúkat a lánnyal hazahívni. Néha ő maga ment le a gyerekekért, s ilyenkor megtörtént, hogy az apja őt is meg a gyerekeket is ott tartotta. Így lassan az apja öreg barátait s a hozzájuk tartozó kort is megismerte, amelyben maga is gyerek volt.

Az apja vendégei közül különösen ketten tetszettek meg Máténénak. Az egyik Kotormán volt, aki a lófuttató Tunyogit megfestette. Ezt a képet Eszter éppolyan rég ismerte, mint nagytataékat; tizenöt éven át ott aludt alatta. A piros arcú, fehér üstökű, bálványforma ember, amint két kezét a combjára téve maga elé mered, mindig nagyon tetszett neki. Az ember nem is gondolt arra, hogy festmény, egy Tunyogi ült a képen; ha nem tudja, ki, nagytataékon át is rokonának érzi. Később megtudta, hogy ez a kép műkincs. Ha egy-egy műértő ember került a házukba, Károly, a rajztanár a gimnáziumból, az mindig ez előtt meg nagymamus öreg almáriuma alatt állt meg. Ezt a képet azonban Kotormán még fiatalon csinálta, amikor abból szerzett össze útravalót, hogy az artézi kút ajánló Tasnádi Andrást az egyház tanácstermének megfestette. Most aztán itt ült az apja vaskályhája mellett az öregember. Májfoltos arca olyasféle volt, mint egy öreg anatóliai pasáé, aki sok kávé s tán ópiumot is fogyasztott életében. Égető mondta, hogy beteg; a fölállás tényleg körülményesen ment neki; ha lehetett, olyankor támogatta föl magát, amikor Eszter nem nézett oda. De még mindig volt benne

valami különös erő, nem az izmaiban, csak teste szabásában, nem abban, amit mondott, hanem amit elhallgatott.

Égető egyszer megkérte, hogy elvihesse Józsikát s Esztert is a műtermébe. Egy kis parasztházban lakott, annak az udvari szobájára csináltatott egy nagyobb ablakot. Egy öreg parasztaskasszony főzött rá; azt is festegette a legszívesebben; szobaajtókba, öreg székekbe, eresz alá őt állította alakul. Az öregasszony is rákapott mellette az ecsethúzgálásra; az öreg büszkén mutogatta mázolásaiban az eredetiséget. Az élete nagy részét Münchenben, Párizsban, magyarországi művésztelepeken nyomorogta el; ott küzdött az irányokkal, de ami jó volt, azt már az első képén is tudta, s amióta itthon volt, nem is próbálkozott mással. A legjobb képeit nem adta el, azt tartotta: ő vigyáz a legjobban rájuk; ki rámában, ki összegöngyölgetve s a sarokba vágva: az egész élete ott volt a rendetlen parasztházban. Eszter az övékén kívül egyetlen képét sem ismerte, s most egy kicsit megdöbben tőle. Örjási ég alatt, amely összepörköli a kukoricát, egy rom tanya lapít. Döméék ilyenben várták huszonöt éve a gyilkost. A viharban magányos ló forog csapkodó farkkal és sörénnyel, a maga mozgásába belegabalyodva. Egy parasztház ajtájában öregasszony áll; mintha a földes, dunnyagőzös szobák sivársága jönne ki az ajtó elé, apró ravaszságokkal, az értelmetlen arcban. Eszter nem tudta, mit kéne mondani. Hisz látott ő modern képeket, „naturalistákat” is, amelyek olyanok, mint a megvetemedett bakancs, az ember mindjárt érti, hogy a nyomorúságról szólnak. Ez a sivárság azonban más volt. Olyan különös volt minden, hogy nem tudta, szabad-e egy festménynek ilyennek lennie. Szerencsére az öregember nem is várt dicséretet. Maga sem szólt semmit, egy-két vásznat göngyölgetett ki; hagyta, hogy Égető s az öregasszony magyarázzanak. Csak akkor nevette el magát, amikor Égető egy kis képet, egy búzaföldet mutatott Józsikának. - Nézd, milyen messzi látni ezen a tenyérnyi képen. Az öreg göcögött egyet: - Azt ne mondd, amit a csomorkányi paraszt, amikor Rudnaynak egy ilyen kis képét mutatták neki: „Kotormán ekkora vászonra háromszáz holdat ráfestett volna.”

Eszter, ha az apjához lement, s a vaskályha mellett ott találta ezt az őszborostás, májfoltos arcú öregembert, aki parasztfiúból lett, ki tudja, nagy vagy milyen művész, s most itt gubbaszt, s az apja föl-le járó alakjára függeszti a duzzadt héjak közt ülő szemét, rá gondolás nélkül is odaérezte mögé a birodalmat, amit vénasszony tanítványával a piszkos kis parasztházban őrizgetett. Vajon hogy nézheti ez az ő régi barátját (Égető osztálytársa volt a kollégiumban); vagy őt a fiaival? Ha besötétedett, rendesen nem gyújtottak ki, azt mondta, szereti a szemét pihentetni. De Eszter, ahogy az udvarból beszivárgó világnál ott ültek, sokszor magán érezte a tekintetét. Vajon mi lehetett ő a szemében? Egy idegen, karcsú árnyék, aki sehogy sem illik eltikkadt tájai, széles kalapú parasztjai közé. Vagy ott látja bennük is a láthatatlan szálat, mely birodalmába köti őket? Égetőt sosem festette le, de lehet-e, hogy míg a sivárságnak ezt a nagy országát megfestette, sose gondolt volna a pusztában délibábos barátjára? Ahogy a műterméből hazafelé jöttek, Égető elmondta, hogy Kotormán szeretett a képeinek magánhasználatra bolondos címeket adni. A ló képének például ez volt a címe, „bús magyar sors, önéletrajz”. Égető nem szerette a „bús magyar” szót. Ő csak magyar butasággal, hanyagsággal, nemtörődomséggel találkozott. Hogy egy külön bús magyar sors is volna, amely miatt mindennek így kell lenni, azt nem ismerte el. Kotormán nem mondott ellen neki. Fáradt volt rá! Csodálta barátjában ezt a jövőre függesztett szemet? Vagy ismerte jól az egész kórképet, s úgy nézte, mint egy öreg orvos, akiben, amit a betege mond, rögtön tünetté válik?

A másik öreg, akinek mindig megörült, ha a téglajárdán leballagni látta, az öreg Gyevi András volt, János gyermekkori barátjának az apja. Vele Eszter már leánykorában is találkozott. Az apjának az ő gorzsa gyümölcsösük volt a büszkesége; az öreg Gyevi az ő tanácsára ültette, s később is mindig megbeszélte vele, ha újhoz fogott. Égető a Gyeviék fiát úgy nézte, mint a maga lombozó tanítását. Eszterben meg is maradt a kép (leánykorában még őt is kivitte

hozzájuk): a szűzföldből kinőtt szép fiatal fák alatt a baromfiak ezre a gazban. A kertész tán megbotránkozott volna rajta; a fák alatt nem szabad gazt hagyni, a fák azonban bírták, s a néni baromfiái is meghíztak alattuk. A család is olyan volt, mint a kert. Amíg Eszter ott volt, innen is, onnan is, ólaktól, földről, vermek mellől elő-előkerült egy lány, menyecske, fiú, s az is mind Gyevi volt, éppolyan barátságos szemű, mint Jancsi barátja. Eszter is úgy gondolt erre a családra, mint akiknek sikerült az élet. Mi lett a Vígekből, Lázárokból, akiknek a sorsát ő nyomon követte? Ami a Tunyogiakból. Az öreg Gyevi azonban, mint a bibliai apa, ült az unokái közt, a százötven holdnyi mintagazdaságban, amely hat hold sziki szántóból s tíz hold legelőből nőtt ekkorára.

Mostanában sűrűbben járt be a „torony alá”, s egy-egy tárgyalás után Égetőhöz is beült, hogy együtt beszéljék meg a lépéseket. Eszter egyszer-kétszer tanúja volt ezeknek a tanácskozássoknak, s abból, amit hallott, kitalálta, milyen lehetett kettőjük viszonya egy életen át. Gyevi külsőre s gondolkozásra is közelebb állt nagytatához, mint Égetőhöz vagy a János-féle parasztokhoz. Szép nagy bajsza volt, be lehetett volna tenni a Tanyai Újságba „öreg gazdá”-nak. De a szeme az nem úgy járt, mint nagytatáé, abban éberség, számítás, gondolat volt. Égetőt még mindig úgy hallgatta, mint negyven évvel ezelőtt, amikor ő, a három elemít végzett paraszt tanácsért kezdett a nagyjövőjű ügyvédhez járogatni. De a pillantásában már akkor is ott lehetett a szűrő, úgy nézte, mint akinek ebből a sok szóból a neki valót kell kiválogatni. Akkor ez tán csak a felfigyelő szerzőöszön volt: itt valaki szórja az ötletet, tudást. Azóta a siker és a tapasztalat méltóságot vitt ebbe a fortély-elleső mohóságba. Eszter még egy kis részvétet is érzett az engedékenységeiben, mellyel az apját hallgatta - barátságuk alapja azonban az volt, ami régen: Gyevi a maga vagy a faluja javát próbálta kiszedni ebből a tékozlásból, Égető pedig rajta mérte, mi lehetett volna a városából, ha rája hallgat.

Amit hallott, még nagyobb tiszteletet gerjesztett Eszterben az öreg gazda iránt. Gyevi nemcsak magának s az övéinek szerzett; egy falut is csinált a pusztában. A csomorkányi tanyák egyetlen helyen csomósodtak össze faluvá, Gorzsán, s hogy ennek a falunak iskolái, orvosa, temploma, állomása, kirakója lett, azt mind ő talpalta ki. Az egyszeri zsidó mondása volt a jelmondata: Ha bolondot akarsz küldeni, menj magad. Most épp a közvilágításért folyt az ármánykodás. Villanya már volt a községének. Azt is ő vívta ki. A szomszéd város Csomorkányról kapta a villanyt, de drága volt, s fölmondta. A vezeték ott ment el nem messze Gorzsától, s már bontották le; ha elviszik, ki tudja, mikor hozzák ki. Neki kellett bevezettetni a villanyt a malmába, hogy az áramfogyasztást biztosítsa. De ez még mindig kevés volt, rábeszélte a szomszéd szanatóriumot, hogy az ő transzformátoráról vegye a villanyt. A villanyhajtás többbe került, mint a régi olajmotor, a gépeket is ő fizette, de a községnek volt már villanya. Most a közvilágítást akarta kierőszakolni. A mérnöki hivatal végre megcsinálta a költségvetést, akkorára, hogy a város hallani se akart róla. Az öreg falufundátor s Égető a lélektanhoz nyúltak. Hogy lehetne az urakat a torony alatt megpuhítani. Az urakról egy véleményük volt Égetőnek és Gyevinek is. De míg Égető az apostol fölháborodásával beszélt róluk, Gyevi annak a csendes ravaszságával, aki egyet-mást már kiszedett belőlük. Azt találták ki, hogy az egyik följebb néző fiatal mérnökkel (aki a főmérnökségre aspirált) új javaslatot kell készíttetni. Annak megmondták, hogy az ő nevéhez fog fűződni a gorzsai közvilágítás. Az csinált is egy új költségvetést; tizenkettő lett az előbbinek. Az ötlet az Égetőé volt, az ő magvetéséből pattant ki, de ha ő hajtja végre, Eszter érezte, belebukik. Az öreg Gyeviben azonban megvolt a kitartás, mérséklet; s róla mégiscsak tudták, hogy a határ negyede is ott van mögötte.

Megtörtént, hogy Kotormán Gyevit is ott találta a barátjánál. Ezen a télen elég sokat dolgozott, s ilyenkor nemcsak a szemet szerette a barátja mellett pihentetni, de azt a belső, furdalás nélküli bágyadtságot is jó a mások beszédinek zsongásában élvezgetni, amit a végzett

napi penzum hagy a művészfélében. Keveset szólt, de egy-egy kurta böffenésszerű kérdésével Gyeviből is elő tudta húzni a múltat, amikor a föltört pusztán egy öreg kőműves volt a tanító, a Csillagbörtönben megforgott pásztoremberék elhallgattak, ha a Ráday-bölcsőre került a szó, s az írástudatlan nagygazda még úgy számoltatta el a juhászait, hogy behajtotta a mezőről a barmot, s ha istálló, ól, udvar a kapuig teli lett velük, megvolt az állat, ami a kapun kívül maradt, az már az övék is lehetett. Égető elvben nem kedvelte az efféle emlékeztetéseket, de a két öregtől ő is átmelegedett, s mivel Gyevi sem volt beszédes, inkább a rövid, formás megjegyzéseket szerette, a végén mégiscsak őbelőle folyt legjobban a szó. Ilyenkor a fiúkat, különösen Lőrincét nehéz volt hazavinni, de Eszternek magának sem akaródzott a vacsorára gondolni. Olyan érdekes volt ebbe a messzi múltba élni, ahol ennek a három, annyira különböző sorsú embernek az élete egyszer csak összefonódott. Ez a múlt nagytatáékon át még az ő gyermekkorába is átderengett, azért olyan ismerős az is, amiről sohasem hallott. Ez a három ember tudja azt is, amit ő elfelejtett, s tán azt is, amit ő nem tud még. Úgy ülnek fölötté a gyermekei fölött, mint három férfipárka, nadrágban, borostásan, nemcsak a beszédjük beszél, de a hallgatásuk, a múltat őrző, öreg csontjaik is. Most már értette, mi volt Kotormán képén az ismerős s mégis megdöbbenő. Innen szólt, a lelke alapjaiból, s az remegett bele, ami azóta ráépült.

A tél vége felé Vig János is feltűnt a Kölcsey utcában. Ahogy tudakozódó hangját a kapualjból meghallotta (ennek is volt egy kis sopánkodás színe), összeszedte magát, hogy amikor a szárnyas üvegajtón belép, meghajolva kissé, mint akit alacsony ajtók figyelmeztettek a termetére, az a kandi gyermekkori multság egészen eltűnjön a szeméből. Eszter tudta, hogy Jánost nagy csapás érte az elmúlt esztendőben, s azon volt, hogy az arcán még részvétet se, csak tapintatot találjon. De maga a csapás is olyan volt, hogy bár Eszter azt hitte, őszintén szánja őt, amikor meglátta, legnagyobb szegényére mégiscsak ott érezte szemében a süldőlány mosolygását. Szegény János, tönkrement, a felesége is otthagya, gondolta a legnagyobb rokoni szeretettel, s közben úgy pislogott a képére, mintha azt méregette volna, hát ezzel képedtél el, szegény, de szerettem volna látni, amikor az üres szobák után az üres ólakat is végigjártad. Alig merte megkérdezni tőle, hogy hogy vagy, mert hát hogy is lehet, akivel az történik, ami Jánossal. Az ember úgyis benn ül a gondban, a csibe nem kell senkinek, a minisztérium negyvenezer naposcsibét hagy a nyakán, a drága gépek meg kéri a kamatot, s amíg ő üzlet után lohol, otthon is beüt az árulás. De hát, szegény János, hogy is nem vette észre, hogy a felesége lopja a közöst. Egy birtokocskát vett belőle, s amíg ő oda volt, az egész baromfiállományát áttelepítette rája. A tyúkással eszeltek ki, egy elbocsátott katonatiszttel, így előzték meg a maguk részéről a világválságot. Jánoson azonban nem látszott semmi bánat, inkább elevenség; a bátyját kérdezte, fontos beszéde van vele. Eszter azt gondolta, a pöriben kéri a tanácsát, hallotta, hogy az asszonnyal pörösködnek. A lázas toporgást is ennek tulajdonította. Lekísérte, s ott is hagyta, hogy kipanaszkodhassa magát. De este, amikor a vacsorát az apjának levitte, az is égő homlokkal járt le-föl a szobában. Egypár mondat után kiderült, hogy János nem a pöre miatt járt nála. Parasztpártot akar alapítani.

Ettől fogva az új párt volt a kisházban a beszédtema. Jánosnak így védekezett az önérzete (s tán a számvetése is): még nagyobb vállalatba fogott. Öt-hat éve csak utazott, mindenfelé voltak ismerősei; a csibepiac jó iskola volt a pártszervezésre. Égető is elismerte, hogy a pillanat nem rossz. Ha valaki komolyan hozzálát, csinálhat valamit; ez a mozdulatlanság nálunk nem tarthat már tovább. A világválság nemsokára Magyarországra is betör, s a gazdákat a búzáarak figyelmeztetik majd a szervezetlenségükre. Az valószínű, hogy a párt egyelőre piciny töredékpárt lesz. De ha a kisparaszttság megérzi, hogy az ő érdekét védi, máról holnapra földagadhat. János már francia követségi emberekkel is beszélt. A franciák is azt szeretnék, ha Magyarországból demokrata parasztállam lenne. Egy ilyen állam a román meg a szerb

parasztokkal is megértetné magát. Égető elmondta Jánosnak, hogy Kossuth Bulgáriát, Szerbiát, Romániát és Magyarországot egy államszövetségbe akarta egyesíteni. János ettől fogva úgy beszélt a Duna-konföderációról, mint bajaink nagy orvosságáról. Eszter az apját figyelte: megható volt, hogy ő hogy beszélt János terveiről. A józant és kiábrándultat igyekezett adni. Jánosnak mindig eleven volt a képzelete; ő nem szegi kedvét; kellene az ilyen emberek, akik egy kis huzatot visznek ebbe a széltelen városba. Neki azonban megvannak a tapasztalatai, ő már csak a fákban meg a gyerekekben tud bízni, legtöbb, amit Jánosért tehet, hogy egyre-másra figyelmezteti. Úgy beszélt, mint egy bölcs, aki megismerte az embereket. A tevés-vevése, a kigyulladt homloka azonban mást mondott; Eszter látta, hogy az egész múltja mozgásban van. A városi könyvtárból kihozatta Kossuth Iratait, s tej-reggelije már a Tanyai Újság kötetei közt találta. Eszternek is elolvasta egy-egy régi cikkét, amit János számára keresett ki. S nemcsak a régi gondolatait, a régi ismerőseit is összeszedte neki. Bojtárt mind többször kellett a konyhaasztal alá visszaparancsolni; az udvar kőjárdáján egyre több idegen csizma kopogott végig a kisház felé.

Egy alkalommal Eszter is tanúja volt egy ilyen tanácskozásnak. A lenti csengő drótja aznap is állandóan rángásban volt; az udvari folyosó végéből föl-le járó alakok árnyképét lehetett látni a levont roló mögött. Eszter a vasárnapi lepényt sütötte a konyhán, s azt hitte, a fiúk ottbenn vannak. Ahogy a tálat beviszi, látja, hogy a kislány egyedül rajzolgat a babájának; a fiúk lenn lábatlankodnak a nagyapjuknál. Rögtön ment, hogy valahogy kiintse őket. A kisház nyitva, ott állt a konyhácskában, de senki sem vette észre. Várta, amíg benn elállt a János lelkes, sopánkodó szava, s mindenki egyszerre kezd beszélni. Az egymás fölé kerekedő férfihangokon ilyenkor megérezni, hogy csúcspontján van-e az izgalom, mindenki a másik hangján át tör fölfelé, hogy a maga szavát tűzze a vita tetejébe, vagy épp szétbomlott a beszéd, elunták az áriát, s mindenki a szomszédjának magyaráz valamit. Akárhogy is, alkalmas pillanat, hogy az ajtón rést nyisson az ember s a gyerekeket kikummogja. De a fiúkban nem nagy hajlandóság volt az anyjuk észrevevéseire. Lőrincke az öreg Gyevi térdének dülve állt, s olyan közlőre, nézte a nagy bajsát s a száját alatta, mintha onnan aranyok potyognának. Józsika a könyvvállvány mellé húzódott, s onnan figyelte, ahogy a nagyapját szokta, a férfiakat. Helyettük János fordult meg az ajtónyitásra. - Mért viszed el őket? - mondta, amikor Eszter jeleiből megértette, hogy mit akar. - Egyszer tán még büszkék lesznek rá, hogy itt voltak ennél az alkalomnál. A többiek is ráhagyták, hogy nem aggatnak semmit. Végül is Eszternek kellett odaülni közéjük.

A szokott társaságon kívül még négy-öt gazdaember ült a kis szobában. Eszter csak a fiatal Gyevit ismerte közülük, az is meglett ember volt már, széles izomzatában egy kis zsír is mutatkozott, a szeme azonban most is elevenen és barátságosan állt meg az emberen, mintha azt mondaná: mi már ismerjük egymást. Kotormán a szokott helyén ült a vaskályha mellett; nyilván a képet nézte a jelenetben. Ahogy a helyére került, Eszter körül a zsidóság elült, s János megint a maga embere felé fordult. Ez a gazda most volt itt először, s később is ért ide a többiekhez, úgyhogy neki mindent újra el kellett magyarázni. János épp a franciáknál tartott. A francia követ anyagi támogatást is kilátásba helyezett. A nyugati hatalmaknak nagy érdekük, hogy itt Kelet-Európában egy erős paraszttömb jöjjön létre. Ez az, amit Kossuth is akart, de a mi uraink Kossuthot is ellopták a néptől. Addig énekeltük, hogy esik eső kalapjára, hogy már csak a kalap maradt meg, s az eszmék kiáztak alóla.

A későnőtt merev, fehér pillákkal nézte Jánost, s az arcán nagy figyelem és iparkodás volt, a kiszólitott diák igyekezete egy naptól megdolgozott férfiarcon. A lecke csodálatos volt - nyugati hatalmak, konföderáció, paraszttömb -, nem is értette egészen, hogyan tartozik rája, de Gyeviék hívták ide (az ő felesük volt egykor), nem akarta, hogy kisember léte szegényt valljanak vele. - Az, értem - mondta, amikor János meg-megállt, hogy ő is szóljon valamit. -

Én legalább így gondolom - mondta János, miután mindent előadott. - Szóljanak maguk is - fordult a többi gazda felé -, ha nem így gondolják. Az újdonsült most már kissé jobban ráereszkedhetett a székére, s az arcán is lazíthatott; most már nemcsak az ő értelmessége volt próbán. - Hát nagyon igaz mind - szólalt meg hátulról az egyik gazda, a legigénytelenebb képű, akit szakálltalan álla s mélyen ülő, kis szeme után inkább péknek gondolt volna az ember, ha más ruha van rajta. - Hanem a Nagy Gáborral nehezen fog menni. A franciákból meg a Duna-konföderációból ő azt vonta le, hogy Nagy Gábort, a mostani képviselőt ki kéne ütni a képviselőségből. - De az ám - szólalt meg egy nagy, hosszú fejű, sasorrú ember. - Már nagyon megszokták a népek.

Erre mind megmozdultak s beszélni kezdtek. Ők is megkönnyebbültek, hogy János előadásaiból visszajutottak a való helyzethez. János Égetőre nézett, hogy az szól-e valamit. De Égető, ha a volt szerkesztőjéről volt szó, befelhősödött s hallgatásba merült. - Hát hisz épp erről kell meggyőznünk az embereket - mondta János. - Hogy nem az a legjobb, amit ők megszoktak. - Mert tetszik tudni - fordult Eszter felé az egyik gazda -, ez a Nagy Gábor igencsak ért a népek nyelvén, meg ismer is a határban mindenkit. Ha egy asszony bejön Orosháza alól a piacra, ő mindjárt tudja a nevét, kikéri a gyerekei felől, s annak aztán nem is kell több annál. - Az igaz, hogy mindig ügyesen tudta alkalmazni magát - sietett a fiatal Gyevi János segítségére. - A háború végén, emlékeznek, piros nyakkendőt hordott, kinn lobogott kívül a kabáton: aztán meg, hogy kiscsaj lett belőle, egyszer csak csizmában jött ki az olvasókörből is. - Most már megint nemigen van csizmában - nevette el magát valaki a gazdák közül. - De amondó vagyok, a legszívesebben ott lenne az a Bethlen-pártban - nézett az urakra a szakálltalan. - Amikor Nagyatádit eltették, majdnem be is lépett - mondta az öreg Gyevi. - De még időben észbe kapott. - Hiába, mi mégiscsak ellenzéki város vagyunk. Azt nem merte kirúgni maga alól. - Na látják, így ismerik - mondta János -, mégis húsz éve viselik. - A többi sem különb, mondják ki - szólalt meg Égető Józsika mellől a homályból. - Az egyik úr olyan, mint a másik, ez a tapasztalat. A pusztaiak összenéztek. - Hát olyanformán - mondta az egyik. Ezt is ismerték ők már, hogy az egyik úr ilyesformán beszél a többi úrról.

Attól, hogy Nagy Gábort szétszedték, az egész társaság megélénkült. Sorra jött a többi városi hivatal. Mindenkinek volt története róla, hogy gazdálkodnak a torony alatt. Az öreg Gyevi elmondta, hogy fogtak hozzá a takarékosághoz. Gorzsán a tanítók írták havi húsz forintért a passzust meg az anyakönyvet. Ezt is csak hogy a pusztaiaknak ne kelljen harminc kilométereket utazniuk. A szanálást ezen a húsz forinton kezdték; a halottak négy-öt napot is temetetlenül feküdtek odakinn. Az egyik gazda a háború alatti szalmarekvirálásokat hozta elő; János a téglakövezet elmondásával kedveskedett a nagybátyjának. Még Kotormán is megszólalt a sarokban; vele ingyen akarták megfestetni - mert fiatal korában egy vékony kis ösztöndíjat kapott - a lelépő főügyészt. A társaság felbomlott, az agyakat elbontotta az emlék, a sérelem s a múlt mint gőz és zaj szállt föl a kis szobában. Eszter az apját nézte: az nem szólt egy szót sem, csak ide-oda járt a könyvvállvány előtt, ahol a teleült székek közt egy piciny út maradt a járkálásra. Belőle csak a kigyúlt bőrén s nyugtalan járkálásán párologtak az emlékek. Csak a két fiú állt mozdulatlan a zajban; Lörincse a kábulattól bepárállt szemmel, még közelebb bújva Gyevi nagy melléhez, s fehér bajuszához, Józsika külön, maga, egy kis tudós hideg kíváncsiságával, aki nagy, fölzajdult élőlények közé került, s ki szeretné találni, mi hát a bajuk.

Eszter ott ült köztük; időnként hozzá is odafordult egy-egy fölízgult ember, akinek épp nem akadt hallgatója, s ő nyugodt, figyelmes arccal próbált a rendezetlen mondataikban eligazodni. De közben Szeghátra, az ott megismert urakra, Cikélire, az őszhajú, bélelt bundás főispánra gondolt. Milyen szép, szálás ember volt az; a szolgálat, a parancsolás, a percről percre folyó mérlegelés, a felelősség kiszámíthatósága hogy belevette magát a mozdulataiba, a hűvös,

keményen udvarias szavaiba. Azok az emberek átmentek a hatalom iskoláján. Kádár csak egy belgyógyász főorvos volt, de ha a strandon félmeztelenül odajött trécselni hozzá, még annak az udvarlásán is pontosan le lehetett mérni, hogy mondja a kérem Jánost az altisztjének, a kollégaurat a cselédkönyves orvosnak, a nagyságos asszonyt a különszobás betegének. Azok benn ültek az élet birtokában, kicsi, végrehajtott feladatok fegyelme volt rajtuk; akármilyen feladat volt is, s akármit is kellett odaadniuk a lelkükből közben. Ez a kis Kölcsey utcai társaság mire mehet azokkal szemben? Eszter nem gondolkozott soha politikán, de azt érezte, hogy a János eszméi túlságosan messziek, ez az emberszólás meg, amibe utána lebuktak, túlságosan közeli ahhoz, hogy tehetetlen fortyogásnál több legyen belőle. S mégis, ezt határozottan érezte, szívesebben ült köztük, mint azok közt. Tán épp azért, mert a hatalom nem vette munkába őket, több maradt a természet bennük; mindenikük egy egész erdő, szomorú, rendezetlen, de emberséget lehelő. Amióta Szeghátról eljött, most volt először az az érzése, hogy hazajött. Nemcsak úgy haza, hogy a szülőföldjére. Van egy nagyobb, melegebb hazája az embernek, az, ami ezeken a felhevült embereken át gőzölt föl; egy meleg, alakatlan világ, a kitagadottaké. A szájalom édes melegséggel ment szét a testébe, mintha a nővéri érzést az itt lármázókon át még sok hasonló ismeretlen emberre kiterjesztette volna.

Amióta maga megint otthont talált a Kölcsey utcai házban, Eszter azon volt, hogy Józsit is bevonja az ő csendes kis köztársaságukba. Egy évvel azután, hogy Szeghátot otthagya, Józsit még jobban ellepte a búskomorság, mint eljövételük előtt. A helyzet végre rendeződött. A Rákóczi úti társ (akin a magas vételár sem segített) az egyik pesti útja alatt leugrott az emeletről. Az özvegy egy katonatisztnek adta el a maga üzletfelét. Így Józsi, végre, maga patikuskodhatott; Wiesmayerné közbelépésére a sógorával is megegyeztek végre: Antal három év alatt kifizeti neki az üzletrészt. A részlet alig volt több, mint aminek a jövedelemnek kellett volna lenni, de ez is jobb volt, mint a ráfizetések kimutatása. Józsi azonban nem olyan volt, mint Eszter, hogy a tiszta helyzetek megnyugtatták. Az izgalmak eddig elfedték előle, hogy milyen verembe ejtette magát, most azonban a dekortumok főzése közben volt ideje gondolkozni rajta. A kétsegédes sarokpatika helyett volt egy fél patikája a Rákóczi úton és egy gyakornoka. A szeghádi nagyház annyi, mintha nem is lett volna; ami el nem ment adóba, a lakó számolta el renoválásba. Ő, aki korszerű építéseket és vállalatokat vezetett, szappanokat kotyvasztott s tyúkport osztott kis papírzacskókba, hogy a patika forgalmát följavítsa. A veszekedés a társakkal valamelyest elfoglalkoztatta, most azonban erőt vett rajta az élet sivársága. Ha otthon volt, a költség miatt dohogott; sok volt a háztartás-pénz, a gyerekeknek sok kellett ruhára („egy fél patika nem bírja azt”); a legszívesebben a technikai könyvecskéi s a színes filmjei közt babrált a maga szobájában. Ha vacsorakor bekopogtattak érte, nemegyszer megtörtént, hogy alva találták egy kis technikai könyvvvel a hasán.

Eszter szerette őt. Amióta az apja barátai közt élt: a szájalom és szeretet még jobban összekeveredett benne, s Józsi sem tudott egy kis megindulás nélkül tekinteni. Az igaz, hogy sosem szerette úgy, ahogy könyvekben olvasni. De ami testi emléke volt a szerelemtől, az mind ehhez a bumfordi emberhez húzta. Az ő tarkóját veregette meg úgy, hogy tudta: a következő percben ott érzi majd melle árkában a szuszogását. S ha a derekában néha még most is nyújtózások feszengtek, s a karja a nyaka mögé kíváncozott: azt a furcsa mozdulatot, amiből nem tudni, ásítás lesz-e vagy ölelés, csak az ura előtt tudná elvégezni. Azt szerette volna, ha ő sem érzi magát olyan szerencsétlennek közöttük. Józsi úgy tett, mintha féltékeny volna a gyermekeire: ő nem is látja a fiait, folyton a nagyapjuknál ülnek. Olyanformán duzzogott, mint akinek elfoglalták a helyét a családban. Eszter azonban tudta, hogy Józsinak még ez a duzzogás is nagyobb gyönyörűséget okoz, mint ha a gyerekekkel foglalkozna. Tán nem is kapott rá másért, csak hogy a rosszkedvét rávigye valamire, vagy hogy mentse magát a

fiúk elhanyagolásáért. Mégis bántotta; hisz mindegy, hogy valóságos sérelem vagy csinált; csak kijebbn tolódik vele a családjából. Azt szerette volna, ha az apja és az ura összebarátkoznak, akkor mindjárt nincs kitudott s bitorló. Hisz Józsi olyan sokban hasonlít apuskához; nem szebb volna, ha patikazárás után ő is beülne a kisházba, s apuska a vejének mondaná el, milyen különös kérdéseket tesz fel az unokája.

Eszter tudta, hogy Égető nem nagyon kedveli a vejét. Józsi még nagytata halálakor rontotta el vele a dolgát. Égető akkor egyik napról a másikra visszahúzódott a vagyon-gondnokságtól. De ő legalább nem kisebbítette Eszter előtt az urát. Eszter előbb őt próbálta az ura iránt megnyerni. Február végén már volt egy-két szebb nap, s ők kinn tanácskoztak ketten a kert nap-sütésében, hogy hova mit kéne ültetni. - Én már egészen megbarátkoztam ezzel a kis házzal - mondta Eszter az artézi kút sárgán csillogó csapjánál megállva. - Szeghát után egy kicsit furesa volt, de most már mintha itt születtem volna. Csak az bánt, hogy Józsi olyan rossz-kedvű mostanában. Olyan sokat várt ettől az átköltözéstől, s most látom, nem találja a helyét. - Attól félek, ő nem is fogja soha - jegyezte meg Égető óvatosan. - De ez olyan szomorú - nézte Eszter a szivárgó vizet. - Én úgy sajnálom érte. - Tán nem is olyan szomorú - mondta Égető, s a hangjában egy kis habozás érzett. Látszott, hogy megvolt a vejéről a kikívánckozó véleménye, s a kimondásával járó értelmi örömet a tapintat csak nehezen tudja türtőztetni. - Teneked szomorú, mert te nem tudsz hely nélkül élni. De akinek nincs szüksége helyre, annak az a természetes, hogy nem találja a helyét. Ez egyfajta lelki fogyatékoság - tette hozzá újabb habozás után, mely a bírálattal járó kéj győzelméhez kellett.

Eszter meglepetve nézett az apjára. Nem is gondolta, hogy ilyen jól megfigyelte a vejét. Abban, amit mondott, kétségkívül nagyon sok igaz volt. Józsi megépítette a szeghádi házat; minden úgy volt benne, ahogy ő akarta, s amikor megvolt, abban is csak úgy lakott, mint egy szállodában. Józsi nem olyan, mint ő; nem nő úgy össze a csigaházával. Ő, igen, a férfiak jól meg tudják fogalmazni egymás gyengéjét. Ő tíz éve él az urával, de nem tudta volna így megmondani. Abban, ahogy kimondja, mégis van valami kegyetlenség. Hiszen, ha így nézzük egymást, apuskára is el lehetne ezt mondani. Az igaz, hogy ő jobban megszeret egy-egy helyet, a gyümölcsöst vagy ezt a kisházat is, de alapjában véve neki sem a hely a fontos: az a fontos, amit bizonyítani akar vele. - Én azt hiszem, az ő baja az, hogy nem lett gépészmérnök - mondta egy kis habozás után, mert benne meg a félelem küzdött, hogy még többet hall, a hirtelen vággal, hogy többet halljon az uráról. - Ha ő gépekkel foglalkozhat, biztosan boldogabb lesz. Most azért ilyen nyugtalan, mert nem tudja foglalkoztatni a tehetségét... A tehetség szóra Égetőn egy kis gúnyos világosság villant át, s utána az igazság ismerős keménysége ült ki az arcára: - Az, hogy valaki szeret gépekkel babrálni, még nem jelenti azt, hogy mérnökzseni. Én ismertem egypár ilyen embert. Ez is inkább lelki fogyatékoság, mint tehetség. Éppúgy, mint hogy a helyüket nem találják. Azért rakják össze meg szedik széjjel a gépeket, mert bonyolultabb dolgok közt elveszítik a biztonságukat. A gép voltaképp igen egyszerű dolog. Ami lélek: egy nő, a gyerek, a társadalom sokkal bonyolultabb. De az emberek azt hiszik, a gép a bonyolult, így duplán jól járnak. Nemcsak a maguk korlátoltságát leplezik el, de közben még egy kis nimbuszt is szereznek maguknak. Nem kell mást tenniük, csak néhány technikai szót mondogatni, s felsőbbrendű lényeknek érezhetik magukat, akik tudják, mi viszi előbb a világot.

Ebben még több igazság volt, de még több kegyetlenség és igazságtalanság is. Hát ilyen a férfiak igazsága? - gondolta Eszter. S ez a hirtelen gyanú, úgy érezte, sok mindent megmagyaráz. Olyan tökéletesen metsz; az ember nem is tud hol belekötni, s mégis igazságtalanság van benne, a gyöngédség ezt azonnal észreveszi. Márpedig a gyöngédség is valami igazságot tart számon, mélyebbet, mint a kritika. - De hisz apuska is szerette mindig a gépeket... Emlékszem, még a bölcsőket is villanymotorral akarta hajtani - tette hozzá, belepirulva. Maga

se tudta, hogy jött a szájára ez a villanymotor. Arra akarta figyelmeztetni az apját, hogy olyan borotvával, amilyennel ő boncolja Józsi, őt magát is meg lehetne vágni. De neki nehezebben ment a kegyetlenség; amikor kimondta, csupa láng volt, mintha megütötte volna az apját. Égető azonban nem bántódott meg; csak az a kegyetlen fényesség lett erősebb a megfeszült arc körül. - És most is akarnám - vágta ki elszántan. - Nagyon jó példát hoztál föl: ez az, ami egy ilyen technomániákusnak sosem jutna az eszébe. Én szeretem a gépet, de csak mint az ember háziállatját. A motort nem azért, mert mágnes meg tekercs van benne, amiket az én eszem is fel bír fogni. A vízért, amit fölhajt, a virágágyért, amely felocsúdik, a kertészért, aki megkímélődik. Az anyáért is, aki ezer vagy tízezer karmozdulatát megspórolja. Ha egy néger betanít egy majmot, hogy a kölykét ringassa, meghatottan mosolygunk rajta. Mért nevetséges, ha én egy dinamót tanítok meg rája? Én a gépet mindig az élet felől néztem. Aki azonban azt sem tudja, mi az élet, csak azt, hogy a gép mi, az vadállatként bocsátja rá az emberre. Manapság sok ilyen gépidióta van - tette hozzá, s elboruló homlokán jól látszott, mint gomolyog föl új hullámban a gondolat. Ami önérzete pillanatnyi sebéből folyt, azzal már végzett, már csak az emberiség volt előtte. - A gép vonzza a szellemi és az erkölcsi gyöngéket. Amikor az emberiség észreveszi magát, örökre ott lehet a nyakán. El sem lehet képzelni, milyen pusztítást vihetnek végbe még ezek a martalócok.

De ha Égetőnek ilyesmik jutottak a vejről eszébe; Józsi még türelmetlenebb volt öiránta. Égető csak akkor mondott ilyet, ha egy vigyázatlan szó előcsalta őt apai tartózkodásából, s arra a hideg vívóplansra került, amelyen Józsi is csak egy gondolat, az övét szorongató. Itt Égető olyan volt, mint a kard; éles és kegyetlen, különben ő is helyeselte, ha egy asszony a gyöngéivel együtt védi az urát. Ez után a kitörése után Eszter még egy kis lelkifurdalást is érzett rajta: fölhozta Józsinak a gépárjegyzéket, tanácsot kért, melyik öntözőgépet vegye meg a kertészetébe, s utána mint fontos dolgot mondta el Eszternek is a véleményét. Megbánta, látszott, hogy a lánya sorsát még nehezebbé tette, s visszacsínálta volna, amit a bírálata rombolhatott benne. Józsi azonban nem törődött vele, hogy a lánya előtt beszél. Szerinte úgyis Égető volt az Isten a felesége szemében. Eszternek csak az használna, ha az apjából kiábrándulna egy kicsit, de ez úgyis lehetetlen. Annak a kíméletlenségével vagdalt, aki érzi, hogy úgyis csak magának árt vele.

János pártalapítása jó alkalom volt a zsörtölődésre. Józsinak, aki a nap nagy részét a patikában töltötte, csak az esti járás-kelések tűntek föl. - Miféle emberek járnak itt ki-be? - kérdezte patikából jövet, mert már megint együtt jött Jánosék egy kertesével. - Apuskához járnak. - Ilyen sokan? Mindennap látok három-négyet. Eszter nem akart titkolózni. - Jánosnak van valami terve - mondta csendesén. - Pártot akar alapítani. - Pártot? - fordult vissza Józsi a fogastól, melyre lódenkabátját készült akasztani (a zseblámpa, amit a kapualjban használt, még ott volt égve a kezében). - Miféle pártot? - Én nem tudom. Azt hiszem, parasztpártot - mondta Eszter lassan, mert előre látta, hogy az ura a paraszt szótól megbokrosodik. Józsi vékonyra nyírt bajusza s nagy ajka csakugyan rögtön mozgásba jött. Elnyílt száján az a fölényes mulatság fénylett föl, amellyel régebben szokta az emberi ostobaság ötleteit tudomásul venni; melléből azonban azok a kis keserű kuncogások lökődtek hozzá, amelyekkel újabban fogadta a mások próbálkozásait. - Paraztpártot? Azt hittem, csak a tyúkjaikat vitte el a felesége; de úgy látszik, az esze is nála maradt. S persze, apuskát is begyullasztotta. Együtt főzik a programbeszédet.

- Én úgy látom, szép dolgot akarnak - jegyezte meg Eszter csendesén. - Ó, hisz maga mindent szépnak tart, amit János meg apuka kifőz. A családja mindig tökéletes volt. Ha az én dolgaim iránt is olyan fogékony lett volna, most másképpen állnánk. Eszter úgy tett, mintha Józsi ezt nem mondta, csak gondolta volna; ezzel mutatta ki, hogy el van szánva ő is a véleménye kimondására. - Azt mondják, hogy a sok kisembert nincs aki védelmezze. Ők tartják a sok

tisztviselőt, s közben senki sem törődik vele, hogy mire mennek ott kinn. - Lám, milyen jól tudja, mindjárt a sziknél meg a vadvizeknél fog tartani - gúnyolódott Józsi. - Tán kortesnek is föl fogják léptetni. S tegyük föl, hogy győznek; mondja, mit kezdenek? A parasztpártjukkal? Fölszántják Budapestet? A patikusoknak is csizmában meg mándliban kell járni? A városháza kivonul krumplit kapálni? Ha adna arra, amit iksszer bebizonyítottam magának, tudná, hogy parasztot ma már csak múzeumban szabadna mutogatni. Nézze meg: az amerikai farmerek egy kicsit magasabb színvonalon állnak, mint a mi parasztocskáink, s mégse bírják a versenyt, sorra beadják a kulcsot. Ezt magyarázza meg a nagy közgazdászoknak meg azoknak a szerencsétlen parasztoknak. De persze, a nagy közgazda akkor boldog, ha hallgatót talál, s van, aki eltátja a száját az ábrándozásán.

Hangja megbicsaklott a gyönyörteli keserűségtől; szinte kéj volt neki, hogy Eszter előtt az apját gúnyolhatja. Eszter fájdalmasan nézett rá: úgy érezte, ez öneki szólt; őt volt ilyen megkönnyebbedés az apjában megbántani. S ha egyszer rákapott, ezek a kitörések, hála János pártjának, mindennaposak lettek. - Hallom, megint apostoljárás volt - nézett a belépő Eszterre, a rádió gombjával a kövér ujjai közt. Ez volt az esti szórakozása: a rádiót csavargatni. Nem hallgatott meg semmit rajta, de örült, ha egy állomást, ami másnak nem jött be, ő be tudott fogni. - Igen? - nézett rá Eszter. - Én nem is tudom. Kitől hallotta?... De Józsi nem akarta megmondani, hogy Lőrincét vallatta ki, s nem válaszolt Eszter kérdésére. - Ha így megy, egész nevezetessé teszik a házunkat - mondta válasz helyett. - Mért? Nem csinálnak semmit, amit szégyellni kellene. - Az nem biztos. Az egyáltalán nem biztos. Egy nap majd azt olvashatom a Reggeli Újságban, hogy kommunista szervezkedést lepleztek le a Kölcsey utcában. - Ezek mind gazdaemberek - mondta Eszter nyugodtan. - Ezek nem csinálnak semmi törvénytelen. - Csak szidják a társadalmat. Az a legkönnyebb, a társadalmat szidni. Apuska is azt hiszi, ő mindent nagyszerűen gondolt ki, csak hát a társadalom, az nem tudta őt felfogni. Arra nem is gondolnak az apostolok, hogy tán ők fogtak hozzá rosszul a dologhoz. Apuska minden második évben belebukott valamibe. De attól, tudom, ő nem lett kisebb ember a maga szemében. Mert a konzekvencia nem az, hogy én, Égető Lőrinc nem való vagyok apostolnak, s hogy a világot most már egyáltalán nem próféták, hanem termelési feltételek igazgatják. Nem, ő mindebből csak azt látja, hogy a társadalom még mindig nem érett meg énám. Attól, hogy az egész világ neveti őt, csak a töviskoszorú lesz gyönyörűbb a fején.

Józsinak ezen az ékesszólásán Eszter még jobban elhült, mint Égetőén. Mintha csak az apósát akarta volna megcáfolni, hogy meg tud ő egy gépnél nagyobb dolgot is érteni. Nem, apuska téved, olyan együgyű ember nincs, aki egy másinak a lelkét, ha gyűlöli vagy irigyl, szét ne tudná szedni. De mit gyűlöl Józsi apuskában? Csak azt, hogy a kudarcok nem tudták megtörni, benne nincs ott az a tompa gyanú maga iránt, amely Józsit egyre zárkózottabbá tette? De hát mi dolog is ez, hogy épp Józsi hányja föl másnak a kudarcait? Ilyen éleslátás és vakság a szenvedély? - Én nem ítélnék el senkit azért, mert valami nem sikerült neki - mondta figyelmeztetőül. Azt hitte, erre Józsi is megtorpan kicsit, s eszébe jutnak a maga dolgai. Józsiban azonban annyi belátás sem volt, mint Égetőben. Azt sem vette észre, hogy ez az intés neki szólt, az ő kudarcainak. Tán nem is tudta, hogy kudarcai vannak. Azokat *érezte* csak, *tudni* csak a mentségeket tudta. - Amikor kiment a gyümölcsösébe - folytatta Józsi -, azt gondolta az ember, öregkorára rájött végre, hogy benne a hiba. Ez volt még a legolcsóbb szanatórium a betegségének. Ez a János azonban újra megbolondítja. A végén mindnyájunkat bajba fog keverni. Úgy beszélt, mint aki gyámja lehetne apósának. Amíg a patikában a desztilláló készülék csöpögését várta, készült ezekre a kifakadásokra. Az, hogy az ő házában van egy másik ember, s az valami vállalatban fő, egyre jobban fölzigatta. Eszternek az volt a benyomása, hogy azt az átforrósodást irigyl tőle, amit a maga tervei idejéből olyan kitűnően ismert. Azt szerette volna bebizonyítani, hogy az apósának nem jár ez, nem úgy, mint neki, s

ha mégis nagy léptekkel járt le-föl a picurka verandán, akkor az valami elmebaj, amelyet éppúgy le lehet leplezni, mint a fürdőszobában az öreg szivattyú üres szívását. - A Szentlélek megint működik ott lenn - mondta Eszternek, aki a konyhából bejövet észre sem vette, hogy ott áll a sötét verandán, szinte az ablaknak lapítva az orrát. Ott lenn, Égetőnél föl-le jártak a roló mögött az árnyékok, s ő úgy leste őket innen, mint egy vad a tűznél handabandázókat. - Elképzelik, milyennek kellene lenni a világnak - mondta, amikor Eszter is odaállt melléje. Úgy állt ott, hogy mellé kellett állni; érezni: mit láthat odalenn. - Büszkéek, hogy el tudják képzelni. Ettől lesz legkönnyebben nagy ember az ember. Elképzeli, hogy kéne az adót fizetni, a parlamentet összeállítani, a sziken rizst termesztetni. S azt várja, hogy a többi ember hasra essék. Jé, jé, Égető Lőrinc, te el tudod képzelni; bezzeg a mi fejünk oda van kötve ahhoz, ami van... Nem látják szegények, hogy a képzelet a legolcsóbb árucikk. Én azt mondanám az ilyen nagyképzeletű embernek: Te el tudod képzelni, milyennek kéne a világnak lenni? Próbálj elképzelni egy kézivarrógépet, amellyel naponta egy lepedővel többet tudsz beszegni. - Apuska nemcsak elképzelte, ő meg is csinált sok mindent - szólalt meg az igazság Eszterben, noha tudta, hogy csak olajat önt a tűzre. - Látjuk: itt van minden az udvaron: a tarhonyagyár, a kerékgyártó szövetkezet meg amikről maga nem is beszélt nekem. - A maga strandfürdője is itt van, Józsi... A sötétben is érzett, mint fut át a másik testén a meghökkenés. De ez csak egy percig tartott. Aztán Józsi lassan a felesége felé fordult. Eddig, ha vele beszélt is, a lenti ablakokat nézte. Most azonban az arca helyén a homály oldalt fordult. - Ez maga - mondta csendes gyűlölettel. - Azért vettem el, hogy legyen valaki, aki a nap minden órájában ezt érezteti. De vegye tudomásul, hogy én azért nem tartom bolondnak magam. Amit csináltam, mindig nagyon racionális volt. És sikerült is, érti? S ha nem sikerült, annak is csak maga az oka...

Az összehangolásból, Eszter belátta már, szétugrasztás lett. Próbálkozásának csak annyi eredménye lett, hogy fölhívta egymásra a figyelmüket. Abból, amit Eszter akart, ők csak azt látták, hogy Eszter valami magasztalnivalót talál a másikban. Ez mind a kettőjüket türelmetlenné tette, hisz mindenikük végtelen magasban érezte magát a másik fölött. Ha csendesen tréfál velük a másik gyengéin, támadhatott volna köztük leereszkedő rokonszenv, de az, hogy egymás erényeire emlékeztette, fölingerelte őket egymás ellen. Égető ezt az ingerültséget (mely benne most is fagyos megvetésként jelentkezett) az apához és az öreghez illő béketűréssel leplezte. Józsi számára azonban olyasmi volt, mint tubákolónak a dohány; a leskelődés, bosszankodás, a másik bosszantása egy kis elevenséget vitt az életébe. A szerencse még az volt, hogy egy idő óta a patikába vitette be az ebédjét, s így Eszternek csak a vasárnapi forgácsfánk fölött kellett tűkön ülnie, hogy nem hozza-e ki a sodrából az apját. A bosszantásra a tavasz nagyszerű alkalmat hozott. Húsvétját, épp virágvasárnapon, Égető szobájában feltört a víz. Kinn a határban is víztükrök fölött reszketett megint a fény; arra azonban senki sem gondolt, hogy a deszkapadlót is földobhatja a talajvíz, s apuskának egy reggel téglákon kell a házából kiugrálnia. Józsi ez a katasztrófa valósággal megvidámította. Eszter rég nem látta a kövér állát olyan jóízűen hüppögni, mint amikor a fiúk azon a vasárnap reggel azzal törtek be a szobácskája (ahol ő az ágya szélén ülve a melle szőrét vakargatta), hogy nagyapát kiöntötte a víz. A zokniját s az elázott cipőjét a kezében kellett az alsó lakásból felmentenie. Azonnal köpenyt kapott a pizsamájára, s ment a szerencsétlenségben gyönyörködni. - Hiába - mondta a kisház ablakához állva, melyből Égető épp a könyveit hurcolta ki -, az építkezés nem annyiból áll, hogy a téglákat egymásra rakjuk. S míg a fiúk (Lőrincke különösen) indián regények izgalmaival segítettek a nagyapjuknak, s boldog mezítlábuk fölött egy-egy hasukra fogott könyvnyalábbal cuppogtak föl a konyha előtti folyosókra; ő úgy vett részt a költözködésben, hogy az ablakfának támaszkodva kis elemi igazságokat mondott, mint hogy az építkezés nem olyan, mint a politika, vagy hogy a mesteremberek tudják, miért találták ki a szigetelést, s a talajvíz nem érti az érveket, annak jó előre útját kell állni. Égető nem szólt

ezekre a megjegyzésekre semmit: Józsi azonban nagyon meg volt elégedve velük. Az embert semmi sem vidítja fel úgy, mint ha új képességét érzi mozgásba jönni. Józsi most látta, hogy kellő lelkiállapotban nem is olyan nagy dolog szellemesnek lenni. - Nem jön le megnézni a lagunákat? - kiabált föl Eszternek, amikor az a folyosó végén egy pillanatra feltűnt. - Apuska ezután a laguna-lakásban fog lakni.

Ez a „laguna” szó nagyon megtetszett Józsinak, s az egész virágvasárnapon át a legfurcsább összefüggésekben alkalmazta. „Na, melyiktek lesz a gondolás?” - kérdezte a fiúktól. - „Itt lesz a gondolaállomás a kapu alatt, s Lörincke szállítja be nagypapát a lagunákba.” „Egy ilyen laguna-lakás arra is jó, hogy az ember reggel mindjárt lábfürdőt vehet; kiül az ágyaszélére, s lelógatja a lábát.” „Jó magas vízállásnál az ágy estére fölemeli s csöndesen elringatja.” A könyvhordó gyerekek nagyokat mulattak ezeken a megjegyzéseken. A menekülés már magában is nagyszerű volt, de hogy az apjuk ilyen vicces kedvbe jött tőle, annál is kivételesebb dolog volt. Józsikának már volt annyi esze, hogy maga nem szólt, sőt a vigyorgásban is mértéket tartott; fürkésző szemébe azonban az a magasabb mulatság ül, amit egy nagy ember bosszúsága szokott kelteni bennünk. Lörincke azonban még egész ártatlanul örült az apja mondásainak, s maga is megpróbált vicceset mondani. - Tetszik tudni, mire jó még az ilyen lakás? Nem kell felsúrolni a padlót benne. - Meg egérmérget sem kell benne elhelyezni - tromfolt rá az apja. Ameddigre asztalhoz ültek, persze már a János pártjával is összekapcsolta a lagunákat. - Csak valami újságíró meg ne tudja, hogy jártak apuskáék - mondta a húslevesbe beleprűszkölve. - Mert majd olvashatjuk, hogy „Kiöntött parasztpárt”. Ezt mindenki elolvasná. Elképzelem, mennyi rossz viccet csinálnának. „Addig hivatkoztak az őstalajra, hogy a talajvíz feltört alattuk.” „Akik megidéztek a föld szellemét. A padlót is feltörte alattuk.” „Föld árja a szó árja után.” De tényleg, hol fog a János pártja ezután tanácskozni?

Égető ekkor már tudta, amit Józsi nem, hogy a pártnak nem sikerül a városban a szükséges ajánlásokat megszerezni. A végén még Gyeviék is megretiráltak. Lajkó Pista volt kinn náluk, hogy ne bontsák meg a kiscgazda ellenzék egységét. A városnak az új rendelkezések szerint két mandátum járt; az egyiket úgyis a szociáldemokrata párt szerzi meg (ott egy kőművesmester nagyon eltalálta mostanában a hangot, amivel a városi kisembert meg lehet szerezni); ha a parasztszavazatokat megosztják, a másik a kormánypárt kezébe kerülhet. A két szomszéd kerületben legalább indulhatnak, Csomorkányon azonban nem lesz meg még az ajánlás sem. Égetőt ez a kudarc víz nélkül is eléggé bántotta, a víz azonban egészen elkeserítette. Ez volt a kis napi bosszúság, amittől a lappangó nagyobb hirtelen nekiélesedik. Annál inkább, mert ebben csakugyan hibásnak érezte magát. Arról, hogy az emberei megfutottak, nem tehetett, a szigetelésben azonban ő volt a könnyelmű. Egy-két napon fönn volt Eszteréknél; ott tárgyalt a segítségül hívott mesteremberekkel; azt azonban már nem várta be, hogy a veje az induló pártok névsorát az újságból megtudja. A tavaszi munkák ürügyén kiment a gyümölcsösébe, onnét ellenőrizte, amikor a víz leszállt, a ház szigetelését s a padló felemelését. Többnyire a reggeli vonattal jött s a délutánival ment, akkor volt a legkisebb remény, hogy Józsival találkozzék. Eszter már olyasmit gondolt, hogy csak makacsságból hozatja rendbe a kisházat; visszaveszi az elemektől, aztán kinn marad egészen.

Pedig Józsi épp az ő kiköltözése után hirtelen megcsendesült. Először csak az tűnt föl, hogy elszalasztja a kötekedési alkalmakat. Megette velük a vacsorát, s közben egy szót sem szólt sem apostolokról, sem lagunákról. Az újságban megjelent, hogy melyik pártot engedik választásra, s ő mintha nem is olvasta volna. Eszter azt gondolta, tán bántja az apósa kiköltözése. Egyszer meg is állt a folyosón az Égető könyveinél. - Hát apuska? - kérdezte meglepetten szinte, mintha erről jutna eszébe, hogy nem látja mostanában. - Kiköltözött a tanyára. Amíg a házát rendbe nem hozzák, ott fog lakni. - Mért nem lakik itt fenn? - kérdezte Józsi furcsállva. Annyi ártatlanság volt a tekintetében, hogy Eszter is megcsodálta. Elfeledte már, hogy bánt

vele? Vagy épp a bűnösségit nyomja el ezzel az ártatlansággal? - Tán megsokallta a csúfolódást - mondta emlékeztetőn. - Meg aztán dolga is van kinn - tette hozzá mindjárt, mert félt, hogy a korholás megbokrosítja. Józsi nem szólt semmit az Eszter szemrehányására, sem azt, hogy ő nem csinált semmit, sem azt, hogy bánja, amit csinált. A jóindulat kora azonban tovább tartott. Észre lehetett venni, hogy közeledne a családjához. Ha neheztelt rájuk, az arca össze volt szedve, ahogy az előhívó tálcskáival s a képrámáival föl-le járt, a hátában is láthatatlan tüskék voltak. A legszívesebben bezárkózott a szobájába, s a régi rádióalkatrészeit, zseblámpaelemeit babrálta. Ha békülni akart, akkor egyszerre ácsorgóssá vált. Nem jött oda hozzájuk, csak kiült egy zsebkönyvvel a verandára; de nem olvasott, hanem nézte, mi történik a folyosón, a gyerekek asztalánál, ott lenn az artézi kútnál. Ha Eszter a kertben dolgozott, oda is lejött, s megállt néhány lépéssel mögötte. Nem szólt, de ha Eszter vagy a gyerekek szóltak hozzá, szívesen felelt. Még az iskoláról is megkérdezte őket. Ahogy így állingózott, különös, méla kifejezést látott Eszter a szája körül, amiből ha szóltak hozzá, futó, bágyadt mosolygás lett. Eszter ezt a tétova kifejezést Adél idejében figyelte meg az arcán (mintha meg lett volna zavarodva magától, s félne, hogy más is meglát rajt valamit), úgyhogy föl is villant a fejében - nem megint hasonló-e az oka.

De nem, csakhamar kiderült, hogy nem asszony bűvölte el; Józsinak barátja volt. Egy este haza is elhozta; a rádiójukban volt az erősítőn hiba, azt szedték szét s fűjták, vizsgálták alulról-felülről kettesben. Az új barát még egészen fiatal ember volt, szinte gyerek Józsihoz képest. Esztert egy kicsit megütötte a modora, túlságosan sok kezicsókolomot meg nagyságos asszonyomot meg ne tessék haragudnit mondott; a szó mögött azonban nem volt semmi, a szeme nem akadt meg rajta férfi módra. A nyurgaságában, a csontok rajzát kiadó nikotinfoltos ujjaiában is volt valami hideg - „technikai” -, ami ezt a figyelmességet üres cigánykodássá tette. Nyilván ezzel vette meg a hozzájárulását a barátságukhoz. De Józsi utána, hogy elment, sokáig dicsérte. Előbb óvatosan, mintha Eszternek érvei lehetnének a barátja ellen, aztán egészen nekilelkesezve. - Ezt az embert nem féltem - mondta. - Ezt nem teszi tönkre a dekonjunktura. Most ugyan elvesztette az állását, rádiómérnök volt, s a bélistázásnál elbocsátották. De ez fölverekszi magát, ha százszor bélistázzák is. Most itt van a nagyanyjánál; Vedroné, az öreg Lajkó húga a nagyanyja. A család a mérnöki hivatalba szeretné benyomni. „Csak hozzanak be, ha tudnak, én úgysem fogok íróasztalnál meghalni. Én milliomos akarok lenni, Józsi bátyám, a saját parkomban horgászni, áramvonalas autóban suhanni.” S ez, meglátja, az is lesz. Én is értek valamit a gépekhez, de ez az ember tud, s amellet fantázia is van benne. S nem szégyelli megfogni a dolgot. A patikában ismerkedtünk össze, Vedronénak vitt haza asztmaellenes teát. Úgy kezdtünk el a gépekről beszélni.

Eszter elnyomta az első benyomását, s iparkodott örülni az új barátnak. Józsinak ez kellett, hogy legyen valaki, akivel a dolgairól beszél. A szeme is másképp csillog azóta. Látszik, hogy megmozdult mögötte az agya. Ez a Vedro örül, hogy facér létire beülhet hozzá a patikába, s egy érett, vagyonos ember barátjaként bánik vele. Józsi meg felvillanyozza, hogy egy élő mérnökön át bekukucskálhat a paradicsomába. Amióta vele barátkozik, könyveket, képes folyóiratokat hord haza; s még rajzokat is készít róluk egy füzetbe. Ha a lapjaiban egy-egy szép autómoddellt talált, Esztert is odahívta: - Nézze ezt a karosszériát - mondta -, a rádió is be van szerelve. Eszter viszonzásul Vedroról érdeklődött. - Na, van remény, hogy benyomják őt a villanytelepre? - Azt hiszem, visszamegy ő Pestre - mondta Józsi kitérően. - Nem olyan ember az, akit az íróasztal lábához lehetne kötni. Inkább csak a rokonság van rajta. - S Pesten mihez fog? - Egy ilyen ember nem ijed meg; jó technikus a válságban is megél. Nyit egy garázst, javító üzemmél. Foglalkozott folyami motorokkal is. S Eszternek kezdte el magyarázni, mi az a glisször, rotorhajó. A magyarázatra a fiúk is odagyültek, s mikorra Eszter odábbment, nekik lapozgatta a rajzait. Sosem volt ennyire rajta, hogy a családját megnyerje.

Még Égetőt is mintha csak ki akarta volna békíteni. A kisházat a kőművesek leszigetelték s megemelték, s Égető könyvei visszaköltözködtek a folyosóról. Józsi megtette, hogy lement, ott téblábolt a ház előtt, bepillantott az ablakon, s ha az apósa kijött, az új öntözőgépről kérdezte, hogy mekkora a szórása, s mennyi vizet permetez szét egy óra alatt. Égető kicsit tartózkodó volt vele, de azért felelgetett. Eszternek, ahogy a kertbe lenézett s a kis verandán ott látta őket, örömében egy picit elszorult a szíve. Olyan szép volt ez a gyors változás; nehéz volt hinni benne.

Fagyosszentek után az apja kihívta őket a tanyára. Az öntözőgép már ott forgott a drága csöveken; azt a fiúknak is látniuk kellett. Eszter mindig boldogan ment ki a gyümölcsösbe. A Józsikával egyidős fák nem mondták el, mennyi pörkölt ment az egyenes sudarukba, a kék permetezőlébe, fényes háncsukon a sárga hernyógyűrűkbe; ők csak dugták ki lefonnyadt virágcsészéjükből az apró zöld almákat, barackokat, s gyorsan növvő, friss hajtásokkal nyújtóztak bele a nyolcméteres térbe, amely cikázó levegőjével egyiket a másikuktól elválasztotta. A folytonos eladásban, szegényedésben ezek a fák voltak, amivel ők is gyarapodtak. Égető két hold diófát rakott a gyümölcsfák mellé, azok meg már épp a Józsika gyerekei számára hajtottak. A mélyen fekvő Kölcsény utcai ház után ez a kert volt a kilátás. A kiutazás is olyasmi volt, mintha egy boldogabb, félig a jövőben lebegő szigetre kapaszkodtak volna ki. Égető már napokkal előbb megüzente a két kertészének, hogy vasárnap a család is kijön, s maga a hajnalival előreutazott, hogy minden rendben legyen. Eszterék majd korán esznek, s a délivel mennek ki. Józsi ezen a vasárnap délelőtt megint különös ácsorgó kedvében volt; Eszter többször is észrevette, hogy akármikor kezd - a padlásra fut föl vagy a kútról hoz vizet -, Józsi ott van mögötte. A kamrában a télről megmaradt fát nézi, vagy a kiszáradt facsemetékről mond neki valamit, mialatt ő a lassan csorgó kútnál várja a vödör megtelését. - Nincs kedve kijönni velünk? - szólta rá, a vízvárók szokása szerint, körülnézve. - Apuska megmutatja az öntözőt is. Kihozhatja a gépit is, csinál néhány szép felvételt. - Ha elvisznek - állt rá Józsi, s már ment is a filmjét befűzni.

A kis karaván vidáman cihelődött le a töltés szélén. A kalauz a lyukasztóját a levegőben tartva vigyázott, hogy a megállónál türelmetlenül szusszanó vonat, amíg kis Esztit is le nem ölelték, tovább ne pöfögjön. A tanya negyedóránnyira volt az állomástól; Józsi ment elől, vállán szép bőrtáskában a gép, Józsika mint egy asszisztens mellette, míg Lőrinc kiskutyaként bókászott körülöttük, botot, srófokat, csigákat fedezve föl szeszélyes cikcakkokban. A vonat fűttyére Égető is megindult eléjük a nyárfasorban. Eszter, akinek a jobb karját a kislánya húzta hátra, már messziről meglátta, hogy nem úgy mozog, mint jókedvében szokott. Kis Esztinek mindig az volt az érdekes, amit már elhagyott, így Eszter karja állandóan hátra volt feszítve, ha viszont mégiscsak elszakadt figyelme tárgyától, rögtön azt kérdezte, messze vagyunk-e még. De amikor a nagyapját megmutatta, kis Eszti is otthagytá, úgyhogy Eszter utolsónak ért oda az összecsomósodott családhoz. Közben állandóan arra gondolt: mi baja lehet apuskának. Mert azon, ahogy az elébeszaladó Lőrinchez lehajolt s Józsi mellett megállt, Eszter látta, hogy a szokott delej helyett (mely ilyenkor megkétszereződött benne) körvonala tompa köddel van tele. Ahogy odaért hozzájuk, a homlokán is az a ború, ami az árnyékában. - Valami baja van apuskának? - kérdezte Eszter, hogy őt is megcsókolta. Arra gondolt, hogy tán a kertésze bosszantotta meg. De az apja úgy tett, mintha nem hallotta volna. Csak a kapunál fordult hozzá (az egész öt hold be volt kerítve), amikor a többiek mind a kirohanó kutyákra vigyáztak. - Majd mondom valamit neked.

Eszternek ez az egy csendes mondat megzavarta a boldogságát. Napok óta volt valami a levegőben; erőltette, hogy ne vegyen tudomást róla; de ott volt azért, s most egyszerre elszorult a szíve. Hiába a családi kirándulás, ezek a láthatatlan felhők fognak lezúgni rájuk. Égető bevitte őket a házacskába, s a ház előtt toporgó gyerekekkel nem törődve, a nyári

elhelyezkedést beszélte meg a leányával. Hol alhatnának a gyerekek, hol ő, hol lehetne a lányt elhelyezni? - Nagypapa, kérem, hol van az öntözőgép? Gyerünk az öntözőgéphez - küldték be a kikumkodott fiúk a húgukat. Most előbb a fákat nézzük meg - mondta Égető el sem mosolyodva a kislány mohóságán.

A fák valóban szépek voltak, s Égető mindegyiken talált magyaráznivalót. A gyerekeknek azonban egyik fa olyan volt, mint a másik, s folyton az öntözőgépet lesték, hol bukkan elő, még az öreg Józsi is a zöltséges ágyak felé tekergette a fejét. Amikor a gyümölcsös homokjában már elnehezült a bokájuk, visszamentek a tanya elé. A ház előtt már meg volt terítve; az egyik kertésznő forgott az asztal körül, inkább a tányérokra, mint a vendégeken tartva a szemét. - Na, most meguzsonnáltok - mondta Égető a gyerekeknek. - Nagypapa, az öntözőgépet előbb. - Majd arra is sor kerül - mondta Égető sötéten. - Szűcsné - szólt oda aztán az asszonynak. - Mondja az urának, hogy indítsa be a gépet. - Hol? - kérdezte az asszony. - Ott, ahol van, a karfiol fölött. Tessék, foglaljatok helyet - ültette le közben a lányát és vejét, s ő maga is leült. Eszter egy kicsit furcsának találta, hogy nem mennek oda; biztosan most akar szólni neki az apja. Most itt volna az alkalom rá; Józsi a gépet hozta összhangba a késő délutáni világítással, a gyerekek meg az asszony után bámészkodtak. Égető azonban nem szólt semmi; ő is arra nézett, amerre a fiúk.

Egyszerre csak csendes bugással megindult a túlsó kerítésnél a gép. A nagy esőfelhőnek szinte a hűvössége is látszott a gyorsan hűlő délutánban. A gyerekeket nem lehetett az asztalnál megtartani. Egy pillanat múlva már a felhő szélből kiáltoztak: - Apuka, anyuka, kérem, tessék idejönni. - Ez komoly dolog - mondta Józsi, s ő is megindult a gyerekek után. Égető egy darab szalámit vett ki a tányérjára. Eszter azt hitte, azért maradt ott, hogy beszéljenek. De Égető nem szólt semmit, még őt sem kínálta, csak a szalámiszeletet vágta pici darabokra. A gyerekek egyre türelmetlenebbül követelték az anyjukat. Kis Eszti a víz sugarába is beleszaladt, s úgy kiabálta: - Anyuka, tessék jönni, itt meg lehet ázni. - Mért nem jön már, Eszter? - kiáltott oda Józsi is, aki beszaladt a permetbe, a gép mellé közvetlen. - Tán gyerünk mi is oda - mondta Eszter, látva, hogy az apja nem szól egy szót sem. Égető letette a villáját, s ment borúsan a lánya után.

Most már Eszter is ott állt a körben forgó csoportban. A kertész, aki megindította a gépet, Égető közeledtére visszahúzódott a konyhájába. Egy ideig Eszter is örömmel nézte a gép csodálatos gazdálkodását a vízcseppekkel, de hirtelen fölkiáltott: - Jézusom, ez mi? A tekintete a permetről a karfiolpalántákra tévedt. Azok mintha le lettek volna forrázva. - Ez valami betegség - hajolt le hozzájuk. - Igen, ostobaság - morgott Égető. Eszter a palánták helyett a kínos vonásokba nézett. - Azt akarták, hogy friss legyen a kert. Öntöztek... - Délben - értette meg Eszter, és sajnálkozva nézett az apjára. De közben egy kis öröm is villant át rajta, hogy csak ez a baj; leforrázta a feles. - Mi? Mi az? - jött oda Józsi is a tanácskozásra, s most már ő is észrevette a karfiolokat. - Mi történt ezekkel? - fogdosta meg a kövér ujjával az elpörzsölt leveleket. - De hisz ez mind el van égve. - A kertész délben indította meg a gépet - mondta az apja helyett Eszter. - Ez is - ment tovább Józsi a karalábéágy felé. - A paprika is - kiáltott föl, mind tovább menve a zöltséges ágyak közt, s mind nagyobbakat kiáltva, mintha egy kincskamrában mind nagyobb kincseket talált volna. - Nem kell továbbmenned - szólt Égető -, megmondhatom, hogy az egész palántázásomat tönkretették.

Józsi ez a lepörkölt palántás mérhetetlen jókedvre hangolta. Volt néhány története róla, hogy félvad népek, amelyek hirtelen gépekhez jutottak, mit csináltak a traktorokkal. A gép, amely hasznos lehetett volna, ellene fordul a tudatlannak. Azt is mindig nevetve mondta el, ha valaki ostobaságból felrobbantotta magát. Ő ilyen esetben a gépek pártján volt, akik visszarúgnak a tudatlanra. Ez a sok szerencsétlen káposzta, paprika, paradicsom megannyi kis pórul járt

áldozat volt. Elfeledkezett róla, hogy jóban akar lenni a családjával: az uzsonna alatt a szájába tömött szalámi mellől újra és újra kiböfönt a mulatsága. - Azt akarták, hogy friss legyen minden, amikor apuska kijön. Elképzelem a képüket, hogy minden zsugorodni kezdett. Odahívja a komát, és tanakodnak... Apuska figyelmeztette őket, hogy csak hűvössel szabad használni? Őnekik nem jutott volna eszükbe, hogy délben öntözzenek, de a gép, azt gondolták, nem izzad. Most biztosan haragszik az ipse. Tán még be is pörli apuskát, hogy a gépével tönkretette a palántáit. Nem kért még kártérítést?

Józsi most nem az apósát akarta bosszantani; a dolog komikuma ragadta el. De Eszter látta, hogy Égető egyre jobban elkomorul. S míg a sötét tavaszi sört kitölti, a lelke is malátaszínű és tajtékos lesz. Eszter, miután Józsi hiába nézett, a gyerekeket intette le. Ők is együtt próbáltak az apjukkal mulatni. - Nem olyan érdekes az egész; egyétek inkább a körözöttet. Józsinak azonban nem ért az intés; a két-három pohár gyorsan lehajtott sörtől csak még elevenebb lett. Eszter hol a villáját, hol az apja arcát nézte. Égető arccsontjaira mintha új és új arcokat vontak volna fel: először tompa sötétség volt rajta, aztán az a kemény elszánás, amely vitában szokta előtenni, végül pedig valóságos huncutság, mintha azt mondaná: te csak beszélj, majd én is mondok azonnal valamit. Esztert ez az utolsó átváltozás ijesztette meg leginkább. Egyszer csak, amikor Józsi egy kifli végével a szájában megint kuncogni kezdett, hirtelen letette a kést s a villát, s mereven az arcába nézett. - Nem is tudtam - mondta, kívárván a pillantás hatását -, hogy a szeghádi házatok eladtátok. - El? - nézett Eszter előbb az apjára, azután Józsi. De akkor már tudta is, hogy az apja igazat mondott. Józsi arcán az abbahagyott kuncogás, az iparkodás, hogy a kiflivég lemenjen, s a rémület hirtelen hulláma kimondhatatlanul kínos gomolyba gubancolódott. - Ma reggel egy ügyvédtársam nyomta a kezembe - s egy kihajtott újságot húzott elő a zsebéből - a Szeghát és Vidéke vasárnapi száma - s Eszternek nyújtotta.

A kihajtott lapon egy közönséges fölhívás volt, amelyet üzletek vételénél szokás az újságba tenni. Egy szeghádi gabonakereskedő (Eszter ismerte őt) megvette Máté József Kígyó utcai házat, s figyelmeztet mindenkit, akinek a házzal kapcsolatban követelése van, hogy ezt neki nyolc napon belül jelentse be. A fölhívás kicsit ritkább betűkkel volt szedve, mint az alatta s fölötte levő hirdetések, mégis furcsa volt, hogy Eszter rögtön azt látta meg a kezébe nyomott lapon, mintha minden más szöveg elkent cirill vagy arab betűkkel lett volna írva; csak a Máté József nevét nyomtatták volna karcsú latin betűvel. De mihelyt a nevüket megtalálta, az a négysoros szöveg vált teljesen érthetlenné. Ilyet még nem is tapasztalt; minden szót egészen tisztán látott, mintha csak különös, delejes nyomdafestékekkel nyomták volna; külön-külön végig is ment rajtuk, de a szavak csak nem akartak szöveggé összeállni. Kétszer-háromszor nekikezdett a hirdetésnek, de ahogy esze teljes erejével figyelni akart a szövegre, épp ez a túlzott éberség megakadályozta benne, hogy elolvassa. - Gondolatok voltak az agyában, amelyeket még nem gondolt el, de már jelen voltak, s meggátolták az olvasásban. Már egy egész cikket végigolvashatott volna, s ő még mindig csak állt, s nem bírta megállítani az ujjait, amelyek egyre jobban remegtek a papírlappal. - Kérem, ez igazán kettőnkre tartozik - mondta Józsi egy kis önérzetet kapkodva össze izmaiból, melyek inkább dadogni és reszketni szerettek volna. - Ebben eddig sem engedtem semmiféle beleszólást. De többet ő sem mondott, s az apósa sem felelt ezekre az önérzetes szavakra, mert akkor már minden szem, a gyerekeké is, Eszteren volt.

Eszter később maga is elgondolkozott rajta, mi volt az, ami azt az öt embert a lepusztított asztal körül úgy megrémítette. Az öt arc egész világosan maradt meg benne, noha akkor maga is teljesen idegen volt magának, s a feje mint a bűgő csiga, tengerek zúgásával volt tele. Legélesebben kis Eszti rémült arca fényképeződött bele agya lemezébe: szemében halálos rémület, melyet csak a szája körül enyhített egy nekiinduló s aztán ijedten visszazírt

pityeredés. A legszívesebben az anyja térdére kulcsolta volna magát, de ezt nem merte, s csak jártatta a szemét, a többi arc engedélyét várva, hogy szabad-e már sírni. Ahogy később földézte ezt a képet, a szemét elöntötte a könny, akkor azonban csak kép volt kis Eszti is. Józsi, aki épp egy darab kifliért állt föl, állva maradt, s figyelmes szemében szűkülés volt; makacs fiúk állnak így, megpillantva a korbácsot, amellyel a következő percben megverik őket. Lörincke a nagyapja karjába kapott, s kissé fölemelkedett a helyén, mintha mindnyájuknak mindjárt futnia kéne. Az öreg Józsi is állt már, ott volt az apja mögött, az üres helyin át nézett pislogástalan szemekkel Eszterre, míg Égető, miután egy borús s kissé csodálkozó pillantással az ő felnyúlt alakját végigjárta, a maga gondolatait nézte lehorgasztott fejjel. Ugyanakkor ő a kézreszketésén kívül nem érzett mást magában, csak egy fényes zuhatagot: vakító, olvadt vas ömlött át rajta, s abban rövid szavak, nem is szavak, villanások, amelyekből szavak, a szavakból pedig hosszú mondatok lehetnek. „Hát ezért.” Azaz: hát ezért volt olyan szelíd mostanában. Ennek nem mert ő örülni. Ez a magyarázata, mért kapott ő néhány jó szót a házasságában. „Ó, az áruló.” Azaz: így készült föl a szökésre? Vitte volna a vagyont, az ő vagyont, garázsba, glisszörbe, nem kötötte semmi sem hozzájuk. S egy „Érdemes volt!” még hosszabb mondatokkal, szenvedése egész történetével a csírájában. Végül mindebből a sokféle, tudatára tóduló szócsírából csak a maga reszkető hangja maradt meg. - Nem szégyelli magát? - hallotta valahol a feje fölött, túl ezen a gyilkos éberségen, mintha egy másik ember torkából szakadt volna fel.

Ahogy visszagondolt rá, megértette, ez volt a harag. Azért tett olyan rendkívüli hatást, mert őt soha senki nem látta haragudni. Akkor azonban nem tudta, hogy haragszik, csak állt ebben a különös valamiben, ami egyszerre volt köd és vakító világosság. Az, hogy mondott valamit, egy kicsit megkönnyítette a többieket. Kis Eszti egy-két ajkrángás után elsírta magát, s hogy abból a csomóból a mellében tördelt zokogás lett, a két karja is kinyúlt az asztalon át Eszter felé. Az apja is fölemelte rá megint pillantását, s nagy kezébe fogta a Lörincke kapaszkodó kezét. Józsi is megszólalt. - Ennek nincs értelme, kérem. Csak fölizzgatjuk vele a gyerekeket. Én tudom, hogy mit csináltam, s vállalom érte a felelősséget... Fölvette a hosszú asztal végéből, amely terítetten maradt, a sárga táskát, s a nyakába akasztva, otthagya őket. Tulajdonképpen nem volt hova mennie, nem volt más vonat, de ő megindult az állomás felé. Ahogy ment kifelé, vállán a szíjjal, Eszter is föleszmélt. Csak most vette észre, hogy ő is áll; arról, hogy mikor állt föl, nem volt tudomása, a táncoló újság, az idegesen ugráló ujjai, nyakában és szíve körül a lüktetés, szorítás kezdett megint hozzája tartozni. Attól, hogy így ráébredt magára, ő is megkönnyebbedett kicsit, s a könnyei egyszer csak ott folytak végig a szájasarkán.

- Most már azt nézzük, mit lehetne itt segíteni - mondta Égető, s ő is kikászált az asztal s a pad közül. - Én írok annak az embernek - mondta Eszter hirtelen. Az apja tettről beszélt, s a harag kapott rajta, hogy tehet valamit. - Megírom, hogy arra a házra én igényt tartok. De hát hogy is lehet, hogy nélkülem eladhatta... - Nyilván az ő nevéen van a ház. A telek a Mátééké volt, s egyszerűen ráépítette a vagyonodat. Én a birtok eladásakor kikötöttem... Nem fejezte be, ő is hibásnak érezte magát. Utána kellett volna néznie, hogy Józsi betáblázta-e a vagyont a házra. De Józsi úgy bánt vele, mint okvetetlenkedővel, s ha Eszternek előhozta, rajta is csak az aggodalmat látta, hogy megbántják az urát... - És ez ellen nincs törvény? - nézett Eszter indulatosan az apjára. - Ezt csak úgy lehet egy asszonnyal csinálni? Én ezt nem akarom annyiban hagyni. - Ha vállalod a pört - mondta Égető, mert nem úgy ismerte Esztert, mint aki az urát pörbe fogja. - Apuska vállalja? - Magától értetődik - ütötte föl Égető erre az elszánt hangra a fejét.

Egy negyedórával később a szobában már kattogott a gép. A vonatig még vagy másfél órájuk volt, s Égető nekiült a kis, hordozható írógépnek. Eszter kinn a padon a könnyekkel telimázolt

kislányt cirógatta a térdei közt. De az ujjai gépiesen jártak előre-hátra a gesztenyebarna hajon. Az esze ott volt az alacsony embernél, aki táskájával a vállán ott bóklász eddig az állomás körül. A vonatra is úgy fog a sötétben fölszállni, hogy őket elkerülje. Kirabolt, képes volt kirabolni - ismételte magában a szót. S közben nem a Tunyogi-vagyonra, nem az eladott házra gondolt. A rápazarolt élete volt az, amivel el akart szökni.

Eszter a nyár derekától minden délután bejárt a patikába. Ez volt az egyik békefeltétel: ő végzi ezután a könyvelést. A szeghádi ház árából kifizetik az adósságokat, s egy kisebb házat vesznek kis Eszti nevére, a patikában pedig ő végzi az írásbeli munkát: blokk, számla, adó az ő kezén megy át. Ha Mátéék azt akarták, hogy a keresetet visszavonja, Józsi bele kellett szorítaniuk ebbe a gúzsba. Ami kis vagyon megmaradt, arra most már az árvaszék vigyázott, az üzleten pedig Eszternek volt ott a szeme.

Ez a délutáni kirándulás a patikába, betétlapok és számlák nyalábjával az irattáskában, új érzés volt Eszter számára. Amikor indulás előtt az állótükörben még egyszer végignézett magán, hogy rendben van-e rajt minden (azért-e, mert másképp nézte magát, vagy mert ez az új érzés valóban kiült rá), úgy tűnt föl neki, mintha a szokásosnál nemcsak szomorúbb, de nyúlankabb is lett volna. S ahogy derekát az ismerős utcákon s közökön, a Kölcseyn, Bercsényin, Szent Antal on a Rákóczi útra egyenes léptein kivitte, ez az érzés még erősödött, termete még hosszabb és vékonyabb lett, valami lányosat érzett magában, de nem a hajdani lánykora lányosságát, hanem egy idegen nőét, aki túl van a harmincon, mint ő, az alakja elég friss még, az életét azonban egyedül töltötte, s abban, amit tesz, sem tanácsot, sem helyeslést nem várhat senkitől.

A patika a város legszebb házában volt. A kapualjjal szemben a kristályajtókon át egy bank hivatalnokainak és ügyfeleinek a mozgása látszott; az emeletre a bankigazgató lakásába rézrudakkal leszorított kókusz-szőnyeg vitt. A patikába is nyílt innen a kapualjból egy kis hátsóajtó, a személyzet s a családtagok ezen mentek be. Eszter halk kopogtatására rendszeren a laboráns szőkített haja jelent meg - egy örvendezést tettető mosoly s egy kíváncsi pillantás - az ajtórésben. A kisajtón túl egy kis keresztfolyosó következett. Ablaka nem volt, a laboráns a patikából beeső világosság vagy a falilámpa fényénél itt készítette a krémeket, kenőcsöket. A folyosó fala tele volt üvegekkel; itt tartották a nagy masszában fogyó anyagokat; egy kis szekrénykében a munkaasztal fölött beégetett feliratú üvegekben álltak a kémszerek. A folyosó egyik oldaláról egy kis világtalan, inspekciós szobácska nyílt (itt végezte Eszter a sürgős írásbeli munkát); a másikról, ajtó nélkül a patika. Ha az ember a folyosónak a sötétjéből az üzlet megvilágosodott terébe, mint valami színfalak mögül a színpadra kipillantott, két hátat látott; a széles, nagycsontú - a gyakornoknőé - többnyire a pultnál álló felekkel foglalkozott, recepteket vett át vagy gyógyszereket csomagolt, a kövérebb, legömbölyített pedig az előtte levő anyagokkal volt elfoglalva vagy a gyógyszerkönyvben lapozgatott. Ha kissé oldalt fordult, egy porcelán mozsár vagy egy finoman táncoló mérleg tűnt föl a könyöke mellett, melyben csipesszel fölszedhető centigrammok billegtetik a mérleget. Késő délután vagy rosszabb forgalmú napokon azonban nem állt senki a pult mögött, s az injekciós dobozokkal és kölnivizes üvegekkel teli vitrin fölött, a pálma és a gyönyörű kassza közt az ember az utca járókelőit látta; a kisasszony a vevőknek odarakott asztalkánál a képeslapokat nézegette, Józsi pedig az inspekciós szobába húzódott, s azokba az apró tevésevekbe, könyvlapozásokba, szunyókálásokba merült, amelyekben a patikusok töltik az időt.

Eszter iparkodott minél csendesebben surranni ebbe a műhelybe. - Pá, Pöszi ke - súgta oda a laboránsnőnek; a visszaforduló gyakornoknő felé pedig csak egy mosolygást küldött, mintegy megnyugtatóul, hogy csak folytassa a dolgát, ő neki nem kell köszönnie. Józsival még

futólagosabb volt az üdvözlésük. Ők a szemükkel is tudtak bólintani egymásnak. Ha Józsinak dolga volt, akkor meg épp arról látta, hogy észrevette őt, hogy még komorabban merült a gyógyszerkönyv forgatásába. Eszter bement az inspekciós szobába, fölvette a maga fekete klottköpenyét (nem fehérét, az csak a bentieknek jár), kirakta a hazuról hozott írásokat; az íróasztalon összekereste, ami rátartozott, ha pedig kinn a kasszánál volt dolga, árnyékként csúszott el a pult és a gyógyszerekkel kirakott fal között. Amit kérdeznie kellett, mindig a gyakornoknőtől próbálta előbb halk hangon kitudni. Úgy mozgott, mint aki tudja, hogy itt fontos szakmunka folyik. S ezt nemcsak mutatta, valóban tisztelte is a falakon körülfutó tinktúrás üvegeket, a folyosón a kis mérekszekerényt, a beporosodott vegyvizsgáló lombikokat, még a szagot is, amely a hosszú nevű drogokból, az ánizsos köptetőkből s a gilisztacukrokból a villogó fehér köpenyekbe beveszi magát. De azt is érezte, hogy hiába a szerénység és tisztelet, ő itt mégiscsak egy betolakodó. Azt, hogy idejárjon, kiereszkolta; idegen joga hatolt be ide, s azt a jogot az ittlévők, elsősorban az ura, soha el nem ismerik.

Amikor a tavaszon a patikába is beszivárgott a hír, hogy Mátét a felesége bepörölte, a két lány csendes asszonyi cinkossággal vihogott a keresztfolyosón. Pöszikének volt írnia a járásbírószágon a vőlegénye, tőle jött a dolog. Szegháton az ilyen ügy sokkal nagyobb feltűnést keltett volna; másnap már a strandon is azt tárgyalják a kis víkendházak előtt. („Bepörölte.” „A hozományát követeli rajta.” „S el is válnak persze.” „Nem, el nem válik.” „Ez furcsa. Hogy megy ilyen helyen a házasság? Fölfüggesztik a pört egy negyedórára?”) Csomorkányon azonban minden családnak megvolt a bolondsága; az emberek nevettek egyet rajta, s visszasüppedtek a magukéba. A különcök és különös tettek ebben a városban rendkívüli megértésre és közönyre számíthattak. Még a Pöszike fitos divatlaparcán is volt egy kis hazai mosoly, amikor a dolgot elkuncogta; Berta égő, álmos szemébe pedig az a jóakarató mulatság ült ki, amellyel csomorkányiak szokták egymás különtségét megtárgyalni. Amikor azonban Eszter egy nap bekopogott a kisajtón, s porrongyot kért, hogy írásai számára az íróasztalt letörölje, rögtön átlátták a pör megszüntetése s Eszter megjelenése közt az összefüggést. A gazdájuk s vele ők is, felügyelet alá voltak helyezve. Pöszike, akinek a takarítás is feladata volt, délután már rakosgatni kezdte a téglákat. - Rakjuk el ezt is. Van egy negyedórá, letörölgetek a szobában is, nehogy Máténé megint a törölrongyot kérje. Berta pedig, akinek csúnya lány létére néha olyan gondolatai jöttek, hogy Józsi tán szerelmes belé, zárás után a tükörbe nézve azt mondta: - Le akartam vágatni a hajam (a hajvágás s ondolálás akkor volt új dolog Csomorkányon), de amíg itt vagyok, nem vágatom. Máténé még azt találja hinni, hogy az urának akarok tetszeni.

Eszter érezte ezeket az ellenséges erőtereket: Pöszike hízelkedő mosolyában az ijedt karikákat, Berta ráforduló török pillantásában a gúny és a kíváncsiság lobbanását. A legsötétebb hullámok azonban a Józsi gömbölyű hátából jöttek, amely, csodálatos mód, bármerre járt, a folyosón állt, a kasszához surrant ki, vagy a kasszában könyvelt, mindig őfeléje volt fordulva. Hisz Józsi még azért is haragudott, ha arramenőben a szeghádi patikába beszólt. Amál lázadozott is, hogy engedheti magát így kitiltani. Ő azonban nem tudta, mért küzdött volna érte. A patika mindig nagyon vonzotta, a sok csillogó edény, a finom munka, a hirtelen elfogódottság, mellyel a betegek a pulthoz léptek. De ha Józsi egyszer kikívánja onnét, úgysem tudna ottmaradni. Már kiskorában is ez volt a „jósa”; különös érzéke volt azok iránt a hullámok iránt, ami az emberek nemtetszéséből árad, s nem szeretett beléjük állni. Nagymamuka is ilyen volt; ott szervezte meg az ő asszonyi birodalmát, ahol nagytata nem vonta kétségbe az illetékességet. Éppen mert annyira kellemetlen volt neki a mások keresztezése, elhitte, hogy az asszonynak ilyennek is kell lennie. S most mégis itt járt-kelt, kinézetten, a Máté patikában. Azt nem mondhatja, hogy nem érzi többé e köröket, de el van szánva rá, megvan a képessége benne, hogy akár egy életen át is átmenjen rajtuk. Abból a haragból

odakinn ez maradt meg. Végiggondolva a Józsi dolgát, nem indult föl többé, mint más asszonyok, akik a méltatlanság emlékeitől az eredeti indulatot is visszakapják. De egy új keménység (valami halmazállapot-változás) maradt vissza utána, épp az a keménység, amely ehhez a délutáni úthoz s a három ellenséges hát közt a dolga végzéséhez szükséges volt.

Először akkor figyelte meg magában ezt a szomorú keménységet, amikor apjával a beadványt összeállították. Égető úgy vetette magát a veje elleni pörbe, mint régen a torony elleni sajtóhadjáratokba. Mindent összegyűjtött, kataszteri becsléssel, adásvételi szerződésekkel igazolta, mit ért a Tunyogi-vagyon, s hogy viszonylik az ahhoz az összeghez, amit Józsi adott be a lajosfalvi patikába. Átutazott Szegháttra, telekkönyvi kivonatot kért, mesteremberekkel tárgyalt. Tudta, mit ért a régi rossz Máté-féle ház, s mit épített rá a veje. Számokra változtatta Józsi régi ügyeit: Adél patikáját, az autóbusz-üzemet, a szikvíz-gyárat. Minthogy ezek a régi adásvevések még inflációs pénzben számítottak, kikereste az akkori árfolyamokat (Józsinak sosem volt ilyen tiszta képe a maga gazdálkodásáról), s dollárba számította át a veje ügyleteit. Valósággal megfiatalította a szaladgálás, tárgyalás, gépelés. Az igazság rá olyan hatással volt, mint a sólyomra a magasság vagy a vizslára a vadszag: vakon vágtatott belé. Lobogó buzgal-mában Józsi bosszantásainak volt talán a legkisebb részük. Ha ő egyszer kibontotta a szárnyát, nem emlékezett többé a sérelmekre: nem olyan volt, mint más ember, aki a maga sebeiért akar bosszút állni. Ő csak absztrakt dolgokat tudott gyűlölni s azokat az igazságszeretet süvöltő elfogultságával. Egy hét futkosás után már csak azt látta, hogy egy engedékeny asszonyt a férje kirabolt, s a maradék vagyonnal meg akart szökni. De az öreg Bayard lovag ezt a gáztettet a beroszdásodott kardjával is meg tudja akadályozni.

Eszter érezte ebben az igazságszereteten a túlzást. Az nem volt igaz, hogy Józsi már az építéskor el akarta rabolni az ő hozományát. A telek az ő nevéen volt; betábláztatni, átírni pénz s vesződség lett volna, s Józsi tulajdonképp az építkezést sem fejezte be soha. Most sem úgy gondolta ő, hogy megszökik tőlük. Ő lett volna a legbüszkébb, ha nagy pénztárcával érkezik meg Pestről, s megint a reális észről és nagystílusegről beszélhet neki, mint fiatal férj korában. Nem, az a Józsi, akit Égető csinált magának, az mindazt elkövette, fillérről fillérre, amit az igazi, s mégsem volt az igazi Józsi. De azt is érezte, hogy haszontalan volna ezt a légvár-Józsit a valósággal korrigálni. Régebben föltétlenül megpróbálta volna, most azonban csak ült ott, s hallgatta, amit az apja a gépben levő papírról fölolvastott. Ha ő itt Józsit mentegetni kezdi, az apja egyszer csak elhallgat, azt érzi, hogy Józsinak ad igazat vele szemben, s az egésztest félbehagyja. Őneki egy ilyen légvár-Józsi kellett, hogy harcolni tudjon. Neki pedig az apja tudására volt szüksége; beszédeiből azt iparkodott kihámozni, meg lehet-e akadályozni, hogy Józsi másnak, aki nem tesz újságba hirdetést, a házukat eladja; megmenthető-e a patika a gyerekeknek, megmenthető-e nekik az apjuk, s amire Égető sohasem gondolt: megmenthető-e Józsi önmagának.

Ebben a lemondásban volt valami végtelen szomorú. Hisz ült már máskor is úgy Eszter az apja mellett, azon az éjszakán például, amikor a javaslatait fölolvasta, hogy meg szerette volna értetni magát, és nem ment. Ez a tehetségtelenség gyakran elfogta másokkal is. De ilyenkor mindig visszahúzódott vagy lemondott, s várta a kedvezőbb pillanatot. Most azonban nem vonult vissza, ment tovább. Az új az volt, hogy nem is próbálta megértetni magát, a fülében ott volt a másik lélek vak zúgása, mellyel tehetetlenül elrohant mellette, s mégis továbbment, azt forgatva, amit tennie kell. Az anyósát is ezzel az új eltökéltséggel hallgatta már, amikor a kereset beadása után fölkereste. Mátéék nem hitték, hogy Eszter Józsit bepörölje. A fölháborító hírre Wiesmayerné azonnal maga mellé vette a vejét; Eszterék alig rakták le az ebédet, már ott is volt a Kölcsey utcában. Antal hátrament a kisházba, Égetőhöz, Wiesmayerné azalatt Esztert vette munkába. Eszter rögtön látta - a hosszú fekete gyöngysoron s az ünnepélyes arcon -, hogy mi járatban van, s nem a verandán ültette le, a gyerekek közt, hanem bevitte a

szalonjukba. Ott ültek egymás mellett; nagymamuska új, zöld huzatú kanapéján, a Tunyogi dédapa képe alatt, azzal a hegyes félüléssel, amivel látogató és háziasszony szoktak beszélgetni az első vizit alatt. Wiesmayerné nézete szerint Esztert Égető lovalta bele ebbe a példátlan lépésbe, s neki csak az ő kártékony hatását kellett lerontania a maga tekintélyével és asszonyi érveivel.

- Tudod, kedvesem - kezdte -, hogy én sosem avatkoztam bele a dolgotokba. Azt tartottam, a fiatalok maguk oldják meg, ami fölmerül kettőjük közt. De ez már olyan szégyen, hogy ezt nem lehet annyiban hagyni. Én azt hiszem, te nem is gondoltad meg, mibe fogtál. Az ember haragjában sok mindenbe belekap, különösen, ha van, aki rábeszélje. De az ilyesmivel az ember mindig elsősorban magának árt. Mi katolikusok, akik tartjuk a vallásunkat, el sem tudnánk, ne haragudj, ilyen esetet képzelni. Számunkra a házasság sokkal szentebb dolog annál, hogy egyszer csak, mint valami tanyást vagy bérlőt, a másikat elszámoltassuk. Én kétszer voltam férjnél, de az soha egyikünknek sem jutott az eszébe, hogy valamire azt mondjuk: ez az enyém, ez a tiéd, ott mindig csak közös volt. Ezt, azt hiszem a ti vallásotok is így tartja. Egy asszony adjon az urának tanácsot, s aztán vállalja a következményeket. De hogy egyszer csak kalkulációkkal támadjon rá: én ezt hoztam, vagy előadod, vagy a párnát is kihúszom alólad, megbocsáss, ez afféle ügyvédi felfogás. Aki ilyenre biztat, az csak a maga indulatát követi; az sem a te jó híreddel, sem a boldogságoddal nem törődik. A házasság nem olyan, mint a félpatika; az legyen boldog, aki többel járulhat hozzá az egész család szerencséjéhez. Te igazán nem panaszkodhatsz idáig. A te szegháti életedet csak irigyelni lehetett. Azért a módért, amiben te Szegháton éltél, minden asszony hálás lehet az urának. Hogy nem minden úgy sikerült, mint Józsi szerette volna, s most nincs olyan hat szobád, mint ott? Hát ez, kedvesem, a szerencse hullámváltozása. Egyszer egy kicsit jobban, másszor rosszabbul. Hátha az inflációban az egész vagyontok elúszott volna? Eladjátok, mint sokan, s amikor körülnéztek, már semmit sem ér. Józsi sokkal mozgékonyabb volt annál. Hogy egyszer-kétszer neki sem úgy sikerült? Épp ez bántja őt is. Hogy nem tudja azt nyújtani nektek, amit megszoktatok. Ezért töri a fejét, hogy helyreüsse a dolgot. Azt szeretné, ha nem törődne vele s belenyugodna? De hogy most mint sikkasztót s tolvajt szedjétek elő! Amiért nem rakott meg írt külön minden garast: ez az Eszteré, ez az enyém. Nem elég, hogy mindene a tiétek volt? Komolyan mondom, meg sem tudom érteni a te apuskád gondolkodását.

Eszter ott ült, a kis ovális asztal csipketerítőjével babrált, s engedte át a testén az anyósa érveit. Volt valami rettenetes ebben a beszédben. Épp a nyugodtságában, a megtámadhatatlan egyszerűségében. Ha nem róla van szó, egy másik Eszterről, aki az ő Józsiját bepörölte, Eszterbe a gyanú sem nyilall belé. De így próbára tette az ember idegeit. Mintha az agyból, amely felfogta, a meleg zsigerek közé sülyedt volna ez a beszéd; hol a szívből lökött föl egy meleg vérhullámot, hol a bőrön szaladt mint borsódzás végig, hol fészkelődni kellett tőle, mintha az ember csípőjét ingerelte volna, hogy fölugorjék s mozgásban győzze le az ingerültségét. A legrettenetesebb az volt, hogy Wiesmayerné, ez az okos, tökéletes asszony mindezt nem képmutatásból mondta, hanem egész komolyan. Ha este Szűz Máriának az aznapi életéről beszámol, nem bukkan fel vádlón az egynapos emlékezetéből. Ha nincs benne az az új érzés, Eszter bizonyára szembeszáll, rimánkodni próbál ehhez a logikus értelmetlenséghez. Előbb csak szelíden: „De hát, anyuka, olyan voltam én, aki elszámoltatja az urát? Beleépítette Tunyogi nagypapa egész életét abba a szerencsétlen házba. Megnéztem én, hogy kinek a nevében van? Nincs asszony, aki azt megállja, amit én, szó nélkül. Vesz egy autóbust részletre, s egyszer csak nincs sehol, elpárolgott. Ha milliomosok volnánk, én nem bánnám, játszom tovább, most sem a magamét védem: amiből a gyerekeimet fölnevelem.” S ha erre is azt kapná, hogy Józsi csak a legjobbat akarja, neki tán nem fontosak a gyermekei: „De tessék belátni, Józsi pénzdolgokban beszámíthatatlan. Egyszer már meg kellett fogni a kezét. Anyuka

könnyen beszél a házasságról, anyukának olyan férjei voltak, akiknek az volt a boldogságuk, hogy mindenüket odaadhatták. A minden közös azt jelentette, hogy minden anyukáé. De tetszene Józsival eltölteni csak egy esztendőt. Olyan férfiek mellől én is tudnék erkölcsöt prédikálni.” S minthogy még akkor sem jönne belátásra, mit csinálna akkor? Gorombászkodna? „Anyuka nem szólt bele a dolgunkba? Hisz ide is azért jöttünk, mert anyuka úgy akarta. Kihasználta Józsi hóbortjait, hogy Antal a maga gazdája legyen. Az én nagyapáméból a Máté-család hízzon.” Vagy sírva fakadna? „Én nem bánom, ha anyukában ennyi belátás sincs, ha az emberek ennyire képtelenek minden belátásra, jó, vigyék szét ezt is, adja el Józsi a patikát, menjen föl Pestre garázstulajdonosnak; a gyermekeimet majd odahajtom Micikéék elé, a piacra, kenyeret koldulni.”

Régen, ha egyszer már elkezdte a pört, így valahogy kellett volna ennek a jelenetnek végződnie. Most azonban hallgatta csak ezt az eszes esztelenséget. S az az egy-két szó, amit közbe-pötytyentett, nem azért volt, hogy a másik emberből, egy érző, értelmes lényből, a maga gondolkodása számára a méltánylást kikönyörögje: - tudta, hogy ez úgys hiába volna, ahogy egy parittyakövet sem lehet az útjából félreénekelni. Az a néhány szó, amit mondott, csak arra volt jó, hogy a maga meggyőzhetetlenségét mutassa. Hadd lássák, hogy ő is tud süket lenni; botránkozzanak csak meg elvakultságán. Elég, ha az ő érdeküket - a gyerekekét, Józsiét, sőt, a Máté-családot is - a szívéen hordja. „Lehet, hogy Józsi a legjobbat akarja, de az eredmény mást mutat.” „Én nem bánom, anyuka, kérem, ha Józsi próbál, de ezután ne az enyimével.” „Éppen mert más véleményem van az ő vállalkozásairól, mint anyukának, azért jobb, ha azt, ami az enyém, szétválasztjuk.” „Én is komolyan fogom föl a házasságot, én sem akarok válni. De ha Józsinak belőlem csak a vagyonom kell, s anélkül én sem, abba is belenyugszom.” Érezte, hogy milyen kemények, majdnem gonoszak ezek a mondatok. Olyan szomorú volt, hogy ahelyett ami a szívében volt, csak ezt mondhatta. Mindig csak ő, az övé, még a gyerekek jövője sem jött föl a nyelvére. S hogy ő maga is fájdalmas varázst talál már ebben a keménységben, mintha már abban az új világban rendezkedne be, ahol a kötelesség nem várhat megértést, s az ember úgy teszi másokkal a jót, hogy egyre nagyobb hideget támaszt maga körül.

Wiesmayerné fölháborodva ment el. A kapualjban, amikor Eszter a régi kislányos módján kezet csókolt neki, alig bírt elnyomni egy türelmetlen mozdulatot. - Hát gondold meg a dolgot - mondta -, mert ti bánjátok meg, te s a gyermekeid. A vejét, aki azalatt ott lenn tárgyalt, egyszerűen otthagya vagy ottfeledte, s hazafelé bizonyára nem kis haraggal gondolt a nászurára; Eszterből, akit a kezességéért kicsit le is nézett, sosem került volna ki ekkora makacsság. Ez már annak a következménye, hogy az a viharcsináló ember a fia házába bevette magát. Eszter azonban, mihelyt az anyósa után a nagy, lukastollú kulcsot ráfordította, lement a kisházba. Ott Égető szinte betemette már Pauli Antalt a kivonataiba, szerződéseibe s átszámításaiba. A két férfi indulatában jól megértette egymást; hisz Pauli, aki hét évig dolgozott Józsival, még jobban ismerte őt, mint az apósa. Minthogy itt ő a családot képviselte, mégis szépíteni próbálta Józsi dolgait, s ezzel új és új kitörésekbe lovalta Égetőt. Ezeket a kitöréseket Pauli nem kis belső helyesléssel hallgatta, s már előre élvezte, hogy fogja azt ő otthon előadni, persze gondosan hozzáfűzve mindig a maga ellenvetéseit. Amikor Eszter leért, abban már megegyeztek, hogy a házat a legjobb lesz mégiscsak eladni, mert ki tudja, mikor akad megint egy olyan épületre vevő. Égető azonban azt követelte, hogy a vételár Eszteré legyen, s a patikát is Eszterre írják. Ebbe meg Antal nem mehetett bele. Hogy a pénzzel Égető spekuláljon, s Józsi a felesége segédje legyen? Eszter a házat azonnal elintézte. - Ne legyen egyikünké se. Vegyünk rajta egy kisebb ingatlant a kislánynak. - Vigyázz - mondta Égető kedvetlenül. - Akkor tulajdonképp az árvaszéké lesz. - Épp azt akarom - mondta Eszter. - S a patika? - kérdezte Antal. - Énnekem az sem kell. Én csak azt akarom tudni, hogy mi történik ott. Így találta ki Antal a könyvelést.

Égető egyre mélyebb elkedvetlenedéssel hallgatta ezt az egyezkedést. - Ez fölér egy fél fegyverletétellel - mondta, amikor Antalt kikísérték, s a kapualjban egy kis tanácskozássra megálltak. Látszott rajta, hogy az a lendület, amellyel a Józsi pörének nekifogott, most kelletlen bujkál a maga homlokában. - Én azt hiszem, jó lesz - mondta Eszter. S egy kis ellágyulás rezgett át rajta, hogy átölelje az apját: ne tessék haragudni rám, hogy nem lehet riadót fűjni, lovagnak lenni, rohamozni. Ehelyett csak annyit mondott: - Nagyon köszönöm apuskának. - Ahogy gondolod - mondta Égető, s a téglajárdán hátrafelé kongó léptei megint azt a szomorúságot verték föl Eszterben. A legnehezebb azonban mégiscsak Józsi körül volt ezzel az új érzéssel járni. Ahogy az első haragja elmúlt, s látta, ingváltásra, a lakásba hazasurrani, őt sajnálta a nagy kavarodásban a legjobban. Rendesen estefelé jött (a harag óta benn aludt az inspekciós szobában), a kapuhoz rohanó Bojtár, míg a kulcsot előkotorta, a lába szagától megrészegevedve nyílt a résnél, s hogy bejött, hangosakat vakkantva táncolt föl előtte a lépcsőn, hogy addig is szembe legyen vele, amíg a szobájába ér. - Apuka jön - mondták az asztal körül a gyerekek, de nem mertek fölkelni, mert tudták, hogy apuka most törvényen kívül van. Haragszanak rá, vagy ő haragszik rájuk; csak odapislantottak a veranda sarkába, a kapualji bejáró s kisszoba ajtaja közé, s mialatt Józsi nagy kutyacsaholás közt a szobácska duplaajtaján bebotlott, csodálkozó sötét karikák ültek pillantásukban, s a halk, ijedt kezitcsókolom csak gépies rebegés volt hallgatása mellett. Józsi dühös volt a kutyára, hogy fölhívta reá a figyelmet, dühös volt a kettős ajtóra, amelyen olyan nehéz volt bemenni. - Szervusztok - mondta a gyerekeknek, de úgy, hogy közben Eszterre ne kelljen nézni. S miután inget váltott és könyvet vett magához, kifelé is megismételte hangosabban, mint jövet a négy ajtó nyitásával s a kapualj kongatásával járó zörejt. A gyerekek ilyenkor benn a vacsoránál mondták: - Apuka most ment el.

Szegény Józsi, olyan szájalomra méltó volt ezekkel a besurranásokkal. Eszter legalább úgy hitte, hogy nagyon árvának és nyomorultnak kell éreznie magát. Néhány hete még pesti műhelytulajdonosnak vagy csónakgyártónak képzelte magát (Eszter nem is tudta, mit főztek ki a barátjával); ott tanakodik, mint egy mérnök a betegjárású motorok fölött, s lepipálja az olajos ujjú, zöldmackós szerelőket. Már-már kimászott ebből a kútból, s most újra itt ül, életfogytiglani patikusságra ítélten. Mint egy agglegény, várja az ételhordókat, az egymás szagát fölvevő ételeket. Nyilván nem is értette meg mindjárt, hogy tulajdonképpen mi zúdult reá. Hisz Szegháról is így oldózkodott el, Eszter híre nélkül. S Eszter akkor hogy bele-nyugodott. Ő is azt hitte, hogy az apja húzta föl, de hisz azt az újságot is ő kerítette elő. Először még próbált duzzogni, ő aludt benn a patikában, ő rendelte be a lánnyal a vacsorát is, bízva benne, hogy Eszter megijed majd. Aztán egymást érték a meglepetések. A vevő megkapta Eszter levelét, s áttelefonált, hogy mi ez. Józsi azt mondta, majd elintézi a dolgot. Haza is ment, hogy lármát csap érte, de Eszter hűvösen annyit mondott csak, hogy igen, ő küldte el, úgyhogy Józsi rögtön látta, itt több is van, s valami esetben fenyegetéssel visszament a patikájába várni és duzzogni. Közben Wiesmayernét innen is, onnan is figyelmeztették, hogy Égető vagyoni kimutatásokat gyűjt; Antal is olyat hallott, hogy be fogja pörölni. Ez nem volt mulatságos dolog, ott ülni egész napot a gyűlölt patikában, egy ételhordón kapni az otthon melegét, s ha a Nagytópart utcába átment, ott is rögtön ezt hozták elő. Mint bűnös és száműzött ült a családi tanácsban, s mint bűnös surrant be a maga házába is; egyedül a kutya örült neki, arra meg ő volt dühös.

Amikor Antal a békét megcsinálta köztük, Józsi azt hitte, folytathatja, ahol a kirándulás előtt. Józsi születésnapja hozta össze megint a családot. Arra az egész Máté-család hivatalos volt, s Józsi is véget vethetett a száműzetésének. Mind együtt voltak, csak Égető adta át a drága új bélyegjeit odalenn. A vendégség után Józsi behívta magához a feleségét. A tanyai felvételeket mutatta meg neki, amiket a harag alatt előhívott. Ott volt a forgó öntözőgép is - nagyszerű kép

volt -, mögötte az ugráló gyerekek. Amíg a képet nézték, Józsi a felesége derekára tette a kezét. Eszter az urára nézett. A félig mulató, félig szomorú pillantásából kiolvashatta volna a tévedését. „Azt gondolod, volt ebben a pillantásban, hogy most elbánsz velem. Egy bódulattal kihajtod belőlem az apám rossz szellemét. Ti férfiak gondoltok néha ilyeneket. De rajtam ez nem változtat semmit. Én tudom, mit kell tennem; nekem a legszomorúbb, ha helyetted is nekem kell gondolkoznom, rólad és nélküled.” De azért engedett neki. Józsi másnap szokatlanul vidám volt. A múlt este járt ilyen virgoncul pohosodó testében a hosszú aggregénység után? Vagy mégis hiányzott neki a család, s most jó volt, hogy a gyerekek ott voltak körülötte, s a borzadás szent karikái helyett a visszafogadás öröme szivárványlott a szemükben? Vagy tán arra gondolt, hogy csak adják el a szegháti házat, Eszter majd csak lemond róla, hogy azt a szép pénzt az árvaszéknél befagyasszák. - Hol járt, kedves? - kérdezte Esztertől, amikor ő is hazajött. - Antalnál voltam, megmutatta a könyvelést. Nem akartam magát fárasztani vele. Józsi csodálkozva pillantott föl erre a szelíd, elszánt hangra; egy kicsit társalgott még a gyerekekkel, aztán elkontyorodottan bement a szobájába.

De azt, hogy Eszter csakugyan feltűnjék egy nap a patikában, s egy munkaköpenyt pakoljon ki az irattáskájából: Józsi még ekkor sem tudta elképzelni. Vagy ha ráerőlteti is magát, az csak egy-két napos fellobbanás lesz, hogy ő él, igen, a jogával; egy-két nap alatt megunja vagy elszégyelli. Eszter azonban a maga szelíd, de elszánt módján, minden délután benyomult közejük, s vitte haza a könyvelnivalót. Józsi sokszor még késő este is ott találta a verandaasztalnál, amint pontosan feltett könyvekkel, ahogy az iskolában tanulta, a gyöngybetűit rakja, vagy egy-egy tételen elakadva, kissé oldalról nézi az egész munkáját, s ahogy ő kijön, egy furcsa pillantást vet rája, mintha azt mondaná: te tudnál segíteni, de nem merlek megkérni. Néha Antalt is ott találta náluk patikazárás után. Eszter, mint egy alázatos diáklány, hallgatta, ami a tar, fényszánkázató fejből, a professzorán feltűzőtt szemüvegből s a fényes számlákból kisült. Józsi, amikor Eszter nem volt benn, átnézte az írásokat. Azt hitte, talál majd valamit, amin fölhorkanhat. „Én ezért nem vállalom a felelősséget. Tönkretesz vagy börtönbe juttat mindnyájunkat.” De a gondosan egymás mellé rakott betűkbe nehéz volt belekötni; Eszter lámpalázzal írta őket, de nem, egyáltalán nem hebehurgyán. Amiért szólhatott volna, nem érte meg, hogy a csendjét megtörje érte. Józsi ez a kitartás megdöbbenet. Idáig keveset gondolkozott a feleségén. Ő csak azt tudta, hogy Eszter mindig lehúzta őt. Ha Esztertől függ, ott lepi be Lajosfalván a penész. Eszternek egy postamesterhez vagy kántortanítóhoz kellett volna mennie; ez boldogan malmozott volna mellette ebéd után a hasán. Eszter csak így szerepelt a gondolataiban, ezenkívül olyan volt, mint a tiszta ing, melyet hetente háromszor odakészített az ágya mellé. Arra, hogy egyszer csak foglalkozni kell vele, nem számított. A világ legfantasztikusabb meglepetéseivel sem tud úgy elképesztetni bennünket, mintha környezetünkben valaki másnak kezd mutatkozni, mint ahogy évek hosszú során elkönyveltük. A megszokás meredt szemmel néz: vajon visszagubózik-e a régi képletbe, vagy valami nem várt szörny válik belőle? Józsi sértődésében is volt egy kis elámult várakozás. Mibe fog ez a könyvelgető Eszter folytatódni? Ha Eszter meg nem sajnálja őt, ez a várakozás tán csendes respektusba megy át.

Eszternek azonban nehezére esett ezzel is gyötörni. Duzzogásán át érezte a megszeppenését, s úgy volt, mint a mumusnak felöltözött nővér, akinek megesik a kistestvérén a szíve, s amikor már hatásos lenne az ijesztés, jelt ad: ne félj, csak én vagyok, öcsi. Ő is tudtára akarta adni, itt a patikában is, hogy klottköpenyétől még nem lett felügyelő. Időnként (különösen, ha már csak ketten voltak benn) meg-megszólította. A gyógyszer-rendelésben nem tudta kiolvasni egy gyógyszer nevét; Józsihoz vitte, nem a gyakornoknőhöz. Ha Józsi bejött valamiért az inspekciós szobába, ahol ő a biztosító intézet számláját állította össze, egyszer csak megszólalt: „Érdekes, ebben a hónapban mennyi belladonna-receptünk volt a társadalombiztosí-

tóban.” Máskor a blokk kivételnél kezdte próbálgatni Józsi kasszáját. Tudta, hogy Józsinak büszkesége a kassza, egy patikában sem volt ilyen csodálatos kassza; ez összeadott, kivont, két sorba írta a tételeket s még ki tudja, mi mindent tudott. Hogy Józsinak egy kicsit kedvébe járjon, elmagyaráztatta magának. - Jöjjön már, nehogy elrontsam a tudományát.

Józsi nem utasította vissza egészen ezeket a közeledéseket. Akárhogy el volt szánva a sértődésre, ez az ismeretlen Eszter óvatosságot gerjesztett benne. Amit eltökélt s amivel kénytelen volt: morc udvariasságban egyezett ki. De ahogy Eszter egyre többször s egyre kedvesebben fordult hozzá, az az aggodalom, mellyel zsigerei Eszter átalakulására figyeltek, lassan megnyugodott. Józsi azt a következtetést vont le, hogy Eszter már érzi a bűnét, s megbánta, amibe fogott, s most békítgetné. Ettől egyszerre előjött minden megbántódása. Most látta csak, mit szenvedett ő Esztertől az utolsó időben. Milyen hallatlan dolog volt az, őt bepörölni. Őt, aki egész életét a családjáért áldozta föl. Ezt érdemelte? Hogy a laboráns kinevesse a háta mögött? Nem, ezt nem fogja Eszter egyhamar levezekelni. Megemlegeti még ő azt, amikor könyvelni járt a patikába. Egető Lőrinc is hallja még a lányát sírni, szemrehányani. Édes gyönyört talált benne, hogy Eszter közeledésére jó kést-megforgató válaszokat adjon. Ezt a gyönyört idáig nem ismerte; hisz eddig mindig azt tette, amit akart; a szolgaság azonban asszonyi fullánkosságra tanította. - „Igen - mondta Eszter ártatlan megjegyzéseire. - Ebben a hónapban sok koffein fogyott. Ha akarja, ellenőrizheti a receptlapról.” Vagy a kasszára: „Igen, ez jó drága gép. Én szeretem a jó gépeket. Amikor vettem, nem gondoltam, hogy bepörölhetnek érte.” Porosztás közben egy kis szórakozás volt, hogy Eszter kérdéseire, amiket kérdezett már vagy kérdezhet még, ha nem is volt ott, efféle válaszokat koholjon. Esztert bántották ezek az epességek. Szegény Józsi, olyan kisfiús durcásságba heccelte bele magát. Tán mégiscsak meg lehetne győzni róla, hogy ennek nincs semmi értelme. Meg kellene engedni neki, hogy lebeszéljen mindent a szívéről. Az a baj, hogy ő maga olyan nehezen beszél. Azt hiszi, más is megérez mindent egy jelből. Pedig az embereket meg kell ostromolni a szavakkal. Mielőtt egész lemond róla, Józsival is próbát kell még tenni. Az lehetetlen, hogy ő s Józsi így durcáskodják el az egész életüket.

Egy este épp a Máté patika volt az inspekciós, s ők egyedül maradtak a lehúzott redőny mögött. Józsi egy receptet készített el, amit a redőny kis nyílásán adtak be neki, Eszter pedig a város számláján dolgozott, amelyet másnap kellett benyújtaniuk. Hazavihette volna, de most el volt tökéelve, hogy itt marad. Ezen az éjszakán Józsi is rab, nem megy haza addig, amíg keresztül nem beszéltek kettejük közt ezt a mogorvaságot. Amikor látta, hogy Józsi ott van már megint a lyuknál, s a pénz és az orvosság a két félornyi arc közt a rolón át helyet cserélt, ő is kijött az inspekciós szobából, s hogy valami elfogulatlan foglalatosságot találjon, a mérlegre állt, s a súlyt tologatta a karon. A nagy százas körte a beállt csöndben kettős erővel bombázta a sok fehér porcelánedényt. Az orvosságok néma sora a falon különös nyomatékkal figyelmeztette őket, hogy egyedül vannak. - Összeszámoltam a receptjeinket. Mit gondol, hány receptünk volt augusztusban? - kérdezte a pult mögé visszatérő Józsit, anélkül hogy a mérleg ide-oda csúsztatott súlyáról fölnézett volna. Józsi válasz helyett a leszedett edényeket rakta vissza a helyükre. A receptszám őt is érdekelte (Eszter is azért számolta meg, mert tőle mindig azt hallotta), azért hát várt még a gorombasággal. - Ezeröttszáz, háromszázzal több, mint tavaly - mondta Eszter a mérlegről lelépve. - Úgy látszik, szép fejlődés van a forgalomban. - Igen, van - mondta Józsi, az elől levő gyógyszerkönyvben lapozva. - Az embereknek, úgy látszik, nincs olyan rossz véleményük rólam, mint a családomnak. - Én nem értem, Józsi, mért nem szereti maga a foglalkozását - mondta Eszter, s körülnézett a fénytől káprázó teremben, melyben olyan mély volt a csönd, hogy szinte zümmögésnek hatott. - Én el sem tudok szebb dolgot képzelni, mint egy patika. Ez a sok orvosság. Én nem tudom, melyik mire való, mégis úgy elgyönyörködöm benne. - Ami nekem börtön volt, maga abban mindig

gyönyörködött - mondta Józsi mogorván. - Ez volt a legnagyobb gyönyörűsége, börtönöket csinálni nekem. - Ha úgy vesszük, az egész világ börtön - mondta Eszter, mint aki többre is felkészült. - Nem a legjobb megszeretni a börtöneinket? Ha elhatározná, hogy szereti, megszeretné. - Köszönöm, nagyon bölcs. Könnyű az én rovásomra napkeleti bölcsnek lenni.

Ott álltak a pult két oldalán. Józsi a kiadott kétkeresztes gyógyszert jegyezte fel a receptlapra. Eszternek a mintául kitett kölnivizes üvegen volt a babráló keze s a lesütött szeme. Amit Józsi mondott, elég gorombán hangzott; abba lehetett volna hagyni az engesztelést. De Eszter nem hagyta elkedvetleníteni magát. Ritkán volt benne ennyi beszélhetnék. Mielőtt egész bezárkózik ebbe a szomorú hallgatásba, egyszer még meg kellett próbálni kibeszélnie magát. - Ez is könnyű, Józsi, ilyen válaszokat adni - mondta szelíden, s az urára emelte a szemét. Ez a nagy, csillogó páráktól s kifelé törő érzéstől megnőtt szem s a lágy, meleg hang, mely mintha a mell mély padmalyából, a szív alól jött volna, Józsival is megértette, hogy beszélgetésüknek új, komoly szaka kezdődik, s abba Eszter most mozgósított, előtte ismeretlen lelki erőket készült bevetni. - Mért nem próbál egyszer megérteni? - hallotta a kérdést. - Mi értek meg magán, azt, hogy bepörölt? - mondta Józsi, s anélkül hogy Eszterre nézett volna, ideges rakosgatásba fogott a pult és a polcok közt. - Azt is, hogy bepöröltem - mondta Eszter elszántan. - Láthatja, nem az volt a célo, hogy pörösködjem - tette hozzá kisvártatva. - Hanem, hogy kényszer-zubbonyt adjon rám. S most ideáll, hogy *értelmesen* beszéljen velem.

Ezt, hogy: értelmesen, annyi gúnnyal és keserűséggel mondta, amennyit Eszter el sem tudott képzelni benne. - Mért így fogja föl? - S a hangja mint egy kinyújtott kéz, szinte megfogta a Józsi idegesen babráló kezét. - Mért nem azt mondja, hogy meg akartam védeni a csalódástól? - Milyen altruista. Megvédeni a csalódástól - mondta Józsi rövid, vakkanásszerű nevetéssel. - Hát nem csalódott volna? Legyen őszinte, Józsi, csak öt percre. Ne arra gondoljon, mit képzelt el maga, hogy mi lett volna magából abban a garázsban vagy miben. Mindenéből kiforgatták volna. - Mert én hülye vagyok, ugye? - kapott Józsi a sérelmen, hogy Eszter hangjának ideje ne legyen valami visszhangot vernie az igazságérzetében. - Ez nem szégyen, Józsi. Én nem tartom szégyennek azt, hogy valaki jó, s azt mások kihasználják. - Kik használnak ki engem? Csak beszél a levegőbe - tette hozzá, hogy Eszter elhallgatott. - Mért ismételteti, Józsi? Én meséljem el, mi történt az autóbusszal? - Csak mesélje - horkant föl Józsi. - Az autóbusz. Ez a maga büszkesége. Ennyit tart számon, ezt jegyezte meg az én tízévi küzdelmemből. - Nemcsak az autóbusz. Mindig lefele mentünk. Maga mondta, hogy a tulajdon családja is becsapta. - Mikor mondtam én azt? Egy méregből kicsúszott szó; de maga már fölszedte, eltette. Ez is jó lesz, ha gyámság alá akar helyeztetni. Minden kis porszemet összegyűjt, amivel kisebbíthet. Mért nem azt gyűjti, amire büszke lehetne? Vagy olyan nincs, ugye? - Én gyűjtöm. Higgye el, Józsi, más se teszek, csak gyűjtöm - mondta Eszter szomorúan. - Kibírom, ha nem gyűjtöm? Én tudom, ki tudja úgy, mennyi jó van magában. Az édesanyja sem tudja jobban. Ne higgye, hogy én nem látom a tehetségét is. De látom, mert látnom muszáj, a hibáit is. Magában megvan a tehetség, de nincs elég kitartás hozzá. Ezt nem is csodálom, tíz Antalnak kéne magában lenni, hogy amit elgondol, azt véghez is tudja vinni. De így, amikor menne már, akkor hagyja abba. Én ezt nem rovom föl. Más az elképzelés, meg más a végrehajtás. Akkor volnék a legboldogabb, ha annyi vagyonom volna, hogy minden tervéhez pénzt adhatnék. Mert abból mindből lesz valami, ha nem is épp nekünk, így azonban azon kell lennem, a maga érdekében is, hogy amibe belefogott, annál megmaradjon.

Józsi elcsendesedetten hallgatta ezt a jellemképet. A bőrén, idegeiben benn volt a borsódzás, hogy ő akárhogy meg lesz sértve; de amit Eszter a tehetségéről mondott, mégiscsak beszivárgott a hiúságába. Mostanában nemigen beszéltek már a tehetségéről. Ez volna csakugyan a hiba? A bőség akadályozza meg a sikerben? Egypár csendesebb percébe került, amíg makacssága meggyőzhette a hiúságát. - Ezt is azért mondja, hogy az önbizalmamat

aláássa - mondta, az első szavaknál még némi bizonytalansággal. - Szóval, ne is kezdjek semmit, mert úgyszincs meg hozzá a kitartásom. Csak ötleteim vannak, afféle ötletgyáros vagyok; a legjobb odakötni az asztal lábához, különben szétötlöm mindenünket. Nagyon hatásos jellemrajz, különösen, ha ilyen mézédés hangon mondja. De tartsa meg másoknak, propaganda-fogásnak jó, engem azonban nem győz meg. Engedje meg, hogy énnekem meglegyen a magam véleménye magamról, ha mindenki mást meg is győz az igazságáról. - Jól van, ne beszéljünk hát magáról - nyúlt át felé Eszter a pulton könyörögve, de csak az elhúzott keze mellé került a keze. - Rossz úton indultam el. Felejtse el, amit mondtam. Beszéljünk rólam, s nem magáról. Mondjuk, hogy hibáztam. Nem lett volna szabad bepörölnöm magát. Pestre megy, minden jól üt ki. Akkor is ismerje el, hogy csak a gyerekekért tettem. - Előbb még értem, most már csak a gyerekekért - nevetett Józsi megvetően. - Egyre közelebb jutunk magához. - Nem igazságos hozzám, Józsi. - A gyerekek nekem is gyerekeim. Mért, csak magának van olyan nagy lelkiismerete? - Mert engem nem visz a képzeletem. Én csak anya vagyok, de maga sok minden más is... Nem mondhatja, Józsi - folytatta új rábeszélő hullámot zúdítva át a pulton, nemcsak a hangjában, de egész átkönnyesedett lényével -, én nem avatkoztam eddig a dolgaiba. Tudomásul vettem a döntéseit. Most azonban eljutottunk egy olyan pontra, ahol már nem szabad lejjebb mennünk. - Ki mondta ezt magának? Az apja, ugye? - nézett rá gyűlölettel. - Nem, ezt a vak is látja. De ez nem baj, hiszen csak egy-két évre kell összeszednünk magunkat. A patika forgalma csakugyan szépen emelkedik. Nemsokára segédet is vehet, s akkor magának sem kell mindjárt olyan leláncoltnak éreznie magát. - Elenged a moziba vasárnap délután? - Én kész vagyok mindenben segíteni - mondta Eszter, oda sem figyelve. - Engedje meg, hogy letegyem az érettségit, s bejövök gyakornoknak. - Az kellene - fakadt ki Józsi -, hogy reggeltől estig ellenőrizzen. - De hát akkor mit akar? - tört ki most már Eszter is. - Nincs más programja, mint hogy ameddig élünk már, gyűlöljön?

Egypár percre némán álltak ott. Eszter kitörése megállította Józsiiban az övét. Nem volt benne más, mint hogy visszaadja, amit ebben a börtönben szenvedett. De Eszternek még a könyörgésiben is volt valami új, szokatlan, s a végső, sebző szót mégse bírta kimondani. - Józsi, higgyen nekem - indult neki Eszter a kiütött bokszozó távolgásával a lelkében még egy rohamnak. - Az lehetetlen, hogy lélek és lélek közt ne legyen út. Azon, amit mondok, át kell éreznie a jóakaratra. Én tudom, az lenne okos, ha tenném, amit kell, s rábíznám a kényszerűségre, hogy betörje magát. De az én számomra ez olyan szomorú. Itt vagyok én, itt van maga, s köztünk most már örökké itt legyen ez az átbeszélhetetlen hidegség. Másokkal lassan már megszokom. De magával olyan nehéz. Az lehetetlen, hogy a szeretet ilyen tehetetlen legyen... Ahá, már fáj neki, már érzi, mit játszott el - zúgott Józsiiban az orv-diadal. Az a tudat, hogy Eszter szereti őt, legyőzte minden óvatosságát s kíméletét. - Maga kezdte. Most ne nyöszörgjön - mondta indulatosan. - Én magáért nyöszörgöm, Józsi. - Értem, mindig csak értem. Értem félti a pénzét. Értem van megijedve, hogy nem lehet többet... - Józsi, ne beszéljen így - emelte fel Eszter óvón a kezét. - De mért ne beszéljek? Maga azt hiszi, börtönőr is lehet meg feleség is. De az nem megy. Ezt jobban meg kellett volna gondolni. Én ezt soha, soha nem fogom magának megbocsátani.

A patikában mély csend állt be. Az utolsó indulatos szavak mint nyughelyét nem találó lelkek kavargtak az elképedt tégelyek közt. Józsi a gyógyszerkönyvére hajolt, s mintha félben hagyta volna a keresést, mutatóujjával ide-oda lapozott benne. Eszter csendben bement az inspekciós szobába, fölvette a kis kalapocskáját s a kosztümkabátját, s egy halk jóéjszakáttal kiment a kis ajtón. Ott kinn langyos éjszaka volt; a moziból hazasiető párok közt egy-két kuncsorgó diák Istenről vitatkozott. Az utca fölött, az ég keskeny folyosójában néhány csillag bukdácsolt a nyár gomolyfelhői közt. Eszter a gyerekeire gondolt. Nem hagyta meg, hogy későn jön haza. S most nem tudta: a lány mit adott nekik vacsorára.

Tanyai internátus

Néhány nappal azután, hogy a cserkésztaborból hazajöttek, József (most így hitták Józsikát) odaállt a verandán könyvelő anyja mellé. Eszter már ismerte a fiának ezeket a csendes odaállásait. Kis Eszti, ha akart valamit, azon volt, hogy dörgölöző macskamozdulatokkal vagy gyors csimpaszkodással teremtsen a bőrük közt érintkezést, mintha így a kérése is könnyebben átmenne belé. Lőrincnek a nagy barna szeméből látta, hogy a naponkénti pengőjét akarja kikunyerálni. Előbb egy nagy mosolygás böffent ki rája, aztán mindjárt az az alázatos, bűnét tudó pillantás is ott van, szinte a sunyító kutya fark koppanása is hallatszott a padlón. József azonban csak odaállt mellé; a lépései ilyenkor még halkabbak voltak, mint rendesen, úgyhogy Eszter könyökének ideje maradt a megkezdett sort vagy egy cserép öntözését befejezni: az oldalában azonban már ott volt fiának a szívós, csendes akarata, s amikor feléje fordult, föl volt készülve a kis tanácskozásra, mely (bár József kéréseinek mindig sokkal nagyobb következményei voltak, mint Lőrinc kunyerálásának) mégis oly kedves volt neki.

- Anyuka kérem, Szilágyi tanár úrtól van egy üzenetem anyuka számára - szólalt meg most is, látva, hogy az anyja, figyelme után, az arcával is feléje fordul. Eszter sugárzó szemmel nézte ezt a finom, kicsit fonnyadt arcot, amely épp akkor, amikor valami nagyon fontos neki, a közömbösséget erőlteti, s nemcsak a hangját fátyolozza be, még a szemével is az anyja írásán révedez, nehogy a szemüveg mögött egy kis láz vagy öröm csillanjon föl. - Kérdezteti anyukát, mikor tetszik itthon lenni: beszélni szeretne anyukával... - Ez nagyon meglepő hír volt. Az többször is előfordult, hogy a tanárok Lőrinc miatt fölcitálták őt a gimnáziumba (ilyenkor gondosan felöltözve, szelíd elfogultsággal ment föl Lőrinc bűneit meghallgatni), arra azonban nyolc év alatt nem volt példa, hogy egy tanár látogatásra jelentkezék. Találgatva nézte a fia arcát, de kérdést nem tett föl. A kettejük viszonyában ő is azt szerette, hogy olyan kevés szóval intéztek el mindent. Baj nem lehet, gondolta, akkor József nem állna így itt, különben is nyár van, amikor diákok és tanárok közt a harcok szünetelnek. Kisebb pumpolásért a tanár úr nem jön maga. Tán a csónakot akarják megvenni? A nyáron sok szó volt a vízi cserkészetről. Szilágyi, a parancsnok Patakról került ide, s ott a Bodrogon egész nyáron át folyt a csónakázás. Ha a csapatnak volna egy négyevezőse, ők is föllátogathatnának a régi csapatjához.

- Nagyon örülök, ha a tanár úr eljön - mondta csendesen. - Holnap egész délután itthon leszek. - S hogy mégis lássa, mire kell fölkészülnie: - A csapatnak kellene valami? - kérdezte. A városban nagyon jómódúnak tartják őket, pedig hát abból, amit Józsi hazaad, elég nehéz volt a háztartást fenntartani, s még háromfelé dugni. - Majd meg tetszik látni - mondta József, s a kis tettető arcból egy csillogó pillantás röppent az anyjára. Eszter látta, hogy József nagyon jól tudja, a parancsnok úr mért jön, s ő mire van ítélve, de nem akarja kiadni, nehogy felkészülhessen. Ő is elnevette magát, így nézték egymást egy pillanatig, a kettejük viszonyán mosolyogva.

Másnap József egész délután ott dolgozott a verandaasztalon; az újabban kivágott újságcikkeit rendezgette. Az egész asztal el volt borítva újságszeletekkel, melyeket aztán tárgyuk szerint különféle tokokba rakogatott. Máskor benn szokott dolgozni a maguk szobájában, a mosdóalj közelében, ahol a dobozai álltak, most azonban kihurcolkodott; azt mondta: idekinn világosabb. Eszter tudta, hogy ez a kiköltözés a szellős verandára, ahol minden ajtónyitás elkapott egypárat a kivágásokból, már Szilágyinak szólt. Odabenn a csengő nem mindig hallatszik jól, s hátha megvárakoztatják a vendéget, meg arra is számított tán, hogy Szilágyi kalaplerakás közben odapillant a papírajaira, s látja, miben van elfoglalva.

Eszter úgy tett, mintha nem venné észre a fia lámpalázát, de magában boldogan mosolygott rajta. Érezte ő ezt mindig, hogy József is tud lelkesedni. Nem tompaság az, csak szemérem, illem, amivel az éles, gunyoros esze minden érzés, a maga érzése ellen is védekezik. Milyen kedves volt, ahogy délután megkérdezte, hogy megkínálja-e a tanár urat valamivel. Egész odavetőleg kérdezte, de Eszter látta mögötte a csendes latolgatást, amellyel a látogatásra készült s a küzdelmet, amíg ezt neki elárulta. Délután a szalonbeli könyvszekrényben rendezgetett; hátratólta a Csathó-sorozatot, s a maga kötetlen könyveit hordta ki elébe. Ez is Szilágyi pillantásának szólt, ha odatéved. Azt már nem merte megkérdezni, hogy anyuka felöltözik-e, de háromszor-négyszer is végigjártatta a háziruháján a szemét, s amikor Eszter karcsún, átöltözve lépett ki a hálósobájukból, látszott rajta, hogy meg van elégedve.

Eszter maga is kíváncsi volt a vendégükre. A tanári kart, mint a legtöbb szülő, ő is azokból a mesékből ismerte, amelyekben diákfiak festik le nekik a számukra hozzá nem férhető világot. Ezekben a mesékben minden alak megnyúlik, s árnyékszerűen eltorzul. Lőrinc meséiben a tanárok szeszélyes és igazságtalan alakokká váltak, akiknek apró, nevetséges hibáit kitűnően utánozta; József inkább az ítéletét edzette rajtuk, érdemeiket és bolondériáikat egyaránt túlozva, mintha csak abban lelte volna örömét, hogy a kettő öntvényét lássa az emberekben. De bármilyen torzítók voltak is ezek a mesék, nem lehetett szabadulni tőlük. Eszter még azoknak a tanároknak a képét is ezek szerint állította össze, akiket lánykorából vagy a patikából ismert. Ha Macskási tanár úr a fejfájás elleni porért az üzletbe lépett, s alázatosan odaköszönt, hogy „Jó napot, Eszterke”, ő a Lőrinc hangját hallotta: „Ülepedjete le, mint a piszok.” Állítólag így szokta az osztályt leültetni. Könyvtárosi panaszairól viszont (ő volt a kollégium könyvtárosa) József anekdotája jutott az eszébe, hogy mint Eötvös-kollégista, nem tette be soha a könyvtárba a lábát, mert az nem a decimális rendszer szerint volt rendezve. Bozsó tarka, skót sáljáról, ha az utcán szembe jött vele, megint kétféle legenda jutott rögtön az eszébe. Lőrinc szerint Bozsó iszonyúan fél a meghüléstől. Ha egy gyerek nem készült, csak tüsszögnie kellett, s ő rögtön küldte haza. József viszont a műveltségét dicsérte; tökéletes bolond, de sok pesti egyetemi tanár nem ismeri úgy az angol és francia irodalmat.

Szilágyi ebben a mondakörben egész különös helyet kapott. Csak az előző őszen került ide (annak a Deák Béninek a tanszékére, aki még a Lajkó Pista anekdotáiban is szerepelt), s Józsefnek rögtön az osztályfőnöke lett. Az első hónapokban alig volt róla szó. Lőrincet nem tanította, József pedig, úgy látszik, nem találta el, mit gondoljon róla. De egyszer csak körüle forgott minden. Eszter is észrevette, hogy az új tanárral másféle levegő jött be az iskolába. József nagy cserkész lett; Szilágyi föltámasztotta a régi cserkészcsapatot, amelynek már csak a kerete volt meg, s József rajparancsnok lett. A délutánjai nagy részét benn töltötte a gimnáziumban, az őrshobán. Néha hozzájuk is jöttek fiúk, szerkesztőségi összejövetelekre, mert faliújságja is volt a csapatnak, s Eszter ilyenkor aggódva hallgatta a szobából kiszűrődő, ellentmondást nem tűrő s időnként sértőn fölcsapó hangot, amely előtt József barátai, úgy látszik, éppúgy meghajoltak, mint kiskorában Lőrinc vagy mostanában, félig játékból, még ő maga is. Ahogy az idő fölengedett, kirándulásokat tettek. József, aki soha a legkisebb érdeklődést sem mutatta semmiféle falusi ember iránt, egyszerre nagy tanyajáró lett, s cserkészein is számon kérte a „néprajzi kiszállásokat”. Most kapott rá a könyvek és újságcikkek gyűjtésére is. A könyvnapon külön sátruk volt, benn az iskolában pedig kiállítást rendeztek a „földkérdés” irodalmából. Erre Eszternek is el kellett mennie. Az őrshobában a csapat könyvei voltak kirakva, a falon kartontáblákon a fia cikkei s különféle grafikonok.

Ezt a nagy átalakulást mind Szilágyi vitte véghez a fiában. Eszter a záróünnepélyen látta őt. Nagy, ferde orra mellől két eleven, csillogó szem nézett a világba. Nem ült ki az emelvényre, hanem ott járt-kelt a diákok közt; itt is, ott is egy-egy szót váltva a különbekkel. Látszott, hogy sikere van a szívekben, s ez, ha nem is mutatja, örömet okoz neki. Most, hogy a csöngetést

várták, Eszter mosolyogva nézte, hogy a fia izgalomból rá is átragad valami. Míg József szokatlan fürgeséggel pattant és futott a kapu alá, ő is megsimogatta a derekát, s körülnézett a szalonban. Nem szeretett volna Józsefnek csalódást okozni a tanár úr fogadtatásával.

A második hosszú, vidám csöngetés csakugyan a Szilágyié volt. Az emberben is volt valami virgonc, anélkül, hogy fiatalosan könnyed lett volna. Világos nyári ruhájából barna bőr és erős, szíjas test sötétlett elő. Ahogy a verandalépcsőn felszökött, szinte érezni lehetett a szabvány-férfiakra készült nadrágszár s a vastag, kissé idomtalan ikrák ellentétét. Eszter épp kinn állt a verandán, amikor a fia bekísérte. A bejövételében, a szétnézésében, a kézfogásában épp a mesterkéletlenség tűnt föl. Nem hajolt előre, mint akik a válluk állásával s egy mély, hódolatteljes előrenyúlással mutatják, hogy az idegen ház milyen tiszteletet gerjeszt bennük; de nem is hangoskodott, mint akik a maguk keverte lármába rejtik az első percek lámpalázát. Ferde orra mellől egy tevékeny ember tekintete járt ide-oda a verandán. Egy pillantást vetett József papírjaira. - Működsz? - kérdezte nevetve, de nem állt meg. A háziasszony rendelkezésre bocsátotta magát, vezesse, ahova akarja. Olyan embernek látszott, aki mindent megfigyel, de nem felejt el, mi járatban van, s az illetlen is olyanformán fedi a szándékát, mint a tropikálnadrág a lábikráját.

A szalonban, mialatt a nagy zöld karosszékbe leült, elkapott egy csomót József könyvcímeiből; amikor már ült, a falakon jártatta végig a szemét. - Jó - bökött rá a dédnagypapa képére, a festő nevét is elolvasta, de József magyarázatára (József büszke volt a paraszt dédnagypjára) nem kérdezősködött tovább. - Elmondta Józsi, hogy mért török a nagyságos asszonyra? - nézett Eszterre mosolyogva. Ebben a tekintetben is ez volt a vonzó: sem szépasszonynak, sem tiszteletre méltó úrihölgynek nem akarta mutatni: régi ismerősre mosolyog így az ember, akinek a mivoltával már nem kell foglalkozni. - Nem, nem árult el semmit - mondta Eszter, s hátramosolygott a fiára, aki a bemutatkozást kényszeredett mosollyal drukkolta végig, s most zavartan elnevette magát. - Okosan - mérte föl kettejük viszonyát, minden lélektani tolatkodás nélkül a mosolygó pillantás. - Ha az ember be akar venni egy várat; nem mondja meg, hol fog rohamozni. Ugye, Józsi? - nézett a fiúra.

Eszter újra megfordult; látnia kellett, hogy az az „ugye, Józsi” mit mozgat meg a fia arcán. Otthon úgy viselkedett, hogy egyszer csak az anyja s utána a testvérei is Józsefnek kezdték hívni. Ebben az „ugye, Józsi”-ban, ha volt is baráti cinkosság, ott volt a rövidnadrág is. József azonban a szerelmesek szégyenlősségével nevetett a tanárjára. - Hát arról van szó, könyörgöm - mondta tréfásan Szilágyi -, hogy a cserkészcsapat néhány tanyai gyereket szeretne fölnevelni. Elmondom mindjárt, hogy jutottunk erre a gondolatra. Azt tetszik tudni, hogy kinn voltunk táborban Körtvéyesen. Este, ahogy az már szokás, tábortűzet tartottunk. Arra a tanyákról is előjöttek egypáran, többek közt a körtvéyesi tanító is. Nagyon rendes, jószándékú ember; van egy kis könyvtára, népi nótákat gyűjt, szóval, meg van már fertőzve ettől a mi betegségünktől. A fiúk is nagyon összebarátkoztak vele. Józsi és Szűcs Bandi még el is jártak vele a tanyákba. Így került rá a szó, hogy hát milyen az eredmény, vannak-e jó tanulók. A kolléga elmondta, hogy vannak ott bizony igen jó eszű gyerekek; a füzeiteket is megmutatta. Már mi most azt kérdeztük: mi lesz hát ezekből? Hát ezekből bizony az lesz, ami az édesapjukból; ha az iskolából kiálltak vagy már előbb is: kondás, béres, idővel tanyásbéres. A fiúknak fúrta az oldalát a dolog, s a megbeszéléseken visszatértünk rá. Mert a városi szegény ember valahogy csak eliskoláztatja a fiát, a tanyai ember azonban az öt hold földből vagy az egy pengő napszámból nem győzi az internátust. Józsefnek jött az a gondolata, nem taníttathatnánk-e ki egy-kettőt mi. Úgy, hogy a cserkészcsapat elvállalná, mondjuk, a legjobb körtvéyesi diák taníttatását.

Ahogy a tanár a történetében előbbre jutott, Eszter szeme egyre tisztább sugárzással pihent rajta. Amikor elkezdte, volt benne egy kis drukk. József, ha kérkedés nincs is benne, a

fölajánlásaiban szívesen játssza a gazdag polgárfiút. De ahogy előbbre haladt, a gyönyörködés elnyomta a költőpénz szorongását. Volt valami egészséges furfang a beszédjében. Úgy mondta el az egészet, mintha neki magának alig lett volna része benne. A tanítónak fájtak az elkallódó tehetségek; a fiúk dugták össze a fejüket, hogy mit lehetne itt segíteni. Ők maguk is azt hiszik már; a tanító és a cserkészek is. Úgy festett, mint a nemesség rögtönzése. Eszter persze látta, hogy Szilágyi megforgatta magában a dolgot, benne van ez is az eszméiben, s pedagógiából rendezte meg úgy, hogy a gyerekek önérzetének minél több köze legyen hozzá. Lám, őt meg Józseffel fogja; Józsefnek jött a gondolata. - Azt hiszem, ebben nincs lehetetlen. Egy diák internátusi díja - mondta megörülve, hogy egyelőre csak erről van szó -, azt a csapat könnyen összehozhatja.

- Hiszen éppen ez az - mondta Szilágyi mosolyogva. A szemében, mely az orr ferdesége miatt mintha kancsalított volna, ez volt: „na csak ne lélegezz föl olyan hamar, nem kapják azt az anyák olyan könnyen”. - Megbeszéltük mi ezt is a fiúkkal. Azt mondja valaki, mért épp ez az egy. S mért nem az a hét vagy nyolc vagy tizenkettő. S honnan tudjuk, hogy éppen a körtvélyesi tanyán nő az a csomorkányi gyerek, akiből egy Körösi vagy Apáczai válhatna. De tegyük föl, hogy behívjuk az egész határból vizsgára a legkiválóbbakat; elég-e, ha azt a négy vagy öt legjobbat a kollégium internátusába benyomjuk. Kikkel kerülnek ott össze? Vidéki pap- meg nagygazdagyerekekkel; köztük egy csomó haszontalan iskolavándorral, aki három-négy iskolát végigpróbált már. Vajon a mi tanyai gyerekeink fogják magukhoz alakítani ezeket vagy megfordítva? Olyan paraszttértelmiségünk van már, amely hallani sem akar azokról, akik közül kiszármazott. A tanyai népnek most már olyan emberekre volna szüksége, akik, ha műveltek is, kapcsolatban maradnak az öveikkel. Az egyik fölhozta a kitűnőek iskoláját. Ha külön iskolát nem is csinálhatunk nekik, az mégiscsak érdekes kísérlet, hogy ha ennyi jól megválogatott, jó eszű gyerek egymás körében nő fel, mi lesz abból. Szóval mindenféleképp arra lyukadtunk ki, hogy ezeknek a gyerekeknek egy külön internátust kell csinálnunk.

- Külön internátust? - kérdezte Eszter bizonytalanul. Annak, hogy Szilágyiék, s vele József, a tanyaiakért akarnak kezdeni valamit: az apja miatt is megörült. Mégiscsak jó irányban élt hát ő is; lám, ez a friss ember, az új könyveivel, arra indul, amerre ő. A külön internátus terve azonban másképp emlékeztette az apjára. Ez a gyors szemű, józannak látszó ember is az ő férfiai: az apja és Józsi betegségében szenved? Ó, ezek a nagyszabású tervek! Hány ilyen ért meg egy élet alatt!... Sem levenni nem merte a szemét a vendégről, sem elnyomni nem tudta a gondolatát. Csak nézte őt, s érezte, hogy szeme zavara mint halk pirosság fut a halántékán a haja alá.

- Látom, meghökkentem - mondta Szilágyi (amennyire lehetett, kerülte a nagyságos asszonyt). - Így első hallásra egy kicsit irreálisnak tűnhet fel. De nincs benne semmi kivihetetlen. A lényeges, hogy megfelelő épületet kapjunk. Erre vonatkozólag már van is - József vetette föl - egy gondolatunk. Tandíj, tanszer, az ingyen lesz. Tulajdonképpen csak az ellátást s télen a fűtést kell előteremtenünk. Persze nem szabad valami elsőrangú ellátásra gondolni. Ha azt a házat, az egyházét megkapjuk, ott magunk nevelhetnénk disznót, a gyerekek kertészkedhetnek. Azt szeretném, ha életmódban sem szoknának el egész az otthonitól. - Igen, ez helyes is - iparkodott Eszter egy kis meggyőződést vinni a hangjába. De a fejében ezer háziasszonyi aggály motozott. Ki lesz azokkal a gyerekekkel? Ha kapnak is egy főzőasszonyt, mit fog az ellopni? Aztán a disznók, amiket a diákok nevelnek! Hisz a legjobb cselédre sem lehet ráhagyni őket. Pedig olyan szívesen hitt volna ebben a mosolygó emberben. Volt valami bizalomkeltő a modorában, mint aki végire jár a terveinek. Amit Józsefekkel csinált, nem azt bizonyítja?

- Első pillantásra, persze, nehéz elképzelni - nyugtatta Szilágyi Eszter szemében a szemét, mintha a ki nem mondott gondolatát olvasná s azon mosolyogna. - Háziasszonyok nem bíznak az efféle vircsaftban. Szerencsére, igen jó megoldás kínálkozik. Az egyik fiatal kollégánk hajlandó volna az öreg szüleit idehozatni. A néni főzne rájuk, a bácsi vigyázna a holmira; a kolléga foglalkozna velük. Szóval, mindent meg lehet oldani valahogy. Az igazi probléma most az, hogy a diákok havi ellátására valami alapot létesítsünk... - Itt egy kicsit megállt. A maga hangjában érzett-e valami násznagyi ünnepélyességet, vagy az Eszter szemében volt ott - na, most - a kérést megelőző szorongás.

- Ez az a pillanat - fordult József felé, ahogy óra közben szokott a szövegbe egy magyarázatot közbevetni -, amikor mind a ketten megdermednek, a kérő és az áldozat is. Az egyik, mert arcátlan tolakodónak érzi magát, a másik, mert nem tudja, mire ítéltetett... Szóval, ne tessék nagyon megijedni - fordult megint Eszter felé. - Ha hozzáfognának s elkezdenének kunyerálni, államtól, várostól, tán össze lehetne az összeget koldulni. De, tetszik tudni, ha egy közület fizet, akkor parancsolni is akar. S mi ebből nem kérünk. A nevelői értéke is egészen más a dolognak, ha nem az államból fejjük ki a pénzt, hanem mi magunk hozzuk össze, az úgynevezett középosztály, mármint az a része, amelyik úgy érzi, hogy a néppel szemben van lerónivalója. Úgy gondolom a dolgot, hogy alakulna egy kis kör - hogy nevet is adjunk neki: az internátus pártfogóinak a köre -, ez a kör vállalná az internátus fönntartását. Mégpedig minden pártfogó, mondjuk, egy gyerek vagy egy fél, vagy egy negyed gyerek költségeit. Inkább kevesebbet, de azt havonként kérlelhetetlenül bevasalnánk rajta. Persze, nemcsak anyagi kapcsolatra gondolok. Hogy, no, itt az elseje, lerovom ezt is, mint a villanyszámlát. A pártfogók egy kicsit a maguk dolgának néznék az internátust; eljárának oda, mit tudom, a tanyákra is kinéznének, megnéznék, mivé lesznek a pengőik. Szóval, az a bizonyos kapcsolat kezdene bogozódni, amiről nép és értelmiség közt annyit beszélnek mostanában.

Az utolsó mondatokat már nyilván azért mondta, hogy Eszternek a válasza időt engedjen. - Egy részt, azt hiszem, mi is elvállalhatunk - mondta József, aki már ideges volt, hogy a megajánlás még mindig nem történt meg. De Szilágyi rászólt. - Ne türelmetlenkedj. Még föl sem ocsúdott édesanyád a meglepetéseiből, s te már vinnéd a bukszáját. Micsoda betörő tempó ez. - Ó, tulajdonképpen nincs ocsúdni való: én nagyon szépnek tartom a dolgot - mondta Eszter gyorsan, mert benne is volt valami a fia szégyenkezéséből. Az egész vagyonát szétszórta, s most, hogy nemes célra kéri, nem tudja elég gyorsan és könnyű szívvel mondani az igent. - De tudom én, hogy van ez. A másik féllel is meg kell beszélni. Végre is elég nagy felelősséget vállal az ember. Tíz pengő egy hónapban nem olyan sok - körülbelül ennyi lesz egy részvény -, de egy éven, sőt, voltaképp nyolc éven át, az mégis igen sok. József, ti most tanuljátok a járadékszámítást. Ezerkétszáz vagy mennyit is számítottatok ki? - Azt mi igen szívesen vállaljuk - mondta Eszter elpirulva a megkönnyebbedéstől.

Már másodszor könnyebbedett meg. Ő legalább háromszor ennyire számított. - De el lehet abból tartani egy embert? - kérdezte mindjárt. Ez a tízpengős számvetés megint József s az apjára emlékeztette. - Látom, nem bízik a kalkulációkban - nézte Szilágyi a megkönnyebbedést és a gyanút mosolyogva. - Tíz pengőből csakugyan bajos egy éhes kamaszgyomrot megtölteni. De ez a tíz pengő csak a napi kiadásokra lesz. A lisztet, krumplit, kukoricát azt egészben akarjuk a gazdától kivasalni. Mindaz, amit gondolni méltóztatott, tessék elhinni, megfordult a mi eszünkben is. Annál inkább, mert nekem is megvan otthon a magam asszonyi ellenzéke (Eszter csak most tudta meg, hogy nős), aki mindezt eszembe juttatja. A tamaskodók aggályaira különben van egy csalahatatlan szerünk: tessék a pártfogókat szaporítani. Az első, hogy ez a kör meglegyen, s a városban egy kis hitele, divatja támadjon. Itt sem azért vagyok én, hogy mint valami könyvügynök, szedjem ki a zsebből az aláírási ívet,- s József asszisztenciájával kezébe nyomjam a töltőtollal. Azt, hogy mit bír meg a pénztárca s mit nem,

majd meg tetszik beszélni a gyógyszerész úrral. Énnekem egy más kérésem volna... - Tessék, ami tőlem telik - mondta Eszter, most már könnyedebben nyomva el a „nem azért vagyunk itt” riadalmát. - A napokban ennek az internátus-tervnek a koholói egy kis összejövettel tartanak. Ott leszünk, három-négy barát, az egyház részéről valaki, a fiúk képviselőjében József és Szűcs Bandi. Azt szeretném, ha mint szülő és háziasszony szintén el tetszene jönni.

Ahogy a dolgát elvégezte, már állt is föl, Józsefnek egy „anyuká”-val kellett Máténét a pogácsáira figyelmeztetni. A két cserkész együtt ment el; az őrszobában nagy összejövettel lesz, azon fogják a tanítók bejárását s a csapat dolgát az élelemgyűjtésben megbeszélni. Eszternek magában kellett a látogatás részleteit földolgoznia. A konyhában egy kosár őszibarack várta. Odaült a kis folyosóra, az üvegen benéző lugas, a meleg nap után lassan visszaereszkedő hőmérő alá: hámozta a kemény, befőttnek való barackot, s félbe vágva odaajította maga mellé a vājlingba. Arra gondolt, hogy „József szőlőjében” most vannak legjobb erejükben a fák: ilyen termés, mint ebben az évben, nem is volt még. Kár, hogy apuskát már nem érdekli úgy a kert, mint elsőbben. Ő annál jobban megszerette. Férfiak és nők közt ez a különbség; ők nagy szenvedéllyel hozzáfognak, mi meg beiktatjuk az életünkbe. A fiúk sem szeretnek már ott kinn: ők járnak ki, a lánnyal és kis Esztivel.

Azon kapta magát, hogy valami frissesség van az idegeiben. Mintha egy tiszai fürdő csobogna bennük tovább. Megértem, hogy megbolondítja Józsefeket, nézte a hámozó kés fényét mosolyogva. Lám, én is itt ülök, s a barackot is másképpen hámozom. Amíg egy újabb csomó barackért lehajolt, furcsállva figyelte magában ezt a derült utóízt. Amíg itt volt, inkább kényelmetlenül érezte magát; hol azért, hogy mit kér majd, hol azért, amit az arcáról leolvasott. Most, hogy elment, azt érezte, hogy megmozgatták. A fiúknak is ez tetszhet benne, állandóan mozgatja őket. Nemcsak hogy táborba viszi, kiállítást rendez, az eszüket sem hagyja nyugton. - „Látom, megijedt.” „Mindaz, amit gondolni méltóztatott.” Egy nagy fiú anyját, nála öregebb asszonyt, tán nem is való így kezelni. Az ilyen emberen venni észre, hogy férfiak és nők milyen kényszeredetten érintkeznek egymással. Nem válhatnak egy őszinte szót; folyton a nemükre kell gondolniuk. Azt, hogy „szóval”, egy kicsit sokszor használja. „Szóval, azt sütöttük ki.” A mondatai után most már az arca is itt volt előtte. Mintha egy kicsit kancsalítana. Vagy ez csak attól van, hogy a ferde orra megbontja az arc összhangját. A családja körében vajon milyen? József sosem beszélt a családjáról. De ő azt mondta: nekem is megvan otthon a magam asszonyi ellenzéke. A maga gyerekeivel is ilyen friss? Vagy ő is olyan, mint apuska volt fiatal korában? Csak kinn a társadalomban, ott volt elemében?

Kedve jött, hogy az internátusról beszéljen valakivel. Az apjának még nem vitt le pogácsát, jutott az eszébe. Leküldhette volna a lánnyal, de inkább ő hagyta abba a gyümölcshámozást. Égető ott ült az ablakban, s angolul olvasott. A kollégiumban Józsefék osztálya volt az első, amely már angolul tanult. Égető az unokája kedvéért fogott hozzá; a szigorú Bozsó tanította, s bosszantotta, hogy épp a legkényesebb tárgyban nem tud segíteni. Csakhamar ez lett a legnagyobb szenvedélye. Hisz egész életében Anglia felé nézett eddig is; a tarhonyát is Angliába küldte. Most legalább megismerte, amire egész életén át hivatkozott. Az angol történetírók, közgazdák, filozófusok megerősítették benne, hogy jó úton járt. Meg tetszett is neki, hogy egy nyelven még meg tudott tanulni. Ahogy József följebb és följebb került, Bozsó mind nehezebb házi feladatokat adott az osztálynak: modern magyar írókat kellett angolra fordítaniuk. Az egész osztály házi feladatát Égető csinálta meg. Maga Bozsó is tudta ezt. „Na, ez olyan szép - mondta -, hogy ezt még öregapád sem tudja majd megcsinálni.” Vagy: „Na, Máté, ezt hogy fordította öregapád?...” Égető pedig büszke volt a dicséretre; lassan ez lett neki, ami régen a kert vagy az újságjai. Arra gondolt, hogy egy könyvet fog írni az angol szellemről, legalábbis összegyűjt egy csomó jegyzetet hozzá; József azt már mint a magáét használhatja. Most is úgy tartotta a szép India-papirosú könyvet a kert fénye felé (benn

homály volt már), mint aki egy magasabb világgal érintkezik. Hajában a vöröses szálak még versenyeztek a fehérrel, de a szakálla már csupa fehér borosta volt. Szeme körül nagy fekete karika támadt, s a szórakozott s mégis éles sugarú szem, mely régen is mindig valahova messze nézett, most még idegenebbül ült a csontjaiban.

- Nem is tetszik tudni, ki volt a vendégem - mondta Eszter, ahogy a szép tojásos mázú, mélyen bevagdalt pogácsát az ablakpárkányra betette, s Égető a könyvét, kifordítva, a nagy karosszék támlájára rakta. - József osztályfőnöke. - Szilágyi? - nézett Égető a lányára. Ha idegen hallja őt, semmi bosszankodást nem vesz észre a hangjában. Égető maga is azt hitte, hogy fölötte van minden féltékenységnak. Ha József osztályfőnöke szóba került, elismerően beszélt róla. Úgy látszik, meg tudja fogni a gyerekeket. A kollégiumban nem volt eddig divat, hogy a tanárok foglalkozzanak a gyerekekkel. Ők csak tanítottak. Egy nevelő, érthető, hogy furorét csinál. A cserkészetet is dicsérte. Az angolok nagy mesterei, hogy kell a testet, az értelmet s a jellemet egyszerre fejleszteni. Ő csak azt a beteges író-kultuszt kifogásolta Szilágyi nevelésében. Van néhány írójuk, akikhez még mint írókhoz is szó fér, de ők prófétát csinálnak belőlük. Nemcsak mint művészeket nem szabad bírálni, de társadalmi és közgazdasági kérdésekben is orákulumoknak tekintik őket.

Égetőt annak idején elkerülte az Ady körüli vita. Csomorkányon sem ellene, sem mellette nem írtak. Amit hallott róla, nem is kívántatta meg különösen. Ő a maga századát különben is a tudomány századának tartotta. A magyar klasszikusokat néha becsületből elővette, élvezte bennük a nemzeti jelleget. De arról, hogy az irodalom életet is alakíthat, nem volt tapasztalata. Az ő fiatalságában a világirodalom verses része magyarul olvashatatlan volt, a regényolvasást meg inkább az asszonyok dolgának tartotta. Józsefék viszont Adyn, Szabó Dezsőn s néhány fiatalabb írón ebredtek föl. Szilágyinak az volt a hódítása, hogy ezekre rákapatta őket. Az iskola, most látták, becsapta a diákot; a legizgatóbb könyveket, amért érdemes volt olvasni megtanulni, eldugta előlük. A világ két részre oszlott felfedezésük előtt: arra, amit már eddig is ismertek, s arra, amit Szilágyi és az írók tártak ki előttük. Az embereket is eszerint osztályozták. Minthogy Égető az ő íróikról nem sokat tudott, sőt az ő tetszésüket is mérsékelni igyekezett - Ady erőltetett volt szerinte, Szabó Dezső pedig féltéglával verte a mellét -, József a nagyapját is elmaradt műveltségű, begyöpösödött embernek kezdte tartani.

Égető sokféle kezdeményezéséből az új nemzedékhez már csak egy-két anekdota jutott el (többek között, hogy főurakat akart Csomorkányra telepíteni), s József is ezeken az anekdotákon át nézte az öreget. Az, hogy Eszter vitatkozni próbált vele, csak a tekintélyrombolást tette élvezetesebbé. Égetőnek szerencsére nem sok érzéke volt az emberek hátsó gondolatai iránt. A József tisztelettel hunyorgó szemüvege mögött azonban észrevett valamit. Annál büszkébb, nem is büszkébb, szuverénabb volt, semhogy ezt fölpanaszolja. - Na, lássuk csak - vette át Józseftől a füzetét, ha az angoljával beállított, s míg a nehéz szövegen mondatról mondatra haladtak, nem vett tudomást a türelmetlenségről, amivel József a lecke árát képező eszmefuttatások alatt a lábát váltogatta. Biztonsága alatt azonban, ha nem is gondolkozott rajta, ott volt a seb, amit unokájának az elpártolása okozott. - Mit akart? - kérdezte most Esztertől, egy pogácsa felé nyúlva. - Apuskát is érdekelni fogja. Én legalább egész idő alatt apuskára gondoltam - tette hozzá, füllentve egyet, hogy a két embert, apát és nevelőt közelebb hozza. S elmondta, mit akart Szilágyi.

Égető szó nélkül hallgatta. Homlokán szinte látni lehetett a kétféle indulat lüktetését. A nagy világos kitágulásokat, amelyekkel ő minden szép, messzeható tervet követni szokott. „Menjünk bele a dologba, próbáljuk újra a készülődés, az induló játék ismert állapotát” - gondolták inkább a táguló erei, mint az agya, már ahogy az erek gondolkozni tudnak. De ugyanakkor nagy, sötét foltok is tódultak a megnőtt homlokra; az a sérelem, amelyet Szilágyi

sikere hagyott a nagyapában s még régibb sérelmek, amiket az egész csomorkányi élet a reformerben. „Most jöttök, mint valami újsággal, a tanyákkal. Amit én negyven éve prédikálok. Persze, nem így; egy szálát kikapva, egy panaszkodó tanítón föllobbanva, hanem teljes összefüggésben, az egész életet átfogó javaslat alakjában. De hát minden gyerek az idegenen kap. Itt lehet mellette a mézes bödön, s ő a búcsúban mámorosan issza a marcot.” Persze, ezt sem a fejével gondolta; annak ő fölötté állt, hogy ilyesmik az eszébe jussanak, csak mintegy visszahúzódás, eltökélés, makacsság volt benne, a másik, egyidejű érzést keresztező.

Amikor Eszter elhallgatott, ő is hallgatott még egy darabot, a két érzést egyeztetve. - Hát ez mindenestre szép dolog - mondta végre. - Meg sem tehettétek volna, hogy azt a kis kötelezettséget ne vállaljátok - tette hozzá, mert Eszter olyasmit mondott, hogy nem tudja, Józsi mit szól hozzá. - Más kérdés, persze, hogy az ilyesmi segít-e valamit. - Én azt gondoltam, apuska is a tanyai népen próbált segíteni - emlékeztette Eszter az elgondolkozó homlokot, amelyen az ellenállás mindig erősebb lett. - Tegyük különbséget - jelent meg Égető szemében az a hidegség, amellyel ő a mások törekvéseit szokta elemezni. - Én az efféle alamizsnálkodást sosem tartottam sokra. Az én elvem az volt, hogy a tanyaiakat gazdaságilag kell fölemelni; megfelelő szervezetekbe tömöríteni, mezőgazdasági műveltséget adni. Akkor, ne félj, tanítatják ők maguk a gyerekeiket. S ha szükségét érzik az internálásnak, fölállítanak maguk úgy, ahogy a gabonaraktaikat, a gyümölcsértékesítő szövetkezteiket. - De apuska is foglalkozott Jancsival s Gyevivel. János meséli, hogy sokszor az éjszakát át tetszett tanulni vele. Én azt hiszem, mégiscsak nyereség, ha... Azt akarta mondani: ha Szilágyi is kezébe vesz néhány parasztfiút. De azután mégiscsak elhallgatta: azért-e, mert nem akarta apját az összehasonlítással ingerelni, vagy visszatartotta valami, hogy Szilágyi mellett annyira ügyvédkedjék.

Égető ettől az ellenvetéstől még komorabb lett. Egy pillanatra mintha elfogta volna a gyanú; hátha valami irigység dolgozik benne. Szinte látszott az arcán a lökés, amellyel ezt a kellemetlen érvet félrelökte. - Így beszél, aki felületesen nézi a dolgokat - mondotta azután bosszúsan. - Csakhogy itt megint különbséget kell tenni. Mi lesz ezekből a betoborzott fiúkból, ha ugyan egy fél év múlva szélnek nem eresztik őket. Eggyel több érettségizett naplopó. De mondjuk, hogy kiváló orvosok, mérnökök, közgazdászok lesznek. Akkor is száz közül egy fogja az életét a tanyáknak szentelni. Én Jánosnak sosem mondtam, hogy szerezzen diplomát, sőt, inkább elriasztottam a diplomás pályáktól. Pedig Jánosban lett volna hajlam a vizsgázgatásra. Így is elég sok szélhámos gőz volt benne. Ha érettségije van, már rég ott lebeg valamelyik minisztériumban. Így, hogy nem volt képesítése, mégiscsak ott kellett kóborognia a nép közelében. Ha jól meggondoljuk, mit csinál egy ilyen internátus: kiszedi a legkülönb parasztyerekeket, és úri janicsárokat nevel belőlük. Képzeld el, hogy az öreg Gyevit a kőműves tanítója fölfedezi, s a város kitanítatja, ma nem volna Gorzsa.

Ahogy belejött, a bosszúság eltűnt a homlokáról. A logikának az az embertelen fénye gyúlt ki a szemében, amelyet Eszter olyan jól ismert. Már szinte bűn volt a fiúkat taníttatni. Az egyik érv a másikon gyulladt. Ebben az állapotában Eszter máskor nem mondott ellent neki. Most azonban az ő igazságérzete is izgékonyabb volt. - Azért én mégis szép dolognak tartom - mondta csendes makacssággal. - Ha csak azt nézzük is, amit Józsefben s a többi fiúban kivált... Ha ez még nem is az, amit csinálni kellene - tette hozzá, lázadását enyhítve... Égető kutatva nézett a lányára. Eszter ott állt a ház előtt, félkönyökkel az ablakfára támaszkodva, s ahogy beszélt, mintha volna még kimondatlan gondolata is, lesütötte a szemét, szeme helyett a nyakából feltóduló vér nézett Égetőre. Mögötte a faemésztő udvar, amelyben most is tengett néhány kiszáradt s még ki nem szedett csemete, egyre jobban teli lett oszlop és kémény árnyékokkal. Égetőt ez az ellenállás kicsit meghökkentette. - Azt én sem mondom, hogy nem szép - szólalt meg kis szünet után. - S abban igazad lehet, hogy fölkelte a figyelmet. S valami

okosabb dolgot is kitalálnak majd... - S mintha a gyanú, maga ellen, mégiscsak belekapott volna, kisvártatva még egyszer megszólalt. - Mit mondasz? Mennyire kalkuláltak egy részt? Tíz pengő? Megmondhatod Józsefnek, hogy egy fél részt én is elvállalok.

Ahogy fölment, Eszter szinte a lábain érezte, hogy leverte valami. Az apja ajánlatának próbált örülni; József nem is számított erre; de a csüggedés az öröme alatt is szétment a testébe. Mintha új belátása támadt volna az emberi boldogtalanságba. Ha Szilágyi apuska fiatal korában áll elő ezzel a tervvel, milyen lelkesen dobolta volna be a Híradóban. Nemcsak hogy az emberek természete, célja annyiféle, még akik egymásnak valók, azoknak is másképpen jár az órájuk. Az egyik korán ér a találkozóra, a másik elkésik róla. Nemcsak a tervekben - ötlött az eszébe hirtelen -, a szerelemben is.

A cserkészgyűlésen nagyon sok megbeszélő akadt, mert József nem volt még otthon. Apa-Józsi már föl-alá járt a szobájában, kezet mosott, aztán még két-háromszor megtette a duplaajtó s a szemben levő fürdőszoba közt az utat, oda pislogva a terített verandaasztalra. Egy idő óta többet evett, s fontos volt neki, hogy az ebédjét, vacsoráját pontosan megkapja. Szólni szégyellt érte, de járt-kelt s a konyhába is bekukkantott. - A gyógyszerész úr már nagyon jár - mondta a cseléd is. A kolbászos krumpli rég félrehúzza állt, s nem értette, miért nem adják be. Eszter azonban húzta a vacsorát, nem akarta, hogy az ura a fia üres helyére megjegyzést tehessen. - Vágjunk még egy kis paprikasalátát - mondta a leánynak. S amire azzal elkészültek, csakugyan József is berobogott. - Apukának már tetszett mondani? - szólt oda az ő csendes módján az anyjának, mialatt a többiek elhelyezkedőben, a széket tologatták, s ő egy pillanatig még állva maradt. Eszter már nem felelhetett, csak egy gyöngéd-ijedt és mulató pillantást vetett rája. Ebben volt ő több a másik két gyereknél; ilyen pillantásokat csak övele lehetett váltani. - Gondolom, nem jó lesz, ha mástól tudja meg - morogta oda, mintha csak a kését vagy a szalvétáját kereste volna, amikor már mind elhelyezkedtek. Ezt Eszter is tudta, Micike kislány is benn volt a cserkészcsapatban, Pauliék azóta már tudják a felajánlást. A sógora holnap áttelefonál az urának. „Te Józsikám, van novotropinod? Átküldhetek érte? Hallom, ti is taníttatok egy tanyait.” Az egész más, ha Józsi akkor azt mondhatja: „Igen, ez megint a feleségem dolga. Én nem törődöm a bolondságaikkal.”

Ahogy az első éhségét elverte, Józsiiban rendesen föltámadt az inger, hogy a keserőségein is könnyítsen. Most külön oka is volt erre. Aznap volt a gyűlés, amelyen a hét gyógyszertár kvótáját megállapították. A patikusok közösen fizették az adót, s őrá esett a legnagyobb rész. - Pedig mindenki tudja, hogy Antalék nagyobb forgalmat csinálnak. Két piacnapon összehozzák, amit mi egy héten. A Korona gyógyszertárnak is több receptje van, az meg a kórház-recepturát szívja fel, a legtöbb orvos is arra lakik. De azoknak van magukhoz való eszköz... Eszter válasz helyett a kolbászat szelgelte egészen apró karikákra. Ez régi pör volt köztük, a könyvelés. Ő csakugyan azt szerette volna, ha semmit el nem tagadnak. De hát hol van már attól ő is! A gyerekek előtt azonban nem akart úgy felelni, ahogy tudott volna. - Pedig hát mi is azon vagyunk, hogy ne nyúzzanak meg - mondta szelíden, a József dolgára gondolva. - Az, hogy minden deci illatszert be nem írok? Van fogalma magának arról, hogy Antalék mit tagadnak el? Bözsitől tudom, a prakszijuktól. Minden második-harmadik receptet vezetnek be a tételkönyvbe. Magyarországon általános szokás, hogy az adóalap háromnegyed részét eltitkolják. Az adók már úgy vannak kivetve. Csak maga akar itt jó polgár lenni. Hogy az erkölcsi többségét éreztessen velem.

Eszter csendesen villáztatta a krumplit. - Hát én már ilyen vagyok - mondta ki végre. - Pedig most megint vállaltam egy kis kötelezettséget... - Józsi egy friss kanállal mert az edény aljából, ahol piros volt a zsír, s még párolgott a krumpli. Kérdés helyett csak a kis, tasakos szemét emelte Eszterre. Húsz év alatt ő is megismerte a feleségét. Ez volt Eszternek az a

hangja, amelyre ő azt szokta mondani: cinikus. Amíg fiatalok voltak, nem merte ilyen cinikusan bemondani a dolgait. Ez azóta van, amióta a gyerekek megnőttek. Most is biztos rájuk hivatkozva talált ki valamit. - A József osztályfőnöke volt itt - kezdte el Eszter csakugyan. - Őneki ígértem meg, hogy támogatni fogjuk.

Józsi nem szólt; a morcosága még nem látta, mibe kapjon bele. Megállt kanállal várta Esztert, hogy többet mondjon. - Internátust akar csinálni a tanyai gyerekeknek... - Józsi megállt, szeme még túlozta is az értelmetlenséget. Valóban nem értette, miről beszél a felesége, de azt tudta már, hogy nagy ostobaságnak fogja találni. S az arca már azt az elképzelést előlegezte. - Miféle tanyai gyerekeknek? - kérdezte ugyanígy. - Tehetséges, szegény sorsú gyerekeknek - ismételte Eszter. Ő meg úgy mondta, mintha gyengeelméjűeknek mondaná, a kérdésnek megfelelően. - Akik nem tudják a tanítás költségeit megfizetni. - S most mi fizetjük meg helyettük? - kérdezte Józsi... Most már értette a dolgot, a fölháborodást is érezte emelkedni már magában, de még jólesett az elképedést tettetnie. - Gondolhatja, hogy nemcsak mi - mondta Eszter, s az ő csöndes hangján is érzett egy kis ingerültség. A Józsi rosszakarátú bámulása Szilágyi okos, eleven szemét juttatta eszébe. A következő pillanatban azonban már Józsi is föladta ezt az „új kapu” arcát. - Látja, ez a maga nevelése - kiáltott föl. - Ide vezet, hogy a fiúkat elmarta tőlem. Most ilyen bolondságokkal állnak elő.

Más furcsállhatta volna, hogy Józsi az elképedésből egyszerre ilyen konklúzióra fakad. Az állani látszó eszének ugyancsak hosszú gondolatsort kellett befutnia. Eszter azonban nem csodálkozott az átcsapáson, annál kevésbé, mert a gyerekekre vonatkozó vitáik, két-három közbeeső fok után, mindig ide szoktak vezetni. - Most nem az én nevelésemről van szó. Ez Szilágyi tanár úrnak a terve. Őt nem én neveltem. - Tudom, tudom. Ráismerek az Égető fantazmákra. Nem elég, hogy apuska ilyen képzelgésekben töltötte el az életét; azt akarja, hogy Józsefből is holmi apostol legyen. Vagy azt hiszi, én nem látom, mikkel tölti az idejét. - Apuska nem tud logikusan gondolkozni - jegyezte meg József. - Anyuka azt mondta el, hogy Szilágyi tanár úr mit kért, s apuka... Nem fejezte be a mondatot; az anyja könyörgő, sőt fenyegető pillantása elnémította. Eszter semmitől sem félt úgy, mint amikor József a maga csendes, kegyetlen modorában Józsi észjárásában a logikai hibákat kezdte kimutatni. - Igazán kár most apuskát belekeverní. Szilágyi kéréséről van szó. - Értem, értem én nagyon jól. Szilágyi tanár úr nem József, és József nem apuska. Nem kell azt nekem, mint egy hülyének megmagyarázni. Ha magyarázni akarnak, azt magyarázzák meg, mért kell Józsefnek minden ilyenben benne lennie. Mi szüksége van egy jövődő patikusnak népi táncra? Ha hideg a patika, arra fog toporogni? Vagy népi fazekakban fogja a rebarbarát meg a zinkpasztát tartani? Ahelyett hogy bejönne hozzám vagy a természettudományi könyveimet forgatná néha.

Eszter megismételte az iménti könyörgő pillantását, mielőtt még József a száját kinyitotta volna. Az, hogy József patikus lesz-e, állandó kanócként sistergett apa és fiú közt. Az öreg Józsi szerint fiának az érettségi után a patikába kell belépnie, gyakornoknak. József, akit az apja makacssága még jobban felháborított, mint a patikus jövő, a logikátlanságot iparkodott kimutatni. „Apuka egy életen át panaszkodott, hogy patikusnak kényszerítették. S énbelőlem mégis patikust akar csinálni.” De Józsi másképp okoskodott. „Én föl tudtam áldozni magam a családi vagyonért, pedig én határozott technikai tehetség voltam. Hát akkor József, akit az anyja csak úrhatnáságra nevel, s akiben annyi praktikus érzék sincs, hogy egy biztosítékot betegyen. Ha azt akarjuk, hogy éhen ne haljon, neki patikusnak kell lennie. Újságcikkeket kívágni s beragasztani a patikában is lehet.” Ezeket az érveket számtalanszor kicserélték már egymással, úgyhogy Józsefnek most elég volt egyet dörmögnie - „apuka olyan biztosan tudja ezt?” - s az apja, a közbülső fokokat átugorva, itt is rögtön az utolsó érvet mondta ki.

- Még mindig sokkal okosabb, ha patikus lesz, mint ha ilyen számárságokkal foglalkozik. Azért taníttassam a maguk tehetségeit, hogy eggyel több legyen, aki a tányéromba néz? A művelt országokban azt értik szocializmuson, hogy a munkásnak is legyen fürdőszobája, s autón menjen a munkahelyére. Itt azonban nem vehet az ember autót, mert kétszeresre emelik az adóját. A maguk tehetségeinek kisebb gondjuk is nagyobb lesz, mint hogy hálát érezzenek maguk iránt, amiért kitaníttatták. Attól annak fogják tartani magukat, amik valóban: bolondoknak. Ellenben összehasonlításokat fognak tenni, hogy ők mit esznek és maguk mit esznek, ők miben járnak és maguk miben járnak. A naplopók, mondják majd, önekik mindenük van. Míg mi, a nemzet fenntartói - mert mind úgy fog itt járni, mintha a dédapja helyett is ő ment volna az eke után -, mi nélkülöztünk. S nem is kell csodálkozni rajta, ha mi magunk terjesztjük ezt az ostoba hitet. Ki a dolgozó ma? Aki ás, arat, szóval olyan munkát végez, amit nem is szabadna, csak géppel végeztetni. Egy gyógyszerész, aki reggeltől estig ott áll a fájós talpán a patikában, s a fejét veszik, ha egy tizedesjegyet eltéveszt, az nem munkás... De én nem bánom, csak neveljenek maguknak sírásókat. Majd ők nem lesznek olyan érzelműek, ha magukat a szemétre kell dobni.

Eszter ebből a társadalombölcészeti kitörésből azt látta, hogy a nehezén túl vannak; Józsi a dühét elvont dolgokra pufogatja ki. Sem a felajánlásból, sem József közbeszólásaiból nem lett olyan vihar, mint tartani lehetett. Most már hamarosan vissza fog esni a szokott epés rezignációba. - Ha egy tanár idejön, nehéz visszautasítani - mondta csendes fölényvel. - Lőrinc néhány év múlva érettségizik, rá vagyunk utalva az iskola jóindulatára. S tulajdonképpen nem is olyan nagy dolog az egész. Ha szegény tisztviselők a háromszáz pengőjükből elvállalhatják, s amellet még időt is áldoznak rá, akkor mi sem megyünk tönkre bele. - Miben megyünk mi tönkre? - dörmögte Józsi. - Maguk szerint mi semmiben sem megyünk tönkre. Azt hiszik, az a fél patika egy aranybánya. - Hála isten, elég sokra futja belőle nekem is, magának is - mondta Eszter nyomatékkal.

Józsi erre, hogy *magának is*, fölütötte kicsit a fejét. A pör után Eszter a pénzügyeket csakhamar visszaengedte az ura kezébe: beérte azzal, hogy megmaradjon ingyen könyvelőnek. Józsi ezt is fölpanaszolta; ő gyámság alatt áll, a felesége minden bevétel-kiadás tételt ellenőriz. Eszter azonban nagyon jól ismerte az ura pénzforrásait. Hol egy mázsa púdert vett hirtelen, hol nagy koffein- vagy szalicil-befektetéseket csinált. Ha apróbb összegekre volt szüksége, elég volt egypár receptet nem blokkolni. Olyasformán volt vele, mint az adóhivatallal. Ezt azonban sosem hozta föl neki, úgyis elég rabszolgának képzei magát. Most azonban úgy érezte, ideje véget vetni a vitának. - Nem tudom, mire céloz? - nézett rá Józsi. De épp benne volt egy nagyobb kölnevíz bevásárlásban, s jobbnak látta nem menni tovább. - Különben is a költőpénzből fogom kispórolni - tette le Eszter az utolsó akkordot. - Tudom, tudom, ismerem én a maga költőpénzét. Különben mit is törődöm vele - nyomta a szalvétáját a gyümölcsös tányér mellé. - Majd ha a patika is elúszik, megtanulják a pénzt becsülni. - S ezzel bevonult a maga szobájába.

A család lélegzett egyet, amikor kiment. Már ők is abbahagyták az evést, de megkönnyebbülésükben most még egy körtét kivettek. Előbb kis Eszti, aztán Lőrinc, a legvégén József és Eszter is. - Csak azt a patikusságot ne hozná elő - mondta József a késről többszörös „s”-ekben lehulló körtehéjat nézve. - A plafonig tudnék ugrani tőle. - Ő tulajdonképpen nem rosszat akar - mondta Eszter. - Azt akarja, hogy a jövőd biztosított legyen. Amellet aztán élhetsz... A passziódat akarta mondani, de aztán mégiscsak tanulmányokat mondott. - De én épp azt hiszem, hogy rosszat akar. Valóságos kéjt okoz neki, hogy patikusnak kell lennem. Sokkal könnyebben lennék patikus, ha azt nem látnám, hogy neki az ekkora elégtételt szerez. - Te is nagyon éles vagy, elnézőbbnek kell az emberekhez lenni - mondta Eszter, noha, bár félt is tőle, alapjában tetszett neki az az élesség, mellyel József az embereket kezelte. Hisz annyi

érdeklődés van benne, s lám, a jó dolgokért tud lelkesedni: az a kis csípős él, szeszes önzés, mint a bort, csak elállóbbá teszi. - Azt tudod, hogy nagypapa is följánlott egy fél részt - jött elő a tartogatott örömeivel. - Igen? - révedt József szájára egy gyerekes mosoly. Eszter szinte a közönyt tettető hangját is hallotta, amivel a cserkészgyűlésen ezt az új szerzeményt bejelenti. Ez volt a legnagyobb öröme, ha mint ügy- vagy műpártoló szerepelhetett valahol.

Megindult a számíttatás, hogy hány részjegyzésre számíthatnak. Kis Eszti, aki most hallott a dologról először, ajánlkozott, hogy mielőtt beköltöznek, ő is elmegy a barátnőivel ablakot pucolni. József mindjárt elkönyvelte az ajánlatot, s Lőrincnek is kiosztotta a magáét. Ő fogja a villanyt szerelni. - Az oktató filmeket is bemutatom nekik. Az iskola kapott egy filmező gépet, s azt mint fő technikusként, Lőrincnek kellett az osztályukban forgatnia. - Azt lehet - fogadta József most szokatlan szelíden az öccse ajánlatát. Eszter Szilágyi feleségét kérdezte: részt vesz-e az előkészületekben; József sosem beszélt róla. A lány már rég leszedte az asztalt, az esti mosogatás csörgése után a villany is elaludt a konyhában, s ők még mindig ott ábrándoztak a verandaasztalnál, a nyitott verandaajtón át a lámpába rohanó lepkék haláltáncát alatt...

Néhány nap múlva Szilágyi üzent: meglesz az első pártfogói összejövétel; délután ötre neki is ott kell lennie Gulácsiéknál. Eszter szabadkozott; Gulácsi doktort ő csak a patikából ismerte: nem is vizitáltak egymásnál, hogy állítson be oda a Szilágyi tanár úr hívására. József azonban azt mondta, hogy ezek idejét múlt középosztályi aggodalmak, anyukának okvetlen ott muszáj lenni. Eszter gondosan felöltözött, úgy, mint amikor Lőrinc érdekében ment be a tanárokhoz, csak most a kék szövet kosztümje helyett a nyári vásznat vette föl; ahogy a tükör előtt megállt, olyan gondolata is volt, hogy egy szál virágot is erősítsen a kihajtójára.

Gulácsiéknál egy fogadószobába vezették be, mely a magánbetegek várójául is szolgált. A szobában egy zongora s kottaszekrény állt; egy vitrinben különös dudák és hegedűk. Eszter nem is tudta: népi zeneszerszámok vagy keleti hangszerek-e. A szoba többi műtárgyától mindenik lehetett: mert volt ott hindu bálvány, csomorkányi gölönccsérű, tiszai halászó eszköz, Kotormán-kép, gyermekrajz-féle. A fogadó üres volt, de az asztalon félig elnyomott cigaretták füstöltek, s a szomszéd szobából hat-nyolc ember topogása hallatszott. Eszter odaállt a félig nyitott ajtó részéhez. Csakugyan ott toporgott az egész pártfogó testület. A házigazdának csak a rekedtes, bennfentes, meleggé vált hangja hallatszott, a többiek nyilván azt nézték, amit ő egy szekrényben mutogatott. A nagy hát s a helyeslő zümmögés az elnöklelkészhez tartozhatott; az a világos nyári ruha: Szilágyi; most egy orrhang is kérdez valamit, ez Hallgató Sanyi (egy idő óta többet van itthon, mint Budapesten), a hátrább állók közt az egyik - az ösztövé, lánykorából ismert, birgeri csizmás alak a Grün vaskereskedő fia, most Gyenes. Egy időben ő volt az egyetlen ember Csomorkányon, aki Párizsban járt és művészeket ismert. A másik, fiatalabb, tanár lesz; mintha ott káprázott volna az arca, amikor a tanári szobában a Lőrinc-re panaszkodó tanárok kézről kézre adták. Leghátul a két fiú, Bandi és József ácsorgott; ők úgysem láttak a szekrényre, s egymással váltottak néhány szót, azzal a megtisztelt, tartózkodó mosolygó arccal, amit a felnőttek tanácskozására bebocsátott fiatalok szoktak felölteni.

Esztert József látta meg, aki nyilván nyugtalan volt már az anyja késése miatt. A köztük levő orvosi vizsgálóasztalon át előbb az anyjára vetett egy mosolyt, aztán halkán előreszólt Szilágyinak: amire minden arc feléje fordult a szekrényektől. Végül a házigazda is kibontakozott vendégei közül és odajött. - Legalább a nagyságos asszony is vesz egy kis ásványtani leckét - mondta, miután Eszter húzódozó keze a kézcsókra lebukó s szinte összekeveredő fejek közt végigment, s széles kun arcára, amelyre éppolyan büszke volt, mint egy szép ősmagyar leltre, egy vigyorszerű mosoly kenődött ki.

A kis szoba, amelybe a társaság áthúzódott, Gulácsi doktor rendelőszobája lehetett; a vizsgálóasztal, egy kis műszerszekrény néhány jó fogta késsel s a vérnyomásmérővel legalább erre vallott. A fal többi részét azonban üvegszekrények foglalták el, tele gondosan megcédulázott ásvánnyal. Eszter elámulva gomolyodott oda az udvariasan félreálló férfiak közt a soron levő szekrényhez. Mint patikusné tudott egyet-mást Gulácsiról. Jobbára csak egyleti receptjei voltak, s homeopatikusan adagban írta az atropint; Józsi azt mondta, egyáltalán nem érdekli az orvostudomány. „A katolikus énekkart vezeti! Mért megy egy ilyen ember orvosnak?” József tervezgetéseiben azonban mint jól használható ember szerepelt; néprajzra és kottaolvasásra fogja tanítani a tanyaiakat. Arról azonban, hogy ilyen hatalmas ásványgyűjteménye van, nem is hallott soha. - Na nézze csak - húzta őt oda egy szép, rózsaszínű kristály elé. - Milyen gyönyörű kvarc. Ezt cserébe kaptam egy ametisztért. Vagy azt az antimonitot nézze, azt a szálást, hát nem csodaszép darab?... Eszternek mint nőnek inkább a feltűnő, színes darabokat mutatta, s tatármosolyába, melyben különben is volt egy kis ezermesteri fölény, most leereszkedő lovagiasság s apai jóakarat keveredett.

A gyermekessé vált magyarázattól, s hogy egyik szekrénytől a másikra ugrott, a férfiak figyelme is fölélénkült kissé; bólogatásaik közben kevesebbet pillantgattak a hátralevő szekrényekre. Az elnöklelkész pedig épp elérkezettnek érezte az időt, hogy a házigazdát ásványaitól elválassza. - Hát ez valóban csodálatos. De hogy jöttél te arra a gondolatra, hogy itt, az Alföld közepén, ahol semmiféle ásványi kincs nincs, ásványokat kezdj gyűjteni?... Ahogy a szekrénytől elfordult s a házigazdát is elfordította, fölemelt, ápolt kezén, templomi méretekre emlékeztető hangján a szavak embere érzett, aki a más köveitől a maga mondataihoz menekül. - Hogy jöttem? Azt már magam sem tudom, hogy jöttem - mondta a házigazda azzal a gyerekeknek szóló mosollyal, amellyel a maga szenvedélyeiről beszélt. - Úgy jöttem rá, hogy szépek. Hát nézze, nagyságos asszony, ezt a chrysarobint. Van az a virág, amelyik gyönyörűbb ennél? S ez nem hervad el soha. - Épp ezért hagyjuk a többi tán máskorra - szólalt meg Szilágyi. - S nézzük, amiért összejöttünk. - És ami elhervad nélkülünk - használta ki az alkalmat Hallgató Sanyi.

- Ej, ej, milyen önzők vagytok ti - fogta meg Gulácsi Eszter könyökét. - Ti már kigyönyörködtétek magatokat. A nagyságos asszonyt azonban meg akarod fosztani tőle s engem is, hogy elmagyarázzam neki. Na, még csak az opáljaimat engedjétek. - Látom, még nemrégén vagy Csomorkányon - mondta Gyenes a tanárnak, aki a házigazda helyett most a vendégeket kezdte átterelni. - Mért? - Mert mindjárt a dologra akarsz térni. Majd amikor a kalapunkat vesszük. - Csak azt szeretném tudni, mit szólnak a betegek, mikor itt szétnéznek? - fordult Hallgató Sanyi az opáljaitól végre elszakadt házigazdához. - Hogy ezek valami epe- vagy vesekövek? Vagy hogy valami új kristálydetektoros gyógymódot találtál ki? - A fenét. Krisztallológusokká képezi ki őket. Képzeld el, a fogadat akarod kihúzatni, s kristályrendszerekről beszélnek neked. Én már megpróbáltam - mondta Gyenes, aki zsidó léteére maga is a csomorkányi „hibásak” közé számította magát, s büszke volt a többiek különtségére.

- Látom, nincs érzéketek a szép iránt - mosolyodott el Gulácsi a tanár mosolyával, hogy utolsónak ők is átjöttek Eszterrel a fogadóba. - Hanem ha már becsaltalak benneteket a barlangomba, valamit még meg kell mutatnom nektek - mondta, hogy az asztal körül mind együtt voltak. Egy kis japán faliszekrényből nagy köteg papírlapot vett ki, olyat, mint a könyvtárak katalógus kötetei, s büszke vigyorral tette az asztalra. - Tessék, nézzétek meg, ez az én nagyobbik ásványgyűjteményem... Az odadobott paksaméta mind a nyolc ránézőből előhúzta a jellemet. Az elnöklelkész tudván, hogy csodálkoznia kell, nagy jóakarattal adta át magát a csodálkozásnak, mintha egy most lehullott mekkai követ nézne. Hallgató Sanyi fölállt, s úgy pillantott vissza rá, mintha azt akarná bizonyítani, hogy távolról is meg tudja mondani, mi az. Gyenes rögtön lapozni kezdett benne, hogy minél bennfentesebb dolgot

mondjon róla. Eszter óvatosan arra tolta a fél nyakát, mint aki úgysem jön rá semmire, s csak annyi helyet fog el a többiek elől, amennyit az illendő érdeklődés megkövetel. Szilágyi éber pillantásában egy kis türelmetlenség is látszott, hogy vajon mennyit fognak ezzel eltölteni. Az új tanár rögtön látta, mi az (ő Kodályt hallgatta), de várta, hogy a többiek szóljanak. A két diák, aki a többiek háta miatt semmit sem látott, álló helyében tiszteletből egy kicsit előrehajolt.

- Hát ez igen - mondta Gyenes. - S ez mind csomorkányi? - Több mint száz olyan, ami semmiféle gyűjtésben sincs benne - mondta a házigazda. - S azonkívül a változatok; zenei szempontból mind nagyon érdekes. - Ez, úgy látom, az az anyag, amit a kis gyűjtésedben is kiadtál? - jutott eszébe Sanyinak, hogy kapott ő Gulácsitól egy dedikált füzetet, amellyel annak idején nem ért rá foglalkozni. - Ó, az csak egy kis kóstoló volt. A kiadónak nem volt szíve többre. Most egy angol céggel vagyok levelezésben... Különben itt vannak a bírálatok arról a könyvecskéről. S egy kis füzetet vett ki a műtöszekrény fiókjából, benne a kivágott s beragasztott bírálatok. - Szabad? - jött előre erre az anyja mögül már József is, akit a kivágott cikkek a kottalapoknál is jobban érdekeltek.

- Ez egy szép pentaton dallam lehet - mutatott Sanyi Gyenes vállán át a felül levő kartonra sandítva. - A nagybetűkkel a típust jelölöd? - Sanyi megőrizte azt a tulajdonságát, hogy mindenhez szakértőként tudott hozzászólni, mint régen Vergiliushoz. - Igen. De nézd ezt, ez nagyon ritka - mondta a házigazda, s rekedt hangján csendesen dúdolni kezdte. - De sokszor hallottam ott kinn a nagybátyám, az öreg Aniszföld tanyáján - kiáltott fel Gyenes, aki büszke volt rá, hogy senki sem ismeri jobban a határt, mint ő. Most már az elnöklelkész is elérte, hogy mi az, amin a nagy, ápolt ujjai nyugosznak. - S hogy volt erre idő? - fordult a házigazdához, aki éppen egy cseremisz dalt dúdolt Eszternek. - A prakszisod mellett?... Az indulat nélküli élet csodálkozása volt a kérdésében... Hisz ő sem volt tanulatlan ember, olvasgatott is, de az csak arra szolgált, hogy a vasárnapi szentbeszédben a hangnak legyen mit rezgetnie. Még a testessége is mintha hangból lett volna, a vasárnap megmaradt hang tartotta kifeszítve. Gulácsi a szenvedély titokzatos vigyarával nézett rá vissza. - Épp a prakszis mellett. Ha már annyifelé meghurcolnak a határban. S tovább dúdolta a cseremisz dalt, mint aki nem akar a fogásaiból többet elárulni. - Amíg van egy nótájuk, nyújtd az életüket - tréfált Gyenes. - Mint a szultán Seherezádnak - tette hozzá Sanyi.

Eszter, amíg Gulácsi rekedtes, de a kottákat pontosan követő hangjára figyelt, egy orv pillantást vetett Szilágyira. Mit szól ő ezekhez az emberekhez? Hisz még őt is meglepte, hogy Gulácsi doktor, aki a dörmögő hangjával hetente kétszer-háromszor is beköszönt a patikába, az ásványai és bálványai közt ugyanazon a hangon cseremisz dalokat énekel. De inkább csak az volt a csodálatos benne, hogy inég e mögött a kapu s orvosi tábla mögött is (amelyre Gulácsi az előnevét is kitette) a szenvedélynek vagy hóbortnak ilyen barlangja lappanghat. Maga a barlang nagyon ismerős volt. Vajon ha sorra leszednék a házfedelet, hány ilyen tanyába látna be városszerte az ember? A legkülönb emberek itt mind ilyenformán gubózzák be az életüket. Vajon Szilágyi hogy nézi ezeket a ferde orra mellől? Bosszankodva, hogy a közügy helyett a maguk csodabogárságába igyekeznek visszabújni? Vagy érzi bennük az értéket; s össze akarja hozni őket? Az intelligenciát? De hát össze lehet hozni ezeket? Megfigyelte, hogy Gyenes és Hallgató hogy beszélnek az orvossal. Egész biztos, hogy Gyenes, de Hallgató sem foglalkozott soha a Gulácsi gyűjtésével. Itt élnek egy városban, egymás szenvedélye azonban nem érdekli őket. De ha nem is érdekli, mégis otthonosak benne: nem csapják össze a kezüket, nem lelkesednek, nem sápadnak bele az irigységbe. Azon kezdik, hogy természetesnek tartják. Hát a tied ez! Még az elnöklelkész csodálkozásában is van valami ázsiai közöny; érzik, hogy rengeteg ilyesmit látott ő már itt, negyven év alatt, amióta idekerült.

József, aki egyre több érdeklődéssel olvasta a pesti újságkivágásokat, nem állhatta meg, odaszólt az anyjának. - Tessék idenézni, Kodály is írt róla. A Bartók és Kodály-féle zenei irányról akkor kezdett elterjedni, hogy ez az, amiért a külföld is becsül bennünket. Józsefék vallásos tisztelettel emlegették a két zeneköltőt, s az, hogy a kék ceruzával aláhúzott sorokat Kodály írta, Gulácsira is átvitt valamit ebből a tiszteletből. - Igen, az öregúr nagyon el volt ragadtatva - szólt vissza Gulácsi a kottái mellől, s tovább mutogatott Bernátnak, a fiatal tanárnak. Ebben is volt egy kis ezermesteri huncutság, hogy amire maga is a legbüszkébb volt, s másokban leginkább kelthette föl az irigységet, mintha magától értetődő semmiségnek venné.

- Hanem, uraim! - juttatta Szilágyi a társaság eszébe, hogy mért is jöttek össze. A nagy népdalgyűjtemény három részbe volt szedve; az egyik fölött a házigazda s az új tanár a keleti zenéről beszélt, a másik fölött Sanyi, inkább önmagának, mint Gyenesnek, Stravinskyről, a harmadik fölött az elnöklelkész és Eszter a régi fonókról. A két fiú egy zenei szeminárium tervét suttogta. Már csak az hiányzott, hogy a kettősökben is mindenki a maga dolgáról s magának beszéljen.

- Jól van, jól, rakodom már - szedte össze (inkább az összekeveréstől féltve) a házigazda a kéziratait. - Ejnye, de türelmetlen ember vagy te. Látszik, hogy nemrég kerültél ide. - Hanem amíg még hozzá nem kezdtetek - fordult most Gyenes a beszédben kipirult Sanyitól Szilágyi felé. - Úgy hallottam, hogy hamarosan lejönnék a Kotormán-társaság alapszabályai. Akkor meg kell tartanunk az első ülést. Nem gondoljátok, hogy jó lenne, ha Gulácsi Miklós ennek az anyagnak az alapján tartana egy előadást a magyar népzeneiről? Föltéve, hogy az elnökünk is jónak találja - fordult Hallgató felé.

A társaság Gyenes vesszőparipája volt. Amikor Kotormán meghalt, azonnal hozzáfogott a szervezéséhez. - Kérlek, én megmondtam már neked - mondta Sanyi azzal a különös zöngéssel a hangjában, amelyről nem lehet tudni, meghatottság vagy megvetés-e -, hogy én csak olyan vagyok itt, mint a kalap. Ha tetszik, leveszed, kicseréled, esetleg egészen hajadonfőtt jársz. - Én pedig megmondtam, hogy csak úgy vállalom az ügyvezető elnökséget, ha te minden fontos dologban véleményt nyilvánítasz. - Az nagyon viszonylagos, hogy mi a fontos dolog - mondta Sanyi. - Az például, hogy van-e sírontúli élet, épp a határán van, hogy fontosnak tartsam. Ha jól meggondolom, ugyanúgy élek, akár van, akár nincs. Tehát még az sem egészen fontos. - Én tudom, hogy neked az egész társaság nem fontos. S ha valakinek fontos valami, te vagy a fontos minékünk. - Kérlek, ne személyeskedjünk. - Ezt egész komolyan mondom. Mégis te vagy itt köztünk az egyetlen literátor ember. - Jól van, jól, inkább megadom magam, s én megkérem Miklóst, hogy tartson egy előadást a népzeneiről. Az valóban nagyon üdvös lenne. - De akkor engedjétek meg, hogy az énekkart is elhozzam - mondta a házigazda. - Vagy esetleg a cserkészcsapatot tanítom be. - De nem gondoljátok, hogy valami szépirodalmi műsor is kellene? - mondta Gyenes.

Itt újabb beszédroham indult meg, s közben a következő kérdések kerültek szőnyegre: nem lesz-e baj abból, ha csak a katolikus énekkar fog szerepelni (Gulácsi buzgó katolikus volt), pótolhatja-e a lemezbemutató az énekhangot, s vajon van-e vagy nincsen gépzene; csupa népies tárgy legyen egész este vagy valami urbánus témával kellene ellensúlyozni. Bozsó Matyinak állítólag van egy tanulmánya Krúdy Gyula ősz-szemléletéről. Csak egy elnöki megnyitó legyen-e, vagy külön beszéljen az elnök a társaság céljairól s Gyenes a gyakorlati kivitelről. A verseket a költők olvassák-e fel, vagy mással szavaltassák. Önálló művészet-e a szavalóművészet. Zongorát hol béreljenek. Mi neveli jobban a közönséget, ha van belépőjegy, vagy ha nincs. Nem kellene-e Kotormán művészetéről külön is beszélni. A képkiállítás hol

rendezzék meg. Nem volna-e tanácsos egy folyóiratot is indítani. Ami terv, ötlet Égető fiatal kora óta ott szunyókált a városban, tíz perc alatt mind benn kavargott a levegőben.

A fő szólamot a két elnök vitte. Eszternek föltűnt, hogy Gyenes minduntalan Sanyihoz fordul. „Te vagy a költő.” „Te a fővárosi sajtóban is név vagy, Sanyikám.” „Kettőnk közül te vagy a posszibilis.” „Majd Hallgató Sándor tart egy szép megnyitót.” Amit Hallgató a maga modorában mindig elhárított s visszaadott. Eszter csodálkozott, hogy milyen udvariasak ezek egymáshoz. A többiek azonban, úgy látszik, tudták, miről van szó, mert olyanforma kéjjel hallgatták, mintha nagy gorombaságokat vágnának egymás fejéhez. Eszter is megértette, amikor a házigazda odadörmögte neki: - Milyen udvariasak ezek, éppen csak hogy amerikai párbajt nem vívnak. Hirtelen eszébe jutott: hallott ő erről. Valami asszonydolog; tán Gyenes próbált a Sanyi feleségének udvarolni. Ezek azonban nyilván tetszelegtek benne, hogy ők, noha privátim engesztelhetetlen ellenségek, a közélet mezején tiszteletben tartják egymást. A vitába mindenki beleszólt. Gyenes új és új ötleteket adott, az elnöklelkész az egyház szeretetvendégeiről mondta el tapasztalatát. A fiúkban is volt egy kis csomorkányi vér, azt hitték, nagy kezdeményezésnek a tanúi, s részt kértek benne a cserkészcsapatnak. A társaság ismét külön tárgyalgató csoportokra bomlott. S Szilágyinak jó félórájába került, amíg megint lecsendesítette őket.

Épp hozzáfogott a beszédhez, amikor beállított Bozsó, Józsefék félelmetes angoltanárja. Eszter volt egy-kétszer vele. Amikor összeszedett szájával, lámpalázás sietségével, kerek, kopaszra nyírt feje körül az iskolai hírnevével a kezére nyomult, mindig mosolyognia kellett. A szeme ilyenkor gyanakvóan hunyorgott, a vállát pedig úgy tartotta, egyiket a másik elé, mintha az emberek szűk folyosóján kellene keresztültörnnie magát. József azt mondta, ő a legműveltebb tanár az egész gimnáziumban. Pályája valóban szép példa volt a miliőelmélet ellen. Egy szeghádi lakatosnak volt a fia, s nem is Pesten, hanem Debrecenben végezte az egyetemet. Ott még, minthogy más nyelvet nem tudott, a latin-magyar szakra iratkozott be. De aztán megtanult franciául, olaszul, s amióta az angolt bevezették, ő tanította az angolt is. Volt benne valami dekadens választékosság, amit csak a két nyugati irodalom legínyencebb művei tudtak kielégíteni. Szokásaiban és ruháiban is ezeket a távoli népeket utánozta. Most is angol szabású pepita ruha volt rajta, fehér betétes sárga cipő, s skót sálját, nyilván, hogy a torkára vigyázzon, a nagy meleg ellenére is fenntartotta. Eleinte a beszédjét is halkra fogta, mint akinek kímélnie kell a torkát.

- Azt hittem, nem tudok eljönni - szabadkozott a késésért. - Mért, valami baja van a tanár úrnak? - kérdezte részvéttel az elnöklelkész, noha ő is ismerte vénlányos természetét. A többiek mind olyan arccal néztek rá, mint aki derekán van egy viccnek. - Nem tudok, kérem, aludni - mondta ő csendesen, mint aki megrendítő hírt közöl. - Tudod, mit mondott erre a háziasszonyod, Matyi? - kérdezte Gyenes. - A múltkor ott voltam, s te nem voltál otthon, beszélgettünk. „Ez a szegény Matyi, mondom, álmatlanságban szenved.” „A tanár úr? Úgy kell kilenckor felzörgetni.” - Igen, hajnal felé szoktam egy kicsit elkábulni - jelent meg Bozsó arcán az a mosoly, amellyel a humora nézte a másokban róla élő képét. - „De étvágytalan is” - mondom az öregasszonynak. Emlékszel, azt kérdezted, nem tudok-e valami étvágycsinálót. „A tanár úr, kérem? Hisz megeszik egy fél csirkét ültőhelyében.” - Ezt mondta? - kérdezte Bozsó csodálkozva s elmosolyodott. - Meg kellene nősnödöd neked - mondta Gyenes, hogy a mulatság iszákját egészen kioldja.

A Bozsó szerelmei nagy port vertek fel, az egész város beszélt róluk. Minden évben volt egy halálos szerelme, hol egy kolléganő, hol egy tanítvány; a barátai tanácsát is kikérte, hogy elvegye-e őket, de a döntő percben mindig visszalépett. - Valld be, hogy most is eludvaroltad az időt valami szép lánynál - szólt rá Gulácsi is. Bozsó azzal az arcával nézett, amivel az

ember a gyengéit elfeledtető, alapjában véve hízelgő ugratást hallgatja. Ha Eszter s a két fiú ott nincs, biztos beleragad a témába, most azonban a fejét rázta. - Nem, most komolyan beteg voltam, a torkom is fáj - mondta, ismét halkabbra fogva a hangját. - Meg nem is tudtam - tette hozzá azzal az arccal, amellyel a bökést szokta visszaadni -, mit is keresek én itten. Én nem vagyok elég népi ezekhez a dolgokhoz. - Mért, te is népi vagy, Matyi - mondta Gulácsi. - A te apád talán főispán volt? - Nem, én nem tudok olyan népi lenni, mint ti meg Józsefék - mutatott a két fiúra. - Ők nemsokára olyan népiek lesznek, hogy a lábukat is fölteszik az angolórán az asztalra.

Erre újra fölcsapott, egyszerre három-négy torokból is, a jókedvű, csipkedő beszéd. A népiek Márai Sándorral kezdték ugratni Bozsót. Ő Márait tartotta a legnagyobb élő írónak, nagyobbnek Móricz Zsigmondnál, Szabó Dezsőnél s Szilágyiék többi szentjénél, amit azok olyan furcsának tartottak, hogy nem is hitték el egészen neki, hisz Bozsónál még az osztályozó konferenciákon sem lehetett biztosan tudni, hogy meggyőződésből vagy bohóckodásból mond-e valamit. - Te Matyi, nincs abban a Máraiban csont. Csupa kendőzőszer az egész. - Nem is csont kell énnekem, ha olvasok. - Hát mi? - Mondatok, barátom - mondta Bozsó tréfás szenvedélyességgel. - Mutatok én olyan mondatot benne, ami egymaga többet ér, mint az egész... S itt egy akkoriban fölfedezett paraszt író nevét mondta. - Nem tudod te, Matyi, mi a szép - mondta Hallgató. - Te mindent még finomabban akarsz - licitált rá Gyenes is. - A lánytanítványaid, azt mondják, olyan fuvolázva olvassák a franciát, hogy Párizsban azt meg sem értenék már. - Az nem baj, még mindig jobb, mintha csupa népiességből az egyik cipőjüket a másik hegyével tolják le a vonatban. Mert ti már olyan népiesek lesztek lassan.

Eszter mosolyogva hallgatta a csipkelődést. A diákok, főleg a rossz tanulók, gyűlölték Bozsót, baráti körének azonban a kedvence volt. Tudták, hogy előrehaladottabb eset, mint ők, egy kicsit a maguk karikatúráját szerették benne. Az, hogy ők népiek, Bozsó meg urbánus, csak játék volt; a rokonság az volt, hogy mind csomorkányiak. Mielőtt újra noszogatni kezdte volna a társaságot, még Szilágyi is rázánt egy-két tréfás mondatot. - Szabad kezdet adok, hogy finomítsd a népet. Olvashatod Huxleyt a fiaimnak. - Nem akarom elrontani az őserőt bennük. Még köszönni találnak az utcán a tanárnak. - Te Matyi, Justh Zsigmond is Molière-t játszatott a parasztokkal. - Á, Molière, annak is olyan népi szaga van, favágókat visz a színpadra. Én csak Racine-t fogok játszani. Ha megengeded, hogy a *Phaedrá*-t játszassam velük, akkor tán hajlandó leszek.

A két fiú elnyúlt szájjal nézte a rettenetes Bozsót. Szólni nem mertek, csak vigyorogtak. Bandi a törökös arcán cigány fényességgel, József hidegen, műértő módra. Az elnöklelkész sem tartotta illőnek, hogy beleavatkozzék az ugratásba, szemében egy bálvány nyugalma nézte az emberi idegrendszernek ezt a vibrálását. Eszter Szilágyi tréfálkozásait figyelte. Mennyi rugalmasság van ebben az emberben! Más már duzzogott volna, hogy nem hallgatják meg a javasolt játékát. Ő azonban úgy tett, mint a jó tanár, ha látja, hogy ördög bújt az osztályba; maga is odaengedi a gyeplőt, s ha kitréfálták magukat, akkor megy tovább. Eszternek közben úgy rémlett, hogy a ferde orra mellől cinkos pillantást vet rája: kénytelen vagyok vele. Ennek a tanári fogásnak meg is volt az eredménye. Sanyi szólalt meg:

- Hanem mi, azt hiszem, nem azért jöttünk ide, hogy Márai csontjain marakodjunk. - De nem ám - mondta Gyenes is. - Nem is tudom, mért kalandozunk el mindig a tárgytól. - Kérlek, én már rég várom, hogy halljak is valamit - mondta Gulácsi -, de mint házigazda nem noszogatlak benneteket. - Úgy, úgy - hümmögött helyeslőleg a lelkész, aki megszámlálhatatlan ülésen elnökölt, s lényegében mindegy volt neki, hogy miféle beszéddel telik körülötte az idő. - Én még nem is tudom, mért hívtatok engemet ide.

Amikor Szilágyi végre elkezdte volna, a háziasszony, egy magas, szőke kontyú, kissé zilált szemű asszony, behozta a kávé s a pogácsát hozzá. Amíg azon túlestek, Gulácsi kihasználta az időt, hogy a festő fiát bemutassa. Tízéves, ijedt fiúcska volt, az anyja színeivel a hajában s ziláltságával a szemében. A falon függő tájképek az övéi voltak. Azokat még öt-hatéves korában készítette. Mint az apja mondta, most már túl van azon a korszakán. Azokat még inkább képzeletből festette, míg most már természet után kezd dolgozni. A vendégek csodálkozva nézték a fiút, akibe a művésztalálék vagy a szülői ambíció ilyen korán befészkelte magát. - De hát talán nézzük most már a Szilágyi tehetségeit - ajánlotta maga az apja, miután a kisfiú hűvös kezét minden felnőtt kezébe beletette, s anélkül, hogy szólt volna valamit, kiment. - Igen, én még azt sem tudom pontosan, mit akartok - kezdte újra az elnöklelkész. - Östehetségeket akartok felkutatni? Ezt csak dicsérni lehet. Kétségtelen, hogy nagyon sok érték kallódik el, akiből tán világhírű művész lehetne. Én, sajnos, nem jutottam el, amikor fenn voltam Pesten, a kiállításukra, (Akkoriban rendezték meg Pesten a parasztfestők kiállítását, s az elnöklelkész azt hitte, ilyesmiről van szó.) - Szóval, nem festőkre gondoltatok? - magyarázta meg magának, amikor Szilágyi kiigazította. - Nagyon bölcs. Nem kell azt hinn, hogy a nép körében csak művésztehetségek, költők és festők teremnek. Nagyon sok technikai tehetség is akad köztük, amelyik egyszerűen felfogja, hogy abban a gépkapában, cséplőben mi mire való.

Az elnöklelkész úgy értette meg legjobban a dolgokat, ha magának elmagyarázta. Csak az nyert értelmet előtte, ami a tulajdon mondataiból nézett rá vissza. Szilágyi újabb kiigazítása után, amelybe a többiek is beleszúrtak egy-egy megvilágító szót, új magyarázatba kezdett. - Tehát ti ki akarjátok válogatni a tanyai iskolákból a legtehetségesebb tanulókat? S azokat továbbtaníttatnátok. Ez nagyon okos dolog. És sokkal kivihetőbb is, mint amiről előbb volt szó. Mert arra még nincs semmi vegyi vagy nem tudom én, milyen reakció, amivel a tehetséget meg lehetne állapítani... Hanem ne higgyétek, hogy az a ti tehetségmentés új dolog. A református kollégiumok ezt már a tizenhatodik század óta csinálják. Minden vidéki rektor egy tehetségkutató volt, a partikulák egy-egy tehetségmentő telep. Itt vagyok én magam; ha a tanítóm nem erőlteti, hogy bevigyenek Udvarhelyre, az én szegény szüleim sosem gondoltak volna a tanításomra. Így azonban kitanultam, anélkül, hogy egy fillérükbe került volna. - Hát ezt a református tradíciót akarjuk mi föltámasztani - mondta Szilágyi. - Nagyon helyes, nagyon helyes - hűmmögött az elnöklelkész a református tradícióra. - Csak egy kis különbséggel - mondta Szilágyi. - Tudniillik mi egy külön internátust akarunk csinálni az így kiemelt tanulóknak. - Egy külön internátust? - állt meg az elnöklelkész, nem tudva, hogy tovább mehet-e a hűmmögésben. Ő felelős hivatalnok is, s a presbiterek, akiknek számot kell adnia, elég nehézfejű emberek, s anyagi kérdésekben egész másképp hűmmögnek. - Ez afféle kitűnő iskola lenne - szólt bele Hallgató Sanyi a csöndbe.

Ez bölcs megjegyzés volt, mert elterelte a figyelmet Szilágyi tervéről, a nép hídfőjéről, s az elnöklelkésznek is adott egy lélegzetnyi időt. A kitűnő iskolajáról az elnöklelkész is olvasott az újságokban. - Ez nagyon érdekes gondolat - mondta. - Mert hisz kétségtelen, hogy sok jó tanuló gyerek agyonunja magát a mostani középiskolában. Én hatodikos koromban már olyan erős voltam a latinban, hogy volt egy szobatársam, egy nyolcadikos, s a Tacitusát vele fordítottam. De hát a ti fiaitoknak az iskolában mégiscsak együtt kell lenniük a többiekkel. Külön kollégiumot nem építhettek nekik. - De délutánonként foglalkozhatunk velük. Nemcsak mi tanárok, de mások is. Gulácsi doktor elvállalta, hogy néprajzra és zeneesztétikára tanítja őket. - Én vállalom a biológiát - szólt közbe Gyenes, akitől Eszter sosem hallotta, hogy a természettudománnyal is foglalkozik. - Weisz János meg eszperantóra tanítja őket - dobta be Bozsó egy híres csomorkányi külön névét, aki a vasúti állomásra is kitette a táblát, hogy a városban hol s kinél lehet eszperantó nyelvű felvilágosításokat kapni.

- Értem, értem - hümmögte az elnöklelkész, holott épp a legfontosabbat nem értette. - S hogy gondoljátok azt az internátust? - kérdezte meg végre gyanakodva. - Az ellátási díjat megajánlás formájában már nagyrészt összeadtuk. - Ez nagyon szép. Ez igazán lélekemelő - kiáltott fel az elnöklelkész megkönnyebbülten. - A cserkészcsapat majd sorrajárja a nagyobb gazdákat, értelmiségieket, ha kellően előkészítjük őket, a közületekből is kiszedünk valamit. - Föltétlenül. Tekintve a magasztos célt. - Bernát kolléga (Szilágyi itt a helyettes tanárra mutatott) vállalja teljesen ingyen a bennlakást s a felügyeletet. - Ez nagyon nagy áldozat - könnyebbült meg az elnöklelkész még jobban. - Esetleg a szülei is idejönnek Madarásról. A néni ellátná mindjárt a konyhát is. - Ez nagyon helyes, így egész családias lenne. Az nagyon fontos, hogy a gyerekek megbízható környezetben éljenek. - Az egyetlen bökkenő: a ház - állt meg Szilágyi.

- Hm, a ház - állt meg az elnöklelkész is, a presbiterekre gondolva. - Hát a ház, az bizony, elég nehéz lesz. Csomorkány határában összesen tizennégyezer ház van. Minden hatodik lélekre esik egy ház. S ha új tanár jön a városba, mégsem lehet neki lakást kapni. - Mi az ótemplom melletti egyházi házra gondoltunk - mondta Szilágyi. - Abban most csak egy öreg házaspár lakik, azokat el lehetne másutt is helyezni. - Hm, a Kucsera-féle ház. - Az úgyis örökségképp szállt az egyházra. - Igen, de az öreg Imolya még akkor költözött oda, amikor harangozó volt. S hogy a toronylécpsőn leesett s hibás lett, hát otthagytuk. Meg nem is felel meg nektek az a ház... - Egyelőre épp megfelelne. Nyolc-tíz gyereket el tudnánk helyezni benne. És kert is van hozzá.

- Én azt hiszem, az egyháznak nem szabad elmulasztani az alkalmat - szólalt meg a kínos csöndben Hallgató -, hogy ilyen olcsón egy haladó intézmény patrónusává lehessen. - Úgyis azt mondják, hogy a református egyház begyöpösödött. Elterít régi nagy tradícióitól - tette rá a magáét Bozsó is. Bozsó kálvinista kitörése mindenkin könnyített: elnevezhették magukat. - Mindenesetre - mondta az elnöklelkész. - Én a magam részéről természetesen mellette vagyok. - Esetleg a címébe is be lehetne venni - mondta Bozsó. - „A csomorkányi református egyház tanyai internátusa.” - Természetes. - Én azt hiszem, ennek történeti jelentősége lenne - mondta síri hangon Sanyi. - Tudtommal ez volna az első ilyen intézmény Magyarországon. - Egészen biztosan rengeteget írnának róla az újságok - mondta Gyenes. - Most divatja van ennek. - Föltétlenül, föltétlenül - helyeselt az elnöklelkész. - Ne értsétek félre, ha megrágom az igent. Én testestől-lelkestől mellette vagyok; hisz mondtam nektek, magam is egy kis bugyorban vittem be a holmim a kollégiumba. Még ládánk sem volt. De tudjátok, nem én vagyok a gazda, hanem a presbitérium. - Én azt hiszem, Árpád bátyánk már nehezebb dolgokat is meg tudott értetni a presbitériummal - mondta Hallgató Sanyi. - Szó sincs róla, az ember szóból ért. S ha nehezen, ők is megértik a dolgot.

Az elnök megpuhítása után a társalgás megint szétfolyt. Előbb a presbiterek makacsságáról volt szó, aztán Kucseráról, hogy az hogy bosszulta meg az örököseit az egyházi hagyományozásával, aztán Kotormánról, aki a képét a nagyterem számára mint ifjú piktör megfestette. Szilágyi maga is úszott a beszéddel; a csillogó szemén látszott, hogy meg van elégedve az aznapi eredménnyel. - Hanem tudjátok, mit ajánlok - szólalt meg egyszer csak az elnöklelkész -, kit kéne megkönyékeznetek? A várost. (Az egyház és város mindig szívesen ütöttek egymás zsebére.) - Arra mi is gondoltunk - mondta Szilágyi. - Legalább a villanyt adná ingyen. - Meg a tüzelőt, kérlek - mondta Gyenes. - Olyan meleg van ott a torony alatt, szegény adófizetőket majd megüti a guta. Öntessenek félre egy-két mázsa szemet. - A polgármesterrel, Lajkóval kéne beszélnie valakinek. Én nem akarok, nagyobb kell kérnem hamarosan. - Én, sajnos, nem vagyok kegyben nála - dörgölte az állát Gulácsi. - Még tanácsos korában nem akartam kórházba utalni a szolgálóját. - Nekem semmi bajom vele, sőt, nagyon kedves hozzám - mondta Hallgató Sanyi -, csak épp gyerekkorunktól utáljuk egymást. Még a töltésről

- fordult Eszter felé. - Énnekem meg az orrom nem felel meg egészen az elképzeléseinek - mondta Gyenes. - A Kotormán-társaság felállítására is csak kétszáz pengőt volt hajlandó kiutalni. - Hát akkor kit küldjünk el hozzá?

- Anyuka nem beszélhetne vele? - szólalt meg József. - Anyukának, azt hallottam, táncosa volt leánykorában - húzta el a száját mosolyogva. Az, hogy az anyjának táncosa is volt valaha, az ő számára már rege volt. - Úgy van, Eszter, maga lenne a legalkalmasabb - jutott eszébe Hallgatónak is. - Elmondaná, milyen boldogok voltunk, amikor a töltésen sétáltunk, nem úgy, mint most, amikor a polgármesterek sanyarú kenyerét eszi. Eszter szabadkozott. - Én sem vagyok alkalmas. Közben Szilágyira nézett: az kéri-e. De az csak nézte őt a barátságos, meleg, kicsit furfangos szemével. - Látom már, hogy elmegy - mondta Hallgató, ahogy fénylő szájszállal, félrebillentett fejjel nézte. Látszott, tetszik neki a piruló asszony.

Éjszaka volt már, amikor Eszter az utcára kijutott. József Szilágyit kísérte haza, a két fiú hallani akarta, hogy dolgozza fel tanáruk esze eredménnyé és teendővé ezt a rengeteg beszédet. Eszter mellett Sanyi kongatta a néptelen utcát; noha a városnak épp az ellenkező végiben lakott, mackó léptei csak nem maradtak el az Eszter gyors, szabályos cipőkopogása mellől. A forró házak közé beömlő hűvösség, kísérőjének a monoton hangja Eszter fejéből lassan föltisztította a ködöt, amelyet a sok dohányfüst, az összevissza beszéd, kiabálás és kacagásfoszlányok hagytak rajta. Hallgató Sanyi az új szerelméről beszélt. Tizenkét éven át kitűnően megvolt a feleségével, de most egy fiatalasszony... Eszter csendesen lépdelt mellette. A fiatalasszony, gyanította már, az ő keresztanyjának, Pohlénak a lánya volt, Csibi, s Hallgatót tán ez a kapcsolat vagy hajdani panaszkodások emléke tette beszédessé.

Eszter megpróbált az orrhangra figyelni. De Hallgató igyekezete, hogy nagy szenvedélyéről minél egyszerűbben, minél kevesebb hangszínnel beszéljen, a hatalmas orr puha üregeit mindjobban bevonta hangjai rezgőkörébe, úgyhogy Eszter minduntalan azon kapta magát, hogy kísérőjének a hangja az estével összeolvadva csendes brácsázássá válik, s az ő fejébe képek villannak vissza: Szilágyi, ahogy a kottákat nézi, ahogy azt mondja, „hanem, uraim”, s egy cinkos pillantást vet rája, végül az utolsó pillantása, mialatt a többiek kérlelik. Hogy is vállalhatta el, hogy elmegy Lajkóékhoz? Ez egész biztos annak a pillantásnak volt a hatása. Apukának külön bosszúság lesz, ha megtudja, öneki Lajkó s a rokonsága: a mostani városi rendszer; az, ami ellen ő száműzetésbe vonult. Hogy attól ők valamit kérjenek! Ilyenek volnának azok a szuggesztív egyéniségek, akikről a regények szólnak? Maga elé képzelte még egyszer; sem a szemöldöke, sem a pillantása nem az, amit ő szuggesztívnek tartott. Egyszerűen tevékeny. A többiek beleülnek a gondolataikba, mint egy ülőfürdőbe. Ő azonban megy, halad; ez a szuggesztív benne. Ha tán Lajkónéhoz menne el. Az mindig nagyon szíves hozzá. Ahányszor bejön a patikába, elbeszélget vele. A múltkor, amikor a kicsi sarlachban volt, ő vitte ki az oltószert hozzájuk. Akkor hívta is: - Miért nem jössz el soha hozzánk. Pista annyi szeretettel emleget.

Már ott álltak a ház előtt. Eszter Józsira és a vacsorára gondolt; vajon beadta-e a lány a vacsorát, de Sanyi nem vette észre a kapu felé húzódó toporgását. A fogalmazás mámorában még a maga szenvedélye s Csibi asszony is csak valami ésszító tárgy volt, amelynek az ürügyén szép, okos, villózó mondatokat lehet csinálni. - Az ember nem bújhat el a sorsa elől, mondja az ősi tapasztalat. Az ember nem érti, a görögök mi örömet lelték abban, hogy Oidipus végül mégiscsak feleségül vette az anyját. Hát ezt. Én fiatal koromban kaptam néhány sötét ütet, amiből megértettem, hogy szerelem és agonizálás a számomra ugyanaz. A természetemből hiányzik az ökonómia. Ez tán furcsán hangzik, de a szenvedéllyel is lehet gazdálkodni. Énbennem ez a képesség hiányzik. Nálam a szenvedély rögtön bajt is jelent. Olyan fokon jelenik meg, hogy a másik félre is veszély. Egészséges ösztönű nő, az menekül

ilyenkor. Hisz emlékszik annak idején Amállal. Azután még átmentem egy-két ilyen sokkon. A lefolyás mindig annyira hasonló volt, hogy beláttam, őrizkednem kell a szerelemtől. Ahogy a visszaeső tüdőgyulladásosnak a megfázástól. Szerencsére a szervezetemben is kifejlődött valami immunitás. Azt mondhatnám, a bőrömmel rettegek a szerelemtől. Ez a titka a mi házasságunknak. A szó szoros értelmében elrejtetem a házasságomban. Elvettem egy nőt, akinek sok egyéb tulajdonsága közt megvolt az a felbecsülhetetlen érdeme, hogy szeretett, és én őt nem szerettem. Tizenkét évig rá sem néztem más nőnemű lényre. Pedig mint újságírónak, lett volna alkalmam. Én betartottam a biblia szavát: valóban kasztráltam magamat. Egészen amíg Csibivel azon a vacsorán össze nem akadtunk. Akkor tudtam, hogy itt vége mindennek. Nálunk nagyobb erőknél vagyunk a kezében.

A tompa orröngésbe egy büszke, ujjongó felhang tört. Sanyi nyilván magasztosabbnak érezte a sorsát, mióta azok a végzetes erők belenyúltak. Eszternek a húsz év előtti kép jutott eszébe. Ott törtetnek Sanyival a piacon; kocsik, emberek időnként elválasztják őket. Sanyi ott ütődik-lökődik a kosarak közt, s amikor megint összeérnek, a hangja, a szeme teli van a fogalmazásba belemámorosodott agy türelmetlenségével. S nemcsak a kép jött vissza; a maga csodálkozása, idegenkedése is. Tán épp ez az idegenkedés idézte föl a képet is. - S ott tudná hagyni a családját Csibiért? - kérdezte vontatottan, mert Sanyi megállt, s az ő fülében egy kérdő hangsúly maradt. - Inkább azt kérdezze, hogy ott nem tudnám-e hagyni? - szikrázott fel Sanyi arcán egy időben a szenvedély és a szójáték öröme. - A szabad választás mindig annak a jele, hogy az ember kis feszültségen él. Mihelyt a maga teljes feszültségén kezd élni: nem lehet választani. A szenvedély állapotában egy igen sokat vitatott filozófiai probléma megoldása lesz evidenssé: az tudniillik, hogy kényszerűség és szabadság egybeesnek. Amit tennem kell, ugyanaz, mint amit tenni akarok.

Egy fürkésző pillantást vetett Eszter kapualjba húzódó arcába. De az a pillantása is inkább a maga gondolatának volt arcjátéka, mint kíváncsiság, hogy a másik megértette-e. - Igen - mondta Eszter; noha nem a mondatot értette meg, hanem a diadalmas zöngést, amely az orr felső emeletén hozzájárult. Most már tudta, mi az, ami miatt húsz éve a piacon nem szánta úgy Sanyit, mint szerette volna. A könyvek, a regény, az ömlött Sanyiból, a jó sűrű alföldi vérrel vegyest. Pedig ahogy itt áll, a széles törzse, amely lassan hozzáérett a fejéhez, a hangjában forrósodó tűz, még esetlensége is, amely állás közben sem csökkent: mind hitelessé tette a szenvedélyt, amelyről beszélt. Eszternek mégis az volt az érzése, hogy ezek ketten egy regényt játszanak, és Sanyi szenvedései közben is végtelenül boldog, hogy ennek a regénynek hőse lehet. Csibit ő nagyon jól ismerte. Karcsú, csinos asszony, csupa tartás, de mintha állandó tompaság ülne az agyán. Még az asszonyi komiszsága is tompa, anélkül, hogy ez mint butaság azonnal kiderülne. Elképzelte őt, amint az efféle beszédet hallja. Valami vonzás, delejesség ez neki, azt hiszi, most találkozott a szenvedéllyel, s lelki bábujaává válik a Sanyi bábjátékának.

Szilágyi jutott eszébe: mit szólna az, ha neki kellene itt a kapu alatt Sanyi vallomását hallgatnia. Ahogy a mély fekete arcba nézett, amely harmadszor hajolt már felé, hogy kezét fogjon s kezét eleresztve tovább beszéljen; a furfangosan ferde orr s a tevékenyen csillogó szem villant felé. Szilágyival nem történhetne ilyesmi soha. Ő nem találkozhatna egy asszonnyal, s nem érezhetné azt, hogy a végzet erői megragadják. Egyszerre végtelenül szánni valónak s szinte testvérinek érezte ezt a tovább-búgó embert. Józsi mesélte egyszer, hogy a kórházban voltak bosnyák katonák, akik a háborúban kapták meg a vérbajt. Sosem láttak olyan csúnya vérbajeseteket. Az orvosok azt mondták, mert az őseik közt nem voltak vérbajosok. Sanyiban is ilyesmi érzett, sötét, meleg török lelkébe így esett bele az irodalom, Szophoklész meg Shakespeare, akikről Eszter csak harangozni hallott, s a holdas jegenyék

alatt a negyedik kézfogás után voltaképp azoknak szavalja a regényt, amibe ők Csibivel belekeveredtek.

S nemcsak ő volt ilyen szánni való, a többiek is, akikkel este együtt voltak. Még ő maga is, hisz biztos, hogy Szilágyi rajta is érzi, amit ő, épp a Szilágyi jelenléte miatt, olyan világosan érzett a többieken. Az lehetetlen, hogy nagytata, apuska, Józsi s a többiek bele ne ivódtak volna. Kiforgathatott volna így Józsi egy más asszonyt a vagyonából? Elfogadna-e minden helyzetet, amit a férfiak hóbortja csinál neki? Úgy érezte, megtalálta az okát a szomorúságnak, amely hazajövet Sanyi beszéde alatt erőt vett rajta. Magáért, mindnyájukért volt szomorú. Meglátta az árnyékot, amiben állnak. Idáig kétféle embert ismert, olyat mint az övéi - apuska, Sanyi, János, akik idelelni ebben a homályban botorkálnak. S olyanokat, mint a szeghádi doktorok, megyei emberek, Amálnak az ura. Ezekről tudta, hogy felfelé török, rajtuk van a fény, de az emberség, ami idelelni megvolt, lemaradt róluk. Szilágyi a harmadikféle ember volt. Fentről jött, csupa tevékenység, egészség, még a férfi volta sem jut az ember eszébe, s mégis internátust csinál, megmozdítja a gyerekeket, pártfogó közösségbe fogja a magános bolondokat. Vajon mi lesz itt öbelőle?...

A Mátéék verandája olyan volt ettől a naptól, mint valami főhadiszállás. Szilágyi nem engedte meg, hogy a fiúk a presbiteri gyűlésig bármibe belekapjanak, de Józsefék azért állandóan készenlétben voltak. Megcsinálták a város határának a térképét, nagy vörös karikákkal jelölték meg rajta a tanyai iskolákat. Megfogalmazták, Szilágyi bírálata alá bocsátották, aztán még kétszer átfogalmazták, s húsz példányban legépelték a tanítókhöz intézett fölhívást. Meg volt határozva, melyik körzetbe melyik kiscserkész melyik nagy fiúval megy ki; a nem cserkészek közül kiket lehet a munkába bevonni. A telefonkönyvet úgy dolgozták fel, mint valami adófizetői lajstromot: biciklis küldöncök voltak, akik a központ és a toborzó különítmények közt az összeköttetést fenntartják, s külön tanfolyamot tartottak a résztvevők számára, amelyen ilyen tárgyak voltak, mint: az internátusi mozgalom jelentősége, a kiválasztás szempontja, a tanyai tanszemélyzet és a szülők felvilágosítása, érintkezés a jelentkezőkkel, sőt, az új tanárnak még egy ötödik előadást is kellett tartania a tehetségvizsgálat korszerű módszereiről.

A sorsdöntő pénteken az egész szervezet berregő motorú tűzoltó készültségként várta, hogy a presbitérium döntésére a szárnyas kapuk kicsapódjanak. Ezen a péntek délután az összes raj- és őrsparancsnok s a bevont civil ifjúság is együtt volt Mátééknál. Az egyházi pénztár előtt, ahol a presbitérium ülését tartották, három-négy biciklista küldönc lebzsel, az egyiknek negyedóránként meg kellett jönnie a jelentéssel, míg a többiek, a ki-be járó altisztól s a vizeldébe kijövő öreg presbiterektől iparkodtak a benn történő eseményekből valamit elkapni. A gondnok már itt van. Az ülés tíz perce megkezdődött. A leánygimnázium tandíjhátraléka után a kántori fizetések felemelését tárgyalják - jöttek a küldöncök. Eszter csendesen mosolyogva rakta a vezérek elé a buktáit, de a higgadt anyai mozgása alatt benne is ott volt a gyerekek lázassága. - Anyuka kérem - szólt József két küldönc között órá is -, mihelyt a döntés megvan, tessék telefonálni Lajkóéknak. - Ezt is olyan határozott „szervező” hangon mondta, mint mindent ezekben a napokban. - De hogy állítsak én oda? Tudod, nagyapa nincs jóban velük... Amint mondta, érezte, hogy kis álnokság van ebben a vonakodásban. Hisz rég eldöntötte ő, hogy megteszi, de mintha bizonyítani kéne valakinek a vonakodását. Hogy nem is olyan fontos neki az egész. - Sajnálom - nézett rá József szigorúan. - Amit az ember megígér, azt meg is kell tartania. Eszter meghunyászkodottan mosolygott, mint aki nagyobb erővel találkozott, s most kész az engedelmisségre. Tetszett neki ez a rendelkező vékony kis ember, aki a lusta Bandit, kövér Balogot, az ide-oda száguldó Lőrincet olyan fölényrel ugráltatja. Olyan jó volt engedelmeskedni neki, az önértetét növelni, mint kisfiú korában, amikor a lötyögő lépéseivel nekiszaladt, hogy földönti.

Benn a pénztárnál még mindig a fizetések emeléséről beszéltek. Ez a vita már egy órája tartott, s a folyosóra is kihallatszott a zaja. Még legalább egy óra várakozásra készültek fel. S egyszer csak robog a kétpercnyi bicikliútba belenedvesedve Lőrinc. Már meg is van. Három perc alatt elintézték. Szilágyi már ki is jött; neki kellett a dolgot előadnia. A presbitereket készületlen érte a dolog, nem értették, mi az, s csak azt nézték, nő-e tőle az adó. Mialatt a fiúk a presbitereken nevettek s a következő hírnököt várták, Eszter odament a telefonhoz. Azt már eltökélte, hogy az asszonyhoz fordul. Annak az arca úgy volt előtte, ahogy a kislánya betegágyától jött, a feje egy kendőbe burkolva, nedves szemében aggodalom, míg Lajkó egy nagy, üres homlok lett a számára, amelyről ide-oda kell emelni föl a magasba a nyári utcán a kalapot. „Máténé? Parancsolj, igazán örülök” - hallotta a drót másik végéről. „Ha nem volnék terhedre, szeretnék beszámolni valamiről” - hallotta a maga szemérmes mondatát is. - Lajkóéknak tetszett telefonálni? - kérdezte József, aki közben bejött a szobába. - Holnap délután ötkor - mosolyodott rá Eszter, s úgy érezte, nem kell gyanakodnia magára, nincs más benne, csak az anya öröme, aki segíteni tud a fia játékában.

Lajkóék ott laktak nagytata régi háza mellett; az épület is olyasforma volt. Lajkó Pista büszke volt rá, hogy ő otthon, polgármester létére is, megmaradt a nagybátyjai tornáca s joviális szokásai mellett. Már várták: a cseléddel együtt az asszony is kijött az első csöngetésre. - Jaj, de örülök - csókolta össze mindjárt. - Pistának olyan régen mondom már, mért nem hoz össze veled. Eszter két nagy, meleg szemet látott: a fekete karika s a korán kezdődő öszülés csak még feltűnőbbé tette ezt a szemet; az ember szinte nem vette észre az asszonyt a fényes, nedves szemektől, amelyeket a szenvedés nem tett révedővé, csak még melegebbé és egyszerűbbé. - Ez a kicsi, aki beteg volt? - simogatta meg Eszter a tornácon a leckéjét író gyereket, vigyázva, hogy egészen készpénznek ne vegye a nagy barátkozást, s míg érdeklődni próbál, szerény is maradjon. Vajon mindenkit így kell fogadnia? - gondolta. - Milyen szomorú is a hatalom. Még ha csakugyan szimpatikus vagyok neki (hisz ő is valami kedveset, bánatost érzett rajta), akkor is úgy megyek el innen, mint akivel leereszkedőn komédiáztak.

- Pista - szólt át a szomszéd szobába az asszony, hogy a szalonban elhelyezkedtek -, Eszter van itt, Máténé - tette hozzá, mert az álmos fordulás után egy tanácstalan szünet következett. - Igen - morogta egy hang, melyben még benne volt az álom alaktalan rekedtsége. - Azonnal. S a tápázkodásnak megfelelő rugónyikkanásban már a szívélyesség tétova reflexei is működtek. Majd a feleségére irányítva ezt a szívélyességet: - Azonnal, kedves. - Meghagyta, hogy keltsem föl, ha jössz - magyarázta az asszony Eszter szabadkozására. - Rengeteget mesél rólatok, s főként Amálról - tette hozzá mosolyogva.

Eszter mérőónként engedte a nagy, fényes szemekbe a maga pillantását. Ez a „rengeteget mesél” egyszerre múlttal, sorssal, egy házasság esztendeivel töltötte meg ezeket az okos, karikás szemeket. Tulajdonképpen csak erről jutott eszébe, hogy a polgármesternének azzal a Lajkó Pistával kell élnie, akit ők Amállal mint asszonyok, már a Tisza-parton, a beszédjéért utánóztak. Vajon hogy állja tizenöt év után a rengeteg emléket, bölcsességet. Józsiban az volt a jó, hogy inkább csak szöszmötölt, csak ha kitört, akkor indult meg a szava. - Még mindig olyan jó elbeszélő? - kérdezte óvatosan. - Azt hittem, a sok dolga közt eszébe sem jutnak a régi dolgok. - Annyi dolga öneki nem lehet - nevetett az asszony félig Eszterre, félig a belépő urára. Eszter követte a pillantását. Ebben a két összenéző, egymásra mosolygó, aztán a férfira eső, majd megint összetérő pillantásban: egész kis beszélgetés volt bezsúfolva. „Mit szépítesem? Ismered. Tudod, milyen a házasságom.” „Istenem, csakugyan. Egy kicsit sok a hang, de hát van rosszabb is ennél” - mondták egymásnak a sokat túrt asszonyok cinkosságával.

- Isten hozta, szépasszony - hajolt Lajkó a kopaszodó homlokával Eszter kezére. - Hát ez igazán szép, hogy eljött végre. Látja, ki kellett volna mennem Gorzsára; de ez ritka nap, itthon

maradtam a maga tiszteletére. „Találja ki, ki jön hozzánk?” - kérdi az este ez az én asszonykám. „Hát csak mondja meg maga, kedves, mert az én agyam körbe forog, úgy belekábult a sokféle intéznivalóba...” Az én feleségem ugyan mosolyog erre - mondta, mert anélkül, hogy feléje fordult volna, tudta, hogy egy kis kajánságnak kellett a szemében föl villannia. - De ő mindig mosolyog, ha a gondjaimat emlegetem. Ő azt tartja, akinek annyi a gondja, nem fekszik le este fél tízkor, s nem dől le, ha történetesen itthon van, délután. De azt én még az ő kedvéért sem engedem el. Annak köszönhetem, hogy az idegeim ki vannak pihenve... Na, most egy hivatkozás Géza bátyámra, zökkent bele Eszter a régi modorába. De Lajkó a maga javára mondta ki az axiómát. - Amit az ember alváson elveszít, az megtérül a munkaerőben és türelemben. Mert higgye el, az ilyen állásban, annak, aki emberekkel bánt, nem is munkabírási van szüksége - dolgozni a paraszt is tud -, hanem türelemre. Ha énbennem csak annyi ingerlékenység van, amennyit egy félórával kevesebb álom hagy az emberben, én milliószor összeveszhetek, fölhördülhetek egy nap alatt is. Így azonban adjunk hálát mind a ketten az Istennek, én is meg az asszonykám is, hogy énnekem ilyen gépszíjidegeket adott. Persze, az asszonyokat az is ingerli, ha férjüknek rendben vannak az idegei. Az én feleségem igazán kitűnő asszony, de azt szeretné, ha holmi problémáink volnának egymással. Én azonban azt mondom, inkább tartson maga egy kicsit durvább szövésű fickónak (hisz tudja, hogy van ez: hiába nagy ember a világban valaki, a feleségének azzal nem fog imponálni), én azonban idehaza békét és nyugalmat akarok.

- Na, hanem ne beszéljünk magunkról - kezdte Lajkó az Eszter szemébe nézve az új strófát. - Mondja már, mit hall Amálékról? Az újságban néha olvasok róluk. Mit is csinál az ő ura ott Párizsban? A Sorbonne-on ad órákat? Afféle kultúrattasé? Mivel kapcsolatban is olvastam róluk? Ennek a papnak, Mécs Lászlónak volt egy estélye Párizsban. Képzelem Amált, ott elemében van. Ő nem jön ám zavarba, ha világhírességekkel, akadémikusokkal meg híres színészekkel kell beszélnie. Az én feleségem is igen okos asszony, tyű, hogy milyen okos, hanem Amál! Az ember csak nézte, honnan szedte az a vidéki kislány azokat a gondolatokat... No, csak ne nézzen rám, kedves, ilyen vadmacska szemmel - szólt a feleségére, anélkül, hogy feléje fordult volna. - Tudom, nem bírja, ha más okosságát dicsérem. A lábukat, a szemüket dicsérhetem, csak az eszüket ne dicsérjem. Tudja, hogy énnekem az okos asszonyok voltak mindig a gyöngéim. S ebben meg kell dicsérnem az ösztönömet. Mert a mézeshetek, azok elmúlnak, ezt azt hiszem, tapasztalatból is tudja, Eszterke, de ha az ember mellett van valaki, akivel a gondolatait kicserélheti, az halálig tartó kincs.

Eszter a félig leeresztett, mandulaforma szemhéja alatt az asszonyra sandított. Abban csakugyan volt egy kis vadmacska berzenkedés, ahogy az idegei az ura beszédétől táncba jöttek, s ez a bodrozódás Eszterben annál több rokonszenvet ébresztett, mert az illem, az ura társadalmi sikere némaságot parancsolt rá. Fényes szemében, amíg az ura beszélt, egyszerre volt vadság és lemondás. Esztert ez a szem s Lajkó ismerős stílusa kissé fölbátorította. Ha ő Lajkóra gondolt, önkéntelenül is azt tettelezte föl, hogy a töltésen ismert fiúnak, miközben polgármester lett, valami átalakuláson kellett átesnie. Az apja szidalmait is ezt a hitet táplálták; valami új, kemény elemnek kellett Lajkóba kerülnie, hogy mint valami rossz, félelmes, maradi dolgot lehessen gyűlölni. S most itt van a régi Lajkó Pista, ugyanazok az öntelt, egyeztetgető s az idegeket kimerítő mondatok. Nemhogy megnőtt volna, inkább mintha még kisebb lenne, átlátszóbb, mint az ő cserkészai a verandán. Ettől ugyanaz a rejtezkedő anyai fölény és furfang jött föl benne, amellyel azokat szokta rávenni valamire.

- Na, hanem ez kedves, hogy eljött - mondta Lajkó az Amálról szóló strófát befejezve. S egy lélegzetnyi szünetet tartott, mint a zeneköltő, aki két-három ismerős motívum közt választ („azok voltak a szép idők, amikor a töltésen sétáltunk”, „hadd nézzem meg magát, hej de csinos maga még mindig”). - Pedig most sem egészen önzetlenül jöttem - előzte meg őt

Eszter, egy kis humoros büntudattal nézve Lajkó arcán az „ahá”-t. De azon egy alig árnyalatnyi elkomorodás jelezte, hogy az emlékekről a dologra tértek. Az ő elve az volt, hogy az utolsó pillanatig kedvesnek, szolgálatkésznek kell lenni, a jóízű beszédet abba nem hagyni, s a megtagadást is úgy csinálni, mintha megadott volna valamit. - Asszonyoknál ezt megszoktuk - mondta. - Látott maga már asszonyt, aki egész önzetlenül tesz valamit? Nem beszélve a gyerekekről, mert ott le a kalappal előttük. Boldogult Géza bátyám, agglegény volt az öreg, azt szokta mondani: „Jegyezd meg, fiam, az asszonyok mindig akarnak valamit. De ezt egy gavallér férfi sosem veszi észre.”

- Nem tudom, hallott-e már az új internátusról - mondatta ki Eszterrel a Géza bátyám nyomában jövő szógörgeteg a halogatott szót. - Amit a tanyai gyerekek számára terveznek... A polgármester nem hallott róla, noha az apja volt a gondnok, de a kántori fizetések izgalma mellett a tanyai internátus ügye elsikkadt valahogy. De azt, hogy a városban készül valami, amiről ő nem tud, nem szokta elismerni. - Mért, tán maga is ilyesmiben sántikál? - mondta válasz helyett. - Megirigyelte Lorántffy Zsuzsannát? Várjon egy-két évet azzal. Amíg ilyen dereka van egy asszonynak, ne foglalkozzék semmiféle alapítással. No de mondja csak; én már ilyen vagyok, nem tudom megállni, hogy ne csipkedjem az asszonyokat. - Nem alapítok én semmit - szabadkozott Eszter. - Énnekem csak megtetszett a dolog. Hisz maga is volt eleget tanyán... Emlékszem - tette hozzá egy kis ravaszsággal -, mennyit emlegette a vadász-kalandjait. Hát azokat a gyerekeket tényleg senki sem nézi meg, hogy mi lakik bennük. A legnagyobb tehetség sem lesz több igáskocsisnál.

Lajkó most már látta körülbelül a tárgyat, de nem tudta még a szerzőt. Arra gondolt, hogy valami lehetetlen Égető-féle tervvel áll szemben. - Hát tudja, ha őszinte akarok lenni - kapcsolt rá az elhárításra -, én nem helyeslem ezt a sok cécót az őstehetségekkel. Kétségtelenül nagyon nemes szívre vall, mert tényleg, ha az ember elnézi ezeket a gyerekeket, a mi tanyásunknak is van hét, akkor a humanitás azt mondja, mért ne lehetne ezekből is gépészmérnök vagy író, vagy mit tudom én, miniszter, éppúgy, mint a maga fiából. Csakhogy más oldala is van ám ennek a dolognak. Én ismerek egypár embert, aki megpróbált kibújni onnét. Egy sincs, akire azt mondhatnám, na, ebből csakugyan ember lett. Vagy ha igen, hát arra az egyre tíz félretaposott lélek esik, akiből se paraszt nem lett, se úr, egyik se. Géza bátyám szokta mondani, szép dolog a demokrácia, de vannak bizonyos emberi értékek, amelyek egy nemzedék alatt nem tudnak kifejlődni. Az ember éppúgy megsínyli a környezet-változást, akár a fa. S minek akkor embereket mesterségesen boldogtalanná tenni? Ha öneki olyan rossz ott, majd kivackolódik. Elmegy rendőrnek, fináncnak. A fia már tanult ember is lehet. Higgye el, ez a rendje-módja annak. A bűvárt sem egyszerre hozzák fel a víz alól, abba belehalna. Abból a sok őstehetségből meglátja, mi lesz. Egy csomó meghasonlott, sehova be nem illő, a társadalmat hibáztató ember. Ha valaki, én igazán szeretem a szegény kétkezi embert. S amit kevesen mondhatnak el magukról: ismerem is. De éppen ezért nem akarom szerencsétlenné tenni.

Meleg, oktató hangon mondta ezt is. Eszter előtt most rémlett csak föl, milyen rettenetes eszköz lehet ez a magabiztos, szívhangokkal játszó bölcsesség fönn a polgármesteri székben. - Épp azért kell az internátus - mondta -, hogy ott fokról fokra hozzák fel a mély alól... - Eltökélte, hogy ő éppolyan szelíd és szívós lesz, mint Lajkó. - Hisz meg lehetett volna csinálni azt is, hogy a kollégiumi internátusban biztosítottak volna nekik helyet. De épp arra gondoltak, amit Pista is mond. Hogy ne egyesével emeljék át őket, hanem mindjárt egy egész kis kertet belőlük. - Ennek is megvan a veszedelme, kedves Eszter - mondta Lajkó. - Már megengedjen, hogy elmondom az ellenvetésemet. Maguknál a családban az van, hogy segíteni akarnak a szegényeken. Ez nagyon nemes dolog. De sokszor épp a nemes szándékok a legveszedelmesebbek. - Ó, apukának ehhez semmi köze - szólt közbe Eszter, hirtelen

elpirulva. Most jött csak rá, hogy Lajkó azt hiszi, hogy az apja szószólójaként jött ide. - Az egész dolog néhány kollégiumi tanárnak jutott az eszébe. - Ó, én azt nagyon jól tudom, hogy az öregúr már nem foglalkozik ilyesmivel - mondta Lajkó megkönnyebbülve kicsit. - Őt már megokosította az élet. Tanult ezerkilencszáztizenkilencből. Mert gondolja csak el: mi lesz abból, ha mi egy csomó zsellérgyereket összerázunk, hozzá még azon a címen, hogy különbek, mint a többiek. Hisz már úgymint ott tartunk, hogy ha egy úri gyerek éjjel-nappal tanul s viszi valamire, akkor az semmi, nem érdekes. De ha az öreg Kotormán szolgálója elkezd az ecsettel vásznakot összemázolni, akkor kiüt a lúdbőr a hátunkra. Ja, mert az a nép!... Ki is a spiritus rektora ennek az egésznek? Az öreg Benkő... Azért mondta Benkőt, mert az tizenkilencben nem úgy viselkedett, ahogy a nagypapok elvárták volna.

- Szilágyi - pirult el Eszter, mielőtt kimondta. - Szilágyi, melyik az? A tornatanár? - Á dehogy - szólt közbe a felesége. - Az az új tanár, akit Vörösnél bemutatnak. - Tudom, tudom én, nem kell nekem magyarázni, ki az a Szilágyi. Maga mindjárt türelmetlenkedik, ha az én fejemben egy név meg a hozzá tartozó arc nem ugrik mindjárt össze. Könnyű magának azt a húsz-harminc asszonyt észben tartani. Én azonban a tanyákon is ismerem mindenkit. Néha magam is csodálom magamat; olyan a fejem, mint egy rendőri nyilvántartó. Mondja csak, Eszterke, nem szocialista az a Szilágyi? Én olyan furcsa dolgokat hallottam róla. Hogy Adyt olvastatja a gyerekekkel. Ne értsen félre! Én nem mondom, hogy az az Ady nem volt tehetséges ember, ha én magam nem is tudom élvezni. De én jobban szeretem, ha a városomban a gyerekek Petőfit olvassák. Abban nincs salak, s a gyerekek az kell. - Én nem vettem észre, hogy rossz hatással volna a fiúkra - mondta Eszter a térdét nézve a dicséret közben. - Az én Józsefemre nagyon jó hatással van. - Hát az majd idővel derül ki. Amit egy tanár vet, az tíz-húsz év múlva kezd kikelni. A mi szegény Deák Béni professzorunktól mi akkoriban csak féltünk. S haragudtunk, hogy annyi Petőfi-verset bevágatott. Ma kezdem már látni, mit köszönhetek neki. Az, hogy más vagyok, mint a mai fiatalok, részben azért van, mert az ő pofonjainak a szele most is ott jár a fülem körül. S a Petőfi idealizmusából meg családszeretéből is van bennem valami. - Az is nagyon szép, amit ő a cserkészcsapattal csinál. A régi tanárok nem foglalkoztak ennyit a gyerekekkel - mondta Eszter, s még mindig a térdét nézte. - Jó, jó, én nem mondok semmit Szilágyi tanár úrra, különösen, ha ilyen szép asszony ügyvédje van. De mért nem fordul ő a tervével a református egyházhoz? Mint kollégiumi tanár, ez volna a természetes. - De hiszen ahhoz fordult. Már meg is szavazták erre a célra a Kucsera-féle házat.

Lajkóné, aki látta, hogy az ura semmit sem tud a dologról, látható kárörömmel nevetett fel. - Na, látja, s még azt mondja, mindenről tud. - Szóval, már oda is adták - csodálkozott Lajkó, mintha csak ezt a mozzanatot nem ismerné. - Látja, ez csakugyan nővum a számomra. Mikor ment át a dolog? - A tegnapi gyűlésen. - Na és maga csodálkozik, hogy még nem tudok róla - fordult a feleségéhez. - Egész délelőtt az árvízszabályozókkal tárgyaltam. Szóval, ott lesz, abban a tyúkólban. Nem nagyon rozoga épület az? - Egyelőre elég lesz; úgy hallom, csak tíz gyereket akarnak elhelyezni - mondta Eszter, aki ezzel az „akarnak”-kal meg „úgy hallottam”-mal kerülte el, hogy a Szilágyi nevet kiejtse. A testét mintha valami zsibbadtság fogta volna el, mialatt róla kellett beszélnie. - Aztán nemcsak olyan pilátusi kézmosással adta oda azt az egyház? Hogy megadom, énrajtam ne múljon? - Ó, nem, már minden biztosítva van. A gyerekek ellátása, a tanítás - sietett elmondani Eszter, mert most már ő is rájött, hogy Lajkó semmit sem tud a dologról, s tán attól fél, hogy azokat a zsellérgyerekeket az ő nyakába akarják varrni.

- Maga, tudom, nem szereti az ilyent - szólt az urára most Lajkóné is. - De én nagyon szép dolognak tartom. - Mért mondja azt, hogy én nem szeretem? Én mindent nagyon szeretek, ami a városom népének hasznára van. Én csak azt nem akarom, hogy nagy sebbel-lobbal

nekikezdjük valaminek, s aztán, ha egy fél év múlva az egész bedöglik, segítsen a város. Természetes, hogyha a református egyház a patronálást elvállalja... Én nagyon is mellette vagyok, hogy a nép érdekeit felszínre hozzuk. Csak ne hebehurgyáskodjunk el a dolgot... Hanem most már aztán rúkkoljon ki, Eszterke, mi az, amivel szolgálatára lehetek? Hogy a feleségemet megcáfoljam, látatlanban is megígérem, csak a tornyot le ne bontsák. Azt is csak azért nem tehetem meg, mert akkor hogy szidhatnák a polgármestert, Csomorkányon ugyanis minden baj a torony alól jön. - A villanyt kérem ingyen. - Rendben van. Ingyen ugyan nem, mert akkor nem spórolnak. De, mondjuk, húsz százalékot fizetnek. Meg van elégedve? - Meg a tüzelő. A városházán úgyis nagyon meleg van - mondta Eszter, amit hallott. - Egy-két kocsival mellé önthetnének. - Húsz mázsa barna szén, hogy azt ne mondják, nincs érzékem a szociális újítások iránt. Az öregúr, tudom, úgyis mondogat ilyesmit. De ha az embernek tiszta, mondjuk, az inge, hogy nagyon népies ne legyek, akkor elviseli az ilyen vádak is.

Az öregúr Égető volt. Lajkó tudta, hogy a parasztság egy részében még mindig sok barátja van. Gorzsán a fiatal Gyevi azt mondja, amit ő. S ő Géza bátyjától azt hallotta, hogy az ellenség sohasem olyan gyenge, hogy ártalmatlan legyen. S épp amikor gyenge, akkor lehet a legolcsóbban leszerelni. - Hanem most már aztán egy szót sem városi ügyekről. Azokkal én úgyis eddig vagyok - mutatta a nyakán. - Magától azt vártam, hogy megszöktet egy kicsit ebből az egész ezerkilencszázharminchetes esztendőből. Hány éve is, hogy a töltésen sétáltunk? Huszonegy, ugye? Hej, akkor éltünk igazán, Eszterke. Ez, amiben most vagyunk, már csak az igavonás.

Ahogy Eszter Lajkóéktól kijött (mindketten kikísérték a kapuig), a szemközti utca torkolatában egyszer csak ott látja Józsefet. Mintha véletlenül ért volna épp oda, legföljebb a mozi kirakatát nézte egy pillanatig. Eszter azonban tudta, hogy a türelmetlenség hajtotta ki, s legalább egy órája jár-kel itt. Ó, ezért az arcért megérte Lajkóékhoz betolakodni. Ahogy nem is látja meg mindjárt, csak egy kis fanyar mosoly jelzi, hogy az anyja ott van az úttest másik oldalán. Bevárja, amíg az állatvásárról jövő szekerek közt átkeveredik, s nem nagy széna-szalma kiáltással támad rá, csak annyit kérdez meg sunyin: Lajkóéknál tetszett lenni? - úgyhogy neki kell belekezdeni. Eszter nem is tudja, mi ez benne, kora felnőttég vagy vele született előkelőség? Hisz már kisfiú korában is ilyen volt: ilyen vékony, csendes és szigorú. A villany után most is egy kis számon kérő árnyalattal kérdi. - No, és a tüzelő? Csak húsz mázsa? Elég sóher volt - mondja, mint aki nem engedi kielégíteni magát. De Eszter a tettető arc mögött pontosan látja a játékos gyerek arcjátékát: na, megkaptam, megvan, előteremtették. - És milyenek voltak? - kérdezte még, hogy az eredményt biztosan tudta. Látszott, hogy nagy hőstettnék tartja, hogy anyja az uralkodó réteg fellegvárába behatolt, s a nép hídfője számára ezt a szívet kicsikarta; de az a szárazság, amellyel ő minden szentimentalizmust elnyomott, ezalatt is dolgozott benne. - Amilyen okosok, nem is tudják, miről van szó - mondta, holott az arcán még Lajkóék iránt is volt egy kis ellágyulás ebben a pillanatban.

Amikor Eszter egy óra múlva a megbiztosító előző havi receptjeivel szokott útján a patikába ment, s a Rákóczi útra kifordult, Szilágyi ötlött elsőül szemébe. A Városháza felől jött, a világos, nyári ruhájában. „Észrevesz-e vagy sem?” Férfiak olyan könnyen elmennek az ember mellett; másféle szemük van, rád néznek, és nem látnak meg. Pedig ez olyan éberen tekinget a ferde orra mellől, gondolta, amikor már csak húsz lépésnyire voltak egymástól. Ő a fal mellett, Szilágyi az utcai trafikbódénál, s az egész járda üres közöttük. Ha tudná, mit hozok neki, mosolyodott el a távolság fogyása közben. A József örömétől még mindig ott zengett benne egy kis anyai ellágyulás és vidorság, s Szilágyit is úgy mosolyogta most meg, mint egy okos, nagy fiút, akivel ő, mint aki ráismert s tud is valamit, két okból is fölényben van. Szilágyi szeme a trafikról most a virágüzletre vág, csak épp az ő kék árnyékát nem ismeri fel. Nem is szölok rá, gondolta, elmegyek mellette ezzel a mulatsággal. De Szilágyi szemének, amikor

már egy vonalban voltak, mégiscsak gyanús lett a karcsú, egyenes árnyék. - Kezicsókolom - fordult vissza, miután egy lépést hátralépett s a profilját elfogta. - Hallom Józseftől a jó hírt - mondta, kezét férfiasan megszorítva. - Hát odaért már? - nevetett Eszter. - Ó, az ilyesmi szárnyakon megy - nézte őt Szilágyi, s Eszternek úgy rémlett, hogy kis férfiérdeklődés van a pillantásában. - Épp be akartam nagyságos asszonyékhöz is nézni, megköszönni a közbenjárást. - Igazán semmi - mondta Eszter. S anélkül, hogy végiggondolta volna, egy másodpercig ott volt benne a csendes szalon s ők ketten, amint a félig behajtott spaletta mögött beszélgetnek. - Ne tessék azt mondani. Épp számígtattuk a fiúkkal. Esténként ott legalább négy-öt körte fog égni. Nálunk elég drága a villany. Az minimum háromszáz pengő egy évben. S akkor a tüzelő. Több, mint amit az egyház ad... Különben én is elvégeztem ma egy hasonló missziót - nézett diákfurfanggal Eszter szemébe. - Beadtam a dolgot az igazgatónak. - Hát az nem tudott róla? - felelt volna Eszter is egy kis kacagással a furfangos pillantásának. - Kinn volt Homokon, a szőlőjében. Augusztusban a helyettes volt benn. Szerencsére, a papok nem is gondoltak rá, hogy ő nem tud róla. - Neki meg azt mondhatják most már: az egyház határozata - mondta Eszter, a zavarát végleg leküzdve, szokott, nyugodt mosolygásával. - Látom, nagyságos asszony is beletanult az észjárásunkba. Csomorkányon csak így lehet elérni valamit... Még egyszer nagyon köszönöm - ismételte meg, miután néhány pillanatig még beszélgettek. - Resteltem, hogy csak itt az utcán fogtam el. - Ó, igazán szóra sem érdemes - mondta Eszter. Az udvariasság azt mondatta volna: Legyen szerencsém máskor. Vagy: tessék bejönni egy kicsit a patikába; hisz a patika előtt álltak. De az elsőt az iménti érzés - a spalétás szoba - tiltotta le; a patikát meg az utána jövő mondat, „nem is ismeri még az uramat”...

Egy hét múlva megjöttek a tanyaiak. A kollégium öreg internátusában helyezték el őket; azért is kellett sietni a táborozással, válogatással, mert a tanítás kezdetével kell ott a hely a bevonulóknak. Húsz kisfiút hívtak be; abból választják ki három napi megfigyelés alatt a legalkalmasabbakat. Eszter másról sem hallott naphosszat. Nem is annyira Józseftől, aki ha otthon volt is, gépelt, kartotékokat készített, s az anyjának is csak egy-egy felvilágosító mondatot vetett oda; Lőrincétől inkább, aki mint jó biciklista s kutyákkal bánni tudó ember, a tanyajárásokban is részt vett; de még inkább kis Esztertől, akit a fiúk dolga végtelen érdekelt, s amit bátyjaitól, József barátaitól megtudott, azt az anyjától főzés közben újra elkérdezte. Így Eszter is egész héten át a tanyaiak dolgát forgatta magában. Hogy a tanyai tanítók hogy meg voltak ijedve eleinte. Azt hitték, a gyerekek helyesírását akarják ellenőrizni. Egynek sem volt olyan kiváló tanítványa. Amikor megmagyarázták, hogy nem a tudást, hanem a képességet vizsgálják meg (a magyarázók is belegabalyodtak a különbségbe), akkor meg a hatóságot, a tanfelügyelőket kezdték emlegetni. Az egyházzal kellett rájuk íratni, csak úgy merték a „tehetségeiket” kiadni. Akkor jött a szülők körbejárása. Az iskola még nem kezdődött meg, s a pásztorkodásból, boronálásból, a ló elől kellett a tehetségeket előteremteni. A szülők csak hümmögtek: nem tudták a dolgot hova tenni. Volt, aki azt mondta: kell neki is a gyerek. Ha eddig fölnevelte: most nem adja. Másutt a választás okozott felzúdulást. Húsz kilométerről gyalogolt be egy anya, hogy elmagyarázza a tyúkpört, ami miatt a tanító az ő fiát nem ajánlta. Hétfői nap kezdődött a tanítás, péntekre kellett a kisfiúknak bejönni. S az egész dolog úgy össze volt kuszálva, hogy a nagy nap előestéjén József még idegeskedett. Az lesz a szép, ha nem jön be senki sem. A százhuszezer holdas határ aludt egyet a dologra, s otthon tartja a fiait.

Dél előtt kilencre Eszter tudta már valahogy, hogy bejöttek mind a huszonketten, kettővel többen is. Abból kell a nyolcat kiválasztani. Attól fogva aztán még sűrűbben járt a Kölcsey utca s a „régis internátus” közt (most már csak ez volt a neve, szemben az „új”-jal) a posta. Az első estére, anélkül, hogy ott járt volna, már Eszter is ismerte a fiúk közül vagy tizenkettőt. Azt,

amelyik a képességvizsgáló füzetben valamennyi számsort kiegészítette. Amelyik csaknem szóról szóra írta le a felolvasott rövid mesét. Meg azt az eredeti fickót, aki a szófelsorolásban betűrímelekben ment tovább, így, hogy: bab, bot, bika, kád, karó, kötény. Szilágyi a fiúkkal dolgoztatta fel az értelmiségi próba füzetét, s a verandaasztalon késő éjszakáig folyt a szétdobált füzetek nézdelése. A fiúk föl-fölkiáltottak: „Ez százötven pontot csinált. Analógia harminckettő!” „Horváth? Melyik az?” - nézett át Szűcs Bandi a József füzetébe. - „Nem tudod, az a vigyori képű.”

Kiáltásaikban a fölfedezők boldogsága érzett, mint akik egy bűvös szóra nyíló kamra - a nép - kincseiben turkálhatnak. Ezek a becsődült zsellérfiak egész más valami volt, mintha a helybeli cipészek, lakatosok fiait kéne vizsgáztatniuk. Ezek a fiúk az Ady Endre meg a Szabó Dezső sugárzásban álltak. Azt, hogy „az a vigyori képű”, még József is burkolt tisztelettel mondta; abban a fiúban volt valami, amit ő sohasem szerezhet meg: a hiteles népiség, s csak azért mondta vigyori képűnek s nem csillogó szeműnek, mosolygósnak, hogy a maga megilletődését ellensúlyozza. Eszter is fel-felemelt dolga közt egy-egy paksamétát. A pontok őneki keveset mondtak, inkább a kis dolgozatukat nézte. Azt kellett megírniuk, hogy mért szeretnének tanulni. „Hogy a hazának hasznos polgára legyek.” „Hogy szüleimen segíteni tudjak” - néztek rá rendesen a jó helyesírású füzetekből a sunyi, okos szemek. Ezeken már fogott az iskoláztatás, tudják, mi kell az uraknak, főképp a tanítóféléknek. Hogy fogja ezeket Szilágyi meggyőzni, hogy ne azt tegyék, amit várnak tőlük? Őneki magának jobban tetszettek azok, akik azt írták, „hogy kényelmesebben éljek” vagy éppen, hogy „ne kelljen, mint szegény szüleimnek, egész életemben a földet túrni”. Ez még a házi filozófia volt. Ezeknek a betűik is rosszabbak voltak, s a pontjuk is kevesebb.

A második nap aztán ő is eljutott a csodálatos helyre. - Mi nem küldhetnénk a tanyaiaknak valami tézsfélét? - állt meg József ebéd után az anyja mellett. - Pogácsa jó lesz? - kérdezte Eszter. - Pogácsa? - ismételte József. Ő azt szerette volna, ha valami elkápráztató dolgot vihet be a tanyaiaknak; viszont félt, hogy ha valami linzert vagy más effélét visz, nem tartja-e a nép őt holmi kényesbelű középosztályinak. - Hát ha jobbat nem tetszik adni - mondta azzal az elmosolyodással, amely tekintet nélkül, hogy mit mond, meglegedést jelentett nála. - Anyuka nem nézi meg a protezsáltját? - tette hozzá aztán csendesebben... Ez a protezsált Borának, a hajdani cselédjüknek a kisfia volt. A nénye ott szolgált szemben a doktoroknál. Amióta az anyjuk meghalt, Eszter olykor-olykor gondolt rájuk, a gyerekek elnyűtt ruháit ők kapták meg, a kislányt is ő szerezte be szembe a doktorokhoz mosogatólánynak. Az aztán vasárnaponként hozzájuk húzódott át mint legközelebbi ismerőshöz; ott ült a hokedlin, s csendesen várta, hogy Eszter vagy a cseléd szóljon hozzá. Így tudta meg, hogy az egyik öccse igen jó fejű gyerek; ők többiek egyik se szeretett tanulni, de annak csak úgy égett az esze, ami könyv a kezébe kerül, azt csak úgy fölfalja magának. Eszter hozta elő Józsefnek, hogy nem jöhetne-e be ő is a vizsgálatra. József most azt mondta, hogy elég szépen szerepel; van remény rá, hogy benn lesz a nyolc közt. Eszter tudta, hogy József nemcsak az ő gyámolítottját, hanem az egész játékát akarja megmutatni neki. Ebben megmaradt a régi kisfiú, a játékait neki kellett először megcsodálni. Kis Eszti is zaklatta, úgy szeretné látni, de hogy menjen ki anyuka nélkül annyi fiú közé. De hát mért is ne menne? Mi az, ami húzódzik benne? - Szóval, megmondhatom - szólt be József a konyhára, elmenőben. - De akkor pontosan ott tessék lenni. Mert csak tejet készítünk vacsorára.

Még világos volt, amikor a kétszáz pogácsával egy kosárban az internátus kertjébe beértek. Régi, tizenharmadik századi épület volt; a tömör oszlopok közt az árkádok kivágásaiban mindenütt gyerekek ácsorogtak. Nemcsak a tanyaiak voltak itt, az egész cserkészcsapat itt tanyázott. A képességvizsgálat megvolt az előző nap, s most már csak úgy kószoltak a gyerekeket: kiben mi lakik. A tanárok kis öttagú csoportokat vettek maguk köré; sétálni vitték

őket, vagy olvastattak velük - a többiek közben a cserkészekkel keveredtek. Persze, aközben is folyt a minősítés, a legkisebb cserkész is pontozó bírónak érezte magát, mindnek megvolt a kedvence, jelöltje. Amikor az asszonyok megérkeztek, József épp a nemzetes játékot figyelte. Bandi szólította a gyerekeket; német, olasz, japán - hangzott a hívó szó, míg a kis nyűtt ruhás fiúk (volt köztük mezétlábas is) csillogó szemmel vetették erre-arra magukat. József egy füzetben „közösségi szellem”, „fürgeség”, „indulat” s más ilyen szempontok szerint lajstromozta őket. - Most ítéld hibásan - szólt Bandinak, amikor Eszterék épp odaálltak a háta mögé. - Nem érted? Látni akarom, hogy reagálnak egy téves ítéletre. - Francia - hallotta Eszter, s letette a kosarát, hogy ne zavarjon a kíséreltetben.

A folyosón három-négy gyerek az új tanárral, Bernáttal olvasott. A két elülső ráhasalt a párkányra tett könyvre, a hátsó azonban a labdázókra kandított. Egy sarokból Lőrinc mosolygott az anyja felé. József órá szabta ki a technikai próbákat; ki hogy tud pumpát szétszedni, összerakni. Most épp a biciklizés mámorába avatott be két mezétlábast. - Nem volt meg. - Ne beszélj, megvolt - harsogott Bandi ítélete nyomán a tiltakozás. József, aki közben észrevette az anyját, nagyon büszke volt rá, hogy épp ennél a kitűnő fogásnál érkezett meg a család. - Tetszik látni, hogy kijön a társadalmi profiljuk? A szuperlojálisok úgy látják, ahogy a bíró, s lehurrogják a többit. Tetszik hallani? „Ne beszélj, a parancsnok úr tán nem látta?” A fanatikusak azonban nem hagyták az igazukat. Van aztán olyan is, aki egy kicsit protestál, aztán belenyugszik. - És melyik a jó? - kérdezte Eszter, mert az az érzése volt, hogy megint a jó helyesírásúak a szuperlojálisok. - Az a többi próba egybevetéséből derül ki - mondja József szigorú tudósként. - Hívd most a burmant - szólt oda Bandinak. - Ez anyuka védenca...

Egy kis vékony testű, homlokba nőtt hajú, picit göndri gyerek hajolt a labdára. Az egyik üldözött a vendégek mögé bújott, azt próbálta ide-oda ugrálva, előttük eltalálni. - Gyere csak ide, Kertész - szólt rá József, amikor végre eltalálta. A homlokába nőtt haj alól, a piszkos kézzel elkent veritéksávok közül, két meglepett fekete szem villogott Eszterre. - Hát te vagy a Kertész Bora öccse? - kérdezte. Jusztí nénire gondolt s a viháncoló parasztlánykára. Ez hát az idő? Az anyja az ő anyjának vitte be a halálos ágyához a tálcát, azóta ő maga is meghalt, s bejön a pusztáról a fia, s az ő fia nézi, mi lakik benne. - Na, eridj vissza - mondja József. - De el ne csípjék a copfodat. Vagy a burmannak nincs copfja? - A kínainak van - húzta el a száját a fiú, mert tudta, hogy itt nem szabad tudatlanságban maradni.

- Hát az a jó fejszámoló melyik? - kérdezte Eszter. - A nyúlfulű? Az, amelyik Bernáttal olvas... Döme, gyere csak ide - szólt oda neki. A fiú már megszokta, hogy mindenhova őt hívják, őt mutatják. Piros, hosszú arcán a játék csillogása mellett ott volt a diadalé is. - Tessék - csapta össze magát, készen, hogy valami számtani példát megfejtessen. - Dömének hívnak? - nézett rá Eszter eltűnődve... Meg szerette volna kérdezni, nem rokona-e azoknak a Döméneknek, akiket harminchárom éve a határban kiirtottak. De aztán nem szólt, csak nézte. Ha rokonok is, miféle távoli hallomás az már ennek a sikertől, értelmességtől csillogó szemnek. Ami a hajdani pusztá ennek az udvarnak.

A pogácsát bevitték a folyosóra. Az új tanár otthagya a *Toldi* fölé boruló gyerekeket, s odaállt Eszterrel beszélgetni. Eszter érdeklődött, figyelt - nézte a mutogatott gyerekeket, s közben azon kapta magát, hogy a csalódás húzni kezdi a szívét. Pedig igazán öröndetes volt mindaz, amit látott; az értelmével örült is neki; de az önfejtű féreg, amely az ember belsejében, a szoruló szívében, ereiben, a megfájduló gyomrában tanyázik: duzzogóban volt, s a rosszkedvét rá is átragasztotta. - Szólj Esztikének, megyünk - küldte Lőrincet, aki mióta ő itt volt, mint egy boldog vizsla állandóan körülötte szaglászott. Az is bántotta, hogy Esztike úgy ottragadt Bandival. Észrevette ő, hogy van köztük valami; most a papírt is ő fogja, s ő vezényel, hogy Bandi melyiket szólítsa. Még egy picurkát, mutatta Eszti az ujján, de Eszter nem tudta

összehozni a szokott, elnéző mosolyát. Ebben a pillanatban tapsolás hallatszott a tuják mögül s egy hang: - Gyerekek, menjünk mosdani... Szilágyi jött meg egy kisebb csoporttal. A séta végéig azokat vallatta, nézegette. S most, ahogy a kiskapun bejött, már mozgatta is az udvaron levőket: mosdani, tejet hozni, vacsorához asztalt teríteni.

Az udvar egy perc alatt üres lett. Eszterék maguk álltak a folyosó végiben. Szilágyi előbb a kosár pogácsát látta meg. - Tyű, ez aztán beszéd. Máté Józsi, ez tőletek van? - Aztán a vendégasszonyt. - A nagyságos asszony hozta el? Igaz is, József mondta. De kiment az eszemből. - Nem baj, volt elég kalauzom - mondta Eszter, s a féreg, mely előbb megremegett az örömtől, sértődötten újra összehúzódott. A derült esze meg közben bosszankodott. Miféle kislány-duzzogás ez? Azon, hogy „kiment az eszéből”? Csak nem szivárgott be a hangjába is valami belőle? - Igazán röstellem - mentegetőzött Szilágyi, mintha csak észrevett volna valamit. - De vacsorára ittmarad velünk? Megkínálom a pogácsájából - tette hozzá nevetve. - De már otthon is várnak ám - mondta Eszter sokkal bizonytalanabban, mint akarta... - Jó, jó - cirógatta meg aztán kis Eszti, aki idáig csak bökdöste őt, de most erre a „jó, jó”-ra (egy oldalpillantással Bandi felé) két-három örvendezőt tapsolt. - Nagyon kedvesek, ahogy esznek - mondta Szilágyi mosolyogva. - A bögre eltakarja a száját meg az orrot. Csak a szemük jár... Az ember ritkán ül ennyi tiszta, értelmes szemmel egy asztalnál.

Két sikált internátusi asztalt húztak ki a folyosóra; a tanyaiak ott ültek akörül; a cserkészek meg a tornác párkányára gugyorodtak, onnét nézték, hogy a nép hogyan eszi a pogácsát. Eszter és Szilágyi az asztal végén ült. Kis Eszti az anyjára dülve nézte az evők száját. - Nem jó ez a pogácsa, gyerekek - szólt rá Szilágyi a gyerekekre. Ez is az ő stílusa volt, nem dicsérte el a pogácsát, nem mondta, hogy ennek a nagyságos asszonynak köszönhetitek. A feléje forduló vigyorgásuk volt a köszönet. - „Jó ez, a tanár úr csak tréfál” - nézett rá huszonkét kiadásban a felismerés. Csak egy fiú mondott annyit: De, jó. Ez azonban egy kicsit bumfordibb tehetség volt; az orrából ki-be járt a nedvesség, s amíg evett, a kis pogácsahalmán rajt volt a keze.

- Kár, hogy nem lehet mindet itt tartani - mondta Eszter a csámcsogó asztalon végignézve. - Látom, azokra gondol - találta ki Szilágyi -, akik nem lesznek a tíz közt... Hogy azok hogy fognak az apjuk mellett hazaballagni. Erre én is gondoltam, pedig én nem vagyok anya. - Azt hiszem, nagy csalódás lesz szegénykének. - Én mindenesetre mind a huszonkettőt hazaküldöm - mondta Szilágyi. - A tanítás ugyan megkezdődik hétfőn, ők azonban, nem árt, ha egy héttel később vonulnak be. Az internátusunk úgy sincsen rendben, meg a kollégánk szülei sem érkeztek még meg. - S addig mind reménykedhetik - nézett rá Eszter. - Igen. Az, hogy nem jön behívó, nem olyan rossz, mintha itt olvassák ki az embert, hogy te igen, te nem.

Volt valami friss és vonzó abban, ahogy a szív dolgairól beszélt. Nem lágyult el rajtuk, de számba vette, s ha tudta, megelőzte őket. - És meg van elégedve az eredménnyel? - kérdezte Eszter, csak hogy beszéltesse. - Azt hiszem, leszedtük a tej színét. Mit gondol, hány hasonló korú gyerekből szippantottuk ki mi ezeket? Körülbelül ezerötszázból. Ha ezeket az ember jól befogja s közben tartja, lehetetlen, hogy a sok középosztályi nebulót le ne hagyják. Mindenesetre érdekes lesz, ha majd az érettségi banketten eszik a Mátéék pogácsáját. - Tanár úr régóta foglalkozik ilyesmivel? - Pontosan hatodikos korom óta - felelt Szilágyi készségesen. - Érdekes, hogy addig valóságos könyvkukac voltam. Az apám előljárósági írnok volt, Pesten a hatkerületben. Ami becsvágy maradt benne, az mind abba ment, hogy én minél jobban tanuljak. Tán ezért is volt olyan nagy öröm számomra, amikor egy kis levegőhöz jutottam. Lakott a gangunkon egy fiú - bádogossegéd volt, mert proliházban laktunk -, az meg-megszólított, könyveket kért. Apámék is látták, hogy jóra való fiú, nem tiltották a barátságot. Ő vitt el Sándor bácsihoz (egy híres pedagógus nevét mondta), neki volt akkoriban

egy kis köre a Múzeum mögött. Nagyon demokratikus összetételű társaság volt, iparosfiúk is voltak benne. Egy kicsit sokat bibliáztunk meg üdvözlöttünk, de a lényeges nem az volt, hanem hogy ott hallottam először az új irodalomról, meg ott szoktam meg, hogy ha az ember sokadmagával van, nem kell okvetlenül butábbnak és aljasabbnak lenni, mint egyedül. Egyetemre már ezért mentem, Debrecenbe - tette hozzá, mert Eszter úgy nézett rá, mint aki a folytatást várja. - Azt hittem, ott a Hortobágy, s ott közelebb leszek a magyar néphez. Bozsóval voltam évfolyamtárs a református tanárképzőben. Azonban az egyetemi évek nem nagyon sikerültek. A bajtársi egyesületeket nem vette be a gyomrom, az önképzőkörösdiből meg kinőttem már. Szerencsére Patakra kerültem tanárnak. Ott volt egy professzor, annak a pedagógiát és bölcséletet kellett volna a teológián tanítani. Ő azonban azt gondolta, a papjainak az lesz a legjobb pedagógia, ha megismerik a népet. Falura jártak, szép szemináriumi munka folyt ott. Mint tanár én is azokhoz vágódtam.

- S a családja? - kérdezte Eszter, amikor látta, hogy Szilágyi úgy érzi, mindent elmagyarázott. - Nem féltékenyek a fiaira?... Tulajdonképpen a feleségét akarta mondani, hisz a két kisleány (már tudta, hogy két kisleány van) még nem volt abban a korban. De így könnyebben jött ki. Így is röstellte magát érte, valami közönségességet érzett benne, hogy amikor ez a szenvedélyeiről beszél, ő a családi életét akarja tudni. - Sőt, így a legjobb - lett Szilágyi még elevenebb. - A feleségem is tudja, hogy ha a bolondériám nem volna, az az energia otthon kezdene alkalmatlankodni. Isten őrizz egy ilyen akkumulátort két kis emberre rákapcsolni. Így nincs hatáskörsérelem. Én megtornáztatom a lurkókat, alkalomadtán elviszem járkálni. De a család egyelőre az asszonyé. Majd ha ők is cserkésznek valók lesznek.

Azon, ahogy a feleségéről beszélt, az orv, leselkedő asszony megcsinálta a láttelepet. Jó férj; abból indul ki, hogy az ő feleségének jó asszonynak kell lenni, emellett mindaddig kitart, amíg az álmából föl nem verik. Egészségesebb annál, semhogy tudná: mi van egy asszonyban. Ez tulajdonképpen nagyon vonzó volt, ha egy kicsit tán le is lehetett nézni érte. Az ő kínos mosolya mégis egy kis csalódást takart. - Hát az jó lehet - mondta az asztaltól fölálló gyerekeken végignévezve -, ha az embernek van egy ilyen kis köre. - Engem, kérem, ez tart aránylag ilyen vidosan - kapott Szilágyi a szón. - Az ember az egész életet úgysem alakíthatja át. Hát legyen legalább egy kis folt, amit az ember a maga szívével melegít be. Én mint cserkész tudom: mi az, szebb törvények szerint élni. Az emberek, persze, itt is azok, amik ott kinn az életben, a gyerek még komiszabb is, mint a felnőtt, csak éppen jobb is tud lenni. S ez épp a játék - hogy mind a jobbik felével forduljon felénk.

Eszter ellágyultan nézett a magyarázóra. Amit most mondott, nagyon is ismerős volt. Szilágyi persze férfi, még hozzá tanár; sokkal készebben folyik belőle az egész. Az előadásában különben is van valami folyamatos, diákos, tán túlozza is kicsit, azért mond ilyeneket, mint bevágódtam meg hatkerület. De végül is arról van szó - a kis körről -, ami neki is olyan fontos lett volna. Már Lajosfalván, sőt, még előbb: a Máté-lányokkal, ameddig csak visszaemlékszik, vasárnap este a nagytatáék lámpája alatt. Hát férfiakban is van ilyen igény? E mögött az eleven szem s komikusan nagy orr mögött? Ó, ha ő... Hisz nem panaszkodik, az a kis kör - ő meg a három gyerek - tulajdonképpen meglett. Mégis, ha Józsi helyett annak idején egy ilyen emberrel... Mondani akart valamit, minél szemérmesebben, egy-két óvatos szót, de mégiscsak azt, hogy ez a kör, neki is ez lett volna a lényeges. A tanári szempár azonban már nem őt nézte; a vállá irányában, de valami mögötte közeledőt. Ahogy arról, aki hozzánk közelebb, de a szívünkől távolabb van, fordítjuk a szemünk egy kedves közeledőre. - Hanem épp jönnek is az enyéme - szakította félbe magát. Amire Eszter is visszafordult.

A folyosó bejárójánál egy csinos úriasszony állt egy kisfiúval. Az udvarról jött, s látva, hogy ő egy hölgygel tárgyal, megállt egy pillanatra. Egy tekintet megmondta, hogy az asszony szép, s

őnála legalább tíz évvel fiatalabb. Ahhoz, hogy egy tanár felesége, tán túlságosan is elegáns. A hűvös este ellen egy prémgallér volt a nyakába dobva. „Otthonról öltözködik” - villant át Eszteren. Ahogy bejött az ura műhelyébe, abban volt valami kedves vállalás; játékos fiúnak tarthatta az urát, de a mosolyán, a himbáló járásán egy fölényes hátsógondolat is érzett. - Jöjjön csak közelebb, kedves - mondta Szilágyi -, mindjárt megismertetem a nagyságos asszonnyal... Máténé, hiszen már beszéltem róla magának. - Ó, hogyne. Az uram nem győz lelkesedni érted - mondta az asszony, s ahogy a nyájas mosolya fölött a szép ibolyaszemével kicsit megmustrálta, Eszter egy kis megkönnyebbülést is látott rajta, mintha azt mondaná, na, ez nem veszélyes. Aztán az urához fordult. - A városból jöttem. Gondoltam, megnézem, hazavihetjük-e a fiaitól. De ha még dolga van... - Nem, nem, végeztem már - mondta Szilágyi a felesége szemébe nézve.

A két házastársnak ez a tanakodó kis szemváltása alig egy fél percig tartott. De Eszter ezalatt mintha súlyos változáson ment volna át. Amíg a bemutatkozás tartott, ő is felcsavarta arcára mindazokat a fényességeket, amelyek az ilyen bemutatást követni szokták. Ahogy azonban Szilágyiné elvette róla a szemét, s ő a kisfiút simogatta, aki bábész szemmel nézett föl rá, egyszerre mély sötétségben találta magát. Még soha életében nem volt ilyen öreg. Kezei az időtől megpuffadtan lógtak az oldalán, amellet a lelkiismerete is rossz volt, mintha egy nevetséges lopáson érték volna rajta...

Az írók lehozását már karácsony óta emlegették a fiúk; Eszter egy idő óta visszahúzódott a Józsefiek dolgaitól; de amíg a sötét kis udvari szobában (ez is a verandára nyílt, mint a lajosfalvi) a félhangosra csavart rádió lámpájánál kötögetett: a szomszéd utcai szobából, a fiúkéből áthallatszott a vitatkozásuk. A tanyai internátus, vagy ahogy hivatalosan mondták, „a tanyai tanulók otthona” körül nem volt már buzognivaló. A mezétlábas tehetségek átalakultak rendes kis kötötharisnyás elsőosztályos „srácokká” (ezt a kifejezést is Szilágyi honosította meg). Egyik-másik még a vállát behúzza, nadrágba dugott kézzel szaladt át a Kucsera-féle házból a gimnáziumba; de ez már nem tűnt föl a többi alsós gyerek zajlásában; a nagykabátjuk, éppúgy, mint a mindennapijuk, a bennlakó tanár és Szilágyi gondja lett, aki nyugtafüzetével hónapról hónapra többször is végigjárta a pártfogókat. József elvitte az internátusnak a hanglemezeit, hogy idejekorán nemes zenére szoktassa őket, a hólatyakos iskolaudvaron néha még szóba is ereszkedett velük, de elég cinikusság volt benne, hogy szenvedélyének a lohadását mások előtt maga állapítsa meg. A bennlakó tanár anyjához, Bernát nénihez is Eszternek kellett a patikából átugrania, mert bizony sokszor el volt keseredve, hogy ennyi embernek a semmiből akarnak főzetni vele.

Az írókon azonban annál többet rágódtak a fiúk. „Az írók pöre”, „márciusi front”, „viharsarok”: kóvályogtak a szavak Eszter fejében is. Az új írók most kezdték a magyar értelmiség egy részét kelesztetni, s, Józsefiek annak az ifjúságnak a mohóságával figyeltek rájuk, amely azt hiszi, hogy az ő ideje az, ami elközelgett. József különösen nagy szítója volt a mozgolódásoknak. Rendkívüli képessége volt a műsorok összeállításához. Ami pesti folyóirat lejutott, azt ő vagy az őrssel, vagy az anyjával megvetette. Azokból egy ínycenc gyönyörűségével szedte össze az ízesnél ízesebb címeket, mint „a magyar földkérdés megoldása”, „a középosztály válsága”, „műzene és népzene” vagy „az új természettudomány útja”. Olyan csábítóak voltak ezek a címek, hogy az úgynevezett előkészítő gyűléseken, ahol József fölolvasta, mindig akadt, aki megkívánta őket; ezeket aztán ellátta irodalommal, többnyire kivágott cikkekkkel, s addig járt a nyakukra, amíg minden második-harmadikból fölolvasás is lett. Ezenkívül „szemináriumokat” is rendezett; ehhez a városból szerzett előadókat, Gulácsi a népzenéről, Gyenes a gyümölcstermesztésről és a barbizoni festőiskoláról, Bozsó Huxleyről beszélt. De amint kiderült, a városban sokkal több előadói hajlandóság lappangott, mint azt bárki gyanította volna. Egy kórházi főorvos a könyv történetéről, Weisz az eszperantóról, egy

tűzoltó főparancsnok a Riemann-féle görbe térről tartott előadást; úgyhogy az őr szemináriumai, ha csak a műsort nézzük, a fővárosi művelődési tanfolyamokkal is fölvehették a versenyt.

Józsefnek a másik vérpezsdítő tulajdonsága, amiért Eszter aggódott is, az volt, hogy rendkívül nagy örömét lelte a harcban, főként pedig az éles, megvető kifejezésekben. Mintha az otthoni jónevelés csak a hüvely lett volna, amelyből, ha az úgy úgy kívánta, a legélesebb pengéket tudta előhúzni. Ez az élesség már kisfiú korában is megvolt benne; olyasmi volt, csak játékosabb kiadásban, mint Égető nagyapjának a kegyetlen logikája, s íróinak a példája csak bátorságot adott hozzá. Szerencsére a fölötte járó osztály, az az évi nyolcadik, igen alkalmas massa volt vagdalásra. Magyartanáruk is régivágású ember, aki azt tartotta, hogy egy tizennyolc éves fiúnak szerelmes verseket kell írni. Ezek a fiúk hümmögve hallgatták Ady nevét, s nagyokat ásítottak a társadalmi tanulmányoknál. Minthogy az ő osztályuk egy része is hasonlóan érzett, Józsefnek sok alkalma volt a „maradi”, „begyöpösödött”, „középosztályi” s egyéb megbélyegző kifejezéseket elhelyeznie. A versírókat elriasztotta az önképzőkör tájáról, azokat pedig, akik szinte dicsekedtek vele, hogy osztálytársai tanulmányait nem értették meg, éles hangon figyelmeztette, hogy a műveletlenség nem olyan dolog, amivel Magyarországon még 1937-ben, illetőleg 1938-ban is kérkedni lehet.

Eszter félt, hogy József ezzel a gorombasággal ellenségeket szerez magának. Ő tudta, hogy Józsefnek a gorombaság is játék; amikor ellenfelei kiirtásáról beszél, valami vívóplanszon képzele magát, s komolyan nem bántaná őket. De megvan-e mindenki az az önkéntelen határ, amely a nyers indulatot s a szellemi játékot elválasztja? Amíg egy távoli leadó Figaróját vagy Papagenóját hallgatta, úgy érezte, az ő fiában is van valami abból a nemességből, amellyel ezek az operahősök vagdalkoztak és nyájaskodtak. Néha közbe szeretett volna szólani, néha azonban elmosolyodott: mégis kell valaminek lenni a fiában, hogy a barátjai mindezt eltűrjék tőle. „Először is pénzt fog kérni. Aztán csinál egy botrányt és elvonul, s itthagya minket közröhejben. Utána megírja az újságban, hogy megloptuk. Én nagyon tisztetem a Mestert, de nem fogom, kitűnő taktikai érzéked iránti tiszteletből, a házat magamra gyűjtani vele.” Ez Bandinak szólt, aki az ifjúság bálványát akarta lehozatni. „Nem jó - mondta egy másik javaslattevőnek. - Először is, mert össze fogják keverni őket az őstehetségekkel, amint minket is összekeverték, amikor az otthont csináltuk, az őstehetség-kutatókkal. Másodszor azt hiszik: mi csak a parasztot vagy a népi származását tartjuk írónak, ami a te esetedben, úgy látom, fönn is áll. Harmadszor, mert ezek az írók még maguk sem döntötték el egész világosan, hogy csodabogarak lesznek-e vagy igazi írók. Negyedszer, mert meg kell tartanunk az egyensúlyt a népiesség és európaiság közt.”

Ez a felfogás hevesebb vitát váltott ki. Huszár Tóni, a javaslattevő maga is pattogó szavú fiú volt, s nem engedte magát letorkolni. „A középosztályi előítélet ellen beszélsz, és benned is az dolgozik” - mondta. „Te pedig azt hiszed, az a népiesség, hogy egy népi böffentéstől el legyünk ragadtatva” - kiabálta József, de még a rikácsolást is játszotta csak. Tetszett neki, hogy a butaságon haragba tud jönni. Végül is a következő indítvány győzött; a parasztírókat másodszorra fogják majd meghívni. Most halkabb javaslat következett. Erre eleinte József is szelídebben felelt. De aztán megint csak hallhatóvá vált a hangja. „Kérlek, én megmondom; mért vagy te őmellette. Mert az a tiszteletreméltó bolondériád támadt, hogy hatodikos korodban megtanultál finnül, s ő járt Finnországban. Én nagyon tisztetem a te csomorkányizmusedat, s megjósolom neked, hogy éppen olyan bolond lesz belőled, mint Hallgatóból, Gulácsiból vagy, hogy egy régebbit mondjak: nagyapámból. Azt pedig egyenesen közösségellenes magatartásnak tartom, hogy csak azért, hogy te Helsinkiről beszélhess vele, s bemutathasd a nyelvzsenidet, képes volnál fölolvastatni egy novellát vele, amelyben három megbecstelenítést és egy magzatelhajást végeznek valakin, amitől én egyáltalán nem ijedek meg, de taktikai

okokból helytelennek tartok.” A finn Benyhe Pista volt, az osztály legjobb tanulója, különösen a nyelvekben nagy, akit Bozsó sem mert kijavítani; csak azt kérdezte: jól van ez, Benyhe? mire Benyhe szelíd, leckéztető hangon válaszolt valamit.

Eszter fölállt a rádió mellől, s a csoszogásával emlékeztette Józsefet, hogy milyen gyöngédtelen dolog a nagyapjáról így beszélni. S hogy mi élvezetet talál ő a megbecstelenítés, magzatelhajtás emlegetésében, amikor az öt fiú közül alighanem ő tud a legkevesebbet róla.

Az első tanácskozás eredménye az lett, hogy a nagy regényíró hívták meg. Őt Csomorkányon is ismerik, a legjobb novellája kinn a régi pusztán játszódik, sokan még azt is tudták, kinek a juhásza volt, akit megölnék benne. József a lehurrogásával elérte persze, hogy a másik író Méhes Zoltán lett, az ő tanulmányírója.

Az izgalmaknak azonban ezzel nem volt végük. Január derekán, egy hét minden délutánján az „impotens öregek”, a Kotormán-társaság volt soron, akik két év alatt még az alapszabályok jóváhagyásáig sem vitték, s most rátennék a kezük az ő ötletükre. A forrongás oka az volt, hogy Gyenes megtudta az írók lehozását, s ment tüstént Szilágyihoz. Ő már évek óta foglalkozik ezzel a gondolattal, a nyáron gyűlést is hívott össze: nem bánja, hívják le, akit a fiúk akarnak, de mért futnak mind külön vágányon. Csomorkányon mindig az volt a baj, ha az egyik kezd valamit, a másik mindjárt megorrontja, s megvan az ellenakció. A meghívó levél is egészen másképp fest, ha egy tekintélyes vidéki társaság hívja meg őket, mintha a százhetes cserkészcsapat. Minthogy a társaság javaslatát Szilágyi is pártolón terjesztette a fiatalok elé, ő is kapott egy spriccert. „Az öreg csak a tanulók otthonát nézi; hogy meg ne sértsük a pártoló tagokat. De ha az ember egyszer azt nézi, kit sértünk meg, akkor akár ne is kezdjünk semmihez, mert akkor a várost, az egyházat, az egész rezsimet kímélnünk kell.” A megegyezés az lett, hogy a meghívó levelet a társaság küldi el, a helybeli meghívókon azonban úgy hirdetik, hogy a „Kotormán-társaság és a százhetes cserkészcsapat közös rendezésében”. Az előadás időpontjául a március tizenötödike előtti szombatot tűzték ki. Ez tüntetés volt a régifajta március tizenötödikék ellen, „Mutassuk meg ennek a rohadt városnak - mondta József -, hogy mi a különbség a márciusi frázisok és a márciusi cselekedetek közt.”

A regényíró azonnal válaszolt. Hallott a Tanyai Tanulók Otthonáról, s meg akarja nézni. Másról nem is írt: az előadás természetes büntetés volt a lejövetelért. Ez nagy öröm volt Szilágyinak. A regényíró akkoriban el volt adósodva, s egy napilapba írt cikkeket: konzervgyárról, uborkapiacról, házilag készíthető téglafajtákról. Szilágyi azt remélte, hogy egy vasárnapi cikkben a tanyai internátust is országos üggyé teszi. Méhes, elmúlt két hét, és nem felelt. - Na, József, a jelölted nem válaszolt - mondták Józsefnek Bandiék. Végül nagy titokban József maga kopogtatott le éjjel egy emlékeztető levelet. Kis Eszti, aki az anyjával aludt az udvari szobában, ide-oda forgott a zajtól, anélkül, hogy fölébredt volna. Amikor Eszter, az ura bevonulásától tartva, bement, Józsefet öt-hat fogalmazvány közt találta; az utolsót az anyjának is fölolvasta. Azt magyarázta meg benne, hogy itt nem vidéki dilettánsok dörgölöznek, hanem egy olvasni kezdő ifjúság szeretne irányítást, egy kis magaslati levegőt kapni. A nagy regényíró különben már vállalta az előadást, szeretnék az ő válaszát is tudni. Eszternek tetszett a levél. Nem volt benne semmi ízléssértő. József olyan sikeresen harcolt az önképzőköri szellem ellen, hogy csupa sablonos kifejezést használt, s még egy ilyen levélben is tényekkel, könyvcímekkel, a működésükre vonatkozó adatokkal igyekezett hatást elérni.

Harmadnap ott volt a postájukban a válasz. Eszter a fia arcáról olvasta le a tartalmát, ahogy az iskolakönyveivel hóna alatt ott állt, a gunyorosságra kész száj egyre boldogabban húzódott széjjel. A tanulmányíró szabadkozott. Délelőtt tanít; délutánra új könyvének a korrektúrái zúdulnak rá; nincs ereje a levelekre azonnal válaszolni. A házban kisgyerekek vannak, a borítékok elkallódnak. Egy hét múlva a levél csak egy kis nyomás a lelkiismereten, amelynek

nem tudja az okát. De most figyelmeztetés nélkül is válaszolt volna. Előző este a regényíróval volt együtt; mostanában összebarátkoztak. Hívta, hogy menjen vele körül, afféle adjutánsként, az országban. Kárpótlásul a késésért, dicsérte József levelét. Sok meghívólevelet kapott, de ritka bennük ez a készült, értekező hang. Kíváncsivá teszi a csomorkányi fiatalokra.

József többször is átolvasta a levelét, aztán vitte csak az anyja után. Eszter egy kicsit csakugyan fáradtnak érezte. Ő azt képzelte, az írók, ha gyenge testűek is, frissebbek ennél. Az erős írás néhol ellankadt, mintha a kéz bágyadt lett volna: mintha csakugyan zűrzavarban élne, ahol elvesznek a borítékok. Józsefet azonban boldoggá tette. A konyhában már tettetett alamuszissággal állt mellette, mint akivel semmi nagy dolog nem történt, de a vonásai szinte megnyúltak az örömtől, s még a szemüvegéből is kiment a gúnyos, ideges villogás. Hogyne, egy író s épp Méhes, az ő szellemi termékéről! - Még ma értekezletet kell összehívunk - mondta az anyjának. - A műsort percekre ki kell dolgoznunk. Az öregek képesek lennének mind egy-egy áriát beénekelni. Legföljebb egy bevezetőt engedek nekik. Mi is csak egy zeneszámmal jövünk. Egy óra a szünet előtt, egy utána; a vendégek negyven-negyven percet kapnak. S aki tíz percnél többet késik, azt nem engedjük be. Le kell szoktatni a csomorkányiakat arról a disznóságról, hogy féllel kezdés után kezdenek gyülekezni.

Egy újabb hét a műsor dolgában is meghozta a megegyezést. Most már csak az elhelyezés volt hátra. Eszter várta már, hogy a fia mikor áll elő a maga csendes, de kényszerítő módján. A regényíróval nem volt baj; annak az elnöklelkésznél megvolt a helye. A reggeli szalonnánál (mert azt is tudták, hogy szalonnát reggelizik) majd elbeszélget vele a régi pásztorokról. A tanulmányíró azonban nem ismerték. Az ellenségei (mert rengeteg támadás jelent meg ellene) azt írták róla, hogy villája és gazdag felesége van; tőle mindenki ódzkodott. Szilágyiéknek a két szobájukra két gyermekük volt; Gulácsiéknál csak az ásványok közé lehetett volna egy díványt betenni, Gyenes egy újságcikket olvasott, négy-öt éve már, amelyben antiszemitizmust próbáltak rábizonyítani. Egy újabb tanácskozás után József az anyját vette elő. Eszter most is a rádiónál ült, egy hosszú szonáta jött be Nyugatról valahonnan. - Mi ez? - állt mellé József. - Haydn? - Nem hiszem - mondta óvatosan Eszter. Eszter jobban ismerte a zeneműveket, József azonban többet olvasott róluk. S minden benyomásra nevek villantak fel a fejében. Miután az egész szonátát végighallgatták (Eszternek semmi sem volt kedvesebb ennél a kettős zenehallgatásnál), József, még mielőtt a zene elhallgatott volna, egyszer csak megszólalt. - Szilágyi azt mondja, náluk szűkös vannak. Nem ajánlhatnánk föl mi a kisszobát? Apuka azon az éjjelen benn aludna a patikában.

Eszter visszacsavarta kissé a rádiót, mintha szólni akart volna; de nem szólt. Tudta, hogy fiának nagy boldogság lenne ez a vendéglátás; - nemcsak a könyvei, a lélegzete is itt lenne náluk, a kisszobába vivő üvegajtó mögött. Reggelinél csak ő volna vele: kérdéseket tenne föl neki, úgy persze, hogy a kérdés is vizsgázás legyen, az író műveiből s a maga olvasottságából és okosságából. De ez a vendéglátás megint belekavarta volna a József dolgaiba, találkoznia kellett volna többször is Szilágyival. Most már két hónapja is megvan, hogy nem akadtak össze; utoljára a patika ablakán látta, amint egy csomó fiúval arra ment.

Amikor az üres internátusasztalnál, a karját lógatva, rájött, hogy mi az, amit e mellett a fiatalabb férfi s a szép felesége mellett érez, elszégyellte magát. Hát őt is elérték ezek a gyengeségek? A fia tanárával! Regényben olvasott már ilyet, ott nem is a tanárja, a barátja. Akkor utálta az asszonyt, a kínládásaival együtt. Még az íróról is rossz véleménye volt, aki az efféle vergődéseket méltányolja. De épp akkor nem tudott egészen elhúzódni. Szilágyiék levizitelték náluk; azt vissza kellett adni. Aztán a tanulóotthon ügyében is be-beugrott; ha egyébért nem, üstért, üvegekért. Mert paradicsomot is főztek be. A sűrű találkozás megnyugtatta Esztert. Az önfegyelme, látta, tökéletes. A szokott jóakarátú mosolygás volt az

arcán, egy kicsit tán merevebb; egész biztos, hogy Szilágyinak sejtelve sem volt az ő érzéséről. S a figyelemnek e mögött a páncéla mögött lassan megengedett egy kis játékot magának. Figyelte és kószolhatta az érzést. Ilyen hát, ilyen lehetett volna, gondolta ugyanakkor, amikor József kiejtette a tanára nevét, s ő lejjebb ütötte a fejét a varrásba, vagy egy csengetésre a lába reszketni kezdett, mert a gombnyomás hossza és ereje azt ígérte, hogy ő az. Következménye úgysem lehet annak az érzésnek; az lehetetlen, hogy egy ilyen befagyott lélek s olyan gyanútlan férfi közt (Szilágyi egész gyanútlan volt a szív dolgaiban) valami kiszikrázhassék. Az egész csak egy kis zsibongás, amit a fiatal lány elmulasztott; az öregedő asszony önfegyelmével és mélabújával leborítva. Nemhogy nem kerülte, de óvatosan kereste is a találkozást. Egy tálcá buktaival találomra, hátha ott éri Szilágyit, átment az otthonba. Vagy Mikulást küldött a fiainak, remélve, hogy legalább a patikába beszalad megköszönni.

Egy jelentéktelen tréfa volt, ami megbolygatta a játékát. Kis Eszti és a két fiú egy vacsora után - Józsi behúzódtott már - a tanáraikról beszélgették. A csinos földrajztanár, Leander - Eszter csak a gúnynevét ismerte - akkor vett el egy gazdag gazdálányt. - Na, elvitték előlem az egyetlen csinos fiatal tanárt - mondta kis Eszti, aki mint afféle süldőlány, ha ilyen felelőtlenül tehette, szerette magát távoli férfiakkal, színészekkel, sportemberekkel vagy a fényképésznél látott vőlegényekkel kapcsolatba hozni. A fiúknak tetszett, hogy már a kis tücsök is emelgeti a szárnyát, s más tanár-neveket mondtak, hogy az ízlését kipróbálják. - Hát Szilágyi? - mondta József alattomosan, miután a kis Eszti Bozsót, Bernátot s a többi legényembert egyre vékonyabb, tiltakozó visításokkal háritotta el. - Ó, az a nagyorrú - figymálódott Eszti, s még az a kis izgalom is kiállt a torkából, ami az előbbieknél a tiltakozást gyönyörűséggé tette. - Hát ha egyedül lenne a földgolyón? - Miért? Pedig Szilágyi anyukának is gyengéje - vigyorodott el József, és sunyi, mindent megjegyző szeme az anyjára siklott.

Mindhárom gyerek Eszter felé fordult. - Hogy mondatsz ilyet? - háborodott föl kis Eszti. - Nem szégyelled magad? A szerelem neki olyasmi volt, amin barátnőkkel vihogni lehet, de arra igazán csak József képes, hogy ebben a vihogásban anyukát is megbuktassa. De azért ő is nézte, hogy anyuka hogy reagál rája. - De igen - élvezte József a kajánságát. - Ha Szilágyi jön a buktaikat köszönni, anyuka olyan lesz, mint egy fiatal lány... A hat szem még csillogóbban nézte Eszter arcát. Most már Esztiben is fölülkerekedett a kíváncsiság, az évvódás. Lőrinc szeme úgy fénylett, mintha ez lenne az, amitől még jobban tudná imádni az anyját. József szemüvegén a kísérletező öröme ült, aki házardul bevágott, s most nézi a hatást s örül az ösztönének. - Anyuka, ne pirulj - ölelte át kis Eszti az anyját, mosolyával fedve el a fiúk elől a lángba borult arcot. - Nem mégy, te ronda! - ütött vissza közben a bátyjára.

A gyerekek nevetésében nyoma sem volt a gyanúnak. Azt még József sem hitte, hogy az ő anyja s Szilágyi közt valami rossz lehet. Az örömük a maguk rajtaütésének szólt, hogy sikerült az anyjuk tökéletességében egy rejtettebb, melegebb áramlathoz hozzáférni. Eszter is nevetett csak. - Most menjetek - tolt el kis Esztit. - Szemtelenek vagytok... Egy-két percig még ott ült köztük, mint egy anya, akivel tiszteletlen tréfát engedtek meg; méltóságból duzzog, de hamar megbocsátja. Magában azonban jobban fölhevítette a dolog, mint mutatta. Hát a gyerekek is észrevették? Ő azt hitte: az egész a maga titka. Egész éjjel azon törte a fejét, mennyi volt József beszédében a házard ráfogás s a meggyőződés. Józsefnek már kisfiúként is olyan komisz, okos, kegyetlen szeme volt. A nagyapját is ezért féltette tőle. Ott ült figyelmesen és szerényen s mindent feldolgozott. Abban lehet valami utálatos, ha egy fiúnak ilyet kell az anyján megfigyelnie. Most még nevetnek; de majd ha többet vesznek észre? Hisz ő most is azt hitte, hogy átlátszatlan a számukra.

Szinte már a pirulás alatt eltökélte, hogy azt a játékot sem engedi meg magának többet. De az eltiltott öröm mint lázongás jött vissza az éjszakában. Mintha az ifjúsága jött volna vissza,

meg nem kapott jussát számon kérni. Egy-két nap rettegett magától. Ez a szenvedély? Amiről Sanyi beszélt; ami elől nem lehet elbújni. Nemcsak az otthonba nem ment be többet. Most kapott rá, hogy a sötét szobában, a rádiólámpánál hallgassa a maga kis készülékét. De éppen mert nem látta Szilágyit, nem tudta, hogy valóban elmúlt-e minden. Nem volt bátorsága kipróbálni. - Apád, tudod, szóvá teszi majd - hárította el most is József kívánságát. - Apukát majd benntartjuk a patikában. - Nem, eleget hallgattam már ezért. De amikor József másnap újra előhozta, megadta magát. Gondolkozott a vonakodásán. Csak nem fosztja meg a fiát ekkora örömtől - egy ilyen szorongásért?

A nagy napon Eszter egymaga indult el az írók estéjére a Városház felé. A fiúk egész nap nem voltak láthatók, délelőtt a zongorát kellett átszállítaniuk, aztán a nagyterem fűtéséről tanácskoztak; kinn elég enyhe volt már az este is, de benn a teremben még sok köbméter téli levegő volt elraktározva, úgyhogy utolsó percben a terem átfűtése mellett döntöttek. Délután az írókat kellett a vonathoz fogadni, az útiköltségek körül is voltak bonyodalmak. Kis Eszti kérte az anyját, hogy a barátnőivel mehessen, egy fiatal tanárnőjük az egész osztályt elvitte. Égető nemigen ment már emberek közé, Józsi inspekciós volt, így csak a mellékutcákból kirentő s belecsimpaszkodó szél volt minden társasága, meg a lakk retikül, amelyet (ez is öregasszonyos szokás már) nem a teste mellett lógatott, hanem a hóna alá fogott. Egész nap a másnapi vendégségre készült, piacra ment, tésztát sütött, ágyat húzott; s a reménységnek és szorongásnak az a keveréke, amellyel a megfékezett érzés néz a kényszerű alkalom elé, csak most jött elő a néptelen, gyér fényű utcán az egész nap tartó tevésevés alól.

Az írók estjét a Városház dísztermében rendezték meg. A vérmesebb fiúk ugyan a Szarvast akarták - ha egy operett meg tudja tölteni, s méghozzá drága beléptidíjat is fizetnek: a legnagyobb magyar író is csinál telt házat, szerény műsormegváltással. A régiebb estrendezőknek azonban más tapasztalatuk volt, s Szilágyi is óvatos volt: jobban fest, ha a padok közt s az ajtóban szoronganak, mint ha ugyanaz a nép méteres közőkkel nézi egymás lehetését. A legújabb politikai események, Ausztria megszállása sem használt az estnek. A zsidó polgárság visszahúzódott, a hivatalos emberek pedig nem akarják kompromittálni magukat a megjelenésükkel. Így hát Eszternek, ahogy a piactérre kiért, a Szarvas sötét tömbje helyett a torony alatti ablakokra kellett fölneéznie. A négy órjási ablak valóban imponálóan ragyogott; ha a sötét városban ide-oda vezetett íróknak fölmutatnak, hogy ott fognak beszélni, azt hihetik, egy tisztelettől forró városba értek be.

József meghagyta Eszternek, hogy korán jöjjön, s a világító toronyórán csakugyan még csak tíz perccel múlt el kezdésidő. A lépcsőháztól föl az emeletig kis cserkészek szegték az utat. Amikor Eszter fölment köztük, a zöld gallérok s botok mind az emeletre felvonult csoport után voltak fordulva (úgy látszik, most jöttek meg az írók), nem úgy, mint a két rendőr, akik a pesti rendőrség hajdani egyenruhájában, mord érdektelenséggel nézték a levegő tömbjeit. Az emeleti bejárat előtt egy kis asztalnál Bandi ült meg néhány rendező, osztották a műsort; a tányéron a pengők azt mutatták, hogy a rendezőség hiába vette be az újságoknak kiadott kommunikébe a pontos megjelenést, még kevesen voltak. Szilágyi is ott állt, kabát nélkül, két lépésre az asztaltól, de Eszter megkönnyebbedésére ő is a folyosó vége felé nézett, ahol a nagy regényíró körül épp akkor egy kis gomoly támadt (rég barátját, a volt szociáldemokrata képviselőt fedezte fel a tömegben); s háttal fordult az ajtónak, amelyen Eszter a műsorát megváltva a terembe becsúszhatott.

A Városház díszterme valóban nagyon alkalmas volt rá, hogy kisszámú közönséggel aránylag hatásos estet rendezzenek benne. A kétemelet magas terem felső részében órjási csillár verte szét szikráival az ürességet. A falakat a csillárral csaknem egy magasságban lógó, elfeketedett polgármesterek képei töltötték meg. Karzat csak az egyik oldalon volt, s azon két sor diák -

különösen, ha annyit hajladoztak és integettek, mint most a kis Eszti osztálya - a zsúfoltság benyomását kelthette. A szemben levő oldalon a négy nagy ablak alatt a dobogó foglalta el a teremnek csaknem fele szélességét. Az asztal mögé kiült szereplők órjási ónémet székekbe veszttek, mögöttük a falat fülkékre osztott csúcsíves fafaragás borította; szentek helyezkednek el ilyenformán a középkori oltárképeken. A nézőknek csak a díszemelvénnyel szemben levő öt-hat sort kellett elfoglalniuk s kétoldalt a két keskenyebb padsort: azonban ezeket is négy széles átjáró szelte fel, a két folyosó s két oldalsó ajtó felől. Maguk a padok olyanok voltak, mint templomokban a nemesség számára fenntartott első sorok; rengeteg fa, támla, asztallap s aránylag kevés elülni való. Kétszáz ember már zsúfolt ház volt ebben a teremben. Egyelőre azonban még ötvenen is alig voltak.

Eszter Szilágyiné szép fejét látta az első sorban, aztán Csibit, Hallgató Sanyi menyasszonyát egy barátnőjével. A rendező őt is oda akarta vezetni, de Eszternek sikerült elvesznie mögüle. Hátul egy nagyobb folt alakult, az egyik külvárosi pap a négy leányával (ez a pap Amerikát is járt, s József azt mondta: nem érti, hogy lett pap belőle) s még néhányan a parókiájából; Eszter olyan ügyesen húzódott mögéjük, hogy József, amikor az ajtón először bepillantott, észre sem vette őt. Mosolyogva nézte fiát, az ideges, nyugtalan arcán sok egyéb közt ott látta azt a gondolatot is, amelyikkel az ő késésén bosszankodott. - Anyuka nem tudott jobb helyre ülni - szólt rá, amikor legközelebb, egy csomó diák terelgetése közben, fölfedezte. Ezeket már a karzatról hozta le, hogy az utolsó sorokat kiváltázza.

Az izgalom azonban korai volt. Fél kilenc felé, amikor a folyosóról is terelni kezdték az embereket, a terem jó teli volt. Egymás után jelentek meg, akikről várható volt, hogy itt lesznek: a képgyűjtő kórházi főorvos, az eszperantista, a művészetpártoló kalaposék, akiknél a pesti színészek szoktak megszállni, Nagy Gyurka, a zenetanár, aki már Pesten is adott hangversenyt, hátuk mögött néhány műveltebb zsidó család jelezte, hogy az üldözésben is tudják, kinek mivel tartoznak, Varga Tóni, a művészhajú ősjogász a tanári korból Bozsó, Bernát, Divéki; a kamarazenekar tagjai, két helybeli festő, a helyi lap szerkesztője, a legtöbben asszonyokkal. Eszter most látta csak, mennyien vannak a városban, akik művészettel vagy ahhoz hasonló dolgokkal foglalkoznak. Közvetlen kezdés előtt Józsefnek megint vissza kellett zavarnia a diákokat a karzatra a lányok mögé, amikor pedig az előadók a tanács-teremből libasorban bevonultak, a velük jövő bennfentesek az első padok előtti székeket is elöntötték. A még később jövőknek a folyosói ajtóknak kellett csomósodniuk.

Az emelvényre öten ültek ki: a társaság elnöke, két oldalán a két vendég: jobbra a regényíró, balra a József Méhese. A regényírón túl, szmokingban, Vas, József zeneszerző osztálytársa - a zongorát azért cipelték át ide a Szarvasból, hogy az ő nagy tehetségét a vendégek előtt megragyogtassák -; a tanulmányírón túl pedig az előadóművész, egy városi tisztviselő tette a gépelt verset maga elé. Ez volt az előre megállapított ülésrend, de minthogy nem ebben a sorrendben jöttek ki, senki sem tudta, hova kell ülnie, s a hatalmas asztal mögött nagy ide-oda rendezkedés, székek tologatása, embercserélgetés, hasbehúzás s nyújtott karral való továbblapulás indult meg. Az egész rendezkedésben, amelyet a közönség tapsolva nézett végig, maga Hallgató volt a legtanácstalanabb. Az ügyvezető elnöknek, aki az asztalbejárónál lapult meg, Bandit kellett futárul odaküldenie, hogy letről nagy ujjmutogatások közt elhelyezze őket. Maga Gyenes nem ült ki az emelvényre, noha Sanyi követelte, nehogy az új politikai helyzetben támpontot nyújtson, s az egyesületet támadják miatta. A tanácsnok is csak a kivonulás alatt maradt az írók mellett, aztán lebukva átfutott a felesége mellé. Ez is az új politikai helyzet következménye volt; máskor ő is kinn szokott ülni a dobogón, s nem engedte el a város nevében a felszólalást. A polgármester s a többi városi úr nem jött el.

Eszter azt remélte, hogy Szilágyi a felesége mellé fog ülni, onnét, ha csak hátra nem fordul, nem láthatja őt. De már az első percben érezte, hogy nem, Szilágyi nincs ott elől, hanem itt áll a falnál, Józsefékkel. Onnét épp oda lehetett látni hozzá, s ő valóságos oldaltűzben érezte magát. Abban a pillanatban, amelyikben végre arra fordult meggyőződni, hogy nem képzelődik-e, Szilágyi, aki csakugyan ott állt, épp feléje nézett, sőt örvendezőn bólintott is. Eszter azt hitte, a bólintás neki szól, s boldog, lányos mosollyal mosolyodott vissza. Akkor látta, hogy Szilágyi tán nem is neki bólogat, hanem mögötte valakinek, s visszakarta a fejét. Legalább öt percig másra sem tudott gondolni, csak a maga ostoba mosolygására. Honnét kenődött rá ez az alázatos, hálatelt, elragadtatott mosoly? Mintha egy villanyozó géppel váltották volna ki. Az arca, érezte, lángol, s a Szilágyi felőli füle mintha pirosabb lenne, mint a másik. Minthogy hallása az emelvényről leömlő hangokat, a nagyterem tompa visszhangját s a nyakában lüktető vér zúgását nem tudta szétválasztani, szeme páráján át próbált az emelvényen folyó dolgokkal kapcsolatba jutni.

A két vendéget nézte ő is, mint az elnöki megnyitó alatt a teremben mindenki. A regényíró képről már jól ismerte, a képeslapokban gyakran lehetett látni az unokái közt vagy a kertjében, amint a káposztáit nézi. Nem volt rajta semmi írói, a termete kicsiny, rövid lábát és hasát egy bő nadrágba próbálta összehangolni, arcvonásai durvák, az idegélet nyoma nélkül, még nagy haja sem volt művész-sörény, inkább a régi parasztgazdák jutottak róla Eszter eszébe - de az ember épp ezért elhitte róla, hogy ez nem úgy csinálja a munkáit, mint a többi nyurga, ideges, bajusztalan író; hogy itt a természet kihagyott egy nemzedéket, a föld nyers indulatai közvetlenül tanultak meg szólni, s az arcát, sőt, sárgás bajuszát bearanyozó mosoly a paraszti szenvedély és bölcsesség verőfénye. Eszter nem tudta, a maga izgalma okozta-e: a szeme lángködéből kibontakozó alak nem ilyen volt. Mintha valami szétrobbantotta volna a lapokból ismert arcot. A nyájasságnak nyoma sem volt rajta; inkább türelmetlenül ült, félcombon, szemét egy pontra szögezve, bajusza sarkát a könyöklő kezével lefele csavargatva. Eszternek úgy rémlett, hogy ez az arc igazibb, mint a másik. Tán sokat mosolygott már aznap, vagy nem tartotta érdemesnek a fáradságra őket, s most, mint egy színész, aki elfeledte arcára a szerepét kikenni, természetes komorságában ült ott szemben velük.

Utána a József íróját vette szemügyre. Ez meg mintha jelentéktelenebb lett volna, mint várta. Főként első pillantásra. A haja oldaltfésült volt, mint az ő korában az úri fiúké. Túlságosan bő kék kabátját mintha réges-rég szabták volna, amikor még gondos mamája volt, aki maga ment el vele a szabóhoz s jobb koszon tartotta. Míg a regényíró egyhelybe meredt szemmel ült, ő ide-oda jártatta a padsorokon a szemét, de nem úgy, mint aki valóban megfigyel valamit, hanem ki tudja, mért, tán mert szokatlan neki a dobogó, a faragott fulke a feje mögött, arra gondolt, hogy mit gondolnak a lenn ülők róla, s szeretné megnyugtatni magát vagy őket, hogy éppolyan igénytelen ember, mint azok. Abból, amit Eszter hallott, semmi sem látszott rajta: sem a gazdag feleség, sem a gellérthegyi villa, sem a sok gyerek, sem a kritikai szigorúság; egyedül a fáradtság, amire a levélben panaszkodott. Görbén ült, időnként kihúzva magát, mintha emlékeztetni kéne a gerincét az egyenes tartásra, s vonásai előtt, amelyek, akár a betűi, időnként elbágyadtak, mintha a két nap utazás, beszéd (Szegedtől Szegháton át), az a sok minden, amit látni, amire felelni kellett: vékony ködréteggé verődött volna össze. E nélkül a fáradtság nélkül korához képest rendkívül fiatalos lett volna, így azonban a fiatalossága is csak fokozta az elgyötört vonást, amely annál erősebb lett, minél tovább nézte őt. Ahogy Hallgatóról, majd a másik vendégről vissza-visszafordította rá a tekintetét, ismerősebbnek tűnt fel, mintha valaha látta volna már, de nem tudja, hol. Akkor nem volt meg az aránytalanság az arc alsó és felső fele közt. A homlok azóta megnőtt, fölszedte magába az egész arcot, a két állcsont (tán rosszak a fogai) egymás mögé csúszott, összeesett. Az álla alá, milyen furcsa,

mintha hegedű szorult volna, a szemöldöke fölött két ér ütött ki az összpontosított figyelemtől.

Az elnöki megnyitó már nagyon régen tartott. Sanyi megígérte ugyan, hogy nem beszél öt percnél tovább, de a beszédét nem írta le, s az első két pontosan megszerkesztett mondat után, egy közbevetésen át, egyszer csak kicsúszott az ürességbe. Ott állt a két nagy kolléga közt, egyedül a fölgyúlt homlokával, egy alaktalan gondolatmassza jött föl a fejéből s az alkalom ösztönzése, hogy ha más ügye érti meg, legalább ez előtt a két ember előtt kitüntesse magát. Eszter egy szót sem értett abból, amit mondott, nem is erőltette, hogy figyeljen, de érezte, hogy Sanyi eltévedt, egy lázas arcokból álló erdőben önmagát tartja szóval, érzi, hogy amit csinál, rossz, s épp azért nyújtja, hogy egy nagy remekléssel helyrehozza. A hangja még blazírtabb volt, mint máskor, a feje, melle mintha csupa nazalizáló öbölből állt volna - azon a furcsa sámáni hangon beszélt, amelyen a verseit szokta olvasni. Úgy látszik, hogy a „sors”, „fátum”, „magyarság”, „faji átok” s más ilyen szavak kívánták ezt a hangot. Ugyanakkor azonban egyik szójáték a másik után villódzott elő a felzaklatott agyából, mintha nemcsak fordította volna Shakespeare-t, de be is oltotta volna a mongol puszták monoton dobjába.

Eszter itt-ott elkapott egyet-egyet ezekből a szóviccekből. „Öregek szeretik azt hinni, hogy minden új generáció degeneráció.” „Elfelejtik, hogy a nemzet az nemzett, tehát nem valami absztrakció, hanem épp azok, akiket ők meg nemzettek.” „A nemzedék-kérdés rendesen eltökélt meg nem értés.” „A Válasz (a fiatalok folyóirata) nem válaszfal, a nemzedék nem nemzet-ék.” Sokszor csak a leggyorsabb történelmi kapcsolás foghatta fel a célzásait - a Méhesé talán -, de ő nem segített a hallgatóinak, sőt, mintha épp élvezte volna, hogy mint egy klasszikus szöveg, az ő képzettársítása is tele van váratlan villámokkal, „In- és nem restauráció magnára van szükségünk (kapcsolta össze a fennálló rendet Bacon művével), nem feledve persze, hogy a legnagyobb *re* mindig a legnagyobb *in* és *ad* is lévén, a legnagyobb forradalom: a norma rendjének a helyreállítása, a legősibb revolúció (a prepozíciók bámulatos helycseréjével) a dolgok integritásáért folyó küzdelem.”

A közönség, amely színházban, üléseken magát az ülést is élvezni tudta, fészkelődött. Eszter a piros fülével is látta József ideges kapkodását a falnál, a regényíró komor szemével a tanácsnokot tanulmányozta, az előadóművészek izzadó tenyérrel készültek a maguk áriájára, csak Méhes nézett föl jóakarattal a feje fölött gesztikuláló alakra. Eszter azonban egy hideg agy malíciáját érezte ebben az érdeklődő pillantásban: amíg szegény Sanyi kigyúlt homlokkal küzd a befejezésért, ez szinte gépiesen szétszedi, beragasztja, címkével látja el.

A megnyitó után a szavalat következett: Ady Endrének a nagy regényíróhoz intézett verse. A verset József fedezte föl, s nagyon büszke volt a meglepetésre. Nem tudta, hogy az ország húsz más városában a fiatalok éppen ilyen büszkék voltak ugyanerre az ötletükre, úgyhogy ez a vers úgy kísérte őt előadó körútjain, mint a császárt a Gotterhalte. Azt még kevésbé gyanították, hogy a regényíró ebben a versben annak idején lekezelést érzett, s attól csak még jobban utálta. Mindebből a vendég arca nem árult el semmit; csak a tanácsnok tanulmányozása helyett nézte mostan a levegőt; nyilván arra forralta magát, amit mondani fog.

A magas falak közt percekig kóválygott a taps, amikor fölállt. A lányok fönny az erkélyen messze előrehajoltak, s úgy tapsoltak; vállaik körül a sötét kamasz-tömegek mint óriási csattogó tenyerek nyomultak elő. Az öregúr még most sem kente ki arcára a képekről ismerős nyájasságot. Sőt, mintha egy-egy arcot akart volna megjegyezni a haragja számára - a padoknál, a fal mellett s szemben a magasban. Az ő előadása is más volt, mint amit az olvasói vártak tőle. Ő harminc éve járt először ebben a városban. Mi létesült itt azóta? Egy szövőgyár. De nincs konzervgyára. Gyümölcse sincs, amiből konzervet készítsenek. Mi lesz így velünk? A sors kopogtat. Itt van a szomszédban. S mi nem csinálunk semmit... Úgy állt föl, mint aki

föl van dülva s el van szánva, hogy megmondja a magáét. De amikor indulatosra fogta a hangját, mintha csak lovalta volna magát. Eszternek az volt a benyomása, hogy ő is fáradt. Nem az állásába, a családjába - a kis testivel szinte délcegen állt ott -; az egész emberiségbe. S tán csak gondolja, hogy korholni kell nemzetét, de begyúlni nem tud, tele van a tapasztalat sötét hamujával.

A hallgatóság tisztelettel ült ott, mint aki váratlan korholást kap. Bár sokan azt sem értették, hogy korholás az, amit hallanak, s még kevesebben, hogy Ausztria megszállása az, ami a regényíró ennyire földúlta vagy legalábbis bizonyítani akarta, hogy feldúlta. Az udvarias taps után József szmokingos osztálytársa ült a zongorához. Nagy szenvedéllyel játszott, mintha csak az lett volna a célja, hogy Bartók művét indulatos disszonanciákra szabja föl. Tulajdonképpen senki sem tudta, hogy Bartók ilyen-e vagy sem. A jelenlevők többnyire nagyon tisztelték, tudták, hogy kitágította a zenei élvezhetőség határait, és igyekeztek maguk is tágulni s a hanggabalyban eligazodni. Hogy Bartókot másképp is lehetne játszani, arra nem gondolt senki sem, még Eszter sem igen. Hisz a fiú akadémiai hallgató volt, Józsefék úgy emlegették őt, mint a jövő „nagy Bartók-interpretátorát”.

Szünet előtt az utolsó szám a Méhes Zoltáné volt. Egy régibb cikkét olvasta föl. Hallja, hogy Csomorkányon most egy tanulóinternátus létesült, évekkel ezelőtt ő is javasolt valami ilyesmit. Eszter szeretett volna Szilágyira nézni: vajon annak mi van most az arcán, érdeklődés, gúny, bosszúság. Az olvasó hangjából nem tudta kivenni, mi fűti; öröm, hogy ami az ő fejében gondolat volt, itt lassan valóság lett, vagy gyerekes hiúság, az elsőség bizonyítása, egy lap az irodalomból: „Méhes Zoltán, mint az egész magyar életet, ezt is megálmodta.” Elég szép értelmesen olvasott, kicsit kántálva, de a lelke nem préselődött át a betűn, szöveg volt, amit maga elé tartott. A két dolog különben elég kevéssé hasonlított egymáshoz. Nem is tanyaiakról volt szó, csak parasztokról, s nem annyira gyerekekről, mint felnőttekről. A közönség őt is megtapsolta: ezt legalább megértette; Bandi pedig föllépett a dobogó szélére (ez volt a cserkészcsapat osztályrésze) s kihirdette a szünetet.

Eszter nem állt föl mindjárt, nem akart Szilágyival együtt az ajtóhoz érni. Bevárta, hogy a parókia a pad túlsó felén kihúzódjék. Az ajtóban Csibivel akadt össze. - Gyere, álljunk félre, itt összelöknek - s behúzódott vele a folyosó túlsó végébe. Sanyinak idejébe került, amíg fölfedezte őket. Bűnbánó oldalgással jött és mosolygott rájuk, mint aki érzi, hogy hibázott. Eszter ismerte az állapotát; ez az, amikor az ember elkövet valamit, s kezd kijönni rajta a szégyen. Az arca égett, szolgálatkész figyelemmel próbált a szégyenbe nem esett emberek társalgásában részt venni. A tanácsterembe is nyilván azért nem ment be, nehogy szó essék ott benn a beszédjéről. Eszter testvériesen érzett most iránta. Mennyi mindent tud; ír, fordít, a délkerületnek ő a sakkbajnoka, ő csinálja meg a kicsempészt latin érettségitételeket; József azt mondja, a matematikatanáruk nem mer matematikáról beszélni vele, s itt föláll, hogy két embernek, akit méltónak érez magához, megmutassa, kicsoda, s akkor egyszer csak belebeszéli magát egy ködbe, ami épp azoknak a szemében alig más, mint parlagi nagyizolás. S most úgy áll itt, mint ő Szilágyi meg a felesége mellett. Rajta van valaminek az árnyéka. Az a Méhes tán nem is tud annyit, mint ő, vagy ha tud, nincs oly mélyen benne, de van benne valami könnyűség; hiába fáradt - egy anygali sugár. Igen, most már tudja: Décsi Ferire emlékeztet az arca, egy elnyűtt, megöregedett Décsi Feri, míg ők ketten ahhoz az emberfajta-hoz tartoznak, amihez apuska, Józsi is. - Ma nem voltam jó formában - nézett Sanyi, miután a két író megtárgyalták, alázatos vigyorral Csibire. - Az egész napom olyan félresikerült volt. Kezdődött azzal, hogy reggel elvesztettem a kalapomat. De Csibi szeme nem nyílt föl a vőlegénye körüli dolgokra. Ő csak azt látta, hogy ott állt a két író közt és sokkal szenvedélyesebb hangon beszélt, mint azok. - Miért - mondta. - Egy kicsit hosszú volt, de különben nagyon szép.

Szünet után a fogások ugyanazok voltak: a szavaló most egy rövidebb verset olvasott föl, amely Méhesnek volt ajánlva; a szmokingos fiú, a kabátját hátracsapva, jobb kezét karomállásba emelve, a maga szerzeményébe csapott bele. Minthogy a hallgatók nagy részére ugyanazt a benyomást tette, amit a Bartók-mű, osztálytársai s a lányok a karzaton órjásan megtapsolták. A két vendégíró ez alkalommal cserélt, előbb Méhes olvasott fel egy részletet, aztán a regényíró - mert ő volt az est koronája. A Méhes novellája részlet volt valamiből. Eszter nem is igen értette, mi az, álom volt vagy elképzelés, vagy valóban járt ilyen helyen. Olyasmi volt, mint egy szerzetesrend, de a tagjai nem voltak hívők; imádság helyett karfiolt ültettek, görögül olvastak. A cél, úgy látszik, nem az önsanyargatás volt, hanem a magas igényeknek, az önmérsékletnek és a munkának nemes keverése. Az emberek például egész keveset ettek, húsfélét csak azért, hogy vegetáriánusok ne legyenek, de úgy, mintha egy szimfóniát élveznének. Sokat dolgoztak, de a munkát játékká alakítva. A leírásban kertészeti műszavak is fordultak elő, az egész mégis olyan volt, mint egy tündérmese. A csomorkányiak - főntről a karzatról - nagy, düledt szemmel nézték, hogy mit akar ezzel a kertészollós szerzettel. Eszternek azonban ebben is ismerős volt valami. A lajosfalvi esték merültek föl benne, amikor úgy érezte, az egész ház belőle nőtt ki, aztán a délibáb-Csomorkány, az apja javaslataiban, majd megint Szilágyi mondása: a „kis kör”, s az egész mögött a Mozart-szonáta, amelyet Décsi Feri játszott a gyermekzsúron. De az összefüggést mindezek közt a dolgok közt („álom az élet ellen”) az ő agya gyenge volt megragadni.

Udvariasan megtapsolták, de most ő ült le olyasformán, mint Sanyi, s mialatt szeretetteljes arckifejezéssel próbált figyelni, az ő arca lázasodott ki úgy, mint előbb a Sanyié. A regényíró egy fiatalkori novelláját olvasta föl. Mostanában divatba jött a falukutatás; ebben azt írta meg, milyen falukutató volt ő harmincöt évvel ezelőtt, amikor mint néprajzi gyűjtő, az egyik irodalmi társaság megbízásából járta Szatmár megyét. A gyűjtő egy este egy parasztházhoz kéredez be, s leírja, mit lát ott. Eszter véletlen olvasta ezt a novellát, egy néplapban jelent meg nemrég, másodközlésben. De amíg átfutott rajta, nem is gyanította, hogy mi minden van a mélyében. A felolvasó most felhozta. Pedig amikor hozzákezdett, még feltűnőbb volt, szinte nevetséges, hogy milyen vékony hang jön ki a vastag kis emberből. Az indulat az előbb rekedtessé tette, most azonban már a tanácssteremből is derültebben jött ki. Hallott ott valamit, vagy maga srófolta át magát a szöveghez; egy kis édeskés árnyalattal fogott hozzá, ahogy öregasszonyok szoktak a mesének. A tizedik mondatnál azonban színt váltott már a hangja, vagy az ember nem gondolt rá többet, legföljebb annyit, hogy milyen természetesen olvas. Ez a természetesség azonban miből állt? Rengeteg csínyből, tapasztalatból, gyakorlatból. Amit ifjan, a látomás hevében a szövegbe belerakott: a félszavakba süllyesztett megfigyeléseket, élmény és szókincs összemosolygásait, azt most csendesen, az öreg mester műértelmével sorra felmutatta. A komor részeknél hagyta a dolgot beszélni, tréfánál azonban ő is mulatott. „Ez jó” - hallatszott a belső csettintés, s maga is elmosolyodott. Az emberek az öregjeikre gondoltak, akik még maguk is ismerték a törvényt, hogy a szó az csíny, brillírozás, a csönd meg arra való, hogy befoglalja. Az elbeszélő-modorában is volt valami ázsiai ráérés, ami közelállt a csomorkányiakhoz. Méhes mintha a végcél felé loholt volna. Itt el volt dugva a végcél - az is egy külön trükk lesz, ha előbukkan -, minden részlet önmaga fényében égett. Az emberek elfeledték, hogy estélyen vannak. Az arcokon, lélegzeteken, még a falak tisztelettudó csendjén is a belső munka érzett; kétszáz fej, kétszáz retina: a hallucináció szokatlan erőlködésében és mámorában.

Ahogy elhallgatott, a terem is hallgatott egy kicsit: jön-e több. Így álltak ott, a közönség rátapadt szemmel, ő meg el-elkerülve a szemeket, amíg a könyvet csendesen behajtott. Abban a pillanatban viharos, folyton erősödő taps csapott fel, ahogy egy eltömült csőből jön fel mindig nagyobb sugárban a víz - s ő megint szétnézett a teremben, oldalt, föl a karzatra, az

ajtók felé, de most már úgy, mint aki nem egyes arcokat akar kiemelni, hanem mindet végigmosolyogni. S győztes, varázsló arcán, ahogy a többszöri meghajlásban lassan kihűlt, az a mosoly terjedt szét, amelyet Eszter a lapokból ismert...

Az est után bankett következett. A két vendég tíz-tizenöt tisztelő között gomolygott át a piactéren a Szarvasba. A regényíró megnézte a Szarvassal szemben állomásozó konfliktusokat („kitűnő az, amit a csomorkányi ember mondott a fiákerosokról”), s kurta botjával fölmutatott a Kossuth-szoborra, arról is tudott egy történetet. Méhes, aki most volt először Csomorkányon, a fáradtság, elszégyenülés, ismeretlen emberekből jövő kérdések kábulatában bódultan tűrte, hogy vezessék. Eszter már a tér közepén járt - hóna alatt a retiküljével, egyedül -, amikor József, aki Bandival a sor végén bandukolt, észrevette. A második részben Szilágyi előre ült a felesége mellé; ő látta a fél arcát, de nem érezte magán a tekintetét. A két felolvasás is jobban lekötötte. - Ó, nagyon szép este volt, igazán kár lett volna elmaradni - gondolta kijövében. Most azonban, hogy a hűvös éjjeli levegő arcul csapta, egyszerre kijött belőle az elégedetlenség. Noha egész este bújt Szilágyi elől, most mégis csalódás volt benne. - Hova tetszik menni? - fogta meg József a karját. - Tessék a bankettre jönni. - Mit csinálnék én ottan, Józsikám (kettejük közt néha még Józsikámnak hívta) - mondta csaknem könyörgősen. - Sajnálom, nem lehet elszökni - torkolta le József az ügynek megfelelő szigorúsággal. - Méhes a mi vendégünk, az nem lehet, hogy anyuka ott ne legyen a banketten. - Józsefnek persze inkább az volt a fontos, hogy minél többen üljenek az asztal körül; az anyjának könnyű lett volna bebizonyítania, hogy neki igenis otthon kell lennie, vetett ággyal, forró fürdővel várni a vendéget; a csalódás azonban kapott a kényszerítésen. - Jaj, de erőszakos vagy, Józsikám - mondta sopánkodón, s egy pillantást vetve a kávéház előtt ácsorgó csoport felé, megindult Józseffel.

A füstös teremben már csak egy-két szombatesti társaság lármázott. A cigány hol közel ment hozzájuk, hol meg vissza a bandája mellé, kínálgatva magát, ha rábuzdulnának a mulatásra - azok azonban csak lármáztak és dohányoztak. A művészek számára egy hosszú asztal volt lefoglalva. A két író az asztal derekára ültették, a tisztelők tőlük jobbra-balra telepedtek le. Minthogy a társaság csak a két író vacsoráját fizette, s az nagyon furcsa lett volna, ha ők magukban eszegetnek ottan, olyanokat ültettek melléjük, akikről feltehető volt, hogy meleg ételt rendelnek. A regényíró oldalán a tekintélyesebbek s a nők, akik valami jóízűt akartak hallani: az elnöklelkész, a tanácsnok, Csibi, Gulácsi és a hozzájuk tartozó asszonyok; a tanulmányíró oldalán az „irányítást várók”, a fiatalok. Eszternek az arányosság miatt az utóbbiak közé kellett ülni. Ott volt a városi tisztviselő, aki a verseket szavalta, a csendes Bernát s a három fiú. Szilágyi, akinek a felesége hazament, hol az egyik, hol a másik csoporthoz ült hallgatózni.

Az öreg, füstszagú pincér egyre észrevehetőbb kiábrándulással vitte körül az étlapot a „bankett-asztal” körül, amely a két végén így is üresen maradt. A regényíró azzal lepte meg a mellette ülőket, hogy köreteket rendelt, céklát, rizst, krumplit, a szédülése miatt már tíz éve nem eszik húst, szalonnát kivéve. A tanulmányíró, aki egy vegetáriánus ebédet írt le a dobogón, bécsi szeletet kért. A tanácsnok paprikás tokányt rendelt; az elnöklelkész hatkor vacsorázik; az asszonyokat a férfiak hiába kínálták nagy buzgalommal, ilyenkor már egy falat sem megy le a torkukon. - Anyukának rostélyost rendeltem hagymával - jelentette be az anyjának József, akit annyira idegesített az ímmel-ámmal menő rendelgetés, hogy fölállt a helyéről, s a csalódott pincéernél, aki épp akkor húzta vissza az étlapját a szavalóművész elől, egy kis tanácskozás után a legdrágább fogást rendelte meg a „szemben ülő hölgy részére”. Bozsó, aki némi lelki harc után mégiscsak bemerészkedett, s halk bocsánatkérés után, skót sálját föntartva, a felpattanó Bandi helyére csúszott, elgondolkozva nézett a levegőbe: -

Vacsora? Nem kaphatnék kérem, egy sajtos omlettot - mondta, mint aki kiválasztotta a világnézetéhez illő ételt; a többiek azonban csak feketét vagy hosszúlépést ittak.

A regényíró felén a pohár- és villacsördülésből, egyszerre-beszélésből, asszonyi felkiáltásból, egy-egy hosszabb beszéd-legatóból lassan kialakult a szokott asztali zaj. Az asszonyok a novellán áradoztak. - De hát még az a juhászos - hozta elő az elnöklelkész a regényíró másik novelláját, amely itt játszódott a csomorkányi határban. - Hogy is tudta a pusztát úgy megörökíteni? Hisz amikor megszületett, már rég föl volt osztva. Ugye, a Ráday-világban játszódik? De remek - magyarázta a tanácsnoknak. - Akkoriban sok cifra dolog történt itt - mondta a tanácsnok azzal a sajátos mosollyal, amelyről nehéz eldönteni, mi több benne, az alázatosság vagy a leereszkedés. Hatalommal bíró emberek szoktak így a művészre mosolyogni, aki az ő pozíciójuknak nem árthat, de a hatalom játékaik kívül mégiscsak van valami kiszámíthatatlan ereje, tekintélye. - A Lauka vizsgálóbíró történetét ismeritek - mondta boldogan, hogy ő is ismeri a városa múltját. - Hogy törte meg a vén gazdát a fiatal feleségivel. Az is csomorkányi volt... Hölgyeim, ez önöket is érdekelni fogja...

A regényíró pontosan ismerte a történetet, az első mondatokból látta, hogy a tanácsnok is ott olvasta, ahol ő, a Tóth Béla magyar anekdotakincsében. De azért figyelmesen nézte a veres arcú embert (Te itt születettél? - kérdezte később, mert gyanakodott, hogy svábnak kell lennie), azt is, hogy mit csinál a történetből. - Hát ez nem egészen így volt - mondta a végén. S kiigazította, részben Tóth Béla, részben a maga képzelete szerint. - Pompás! Csak le kéne jegyezni, s készen van a tárcá! Hiába, a teremő emlékezet - lelkesedett az elnöklelkész. - Nincs az a magyar népi emlék, amit ő a helybenvalóknál jobban ne tudna - magyarázta az asszonyoknak is. - Hiába, ez a zseni! Laukáról aztán új történetek is előkerültek, Gulácsi, Hallgató Sanyi, mind régi betyáranekdoták után keresgéltek a fejükben. Az öregúr úgy nézte őket, mint az inasokat. A végén mindet ő fejezte be. Az asszonyok fölvisítottak a csodálkozástól. - Ez csak egy város határa - mondta az elnöklelkész. - De akárhová menne, ugyanígy ülne az ottaniak közt. Így aztán lehet jó novellát írni, ha az ember így teli van - mint a nótáfa nótával... A regényíró selma, bűvészmosollyal hallgatott. Harminc éve gyűjtötte az anyagot egy betyár-regényhez, amely itt játszódott a város határában.

A másik asztalfélen ezalatt csak kínlódtak a szóval. Méhes a felolvasása közben rátört kedvetlenséggel küzdött; szomszédja, a városi tisztviselő, aki a verseket szavalta, azt szerette volna tudni, vajon Ausztria megszállása után Csehszlovákiára vagy Magyarországra kerül-e a sor - Bozsó egy tíz év előtti bírálatával szeretett volna vitába szállni, amelyet Méhes az ő kedves írójáról, Huxleyről írt. A fiúkban a cserkészcsapat dolgai motoztak. A szmokingos fiú dicséretet várt a játékára. De minthogy mindegyikükben volt egy kis lámpaláz, s mind a legjobb oldalukról igyekeztek bemutatkozni, a vendégnek pedig bátorítás helyett elég volt önmagát a rátört csüggedésben válaszképes állapotban tartani, a többféle elindult beszédből nem lett beszélgetés.

Eszter a rostélyosáról föl-fölemelte a szemben ülő íróra a tekintetét. A rostélyos szívós volt, a kés életlen, s ez okot adott rá, hogy nagyrészt a tányérján tartsa a szemét; néha azonban mégiscsak föl kellett pillantania, s akkor, ha a helyét váltogató Szilágyi tekintetét el akarta kerülni, az író arca volt a legtermészetesebb folt, amelyet erőltetett érdeklődéssel és nyugalommal nézegethetett. Bosszankodott magára ezért a lányos elfogultságért. Amikor nap után találkozott Szilágyival, nem volt ilyen zavart, mint most, amikor két hónap elnyomás után kellett a benne levő köd-Szilágyit a túlsófélfen ülővel összehasonlítani. A rostélyos végtelen gumilepénynek tűnt fel, amely hajnalig sem fog a torkán lemenni. Amikor odahozták elé, följánlotta Józsefnek a felét, de József idegesen háritotta el; nyilván kispolgári dolognak tartotta: tányért hozatni, a hagymát szétrakni, a húst kétfelé nyomni. Eszternek igazán nem

volt más menekvése, mint az apróra vágott húst a bedagadt torkán leszorítani, a szemben levő arcot tanulmányozni. - Énvelem rosszul járnak az előadásrendezők - próbált tréfálkozni Méhes a kudarcán, amelyet csüggedt hangulatában erősen túlzott. - Még nem fordult elő, hogy eltaláltam volna, hogy mit kell fölolvasnom... Azaz, egyszer a vonatban maradt a kéziratom, a házigazdáim nem tudták semmi más írásomat előkeríteni, csak egy Nyugat-számot. Az első novellám volt benne. Annak nagy sikere volt. De különben mindig csak hazajövet tudtam meg, mit kellett volna fölolvasnom.

Nevetett, de azok az üregek, amelyeknek a nevetésre kellett volna rezonálniuk, fojtott keserűséget kevertek a hangjába. Eszternek kínlódásában is feltűnt ez a hang. Mért van úgy elkeseredve? Azok közé a gyermekes lények közé tartozik, akikben a kedvetlenség rossz gondolatokat s a kínzó gondolatok még nagyobb kedvetlenséget szülnek? Vagy olyan hiú, hogy nem bírja elviselni a nagy íróval az összehasonlítást? A vendég, mintha ez ellen a gyanú ellen tiltakozna, a szomszédját kezdte magasztalni. - Ő aztán ért az emberekhez - mondta a szomszédban fölcsapó nevetés után, a másik asztalfélre átpillantva. - A legcsodálatosabb ember, akit csak ismertem. Egy nagybácsi, az egész ország nagybácsija, minden asztalhoz úgy ül le, hogy az abroszon kiütnek a tíz év előtti borpecsétek. S ugyanakkor egy bogarász. Akik itt ülünk, mind a gombostűjén vagyunk; az az úr ott (a tanácsnokra mutatott, ő azt sem tudta, ki az) elő fog jönni egy regényében. Öneki érdemes az országot járni; én olyan összemosva viszem haza a tájakat, mintha expresszvonatról néztem volna.

Eszter finom érzéke, amely gondolat nélkül is úgy eligazodott egy lélek szövetében, most nem tudott mindjárt megállapodni. Ahogy ez a Méhes az útítársára pillantott, abban volt valami kisfiús büszkeség - az úrigyerek rajongása a paraszt nagybácsi iránt, akinek nemcsak a szólásán, de még a ködmönszagán is valami kedveset, meleget, a maga életeleménél sűrűbbet érez. A szenvedéssel teleírt arc, a vonások mögött érzett malícia azonban ellene mondott ennek az ártatlanságnak. Mintha élvezné, hogy szerethet, talált valakit, aki méltó a szeretetére. De ott van benne minden, ami egy hangulatfordulatnál sötét jellemképpé állhatna össze. A dicsérete is milyen: nagybácsi - bogarász. Most látott először közről írókat, s úgy érezte, bonyolultabbak, mint amily nemesek. A nyájasan beszélgető bácsi is milyen más volt az előadás alatt. De hát akkor mi van legbelül bennük? Ő mást várt a művészekről. Lehet, hogy akiket a rádió lámpáscskájánál hallgat, Mozart és Beethoven, azok is ilyenek voltak? A bonyolultságuk hat a mi érzéseinkre mennyei nemességként.

- Kellott az is nagyon, amit a telepről hallottunk - szólalt meg Eszter félszeg személytelenséggel, látva, hogy az író szégyell megnyugtatót kérni, s a lámpalázás emberek körülötte nem merik vigasztalni. - Hisz mindenki ilyesmit szeretne. - Ugye? - pillantott rá Méhes, fölélénkülve... Csak most nézte meg a hallgatag asszonyt, aki idáig egy rostélyost evő folt volt vele szemben. Ez az egyszerű mondat, jóindulatú arc jó hatással volt a csüggedtségére. - Internátuscsinálók szentivánéji álma, valami ilyesmi lebegett előttem. Azt mondták, a tanyai internátust kéne propagálnom. Hát majd megmutatom, hogy ez nem véletlen ötlet. A más fejében is föl kell bukkannia. Ez volt a szünet előtti cikk. Azzal az álommal meg azt akartam megmutatni, hogy mi a motorja az efféle alapításoknak. Mert az álom nem valami holdból leszedett dolog. Az a legmélyebb biologikum. A test legmélyebb igénye, amint elkezd párologni... Persze, a más párái nem mindig kellemesek - tért vissza a kudarcára, de most már jobb hangon nevetve.

A jég meg volt törve, az asztalvég már el is kapta Esztertől az író. - Én azt hiszem, te azért nem becsülöd Huxleyt - hajolt át Bozsó a szomszédija háta mögött Méheshez - mert benned magadban is van valami az ő entellektüelizmusából. Énnekem sokkal jobban tetszel, ha az Orlandorol írsz, mintha népi kollégiumokat alapítasz. - Tetszett látni a Life-ban azt a

karikatúrát? - kérdezte a városi tisztviselő. - Hitler mint borbély Schuschniggot borotválja. A szomszéd székben őrt ül Benes és Horthy, s Göring azt kérdi, melyiket szappanozzam. - Jó - mondta Méhes, s a tisztviselő háta mögött ugyanakkor Bozsónak is felelt valamit mosolyogva. Eszter csodálkozva nézte a tréfás kérdésekben kibuggyanó jókedvet, amelyet ő szerzett egynéhány szavával. Mi egy ilyen pesti írónak Csomorkány? S ő a dobogó szívével s félbemaradt rostélyosával. S mégis ki van szolgáltatva annak, aki épp hallgatja. A legbutább ember is nyomhat egyet a szívükön; a munkájuk természete olyan. Kell hozzá, akik azt mondják: „Jó, értem, bennem is összeállt.” Anélkül agyrém az egész, egy magános ember hallucinációja.

Szinte anyai részvétet érzett ez iránt a megkönnyebbedő, mosolygó, fecsegő ember iránt. Milyen jó, hogy öneki nincsen tehetsége, hogy ő magában tett és bíró (elég, ha az Isten látja, bár igen mindegy, hogy látja-e az is). Be keserves volna, ha ő is ki volna szolgáltatva, a beleivel szinte, a mások vájkáló ujjának. Egy lapkivágás jutott eszébe, egy bírálat Méhesről, amit József mutatott neki. „Hát ez borzasztó” - rázta akkor a fejét mosolyogva. Pedig akkor nem értette úgy, mint most, amikor ő is megérezte a gyengeségeket, amelyekből a kritika a maga torzképét összeállította. József azt mondta, hogy ez nagyon jó. Minden nagy író támadnak. A gyűlölet méri meg, ki kicsoda. Azt egy nagy tehetségnek el kell viselnie. De ekkora gyűlöletet? Egy ilyen patikamérleg testtel? Ó, szörnyű dolog lehet a tehetség! Az egyezkedő, szinte alázatos mosolyok közt ott jár az az iszonyú, kíméletlen, mindent fölmérő gépezet. S a jelzéseivel egy félgyerek lelkére zúdítja a sértéseket.

A beszélgetés most még élénkebb lett. József addig nógatta a hallgatásra berendezkedett Bernátot, amíg az előhozta a népfőiskola-tervüket. Az író úr biztosan ismeri a dán és finn népfőiskolákat, mit szólna hozzá, ha ők is csinálnának olyat Csomorkányon. Amikor látták, hogy Méhes felelni kezd, József és Bandi közelebb húzták a széket, rá-rászóltak Bernátra, lassan a szót is átvették tőle. Így beszéltek, ferdén az asztalon át, az egyik felén Méhes, a másikon a három összehúzódnó fiú; Bandi még a tenyerét is a fülére rakta, hogy a cigányzenében jobban hallja. A népfőiskolai mozgalom akkor még csak épp ébredőben volt Magyarországon. Méhesnek, rögtön észre lehetett venni, még annyi biztos ismerete sem volt róla, mint Józsefnek, akinek a kartotékjában ez alatt a címszó alatt is volt egy-két kivágott ismertetés s beszámoló. A fejében azonban ott volt egy ehhez hasonló intézmény (ott, úgy látszik, az egész ország vagy ki tudja, Európa volt eléggé kidolgozott álmokból összetoldva), s a beszélgetés eleinte abból állt, hogy a fejében levő parasztegyetemet előbb a dán- és finnországiakkal, majd a Csomorkányon csírázóval összeigazítsák. - Énnekem ez régi kérdésem - mondta Méhes. - Kapok egy felnőtt embert, egy Robinzont, akinek megvan a jó esze, ért valami iparhoz vagy mezőgazdasághoz; add át neki minél tömörebben, amit a ti híres műveltségekben lényegesnek tartasz. Ebben tulajdonképp két nagy kérdés van elbújtatva. Az egyik, hol vannak az emberi műveltség idegdúcai. Énnekem, úgy hiszem, volt egy kis érzésem ehhez, akármit tanultam, rögtön arra csaptam rá, ami alakíthat rajtam - a többit kidobta az agyam. A másik, hogyan adom? Szerintem a könyvben, főképp a tankönyvben, van valami természetellenes. Az író nem meri úgy átadni a dolgot, ahogy az ő fejében van: szétszedi, s belerakja valami lexikonfélébe. A tanulóra bízva, hogy az megint valami szerveset csináljon belőle. A jó pedagógus, mint a költő, úgy adja át a dolgot, abban a szövegben, ahogy őbenne van. Igen, tankönyveket csak költőkkel szabad íratni.

Méhes szerint ehhez az átadáshoz legalább egy teljes esztendő kell. Józsefék azonban legföljebb egy hathetes tanfolyamra gondolhattak. Ez arra, amit ő akart, elcsüggesztően kevés. A fölzaklatott agy azonban tovább dolgozott; mintha Noéval egy tizedméretű bárkát építtetnének, s most fontolgatná, mit rakjon be, mit hagyjon ki. Nemsokára már egy árkus papír volt köztük, Méhes arra írta a kollégiumokat, hogy hány órára volna szükség; a fiúk

pedig kétféleképp is gebedtek, a derekukkal át az asztalon s a nyakukat az írás irányába forgatva. Lassan a tisztviselő, a sértetten ülő zeneszerző, sőt még Bozsó is beleszólt. - Én egy kis angol irodalmat is ajánlanék, nemcsak Péter bácsit meg Sándor bácsit. Például Thomas Hardynak azt a részletét a három Angliáról. Szilágyi, aki eddig ide-oda ült, végleg odahúzta a széket Méhes mögé, s ő is a papírt nézte.

A regényíró a másik asztalnál épp mesélt valamit. Semmi sem különbözhetett jobban, mint az a kedélyes, tempós, minden szót egy kis csínyként ízlelő előadás ettől a kapkodó, nem is beszédűtől, szóbukástól. A kipirult arcon szinte átlátszottak az ekszplóziók; egy-egy ilyen után félbehagyta, elhadarta a mondatát, s új tárgyra ugrott át. Látszott, hogy ritkán beszél, vagy ha igen, a szó nem fut le odáig, ahol a fontos dolgok vannak, s most nem bírja visszatartani, fékezni a gondolat bugyogását. Míg az idősebb utas, ha lehet, még az „én” szót is kerülte, ő folyton ilyen kifejezéseket használt, mint „szerintem”, „énnekem”, „úgy érzem”, „erről egy regényt szeretnék írni”. De ez most nem hatott hiúságnak. A láz vette el a színét. Látszott, hogy nem a tetszésért küzd; úgy akarja mondani a dolgot, ahogy őbenne összeállt, s közben veti el azt az óvatosságot, amellyel az emberek a bennük folyót, a más hiúságát kímélve, személyteleníteni szokták. Forróság volt ebben az elvont beszédben. Míg a másik asztalnál az emberek hátradőltek a székekben, itt a végén mindenkinek a feje a teleírt papír fölött, a két kipirosodó fül körül volt.

Eszter most mert először Szilágyira nézni. Eddig egy égő folt volt a látómezeje szélén, amelyet a lelke épített tovább a szeme góciából kitiltott vonalakból. Hátrább ült, mint a többi tervkovács; a két tenyere a combja alatt, egy kicsit meg is görnyedt, ahogy messziről nézte a papírt. Szája picit elnyílt, csak a szeme árulta el, hogy a papírt nézi, s nem maga elé bámul. Nyilván szolid ember volt, aki időben fekszik, s a szokásos elevenségéből most csak az orra töve körül csillogott valami. A terveit-bukó író az összebújt arcok mindenikére rádobta visszfényét. Józsefen a csendes, kicsit kaján tartózkodás szinte felpuhult az élvezetben és boldogságban. Bandi török arca, elnyílt szája tele volt fényekkel, nyilván lelkesedett, de a lelkesedés őt nem a Pilvax ifjaihoz tette hasonlóvá, inkább egy cigánylegényhez, aki valami bujtogatót mond egy duennának. Bozsó kerek fején érzelmes ellágyulás s egy visszanyelt szemtelen szó volt egyszerre. „Tyű, hát ilyen a szentlélek.” „No ezt az estét majd megemlegetjük.” A tisztviselő csodálkozó és idegenkedő pillantásokat vetett Méhesre, s közben elhúzódott, mint aki fél, hogy a tűz megolvaszt rajta valamit.

A folyton friss Szilágyiból ez a visszfény inkább valami tompát hozott ki. Erőlködést, hogy amit hall, betűként is elolvassa s megértse. S egy kis ellenállást, emlékezést arra, hogy ő gyakorlati ember, s ami itt folyik, az az ábránd rögtönzése. Az ő arcán ettől nem villogott, mint a Bozsóén, malícia; elismerte, ami előtte folyt, s azon gondolkodott, mit szedhetne ki belőle magának. Most is ugyanaz a praktikus, okos ember volt, ami az első vizitjén, de ennek a másik embernek a világításában egyszerre szürkébbnek látszott. Sehogy sem akart eggyé lenni azzal a Szilágyival, akit Eszter két hónapja csinált magában, s az imént is mint valami tűzvész bolygott a látóhatára szélén. Eszter ettől olyasformán érezte magát, mint a gyerek, aki észreveszi, hogy a kályha nem éget. Egyre hosszabban pihentette rajta a szemét, már-már egy kis huncutos szivárványlással. Végre Szilágyi is észrevette, hogy nézik. Ő is ránézett, aztán rá is mosolyodott, s odavágott az álmaikba belegabalyodókba. „Befűtöttek a gyerekek. De mi csak mosolygunk rajta” - mondta ez a pillantás. Eszter visszamosolygott, de bele is pirult a mosolygásba. Korán örült meg a szabadságának.

Most a másik asztalnál üledett el a beszéd. A tanácsnok egy másnapi kiszállásra hivatkozva elköszönt, az elnöklelkész egyre hangosabban fejezte ki bámulatát minden alkotó elme iránt, közben azonban egy-egy ásitást nyomott el; az asszonyok annyit mulattak, nevettek,

csilingeltek az öregúrra, egymásnak is annyit búgták, hogy milyen kedves, elragadó bácsi, hogy végre is elunták magukat. A régi pásztorok s artézikútfúrók egyáltalán nem érdekelték őket, s örültek, amikor egymással kezdhettek a varrónőikről beszélni. A nagy író is elfáradt a mulattatásban; hagyta, hogy Hallgató és Gulácsi egymással vitatkozzanak az ősmagyar ritmuson. Ő maga Méhesek felé fordult, s őket kezdte szó nélkül bámulni.

Méhes már túl volt a csomorkányi főiskolán. Arról beszélt, hogy kéne megszervezni egy német megszállásra a népfőiskolákkal a falut. „Ha egész kultúránknak a föld alá kell bújni”, „mindazt, ami kiáll a földből, az egyetemeinket, de még a középiskoláinkat is lebontják”, „ezekkel a kis góccokkal kell a falukat beszórni”, „arra kell megtanítani, hogy csinál egy kis dalárdát, olvasókört”, „ezek lesznek a nemzeti ellenállás óvóhelyei” - érhetek füléhez a beszéd foszlányai. A nagy író nem szólt bele a beszédbe, nem is hajolt közelebb az üres szódásüveg fölé; csak figyelt. Eszter érezte, hogy néha órája is átmegy a szürke, hamuval teli szeme. Vajon mit gondol az útitársáról? Mit szednek ki belőle az ide-oda járó csápjai, amíg ilyen mozdulatlanul nézi? Aki látja: azt hihetné, vadidegen tőle. A természet dolgai nézik így egymást: idegen kövek, idegen állatok. S ha holnap róla, az estéről írna tárcát, lehetséges, hogy mindaz ott volna benne, amit ő találgatott az érzékeivel...

Eszter ezen az éjszakán nem sokat aludt. A Szarvas vendéglője már teljesen üres volt, amikor a kis pohárszéknek támaszkodó pincér a kibőjtölt bankettezőknek éppen hogy utánuk köszönt. Akkor még az éjszakában kóvályogtak egy csomót; előbb a regényíró kísérték haza az elnöklelkészhez; aztán a Gulácsiék kapuja előtt beszéltek meg a másnapot (Csibi Hallgatóval már előbb eltűnt egy utcasarkon); akik megmaradtak, a Kölcsey utcán gomolyogtak haza, végtelen lassúsággal; Méhes körül, az ábrándjaihoz hozzáragadtak; mögöttük Eszter s a hallgató Bernát a korán fekvő csomorkányiakról váltottak egy-egy szót. A vendéget az öreg Józsi szobájában helyezték el; ő ezen a héten az inspekciós szobán aludt, s a matracok, amelyek máskor az ő nehéz nyújtózásait s gyors, ingerült átfordulásait jegyezték meg, ezen az éjszakán egy lefogyott, szállani kész test zaklatottságát kapták észleleti tárggyul. Mialatt azonban a bankettre elragadt Eszter ágyat vetett, vizet, törülközőt hozott be, József előbb a népfőiskolára vonatkozó kartotékját tolta oda az álldogáló vendég elé; aztán egy egész nyaláb más tokot cipelt át (idegesen csapva be a mosdóaljra, amelyben az írásait tartotta), köztük a Méhesre vonatkozót. Eszter tudta, hogy Józsefnek nagy boldogság ezek az írójával kettesben töltött percek; ezért ölték ők a baromfit s törték a mandulát a másnapi ebédhez. Az ünnepi abroszát, szervizét nézegetve járt ide-oda a szalonban. A szomszédos szobából Józsefnek egy-egy csendes, blazírságot tettető megjegyzése s Méhes élénkebb hangja hallatszott át az üvegajtón. Vagy egy órát várt; akkor csendesen rájuk kopogott. - Józsikám, hagyd tán pihenni a vendégünket. - József kijött, de az a pillantás, amit Eszter az arcára vetett, megérte a banketten a kínlódást s a kétnapos munkát. A fonnyadtas, finom arc szinte főtt a boldogságtól, az a szemérem azonban, amellyel a boldogsága jeleit elnyomni igyekezett, még éberebb volt, mint máskor. - Nagyon soká alkalmatlankodtál - mondta Eszter, szinte alkalmat adva a kételkedésre. De ő a kartotékjait simogatta. - Itt maradhatnak ezek, anyuka? - tette le őket a szalonban egy kisasztalra. - Nem akarom visszagyömöszölni a mosdóaljba... De a lány hozzá ne nyúljon nekem.

Eszter lefekhetett végre a kettős ágyba, a csendesen szuszogó kis Eszti mellé. De sehogy sem bírta lehunyni a szemét. Az este képei gomolygó páráként jöttek fel a tudatából: a füst szokatlan csípőssége, a szomszéd asztalok nesze, a regényíró egyenes torzója, a maga bőrének az izgalma, amellyel a szemével elkerült Szilágyit látta a bankettasztal fölött: összevissza, de időnként a hallucináció élességével tértek vissza belé. A fiúk szobájában Józsefnek sikerült fölébresztenie az öccsét. Lőrincet nehéz volt fölverni, de akkor dühös volt, mint egy koncában megtámadott komondor. - Légy szíves, olts le azonnal. Mégiscsak disznóság - morogta

rekedtes hangon, melyhez az anyja a beragadt, fénytől iszonyodó szemét is hozzáképzelte. - Húzd a fejedre a paplant. Nem fogok kedvéért a tyúkokkal feküdni - replikázott József, a szemtelenségét élvezve s ironizálva. Eszter érezte, hogy az arcizmai a párnáján elhúzódnak, nyilván elmosolyodott. Megpróbált rájuk gondolni, az ő nagy fiaira s mellette a kis pihegésre - milyen boldogan tapsolt ott fenn a karzaton -, hogy így tán elalszik. De a bűn át-áttört a szándékos ellágyuláson. Hirtelen arra gondolt: tán mégsem oltotta el a szalonban a villanyt, amikor az ágyba bebújt, meg akarta nézni: tán ettől a kis lelkiismeretfurdalástól nem tud elaludni. Átment a verandán; a szalonban sötét volt; a homályos üvegajtón azonban fény dőlt be az író szobájából; Méhesnél még égett az éjjeliszekrény-lámpa. Egy percig csendben állt; de nem mozdult semmi. Úgy látszik, égve hagyta a lámpát, és elaludt. De most hallani lehetett, amint egy test földobja magát, s gyors, nyugtalan lépések mérik fel az öreg Józsi szobáját. Az ágy szélén ült, a cipője legalábbis a lábán van; az ágyról dobta föl valami. Szervezi az ellenállást. Dugja a földbe, mint a hagymát, a magyar művelődést.

Eszter egy percig meghatottan állt ott. Arra az éjszakára gondolt, amikor az apja olvasta föl neki a javaslatait. Hát nemcsak Csomorkányon teremnek ilyenek? Vagy mind ilyen alapjában? De hát akkor mi volt a hiba az apjában? Vagy ezekben a „befutottakban” is van valami hiba? Gyöngéd óvatossággal húzta be a zörgő üvegajtót, hogy a heves, kilesett lépések el ne szégyelljék magukat. Amikorra visszatért, József ott állt hálóingben az ajtajában. - Fönn tetszik lenni? - nézett széjjel a szoba sötétjében. - Igen - felelte Eszter a háta mögül -, a verandaajtót néztem meg. - Ne tessék elfelejteni bennünket hétkor felkelteni. Meg akarjuk nézni a várost Méhessel. - Jó, de úgyis olyan fáradt. - Egyszer van Csomorkányon - mondta József cinikusan (amiben benne volt, hogy Debrecenben, Pécsen, Pápan is ezt mondják). - Nehogy meg tessék szólni bennünket.

Most már csakugyan aludt mindenki a házban, az ebédlő felől sem szivárgott ki fény a verandára. Eszter magára maradhatott a maga dolgával. Láta, hogy úgysem szökhet meg előle, elkezdett hát rajta gondolkodni. Hanyatt fordult, úgy érezte, így rendszeresebben tudja az esztét dolgoztatni. Ahogy így, egész testében kinyúlva, a sötét mennyezetet nézte, az érzékeiből felgőzölögő este szinte madártávlatba került; a sok zsibongó benyomásból két dolog maradt meg: a maga ostoba viselkedése - pirulása a Városházteremben, merev nyaktartása a rostélyos alatt, még itt is szégyelli magát tőle -, másfelől a csendesen gubbasztó, hallgatózó Szilágyi, amint a tenyerén ül. Különösen ez a mozdulat, ahogy a tenyerén ült, az élesedett most föl; ettől lett az egész alak olyan idegen számára. Hogy függ össze ez a két dolog? Ez a vérben lapító, hol sápadást, hol vérömlést okozó valami: a szerelem, s ez az éjjelezést rosszul bíró, értelmes tanár, a parancsnok úr, akibe ő, minthogy ez a szorongó vad rá adja le a jelzéseket, úgy látszik, szerelmes... Összefüggenek ezek igazán? Ennek a kissé elnyílt szájú, gubbasztó tanárnak szólnak az ő nyugtalanságai? A mirigyek, olvasott ő erről. Ebben a korban megint áramlások indulnak meg az asszonyokban, mint kislánykorukban, amikor az elhagyott lakásban az állótükör előtt táncolni kezdett egy fátyollal. Tulajdonképp József szeretett bele a parancsnok úrba, ő csak követte, mint annyiban, s így kerültek össze a mirigye s Szilágyi. De nem ez-e voltaképp minden szerelem? Nyugtalanság, amely hozzáragad valakihez, mint utcán a gazdátlan kutya?

A verandára nyíló ablakon a befüggönyözés fölött a rés és a szövet lassan szétvált egymástól, az egyik a derengéstől már szürke lett, a másik még feketébb. Eszter pontosan tudta, hogy ilyenkor öt óra van. Úgy érezte, hogy most már álomba tudna törődni, de tán csak azért, mert már nem szabad elaludnia. Józsefet hétkor kell kelteni, akkorra a tejnek is formia kell már. Iménti tűnődéseibe nyúlt, hol is hagyta el. Igen, a szerelem. Hozzátapad valakihez, azután együtt kell élniük. Neki még jó, kettejük közt nem kerülhet ilyesmire sor. Most gondolt először rá, azon a sok százezer páron át, akit ez a ragaszkodás egy ágyba fektet: ha neki is azt

kéne Szilágyival csinálnia. A gondolat most a szürkületben még csak föl sem háborította; - nevetett rajta. Mint ahogy József, Lőrinc és kis Eszti is („anyuka s Szilágyi”) vigyorognának rajta. Pedig vannak asszonyok, akiket ez a nyugalanság áldozatul dob a gyerekeik vigyorgásának vagy undorának. Nem, ez övele biztos nem történik meg. Szinte föllélegzett ettől. Az egész szerelem - a fiataloké is - olyan ostoba dolognak tűnt föl most. Elzárva tartanak lányokat, hogy ez a belső hőség, nyugtalan vakság döntse a szemük, az eszük, hogy összepárosítsa őket valakivel, aztán egy életen át tanulmányozzák a börtönt, amit ezen a vakságon vásároltak. Az utolsó gondolata az volt, mielőtt félórás álomba zökkent, hogy a szerelem nem is az, amivel az emberek megtalálják, hanem amivel elkerülik egymást. Mint a Blinde Kuh, amit az intézetben játszottak. S álmában boldog volt, hogy ő már öregasszony...

Józsefék másnap elég soká elmaradtak. Na, ezek ők lesznek, gondolta Eszter, ahogy a csöngő odakinn felharsant. Végighúzta a portörülőt a dedapa képe alatt (épp a szalont takarította), s elvégzett még két-három mozdulatot, amitől egy háziasszony érzi, hogy a szobája rendben van. Kinn ezalatt a lány papucsá végigkaffogott a verandán, az órjási kulcs elvégezte szokott fordulását; az alig hallatszó beszédnek inkább a tempójából, mint a színéből gondolta csak, hogy házbeli szól a lányhoz (egy ismeretlen hangosabb lett volna, vagy tovább tart a tárgyalás). Most a kabátot vetik le. - Az író úr fönn van már? - hallja most csakugyan a fogas mellett. - Hogyan? Nincsenek is itthon? De visszajönnek? - erősödik a jövevény hangja. A lány nyilván nem tudja. - A tekintetes asszony ott van benn. A küszöbön egy kopogást megelőző reccsenés. - Erre? - kérdi még a vendég, s Eszter simít egyet a derekán, haján.

- Hallom, hogy Józsi elcipelte a vendégünket - mondja Szilágyi, szokása ellenére kezét csókolva. - Igen, kimentek Susánba - mondja Eszter, s ettől a rajtaütéstől, a hajnali gondolatai ellenére, csupa láz lesz a teste, a lába csaknem hogy remeg. - Na, akkor most boldog az öreg József - nevetett Szilágyi. - Ez az ő kívánsága volt, hogy Méhest hozzuk neki. Látom, elől vannak a papirjai - mutatott a szalonzasztalra. - Igen, éjszaka még megmutatta neki a kivágásait - nevetett Eszter is. Így tudta a zavarát legjobban leplezni, hogy ő is szinte belezárkózva nevetett. - Akkor nem sokat aludhattak - nevetett Szilágyi is. Most, hogy négy szemközt voltak, ő sem volt olyan feszelen, mint máskülönben. - Pedig elég rossz bőrben van szegény. - Jaj, csakugyan. Majd elpanaszolja, milyen telhetetlenek voltak a csomorkányiak - igazolta Eszter újabb nevetéssel azt a sok fényt és pírt, ami elborította. - Pedig én is azért törtem be, hogy továbbvigyem - mulatott a vendég rovására Szilágyi. - Úgy volt megbeszélve, hogy tízre a cserkészotthonban gyűlünk össze. - Igen, volt róla szó a reggelinél. A fiúk kérdéseket akarnak föltenni neki. Persze, akkor József még nem tudta, hogy ő külön is megszöktetheti.

Még egy közöset nevettek, aztán mind a ketten elkomolyodtak. A beállt csöndben mintha Szilágyi is észrevett volna valamit. Az álmatlan éjjel s a hirtelen lázroham fölpuhította és átforrósította az előtte álló asszonyt; karcsú körvonalaiban most valami sötétebbet és sötösebbet érzett meg, mint máskor. Az esze annyira tele volt tisztelettel Eszter iránt, hogy szinte csak a testével fogta föl a veszélyt, anélkül, hogy közben gondolni mert volna valamit. Legföljebb annyi villant föl benne: hogy ej, de furcsa ma ez az asszony, csak nem fogom megkívánni? De ez is csak egy gondolat lehetősége volt inkább, mint gondolat; inkább csak kényelmetlenül érezte magát. - Nem tartom föl a nagyságos asszonyt? Egy háziasszonynak, tudom, sok dolga van ilyenkor. - Ó, nem - mondta Eszter. - Most éppen nincsen semmi dolgom... Érezte, hogy a másik szeretné őt kitolni a konyhára, s ahogy orvul Szilágyira nézett, szivárványlani kezdett a szeme. Ez egy pici mulatság volt, de mégis urává tette az izgalmának. Egy jó férjet látott, aki gyanúsat vett észre egy asszonyon vagy magán, s most ki szeretné küldeni, hogy ne kelljen veszélyben éreznie magát. Milyen kedves, milyen derék, becsületes ember, gondolta, s azzal, hogy ilyen kedvesnek találta, mintha megszabadult volna a maga Szilágyijától. - Úgyis van egy kis lelkifurdalásom, hogy nagyon kihasználtuk a szívességét -

mondta Szilágyi, az udvariasság égővei felé iparkodva. - Mindenért csak Mátéékat szedjük elő. Jól tudom, mi ez a vendégség például. - Ó, igazán semmi - mondta volna Eszter, ugyanabban a hangnemben. - Hisz Józsefnek olyan örömet szerzek vele... De a pillait a szemére kellett bocsátania, hogy a kötekedő jókedv ki ne lőjön alóla. Ilyen érzés még sohasem volt benne. Mintha a hozzáférhetetlen Máténé, Tunyogi nagymama Esztikéje, egy züllött, mindent tudó nő lenne, mintha minden asszony züllött és mindent tudó lenne, s ő most érne le, ez előtt a becsületes cserkész-férj előtt, önmagának ebbe a züllött mélységébe. Ha most azt mondaná: „S nemcsak Józsefnek, a tanár úrnak is...” Hisz úgyis csak bolondság lenne, a következő percben visszatáncolhatna. Csak látná: hogy reagál rá. Mennyi kellene hozzá, hogy ez a férfi megfogja: te, velem ne kötekedj ám!

Persze, nem mondott semmi ilyet. Csak azt, hogy „azt sajnálom, hogy többet nem tehetek”. S közben nemcsak a hangját, a szemét is sikerült rendbeszednie. A tanulóotthonról érdeklődött: meg van-e elégedve az ő védencével. Szilágyi megkönnyebbülten adta a válaszokat: - Nyolc gyerekből hét a jeles, egy a jó. Pedig nem mondhatom, hogy a tanárok jóakarátúak voltak. Az öreg Bakó csak úgy hívta föl őket: No, lássuk a tanyai bölcseket. De a jó tanárt a tudás lefegyverzi. Igen, a kis Kertész is eleven eszű kölyök. A tüdejét majd átvilágíttatják. Hanem az a kis Döme! Névről bizonyára ismeri... A kérdések és válaszok jártak, mint a teniszlabda. Közben azonban az egymásba akaszkodó gondolataik mögött is mind a ketten másra gondoltak.

Ahogy Máténé, a régi Máténé, mint egy fehér kéreg visszatért rá, Eszterben az az előbbi furcsa érzés az ő züllöttségéről, egy másik érzésbe ment át. De míg abban volt valami vad, mámorító, ez egyre jobban elszomorította. Ahogy a szemben ülő megéledő férfit nézte, az volt a benyomása, hogy ő nagy, túlságosan nagy. Nem úgy jött rá, ahogy a költőkre szokott a nagyságuk, inkább ahogy egy lányra, hogy nagy az orra vagy nagy a lába. Ő egészben nagy valahogy, a lelke. Nagy lélek, olvas ilyet az ember, Széchenyi, Petőfi. Ő persze nem így nagy lélek, csak sok valahogyan. Sok van benne, de hogy mi: emlék, érzés, szenvedés, önfegyelem, nem tudta volna megmondani. Ez a sajnálatos nagyság az oka, hogy ezt a megkönnyebbedett férfit úgy nézi, mintha a fia volna. Mi is lenne szegényből, ha az ő lelkébe, ebbe a nagy szomorú erdőbe beengedné, s ott elkezdené vándorolni. Szilágyi meg arra gondolt közben, mi volt az, amit az előbb látott. Ebből a csendesen kérdező asszonyból jöttek azok a fényjelek? S a cserkészbecsület alatt a tompa férfi-bűntudat szava: nem volt-e tökfilkó. Eszter mintha észrevette volna ezt. A szájára tette a kezét, anélkül, hogy ásitott volna. - Olyan vagyok, mint bál után - mondta mosolyogva. - Ha nem jön, tán elalszom portörítés közben. - Igen, észrevettem, hogy olyan szokatlan ma - mondta Szilágyi, s nekividámodva magyarázta, milyen lázas lesz az ember egy-két éjszakai virrasztás után. A múltkor például egész éjjel állnia kellett a vonaton.

A két cserkész s a vendég kinn volt végre a házból. Eszter mehetett az ebédje után. Az a mélabú, amely Szilágyi látogatása alatt elfogta, a konyhai munka alatt is tovább rezgett benne. De ez a mélabú már tiszta, átlátszó volt, s a nap folyamán mind sugárzóbb derűbe ment át. Ebédre a regényíró is náluk volt. Amióta látta, hogy húst nem eszik, egy tarka főzelékestálat akart készíteni neki; ahhoz szaladgált kelbimbóért, karfiolért, vöröskáposztáért. Aztán, hogy a tortába való tejszín is megvolt, lement az apjához. Az öregúr, amióta elbetegesedett, az ebédet is lenn költötte el. Csak vasárnap jött föl középük. Szerette volna rábeszélni, hogy jöjjön föl ma is, a vendégség ellenére. Ha látja, mi folyik itt, ráismer tán, s úgy jár le-föl a kis ház tornácán, mint amikor Víg János a párttal föllobbantotta. De az öreg Égető nem akart jönni. - Nem, csak szórakoztatok magatok. - Nagyon kedves, egyszerű emberek. Az öregúr jól ismeri az itteni dolgokat; sok közös emléke lesz apuskával. - Elég emlékem van énnekem magamban is - mondta Égető. Eszter látta, hogy meg van sértve, bántja az unokája, bántják a tanyák, hogy

más a gazdája a magyar nép kitagadottságának. Máskor Eszter egész délelőttjét elrontotta volna ez a duzzogó makacsság. Most csak abból a foszló mélabúból sodort össze egy szálát. Ilyenek vagyunk mi emberek. Nem elég, amivel a világ gyötör, falakkal védjük a gyötrelmünket, hogy a szél szét ne vigye.

De ha nagypapa (a gyerekek így hívták) nem is jött föl, odafönn volt már asztaltárs nagypapa helyett. Vasárnap délből lejárt az inspekció, s Józsi váratlanul hazajött. Eszter azt remélte, beküldheti az ebédjét; ott benn duzzogja ki a vendégeket. De Józsi harangszóra megjött, a szerszámai közt matatott, a könyvtárban keresgél, átment a fiúk szobájába; épp csak a konyhába nem szaglászott be. Eszter egyszer-kétszer benézett rá, hogy meggyőződjék, milyen szándékkal jött haza. Mit akar? Megmutatni, hogy ő a házigazda? Goromba nem lesz a vendégekhez, annál ő jobb nevelésű embernek tartja magát, de elég az, hogy itt van; József már attól is tükön fog ülni. Hátha még a véleményét is bemondja!

De a bekukkantásai alatt mind nyugodtabb lett. Az elsőnél azt csípte el, amint a terítő kis Esztről kérdegeti, hogy biztos-e, hogy a regényíró is itt lesz. Amikor újra bejött, a kis könyvtár előtt állt. - Mit keres? - kérdezte meg tőle. - Semmit, egy receptgyűjteményt - mondta Józsi, noha a szépirodalmi szekrény előtt állt. Amikor pedig legközelebb bement, egy könyvet süllyesztett el hirtelen úgy, hogy a címlapját ne lássa. Eszter ráismert: a regényíró novella kötete volt. Most már sejtette, hogy nincsenek rossz szándékai. Józsinak az irodalomból egy dolog imponált: a színház. Az a nagy dolog, ha beüt. Százszor, százötvenszer elmegy, külföldre viszik. A vendégüknek akkor adták századszor egy színpadra átírt regényét, az mégiscsak nagy dolog, ha egy ilyen író az ember asztalánál eszik.

A vendégek a legjobb hangulatban jöttek haza. Méhest a Józsefiek kérdései villanyozták fel. A csomorkányi fiúkban, azonkívül hogy csakugyan volt néhány eszes fickó köztük, volt valami sunyi kedvesség, amellyel a lelkesedést szítani tudták. Kérdéseikből láthatta, mennyire ismerik a műveit. Aggodalmaikat legkedvesebb gondolatainak a továbbszövéseivel oszthatta el. - Ennyi idős koromban én még királydrámákat írtam - magyarázta éppen -, s a magyar köztársaság Garibaldijaként akartam egy szigetre vonulni. Ezek pedig attól félnek, nem baj-e, hogy ők máris olyan tájékozottak, vagy nem hiba-e, hogy a világirodalmat a magyar sorskérdésekhez képest elhanyagolják.

A regényíró az internátus izgatta föl. - Ez országos dolog, amit ez a Szilágyi csinál. Ha nem volna olyan rövid az idő, azonnal nekiülnék az írógépemnek... Azt kértem az egyik gyerektől - adta ki a lelkesedés rögtön az anekdotát -: hát aztán örülnek-e édesapádék? „Örülnek nagyon. Csak azt mondják, meg kell várni a végét...” Nem mondta, mért találja ezt olyan jónak, csak csendesén, nyekergőn nevetett. A nevetésen az látszott, hogy ebben a mondatban sok, még jellemzőbb jó mondás ízére ismer, valamire, amit nagyon tud, ő tud tán legjobban. Nyoma sem volt rajta a tegnapi indulatosságnak. Az derítette föl, amit tapasztalt, vagy belejött a bájolásba? Mintha mindenkit le akart volna a kedvességével kenyerezni. - Jól megkínóztuk magát tegnap este - mondta Eszternek. - Figyeltem az arcát. „No, ez a sok szegény örült” - ez volt ráírva. De meg kell hagyni, hogy igaz irgalmasnővéri részvételt mosolygott közben. Akkor még nem tudtam, hogy mára is magának vagyunk a penitenciái.

Mikor az asztalhoz ültették (a fiúk szobájában volt terítve): - Engem nem kerestek még? - kérdezte az asztalon végignézve. - Nem... De a levestől Esztert kiszólította a lány. Órjási ibolyacsokorral jött vissza, pirosan a boldogságtól. - Hiába, csak egy gavallér van a világon - mondta Méhes. - Te mindig megszégyenítesz engem - fordult a regényíró felé. - Nem sikerült a haditerv - mondta ő a köszönésre. - Kicsit messze van a virágkereskedés... Tudniillik itt van a szomszéd utcában. S megint olyasformán nevetett, mint előbb a tanyasin.

Az ebéd így a legjobb hangulatban kezdődött. Az öregúr Eszter után kis Esztit hódította meg. - Hát én nem is tudtam, hogy itt még egy virágigénylő van... A föntiekből? - mutatott föl. - Igen, ott volt a karzaton - értette el helyette az anyja. - Az egész este csak azt néztem, milyen élvezet lehet az! Hátuk mögött azok a szép, kinőtt kabátujjú fiatal emberek, lenn pedig mi, az országjavító bolondságainkkal. Ott jöttem rá egy nagy dologra. - Mire? - borzongott kis Eszti előre a nevetéstől. - Hogy lehet hátrafelé is tapsolni... A főzelékestálra azt mondta: - Mégiscsak helyes dolog a háziasszonyt előbb megbanketteztetni. S Méhes hiába kérdezte, nem magyarázta meg, miért.

Hanem attól fogva, hogy egy-két kelbimbóval az éhségét elverte, mindinkább Józsi terelődött a figyelme. Pedig Józsi még csak a levesét ette s a boros- és szódásüvegeket kezelte; ezzel mutatta ki a vendég iránti megbecsülését. Eszter észrevette a figyelmes pillantásokat, amelyekkel az író a levesébe szörcsögő házigazda mozdulatait követte. Ebben a pillantásban egyre kevesebb lett az elhajolni akaró jóindulat s egyre több az orv szakértelem. Mint aki kövek keresgélése közben neki való követ talál. Józsi a főzelékből alig evett, annál mélyebb élvezettel merült bele a libabőr ropogtatásába. Az író, aki egyedül nem evett, most már csak őt figyelte. Végre Józsi is észrevette, hogy nézik, fölemelte a húsról a szemét. Azonkívül, hogy mennyi szódát nyomjon a borába, még egy szót se váltott a vendégével; azt se tudta pontosan, hogy kell megszólítani: mester, író úr vagy a nevéen. A nagy ember kedélyes, érdekes egyéniségnek látszott, egészen más, mint a másik kis nyeszlett alak; de azt nem tudta, hogy kell bánni vele.

Az író most azzal az arckifejezéssel pillantott rá, amellyel harmadik osztályon szokták kezdeni az ismerkedést. (Az asztal másik végén Eszter és Méhes a gyerekeikről beszéltek.) - Patika? - szólalt meg végre. Nem: „Patikus vagy?” vagy „Sok dolgod van a patikában?” vagy „Az se valami változatos mesterség: a patikusság.” Csak mint egy hívó szót a lélekbúvár, hogy na: patika, ebben élsz ugye, adj jelt, mit szólsz hozzá. Ha soká nézett valakit, rendszeren egy ilyen egyszavas kérdés jött ki belőle. Ő azonban nem a lélekbúvároktól tanulta ezt, hanem a parasztoktól. Józsi nem mindjárt értette el, mit akar, s amikor megértette, akkor nem úgy válaszolt rá, ahogy a lélektan törvényei szerint felelnie kellett volna. Egy mogorva, undorral teli „az” helyett szégyenlősen elmosolyodott: Az, patika, a nagy embernek el méltóztatott találni, patika. - Hát márciusban vesznek még fagykenőcsöt? - nézett rá nyájasan az író. Józsi nem is próbált felelni, látta, hogy ez valami tréfa lesz; várakozott és heherészett. - Ahogy kinyitom a lapokat, a Reggeli Újságot, közvetlenül az előadásunkról szóló beszámoló alatt ott látom a hirdetést: Máté-fagykenőcs. Máté, az te vagy? Hát azért kérdelem, márciusban is kell még fagykenőcs? Énnekem magamnak is meg van fagyva a sarkam, de február végéig el szoktam dönteni, veszek-e fagykenőcsöt. Józsi elismerően nevetett. - Átalányt adok az újságnak, így maradt benn a fagykenőcs. - S napolajad vagy szeplő elleni szered nincsen? - kérdezte a vendég. - Az én lányom például tavaszi náthát kap júliusban.

Józsi tréfának vette a feltett kérdéseket, s nem felelt rájuk. Ahelyett a reklámról akart valamit mondani, amiből a vendég is látja, hogy bizonyos dolgokban neki is van szakértelme. - Az nem föltétlenül szükséges, hogy az ember a szezoncikkeket a maguk idejében hirdesse. A lényeges az, hogy azt az összeget, amit mint reális üzletember a reklámra szán, beidegződésben (ezt a szót egy reklámról szóló tudományos munkából vette) visszakapja. S ennek a célnak a szezoncikkeknél az időszerűtlen reklám sokkal jobban megfelel. - Nem mintha márciusban ezért lett volna benn a hirdetés - mondta József, akit az apja szereplése idegesített. - Hagyd, ne rontsd el - intette le a nagy író. - Nagyon jó, amit mondasz. Ha te például januárban vetíted le a moziban, hogy Máté-napolaj a legjobb, azon mindenki röhög, de megjegyzi. - A lényeges, hogy a publikum ugyanazzal a dologgal a legváratlanabb összefüggésben találkozzék - mondta Józsi. - Amikor énnekem Szeghátón autóbusz-vállalatom volt... - Hát az

is volt? - húzta föl a szemöldökét a regényíró. - Apuka egész vagyont elköltött rá, hogy a kapitalizmus fogásait kitanulja - mondta József, aki rájött már, hogy az író figurát talált az apjában, s minden fiúi részvét nélkül sietett kedveskedni vele. - Akkor egy úton járunk - mondta az író. - Én is épp abban töröm magam, hogy a kapitalizmus fogásait kitanuljam. Lehetetlenség, hogy az összegyűjtött munkáimból háromezer példányt adtak el néhány nap alatt, s én mégis itt vagyok eladósodva. Majd megmutatom én, hogy ezt is meg lehet tanulni. Leszek én kiadó. Na mondd csak - fordult Józsihoz mohón. - Hogy kell hirdetni?

A gyümölcsnél már a mákgubóból nyert ópiumnál tartottak. - Én már lajosfalvi patikus koromban megmondtam - a feleségem a tanú rá -, hogy a morfium nem illan el a száraz mákból, azt csak elő kell csalni onnan. Végeztem is akkortájt kísérleteket. De persze, töke, felszerelés kellett volna. S most mit lát a laikus is? Minden patikakirakatban ott van: mákgubót veszek. Az ember beszélt a dologról, elkerült olyanhoz, aki föl tudta használni, s milliókat keres belőle... A regényíró komolyan nézte az emberét, egy arcvillanása sem mutatta, hogy mulat rajta. - Ebből a tanulság - mondta végre -, hogy a kapitalizmus titka nem az ötletben van. Ötlet, az minálunk van zsákkal. A gyufát, dinamót, azt mind mi találtuk ki. Éppen csak ilyesformán, mint Máté Józsi gubóból a morfiumot. Volt apámnak egy villany-szerelő barátja (ő maga is nagy föltaláló volt), az már ezerkilencszázötben föltalálta a rádiót. Magam hallottam, amikor magyarázta, hogy ha van dróttalan távíró meg telefon, akkor kell dróttalan-telefonnak is lennie. Az egész annyiból áll, hogy a membrán rezgéseit át kell vinni valahogyan az elektromos hullámokra.

Mindenki nevetett: József a fiatalok módján, akik túlértik a gúnyolódást; Méhes az öreg író módszerében gyönyörködve; Eszter az abroszt nézve s egypár morzsát sodorgatva. Bántotta, amit az urával csináltak. Szegény Józsi ott ül a széken, s nem tudja biztosan, adott-e valami fogalmat magáról ennek az embernek, vagy ezek is úgy nevetnek rajta, mint a József fia. Eszter nemcsak hogy megsajnálta, de a pártjára is kelt magában. Az utolsó hónapokban mindig volt benne valami ingerültség vele szemben, s most egy kis büntudat is sugalmazta az együttérzést. Szegény Józsi, hát erre jött haza a patikájából? Hogy készült a novellákból! A regényíró mintha észrevette volna Eszter megütődését, hirtelen elkomorodott; - valami nagy elégtételen gondolkozott, ami a nevetésekbe a gúnyt belefojtsa. - Az én apám parasztban éppen ilyen ember volt, mint te. Ő hozta be a faluba az első tüzesgépet. Mint te az autóbust Szeghára. De ő még sokkal rosszabbul járt. Az úttörőknek ez a végzetük. Leblanc, a szódagyártó, az is koldusként halt meg.

Ebéd után csakhamar szivárogni kezdtek a feketézők. A vonat ötkor indult - ugyanaz, amivel előző nap Szegedről érkeztek; aki jósjelet várt, ki kellett használnia az időt. Eljött Hallgató Sanyi, a két Shakespeare-fordításával, Gulácsi a szalonban is ott tartotta minden eshetőségre készen az orvosi táskáját, benne a népzene gyűjteménye, Szilágyi József engedelmével két vendéget hozott: az egyik az igazgatóhelyettesük, egy fiatal történész, a másik a susáni pap, az a fekete komor ember, Eszter az ő népes családja mögé bújt a Városház-teremben. Ezek mind politikai jóslatot akartak hallani; mit szólnak az írók az új világhelyzethez; négy fal közt végre is másképp politizál az ember. A vendégek átvonultak a szalonba. Eszter ezt már nem várta be, hagyta, hogy a nagy ebéden elvértelenedett agyak s a szellemi vérszívásra érkezett látogatók a szalonban kissé vontatottan egymásra találjanak. A konyhában minden asztal, szék, kredenc el volt borítva használt edénnyel. Eszternek kávéfőzés közben azalól kellett a mogorván rakosgató lányt kimentenie. Kis Eszti is kijött a törőronggyal, várva az első lecsurgatott edényt. - Jaj, anyukám, milyen finom volt az ebéd. Az a mandulás torta, a tejszín benne, s milyen kedves bácsi, az ember nem is hiszi, hogy olyan nagy író. Tényleg ő a legnagyobb író ma Magyarországon? Mint Petőfi? S róla is tanulni fogjuk, hogy hol született?

Mit gondolsz, írassak vele az emlékkönyvembe? A lányok elsárgulnak, ha meglátják. De a kacska finom volt ám, anyucikám. A ropogósa!

Eszter mosolyogva követte a képzeteknek ezt a madárcikázását. Ő maga is úgy érezte, hogy az ebéd kitűnően sikerült. Az öregúr aranyos, az ő pillanatnyi borulását is hogy észrevette! Most, persze, sok az edény, kávé kell pörkölni; úgy jó, ha forr már a víz, s az ember akkor önti a pörkölőből a darálóba. De nyáron, ha a verandán ülnek, az egész csak szép emlék lesz már, s ez a röpködő hang is áhítattal mondja (történelmi nevén nevezve az író), emlékszel, amikor itt beebédelt nálunk? Vajon József mi hibát talál, hogy a megelégedését palástolja? Maga elé képzelte a fiát, ahogy a csengetésekre ki-kiszalad. Milyen alamuszian jár a vendégek közt: ültet, tessékel, viszi a cigarettás dobozt. De dolgozik az agya, a csillogó szemüveg, mint a fényképező lencse, s milyen boldog, ha a vendégek értesültségében valahol rés mutatkozik, s ő szendén közbeszűrhatja: arra tetszik gondolni, a húsvéti számban? Mégis szép, ha az ember az övéinek ilyen tiszta örömet okozhat, gondolta, mialatt a kávé harmadszor is feljött a jénai üveggömbben. De maga is érezte, hogy a derűjében mélyebb öröm is lappang, mintha az egész szervezete mondaná (havibaj után érez ilyet az ember): milyen jó tisztának, frissnek, szabadnak lenni. - Éntőlem is megkérdezte, amikor beengedtem - jutott szóhoz a lányban is a piszkos edény mellett az emlékezés -, hogy hova való vagyok. Azt mondta, ott vannak ilyen karbunkulus szemű lányok.

Amikorra Eszter a feketével bement, a szobában már úszott egy-két réteg füst, s a beszélgetők eljutottak a német kérdésig. - Nem lehetne mégis más oldaláról nézni a dolgot? - próbálkozott épp az igazgatóhelyettes. - Én mint történész azt látom, hogy a századok során egyre nagyobb egységek alakulnak ki. A középkorban a megyényi feudumok, aztán a nemzeti államok, amikor a német és olasz egység megvan, a birodalmak: az Egyesült Államok, a Brit Commonwealth, a Szovjetunió. Nem lehet ezt úgy felfogni, hogy most a hitlerizmussal tulajdonképpen ez az egyre nagyobb egységeket formáló erő lépett Közép-Európában is működésbe?... Igen óvatosan fogalmazott; nem lehetett tudni, hogy maga is így gondolkozik-e, vagy a többieket akarja az ellenfél legjobb érveivel kiugrasztani. Ő a tanári konferenciákon, egyházi tanácsban is nagy mester volt abban, hogy a véleményeket a maga mindent becsempésző, semmit nem vállaló, ironikus módján fölkaparja. Eszter, ahogy gömbjével s a tejszínes bögrével a vendégein végigment, a fekete csordulásán, a kanalak csördülésén hallhatta az ellenkezést. A csönd értelmét csak Józsi nem vette észre, sőt, ő nagyon ésszerűnek találta a tanár véleményét. - Én utálok minden politikát - mondta. - Minden politikus a különbségeken nyargal. A vasút, a hajó összehozta az embereket, a politikus elválasztja. De az, amit a tanár úr mond, nagyon plauzibilis. Én is azt tartom, hogy azt a sok életképtelen országot - Romániát, Csehországot, Szerbiát, Magyarországot s a többi incifinci országocskát - meg kellene egyszer már szervezni. A kisüzem az államok közt is életképtelen. Nyolc-tízmilliós ország hadserege nem fejleszthető ki úgy, mint egy nyolcvanmilliósé. Énnekem legalább ez a véleményem - tette hozzá, látva, hogy a nagy író, akihez szavait intézte, komoran kavargatja a kávéját.

- Jó gondolat volt ezt a nyilast idehívni - vicsorgott József az anyjára, ahogy elment előtte. - Apuka persze kontráz neki. - Józsikám - szólt rá Eszter gyöngéden, s egy pici szorongással várta, hogy az erei hogy viselkednek majd a Szilágyi közelében. Eszter öhozzá ért utoljára. De éppen csak a kínálásnál volt egy kis zavar. Pirulás, felhősödés nem jött. Szilágyi egy mély fotelban ült, messze az asztaltól, elég nehéz volt a csészéjét a térdén megtartania. A cukrot Eszter tette a kávéjába. „Ha lenne még valami, most elborítna” - gondolta, amíg a mélyen ülő férfit kiszolgálta. De csak a lélektisztító öröm sugárzott még jobban. - Hogy fogunk mi itt mindjárt veszekedni - mondta Szilágyi, a csészét táncoltatva. - Én csak Józseftől félek - mondta, mert Szilágyi is hallotta a megjegyzést. - Ő olyan heves, s elfeledkezik róla, hogy még gyerek és házigazda. Tejszínt nem kér? - Nem, köszönöm - mosolyodott rá Szilágyi.

- A világ e szerint a felfogás szerint a nagyobb egységek felé halad - ismételte meg az igazgatóhelyettes, nem tudni, a maga vagy a mások állítását. - Csak az a kérdés, milyen egység felé - szólt közbe Hallgató, a nagy emberek helyeslésére számító vigyorgással. - A nagy hal, amelyik megette a kis halakat, az is egység. De kérdés, hogy a kis halak lelkesedni tartoznak-e az egységért. - Úgy van - hallotta Eszter kimenőben a Méhes hangját. - Az a kérdés, hogy milyen egységről van szó. Egy dunai konföderáció... De csak egy pillanatig állt meg az ajtó előtt. Az a győztes derű nem volt kíváncsi rá, hogy mi volt erről a Méhes felfogása tíz éve már.

Amikor pár perc múlva a második főzettel visszajött, az arcok már be voltak borulva. Az igazgatóhelyettes, mint aki látja már, mit kavart föl, s közben maga is kapott egy ütést, ironikusan hallgatott. Méhes kipirult arcában egy megtartott szónoklat lángja égett, s a következő készülődött. A nagy író a szemöldöke alól mohón figyelt meg minden arcot, de ugyanakkor maga is föl volt indulva. Hallgató úgy állt a karosszéke mellett, mint egy indulatba jött kazár kereskedő, akinek a sötét arcán már ott villog a szó, amit a következő pillanatban fog ellenfelének odakiáltani. - Itt most azt kell eldöntenünk, mi ez, árvíz, amely elmúlik, visszahúzódik vagy végleges tenger - mondta Gulácsi. - Engem éppen az nem érdekel - kiáltotta Hallgató. - Egészen egyformán kell védekeznem. A tengernek éppúgy nem adhatom meg magam, mint az árvíznek. - Tudod, szép az erkölcsi felindulás - mondta Gulácsi (érezve, hogy barátja a vendégek előtt vizsgázik erkölcsstanból) -, de én már csak Bethlen Gáborral tartok. - Vigyázzunk a történeti analógiákkal - tiltakozott most Méhes is. - Amikor Bethlen manőverezett, a török hatalom már meg volt roppanva. - De valahogy most is csak húznunk kell tovább az életet - makacskodott Gulácsi. - A családot, a nemzeted nevében nem mondhatod le az életről. - De a szabadságról sem - szólalt meg hirtelen a susáni pap, aki eddig két térdére tett kézzel, a szőnyeget nézve ült a helyén. - Én mint pap ellene vagyok az élet elpusztításának, de ahol két kultúrfok ütközik össze, s az ember csak a magasabb feláldozása árán...

Az író a dédapa képe alól egy érdeklődő pillantást vetett a susáni papra. Amit mondott, azt nyilván csak átengedte az agyán, különben is belesült a mondatába. De az emberben volt valami, amin szimatot fogott. Halkan odaszólt Józsefhez s megkérdezte: ki az. A befejezetlen mondattól, amelyet senki sem értett, a többiek is elhallgattak, mint mindig, ha egy értelmesnek tartott ember valami értelmetlent mond. Eszter körülvitte már a kávé; amíg kis Eszti a tésztával bejön, azt gondolta, bennmarad. Az asztalnál csak egy hely volt, az, amelyről Hallgató eltáncolt közben. Ha leül rá, Szilágyi mellé kerül. Tegnap biztosan kimegy vagy megvárja, míg mások fölállnak neki - felkínálkozásnak érezte volna, amit az égő bőréről mindenki leolvas -, most élvezet volt csendesen beleülnie. - Na, mit mondtam - szólt át Szilágyi, aki a délelőtti beszélgetés után egy kicsit közelebb érezte magát hozzá. - Igaza volt - mondta Eszter, s noha alig mosolyodott el, érezte, hogy olyan öröm sugárzik róla, mintha valami kitűnőt hallott volna.

- Hanem egyet magyarázzatok meg nekem - használta ki most Gulácsi a vita pillanatnyi ellanyhulását, hogy letorkoltatása után valami minden fülnek kellemeset mondjon. - Én néha kinyitom este a rádiót. Ne mondják, hogy az ember csak az ásványait meg nótáit akarja nézegetni. Hát meghallgattam múltkor egy ilyen nürnbergi közvetítést. Ti okos emberek vagytok, mi ez abban az ő führerükben? Olyan meggyőződéssel mondja, hogy az ember, ha nem tudna németül, igazat adna neki. Közben egyik hazugságot hallom a másik után. Például, hogy a németek azért tették le a fegyvert, mert bíztak a Wilson pontjaiban. Hát van tízéves gyerek, aki ezt elhiszi? - Kérlek, Wilson kétségkívül becsapta a világot - jegyezte meg az igazgatóhelyettes. - A történészek is elismerik, hogy a központi hatalmak ellenállását... De akkor már négyen is beszéltek megint. - Egy német barátom mondta róla - került Méhes

hangja a többi fölé: - Nicht wahr, er lügt so ehrlich? - Ez az a bizonyos veszedelmes többlet - csapott még fölőbb Sanyié. - Tudniillik eddig is hazudtak a politikusok, de legalább cinikusan. Mi lesz velünk, ha becsületesen fognak hazudni?... - Mint az örültek - egészítette ki a regényíró a mondatot.

- Jó a hölgyeknek, magukat nem forralja föl a politika - szólt oda Szilágyi Eszternek. - Úgy látszik, a tanár urat sem - nevetett Eszter. - Én, úgy látszik, korlátolt vagyok a nagybani politizáláshoz - felelt a zaj résén át Szilágyi Eszter kérdésére. - Az én eszméim nem érnek tovább, mint a karom vagy legföljebb a szemem. - Az a legokosabb - mondta Eszter, noha az újra feltámadt zajban nem értette egészen. De az író pillantása, érezte, otthagyja a politizálókat, s az ő csendes, fehér izzását vizsgálja. Azt gondolja talán, hogy az udvarlóm. S ettől, hogy ezt ilyen kipróbált szem gondolja, még el is nevette magát a Szilágyi nem értett mondására. - Kínáld végig a vendégeket, Esztikém - fordult a nevetéstől még mindig erősebben járó mellel a lányához, aki végre beért a téstával. Odakinn alkudott, hogy a diós rudat ő vihesse körül, s most lámpalázás gráciával osztogatta a kistányérokat, s hajolt oda kelleténél jobban a süteménnyel. Eszter bevárta, nem történik-e hiba, aztán csendesen felállt, s otthagyta a székét.

A konyhában lassan minden a helyére került. A lány négykézláb már a követ mosta. Eszter az anyai nagyezüstöt számolta be a selyembéléses tokba. Úgy érezte, ő maga is olyan, mint a konyha: a rézverő üst a helyén ragyog, mindjárt a kő is csillogni fog. Szép volt ez a nap, de azért jó lesz, ha megint egyedül lehet a családjával, Józsival is. Szegény, milyen bálványformán ül ott a kiabálásba. „Er lügt so ehrlich”, „ha két kultúrfok összeütközik”. Egy szót sem ért ebből a nyelvből, azt hiszi, a többiek is csak egymást képesztik vele. Még egy jó óra volt a vonatindulásig; azt gondolta, bemegy, most már nem kell kínálni, ugrálni. Elnézi a vendégeket s Józsefet, arcán az élmény pirosságával.

A szobában vastag drapériákban lengett a füst. A beszéd sem karban folyt már. Az igazgatóhelyettes és a susáni pap után, úgy látszik, Gulácsi is kapott egy elkedvetlenítő lökést; a két Józsi, Szilágyi, eddig is figyelt csak, úgyhogy csak Hallgató szekundálhatott a tanulmányírónak. Ő azonban olyanféle állapotban volt, mint este a kávéházban; az általános sértődés, fáradás közepette egyre jobban döntötték a gondolatai. Az asztal körül még mindig csak az az egy szék volt üres. Eszter csendesen mögéje állt, hogy szétnézve, beleüljön. - Ne oda üljön mindig - szólt át Józsi mellől, a díványról, a regényíró, aki, mióta belépett, folyton őt kísérte a szemével. - Az a Bayard-lovag, az nem tudja méltányolni magát. Annak most a tanyások gyerekeiből kell ilyen gőzölgő fejű entellektüeleket nevelnie, mint mi vagyunk. S Józsi felé húzódva egy kis helyet szorított neki.

Eszter kicsit elpirult, ahogy melléje ült, hogy egy férfi, ha öreg is, így a teste mellé szólítja. - Szép családja van - mondta az öreg, ahogy Eszter lefészkelt melléje. - Nagy dolog - tette hozzá, mintha öneki nem volna... „Mégsem csaptam be a szemét, nem hiszi, hogy udvarlóm van” - fogta fel Eszter a hangnemet. - Van ott is - mondta ügyetlenül, a megszólítást kerülve. - Láttuk a színházi újságban. - De csak ott - kapta ő el rögtön ezt az „ott”-ot, s olyasformán nevetett, mint délben a tanyai fiú mondásán. Aztán szinte szemrehányón. - Magának először is két fia van. Eszter tudta, hogy az írónak két fia halt meg még csecsemő korában. - De az egyik unoka fiú. - Az a lányomé - mondta, mint akire azt fogják, hogy háza van. - A lányaim meg a férjeiké. A tanyám pedig a kertészemé. Én csak kerülgetem, mert nem szeretek neki semmit megmondani. Így aztán mindenem és mindenkim van, csak éppen valakim nincs. Különbön lehet, hogy manapság minden család csak így van. Csak a fényképen létezik.

Eszter azt hitte, a levegőbe néz s a sorsán tűnődik. De nem, mint a fáradt színházlátogató, aki megtárgyalja a páholyban a maga dolgát, aztán megint a játék felé fordul, a bemelegedő

Méhest figyelte. - Csodálatos ezzel a Méhessel! Beszél, beszél, a világ legártatlanabb arcával, s az emberek egyszer csak megvesznek tőle. Ezt magyarázza meg: mi ez. S aztán, hogy mégse tépik széjjel. Csak a mesében van az embereknek ilyen szerencsájuk... Egy-két mondatot meghallgatott a beszédiből, de inkább csak hogy illusztrációt kapjon a mondásához. „De ne higgyük, hogy a nációk valami új dolgot találtak ki. Az egész újkor betegsége az, ami bennük delíriumba ment át. Az ókorban a politika még az etika része, a kereszténység sem adta föl ebben Isten illetékességét. Újkori találmány, hogy a politikának, mint a sakknak, külön törvényei vannak. Innen van az, hogy amit nem követnék el mint magánember, bölcsességgként követem el mint államférfi.” - Hallja? - jegyezte meg a regényíró. - Éppen csak minden lehető politikai bölcsességről jelenti ki, hogy az merő gazemberség.

Eszter nem tudta, hogy értse a nevetését: tetszik neki vagy éretlenségnek tartja. Az öreg azonban elsősorban fáradt volt. Látott mindent, amit láthatott, fölneézett a plafonra, aztán mintha a mellette ülő asszonyt is elfeledte volna. Eszter nem tehetett mást: Méhest figyelte. - A kérdés ez: patrióták vagy gazemberek voltak-e a frankhamisítók? Mert ha gazemberek voltak, aminthogy azok voltak, akkor Hitler s általában a gonosztevő idealizmus ellen csak egy orvosság van... - Az államokat legalább a magánemberek erkölcsi színvonalára kell emelni - előzte meg őt Hallgató diadalmasan. - Pontosan. A hitlerizmus arra jó lesz, ha ugyan kilábolunk belőle, hogy ezt az egész világ átlássa. Egy bűnöző államban nem lehet a polgároktól sem erkölcsöt várni. - Jó, jó, ez nagyon nemes gondolat, de mi hasznunk belőle ebben az esetben - mondta Gulácsi. - Hogy még bárányabbul bégetünk a farkasokra? - Az erkölcsi fölény mindig erő. - Én igazat adnék neked - szólalt meg a történész, aki alkalmasnak találta a pillanatot Méhes megbuktatására -, ha egyetlen mozgalmat ismernék, amely a te elveid szerint politizált és sikert ért el. - Pedig van ilyen mozgalom. Csodálom, hogy nem tudjátok. Még vezére is van... A hívei agyonverték néhány provokáló rendőrt, s ő visszavonult a politikától, böjtölni, megtisztulni. - Gandhi - találta ki Sanyi. - Csak nem gondolod - tette hozzá sunyin mosolyogva -, hogy az ő játszmájához partner is kellett? Tudniillik Anglia. Méhes azonban nem vette figyelembe a közbevetést. - Európának is ilyen gandhizmusra van most szüksége. A gépesítés martalócaival szemben az elszenvedés, a be nem hódolás, együtt-nem-működés hőseire.

A beszédje egyre szaggatottabb lett. Most ért oda ahhoz, ami éjszaka az ágyaszéléről földobta. Hogy a népfőiskolások ennek az ellenállásnak lehetnének a gócai. A rend nélkül bukott szavakat azonban egyre sunyítóbb csend vette körül. Egy-két pohár bor mellett, ha csak Méhes van itt, talán belekoccintgatták volna magukat az európai gandhizmusba is. Most azonban mindnyájukban volt egy kis sérelem, s mind nagyon józan magyaroknak érezték magukat. Úgy hallgatták Méhest, mint aki felhők közé bukott, s közben egy-egy cinkos pillantást vetettek a regényíró bámuló arcára. Végül Méhes is észrevette a kínos hallgatást, kilökött még egy-két mondatot, de egyre csüggedtebben, mint amikor egy labdából kimegy a szél. - Az öreg Gyevi megvan-e még? - szólalt meg a regényíró, amikor egy percet mindnyájan hallgattak. - Az volt a nagyszerű ember - sóhajtott föl, amikor meghallotta, hogy tavalý nyáron meghalt.

A ház kiürült. Kis Eszti elkéredzett, hogy ő is elkísérhesse a vendégbácsit az állomásra; Lőrinc futballmérkőzésen volt; a lány kimenőn, csak Józsi járt-kelt a maga szobájában. Eszter kinyitotta a szalonablakot, hogy a füst kihúzódjék, s élvezte a beömlő levegő frissességét. Az agyát az fodrozta, amit Méhes a búcsúzásnál mondott. „A fiával nagyon összebarátkoztam. Valósággal imponál nekem. Azt hiszem, sokat várhatunk tőle.” Csak udvariasság volt ez? A nagy ember borravalója? Ez a Méhes olyan, mint aki ki van koplalva egy kis öröme, elégtételre. Tán ez tetszett neki ezekben a fiúkban. De akkor is nem nagy dolog-e, hogy egy ilyen gyerek órákat jár egy felnőttel, híres íróval, s úgy diskurálnak, mint két egyenrangú. Ő kisfiú korától érezte, hogy Józsefben van valami nem mindennapi. Nem is a tájékozottsága,

ami Méhest csodálatba ejtette. Van ebben a vékony hegedűvonó testben valami finom, kicsit cinikus erély, amelynek olyan édes alávetni magunkat. Akárhogy is, jólesett egy ilyen embertől hallani, így többes számban, hogy „várhatunk”, mintha eztán kettesben nevelnék. Vajon, ha Pesten keresné föl József, akkor is lenne folytatása a barátságnak? Az agyában (mialatt a csészeszélekre nyomott hamut a hamutálcára söpörte) efféle gondolatok jártak; a szervezetében azonban az a mélyebb öröm izzott, amely Szilágyi vizitje óta folyton erősödött benne. Nem is annak örült, amit a fiáról hallott, hanem hogy megint a fia az egyetlen gondja a lelkének.

A fiúk szobájában ott volt az öreg gavallér ibolyacsokra. Szétosztotta, hogy az ő szobájába is kerüljön belőle. Ej, az öreg Józsinak is viszek, gondolta, ahogy ujja a vizes szárak közé mélyedt. Józsi az ablaknál állt, s a vitrázson át nézte a másik házat, amikor belépett. Nyilván az ő lépései s a koppantásnyi kopogtatása elől vonult oda. Ez akkor volt szokása, ha arca elfordításával együtt gondolatait is el akarta dugni. - Nézze, hoztam magának - mondta Eszter - az öregúr ibolyáiból. S míg az oldott csokrot a vázába bezilálta, szétnézett. - Nem hagyott itt a vendégünk valamit? Józsi, aki maga is látni akarta Esztert s a virágját, visszafordult, s körülnézett a szobában. Ezzel a körülnézéssel jelentette, hogy nem. - Kedves ember - kezdte Eszter. A jókedvéből most arra is telt, hogy Józsi duzzogásának okát kipuhatolja. - Igen, az öreg elég józan, reális gondolkozású ember - mondta Józsi. Egy picit megállt, visszatartva, ami csúszni kezdett benne. - De különben elég sok haszontalanságot beszéltek össze. - Láttam, nagyon unta - nevetett Eszter, tenyerével egy kicsit természetesebb állásba hozva az ibolyaleveleket. - Ami zagyva ember van a városban, az mind összesereglik ilyenkor - mondta tovább Józsi.

Máskor Eszter védeni próbálta volna őket, most könnyedén annyit mondott csak: - Hagyja el, még ezek a legjobbak. Józsi egypár lépést tett ide-oda, aztán földre süttött szemmel csak kimondta: - Egyet azonban megjósolok magának, abból semmi jó sem fog származni, ha ezek az emberek ideszoknak. - De hiszen nem szoknak - nevetett Eszter. - Gulácsiék nem is vizitáltak nálunk, Hallgató most akar Csibivel vizitálni. - Van azért, aki bejáratos ide - mondta Józsi, s egy újabb gyors, komor, gyerekesen tanácstalan pillantást vetett a feleségére. - Szilágyit gondolja? - villant rá Eszter mulatsága. Most már emlékezett, amíg ott ültek kettesben Szilágyival, Józsinak is volt egy-két oda-odapislogása. De hogy Józsi féltékeny is lehet? - Vannak dolgok, amiket mindenki észrevesz. Csak maga képzeli, hogy nem. Ez az öregúr megjegyzéseinek szólt: „Ne üljön oda. Az a Bayard-lovag...” Ez volt a „mindenki” meg az „észrevesz”. Ahogy az öregúr mellé ült, találkozott a pillantásuk. Akkor nem törődött vele, de most följön; ez a pillantás öneki szólt, az Eszterből előbújó új szörnynek. Egy picit elpirult, s egy szokatlan kis kacagás böffent ki a pirulásában. - Látja, megnevettet - mondta döcögve. Józsi gyanakodva nézett a feleségére. Ez is álnokság. Valami nincs rendben ezen az asszonyon ma. Szinte szép, ahogy így nevet, mitől szépült ez meg? Az asszonyok akkor szoktak megszépülni, ha rosszban törik a fejüket. - Na, na, csak ne nevéssen - mondta rásandítva.

A pör óta, ha volt is valami házaséletféle köztük, az inkább csak társadalmi tevékenység volt. Józsi szégyellte, hogy együtt éljen egy asszonnyal, akinek panaszja lehet rá „szexuális tekintetben”. Eszter pedig nem merte a férje közeledését elhárítani. A kényelmetlen aktusra különben elég ritkán volt alkalom, mert Józsi a pör óta megszokta, hogy külön szobája legyen, kis Eszti pedig már nem is tudott volna az anyja nélkül elaludni. Most azonban ez a szokatlan izzás s a maga féltékenysége egy kicsit megkotorta a benne levő Eszter-képet. Olyasmit gondolt, hogy tán intenzívebb házasélettel kellene a feleségét lekötönni. A nők életét a hormonok igazgatják, s Eszter kezd már a veszedelmes korhoz közeledni. Az a tudat, hogy a felesége a viselkedésével őt megalázta, nehézzé tette az első lépést s az első vágyjelző

elvigyorodását. De aztán mégiscsak közelebb ment Eszterhez. - Maga nagyon jókedvű ma - mondta. S Eszterből a pirosságán át fehér gyöngyökben jött föl a göcögés. Csakugyan rég volt ilyen jókedvű, mint ma.

Égető azon a tavaszon már nem járt ki hazulról. Az előző évben még napokat töltött, gyümölcsvirágzás táján és permetezéskor is „József szőlőjé”-ben; most csak Eszteréktől érdeklődött, hogy kötöttek-e a fák: a kimenetelre nem is célzott. A fővárosi lapokat is a lánnal hozatta meg vasárnap délfelé a piactéri trafikból; pedig régen ez volt az az útja, melyen egy-két, a telet túlélő barátjával találkozott. Az újságokat azonban annál lelkiismeretesebben elolvasta. Ha Eszter dolga közt lenézett, a nagy árkus és a messziről olvasó arc ott voltak a kis veranda petúniás oszlopai közt. Azt, hogy baja volna, nem mondta soha. Annak a befelé figyelő ijedtségnek sem volt nyoma rajta, amit Tunyogi nagymamán s általában a bajukat rejtő betegeken figyelt meg. Eszter nem is tudta: betegség vagy sértődöttség az, ami a házikójában tartja. A városban rég úgy élt, mint a száműzött, aki nem tud elmozdulni tevékenysége helyéről: ötölük az a bevallatlan sérelem húzta vissza, amelyet József új szenvedélye váltott ki belőle. Az írók látogatása, a láz előtte s utána - Eszter úgy látta -, még komorabbá tette ezt a sértődöttséget.

Egy este azonban, ahogy a vacsora tejét levitte neki, semmi sem moccant a kisházban. Máskor, ha sötét volt is, az ablakon szólt ki neki, amelyet kora tavasztól nyitva tartott. Elég volt egypár lépés a kuckója felé vivő járdán, hogy tar homloka a szoba mélyében megvillanjon. Most azonban azt sem vette észre, hogy Eszter halkan bekopogott. Csak a fölcsavart villany támoltyította elő a hideg kályha mellől. Annak támasztotta a hátát, mint aki épp bódultsága miatt fél hanyatt feküdni. - Te vagy az? - mondta, az új káprázatban egy-két lépést előrelépve. Eszternek még nem tűnt föl ennyire, hogy milyen ösztövére lett. Az arca nem volt kék árkos, mint az elbetegedett puha embereké, csak a szerkezete ugrott még jobban elő: az orr, az áll, a bonctanian kipreparált izmok, s szürke szeme világított új, kékes fénnel. - Valami baja van apuskának? - kérdezte Eszter, a reszkető tálcát az íróasztalra téve. - Olyan rossz színben tetszik lenni. Égető nem szólt, csak ült gépiesen az odatett tálca elé, s kavargatni kezdte a tejet. Eszter nem tudta, megértette-e, amit hallott; vagy őt is megijesztette, amiből fölocsúdott, s nem meri a szokott módon intézni el a betegségét. - Nem kéne megmutatni apuskát valakinek? - kérdezte Eszter, amikor a vértelen száj s a tejesbögre széle végre találkozott. - Tudod, hogy nem szeretem az orvosokat - mondta ő, nagyot húzva (hogyan ismerte Eszter a nyeldekölője ugrását is) a tejből. - Attól még nem muszáj betegnek lenni. Hisz elmeséltem, anyuka mennyire szédült már; forgott vele az ágy, ha belefeküdt. A doktor írt neki egy kis jódkálit, s megint éppen olyan fürge. A példa nem volt túlságos csábító, Égető és Wiesmayerné, anélkül, hogy egy haragos szót váltottak volna, nem szívelték egymást. S az, hogy a násszasszonya is szedi, más körülmények közt csak ellenszenvesebbé tette volna a jódkálit. Most azonban tán föl sem fogta a példát, csak a rábeszélő hangot. A szokásos kézmozdulattal tört a kenyérből, s azon át dűnnyögte. - Az olyan, mintha az ember már életében a férgeknek adná a testét.

Eszter ezt nem vette határozott elutasításnak, s másnap a patikába bekukkanó Gulácsinak előhozta a dolgot. - Na, majd megnézzük az öregurat - mondta az, mint aki tudja, mi bajuk van az öreguraknak. S megmutatott egy levelet, amit népzene-gyűjteményéről kapott egy külföldi kiadótól. Délután csakugyan bejött. Eszter nem merte csak úgy rászabadítani az apjára, hátha elutasító lesz hozzá... A lány azonban azt a választ hozta, hogy az ügyvéd úr szívesen látja a doktor urat. A fogadtatás is váratlanul szíves és eleven volt. A beteg, úgy látszik, számított valami effélére, mert friss fehérnemű volt rajta, a szőre is lehúzva, s azt az öt percet, ami alatt a posta megjárt, arra használta föl, hogy egy ritkán használt hosszú házikabátot (Esztertől kapta karácsonyra) dobjon a munkaruhájára. Bőrpapucsában olyan volt,

mint egy bűvárkodó úr, aki az íróasztala mellől áll föl, hogy az ajánlólevéllel érkező tudóst fogadja. - Hallom, nagyon szép ásványgyűjteménye van a doktor úrnak - mondta az első ismerkedő szavak után, mert noha vagy tíz éve éltek egy városban, még nem találkoztak. - Véletlenül ismerem ezt a szenvedélyt. Amikor a Felvidéken ügyvédektem, volt egy bánya-mérnök barátom... Gulácsi, persze, nem az az ember volt, aki az ilyen fogadtatásnak ellen bír állni. - A lányom nyugtalankodik miattam - tért végre Égető magára, miután vagy egy félórát barangoltak azokban a bányavárosokban, amelyek Égetőt a második házasságára, Gulácsit pedig a szekrényében levő opálokra és antimonitokra emlékeztették. - Igen, úgy lefogyott apuska mostanában. S nem mindig ilyen eleven ám - mondta Eszter, félve, hogy doktor és beteg kölcsönösen becsapják egymást. Égető ledobta a házikabátját. Eszternek most jutott eszébe, ahogy ott állt félig meztelen, csontos mellén egy pamat fehér mellszőrrel, hogy sosem látta őt még így sem. Ez a hatalmas testű ember sosem emlékeztette a vele élőket arra, hogy teste is van. - Gyönyörű mellkas - mondta Gulácsi elismerően, a szívcsúcslökés helyét kitapintva. - Az a medvének is van - mondta Égető, elutasítva a további bókákat. - Nagyon jó, na, ennek igazán örülök - helyeselt Gulácsi a szív fölé hajolva. - Szép, nyugodt, megbízható. Ennyi megnagyobbodás ebben a korban természetes... Hát ez bizony egy kicsit sok - ahogy a vérnyomásmérő-mandzsettát fölpumpálta. - Nyilván ettől van a zavar. Na de majd írunk egy kis jódkálit rá. S öt perc múlva már a doktor többi szenvedélyéről folyt a beszéd. Eszter most tudta meg, hogy az iridológusok egyesületének is elnöke. Ezek az ember szívárványhártyájából következtetnek a betegségre.

Égető ettől fogva szedte a jódkálit; a kedélye azonban nem lett jobb. Legföljebb jobban összeszedte magát. Kérdezősködni próbált olyan dolgokról is, melyek azelőtt nem érdekelték. Ha kis Eszti vitte le az ételét, megkérdezte, hogy most ki a barátnője, s hosszan eltanakodott, azok a Törökék-e ezek, akiket ő is ismer. Józsit egy vasárnapi ebédnél azzal a kérdéssel lepte meg, milyen a patika forgalma. Az efféle kérdések (húsz év alatt sosem kérdezett ilyet) Eszter számára még ijesztőbbek voltak, mint arcának a megszikkadása. Ő sosem mondott pusztán társalgásként semmit; más, mint érdeklődés, nem forgatta az agyát. Hogy ő így próbál a világgal kapcsolatba jutni, csak elnyomott rettegés vagy szándékos színlelés lehet; valami abból, ami Gulácsi vizsgálatkor olyan kitűnően bevált. A szolgálatkészsége is olyan különös volt. Ha az ebédjével közelítő Esztert az ablakon át meglátta, fölugrott, s ment ajtót nyitni, mintha különben nem tudna bebillegni a tálcájával. A veranda székiről is sokszor látta így fölugrani őt. Később, a gyász idején, amikor emlékeket keresett ezekből a hónapokból, rendesen épp ez a szolgálatkész mozdulat jutott az eszébe. Hisz nem volt ő udvariatlan azelőtt sem, sőt, néha egész nagyúrin tudott udvarias lenni; udvariassága azonban csak a szórazottságnak volt egy fajtája, míg most szinte aggódalmasan összpontosította rája a figyelmét; mintha tudata és a világ dolgai közt egy rianásra eszmélt volna, s azon dobná át magát újra s újra egy előzékeny odaugrással. - Nincs rosszul, apuska? - kérdezte ilyenkor Eszter. S figyelte, mit rejt el a válaszával. De abban nem volt sem türelmetlenség, sem hős hallgatagság. Egész egyszerűen felelt. Csak az izzadástól szenved; napjában ötször is le kell mosdania. Mint aki nem rejt el semmit. S Eszter csakugyan érezte szobájában az izzadságszagot.

Egy dolog azonban mégiscsak volt, ami igazán érdekelte - s egyre jobban -, József angolai útja. József hozta elő még húsvét táján. Nagy cserkészösszejeövetel lesz London mellett. Az egész világról - Ausztráliából, Kanadából, Finnországból lesznek ott cserkészek; nem mehetne-e ki ő is a magyarokkal. Ha csak pénzen múlik, Eszter tán fölveszi az urával a harcot (bár Józsi megint nagyobb „hintőpor-készletet” „tárolt” mostanában), de neki magának is volt aggodalma ezzel az úttal kapcsolatban. József még az érettségi bankettjét sem várhatná meg, indulnia kéne, amikor ügyis olyan vékony szegény, azonmód lenyúzottan. S a világ is olyan bizonytalan. Eszter semmitől sem félt úgy, mint hogy elszakadnak. De maga József sem volt

olyan szívós - tán a körtvélyesi terv miatt -, mint várta volna. Egy falukutató csoport alakult, amely a város határához tartozó halászfalut akarta földolgozni. Úgyhogy Eszter a londoni utat már csak mint félig elvetett tervet említette az apjának. - Föltétlenül ki kell őt juttatni - kapott rajta Égető. - Az ő korában ez sorsdöntő lehet; semmi esetre sem szabad elszalasztani. - De olyan rossz karban van ügyis - szabadkozott Eszter. - Ne nézd már olyan baromfihizláló szemmel a fiad. Mért volna rossz karban? Van csontja, bőre. Az ilyen lótos-futós ember az sovány. Itthon is futkosna csak: ott legalább lát is valamit... Másnap már ő hozta elő. - Na, hogy döntöttetek? Megy József Angliába? - Én nem is tudom, hogy hozzam Józsinak elő - hímezt-hámolt Eszter. - Annyi kiadás van mostanában. - Ne törődj te most a kiadással - fakadt ki indulatosan Égető. - Ha másképp nem megy, a tavalyi termésből maradt egy kis pénzem. Kell hogy világot lásson. Egész másképp csinálom én is a dolgaimat, ha kinn töltök egy időt Nagy-Britanniában. De én egy szegény, húszköblös paraszt fia voltam; a József esetében azonban ez megbocsáthatatlan mulasztás volna. Ha szív egyet az ottani levegőből, majd nem hiszi, hogy népi tánccal meg internátussal a világot megválthatja. - De hátha nem jön vissza? Kitör a háború? - mondta el Eszter az utolsó érvét is. - Ej, ne légy olyan kishitű anya. Ilyen gondolkozással nem lehet férfit nevelni.

A József angliai útja ettől fogva eldöntött dolog volt. Maga József azonban sokkal kevesebbet foglalkozott vele, mint Égető. Az írásbeli megvolt, s a fiúk az érettségire készültek. A veranda, mikorra az üvegfalon a lugas levélbe borult, tételföldolgozó üzemmé alakult át. József még ebben a munkában is inkább élvező és dolgoztató volt, mint izguló és robotoló. Ha nem volt iskola, szeretett sokáig elfeküdni (Eszter nem harcolt ez ellen a szokás ellen, mely gyerekkori betegségei idejéből eredt), úgyhogy a gyülekező fiúk rendszeren az ágyból vagy a fürdőszobából szedték ki. Akkorra ők már földolgozták a tételeket, amelyeket József kimért rájuk, József csak adminisztrálta a munkát, kipipálta a tökéletesen fölmondott tételeket, s kérdéseket tett föl a fölmondónak. Míg a többiek az izgatta, hogy az anyag a fejükben legyen; ő olyasmiken tűnődött, hogy a korvinák hova is kerültek Konstantinápolyból, vagy hogy az a Balmer, aki a hidrogén színképét megmagyarázta, genfi vagy zürichi tanár volt-e. Ha nem kapott kielégítő választ, meghagyta, hogy délutánra nézzen ennek is utána, ő maga is segédkönyveket hajszolt föl s a lexikont forgatta. A délutáni tanulás rendszeren ilyen bogarászásokban foszlott szét, s József lemezeinek a hallgatása vagy a körtvélyesi kiszállás megbeszélése fejezte be. Az angol útról, minthogy a fiúk közül egyik sem jutott ki (József azokkal a dolgokkal, amiket a szülei csak neki szereztek meg, sosem hozakodott elő, legföllebb némi presztízsburokként vette magát körül), ebben az érettségi lötyögésben - ahogyan egyikük elnevezte - nem sok szó esett. Égető azonban az unokája helyett is készült rá. Útikönyveket szerzett be; újra olvasta kedvenc történelmeit és közgazdait, s Macaulay esszéi és az útikönyvek összevetéséből próbálta megállapítani, milyen emlékek és intézmények azok, amiket Józsefnek okvetlenül meg kell tekintenie. Ha az angol viszonyokra jellemző részletet talált, a kihajtott s bepirosceruzázott könyvvel napközben is feljött a verandára. Magas alakja, melyet a romlás lekopasztott, de megrokkantani nem tudott, egyszer csak ott állt a nyitott verandaajtóban. - Folyik a tanulás? Maradatok csak, gyerekek - intett az emelkedni kezdő fiúknak. - Mi az? - hajolt a tételek fölé. - Történelem? Én is épp azt forgattam. Nézegetem, mi az, amit az unokám az útján használhatna. S néhány perc múlva már hat udvariasan fölleső, de időnként a tételekbe konyító diák hallgatta, hogy mi a különbség a konkrét feladatokkal foglalkozó angol szellem s a mindenből elméletet vagy divatot csináló francia közt. Ha jól belejött, kedvenceit, a nagy whig politikusokat, Peelt és Gladstone-t is előhozta: különösen az agg Gladstone-ra volt büszke, aki nyolcvanéves korában a kormányt is megbuktatta. Józsefet ezek az előadások mérhetetlenül idegesítették. Ő maga sokszor elég komisz volt a vendégeihez, de mindig egy játékos küzdőtérre - azt azonban nem tűrte, ha a hozzátartozók untatták őket. - Hát ez mind igaz - mondta csendes tiszteletlenséggel.

- Sajnos, minekünk most a várnai csatával kell foglalkoznunk... Máskor azonban kiment s az anyjának esett: - Tessék nagyapával valamit csinálni... S amikor az öregúr egy-két mentegetőző szó után elvonult, maga mondta ki az első cinikus szót, mint aki nem tartozik azok közé, akik vérrokonai hibáit nem látják vagy leplezni akarják.

Az út alatt folyton a postát várta. A fönti csengő a nyitott ajtón át lehallatszott az ő kis verandájára is. Ilyenkor Eszter ott látta őt az oszlopai közt, amint a könyvéből fölűti a fejét, s néz fölfelé, hogy mi következik a csöngetés után. S ha a lány papucsának a ki- s visszakopogását az udvaron nem követte más hang, Eszter biztosra várhatta, hogy tíz, tizenöt perc múlva - mialatt a szenvedély a szemérmeset legyőzte - feje egyszer csak föltűnik a konyhába néző kisablakon. Mindig talált valami ürügyet, amivel feljött, egy bögrét, egy újságot, de aztán csak kifordult a kérdés: - Józseftől nincs hír? - S ha igen: - Na, hogy tetszik Józsefnek Anglia? Eszter meghagyta Józsefnek, hogy nagyapának írjon. Levelet, lehetőleg hosszút; nem nagy ár azért, hogy világot láthat. S attól fogva, hogy József elutazott, folyton izgult, megjön-e a levél. Égető nem mutatta, hogy várja; sőt, ő intette Esztert, amikor félénken megkérdezte, hogy apuskának még nem írt? - Mit irkáljon külön nekem és nektek. - A kurta levelezőlapokra: - Nincs értelme, hogy hosszú beszámolókat küldjön. Most az a dolga, hogy kinyissa a szemét. Ki nem állhatom az olyan utasokat, akik külföldre is csak azért mennek, hogy anzikszkártyát küldözzessenek a barátjaiknak. De amikor ő is megkapta a levelezőlapját, boldogan jött előre Eszterhez. S kivéve kabátja felső zsebéből a szemüvegjít, felolvasta. Egész sablonos kis lap volt: egy-két szó a cserkésztaborról, aztán néhány név: Westminster, Tower, National Gallery s utána ez a két mondat: „Nagyon hálás vagyok nagyapának, hogy kisegített ide. Az ember egész másképp látja a tulajdon hazáját is innen.” Eszter szinte látta a fia arcát átvilágító cinizmust, amivel ezt a két mondatot odarakta. „Nagyapa ezt várja tőlem.” Égető azonban meg volt elégedve. - Ez az, amit épp akartam. Kiemelni őt ebből a vakond-perspektívából. Az ő itteni tanárai, ez a Szilágyi például, igen lelkes, derék pedagógus. De a látóköre s az eszményei egy tornatanáré. Olyan fiúnak, mint József, elég egy szippantás abból a világból. Az igazi, persze, az volna, ha egyetemre is oda járhatna. Egy kicsit nyugodtabb viszonyok közt ebben nem volna semmi lehetetlenség. Nézzétek meg - s egy híres magyar tudós neve következett -, ő is a Trinity College neveltje.

József három-négy nappal előbb jött meg, mint számították. Néhány magyar fiú nem vett részt a skóciai kiránduláson, s ő is hazajött velük. Angliában is a körtvélyesi kiszállás izgatta; a csomorkányi „szociográfiai csoport” ott már egy hete vallatta a tiszai halászokat. Későn este érkezett meg; éppolyan ványadt és élénk volt egyszersmind, mint mindig, s már a csókolózás alatt tiltakozott ellene, hogy őt mint világjárót forgassák, aki most regélni fog. Ehelyett tejet kért, s az első két korsó után porolt, hogy miért nincs a házban mindig legalább három liter tej. Mesélés helyett pedig ő tett fel kérdéseket: „Bandi volt benn?” „Az a tanársegéd az antropológiáról, nem tetszik tudni, kiment?” Holnap neki is fognia kell valakit, aki kivigye. „A bicikli itthon van?” A bölcsész uraktól ő nem vár semmi értelmeset. - De úgy ki ne menj ám, hogy nagyapádhoz le nem mentél - figyelmeztette őt Eszter, a tejszörpölő fiú nézésével eltelve s megnyugodva, hogy nem fogyott le... Délelőtt azonban még az ágyban volt, s mire Eszter észrevette, már elment Szilágyihoz. Onnét úgy küldött haza egy kis cserkészt a holmijáért; alkalmatosságot kaptak, s már indult is ki Szilágyival.

Dél felé jön föl az apja. Eszter épp a padlásról jött, s ott várta be az udvarra levivő lépcsők fölött. A csatornabádogból, a baromfitollakból, a kis kút üstjéből szikrákat csiholó nap még szembetűnőbbé tette leromlását. Ahogy a lépcsőn följött, az egyik kezével odaért a falhoz. Eszter, ahogy várta, majdnem hogy elébe nyúlt a magáéval. Közben arra gondolt, hogyan mondja meg József megjövetelét. De ő már tudta. - Most hallom a lánytól, hogy József megjött. A lány csakugyan lenn volt, s elfeledte figyelmeztetni. - Igen, az este jött meg, s nem

merte apuskát zavarni. Ma reggel meg az ágyból húzták ki - szánta el magát a hazudozásra, az apja mohó pillantását látva, amellyel a Józsefet rejtő lakásba lesett. - Valami kocsi jött érte. Körtvéyesre vitték, a táborba - tette hozzá magyarázóan, mert egyik hazugság húzta a másikat. Még az is hazugság volt, hogy „tábort” mondott: a cserkész tábor nem volt olyan ingerlő Égető számára, mint a szociográfiai kiszállás. - Azt hiszem, az angliai útjáról kell beszámolnia.

Égető nem mutatta, hogy észrevette volna a hazugságot. Azok már érte is küldtek, neki meg a lánytól kell megtudnia? Eszter belepirult, az apja azonban nem nyúlt a résekbe; inkább kíváncsian, majdnem sóvárogva nézte a lányát, mint gyerekek szokták azt, aki tud valamit, amit ők szívesen hallanának. - Na és meglátszik rajta? - kérdezte végre. - Érdemes volt őt kiküldeni? - Még nem sokat beszélt. De úgy látom, nagyon tetszett neki. - Egész biztos, hogy nagy hatással volt rá - kapott rajta a beteg. - Nem tudod, barátokat szerzett odakinn? - Nem is tudom. Tetszik tudni, milyen szűkszávu. Aztán fáradt is volt. - Arra nagyon vigyázz, hogy az angliai kapcsolatait el ne hanyagolja. Abból még igen nagy haszna lehet. - Attól félek, azok a kapcsolatok nem soká tartanak, apuska, kérem - mondta Eszter habozva, mert a szudétanémetek dolga őt is nyugtalanította már. - Ezekre a gyerkőcékre gondolsz? - mondta Égető megvetően. - A történelem szemével nézve ezek a német leventék, ezek csak gyerkőcök. Bismarck még volt valami. Az legalább államférfi volt. De ezek? Majd meglátod, mekkorát pukkan a fejük a falon. Az első komoly falon, aminek nekirohannak. Épp az fog az egészből kiderülni, hogy a világ egy akol. S ahogy a technika vívmányai, a telefon meg az aszpirin eljutottak hozzánk; egyszer végre a szabadságjogoknak is be kell ide hatolniuk. Csak tartsa fenn József nagyon is a kapcsolatait. Tán ezzel alapozza, meg a karrierjét.

Eszternek föltűnt, hogy amíg beszélt, a fél arca meg-megrándult. Azt hitte, a fölhevüléstől van. De később, amikor másról volt már szó, akkor is beléállt egy-egy rángás, hol a szemét húzta össze, hol a szájasarkát rántotta le. - Hogy vibrál apuskának az arca - jegyezte meg Eszter. - Biztosan fáradtnak tetszik lenni. - Igen, vibrál - hagyta helybe Égető közönyösen, s odanyúlt két ujjával az arcához. Másnap azonban álmoságról panaszkodott. Ami sosem történt meg, Eszter az ágyban érte a tejével. - Már annyi az idő? - riadt föl a lánya lépésére. - Nem tudom, mi van velem, egész kábultul aludtam magam - szabadkozott röstelkedve, s mialatt Eszter a tálcát az íróasztalán elhelyezte, kiugrott s papucsot és házikabátot rántott magára. De ez az elevenség csak egy percig tartott. - Majd később reggelizem; ha megmosdottam. S a karosszékre ült. Eszter egy kis rakodást mímelt, hogy mellette maradhasson. Ameddigre odanézett, már a karosszékekben is elszundított; a felső és alsó állkapcsa eleresztette egymást, úgyhogy a hátraesett arca még jobban megnyúlt; a keze meg ernyedten lógott le a szék támláján. Eszter most az ujjaiiban látta a tegnapi rángásokat. Az ágynemű még áporodottabb volt, mint máskor, s a verejtékszagba a nyitott szájából még erősebb bűz vegyült. A beteg hol elszunnyadt, hol fölriadt, hol megint elszunnyadt; otthagyni nem merte, hátha nagyobb rosszullet kezdete - de a kábult szemétől is félt; ahányszor rányitotta, s ő újra és újra észrevette, mindig ott volt benne az ugrásra kész riadalom (ami előbb az udvariasságában). Végre, amikor látta, hogy az apja csak bóbiskol, s egypár percen belül nem esik le a székről, fölment és elküldött Klein doktorért. Az anyósa rég mondta, hogy Klein doktorral kell megnézetni. Ő nagyon tiszteli Gulácsit, a katolikus énekkart gyönyörűen vezényli, de az egészségét inkább bízta egy szolid belgyógyászra...

Klein doktor igénytelen, fekete ember volt. A picit púpos hátából, a félig alázatos, félig titokzatos mosolyából, puha mozdulataiból, zömök kis törzse mellett állandóan ott lógó orvosi táskájából sötét fluidum ömlött köré, úgyhogy az ember rögtön érezte rajt, hogy beavatottal van dolga. Ahogy Eszter kezét a kelleténél kicsit hosszabban (bátorítva vagy részvétet kívánva már) a maga puha, szőrös hátú kezébe fogta, a fejét, mint egy madár, kissé oldalt fordította s

szomorú mosolyával megkérdezte: mi a baj, nagyságos asszonyom, Eszter rögtön tudta, hogy Klein doktor és az apja nem fogják becsapni egymást, s ettől az embertől neki is meg kell tudnia, amit belül úgyis érzett már. - Megijesztett; olyan álmos máma; nem tud magához térni. S most ő hebegett valamit magas vérnyomásról; tán, hogy a figyelmesen hallgató szempárt lekenyerezze. - Na, majd meglátjuk - mondta Klein doktor s bekopogtatott.

Égető mintha megneszelte volna a veszélyt, éberebb volt, mint reggel. Ahogy beléptek, föl- egyenesedve és előrehajolva találták; az udvart nézte tévete szemével. A halk kopogtatásból csak a zörejt hallhatta, s most okot keresett a rebbenéséhez. A doktor csaknem bennszülött volt Csomorkányon; Eszter emlékezett reá mint diákra, s ha nem is volt sok dolga Égetővel, tudta, hogy kicsoda, s régi, tisztelt ismerősként bánt vele. - Nem tudom, emlékszik-e rám az ügyvéd úr? Klein doktor vagyok. A kedves lánya elhívatott: azt mondja, egy kicsit kábultan tetszett ma ébredni... Igen udvariasan beszélt, s (akár az ő új helyzetük miatt, akár mert nem volt szokása) nem élt a szokásos komázó szólásokkal, mint „hát gyengén vagyunk, ügyvéd úr?”, „nem akarunk megint húszévesek lenni, ügyvéd úr”. A halk, tartózkodó mondataiból mégis orvosi szuggesztió áradt: az ember körtermet képzelt mögé, fehér köpenyes alakokat, mintha ott hajolna a kis ember rája. Égető nyilván nem tudta őt a kába tudatában elhelyezni, de a bennfentes papi hang rá is megtette a hatását. - Igen, kábult vagyok - mondta minden tiltakozás nélkül. - Ez gyakran van? - fordult a doktor Eszter felé, az apja arcán átvillanó rángásra célozva. - Igen, a kezében is.

Égető nem vette tudomásul a gyorsan kicserélt szavakat; ő még a kábultságánál tartott, s azon volt, hogy valami értelmeset mondjon a doktornak. - Mint amikor az ember szokatlan klímára ér - szólalt meg, a készülő vizsgálathoz kiegyenesedve. - Csak tessék maradni - mondta az orvos -, így is meg tudom nézni. Nem olyan hallgatócsöve volt, mint Gulácsinak. Egy kis doboz, azt apró kezével igen finoman az ügyvéd fölszabadított szívére tette, s anélkül, hogy lehajolt volna, két gumicsövön hallgatta a felerősített hangot. - Igen, jól tetszik mondani - jegyezte meg a gyöngéd ujjakkal gyorsan átkopogtatott szívről fölemelkedve. - Az ember akkor ilyen álmos, amikor új klímára ér. Mennyi volt múltkor a vérnyomás? - kérdezte a mandzsettát előszedve. De Eszter csak azt tudta, hogy sok. - Hát ez bizony elég tetemes most is. Úgy tartotta a dobozát, hogy Eszter is láthassa a mutató ugrálását: 200 vagy 240, azok közt ugrált ide-oda. - Vizeletvizsgálat történt? - kérdezte a szerszámait visszacsomagolva. A táskája mélyébe nézett, amíg mondta; nagyon vigyázott, hogy a kollégák ellen illojális ne legyen, akár csak egy kaján parázslással is a pillantásában. - Nem, azt hiszem, hogy nem - mentegette volna Eszter a hangjával legalább Gulácsit. - Hát most majd megcsináljuk. Eszter azonban így is látta, hogy ő már tudja, hogy nem volt, s ez volt a hiba, hogy nem. - S mit evett az ügyvéd úr? - Többnyire tejet, tojást, délben egy kis húst. - Na jó, kérem. Hát most ne adjunk semmit, csak folyadékot, esetleg gyümölcsszörpöt. S mihelyt vizeletet kapunk, tessék azonnal fölküldeni. Rég izzad már az ügyvéd úr? - fordult a beteghez. - Izzadok - felelte az tétován. - Már a tavasz óta veszem észre. - Na jó - mondta Klein doktor. - Délután majd visszajövök az eredménnyel. Addig tán jobb lenne ágyban maradni - mondta Eszternek, ahogy a fejét félrebillentve, kezét a puha, meleg kezébe fogta.

Ahogy befordította utána a nagy kulcsot, Eszternek nem volt kétsége aziránt, hogy a sötét kis ember már mindent tud. Az alázatosan mosolygó s közben el-elkomolyodó arcán ott volt, ahogy a halált összeállította. Már csak az utolsó adatra van szüksége: a vizeletre, akkor aztán gyöngéd óvatossággal a döntő szót is kimondhatja. Kiválasztott egy széles szájú üveget s visszament az apjához. Az orvos azt mondta: mihelyt vizeletet kapunk. De hogy kap ő ettől a kábult embertől vizeletet. Ez ebben a pillanatban jobban nyugtalanította, mint a vizsgálat eredménye. Ó, hisz az elkerülhetetlen, hogy a halál előtt apánk is úgy ki ne táruljon előttünk, mint kisfiúnk, amikor a pólyát kinyitottuk. De az első lépés mégis olyan nehéz. Apuskánál,

aki mindig olyan zárkózott volt! - Apuska kérem, itt ez az üveg, ebbe tessék. S zavarában indult, hogy az ágyat újra vesse. De a probléma, úgy látszik, Égetőt is nyugtalanította. A fejét forgatta: - Megveted az ágyat? - A doktor úr azt mondta, fektessem le apuskát. A szervezet így jobban bírja a koplalást. Át tetszik tudni jönni? - állt oda, a támogatását kínálva. - Mindjárt. Egy kicsit előredült, mint aki fölkészült, de közben eszébe jutott valamit. - Nem hoznád le... Kereste, mi legyen az, amit lehozat. - Egy kis mosdóvizet, légy szíves... Eszter picivel később jött be, mint kellett volna. Amikorra beért, az apja már ott feküdt az ágyban, s a széken ott volt, kapkodó mozdulatok nyomával a széken, a padlón, a vizelet. - Meg tetszik mosdani? - kérdezte Eszter. De a beteg nem értette jól. - Ott van - mutatott a szék felé, s nem törődött többet a mosdóvízzel.

Az üvegben csakugyan benne volt az utolsó bizonyíték. Eszter maga vitte föl Klein doktor lakására. Az orvos már elvégezte a délelőtti körútját, s benn szöszmötölt a laboratóriumában. Klein doktor egész másképp volt berendezve, mint Gulácsi. A kapualj, a cselédlány, a várószoba, amelyen átvezették, jóval piszkosabb volt: a rendelőben azonban átvilágító készülék állt föltolt ernyőjével, a sarokban egy kvarclámpa bóbiskált lógó fejjel; a vizsgálóasztal, az előző rendelésről ittmaradt vattás tálak, a lakásban bennrekedt homály is mind olyanféle benyomást tett, mint maga a gazdájuk. A rendelő mellett egy fürdőszobaféle laboratóriummá volt átalakítva. Néhány szó után a tapétaajtón át Esztert is oda vezette be a loncsos kötényű lány. A doktor ott állt az asztalnál, körülötte kémcső- és bürettaállványok; a betegektől odahordott sörösüvegek és bélsaras tégyelek. Eszternek a kislánya művészlapja jutott az eszébe: tán Rembrandt festett valami ilyesmit. - Ha van egy negyedórája a nagyságos asszonynak, mindjárt megnézhetjük - mondta a doktor, egy fokkal még titokzatosabban, mint ott kinn a világban.

A laboratórium még a rendelőnél is rendetlenebb volt, de kitűnően volt felszerelve. A kiöntött vizeletet egy centrifuga kezdte azonnal forgatni, közben a fehérjevizsgálat is elvégződött egy kémcsőben. Egy pillanatra odatartotta Eszter felé a leváló csapadékot; ő mint patikusné tudja tán, mit jelent ez. Aztán az üledéket tette oda a mikroszkóp alá. A mikroszkóp egy kis udvari ablaknál állt, s ahogy Eszter a nagyítóra hajoló púpos hát fölött elnézett, a téltre száradó ölfát látott s rajta egy rádobott macskahullát. A doktor sokáig nézegette a mikroszkópot. Eszternek az a benyomása volt, hogy ez az ember hallatlan boldog lehet kémlelései és titkai közt ebben a félhomályban. A Gulácsi-félék tanulják a mesterségüket; ő azonban magával hozta, s csak rátalált a tanulásával. - Hát ez körülbelül az, amit várhattunk - mondta, anélkül, hogy visszafordult volna. - Azért szeretem a komplikált vizsgálatokat magam csinálni - tette hozzá a szokottnál alázatosabb mosollyal (amely a kórházi orvosok elleni megvetését ellensúlyozta) -, így az ember azonnal látja, hányadán van. - Súlyos, ugye? - rebegte Eszter. - Hát igen, meg lehetőszen előrehaladt. A vesegomolyok mentek tönkre. A vérnyomás is attól olyan magas. A szív csak így tudja átszűrni a folyadékot. De egy határon túl ez sem megy. S valami rostélyről kezdett el magyarázni, amin a szervezetből kihull a hamu. Ha ez a rostély nem működik, akkor a hamu visszamarad. Az álmoság és a görcsök már ettől vannak.

- S javulhat még ez? - rebegte Eszter. - Az attól függ, hogy a mostani tünetek mennyiben írandók az étrendi hiba, s mennyiben a vesepusztulás rovására. - S most meg a maradék nitrogénről kezdett el beszélni. - Az ügyvéd úron tulajdonképpen a nitrogén-mérgezés tünetei mutatkoznak. A tej, tojás, hús teli van nitrogénnel, épp amit az ő veséje nem tud kiválasztani. Egyetlen rosszalló szót sem mondott Gulácsira, de furcsa mosolyába most fájdalmas torzulás vegyült: „Milyen kontárok, látjátok, a doktoraitok, s mégis minket akartok kiüldözni a műhelyünkéből.” - S ha helyes diétán tartottuk volna, ez nem következik be? - Visszamenőleg bajos jósolni - mondta a doktor, kitérően mosolyogva, éreztetve s egyben élvezve is a kollegialitását. - Most azt kell néznünk, hogy ezután helyes étrenden tartsuk. Meg kell monda-

nom, hogy ez kórházban könnyebben megy. Ott a vérnitrogént napról napra ellenőrizhetik. Eszter hallgatott. Apuskát kórházba? Csakhogy minden elképzelhető megtörténjék. Még ha belemegy is: el szabad ezt ellene követni? - S gondolja, doktor úr, hogy ott tartós javulást lehet elérni? Az orvos a szokott mosolyával felelt. - Új szöveteket ott sem adhatnak neki. - Akkor én azt gondolom, jobb lesz, ha mellettem marad - mondta Eszter minden megokolás nélkül, s a szívében nem is érv volt ebben a pillanatban, csak elszánás, hogy ő viszi át az apját a tulajdon karján a másvilágra. - Én teljesen megbízom a doktor úrban - mondta csendesén aztán. - S azt hiszem, neki is könnyebb lesz... Az orvos megvonta a vállát. - Én megmondtam a nagyságos asszonynak. De Eszter érezte, hogy ő is jobban szereti így.

Az a sötét hangulat, ami a kórház elvetésekor fogta el, egész nap benn maradt Eszterben. Mintha attól, hogy a halálos ítéletet kimondták rá, az apja egyedül őreá tartozna. Egy kis durcásság is volt ebben a ragaszkodásban, neheztelés a teremtet dolgok, az egész világ iránt, mely tovább forog, az ő apját kivette magából. Még a gyerekeinek sem mondta meg, amit Klein doktortól hallott. Mít jelent azoknak is, hogy nagypapa rosszul van? Maga azonban negyedóránként lefutott; a borsóját, az ablakon be-benézve, a kis veranda asztalán pucolta; sötéttel pedig a pitvarban támasztotta oda a fülét hallgatózni az ajtóhoz. Égető azonban - a koplalás tette-e - jobban lett. Amikor Eszter éjfél után a másik szobából, ahol a régi ügyiratok közt a díványát fölállította, benézett rája, csak a mély, nehéz lélegzését hallotta. De hajnalban, hogy pár órai szundítás után lement hozzá, az ágyaszélén találta, papucsban, kabátban. S ettől fogva óráról órára jobban lett. A doktor azt mondta, sikerült „tehermentesítenünk” kissé a veséit. De ő maga is erőltette, hogy kilábaljon. - Én nem tudom, mi volt velem abban a két napban - mondta Eszternek. - Úgy látszik, csakugyan étrendi hibát követtem el. S Eszter sosem látta még úgy enni őt, annyi odaadással, mint ahogy ezekben a napokban ette a vajás zsemléket és a befőttöket. Az a köd az agyán nyilván megijesztette; könyveket kért oda a kar-székebe; s míg olvasni próbálta, minden izmán látszott az elszánt iparkodás. „Elhanyagoltam magam, majdnem hogy becsúsztam, de most csak azért is kirántom.” S erőszakkal is járatta az agyát, majd csinál az, ha egyszer begyűlt, egészséget is magának. Klein doktor maga is bámult a váratlan javuláson. A vizeletben és a vérben (vért is vett tőle) nem változott a kép, a beteg azonban egyre elevenebben fogadta őt, s Hitlerről is elmondta véleményét a doktornak. - Bámulatos ember az édesapja - mondta Klein doktor ez után a látogatás után.

Eszter egyre többet lehetett fönn, az övéinél; de ha lejött, az apjának mindig volt közlenivalója. Sosem követte ilyen szenvedélyesen, mint most, a napi politikát. A cseh-kérdés akkor ért kritikus pontjára, s Égető a háború kitörését és a „náci blöff” gyors elintézését várta. - Most derül ki, hogy Víg János jó nyomon járt - mondta az egyik nap. - Jó gondolat volt a dunai kisállamok parasztpártjait egy koalícióba hozni. Ha az akkor sikerül, a németek most egy százmilliós tömbbe verik a fejük. Annak idején (a nemzetiszocialisták uralomra jutása után) Eszternek is beszélt János az útjairól. Párizsban és Prágában járt, s francia állam-férfiakkal és bankemberekkel tárgyalt, akik a kelet-európai „agrárkoalíciót” hajlandók lettek volna pénzzel is támogatni. - És hogy beszéltek velük? - csodálkozott Eszter. - Hát tolmácsok útján... János, amint a parasztpárt nevében tolmácsok útján a nagykövettel beszélt: Eszter ettől a képtől a tizenkét éves kori jókedvét kapta vissza. - Na, majd meglátod, Esztikém. Ez a dolog anyagilag is rendbehoz majd - mondta János, akiben anyagi és politikai eszméi idővel összekeveredtek. Akkor Égető is olyasmit orrolt, hogy János szélhámoskodik csak. Most azonban igazat adott neki. S összehozott egy-két oldal levelet az unokaöccsének. Amíg írta, Eszter ott ült kötésével a szoba mélyében, s onnét nézte a betűivel a papír ellen úszó kezét, a messzefeszülő arcot, melynek összetörtségén most, mint egy bomló hangszere, megint az eredeti dallam tört át. Ó, azok az eldugult gomolyocskák! Milyen szörnyű, hogy apuska ott ül és küzd, s ő itt köt s tudja, hogy a veséiben itt van a sors.

A levél félbemaradt. De másnap (már megint nem aludt lenni; az apja kijárt, s meglátta volna az ágyát) egy csomó leszedett könyv közt találta. - Tudod, mi jutott eszembe az éjjel? - mondta Eszternek, miután egy pár percig a reggelijéről próbált beszélgetni. - Egy röplapot kellene összeütnöm. Az a félbemaradt levél jó volt arra, hogy kissé fölpirzskálja a gondolataimat. Ki tudja, meddig élek még, s most volna a legégetőbb, hogy a nemzetet figyelmeztesse valaki. - S miről? - kérdezte Eszter elszorultan. - Hogy miről? - mondta Égető, mint akit gyerek faggat, esztét meghaladó dolgok felől. - Tulajdonképp a Víg János koncepciója. De megfelelő történelmi és közgazdasági perspektívába helyezve. Most, amikor Anglia érdeklődése föl van keltve irántunk... Egy-két napot ezután ehhez jegyzett és olvasott. A padló, a székek, az íróasztal teli volt idézetekkel; Klein doktorral is erről tárgyalt a vizsgálat alatt. - Nem baj, hogy így agyonégeti magát? - kérdezte Eszter a doktortól. - Hagyja. Nem szebb, ha így megy ki a világból?... A harmadik vagy negyedik reggel megint bágyadtabb volt. - József nem jött még vissza a táborból? - fordult egyszer csak Eszterhez. - Szeretne beszélni vele, apuska? - felelt Eszter a kérdésre kérdéssel. Mintha most jutott volna eszébe, hogy apuska Józsefet kívánhatja, pedig egész héten át bántotta a dolog, s örült, hogy az apja figyelme elterelődött róla. - Az én brosúrámból már alig lesz valami - mondta. - Ahhoz frissebbnek kell lennem. De József talán hasznát látja a följegyzéseimnek. Tulajdonképp öneki szántam egy kis vademecumnak.

Másnap betoppant József. Késő este jött, s csak ruhaváltásra, szalámi csomagolásra. A tábor még egy hétig eltart, s József nagyon meg volt elégedve vele. Amíg a nagy korsó tejét itta, népi jogszokásokról, halászeszközökről, dinári és kelet-balti fajokról s más ilyesmikről beszélt az anyjának. A hangja csendes volt, közben a folyóiratai után érdeklődött, hogy megjöttek-e, s makacsul visszatért arra az állítására, hogy a tej egy picit lekozmálódott. De Eszter azért látta, hogy föl van lelkesedve, tettett szenvtelensége nem fátyolozta be szeme csillogását. - Ez lesz nálunk - mondta ki - az első európai színvonalú faluleírás. S egy román professzort említett; idáig csak az csinált ilyeneket. Eszter ott ült mellette a verandaasztalnál; nézte a nyitott ajtóban kóválygó éjjelilepke-gomolyt, melyből új és új áldozatok csaptak neki a villanykörteinek, s várta, hogy megkérdi-e József a nagyapját. - Nagyapa nagyon rosszul volt aztán, hogy elmentél - mondta, amikor József az utolsó kortyot is lenyelte. - Igen? - nézett rá József, s inkább az anyja hangjában lepte meg valami, mint maga a hír. - De már jobban van? - tette hozzá mindjárt. - Remélem, nem mégy úgy ki, hogy le ne fuss hozzá - mondta Eszter, ahelyett, hogy a kérdésre felelt volna. - Jaj, ez a lemenetel! Nagyapa azt képzei, hogy én egy Széchenyiként jöttem meg Angliából. Hogy mondjam meg neki, hogy jóformán nem is láttam angolokat, csak dánokat, finneket, svédeket, zulukat. Erre a hétre majd viszek ki egy pár könyvet s készülök Angliából. Eszter sértetten hallgatott. Még sosem érezte magát ilyen távol a fiától. „Nagyapa hamarosan meghal.” A száján volt már, hogy kimondja, de nem bírta megsérteni az apját ezzel a pumpolással. Ha nem megy le: rossz fiú, gondolta ahelyett. - Természetesen lemegyek reggel - mondta József, mintha a gondolatára felelt volna. Ez anyai örökség; neki is volt egy külön érzéke, szerve a mások gondolatára. Eszter nem szólt, csak ment ki a korsóval s a kalácsos tányérral. Ha elmegy úgy, hogy nem fut le a nagyapjához, akkor nem volt igazunk: Méhes is tévedett, nem lett belőle jó ember. Reggel ott állt a fia mellett, ahogy keféltkedett. Ha emlékezteti, mégis lemegy. De most ő is az apja büszkeségével nézett; apuskát bántaná meg, ha figyelmeztetné. - Nem felejtettél el semmit? - kérdezte, amikor József a cserkészzsákját félvállra akasztotta. - Nem. Mit? - nézett körül József, megcsókolva az anyját. Eszter ottmaradt állva a verandán, s a fia szemét idézte, amivel az előbb körülnézett, azután öreá. Vajon csakugyan nem értette el, vagy tettette csak, hogy az anyja mire gondol.

Aznap Égető sokkal rosszabbul lett. A karosszékébe kitámaszkodott, de a könyv szétfolyt

betűkkel csúszott az ölébe. Panaszkodott, hogy nem lát jól, s olyasformán nézett maga elé, mint aki ködfoltokon át ismerkedik s kábuldozik egy más formát fölvetett világban. Eszter odaült mellé a varrásával az ablakba. Ahogy föl-fölnézett, látta, hogy a beteg szeme most rajta van; a száján egy piciny furcsálló mosoly; de azt nem tudta, neki szól-e. - Ahogy így elnézek - szólalt meg egyszer csak éرتelen, bizonytalan hangon: - anyuskára emlékeztetsz. Eszter megállította gyöngéd mosollyal a tűjét. Hát mégiscsak őt vizsgálta. Sosem szokott az anyjáról beszélni előtte. Minek kellett felbuggyannia benne, hogy ez a homályos fölt, az ablaknál varrogató asszony, vele teljék ki hirtelen. - Pedig azt mondják, hogy inkább apuskára hasonlítok - jegyezte meg szelíden. - Szegény nagymamuska is azt szokta mondani. - Igen... De azért van benned anyádból is... A makacsságod.

Olyan tétován mondta, elszakítva az előző mondattól, hogy Eszter azt hitte, az agya elsiklott már, s egy más gondolatsorból tévedt szájára ez a különös szó. De a beteg éberebb volt, mint gondolta. Ha olyasformán nézte is, mint nagytata szokta, mikor hályoga volt, a föl villanó értelme belelátott a hallgatásába. - Mért, nem tudod tán, hogy makacs vagy? - mondta egy halovány, majdnem hogy huncutos mosollyal. - Szelídebb vagy, mint anyuskád volt; benned van az én szelídségem; de azért makacs is vagy... A halálát is az okozta - tette hozzá elgondolkozva -, a makacssága... Eszter meg se moccant, lélegzet nélkül várta, hogy az emlékezésben csendesen összeeső, félrecsúszott pillantású ember mond-e még valamit... - Ha akkor a Tátrában ottmarad - mondta maga elé. Majd kis idő múlva, még halkabban: - Minden másképp lehetett volna. S legyintett egyet az ujjával, bár az is lehet, hogy az már megint a rángása volt.

Eszter jól ismerte a tátrai út történetét. Nagymamuskának ez volt a fő vádja. Ha a veje akkor ottmarad vele, anyuska is fönnmarad s meggyógyul. De apuskának a nyomda fontosabb volt. S lám, most tudja meg, az elválásuk előtt, hogy az apjában is volt vád a tátrai úttal kapcsolatban. Ha anyuska akkor nem rohan haza, nem öli meg magát, csakhogy őrajta bosszút álljon, akkor nagytataék nem segítenek kiforgatni a nyomdából. Nem vesztí el a szószékét ebben a világban. Így dolgozzuk föl ugyanazt a tényt, aszerint, hogy indulatunknak, lelkiismeretünknek, könnyelműségünknek mire van szüksége. Az apja ritkán, nagyon ritkán hozta elő neki az édesanyját; általában nem volt az emlékek embere; de ha mégis fölvetődött, úgy beszélt róla, ahogy jó érzésű embernek kell a más szívében levő „oltárképről”. Őneki magának azonban megvolt a vádpontja ellene. Lehetséges, hogy amikor a szoba homályából föl-le sétáló homlok kivillogott, nemcsak a politikát s József jövőjét forgatta, hanem egy halottal vitatkozott? Vagy mindezt csak egy bágyadt, hamus agy vetette fel, mint azt is, amit őróla mondott? Mit érthetett az ő makacsságán? Azt, hogy ragaszkodott a maga kis „kör”-éhez? Amit a melegével átjárt, nem engedte könnyelműn szétszakítani? Így lesz az, kívülről nézve, egy furcsálló szó, ami belülről olyan természetes, mint a nap sütése.

Reggelre Égető nem volt eszméletén. Eszter először azzal áltatta magát, hogy alva találta. Néhány percnyi lábujjongárás, tányérrakosgatás, ablaknyitás után azonban gyanússá vált ez a mély, háborítatlan álm. A lélegzete súlyosabb és egyhangúbb volt, mintha a szervezet tompa mélyei húzták volna benne a levegőt, a serkenni kész tudat minden színezése nélkül. A lepedőtakaró alatt átfutó rángások sem az álombéli élet rezzenései voltak; durva vegyi reakciók a váll- és combizmokban. A rángások ellenére is volt valami merev, szoborszerű a hanyatt fekvő testben. Eszter egy percre némán nézte, aztán odament s megrázta. A kábult szem néhány rázás után egy pillanatra kinyílt. De ez a szem, melyen a szembogár feketéje s az írisz világos, logikus szürkése egy piszkos homályba folyt, egészen halvány, fölködő sugrával az értelemnek, a merev testnél is világosabban mutatta az álomnál mélyebb kábultságot. Eszternek József volt az első gondolata. Ez a pillantás és József összetartoztak. Mintha ő még tovább tudná szítani ezt a szikrányi értelmet. Mért is sértődött meg; milyen jóvátehetetlen bűn - az ő duzzogásából. Könnyezve szaladt föl. Lőrinc épp a biciklijét szerelgette a folyosón. -

Lőrincém - szepegte neki, az arcán lefolyó könnyek közt -, hozd be a bátyádat. Nagyapa halálán van. Aztán a telefonhoz rohant; Klein doktort csöngette föl. A doktor már elindult a reggeli körútjára. A felesége sorra hitta, szalajtotta a helyeket, ahol tudomása szerint meg kellett fordulnia. - Ez bizony a kóma - mondta, amikor végre előkerült, a beteg szemhéját szét-nyitva. - Nem fog fölébredni többet? - kérdezte Eszter elkeseredetten. A kis ember a szokásosnál bánatosabban mosolygott, s elnézett Eszter mellett. Aztán megint a veséről meg a hamuról kezdett beszélni. Ilyeneket, hogy „most már az étrend sem képes a veseelégtelenséget kompenzálni”.

Ettől a csendes szuggeráló hangtól-e, vagy mert rájött közben, hogy József ittléte vagy nem léte nem olyan végzetes dolog, mint első érzékenységeiben hitte: fölébekerült a riadalmának. A legszívesebben mindjárt magára maradt volna az apjával. Ha úgysem ébred föl; akkor minek ide orvos, mit hajtát Lőrinc a Tiszára. - Azon kell lennünk - kezdte el Klein újra a brácsázó suttogást -, hogy nagyobb görcs ne fejlődhessék ki. Esetleg egy Katzenstein-készüléket is beállítunk. A gyógyszerész úr tán tud szerezni egyet a kórházból. - Látva, hogy Eszter nem tudja, mi az: - Amennyiben végbélen át akarja táplálni. - Miért? Csak hogy tovább kínlódjék? - hallotta Eszter a felháborodás felcsattanását a tulajdon hangjában. Megint az apja szívével nézte ezt az ajánlatot. Itt úszik ki ebben a rászakadt ködben a világból, s ők ostoba csöveket dugnak a végbelébe. - Amíg az ember él - mondta Klein -, addig azt táplálni kell. Így is fel lehet fogni a dolgot. A folyadékvesztés pótlására ez a legegyszerűbb mód... A folyadék-vesztés! Eszter egy percig tűnődve nézte a doktort. A beteg izzad; a fölázott bőre teli van a gyűrt ágynemű ákombákomával. S a tikkadó sejteket a szájon át nem lehet többé megitatni. De hisz apuska ezt nem érzi többé. Vagy van lenn a homályban is érzés, csak mi mondjuk, hogy nincs, mert fölébredünk a műtétből, s nem tudjuk, hogy vágtak? Vad rémület futott át rajta, hogy a tudat tán csal, elfödi előlünk a szenvedések mélyebb rétegeit, s ez a lepedőjébe burkolt test, melyről azt hisszük, nem szenved, minden ízében egy kettévágott féreg kínját hordja. - Doktor úr tudja, hogy mi szükséges - mondta csendesen. - De annak nincs értelme, hogy a kínlódását meghosszabbítjuk.

Félénken pillantva be az ablakon, az ajtóban megjelentek a családtagok. Eddig a gyermekeinek sem adta ki az apját, úgy őrizte a halálát, mint egy rábízott titkot. Lőrinc biciklijén most szétment visszahozhatatlanul a hír. Először kis Eszti érkezett meg. Ő Homokon a szőlőben volt a barátnőjénél; Lőrinc a Tiszára menet hozzá is bekiáltott. Sírva érkezett, hisz igazán szerette nagyapát. De ahogy az ágy mellé állt, süldő arcán a megilletődés mellett ott volt a tisztelet visszfénye is, mellyel házigazdái bocsátották útnak s a holnapi vagy azutáni nap, amikor gyászruhában fogja elszepegni azt, amit itt lát s ami még ezután jön, az osztálytársnőinek. Délfelé Józsi érkezett meg. Tőle a sógora érdeklődött; az egyik Pauli-fiú Körtvélyesről jövet szembehajtott Lőrincével. - Mért nem telefonált? - próbálta elfödni kérdésében az alkalomhoz illő gyöngédség az úton forralt bosszankodást. - Másoktól kell megtudnom, mi történik itthon. - Mért izgassa magát? - felelte Eszter ugyanúgy. - Ha úgysem tud rajta segíteni! S alig bírta megállni, hogy odébb ne tolja a puffadt arcot, mely, mint ilyenkor szokta, tettette is a megilletődést, s ugyanakkor a helyzethez illő maszk alatt valóban meg is volt hökkenve. A József bűneérző ajtónyitását anélkül is fölismerte, hogy odapillantott volna. Harangszóra jött meg; Lőrinc, aki mögötte nyomult be, ijedt, barna arcával, harminc kilométer porát szedte föl oda-vissza. - Hogyhogy ilyen hirtelen? - állt oda József csendben az anyja mellé. - Hisz tegnap reggel még nem tetszett semmit sem mondani... Eszter egy kis megszeppenést érzett a hangjában. Tudta, hogy megbántotta az anyját, de nem látta még, miféle következménye lesz ennek a megbántásnak. Elveszthetetlennek hitt birtoka, az anyai szolgaság vált egy percre bizonytalanná. A haldoklóról oldalt csúszó pillantása nagyobb érdeklődéssel s főként több aggodalommal állt meg az anyja szokatlan arcélén, mint a burnuszos alakon, akinek órjasira nőtt ádámcsutkája mint egy második orr járt a meg-megrángó test

és a hátraesett fej közt. - Tegnap már panaszkodott, hogy rosszul van, s mára nem volt már magánál - szólalt meg Eszter, meghatva kissé ettől a riadalomtól, fia lelkiismeretére bízva a szemrehányást.

Délután Antal jött át Wiesmayernével. Pauli csak hóbertos öregembernek tartotta Égetőt, nagy „hát bizony”-okat sóhajtott, s orvosi tudását igyekezett mutatni s bővíteni az Eszternek adott kérdésekben és tanácsokban; Wiesmayernének azonban a násza volt az ellenpólusa, ők egymás világát tökéletesen hamisnak tartották, s mindenről homlokegyenest fordítva gondolkodtak. Az ő viselkedése mégis sokkal elviselhetőbb volt Eszter számára, mint a sógoráé. A halál, nemhiába temette el két urát, Wiesmayernének éppolyan természetes dolog volt, mint a kereskedés vagy a földművelés. Ahogy a kisházba bejött, nem kent az arcára semmiféle jámborságot vagy részvétet. Egyenes alakja, melyet a kor megtöppesztett, de el nem lomposított, éppen csak szokott fürgeségéből adott föl valamit, s ahogy Esztert megcsókolta, aztán egy pillanatra ellensége ágya mellé állt, épp ebben az önkéntelen lassúságban mégis volt egy kis tiszteletadás, az előkelő öregé, aki kamrájában napról napra készül a halálra, de épp ezért fölösleges, hogy a másokén sopánkodjék. Klein doktorral, aki a háziorvosa volt, telefonon már mindent megbeszélt, s fölajánlotta, hogy itt marad, s fölváltja Esztert a virrasztásban. Eszter persze sohasem szolgáltatta volna ki még ezt az öntudatlan testet sem az anyósának, azt azonban el kellett ismernie, hogy az egész családban ez az öregasszony az egyetlen, aki segíteni tud rajta. - Nagyon köszönöm anyukának - mondta a beteget nézve. - De ezt a pár napot már kihúdom vele. Szegénnyel úgy sincs sok tennivaló, hanem, ha anyuka segíteni akar, tessék fönnmaradni a gyerekekkel. Sokkal nyugodtabb vagyok, ha tudom, hogy anyuka utánanéz a háztartásnak.

Szinte megkönnyebbedett, amikor magára hagyták a betegével. Az ablak felső tábláján, mely a szag miatt éjjel is nyitva állt, még egy világos égboltra lehetett látni, a tűzfalak közé szorult udvarban azonban már kezdett összeszűremkedni az este. A fal mellé húzódott ágyban egy hosszú fehér folt, egy orrból és homlokból álló arcdarab s egy elszánt, időnként el-elakadó és megint előtörő lélegzet jelentette az apját. Kóma, jutott eszébe Klein doktor szava. Ezt hívják kómának. Az agy még megvan, a kis csomócskák közt ott van az összefüggés; az ezerszer járt ösvényeken csak ide-oda kéne futkosnia a tudatnak, hogy az első rotációs gép, a Javaslat tanyái vagy a kis Józsi gyümölcsfái villanjanak fel benne úgy, ahogy azok soha egy más tudatban többé fel nem villanhatnak. De ezek az utak most már örökké járatlanok; elöntötte őket, mint a Vezúv alatti városokat, a hamu. A lélegzet még húz, a nagy szív is biztosan ver, mint lelőtt gazdájú lovak, akik egy ideig még tovább vágatnak. De az, ami Égető Lőrinc volt, tulajdonképpen már nincs. Tegnap ilyenkor még anyuskát kereste, az ő varrogató, foltszerű árnyéka okozott fejtörést neki, s ma már semmi és senki, azt a játékot, ami egy ember, beszüntették a vesék. Ha úgy van, ahogy a bécsi nagynéni mondta, akkor ő már rég ott rohan előre, egy másik megjavítandó világba azzal a bátorsággal, amivel az egész életét s az utolsó heteket is végigküzdötte. De ez csak képtelen remény. „Ha nincs, nem vesztettem semmit - mondta anyuka egyszer -; ha pedig van, megnyertem az üdvösségemet.” De ez csak olyan számítás; anyuka képes józan számításból hinni s imádkozni. Az igaziak azonban, mint az ő apja, mennek a maguk útján, túlvilággal vagy anélkül is. Úgy volna, ahogy mondani szokták: a halál adja meg az élet értelmét? Sosem érezte még ilyen szépnek az apja pályáját. Mint azok a keskeny hajók, amiken azok az északi hajósok (a moziban látott ilyen filmet), a vikingek vágta neki az Óceánnak. Az igaz, hogy amíg a szeme folyton előre volt, sok mindent nem látott meg. Őt sem, a lánya barátságát. De ez is hozzátartozott, hogy így száguldjon el, a maga csillagzatát figyelve, mellettük, mellette is.

József megszeppenése jutott az eszébe. Már nem ítélte meg őt olyan szigorúan. Ahogy visszaidézte, amint nyugtalan pillantásával melléáll, a homályban szinte rámosolyodott.

„Tegnap reggel nem tetszett semmit sem mondani.” Ez ő: József. Szinte a füle mellett hallotta a hangját. Ott volt benne a büntudat, de az is, hogy a játékszabályok szerint neki azt nem szabad elismernie. Szegény apuska, csak a maga mulasztásait kapta vissza tőle. Tán azért is nem neheztelt meg érte; mintha észre sem vette volna. Hisz József is Égető; törekenyebb, játékosabb, de szakasztott apuska. Az az este, mikor az ő mátkasága gondjával bement hozzá, nem szakasztott ugyanaz, mint József kirohanása Körtvélyesre? Ott állt a megzavarodott szívével, mint apuska az angliai reményeivel, de az Égetőknek mindig fontosabb dolguk volt a férjhez készülőnél és a haldoklónál. Nem, apuska nem hánytá föl soha, ha fájt is, József kimenését. Azt inkább, hogy Körtvélyesre ment ki. S a jóvátételnek sem az a módja, hogy Józsefet dorgálgassuk. Ez a lélegzet egyet követel Józseftől: hogy nemes dolgoknak szolgáljon. Hányszor mondta, hogy Józsefnek már könnyebb, mint neki. De nemcsak azért, amiért ő mondta. Az ország is megérett közben. Az ő apja maga volt; Józsefék azonban egész csapattal; hányan voltak kinn csak most is a Tiszánál. Az nem számít, hogy apuska nem helyeselte Szilágyi munkáját. Ez a nemzedékek félreértése; az emberi hiúság, amely az apostolok szívébe is megtalálja a besurranás részét. József azért mégis a nagyapja lelkét folytatja. Ha ők, az Égetők nem is tudják, neki tudnia kell. S a kegyelet az, hogy az apját a fiában szolgálja tovább.

Másnapra az a kis szabálytalanság a beteg lélegzésében ijesztővé nőtt. A mély lélegzetvételek közé hosszú szünetek iktatódtak. Eszter megállt a dolgában, s megfagyott testtel érzékelte a kihagyott légvételek által mért időt. Meghal, mindjárt meghal. Tunyogi nagymamuska is így hápintotta az utolsót. S amikor már odaugrott volna, megint megindult a légzés, mind mélyebben, mint aki víz alatt úszott egy darabig, s légszomjában nem tud eltelni a beszívott levegővel. Aztán megint csendesedett a húzás, s Eszter a szobában csak egy szívdobogást hallott, a magáét, a lüktető nyakából. Eleinte iszonyúak voltak a bódult tudónak ezek a pihenői. Mintha százszor meghalt s mégis tovább élt volna az apja. Aztán ezt is megszokta. Egy ember vonszolja magát lihegve a hegynek: időnként megáll, s nem hallatszik a szuszogása. Klein doktor fojtott, intim hangján ezt is megmagyarázta. „A légzőközpont már bódult.” „A szénsavkoncentrációnak el kell érnie egy bizonyos fokot.” A nevét is mondta a légzésnek, ennél a betegségnél ez rendesen beáll. Eszter borzongva hallgatta a bőr alá bebújó s ott tovább zsongó, magyarázó hangot. Hát ez az orvostudomány! Vizeletet vesznek, bele-néznak a mikroszkópba, s tudják, hogy egypár hét múlva így fog lélegezni. A halál csak a betegnek egyszeri, különös s a hozzátartozóknak; a doktorok, akik folyton haldoklók közt járnak, tudják, hogy a halál is kaptafákon készül; megvan a típusa, mint a gyászjelentésnek vagy a kőfejfának. A rossz veséjük Japánban, Ausztráliában mind így kapkodnak a levegőért; a lányaikban is így fagy meg a vér: na most. S tán nemcsak a betegségünk, az életünk, a szenvedéseink is ilyesmi csak. Mi azt hisszük, csak a mieink. S ha azt is végigjárja egy ilyenforma beavatott - az öreg regényíró például -, a változó körülmények alatt csak néhány durva, nagy típust talál. Mi azt hisszük, senki más nem kóstolta, rejtegette így öregkori bevallhatatlan szerelmét; ha a fiunk megáll mellettünk, s összenézünk, csak mi érezzük a zenénél édesebb gyönyörűséget, s egyszer csak elolvassuk a könyvüket, s benne van mindaz, ami minekünk az életünk s nekik csak tünet. Ezek a tünetek: ez az igazi „hamu”, amire a világ szétesik bennünk. Ez az az unalmas tudás, amit az Isten eltiltott. Nem akarta megosztani velünk. Mert mi más lehet, mint unalom, az emberi lelkeket, ezeket az egyhangú náthalázakat napról napra végigjárni. Szerencsére, ilyesmi nincs, ez csak egy álom. Föltételezni, hogy Isten van - úgy, ahogy anyuka hiszi -, s ezt nézi és engedi: istenkáromlás.

A beteg most már egészen csecsemő lett. Klein doktor naponta kétszer is eljött; beadta az injekciókat, elvette a vizeletet, a beöntésekre is sor került, a bódítót a nagy görcsök ellen csőrében adták be. A nagy testet húzni, forgatni kellett. A doktor maga segédkezett: látta, hogy Eszter nem

szívesen hív segítséget. A titokzatos, időnként sérelmekkel átvonagló tartózkodását nem adta föl; Eszter mégis úgy érezte, hogy több az, mint orvosi tapintat, amivel a bódult test iránt viseltetik. Ő most nemcsak mint orvos osztályozza betegeit, hanem mint az üldözésekre készülő ember is. Amit Égetőtől németekről, emberi jogokról hallott, jóakarat és lovagiasság fátylát vonta erre a tudatát vesztett testre is. Eszterben kezdetben egy-egy vérhullám szökött föl, amikor az apját, mint egy gyereket ki kellett bontani. Maga elől is takarta őt, ahogy ő takarná magát, ha a régi eszméletével feküdne előtte. De a test mindjobban megkövetelte az ápolást. Az izzadás pálló sóréteggel vonta be az egész bőrfelületet; a lepedő elmocskosodott, a háton felfekvések kezdődtek. Emelni, fordítani kellett őt akkor is, amikor a doktor nem volt ott. S ő a leggyöngédebb mozdulatokat találta ki, hogy a meg-megránduló testet tisztán tarthassa. Ahogy a karjában fogta, kis Eszti Pieta-képei jutottak eszébe. Nemhiába festették olyan szívesen a régi nagy festők. Ez a legszomorúbb s mégis a legszebb asszonyi érzés: az elpusztult nagyságot úgy, mint fiacskánkat egykor, a közönyös emberiség helyett, az ölünkben tartani.

Az utolsó este már nem mert elaludni. Azok a növény szünetek s a nehezen fölszakadó légzés mindjobban aggasztotta. De törődöttségében égett a szemhéja, s ha leült, az álom a szeme előtt forgó körökben kezdte környékezni. Hogy ébren maradhasson, a polchoz ment s könyvet nézett. De szépirodalmi könyv, néhány angol regényen kívül, nem volt ott. Ahogy keresgélt, két vastag könyv közt egy vékony füzetre bukkant. Az apja Javaslati volt; amit azon az éjszaka fölolvast. Azóta nem volt soha a kezében. Amikor megjelent, látta az el nem kelt füzeteket; de hát gondolt is akkor rájuk, kelletlen mátkaságával volt elfoglalva. Amióta Csomorkányra visszakerült, egyszer-kétszer eszébe jutott, de nem akaródzott az apjától elkérni. Hisz az évek során benne is csak a villannyal hajtott bölcső meg az ötven gyártelep maradt meg belőle. Most ezzel ült le az íróasztallámpa elé. Az évek tették-e, hogy Józsefekkel ő is belenőtt ezekbe a gondolatokba, vagy egyszerűen a beteg iránti gyöngédség: most a kis füzetet olyan nemesnek, okosnak találta; - még a hibái is megbocsáthatóak. Olyasmi, mint amit Méhes olvasott föl az ő kertész-kolostoráról. Csak apuska a paradicsomot is itt akarta, a szülővárosában. S mennyi tudás, szeretet az álmokban is. A füzet vége felé megtalálta azt is, amit József annyit emlegetett. Amikor Méhes itt volt, a reggelinél is elmondta. Csomorkányi különökről és eredeti emberekről volt szó. Akkor fájt is, hogy a nagyapját is előhozta; az ő bogarával kedveskedik a vendégének. „Az én nagyapám meg főurakat akart Csomorkányra telepíteni.” Ő nem emlékezett erre a részre; tán nem olvasta föl neki. Most itt volt, megtalálta. Meg volt bökkenve, hogy ennyi az egész. Ennyi miatt lesz egy emberből anekdota. Most már, hogy olvasta, emlékezett is rá. Itt kell tartani, ide kell vonzani a tehetséges, jómódú, az előkelő embereket. A tudósok, művészek voltak az első helyen, aztán jöttek a vállalkozók, akik nem költöznek föl, mint eddig Pestre a pénzükkel, hanem itt alapítanak vállalatot. A végén jöttek a főurak; azoknak meg befolyásuk van. Ahol ott vannak, előbb kijáródik valami. Hát igen, furcsa. Az után, amit Szilágyiék mondtak a földkérdésről. De milyen könnyű volna kimenteni. Amikor a Károlyi-birtokot eladták, ő volt rajta, hogy ne a bank, hanem a kisemberek kezére kerüljön. Nem a főurakhoz szíttott ő; őket akarta, ha már megvannak, a város javára kihasználni. Tán az angol lordok jártak a fejében akkor is. József azonban már úgy tudta, hogy földet akart ajándékozni nekik a várossal. Így ért hozzá az anekdota. Rég eltemették, s ez az anekdota még meglesz. Ez az utolsó buborék, amely egy ilyen életből fölr a magasba.

Másnap reggel egy kis langyos vízért ment föl a mosdatáshoz a konyhába. Amikor visszatért, a mély lélegzet nem volt a szobában. Először azt hitte, egy hosszabb szünet. De nem. Ez a szünet nem ért többet véget...

Menekülők és maradók

Eszter aggódva figyelte a két fiát. Olyan érzése volt, mintha meg készült volna szakadni valami - nem is tudta: benne-e vagy a világban. Olykor benn a testében, a méhiben volt ez az érzés (mintha az egymással szembekerült fiúk ott, egykori fészkükben is marakodtak volna). Minthogy épp ebben az időben maradt el a baja, sokszor nem is tudta, a maga változása-e az vagy a testébe szálló idegesség, ami ezeket a görcsöket okozza. Máskor a tavaszi égben, a szomszéd tűzfal repedéseiben, a déli harangszó lármás, vontatott kongásában érezte a készülő szakadást, mintha a verandai szék egy szappanbuborék közepén volna, s az egész kis szivárványló világ, mely néha, mint a buborék, emelkedni, keringeni kezd vele, bármelyik pillanatban elpattanhatna. Minthogy állapota szédülésekkel járt, sokszor erről az érzésről sem tudta, hogy előérzet-e vagy vértódulás.

A háború első éveiben nem voltak ilyen szorongásai. Az újságokban olvasta, de az ösztönével nem érezte, hogy háború van. Emlékezett még az első világháborúra: az sokkal nyomasztóbb volt. Ahogy visszagondolt rá, mintha mindig csúnya őszi idő lett volna, az ónos esőben bakancsok cuppogását hallotta az ember. Pedig őneki akkor sem volt nagyobb baja. Tunyogi nagytata kifakadásait kellett hallgatnia a rekvirálásokról; a nagy, embernívű üzem azonban ott morgott folyton a levegőben. Ez a háború másképp indult. Nem volt olyan taposómalom-szerű; hiányzott belőle a pokol egyhangúsága. Egy-két hétre meglódult; a lapok nagy győzelmekről írtak; aztán folyt minden tovább, az évszakok nem vesztették el színüket a háborútól. Józsi kiszámította, hogy a villámháborúkkal mennyi vér spórolódik meg. „Sokan azt hitték - mondta -, hogy a haditechnika fejlődése véresebbé teszi a háborúkat. Épp ellenkezőleg: a technikai fölény gyorsabban hozza meg a döntést. Aki úr lesz a másik fél légiterén, annak már csak be kell vonulnia. A lengyel hadjárat alig százezer emberbe került. Egy Isonzó-csatában több ember pusztult el, mint Franciaország vagy a Balkán meghódítása alatt.”

Eszter gyanakodott az ura számadataira s arra a hallgatásra, amibe egy-egy villámháború után Európa egy része merült. Az azonban biztos, hogy testi rosszullétet nem érzett miattuk; az árvíz, mely Égető nagypapa szőlejét megnyomta, nagyobb csapás volt öfeléjük a háborúnál. Még József egyetemi szereplése aggasztotta a leginkább. József mégiscsak patikus lett, ahogy az apja követelte. Szegeden járta az egyetemet, de ott is ankétokkal, műsorösszeállítással, néprajzi és zenei szemináriumokkal, folyóiratszerkesztéssel, könyvnaprendezéssel, sorskér-dés-kiállítással s más effélékkel töltötte el az idejét. A diákszövetségben mindjárt a háború kezdetén két „frakció” támadt. A nagyobbik rész megmámorosodott a német győzelmektől, s nézte, honnét támad a vezér, aki a magyarokból is kihoz valami ilyet; a másik rész - az írók olvasói - viszont a volksbundisták terveivel ijesztgették egymást. Magyarországra, ha egy nagy kertet csinálnak belőle, még ötmillió embert be lehet préselni. Némelyikük látta is Nürnbergben vagy Münchenben azt a kartotékot, amelyben megvolt, hol mit kell megszállniuk, s ki az az egy-kétezer ember, akit a terv végrehajtása előtt a nemzetből ki kell emelni. Szegeden ez a szárny rendkívül erős volt, s Eszter, ha büszke volt is a fiára, aki már mint gólya a vezérkarba került (titkos mozgatójával, a világhírű professzorral is összeismerkedett), féltette is, hogy inkább játszott, mint valódi hevesiséggel a kémelhárítót vagy a rendőrséget egyszer csak magára szabadítja. Amikor a németek Jugoszlávia ellen fölvonultak, különösen nehéz napjai voltak. Józsefék az előző héten hívták le Szegedre a németellenes írókat. Az összefogdosás azonban elmaradt. A németek, úgy látszik, nem akartak a „szövetséges” fészekaljába benyúlni; a mi kormányunk meg maga sem bánta, ha az ifjúságban a németek s bámulóik ellen egy kis ellenanyag képződik. A németek nyerték a csatákat, az ifjak pedig (ha

nem is úgy, mint Méhes tervezte) csinálták a táborukat, ankétjaikat és népfőiskoláikat. Hódítás és ellenállás, a nagy viharok ezen a szélcsendes partján, megvoltak egymás mellett. Az sem változtatott sokat a dolgon, hogy a harmadik nyáron egy-kétszáz ezer ember, mint valami hadgyakorlatra, elindult Oroszországba. Mindenki tudta, hogy úgy mennek oda, mint az osztrákok hajdan Napóleonnal. Csomorkányról kevesen voltak oda: inkább dunántúli hadtesteket vittek. Sorozás, bevonulás volt, de nem sok. Akik itthon maradtak, jól adták el a termést; a szövőgyár munkásai rádiót vettek, s József minden héten nyolc-tíz új könyvvel jött haza.

Először akkor állt belé az a rettenetes érzés, amikor kiderült, hogy Lőrinc jelentkezett az SS-be. Szűcs Bandi tudta ki a dolgot. Bandi jogász volt, de itthon famuluskodott az apja irodájában. József barátai közt ő volt az igazi bennszülött, cigányos mosolya hol a gimnazista lányok csoportjában tűnt föl, hol a csomorkányi különcök kapualjában. Ha József otthon volt, ő másnap megjelent, s halk, meleg, nazalizáló hangján, mely inkább a meghittsége való törekvéseiből, mint orrhibájából eredt, órákon át cserélte vele a pesti s az itthoni híreket. Az évek során annyira odaszokott a házhoz, hogy akkor is meg-megjelent, ha József, ami megtörtént, hetekig odavolt. Ilyenkor Lőrinc technikai folyóiratát nézegette, vagy kis Eszttel próbált a régi, gyerekkori alapon enyelegni. Eszter gondolt is rá, hogy jó vő lenne belőle. Kis Eszti nem is túlságosan szép lány; eleven s ügyes, de a termete kicsiny, az arcára göcsörtös, zömök, erős lába inkább megbízható, mint szép. Bandi viszont olyan jó természetű fiú! Ezen a délutánon azonban - épp Eszter nyitott ki neki - nem a fényes, összemelegedő mosolyával bűjt be; piros arca csaknem sápadt volt az ünnepélyességtől, s hangja sem a nyájasságtól, hanem küldetése fontosságától kapta az orros hehezetet. - Lőrinc, nem tetszik tudni, itthon van? - kérdezte mindjárt a kapuban. - Nem; azt hiszem, elment, Bandikám. Mostanában folyton légótanfolyamon van - mondta Eszter, nem is gyanítva, mit készít neki Bandi lompos mozgásában a rejtélyes lóbálkozás. - Mert négy szemközt szeretnék mondani Esztike néninek valamit.

Akkor tudta meg, a Józsi duplaajtájú szobájában. - Én soká tépelődtem, hogy megmondjam-e - fejezte be Bandi még több hehezettel. - Lőrinc a barátom, s az ember a barátja titkait úgy tekinti, mintha az övéi volnának. De aztán mégis úgy döntöttem, hogy közlöm a dolgot Esztike nénivel. - S ez egész biztos? - nézte őt Eszter, míg az a szörnyű érzés, mint egy ködben támadó rohamcsapat, minden reszketni és szorulni tudó részét megszállotta. - Sajnos, ez egész biztos. Van egy volksbundista ügyfelünk, attól tudom. Ha parancsolni tetszik, pontosabb adatokkal is szolgálhatok. Ő, az iszonyú volt, amikor az a hír az ő vérével egész összekeveredett. Nem is tudta hirtelen, mihez fogjon. Szegháton történt: bemegy a szobájukba, az emeleten, az ablak nyitva, s kis Lőrinc ott áll a párkányon. Sem rászólni nem mert, sem lépni, sem lélegzeni. Így volt most is. Lőrincet vegye elő? Ha képes volt jelentkezni, képes lesz megszökni is. Az urának szóljon? Józsi föl lesz háborodva, s nem fog semmit elintézni. „A maga nevelése”, „az Égető-hóbortosság” - hallotta előre. Ez különben annyi, mintha Lőrincnek szólt volna. Közben minden perc veszteség, háthogyha holnap behívják már. Kétségbeesésében csak Bandinak könyörgött, hogy el ne menjen. Mintha ő is csak addig lett volna veszélytelen, amíg itt van a szeme előtt a titkával. Azt hitté, nem lehet kibírni ezt a rémületet. Pedig ez csak olyan volt, mint fogfájásnál az első vad lüktetés. A leghevesebb, de újság még; a szervezet győzi, picit még csodálja is és kíváncsi rája. Hanem a harmadik, a negyedik nap s az azután jövő napok és hónapok végét nem látó törődése! Hármában ettek kis Eszttel a nádasztalon, a konyha előtti folyosón. Érezte, hogy halálosan sápadt; nagyon szépen kell ennie, megnyomnia a kést, villát, hogy el ne kezdjen a kezében táncolni. S közben nem mert fölnézni, nehogy Lőrinc ott lássa a szemében a titkát. Kis Eszti kétszer is ránézett, másodszor a derekát is átfogta. - Mi bajod, anyukám? A vasalásra hivatkozott, rossz a villanyvas, faszénnel kellett vasalnia. S közben érezte, hogy Lőrinc rá-rápislant, s nagy,

játékos szeme szűkülve kutatja a sápadtságát. Egy kérdésen törte a fejét, aminek a szemjátéka alatt ő is ráleshetne. - Légmentelmi tanfolyamon voltál? - emelte rá végre a szemét. Tudta Banditól, hogy a volksbundistákhoz jár. El sem képzelhette, kik Csomorkányon a volksbundisták. Egy vízszelőt hallott meg egy állomásfelvigyázót. Lőrinc úgy nézte őt, mint akit elárultak. Inkább makacsságból mondta csak: - Ott voltam. - S várta, hogy az anyja sápadtsága kipattanjon. De Eszter hallgatott. - Újvároson? - kérdezte könnyedebben. Mert Lőrinc azt mondta: a leventeoktató az újvárosiaknak tart tanfolyamot. - Ott. - Lőrincet egy kicsit fölbátorította ez a természetesség. - A harci gázokat mutattam be nekik. - S hogy Eszter csak nézte őt. - Elpukkantottam nekik egy könnyampullát. Hápogtak az ipsék - próbált nevetni. S Eszter vértelen szája is elmosolyodott.

Két napba került, míg Bandi az adatokat megszerezte. Ezalatt ott kellett ülnie tehetetlen rettegésben a családjában. Ha már futhatna, s csinálhatna legalább valamit! De csak járt körben a gondolatban, hogy Lőrincet elviszik. Benyúl érte egy kéz családba, kollégiumba; kiemeli a tízmillió magyar közül, s elviszi egy idegen hóhércsapatba, amely, azt hallani, maguk ásta gödrökbe géppuskázza bele egész falvak, városnegyedek lakosságát. S mindez azért, mert ő nem vigyázott jobban. Pestre menet is folyton ez lüktetett a fejében. Nem vigyázott eléggé Lőrincire. Nem volt probléma a számára, boldog volt, hogy nem kell törnie rajta a fejét. József minden dolgában volt valami vonzó rejtélyesség; Lőrincben mindent ismert: az erős Tunyogi-csontokat, a zsebbélést elnyűvő repülőújságokat és az Égetőktől örökölt kalandvágyát, mely frissebbé és élesebbé tette az apjánál, de néhány, hetekre nyúló kerékpártúránál nagyobb ijedelmet idáig nem okozott. Azzal áltatta magát, hogy a sok veszélyes tulajdonság Lőrincben egy egészséges, közepszerű természetben egyezett ki. Rossz tanuló volt, még rosszabb, mint az apja, egyszer meg is bukott; azt hitte, ennél nagyobb gondja nem lesz vele. Időnként szepegő anyává kell öltöznie, felbőszült tanárok előtt megjelenni. S most utazhat föl Pestre, a kibuggyanni kész, szeméig teli sírással, könnyöggel; amíg csak embereket nem talál, akik elég hatalmasok, hogy a magyar fiút a két villámforma betű közül kiszabadítsák. Hogy mért is nem nézte meg jobban azokat a folyóiratokat! De ő azt hitte, Lőrincet is csak a technika, a sebesség meg a befogadóképesség - az elhárítókészülékek s a nagy csapatszallítók izgatják, akár az apját. Hisz nem is volt Lőrinc olyan nagy németbarát. Ha Józseffel összetűztek, József volt mindig az élesebb. Ő beszélt az én „nyilas öcsém”-ről; ő emlegette a „családunkban levő Matuskákát”. Lőrinc csak a szép fehér fogát mutatta ilyenkor. S azt mondta: nem is ilyen kripliknek való az, repülőgépbe ülni.

Pesten Víg Jánost vette maga mellé. János már évek óta Pesten élt, Eszter nem is tudta biztosan: miből. Lúdváron megmaradt a birtok egy része, a második feleségének is volt valamije; időnként lejárt vidékre, s ilyenkor Eszterek folyosója teli lett mézzel, zsírosbödönrel, tojásosládával. A felesége erős kormány alatt tartotta, s tán ez is hozzájárult, hogy figyelme a politikáról a közgazdaság felé fordult. Folytonos javaslatokkal járt a hivatalokba, s volt egypár tulajdonsága, amely ott előnyt jelentett. Öregkorára igen jó megjelenésre tett szert, az ember előkelő birtokosnak vagy volt képviselőnek tarthatta volna: azonkívül nagyon pontosan és körülményesen beszélt; szakkifejezéseket is szívesen s helyesen használt, s ami fő, nem hagyta lerázni magát. Ő tudta ki, hogy Lőrinc ügye, ha ugyan tartozik valahová, a belügyminisztérium melyik osztályára tartozhatik. Ott sem nyugodott, amíg föl nem jutottak magáig a miniszterig. „Szülői engedély nélkül.” „Tizenkilenc, de most jár a nyolcadikba.” „Volksbundista csoport.” „Mi nem is gyanítottuk.” „A Signalt olvasta.” Eszter szája szinte magától adta már a felvilágosításokat. A fejében közben egészen másféle mondatok jártak. „Csak most visszakapjam.” „Mindig csak József volt a fontos.” „Mert olyan gyenge volt. S a természete is...” „Lőrinc az biztos volt. Az ő mosolygó szeme.” „Az a fiú, aki egy kicsalt pengőért összecsókol.”

Eszternek szerencséje volt; a minisztert érdekelte az eset. Úgy látszott, ő sem szerette nagyon a németeket. De amit elért, csak egy akta volt, egy gyorsírásos jegyzet a kegyelmes úr titkárának a tömbjén. Azon a néhány gyorsírásos jelen függött az ő reménysége. Amikor a nagyállomás ködös estjébe, az elvágtató fiákerek közt kiszállt s hazaindult, arra gondolt, ami otthon vár rá. De otthon, csodálatos mód, minden kipattant már: az is, hogy ő miért van Budapesten. Az ura, noha nem volt inspekció, ottbenn aludt a patikában; ez mindig annak volt a jele, hogy torkig van a családjával. Lőrinc benn ült a könyvei közt a fiúk szobájában, s árnyéka az ő motozása alatt is ottmaradt az üvegajtó mögött. Az, hogy a családi csöngetésre - három hosszú - s az anyja lerakódására nem kukkantott ki, azt bizonyította, hogy a vihar öregje lezajlott már, s büntudat és dac legmélyebb szakadékában várja a jövőt. Kis Eszti arcán is ott volt az események nyoma: a családi gond iparkodó átérzése, de egy kis frissesség is a dolgok zajlása miatt. Tüstént a fürdőszobába húzta az anyját, s ott számolt be a lefolyt viharokról. Az első nap apuka szidta Lőrincet, hogy ide vezet anyuska nevelése; a második nap József jött haza s hazaárulózta le az öccsét, este apuka és József kaptak össze, apuka azóta nem is jött haza; harmadnap Wiesmayer nagymama jött át: ő lelkére beszélés ürügyén Lőrincet akarta megvigasztalni (nagymamának ő volt a kedvenc unokája); közben szörnyű dolgokat mondtak egymásnak Józseffel. Nagymama szívtelennek nevezte Józsefet, az pedig klerikálisnak nagymamát. A párbajt József bírta rosszabbul; nagymama egész szépen ment el, József azonban még aznap este berohant Szegedre, s azt mondta, ebbe a volksbundista bünbarlangba nem teszi be többet a lábát. Eszti után a lányt kellett Máténénak meghallgatnia. Ha a tekintetes asszony még egyszer elmegy, ő egy órára sem marad itthon, őt azóta mindenki csak szekírozza. Az asszonya, hogy legalább őt megnyugtassa, neki adta a kis Esztinek hozott harisnyát.

Amikor végre bejutott Lőrinchez; az még mindig ott tartotta fejét a két eltökélt könyöke közt. - Anyuka? Nem is hallottam, hogy meg tetszett jönni - kelt föl az anyja beléptére, s úgy állt meg az asztalra kitett angol könyve mellett, mint aki a döntést várja, van-e itt csóknak vagy kézcsóknak helye. Eszter a sírás széléről nézte a lógó karú fiút. A hatalmas csontok s a szende büntudat az úton forgatott vad képektől és önvádló gondolatoktól még megindítóbbak voltak. Mint Szegháton, kisfiú korában, amikor sarokba indították. - Lőrincém, én nem teszek neked szemrehányást - ült le az álló fiúval szemben egy szék sarkára. S szemrehányás helyett csakugyan csak a könnyei gördültek ki, s reszkető hangja zokogott tovább a fiú bűnösen lehajtott fejében. Lőrinc pontosan ismerte az érzéseket, amelyek miatt az SS-be jelentkezett - egy tankból olajosan kinyúló fej, gyors vezényszavak a légelhárító ágyú mellett -, de az anyja könnyei előtt értelmetlen lett volna erre hivatkozni. - Gondold el, hogy megjön a behívód. S meg kell mondanod... Vagy úgy akartál megszökni tőlem? - nézte őt Eszter tovább. - Más fiúnak is megjön - morogta Lőrinc, anélkül hogy fölnézett volna. - De nem oda, Lőrinc. Nem oda - ismételte meg borzalommal.

Lőrinc nem felelt. De Eszter egy makacs borulást látott a homlokán. „Azért nem úgy van ám minden, ahogy József mondja. Anyuka mindig csak József után indul el.” - Nem mondom, ha más körülmények közt... Mint negyvennyolcban. De csak a kalandért, robbantani. Az első héten megutáltad volna... Eszternek megint csak a Lőrinc leütött homlokáról kellett leolvasnia, hogy mi jár mögötte. „Anyukának csak a József dolgai fontosak - olvasta a maga gondolatát. - A népi írók, az egyetemi oktatás ankétja. A honvédelem, a haditechnika, hogy egy férfi kockára tette az életét, az anyukának csak Matuska.” Attól, hogy Lőrincnek ilyesmi járhat a fejében, a szemrehányó hangba még több könyörgés keveredett. - Én nem csodálkozom már semmin, amit a férfiak csinálnak - mondta, szinte mentegetőzve már. - Ha egy kis nyugalomunk volt, mindig csináltak valamit. De te, azt hittem, megbízhatóbb vagy... A Lőrincre eső pillantása azonban ugyanakkor a vádat olvasta: „Szépen mondja, anyuka, hogy

nem törődött velem.” - Ha csak egy percre éreztél volna, Lőrincém, amit én, amíg az ügyedben jártam - tört ki, mintha reszkető szájaszélével e vád igazságtalanságáról kéne meggyőznie a fiát. - Mintha ki akartak volna szakítani belőlem valamit. Ígérd meg, Lőrincém, hogy ha ezt el tudjuk intézni... Nem fejezte be a mondatot, csak nézte a hallgató arcon az ítéletet. Lőrinc hallgatása most egy piciny zavartól lett tétovább, színesebb. Egész biztos, hogy szökésen töri a fejét. Itt ül a könyvre ütött fejjel, s azt olvassa, hogy ugorhatna meg. Dacból is. Józsefért. - Én megértem, hogy egy ilyen gyereket, mint te, elszédítenek azok az újságok. Hiszen a moziban, leventén, mindenütt csak ezt halljátok. Magamat is vádolom, hogy nem néztem utánad. De hát gondoltam én, hogy olyan társaságba kerülsz? A vonaton egész úton az kalapált a fejemben, hogy én vagyok a hibás. Miattam halsz meg. Mert a bátyáddal többet törődtem, mint veled. - Anyukám - ugrott Lőrinc az elpityeredő anyja mellé. - Hogy mondhat ilyet?... Az igaz, hogy amióta a dolog kipattant, s József nekiment, folyton a szökésre gondolt. A többi azonban csak az anyai lelkiismeret látta bele. Hogy anyuka őt elhanyagolja? S magát vádolja mindenért? - Hogy tetszik ilyet gondolni? - ölelte át, s csókolta összevissza az anyját, a vállán, a hátán, mindenütt, ahová épp odanyomta a fejét. - Nem szöksz meg? - szepegte Eszter ellágyulásuk közepén. - Nem, soha, anyukám. Csak ezt az egyet tessék megbocsátani.

A könnyeknek ez az egybefolyatása azonban csak átmeneti megkönnyebbedést hozott. Lőrinc szobafogsága (a sok „hová mégy”, „mikor jössz meg” miatt inkább otthon maradt) jó volt arra, hogy a tanár barátok az érettségén áthúzzák valahogy, meggyőzve azonban alig volt. József pedig, ha otthon volt, mindent elkövetett, hogy az a kis dac, szegény, kiközösítettség, ami az SS-kaland után maradt benne, föl ne oldódhasson. A németek akkor kezdtek Ukrajnában s Észak-Afrikában visszafelé csúszni, s József órákat elült az anyja helyén, a hálószobai rádiólámpa világában, London híreivel adva szerenádokat a szomszéd szobában a volt SS-jelöltnek. Tulajdonképp most is szívesebben fogta volna ki a kereplő állomások közül, zenei emlékezetét vizsgálva, egy pihenő leadó Üstdob-szimfóniáját vagy Pasztorálját, de az, hogy az öccse ott volt a szomszédban, az üvegajtó mögött - melyet cikk-kivágásait ki-be hordva, nyitva is hagyott -, csípős kéjt vitt a hírhallgatásba. Időnként, ha az anyja vagy a kis Eszti benn voltak, de néha az üres szobának is, kommentárokat fűzött a hallottakhoz. „Úgy látszik, az elfajult demokraták is föl mernek ülni azért a repülőgépre - mondta a nagy kölni támadás után. - Pedig vannak emberek, akik azt hiszik, hogy mert az értelmes lények klasszikusokat olvasnak vagy hangversenyre járnak, egy golyószóró vagy más buta tárgy megértése az ő tökfekük számára van fönntartva.” - „Sztálingrád hősi védelme - vette föl az újságot máskor. - Nagyon jó, csak védjék ők minél hősibben Sztálingrádot. Itt is van egy-két hős, akit sürgősen beszállíthatnánk oda az utolsó repülőjárattal.” Vagy: „Na, ezek megvédték az oroszoktól meg a zsidóktól Európát.” „Csak tétoválják be karjukba a vezérük nevét. Legalább könnyebb lesz a volksbundista csirkefogókra a hajtóvadászat.”

Kétségkívül, volt ebben a dühben is egy kis játék. József őszintén csak akkor tudott dühösködni, ha a könyveit beszamárfülezték, vagy a kartotékjából egy kivágást kihullattak. Lőrinc azonban már nem fogadta olyan jókedvvel a vágásait, mint a háború elején, amikor még büszke is volt a bátyja különtségére, aki külön kis háborút folytat az ellenállhatatlan német stukák ellen. Most azt érezte, hogy ő a család szerint bűnt követett el, s József állandósítani akarja a bűnösségét. Tekintélyét arra használja föl, hogy ő a világ végéig csak SS-legény, magyar volksbundista, csirkefogó, zöldinges legyen. S a világesemények is mintha Józsefnek kedveznének. Ettől egy görcsnyi dacosság támadt a lelkében, amely olyan volt eddig, mint a hibátlan zománcú foga. Szeretett volna ő is visszavágni. De hol tudta ő úgy odacserdíteni az esztét, mint József; az öklével meg csak nem megy neki egy ilyen vézna alaknak. Így hát csak a londoni hírmondóra mordult rá a szobán átmenőben: „Már megint ez a

jampec nyafog itt. Kinek olyan kedvesek a Dob utcai hazugságai?” Vagy az orosz győzelmekre: „Szerencsájuk némely uraknak, hogy a német hadsereg ott van köztük és a barátaik közt.” József azonban erre is rögtön megmondta: melyik újságban csípte föl, s általában az egész műveltségét honnét szopta.

Eszter megpróbálta Józsefet lecsendesíteni. - Hagyd, csak elvadítod - állt mellé, amikor Lőrinc suta visszavágása után özönével zúdította rá s elvtestvéreire a hazaárulót, csirkefogót. - De igenis, mondom - tüzeskedett József. - Bele kell kalapálni a fejébe. Az ilyen embert, mint az öcsém, nem lehet érvekkel meggyőzni. Ezt dresszúrázni kell. Addig kell szégyeníteni, amíg elhiszi, hogy szégyenletes, amit csinál. Különben még nagyobb marhaságot fog elkövetni. Eszter úgy érezte: ez nem lehet komoly. A „párt”, a „világnézet” az csak valami rögtönzött álarc; s a két fiú azt élvezte, hogy ők már felnőttek, s ilyesmik mögül huhognak egymásra; a szemük azonban még mindig a régi gyerekkori szemük, amivel Szegháton a homokban vihogtak egymásra. Máskor azonban úgy rémlett, hogy már ott, a kis uszoda körül, ott sem volt ártatlan a dolog, s ami most szülőfájásként állt be a hasába, csak az ottani hibák következménye. József már akkor is boldog volt, ha az öccsét elmarasztalhatta. Tán mert ő gyenge volt, s ingerelte maga mellett ez a bumfordi, kicsattanó növekedés. Amikor József hatéves volt, s Lőrinc nem egészen négy: már nehezebb volt nála. Be kellett bizonyítania, hogy ez a sok hús, amely különben engedelmes volt vele szemben, valami hitvány, alsóbbrendű dolog. Ezért talált később is élvezetet az öccse hibáinak a regulázásában. A világnézet ürügyén most is ez folyik tovább. Józsefnek persze igaza van, hisz ő többet jár, az esze is élesebb; de attól még lehet méltatlan és kegyetlen, ahogy az igazságával az öccsére ráfekszik s lenyomja. Azelőtt a József zsarnokságáért azzal vigasztalta magát, hogy Lörincke nem veszi szívére. Evett, kacagott, túrta a homokot mindkettő. De nem romolhat-e meg egy gyermek jelleme az egészség, sőt, a jószívűsége színe alatt is? Mint egy növény, amely nem szökhet egyenest fölfelé, csak ki, oldalt, ahonnét napot kap. A családban minden levegő Józsefé volt. Ő volt a jó tanuló, a remény, nagypapa büszkesége. Lőrinc nem lázadt ellene, sőt, csodálta őt, csak a képzeletével nőtt ki, elébb a stukák, aztán a Volksbund felé. Így kellett ennek történnie? Két ember, ha összezárják, föltétlenül eltorzítja egymást? Vagy neki kellett volna időben beavatkoznia? Minthogy Józsefet a kérlelésével nem sikerült mérsékletre bírni, Lörincet próbálta titokban elvonni. Ha tán udvarolna valakinek. Török Zsuzsa, a kis Eszti barátnője, mindig másképp dobta hátra a nagy csikófrizuráját, ha Lőrinc is ott volt. Eszter biztatta őket, hogy hívják a Tiszára magukkal. Lőrinc egyszer-kétszer el is ment. De megmaradt a pajtásuknak. Lőrinc természetes volt a lányokkal, nem úgy, mint József, aki rögtön gúnyos fölénybe húzódott előlük. De Eszter nem tudta, nem is kereste nagyon, hogy mi ez a természetesség. A sportoló fiú ártatlansága? Vagy nődolgokban is van Lörincnek valami Volksbundja?

Azt mondják, ilyenkor kell a fiúnak az apa. Józsit azonban minden házi baj csak távolabb tolta a családjától. - Kész bolondokháza - panaszkodott Pauliéknál az otthonára. - Én már nem is szeretek hazamenni. Gyönyörködjék csak Eszter a nevelésében. Elérte, hogy egyik fia sem beszámítható. Noha a német hadigépezetet ő is magasztalta, a Lőrinc jelentkezése a végletekig fölháborította. Amiben őrá hasonlított, általában több ingerültséget, mint elnézést tartott ébren benne. Még Wiesmayernéra is megharagudott, ha a maga ifjúságát hozta fel Lőrinc védelmére. Az igaz, hogy ő is utálta az iskolai biflázásokat; de ő azért tudta a kötelességét, neki sohasem kellett osztályt ismételni. Anyukáék csak azt látják, hogy Lőrinc is fölmegy a létrán, és beteszi a biztosítékot. De egy kis különbség van aközt, ahogy ő foglalkozott a dolgokkal és ahogyan Lőrinc. Ő mindig komoly, tudományos dolgokkal foglalkozott; már tizenöt éves korában szakkönyveket tanulmányozott, és kísérleteket végzett. Lörincnek azonban csak a kalandon jár az esze. Őt a gép is csak azért érdekli, mert azzal valami stiklit lehet elkövetni. Hisz az ő fiatal

korában is volt háború. De jutott neki olyan az eszébe, hogy az anyja háta mögött, önként jelentkeznek? Még a szagát sem szerette a katonaságnak. Lőrincnek azonban csak az izgalom kell a háborúban is. Annyi erővel, mint a Volksbundba, akár egy rablóbandába is belekeveredhetett volna. Akkor nézhetné az anyja, hogy szedi ki.

A József dolga azonban még a Lőrincénél is jobban megbotrántoztatta. Ő sosem volt nagy hazafi, de az már sok, hogy amikor mi Oroszországgal s a nyugati hatalmakkal háborúban állunk, József, mihelyt hazajön, a negyvenes meg a negyvenkilences hullámhosszat zúgassa. Előfordult, hogy patikából jövet az utcára is kihallott New York hangjának a jellegzetes deklamálása. Teljes erővel szavaltatta, s közben a fiúszoba ajtaját s az utcai ablakot is nyitva hagyta. Ez ugyanaz a nyegleség, amit ő a Hallgató Sanyihoz hasonló emberekben már az első világháború alatt is megrótt. Akármilyen valakinek a véleménye, kell annyi önfegyelmének lennie, hogy a maga rokonszenvét az államérdeknek alárendelje. De ezek a művészellemek - így nevezte Esztert és Józsefet - azt képzelik, hogy ők föl vannak mentve minden erkölcsi törvény alól. Akkor eredetiek, ha nyíltan dicsérik az ellenséget. Eszter még ráfizethet erre. Ő táplálta Józsefben ezeket a fellengzős ambíciókat. Ahelyett, hogy komoly gyógyszerésszé képezné ki magát, ahogy ő remélte, József valósággal kéjeleg abban, hogy a természettudományokat lefitymálja. Neki csak a relativitáselmélet a természettudomány, mert arról nagy zagyvaságokat lehet a szemináriumi előadásokon összebeszélni. Egy komoly ember, akinek fogalma van arról, mi a szervezés, nem nyilatkozhat olyan értelmetlenül a németek teljesítményeiről, mint József. Ha a németek ma letennék a fegyvert, amitől még nagyon messze vannak, a technikai teljesítmények terén akkor is ők nyertek. Az első világháborúban nem volt üzemanyag, nem volt élelem. Hallani most ilyet, a bombázások ellenére is? A németek megtanultak tökéletesen gazdálkodni; ami pedig nincs, a vegyi iparok szintetikus úton előteremtik. Ő nem akar jós lenni, de a német kémiai ipar, a Farbenindustrie és a többiek még szerezhetnek egy kis meglepetést a József-féle élcelődőknek.

A külföldi rádió hallgatásán egyszer úgy összejöttek, hogy Máté végképpen beköltözött a patikába. Nem fogja az eszeveszett családja miatt becsukatni magát. Pedig a patikát is csak a családjánál szívelte jobban; különben az is csak börtön volt, keservesebb, mint előbb. Amióta a világban annyi nagyszerű esemény zajlott, a senega-főzeteket és a pilulakészítgetést (akárhogy elítélte Lőrinc kalandvágát) még jobban unta, mint idáig. Egy nap aztán ő is kikevert valami korához méltót a mozsarában. Még a gyakornokának is feltűnt, milyen mohón várja egy idő óta a gyógyszerész úr a postáját. Négy-ötször is kijött a laboratóriumból: - Erzsike, még nem volt itt a postás? S ha egy rossz reklám másnap vagy harmadnap került a kezébe, Eszternek is elmondta, itt van, ezt se láttam még: ki tudja, mennyi postám dobálják így el. Egy délután aztán kiderült, miért várja úgy a gyógyszerész úr a postát. Elseje volt, s Eszter épp akkor vitte be az éjszaka földolgozott biztosítóintézeti számlát, amikor a postás megérkezett, Józsi átvette, s bement a szobájába vele. Egy idő múlva kiszólt. - Eszter, kérem. - Eszternek gyanús volt az arca; az a kifejezés volt rajta, amellyel a csínyeit szokta bejelenteni. - Egy fontos hírt kell közölnöm magával. Hadiszolgálatra hívtak be a szegedi kórházba. - Magát? Az ötven esztendejével? - nézett rá Eszter elképedve. - Amikor a fiatalok itthon vannak? - Úgy látszik, jobban megbíznak a régi, begyakorlott emberekben. Eszter csodálkozva nézte hol a papírt, hol az ura arcát, s már ekkor kitalálta, amit később Gulácsi - aki Szegháton volt katonaeorvos - véletlen kibökött: Józsi, aki annak idején annyira félt a fronttól és kórháztól, maga vonultatta be magát hadiszolgálatra. Ő persze arra számított, hogy a fia, aki épp akkor lett kész ember, majd beáll a helyére a patikába. Józsefnek azonban egészen más tervei voltak, s esze ágában sem volt az apja trükkje miatt Csomorkányon eltemetkezni. Úgyhogy, noha két patikus volt a családban, egy helybeli gyógyszerésznőt, az egyik református pap feleségét kellett felelős vezetőül felfogadni.

A nagy családból így voltaképp csak a kis Eszti volt az, akiben, ha a dupla ágyban az anyja mellé bújt, biztos lehetett. Az utolsó márciusig azonban mégiscsak össze-összeállt a család, s Eszterbe csak egyszer-egyszer sajdukt bele (mint szülés előtt a figyelmeztető fájások), hogy a háború az ő egész kis világát szétdobhatja. Az ura szobájában ki volt szegezve a falra egy nagy Európa-térkép. Rajta piros ceruzajelek Leningrád s Moszkva alatt; aztán egy kisebb kék has a következő nyárról, Sztálingrád és a Kaukázus felé. Akkoriban Józsi el-elspekulálgatott előtte; a német vezérkar terveit s a készülő katlancsatakat találgatva: - a hátrálásnak megfelelő jelek már nem voltak rajta a térképen. Eszter viszont most állt meg néha, törülgetés közben a nagy zöld folt előtt (Oroszország csodálatosmód már a gyermekkori térképein is mindig zöld színű volt), s a Reggeli Újság címlapjáról lekapott nevet kereste. Luck, ez a név már a múlt háborúból is ismerős volt neki. Tunyogi nagytata mindig c-vel olvasta, Lucknak. Jó soká vizsgálta Kijev táját, hisz a minap még Kijevnél folytak a harcok, s ahogy mind nagyobb körben keresgél, a szemhatár belső szélén, egyszer csak jó nagy betűvel beugrik a szó. - Ó, hát már itt vannak? Közelebb a Kárpátokhoz, mint Kijevhez. A veranda borulásáról, s a hasa szorulásáról érezte meg, mi az, amit a háború szárnyacsapásának neveznek.

De az ember ezt az elborult láthatárt is megszokta. József azt mondta, hogy a kormány szabotálja a háborút; az első alkalommal kiugrunk belőle. Egyszer már azzal is jött, Olaszország kilépése után, hogy angol csapatok szálltak partra a Balkánon. Hisz tizenhétben sem csapott át rajtuk a háború. Fölbomlott minden, mielőtt ideértek volna. Amíg a család, úgy-ahogy, együtt volt, Eszterben volt elég bizalom az efféle reményekhez. A félelme sokszor nem is rettegettségben, hanem hálarohamokban tört ki. Hálás volt azért, amit előbb elviselhetetlennek érzett, hogy még ennyire is tartanak a csapatok. Hisz most még van egy-egy vasárnapi ebéd, amikor mindnyájan ott ülnek a nagy asztal körül. József minden második-harmadik héten hazajön Pestről. Azzal a pénzzel, amit az árvíz-elnyomta szőlőjükért kaptak, belépett egy új népi kiadóba, ahol mint cégtárs érintkezhetett régi íróival. A kiadó volt József dolgai közül az első, amiben az öreg Máté is „látott fantáziát”. Az emberek sokat keresnek, venni meg nem tudnak semmit: hát könyveket gyűjtenek. Egy kiadóban föltétlenül van fantázia. S ha szombatonként a patikájába hazaugrott, Esztertől mindig megkérdezte: „Mit ír József, hogy ütött be a karácsonyi piac?” Ő is megtanulta az új írók nevét, tudta, hogy a vállalat kitől mit készül kiadni; amióta katonáskodott, általában sokkal elevenebb volt. Ha véletlenül József is otthon volt, a feketénél nagyszerű agyműtétekről beszélt, amelyeket ő is végignézett, s egész papírlapokat írtak tele könyvkalkulációkkal. Lőrinc pedig örült, hogy megfedekeztek róla, s az egész heti lőtás-futás után hatalmasakat evett. Ő még mindig otthon volt; a műegyetemre nem vették föl, a katonaságnál bevált, de nem kapott behívót, így folyton mozgásban volt: gépkezelői tanfolyamot végzett, a nagyanyjánál csépett, ellenőrizte az óvóhelyeket, szírénapróbát tartott, jobbkeze volt a leventeparancsnoknak. Ha József vagy az apja ki nem kezdte, egész jól találta magát a világban. A második tortaszelet után még anyjára nézett, s ha kis Eszti azt mondta: - Ne edd meg előlünk, te kapsz délután Zsuzsinál - ő azt mondta: - De én viszont nem teszek félre Bandikának.

Eszter egy-egy ilyen ebéd után, melyre mindent odarakott, amit a megapadt jövedelem s a három felől húzott patika megengedett, valóságos csodának érezte, hogy ők még mindig együtt ülnek. Ahogy az asztal közepére tett jénai gömbből a fölfutó habbal a pompás fekete-szag feljött, mintha varázslatot üztek volna, mellyel a parázsszemmel ólálkodó történelmet tartják távol az asztaluktól. Még a férfiak szenvedélyeinek is hálás volt. Most látta, hogy amin az ő egész élete fölörldött - képzelet, hóbort, agyrém -, nem is tudta a nevét, mekkora szerencsájuk az övéinek. Ha ezek is úgy teli volnának, mint ő a készülővel. Igaz, akkor is lehetne itt szépen ülni. Több méltósággal, mint így. Az asztalt sem kéne ennyire megrakni; egy hétköznapi ebéd jobban elbírná azokat a csendes, egyszerű szavakat: „Akármilyen,

tartsunk ki együtt, egy kis világ a szeretet Noé bárkájában.” Szép volna, ha egyikük kimondaná. De erre még remény sincsen. Emberek: - ha erre terelné a szót, egyszerre kijönne a másik elleni harag. Míg így hogy megvannak. Az ura az asszisztálásaira büszke; József Méhes összes műveinek jogát akarja megszerezni; Lőrinc légó-szolgálatra siet, kis Eszti Zsuzsival fog fiúkról suttogni. S közben még az ő birodalmának is adnak egy kis csillapítót. Ha mást nem, hogy esznek, beszélnek, van mondanivalójuk, együtt vannak.

Az efféle ebédek azonban mind ritkábban verődtek össze. Karácsony óta egyszer ültek így együtt; Józsi és Lőrinc akkor is összecaptak. Aztán beütött az a nap, s azóta vattáznia kell magát, dől belőle a vér, s szinte egyfolytában tartanak azok a szétszakadásszerű szülőfájások. Ő nem volt benn aznap a patikában; kis Esztitől sem hallott semmit sem. Délután öt körül csöngettek a kapun. De hisz ez a József csöngetése; ő csönget rá mindjárt az elsőre, mintha azt mondaná, de ha szaladsz is, késő; csak halkabb volt valamivel. A kutya, az új Bojtár (ez is idegesebb az elődjénél) ott nyihog, szaglász a kapu alján, a résen; szembeszalad vele, néz, jelent, újra szaglász, nem tud betelni a kintről beszivárgó szaggal. Akkor már gyanús volt: József alig öt napja ment föl; március tizenötöt rendezett itt lenn, a híres parasztíró hozta le Bandival. Akkor azt mondta: húsvétig ne várják. József-napra jött volna haza? - gondolta kulcsfordulás közben. A József-napi csomag már elment; neki s Szeghára is. A kapu nyílásával elmarad az öröm nyilallása. Más nem látta volna meg rajta, hogy rossz hírt hoz. Inkább alamuszin, picit mosolyogva állt ott. De Eszter már ismerte ezt a tartását kisfiú korából. Megszeppenés és mulatság volt a kezicsókolomjában: „Na most a nyakamban van minden. Most ugye meg vagytok szeppenve.” Még kisebb és vékonyabb is lett az összehúzódtástól. - Valami baj van? - kérdezte Eszter, ahogy a kapualj alá becsúszott. - Anyukáék még nem tudják? A németek megszálltak bennünket... Majd, hogy a verandára fölért: - Ki van itthon? - Csak a lány. - Lőrinc?... Nyilvánvaló volt, hogy már az első kérdés is neki szólt. - A városban. Eszter kérdés helyett csak nézte őt. - Kaphatok egy kis tejet? - tette föl József most is a szokásos kérdést, s megnézte a verandaasztalon heverő postáját.

Eszteren még ijedtében is átvillant egy kis büszkeség, mosoly. Ez a tejkérés, ez a fejtekerés, amivel nyakában a bajjal a postájába belesandít; ez a nem tettethető előkelőség, amit ő úgy szeretett Józsefben. - Azt mondd, megszálltak? - nézett rá. Mert hisz a tejnél most neki is fontosabb, hogy az aggodalmát az anyjával megossza. - Nem sokat tudok... Azonnal az állomásra mentem; épp elértem... - S fogják az embereket?... József a vállát vont. - Mondom, hogy nem tudok többet. A lakásomról jöttem át Pestre. Szokásom szerint tízig heverésztem. A hídnál egy raj bombázó ereszkedett a Vár fölé. A kalauz mondta, hogy jövet is ezt csinálta. Benn tudták már, hogy átlépték a határt, s a város körül van véve. - Azt hiszed, téged is keresnek majd? - kérdezte Eszter egyre sápadtabban... Ez a József annyit heveskedett mostanában. Begyöpösödtek, nyilasok, klerikálisok, volksbundisták, folyton ez volt a szájában. Ha mást nem, a maga pártját, a népieseket szidta. Most az a sok packázás, vesszősuhogatás mint komoly ütés pattant vissza rája. József vállat vont. - Azt hiszem, vannak fontosabb emberek is - mondta, egy harmadnapos újságot fölemelve. Majd csaknem szemtelenül: - Tetszik hozni a tejet?

Amikorra Lőrinc is megjött, már az összes hazai és külföldi állomásokat végigkereste. De a külföld még összecsapásokról hozott zavaros híreket. Pesten pedig csak a sok induló mutatta, hogy a történelem munkában van. - Pesten van valami - mondta Lőrinc az anyjának. - Igen, József is megjött. - József? Eszter egy kis megdöbbenést érzett a hangjában. Lám, Lőrinc mégiscsak jó fiú - gondolta. Ez az arcmozdulat, ez nem az ellenség, ez a család reflexe. - Hol van? - Ott benn. Kivágásokat ragaszt. - Szervusz. Te itthon vagy? - hallotta Eszter az üvegajtón át őket. - Én itthon - mondta József, mintha oda sem figyelne. - Mi újság Pesten? - A híres szövetségeseink megszálltak bennünket. - A németek? - kérdezte Lőrinc meglepetten. Ő

egész másféléket hallott. Hogy angolok szálltak le Fehérvárra. - Vannak még más szövetségeink is? Hála egyeseknek, nekünk csak ilyen szövetségeink vannak. - És hogyan? - tapogatózott Lőrinc. - Bevonultak. Úgy, mint Prágába, Varsóba. Máshova már nemigen vonulnak be, hát bevonultak hozzánk. Akkor érzik legényeknek magukat, ha bevonulhatnak... Lőrinc nem tudta mindjárt földolgozni az újságot. Ez a bevonulás neki is gyanús volt. Hátha valami nem fair dolgot követtek el a németek. S neki azt most szégyellnie kell József előtt. Csavargatta a rádiót, Berlint; egyszer csak zörren kinn a levélszekrényben a visszadobott kulcs; elment a városba. Tíz óra is megvolt, mikorra hazajött, József már az egész asztalt telerakta a kartotékjaival. Így vigasztalta magát velük, mint a költő a verseivel. - Hát csakugyan bejöttek - szólt oda neki Lőrinc. A tartásán is látni lehetett, hogy megkapta már az első felvilágosításokat. - Mondtam - dünnyögte József kitérően. - Nem is lehet így háborút viselni. Kinn a hadsereg vérzik, idebenn meg szabotálják a háborút. - Nem mondom, hogy eszményi állapot - rakosgatta József a papírjait. - De miért járkálsz olyan lelkesen föl-alá? - pillantott az öccsére, aki csakugyan ide-oda járkált a szobában... Ez az izgalom őt is kihozta az eltökélt nyugalomból. - Nem bírod ki, hogy nyugton légy, amikor a hazát árulják?

Ettől fogva állandó volt a beszéd a házban. Józsefet bősztette, hogy otthon kell ülnie, míg az öccse, mint egy vőfély, jár-kele a világban. A rádió is ilyenkor döglik be: a külföldi állomásokat nem lehet rendesen behozni, Lőrinc számára viszont, a kétévi dresszúra után, nem kis élvezet volt a bátyja szorultsága. A komoly férfiemberre most szüksége van az országnak. Az angol rádió már bemondta, hogy a nagyvárosokat bombázni fogják. A légóltalom már most is szigorított szolgálatot tart. Lőrinc a tűzoltókhoz, mentőkhöz, kórházba szaladgál; otthon meg itt ül József és szűkül. Lőrinc nem hiszi, hogy bántódása essék, de amilyen nagy fiú volt, nem árt, ha egy kicsit megizzasztják. Ő maga is jó hosszúakat csönget; hadd recsejen bele a külföldi leadásba. Az egész jó, friss érzés, egy ilyen csöngetés után a sápadtságát rejtő arcba orvul belenevetni. Még a szellemesség is megjön ebben az állapotban. „Most aztán benn vannak egyes urak a csávában - mondja például. - Annyira akasztottak, azt hitték, itt már csak az van hátra. S most önekik szoros a nyakravaló.” Józsefet az, hogy az öccse fölényesnek és szellemesnek képzele magát, noha csak hülye, még jobban bősztí, mint hogy az ő szorultságán mer örvendezni. - Ha a Gestapo itt is olyan derék munkát végez, mint másutt, végül még szellemes embernek fogsz számítani. Ez az egyetlen esélyetek... Ha ők minden értelmes és becsületes embert eltüntetnek. - Azt hiszed, annyira nyomaszt az értelmességed? - Éljenek a németek, gondoljátok. Ők megszabadítanak bennünket a művészeinktől, tudósainktól, mindenféle rongy alkotóktól. - Kik azok az alkotók? - kapta el Lőrincet a fölülkerekedés mómora. - Méhes s a többiek?... Amikor Méhes s a regényíró itt volt, ő is csendben ült a megtiszteltetéstől, most azonban jó volt Józseffel együtt az isteneit is megtapsolni.

- Ezért kellene az összes középiskolai tanárokat húsz évre internálni - ugrott József a csillagokba. - Amért a hozzád hasonló kukókat már az elsőből ki nem zavarták számár helyett egy bolgár kúthoz. Ott legalább hasznos termelőmunkát végzett volna a bika erejével. Így meg „művelt ember”, s ott tapsol, ahol akasztják a műveltséget. - Az író ma olyan legyen, mint Petőfi - mondta Lőrinc. - Lelkesítse harcra a nemzetét. - A ti harcotokra - örvengött József, a rikoltozást zavaró rádiót elnémítva. Egy óra múlva Szűcs Bandinak is ezen dühöngött, aki ezekben a napokban a legtitokzatosabb arcával suttyant be a kapun. Bandi a legutóbbi pesti utasoktól azt hallotta, hogy Horthy hasba lőtték, s Szabó Dezső és a népi írók fogva vannak. - Én is vesztetre jöttem haza - kiabálta József. - Az öcsém fog földadni a nyilasoknak. - De József!? - szólt közbe Eszter. - Igen, igen; csak ne védje, anyuka. De nem bánom; legalább őt is elintézik majd.

Közben Pest még mindig nem nyilatkozott. Bandi hol azt hozta, hogy főkormányzót kapunk, mint Lengyelország, hol azt, hogy Szálasi kerül hatalomra. A harmadik vagy negyedik nap

megszakadt a műsor a Stúdióban. „Hamarosan igen fontos közléseket fogunk tenni” - jelentette tízpercenként a bemondó. Közben, három órán keresztül, szakadatlanul ömlött az induló; a Klapka-indulótól a Giovinezzáig, ami csak raktáron volt. Lőrinc, aki otthon volt, fölviannyozva fűtyülte őket, s nyitotta-csapta az ajtókat. József majd kiugrott a bőréből. - Már megint ez? - ugrott föl a készülék elől, amikor hosszas plimplimezés után a bejelentés helyett, a „Drága Erdély itt vagyunk” kezdetű indulóra zendítettek rá. S Jeans-nek az asztalon kifordítva heverő könyvét - melyet menekülés közben vett meg - odavágta a készülékhez. Már nem is tettek föl új lemezt (érezni lehetett a lemez mögött a Stúdió-béli tisztviselők futkosását), hanem ezt forgatták le háromszor. Lőrinc már nemcsak fűtyülte, hanem énekelte is, s egyszer csak, amit Eszter sose hallott még, József is elkezdett énekelni. Előbb csak nyávogásszerűen, hogy a szöveg butaságát mutassa, majd ahogy a torkában levő gyűlölet lobbott vetett, harsogóan - „Érted, Erdély, meghalunk” - jött fel eltorzult fejéből a hang. - Ha a nemzet ilyen állatokból áll, hát csak legyünk magunkon kívül, s bömböljünk a férfiaságtól.

A kormánylista végre megvolt. Eszter látta Józsefen, a vonásait kisimító enyhülésen, hogy nem érzi többé életveszélyben magát. „Nagyobb sintérek is jöhettek volna” - mondta a névsorra. Az egyik miniszterre: „Ezt a marhát ismerem. Ha baj van, öhozzá tessék menni.” Aztán leírta emlékezetből a névsort, cikkeket keresgélt ki a nyilvántartójából, elemezte a minisztereket. Ő minden miniszterről tudott valamit, Lőrinc egyikről sem. Ő csak azt látta, hogy József nincs már úgy megijedve, meg Horthyt ismerte, aki a minisztériumot kinevezte. - Na, látjátok, kár volt úgy begyűlni. Az öreg Horthy is megvan. Ti már őt is megöltétek. Az öreg Horthy, noha a zsidók hálójába került, még mindig imponált Lőrincnek. József írói húszéves korukban sem húzták ki úgy maguk, s a Novarán is, mondják, keményen viselkedett. Józsefben még tartott az életöszön megkönnyebbülése. Csak dűnnyögte: - Elég szegény, hogy megvan. - Nem történt itt semmi különös - mondta Lőrinc. - Semmi különös, csak elzavarták a törvényes kormányunkat. S a vén idióta, ahelyett hogy lövetett és meghalt volna, aláírta, amit elébe tettek. - Te, persze, nem írtad volna alá - kérdezte Lőrinc. - Ha ellenáll - lovalta bele magát József -, a szövetségesek oldalán fejezzük be a háborút. - Hja, hűség is van - mondta Lőrinc, előre élvezve József robbanását. - Hűség!... (A bomba jó volt.) Amikor megrohannak bennünket. - Nem minket: csak akik elárulták őket - makacsodott Lőrinc. - Az ilyen állatok miatt kell Magyarországnak elvesznie - ordította József. - Ha te a testvérem vagy, kieresztem a vérem, s egy gorilláét folytatom be a helyébe. - Nagyon boldog vagy te is, hogy az öregúr aláírta. Ha nem írta volna, most nem szájalhatnál tovább. Hogy mik a kötelességei egy államfőnek. - Én igenis nagyon boldog vagyok, mert én is gyalázatos disznó vagyok, mint minden ember - kiabálta József -, s élni akarok mindenáron. De a felelősséget azért, hogy nem akasztottak, föl, nem vállalnám. Igenis föl kellett volna akasztani mindnyájunkat. - Józsefkém, a lány - könyörgött Eszter. - Eh, bánom is én. Most van alkalom a csávából kimásznunk. S az embert - nevette el magát dühös játékossággal - senki sem akarja kivégezni.

Józsefet ettől fogva nem lehetett többé otthon tartani. Pestre még nem mert visszamenni, a szobafogságból azonban már elég volt. Eszter aggódhatott, hogy hol kapja el őt a hevessége. Szilágyi már az első nap bejött a patikába. - Csak azt akartam mondani - húzta félre Esztert a személymérleg mellé -, hogy vigyázzon Józsefre. Délelőtt benn járt a tanulóotthonban. A fiúk még benn voltak: ma bocsátjuk szélnek őket, s József, szokása szerint, kipakolt. Én nem mondom, a mi fiaink elég megbízhatók; de továbbmondják. S az emberek aljasak... Amióta az igazgatóságtól elütötték, Szilágyi sem volt már olyan friss, mint amikor idekerült. Az internátus híressé tette az iskolát, mindenki azt hitte, őt fogják megválasztani. Egy mintakollégiumot akart csinálni belőle, s alig két szavazatot kapott. Másnap Hallgató Sanyi hívta be Esztert az inspekciós szobába. Ő meg Lőrinc miatt jött. - Kérem, Eszter, tartsa vissza Lőrincet egy kicsit. Ami idáig történt, az csak aljasság volt, a szokásos nemzeti sunyítás,

nemvállalás. Most azonban az államilag irányított bűnözés kezdődik. Egy ilyen gyerek, csak hogy néhány fesszeset léphessen, képes egy életre szóló bélyeget magára süttetni... Közben az öreg Józsi is küldte Szeghátrol a cédulákat. Ő nem mozdulhat onnan. Teljes készenlétben várják a nagy angolszász légitámadást. Eszter írja meg, hogy Józseffel és a kiadójukkal mi történt. A másodikon, hogy Józsefnek eszébe ne jusson külföldi leadót hallgatni. A harmadikon, hogy Esztert teszi felelőssé, ha odahaza külföldi leadót hallgatnának.

Otthon kis Eszti húzta félre az anyját. Ő nem marad itthon a fiúkkal. Ha anyuka bemegy, ő is bevisz egy regényt. Lőrinc ma azt mondta Józsefnek: „Szerencséd, hogy olyan egyszázbélű vagy.” József meg eléugrott. „Na, nyúlj hozzám.” Eszti persze túlozta a dolgot, de ha Eszter ott volt, akkor is elég volt egy szó a lángbaborulásra. Lőrinc szerint Rozsnyóról érkezett egy ember. Ott még a nyáron egy lövedék esett le. Csak egy nagy zúgást hallottak, s ahogy kimentek, akkora darabon, mint Gorzsa, az egész erdőn lefagyott a levél, az állatok pedig ott feküdtek holtan a fák alatt. Úgy látszik, a csodafegyvernek tévedt oda a lövedéke. - A csodafegyver - robbant ki József - azoknak az agyveleje, akik elég buták és hisznek benne. Máskor ő ütötte fel az ebéd közben olvasott újságból a fejét. - Na, de most elcsúszott... Negyven éven át mindig eltalálta, mikor hova kell állnia. Harminckilencben már kezdett nagyon gyanús ingeket viselni. Nem volt épp zöld, csak sötétbarna, s a bilgerivel mutatta a hajlandóságát. De aztán megint kiszagolt valamit; visszatért a polgári öltözethez. Most azonban, úgy látszik, elvesztette a fejét. Táviratban jelenti be ragaszkodását a kormány iránt. - Rendes ember - jelentette ki Lőrinc (akinek a bátyja támadásáig semmiféle véleménye sem volt Nagy Gáborról). - Belátja, hogy most minden becsületes embernek össze kell fogni... Tudta, hogy ez az „összefogni”, ez megint kitűnő szó. - Összefogni! Hogy egy ember hogy válhat ennyire hasonlóvá egy leventéhez. Fogj össze azzal, aki a villamos alá fekszik. Vedd tudomásul végre, hogy rég elvesztettük a háborút, s annak az örültnek a helyében mindenki rég békét kért volna... Eszter a fiai nevét mondta s az ajtóra mutatott. S amikor látta, hogy minden hiába, leeresztette csendesen a fejét. Hisz nem is ez a zagyva beszéd volt a veszedelmes. Hanem hogy most, amikor olyan nagy erősség volt a család, ekkora élvezettel...

Az egyik este Eszter a két fiával volt otthon (az iskolákat bezárták, s kis Esztit Zsuzsa kivitte Homokra). Lőrinc, mint mondta, „huszonnégyórázott”, s az asztallapra borulva elaludt; József a különböző rövid hullámhosszaktól akarta megtudni, mi történt Magyarországon. A légitámadások csakugyan megkezdődtek; aznap öfölköttük is átvonult a magasban egy csomó csillogó játékszer. Az ember tudta, hogy néhány perc múlva kőhalmazok és lobogó olajoszlopok fölül térnek vissza; a szem azonban nem hitte el. Az ég ragyogó kékségét nézte, melyben ezek a csillogó üvegszárnyak (Eszter Jókai ichorjára gondolt) új és új emeleiteit tárták föl a magasságnak. Eszter a rádió kis nyekkenéseiről vette észre, hogy odakinn csöngettek. Ő épp az abroszt húzogatta ki óvatosan a Lőrinc könyöke alól, s mikorra az asztalneművel a verandára kiért, a lány papucsá már trappolt is vissza. - Egy ember van itt - mondta. (Mint tanyáról jött lányka, ember és úr közt még nem tudott különbséget tenni.) - Azt mondta, híjam ki a tekintetes asszonyt. - Miért nem vezetted be? - csudálkozott Eszter. - Azt mondja, csak egy kis beszédje van vele. Eszter kisietett a kapuba. Az utcákon légtalmi elsötétítés volt; ami a Kölcsey utcán csak annyit változtatott, hogy a messze szomorkodó ívlámpák a por s a légyiszok helyett most ernyők alatt hunyorogtak; a hold azonban bő, tiszta özőnben esett be a nyitva maradt kapun, a kinn álló árnyékát is bedobva a kapualjba. - Nem ismer meg, ugye? - kérdezte a feltűrt gallérú alak, a kajla kalapperem alól. - Dehogynem - mondta Eszter még bizonytalan, mert a puha borostájú, fonnyadtas arc csak mint egy ide-oda motozó kéz járt az emlékezetében. Majd még egyszer, megörülve: - Dehogynem - mert előbb az elnyűtt, ferdén álló kalap, aztán az aláhúzódott szeme is összefutott az öt év előtti emlékével. - Hogy fog

örülni József. Ő is épp itthon van. - Itthon? - nézett rá Méhes kissé meglepve, s még mindig nem lépett be a kapun.

Ebben a pillanatban József is megjelent fenn a verandaajtóban. A csöngetéseket, ha nem is mozdult rájuk, az ő idegzete is számon tartotta, s a rádió reccsenése, a gyors asszonyi szavak a verandán, az anyja eltűnése őt is megzavarta az aznapi bombázások hallgatásában. - Mi az? Kivel tetszett tárgyalni? - szólt le bosszúsan a kapu homályába. - Gyere csak, Józsikám - szólt vissza édesen az anyja. - Nem is gondolod, ki van itt?... De akkor már József is felismerte a vendéget, aki a kinti holdfényből végre behúzódtott a kapualjba. Bandi az elmúlt napokban Méhesről is azt a hírt hozta, hogy a Gestapo kezén van, s Józsefnek most a boldogság, a bámolat s az ijedelem érzéseit kellett egy fanyaron mosolygó arc mögé dugnia. - Most jött, Zoltán bátyám; a tíz óraival? - kérdezte csendesen. A boltos kapualjban azonban ez az együgyű kérdés is (Megugratták Zoltán bátyámat? Menekülni tetszik?) megszeppenten hangzott. - De ne álljunk itt. Tessék tán bejönni - vitte volna Eszter a vendégét. - Hallgass, Bojtár - szólt hátra a kutyára, aki a láncát rángatva ugatott az udvar hátuljában. - Előbb tán tartsunk egy kis haditanácsot - mondta Méhes. - Nem szeretném, ha híre futna az ittlétemnek... - A lánytól nem kell tartania - mondta Eszter. - Kis tanyai lány; megszokta, hogy vendég háljon nálunk. Az unokabátyám is mindig este szokott jönni. - S más nincs a házban? - Hátul a lakóink; egy nyugdíjas tanító meg a felesége. Ők nem törődnek azzal, ki van nálunk. - Na, várjunk csak - szólt közbe most József is. - A lakók nem, hanem... - Ugyan, József, hogy lehetsz már ilyen? - szólt rá Eszter, elérve, mire gondol, mit akar mondani. - Na, na, anyuka, tudom, megsértődik ezen... De most nem az anyuka anyai illúzióit kell kímélnünk... Az öcsém tudniillik nagy németbarát - fordult Méhes felé. - Egyszer már úgy kellett az SS-ből kiszednünk. - Nem szeretem, ha ilyen vagy, József - mondta Eszter komolyan. - Tessék csak nyugodtan bejönni; Lőrinc nem fogja elmondani... - Éppen a minap nyilatkozott Zoltán bátyám működéséről is - mondta József. A hangjából kihallatszott az indulatos élvezet, amelyet ez a föltételezés okozott neki. - Az én tapasztalatom is az, ebben az egy hétben szereztem néhányat - jegyezte meg Méhes tévőn -, hogy az emberekkel célszerű vigyázni... Nem is a rosszakarát - tette hozzá, látva Eszter elkomorodását. - Nem mehetnénk be a patikába? - fordult József az anyjához. - Tudod, hogy inspekció van - mondta Eszter kurtán. Most ebben az ajánlatban is csak gonoszságot érzett. Méhes nem hálhat meg náluk, mert az öccse: feladó. - Az feltűnőbb, hogy itt tanácskozunk - mondta, mert az udvar mélyiből Bojtár egyre csillapíthatatlanabban csaholt. - Nem sétálhatnánk egyet? - fordult Józsefhez Méhes. - Séta közben tán kisütünk valamit. - Dehogynem. Tessék csak kihozni, anyuka, kérem, a kabátomat.

Máténé megbántódva rakosgatott a szobákban. Lőrinc még mindig ott aludt, az asztalra borulva. A nagy, rózsás arc, így szem nélkül, még ártatlanabb volt, mint amikor az a kis huncutság is ott parázlott a homlokcsont alatt. A kicsit elnyúlt szája az odaszorult öklén félrenyomódott; Erzsi mellett találta így néha, a konyhában, Szegháton. Akkor a prézlidaráló volt előtte, most a jövő heti légoltalmi beosztás. Föl lehet azt tételezni erről a nagy, kedvesen szuszogó testről, erről a bernáthegeyi arcáról, hogy Méhest föladja? Látja, ahogy ő a friss ágyhuzattal bemegy hozzája, reggel vele teázik s fut oda, ahol ez besúgható. „Méhes itt van. Ott aludt minálunk”; azután, hogy ő is megkérte a hallgatásra. Nem, ez elvakultság, szándékos elvakultság már Józsefben. S a pillantásával bocsánatot kért tőle a kapualjiért, hogy miatta kell kinn sétálnia vendégüknek. De fölébreszteni mégsem akaródzott. Máskor már megrázta volna: Lörincém, jobb, hogyha lefekszel. Most azonban - gyanú volt már, vagy csak a titkolózás? - ő is azt gondolta, jobb Lörincet nem bolygatni. Hátha megkérdi: József hová lett; vagy visszajönnek, s beléjük ütközik. - Zoltán bátyám azt mondja, a legszívesebben a padlásra aludna - jött meg József egy negyedóra múlva. - A padlásra? Ugyan milyen komédiázás

ez, Józsikám - mondta szemrehányón. Az ő házában s épp Méhes, a padláson! S ezzel az indokkal! - Most ne tessék ezen háborogni - mondta József. - Lőrinc apoteózisát majd hagyjuk azutánra. - Jó - mondta Eszter szomorúan. - S ha megfázik? Ott fenn szigorú még az éjszaka. - Majd viszünk föl matracot, dunyhát. Csak a fényt kéne addig eltenni valahová... Lőrinc még alszik? - kérdezte meg aztán hirtelen, noha tudta, hogy az anyja nem fog felelni rája.

Eszter kiszólt a lánynak, hogy jöjjön be ágyazni. Az rárakta a tentát a hazaírt levélre (azért volt még fönn); olyan álmos volt, hogy csodálkozni sem volt ereje a kései parancson. A padlásfeljáró a ház legvégén nyílt a kamrából; Eszter kinyitotta az ajtaját, magához parancsolta a boldogságtól őrző Bojtárt, aki ott volt megkötve, aztán megállt a villanylámpája körében. József az udvaron át hozta be Méhest. A villanylámpa eléjük ment a hibás lépcsőjű udvari följáróra; utána a kamrában állt meg, riadt neszt verve föl a kamra mélyén szunnyadó kotlós-kosarakból, végül a lépcsőn világította meg az óvatosan igyekvő cipőket: elől Méhes öreg, poros cipőjét, amely egy rossz láb minden jellemvonását fölvette már, s hátul a József keskeny, nyűvetlen cipőjét. - Itt lesz elég hely - szólalt meg Méhes, a villanylámpa köréből a padlás bizonytalan homályába pillantva. - De igazán fölösleges - próbálkozott meg Eszter szégyenkezve. - Nem, ez kitűnő lesz - mondta Méhes egész fölvidulva. - Ez a láda jó lesz itt asztalnak - barátkozott a fény szélén egy üres ládával. - Majd valami zsákot is találok, amire ráfeküdjek. - Ágyneműt majd hozunk föl - mondta József. - Honnan hozzam, apuka ágyából? - indult volna mindjárt. Eszternek a megbántódása mögött mosolyognia kellett rajta. József, amint párnákat, lepedőket húzkod ki. Amióta megvan, ő még nem látta ágyazni. - Várj, ahhoz énram is szükség van - indult meg ő is. Méhes egypár percre ottmaradt a keresztgerendán ülve a sötétben. A padlásablakon egy kis holdfény s alig észrevehető zaj zümmögött be; lent azonban az egyik kotlós leszállt a kosárról, s a szárnya vergődve s verdesve ébresztgette a különféle fa- és vastárgyakat.

A hálóban égett a villany: a kislány még mindig feszítette a lepedőket, s hurcolta beléjük ásítva az ágyneműnyalábokat. Ők ketten az udvaron lopták körül a Méhes fekhelyéhez valót; József két nagy matracot cipelt, időnként lecsúsztak, s ő fölráncigálta őket; ilyenkor azt nem látta, hogy hová lép; aztán megint csúszni kezdtek, ilyenkor meg a lépésben akadályozták. Eszter, aki lepedőbe fogva vitte a többi, mindjobban megenyhült iránta. „Ezt a lépcsőt rég meg kellett volna csináltatni.” „Mit őrző ez a dög; mindjárt hozzávágok valamit” - próbált dühösködni lépcsőre, kotlóra. De Eszter látta rajta a boldogságot; ebből nevezetes emlék lesz; amikor ő Méhest a padláson bújattatta. - Mi volt az ott lenn, egy kotlós? - állt Méhes a keresztgerenda mellett. Nyilván érzékeny volt a neszekre, s amíg ott ült, a jövő hálótársai foglalkoztatták. - Ó, matracok! Ez igazán fölösleges - mondta. - Ez így nem hiteles bujdosás. A moziban nem szokás matracot vinni föl a bujdosóknak... Csúfolódott a bujdosásán, de Eszter kihallotta az örömet. Egy ilyen író nyilván az életével is úgy van; azt nézi, milyen olvasmány volna. József végül rájött, hogy két matracon csak hosszában fér el egy ember, s most a lepedőt tűrte be, ahogy a lányoktól látta, a piszokba. Eszter hagyta, nem vette el. Ebből neki is lesz egy életre egy kis mosolyognivaló. A télről megmaradt fa tövén megvolt végre a lakosztály. A fa alatt az ágy, a lócaul szolgáló keresztgerenda előtt az asztal, nagymamus lánykori rokkája a fogas. - Tán valami vacsorát - súgta oda József, mintha az anyja anélkül nem is gondolt volna rája.

A kislány ott lenn már az ágyat dobta szét; Eszter nyugodtan bemehetett a kamrába, szelhetett kolbászt, szalonnát; az ő duzzadt, vörös szemébe nem került abból semmi, sem bedagadt fülébe a Bojtár lánccsörgéssel elegy csaholása. Ott fenn azok közben egész felvillanyozódtak. Eszter gyanakodva terítette föl nekik az asztalt. Nemcsak ijesztgetik ezek egymást? A történelem is arra jó nekik, hogy bujdosót és bújtatót játszhassanak a padláson. - Az lenne a jó, ha az éjjel értem jönne a rendőrség - emlékeztette József az író a maga kisebb

üldözöttségére. - S engem találnának itt - nevetett Méhes. - Farkas a rókalyukban... József, úgy látszik, meg volt elégedve a szerepével, a ragadozói árnyalattal, mert alázatosan nevetett. Ez szép Józsefben - gondolta Eszter. Mindenkiel fölényes; de a szellem, az a keresztgerendán is trónon ül előtte. - Miért? Van okod várni őket? - kérdezte Méhes egy kicsit nyugtalanabbul. - Az ember sosem tudhatja - vonta a vállát József. - Eddig nem tüntettek ki az érdeklődésükkel. - A vonaton, azt hiszem, szerencsém volt - mondta elgondolkozva Méhes. - Rendes körülmények közt mindig akad, a harmadikon még inkább, mint a másodikon, akin látom, hogy fölismert. De most el voltunk sötétítve. - Itt meg nem törődnek az emberek egymással - mondta Eszter, aki még mindig azon volt, hogy csalhatná vissza a vendéget. Víg Jánoshoz ki-be járnak a tojásos emberek. S az utcában nem tudja senki, hogy itt volt. - Na, na - mondta József. S hogy mindjárt döfjön is egyet: - Anyuka csak maradjon itt... Én lemegyek kicsit, szemmel tartom az öcsémet.

Eszter a félben levő fára támaszkodott, s úgy nézte a csendesen evő embert. A szája csak egy-két helyen örölt, s ott is ferdén, mint akinek hiányoznak a fogai. - Utoljára egy kicsit más körülmények közt vendégeskedtünk itt - kezdett egy kis beszélgetést Méhes, észrevéve, hogy az egész napi koplalás után túl mohón eszik. - Akkor szegény... bácsi is itt volt, ugye? - A kislánnyal sokat emlegettük - mondta válasz helyett Eszter, mert nem tudta elképzelni, hogy a sok zagyva út zsongásában az, hogy együtt voltak-e itt vagy külön, csakugyan elmosódhatott. - A legjobbkor halt meg - nézte Méhes a szemével és a villájával egyszerre a kolbászt. - Amelyik nap az első bombát ledobták Budapestre. Így legalább a vendégszobában találkozott utolszor Mátéékkel. - De most is... szükséges az, hogy itt legyünk? - próbált mosolyogni Eszter, a megszólítást elkerülve. - Mért bántanának egy író? - Nagy író akart mondani, de csak elpirult helyette. - Én nem tudom elképzelni, hogy egy olyan embert (a halott író mondta Méhes Zoltán helyett) valaki bántani merjen. - Azt hiszi, egy láthatatlan szentélyt hurcolunk magunkkal? Itt a padláson is Apolló babérberkében ülök?... A Jorga-eset mást bizonyít... - mondta elkomorodva. Eszter a fa árnyékába húzódva nézte a ferdén, majdnem hogy kérődző mozgással dolgozó állcsontokat s az elgondolkozott szemet. Eszter azt hitte, már rég másra gondol, s egyszer csak megszólalt. - A románokból ő csinált nemzetet...

Most már Eszternek is rémlett a dolog. Egy öreg tudós, éjjel rátörnek, kitépik a nyelvét, elhurcolják: ilyen kóválygott benne. - És most mért kellett eljönni? - kérdezte bizonytalanul, nem tudva, hogy hitetlensége sért vagy vigasztal-e. - Volt valami ok rá? Vagy csak elővigyázatosságból? Méhes letette a villát és vállat vont. - Lenn voltam aznap a városban. Pedagógiai kísérletekkel foglalkoztam mostanában, ahhoz akartam egy felsőbb mennyiségtant venni. Odalenn hallom, hogy mi történt. Elfutok egy-két barátomhoz: azok már nincsenek otthon. Jövök haza. Jól kinn lakunk Budán, a Svábhegy tövéén, látom, hogy két alak strázsál a villánk előtt. A másik oldalon jöttem, s elhúztam mellettük. Nézték, de sötét volt már. Ezek már ők, gondoltam. A hegy oldalában van egy telefonfülke; onnét megpróbáltam föl hívni a családomat. A csöngő szólt, de nem vette föl senki. Arra gondoltam, kinn alszom az erdőn. De a városban azt mondták: az erdő rossz; meg fogják hajtani. Az a jó, ha az ember kitör Budapestről. Lementem a helyiérdekűk; rokonaim laknak Szentendrén; egy csomó munkás, tisztviselő azon igyekezett ki. Igazoltattak bennünket. Képzelteri, amíg az arcképemet odatartottam. De átengedtek. Néhány nap ott voltam. Azt mondtam, a bombázások elől jöttem ki. De tetszik tudni, hogy van ez. A családomat kérdezték. Aztán, hogy olvastam-e, mit írtak a nyilas lapok rólam? Aztán már nem is kérdeztek, csak néztek rémülten s elkezdtek sugdosni. Ha a konyhába kimentem, éppen elhallgattak. A harmadik vagy negyedik nap csendben elléptem tőlük. Otthagytam a kis kamrámat, amit a nálam levő pénzen beszereztem. Pesten elmentem egy „tisztelőm”-höz. Nemrég írt egy igen szép esszét rólam. Szabadkozott, hogy

egy szobájuk van s fiatal felesége. Elmondta, milyen éjszakájuk volt; a Gestapo-autó itt állt a házuk előtt.

József visszajött (a palackbort is megtalálta, amit Eszter még Józsi utolsó ittlétekor dugott a kamrába), s most Eszternek kellett lenn strázsálnia. Lőrinc még mindig nem feküdt le. - Lőrincém, meg van vetve az ágyad - rázta meg az anyja gyöngéden. - Jól van, anyukám - dűnnyögte a felkönyöklő alak, de csak a szája henteredett át a másik öklére. Esztert elbágyasztotta a vérveszteség s a szomorúság; nem volt kedve birkózni vele. Átment a maga szobájába, s leült az ágy szélére. - Hát lehetséges ez? Olyan idők jönnek, amikor a Méhes-féle emberek (ahogy mesélt, megint Décsi Feri jutott az eszébe) ilyen mozi-jelenetben fogják az életüket továbblopní? Az elmúlt télen hozzájutott, elolvasta egy regényét. Egy paraszt-asszonyról szólt. Az lehetetlen, hogy egy parasztasszonyt, csak mert nemesebb kicsit, így megsanyargasson az élet. De az író nem lehetett rajtafogni. Sehol sem lehetett azt mondani: ez már nem igaz, ezt nem csinálja meg az élet. Egy percig sem volt valószínűtlen; mindig a legapróbb, a leghétköznapiabb dolgok s az egész: egy kifogyhatatlan kínzókamra. Hisz könnyű, mint Józsi ponyvaregényei, borzalmasakat írni. De így győzni! Ahhoz az írónak kell agyon- és agyonsanyargatottnak lenni. Pedig azt fiatalon írta. József azt mondja, harmincéves volt tán. Hol tarthat azóta? Vagy a művészeknek nem megy semmi a szívükre? A kínjaik is csak az emberek kínjairól adnak fogalmat, őket magukat azonban nem égetik el: - éppen mert figyelnek közben. Mi volna rajta, most a padláson is az a - hogy is nevezze - nem komoly, nőies. Az egész bujdosás, ami nem komoly, ahogy először hitte; vagy a művészek, akik (éppen mert nézik is, amit élnek) nem egész komolyak életük semmilyen helyzetében.

Azon kapta magát, hogy Lőrinc bevágódott az ágyába; a lépése, a motozása is ott volt a fülében; anélkül hogy figyelt volna rája. Most az egyik lábát kirúgva aludt, s alsónadrágja a nadrágjában (az egész vetkőzés inkább egy gyors vedléshez hasonlított) hevert az ágya mellett. József még mindig odafönn volt Méhesnél. Ahogy a konyhába egy poharat kivitt, a lépéseik ott dűbörögtek épp fölötte. Belejöttek a beszédbe, s férfiszokás szerint most föl-le járnak. Ha a lány nem szuszogna olyan mélyen, már észrevette volna, hogy vannak a padláson. - Aludni tetszik? - nyomta le végre József óvatosan a hálószobakilincset. Eszter nem aludt, csak ruhástul dőlt el az ágyon. - Nem tetszene tudni egy tút adni? - jött feléje József. Amióta Méhes a házban volt, vele is kisfiú módra beszélt, óvatosan és hunyászkodón. - Tút? - kérdezte Eszter. - Minek az? Ez megint valami férfibujódsi, hogy tút kérnek tőle, ahelyett hogy a varrnivalót hoznák. - Én nem tudom - vont a vállát. - Méhes tút, cernát kért, mielőtt egészen lejövök. Azt hiszem, a kabátját akarja megvarrni. - Ő? - kérdezte Eszter megbotránkozva. - Nem mondtad, hogy én megvarrom majd?

Karjára dobta az apja hálókabátját, mely most az ura szekrényében lógott, s ment föl a varródobozzal. Méhes már ott gubbasztott a lámpa fénykörében, a kabátja az ölében; a vállbélést fejtegette a zsebkésével. - Ó, magát zavarta? - ugrott föl, hogy Esztert meglátta. - Azt gondoltam, mint cserkésznek van tüje és cernája. - Egy asszonynak mégiscsak könnyebb - nézte Eszter a furcsa műveletet. - Tessék fölvenni tán az uram hálókabátját. - Nem, köszönöm. Nem fárasztom. Különb... - nevette el magát, látva, hogy míg ő a bársonymandzsettás, zöldzsinórzatú lebernyegbe belebújik, Eszter csodálkozva emeli fel a kabátját. A kifordított ujjban semmi fésülés nem volt, csak amennyit ő a varrásból fölbontott. - A válltömésen akartam egy kis műtétet végezni - pillantott Eszterre gyerekes mosollyal. Jobbára szégyenből és kínosságból állt ez a mosoly, de volt benne egy kis dicsekvés is. Eszter nem értette mindjárt. Kérdés helyett a válltömést kezdte tapogatni. - Ez olyan, mint a háló a kötéláncos alatt - mondta Méhes egyre kínosabban, de egyre nagyobb kényszerével a közlékenységnek is. - Szükségem van erre a tudatra - mert azt hiszem, úgyis csak tudat - ...hogya ha a kezükbe kerülnék...

Eszter csak most értette meg, miről van szó. A gerendán, Méhes mellett ott volt a tárcája, s rajta a zseblámpa körén kívül (ahogy jobban odanézett, ezt is kivette már) egymás mellett két, szabályosan csomagolt por. - Valószínű, sosem nyúlok hozzájuk - jött bele egyre jobban, a szemérme ellenére, a beszédbe. - De az, hogy van, hozzányúlhatok, megnyugtat. Ez az a bizonyos méregköves gyűrű; a rémirodalomból visszahoztuk a valóságba. A Borgiák kortársainak is ezért kellett. Ránéztek, és el merték követni. Harminckilencben-negyvenben én is elkövettem egyet-mást; nem fogják emlegetni - de akkor az hőstett volt. S én nem vagyok hős, ahhoz túlságosan erős a képzeletem. Csak így, néhány porral a zsebemben. Azóta mindig hordok magammal... Most is, hogy a városban bennszorultam... De nem olyan egyszerű a dolog. A magamfajta ember, akármilyen nagyképmű hangzik, mégiscsak köztulajdon. Nem gyűjthetem fel csak úgy riadalomból (s itt gúnyosan próbált a nagyzásán nevetni) a lispei olajforrásokat... Erre találtam ki a válltörmést. Persze, onnét is kivehetik. Az ember azt hiszi, csak ő jön ilyen gondolatokra, s azok rögtön odanyúlhatnak. A cipőm talpában még az őszről benn van egy fél zsilett. Akkor a kémelhárítókhoz hittak be - tanúnak. Ötvenszer is végigjártam az utat a Hadik-laktanya előtt, mielőtt a rácskapun bementem. Egy rácskapu van, olyan, mint a liftekben, a kapualjban. Hátha csak fogás, hogy becsapjanak rajta... - Ide tegyük? - kérdezte Eszter. - Igen, tágan kérem a varrást, hogy ujjal is fölbonthassam...

Ebben a pillanatban odalenn jó hangosan, szinte haragosan, megcsöndült a csengő. Eszter is fölugrott. Egyik kezében a kabátujj, a másikban a fölfelé álló tű, úgy állt ott, a bizsergő fejetetejétől a talpáig hallássá váltan. Méhest a hang úgy meresztette meg, mint egy vödör jeges víz, amely azonnal páncéllá fagy rajta. - Tán a lakóékhoz jöttek... Vagy a kislányom hozták meg - dadogta Eszter, holott egyik éppoly valószínűtlen volt, mint a másik. - A lámpát - suttogta Méhes, s ebben a percben már csak két visszatartott lélegzet állt a sötétben egymás mellett. A mély csöndben ajtónyílások hallatszottak; József ment át a verandán. - Megnézem, mi az - mondta Eszter. S futott volna, hogy a fiát megelőzze. - Hátha Józsefet keresik - lőtt szét s nyomult még beljebb az előbbi döbbenet a nyakába, hasába, s megállt a szív közepében. - A kabátom - suttogta szinte ingerülten Méhes, s a két ösztön, a lefelé futóé s a pora után kapóé egy pillanatig szinte hadakozott a sötétben. A tárcá közben a másik porral leesett, s Eszter még látta vagy képzelte, amint a sötétben a fűrésziporral padlót tapogatja.

Lenn József nyitott már. Eszter megállt a kapualj fölött a verandaajtóban s hallgatózott. Mögötte a kerge kotlás s az őrjöngő Bojtár rángatta a láncát. - „Ugyan kérem, mit fontoskodnak annyit. Az egész Csomorkány nem ér meg egy angolszász bombát” - hallotta a József ingerült hangját. A mondat különös volt, de a hangban Eszter számára minden benne volt: - a meghökkenés, amivel a csöngetés rácsapott; aztán az elszánás, hogy lássuk; a kulcsfordulás gondolatörvénye; a pillanatnyi káprázás, a csöngető kába fölmérése, a villanás, hogy nem az, aztán a megkönnyebbedés, amely hála helyett ingerültségbe, majd hetyke hepciáskodásba megy át. - Nem úgy van az - mondta egy vastag, méltóságát őriző férfihang. - A padlás, az a legsúlyosabb... S az udvarra is bejött a padláslyukat onnan is megnézni s megmutatni... Eszterben ettől újra halmazállapotot változtatott a vér. Mégiscsak hatáság, s József föl vadítja a padlásra. - Most már nem ég - mondta mogorván. - De az előbb egész biztos, hogy égett. Mihozzánk épp odalátszik... Ó, ez Horváth úr, a tömbparancsnok. Az ő udvaruk farol ide a szomszéd utcáról. - Ki tudja, mit látott maga? - élvezte József egész a fölülkerekedést. - Az én öcsém különben is fő légoltalmi; nincs szükség rá, hogy bennünket háborgasson. - Jaj, bocsanat, Horváth úr - szólalt meg Eszter a veranda tetejéről, mert úgy érezte, ideje, hogy a szelídségét közbevesse. - Én vagyok a bűnös. A lány fönnfelelte a mosást a padláson. - Na ugye? - szólt Horváth úr a sérelem elégtelenségével. - Nem beszél az ember a levegőbe. - Nem gondoltam, hogy az a kis villanylámpa... - Egy gyertya is elég ahhoz, kérem. A gyógyszerész úr azt hiszi, csak a levegőbe beszél az ember. - Máskor majd jobban vigyázok

rá - ígérte Eszter. S hogy egy kis beszélgetéssel fejezze be: - Sok bajjal jár, ugye, ez a tömbparancsnoki állás? - Hát bizony, nem lehet elmondani, milyen könnyelműek a népek. Ha én ezt tudom, el nem vállalom semmiért sem. S úgy panaszkodott tovább a népekre, mintha az egész városban csak ő és Mátéék értenék át az elsötétítés jelentőségét.

Amikor Eszter öt perc múlva a kék papírba becsavart lámpával fölért, Méhes mozdulatlanul állt a padlásfeljáróban. A lenti hangokból kivehetett annyit, hogy a vita megszűnt, a mord hangú ember kiment a kapun. Az arcán már azonban még ott volt az előző percek elszánása. A sápadtságát nem lehetett látni a kék fényben, de az arca mintha beesett, az orra kihegyesedett volna. Csak nem vette be - villant át Eszteren, s a lámpa megreszketett a kezében, ahogy a ládáig ment vele. A tárcát és a port nézte, ami a földre esett elébb. - A tömbparancsnok volt - ült le a kezében maradt tűvel a helyére. - Fény szűrődött ki. S átvette Méhestől az öklébe szorított kabátot. - A tárca meglett? - kérdezte, mert az ujja közt, érezte, nem áll meg a tű. - Igen, itt van a zsebemben - s odakapott a hálókabát külső zsebéhez. Ki is vette a tárcát, s beletett valamit. Eszternek úgy rémlett, hogy a kibontott por volt.

Egy ideig némán voltak egymás mellett. Eszternek a kifejtett bélést kellett bevarrnia. Méhes elgondolkodva járt a farakás előtt. - Amikor Szentendréről bejöttem - kezdte el egyszer csak hangosan mondani -, két csendőr szállt föl ugyanabba a kocsiba az utolsó pillanatban. Én átrohantam a kocsin, s bezárkóztam a túlsó végébe. Ha valaki dörömbölni kezd, akkor... A haláltól nem félek, de az emberektől igen - szakította meg beszédje után a hallgatást is. - Olyan rettenetesen bántottak. Azt, hogy mint az egérrel játsszanak velem, már nem akarom elviselni. Nekem a szenvedés... A legnagyobb fogfájásokkal nyugodtan dolgoztam. Azt, hogy akikért végre is éltem és... - Itt mintha pontatlanságot érzett volna, megállt. - A képzeletük kegyetlensége, ez az, amit a képzeletem nem bír elviselni. Volt úgy, hogy hónapokon át kellett egy halálnemmel foglalkoznom. Egy eretnekről írtam, akit megégettek. Végre annyira hozzászórtam, hogy kiegyeztem volna, égessenek meg engem is. Részletes leírásom volt a halálról. Rőzsét tettek alá, meggyújtották. A füst fölcsapott, belefojtotta a zsoldárt; amikor a szél másfelé csapta, már félre volt konyulva a feje. Ennyit, pontosan ennyit én is vállaltam volna. De a kiszámíthatatlan - a kiszolgáltatottság az elképzelhetetlenek: ez az, amit nem lehet elviselni.

Eszter jobbadán végzett a varrással; de a tűt, megpiszkálva a szálát, még ott tartotta a kifordított kabátujj fölött. Szörnyű volt az, amit mondott, s mégis volt benne valami, ami összhangra és gyermekekre emlékeztette. Décsi Feri, Décsi Feri jutott az eszébe minduntalan, ahogy az elgyötört s mégis szinte lelkesen kipirult arcába nézett. Egy Décsi Feri, aki nem halt meg idejében. - Sokszor gondolkoztam - folytatta a másik, mintha csak eltalálta volna a gondolatát -, mi az, ami a kegyetlenségüket úgy fölingerli. Valami embertelent éreznek bennem. Ami emberi, azt még ők sem tudják így gyötörni. De mi az? Tán, hogy pontos műszer próbáltam lenni. Az író, gondoltam, műszer; - egy nemzet, az emberek kezében. S tán túlságosan is vigyáztam a szigetelésére. Az embertelenségig belefeledkeztem, fiatal koromban főleg, az igazság kiketyegésébe. Ez a szívtelesség, ez bőszt, jobban minden indulatnál. Ez az a rugó, amit mindenáron ki kell rántani, leleplezni. Nem látták a szerencsétlenek, hogy amitől szenvedek, maga is: érzékenység...

A következő nap piacnap volt. Eszter besüllyesztette a tarsolyba a padláskulcsot, s ment ő is a hálószatyrával, amelyben kedden és pénteken földig nyúlva szokta a zöltséget hazahozni. József is korán kelt; Bandiékhoz indult, Méhes bújtatását megbeszélni. Eszter erre gondolt, míg retiküljével a hóna alatt (most már volt egy kis öreges kacszás is a járásában) a kis mellékutcán a zöltségpiacnak tartott. Józsi szobájában nem aggódott volna Méhes miatt; de a padláson még csakugyan fölfedezik. Reggel már úgy kapta ki a szakajtót a lány kezéből;

szemért akart a padlásra menni. Azon is bámulhatott, mért telepítette át ő ilyen jó idővel a kotlósokat a konyhába. Most meg aprófát akar majd vágni, a tőke ott áll a padlásfeljáró alatt, s nem találja a padláskulcsot. Szerencse még, hogy nem olyan oknyomozó természet, mint egy másik, öregebb lány, Erzsi például. Ha fölfut a lépcsőn s ott találja Méhest, mint ő, mikor a reggelit föllopta, akkor őt is zárhatja most, mert biztos, hogy boltba menet az egész városrész megtudja. Aggodalma ellenére is belemosolyodott a fénnel cikázó tavaszi levegőbe, ahogy a pufók arc rémülését elgondolta. Méhes papírt kért Józseftől. Vajon mit ír most ott fönn? Az élményét rakja papirosra? Az is megtörténhetik, hogy végigvizsgálják a padlásokat. Rég fenyegetőznek a lomtalanítás miatt. Szerencse, hogy Csomorkányon aztán igazán nem eszik forrón a kását.

Ahogy billegeti eltűnődve a szatyrát; egy alak jön szembe vele. Az utcában többen is áramlottak: ki üresen még, ki zöldséggel, baromfival a szatyorjában. Eszter épp annyira nézte őket, hogy ha valamelyik köszön, el ne menjen mellette. Ez az alak azonban még ezt a szürke foltlító pillantást is fölébresztette. Először nem is értette: mit lát, hogy került az a furcsa, cikcakkos, világos folt annak a hosszú sötét kabátnak a közepére. Aztán jött rá, hogy ez a világossárga cikcakk: csillag, s ahogy a jelet fölismerte, a mögötte levő emberfoltra is jutott egy pillantása. Klein doktor volt az. Alig lehetett öt-hat lépésnyire; ő az iskola falának húzódott, Klein doktor az úttest felőli szélén jött, mint aki minden pillanatban kész rá, hogy a szembejövő elől az úttestre lelépjen. Eszter agyának ezt az öt-hat lépésnyi időt kellett kihasználnia. Hát mégiscsak igaz? - cikázott benne. Hisz hallott ő erről a rendeletről (József és Lőrinc tegnap vitatkoztak is rajta), de más az, hallani, s más így szembejönni vele. Míg az agya hátuljában ezzel a felismeréssel vesződött, az elülső rész, mely arcjátékunkat kormányozza, a köszönésre készült, s a riadalom csak mint a rendesnél nagyobb adag nyájasság ömlött kifényesedő szája elé. Klein doktor azonban leütött fejjel jött; az apró, hegyes orrú cipőjét nézte (csak zsidókat szabad eztán gyógyítania?), mintha nem akarta volna, hogy Eszter a pillantását elkaphassa. Pedig egész biztos, hogy tudja, ki jön vele szemben. Büntetni akarja őt valamiért? Az utolsó pillanatban aztán mégiscsak megteszi a szemével azt a mozdulatot. Eszter egy rövid kalapbillentést lát, amely után az arc megint a földnek fordul, s érzi a maga arcán a túl nyájas, kedveskedni akaró, megrémült mosolyt; - még tíz lépés múlva is olyan az arca, mintha vigyorgott volna. Meg kéne állni, visszafordulni, beszélni vele - villant bele a térdébe. A tapintat ugyanakkor futni szeretne. Az is sértés, így látni valakit. S még meg is álljon, emlékeztesse? „Doktor úr, várjon már” - hallja még a háta mögött. Két asszony állt az utca másik oldalán, tán gyáriak; az egyiknek már két csirke volt a kosarában, a másiknak még üres a kosara, s beszélgettek. Eszter, ahogy eljött mellettük, őket is eltette a szemében. Azok közül kellett átkiáltania az egyiknek. Eszter, ahogy gyorsan továbblépdelt, elképzelte, amint az egyikük egyszer csak megáll. „Nézze” - bök a társnőjébe. S ő is fölismeri a csillagot s a doktort mögötte. Az azonban nem suttyan el, mint ő. „Várjon már, doktor úr”; - köszön a bámuló társnőjének, s fut át a doktor után. Tán a gyereket gyógykezelte.

Vásárlás közben még két látványba botlott, ami fölizgatta. Ahogy a zöldegyházról átmegy a tér másik öblébe, ahol a gyümölcs piacot tartják (a bujdosójának akart néhány szem almát venni), látja, hogy a kis közben, a nyomda mellett cölöpöket vernek. Az úttest tégláját szedik fel, s annak a helyébe verik a cölöpöket. Egypár ember nézi, elmegy, mások állnak a helyükbe. „Mit csinálnak?” „Elkerítik az utcát?” „Itt lesz a gettó.” „Egybeköltöztetik a zsidókat” - pötytyentik a jövő-menők a felvilágosításokat és kérdéseket. A cölöpverők háttal fordulnak az érdeklődők felé, úgy verik be az oszlopokat. Még később, a tojásosoktól jövet, egy kis csődületet lát. Mintha ostorral vágtak volna végig a piacon, a lézengő emberekből a Szarvastól a Városházáig két hosszú sáv támad, s ahogy támad, el is simul hamarosan. Eszter nem lát semmit, csak egy szuronyhegyet s egy pillanatra egy kakastollat. - Elinternálják őket - mondja

egy, aki előbb még néző lehetett. - Hallja-e, a Molnár is köztük van - magyarázza egy asszony a mellette levő öregebb férfinak. Molnár, a volt szociáldemokrata képviselő. - Hát persze, azt viszik először - mondja a férfi, s nem lehet kivenni, helyesli-e vagy meg van botránkozva rajta, vagy beéri vele, hogy ismeri az emberi dolgokat, s tudja, hogy ez már így van.

Eszter csak kóválygott a piaci tömegben, elfeledve, mit is akar még venni. Az emberek árama majd erre, majd arra vitte, s a gondolatai nem tiltakoztak ellene, sőt, szívesen rejtőztek el ebben a ténfergésben. Hát csakugyan eljutott mindez Csomorkányra is? Ő, ha hallotta is, volt benne egy titkos, gondolattá nem lett bizalom, hogy náluk ez nem lesz így. Hogy mért bízott ebben, azt nem tudta volna megmondani. Vannak olyan süppedt helyek, amik fölött a fagy is átgördül. Csomorkányon nincs semmi, de ez a lebújt, megmaradt emberség, ez megvan. Kinn a tanyákon sem hallani már, mint Döméék idejében, gyilkosságról. Politikából meg éppen nem ölték egymást az emberek. Azt az öt vöröst hallotta, akit tizenkilencben a románok föbe lőttek. Tán mert úgy kiestek a világból; nem kaptak a szenvedélyein sem. Aki máshonnan jött, azt is megszeliidítették. Úgy volt, ahogy Gyenes mondta; sokszor épp a máshonnanjőttek lettek a legcsomorkányiabbak. Az embertelenséget így még az sem kezdte el, akinek a dolga lett volna. A basák is csak Lajkó Pisták voltak. Most azonban itt is itt van; süthetik le a szemük. „A magyar alattvalókat nem internálták Franciaországban? Ott van annak az erdélyi írónak a könyve: a *Fekete kolostor*. Abban le van írva, mit csináltak velük a múlt világháborúban. Hát a zsidók tán nem a másik háborús félhez tartoznak?” Eszter nem tudta már, kitől hallotta ezt - tán az a most jött főorvos mondta a patikában. Ő akkor épp kevert valamit, de a félfülével is érezte, hogy ez is afféle férfiigazság - logikus, csak épp a legmélyén hamis. Most, hogy Klein doktort látta, pontosan érezte, miért. Ez a sárga szövet: ez nem „kiemelés”; ez bosszú, gyűlölet, kitasztás; - szégyenletes emlékeztetés arra, amiről a Klein doktor apja is azt hitte már, hogy örökre megszabadulhat tőle.

Rettenetes félelem fogta el. Eddig csak röstellte magát; Klein doktor járt az eszében, ahogy a haldokló apját kettesben emelgették. A dolog szégyenletességétől csak most állt bele az esztelensége. De hisz ezek holnap a gazdáink lehetnek. Az elszenvedett igazságtalanságnak az a sajátságos, alázatos s mégis nyomatékos éreztetése fogta körül az érzékeit, amit a kis Klein doktor mellett mindig érzett. A laboratóriumban már, amikor az apja vizeletét olyan gondosan megvizsgálta. „Látjátok, milyen lelkiismeretes vagyok, pedig...” Mit fog ez érezni, most, hogy a csillagot hordta... A szemét is azért ütötte tán le. Hallott Lőrincről, hisz épp Lőrinc mondja, hogy mindent számon tartanak. Köszönés helyett a legszívesebben ráemelte volna a parázsló szemét; megölhettek, de aztán jaj a fiaidnak. De jobb eltenni, amit az ember gondol; az utolsó percben még köszönt is. S közben azt gondolta: ez is örül neki. Az ő ijedt, nyájas mosolyában tán ő is vigyort érzett. S ha most elmenne hozzá: mosakodást, befektetést a jövőre. Bizonyos helyzetekben, úgy látszik, semmiféle viselkedés sem jó már. Ha az egyik embernek elveszik a méltóságát, a másik embernek is el kell vesztenie. A gyilkosok aratásán az ártatlanok is cinkosokká válnak.

Kiáltozásra lett figyelmes. - Nagyságos asszony. Máténé nagyságos asszony! Egy apró, csikszemű ember állt fönn a kocsin; épp indult, s a pokrócot gyúrta befelé. Az egyik Gyevi-unoka volt. Olyasforma, mint az apja volt, amikor Eszter lányként megismerte, csak apróbb; még a szemevágása s benne a szem is kisebb, de éppolyan eleven. A Józsefék népfőiskoláin kétszer is benn volt, másodízben ő volt a legénybíró, s azóta is meg szokta keresni őket. - Jó napot, János - örültek meg Eszter rossz gondolatai a friss tanyai szemnek. - Csak nem salátát hozott be? - Nem, almát adtam el itt az asszonyoknak egypár ládára valót. Hát József? - kérdezte mindjárt. Még az első népi láz idejéből csak jánosozták, józsefezték egymást. Illemből azonban mindjárt hozzá is tette. - Épp bekészültem a patikába. Mondom, hátha itthon van a gyógyszerész úr. - Itthon... már több mint egy hete - mondta Eszter. Gyevi azonban

valami bizonytalanságot érezhetett ebben az „itthon”-ban (kis maradványát a múlt heti titkolózásnak) meg abban is, hogy több mint egy hete - vagyis épp azóta -, mert lejött a kocsiról, s az asszonyok közt kigázolt Eszter mellé a járdára. - De csak nem kellett hazajönni neki? - kérdezte, hogy melléje jutott. - Hát tudja, jobb ilyenkor itthon - vizsgálgatta őt Eszter, mert ki tudja, kiből mi üt ki ilyenkor. - Mi odakinn nem is hallunk semmit - mondta Gyevi... - A csillagot látta rajtuk? Maga mit szól hozzá? - Én? - nevetett, s csak intett egyet, mint aki azt mondja: agyatekert dolog.

Eszter még jobban felvidámult ettől a legyintéstől. - Mondja, János, ismeri maga Méhest? - Méhes Zoltánt? A „Zoltán” meg ahogy mondta, elég volt feleletnek. - Megvan az olvasó egyletben - mondta aztán. - József megvetette velünk. - Olvassák is? - kérdezte Eszter. - Hát olvassuk, olvassuk. De inkább csak tiszteljük - nevette el magát a kis ember. - Miért? Kellene neki valami? - kérdezte aztán, látva, hogy Eszter nézi őt, de nem szól. Eszternek azonban csak a szeme állt aggodalmas mosolygással rajta. A legényt mérte, meg merje-e mondani neki. - Tán neki se jó most odafönn? - mondta az bátorítón. - Vagy itt is van tán? - kérdezte, látva, hogy Eszter szivárványló szeme mindent övele akart kimondatni. - Nálunk, a padláson - bukta ki Eszter egyszeriben. - József fél... a lakóinktól... Röstellt Lőrincet mondani. Ennek a parasztfiúnak a legyintése jobban elszégyenítette érte, mint József minden vádbeszéde. - Hát városon bajosabb is - mondta Gyevi. - Ahogy itt láttam magát, hirtelen arra gondoltam - kapott Eszter a szemiben pislogó ajánlaton -, nem lehetne-e el odakinn, amíg jobbat nem sütünk ki a számára. - De, nagyon - nézett reá a kis ember komolyabban. - De hát a szülei, azok is? - kérdezte Eszter pupillájában a tétovázás. A két szem, az apjáé meg a fiúé azonban úgy hasonlított, hogy átalulta megkérdezni. - Én nem hiszem, hogy olyan nagy oka van a bujdosásra - mondotta ahelyett. - De ő nyugodtabb lesz ottkinn. - S ha van oka, az se számít. Elteszünk mi még egy iga ökröt is, nemhogy egy embert...

Eszter tapasztalhatta is mindjárt, mennyi alamusziszág fér össze egy nyílt pillantással. A kis ember eltöltötte estig az időt, s csak akkor állt elő a kocsijával. Akkor sem a ház elé, hanem odább, az utca közepén, mint akinél baj van a ráffal. Mintha egy peceknek való fát keresne - egy óvatlan percben becsöngetett (meg volt beszélve, hogyan), s ment vissza a kerekéhez. Eszter az ablakból nézte őket, Méhest, ahogy körültekintett s a kis embert, ahogy ostorát a kezében tartva s mindig a kerekeket nézve, megindul gyalog a kocsija mellett.

Két nap múlva József nem bírta már Csomorkányt, repült a pesti eseményeknek. Azt mondta, egy napra megy, a lakását fizeti ki meg a kiadót nézi meg; de Eszter tudta már, hogy abból hetek lesznek. Negyed- vagy ötödnapp levelet küldött egy barátjával. A lakásában betörték az ablakok, a kiadót megszüntették, de baj nincs nagyobb. A Méhes-féle rejtély is megoldódott. Két egyetemi hallgató ment ki hozzá, figyelmeztetni akarták, mert azt hallották, rajta van valami listán. Benéztek a házba, az égő villanynál ülő gyerekekre s nem mertek bemenni mindjárt. Attól a két ácsorgó alaktól ijedt meg Méhes. A telefonja meg azért nem szólt, mert a családja akkor már taxiba szállt (a fiúk is erre jöttek vissza), a felesége mint gyors elhatározású asszony, a bombázások elől vidékre utazott. A szomszédoknál volt a számára üzenet; ő azonban nem mert hazamenni... Eszter értesítse őt, hogy nyugodtan visszajöhet Pestre, az írók mind megvannak, titkos tanácskozást is tartottak már; persze, az egész város tudja, hogy kimondták rajta az írósztrájkot.

Eszter gondban volt, kivel üzenhetne ki Méhesnek. Bandi nem volt otthon, mást meg nem akart beavatni. Kiutazna ő maga; de a menetrendet a légitámadások összekavarták. Azt mondják, órákat kell ülni az állomáson. Odakinn azonban szép tavaszidő volt; a patikaablakon besurranó fény megcsillantott minden megcsillanthatót: mérlegkart, gyógyszeres tégelyt, a kis edényben Józsi aranyhalait. Hátha kimenne ő maga biciklin? Az igaz, hogy nem nagy

biciklista. Már asszony volt, amikor Józsi a lajosfalvi udvaron megtanította, s itt hat vagy hét éve biciklizett utoljára, amikor kis Eszti mögött fogta az ülést a Kölcsey utcában. De ha mindjárt ebéd után indul, azt a tizenöt kilométert majdsak lenyolcasozza. Némi kalandlázal tolt ki kis Eszti biciklijét a kapualjon. Az jó volt, hogy nem kellett átmenni a városon. Amíg ismerőssel találkozhatott, nem is ült fel a gépre, kijebb is csak ismerkedett vele; fölült, aztán ha jött valaki, leszállt, mert attól, hogy nézték, egyszerre ide-oda járt a kormány a kezében. Kinn azonban a színváltva futkosó vetések közt nekibátorodott. Iparkodó bokái, melyekre most már egy kis hús rakódott, csendesen dolgoztak. A zöldbe öltöző természetből ő tulajdonképpen csak a kerékgumival szembefutó köveket látta; a zöld sarjúcúcsokban küzdő, susogó természet, az egyedüllét nyugalma, a kaland, hogy megszökött hazulról, lassan mégis bekapcsolta őt a tavaszi tájba. Most már csak akkor szállt le s állt az út senyedő akácai mellé, ha autó húzott el mellette. S amikor Gorzsa fásabb föltja föltűnt, már csak óvatosan pedálozó lába mutatta s keze feszülése a kormányon, hogy pillantgatása s nyakatekergetése nem olyan fesztelen, mint jókedvében maga is hinni kezdte.

Gyeviék még jó darabra laktak attól a néhány fölülről idecsöppentett középülettől (temp-lomtól, csendőrlaktanyától, iskolától), amely körül a gorzsai tanyavilág faluvá kezdett csomósodni. A család, két fiú s egy vő, együtt maradt a nagyapai házban, az eredeti tanya-udvaron (amely mögé, mint a római császárok a Forum köré a maguk fórumjait, az ifjabb Gyevi a maga gazdasági épületei számára újabb tanya-udvart rakott). E körül volt az Égető tanácsára ültetett gyümölcsös is, melyben Eszter lánykorában járt még. Az azóta szerzett földek azonban többfele voltak szétszóródva, s vetésidő lévén, csak az öreg Gyeviné - Eszter gyerekkori ismerősenek a felesége - volt otthon. A nagy cügöscipőjű asszony akkor is az udvart lábolta; általában az az asszony volt, aki úgy marad meg a vendég emlékezetében, amint szakajtóval a hóna alatt mindig épp megy valahova, házból a kamrába, istállóból az ólba, s a kutyák csaholására is úgy áll meg, hogy a tartásával akkor is menőben marad. Ahhoz, hogy a kis Gyevi anyja volt, elég jól megtermett; a tömörülés úgy látszik, a Gyevi-ág hajlama volt, melyet ez a testesebb, puhábbfajú asszony sem tudott föltartóztatni. - Máténé? - mondta, miután a bevacilláló kerékpárost előbb a kutyák csaholásából, aztán a maga kábult csodálkozásából kihámozta. A Máté-név nyilván nem tette ismerősebbé az elébejárult úriasszonyt. - Ja, az Égető Esztike! Az ügyvéd úr lánya, a gyógyszerészné... Hát persze - jöttek ki Eszter újabb magyarázatára, a beillesztés jele gyanánt, a fogai. - Mert mi ma is csak a kedves apjáról emlegetjük ám. Meghalt az is, ugye? Tudom, volt benn az uram a temetésén. Szegény ipám, nagyon nagy véleménynyel volt az ügyvéd úrról. Bizony, az is elment; várjon csak, hány éve? Nyolc, ugye már, előbb az ügyvéd úrnál. Hát hogyne, az Égető Esztike. A kisebbik fiam sokat emlegeti a fiát. A gyógyszerész úr, ugye? A nagyobbik az oda van, fogoly, bizony... Volt maga itt már minálunk. Nem emlékszik rám, ugye? Hát hogy is. De minekünk nagy dolog volt akkor, hu, a napam is, az ügyvéd úr a leányával, fel sem tudtam fogni, milyen lesz az. Magán egy kis spanglis cipő volt. A fákat nézték meg, tudom.

Eszterben derengett valami, hogy az ősz nénike körül két másik nő is settenkedett, a pecsenyét is ők hozták be, az egyik mintha nagyon hosszú lett volna. - Nem volt soványabb akkor? - De az, meg a színem is olyan sanyarú, mint aki ugorkán él. Aztán látja, milyen lettem. Ez az élet. Pedig dolgozom ám folyton. Dolgoztat ez a nagy udvar. Te csak a gyerekeket tartsd tisztán, mondom a leányomnak. A tanár urat jött látogatni? Megvan... Maguknál is ilyen keveset evett? A gyerekeket gyenisztrálja a szegény. A férfiak nem érnek rá most; a vetés nem tűr halasztást, így csak az unokáimmal mulat. Van kettő, hála isten; a lányomtól. Itt laknak velünk; hova is mennének... Néha bejönnek dicsekedni, hogy a tanár bácsi mire tanítja őket. „Nagymamám, már le tudom írni a nevem.” A nagyobbat meg latinra tanítja. Mondja már, minek annak a latin? De hát ha ez a szórakozása. Most is aligha azzal nincs. - Te - szólt rá egy

kis szolgálóra -, nem láttad, merre a tanár úr? - Arra lesz hátul. A Rebeka van nála. - Ja, persze, most meg arra kapott rá... Nem Rebeka ám ez. Csak ezek híják úgy, mert olyan kis igénytelen. Szemüvege van. De nagyon igyekszik. Az apja pályamunkás a vasútnál; az anyja meg nálunk szokott csomagolásnál segíteni. - Menjek érte? - állt meg a kislány a vizeskannával. - Majd elmegy a Janika. Te csak menj dolgozdra. Ennek is tetszene ám a hűvösben tanulni. Folyton a tanár úron meg Rebekán a szeme. Te, Janikám - szólt rá az oszlop mögül egy szál náddal elősomfordáló kisfiúra -, menj le szépen a tanár úrért. Mondd meg neki, hogy a nagyságos asszony van itt, a gyógyszerészné. Vagy maga is lemegy vele?

Meszelt törzsű almafák közt ballagtak hátra. A fák egy része még az első ültetőgödrökre emlékezett, amit az öreg Gyevi s Eszter apja együtt mértek ki; közben azonban fiatalabb fák is voltak, pótlások s a szélén egy új tábla. Annak ellenére, hogy egy negyedszázad telt el, amióta itt volt, Eszternek nem a vénülés tűnt föl a gyümölcsösön. Sőt, mintha akkor sűrűbb, bozószerűbb lett volna. Az itt-ott már meg is ifjított fák akkor persze fiatalabbak voltak, de alattuk a kicsapott baromfi (ott látta először azt a fehér fajtát), mint valami szavannának az állatfaja, kaparászott a magas gazban, s a puszta frissen tört földjében a kényes gyümölcsfák alanyaik vad életét élték. Most a fák alja gondosan fel volt ásva, a törzsük lekaparva, hernyógyűrűvel ellátva, s az ágak levegős vázáról, melyen a rügyek épp pirosodni kezdtek, gyümölcsészeti tankönyvek jutottak az ember eszébe. A tanfolyamok szakszerűbbé tették a gazdálkodást, s a puszta elmerült végképpen a kertben. - Szigorú ember a tanár bácsi? - kérdezte Eszter a nádjával (ki tudja, mi célja volt vele?) mellette döcögő fiút. Az Eszterre nézett, s szégyenlősen elhúzta a száját, mint gyerekek szokták, ha két össze nem illő szót hallanak egymás mellett. - Neem, dehogy - mondta, s Eszter ezen a nemen, dehogyon megmérhette, hogy van a vendége a gyermekekkel.

Ott voltak néhány lépésnyire a kis társaságtól. Egy kis tisztáson egy aszalóféle kaliba állott; fölötte hatalmas vadkörtefa, melyet még a puszta növényzetéből őrizett meg a telepítő. A gyümölcsös errefelé már véget ért; a vadak s a tarlóra kivert állatok ellen ott volt a drótsövény, s abból, amit a gyümölcsös kidobott magából - száraz törzsekből, főlhalmozott karókból, rossz bordói-lé színű hordókból -, a málna- és mogyoróbokrok alatt vadabb folt keletkezett, s emlékeztetett az alapítóra, aki itt írta meg a maga tákolta asztalon, Égető biztatására, visszaemlékezéseit Gorzsa községgé alakulásáról, melyet Józsefék nemrég mint fontos településtörténeti emléket adtak ki. Most Méhes és a bakter lánya ültek az asztalnál. Méhes egy füzetben írt, s a magyarázat hevében úgy fordította a papírt, hogy a lánynak nyakát tekerve kellett az írásjeleket követnie. Előttük a fűvön nyolc-tízéves fiú hevert, s feszülten figyelte a számára érthetetlen jelbeszédet. Eszter megfogta a vezetője vállát; nem hallgatózni akart, csak egy picit rögzíteni a képet. - Tehát mind a két oldalt eloszthatom - mondta Méhes - ugyanazzal a számmal. Osszuk el például az x szorzójával... A kislány csakugyan nem volt szépség: nyurga, öreges; a szemüvegén is áttűnt erős kancsalsága. Most azonban láz, szorongás és boldogság gyullasztotta ki az arcát; látszott, hogy amit hallott, messze meghaladja befogadóképességét, de vezetője kezét fogva beljebb próbált bukdácsolni a különös, most megnyílt országba. - Jól van - bátorította Méhes. - A bal oldalon x; a jobb oldalon pedig a négyzet osztva kettővel, plusz három... Na ugye, nem olyan nagy dolog - s az ő hangjában is szinte ujjongás volt.

A kisfiú, aki velük szemben könyökölt, most észrevette őket; a megállt szeme legalább ezt mutatta. Erre Eszter is elengedte a fiú vállát. Az előrébb lépett, mire a kislány is fölpillantott a füzetből. Legutoljára Méhes szakadt el az egyenletétől. - Kezitsókolom - állt föl, s az ijedtség még ott találta a lelkesedés pírját felhevült arcában. - Ne tessék megijedni. Nincs semmi baj - nyugtatta meg Eszter. - Sajnálom, hogy megzavartam... - Ó, már épp ideje, ugye, Rózsika, hogy befejezzük - mondta Méhes, fölmérve, hogy valóban nincs-e semmi rossz az Eszter

szemében. - Nagyon érdekes kísérletet folytatunk itt... Rózsika mint magántanuló, most tette le a negyedik polgárit. S nagy dolgot forgat a fejében: kiegészítőzni szeretne a gimnáziumból. De mint minden intelligens lény, ő is túlbecsüli, amit még nem tud. Hát most leültünk itt. Mennyi idő is van? Fél öt? - húzta ki a felső kabátzsebéből a fiús, láncatlan órát. Gál Rózsika ma fél háromkor még el sem tudta képzelni: mi lehet az, betűkkel számolni, és fél ötkor megoldotta a $3x = a^2 + 6$ egyenletet. Persze, most kóvályog a feje; de attól nem kell megijedni. Ez a Nílus iszapja... Az én feltevésem ugyanis az - fordult Eszter felé -, hogy a gyerekek azért nem értik meg az algebrát, mert nincs áttekintésük rajta... S hosszú magyarázatba kezdett, melyet Eszter csak félig-meddig értett, hogy adta elő ő Rebekának egy ültő helyében az összes műveleteket, a logaritmust is s ráadásul az egyenletek megoldását.

A kislány közben elvonult füzetével; égő arcán ott volt a nyugtalan éjszaka s a kínos másnap reggel, amit a nagy dicséretnek s az összekavart jelek közt fog elhánykolódni s átvergődni. Ahogy hosszú copfjával eltűnt, Eszter elmondta József üzenetét. Méhes inkább elkedvetlenedett tőle. - Akkor nincs is értelme, hogy tovább itt lappangjak - mondta; mintha az, hogy biztonságban van, nem érne föl azzal az örömmel, hogy Rebekán a módszerét kipróbálhatja. - Hallom, hogy a Gyevi-unokákat is tanítja - nézte Eszter a játékában megzavart arcot. - Igen - mondta Méhes... s most, hogy kizökkentették belőle, maga is mosolyogni próbált tanári mámorán. - Ez is holmi biológiai módszer lett volna. Úgy építeni föl a nyelvet, mintha a gyerek egy latinul megszólaló csecsemő volna. De most már vége; elveszik a kísérleti nyulam... Bánkódása, a tréfa ellenére, oly nyilvánvaló volt, hogy Eszter elnevette magát. - De hát nem kár ilyesmikkel töltenie az idejét? Aki olyat tud írni, mint... A regényét akarta mondani, de röstellte elárulni, hogy olvasta. - Ó, írni - kiáltott föl Méhes megvetéssel. - Az már zsákutca, ha az ember ír. Az igazi ez - mutatott maga körül -, egy foknyi különbséget életem írni. Engem csak ez tudott izgatni. Családot is, mit gondol, mért alapítottam?

A család szóra egy kis női kíváncsiság csillant meg Eszterben. Amit Méhes mondott, annyira hasonlított ahhoz, amit ő akart Lajosfalván már. Most emlékezett, hogy olvasta is egy cikkét valami újságban. Egy szülőben vannak, ott tanul, kertészkedik a családjával. S mégis az arcára volt írva (Józseftől hallott is ilyet), hogy a családi élete nem boldog. Ha az a folt otthon legalább megvolna, nem tudta volna az élet ennyire legyötörni. - S az biztos sikerült is - mondta Eszter. - Hisz oly szépen foglalkozik a gyerekekkel. Érezte a rosszhiszeműséget; azért nézett, míg mondta, az ölébe. Egy ilyen embernek a család is csak bukás lehet; százszor inkább, mint neki; - valóságos kínzókamra. - Ó, az én gyerekeim - legyintett Méhes. S a legyintéséből szinte hullott a hamu. Eszter részvétellel nézte őt, amint egy gallyacskával jeleket írkált elgondolkozottan az asztalra. Tehát nemcsak ő vérzik, hetek óta már, a fiai viszáljától. Ennek az embernek tán még nehezebb, mint neki. Hisz ő a fiai hibáiban is látja a jót, József kíméletlenségében, Lőrinc csacsiságában. De az ilyen ember a családba is olyan mohón veti magát, mint az algebratanításba. S ugyanakkor - éppen, mert félig már írja is a dolgot, sosem lehet egészen meggyőző. Hiába tudja, mi a fontos a világban, neki, a legmélyén, mégsem az a fontos, akárhogy erősködik.

- Bizony, a gyerekek - támadt föl benne is a kedv, hogy a fiai dolgáról beszéljen. - Sok öröm van velük, de sok bánat is - mondta azzal az egyszerűséggel, amely asszonyok szájában a legeggyűgyűbb szólamnak is hitelt tud adni. - Énnekem különösen az fáj, ha látom, hogy nem szeretik egymást. - Testvéreknek a legnehezebb - mondta Méhes az asztalra írt ábráinak. - Az embereknek hirdetünk testvériséget - holott előbb a testvéreknek kéne emberséget... - Engem annyira bántott - folytatta Eszter, nem fogva föl a szójátékot -, amit József mondott Lőrincről első este. Hisz nem mondom, Lőrinc egy hiszékeny csacsi, de azt föltenni róla, hogy ő Méhes Zoltánt... akárkit, aki a házukban.... - József talán csak óvatos volt - mondta Méhes fél figyelemmel. - Nem, ő nagyon jól tudta, hogy erre az óvatosságra nincs szükség - tört ki

Eszterből a keserűség. - Ő csak játszott azt, hogy szükség van rá. Azért, hogy Lőrincet megalázza.... Maga is megdöbben, milyen keserűn fordult ki a száján ez a mondat. S mindjárt tompított is rajta. - József nem árt senkinek sem. De néha olyan éles, hogy megijedek tőle... Ő, aki annyira szeret minden szépet.

Azt várta, hogy Méhes majd megvigasztalja, s egy csomó jót mond, mint az írólátogatáskor is, fiatal barátjáról. Hisz József minden két-három hónapban fölment hozzá, s volt, hogy órákat elsétáltak a budai hegyekben. De Méhes elgondolkozva ült, s a pálcikájával irkálgatott. Kedvtelen arcán együtt volt a tanítás utórezgése, az azt követő szórakozottság s a mocorgó probléma, amelyet Eszter panasza ébresztett fel. - Azon már én is gondolkoztam - mondta vontatottan -, hogy mi a baj Józseffel. Engem, amikor megismertem, valósággal elkápráztatott. Középiskolás diák létére olyan jó áttekintése volt mindenről. Bennünk magyarokban épp ez szokott hiányozni. Mindenki mindent előlről akar kezdeni, s az elsajátíthatót is a maga kárán tanulja meg. Amellett finom, fogékony természet. Nem mondhatok neki semmit, hogy azonnal meg ne értse. A kartotékjai, azok meg egyenesen bámulatba ejtettek. Én, aki a kézírataim is elveszítem. Egy nagy műértő, szervező: ilyesmit gyanítottam... De most már én is látom... Valami hiba van benne. Nem szeretem, hogy abba a diákmozgalomba is úgy belevetette magát. Még ha minket képviselt is. Túl nagy hajlam van benne a járásra-kelésre. Rendben van: tájékozottnak kell lenni... De a tájékozatlanságra is szükség van - levegőül. Egy fiatal lélek ne legyen közelhordó puska... S az élesség, az is. A múltkor az újságjukban kirohant mellettem. Ha mondta volna, tán éles. Leírva inkább csak goromba volt.

Eszter úgy hallgatta, mint egy rossz hírt, amelyet maga csikart ki. Méhes már letette az ágat, s Eszter szorongva látta, hogy szürke arcáról mint tisztul le minden bánkódás, emlék, mint változik át a gyermeki homlok félelmetes géppé, amelyből most már ki sem húzhatná talán a fiát, amíg ezek a dolgozni kezdő kerekék le nem mérték. Látszott, hogy ilyen rendszeresen még ő sem gondolkozott róla. Most még csak a tüneteket gyűjti, mint Klein doktor. „Sokat jár-ke”, „napi ügyekben veszt el magát”, „éles”. De mindjárt hozzálát majd, s mint Klein, ő is megmondja, hol tömődtek el József lelkében az érgomolyok. Ó, ehhez nagyon értettek mind, nagytata, az apja, még Józsi is; mind meg tudták mondani, mi hol lötyög a másíukban. - Ezt én sem szeretem, hogy annyit politizál - mondta, a hangja rezgésével küzdve. - Most is úgy kértem, hogy maradjon itthon... Méhes azonban nem hederített Eszterre. Az ő agya most Józseffel volt elfoglalva. - Az alkotó munkához tán szükség van egy kis sötétségre - próbálta innen. - A fölébredés, a hirtelen szétnézés, a tájékozódás láza; ebben gyúl ki a tehetség. Ha én egy gyufát éppen csak végigsimítok a dobozon - az asztalon mutatta -, nem gyúl ki. Sebesség kell hozzá. Aki mindent tud, annak nincs mit megtudnia. Ezért jönnek a nagyobb tehetségek letről, s a nagy kultúrkorszakok, amikor egy nép, egy osztály tekint így széjjel. Józsefnél tán ez volt a baj. Az idegzete gyermekkorától szaturálva volt; az édesanyja, a nagyapja, Szilágyi... Homloka mögött, amíg ezt a föltevést latolta, mintha az egész történelem ott kóválygott volna: görögök, germánok, oroszok s köztük szegény József az ő alamuszi mosolyával. - Persze, ellenkező példát is lehetne fölhozni - állt föl hirtelen, mint az, ki az egész elméletet odadobta, mint haszontalant, az asztalra. - Attól, hogy az ember szép dolgok közt élt és üvegharangban nőtt fel, még Proust is lehet. Arra, amit Józseftől vártam, tán nem is lehet megérni egy nemzedék alatt. Mélyebben van a baj... Fáradtság?... Lustaság?... Persze ellentmond a folytonos tevékenykedése... De a meddőségnek és a játékoságnak van egy különös modern öntvénye...

Eszter föl akart kiáltani, hogy: Ne, hagyjuk. Ne boncoljuk tovább. Ő tudja, hogy az ő Józsefe nem nagy ember... Méhes már húszéves korában is más volt. Ő elismer mindent. Csak ezt az élveboncolást szüntessék be. Ehelyett azonban csak annyit mondott, az öklét nézve: - Hiszen még olyan fiatal. Tán megváltozhat. De Méhes, mint az eb, ha egyszer rajt van a koncon, nem figyelt föl Eszter hangjában a fájdalomra. - Nem, az ember már kétéves korában is megvan.

Az összetétel legalábbis. Magamon tapasztaltam, hány álruhája van a lustaságnak. Lázasan tanultam nyelveket, terveket halmoztam, meghasonlítottam, s rá kellett jönnöm, hogy csak az adott munka elől szöktem meg vele. Józsefnek jobb ürügye van, a levegőben van a játékoság. Európai divat; a szellemi munka ne legyen, csak játék. Persze, ez csak félig igaz; a nagy homo ludensek komolyan dolgoztak. De az is hanyatlás már. A József fáradtságának kapóra jön ez a játékoság. Mindent megkóstolni és semmit sem kiinni. Aztán a mozgalom, persze... Ahogy ő csinálja, igazi szenvedély nélkül, ez is csak ténferegés. Ellopni az időt, a fáradt szervezeteknek mindig ez volt a programjuk. Az izgátságát is könnyű megmagyarázni... Ahol nincs indulat, az élesség próbálja játszani... Ha hallgatom, a finom idegrendszer menti a durvaságot. Papíron azonban, s ez az írás gyalázata, valóság s színlelés ugyanaz...

Eszter lehorgasztotta a fejét. Nem akart ránézni, egy szemsugara elárulhatja, hogy meg van sértve. Értette már, miért gyűlölik annyian Méhest. Ez, ez rosszabb, megbocsáthatatlanabb, mint ha az embert agyba-főbe verik. Pedig igaz, érzi, hogy igaz. Vagy legalább teljesen olyan, mintha igaz volna. S a szív mégis föllázad ellene. Össze szeretné törni a műszert - ahogy mondta -, amelyen így ugrik ki, mint egy automata mérlegen az ítélet. Ott áll, és lelkes pír van az arcán; belemámorosodott az agymunkába. Nem, egy csepp düh, neheztelés nem keveredett ehhez a munkához... Ő itt volt, tanúja lehet: szinte önkívületben csinálta. De épp ezért. Ahhoz, hogy ezt megbocsássa az ember, látni kellett őt a padláson is... Ő, milyen borzasztó sorsok vannak a világon! - Azért én még bízik benne - mondta a gondolatait elnyomva, de a hangjában dacos reszketéssel -, hogy az én Józsefemből is lesz majd csak valami. Ahogy más anya fiából. Ezt a kis könnyelő reszketést már Méhes is észrevette. Arcán meglátszott, ahogy a távoli probléma s a közeli hang egy kínos, lágy zavarban összegomolyodnak. - No persze - mondta. - A gondolat, az mindig csak csontváz. S az élet azt kitölti, fölhúsozza. Azonkívül kaptafa is. S könnyen lehet - próbálta elnevetni magát -, hogy Józsefet nem jó kaptafára húztam...

Ahogy múlt a nyár, Eszter néha csodálkozva vette észre a nyugodtságát. Sokkal nyugodtabb, mint a tavaszon volt. Pedig nem javult semmi sem azóta, sőt, csak rosszabbodott. A háború most már a Kárpátokban folyt: a zöld folton, Józsi térképén, az oroszok tízszer közelebb voltak Csomorkányhoz, mint a Volgához, ahonnan elindultak. A háború azonban csak azokat foglalkoztatta, akiket a névre szóló behívó - az úgynevezett sasok -, mint a kávéházba beszélő főúr, csendesen kiszólított. A többiek füle szirénasivítással s az utána következő tompa zúgással volt tele, amely sehogy sem állt arányban a hármásával úszó mennyei játékszerek ártatlan csillogásával. Az utcabeli fiúk, akik annyi idősök voltak, mint József és Lőrinc, amikor Szeghátrol eljöttek, a szőnyegbombázások technikáját magyarázták a nyitott ablak alatt, miközben egy megfelelő kódarabot kerestek a parittyájukba. József Budán a Sváb-hegyről nézett végig egy ilyen szőnyeget. Mintha egy varrógép tüje járt volna föl-le, villogva a füstöt eresztő külváros fölött. Másnap ott járt a külvárosban: ledőlt házakkal eltorlaszolt utcán, megnyílt szobasorok, egy fotellal a fenn lógó színpad előterében, asszonyok, akik egy lábost s egy eljegyzési képet vatatnak ki a törmelék alól. József, persze, erről is kevés szóval, majdnem cinikusan beszél. De jut Csomorkánynak is egy-két hajléktalan, akik mint a túlvilágról jött lények, mondják el, Szélné tejére várva, mit álltak ki a légitámadás alatt. Ha a csomorkányiak megfogadják Égető javaslatait, és ipartelepeket létesítenek, ők is rég magukra húzták volna már a bombázókat. Így az a légelhárító ágyú a városház tornyában viszonzás nélkül adja le a Tisza csíkját követő gépekre díszlővéseit. Lőrinc, aki állandóan fenn van az erkélyen, azzal vigasztalja magát, hogy a nagy csomópontok után a vidéki városok is sorra kerülnek. S vannak, akik a nyár ürügyén ki is húzódnak már a tanyáikra.

De nemcsak a háború hajolt közellátó órájként mind mélyebben a város fölé, itt volt az új, eszeveszett légkör is, amely, mint egy új, ismeretlen gáz, az emberek rejtett kegyetlenségét,

őrültségét lobogtatta oxigénként. A zsidókat még a nyár elején elszállították: Wiesmayerné látta még Klein doktort, amint csomagjával Szegháttra hajtották. „Jöjjön vissza, doktor úr” - kiáltotta neki ő is, a rosszalló pillantású asszonyokkal, mialatt a csendőrök a szemet kerülve terelték ki őket a műútra... Azóta a hír is mind ritkább volt róluk. Szeghátan még látták őket; azután már csak az hallatszott, hogy ólmozott vagonokban vitték ki őket Németországba. Az emberek képzeletét különösen a vödör izgatta; hatvan embernek egy vödört adtak be a teherkocsikba. Kóválygott még egy másik hír is; Eszter Sanyitól hallotta: egy hazakeveredett deportált mondta volna az ismerősének. Az illető egy sziléziai táborban volt; ott ciánozó kamrában pusztítják a kiszállított zsidókat. Ezt azonban Sanyi sem hitte el neki. Pedig ő, mióta a nemzeti büntudat elővette, szinte gyűjtötte a bűnöket, amelyeket a nemzet nevében magára vehet.

De ha a néhány hetes gettó fölött a város megint összecsapott is, az az új, eszelős hangulat, mely a sárga csillaggal jött, folyton erősödött. A háború a gondolkodásban járatlan agyvelőket is megtömte kérdésekkel, s az új emberek, akik a város és a sajtó élére kerültek (Lajkó Pista is lemondott már), mind vadabb válaszokat adtak ezekre a kérdésekre. A nyár elején különösen a csudafegyverről vitatkoztak sokat. Ha Józsi Szegháttról vasárnap átkerült, rendszeren erről hozott újabb és újabb értesítéseket. A fegyver majd órjási fagyasztó készülék volt, majd valami vírushintő, amely jártában egy egész várost bepúderez szűrhető vírusokkal. Amikor az egyes számú fegyverről s London bombázásáról az első szűkszavú jelentés megérkezett, József is otthon volt épp. Lőrinc hozta meg. - No, bátyó, szól még a londoni rádió? - csapta le a sapkáját csaknem nagylelkűen. - Mit szólna hozzá, ha a kedves angoljaidat elsöprik a föld színéről? - Marhaság - mondta József. - Nana, a csodafegyver is marhaság volt, s mégiscsak lőnek vele. - A múlt háborúban is csináltak ilyen blöfföt. Akkor Párizst lőtték az utolsó percben egy órjási ágyúval - mondta József... De az ő izgágaságában is volt egy kis tétovázás. - Nana - dúdolt fölényesen Lőrinc hozzákészülődve a borotválkozáshoz. - Legföljebb beszakad egy-két földalatti állomás. Kibírtak az angolok többet is - mondta József, de a hangja nem volt letorkoló.

- Te mindig nagyon könnyen intézed el, József, a német haditechnikát - szólt oda Máté is a Reggeli Újságból fölhajolva. - Pedig mint vegyészembernek tudnod kell: milyen hatalmas energiakészletek kiaknázását kezdte meg legújabban a tudomány. A világ köszén- meg olajtartalékai csak úgy viszonylanak hozzájuk, mint a voltaelemek a generátorokhoz. Ha ezt az energiát a háború szolgálatába tudják állítani... - Ó, hol vagyunk még attól - mondta József, akinek az apja szakfejtegetése visszaadta eredeti izgágaságát. - Neked mint természet-tudományi képzettségű embernek tudnod kell, hogy egyetlen gramm anyagban akkora energiamennyiség van felraktározva, mint a fénysebességnek a négyzete wattokban. Az pedig háromszázharmincezer kilométer. - Csak háromszázezer - mondta József. - Most képzelj el, ha ezt az energiát mint sugárzást rábocsátják egy országra. Tudod, hogy egy gramm rádiummal hány embert volnának képesek az emberek megölni, ha nem vigyáznának az adagolásra? - Ha az olyan egyszerű volna, mint apuka képzele, akkor a hadviselők már rég kirádiumozták volna egymást a világból. Látszik, hogy apuka nagy Verne-rajongó volt kisfiú korában. - Én egyáltalán nem voltam semmilyen rajongó - mondta Józsi méltósággal. - Egyszerűen megéreztem bizonyos dolgokat. Erre anyád is tanú lehet. - Majd meglátjuk, hogy London elsöprését is jól érezte-e meg apuka. - Én nem mondom azt, hogy Londont el fogják söpörni. Én csak azt gondolom, hogy a németeknek kell valami fegyverüknek lenni, különben lelkiismeretlenség lett volna a városaikat összebombáztatni. - Az, hogy esztelenség és lelkiismeretlenség, a németeknek két ok, hogy megtegyék - jött bele József a szokásos hangnemébe. - Ne tessék Józseffel vitatkozni - mondta Lőrinc, mielőtt az állat a zsillett előtt félrehúzta volna. - Belőle a negyvenkilences hullámhossz beszél. - Belőled pedig az igazi Fau

egy, az állati ostobaság - kiabálta József. Ha kezdetben volt egy kis megrendülés, gyanakvás, sőt, Eszter jól hallotta: remény is benne, hogy tán a ránc csapó háborús hullámot meg lehet állítani (mert hisz be nem vallotta ő is szurkolt attól, amit kívánt), családjának az ostobasága a német csodafegyverre is átragadt, s most már meg mert volna esküdni, hogy az csak egy utolsó injekció a hírverés számára.

De a világ nagy kérdéseivel való foglalkozás nemcsak az olyan házakban lett most már mindennapos, ahol eddig is voltak a természettudomány, technika, stratégia kérdéseiben ide-oda száguldozó agyak, hanem a szürkébb polgári házakban is, ahol a családfő büszke volt rá, hogy csak a szakja körébe tartozó dolgokkal foglalkozik, s meg tudja különböztetni azokat a kérdéseket, amelyekben némi alapossággal nyilatkozhat, azoktól, amelyekben csak vaktában futtatta az eszét. Sőt, az ilyen emberek, mivel eddig bizonyos szakszerűség és megfontoltság nimbusza vette őket körül, véleményeikhez, akár milyen fanatikusak voltak, sokkal áhítatosabb hallgatókat találtak, különösen a nők körében, mint a Józsi-féle gyakorlott látnokok. Wiesmayerné például, akárhogy csodálta a fiát, az ő jóslatain csak mint zseniális tréfákon nevetett, míg Pauli véleményét mint nagy hitelességgel bíró döntéseket közölte Eszterrel. Pauli, aki különben csak gyógyszerkalkulációkkal s az anyósa tanyásszerződéseivel foglalkozott, ezen a nyáron ilyenféle kérdéseket döntött el, mint: Van-e csodafegyver? Átengedi-e Hitler az oroszokat a Kárpátokon? Meg lehet-e egy országot légítámadásokkal bénítani? Hol fognak az angolok partra szállni? Kik érnek előbb Magyarországra: a nyugatiak vagy az oroszok? Elveszik-e az oroszok az üzleteket és földeket? Van-e tarkólovés? Hol jobb háború idején, falun vagy városon? A válaszok, melyeket Pauli ezekre a kérdésekre adott, nem alkottak egységes rendszert, nem volt tanácsos egymás mellé állítani őket. A németeknek volt valamijük; egy találmány azonban még sosem döntött el hadjáratot. Az atlanti falat nem lehet bevenni, de könnyen meglehet, hogy az angolok a Balkánon fognak partra szállni. Csomorkányt nem fogják bombázni: legföljebb egy spriccert kapnak. A Kárpátokban legalább egy évig fenn lehet tartani az oroszokat. De ha nem is lelhetne: az angolok megelőzik őket; tudják, hogy akié Magyarország, azé Európa. Az utolsó percben mi is beegedjük őket. A kommunizmus Oroszországban sem vált be, s itt nem is fogják megpróbálni. Az azonban meglehet, hogy mindenki csak két öltözet ruháját tarthatja meg, a többi jobbra lesz becsületesen beszolgáltatni. A tarkólovést csak a forradalomban alkalmazták, attól most már nem kell tartani. Értelmiség nélkül nem lehet egy országot kormányozni. Városokban jobb lesz, mint falvakon; kétségkívül a fővárosban a legelőnyösebb; a befalazás jobb, mint az elásás, mert katonák fognak öntözőkannákkal járni, s ahol a víz lefut, ott fölássák; a falakat nehezebb végigkopogni. A hallgatók fejében azonban ezeknek a válaszoknak épp az volt az érdekük, hogy minden lehetőséget számba vettek, azokat is, amelyek kizárták egymást, s bár Józsiék leszólták őket, a többiek bizonyos megnyugtató szándékot s a mérséklet színét ismerték föl, épp azt, amit kerestek bennük. A válaszokhoz persze magát Paulit is hozzá kellett képzelni, amint fehér köpenyében ott áll, a pult mögül előjőve, s tenyerét, két hajas halántéka közt, a tar fejtetőn minden megszólalása előtt egyszer végighúzza.

Az efféle kérdésekben s főként az ezerféle, járványként terjedő s egymást keresztező válaszokban a háború közelsége tán még érezhetőbb volt, mint a bombázásokban s a harctéri hírekben. Eszter mégsem volt olyan nyugtalan, mint ahogy várta volna. A szétszakadás iszonyú érzése helyett a hasában, csak néha fogta el egész váratlanul, egy-egy csendesebb munka, öntözés vagy törülgetés közben, a rettegés, mint amikor az ember fölébred, s csodálatos éberséggel, a rettegés lucidum intervallumában látja, hogy ő is meg fog egyszer halni, mintha nem is az eszével vagy a szívével, hanem sejtjei egész konstellációjával sejtene meg, mi az: felbomlani. Máskülönben azonban órákig végzi dolgát: Lőrincék szirénázására tovább vasal a konyha előtti kis folyosón, legföljebb a gépbúgásra hajol ki, s kukkant föl a

szőlőlevelek közt, vak bizalommal, hogy noha Lőrinc is fönn van a toronyban, ezúttal is átszállnak fölötte. A változása volt lezajlóban, vagy a megszokás az, ami még a közelgő veszéllynél is gyorsabb? Az ember, úgy látszik, még a haldoklást is megszokja, értette meg néha nagymamuska s az apja utolsó napjait.

A fiai ellenségessége is beleveszett s bocsánatot nyert az általános értelmetlenségben. Csibi hónapok óta nem volt nála, s most átjött panaszkodni. Nem bírja ki már Sanyival. „Nem akarom áztatni magát, kedvesem” - mondja az ágya szélén ülve. „Annál sokkal jobban szeretem, semhogy be tudnám csapni. Énnekem semmi reményem sincs, hogy ezt túlélhessük. Az ember nemcsak a maga egyéni bűneiért felel. Az osztályáért is. Tán épp ez a gondolat vigasztalhat bennünket, hogy sorsszerű, ami történik velünk. S ha szabad hozzátennem, mert bízom benne, hogy maga is úgy érez, mint én: a szerelmünk emléke.” Csibi próbált méltó lenni ehhez a hanghoz, persze azért nem nyugodott meg egészen tőle, s mielőtt a szerelem magasabb mennyében eltűnt volna, tudni szeretete volna, hogy mi várhat rája, tarkólövés vagy Szibéria. „Azt nem tudom - mondta Hallgató Sanyi. - Még azt sem mondhatom meg magának, hogy kapunk-e vagy nem kapunk némi haladékokot. Lehet: de az bizonyos, hogy a mi számunkra érték már csak az lehet, amit az egymással eltöltött órákban találunk.”

A piacon Bozsó háziasszonya fogta el. Öreg özvegyasszony volt, egy városi tisztviselő felesége, akit Bozsó a szeszélyeivel agyonkínzott. De minthogy ez a kínzás volt özvegységében az egyetlen mozgás, azonkívül, mint a legtöbb csomorkányi, ő is meg tudta különböztetni a bolondságot a gorombaságtól; nincs az a szelíd, alázatos albérlő, akit úgy imádott volna. - Tessék elképzelni, nem bírok ezzel a tanár úrral. A legkedvesebb ételeit készítem neki, s mind fitymálja őket. Tetszik látni, most is rántani való csirkét vettem. Tessék elhinni, isten őrizz, hogy fölpanaszoljam, ráköltöm a gyomrukra a magam nyugdíját is. Azt mondja: „Épp ez a baj, Blandula néni. Maga úgy elpuhított engem; azért nem nősültem meg. S most itt van, tán meghalok, anélkül hogy a Vékony Rózsikát elvettem volna...” Mert amióta nálam lakik, még minden évben el akart venni valakit. Mondom neki: „Nahát, különös ember a tanár úr, hogy már erre kell fakadnom. Most sajnálja, hogy nem nősült meg, amikor az egész világ gondban van, hogy hova rakja a családját. Már tavaly is mondtam, mért abajgatja azt a kislányt. Ha akarta volna, már a Loncit is elvehette volna.” „De a Rózsikát elveszem, Blandula néni, majd meglátja.” S hallom, hogy a strandon már megint mellette ül.

Szücs Bandi selma mosollyal s a legtitokzatosabb hangján egy partizáncsapat tervébe avatta be Esztike nénit. Majdnem mind benne vannak már, akik az érettségire együtt készültek. Ha a front beljebb jön, fölutaznak Pestre, s beveszik magukat a hegyekbe, a Mátrába, Börzsönybe, s ott fognak a visszavonuló németek hátában partizánkodni... Ő, igen, ez a légkör mindenkiből kihozott valamit, mint az éjfél a lidérceket: az egész város egy nagy Máté-család. A legváratlanabb mégis, amit Szilágyi csinált. Elfogadta egy pesti diákkollégium igazgatását: azt mondta, meg akarja menteni.

Szeptember derekán hazajött József. Akkor már vagy hat hete nem volt otthon, s Eszter rajta is észrevette, mennyit közeledett közben a háború. Eszter nagy jelenetekre készült föl Lőrincsel; de nem, egész csendes volt vele, mint akin úgysem lehet már segíteni, s inkább csak arra vigyázott, hogy az ő tárgyalásait meg ne orrontsa. Szücs Bandiék s a partizánok kétszer is voltak nála. Ottbenn tanácskoztak a szalonban, Szücs Bandinak még a köszönése is olyan ünnepélyes volt, mintha kondoleálni vagy kérőbe jött volna. Eszter az üvegajtón át kihallott egy-két szót. - Ez megint egy tipikus szücsbandis fantazmagória - csapott föl a József hangja. - Neked, József, minden fantazmagória, amit nem te kezdeményezel - dünnyögte Bandi. - Mondom neked, igen komoly pesti kapcsolataim vannak... Eszter megállt kicsit a ropogó padlón. József kiabálása s a nagy hangzavar utána arra a boldog időre emlékeztette,

amikor az írók lehívásáról vitatkoztak. Noha aggódott: mibe mennek ezek bele, ők maguk annyira ugyanazok voltak, hogy elmosolyodott. Később, ahogy a vasalást a szomszéd szobába bevitte, nem állhatta meg, hogy egy percig megint ott ne maradjon a szekrényajtónál. Most a nagy csendességük volt, ami megállította. József az ifjúmunkásokról beszélt. „Nekünk értelmiségieknek föl kell vennünk velük a kapcsolatot.” A többiek nagy tisztelettel hallgatták őt, mintha egy távoli földrész csodálatosan öntudatos, világos látású, romlatlan lakóiról számolt volna be nekik. Most ők voltak az, ami régen a tanyaiaik.

- Úgy látszik, a románok megint ügyesebbek voltak nálunk - dünnyögte József másnap, két lekváros kifli közt, a tejes bögréjébe, hogy az aznapi újságot, melyet Eszter hozott be a levélszekrényből, kibontotta. József most még később reggelizett, mint rendesen; mert délben utazott, s ilyenkor a fürdőszobában is eltöltött vagy másfél órát. - Mit mondasz, Józsikám? - kérdezte Eszter, aki épp azt a hosszadalmas próbálgatást végezte, amely egy kis bőrönd, s az anyai gondosság közt próbál zsírpapíros csomagok és fehérneműk gyömködésével kompromisszumot teremteni. - A románok, úgy látszik, kiugrottak a háborúból - mondta József, új kortyot véve a fehér pöttyös bögréből. - Könnyű nekik: ezer kilométerrel messzebb vannak az oroszlanbarlangtól. - Azt hiszed, hogy az olyan lesz - kérdezte Eszter, a kolbászt a borotvakészlettel fölcserélve -, mint a múlt háborúban Bulgária kilépése?... A múlt háború eseményeit csak Tunyogi nagypapa kedvéért követte, s most mégis ahhoz hasonlított mindent. - Ki tudja - vontá meg József a vállát a pizsamakabátban. - Könnyen lehet, hogy most jöttem le utolszor Csomorkányra - állt föl aztán, mert eszébe jutott a vonatja. - Nem volna jobb idelelni ragadnod? - hajolt föl Eszter a székre tett bőrönd fölé. Tudta, hogy hiábavaló beszéd, nem is azzal az unszolóssal mondta, amitől az ember sikert remél: inkább csak hogy ez a gondolat se maradjon ki a fia poggyászából. - A háborút befejezik nélküled is. - De ha mindenki ezt mondta volna, akkor Hitler fejezi be. - Látod, Méhes is azt mondja, túl sokat jársz-kelsz - nyúlt Eszter mégis egy erősebb fegyverhez. - Mikor mondta? - pillantott föl József kíváncsian. Eszter elpirult: nem volt szép, hogy a beszélgetésüket kiadta. - A régi szegedi dolgaidról beszéltünk. Nem eszel már? - Ez más most - mondta József. - Az egyáltalán nem közömbös, hogy a magyarság hogy viselkedik az utolsó pillanatban. - A jugoszlávok nem most kezdtek el partizánkodni - jegyezte meg Eszter, lesütve a szemét. - Jobb későn, mint soha - mondta József, a vállfára tett ruháját az ajtóról leakasztva... De aztán észrevett valamit az anyja mondatában, mert megállt. Ez nem anyukától jön - mondta a gyanúsan megcsillanó szeme. - Nem kell féltetni azért a németeket. Attól, hogy elvesztették a háborút, még meg tudják ölni, aki az útjukba áll.

Eszter csendes büszkeséggel nézte a fiát. Csakugyan úgy volt, ahogy József észrevette; ez a mondata is Méhestől kapta a fullánkot. - Azt kell megnézni, harminckilencben-negyvenben ki mit írt - mondta, amíg az elsötétített gorzsai őrházban a vonatra vártak. - Amikor úgy látszott, hogy száz évre rajtunk marad a porosz csizma. Ez most már a sakálok dolga. Nem Józsefre mondta, de őt megütötte; azért-e, mert aznap kapott egypárat Józsefért, vagy maga is érzett ilyet. Hisz igaz, József az egyetemen is németellenes volt, de mégiscsak sunyibban. A fia válasza boldoggá és büszkévé tette. Hát persze, a haldokló oroszlán, azt sem gyávaság megtámadni. Nem, József nem gyáva, akkor éjjel is kinyitott, s hogy izgágáskodott Horváth úrral. Ő, az anyja, ő ismeri. S milyen okos, kevés szavú, ahogy a szeme rácsillant s nem mondott többet: - így nem lesz soha más teremtet emberrel. Érezte, hogy a pillantása bepárasodik, nem a sírhatnéktől, a szeretettől. S mi mit csináljunk itt? - kérdezte aztán, inkább jutalomul, mint komoly gondból. Mit is csinálhatnak ők itten, várják és elviselik, amit el muszáj. De meg akarta mutatni, hogy őt tartja a család fejének: te vagy köztünk a legokosabb, tőled várom az utasítást... - Ha elszakadnánk egymástól... - tette hozzá magyarázatul. József ezt is elérte, s noha az indulás közeledett, egy percre visszaakasztotta a vállfát az ajtóra. -

Mit tetszenének csinálni - mondta. - Csak el nem szaladni hazulról. A legnagyobb örültség volna a házat s a patikát otthagyni.

Ő is csak azért állt meg a rakodásban, hogy tanácsadói tisztségét kiélvezze, de az örültségre eszébe jutott a családja, s lobbót vetett benne a téma. - Apuka képes az efféle örültségekre; egy autón berobogni, s a családot áttelepíteni valahova. - S te tényleg nem hiszed - nézett rá Eszter -, hogy az oroszok kiirtanak bennünket? - Marhaság. - És a patikát sem veszik el? - kérdezte Eszter, mulatva kissé, hogy miféle kérdéseket tesz föl. - Azt lehet hogy elveszik. De olyan nagy baj az? Majd apuka lesz a patikafelelős. Legalább nem fog mázsaszámra púdert venni. A fontos az - ismételte meg, a vállfával bevonulva -, hogy anyukáék el ne hagyják menekíteni magukat. - És Lőrinc? - kérdezte Eszter a nyitott ajtón át. - Ő eltűnhetik egy időre - hallatszott bentről egy kis szöszmötölés után. - De anyukáék nehogy elmenjenek. Eszterben új gyöngédség hullám tört föl. Lám, mégsem olyan a fia. Ahogy azt mondta, Lőrinc, ő eltűnhet, abban nincs gyűlölet, inkább gondoskodás. Ő tűnjön csak el egy időre, ha én mint partizán térek vissza, majd annak a számár Lőrincnek is megbocsátanak. - Hát én, gondolhatod, úgysem megyek el - mondta nyugodtan Eszter. - Ha idáig eljöttek, addig is elmennek, ahova menekülnének - szólt ki József, s a hangján hallatszott, amint elébb az egyik, aztán a másik nadrágszárába ugrik. - S egész más beszámítás alá esik, ha elszöknek előlük. - És kis Eszti? - kérdezte, amikor József útra készen kijött a szobából. - Őt sem fogják bántani? - Ugyan, anyuka, elhiszi ezeket a vénasszony-meséket? Nem kellene azoknak diáklányok. Lesz itt elég önként jelentkező.

Eszter a szokásosnál gyöngédebben búcsúzott el a fiától: ez azonban inkább a szép beszélgetés utórezgése volt, s nem előérzete annak, ami küszöbön állt. A következő napokban sem gondolt arra, hogy a háború a városon csakhamar átsaphasson. A Kárpátok, amelyekről Pauli annyit várt, közben voltak. Az egyik reggel azt látja a Reggeli Újságban, hogy hadoszlopaink benyomultak Romániába. Temesvár körül folynak a harcok. Aznap egy kicsit esőre állt az idő. - Hallották az ágyúszót? - jött be a patikába Sanyi. - A nedves levegő, úgy látszik, elhozza a hangot. Eszter még mosolygott is. Sándor biztos a szívverését hallotta. De később katonaviselt emberek is erősítették, hogy az bizony ágyúszó volt. A rejtelmes hang azonban azoknak adott igazat, akik mennydörgést és háborús hisztériát emlegettek: nem hallatszott többet.

Ellenben eljött másnap a tanyáról Wiesmayerné, s azt mondta, hogy a harmadik vagy negyedik tanyában a kukoricatörők partizánokat láttak. Fekete kucsmájuk volt, s ahogy az embereket meglátták, visszahúzódtak. Pauli azt mondta, hogy ez teljes képtelenség. Wiesmayerné is gyanakodott, hogy tán csak őt akarta a tanyása elküldeni az osztozásról. Évtizedek óta nem termett olyan kukorica, mint ebben az esztendőben, s Wiesmayerné azt szerette volna, ha még az oroszok bejövetele előtt lehántoltan göréban láthatja. A tanyások beszédeire azonban mégiscsak bejött. Másnap reggel egy század gyalogság érkezett Szeghátról; alig mentek tovább, az hallatszott, hogy az oroszokat visszanyomták. Ugyanakkor nagy teherautók álltak meg a Városháza előtt, s az altisztek és katonák cepekedni kezdtek; egy-egy aktaköteg leesett; úgy kellett az autó mellől felnyalábolni. A Rákóczi úti boltosok átszaladgáltak egymáshoz, s érdeklődtek, vajon nem kellene-e legalább az üzletet bezárni. Közben egy-egy repülőgép is lelecsapott a város fölé; nem komoly bombázók, hanem fűrge vadászgépek, amelyek nyilvánvalóan Csomorkány középületei és felvonulási útjai iránt érdeklődtek.

Dél felé Kokovai, a nagyorrú kalapos szaladt át Mátéékhoz: hallották-e, hogy szedik össze e leventéket. A kormány biztos helyre szállíttatja őket, hogy el ne vigyék Szibériába. Jaj, állt bele Eszter hasába, s ment, ahogy volt, csak a köpenyét ráncigálta le magáról. Lőrinc nem volt otthon, de már beugrott, s kis Esztinél ott volt az üzenet, hogy anyuka csomagoljon fehér-

neműt és háromnapi ételmet a cserkészzsákjába. Eszter a nagy rohanásban folyton gondolkozott. „Az nem lehet, hogy az ütközetbe vigyék. Hisz nincsenek is kiképezve.” „Tán jobb is, ha elviszik, hisz József is azt mondta, tűnjék el egy időre” - zötykölődött össze néhány mentőgondolat a fejében. De a keze úgy reszketett, hogy kis Eszti fogott hozzá vigasztalni. - Mért tetszik úgy megijedni? - kérdezte. - Azt elhiszem, hogy ti nem vagytok megijedve - mondta haragosan, mert kis Esztin is valami fölviannyozottságot érzett. Ha a padlásra dugnám - gondolta - úgy, mint Méhest, vagy kibicikliztetném Gorzsára. De Lőrinc nem megy úgysem. Ó, hogy ő a fiaiban is ilyen szerencsétlen. József is, ahelyett hogy itthon maradt volna! Azon kapta magát, hogy amíg a verandaasztalra odadobott zsákban ki-be jár a keze, az ajkai is járnak (vagy legalább az ajka az agyában), s a Lőrinc boldog, sugárzó szemével vitatkoznak.

De ahogy Lőrinc csakugyan bedobbant, nem tudott neki semmit sem mondani. Csak járt az ebédjével, a holmijával, mintha beteg volna vagy meg volna sértve, s orozva lesett a rosszul leplezett boldogságára. Hogy is hozhatná elő az ő tervét Lőrincnek. Ő, a parancsnok jobbkeze, akire a léghárító ágyút is rábízták, most, amikor a kis tizenöt éves parasztleánykéket összehajtják. S József is azt mondta: jobb, ha egy időre eltűnik hazulról. Az elbújás helyett a kofferen jöttek össze, Lőrinc nem akart mást vinni, csak a hátizsákját. - Te azt hiszed, most is kerékpártúrára mégy - mondta neki szemrehányón. - Pedig majd másképp sülni fog; kigyógyulsz a nagy kalandvágából. - Csak egy-két hét, anyukám. A hadnagy, aki a parancsot hozta, azt mondja, a Tiszánál lesz a csata. Beengedik az előhadat, hogy míg a zömét a Kárpátokon fönntartják, ezt itt agyonnyomják. Mi addig a Dunántúlon leszünk hízóúrunk. Eszter nem szólt semmit; a kofferből azonban nem engedett. Láta az evésén, a szeme csillogásán, hiába próbált rá való tekintetből kicsit gyászos képet vágni, hogy épp az ellenkezőjében bízik annak, amit mond. Teljes képtelenség; nem lehet bevetni ezt a társaságot. De a könnyűszívűség, amivel mondja, arra vall, hogy egy páncéltörő ágyút érez az ölében. - Azért csak vidd el a koffert. Ki tudja, mikor mosathatsz s lesz-e rendes ellátásod. S közben azt gondolja: hiába csillog úgy a szemed, a front most már fölbomlik, s te nem kerülsz csatába. Úgy lesz, ahogy mondd, ott bőjtölöd ki, amíg haza nem jöhetsz, a Dunántúlon. Lőrinc, hátán a zsák, már a vitás csomag után nyúl, s ő még mindig durcásan áll ott, mintha neheztelni valója volna. Csak amikor a friss, könnyű csókja ott van az arcán, akkor áll bele a hasába az a rettenetes fájás. - Annyira sietsz? - tartóztatná. - Még össze sem szedhették a kintieket... Úgy érzi, elpocsékolta ezt a félórát, most kellett volna a legfontosabbat, hogy legyen esze, a szívére kötni. - Ne tessék búsulni, három hét múlva idehaza leszek. Szervusz, Eszti - lép vissza a hűgát is megcsókolni. Még egyszer ott vannak egymás mellén: most Lőrincből is kijön a sírás. De ettől csak gyorsabban lábol kifele. - Lőrincém - kiált utána Eszter a kapuból. Maga se tudja, mért, csak hogy még egyszer visszafordítsa rá a nagy, barna szemét. - Várj, kabátot veszünk - kiáltja - s elkísérünk. De Lőrinc csak az ujjait forgatja tenyerestől a levegőben, s úgy mutatja, hogy nem, s futólépésben szalad tovább. Az kéne, hogy őt megírkássák a levették előtt.

Másnap egy csomó üzlet már nem nyitott ki. A gyógyszerárvezető családokat említett, amelyek már csomagolnak vagy el is menekültek. Lajkó Pistát hajnalban látták a városból kikocogni. Ő maga hajtott, az asszony mellette, a két kicsi egy sámlin, a zsákok és tábla szalonnák közt. Tíz óra felé Pauli szólt át telefonon. - Eszterkém, szeretném, ha átnéznél egy kis beszélgetésre. Ahogy átért, a patika üres volt: a laboratórium ajtaja azonban nyitva: onnan jött törten a csendes beszéd. Paulin kívül csak a szomszéd vaskereskedő volt benn, s Micike ijedt szeme járt egyik arcra a másikra. Az, ahogy Micike, a háztartás rabja, ilyenkor idebenn tanácskozott a patikában, a Lajkó Pistáék kikocogásánál is nagyobb jele volt a változásnak. - Azért kérettem ide, Eszterkém - fordult Pauli a sógornője felé, amikor a szűk szobácskában Micike mellett az is helyet kapott -, mert tudom, hogy családod férfitagjai távol vannak ebben a pillanatban; s így a magad elhatározására vagy utalva. Amellett Micike szempontjából is

szeretném, hogy itt légy. Anyuka, sajnos, még nem tért vissza a tanyáról, s tudod, hogy az ő gyenge idegzete mennyire rászorul a támogatásra. - Igen - szorította meg Micike Eszter kezét, azzal a riadt bizakodással, amivel Szegháton még, amikor egyedül tőle várta a szabadulását a megalázó vénlányságától, s Eszter is ugyanazzal a rövid, de annál bátorítóbb szorítással szorította vissza, s szívében is ugyanazt a gyors melegséget érezte, mintha ez a koraős, mélabúra hajló asszony minden családi érdekháború alatt még mindig a mellébújó szerencsétlen lányka volna. - A helyzet, mint tudod - folytatta Pauli -, igen kritikus. S nekünk is döntenünk kell, hogy itt várjuk-e be a változást, vagy esetleg a háborúnak kevésbé kitett részekre próbálunk költözni. Vetési úrnak van egy szétdobott teherautója. Azt mondja, hogy azt esetleg össze lehetne állítani. - Nem mondom, hogy egy prima autó - nevetett a zömök, kövérkés ember. - De egypár száz kilométert elfut még, kérem. Az ember sosem tudja, mire mikor lesz szüksége. A hadsereg úgysem ment volna sokra vele. - Vetési úr ajánlata nagyon lekötötte bennünket, s Micikében meg is van a hajlam a menekülésre - mondta Pauli. - Neki nagyon gyengék az idegei, a sok szírénezés is megviselte. Én azonban meggondolandónak tartom, hogy az ember a vagyonát itthagya. - Én, kérem - mondta Vetési meggondoltan, mintha minden szótag kiejtése nagy óvatosságot igénylő lépés volna -, csak a csöcseléktől félek. Az biztos, hogy az üzleteket a csöcselékek meg fogja rohanni. S mi, sajnos, ott lakunk közvetlenül az üzlet mögött. A csöcselékek esetleg részeg lesz, s elkezdenek a vastárgyakkal hadonászni. - Igen, a csöcselékek - ismételte meg Micike is a rettenetes szót. A csöcselékek szó Esztert is megboroztatta kissé. Ahogy a Kölcsény utca csendes házain végigjárta a lelke, nem talált senkit, akire ez a szó ráillett volna. A szomszéd utcában volt egy rossz ház, abban cigányok laktak. De még azok sem voltak igazi csöcselékek. A távolabbi negyedeket, a Tabánt, az Észak utcát azonban ő sem ismerte eléggé. Tán onnét fog fölkeresni az az emberfelhő. - A patika ebben a tekintetben szerencsésebb - mondta Pauli. - A gyógyszerek nem bírnak olyan csábító erővel az egyszerű emberekre, mint a vasárú és a textilcikk. Annak a megszálló hadsereg is elejét fogja venni, hogy a gyógyszerházból a mérgeket széthurcolják. Hisz azzal a katonákat is megmérgezhették.

Ebben a pillanatban a patikába vendégek érkeztek, s Paulinak ki kellett mennie. - Mit szólsz ehhez az anyukához? - használta ki Mici az ura távollétét a rémüldözésre. - Kiment, vissza a tanyára. Látni akarja, mi lesz a kukoricájából. Tegnap estére vártuk, s még mindig nem jött meg. S képzeld el, Ernőci (a nagyobbik Pauli-fiú) is vele van. - Legalább nem vitték el a leventékkal - mondta Vetési úr, aki az ügy minden proját és kontráját ismerte. - De ha ott érik őket s Szibériába hurcolják? - Az elnöklelkész úr - mondta a vaskereskedő, mert a patikában fölzengő hangról minden csomorkányi meg tudta állapítani, kié. Eszter helyéről látni is lehetett a belépőket. A kísérő Hallgató Sanyi volt. Amikor jött, már ott tárgyaltak a sarkon, s az elnöklelkész, mint a hangokból kiderült, a szokásos szívgyógyszerekkel akarta ellátni magát a változás idejére, és Sanyi is bejött vele. - Te mit mondasz? Itt maradunk? - használta ki Micike, hogy Vetési is fölállt, mintha Eszter csak négy szemközt mondaná meg az igazi véleményét. - Én nem is gondolok rá, hogy elmenjek. - Jó neked, hogy ilyen bátor vagy - hajtogatta Micike csalódottan. - Anyuka is ilyen. - Eszterkém, Micikém, gyertek csak - szólt be Pauli. Majd a vendégekhez: - Mi is épp ebben az ügyben tartunk egy kis családi tanácsot. - A papok közt is van, hallom, aki elmegy - mondta az elnöklelkész. - Én ezt sehogy sem tartom az én papi eskümmel összehangolhatónak. A pap, kérem, legyen ott, ahol a nyája. A többit az Istenre bízom. De különben is egész biztos értesüléseim vannak, hogy az egyháziakat nem szabad bántaniuk... Ha meg a papokat nem bántják, akkor a civil lakosságot még kevésbé - tette hozzá, észrevéve, hogy az egyháziak biztonsága a jelenlevőket nem nyugtatja meg. - Ó, hisz én nem is magamért... - reménykedett Micike. - Mi már éltünk valami jót is, de a gyerekek. - A gyerekekkel sem fog semmi történni - mondta az elnöklelkész határozottan... S noha Micike katolikus volt, még a kezét is megfogta, mint a mátkáknak s a haldoklók hozzá-

tartozóinak szokta. - Azt tetszik gondolni? - szepegte Micike a nagy testtől s a szép hangtól is bizalmat kapva. - Meg vagyok győződve. - Az elnöklelkész úr tehát azt ajánlja, hogy maradjunk itthon? - Reggel óta mást sem ajánlok. Járom a várost, s aki megszólít, ezt mondom - jelentette ki az elnöklelkész. A vigasztaló szerep, melyet életében annyiszor töltött be, szinte túlemelte a veszélyen. Az egész ember tele volt egy jó meleg „lelket kell önteni beléjük” lehelettel. - Akkor hát... - rebegte Micike, s az uráról Eszterre jártatta a riadt, megnyugvást kereső tekintetét.

Hallgató Sanyi, aki idáig az üvegszekrényeket s a különlegességek dobozait nézegette, mint akire ez az egész pánik nem tartozik, most elérkezettnek érezte, hogy ő is elmondja a véleményét. - Minket, városháziakat is fölszólítottak - mondta -, hogy költözködjünk. Én szemébe nevettem a tanácsnoknak. Nem mondaná meg, hova? Ha tud egy helyet, ahol sem azzal nem találkozom, amit elkövettünk, - sem azokkal, akik számon kérik, én megyek. - Mért, mit követtünk mi el? - rebegte Micike megszeppenten... Az a sok stoppolás, téstaszűrés, amit húszéves házassága alatt csinált, mind mint riadt kérdés jött föl a szemébe. - Azt majd a történelem fogja pontosan megállapítani - búgta Sanyi rendületlen. - Én kijelentem, hogy akármit csinálnak velem, Klein doktorra és a többi zsidóra fogok gondolni, akiknek a rendelőjét, üzletét szétoztották, s marhakocsikban vitték ki abból az országból, amelynek a polgárai voltak. - De hát azt nem mi csináltuk - mondta az elnöklelkész; míg Micike csak a csodálkozó szemét jártatta ide-oda, hogy ilyenekkel is vádolhatják őket. - Én mindenesetre nem mentem föl magamat ilyen könnyen - mondta Hallgató Sanyi. - A jó csak az, hogy Csibi éppúgy gondolkozik, mint én - tette hozzá, szembogarában egy kis szerelmes ellágyulással. - S az nagy dolog, ha ilyen súlyos leszámolás előtt az ember azt érezheti, hogy egy nagy lélek él mellette. - Hm, mindenesetre - méltányolta az elnöklelkész a szakmájára emlékeztető mondatot, míg a többiek kínosan hallgattak. Vetési úr még csendesén nevetgélt is, mint aki művelt helyre került s most jóakarátát mutatja... Eszter Csibi közlésére gondolt: ők eldugtak valakit, nem mondhatja meg, ki az, de Eszter is ismeri. - Nem volna jobb akkor mégis... - nézett Micike Eszterre, mint akit tán a legkönnyebb meggyőzni. Most el kéne mondani, amit József mondott. De az érveknek ebben a zűrzavarában olyan visszataszító volt, hogy ő is érveket mondjon. - Én annyit tudok, Micikém, hogy én nem megyek. Minekünk mindenünk itt van. Ha a férfiak egyszer visszajönnek s kezdeni akarnak valamit, azt csak itt kezdhetik... Erre a szilárdságra mindenki föllélegzett. - Igaz, nagyon igaz, a nagyságos asszonynak igaza van - mondta az elnöklelkész. - Pedig Eszternek lánygyereke van - fordult Pauli is a feleségéhez.

Azzal mentek szét, még Vetési úr is, hogy az autó maradjon meg ócskavasnak. Sanyi Eszter mellett botladozott tovább. Most, hogy kettesben voltak, még bővebben áradt a Csibi hőslélekűsége. Közben egy repülőgép körözött, le-lecsapva, a város fölött: a szirénákat azonban már nem volt aki visíttassa. Az utcán álldogáló csoportok föltekerték a nyakukat, aztán visszamerültek társat kereső aggodalmukba. Egy-egy csoportból oda-odakiáltottak Sanyinak. - Hát te még itt vagy? - Egy darabig még itt. - Meddig? - Mint por és hamu a következő jégkorszakig. Bár ma semmi sem biztos. - Ez még most is hallgatóidákat gyárt - mondták az emberek, s visszamerültek a komolyba. Eszter kis, egyre erősödő szívdobogást érzett a nyugalmaiban. A sógora utolsó szava az volt: pedig. Pedig Eszternek lánygyereke van.

Ahogy a gyár sarkára értek, egy fiáker robogott föl mögöttük a szeghádi úton. - Ni, Bozsó - szólt rá Sándor, de abban a pillanatban már az is megérintette a kocsist. - Hát te hová mégy, Matyi? - megy ki Sanyi, s utána Eszter is, a műút közepére. Bozsó, mielőtt válaszolna, leszáll, s a szokott módján kezét csókol a mosolyogva közeledő Eszternek. A sárga átmeneti kabátja van rajta, nyakában a skót sál, lábán egy fehér betétes cipő. - Azt mondják, kérlek, hogy menekülni kell - fordul Hallgató felé. - S te hová menekülsz? - Átmegyek Szeghára a nagynénémhez. Ő ismeri már a szokásaimat, s ha nélkülözni kell, jobban elő tudja teremteni a

szükségeset. - Nem a diákok elől méggy te? - évődik elvigyorodva Sándor. - De az is - kapja el Bozsó humora mindjárt a labdát. - Csak hogy ne kelljen angolt tanulniuk, képesek mint fasisztát feladni. A diák, az kérlek, mindenre képes - mondja, s az arca fölfűvődik kicsit, mint mindig, ha a humor és a harag egyszerre önti el. - S azokban a kofferekben mi van? Mert Bozsó úgy menekült, ahogy vidéki urak szoktak kirobogni az állomásra; az egyik bőrönd a kocsis mellett, a kisebbik a balján az ülésen. - Az auktoraimat viszem, kérlek - mondja, mert tudja, hogy ezen még jobban nevetnek. Pedig a télikabátja s a pulóverei is ott vannak a nagyobbikban. - Hátha hónapokig ott kell lennem? Az ember egy hét alatt is kijön az idegen nyelvekből... József hogy van? - fordul most Eszterhez. - Ő persze most félig a föld felett, félig a föld alatt van. Én nem szeretem az ilyen földalatti mozgalmakat, félek, hogy lenn maradok... Na, kérem, akkor menjünk tán - szól, visszahelyezkedve, a fiákeresre. - Csúnya ez a szél - mutat, mint aki máris berekedt, a sugaras őszi úton szembeleengő szélre s a maga kétrét hajtott skót sáljára. - Édes alak - nézett Sanyi vigyorogva a fiáker után. - Fogadni mernék, hogy valami nőügy is belejátszik. Egy asszony vagy lány, aki Szegháttra ment... És tudott erre a célra fiákért találni!

Ebéd után elmosogatták Esztivel a kis edényüket; aztán hozzáfogtak a rakodásnak. Már egy hete cseléd nélkül volt; a kislányt, mintha a körtvélyesi halászok külön készüléken kapták volna a földlökéseket, már a riadalom kitörése előtt hazahívták. Eszter a szekrényeit járta sorba: a porcelánjait eltette, a jobb fehérneműt hátrább rakta. Kis Eszti, mintha a háború egy előkelő látogató volna, a törölronggyal, aztán a partvissal vette munkába az elhanyagolt lakást. Közben a délelőtti emlékeit adta vissza, kérdésekké, felkiáltásokká, koccintásokká, szörnyülködésekké tört elbeszélés formájában. - Tudod, Török Zsuzsa mit mond? Hogy ő öregasszonynak fog fölöltözni. Ismered a nagymamáját, annak a mamuszában meg kendőjében nyögdecselel majd. Egész délelőtt a nagymamáját tanulmányozta, hogy kell öregasszonyosan lihegni. Én nem tudom, mit vihog ez folyton, nyögte a néni. Nagy okotok van, hogy vihogjatok. Persze, épp azt vihogtuk, hogy Zsuzsa őt utánozta. Jaj katona uram, öregasszony vagyok én, nem való már énnekem udvarló... Mit gondolsz? - állt meg hirtelen - lehetséges, hogy csinálnak valamit a leányokkal? - Á, csacsi - mondta az anyja a szekrényben. De a melle megnehezedett.

A nap olyan szép volt, amilyen szép csak egy őszi nap lehet. A ház, ablak, ajtó tárva; a fénnyel cikázó levegő (mely meleg volt, fülledtség nélkül) áttáncolt a szobákon, a kertből az utcára. Az ablak alatti jegenyéről a csipogást a verandán is lehetett hallani, s a szomszéd falnál a zümmögő virágok kék fészkeből egy-egy szilaj döngés vált ki, s a kalandor méh csak a szalon zöld bútorai közt vette észre, hogy a nyílt természet és lakás közt átlépte a határt. A ház mégis úgy teli volt magányossággal, mint soha, amióta az eszét tudta. A kicsapott ablakszárnyon is csak ömlött befelé. - Mit gondolsz, én jó öregasszony lennék? - állt Eszti a nagy tükör elé. A fürtjét elől kiráncigálta kicsit, s elbiggyedt szájjal nézte magát a tükörben. - Várj, csinálók ráncot is magamnak. Kivett egy gyufaszálat, s azzal kezdte az arcát pingálgatni. - Tudod, mit? Kinn leszek folyton a konyhán. Egy öreg cseléd, sztari... mi az, hogy cseléd?... mama, mondd úgy s mutasd, hogy mosogat. A konyha úgyis olyan sötét, mást se hallanak majd, csak a nyögésemet meg a mocorgásomat. - Csacsi - mondta Eszter még egyszer, s mélyet lélegzett, mert ez a szorulás valóságos légszomjat okozott már.

Behúzódtott a maga szobájába, hogy kis Eszti föl ne figyeljen a kényszerű sóhajtásokra. Oda a rácsos verandaablakon át a napból is kevesebb jut, s ha az ember a mosdóalj alá legugyorodik, az állapota és a testtartása is jobban megfelel egymásnak. Az utcába most egy autó tör be a maga gépzajával. A tárt ablakon át egészen jól lehetett hallani, amint jön, bűg, lassítva horkol, aztán mint egy nehezen mozgó állat, nagy nyekkenések közt a maga zajában forogni kezd. - Apuka! Anyuka! Apuka! - hallja Eszter a lánya hangját a szalonablakból. - Ki? Apuka? - ugrik

föl Eszter is a mosdótál mellől. S egy boldog sikoltás van a reszkető hangjában. Ilyenkor, hiába, egy férfi, gondolta vagy inkább érezte épp most guggolóban. S maga is gyors, reménykedő lépésekkel fut a fiúszoba ablakához. Az autó (Lőrinc tudná, hogy hány tonnás) épp a doktorék följárójáról zökken vissza, hogy aztán arra nézve, ahonnét jött, a jegenyék alá álljon. Eszter előbb a két katonát látja hátul, a nagy forgásban előregörnyedve fogják a korlátot; aztán a Józsi fontosságát érző arca is föltűnik a kis házikóban a sofőr mellett. Csakugyan berobogott, pont ahogy József mondta. A sok katonai szín - kabát és sapka - közt még jobban kell mosolyogni az eltökélt komolyságán. Éppen hogy nem áll - József azt mondta, áll majd az autóban -, mosolyog rá elérzékenyedve Eszter, amíg a hosszú köpenyben, karján a kereszt, a ketrecből kibúvik.

Kis Eszti már kinn van; ott lóg a nyakában. Az arca még kormos, mint vénasszony korában, de a nevetés eltolja s értelmetlen ákombákommmá teszi a ráncokhoz igazodó árnyékokat. Hiába bolondozott; az apja neki is a mennyből jött; az ő izgatott jókedvében is volt megváltani való. - Hát maga, Józsi? - ment elébe Eszter is a kapualjba. - Magukért jöttem - mondta József, Esztert kétfelől megcsókolva. - Már tegnap jöttem volna, de csak ma sikerült autót kapnom. - Értünk? - nézett rá Eszter szomorú csúfondárosággal, mert akkor már lecsillapult benne az öröm, s tudta, hogy most a harc jön, Józsival s magával. - Mi nem megyünk, Józsi - mondta szelíd büntudattal, mint aki a másik fölbuzdulását a maga makacsságával elrontja. - Pauliékkel megbeszéltük, hogy mindnyájan itthon maradunk. - Micikéékkel? - állt meg Józsi a verandaajtóban. - Hisz Micikéék azóta már rég Szegháton vannak. - Az lehetetlen - sápadt el Eszter. - Most jövök tőlük. Antal maradni akart, de amikor végiggéppuskázták a piacot... - Ugye, hogy géppuska volt? - kiáltotta kis Eszti. - Anyuska azt mondta, kattogott valami. - Nem téved maga, Józsi? - hitetlenkedett Eszter, inkább hogy a maga gondolatait összeszedje, mint valóságos csodálkozásból. - Ha mondom. A szomszédokkal beszéltem. A Vetési vaskereskedő vitte el őket az autóján. - Mi akkor sem megyünk, Józsi - mondta Eszter egy kis döbbszent gondolkodás után.

Józsi hökkent bámulattal nézett a feleségére. Erre nem is gondolt. Ő fölhajt egy autót, behatol a közvetlen haditerületre, kockáztatja, hogy egy ellenséges ék elvágja a csapattestétől, s Eszter mindezt nem méltányolja, majdhogy azt nem mondja: Kár volt ilyen hűhóval ideállnia. De ismerte már ezt a zavart mosolygását: így akkor nevet, amikor ő maga is szégyelli makacsságát, de csak tovább makacskodik. - Ne gyerekeskedjék, Eszter - szólt rá komolyan. - Most nincs idő az efféle makacskodásra. Az autónak minden perce ki van számítva. Nem képzelem: mi az, amikor mindenki az ország belseje felé fut, ilyen célra autót szerezni. Azon a címen jutottam hozzá, hogy a város gyógyszerkészletét fogom a kórház számára evakuálni... S hogy jelezze, milyen értelmetlen Eszter ellenkezése, bement a szobájába, s a maga holmiját, a Zeiss mikroszkópot, a fényképezőgépet, az elemjeit kezdte az asztalra rakni. - József is azt mondta, nem szabad elmenekülni - állt mögé Eszter a küszöbre. Egész alázatosan, szinte könyörögve mondta, úgyhogy Józsi se tudta már biztosan, az eltökéltsége menti-e magát, vagy ez az utolsó érve. - József gyerek. Elég hiba, hogy maga komoly férfiszámba vette. Ezzel kapatta el. Józsefnek mindenről egész gyermekes nézetei vannak. Gondolhatja, hogy ha én ezt mondom: csomagoljanak, akkor énnekem egész komoly indokaim vannak rá. S miután a kis komoly szemével is nyomatékot adott annak, amit mondott, tovább rakosgatta az asztalra a holmiját.

Eszter bevárta, amíg a háta lesz felé, akkor kezdett el beszélni. - De hát én nem is értem, hogy gondolja maga ezt, Józsi, hogy én itthagylak mindent. Még ha volna is, akire rábízzam. Tudja, mit jelent az? A magáé is elég gond mindenkinek. S ha egyszer új életet akarunk kezdeni, csak vissza kell jönnünk ide, s akkor egy lepedőnk sem lesz. Valakinek mégiscsak itt kell maradnia. Maga katona, maga nem rendelkezik saját magával. Lőrincet elvitték; József fönnragadt

Pesten. Mégiscsak én vagyok a legalkalmasabb rá, hogy ittmaradjak... Józsi most a ruhás-szekrény elé állt, s szó nélkül vizsgálta a kabátjait. - A patika nem olyan, mint egy cipőkereskedés - mondta Eszter, amit délelőtt hallott. - Azt a megszálló hatóság nem engedi meg, hogy kirabolják. Pauli érvelése akkor nem győzte meg; a férfiakra azonban az ilyenek hatnak. Hogy „énnekem itt van az otthonom, s ha maguk férfiak szétszóródnak is, énnekem itt kell maradnom”: az önekik logikátlan, asszonyi beszéd. - Nézze, maga felnőtt ember - mondta Józsi, két pár jobb cipőt kiválasztva. - Én eljöttem, megmondtam, mit tartok helyesnek. Minden nagyszerűen el volt már rendezve. Maga az irodán dolgozott volna, kis Eszti könnyebb ápolónői beosztást kap. A háborús veszély sem nagyobb, mint máshol; a kórház nem frontkórház, s a betegek áttelepítése már folyamatban van a Dunántúlra. Kötéllel persze nem hurcolhatom el magát.

Úgy beszélt, mint aki családfői jószándékában meg van sértve, de Eszter puhulást érzett a hangjában. Mintha az ő ösztöne is végzett volna egy kis számvetést, s abban az jött volna ki: miért is ne maradjon Eszter itthon. - De ugye, nem haragszik? - örült meg Eszter, hogy ilyen gyorsan meggyőzhető szövetségest talált az urában. - A maga felelősségére teszi - tartotta Józsi a megnyugvásban a neheztelés színét. - De akkor készítse kis Esztit. Még a patikában is lesz legalább félórai elfoglaltságom. - Kis Esztit? Hát azt hiszi, hogy én kis Esztit elengedem magam mellől? - kiáltott föl Eszter. A gondolat olyan képtelen volt, hogy a fölháborodás tiltakozása nem is érte be a hangjában a furcsállást, szinte mulatságot. - Pedig kis Eszti semmi szín alatt sem maradhat itt. Ehhez én mint családfő nem járulhatok hozzá - állt meg Józsi, a számolást abbahagyva... - Csukja be, kérem, az ajtót - szólt oda Eszternek, mert bár az ajtórésben csak Eszter volt látható, a kis Eszti drukkoló szepegése is ott érződött a verandán. - Nem akartam elrémiteni magukat, de maga rákényszerít. Teljesen megbízható szemtanúktól nyert értesüléseim vannak, mi folyik a megszállt területen... S egy faluról kezdett suttozni nem-tudó hangján mormogni, amelyet a mieink huszonnégy órai megszállás után visszafoglaltak. - S maga ezt elhiszi? Ezeket az esztelenségeket? - kiáltott Eszter haragosan. A haragja csak félig szólt a hírnek, félig a maga idegzetének, amely hiába tiltakozott, gyors, egymásba cikázó látomásokban kezdte kis Esztit dobálni. - Nem elég baj a háború? - buggyantak ki a könnyei haragjában. - Embereket fogadnak, akik ilyesmikkel vadítják a lakosságot. S maga idejön s elmondja nekem.

Józsi a felesége könnyei és fölháborodása megrökönyítette. Ő ugyan semmi hibáztatni valót nem talált a viselkedésében, de az, hogy Eszter így kifakadt ellene, megzavarta. Házasságuk alatt két-háromszor sírt el így magát. - Kérem, Eszterke - mondta komolyan -, ne veszítsük el a nyugalunkat. Miránk ebben a percben óriási felelősség nehezedik. - Én vállalom a felelősséget - mondta Eszter. A hangja csendesebb volt, de a tagjain most tört ki az indulat reszketése. - Ha itt maradnak, s a kislánnyal valami történik... - Majd elbűjtatom. Felöltözik öregasszonynak - jött föl vergődéseiből komoly érvként az előbbi játék. - Maga nincs eszénél - mondta Józsi. - Esztikém! - kiáltott ki a lányának. Kis Eszti előbb ellépett néhány lépést, nehogy túl gyorsan benn legyen. - Tessék, apuka - jött be illedelmes rémülettel, s mielőtt állandóan az apjára függesztette volna a szemét, egy oldalpillantással az anyját is megnézte. - Anyuka, amint hallottad, nem akar menekülni. Énnekem azonban igen komoly okaim vannak rá, hogy magammal vigyelek. - Igen, apukám - mondta kis Eszti, s egy új oldalpillantást vetett az anyjára. - Mi a véleményed róla? - Én anyukával szeretnék lenni - rebegte kis Eszti. - De anyuka nem akar eljönni. Pedig te ott lehetnél a kórházban mellette... Lőrinc kodakja hol van? Elvitte? - jutott hirtelen Józsi eszébe, aki az izgatott beszélgetés alatt is folyton rakosgatott. - Nem, az előbb volt a kezemben. Ott van az én szobámban, a mosdóaljban... Józsi átment a kodakért. - Anyuka - simult az anyjához sápadtan kis Eszti. - Nem jobb, ha mégis elmegyünk apukával? Eszter látta, hogy mindent hallott, s ha Zsuzsával délelőtt bolondoztak is rajta, csak

belekapott a képzeletébe. Kis Eszti nem volt túlságosan aggodalmas természet, rábízta másokra, hogy aggódjanak helyette. Most azonban jön valami, amihez anyuka is kevés. - Ne félj, csacsi. Tudod, apuka milyen - mondta Eszter, mint aki biztos a dolgában, de a csiggatása olyan volt, mint egy üres kártya, amellyel mindent kell mutatni.

Józsi már összeszedte a holmiját, csak a padlásról lehozott gyógyszerládákba kellett berakni. - Adok magának, Eszter, egy negyedórát - mondta a feleségének -, azalatt maga is átgondolhatja a dolgot, s én is megfordulok a patikából. Azt azonban le kell szögezmem, hogy én mint családfő figyelmeztettem, s a további következményekért magára hárítom a felelősséget... S bement a kamrába egy újabb ládáért, míg Eszter, a verandára térdelve, a drága optikai eszközöket kezdte a forgácsba sülyeszteni. - Szabad? - rebtent meg ebben a pillanatban egy félős hang az ajtóban mögötte. A lakójuk volt, a nyugdíjas tanító. Ő mindig ilyen tisztelettudó volt, mintha a háztulajdonosokat egy tiltott varázskör védené, a kulcsot is csak a lépcsőről kérte el s adta át megint. - Tessék beljebb - mondta Eszter. - Látom, egy teherautó van a ház előtt. Tán a gyógyszerész úr jött meg? - Igen, ő. - Mit méltóztatik szólni ehhez a rettenetes eseményhez? - mondta a kis ember. - Én, kérem, alig bírok fölocsúdni. - Bizony, egy kicsit váratlanul jött - mondta Eszter szórakozottan. Azt hitte, a város elestéről beszél. - Egy pap! Egy lelkipásztor! Ha annak fölmondja a szolgálatot az idegzete... S látva, hogy Eszter csodálkozva néz rá: - Nem tetszett hallani? Hiszen az egész város tele van vele. Kiirtotta, kérem, a családját. Úgy látszik, még az éjjel történt a dolog, de csak most délben fedezték fel. - Ki? Kiről beszél, Kovács úr? - A susáni pap, kérem. - Karacsi? - borzadt el Eszter borzalommal. - Az, kérem. Úgy látszik, fölbomlott az idegzete. Egy konyhakéssel. Amilyenel az asszonyok a tyúk nyakát vágják el.

- Mi történt? Kit irtottak ki? - jött oda Józsi is. - A susáni pap, az egész családját, kérem. - Most? - Mondom, még az éjjel történhetett. Arra kell következtetni, minthogy mind hálóingben voltak. Úgy látszik, meglepte őket. Az asszony az ágyban volt; az kapta az elsőt, a többiek futkoshattak, mielőtt végzett velük; erre kell következtetni a helyzetükből. - S a szomszédok? - A szomszédok nem hallottak semmit. Ha a harangozógyerek föl nem mászik az ablakra, megnyugszanak, hogy titkon elmenekültek. - És biztos ez? - kérdezte Eszter. - Ez egész biztos, a susáni tanítótól tudom. Épp tőle jövök, kérem. Amíg szolgálatban voltam, kollégák voltunk; a feleségem küldött: kérdezd meg, mint volt állami hivatalnokok, mihez tartunk magunkat ebben a változásban. Ő még aktív, tetszik tudni, jobban van tájékozódva. - Szörnyű. - Bizony, kérem, az emberek egész föl vannak zajdulva. A kollégám is csomagol, kérem. - Na látja - mondta Józsi, Eszter megrendülését látva. - S maga itt akarja kis Esztit tartani.

Eszter ott állt a nyitott láda előtt, gondolat nélkül, mint egy ottfeledt test. Eddig az egész veszedelem olyan valószínűtlen volt! Mintha Csomorkányon átcsapva, a háború is alkalmazkodott volna a lapos, elsüllyedt városhoz. Azok az ágyúdörgésnek deklarált morgások, a kis vadászgépek mintha csak a piacra akartak volna bekukkantani! A moziban hosszú, vonuló oszlopok, sűrűn visszarúgó ágyú: a háború. Ebből ők csak néhány autót láttak a Városház előtt. A szép októberi nap is mintha azt súgta volna, hogy eh, Antal szeret tanácskozni és Józsi bevonulni. Ez a hír volt az első igazi bomba Csomorkányon. A susáni pap, aki itt ült a szalonjukban. Egy fölrobbant idegzet! Józsi beszólította az autó mellett cigarettát sodró katonákat, s kivitette velük a ládákat. A katonák köszöntek, szétnéztek; Eszter kábultan fogadta a köszönésük. - Nem adhatna nekik egy kis uzsonnát? Majd ha megfordultunk - jött vissza Józsi, miután a kényes portékát (két szemmel és fél tenyérrel fogva a láda sarkát) maga is kikísérte. - Ez nem csekélység, hogy eljöttek velem.

Eszter bólított, és ment be a kamrába. - Anyukám, gyerünk el - sündörgött mellé kis Eszti, míg a szalonnát nyiszálta. Eszter csak nyúlt, nyiszálta a bőrt, s amikor már a tálat rakta, akkor kezdte fél kezével a lánya fejét cirógatni. Ahogy a verandán terítenek, egyszer csak liheg föl a lakó bácsi a kapualjból. - Tessék mondani, elmentek? - kérdezi ijedten. - Csak a patikába. Mindjárt megfordulnak. - Akkor jó, meg akartam kérni a gyógyszerész urat... A feleségemet annyira felizgatta ez az esemény. Mit tetszik gondolni, elvinne bennünket? - Menekülni akarnak Kovács úrék? - kérdezte Eszter elámulva. - De hisz Kovács úrékat nem bántja senki sem. - Mit csináljak, ha a feleségemet úgy elfogta a nyugtalanság? Ha egy ilyen nagy műveltségű, világot járt ember ezt teszi, akkor mégiscsak úgy van, ahogy mondják. Bennünk sem azt nézik, hogy öregek vagyunk; csak hogy mi is a középosztályhoz tartozunk. - Tetszik látni, a tanító bácsiék is - suttozta kis Eszti, hogy az öreg a lépcső tetejéről visszafordult. Eszter nem szólt, csak bement a hálóba, fölállt a székre, s az utolsó bőröndjüket is lerakta. - Megyünk? - ugrott a nyakába kis Eszti. - De anyuka is! Eszter nem szólt, csak megcsókolta a hozzábújó fejét. - Valakinek itthon kell maradni. Énvelem úgysem történhet semmi...

Eszter ott ült az utcai ablaknál. Az ablak még nyitva volt, csak a függönyt húzta be magára, amögül hallgatta a kinti beszélgetést. A ház úgy volt, ahogy itthagyták: az üres verandán az uzsonna maradványa; egy széket sem volt ereje azóta továbbtenni. - Az én gazdáim is elmentek - mondta a túlfélen valaki. - El? S most magára van minden? - Meg a háziasszonyra. - Mit szól a református paphoz? Hallotta? - Elég bolond volt. Arra még mindig ráért volna... Eszter már sok ezer ilyen beszélgetést hallgatott: a hallott hangok, anélkül hogy igazán odafigyelt volna, maguktól rajzolták föl az alakokat. A doktorék cselédje egész csípőig szokott az ablakon kihajolni; nyilván az ő gazdái mentek el a kis szürke autóval; a másik, akit az ablakból megállított, talán egy tejhordó lány. A szomszéd házban, Szélnénél ilyenkor méri a tejet. Egész olyan minden, mint más estéken. Csak épp ő maradt itt egészen maga. Semmi szűrés, szorongás nem volt benne, csak mintha a talpától a feje bőréig hol itt, hol ott elzsibbadt volna, s a teste nem látná értelmét, hogy erről a székről elmozduljon. Szeretett volna csak próbaként is egy egész kicsiny mozgást végezni, a könyökét továbbtolni. A szándék el is indult, de amikor a könyökéhez ért volna, elveszett a testét betöltő bénaságban.

Ahogy így ül, egy női esernyő veri meg a nyitott ablak üvegét. Rémülten ugrott az ablakhoz. Wiesmayerné állt ott s mögötte Ernőci, egy felpakolt biciklivel. - Józsi itt van még? - nézett föl fűrgén a menyére. - A szomszédok azt mondják, itt van egy teherautóval. - Itt volt, de már elment - mondta Eszter. - Rég? Eszter nem is tudta. Most sötétedik. - Úgy két órája. S ettől a kis fejtöréstől a menyi reflexei is visszatértek belé. - Tessék bejönni, anyuka kérem. - Nem, nem, maradj csak - kiáltott Wiesmayerné a beszaladó után... Majd a kapunál már: - Már reggel be akartam jönni, de a tanyásom egyre húzta. Sehogy sem akart már befogni. Hogy még ez, az. Végre is a sarkamra kellett állni. Így behozott az újvárosi határig. Onnét gyalog jöttünk be Ernőcivel... Mit szólsz ahhoz, hogy Antalék elmentek. Van ennek értelme? Ha én itthon vagyok, lebeszélem őket. - Anyuka nem is tudott róla? - A vőm küldött egy küldöncöt, állítólag nagyobb összeget is adott neki. De az, úgy látszik, meggondolta magát. Vedroék, akikkel együtt kellett volna mennünk, már szintén elmenekültek. - S most mit tetszik csinálni? - Majd utánuk ballagunk Szeghátra. Ugye, Ernőci? - Gyalog? Az huszonöt kilométer. - De jó út, s ha elfáradunk, majd leülünk. Ugye, Ernőke? No, de gyerünk is már, mert egészen ránk esteledett.

Eszter nem is tudta lebeszélni. Csak adta vissza a csókokat, aztán még nézte a fűrgé kis alakot, amint a biciklis gyerek mellett, a Kölcsey utca szürkületében ment, ösztökélte magát az övéi után. „Amalék is Pesten vannak. Legalább mind együtt leszünk” - jöttek vissza az ölelkezés közben mondott szavak. Anyuka mindig olyan szabadon járt-kelt a világban, s most mégis együtt akar lenni a családjával? És ő? - Az öreg nagyságos asszony is elment talán? -

jött át a szomszéd kapuból Fodor úr, a bádigos mester, aki a maga kapujából a beszélgetés minden szavát hallotta. - El. - Jó fizikuma van neki, hogy így neki mer vágni. S a nagyságos asszony egész egyedül van most? Látom, a tanítóék is elmentek... Kicsit barátságtalan ilyenkor - mondta aztán. - A feleségemmel is épp beszéltek. Azt mondta: te, át kéne hívni, aludni legalább a Máténé nagyságos asszonyt.

Négy hónappal azután, hogy a Kölcsey utcai házban magára maradt, Eszter még mindig nem tudott semmit a családjáról. Az ő életük már csaknem megnyugodott. A vörös kereszt és a cirill felirat (Aptyekarj) ugyan még állandóan ott volt a karján, de ha este, patikazárás után a néptelen utcán hazatopogott, Fodor úrnak már nem kellett elébe jönnie. Az is megszűnt, hogy este járőrök kezdjenek dörömbölni a nagykapun: a háború több száz kilométernyire volt tőlük, s a városban, a strandfürdő körüli villákban csak egy kisebb garnizon maradt.

Azt most már mindenki tudta, hogy az itthon maradtak úsztak meg jobban a bajokat. A háború, mint egy gyors szökőár csapott át rajtuk; az emberek annak a géppuska-sorozatnak jártak a csodájára, amelyet a benyomuló gyalogság a lányiskola falában hagyott, no meg egy bomba esett le a Szarvas mellett egy udvarba, annak az üvegcserepei a hír szerint meg is vakítottak egy öregurat. Az átadás is egyszerűen ment. Olyan emberek, akik előző nap tarkólövéstől féltek, másnap esetleg már a közigazgatás élén álltak. Azok közül például, akik a Pauli-patikában tanácskoztak: az elnöklelkész mint egyetlen itthonmaradt pap, a Nemzeti Bizottság elnöke lett. Hallgató Sanyit pedig csak a rendszeres munkától való irtózás óvta meg, hogy polgármester ne legyen. Így sokoldalúságával tündökölt. Mint városi tisztviselő a parancsnokságra szaladgált, s az új polgármesternek, a volt tűzoltóparancsnoknak adott felvilágosításokat, az előkerült Gyenessel (ő volt a bűjtatott) az orosz-magyar est műsorát készítette elő, a kórházban az itthonmaradt sebész mellett alorvoskodott, este pedig a majorral sakkozott. Míg azok, akik Vetési úr autóján elrobogtak, a rémképek világában hanyódtak, kóboroltak.

A borzalom területe megint a fronton túl volt - a tegnapi fronton inneniek erre gondoltak úgy, mint előbb az elesett országrész helyzetére. Tudták, hogy a fővárost bekerítették: éjjel-nappal hull a bomba a romok alá lapuló éhezőkre. Azokra meg, akik Pest helyett Ausztria felé futottak, angolszász bombázórajok csapnak le, amint kocsijaik a dunántúli városok utcáskáiban a katonaszekerekkel és tankokkal összekavarodnak. A képzeletnek ebben a vad tömkelegében kóvályogtak az ő kedvesei is. Arról, hogy ki hol lehet, csak találgatásai voltak. A legbiztosabb még az volt, hogy Pauliék és nagymama velük, fölértek Pestre Amálékhoz. Szeghát fölött a Tisza-hídra ugyan épp akkor csaptak le a bombázók, amikor őket is ott látták a menekülők közt, de hogy bajuk történt volna, arról senkitől sem hallott, noha a patikában több szemtanút kikérdezett. Józsefnek is benn kell az ostromlott városban lennie, hacsak Szűcs Bandiék, akik mégiscsak fölmentek partizánnak, magukkal nem vitték szegényt az erdőkbe. Azt mondják, Buda helyzete még rosszabb, mint Pesté, s Józsefnek a János kórház táján volt egy villában hónapos szobája. Az ura és kis Eszti körül cikázó rémképeket még csak helyhez sem tudta kötni. Az csaknem kizárt volt (bár ez az „együtt” önmagában is megvigasztalta volna egy kicsit), hogy Józsefekkel ők együtt lehetnek. Hisz a kórházat Dunántúlra telepítették, a Balaton mellé, ahogy Józsi mondta. Hallgató Sanyi szerint (aki tevékenységi lázában még az ő meg-megnézését is műsorára vette) azóta onnan is továbbvitték őket. Tán egy stájer városban fogják a fegyverszünetet bevárni. A legkevesebbet Lőrincről tudott. Egypár levante már Szeghátrol visszaszokott. Egy részük azt állította: Pesten vetették be őket, kiképzetlen, mások szerint Németország fölé vitték el munkára.

De akármilyen kínos volt ez a bizonytalanság, nem szenvedett úgy tőle, mint az előző tavaszon a fiai vitáitól. Az átadás előtti napok is sokkal gyötrőbbek voltak. Az igaz, hogy ha ágynak dőlvé, az aznapi strapáját kicsit kialudta, az éjszaka csöndje s az erejét visszanyert agy néha rettenetes képekben csapott össze. Nem is képek voltak azok, képek és hangok felvillanásával járó késszúrások; a fej, mely elgondolta, csak behatolási kapujuk volt, hosszú pengéjükkel mindjárt a mellbe, a belek közé, a néha tovább sajgó húsába szaladtak. Különösen kis Eszti, vele gyötrődött sokat. Nemhiába engedte olyan nehezen leszakítani magáról. Ezzel szemben ott volt, hogy a legrosszabbon, a szétszakadáson mégiscsak túl voltak. A patika megvan, ő dolgozik, ha a háború szét is hordta őket, van, amire visszavárja. Megpróbált egyszer-kétszer, mint más asszonyok, a templomba elmenni. Az elnöklelkész imái most egy dugig telt karzat alatt kavarogtak; sok férj és fiú nélkül maradt asszony még hétköznapi délután is beült a templomba. Ha Wiesmayerné hite bámulatba is ejtette, ő maga sem szakadt el egészen az egyháztól. Az orgona zúgása a magasban, Tunyogi nagytata húsos keze (templomba menet mindig megfogta a kezét), a kislányok helye a fapadon, akik közt maga is ott ült, s a kívülről tudott régi énekek, melyeknek az énekelése közben mintha nagymamuska is ott lett volna még a konyhán, a Rákóczi úton, ünnep délutánokon el-elvitte a templomba. Lajosfalván vagy Józsiika betegsége alatt, emlékezett, egyszer-egyszer még imádkozott is. Most, hogy mindenkije kinn volt a bizonytalanságban, s forró alkuba kellett volna szállnia a Láthatatlannal, ki kellett derülnie, hogy nem hisz eléggé benne. Méltatlan dolog: ez volt, amit érzett. Mintha a komédiázásával épp azokat bántaná meg, akikért könyörögni kezdett. Patikába menet minden reggel találkozott két, csendesen ballagó alakkal. A nagycsontú énekesnő, a szálás, szép hangú vénlány, amint hónaljon fogva hozza haza az ő hosszú kabátú, rossz, kifelé álló talpakon tipegő édesanyját. Már megfordultak a jezsuitáktól. Nincs senkijük, csak ők ketten egymásnak; nyilván egymás életéért s a síron túliért imádkoztak. A katolikusok tán tudnak valamit, vagy másképp nevelik őket. Ők már kislány korukban is inkább arra voltak büszkék, hogy mit nem hisznek el.

De ha imádsággal nem is volt képes áltatódni, abban, ahogy járt, élt, volt valami nyugalmat és biztonságot adó összefüggés, amilyen a vallásos embereké lehet, az egész világgal. Most volt először egészen maga; mintha most eszmélt volna rá a tulajdon atmoszférájára. Az övéi hiányoztak, de nem zavarták össze hóbortjaikkal a lelkét. Elhagyott volt, de rend volt abban, amit csinált. Ha azt a félig bánatos, félig erős érzést, amivel este a tejéhez leült (kitűnő étvágya, volt mostanában), egy gyakorlott agy gondolatokra fordította volna, tán ilyesmit mond: „Milyen jó megfelelni annak, ami vagyok. Mert az, hogy vagyok, már feladat. A világ, mely kidobott, azóta is sarkall. Ma megfelelttem a sarkallásának. Erőmhöz képest megfelelttem a világnak. A patika napról napra rendbejön, az ágyneműt, lepedőt itthon majd csak megszerzem újra. Az enyémekeknek be kell érniük ezzel az imádsággal.” S a patika valóban egész jól ment. Józsi ugyan az utolsó percben kirabolta a raktárát, de az elmenekült patikusok készletét a hatóság föllozstotta; a kis vezetőnő is eldugott egyet-mást, ultraszeptilük például (pedig annak nagy foga van a katonák közt) egyedül önekik volt az egész Csomorkányon. Újévtájt az első ügynök is megjelent már a bikarbona-ajánlatával. Ha hazajutnak, élelemben sem lesz hiány. A tanyai asszonyok zsírért viszik a gyógyszert, a jófélék a púdert, a kitűnő termésből a vermekben sok minden megmaradt, s a piacos asszonyok kezdték már be is hozogatni.

Január folyamán két hírt is kapott Józsefről. Az egyiket Szűcs Bandi hozta. Ők csakugyan kiutaztak a Börzsönybe, s ott állítólag síneket is robbantottak. Mint „partizánok” kerültek fogságba, s néhány heti magyarázkodás után haza is engedték őket. Bandi szerint József nem volt velük, nem tartotta elég komolynak őket; különben is hűvös volt az erdőben háltni. Egy másik ellenálló csoportba került, s úgy „bukott le”; - ez volt az új kifejezés arra, hogy a

nyilasok kezére került. Máténé ezt persze csak közvetve hallotta meg: Bandi neki csak annyit mondott, hogy október elején megszakadt minden kapcsolat köztük. Amikor újra elővette, nagy kínban volt. Ő is csak másoktól hallotta: annak a csoportnak egy tagja futott ki hozzájuk. A másik hírt egy visszatért tisztviselő, a szavalóművész hozta, aki röviddel Pest eleste után kecmeggett le, többnyire gyalog. Ez úgy tudta, hogy József megnősült. Már maga sem tudta, kitől hallotta; a csomorkányiak közt futott híre; az egyikük tán tanú volt vagy mi, vagy ott látták az előjáróságon. A két hírben az volt a jó, hogy egymás hatását némileg lerontotta. A Bandi híre valószínűbb volt; a másik viszont sokkal határozottabban állította. Még azt is tudta, hogy az anyakönyvben ez volt az első ostrom utáni bejegyzés. Ha csak a Bandi hírét hallja: Eszter tönkreteszi a napjait; a kettő így inkább arra volt bizonyíték, milyen ellentétes dolgok kerülnek ugyanarról az emberről forgalomba. A József nősülésén még mosolygott is. Ő, hiszen járkált ő Szegeden leánykákkal. De hogy megnősüljön, hol van ő még a nősüléstől. Róla őneki az volt a benyomása, bár nem szeretett gondolkozni rajta, hogy tulajdonképpen nem is volt dolga asszonyokkal.

Február derekán egyszer csak az hallatszott, hogy már vonat is megy Pestre. Szegedről olyan szerelvények indultak, marhakocsik persze, amelyekre civileket is fölengednek. Eszternek ettől fogva a pesti út lett az, ami eddig a patika. A kis vezetónő, akinek az ura mint tábori lelkész sodródott a seregekkel, hol bátorította, hol rémítette. A laboráns visszajött; ő elvan most már akár egy hétig is; de hát csak tetézi Eszti néni a bajt; a többiek hazajönnek, s övele esik meg valami. Az első lágyabb napon - épp olvadt a hó - Buda teljes elestét ünnepelték. A piaci hangszóró az elnöklelkész zengő baritonját és Sanyi orrhangját hordozta oda-vissza a Szarvas és a Városház fala közt. A tolmács után, aki a parancsnok mondatain szemléltette, mennyivel rövidebb a magyar nyelv, mint az orosz, az új pártok képviselői is fölléptek. A fölrobbantott hidak, a rombadőlt főváros, az esztelen nyilas terror, fölszabadulás: a szónokok ezeken a témákon pedzették pártjuk stílusát s szótáraik közt a különbséget. Eszter azonban mindebből azt hallotta, hogy Buda is szabad; ha Pestre följut, a József lakásához is el tud jutni. Azon, amit a patikába járók mondtak, nehéz volt elindulni. Egyesek szerint Kecskemétre kellene valahogy eljutni. De Szeged felé a pontonhídon nem engednek át civilt. Mások szerint könnyebb volt Szolnokra fölvergődni. Az egyik délután berohan végre Sanyi. - Na, Eszterke, komolyan föl akar menni? Egy óra múlva indul a teherautó; azon beviszik Szegedre. A major megengedte.

Eszter hol menve, hol futva ért haza, közben az érdeklődőknek visszakiabált, magyarázatokkal is fullasztotta magát; mert az efféle rohanás még háborús időben is föltűnést keltett Csomorkányon. Közben a feje is zakatolt. Elrendezi, hol, mit aggat le, s azt is, hogyan. Fodor úrékon kell kezdenem, rendezte el a sorrendet, náluk ugyanis nem maradt egyetlen bőrönd vagy kosár sem. A csomagolás azonban nagyon könnyen ment, egy félóra múlva már három-négy család intelmeire, szerencsekívánataira kiabált úgy vissza, mint jövet a kérdésekre. Fodor úr zsákja (melyben a tanyákra szokott élelmet, szerszámot kivinni) a hátán, a templomjáró asszonyok vastag bőröndfülét pedig a kis Fodor-fiúval fogták kettesben. Ő maga kétszer olyan vastag volt, mint máskor; két-három napig is tarthat az utazás, ütközőkön, mint a világháborúban. Sanyi a lelkére kötötte, hogy melegen öltözködjék. Ami kötöttáru maradt a házban, az mind rajta volt, azonkívül a Tunyogi nagymama öreg bárányszőr bélése; a fejét egy meleg kendővel kötötte be, s a hosszú fűzős cipője alig ment rá a sok kötött téli harisnyára. - Olyan, mint egy gesztenyés néni - vigyorodott el Sanyi, amikor a közraktár előtt odapenderült melléje. Az autó már ott volt; a munkások valami zsákokat hordtak rája. Sanyi odament az autó mellett álló katonákhoz; hol rá mutogatott, hol neki magyarázott. Major, zseni, hallotta Eszter többször is. A katonák futólag ránéztek, csak erről lehetett észrevenni, hogy a Sanyi előterjesztését tudomásul vették, mert közben tovább beszéltek egymással. -

Megmondtam - jött vissza Sanyi a vállát vonva. - Induláskor majd még egyszer nekik megyek... Egyszer csak dobják föl a ponyvát. - Davaj - kiált türelmetlenül egy tisztfele. S abban a percben a katonák közül három már benn ül a gépvezető házikóban, három meg a fölhajított ponyván. Eszter a Sanyi tenyeréből kúszott föl; a zsák és a bőrönd az utolsó pillanatban repült föl melléje.

A gép ott vágott el a strandfürdő mellett; a behajtott marhák alig tudtak elugrani előle. Eszter most kezdett csak az útitársakra pislogni. „El mer menni velük a tekintetes asszony?” Már nem is tudja, ki kiáltotta utána, tán a doktorék cselédje, ahogy a Kölcsey utcától búcsúzott. Eddig azonban csak arra vigyázott, hogy az autóra följusson. A rémtörténetek csak most kezdtek előjönni, ahogy a két zsák gödrébe besüppedt. A három katona azonban nem sokat hederített rája; három jól kikárpitozott kis ember volt, inkább olyan tatárfele, most is azon torzsalkodhattak, amin lenn az autó mellett. Sebesség és zúgás nem zavarta őket: az egyikük valami papírt vett elő, s a túlsó, hogy jobban lássa, átült a társa emez oldalára. Eszter azt gondolta: ez a sors, itt megy egy föl-fölugró, hetven kilométerrel rohanó teherautón, kiszolgáltatva három embertársa jó vagy rossz hajlamának. Azok befejezték közben, amiről Eszter nem tudta meg, osztózás volt-e vagy kiadások elszámolása; kettő fölállt a sofőrház mögött, s onnét kurjantott le elmenőben a szembejövő leányokra. Aki ülve maradt, emerre nézelődött, s az idegen asszonnyal kezdett egy kis időtöltést. - Kuda igyos, baba? - szólt oda neki. S hogy tudományát és jóindulatát mutassa, magyarul is megismételte. - Hová mégy, anyuska? - Budapestre - próbált mosolyogni Eszter. - Á, Budapest - csóválta a katona a fejét. - Nem jó. S mondta, hogy ő volt ott. - Doma - s a tenyerével mutatta, hogy a házak milyen magasak voltak s most milyen alacsonyak. - Pest tak tak - még csak, mutatta a fejével. - A Buda, kak Sztálingrád. S rosszállón csóválta a fejét. Eszter alázatosan mosolygott. A katona ettől elfelejtette, hogy nem érti, s indulatosan kezdett magyarázni. - Germanszki - mondta sűrűn. - Nye tak - mutatott ki a földekre, hanem megint a tenyerével, hogy ott is minden lenn van a földön. - Ukrajna. Nyilván annak a pusztulásáról beszélt, s Eszter egy kicsit félni kezdett. Nem tudta, az autó miatt kiabál-e úgy, vagy mert tűzbe hozták az emlékei. - Ja mama - mondta neki. S az út irányába intve. - Moj... S mint aki gyermeket ringat, a karjával mutatta, hogy a fia ott van. - Tam szinocska - értette meg a katona, s látszott, hogy egy kicsiny fiút gondol, aki elkavarodott valahogy az anyjától. - Da, Sohn - kapott rajta Eszter. - U minya tozse szinocska - mutatta az orosz, s megmutatta, mekkora lenne. De egy-két perc múlva már megint a kezével mutatta: - Puff, puff - nyilván, hogy a németek a gyerekeket is lepufogtatták. Eszter megint félni kezdett. Kínjában a másik fia is eszébe jutott. Az ujján mutatta: egy szinocska Budapest, a másik Ausztria. - Ausztria. Znaju - mondta a katona. - Gyevocska tozse - jutott eszébe Eszternek a lány neve oroszul. - Spital... - Á, spital - csóválta a fejét az orosz. - Ti mama zgyesz? Muzsa nyet? Eszter intett, hogy a muzsa is odavan. Az ember ezt a sok csapást már kelleténél többnek találta, mert sajnálkozásában elnevette magát. - Minden nyet. Muzsa nyet, docseri nyet, szinocski nyet. Szegény mamása.

Amikor a rossz Tisza-hídon Szegedre bevergődtek, jó barátok voltak. Az utolsó ijedelem az volt, amikor leszállás előtt a zsákját megemelte. De, mint kitűnt, csak azt akarta tudni, hogy nehéz-e. Abból, amit a sofőrházon ülőkön át a vezetőnek lekiabált, Eszter azt vette ki, hogy az állomáshoz akarta kivetetni. De az elülsők nevetve adták tovább, amit az alsó üzent. Az ő embere még kiabált, amire az autó megállt, s a vezető kihajolva kezdett kiáltozni. Eszter, csekély okaként ekkora vitának, megrökönyödve mutatta, hogy le akar kászálni. A főtéren voltak, a Városház előtt; az orosz lebukott, ahogy az induló kocsiról mamásának a hátizsákot a nyakába próbálta segíteni. Eszter ott állt a széles téren, egy zsákkal a hátán s egy kofferrel maga mellett. A kis orosz már a tér másik feléről kiabált neki valami barátságost vagy csúfondárost. Most aztán ő is kinn van a világban, gondolta, ahogy az ácsorgó autókkal, lassan

mozgó szekérkaravánokkal, útmutató feliratokkal, keresztül-kasul siető katonákkal, emeletnyi arcképekkel teli téren körülnézett. Mintha attól, hogy a maga talpára került, s a háborúval teli hatalmas térségen a maga bepólyált parányiságát fölmérte, a Kölcsey utcai intelmek végre a fejébe értek volna. Okos volt-e az egyetlen pontot, ami körül a család még rendeződhetett volna, a bizonytalanba kidobni? Most aztán az otthon is úton van; meg se kottyán semmi, ha elkallódik.

Ahogy azonban a bőrrönd fülét megemelte, s a hátizsák szíja a vállát a sok zekén át ha vágni nem is, de tompán húzni kezdte, a rémület helyét az erőlködés szívóssága foglalta el. Minden száz, kétszáz lépésen megállt, szétnyomkodta megfagyott vörös tenyerét, melyben a kofferfűl a zsebkendőn át is hurkákat vágott, s közben azt érezte, hogy megy, halad. Azt mondják, esetleg két-három napot kell utaznia. Nahát ő nem fog kidőlni ebben az elszánt, lassú haladásban. Az állomásnál szükség is lett az elszánásra. Az összedőlt épület előtt több száz bőrrönd, zsák, batyu tanyázott a hozzájuk tartozó utasokkal. Az állomást a katonaság kiürítette, az ajtóban örök tolták vissza a bekukucskálókat. Senki sem tudta, ez mit jelent; nem lesz több utazás, vagy csak megunták őket; mozdulni azonban senki sem mozdult. A legtöbben Pestről jöttek, s olyan viszonyban voltak a poggyászaikkal, mint Eszter az övével. Eszter odament egy bokor tereferélő asszonyhoz. - Maguk is Pestre utaznak? - kérdezte szerényen. - Hogy utazunk-e, azt kérde meg odabenn - nevettek azok, a szerény hang gazdáját végigmérve. Eszter odaült egy lámpaoszlop mellé a zsákjára, s várta, mi történik a többiekkel. Az, hogy ennyi ember sorsában osztozott, türelmessé tette. - Nem Máténé nagyságos asszony? - hajolt most fölé egy ember, aki egyszer-kétszer már előbb is elsétált előtte. A kérdésre nyilván nem volt szükség, az ember fölismerte, csak a barátkozást kezdte ezzel a kérdéssel. Eszter is látta rajta, hogy csomorkányi, volt is már dolga vele, de hirtelen nem tudta, hogy ki. - Alig ismertem meg ebben a hacukában - mondta az. - Pestre tetszik menni? Az ember kiagyusztálja magát. Énrajtam is egy tréningmackó van, kérem, a ruha alatt.

Egy negyedóra múlva Eszter már tudta, hogy liszttel, zsírral megy föl Budapestre, s rőfösárut, élesztőt szeretne keríteni. - A boltokat kifosztották, egy spulni cernát sem lehet, kérem, a városban kapni... Eszter végigjártatta a fejét a kiskereskedőkön, de nem tudta elhelyezni köztük. Inkább olyan ingatlanügynök formájú volt, esetleg fiákeres; csak most a vadvizek halászaként csapott föl kereskedőnek. - Nem tetszene vigyázni kicsit a csomagomra? - mondta egy félórai beszélgetés után; - elmennék egy kicsit körülnézni. S odahozta Eszter mellé a holmiját. - Na, ha most innen is továbbbriesztanak bennünket, nézte Eszter a vállra dobható duplászakot, mert valami örök kezdtek a tömegben járkalni. Egy óra múlva az ember visszatért. - Tessék csak jönni - mondta Eszternek izgatottan, s mentek hátra a raktárak felé. - Tessék csak bátran utánam jönni - amikor látta, hogy Eszter aggódva néz az ott álló málházófélére. Az ott megvetéssel járt le-föl, s ők csomagjaikkal a síneket csapkodva, sebesen vágta át a pályatest túlsó felén álló vasúti kocsikhoz. Három személykocsi állt ott, mozdony s minden indulási szándék nélkül, aránylag épen, egy szabad sínen lebegve, nem úgy, mint odább a vaksínen azok az átlódözött, behorpadt, félig szétszakított kocsik. Eszter az ő intézeti lány aggodalmával dobálta föl vagány barátja mögött a tilos kocsikba a csomagjait, de nagy meglepetésére, a kocsi, melybe fölszálltak, már tele volt csendesen üldögélő emberrel. - Na kérem - mondta a barátja duplászakját a padlóra ledobva, s megkezdte azt a körültekintést, mellyel az efféle gyakorlott utasok szorítanak helyet csomagjaiknak. De sem ő, sem a vagonbeliek nem harcoltak kellő eréllyel a helyfoglalásért s a helyfoglalás ellen; egy kis lapítás volt ebben a lebegő vagonban. Az emberek tudták, hogy a kinn ácsorgó tömeg kijátszásával jutottak kiváltságos helyzetükhöz, s hogy a világban nagyobb erők is működnek, mint amelyek ide helyezték őket. A legtöbben vasutasok hozzátartozói s pártfogoltjai voltak, s úgy tudták, hogy a három kocsit a délután induló tehervonatra fogják rákapcsolni. - Magának

van, kérem, jegye? - súgta oda Eszter a pártfogójának. - Jegy, kérem - szólt az gorombábban már, mert Máténé most már nemcsak a patikusné volt a szemében, hanem egy együgyű utasasszony. - Hát álljon oda a pénztárhoz.

Dél felé a megfigyelők, akik a pályaudvar felé eső ablakréseket akasztották be a kabátjukkal, civilek szivárgását jelentették. Úgy látszik, nem volt még szabad a bemenet, de az ügyesebbek már bejutottak. Eszter embere új szemleútjáról azzal jött vissza, hogy a szerelvény már benn van, s az örök belebágyadtak, hogy az embereket lekergessék róla. Egy óra múlva egyesek már aggódni kezdtek, hogy majd rákapcsolják-e őket. - Ne féljen, kérem, még mozdonyunk sincs - mondta az Eszter embere. - Esetleg este is itt ülünk, s még mindig nem maradtunk le... Egy újabb óra múlva a mozdony is előpöfögött valahonnan. Az utasok most már nyugtalanok lettek. Egyesek az ablakokhoz álltak, s pártfogóik nevét kiabálták. Eszter embere újra előrement. Tíz perc múlva kikelve ért vissza. - Nem kapcsolnak rá bennünket - kiáltotta s rohant a duplázással. Még Esztertől sem köszönt el. Az emberek izgatottan nézték egymást. Egyesek követni akarták a példáját, mások tekintélyekre, sógorra, raktárfőnökre hivatkoztak. - Most már hiába - mondta egy filozófusabb elme -, bízzunk a végzetben. A marhaluxust úgyis megszállták azóta... Egy perc múlva az egyik vasúti tisztviselő is megerősítette a hírt. - Rendelkezés, kérem - szabadkozott hatalmában megszegyenülten. - Nem szabad rákapcsolnunk. Egyesek még bíztak, hogy ez is csak trükk, kell a hely valakinek, de a többség kezdett lecihelődni. Senki sem tudta, mi történt velük. A protekció büntetése, üzlettársi bosszú, vagy más célra kell a személykocsi? Eszter az utolsók közt ért az induló vonathoz. Az előtt csakugyan gőzölt már a mozdony (milyen nagy dolog volt azokban a napokban egy mozdony pöfögése), s az összes kocsik, a vagonok teteje is megrakva emberrel. Eszter pártfogója két kocsi közt állt, négyfelé feszülve a négy végtagjával. Eszter leült a bőrdíjára s nézte a boldogokat. A marhakocsikból csaknem kibuggyant az ember; az elől levők hátra-hátrafordultak a lökdösők leintésére, aztán tovább nézték, mint akik külön voltukat bebizonyították, a vonat mellett föl-le futkosókat. - Hova, asszonyom? Mindjárt lenn leszek így is a síneken - mondták rendületlenül az esdeklőknek.

Sötétedett már, amikor a pályaeépületbe visszatértek. A helybeliek csendben hazahúzódtak, a pályaudvaron csak a lemaradt vidékiek lödörögtek. Eszter azt várta, hogy megint kizavarják őket; de nem, most senki sem törődött velük. Azt nézte, hogy olyan helyre kerüljön, ami a hivatalos járás-kelésnek nem esik útjába. Így húzódott ösztönei amőba mozgásával a folyosóvég ablaka alá, egy kisgyerekes család mellé. Ott a huzat is átcsapott a feje fölött (az épületnek nem volt egyetlen ablaka sem), s az ő foltjára is sugárzott valami a két gyerek keltette részvéből. Eszter elsóhajtozott kicsit az asszonnyal (a szerencsétlenek csak Félegyházaig mennek); aztán a maga bánatán kezdett gondolkodni. Ha nem talál pártfogót, megmarad a nagy tömeg útján, eddig már őt is viszi az a szép, fehérén pöfögő gőz a fia felé. De ha ittmaradt is, az, hogy mégiscsak megy vonat, s holnap vagy ha akkor nem, holnapután ő is benn lehet egy teherkocsi belsejében, viszonylagos megnyugvást töltött bele. A zsákján ülve aludhatott is, mert a fejkendőjét helyre kellett igazítani s a hátraesett nyakát alig bírta mozdítani. Egyszer csak hallja, hogy egy ember siet el előtte, aztán megáll s visszakiált: - Annus, gyüttök? Te, majd nem fognak bántani? - Ne sopánkodj, csak gyere. Utána még egypáran futottak át előtte az előcsarnokból a váróterembe. Eszter, ha egészen ébren van, tán körülnéz, latolgat, nem jár-e úgy megint, mint a csomorkányi barátjával. Így azonban, hogy szinte csak a remény, az igyekezet ébredt fel benne, utánuk sodródott a csomagjával a szaladóknak. Egy tehervonat állt benn a síneken; a legtöbbje lapos, nyitott kocsi, üres kőolajtartályok, elpusztult tankok, egy fedett kocsiból marhabögés, s a sötétben álló kocsik alatt ide-oda futkosó s gyorsan eltűnni igyekvő emberek. Eszter az övét követte. Egyikük egy marhakocsi fékjére kúszott fel, a másik azt mondta, az nem jó, s egy lapos kocsi kezdte a

családját föltenni, majd nagy ügyességgel maga is fölugrott. Eszter kétségbeesetten állt a kocsi alatt, s nem látta módját, hogy jusson föl. Egy vasutas jött arra a lámpájával. Na, ez most elkerget, gondolta. S hogy megelőzze, ő szólította meg. - Segítsen föl, kérem, az istenért. A vasutas az arcába emelte a lámpáját. Kis hetykebajszú ember. - De nem szabad ám, nyanya. Ez katonai szerelvény. Na gyűjjön, lépjen ide a tenyerembe. Ez is a magáé? - fogta meg, hogy Eszter fönn volt, a csomagjait. - Hű, de fölpakolta magát...

Odafönn valami síkosba, csúszósba került. Mint az aprószemű kavics. Felemelt egy marékkal belőle: kukorica, így szállították, lapáttal behányva. A kukoricán már hevert egypár árnyék, de szó nemigen volt; nem tartották a beszédet tanácsosnak. Eszter a folyosói családra gondolt; csak elrohant, föl kellett volna keltenie őket. De azért benne is volt egy piciny elégült fölény, ahogy a kukoricából rájuk gondolt. A kis hetykebajszú vasutas iránt pedig meleg hálát érzett; lám, mégiscsak van az emberekben jóság. Ha tudná, kicsoda, küldene neki egy üveg kölnit, öntözni húsvétra. A vonat más részitől most kiabálás, veszekedés hallott. A kukoricás kocsi azonban csak annál mélyebbre lapult. Csak már indulna, csak most le ne tegyék róla! Most, ezért, szinte ő is tudott volna imádkozni. A tolatásokból végre komoly indulás lett. Az utolsó percben hátulról még egy zsák, utána egy kéz s aztán egy fej, nyilván egy lekergetett hatolt fel a kocsi túlsó felére. A teherpályaudvaron még ketten. A fennlevők az újonnan jötteket kérdezték, hogy vannak-e örök, lezavarják-e az embereket, a csomagját elvették-e valakinek. Az újonnan jöttek a győztes izgalom idegességével feleltek. Egy asszony fázósan az ura hónaljába bújott, egy férfi a pálinkát szedte elő. A vonat közben hol ment, hol állt, ütközők zötyögtek alattuk, a lámpák ingtak. Az éjszaka, ahhoz képest, hogy február, elég enyhe, a kukorica áthűlt tömege azonban minden nadrágon és zekén át színi kezdte a kisebb test melegségét. Amikor az ember a pálinkásüveget újból munkába vette, Eszter arra gondolt, hogy ő is hozhatott volna törkölyt egy üvegben. Soha életében nem talált örömet a pálinkaivásban, de most kóstolatlanul is átérezte, mintha csak valami favágó volna, mi a jó abban a krákogató, égető ízben s a testbe szétfutó forróságban.

Az egyik állomáson megint nagyobb raj ember támadta meg a vonatot. Az őrség vagy megszánta őket, pusztuljanak már tovább, vagy a vonatkísérőkre bízta. A sötét peron minden akadály nélkül bukta őket a váratlan befutó vagonokra. Többnyire asszonyok voltak; az örök káromkodásába vegyülten az egész vonat hosszában asszonykiáltás, asszonyrimánkodás, asszonyfeleselés hallott. Eszterek mellett is rimánkodott egy a fékházon szorongóknak. Ez belejött már az utaséletbe; a helyszorító igék (Ne legyenek már olyan szívtelenek, Micsoda emberség van magukban, Két éhes gyermekem van otthon, Hát ismernek Istent maguk), mint a lecke, folytak a szájából. Hol a felháborodást próbálta, hol az esdeklést, hol meg a batyuját tolta föl, hogy a lábak melyikre húzódnának jobban. De a féknek is volt torka minden árnyalatra. „Pont ide akar fölszállni”, „Anyukám, én is az ütközőn lógok”, „Mit jajveszékel itt, mintha nem volna más kocsi”, „Úgy, kapaszkodjék csak amoda.” Eszter szívesen kiszólt volna neki, hogy másszék csak ide, de a kukoricás kocsi gonoszul hallgatott, s félt megharagítani az útítársait. Az asszony most az ő kocsijuk alá jött. - Jaj, de nem bírok - lihegte. - Pedig vannak ám ott fönn - mondta valaki a fékről. Milyen embertelenek, hogy nem segítenek annak az asszonynak. - Ne legyenek olyan embertelenek, húzzanak föl az istenért - kiabálta föl most már az asszony is. Eszter nem bírta tovább, épp őalatta fohászkodott, fölült, és lenyújtotta a kezét. - Biztos valami kofaasszony - jegyezte meg a pálinkás ember a homályban. - Azok szoktak így lármázni. Az asszony föladta a batyut meg a kannát: maga is elkezdett húzódkodni. A fél lába fönn volt már valamin, de Eszternek csak annyi ereje volt, hogy az elkaptott karjánál fogva fönnartsa; le nem ejtette, de fölrántani se tudta. Az asszony meg, látva, hogy erőből nem futja, megint a szóhoz folyamodott. - Jaj, mindjárt elindul a vonat - kiabálta. - Segítsenek már kicsit... A föntiek helyett azonban egy őr jött nagy káromkodva. -

Sto gyelajes? Procs - kiabálta már messziről, a kocsin lógó tömegre. - Nem jesz le... - Jaj, húzzanak - visította az asszony, ahelyett hogy elengedte volna, a másik kezével is megkapta Eszter vállát. Az asszony hátulról sokkal mulatságosabb látvány lehetett, mint föntről, mert az ő, ahogy odaért alá, legnagyobb haragjában egyszer csak elkacagta magát. - Bolsaja panorama - mondta, s a váratlanul szerzett mulatságért lekergetés helyett tolt egyet a kitárult porción. - Gyorsan, gyorsan - kiáltotta az erőlködő Eszterre, s szidni kezdte a föntieket. - Másszon már be, mert lekergetnek még minket is - nyújtotta oda a karját a pálinkás ember. Közben a pályaőrségből is odaérhetett egy, mert lenn most már két víg legényhang kezdte el a társalgást az iménti látványon.

Az asszonyból a kiállt izgalom egy darabig még dobálta a szavakat. - Borzasztó, milyen lelketlen népek. Az ember igazán csodálkozik. Mintha kiveszett volna az érzés belőlük... Az egyéni sérelmeknek ez az általánosítása azonban már a biztos hely s a velejáró megnyugvás jele volt. Az asszony, miután batyuját elhelyezte, hirtelen a mellette ülő asszonyra nézett, s a felhők közt bujkáló holdfénynél fölmérve: miféle, más hangon ezt mondta. - Hova tetszik menni? - Budapestre, a fiamhoz - mondta Eszter, mert ő is örült ebben a nagy éjszakában egy kis barátságának. Más körülmények közt nem tálalta volna ki, hogy a fiához megy, de az út izgalmai rászoktatták erre a jóakaratszerző ígére. - Én is Budapestre megyek - mondta az asszony. - Újpestre. - Újpestre? - kérdezte Eszter érdeklődve. - Igen, ott lakom, a Darányi utcában. Tetszett hallani róla? De a nyáron ki lettünk bombázva. Én már eljöttem volna, de az uram ott dolgozik az Egyesült Izzóban. Tetszik tudni, ahol a rádiókat meg a villanykörtéket csinálják. Most egy kis ennivalóért voltam Lajosfalván. - Lajosfalván? - kérdezte Eszter meglepetten. - Hát milyen állomás volt ez? Az asszony annak az állomásnak a nevét mondta, amelyről mint fiatalasszony annyiszor kocsizott be Lajosfalvára. Új állomás épült, vagy elbombázták; a sötétben még csak gyanút sem fogott, hogy hol vannak. - Hasztalan, menni kell - sóhajtott az asszony. - Amikor hallottam, hogy jár már erre vonat, „engem ne is tartóztass, fiacskám - mondtam az uramnak. - Ezeknek nem tömhetem be szép szóval a szájuk.” ...Mért, tán ismerős Lajosfalván? - jött föl egy pillanatra útitársnőjének az örvendező hangja, hogy maga egy pillanatra elhallgatott. - Régen, fiatalasszony koromban - mondta kitérően Eszter. Attól, hogy ez az asszony Lajosfalváról jött, elfutotta a gyöngédség. De hát ki tud ő róla huszonöt év után Lajosfalván? - Kettő van - folytatta az asszony, látva, hogy Eszter nem mond többet Lajosfalváról. - Volt egy harmadik is, de az meghalt szegénykém a bombázásnál; egész picike volt, karonülő. Akkor is a karomon ült, amikor a bunkerban a fal megnyomta... Eszter hallgatott; mit is mondhatna, ami méltó ekkora csapáshoz. De az asszonynak a halott, úgy látszik, már csak beszéd tárgy volt - nagy fényűzés is volna mindig újra érezni, ahányszor elmondja -, mert hirtelen megint a kíváncsisága vette át a szót. - Mikor tetszett utoljára Lajosfalván lenni? - kérdezte. - Ó, már huszonnégy éve, hogy eljöttünk... A patika volt a mienk - tette hozzá az emlékek hatására megmozdult gyöngédség. - A patika? - nézte meg a holdfénynél az egyik kitömött zeke a másikat. - De csak nem a Máténé tekintetes asszony? - De, az vagyok - nézett rá Eszter reménykedően. - Nahát! - csapta össze a kezét az asszony. - Hát tudja, ha ezt álmodja az ember! Na, odalesz Örzsike néném. Mondja már, milyen a világ! Itt kell összejönnünk a kukoricán.

Eszter nem jött rá mindjárt, ki lehet az Örzsike néném. Boldog, de kicsit zavart mosollyal nézett az elragadtatott asszonyra. - Tudja, mindig csak magát hajtogatja - jött föl egy kis elragadtatott nézés után az újpesti asszonyból új hullámban a lelkesedés. - „Nekem se lesz már még egyszer olyan dolgom, azt tudom, mint a Máténé tekintetes asszony mellett. Meg nem is volt, elhidd (engedje meg, hogy kimondom), az anyámban sem.” Azt tudja, emlékszem ám én magára. Egy kis ruhát hozott oda, igaz?... Karácsony este, meghalt valakije. Na, emlékszem ugye? Gyászban volt, és csak kis időt maradt. Az Erzsi asszonya, mondta szegény édesanyám.

- Hát maga a Horváthné lánya? - csapta össze a kezét Eszter elcsodálkozva. - Én mint kis iskolás lányra emlékszem magára. - Az ám. Most meg már üres a szám, nézze - mutatta széthúзва az ajkait. - Itt elől van néhány, hátrább mind hiányzik. Harmincöt, annyi vagyok, kérem. De ez az ostrom engem is készre csinált... Az Örszi egy kis kötöttkabátkát kapott. Na? Igazam van? Azt jött megkérdezni, hogy mi lesz jobb: a csizma vagy a kötöttkabát. Mondja is Örszike néném: „Azóta se fáj senkinek a feje az én Jézuskámért.” Pedig hát nem rossz ember az ura. Asztalos, azt tetszik tudni. Csak hát vén már meg süket. Úgy kell a fülébe kiáltani, hogy koporsót. Aztán utóbb mégis Örszike nénémről kérde meg: Mit akart, ablaktokot? Szegény, ő is benne van az időben... Hatvan; nem lehet messze tőle. - Gyerekük nincs? - kérdezte Eszter meghatottan. - Örszike nénémnek? - mondta az asszony furcsállón. Hogy Örszike néne szült volna, éppolyan furcsa gondolat volt neki, mint Eszternek a férjhezmenetele. - Csak ami az urának, mert özvegyember volt. De azok a tájára sem mennek. Ami igaz, igaz: nem volt türelme hozzájuk. Inkább velünk van. Az öcsémekkel. Szegény, most is odavan kocsistól.

Esztert ez a találkozás egész megvidámította. Különösen, hogy Erzsi olyan nagy szeretettel emlegeti. Ezért magáért megérte volna a kukoricán fázóskodni. Elképzelte őt, amint a süket ura körül jár olyan morcan, mint régen ökörülötte. Hát mégis kiderül minden. A jóságot azért nem veszik észre az emberek, mert átlátszó, mint a víz és a levegő; csak ha fogy, az vevődik észre. - Hát az uramat emlegeti-e? - próbált az Erzsi szívében vatatni. - De, meséli, hogy milyen tréfás ember volt. Hanem jobbára azért csak magát emlegeti. Ha helybe álltam - mert mielőtt férjhez mentem, én is csak szolgáltam -, csak intett: majd kapsz egy jó szekánt nagyságát, aki cigarettázik, meg egyik díványról a másikra dől. Máténé az ott dolgozott velem. S csak „kérem, Erzsi” meg „legyen szíves, Erzsi”. Még a csöngőt se nyomta meg tíz év alatt ötször. - És hol laknak? Az alvégen ők is? - faggatta Eszter tovább. A szíve most egyszerre akarta viszonzni a kedves emlegetést; mindent kikért, hogy köves-e a konyha, tart-e sok állatot, hozzájuk mikor szokott járni. Aztán Horváthékat, az asszony családját kérdezte el. A legvégén az intelligenciát: Szirmai doktorékat. - Az öreg Szirmai doktor? - tűnődött az asszony. - Látja, azzal nem is tudom, mi lett. A nyáron megvolt, mert előbbre lementem minden kéthétben tejfölért, mi másért. De most nem hallottam róluk. Az ipát, azt tudom, elinternálták. Mert még él ám, a fene az egyenes derekát. Most nem tudom, hogy fogatja be a fatolvajokat. A Szirmaira, arra nem neheztöltek a népek. Inkább a felesége, arról hallottam, hogy egy kicsit kurta a betegekhez... Na lássa csak, milyen az ember esze. Róla jövök rá, hogy mégiscsak hallottam róluk. Agyoncsapta a szilánk - a bajai hídon, amikor az urával Nyugatra mentek a kis autón... Hát a kis Józsika? Nagy már az is, ugye? Egyszer elhozta mihozzánk az Erzsi. Szép ülős kocsija volt. S így kifelé tartotta mindig a tenyerét.

Az éjszaka mind világosabb lett: a fékházon gubbasztók és a kukoricán didergők lassanként kivehették egymást s átszóltak egymáshoz; váratlan vendégként a nap is föltopta piros fejét a síkság szélén a hideg szürkületben; a kocsiról kocsira ugráló vonatkísérők megnézhatték, kiket szállítottak az éjszakán keresztül. A vonat az egész napon át bumlizott, itt vizet vett, ott tolatott, amott a mozdonyt vitték el jó időre. Az örök már ismertek mindenkit, üzleteket kötöttek, huzakodtak, s csak az új támadókat lökdösték vissza az éjjelinel több sikerrel. A két asszony azonban még mindig az emlékekben ült, ha egy-egy ugráló alak odaszólt hozzájuk, az asszony nyelve felelt kettőjükért; de aztán megint csak viaszüppedtek Újpestbe, Lajosfalvára. Este Vecsésen, a főváros alatt végképp kifogták előlük a mozdonyt; egy katonai szállítmánynak volt reá gyors szüksége. Reggelig nem is volt remény, hogy továbbmehessenek. Az asszonynak volt egy fiatal házaspár ismerőse a faluban, még a tavaszon szorult be egy légitámadás idején hozzájuk. Akkor is épp tejfölt hozott Lajosfalváról, mert szó, ami szó, ha már maguknak hozott, inkább cipelt egy kicsivel többet, hogy pénzt csináljon.

Nagy nehezen rájöttek, hogy a sok sebesült ház közül melyik a tavaszi, s az ismerősöket is megtalálták. Az éjszaka első felét aztán azokkal beszéltek át. A front több mint két hónapig állt itt, s a kibombázott asszony s a vecsési házaspár (még egészen fiatal házasok voltak) vetélkedve cserélték ki a borzalmaikat. Erzszi húga titkon figyelmeztethette őket, hogy milyen kiváló nagyságos asszonyt hozott be közéjük, mert a férfi, egy jóképű vasúti munkás, a morális vonatkozású részeket mindig öfelé mondta, s a kis szőke asszony, aki jobb napokban a filmújságok tanulsága szerint ondoláltatta a fejét, a nehéz hetek alatt azonban az állandó orrdugulás, szöszmögés, duzzogás állapotába jutott, lopva szintén rajta jártatta a bedagadt szemét. Hogy hálátlannak ne tartsák, ő is előjött a magáéval. Csomorkány, a borzalmak terén, bizony pirulhatott Újpest és Vecsés mellett. De ahogy a családtagok is előjöttek, Lőrinc a leventékkel, Eszti a kórházzal, Józsefről a hírek; a kis tűzhely fényénél beszélgető kör (a férj a romokból hozta a fát) lassan elhallgatott. Eszter már réges-rég nem érezte ilyen jól magát, mint ennél a háznál. Még olyat is elmondott - az ura makacsságát például -, amit máskor szégyellt volna. Csak amikor reggel a vonathoz kimentek, s a mozdony már ott pöfögött, úgyhogy a fiatalember szaladt a bőrröndjével, akkor szorult el lassan a szíve. Most már biztos, hogy csakhamar mindent megtud. Innen a zsákjával már gyalog is bemehetne. Eddig elfoglalta az utazás, hogy jut egy darabkát tovább; most azonban elfogyott az út, s maradt a várakozás. Az asszony sem volt már annyira beszédes. - Nem tudom, engem is mivel várnak a pulyáim - mondta elgondolkozva. Eszter nem szólt, csak szorult, szorult benne minden.

A város egy kicsit meglepte. Kinn a síneken álltak meg; azt hitte, azért, mert nincs pályaudvar. De a pályaudvar megvolt; üveg nem volt ugyan a tetején, de állt. Ahogy a kapuban az igazoltatáson átesett (a csomorkányi igazolványát mutatta föl) s kívülről visszatekerte a nyakát, a két ismerős torony is ott volt a homlokzaton. A nagy téren előtte volt ugyan egy leomlott ház, de ahogy a négy úton átvonszolódott, jobbra-balra eltekintett, a házsorok is megvoltak. Az omladék itt-ott lejött a járdára, a tető hiányzott, az emeletek kiégett ablakkal néztek egymást, de a város, ez a része legalább, mégiscsak megvolt. Az a néhány szemtanú, aki hozzájuk lekerült, rommezőkről beszélt. Úgy képzelte, ahogy az orosz mutatta: doma lenn, csak a pincefalak merednek föl a földből. S lám, itt van minden. Folyton növvő szorongását lelkének a nézelődő része felől könnyű öröm futotta be. Persze, a szemtanúk azok mindent a romboláson át néztek; azzal a borzasztó kéjjel, amellyel az emberek az őket nem érintő pusztulást szokták szóval legalább segíteni. Ő azonban ezt is nem a leesett, hanem a fönnmaradt téglák felől nézte, mint a családját vagy Szeghát után a vagyont, hogy mit lehet csinálni belőle. A terve az volt, hogy Jánosoknál rakja le a csomagját. Ők ott laktak egész közel a Nyugatihoz. Ha megvannak, Józsefről is lesz hírük. Ó, ha a családján is csak annyit kellene újjáépíteni, amennyit ezen a városon, okoskodott lelkének az a folyton fogyó, nézelődő kérge, amit a szorongás szabadon hagyott. Mi pusztult el itt igazán? Az ötvened vagy a huszad része? De hisz az egész száz év alatt épült. Két-három évig nem fognak újat építeni. Akinek azonban egy családtagja halt meg, mint a Lidike kicsinye vagy Szirmainé...

A Jánosék utcájában már többször rakta le a csomagot, mint kellett volna. Ez az utca különösen élénk volt. Az üzletek egy része már nyitva, az ablaktalan kirakatban itt-ott már némi áru is volt látható a polcokon; másutt most folyt a vakolat söprése. Eszter letett bőrröndjébe siető emberek ütődtek, a nagy részén karszalag. Eszter nem tudta elképzelni, mi olyan sürgős nekik ebben a városban? De tán fordítva volt, azért iparkodtak úgy, hogy dolguk támadjon tőle. Ott állt a Jánosék háza előtt, kettesben a letett bőrröndjével, s nézte az öt emeletet. Fölül ez is beéghetett, a felső emeletek kitolt fekete szemmel néztek a cikázó februári égbe, de lejjebb zsírpapírablakok, gondosan összeállított ablaküveg-töredékek mutatták, hogy lakók féltik a meleget mögötte. A sarki gyümölcskereskedés helyén - Eszter nagyon jól emlékezett a szép, kettőbe metszett, pirosbélű narancsokra - most egy pártiroda

nyílt: a táblája már vadonatúj festés, de az utcai fele nyitva volt még, s egy asztalos dolgozott benne. A második emeletig minden fordulóban lerakta egyszer a bőrdíját. A nyakában lüktető erek nem tettek különbséget teher és félelem közt. Először a csengőt nyomta meg. Biztos volt, hogy nem szól, de a félelem betartotta az illetet. Csak amikor a néma csengőre nem mozdult benn senki, akkor kezdett az üvegen, ez volt az első ép üveg, amit látott, hallgatózni, aztán kopogtatni.

Éltek, megvoltak; a lakás ajtócsapással, beszéddel, lépésekkel felelt a kopogásra. - Nézd, Eszti! - hallotta az ajtóban a János örömteli hangját. Egy piszkos házikabát volt rajta, a keze kormos, nyilván a fűtéssel vesződött; de gyorsan őszülő haja alatt az erősen piros arc (szívbaja volt már évek óta) s főként a sopánkodva örvendező hang: az a Jánosé volt. - S magad hoztad ezeket a csomagokat? - segítette be a régi félszegséggel Eszter hátáról a zsákot s a folyosóról a bőrdíjat egyszerre. - Épp én is készültem hozzátok. Csak azt vártam, hogy a polgármesteri hivatal valami járművet bocsásson a rendelkezésemre... Gyere már, Lilikém - szólt befelé -, Eszti! van itt, Máténé. A konyhából egy másik, négy-öt slafrokba, zekébe bepólyált alak vánszorgott elő: az ő puffadt orra körül is néhány kormos ujjnyom. - Jé, Eszti! - jött ki arcára a fanyar meglepetés. Lilike ostrom nélkül is elég fanyarul szokta fogadni a vendégeket. - Ezek a te csomagjaid? - kérdezte, s a lejjebb csúszott szemében mohó érdeklődés csillant fel. - Jaj, milyen nehezek! Hogy bírtad el őket? - emelte meg felélénkülve. - Ha már feljövök - sietett lekenyerezni Eszter -, gondoltam, hozok valamit az éheseknek. - Bizony jó is. Lilike folyton engem korhol, hogy milyen élehetetlen vagyok. Nem tudok egy kis ételt szerezni. Hát József? - jutott az eszébe hirtelen, tán a megosztandó ételéről. - Én is azt kértem tőled - nézett rá Eszter szűkülő alázattal. - Te sem tudsz róla semmit? Én meg azt gondoltam, tán hazament már. Épp ma mondtam Lilikének, nem tudom, mi lehet ezzel a Józseffel. Ha átmegyek Budára, felnézek hozzája. Igaz, Lilike? - Olyan összevissza híreim vannak - rebegte Eszter. - Bandi azzal jött, hogy a nyilasok elfogták. - Az igaz is. Benn volt tán egy hetet. De ahogy egyik helyről a másikra vitték, légiriadó volt, és valahogy meglépett. Én még azután találkoztam vele. Akkor ő az Oktogon tér táján lakott (ezt János úgy mondta, mint egy messzi városrészt) valami ismerősinnél.

Eszterben a rémületek, megörvendések és bágyadások egészen összekeveredtek. Most történt először, hogy János így, kályhafűtői mivoltában, ezzel a duzzogó feleséggel a sarkában sem csalt egy kis derűt a szemébe. „Hát József?” Azaz János sem tud róla. Igaz, hogy rosszat sem. „Te sem tudsz róla semmit?” János tán azt sem tudja, hogy elfogták. Ha megszabadult, biztos eljön hozzá, a maga csendes módján eldicsekedni. „Az igaz is.” Hát mégiscsak? S kikerült, ő mindig ott képzelte el a hóhérok közt. De hol van hát, ha nincs? Oktogon! A társulajdonosok laktak az Oktogon körül. Az ostrom, József fogsága, János és József találkozása teljesen összegabalyodtak. Úgy képzelte, hogy Pestre már hullott a bomba, József a zűrzavarban szabadult ki, s akkor akadt össze tán egy támolygó ház alatt Jánossal. A város, mely előbb olyan nyugodtnak látszott, most, hogy a fia vékony alakját kereste benne, megint csupa malterfűst, robbanás, omladék lett. Egy negyedóra ide-oda beszélésbe került, amíg a harmadik - Lilike - Eszter fejében is megcsinálta a sorrendet. Józsefet még az ostrom előtt fogták el. Az utolsó napokban hozták át Budáról a Parlament pincéjébe. Akkor érte őket a légiriadó, ott lépett meg. A lakására nem mehetett, akkor költözött ki az Oktogonra. Egy hét múlva már nem bírta, elkezdett mászkálni, így akadt össze Jánossal, aki az utolsó szárított főzeléket ment el főlvásárolni. Aztán jött az ostrom és a többi.

Ettől Józseffel még minden történhetett. A nyilasok újra elfoghatták, fogságba eshetett, ott vesztetett az Oktogon terén. A rémképek olyan bőségben jöttek, hogy a képzelet visszahúzódott előlük, mint sün a tüskéjébe, a tompa, gondolatlan szorongásba. János végül is azt sütötte ki, hogy Eszternek át kell jönnie övele Budára. József tán mégis visszacsúszott;

január tízig még át lehetett a hidakon menni. Ha nincs megfelelő igazolványa, nem csoda, ha azóta nem tudott átkerülni. Őneki kitűnő igazolványai vannak, ő majd átmegy Eszterrel a lakásába. Persze, úgy készüljenek, hogy ott alszanak valahol, mert Budát egy nap alatt nem lehet megjárni. A János föltevése semmivel sem volt valószínűbb száz másnál, de Eszter alávetette magát neki. János mégiscsak jó rokon, nem röstell járkálni. A Lőrinc dolga sem ment volna őnélküle. A háziakat azonban egyelőre Józsefnél is jobban érdekelték a csomagok. Ő legszívesebben mindjárt indult volna, a háziak azonban a csomagjai körül kezdtek el topogni. „Lilike, kérem, hová tegyük ezeket a csomagokat?” - kérdezte János a feleségét. „Mert tudod, Esztikém, most nem jó semmit sem elől tartani. Bejöhet valaki, s szemet szúr.” Majd: „Valamit csomagolnunk is kellene az útra.” „Mielőtt elindulunk, nem haraphatnánk valamit, Lilikém?” Eszter, akinek egy kő volt a gyomra helyén, s gondolni sem tudott az evésre, csak az ötödik-hatodik célzásra értette meg, mekkora inger a két öreg számára az ő csomagjainak a belseje. - Nézd, Liliké, tojás - emelte fel János elragadtatva a csomagból előkerülő ovális kincseket. - Hát ez? Paprikás szalonna. Tudod, Esztikém, micsoda vagy ez máma Budapesten? Egy ilyen rúd kolbászáért házat vehetsz... Lilike nem szólt semmit, a kiemelteket s a bennmaradtakat mérte föl apró gyors szemeivel. - Ha van még ilyen abált szalonna, azt jobb lesz kirakni - mondta -, nehogy megpenészedjék. A tízóránál János egészséget féltette. - Ne egyél annyit, János, már a negyedik kolbászt veszed ki. Megbetegszel, ha egyszerre ennyit eszel. Inkább induljatok, ha menni akartok - tette hozzá türelmetlenül, hogy az étellel magára maradjon.

Az átkelés János lakásától a József lakásáig - máskor negyedórás út - reggel kilenctől délután háromig tartott. Eszternek ez az út úgy maradt meg a fejében, ahogy egy kábán vonszolt gyerek őrzi meg képekre tördelt útiélményeit. A várakozás, a sors figyelése, az erőltetett gondolkodás valóban annyit hagyott csak meg értelméből a külvilág számára, amennyi egy gyerekagy összefüggéstelen káprázása. A járás zsák és koffer nélkül sokkal könnyebb volt, de ez a könnyűség is csak a világot tette káprázatszerűbbé; ruganyosabb léptei egy elmosódott határu zsidobadtásba zötykölődtek bele. A kifele vivő, végtelen utcákon előbb a János sopánkodó mondatai jártak benne. „Mit szólsz, Esztikém, ehhez az irtózatossághoz?” „De majd ha még a hidakat meglátod.” „Ötven esztendő is kevés.” „Egyelőre, hogy éhen ne haljunk.” „Tudod, hogy én mindig demokratikus gondolkodású ember voltam.” „Hisz emlékszel a parasztpártra. Na ugye?” „Ha a magyar kormány akkor az én elgondolásom szerint...” „Mint régi közgazdasági ember.” „Most a főváros élelmiszerellátására készítek javaslatot.” A hosszú menetelés után (maga se tudta, hány órát mentek) az átkelés nehézségei ébresztették fel. Az Újpest alatti katonai pontonhídon parasztkocsik végtelenje húzódott át. Ögyelgő emberek szóltak oda: „Hiába mennek, civileket nem engednek át.” De János úgy, ahogy annak idején a minisztériumokban, fölvonult a golyószórójával ott álló őr elé, s azzal a néhány orosz szavával éppolyan ünnepélyes próbált lenni. „Gubernyija vengerszkaja”, „csinovnyik” „dokument” - hallott Eszter egy-egy ismerős szót. Az orosz, aki batyukkal vándorló asszonyokhoz, a hátukon paplant, a karjukon gyereket vivő férfiakhoz volt szokva, egy kis bizonytalansággal nézte a szép télikabátú, ősz hajú urat. Az írást is átvette, kihajtotta, inkább csak hogy egy kis szórakozást szerezzen magának; aztán megingatta az ujját. - Civil nyet. Nem szabad - tette hozzá a jóindulat jeléül magyarul is. Amikor János új magyarázatba fogott, egyre sűrűbben vetette közbe a maga szavait. Aztán hirtelen észbekapva, hogy az egyik trénszekér valami kavarodást csinált, avval kezdett kiabálni. Majd látva, hogy János még mindig ott van - Mars - förmedt rá a puskaszíjához kapva, s még egy hosszút is eresztett a méltósággal elvonuló állami ember után.

Ezután megint hosszú, tompa ácsorgás következett a Duna-parton. Egy bárkát vártak, amely tán átviszi őket. A folyó itt a Sziget fölött kettészakadóban rendkívül széles volt. Eszternek,

ahogy egy tömbön ülve elnézett fölötte, áprilisi fény, egy-egy zajló jégtábla, néhány csapkodó madár töltötte, nyugtalanította a szemét. A bárka végre megérkezett; nagy, lompos fenekű alkotmány; tán komp volt valahol, megrakva sovány alvilági vázakkal (ezek már budaiai, mondta János); a víz alig félaraszra csobogott a pereme alatt, csoda, hogy bírták áthozni. A bárkás mindjárt azzal rohant ki a várakozók közé, hogy „nem, hiába is nyúznak, nem fordulok többet, nem kockáztatom, hogy elvigyenek, a csónakot elvegyék”. Jánosnak azonban sikerült őt, ahogy a könyörgő csapaton átrohant, elfognia. - „Nézze, barátom, én a magyar kormány kiküldöttje vagyok. Itt az igazolványom.” Az ember ment, de valamelyest már hallgatott is. János nagyobb összeget ajánlhatott, mert Esztert is megkérdezte, mennyi pénz van nála. Egy félóra hosszat a Dunán inogtak. Egész más Budapest volt ez, innen a Duna közepéről; a rengeteg fényes víz, a szigetek vörhenyes fái, a kikötők, gyárok, a Dunáig leereszkedő hegyek. János az egész úton magyarázott. - Itt volt egy Sztálin-orgona. Nézd, a Margithíd, látod az ívét a vízben. Itt állt a front a Határ utcánál... A mellettük álló öregebb evezős, aki mindennek szemtanúja volt, élvezettel hallgatta a készülő történelmet. Egy-egy jégtáblát elhárított, s maga is közbement a magáét. A parton csakugyan várták már a kiszállókat. - Itt van, nem megmondtam - kiáltotta az alkalmi révész, s hiába próbált lejjebb kikötni, az ő is jött lejjebb a csónakkal. A férfiakat elvitték munkára; Jánost inkább az ősz haja mentette meg, mint az igazolványa. Aztán megindultak az óbudai utcákon befelé. Most már folyton több lett a rom. A ledőlt falak elől minduntalan ki kellett az útestre ugrálni. A Margit körúton egész házak néztek össze, kiégett agyú órjásokként, a rommal borított utcán át. - Nézd, ez lesz a Regent-ház - magyarázta János, egy olyan házra mutatva, amilyennek Eszter képzelte Buda házait. - Hát nem szörnyű? Azt mondják, kétszáz ember van alatta. Ez meg a haditörvényszék börtöne. Azt csak a Jóisten tudja, hány derék magyar embert kínoztak meg és végeztek ki ebben.

Eszterben a hosszú út, anélkül hogy a kábaság a szeméről, füléről fölengedett volna, mindjobban elbágyasztotta a maga szorongását. Az úton emberek jöttek-mentek, lefogyott alakok, kis cepekedő csoportokba verődve, kintről be, bentről ki. Mindenki költözött valahová, aki kinn szorult, befelé, aki benn tönkrement, más vidéken lakó rokonaihoz. Egy-egy ismerős egy percre összekapcsolta a szembe áramló csapatokat, s míg társaik nógatva siettek tovább, gyorsan kicserélték rémhíreiket. A föld alól kibújt civilek közt még majd ugyanannyi katona, s az útestre szorult karavánoknak órjási, vadul vágató teherautók elől kellett minduntalan félreugrani. - Ezt úgy nézd meg, Esztikém, hogy ez mind teli volt agyonnyomott némmel. Itt törtek ki a Bécsi kapun. Úgy feküdtek itt lelapítva, ahogy a tankok átmentek rajtuk... S csakugyan, még most is találkoztak egy-egy lapátos karavánnal, köztük egy-két öreg „méltóságos úr” forma is, akiket sírt ásni vittek a Vérmezőre. Az előnyomuló hadsereg, a megbolydult város a föld alá kívánczoló halottak most próbálták szétgubancolódni. Eszternek úgy tűnt föl, hogy a legnagyobb forgalom idején, villamosokkal, autóbuszokkal sem nyüzsgött jobban ez a kilométeres útszakasz, mint most, amikor sorsukból kidobott emberek igyekeztek előttük-mögöttük, egyenruhadarabokban vagy a maguk fantasztikussá vált rongyaiban, s az agyonlyuggatott falon is ott volt a sors millió kerek kis névjegye. Az egyéni baj, ahogy itt törtetett köztük, belekábult a többiekébe. Amikor a kis villa előtt megálltak, Eszter, a fáradság tette-e, tompábban várta a ráértet, mint reggel, a Jánosék háza alatt. Már nem a szeretet önző, éles határú aggodalma vert a nyakában, inkább tompa, megadó rákészülés a neki jutott emberi sorsra.

- Hová mennek? - szólt utánuk a lépcsőházban egy sötét alak, aki valami salakot hordott föl éppen a föld alól. - Mi, kérem, a Máté Józsi édesanyja és nagybátyja vagyunk, s a tanácsos úrékat keressük - mondta János a maga módján, Esztertől József házigazdájának a nevét megkérdezve. - Tessék lemenni - mutatott az illető az alagsor irányába. - Odafönn nincs, kérem,

senki - s vitte a salakot ki az előkertbe. János és Eszter a legteljesebb sötétségben tapogtak le. - Látod, Esztikém - segítette le János Esztert a lépcsőkön -, ilyen pincékben töltötte a mi gyönyörű fővárosunk lakossága az életét heteken és hónapokon át... A pince mélyén egy kis vaskályha állt, mellette egy svájcisapkás, tréningruhás alak. Úgy látszik, rántást kevert, mert időnként közelebb-közelebb hajolt a serpenyőjéhez, a színét tanulmányozni. Mi, kérem, Divéki tanácsos urat keressük - szólította meg János a sötétet. - Miért? Mit akarnak tőle? - mondta az öregúr, s csak az ijedtsége árulta el, hogy ő az a tanácsos. - Ó, a tanácsos úr! - ismerte fel őt Eszter, akit az utolsó ittlétükkor a fia bevitt a szép brokát szalonjukba. - Máténé vagyok, a Máté József anyja. - Kezitsókolom - mozdultak meg a rántáskavaró alakban is a fönti tanácsosi múlt reflexei. - Hát hogyhogy... Fönn Pesten? Nem csodálom, hogy nem tetszett megismerni. A feleségemet szilánk érte. Ott fekszik, kérem, benn. Szerencsére, már túl van a veszélyen. S most én főzök szegénynek. Föltéve, hogy közmunkára el nem visznek. Erzsikeé szívem - szólt hátra a feleségének.

Józsefről azonban a tanácsosék sem tudtak semmit. Októberben volt itt utoljára. Dél tájban, ahogy szokta, elment, délután még hazaszaladt egy könyvért, aztán nem látták többet. Jánosnak kellett elmagyaráznia, hogy akkor fogták el, később megszökött. Ő még találkozott vele, az egészet a legkörülményesebben, a legnagyobb türelemmel. A tanácsosék is elmesélték az asszony sebesülését; előbb a férfi, aztán az asszony, össze-összekapva a részleteken. Eszter csak állt csalódottan, de nem megrendülten. Ez a nagy rajzás, a sok ide-oda kerengő ember, ez volt a tompa, homályos remény. Ha itt nincs, megyek, keresem tovább, gyúlt a makacsság benne. Odament a tűzhöz, hogy a száraz borsót elkészítse. De a tanácsos nem engedte. - Nem - mondta büszkén -, ehhez a diétás koszthoz én jobban értek. Nagy szó - mondta csalafintán -, már rántással esszük. - Nem akarsz fölmenni a József szobájába? - fordult János elmenőben Eszterhez. - Ugye megengedik, kérem? - Sajnos, nem sokja maradt - szólalt meg az ágyról az asszony. - Én őriztem, amit lehetett, kérem. De itt volt három héten át a front. A fürdőszobánkban volt a géppuskaállás. A könyvei, azok nagyobbraest megvannak.

Eszter nem sok célját látta, hogy fölmenjen; minek neki a holmi, amíg a fia nincs meg. János azonban kíváncsi természet volt, hátha van ott még valami, amit érdemes megmenteni. - No, vezess csak, Esztikém - küldte előre Esztert a lépcsőn. - Te ismerős vagy itt. S maga azzal szórakozott, hogy előbb a lépcsőházat, aztán az ablakból az utcát, majd a letépett előszobaajtót megvizsgálja. - Ahhoz, hogy milyen iszonyú harc folyt itt, aránylag még elég jól megmaradtak. Na nézd, ez itt egy gránát lehetett - ment oda a nyitott fürdőszobafalhoz, s a lyukon kipillantott az udvarra. Ebben a pillanatban egy sikoltást hallott a szobából. Nem volt nagyon éles sikoly, olyan ember sikoltása, akin sokkal jobban zár a fedő, semhogy a kiforró érzés egykönnyen kilökje, most azonban a gyors öröm, sok-sok év óta először, egy fojtott s könnytől nedves hangban hirtelen fölemelte. - Józsikám! - hallotta mindjárt. Mert csakugyan József állt ott, egy nyitott hátizsákkal az ép könyvespolca előtt. A szekrény tárva, az ágy, a matracból a bél kifordulva, de a könyvek épek, s az előtte álló vékony ember nyilván a saját könyvtárát fosztogatta. - Hát te, József... - ölelte meg János is az öccsét. - Átjöttem - mondta József csendesen - a könyveim megnézni... Gyors megindulását, amellyel az anyjának megörült, a bátyja csókjai akkorra már lehűtötték. - Elég jól megmaradtak - mondta a flegmáját élvezve, s ugyanakkor az anyja kitörni készülő könnyeit is visszanyomva. - Anyuka megkapta az üzenetemet? - Nem, semmit - örült Eszter, hogy ennyi szó is kijött végre a torkán. - Pedig én kétszer is üzentem. Azok a hülyék képesek voltak fogságba esni... S hogy az elérzékenyedését végleg elhárítsa, megtámadta az anyját. - Hallom Pauliéktól, hogy apuka megint kitett magáért. Mint ahogy megijósoltam. De anyuka hogy adhatta oda neki kis Esztit? Ő ment volna; eggyel kevesebb bolond a demokráciában. De nem megmondtam, hogy anyukáék el ne mozduljanak?

Eszter mámorosan hallgatta ezt a dorgálást. Mennyivel drágább, férfiasabb is az ő Józsikája, mintha csókokkal borítaná, hízelegne! - Beszélte Pauliékkel? - kérdezte, mintha az egész dorgálásból ez volna csak a fontos. Hogy József Pauliékkel beszélt, Pauliék Esztiékkal, megint rázúdította a kronológiának és a topográfiának azt a zűrzavarát, amelynek a kibonyolítása ezekben a napokban a beszélgetések nagy részét elfoglalta. Egy pillanatra még az is felvillant, hogy ha mind találkozhattak, tán kis Eszti is itt van a városban valahol. Ez persze csak egy villanás volt. Pauliék és Józsiék még Szeghátton kerültek össze, s már sodródtak szét, Pestre és Nyugatra. Pauliék Károly bácsiék lakásában vészelték át az ostromot, Amálék viszont bölcsőbbnek találták az egyik pesti múzeumot. Minthogy Pauliékra rádólt a ház, úgyhogy nem volt többet lépcső a lakásban, épp tegnap ők is átköltöztek a múzeumba. Antal bácsi épp a paplanokat vitte a hátára csomagolva. Öcsi azt mondja: igen gyáván viselkedett. - És nagymama? - Ő is velük volt. Neki köszönhetik, hogy éhen nem haltak. Stoppolt és főzött a németekre. Egy hónapon át német erőd voltak. Annyira megszerették, hogy csak grószinak hívták. Neki panaszolták, hogy ötévi hányódás és szenvedés után itt fogják őket lepuffantani.

Egy félóra múlva János elbúcsúzott tőlük, tán még talál valakit a budagyöngyi előljáróságon. Eszterek is megindultak. - Van valami csomagja anyukának? - kérdezte József, miután a zsákot s a madzaggal átkötött könyvnyalábát fölpackolta. Eszternek két nagy hanglemez-tokot kellett vinnie; a Varázsfuvola és a Pelléas és Mélisande megmaradt részleteit. Milyen boldog táj volt most ez a cseréptelen, üveg- és maltértörmelékes, enyhén hullaszagú Buda. Egy mégiscsak megvolt a családból. Itt lépdelt mellette, vitte, mint a zsákmányt. Most már bízott, hogy a többi is visszahozza a verandára. Szeretett volna kiszedni valamit Józsefből, a lebukást, a nyilasokat, az ostrom alatti dolgait; nem a történetért, hanem a jó végért, amely fölpackolva itt lépdelt mellette. Mennyire rávall ez is; vele is cepeltet, a lemezeit.

De József is Budát tanulmányozta; nem olyan sopánkodva, mint János, inkább mint egy gyerek, akinek a számára, anélkül hogy maga hibás lenne, valaki egy játékkereskedés minden babáját, kis zongoráját, mozdonyát fölnyitotta, szétszedte, kibelezte. - Mondja János, hogy megszöktél - próbálta elterelni a Vár díszletszerűvé vált házsorairól a figyelmet. - Igen. Épp a Városháza előtt. - Hát hogy kerültél oda? A Parlament pincéjébe vittek? S légiriadó ért? - Igen. Tetszik ismerni azt a nagy kapualjat, oda kellett behúzódnunk. - S te? - Én egy kicsit kinn maradtam, mintha csak sétálnék. S amikor a sarkig nem jött utánam senki, elkezdtem szaladni. Elég illojális volt a többiekkel szemben - mondta cinikusan nevetve, csakhogy a hősködésnek még a színét is elhárítsa. - De hát hogy kerültetek a kezükbe? - próbálta Eszter tovább beszéltetni. - Úgy, hogy nekünk is volt köztük kémünk, meg nekik is miköztünk. Ha három magyar összeesküszik, abból egy legalább besúgó. - S bántottak? - kérdezte Eszter halkán, a gondolatba is belesápadva. - Engem nem. A többi azt mind. Volt egy ismerős fiú köztük; tán az... Tessék csak nézni - mutatott a Vérmező sarkán a friss sírok, ócskavassá lett tankok, széljárta tetők közt egy vörös házra. - Az anyuka régi intézete.

A Délivasútnál egy őrség állta az útjukat. Az ő mellett már egész csomó félreállított férfi őgyelgett. Eszter ijedten nézte a fiát: most viszik el, őmellőle. József jó lassan egy igazolványt húzott ki a belső zsebéből. A katona kihajtotta, s hosszasan tanulmányozta. Szegény Józsikám, miféle írás lehet az, nézte Eszter, mintha a végzetet olvasná. Akik ott álltak, azoknak tán nem volt ilyen írásocskájuk? De a katona visszaadta az írást. - Tak, mondta, s az ujjával intett, hogy továbbmehetnek. - Neked ilyen is van? - kérdezte Eszter megkönnyebbülten. - Mit gondol anyuka? A legjobb, ami csak van. Maga a főparancsnok írta alá... S most először érzett egy kis büszkélkedés a hangjában. Ez az ő Józsija: nem arra büszke, hogy jár neki, a fogságával kiérdemelte, hanem hogy megszerezte, mint régen egy értékes bélyeget. Ellágyultan nézte a Várpalota romjait, a megkopasztott kupolát, melyek, mint egy omladozó

díszlet, ott is eget és gerendát mutattak, ahol szilárd tömegnek kellett volna lenni. - Itt látni végül is, milyen tehetetlen egypár ezer ágyú, ennyi kővel és emberrel szemben - mondta ki József az ő reggeli gondolatát. - Az ember azt hitte volna, hogy semmit sem hagynak meg belőle. Eszter felelt valamit, s a másik hírre gondolt. „Te, Józsikám - mondta ki majdnem. - Tudod, mivel jött Tóth Pista, hogy megnősültél.” De aztán mégsem mondta ki, ahelyett mást kérdett. - S azután hol laktál? Ferenciéknél? (Ferenciék voltak a társtulajdonosaik.) - Mért gondolja anyuka, hogy Ferenciéknél? - Mert János bátyád mondta, hogy az Oktogonnál laktál. - Nem, nem náluk. Ismerőseimnél. - És honnan volt ennivalód meg fehérneműd? - Volt - mondta József tettetett szórakozottsággal nézelődve. - Még a börtönben is volt. Ők hoztak be. - Igen? - mondta Eszter, tele hálával az ismeretlenek iránt. - Ismerem őket? - kérdezte, látva, hogy József nehezen beszél róluk. - Nem. Két asszony. Az egyik vegyeskereskedéssel foglalkozik.

Eszter elcsodálkozva nézett a fiára. Amit hallott, különösebb volt, mint fõnn a megtépett királyi palota. József, amint két asszonnyal gubbaszt egy lakásban, főznek rá, alsónadrágot szereznek neki. Szerette volna megkérdezni, hogy fiatal asszonyok-e. De érezte, hogy azoknak kell lenniük. Kértek végre a Duna-partra. Ó, ez a látvány, ez igazán elfeledtette Józsefet s a bűjtatóit. Tulajdonképp most látta csak a Dunába lezökkent hidakat. Az Erzsébet-híd karcsú íve s a Lánchíd, amely akár a híd szót hallotta, akár Széchenyit vagy a reformot, mindig fölillant benne, mint a ház szóra a Tunyogi-ház. Onnan, ahonnan áll, öt hidat láthattak egyszerre, s mind otrombán eltörve, mintha egy nagy kamasz jött volna le a Duna medrén, eltörve sorra a kicsinyek játékait. József is olyasformán nézte, mint aki ráismer a fajtájára ebben az ostoba rombolásban. - A Ferenc József-híd még a legépebb, azt fogják először megcsinálni... - Aztán a Dunára lenézve: - Tessék csak sietni, ott jön az emberem. Pest és Buda közt egy katona lökte magát kis ladikjában a part felé. A parton vagy tíz-tizenöten várták. Ők épp akkor értek le, amikor az alkalmi révész a rakodóhoz ért. Nem volt remény, hogy hamarosan átkelhessenek. József csendesen odaszólt a tolakodók mögül az oroszoknak. - Tovariscs, nász. A katona ismerhette már, mert félretolta a ladikba sietőket. József egy kis ezüst cigarettatárcát kotort elő a zsebéből. - Rászántam a budai útra - mondta József, hogy már a vízből néztek vissza a parton a csalódottakra. Eszter gyönyörködve nézte a fiát. Józsefre vallott, hogy ilyen kényelmesen ladikázik át a Dunán. Szegény János, mennyit magyarázott. A női tárca azonban gondolkozóba ejtette. Honnan van Józsefnek női cigarettatárcája. A besötétülő Lipótvárost szótlanul ballagták végig. Eszter úgy látta, hogy Józsefnek a fáradtságon felül is van hallgatnivalója. - Te ilyen közel laksz János bácsiékhoz? - csodálkozott el, amikor egyre közelebb kerültek oda, ahonnan elindultak. - A szomszéd utcában - mondta József. „S János nem tudta, hogy itt vagy? Föl sem mentél hozzájuk?” - akarta kérdezni. De hát majd kiderül mindjárt, valaminek ki kell derülnie. - S a lakás? Ahhoz hogy jutottál? - Foglaltam. A tulajdonosai elmenekültek - mondta József egyszerűen. - Na, itt vagyunk - fordult be egy bérház kapujába. - Anyuka ne lepődjék meg - állt meg az első fordulóban -, ha egy nő fog ajtót nyitni. Az az asszony, akiről beszéltem. A lépcsőházban már sötét volt, s Eszter csak a fia hangján érezhetett egy picit sunyítást. Csendes kopogtatásra előbb semmi válasz sem jött; aztán, hogy erősebben kopogtatott. - Te vagy az, Józsefke? - kiáltott egy női hang belülről. - Én - mondta József türelmetlenül. Nyilván kellemetlen volt neki, hogy az anyja előtt valaki józsefkézzel. - Nem egyedül jöttem - tette hozzá mindjárt figyelmeztetőn. - Jesszusom, kit hoztál? - kérdezte a hang közeledőben. - Anyuka érkezett meg. - Ki? - hallatszott közelebből az asszony kiáltása. Eszter egy lógó haját s egy kendővel elborított mellet látott az előszobaablak mögött, amelyből persze nem volt meg csak a rács. Az asszony nyilván meg akart győződni, hogy József igazat mond-e, s ahogy kilesett, a pillantásuk egy másodpercre találkozott. Aztán gyorsan visszafutott a fürdőszoba homályába. Eszter csak egy pillanatig láthatta őt, a homályban inkább csak gyanítani lehetett, de a hajszíne, az volt a benyomása, nem volt természetes.

József bekísérte az anyját a szobába. Ott mintha épp egy férfi és egy nő rendetlensége tartotta volna nászát a félhomályban. Púder és manikűrdobozok, könyvek, újság, bunda, férfikabát vegyültek egymással. Az egész fölött furcsa, modern illatszer, amelyből egy kicsivel több már bűz lett volna. Eszter alig mert járni a sötétben, nehogy valamit lesodorjon. - Tessék talán valahol helyet csinálni - mondta József mentegetőzés nélkül az anyjának. S kifele: a tegezést s a nevet elkerülve: - Lámpát is kérünk majd. „Csak nem?” - gondolta Eszter egy széken végre helyet szorítva, mialatt József a könyveivel s a lemezeivel járt ide-oda, olyanformán, mint apja szokott a szobában. - Anyuka föl lett volna háborodva, hogy aláírást hamisítottam - mondta József, az operát egy fotelbe leállítva. - Hogyhogy? - kérdezte Eszter. - Tudniillik megnősültem, s minthogy nem vagyok nagykorú, beleegyező nyilatkozatot kellett hamisítanom... Eszter csendesen ült a helyén: a kinti szekrénycsapásokat hallgatta. Az asszony, a József felesége, most kapkodja magára a ruhát. Pár perc múlva néhány gyors, üdvözlésre készülő lépés, egy kormos petróleumos lámpa fénye s abból a pézsmaszagból egy tömörebb nyaláb csapott a szobába. - A feleségem - mondta József kisfiús vigyorral. - Bocsánatot kérek a várakoztatásért, mosakodtam - mondta az asszony. - Nem gondoltam, hogy Józsefke ilyen vendéget hoz. Vedd el ezt, Józsefke - nyomta az ura kezébe a lámpát, hogy az anyósa testéhez nyomulhasson... Egy kis pukedlifélét is csinált, hallhatta, hogy a polgárasszonyok az anyósuknak kezét csókolnak, de hogy Eszter a kezét lenyomta s a száját előre hozta, mégiscsak csók lett a kézcsókból. Eszter a lámpa fényiben megnézhetette az arcát, s most, amíg csókolták egymást, az volt a behunyt szeme mögött. Nem volt épp csúnya arc, de tán az ostrom viselte meg, nyolctíz évvel öregebb a Józsefénél. S a lógó, vállig fésült haj egész biztos festett.

A csókon túl voltak, s az asszony zavart kíváncsisággal nézte az urát, hogy is állnak hát ezzel a mamával. De József a lámpának keresett megfelelőbb helyet. - Egy kis meglepetést szerzett Józsefke anyukának? - vágott bele az asszony nagy bátran a tárgyba s az anyukázásba. - Mit tetszik szólni hozzá, hogy egy nős fia mászott elő a bunkerből?... Eszter mosolyogva állt ott, s nem akarta elismerni a szíve szorulását. Ez mégis más szorulás volt, mint a délelőtti. - Nagyon örülök neki - mondta csendesen. S befelé: „Délelőtt rosszabban is kiegyeztél volna.” - József elmondta, mit tettél érte az ostrom alatt. Mindig hálás leszek érte...

Elefánttemető

A Kölcsény utcai ház a következő őszen megint tele volt emberrel. A verandán épp ötre kellett teríteni, mint amikor vasárnaponként az egész család együtt ebédelt; azok közül azonban csak Eszter, maga a kínáló volt a tavalyi. Még József sem volt otthon; ő maga ugyan két-háromszor leugrott, a patikát s főként a helyi pártszervezetet megnézni, a leköltözést azonban folyton halogatta. Úgy mondta, sokkal több hasznot hajt odafönn, ha a nehezebben kapható gyógyszereket zsírért, miért, előteremti. Eszter azonban tudta, hogy az új politikai játék tartja őt ottfönn; ez neki való gibicöröm volt, figyelni, hogy a négy új párt hogy helyezkedik el a politikai kártyaasztalnál. A felesége pedig az ostrom alatt elrabolt ékszereit próbálta visszaszerezni, s a régi kávéházak intimebb utódait, a Belvárosban megnyíló eszpresszókat élvezte ki.

A család többi tagjáról, örült egyelőre, ha híre volt. Józsiékról májusban hozták az első üzenetet a Nyugatról hazatérők. Egy kis bajor városkában voltak, még mindig a kórházzal; azzal is fognak hazatérni. Később Józsitól is jött levél; ő azonban nem írt a hazajövetelről. Ehelyett megírta, hogy a kórház egész készletét megmentette, s most épp egy angol-magyar szótárat készül a menekültek számára kiadni. A következő levélben egy cipész szövetkezet összehozásáról beszélt. Most már Eszter is láthatja, írta, milyen helyes volt eljönni. Rettenetes híreik vannak hazulról. A legjobb lenne, ha adandó alkalommal József és Eszter is kijönnének. Lőrinctől augusztus végén jött az első levél. A németek a páncélosokra vágyó levantét egy ausztriai föld alatti gyárba vitték. Az amerikaiak már mint félig éhenhaltat szabadították ki. Most Rómában van; különféle szerelőmunkát végez, s ősztől a műegyetemre fog járni.

A család földrajzi elhelyezkedése ez volt. Eszter azonban boldog volt azzal a másik családdal is, amelyet a háború vert oda köré. Övéinek a szétszóródása kétszeres erővel támasztotta föl benne az ösztönt, hogy mint a leverte pók, a gondoskodás új hálóiába szője be magát. A Fodor úrénál töltött hetek, de főként a pesti út nagyot tágitottak a szíven. Eddig mégiscsak a családján át szerette az embereket; Bandiékat, mert József barátjai voltak; az internátust, mert József ügye; a várost, mert nagytata itt s az apja érte élt; a volt cselédeit, Bora fiát, mert őket is a család külső tagjainak tekintette. Ez a nagy szélvihar azonban mintha összekeverte volna benne a családot s az emberiséget. Pókösztöne nem nézte már, hogy miből szó; a legdrágább persze a család, de ha széthányódtak, az ember nem mondhatja: én most már csak várom őket, hanem akiket a szorultság odavet, azokat fogadja el családtagul. Pauliék s a menekült patikusok lassan visszatértek ugyan, de a Máté gyógyszertár azzal, hogy ő ottmaradt (a központban ez volt az egyetlen megmaradt gyógyszertár), forgalomban és készletben nagy előnyre tett szert, amit nem volt nehéz ritka élelmiszerekre változtatni. Az üzlettel, igaz, sok baj volt; az adó, az alkalmazottak fizetése nőtt, a raktárát növelni kellett, Józsefék sokat kiszedtek, úgyhogy Eszternek néha kisebb kölcsönért a bankhoz kellett fordulnia, az asztalához szorulóknak mégis olyan bőségszarunak tekinthették a gyógyszertárat, amelyhez képest nem nagy dolog az ő kis szükségletük.

Az első új tag a háznál Márton bácsi volt. Ők Jusztí nénivel még a megszállás előtt kerültek haza Csomorkányra. A dunántúli uradalmakban, ahol Eszter tudomása elvesztette őket, ahogy öregedtek, egyre lejjebb süllyedtek. Az újabb gépekhez új képzettségű gépészek kellenek, Márton bácsi mind rosszabb helyekre került; már nem is gépész-, csak kovácsmunkát bíztak rá. Az önérzete rosszul bírta ezt a lefokozást, s megalkuvás helyett a vándorlást választotta, míg egy helyütt végre maga is belátta, amit a felesége régen sóhajtozott, hogy innen már nincs

tovább. Ezen a helyen aztán vagy tíz esztendőre megálltak. Minthogy a kalapács kezdett nehéz lenni, előbb raktárost, aztán a házsártossága miatt tehenest csináltak belőle. Közben Juszti néni is elvégezte dolgát a sok mosóteknő; a lába dagadt, s nem bírt fölmenni a padláslépcsőn. Így kerültek haza illetőségi helyükre, a szegényházba. Juszti néni már nemigen járt ki az épületből; Márton bácsi azonban meg-megkereste Mátéékat. Legtöbbször a kiolvasott könyveket hozta vissza, s újakat kért a felesége számára. Juszti néni, most, hogy nem volt munkája többet, teljes szenvedéllyel vetette magát az olvasásra. A könyv legszebb részeit, úgy mint annak idején a Reggeli Újságot, Márton bácsinak is fölolvasta. Az ágya szélén gubbasztó öreg fejben a sok kalapácsütés utáni tompaságban nem sok maradt meg a finom történetekből; tisztelete a felesége észbeli frissesége iránt azonban úgy nőtt, ahogy veszték értelme elől ezek a felolvasások. Eszternek is mindig egy kis ámuló büszkeséggel hozta vissza könyveket; hogy melyiket dicsérte, s most milyent kér a felesége.

Eszter úgy nézte Juszti néni olvasó kedvét, mint egy élve maradt részt nagymamuskából. Ezt a szokást itt vette föl náluk, még a nyomtatós világban, s a mind rosszabb cselédházak petróleumlámpásához is tudott mindig (ha másképp nem, hízélgéssel a kisasszonyoktól) egy-két olvasmányt keríteni. Ahogy tisztult a szíve, a gyilkosságok helyett már ő is inkább a szerelmes könyveket olvasta, amelyekben a szép úrilányok végül olyan mondhatatlan boldogok lesznek. Eszter mindig nagy gonddal válogatta ki a könyveket: Jókait, Gárdonyit, Mikszáthot, még Móricz Zsigmondot is, s míg ő a könyvszekrény előtt habozott, Márton bácsi ott állt a szalonajtóban, onnét nézte a válogatást, s körben ő is segített egy szóval: „Azt a kéket, azt dicsérte”, „Emennek, azt mondja, nem volt jó a vége.” Még mindig szép nagy darab ember volt; tömött őszpamátú haja alatt a szent dolgokra szegzett szürke pillantásába ilyenkor egy kis ámuló mosolygásféle vegyült; máskor azonban többnyire elfojtott haraggal, mogorván nézett a világba. A mellzsebes gépészruha helyett már másoktól elhányt ruhákat hordott, melyeket bosszúból tán, hamarosan fölismerhetetlenné piszkolt; hatalmas ujjain azonban még mindig volt egy kis olajnyom, a régi időkből-e, vagy mert mindig talált egy zárat, amin elbabráljon. Az elmúlt őszi együtt laktak a régi szegényházban. Az elszállásolások s az új hivatalok azonban a szegényeket is kidobták a helyükből. A férfiak és a nők külön épületbe kerültek, úgyhogy Márton bácsi csak délután járhatott be a feleségéhez, s amit benn volt, az arra is kevés volt, hogy ruháján az újabb szakadásokat megvarrja. Amikor a nagy fölfordulás után a könyvcseré megindult, az ő morc, egyszavas nyelvén Eszternek is elpanaszkodta a sorsát. „Nem ilyen kosztot főzött neki a felesége”, „a szakácsné ellopja meg elprotekciozza”, „a felügyelő nem törődik velük”, „a többi vénember csak bosszantja”, „nem hozzávalók”. Eszter megsajnálta őt. Úgyis be akart állítani két malacot, hívta, jöjjön el azokat gondozni. Így lett Márton bácsi állandó hang, csoszogás, mormogás a kamrák és a hátsóudvar felé vivő folyosókon. A padlásfeljáró alatt voltak Józsi öreg szerszámai, azokat újra birtokába vette; az elpusztult zárat, a fürdőszobai szivattyút hol megjavította, hol elrontotta. Attól, hogy egy franciakulcs volt a hatalmában, egy kicsit emberebbnek is érezte magát. A másik öröme Bojtár volt. Eszter sose hallotta, hogy szólt volna hozzá, de a kutya mámoros volt a közelségétől. Eszter reggel rendesen arra ébredt, hogy egy fark veri a folyosón a követ, s a kutya elragadtatottan föl-fölvonít. Márton bácsiról nem jött semmi jel, de bizony, hogy ott kellett ülnie, s a szemével vagy a lábfejevel valahogy beszélt vele. A postás vagy a kéményseprő, ha ott érték, csak úgy - „no öreg” - dobták a szót neki; a kutya azonban, aki minden rongyos embernek dühösen támadt neki, megérezte rajta a hatalmas kutyaértő embert; azt, akit Eszter ismert a Tunyogi-udvar fészereiben.

A másik állandó vendég Wiesmayerné volt. Ő előbb megjött Pestről, mint Pauliék. Micike reumát szerzett a pincében; Antal pedig, erre hivatkozva, folyton halogatta az indulást. Az anyósa szerint az útnak nem mert nekivágni. Antalnak általában, mint az ostrom alatt is

kiderült, nagyon bátortalan volt a természete. A légítámadások alatt mindig elsőül húzódott le az óvóhelyre; a legszívesebben már akkor ott lakott volna, amikor a többiek még a városban jártak-keltek. Nem is szokta meg a bombákat, csak amikor már az emberektől lehetett még jobban félni. A sok nyilas-razzia, patruj-járás, mint egy mimikribe menekült állatot, valósággal odahalasztotta az óvóhely sarkába. Közben a régi tekintélyét is tartani szerette volna, bölcsességnek tüntetve föl félénkségét. „Jobb, ha ti is lejöttek már; képzeljétek el, ha megsebesül valamelyikünk”, vagy: „Csak minél kevesebbet mutatkozni. Ne hívjátok föl a figyelmet Ernőcire.” Ha a családot kellett a bunkerba leszálló hatalommal szemben képviselni: Wiesmayernét küldte. „Jobb, ha anyuka tárgyal velük; anyuka öreg is, asszony is, és olyan ügyesen tud érintkezni velük.” Az utat is kár volt szerinte kockáztatni; mondják, hogy vagonok tetején kell jönni. „Ami elveszett, elveszett; abból semmi hasznunk, ha Micike még egy halálos bajt szerez ráadásul.” Wiesmayernének azonban nem ez volt a véleménye. Ő az újságokban folyton csak a földosztásra vonatkozó híreket olvasta. A rendeletek szerint, ha ő maga gazdálkodik mint száz holdnál kisebb gazda, megtarthatja a tanyát. Ha azonban nem számítják gazdálkodónak, elveszik tőle. „Én hiába bizonyítom itt nektek - mondta Amáléknak -, hogy huszonnégy éve magam gazdálkodom, ha a szomszédom vagy a tanyás, vagy akinek épp kell a föld, azt mondja: ez csak olyan nagysága, kijárt néha, de nem gazdálkodott, most is odavan Nyugatra.” Ebben Amálék, sőt Pauliék is igazat adtak. „Én mondtam, hogy várjon még egy hetet, de nem lehetett visszatartani.” „Bámulatos, hogy milyen vitalitás van benne” - mondogatta egymásnak a két család, miután Károly az emberekkel elborított vonatra egymagát fölrakta.

Otthon persze Mátéékhoz szállt, hisz a Nagytópart utcai házban bútort is alig talált, és ottmaradt akkor is, amikor Pauliék végre hazakeveredtek. - Az én számomra olyan nagy megnyugvás, ha tudom, hogy anyuka itthon van - mondta Eszter, látva, hogy szívesen vele maradna. - Hát így legalább nem kell a főzéssel vesződnöd - mondta ő is, mint aki enged, de még gondolkodik. Valójában Mátééktől könnyebb volt a dolgait rendbeszednie. Pauliék a nyelvtanár nő matracain aludtak, s a fölismert holmijaikat próbálták visszaszerezni: Antal az igazolása után futkosott, s gyógyszereket koldult össze az üres patikában. Wiesmayernének nem volt kedve ebbe a mész és sűrölókefe szagú sirám-, vád-, lótásfutáscsomóba begubancolódni. Neki a tanyásával kellett tárgyalni: az újságban megjelent rendeleteket tanulmányozni, a földosztó bizottsághoz írásokat vinni, ami az ősszel elrejtett kukoricából megmentődött, értékesíteni. Az szóba sem került, hogy ő az Eszter háztartásához hozzájáruljon, így ami pénzt csinált, a Pauli patikába s Micike háztartásába ment. Amálnak is sokkal könnyebb volt Esztertől küldeni a csomagokat. Nemcsak a szép gyógyszerdobozok voltak itt kéznél, de a belevalót is könnyebben tudta Eszter a piacos asszonyoktól összeszedni. Közben még jót is tett. Ha a jezsuitákhoz menet a két templomjáró asszonnyal találkozott, elmondta nekik: - Esztikének is jobb, nem kell a főzéssel gondolnia. - Bizony - bólogattak azok is. - Mondja Esztike, hogy el tetszik a háztartását látni. - Hát azért vagyunk emberek, hogy segítsünk egymáson. Csak ezt a Márton bácsit tudnám - nevette el magát - a mosdásra rászoktatni.

Márton bácsiról a menyének is mondott rendesen valamit, ha az a városból hazakerült. Amit mondott, az többnyire panasz volt. „Tegnap adtam oda Márton bácsinak a Józsi rossz nadrágját, s már látom, egész fölszakította a térdét.” „Képes egészen belefeküdni a sárba. Látom, hogy ott hasal az ólajtó előtt. Mondom: tegnap pucoltam ki a ruháját. Azt mondja (s itt Wiesmayerné is előblösítette a hangját): meg kell néznem, mi baja esett ennek az ólajtónak.” „Odakészítem neki a meleg vizet a lavórba. Márton bácsi, ott van a jó meleg víz a konyhán. Egy félóra múlva kimegyek, hát a víz ott van hidegen, s Márton bácsi, alo, a disznóknál. Azt mondja: mire jó az az örökös mosdás. Aki dolgozik, annak el kell rondulnia.” Mindennap volt egy ilyen története, de az elmondásukból nem az derült ki, hogy ej, ez a vénember tényleg

tűrhetetlen. Sőt, mintha tetszett volna neki, hogy már megint van egy jó története, a végét a legtöbbször elnevette. A korholásban is volt egy kis élvezet; mintha nem is csak Márton bácsival, hanem az agg kor tökéletlenségeivel zsörtölődött volna. A szegény öreg Márton bácsit már elkapta, sárba fektette, amit ő a frissességével, a tip-top tisztaságával távol tart magától. S Márton bácsi éppúgy megérezte benne a barátot, mint Bojtár is őbenne. Eszter kihallgatta: néha egész gorombán felelgetett neki. „Hogy lehet ilyen egy öregember?” - hallotta a konyhából anyósa hangját. „Nézzé, én főzés közben hányszor megmosom a kezem. Szép volna, ha én is olyan kézzel főzném az ebédet.” „Jobb volna, ha maguk se lötykölnének annyit - dörmögte Márton bácsi. - Tegnap húztam meg a tartályt; azt ahun, alig van már benne.” „Hallod, mit mondott ez a Márton bácsi?” - hozta elő Wiesmayerné ott benn, s fejét rázva törölgette azt a csepp könnyet, amit, mióta öregedett, a jóízű nevetés ki szokott csalni a szeméből. Este azonban már egy frissebb foltozott inget dobott a fekhelyére. „No, nézzé, megfoltoztam. De aztán reggel nehogy megint azt a szakadtat lássam magán.”

A nyárra Leona néniék is befutottak. Leona néni férjének az utóbbi években már nagyon szép állása volt a rádióban: mint zenekritikusnak is sokat lehetett olvasni a nevét. Ha valami világhíresség került Budapestre, az rendesen megfordult önáluk is; az az évi két-három levélváltás azonban nem maradt abba köztük. Eszter, ha Pesten járt, két-három percre, hogy nagyon ne zavarjon, de el se maradjon, föl-fölszaladt a hajdani énektanárnőjéhez. Leona néni mindig nagyon kedves volt hozzá; ő réges-rég nyugdíjba ment már, s a sok tanítványból Eszter s még egy-kettő volt az, aki a régi kedves énekórákra, a kirándulásokra, a pedagógiai diadalokra emlékeztette; ahogy a távolság s a hála Eszter számára is megőrizte annak, akire föl szabad néznie. Az ostrom után Eszter írt neki, az a levél azonban elkallódott a bedőlt lakás s a szomszédok által javasolt címek közt. A nyár elején aztán Eszter kapott őtőle levelet. Kérdezősködik, hogy mi lett belőlük. Ők bizony elég rosszul vannak. Emil bácsit nyugdíjazták; ők ügyetlenek már, hogy élelem után utazzanak, a mostohalánya, akinél kinn laknak (Leona néni elég későn ment férjhez), maga is férj nélkül van. Ő bizony szépecskén lefogyott, a feje is fáj folyton, úgy látszik, a régi Basedow-betegsége is ki akar újulni. A tréfái, melyek az intézetben olyan népszerűek voltak („levágnám, de fej nélkül, sajnos, nem tudok élni”, „a gyomrunk néha bizony oboázik”, „kár, hogy Józsi nem fényképezheti le Emil bácsit a szatyorral”), most is befutották a panaszt, Eszter azonban kiérezte, hogy ez a levél tapogatózás is, hátha ki tudnátok egy csomaggal vagy mivel segíteni. Azonnal maga elé tette a Leona néni öreg, szálas betűt, melyek fiatal korában is egy kicsit pityókásak voltak, most azonban még reszkettek is, s ahogy kislány korában megszokta, két könyökkel az inspekciós szoba íróasztalán, rögtön belekapott a meghívóba, „őneki végtelen örömet okozna, ha mindketten”, „hisz olyan egyedül van” - hívtak a tiszta intézeti betűk. S az ellágyult mosolygás és a félrehajtott fej, mellyel a betűit nézte, fedezet volt a leírtakra.

Az öreg házaspáron valóban meglátszott a változás. Ahogy a fiákeren a vasútról bevitte őket, Eszter a visszaülésből nem győzött mosolyogni rájuk, hogy a könnyeit visszanyomja. Csak öreg cigányasszonyok tudnak úgy összeaszni, ahogy Leona néni összeaszott; a bőre a soványságtól-e, vagy mert tényleg több festék rakódott le belé, még feketébb volt, mint régen; fekete és sárga, mintha egy kis epe is elöntötte volna. A legfeltűnőbb mégsem ez volt rajta, hanem izmainak a petyhüdsége. Ha tésztából lettek volna a tagjai, nem lankadhattak volna el gyorsabban mozgás közben. Ez annál feltűnőbb volt, mert a temperamentuma a régi próbált lenni. Most, hogy Eszter ott ült vele szemben, a régi fölkiáltásai, a jókedvre hívó mozdulatai különösen emelkedtek benne, de erő nem volt a végrehajtásukra. „Hát ez Csomorkány! Itt még mindig vannak fiákerek!” - kiáltott a kocsiban. „Hogy tudjátok megállni, hogy ezeket a gyönyörű lovakat meg nem ettétek.” Az uzsonnánál: „Na, Emil, most szedd össze a memóriádat, s mondd meg nekem, mi az a kerek piros a táladon.” De a kiáltásainak csak a fele

volt kiáltás, a másik fele elfulladt suttogás; általában úgy beszélt, hogy a mondanivalójából egy lélegzetnyit nagy hangon kiemelt, de hogy a melle a félúton elfáradt, egyszer csak szétfolyatta. A vigasságra hívó, fölemelt keze (hogy ismerték annak idején ezt a gesztust) is így esett le - éppen hogy fölért - az ölébe. Csak a nagy dió-szem, az volt a régi, sőt, nagyobb is tán a réginél („Én nem tudom, mi ez, a Basedowom akar tán kiújulni. Te patikus vagy; neked értened kell ehhez. Én azt hittem, bennem már nincsenek is hormonok. Annak mind be kellett száradnia”); annak az elevenségét még a sűrű, nehéz fejfájásai sem tudták tompa párahártyájukkal eltompítani.

Az asztalnál is többnyire ő meg még nagymama vitte a szót. Emil bácsi, aki férfitársaságban igényt tartott a szellemesség színére - kecskeszakállának s francia származásának is tartozott ezzel -, a felesége jelenlétében régebben is takarékoskodott a profilját és aranyfogát felcsillantó szatírmosollyal. Hosszú évek során az alakult ki köztük, hogy társaságban Leona esze jobban tündökölt; ő csak mint foglalat emelte ki, gyors válaszokkal, egy-egy aláhúzó közbevetéssel, ékes ellenponttal Leona néni szellemességét. Most azonban még sokkal csendesebb volt, mint régen. Ő nem fogyott le úgy, mint a felesége, de egészen ősz lett, s fogai sárgasága ősz szakállán is kezdett megjelenni. Kettejük közül ő panaszkodott kevesebbet, de a jövőért való gondot mégis ő viselte. Leona néni a maga bohém módján mondta el a helyzetüket. „Na, most ráakasztottatok magatokra két piócát - fordult nagymamához. - Te nem tudod, én milyen kövér leszek, ha megtelek vérrel. S azt mind belőletek fogjuk kiszívni.” A férje azonban, mint olyan ember, aki sosem szorult a máséra, röstellte kicsit, hogy kerültek ök ide, s a kollégiumi könyvtárról meg a levéltárról érdeklődött. Itt bizonyára lesznek szép, tizenhatodik századi énekeskönyvek; az sem lenne érdektelen, egy ilyen város zenei múltját feldolgozni. - Na, te csak bűvárokodjál - mondta Leona néni. - Ha ő valahol megjelenik, mindjárt azt nézi, mit tudna ő a tudomány számára kikotorni - fordult a másik két asszony felé, azzal a korholással, amellyel a szerető öregek szokták egymás erényeire a figyelmet fölhívni. - A tudomány majd meghálálja neked; kapsz egy szép földbe sülyesztett villát Rákoson a nyugdíjadhöz. Én meg addig majd bűvárokodom a nagymama kamrájában... Te, Esztikém - fordult hirtelen Eszterhez. - Meg tudod te nekem ezt a receptet csináltatni? Na hol is van?- öntötte ki a retiküljét. - Még meg sem érkeztem, már zsarollak. De ez olyan nekem, mint az ópium. - Ide tettetted oldalt a kis tárcába - figyelmeztette a táska fölé hajolva Emil bácsi. - Na látod, milyen jó, hogy te vagy. Nélküled talán már a fejem is elvesztettem volna. De az emlékezetemet azért te sem tudtad, hallod, megőrizni.

Attól fogva nagymamának is volt egy kis mulatsága. Eszter a Józsi szobájában helyezte el a két öreget. Reggel egy kis kosárkában beadta nekik a napi tejüket meg egy kis gyümölcsöt, retket, tojást, amit a vacsorájukhoz össze bírt szerezni. A közös étkezés, tudta, mind a kettőjüket kifárasztotta. Emil bácsit vendég volta feszélyezte, Leona nénit meg az elevenkedés merítette ki. Így csak az ebédet fogyasztották el közösben, vendég módra (Leona néni a fejfájásai miatt arról is elmaradt néha), a többi étkezést maguk tötölyözték el öregesen, vendégmaszk nélkül, a gyorsforralójuk körül. Délelőtt a bácsi rendesen elment „kutatni”, Sanyihoz a levéltárba. Amióta a városnál minden állásnak akadt gazdája, Sanyit a levéltárba tették. Minthogy azonban Sanyinak fogalma sem volt róla, s nem is volt kíváncsi rá, mi van a levéltárban, a kutatás Sanyi zenetörténeti brillírozásaiban s végtelen párhuzamokban végződött, a két Scarlatti, Händel és Bach vagy Muszorgszkij és Debussy közt. Leona néni ezalatt, ha nem fájt a feje, nagymamának udvarolt kinn a konyhán. Noha Wiesmayerné is vendég volt, tudta, hogy inkább az ő rokonszenvét kell megnyernie, hisz Eszter anélkül is olyan, mint egy bárány. Az öregasszony azonban erősebb egyéniség; tán a levelezésükről is tud, hogy néha ő lázította Esztert, amiért a Józsijával úgy kiforgatták; azonkívül az ebédet is ő főzte. Igaz, hogy Eszter most már lányt is vett mellé, de mégiscsak őmiatta kellett a tűzhely és az asztal közt

topognia. Kárpótlásul odaült mellé a konyhaszékre, hámozott valamit, s jó pedagógusként csakhamar rátalált nagymama gyengéjire. - Hisz te egy világutazó vagy. Hatvanéves korodban tanultál meg franciául? S azt mondogod: nincs emlékezeted. - Hagyd el, sokszor a legegyszerűbb dolog sem jut az eszembe. A múltkor azt kérde az unokám, a Pauli-lány, ő franciát tanul az iskolában: Nagymama, hogy hívják a kelkáposztát franciául? Kérlek, egy negyedórát nem jutott eszembe. Pedig hányszor vettem. Amálnak mindig én vásároltam. - Nagyszerű, nem jut az eszébe a choufleur. Hetvennégy esztendőskorában! - hányta el Leona néni a kezét. - S mondd, szeretted te a franciákat? - Hát, hogy őszinte legyek, nem nagyon. Ezen a vőmmel is mindig vitatkozunk. - Nahát, ez az... Ez az, amin mi Emillel egy héten át dörmögtünk egymással. Ő, tudod, nagyon büszke a francia nevére. Azért hordja azt az ördögszakállt szegény ördög. A dédapja mint emigráns került a Felvidékre. Én meg nem szívelhetem őket. A délnémetek: azok igen. Tudod, én mindent a zenén át nézek. Ha már piszkosat akarok: hát az olaszok. Azok legalább kedvesek. Verdi, Rossini, Figaro, Figaro... - dúdolta mindjárt. - De ezek a franciák... - S milyen pökhendiek - mondta nagymama. - Nincs az a becsületesség bennük, ami a bécsiéknél. S mindjárt elmondott egy történetet... Hogy egy kofa tíz frankkal többet adott neki vissza; ő csak a második üzletben vette észre, és sietett vissza hozzá. - Először nem akart megérteni. Aztán hogy megértett; tudod, mit mondott nekem? Madame, vous êtes folle, s szemembe nevetett... S ahogy ő is nevetett, kis, tiszta arcán egyszerre két nevetés volt: a kofáé a becsületesen s a magáé azon, aki nem ismeri a becsületet.

Utolsónál Méhes érkezett meg. Azután, hogy Eszter a gorzsai megállón elbúcsúzott tőle, ő utánament a családjának. Az azóta eltelt zavaros hónapokban Méhes családja is úgy járt, mint sok bombázástól féltő család; ott bombázták ki, ahova a bombázás elől menekültek. Méhesné apja egy alföldi városban volt kereskedő, a város vasúti csomópont, s az állomásra borított szőnyegnek az ő házukra esett a bojtja. Méhesné megsebesült, a kisfiúra ráomlott a fal. A belső vérzésből tályog lett, vérátömlésztéseket kapott; egy hónapba került, amíg meg tudott halni. Akkor, az oroszok közeledtével az egész család, Méhesné szülei is, fölmenekültek Pestre. Most meg az volt a föltevés, hogy a főváros könnyebben esik át a megszálláson. De a ház épp belekerült az ostromgyűrűbe, a németek kiürítették, aztán fölgújtották, s ők idegen pincékben vergődtek át a telet. Az ostrom végével az éhségtől kellett futniuk, vissza, ahonnan jöttek. Az üzlet persze üres volt; az egész társaság Méhesné nővéréhez szorult. A családi együttlakást Méhes még rosszabbul bírta, mint az ostromot. Állását még a háború alatt otthagyták, azóta a könyveiből élt, most azonban a könyvei sem hoztak egy fillért sem. A bombázások, futások, koplalások közben a különféle pedagógiai terveit forgatta (gorzsai élményei alapján megírta, hogy kéne a latint és matematikát tanítani), s most mint tanár szeretett volna elhelyezkedni. Így írt Józsefnek is. Eszter nem győzött a lapján csodálkozni. Ő azt képzelte, Méhes az új rendben nagy szerepet kapott, hisz akikkel együtt hallotta a nevét, többnyire államtitkárok vagy legalább képviselők voltak. S ő Csomorkányon akar pedagógiai kísérleteket végezni! De József, akinek a lapot utánaküldte, megerősítette, hogy Méhessel csakugyan baj van, az ellenségei még olyasmiket is mondogattak, hogy a háborús bűnösök listájára kell kerülnie. Anyuka legyen elkészülve, hogy nálunk fog majd lakni.

Eszter félt egy kicsit ettől a vendégtől. József amikor legközelebb lejött, megmutatta a második levelét, amelyet már a hívására írt. Igényszerűségében szinte lefele alkudott: csak egy kamrát kér, délben egy tál meleg levest, s hogy taníthasson; a többitől majd maga gondoskodik. De hát az ilyen embereknek nem is a gyomruk okozza a gondot. Egy fénypázmája jön velük a nyilvánosságnak, az, amit ők írnak, amit róluk írnak. Eszter ettől féltette az életük megszokott félhomályát. De ellentmondani nem akart; ismerte Józsefet; ez nagy öröm neki, hogy mesterének ő lesz a pártfogója. Tán nem is árt, ha lesz, aki ellensúlyozza a házasságát. József levelében volt megint valami, ami büszkévé tette a fiára: nem írta meg Méhesnek, hogy

az ő vendégük lesz. Csomorkány nevében beszélt; ott lesz hely, ott lesz tál leves, tessék csak nyugodtan jönni; mintha a munkájára kapott előleg várná ott ellátással. Ez kicsinység volt, egy kis tapintat, ízlés, de a régi Józsefre ismert benne, akit ő olyan nemesnek érzett. Tán a leköltözés is előbb meglesz, ha tudja, hogy idelelni Méhest is itt találja. De ha mindez nem is lenne, tiltakozhatna-e ellene, hogy akinek a fia annyit köszönhet, egy író, helyet ne kaphasson az ő menhelyében?

Minthogy József akkor sem volt otthon, Szűcs Bandi és Hallgató Sanyi ment ki elé az állomásra. Eszter, amíg a vendégfogadó lekváros kiflijét sütötte, egy megtört emberre készült föl. Az egyetlen fia meghalt (két lánya volt még); a feleségivel is bajnak kell lenni, József szerint mindig is volt, hogy így otthagya őket. Az is fájhat neki, hogy azután, amit Eszter a padláson hallott, megint bűnösnek kell éreznie magát. Méhes azonban korántsem volt olyan megtört, mint gondolta. A két literátor már beleránthatta őt a témájába, mert arcán az a pír volt (Eszter ismerte már), amely a meglódult gondolkozás jele volt nála. - Ne felejtse el, hogy Szophoklész haragudott az istenekre - fordult vissza még Sanyihoz, amikor Eszter már nyitotta a kaput... Ennek ez olyan, mint a lélegzés; attól még meg lehet törve, nézte Eszter a lesoványodott arcot, s várta, mi üt elő, ha kísérői majd elvonulnak. De amire várt, csak nem akart előjönni. Soványnak még soványabb volt; az arca árkaiból a zsilett nem tudta kihozni a szőrt, s ingnyakában két nagy lyuk volt az ádámcsutkája mellett. De megtörtség helyett inkább egy kis alázatos félénkség volt a modorában. Annyira beleszokott új bűnössége tudatába, vagy mindig ilyen volt, ha szerepének a talárja nem védte? Gátlásos kamaszhoz hasonlított, aki teli van aggodalmakkal, hogy nem zavarja-e léteével túlságosan a világot.

Már az is aggodalomba ejtette, hogy az állomáson nem József, hanem két idegen fogadta. Ő Józseffel egyezett meg. József írta alá Csomorkány nevében új sorsának a feltételeit. Sanyiék azt mondták, hogy József másnapra vagy harmadnapra itthon lesz, s ez - meg hogy a két literátor mégiscsak kijött elé - némileg visszaadta a bátorságát. Amikor azonban Esztertől azt hallotta, hogy Józsefék egyáltalán nem laknak itt lenni (neki a házasságát sem írta meg), s nem is tudja, mikor költözik le, megijedt, hogy tulajdonképp semmi sincs elintézve, s ő itt van a Máténé nyakában. Leona néniék ittléte újabb gond volt. Úgyis teli van a ház vendéggel. Amikor Emil bácsival, akiben hasonló szorongások voltak, először találkoztak, az örvendő mosolygások alatt Eszter mind a kettőjükön ugyanazt a félelmet vette észre. Te, a ház régi barátja, te, a híres író, neked jogod van itt vendégeskedni. Az, hogy a kollégium igazgatójával csak Szűcs Bandi beszélt, ő is csak futólag, s hogy internátus, ahol a tál levesét kimérjék, nincs, hanem a Máténé jó ebédjét kell ennie egyelőre: valósággal kétségbeejtette. Ha nem is mondta, becsapottnak érezte magát, s a fiúk díványáról, ahol ágyat vetettek neki, Eszter még sokáig hallotta szökési tervei alatt a rugók nyikorgását.

Amikor azonban lassan megnyugodott, megtörtség helyett tevékenységi láz, mondhatni: életöröm tört elő a szorongásai alól. Eszter megnyugtatóan a régi módszerét vette elő: a ház végében ott van üresen a kisház, mihelyt ráér egy kicsit, kitakarítja neki. Az megfizethetetlen jótétemény, ha ő azt a házat, amíg a tanító házaspár visszajön Nyugatról, elfoglalja. Ha ő nincs, a nyomortanyákról kapnak cigányokat. Arra az évrre is mind megadóbb kínossággal mosolygott már, hogy Emil bácsiék ne feszélyezzék őt, láthatja, hogy vendéglátásra rendezkedtek be; az a kis koszt, amit ő elfogyaszt (amíg a menza megnyílik), nem oszt és nem szoroz már. A legjobban azonban attól jött meg a kedve, hogy a kollégiumban az órát megkapta. Eszter tanúja volt, amint Szűcs Bandit, aki a kollégiumba bekísérte, óvatosan, kínos kertelgetések közt kikérdezte. A kérdések mind azt tapogatták, nem kényelmetlen-e az iskolának, ha ő, a rossz hírű ember, ingyen munkát akar végezni (mert hisz az óradíjból egy-két ebédre futotta) az ő épületükben. Csomorkányon persze sokkal álmosabban alakult ki egy ember tekintélye, semhogy ilyen gyorsan elmúlhatott volna. Méhes mellőzését, akinek a múlt

évi bujdosása Szűcs Bandi révén az egész városban elterjedt, ők valami félreértésnek tartották, amely előbb-utóbb majd csak eligazodik. Méhes azonban egy kis fájdalmas kéjt talált ebben az aggodalomban, amely a kedvező fogadtatás után oktalan hálába csapott át. Az igazgató s az elnöklelkész inkább az ő helyzetén hümmögtek magukban. Kisegítő legyen, mint a bölcsészek, akiket a nagy tanárhiány miatt óraadónak alkalmaztak? Amikor azonban látták, hogy Méhesnek, azonkívül hogy taníthasson, igénye nincs, s a pénztárat sem terheli meg más óraadónál jobban, szóval: a tanítása nem elhelyezkedés, hanem szeszély, amihez mint csomorkányiak, hozzá voltak szokva, hagyták, hogy az órákban válogasson. Mint vegyészre rábízták a vegytanórákat, a hatodikban új tárgy volt a biológia, azt is örömmel átengedték neki, mint íróé, övé lett a hetedikes irodalomtörténet, amelytől minden magyartanár irtózik, s minthogy a vallástanár még Nyugaton volt, a nyolcadikos filozófiát is könnyen megkaphatta... Méhes azonban úgy érezte, hogy nagyon bátran és nagylelkűen bántak vele. Hiába, mondta, a régi református kollégiumok szelleme! Mintha ennek az embernek, aki regényeiben olyan pontosan ábrázolta az embert, szüksége lett volna rá, hogy hol ördögibbnek, hol angyalibbnak higgye őket a valóságnál, aszerint hogy a remény vagy a kétségbeesés volt felül benne.

Ettől fogva mást sem csinált, csak az óráira készült. Eszter minduntalan hallotta őt, amint szobájából - a fiúkéból - átmegy a szalonba, utána mindjárt a könyvtár üvegablakocskáinak a csapódását. Kis pénzen a kollégium könyvtárához wertheimkulcsot csináltatott, hogy bármikor bejárhasson, amellet a magánkönyvtárak felhajtójaként Bandi is megjelent naponta egyszer-kétszer, az orrahegyéig fölérő könyvcsomaggal. Az asztalnál is, mint a szerelmes, mindig arra tért rá, amit az első óráin tapasztalt. Asztaltársai, maga Eszter is, egy kis színjátzó dacot éreztek ebben a boldogságban. Leona néni, aki hamar összebarátkozott vele, hozzá is látott, hogy kiugrassa. Leona néninek különben is gyengéje volt híres emberekkel amúgy komázgatni. Külön nyelve volt rá, melyben a merész, sőt goromba odamondásokat az alájuk csúsztatott hízelkedések olajozták. - Hát tudja, kedves Méhes - kezdte most is -, én csak ülök itt és hallgatom, mit regél maga nekünk a maga vegytanóráiról. S azt kérdelem magamtól: bolonddá tesz bennünket ez a Méhes Zoltán? Vagy lehetséges, hogy csakugyan meg van tisztelve attól, hogy ő, akiről az ember azt hitte, mégiscsak máshoz van szokva, hákettőesonégy, meg nem tudom én, miféle képleteket dagaszthat ezekbe a, gondolom, nem valami fogékony csomorkányi nebulókba. Ne haragudjon meg rám, vénasszonyra; én hajlandó vagyok azt hinni, hogy maga keserűségében játssza ezt nekünk; no várjatok, jusz se láttok sírni.

Eszter aggódva nézett Méhesre, nem bántódik-e meg a Leona néni szaván. Hisz olyan kedvesen mondta. Ezt szerette ő benne, hogy olyan egyenesen és bántás nélkül hozta elő, amiről más csak hallgatni mer. Most azonban mégis félt, hogy egy ilyen hárfa hogy rándul össze erre a csacska érintésre. Méhes arcán csakugyan egyszerre jött föl a szégyenlős kínosság, amivel új bűnösségéről beszélt s a hálás mosoly, amellyel sokat bántott emberek veszik tudomásul, hogy becsülik is őket. - Ó, ne tessék elfeledni - mondta -, hogy számomra ez is előlépés. A régi világban csak polgáristákat taníthattam vegytanra. Nem tetszik elképzelni, milyen láthatár nyílik meg egy magamfajta tanár előtt, aki tizenhat éven át mindig csak a vízről meg a levegőről meg az égésről beszélhettem, ha egyszerre szerves vegytant adhat elő. - A filozófiáról nem is beszélve! - szólt közbe Emil bácsi. - Hát ez nagyon szép, hogy maga ettől így meg van hatva - nyomult előrébb Leona néni, látva, hogy az első szón túl vannak. - De én mégis egy kicsit más szerepet szántam magának. Megmondom: örültem meg voltam lepve, amikor Eszter mondta, hogy maga ide jön tanítani. Mit, Méhes Zoltán? Hát ez nem miniszter vagy államtitkár? Én épp most akartam fölmenni hozzá, hogy egy kis aggsági segítyt kérjek tőle. Egy félkiló babot vagy ilyesmit az úgynevezett nyugdíjához. De komolyan - kérdezte -, mi bajuk van magával? - látva Méhes kínosan irtózó nevetését az államtitkárságra. - De kedvesem, mért szorongatod te itt Méhes Zoltánt? - szólt közbe Emil

bácsi. - Hátha kellemetlen neki erről beszélni. Majd Méheshez fordulva: - Az asszonyok olyanok, mint a rendőrségi nyomozók. Nem nyugosznak, amíg a hajtókádat is ki nem tapogatták.

- Ó, rendelkezésére állok - mondta Méhes. S látszott, hogy ő is egy kis tréfára szedi össze magát, a Leona néni modorában. - Tetszik tudni, mi az a literátor? - Gondolom, egy ember, aki beleesett a tintába - kapta el Leona néni a labdát. - Mégpedig, amint mondani szokás, álmai magasából. Harmincezer ember él Magyarországon, aki tizennyolc éves korában Shakespeare-jelölt volt, harmincéves korában pedig béríró lesz. Ennél nagyobbbat nem lehet esni. - S hogy függ ez össze a maga... nem mondhatom most már, hogy esésével. - Mérsékelt előlépéssel - segített Emil bácsi a feleségének. - Úgy, hogy elmulasztottam koncot dobni a hiúságuknak. Az író első kötelessége, hogy udvaroljon a literátoroknak. Sok nagy író energiájának a felét erre fordítja, némelyik egész bohócnak tettei magát. Mintha ő csak úgy véletlenül jutott volna hozzá, amit tehetségnek hívnak. S az igazi, a lényeges, náluk volna... Gúny és gyűlölet nélkül mondta, könnyedén szinte, még az a süvöltő megvetés sem volt benne, amivel Égető szólt az ellenfeleiről. S Eszternek mégis az volt a benyomása, hogy aki egyszer ilyet hall tőle s közben azt gondolja, ez engem is annak tart, sosem fog megengesztelődni iránta. Leona néniben is fölmerülhetett egy kis zavar, mert egy percre Méhes arcát vizsgálta - a kegyetlenség és ártatlanság arányát talán -, csak aztán szólalt meg. - Szóval, maga ezt így látja? Így akarja elűzni, hogy az igazságért szenvedett egész életében. - Az igazságot épp arról veszi észre az ember, hogy a hiúságok üvölteni kezdenek a nyomában. Úgy látszik, ez az egyetlen dolog, amit nem lehet megbocsátani a világon. Eszter, anélkül hogy szólt vagy hozzá szóltak volna, elvörösödött. Magára gondolt; ő igazán nem haragtartó, s benne is maradt vele szemben egy kis ellenkezés, attól fogva, amit Gyeviék kertjében Józsefről mondott. - Előbb azt nem tudják megbocsátani, amivel mi bántottuk meg őket, aztán, s ez a súlyosabb, amivel ők bennünket. Annak, akit sokat bántottunk, nem lehet megbocsátani. - Konklúzió - vette elő Emil bácsi a francia arcát -, nem szabad alkalmat adni rá, hogy az emberek rosszat követhessenek el ellenünk... De bocsáss meg, lehet, hogy én egy kicsit gyengeelméjű vagyok (volt egy árnyalat élesség ebben, mintha ő is megérezte volna Méhesben az ellenséget), de még mindig nem értem: hol az összefüggés aközt, amit a tentába bukott angyalokról mondasz s a te mellőzésed közt. - Hát nem érted? - szólt rá Leona néni. - Egy légió bukott angyal van a sarkában szegénynek. - Az összefüggés az - mondta Méhes nevetve -, hogy akármilyen jön, a literátorok mindig belül lesznek, én meg mindig kívül leszek. - Na ja, önekik kisebb a poggyászuk - értette meg Leona néni. - Tegyük föl, kilencven percent olyat írtam, ami ma jó, megfelelő, s tíz olyat, ami nem. Minden azon múlik, hogy ők a kilencvenet vagy a tízet hangsúlyozzák.

Az arcán ebben a percben csak a sikerült problémafelvetés élénksége volt. Leona néni a nagy, elkomolyodó szemével hiába fürkészte őt, nyoma sem volt rajta az irtózatos óráknak, amikbe ez a szép mondat került. - De hát ennek rettenetesen kell fájni magának - kiáltotta el magát szenvedélyesen. - Maga itt birkózik az igazsággal, s kis nikszek, akiknek az összes tudományuk az volt, hogy a hatalom eresze alól kinyilazzanak... Leona néni szenvedélyes hangja Méhesben is indukált valamit, nem haragot, inkább a csodálatra számító nagylelkűséget. - A fölháborodás itt nem segít - mondta. - Lavoisier-t a forradalom meggyilkolta. Ettől még Lavoisier is s a forradalom is nagy maradhat. - Mellesleg őt is literátor gyilkolta meg - jegyezte meg Emil bácsi. - Marat is írt egy tanulmányt az égésről... Jól mondom, ugye? S Lavoisier, hisz tudod a többit. - Ez nagyon szép mondas - mondta Leona néni (akiből nem hiányzott egy kis tanárnői pátosz) elragadtatva -, s egy vegyészhez különösen illő, én mégis azt hiszem, hogy magának ez a mondat túl sok emócióba került. - Ne tessék az ellenségeim hitében osztozni. Ezek az emberek, s ez itt az igazságtétel, végül is irtózatosan elszámítják

magukat. Attól zárnák el, ami nekik a mennyország, holott az az én számomra a pokol lenne. Engem azzal ölhetek volna meg, ha - mit is tetszett mondani? - képviselőt, államtitkárt csinálnak belőlem. Míg így, a kollégium egyik második ifjúság a számomra. - Itt fog kinőni a hajad, mint a malomban Sámsonnak - tréfált Emil bácsi. - Amit ők csinálnak - mondta tovább Méhes, anélkül hogy odahallgatott volna -, az olyan, mint hogy a bakter tiszteleg vagy nem tiszteleg a vonatnak. Statisztálnak ahhoz, aminek menetrendje van nélkülük is. Én azonban be vagyok dobva egy laboratóriumba. A világ így vagy úgy elkészül, de a nevelés... embert csinálni belé... - Na látja, s maga mondja, hogy nem tud az emberekkel bánni - kiáltott föl Leona néni. - Az én pedagógus szívem egyszerűen szétolvadt már. Ha itt egy lyukat fűrnék (s a szívlokés helyére mutatott), egy szívpumpó folya ki belőlem. De mielőtt egészen meggyőző, hogy annál, ami történt, jobb már igazán nem történhetett magával (ki volt az a német, aki ilyesmit mondott, Leibniz? - fordult Emil bácsihoz), ismerje el, hogy az egyetemi katedra mégis jobban megfelelt volna ugyanennek a célnak. - Sajnos, ezt sem ismerhetem el - mondta Méhes kipirultan. - Tegyük föl, hogy irodalomtörténetet tanítanék az egyetemen. Benn ugrálnék egy ketrecben, amely pillanatról pillanatra szűkebb a számomra. Míg a mostani négy tárgyamba minden, az egész természettudomány, az egész szellemtudomány belefér. Tessék ezt elképzelni: ami az emberi műveltségben a legfontosabb, egy író agyán átszűrve, s egy osztályon kipróbálva.

A családját azonban még Leona néni sem merte előhozni neki. Itt még kínosabb gócot gyanítottak. Ha a szó erre szaladt, Méhes beszédében rögtön érzett a hajszálcsöveknek az az összehúzódása, eltorlaszolása, amellyel a fájó emlék szokott védekezni. De ami elől az emlékezés sünként elzárkózott, azt az elvont gondolkodás heve, egy példát kívánó tétel egyszer csak kibukta. Leona néni azt szerette volna kisütni, melyik is volt hát a Méhesek kiégett háza. Emillel sokszor sétáltak a Kis-Svábhegy oldalában. S utcákat és házakat mondott, s addig kotortatta Méhessel az emlékezetét, míg egyszer csak úgy hitte, megvan. - De hisz az egy nagyon szép, modern ház volt - kiáltotta. - Mit kellett magának írnia azért. S elképzelem, hogy bántotta, amikor meghallotta... S mondja, kedves Méhes, egészen leégett? - Sajnos, nem annyira, mint szerettem volna - böfönt ki Méhesből hirtelen. Az, hogy meglepőt, fordulatosat mondhat, az író fogalmazási készsége, egy pillanatra fölcsapta keserősége fölött a földöt. Mindnyájan érezték, honnan jön ez a gyors, indulatos kiböffenés, s tapintatuk villájukra tapasztotta a tekintetüket; úgy várták, jön-e folytatása. Leona néni az ő félig tettetett, félig igazi naivitásból összeszőtt modorával ilyenkor szeretett előnyomulni. - Na ne - nézett rá Méhesre. - Maga újra és újra csodálatba ejt bennünket maga iránt, pedig mi már úgyis odáig vagyunk a csodálkozástól. Csak nem akarja elhitetni velünk, hogy kevesellte a háza pusztulását? Mért lett volna az jobb maguknak, ha nemcsak a redőny meg a parketta ég ki, hanem a falak is, a pince aljáig? Méhes arcán, amely olyan volt, mint egy akvárium üvegfala (a gondolatok minden mozgása átlátszott rajta), két törekvés keresztezte egymást: a kínos emlékeké, hogy a társalgás ónjai alól elhúzódjanak s az elsütött fordulaté, hogy valami meglepőben, jellemzőben folytatódjék. - Mert akkor a remény is elpusztult volna - egyezett ki végre a két inger - a restaurálására. - S maga még a reményeit is irigyli magától? - vizsgálgatta őt Leona néni, a kotnyeles szavait meghazudtoló pillantással. - De hát mért építette akkor azt a házat? - rukkolt ki elfúló kiáltása a hívó szóval. - Nyilván, hogy ezt az élvezetet megszerezhesse magának - bátorkodott neki Emil bácsi a szellemességnek.

Méhesben azonban már gömbölyödött a sün. - Nem építettem, rám építődött - mondta kitérően. Majd, hogy egész általánosan hangozzék. - Az emberre ráépítődnek a dolgok. - Hallod ezt, Emil? - kiáltott rá Leona néni az urára. - Ráépítődnek. Hogy magának milyen terminus technicusai vannak, kedves Méhes! Mireánk nem építődött soha semmi. Vagy igen, te tudsz róla, Emil? - Pedig én nem emeltem volna kifogást ellene - csillantak meg az

aranyfogak. - Azt hiszem, te sem tiltakoztál volna, Karola - fordult Leona néni nagymamához -, hogy egy kis-svábhegyi villa rád építődjék. - Én nem - mondta nagymama. - De komolyan - fordult Emil bácsi Méheshez -, magyarázd meg nekünk, filisztereknek, mi gyönyörűséget talál egy magadfajta ember abban, hogy a bútorai és könyvei elszenesednek? Ezt ő is úgy mondta, mint régen, annyi fénnel az arcélén és az aranyfogán; a felesége kérdései, s hogy ő is csipkelődhet, egész kihozta belőle a régi Emil bácsit. - Az embernek le kell égnie időnként - húzódott be Méhes egész a makszimák közé. - Tízévenként egy leégés, erre éppolyan szükségünk van, mint a tavaszi hámlásra. - De csak ötven éven alul, kedves Méhes Zoltán - nevetett Leona néni. - Én például elengedtem volna, hogy az én szötteseim s az Emil kottagyűjteménye elpusztuljon. Azt hiszem, te is elengednéd, Karola - fordult nagymamához -, hogy a tanyádat elvegyék. - Nagyon - szólt nagymama. - Igen, ötven éven túl az ember már nem szeret hámlani - jegyezte meg Emil bácsi. - Azt hiszem, a maga közmondása vagy minek nevezzem, olyan, mint a legtöbb közmondás, például hogy a szükség összehozza az embereket. Láttuk az ostrom alatt. - De hát miért is tartod te azt, magyarázd meg nekünk, alantasabb lényeknek - elevenkedett Emil bácsi -, olyan nagy áldásnak, ha a sors az embert, hogy mai műszóval éljek, időnként levetkőzteti?

A beszélgetés kezdett volna apró csipkelődésekre szétfoszlan (a földelvétel még nagymamát is megelevenítette), amelyben mindenki a maga ötletét élvezte. Méhest azonban épp az, hogy benne itt alszik egy nagy kidolgozott igazság, s ezek ilyen gyanútlan táncolnak fölötte, egy kicsit fölingerelte. Ahelyett hogy alámerült volna emlékeivel a tréfálkozó habokba, megint komolyabbra fordította a szót. - Az ember akkor ismeri meg magát, ha mindenét elveszti. A Milton *Elveszett paradicsom*-a azzal kezdődik, hogy az angyalok ott fekszenek ébredve a pokolban. Mi lesz az első mondatuk, hogy mozdulnak elsőt? Ebben jön ki a lényük, a reflexeik. - Na, mondja csak! - biztatta Leona néni. Arra, hogy Méhes Zoltán előtte Milont emlegeti (akire ő mindig mint valami ismeretlen, nagyon mély dologra gondolt), a komolyabb elevensége ült ki a szemébe. - Nincs tovább - mondta, Méhes, de az arcán az ellenkezője látszott. - Az ostrom után igen sokan maradtunk úgy ott, mint a Milton ledobott angyalai. Az, hogy mi után nyúltunk, merre próbáltunk kúszni: ez volt a legtökéletesebb gyónás. Az ember kitűnő alkalmat kapott az önismeretre, a másik megismerésére, az összehasonlításra... Az arcára föltódult gondolat, mintha egy szeleppel birkózna, egy pillanatra megállt. - A feleségem például - folytatta hirtelen, odadobva magát a példa csábításának - még magához sem tért, már társaságot toborzott, népbálakba vitte a lányait, a földes szobából (a sógornómék cselédházában laktunk) kihordatta a bútort, és zsúrokat rendezett, s mint egy hősnő a vonat tetején Pestre utazott. Ahogy a parasztasszonyok zsákban malacokat hoztak (az ő reflexük az volt, hogy malacokat cipeljenek); ő megmentett és összekoldult ruhakötegeket vitt le a lányainak, később élesztőt, szódát, hogy zsírt vegyen rajta, a zsíron kőműveseket béreljen, akik a házán a lyukakat legalább betömjék. Jövőre biztos, hogy fönn fog már lakni a régi Kis-Svábhegyen. - De hát ez nagyon helyes - mondta Leona néni. - Ebben csak nem talál kivetni valót? - Én semmiben sem találok kivetni valót. Pláne, ami ennyire a természet mélyéből jön. Én csak a magam reflexeit érzem. Jobban, mint valaha. - És az? - kottyant közbe Emil bácsi. - Ez itt - mutatott körül kipirultan s kicsit már szégyenkezve is Méhes. - Az újrakezdés, a végleges elmerülés. A végleges szabadulás mindattól, amihez ő ragaszkodik.

A hámozó kést lével ellepő őszibarackok fölött kínos csönd állt be. Ezt a kínosságot nem a tárgy váltotta ki. Hisz megszokták őket, hogy a házasságok hibáiról beszéljenek, az asszonyi társalgás nagy része ilyesmiről folyt: Leona néni Emil bácsi jelenlétében mondta el, mi a hiba a mostohalánya házasságában, s mért ütött ki jobban az övék. A legrészletesebb panasz vagy vallomás nemhogy megütközést, de részvétet, hátamögötti sajnálkozást gerjesztett volna, ha hozzáillő hangnemben, a kellő bevezető után jutnak el hozzá. Itt a módban volt valami

elképesztő. Nagyon nagy volt a különbség az éles, határozott körvonalú, logikus képlet s a közt a lassú, homályos, ellenszenvekből, gyötrő pörpatvarokból, hosszú beletörődésből, kétségbeesett lázadásokból álló gomoly közt, ami tapasztalat szerint két ember válását megelőzi. A többiek tán nem is ismerték úgy, mint Eszter, Méhes agyának azt a világosságát, amellyel ő a legkényesebb szövevényekbe egyszer csak egy ilyen formulával levilágít. Ők valami hideget, kegyetlent éreztek ebben, s minthogy házasság dolgában az ösztön rögtön állást foglal, egy pillanatra az ismeretlen asszony bőrébe képzeltek magukat, akinek egy egész házasságon át, nászúton, gyerekágnál, az élet félhomályt kívánó óráiban, ezzel a mindent átvilágító csóvával kellett együtt élnie, s nem tudtak mit mondani...

Az efféle megütődés azonban csak ritkán tette kínos beszéddé a villák zörgését az elnémult asztal fölött. A legtöbbször igen kellemes társalgás alakult ki, amely még soká eltartott akkor is, amikor a ranett almák héjkarikái rég érintetlenül heverték a beszélők kistányérján. Leona néni elkérte Máténétól Méhes tanulmányköteteit, s fejfájástól nyert szünetekben azokból böngészett ki a következő asztalnál előhozható, megbámulható vagy vitatható részleteket. Ezeket a besötétített s az öregség páráival és motozásaival teli szobában előbb Emil bácsival is megbeszélték. Egymás közt persze nem voltak olyan elevenek, mint kinn az asztalnál, s a megbeszélés (Eszter az üvegajtón át tanúja volt néha) nagy szünetekkel, könyvlapozással elválasztott kérdésekből állt, mint „Te, nézd csak, hogy gondolja ezt a te Méhes barátod?“, „Az ördög érti, mit akar mondani ezzel ez a Méhes Zoltán“. Az ebédnél aztán, rendesen a leves után, Leona néni egyszer csak rákezdett. „Hanem, kedves Méhes, nem ajánlom, hogy a stílusát mint fejfájás elleni szert szabadalmaztassa. Csak bámulom a tömörségét. Én minden mondatát kétszer olvasom el, először előlről hátra, aztán hátulról előre.“ Vagy: „Na, hanem most veszekedni fogok magával, kedves Méhes Zoltán. Én nem adok magának igazat abban, amit Goethével kapcsolatban Beethovenről írt.“ Vagy: „Tudja, az nagyon érdekes, amit maga ott a maga Gandhijáról mond. Hogy is hívják azt az ő tanítását vagy módszerét?“ S az inzultustól félő mosoly el sem tűnt még egészen a szájáról, s Méhes már benn evickélt a Leona néni pákászhúrjában. Máskor ő próbálta a két muzsikust kihasználni. Méhes szerette a zenét. Ha dolgozott, s Eszter a szomszéd szobában halkra fogta a rádiót, ájtott s megkérte, nem erősíthetné-e föl. De az bosszantotta, hogy úgy élvezze, ahogy az „állatok“. Úgy akarta látni a zenei műveket is, mint a verseket, benyomásaihoz a kottákat, s szegény Emil bácsitól azt követelte volna, hogy mondja meg, mi az hangjegyen, amit ő benyomásai alapján a legfurcsább műszavakkal írt le. Minthogy Emil bácsinak volt egy Beethoven-könyve, Méhesnek pedig egy drámaterve Beethoven olasz szerelméről, rendesen Beethoven körül csaptak föl ezek a kérdések. Megint máskor külföldi utakról volt szó, s itineráriumaikat hasonlították össze.

Ezek a beszélgetések, melyek eleinte csak a külön koccanó evőeszközök zaját békítették össze, lassan láthatatlan fényű burokká váltak a csillogó poharak s a fénynyalábokkal besávozott ős fejek körül. Ahogy az ízére rákaptak, mindjobban kerülték, hogy az ostrom képeit, kínos személyes emlékeiket vagy a jövőre vonatkozó szorongásaikat belekeverjék; olyan szép volt ebben az életük legszebb pillanataiból, legjobb szenvedélyeiből fűjt burokkban lebegni, amelyben láthatatlanul minden ott volt: Leona néni internátusi órái, Emil bácsi látogatása Bonnban, Beethoven szülővárosában, a tengerverés a sanremói temető alatt, Amál párizsi fogadóestje, az asztalra kitett könyvhalmok a múzeum könyvtárában. Egy kis védelem is volt ebben a változás ellen, amely, úgy érezték, Márton bácsihoz hasonló, éhbéren élő öregembereket akar csinálni belőlük. Úgy érezték, hogy ők mégiscsak magas műveltségű, előkelő szellemű emberek, akik pontosan tudják a szép társalgás, az emlékek cserélgetésének a törvényeit. Különösen a két öreg hölgy élvezte nagyon ezt a szép órát az őszi fényben, a lugasról lesodort szőlőlevelek s az asztalon levő szerviztányérok között. De míg Leona néni

kilátásaiban, lankadásaiban, a társalgás meglökésében s az élvezet rögtöni aláhúzásában, még a mögötte álló fejfájásban is volt valami erőszakolt, az asztalfőn ülő öregasszony, az egész társaság nagymamája, a legmagátólértetődőbb frissességgel vett részt ebben a társalgásban. Ahogy töpörödötte is élénk arcát egyik beszélőről a másikra forgatta, Eszter még jobban csodálta őt, mint kislány korában, amikor a Nagytópart utcában a nyelvtanárnővel beszélgetett. Milyen pontosan tudta még most is, mikor szólhat közbe! Hogy tudott hallgatni, amikor olyanról volt szó, amiben nem volt járatos, mint aki természetesnek tartja, hogy rengeteg dolog és sokféle ember van a világon, s az sok meghallgatni és elfeledni valót előhozhat egy asztal fölött. Amikor pedig emlékei körébe értek, nem holmi nagy elveket próbált kimondani, mint Leona néni, hanem egy-egy olyan részletet közbevetni, amitől a beszéd egy pillanatra fölcillámlott. Ha Beethoven szerelméről volt szó, ő volt abban a kis faluban, ahova Beethoven az olasz orvos lányához kijárt; úgyhogy Méhes mindjárt kérdésekkel halmozta el a sétahely tája felől, amelyen a süketülő Beethoven számára a pásztor furulyája egyszer csak elhallgatott. A külföldi útiemlékek során, akár Stendhal sírja volt a Père-Lachaise-ben, akár az articsóka elkészítésének módja a riviériai hotelekben, az ő emlékezetéből mindig valami pontos, gyakorlati dolog merült fel; arról nem is szólva, hogy a földreform lefolyásáról, melyet Leona néni néha szóba hozott, egyedül őneki voltak a tanyása beszédjiből s a maga szaladgálásából valódi ismeretei. Méhes nem győzte Eszternek dicsérni. Milyen tökéletes életből maradhatott vissza ez a viselkedés! S a humor, amivel az öregkor gyengeségeit nézi. Ahogy este az ágy - szédülései miatt - elkezdi „utazni” vele, vagy ahogy Márton bácsira panaszkodik a mosdás miatt. Eszter mosolyogva bólintott erre a magasztalásra. Neki legfőljebb az fájt, hogy Méhesnek Leona néniről, noha nem mondta, nem volt ilyen jó véleménye. Leona néni, tán mert értelme és érzékenysége mezőibe jobban beletiport, ő egy kicsit locska és konfidens asszonynak tartotta. Pedig hát Leona néniben, ha most már egy kicsit zörög is néha a humora, mégiscsak szív volt, azt a sok száz diáklányt, őt is, egy életen át nem tudta volna becsapni; míg Wiesmayerné... De hát Méhes író, s a stílusról ítél.

Eszter maga ritkán szólt bele a társalgásba. Az ő munkája a hallgatás s a kellő időben a kínálás volt: legfőljebb ha a rádióból elkapott zenén sokat tanakodtak, s Leona néni, aki ismerte jól emlékezetét - na, Eszter -, hozzáfordult, akkor kockáztatta meg. - Azt hiszem, a B-dúr divertimento - s mentségül szerényen: - A múltkor Prágából hallgattam. A vendégek néha illőnek tartották, hogy a távollevő családot is előhozzák. - Hát ezt a Józsefet már mikor látjuk! - kiáltotta el magát Leona néni. - Kíváncsiak vagyunk a feleségére. Olyan okos fiúnak látszott, s itt van, ez is csak megnősül. Máskor tudták, hogy Eszter egy Bajorországból megjött családhoz ment ki a délelőtt. - Hát a bajorországiak, mit mondanak? Még nem készül haza az öreg világjáró? Ha őneki őriznie kell a gyógyszereit, mért nem küldi a kislányát? Megint máskor nagymama újságolta boldogan. - Hát nem kedves ez a Lőrinc, Leona? Két doboz szardíniával lepette meg. Tudta, hogy most van a születésnapom. Az anyjának meg egy tábla csokoládét küldött. S kérdi, nem éhezünk-e, mert többet is küldene. Olvasd csak fel, Eszterkém, mit ír. Eszter, mint aki nem akarja túlbecsülni a maga baját, iparkodott hálásan, de röviden felelni. „Nem tudom, a választásig már biztosan nem jön meg”, „Nem értem, mért nem engedi haza az apukája, egy évet már úgyis elveszített”. „Nem tudom, nem hagytam-e benn a patikában...” S minthogy mégiscsak ott volt a lakkretikülben, csak azt a bekezdést hajtotta ki belőle, amelyikre nagymama hivatkozott. A vendégeknek azonban ez a szerény, sopánkodásmentes hang is elég volt, hogy egy pillanatra bitorlókként elhallgassanak. Eszter megértette ebben a hallgatásban a fogadott család kényelmetlenségét, óvatosan fölállt, új fogásért ment ki vagy a maradék feketéjét áldozta föl, amit az egyik elbújt bádogdobozban megtalált. A Józsi üveggömbje körül aztán az elszokott orroktól újra fölfedezett illatban gyorsan összezárult a múlt kedves emlékeiből a burok...

Így telt el az alföldi ős szebbik része. Ha nem kell, éjszaka különösen, József házasságára, Lőrinc további sorsára, de főként kis Eszti hazajövetelére gondolnia, Eszter boldog lett volna gondoskodása új hálójában. Az efféle pótcsaládot, azt tapasztalta, sokkal könnyebb elkományozni a valódinál. Ezek a véletlenül összeverődött családtagok sokkal óvatosabbak és összehangolhatóbbak voltak, mint akiket öröklés és nevelés ültetett a kávébura köré, éppen mert ajándékkenyéren voltak itt, azt, amihez hozzájutottak, nem tekintették magától értetődő, sőt méltatlanul szűkre szabott járandóságnak, mint Józsi s a gyermekei (legfőljebb arra céloztak egymás közt, hogy az Eszter-féle természetnek szinte élvezet az efféle gondoskodás), s ezért egymás iránt is elnézőbbek voltak, nehogy indulataik fészkelődésével a figyelmet fölhívják magukra. Ha egymásról beszéltek, többnyire olyan gyengéden, sőt lelkesen tették, mintha soká nélkülözött meglepetések lettek volna egymás számára a társadalom nagy sivatagjaiban. Leona néni dicsérte nagymamát, nagymama dicsérte Emil bácsit, mindnyájan valóságos szentnek tartották Esztert. Még a konyhaiak is kaptak szép jelzőket: az új lány „tüchtig”, kiforrott cselédlány volt, Márton bácsit Emil az én öreg Márton barátomnak hívta. A maga idejében nagyszerű alak lehetett az öreg. Ez alatt a szíves, néha kicsit mézesmázos érintkezés alatt persze az ellenszenv erővonalai is kirajzolódtak. A legnyíltabban Márton bácsi ellen folyt a küzdelem. Az új lány, aki sokat adott a tisztaságra, nem volt hajlandó őt a konyhában megtérni, úgyhogy Eszter végül is kénytelen volt Méhes hajdani helyén, a padláson elhelyezni. Attól fogva, hogy a kabátján egy ruhatetűt fogott, nagymama is ingerültebb lett, s olyasmire célzott, hogy tán jobb lenne, mielőtt kiütéses tifuszt kapnak, visszaküldeni őt a szegényházba. Az új lányhoz esténként el-eljött az anyja vagy a húga, s nagymama egy alkalommal a világosság felé tartotta a zsírosüveget: ej, de gyorsan fogy ez a zsír; amiből köztük volt egy kis ingerültség. Eredeti asszony, mondta nagymama Leona néniről, de egy kis cigányosságot érzett benne, és sokallta, hogy ennyi nehezen beszerezhető orvosságot fogyaszt. Eszterről sosem beszélt akkora elismeréssel, mint mostanában, egyszer mégis közölte Leona nénivel, hogy a fia Eszter áldozata. Azért van most is Nyugaton, mert otthon már semmibe sem vették. Eszter elidegenítette tőle a családját. Ezt viszont Leona néni mondta el Eszternek anyahelyettesi rivalizálásában. Emil bácsinak Méhesre volt egy kis gyanúja. „Te bizonyosan vén salabakternak tartasz engem, ha azt mondom...” A hangjában viszont az volt, hogy én téged zseniális fickónak tartalak ugyan, de látom, amit az asszonyok nem, hogy sok mindenhez szakértelem nélkül szólsz hozzá. A legtöbb harag persze Márton bácsiban volt - az egész társaság iránt. Neki tökéletesen elég volt már az is, hogy az öregasszony folyton mosdatná őt, meg hogy Eszter jobban akarja tudni, mi kell a disznóknak. Kellott idegyűjteni annyi embert, hogy egész délután húzza rájuk a fürdőben a vizet. S még ezt a kekk perszónát is, aki ha az asszonya nem látja, csontot dob neki hús helyett abba a ronda paradicsom-mártásba. Az Emil bácsi leereszkedő tréfája nem tetszett neki; nem úgy bánnak vele, mint egy iparosmesterrel kéne. A legjobban azonban Méhesre neheztelt. Érezte, hogy akörül van a legnagyobb ugrálás. „A tanár úr” - suttogetta a pökhendi farú lány is Méhes után. Az meg kijött a fürdőszobába, hogy majd ő húzza meg a vizet. De nem tudta elindítani a szivattyút, mert abba vizet kell tölteni elébb. Az asszonyok mind sopánkodtak. „Ó, a tanár úr.” Eszter a konyhára is kijött: „Menjen, Juli, ne hagyja a tanár urat.” Márton bácsi nem egész értette, mit akar Méhes azzal a vízhúzással, őt kitérni tán, de kész komédia, milyen nagy dolgot csináltak belőle.

Ezek a cikázások azonban, tapasztalat szerint, vele járnak az emberi élettel, s Eszternek nem került nagy erőfeszítésébe, hogy a béke légkörét fönntartsa fölöttük. A legtöbb gondot még Méhes szerezte neki. Nem mintha a legtöbbet gyűlölködött volna. Esztert meglepte az alkalmazkodása és a nyájassága. A két öreghölgy, Leona néni főként, úgy rajongott érte, mint egy figyelmes unokaöccsért, aki a nagynénikre is szán egy kis udvarlást. A viselkedése néha tényleg hízelgésnek is elment volna, ha nem annak a tapasztalatnak lett volna az ellensúlya,

melyet ez az alapján véve szelíd ember az emberek megbántásában szerzett. Még Emil bácsit is képes volt órák hosszat kérdegetni a régi protestáns énekeskönyvekről, kottairásról, csak hogy gyanúját, hogy ostoba embernek tartja, elaltassa. A gondot az ő új élete okozta. Méhes el volt szánva, hogy ha már egyszer a családjától eljött, új állomásán a „maga törvénye szerint” fog élni. Ez azt jelentette, hogy a családi életformáról a szerzetesire tér át. Úgy készült az aszkézisre, mint más a mátkaságra. Ebben a lázában a Máté-veranda családiassága, a jó ebédek, a polgárias légkör egyre jobban akadályozta. Szerény érdeklődésén átértett a türelmetlenség, hogy celláját a kisházban még mindig nem kapta meg, úgyhogy Eszter, bár szerette volna a fiúk szobájában tartani, nem merte a takarítást, meszelést s a bútorok áthordását elszabotálni. De Méhes egyhónapi vendégeskedés után a koszt dolgát is rendezni akarta. A reggelijét, vacsoráját most már maga szerezte be piciny fizetéséből, de a jó vendégebéd még nem helyezkedett el a magára szabott rendben. Most már biztos volt, hogy az internátust ebben az esztendőben nem nyitják meg, s ő arra gondolt, hogy ebédért fog tanítást vállalni. Már az iskolában is szólt. Eszter rettenetesen röstellte volna, ha elmegy, azonkívül Józseftől is félt. József emlékiratok és irodalomtörténetek fényét érezte Méhes Kölcsey utcai dolgain, s az anyján kérte számon az utókor ítéletét. Ha kis Eszti itt van, könnyen megoldja, ő úgylis vesztett egy évet, mellette Méhes az egész évi ebédjét leszolgálhatta volna. Kis Eszti azonban csak nem érkezett haza; egyszer már be volt csomagolva; az apja azonban végül is ott tartotta. Mint mondta, otthon még nagyon bizonytalan a helyzet. Így állt elő azzal, hogy nem akarná-e Méhes őt tanítani; ő úgylis rég le szeretné tenni az érettségét.

Az érettségi, amióta a felső lányiskolából kimaradt, csakugyan folyton ott matarászott benne. Mint fiatalasszony, Józsit is fölingerelte egypárszor vele. Utoljára akkor gondolt rá, amikor a pöre után a patikába bevonult. Ha nagytatáék annak idején leérettségiztetik, most legalább mint gyakornok tehetne-vehetne a patikában. De ennek is volt tizenöt éve már. A tervet most tán csak a Méhes ebédje hozta az eszébe. De ahogy egyszer ott volt, a makacssága hozzátapadt. A két patikus, Józsi és József ebben az egyben hasonlítottak: a patikát mindenik gyűlölte. Józsi levelei nem sok reményt hagytak (hiába írta ő, hogy itt nem eszik az embert), hogy az itthoni bizonytalan viszonyok közé hazajöjjön. József is hónapról hónapra ígérte a hazaköltözést, de Eszter ismerte már, s ha ő maga a pártok, kultúrszervezetek, ifjúsági lapok tájékaról hazaköltözne is, kérdés, hogy a pesti asszony megszokik-e itthon. Ha már úgylis órá maradt a patika, mért ne nőjön belé minél jobban. Csak azt nem tudta, bírná-e még a tanulást. Most nagy divat kezd lenni a felnőttek oktatása, a kollégiumban is nyílt egy dolgozó-iskolai osztály, oda azonban csak húsz-harminc közti postáskisasszonyok és fűszeresegédek jártak; arra, hogy egy ilyen korú nő az érettségivel megbirkózott volna, nem tudott példát. De hát ha nem is lesz semmi, amit tud, az meg nem ártott senkinek se, legalább joga lesz Méhessel, aki a kosztján egy kicsit följavult már, a megszolgált ebédet megetetni.

Méhes előbb azt hitte, a háziasszonya csak tréfál, aztán, hogy az ő kedvéért találta ki ezt a történetet, de amikor Leona néni is megerősítette, hogy ők harminc éve levelezgetnek erről az érettségiről, egyszerre belekapott a „felnőttek oktatásába” a képzelete. A kedve pedig valóságos lelkesedéssé nőtt, amikor Eszterrel néhány próbaórát is tartottak. Az ebéd, Méhes egyetlen érdemes tápláléka, így törvényes alapot nyert, sőt, Eszter néha még egy kis maradékot is lecsenhetett a szerzetesi vacsorákhoz. A kosztrendezés után azonban új gond jött: a fűtés. A hideg hirtelen beállt, s a fa nagyon ritka volt, csak ami fűzfát a Tiszánál kivágtak, az volt abban az évben Csomorkányon. A tanárok, bírák nagy része is favágással és fuvarozással töltötte a nyári szünetet, úgyhogy fát még gyógyszerért is bajosan lehetett kapni, s Eszternek is nagy gondot okozott a patikai inspekciós szoba, a két otthoni szoba s a konyha ellátása. Méhes tudta ezt, s nem engedte, hogy a maga fájával tüzeljen nála. Méhesnek általában egész különös, gyerekes hite volt a maga teherbírásában. Eszter attól félt, hogy most,

hogya a maga törvényén él, végleg le akar szokni, mint a nagy aszkéták, a télen át való fűtésről is. - Én olyan selyemhernyó szeretnék lenni - mondta Leona néni csodálkozó kérdéseire -, aki minél kevesebb eperlevelet fogyaszt s minél vastagabb gubót ereszt... Ez is egyfajta dölyf - tette hozzá nevetve. Eszternek végre sikerült a közellátástól vagy másfél mázsa fát szerezni a számára. A fát a diákjai vágták föl titokban, akiket Bozsó ezért engedett el az órájáról. Méhes ezt a figyelmet (bár a tanítványai kétségkívül szerették) annak az emberi jóságnak a jeleként fogta föl, amelynek a bizonyítására, hogy élni tudjon, időnként szüksége volt. A kisház konyhájában fölrakott fát megszámolta s beosztotta, hány darabot használhat el belőle naponta, hogy a télen át kitarsson. A tíz-tizenkét darab fa azonban a szénre éhes vaskályhában édeskevés meleget adott. Ha Eszter délután a kisházba lement, Méhes látogatói, Hallgató Sanyi és Bozsó, télikabátban, a szájuk előtt pára karikával toporogtak az asztalra kitett angol vagy latin szöveg körül, s ha délelőtt takarítani lement, az ágyon még ott találta az asztalterítőt s a télikabátot, amelyet az összegugyorodott szerzetes (reggel néha fájt a dereka az összehúzódástól) az éjszakai vacogásban a dunyha fölé szedett...

Novemberben, a választások után, megjöttek Józsefék. Őket is inkább a tüzelőhiány hozta haza; mert hisz Józsefet a választások után még jobban érdekelte, hogy melyik párt hogy kezd el malmozni a néptől nyert köveivel. Hamarosan a vonatközlekedés is megállt, s a két fiatal ott volt most már hosszabb időre Eszter fogságában. A szép verandai délutánoknak azonban (most már benn ebédelték a fiúk szobájában) az új asszony megjelenésével egyszerre végük lett. Pedig Anikó sokkal kedvesebb és alkalmazkodóbb volt, mint ahogy Eszter pesti benyomásai, az ötféle bundája, a vastag aranyláncai, illatszerei után remélte. Noha csak öt-hat évvel volt Józsefnél öregebb, ez már az a kor, amelyben az olyan nők, akiknek a fiatalságuk egyetlen tőkéjük, a jövőre kezdenek gondolni. Két futó házassága után (amely az elvált úriasszony méltóságát adta az állástalan színésznő helyzetének) most már valami állandóbb állapotra vágyott, amelyben a megöregedés könnyebb és méltóságteljesebb, mint a kalandosabb szabad pályán.

Józsefben az ő szakértelme rögtön megérezte a gondosan nevelt, tapasztalatlan, de nemes fizikumú úrifiút, s szép fehérneműje, könyv- és lemezvásárlásai, kedvtelő lézengése egy kiadó körül, képzeletében a valóságosnál jóval nagyobb fényt adott mindezen dolgok forrásának, a jól menő vidéki patikának. Minthogy kislány korát ő is vidéken töltötte, több érzék volt benne a Kölcsey utcaihoz hasonló „kúriák” látszólagos szerénysége iránt, mint ferencvárosi barátnőinek. Ezek a vidéki emberek nem értenek az élethez, de biztosított megélhetésükben, nevetséges szokásaikban mégis van valami előkelő. József különben elmagyarázta neki, hogy Méhes az ország egyik legnagyobb írója, akinek regényei jelentek meg, s a Nemzeti mutatta be a darabjait; Emil bácsinak pedig döntő szava volt benne, hogy az operaénekesnők mikor énekeljenek a rádióban, este hatkor-e vagy délelőtt, amikor a kutya sem hallgatja őket. Anikó tehát előlépésnek érezte, hogy friss pongyolában ezek közé az emberek közé az ebédhez utolsóul belibbenjen, persze, ezt az előlépést is, mint a legtöbbet, egy csomó, lassan már megszokott unalommal kell az embernek megvennie.

Arra, hogy a régi szokásait föladja, nem is gondolt persze. Azután, hogy József tíz felé a patikába bement, ő még egy órát hevert a szétdobott párnái közt vagy krémektől elborítottan dolgozott a szemöldökszőrein a tükör előtt. Tíz órától ebédig s este, újra épp a legnagyobb főzésidőben, minduntalan szólt bentről, amíg az ágyban volt, a csengő, s később, amikor már fenn volt, a szoba küszöbéről: a „Juli kérem”. „Juli kérem, egy pohár vizet.” „Juli kérem, a kombinémat már kivasalta?” „Juli, a fürdőszobában még mindig nem meleg a víz?” „Legyen szíves, nézze meg már, az istenért.” Azt egész magától értetődőnek tartotta, hogy neki dolgoznia nem szabad s a nap nagy részében a testét kell ápolnia. Ez nem is henyesség volt nála; sok dologban igen ügyes volt; a ruhavarráshoz jobban értett - szegényke nagy kínjára - a

meghívott házivarrónőnél. Ez inkább afféle szakmai gondosság, sőt kötelességtudás volt, mint ahogy az énekes halkan beszél és sálakat csavar a gégéjére. Az, hogy most úriasszony lett, nem változtatott ezen az elővigyázatosságán. Szerelemben a test beszél, s jaj annak a nőnek, még ha férjes is, aki a test tényeit elhanyagolja. Eltekintve az öngondozásnak ettől az önzésétől, elég jó természetű nő volt, s a cselédek kivételével, kedves iparkodott lenni mindenkire. A két öregnőnek olyan történeteket mesélt el, amelyek az ilyen mamusokat, azt gondolta, érdekelhetik; mint az apja halálának a körülményei a Szent László kórházban, az ő nagymamájának a varrodoboz és birsalmasajtjai; még álmokat is koholt a számukra, mert tudta, hogy öregek szeretik egymással az álmaikat megbeszélni. Méhessel pedig verseket olvastatott föl magának. Mint volt színésznő büszke volt rá, hogy szépen mondja a verseket. Ezt a hajlamát József is ápolta, úgyhogy amikor Csomorkányra leért, már Tóth Árpádot vallotta a legkedvesebb költőjének. Mivel az asztalnál folyó beszédet unalmasnak találta, azt is érdekesebb témákkal próbálta frissíteni. Egy időben benne volt egy szellemidéző társaságban; az ott hallottakról csacsogott, igazat s nem igazat vegyest. Máskor pedig az elrabolt ékszereire vonatkozóan kért tanácsot. Ez a világ legbonyolultabb ügye volt, razzia, elrejtett franciák (úgy látszik, nemcsak Józsefet rejtette), az Andrassy úti nyilasház s egy külön nyilas, „az én nyilasmester” szerepeltek benne. Egyszer csak minden tőle telhetőt megtett, hogy a Mátéházban jó benyomást keltsen. S mégis, mintha csak izgatós anyag esett volna köztük, nemcsak az asztalbontás követte gyorsabban a József kedvéért még jobb ebédeket, de azok a lappangó gyűlölségek is mind gyulladásba jöttek, amelyeket a társaság tagjai eddig sikerrel rejtettek.

A baj az volt, hogy Anikónak fogalma sem volt ezeknek az embereknek a valódi értékéről, vagy ha észre is vette, azok az ő érték-skáláján nagyon alant álltak. Azt ő is látta, hogy nagymama korához képest még elég eleven, s szép tisztán tartja magát, de ha egy hetvenöt éves asszony, akinek pedig vagyona is volna, nem talál okosabb szórakozást, mint hogy a konyhában topogjon, akkor az mégiscsak egy öreg, láboshoz ragadt mami. Amit Józseftől Méhesről hallott, azt is Józsefke (így hívta őt) tapasztalatlanságának tulajdonította. Ő szín-darabírókat nem ismert ugyan, de volt egypár színész ismerőse, nem is sztárok; azok egész más megjelenésű emberek voltak. Egy komoly drámaíró, annak Hollywoodba van meghívása, vagy legalábbis egy yachton fényképezik le a Balatonon. Ez a kiabáló aszaltszilva öreg-asszony, ez a Leona néni - a neve is valóságos papagájnév - pedig egyenesen komikus volt a szemében. S a papuskája, ahogy gyöngéden felé hajol! Ha öt percig nem rikácsol, már a fejfájását kérdi. Ő ahhoz volt szokva, hogy öregek éjjel-nappal egymást marják; ezek a figyelemmel olyanok voltak, mintha mulatságos filmekben vén szerelmeseket kéne játszaniuk. Amellett élőködőknek is tartotta őket, akik, mint a kagyló a cölöpre, rátelepszene az ő patikájukra. Így a kedvessége is mindig rossz helyre célzott, s dicsérete, sőt hízelgése is azt a torzképet rajzolta föl, amelyhez intézve volt. Nagymamát azért dicsérte meg, hogy még mindig milyen jól tud főzni, más öregek, az ő nagyanyja, ilyen idős korában már összevissza szózott, s kézzel nyúlt bele a csontért a leveses lábosba. Emil bácsira azt mondta, ahogy papucsokra szokás: hogy nagyon jó férj lehetett, Leona néni nagyszerűen érthetett a férjek megneveléséhez. Közben, mint hitte, igen tapintatosan a mostohalányuk s a nyugdíjuk felől is kikérdezte őket, s hogy Leona néni otthon is ennyi orvosságot szokott-e fogyasztani. Méhesnek a bohém öltözködését s a haját dicsérte; azonnal látszik, hogy költő, s arra volt kíváncsi, hány előadást értek a darabjai... Arra nem gondolt, hogy ezek a kicsit primitív emberek kitalálhatják a véleményét róluk, annál inkább, mert amit a konyhabeliekről s a maga ismerőseiről mondott, megfajtásukhoz elég jó kulcsot szolgáltatott. Anikó tapasztalata a cselédekről az volt, hogy azok föltétlenül lopnak. Juli is csak azért vállalt ekkora házat, mert az egész családját anyuka konyhájáról dugja. A legjobban azonban Márton bácsi szúrta a szemét. Anyuka, mondta, túlságba viszi a jószívűséget. Ha az ember a nagyapja volt cselédjét is mind

ide akarná venni, akkor valóságos cselédházat nyithatna. Amikor pedig nagymama egy rossz percében elárulta, hogy Márton bácsit nem lehet a tetvektől megtisztítani, izgatottan rohant be Józsefhez. - Józsefke, hallod? Tetűje van. A végén mindnyájan kiütéses tifuszt kapunk... S a fürdőkkel, krémekkel ápol, szépen lesült bőre meglúdbőrözött a borzalomtól.

Az új asszony alkalmazkodása így minden ördögöt mozgásba hozott a házban. Nagymama megutálta a főzést. - Jaj, már nagyon unom - mondta Leona néninek. - Minden munkát szívesen csinállok, de a főzéstől mindig menekültem... Vagy amikor Juli a főzésidő alatt vasalt pongyolával bement: - Ő is kivasalhatta volna éppen... Majd egy-két közbeeső láncszemet kihagyva: - Amilyen viharvert asszony. - Hát én csak csodálkozom ezen a Józsefen - mondta Leona néni is, örülve, hogy ez végre kijön a begyéből. - De hát erről nem szabad beszélni - mondta nagymama. - Józsefet itt nem szabad bántani. S Józsefről csakhamar Égetőre ugrott. - Lőrinc, az egészen más, de József, az akár a nagyapja. Délután pedig átment Pauliékhoz, s hogy hazajött, Eszternek is előhozta. - Voltam odaát Pauliéknál. - Hogy vannak Micikéék? - Jaj, nagyon hív már, nincs lánya, s az ízületei még mindig fájnak. Azt ígértem, hogy vasárnap átmegyek. Neked most itt van segítségül a menyed... A vendég házaspár is mind rosszabbul érezte magát. Anikó kérdéseiből s nagymama szokási tervéből eszükbe jutottak az itt töltött hónapok. - Te Esztikém - mondta Leona néni. - Nincs neked valami összeköttetésed ehhez a Gerő miniszterhez? Megmondhatnád neki, hogy ha el nem szállítat bennünket, mi teljesen föleszünk téged. Emil bácsi pedig jóakarata jeléül a vonat felé vette a sétáit, a forgalmiban ismerték már, hogy ez az az úr, aki a vasút megindulása felől érdeklődik. - Ugyan, mit vagy olyan ideges - hallotta Eszter az üvegajtón át a Leona néni hangját. - A fő, hogy Eszter szívesen lát bennünket... A leghangosabb forrongás persze a konyhán volt. Juli, aki a napot dúdolással kezdte, estére a sok szekálástól egész összeszorult. Eszternek egy félórát kellett járnia körülötte, amíg a kiengedés jeleként végre panaszkodni kezdett. A tekintetes asszony nem tudja elgondolni, mi megy itt. Ha az öreg nagyságos asszony elmegy, ő meg nem marad a fiatalasszonnyal. Ez után a vénember után sem akar tovább takarítani. Márton bácsi viszont, míg ő a disznókat nézte, egy-egy dörmögő mondatba foglalta össze napi keserveit. „Reggel még háromnegyed formán volt” (ez a víztartályra szólt, melyet Anikó mosásai azóta kiürítettek). „Mindig azzal a lavórral kínoz.” (Ez nagymama fertőtlenítési kísérleteire vonatkozott.) „Azt mondja, ideje már, hogy...” Ez a Juli továbbadott bosszúsága volt, s a mind általánosabb kívánság, melyet már József is magáévá tett, hogy Márton bácsit vissza kell vitetni a szegényházba.

Eszternek azonban az fájt a legjobban, amit Méhes földő mosolya és átlátszó arca mögött látott. A fiatalasszonnyal ő jött ki az egész társaságban a legjobban. Anikó a Máté-házban: Méhes ezt úgy figyelte, mint a kísérleteit; ez volt a legmulatságosabb kémcsöve. Ami a többieket fölingerelte - Anikó áruló kedveskedései -, őt mulattatta. Az ő érzékenysége egész más ingerekhez volt szokva, mint a nyakába nőtt haja vagy hogy nem tartják elég férfiasnak. Azon meg épp nagyokat nevetett, hogy Anikó nem volt a versolvasásával megelégedve, s megmutatta neki, hogy egy előadóművészről hogy színezné ki a Tóth Árpád verseit. Anikót viszont mégiscsak ingerelte az egy házban élő nevezetesség természetrajza. Hisz nemcsak a házban forgott minden körülötte, de akárhova vitte el őt József, mindenütt rá fordult a szó. Tréfás kunyerálásba fogott, hogy ne csak anyukával foglalkozzék, hanem övele is. Már olyan régi terve, hogy angolul megtanuljon. Méhes vidám gorombasággal utasította vissza. „Magát nem. Egy pedagógus rögtön látja, hogy magán nincs keresnivalója.” Anikó nem sértődött meg az efféle válaszokon, sőt csiklandozottan kuncogott tőle. Így egy kis pajtási hang alakult ki köztük, amely, miközben elárulta, el is leplezte, hogy mit gondolnak egymás felől. Ami Esztert bántotta: nem ez a megvetés volt. A házassága miatt s ami vele jött: Józsefről tartott egyre kevesebbet. Nem mintha az ő házasságuk a legkevésbé is hasonlított volna ahhoz,

aminek egy tapasztalatlan fiú s egy tapasztalt asszony házasságát el szokás képzelni. József, ha tapasztalata nem is volt, éppolyan önző volt, mint a felesége. Önzéssel önzést, bevett szokásokkal bevett szokásokat szegzett szembe. Nemsokára azt a parancsoló, kíméletlen modort is átvitte rá, amit az öccsén, majd a barátaival szokott meg. - Legalább ne áruld el a teljes műveletlenséged - mondta neki az asztalnál is. Az asszony ezen is kuncogott csak. Tetszett neki, hogy ez a vékony fiú, ez a Józsefke ilyen szigorú vele szemben. Amellett József folyton tanította is. Pesten tárlatokat járt vele; tudta, hogy Van Gogh a fülét küldte el a barátnőjének, s Eszter néha hallotta őket, amint a rádiónál állnak, s József vizsgáztatja: műfaj, stílus? S Anikó egész jól megmondja, hogy zongoraverseny, romantika. Épp azokra a külsőségekre tanította meg, amelyeket egy nő úgy hord, mint a bundáit vagy karperecét. Anikó találkozott már nőkkel, akik ilyesmiben járatosak voltak, s az, hogy most ő is elsajátíthatja, pláne ilyen félig goromba, félig csikkadós módon, éppolyan előmenetel volt neki, mint hogy a vidéki „patrícius”-családba bekerült.

Nem, az hogy ő Józsefet a maga zsarnokává tette - Eszter elégtétellel látta -, megóvta őt attól, hogy egy asszony bábuja lehessen. De ha fölébe nem is kerekedett, finomabb módon mégis a hatása alá került. Józsefnek imponált a felesége. Először is szépnek tartotta. Ez tréfás elszólásain is átcikázott. - Ízlésem - mondta Méhes előtt is - mindig volt. Ha a barátaihoz elvitte őt, vagy a szürke bundás asszonnyal moziba, gyűlésre bevonult, az elképedésnek és elnémulásnak azt a pászmáját, amelyen a felesége illatában végigsuhantak, a csodálat és irigység jelének tekintette. S ha az ember túl tudta magát tenni a „viharvertségen”, amely a polgári környezetben némileg el is mosódott, Anikóban csakugyan volt valami, amit a csomorkányiak ugyan nem, de az ő Degas-képeken nevelődött ízlése „korszerű szépségnek” érezhetett. Azonkívül Anikó önzését, lustaságát, önmaga filozófiamentes megbecsülését is, egy nemesebb „race” jelének minősítette, s megerősítette a maga rokon tulajdonságaiban. József műveltsége két rétegből fonódott össze: az egyik kényes úrifíú mivolta, a műgyűjtő és műpártoló hajlam, a tájékozottság Einsteintől Ortégáig a Nyugat dolgaiban, vonzódása a lézengéshez, a magasabb játékhoz, az, amit az irodalom homo ludens néven tudatosított benne. Másfelől Szilágyi oltása, a tanyai internátus, népi írók, a földalatti mozgalmak, az apostolkodás szenvedélye. Méhes példája egy időben egyensúlyba hozta benne ezt a két elemet. A felesége befolyása most afelé terelte, ami biológiai és társadalmi okokból a hitelesebb volt benne. Demokrata maradt, a fasiszta szó éppúgy villogott a szájában, mint régen, sokszor már régi „népies” barátjait is így nevezte, de demokrácián szabadságot és jólétet, nyugatias szórakozásokat és életvitelt értett, s noha maga az egyik parasztpárt ifjúsági szervezete számára csinált művelődési programokat, újabb barátait már a polgári és munkáspártok hasonló aranyifjúságából kereste össze.

Méhes volt tanítványának ezt a polgári átalakulását az ő hideg szobájából a legmélyebb gúnnyal nézte. A viszony külsőleg a legjobb volt köztük. József könyveket hozatott neki Pestről, s vegyszereket adott kölcsön az óráira; Méhes pedig iskolai tapasztalatairól és tankönyv-terveiről beszélt neki. Vitatkozásuk sem volt több burkolt szemrehányásnál s félénk mentegetőzésnél. A vita többnyire akörül forgott, helyes-e, hogy József a politika konyháin kuktáskodásban tölti el a fiatalságát. Méhes elmélete szerint az önálló, alkotó nemzeti politika lehetősége megszűnt, vívmányokra s jól képzett emberekre azonban minden világban szükség van. József viszont azt mondta, hogy ezt is kell valakinek csinálnia, s ha a politika, messziről nézve, már-már mechanikává válik is, nem mindegy, hogy a részletfeladatokat kik s hogyan oldják meg. Azokat a tapasztalatokat, amiket a helyszínen szerez, könyvekből, pepecseléssel nem szerezhetné meg. Az elvek mögött, mint Eszter jól látta, most is szenvedélyek lapultak. József a maga kellemesnek talált szokásait védte, ő nem is akart mással a jövőre készülni. Méhest pedig bántja, hogy tanítványa, mikor ő egy új korszak küszöbére ért, csak mert nem

„posszibilis”, azzal a kímélettel bánik vele, amellyel valamikor számító, alapjában véve érdemes embereket szokás semmibe venni.

Esztert sok kis jel figyelmeztette, hogy Méhes elveszett embernek tartja a fiát. József máskor is meghívta barátait egy kis ünnep délutáni lemezhallgatásra. Most azonban mint nős ember nagypolgári külsőt adott ennek a szórakozásnak. Gépelt meghívókat küldött szét a lánnyal: „Máté József és felesége meghívja Szűcs Endre vagy Huszár Antal urat és feleségét vasárnap délutáni házi hangversenyükre. Bemutatásra kerülnek...” A műsor alján az is meg volt említve, hogy a bemutatott darabhoz Emil bácsi, a „rádió volt zenei igazgatója” fűz rövid zenetörténeti és műfajelméleti magyarázatot. Eszter ezt a meghívót József legújabb játékának tekintette, hisz Szeghátón, kisfiú korában is küldött néha ilyen egy-egy bélyegkiállítására. Méhes azonban (akinek a szombat esti tésztakóslót ő vitte be) alig titkolt kajánsággal bontotta ki. - Ó, ilyen előkelő? (Mintha azt mondaná: Ezt az eszeveszettséget! Most akarja a nagypolgárt játszani.) Nem baj, hogy én nem tudok már megnyiratkozni?... Máskor Esztert kísérte haza a patikából. Amióta a hideg beállt, ott tartották az óráikat. Az érettségi kilátásairól beszélgettek. Eszter azt mondta: ő beéri az érettségivel is. Az egyetem már sok az ő fejének. Elég, ha beiratkozik, akkor már dolgozhat a patikában mint gyakornok. Méhes azt mondta: - De csak tessék elvégezni. Ahogy én látom a dolgokat, jobb lesz azt elvégezni. Eszter elértette: Méhes úgy látja, hogy öregkorának az lesz egyetlen mentsége, ha addigra, ameddigre Józsefék kezén a patika elolvad, az ő kezében ott van a diploma.

De ha Méhes kitérő s József aggodalmas szívélyessége alatt ott is volt már a vibrálás, amelyet Eszter olyan jól ismert, Méhes tekintélye még elég volt, hogy Józsefet, épp a legfájóbb ponton, megfékezze. Amióta megjött, József mind több kifogásolnivalót talált a gyógyszerárban. Elküldik a vevőt, holott egész sor ugyanolyan hatású készítmény van raktáron. Kisegítenek más patikát, s amikor náluk keresik, kiderül, hogy nincs megrendelve. Egy esetben rajtacsípte a tiszteletesnét, hogy olyan drogra, amelyet ő Pestről meghozott, egy receptet továbbküldött. Ebből az esetből általános törvényt csinált, szidta az asszonygazdálkodást. A patikából nem jön ki az, aminek ki kéne jönnie. József számára új játék volt a főnöki szerep, s az új stílusához nagyon jól illett, hogy a jól fizetett alkalmazottat udvariasan, de kapitalista nyomatékossággal a cég érdekeire emlékeztesse. A kis asszonyka azonban könnyezve lázadozott a neki szánt szerep ellen. Maga Eszter is megkapta a rendszertelenül bejáró főnök úrtól a dorgálásokat. A szabad cikkek árával nem követi a pénzhígulást: ő megmondta, hogy szerezzenek be digalént, azóta épp háromszorosára szökött az ára, s digalén nincs. - Anyuka mindent elfeled - mondta szigorúan Eszter szabadkozására.

Eszter tudta, hogy ezek mögött a szigorúskodások mögött a felesége van. Anikó őt, ezt könnyű volt megérezni, igen egyszerű asszonynak tartotta. „Anyuka túlságosan jó” - mondta. Azaz, anyukát az ura családja (Józseftől hallott erről) mindenéből kifosztotta. Nem tudja a tulajdon érdekeit megvédeni. „Nem érdemes olyan jónak lenni. Anyukának visszaélnék a jóságával.” Azaz: „Most is egész menázséria van a nyakán. A legjobb volna gyámság alá helyezni, mielőtt a miénk is szétszórja.” Egy-egy patikai méredzkedése után „Anyukában, úgy látom, nincs elég üzleti szellem”. Azaz „Szétnéztem abban a patikában. Egy üzletet ma nem így kell vezetni.” Anikó minderről a legmélyebben meg volt győződve, s úgy hitte, a legjobb szolgálatot teszi a Máté-családnak, ha délelőtti hosszú hancúrozásaik közben ezt Józsefnek is bővebben elmagyarázza. A nővére révén, aki egy időben otthon vegyszerekkel kereskedett, volt egypár ötlete. József legalábbis mondott olyat, hogy a feleségének kitűnő üzleti érzéke van. Mint egykor Adél, ő is a szerelmi élettel összefüggő szerekre ment rá: arc- és hajfestéket, óvszert, pupillatágító csöppeket tartott volna raktáron. Józseffel kiszámíttatta, melyik gyógyszer ára maradt vissza kissé a többi mögött. Abból nagyobb készletet kell beszerezni, s amikor két-háromszorosára ugrik, továbbadni. Eszter tiltakozásul Józsefre bízta az ötletek

végrehajtását. Így persze megmaradtak ötletnek, s csak József ingerültségét növelték. - Ilyen ósdi nézetekkel nem lehet üzletet vezetni. Anyuka minden intézkedésemet elszabotálja. - Hát itt vagy te, intézkedj magad - mondta Eszter, a méltatlankodás könnyeivel a szelíd hangban. A legbántóbb az volt, hogy József néha egész kis okon a vendégei előtt lekapta. - El tetszett küldeni a megrendelést? - vonta őt kérdőre. - Nem megmondtam, hogy tessék azonnal elküldeni. Megint drágább árak szerint fogják az árukat számlázni... S hogy Eszter kiment, s Anikó csigogni kezdte (mért bántod anyukát): - Egyenesen szörnyű az anyám feledékenysége.

Eszter érezte a hangján, hogy élvezi a gonoszságát. Ő is tudja, hogy kegyetlen, s épp ez hajtja bele. Ez is kék, kipróbálni képességünk a gonoszságra. Józsefnek tudnia kell, ki ő s ki a felesége, de épp ezért, nem a pénzért, okoz gyönyört neki, hogy a felesége előtt őt megalázza. A palacsinta egy kicsit később került be, s Eszter csillogó szeme alatt gyanús pirosság volt. Méhest, úgy látszik, ez biztatta föl, hogy beavatkozzék. Délután együtt mentek be, ő az iskolába, József a patikába. Szép délután volt; kerültek egyet a városban is. Este József odajött az anyja mellé a rádióhoz. - Mit tetszik hallgatni, Milánót?... Ez a régi odaállása volt. - Anyuka nem is tudja, milyen nagy hódítást tett - mondta egy largetétel végén, amelyet szokása szerint az ujjával végigdirigált. - Méhest nem hallottam senkiről így beszélni. Azt mondja, nem ismert tökéletesebb asszonyt anyukánál.

Eszter elpirult, aztán a fiára fordította a szomorúságtól s mókától elpárasodó s mégis mosolygó szemét. „Ó, hát neked - mondta ez a pillantás - Méhestől kell megtudnod, hogy anyuka kicsoda?” S hogy az Anikó nyafogó, dörömbölő hangja - Józsefke, hol vagy? - elszólitotta magától, Eszter tovább gondolkozott a férfiak eszén. Az a sok mindennapi jel, harc, rettegés, a gyöngédség, mind nem volt elég, hogy a megaláztatástól ez előtt az asszony előtt megóvja; Méhesnek kellett egy jelzöt tennie a feje mögé, hogy a fia is kíváncsian nézegesse őt, mint egy birtokában levő tárgyat, melyet egy tekintély szava hirtelen műtárggyá avatott. „Méhes Zoltán, aki ekkortájt Máté József házában élt, ifjú barátja anyját...” Ettől a tekintély szótól s a mögötte lüktető mondatokból a sok feledékenység, élehetlenség, korlátozottság egyszerre valami nemessé változott. Tán még azt sem bánná (s itt magában elpirult), ha valami öregkori vonzalom nőne köztük; a pillantásában volt olyan csillám, mint amikor Szilágyit sütötte reá. De bármilyen lehangoló volt is, hogy Méhesnek kellett a fia szemében fölemelnie, a beavatkozás jól jött. Az asszonygazdálkodás emlegetése, a korholások a patika miatt nem maradtak abba, de mégis beléjük szólt egy kis kímélő értéktudat. - Méhes anyukát nagyon nagyra tartja - mondta Bandinak, Hallgató Sándornak. - Igen, nekem is dicsérte. Kiderült, hogy másoknak is beszélt róla, úgyhogy a pult mögött álló, fekete köpenyes asszonyt divat lett a városban dicsérgetni. Ez a kis olajcsepp átsegítette a viszonyukat a holtponton. Azt, hogy Méhes Anikót nem tartja sokra, József ízlése egyoldalúságával magyarázta. Méhesben van egy kis presbiteriánus merevség. De Anikó azért nem nőtt már tovább benne. S a mérlegkar lassan a két nő között megindult visszafelé.

Eszternek a fia gorombaságán túl is volt gondja elég. A nagy háztartás, József gyógyszer-vásárlásai folytonos anyagi gonddal jártak. Kölcsönt csak uzsorára kapott. A legutóbb száz liter kölnivizet kellett beadni fedezékül a bankba. S a napközi gondokat éjjel föl váltották a távollévők. A család csak nem akart összeverődni. József mintha nem is bánta volna, hogy nincsenek itt; mostanában még élesebben beszélt róluk, ha nem is olyan ingerülten, mint régen. Ez is hozzátartozott az ő fesztelen, a komiszságban játékot találó stílusához. Lőrincet csak úgy emlegette: az én fasiszta öcsém. Az apjáról meg azt mondta: - Csak nem lesz bolond hazajönni. Az ő számára valóságos megváltás, hogy Nyugatra mehetett. Utálta a patikát, utálta a családját; most mindettől megszabadult. Kiadó; kivándorlást szervez. Mellesleg minekünk is bajunk volna csak vele... De Eszter úgy látta, hogy kis Esztiért sem teszi meg, amit meg kéne tenni. A hivatalos helyekre ímmel-ámmal ment el. Eszter arra gondolt, ő megy ki engedéllyel

a lányáért, de ebben sem segítette. Az apja azt írja, megvan mindene s örül, hogy kihozta. Egy hazajött asszony azonban azt mondja, hogy kis Eszti nagyon sovány s téli ruhája sincs. Ó, csak legalább ő itthon volna! De ha arra gondolt, mi volt tavaly ilyenkor, megállt benne a panasz. Akkor Bojtárral voltak itt esténként s nem tudta, ki él, ki hal. Most meg mégiscsak jön havonta levél, az üzlet megy, a ház benépesedett, s József - mit nem adott volna tavaly a szomszéd szobából áthalló lépéseiért! Ahogy délben a patikából hazaszaladt, olykor megállt egy-egy üzlet előtt. Sem cukrot, sem ruhát nem volt szándéka venni, de azért boldog volt, hogy már savanyúcukor, sőt csokoládé is van a kirakatban, s az első, háború utáni mintás vásznak, kartonok is megjelentek. Olyan jó volt, ahogy az élet az országba visszatért. Mintha a foglalkozások, az áruk mind újra megteremtődtek, kitalálódtak volna. Lassan már az örömszerzésre is jut, ahogy azt Méhes jubileuma megmutatta, kedvük és idejük az embereknek.

Szücs Bandi állított be a tervvel. Eszter már ismerte őt; amikor ennyire lóbálta magát s ennyi orros há betűt kevert a beszédébe, akkor fontos is volt, de vidám is a titok; a fontosság az orrát dugasztotta be, a jókedv pedig a tagjait dobáltatta vele. - József itthon van? - kérdezte, hogy Eszter a nagy kapukulcsot befördította mögötte. - Na, mindegy - mondta, s a közlendőt jelző kérdés után a fényes mosoly is kijött a szájára. - Úgyis be kell Esztike nénit a dologba avatnom. - Avass be, Bandikám - örült meg a játéknak Eszter is, a kapualjból betessékelve. Szerette ezt a fiút: cigányosságával kis Esztinek ő volt az első lovagja. - Arról van szó ugyanis - mondta odabent már -, hogy együtt sétálunk Méhessel a minap. Tetszik tudni, hogy mindig reklamálna, ha nem jövök sétáltatni. (Csakugyan: Méhes Eszternek is mondta, hogy szeret Bandival járkalni; mindent ismer s van benne valami „bennszülött” kedvesség.) Szóba került, hogy belőle hogyan lett író. Ő már rég lemondott az írásról, tudós akart lenni; a menyasszonya matatott az írásai közt, s úgy küldték be egy versét a Nyugatnak. Egy este kémiai gyakorlatról jövet megáll egy Múzeum körüti könyvkereskedés zárt rostélya előtt, s ott látja a kirakatban a nevét. Épp ilyenkor lehetett, karácsony előtt. Az Arany-szobor hátán már megállt a hó. Csak az kéne, Zoltán bátyám, hogy épp húsz vagy huszonöt éve is, tréfáltam vele. Számol, s kisül, hogy épp huszonöt éve. Nem szólt, de láttam, hogy eltűnődik rajta egy kicsit. „Én az első tanulmányomat - mondta egy jó idő múlva - a Móricz Zsigmond huszonöt éves írói jubileumára írtam...” De ameddigre ezt mondta, a postától a Lázár utca végéig értünk. Én bementem másnap a kollégiumi könyvtárba. Asszonyok és írók emlékeivel kapcsolatban mindig jó a filológiai ellenőrzés. A vers nem a karácsonyi, hanem a december elseji számban jelent meg. Hát én azt gondoltam, ha Esztike néném benne van a dologban... Eszter kapott Bandi ötletén.

Méhes, amikor december első délutánján a városból megjött, az Égető téglajárdáján leballagva elkeseredetten gondolt a begyújtásra. A nyers fűzfa nem égett jól a vaskályhában. Ezt nem számította bele a szerzetességbe. Néha egy órát is elbajlódott a begyújtással, az előző nap a kis petróleumjával locsolta meg, hogy meggyúljon.

De a szoba egész más lehelettel fogadta, mint máskor. Kigyújt, egy pillanatig, nem is tudta, mi az, utána is csak a kellemesen duruzsoló hangot, a kicsapó tűzcsíkokat veszi észre; a friss takarítás fénye, a megszorodott székek belevesznek a meleg ragyogásába. Ez a Máténé, gondolja. S az aszkézisa megadja magát bőre hálájának. De ahogy kettőt-hármat fordult a kedves szobában, lépést hall s egy arcot érez az ablakon. Hallgató Sanyi pillant be a mosolygó szakállával, utána még egy arc: Bozsó. Na, ezek épp jókor jöttek, ugrana elébük. De még több lépést hall, s az ablakban egymás után tűnnek föl a mosolygó arcok: Emil bácsi, Szücs Bandi, mögöttük még több arc, akiket nem is vehet ki, mert a libasor eleje már benn van a konyhában, s az ajtaján kopogtat. Egy perc múlva már egy kis félkör áll vele szemben, az Égető Lőrinc egykori szobájában. Azokon kívül, akiket az ablakon át látott: Leona néni, József, a sor

végén két diák, az internista Döme, válla mögött egy lány, az elrejtett szegfűivel. A műsor Bandi bevezetőjével kezdődött; utána Sanyi olvasta el a maga költeményét, majd Bozsó a Méhesét. A kislány a szegfűket adta át; a fiú az internátus jókívánságait; aztán Leona néninek kellett énekelnie. Szerepe csak Eszternek nem volt, s József tette el későbbre a maga felfedezését, két nagy írónak most megjelent levelezésében (erről Méhes sem tudott), egy rövid figyelmeztető utalást a Nyugat-beli versre.

Eszter az ünnepelt arcát figyelte. Amikor megértette, mi ez a bevonulás, iparkodott nyájasan, minden póz nélkül pislogni a feléje fordult körre. Bizonyára meg volt hatva. De a meghatottság nem fátyolozta be úgy, hogy a szem s a hozzátartozó orr-, homlokdarab, mint egy ironikus tükör, ne verje vissza az elébe lépőket. Bandi néhány szava: „Kedves Zoltán bátyám, most huszonöt éve egy vers jelent meg a Nyugat hasábjain. Ebből a versből azóta a magyar irodalom...” elég volt, hogy a megrohant ember meglepetése az arcáról lefusszon. Sanyit már a feltisztult, kandin csillogó tükör fogadta. Sanyi nagyon furcsán szavalt. Amíg a maga versét mondta, egy bongó, magát élvező, meghatott orr lett az egész ember. A csomorkányiak már megszokták, sőt méltányolták is Hallgató nyelvét, Méhes azonban, aki most hallotta őt először, jóakarátú mosolya alatt a meglepett szakember multságával dolgozta fel ezt a különös keveréket. Szegény Sanyi a magasztalás hevében valóban túllőtt a célon. „Költő, mint Goethe, rokon, mint apám” - hallotta ki Eszter a sámani bugásból. S a hálás szemben ilyesmi is volt. „Lássuk csak, mi ez. Egy Shakespeare-fordító a medve-énekekbe oltva. Érdekes ízlészavar.” Milyen rossz lehet, szánta Eszter most már őt is: itt van egyedül a kisházban, Goethehez hasonlítják, s neki a hálát tettetve ilyeneket muszáj gondolnia. Az a derű, ami Bozsó szavalatát tükrözte, már sokkal nyíltabb volt. De hisz Bozsó szavalatától a két diák is folyton egymás háta mögé állt, úgyhogy a végén egész a falig hátráltak. Nem is volt mindennapi, amint Bozsó, lámpalázával küzdve, piros arcán ünnepi komolysággal Méhes elé állt, s a régi Nyugat-beli verset (egy dunántúli tájleírás volt) fölolvasta. A meghatottság és az ironia azonban csak akkor békült ki igazán az arcán, amikor a két diák köszöntője után, a letelepedett társaság közepén, Leona néni állt elő a maga számával. Leona néni nem volt túlságosan bolondja az új magyar zenének: Méhesnek kedvezett vele, mert „hisz ő is olyan modern”, hogy a Psalmus Hungaricust tanulta be neki. Ott ültek a díványon; Emil bácsi tartotta a kottát; a szöveget kíséző ujjával s a fejével gyöngéden vezényelt is. Leona néni a fordításnál mintha köszönné, mindig bólintott neki. Leona néni hangja bizony nagyon meggyöngült, szinte csak hangocska lett a hajdani énekórák óta, amikor kórusban kiáltották a nagy, kiugró szemű asszony felé: tessék valamit énekelni. De azzal a kevéssel, ami a torkában maradt (néha kihagyott egy-két hangot), elég gondosan kísérte a hangjegyeket. - Ezt ne úgy vegye mint éneket, hanem mint hódolatot - mondta. S a második versszak előtt: - Itt nemcsak a szöveg, hanem a hang is a tizenhatodik századból való... De ahogy belejött, az arca kipirosodott, a fulladásai elmaradtak. S amikor azt énekelte: „Ha énnekem szárnyam nőtt volna” - Méhesre mosolygott, Emil bácsi pedig a fogát megvillantva reá is mutatott. Méhes nem mindjárt értette meg. Az egyik ebédnél, amikor Emil kikottyantotta, hogy új támadó cikk jelent meg ellene, azt mondta: igaza van Máténak, ő is a legszívesebben kivándorolna.

Leona néni éneke átsegítette Méhest azon az övön, melyben nemcsak kényelmetlenül érezte magát, de utálatosnak is. Eszter már ismerte őt, ha az ő agya problémát, bírálni-, rendezni- vagy megoldanivalót kapott, akkor mindent elfelejtett, kissé belepírultan, de egy mesterhegedűs pontosságával (ahogy Décsi Feri húzta a vonót) végezte a dolgát. De akkor is igaz és természetes volt, ha az esze állt, s ő, mint egy kisfiú, bánkódott, örült vagy kedveskedett. Ha azonban egyszerre mind a két fele működött: a félelmetes agy s az ijedt, leplező nyájasság - ezt ő tudta legjobban -, volt benne valami kínos, természetellenes. Az elgyengült testből kisajtott énekhang most mintha fölbátorította volna benne a meghatódásra, meleg

társas érzésekre éhező embert. „Ezt az öreg nénit csak nem fogom bírálni - mondta az ellágyult szeme. - Vagy én nem engedhetem meg egyszer, hogy úgy érezzek, mint más, akit meglepnek?” A meleg szoba, ezeknek az embereknek a jószándéka, tán egy érzelmes gondolat, „ezek tízen, a nemzet helyett”, jó melegséget kavartak föl benne, vágyat, hogy vendégeit minél tovább tartsa maga körül. A Psalmus Hungaricus végén már azon gondolkozott, hogy vendégelhetné meg őket. - Akkor tán tegyünk föl egy kis meleg vizet - ment az ének után kis háromszemélyes lábosával a vaskályhához. - Ó, hisz ebben szén ég - kiáltott föl a karikát levéve. - Azért bűg ez olyan biztatón. - Kérlek, a város ajándéka - mondta Hallgató. - Harminc kiló szemet szereztem nemzeti ajándékként erre az alkalomra. - Szerencsém van - mondta -, mert van egy kis harapnivalóm is - határozta el a melegség benne, hogy az amerikaiaktól kapott két konzervjét erre az alkalomra feláldozza. - Legföljebb csészében és tányérban leszünk megakadva - nézett Eszterre segítségvárón. Az boldogan mosolygott. - Gyere, Évám - szólta a kislánynak, tányérért indulva.

A Méhes konzervjére persze nem volt szükség. Ott volt a vacsora, jól álcázva a tulajdon konyhájában. Kézben, tálcán, a kis gördülő asztalon bekerült az egész. Bizony nem egy remete asztalára való; még a nem-szerzetesek sem igen láttak ilyen hideg asztalt ostrom óta. Nemcsak Eszter rakta meg a tálát a friss öles kolbászkarikáival, töpörtyűs pogácsájával, Bandi édesanyja hidegsültet s egypár üveg répacukorral készült befőttet küldött; sőt még Sanyi is hozott egy tálca melasszal készült tésztát. A legfinomabbat persze Éva, a diáklány hozta. A halas tálán aszpik volt, a linzerében cukor. Ez gazdag lány volt, s barna, inkább csúnyácska arcán mintha állandóan egy kis holdfény lett volna. Többnyire hátra, a sarokba húzódott. Dömével beszélt, de Eszter el-elcsípte őt, amint gyöngéd pillantással Méhest kíséri, s vértelen szája körül szomorú királylány mosolya ül, akit végre sikerült elmosolyítani.

Hogy egyszer elnémította a műszert magában, Méhesen egyre jobban erőt vett a jókedv. Tán ő is észrevette a kislány pillantását; nem foglalkozott vele, de ahogy Bozsóval, Sanyival tréfált, abban volt egy kis nőnek szóló delejesség is. József megmutatta neki a nagy író levelezését. Most József is olyan volt, mint régen. - József csak nem tagadja meg magát - ölelte át őt Méhes. - Ez az ajándék rád vall. Kár, hogy nem húsz évvel ezelőtt hoztad; nem hagytam volna abba a versírást... Eszter boldogan nézte a vidámodó társaságot; a fel-felkiáltó Leona nénit; Sanyi elégedett vigyorgását, Bozsó ellágyulását. Milyen öröm örömet okozni. S az emberek mégis milyen ritkán szánják rá magukat. A kisház régi lakójára gondolt. Szegény apuska; az ő első cikkét senki sem tartotta számon; ő még ilyen ünneplést sem kapott, sem a huszonötödik, sem a negyvenedik évfordulóján. Ha magának tán eszébe is jutott, félredobta mint hiú, érzékenységre hívó gondolatot. És milyen hű volt mégis utolsó óráig az eszméihez!

Eszter még sohasem volt úgy befogva, mint ezen a tavaszon, az érettségije előtt. Becsípethő kislámpáját, melyet a szalonbeli kinyitható íróasztal fölé erősített, a mindig korábban jövő hajnalnak kellett elbágyasztania, míg csak a tankönyvei és jegyzetei közt egyenesen ülő alak egy új könyv előkeresésénél a fény nélkül izzó szálakra figyelmessé nem lett. Ilyenkor, reggel volt legtisztább az esze, ezt az időt használta föl a tanulásra. Nyolckor nyitotta a patikát, délig a pult mögött állt fekete klottköpenyében. Mint Józsi régen, most ő is ételhordóban kapta az ebédet. Ebéd után, ha nem volt forgalom, az inspekciós szobában fölgyült írásbeli munkából szedte elő a legsürgősebbet, később, mint a fölhívott diák, a reggel tanultakba lopta bele állva a szemét. Patikazárás után Méhessel folyt a tanulás hat-hét óráig. Aztán otthon a házi gondok. Juli Márton bácsira, Márton bácsi Julira panaszkodott (míg csak egy téli reggel, disznóetetés után a szél le nem ütötte az öreg gépészt a lépcsőről); a vasárnapi tésztához ilyenkor szítálta a lisztet, a piacról magával hozottat most vetették egybe a másnapi szükséglettel. Amióta lakó bácsiék Nyugatról visszakerültek, Méhes a Józsi szobájában lakott; neki is be kellett adni a fél

liter tejét, megnézni, hajlandó volt-e elgyújtani a bekészített tüzet, becsenni egy tányér tésztát vagy tejfeles túrót. Tíz óra tájban, amikor a ház elcsendesült, s csak a két ajtó közt fekvő Bojtár fészkelődései hallatszottak a sötétben, Eszter még mindig ott fenn ült, a könyvelés gyöngybetűit rakva vagy Horatius szétdobált mondatait rendezgetve az éjjeliszekrény-lámpa előtt. Ennek a munkásságnak azonban, mely az arcszínét kissé megsápasztotta, de a zsírt a csípője, bokája tájáról, sajnos már nem szedte le, sőt meggyarapította, többnyire volt egy félórája, amelyet Eszter (mint a gyerekek a dinnye legjobb falatát) a nap „szívé”-nek érzett. Az a félóra volt ez, amelyben Méhessel a lecke gyűrását abbahagyták, s ahelyett hogy fölálltak volna, engedték, hogy az óra találomra indázó beszélgetésekre bomoljon szét. Mindketten élvezték, hogy az órán túljutottak. Ő az egész napi robot, figyelem és szorongás után a felelőtlen odahallgatás zsibbadtságát, Méhes a lecke idejére befagyott gondolatainak a felolvasását, előbugyogását. Az órákat, mióta Méhes tavaszi sétái állandósultak, többnyire az inspekciós szobában tartották. Méhes rendesen épp patikazárásra ért oda. Volt valami gépszerű, automatikus az életmódjában, mintha mindazt, ami nem foglalkoztatta, rögtön szokássá változtatta volna. Miután Csomorkányt kicsit bekalandozta, mindig pontosan ugyanazon az úton került vissza a Kölcsény utcából a Városháza mögött, a csatorna mentén, a patikához. Nagyjából ugyanaz az út volt, amelyen ők sétáltak a Wiesmayer-lányokkal s a három udvarlóval. Aki zöldtet akart látni (hacsak a kivágott temető csaltájába nem ment), rá kellett találnia erre a körútra. Méhesnek pedig, mint mondta, semmi sem hiányzott úgy Csomorkányon, mint egy kis természet. Itt a töltés alatt most is egypár göcsörtös szilvafa s a kákás vízen túl a futball-pályák alatt egy sor mélyre hajló fűzfá. Eszter egyszer-kétszer találkozott vele a sétái alatt; a tanítványai is mondták, akik kinn a csatornaparton botlottak belé, hogy Méhes valami tompa kábulatban haladt el mellettük - nem is a gondolataiban elmerülve, hanem abban a gondolattalan zsibbadtságban, melyben a gondolatok úgy vannak benne, mint a gombacsírák a gombaágyban - s egyáltalán nem olyan volt, mint aki a növényeket vagy a felhőket nézegeti. Ehhez a zsongó zsibbadtsághoz azonban, úgy látszik, mégiscsak szüksége volt a rokon állapotban levő növények közelségére, mert, mint a víz a lejtő alá, otthon, az udvaron is azonnal odaszívódott a közelükbe. A patikába is ezzel a zsongó zsibbadtsággal ért be. Eszternek még rendesen ki kellett néznie a boltba, búcsúzás előtt a két nő is beszólt, Pöszike, a laboráns, a redőnyt húzta le odakinn, aztán lassan beállt körülöttük a néma üzlet csöndje; a szűk szobában Józsi régi könyvein s a félretolt írásokon csúszkált a kislámpa fénye. Méhes előbb csak a gépies javításokra szorítkozott, az előző órai Pliniust javította vagy az elakadt algebrapéldát lökte meg, de aztán a hiányoktól, nehézségektől fokról fokra megelégné. A délutánok végére maradtak azok a tárgyak (mint magyar, történet, bölcsészet), melyeket nem tanultak rendesen napról napra, csak hetente adott belőlük egy-egy nagyobb áttekintést. Ezek voltak azok, amelyek a teleírt papír fölött sokszor igen messzefutó beszélgetésekbe ágaztak szét.

Méhes kezdetben nagyon meg volt elégedve tanítványával. Eszter maga is csodálkozott, hogy megmaradtak benne a régi dolgok. Franciát nem is kell tanulnia, ami a három évtizedes feledés alól egy-két szövegolvasás után feljött, több volt, mint amit a csomorkányi leányok tudtak. A hajdani latin különórákból s a fiúk lecke-kikérdezéséből egy kis latin nyelvtan is ülepedett belé, s Méhes nagyszerűen értékesítette ezeket a nyomokat. A latin olvasást, néhány olvasókönyvi olvasmány után (Méhes megfordította a nyelvtörténetet, a latin szavakat vezette le a franciából) rögtön Vergiliuson kezdték. Ez Eszter számára is nagy öröm volt, hogy a gyönyörű szöveg ilyen könnyen megvilágosodik a számára. Nem emlékezett rá, hogy fiatal korában így tetszett volna neki valami, amit tankönyvből tanultak. Ő, ha ráérne, tán ő is latin és francia szerzőket bogozna, mint apuska Macaulay-t öreg korára. - A nyelvekkel nem lesz baj, állapította meg Méhes már az első héten. Aztán a gorzsai kísérletét ismételte meg, neki is egy-két hét alatt kellett áttekintést szereznie, mint a bakter lányának, az egész matematikáról.

Eszter néha maga is úgy érezte, hogy öreg fejével jól fölfogta a fiúktól borzadva hallott szavakat, mint gyök, differenciahányados, logaritmus. Méhes el volt ragadtatva. Ez a három tárgy, no és a fizika (mely Józsi és Lőrinc révén volt ismerős): a mag, a tudnivaló, a többi: az általános műveltség anyaga. Tanártársainak is elmondta, milyen élvezetes dolog egy értelmes, jóalapú felnőttet oktatni. Eszter igazolja az elméletét; a tanulás csak a meglevő elemek rendezése. Ő nem is vizsgára készíti: csak ezt a rendezést végzi el, ahogy az öreg kor rendez az emlékekben.

Eszter egy kis aggodalommal követte ezt a lelkesedést. Méhes nagy mester volt abban, hogy az embert egy új tárgy közepébe dobja; egy ismeretlen nyelvben evickélésre kényszerítse. Azt mondta, nem baj, ha ebben a folytonos repülésben, madártávlati képben bizonytalanul érzi magát; ő a bizonytalanságot is belekalkulálta a módszerébe. Míg az új bizonytalanságokkal küszködik, a régi megszilárdul. Eszter azonban attól félt, hogy Méhesnek nincs igazi fogalma az ő bizonytalanságairól. Az ő tanítása szenvedélyes újratanulás volt. Amíg tanított, összekeverte a maga agyát a tanítványáéval, s úgy hajtotta azt is, mint magát szokta. A hiúsága is dolgozott; nem tudott betelni módszere sikerével; mint egy bösz tréner, új és új csúcseredményt akart minden áldozatából kihajtani. Eszter, aki az íráshoz is mind a két könyökét szerette az asztallapra tenni, gyönyörködött a Méhes körözéseiben, de nem bánta volna, ha kisebb porciókban mennek végig az anyagon. Hajnalban néha egy órát is elüldögélt egy papírlap előtt, melyre Méhes az egész hőtant vagy az egész régi irodalomtörténet vázlatát fölírt. Amikor írták, tudta, melyik szóhoz mi tartozik, de most, hogy a szürkület kettős fényében újra föl akarta idézni, a könyvszekrényhez kellett osonnia (lassan, hogy az üvegajtón túl alvó Méhest föl ne keltse), úgyhogy néha hat kötet lexikon is fölgyült a széke körül, mikor a tűnődéseit abbahagyta.

Decemberben, a hetedikes magánvizsga előtt a módszer gyengéi már kezdtek kiderülni. Eszter szerencséjére Méhest fölhívták Pestre, aztán az egyik lánya lett beteg, s a karácsonyt ott töltötte a családjánál. A vizsga ezalatt megvolt; a tanárok (a legfiatalabb József osztálytársa) nagy körültekintéssel adták föl a kérdéseiket, úgyhogy nemcsak átment szépen, de az általános jót is kiszorították. A tél folyamán aztán Méhes is hozzáigazította elméletét Eszter valóságos tudásához. Ekkor már más kérdésekről beszélt olyan lelkesen, mint az őszön az „öreges tanulásáról”. De amíg az érettségi aránylag messze volt, s volt új anyag is, emlékezetének az eldugulása nem nyugtalanította. Elmélete félkudarcáért egy újabb elmélettel vigasztalta magát. Különbséget tett a kétféle rend közt, amelyikkel a tudás, s amelyikkel egy vizsgai készülék rendez az elemeket. Az előbbi a valóságos, biológiai rendezés, mely az emlékezetet könnyíti, az utóbbi az álrend, amely az emlékezetet új, fölösleges s pusztulásra ítélt vázakkal, fogasokkal terheli meg. Az Eszter-féle öreg diák ezt a sok fogast nem bírja. Mióta rájött, hogy ez így van, néha valóságos düh lepte meg minden vizsgatétel ellen. S több módot is mondott el, hogy lehetne kiküszöbölni őket. Eszter örült ennek az elméletnek, mert mentsége volt emlékezetének mind jobban kiderülő csődjére. Hisz tényleg úgy volt, hogy néha egy-egy tételcímre, mintha spongyával törülték volna le, az agya lapján semmi sem jelent meg, amikor pedig Méhes elmondta, mindenre ráismert. Azonkívül ezek az elméletek olyanok voltak, mint kottáiban a feloldó taktusok. Amikor az ő aznapi fogékonysága egészen megbénult, ezek teremtették meg a barátságos átmenetet a megkönnyebbedés, Méhes kalandozásai felé.

A tanulás nehézségeiről rendszeren Méhes kollégiumi tapasztalataira tértek át. Eszter ismerte már mind a négy osztályt. A beszéd közben említett nevek is csaknem mind ismerősek voltak. A kitűnő nyolcadikba jártak Szilágyi internistái, Döme és Borának a fia; a hetedik lány fele kis Eszti osztálya volt; az egyik Pauli-gyerek a hatodik fiúba járt, Lajkó Kata, a hajdani polgármester lánya a leányba. A négy osztályban Csomorkánynak szinte minden családja ott volt: Vígek, Lázárok, Meszlényiek, Kokovaiak, sok olyan is, amelyikről Eszter Tunyogi

nagyatától hallott utoljára. Most furcsa volt ezeket a gyerekeket, akik Eszter emlékezetében inkább családi, mint egyéni arcokat idéztek fel, a Méhes emlékektől szabad, tudományos pillantásával nézegetni. Mint amikor az ember egy professzor köpenye mögül mosolyog a maga kiálló bordájú „esetté” vált gyermekére.

Magának a vizsgáló agynak a járása azonban talán még ezeknél az átalakulásoknál is furcsább és gondolatébresztőbb volt. Méhes úgy vette szemügyre ezeket a gyerekeket, mint Klein doktor a maga véglényeit; hogy egy csendes-óceáni szigeten vizsgálhatta volna a bennszülöttek sajátságait. Az agya arra volt beállítva, mint a vizsláé a hajtásra, hogy az elébe bukkant valóságdarabból valami törvényt, igazságot szakítson ki. Ez, persze, csak az első rögtönzött igazság volt, melyet később (mint az öregek tanulására vonatkozó elméletét) újakkal igazított ki. Ahogy az esztendő haladt, Eszter öt-hat változatát ismerte meg a csomorkányi diákokra vonatkozó elméleteknek. Ő maga persze sosem csinált elméletet, még csak gondolata sem igen volt róluk, de mint kisleány, Józsi és Sanyi révén, később mint anya, a fiai mellett szerzett egy csomó emléket, s most rendkívül érdekes volt a maga félhomályban levő, ki nem mondott érzéseit ezzel a folyton fogalmazó, felfedezéseket tevő, állító s állításait kiigazító nyugtalansággal szembefordítani.

Méhes első benyomása az volt, hogy a csomorkányi gyerekek kedvesebbek a pestieknél. Pesten még az iparkodásuknak is van egy kis éle, a tiszteletükben is van némi szemtelenség; itt a rossz diák is nyájas arccal, jóindulattal nézi az embert, mintha baráti fegyverszünetet ajánlana föl a nem-tanulásra, sőt nem-figyelésre. Van bennük valami bennszülött báj, mondta. Úgy érzem magam, mint Gauguin a vadjai közt. Az első nagyobb felelés után a lustaságukat fedezte fel. Az óra eleji kérdéseken a kölcsönös jóakarát s egy kis óra előtti füzetbenezés átsegítette őket, de amikor jól megforgatta, a barátságos sunyítások mögött tétlen elheverést talált. Ilyen fokú lustaságot ő Pesten sohasem tapasztalt. Ettől fogva egy-két hónapon át a lustasági elméletére vetette rá magát. Szinte boldogan hozta a jobbnál jobb adatokat erre a lustaságra: „A dolgozatírás itt, úgy látszik, külön iparág” - hozta a hetedikes dolgozatnyalábját. „Csoportosítani kell a dolgozatokat, mint a kódexeket: az A típust egyetemi hallgató írta; a B-t egy jobb stílusú osztálytárs, a C-t egy segítségül hívott szülő.” „Ezek a vers megtanulásától jobban borzadnak - jött haza az első ünnepélyről -, mint a nyilvános felsüléstől. Egyetlen szavaló sem tanulta meg rendesen a verset. Most már értem, hogy a Kotormán-társaság ülésén miért olvassák kiáltványként a verseket.”

Egy-két hónapon át szinte büszke volt erre a rendkívüli lustaságra. A magyar lustaság köldökének nevezte Csomorkányt. A lustaság, s nemcsak a csomorkányi, valóságos mániája lett. Kimutatta, hogy az emberi tevékenységnek nagy része, az övé is, alapjában véve csak menekvés egy komolyabb, rövid erőfeszítés elől. Mind olyanok vagyunk, mint az ő tanítványai, akik házi feladataikat sokszor több órás puskafelhajtással, lexikonforgatással oldják meg, csak hogy az agyukat egyetlen gondolat megfogalmazásától megkíméljék. A lustaság lökése után (melyben a hetedik volt ludas) egy ellenkező irányú lökés következett a nyolcadikban. - Azt mondtam nekik, nem feleltetem őket, a bölcsélet nem érettségi tárgy, szokjanak kicsit az egyetemhez. Úgy ültek ott, mint a bálványok, a padnak könyökölve. Most mindenkinek külön tételt adok; majd kiderül, mi van a pusztai pillantásuk mögött... Másnap boldogan hozta a füzetlapjait. Egypárat Eszternek is felolvasott belőlük. - Bámulatos, hogy milyen jók vannak köztük. Nézze például ezt a párhuzamot Platón és Buddha közt. Ugyanazok a fiúk, akik a francia tanfolyamon nem voltak hajlandók naponta húsz szót megtanulni. A vegytanórákon is ezt látom: ha az ember nem kíván munkát, csak értelmességet, meglepő eredményt ér el... Ettől fogva tunyaságnak és értelmességnek ez a szövődése, a „pihent ész” volt magyarázat a diákjaira. Majd a csomorkányiak sznobizmusát fedezte föl. - Ha Balassáról mondok valamit, azt nem jegyzi meg, de amit Keatsról vagy Szent

Ágostonról, azt igen. Aminek nagy műveltség-szaga van, arra még a rosszabbak is fölfülelnek. A vegytan sokkal jobban megy, amióta a mutató, bonyolultabb dolgokról, gyógyszerekről, műanyagokról tanulunk. A szalvarzán képletével az is szívesen vág föl, akibe a salétromsavét alig lehetett belevetni. Az ostobábbak, persze, úgy járnak vele, mint a pápua a szemüveggel. De az okosabbakban is megmarad valami a pápua sznobizmusból. Ez az, amiért Hallgató Blake-et fordítja meg Donne-t... A hetedik osztályban a második félévben a lányok nekilendültek; a fiúk elmaradtak. Ebből megint új szempont, új elmélet nőtt. - A nők a Tiszántúlon, úgy látszik, értékesebbek. Még ha (mint a másik koedukációs osztályban) a fiúk tehetségesebbek is, a lányok jellemesebbek, megbízhatóbbak. De a fiúknak a lustaságuk, műveletlenségük ellenére is megvan a biológiai súlyuk. A diákszerelmekben egyenrangú felek, sőt zsarnokok.

Eszter mosolyogva fogadta ezeket a fölfedezéseket. Amit Méhes mondott, az mind igaz volt, többé-kevésbé ő is tudta vagy legalább érezte, mégis furcsa volt ilyen éles, kérlelhetetlen igazságok formájában találkozni az érzéseivel. A férfiak és nők tudása közt, úgy látszik, ez a különbség. Az asszonyokban összeszívárognak s homályban maradnak a dolgok; de legalább, ha nem is olyan határozottan és látványosan, mindig az egészet tudják. A férfiak tudása éles, szabatos, az értelem szabja ki a körvonalait, de mindig csak annyit látnak meg, amennyit új és újabb szempontjaik megvilágítanak. Méhest figyelve még jobban megértette, hogy Józsi, az apja s a többi férfi mért beszélnek ugyanarról a dologról is egymás mellé. Méhes esze igazán olyan, mint a koncával vergődő kutya, nincs nyugvása, amíg új és új ugrásokkal mind mélyebbre nem tép a zsákmányába. De ha az első hónapokban máshol kap állást; nem mondta volna-e: „A csomorkányi diákok? Van bennük valami bennszülött báj.” Vagy ha karácsonykor: „Csomorkány? Az a magyar lustaság köldöke.” S ha más osztályon kezdi, tán a szemüveges pápua lesz az első benyomása. Az emberek nagy része, a kényelmesebbek azonban örökre megmaradnak ennél az első vagy második feltevésnél; örülnek, hogy véleményük van, s nagy méltósággal ütik le vele a más véleményt. Nem betegség ez a nagy sietség az igazságokkal? Ugyanakkor, amikor kapkodják, nem tolják-e folyton tovább is? Megpróbálta figyelmeztetni Méhest is arra, ami az elméletéből kimaradt. Amikor azt mondta, nem hajlandók egy könyvet elolvasni. - De hisz a régi csomorkányiak, nagymamuska is, nagyon szerettek olvasni! Méhes később maga is föleszmélt, s rátalált arra, amire Eszter figyelmeztetni próbálta, az új szempont lázában azonban mintha a fülébe sem jutott volna.

Még nyugtalanítóbb volt, hogy az igazságoknak mindjárt következményei is voltak. Egy-egy új igazságával, mint egy új lámpával, száz más jelenségbe is levilágított, s egy csomó más kérdést is végigjárt azonnal. - Ide kellett kerülnöm - mondta -, hogy egy csomó magyar tulajdonságot megértsek. Mi lesz - mondta - egy ilyen lusta, de pihent eszű gyereknek a sorsa? Minthogy rendszeresen dolgozni nem szeret, de ambíció van benne, megtoldja a szorgalmat egy kis aljassággal. Nem rossz kulcs a magyar származásúak közéleti szerepéhez. Ha viszont a lustasága nagyobb, s amellet még élehetetlen is, önimádó cellájában mint különöc elégíti ki a nagyravágását. A csomorkányiak különbségének ez a megfejtése. A legnagyobb rész, persze még erre is lusta - elvegyül a buta-lusták közt, s onnét dohog, lázít minden teljesítmény ellen. A magyar közönyt ők látják el harapós fogakkal.

Eszter idegenkedett ezektől a következtetésektől. Hisz amit Méhes mondott, nagyon logikus volt. Most már ő is tudna példát mind a három lustaságra. A veszély azonban az, hogy az ilyen gondolatoktól az ember tán nem is magukat az embereket nézi, hanem amit az eszéből rájuk vetít. Lám, öneki is Józsefre kell gondolnia mindjárt. Méhes szerint bizonyára az is lustaság, az ő örökös járás-keleése. Ezzel kerüli a komoly, szorgalmat kívánó munkát. A három csoport közül akkor hát melyikbe tartozik? Aljasságot fog elkövetni? Ha másért nem, hogy a játékból ki ne dobják? Eszternek, bár nem ismerte a dolgait, volt ilyen félelme. Vagy egyszer csak

hazajön, s a kartotékjai közt fog tevegetni, mint Gulácsi az ásványai között. Néha nem bánná már. Vagy a harmadik csoportba süllyed: a gyűlölködő tehetetlenek közé? Hisz igaz, néha már Méhesről is ellenségesen beszél. „Népi romantikusok” - mondja a régi nagy íróira, s a torkában vak, elégedett élvezet van. Biztos, hogy, mint Hallgatóban, a nagyapjában, Józsefben is van valami hiba. De azt talán meg sem lehet mondani, hogy mi. Sok karú, messze érő szövevény az, átnyúlik az értelem fölosztásai alatt. S ha az anya szívével nézzük, nem olyan-e a legtöbb emberi dolog, mint a József betegsége? Ő nem tudta pontosan, hogy dolgoznak a vegyészek. De ott beválhatik a Méhes módszere. Az ember ráfog valamit a természetre. Az visszarúg, s az ember igazít egyet a feltevésén. Tizedik, tizenötödik hozzáigazításra megvan a dolog. Az ember azonban így soha sincs meg. Akármilyen nagyszerűen elemzi Méhes a csomorkányi embervegyületet, az mindig csak olyasmi, még ahhoz képest is, amit a magafajta asszony tud, mint a kör négyszögesítése.

Méhes ezekből az ellentmondásokból többnyire csak egy kipirult, barátságos arcot, a másik agy járásában gyönyörködő szemet, s néha egy kis kínos mosolyt látott. Eszter számára mégis olyasmi lett ez a félóra a néma patikában, mint annak idején a szeghádi sétáik Amállal. Akkor az Amál kíváncsisága bírta rá, hogy magán gondolkozzék, most a megértés, a tiszteletteljes gyönyörűség mélyén a folyton határozottabbá váló ellenmondás. Nem sok alkalma volt rá s nem is tartotta fontosnak, hogy magán gondolkozzék. Ez a csendes párbaj azonban, amelybe Méhessel bonyolódott, ellenkezésével együtt, a maga szellemi természetét is kirajzolta. Amit a diákokon észlelt, Méhes átvitte felnőtt barátaira. A csomorkányiak közül Sanyi és Bozsó járt hozzá; amióta Nyugatról megjött, Gulácsi is. Méhes azon volt, hogy minél több jót mondjon róluk s növelje a város előtt a tekintélyüket. Eszternek is rendszeren ezen kezdte; a néhány percnyi dicséret után azonban egyszer csak előbújt belőle a megfigyelő. - Én elég sok művelt embert ismertem, de ilyen sokoldalút tán kettőt sem. Azok közt az írók közt, akiket a műveltségük miatt szokás bámulni, mondhatom, nem közelíti meg egyik sem. S szó sincs róla, hogy csak úgy belenyúlt: „Philosophie, Juristerei, und Medizin und leider auch Theologie”.^{*} Mellesleg egy lány kedvéért a *Faust*-ot is megtanulta. Én foglalkoztam egy kicsit matematikával. Azt hittem, ebben legalább fölül vagyok. Tegnap elmondja, hogy szűkiben van a pénznek: matematikai tanfolyamot szeretne tartani diákoknak. Hát te értesz a matematikához? Kiderült, hogy igen. Rajta értettem meg (s arcán egy kis fény felcsillanása jelezte, hogy a műszer működésbe lépett), mi is egy ősdia. Tán észrevette, hogy az ősdia a félbarbár országok irodalmában jelenik meg. Olyan ez, mint a szörnydaganat. Fog, bőr, izom: minden van benne, de fölépítetlenül, egymás mellett. Hallgatóban együtt van egy Goethére való szövet; nemcsak ismeret, képesség is. A szervezet fölépítése maradt el. Mi kellett volna hozzá? Talán a megfelelő társadalmi szerep? Ami beépített vele. Így egymás hegyen-hátán mállik. Rom, bomba nélkül. (Méhesnél a képek halmozása a gondolkodás hevének volt jele.) Pedig évekig élt fönn Pesten. Az egyik nagyhatalmú újságírónak, úgy hallom, kedvence volt. S mégsem tudott szelet fogni. A magja volt lusta. Megkereste a legszükségesebbet és tanult. Ebben bűjt el. Bennem is van ebből valami. A kultúra felől; a társadalom álmosága; az ember felől, a tehetségé. A két álmoság valahogy összefügg egymással.

Bozsót még jobban szerette, mint Sanyit. - Hallgató sokkal tehetségesebb - mondta egyszer Eszternek. Egyik-másik versszaka Vajda Jánoshoz is méltó volna. Egyáltalán nem csodálnám, ha a hagyatékából - már akinek ízlése van - egy nyaláb kitűnő verset szedne össze. Bozsóban ez van: ízlés. Ha vele vagyok, nem ver le a szörnyeteg szag; órá rábízhatom magam, mint egy jó író stílusára. Mivel magyarázza, hogy őt mindenki szereti? Idővel még a tanítványai is

^{*} A Faust első sorai: „Filozófiát, jogot, orvostudományt és sajnos teológiát is.”

szeretettel gondolnak rája. Megvizsgáltam magam. Az ember semmi iránt sem olyan gyöngéd, mint a maga kinőtt fogatkozásai iránt. Bozsóban ráismerek az ifjúkori neuraszténiámra. Kamaszkori betegségek egy kopaszodó aggregényben. Ebben van valami vonzó. Az ember arra gondol, ha ő is - s hogy hála isten nem. S a humora, amivel tud róluk s gazdálkodik velük! Az aggályosságát nem tudja legyőzni, hát túlozza; így senki sem tudja, hol ér véget a játék, s hol kezdődik a muszáj. Érdekes a műveltségét a Hallgatóéval összehasonlítani (előző este kinn járt Bozsó legénylakásán). Hallgató mindenben járatos akar lenni. Bozsó arra büszke, hogy ő angolon, francián s egy kis latinon kívül semmihez sem ért. Az idén az egyik osztályban magyarórákat adtak neki. Egész biztos, hogy egyik tanár sem ért úgy (mellesleg: a szakja is magyar) a magyar irodalomhoz, de ő azért teli van duzzogással: mennyit kell arra öneki készülnie. Hallgató az a balkáni, aki mindent fölfal; Bozsó, aki a habos rolóból is csak a habot akarja enni. Tetszik tudni, hogy hol lakik? A szó szoros értelmében egy zsákutcában. Csak Csomorkányon vannak ilyen zsákutcák s ilyen utcának fordított tűzfalak, amilyenre az ablaka néz. De este Sauvageot-t és az Oxford szótárat lapozva alszik el, s leveleket ír a British Councilhoz, hogy Huxley és Priestley könyveit hogy kaphatná meg. Persze, az alapossága is csupa fölülkerekedés. Az angoltól fordított könyveket összeolvassa az eredetivel, s tudja, hogy a nagy cégek fordítói milyen slendriánságokat követnek el... Ma benn voltam Bozsó franciaóráján - jött nevetve máskor. - Az már nem is francia nyelv, amit Matyi tanít. A durva kiejtésűekkel nem is foglalkozik. Csak a legjobbakat olvastatja. Van egy kislány, az óra kétharmadában az felel. Három-négyszer is elolvastat vele egy mondatot. „Encore une fois. Mais prenez garde, Justine, de la belle prononciation. Oui, c'est à peu près juste” - mondja, mintha nem egész volna az, egy újabb fuvalom után. A csomorkányi fejek pedig nézik a mulatságot. Szeretnék a homlokuk mögé látni: mit gondolnak erről a különös apácácsokról. Az ember megérti Kazinczyt, Kölcseyt... Csak a pusztá tud ilyen telhetetlen lenni a finomságban... - Na végre, olvastam valamit Bozsótól - hajtotta ki egy másik este diadalmasan a Reggeli Újságot. - Eddig csak a neve díszlett ott az új, demokratikus szerkesztőbizottságban. Most végre írt egy cikket; *Dandin György* bemutatójára. Már egy hónapja készül rá; amikor meghallotta, hogy a társulat be fogja mutatni. Az utolsó perc, hogy megjelenjen; ma játsszák utoljára. Két könyvet olvasott el hozzá Molière-ről, újra a főműveit s mindazt, ami Sainte-Beuve-től Ambrus Zoltánig hozzáférhető volt. Kétszer kérte vissza; egyszer a nyomdából. De mondhatom: kitűnő. Csupa zene, mértéktartás, mûgond. Ha oda nem teszik, ki írta, valamelyik nagy stílkozmetikusra gondolok. „Á, nem, röstelltem. Mi az a ti ömléseitekhez képest?” - mondja, amikor gratuláltam. Tulajdonképpen jó adag ravaszság van ebben a húzódozásban. A tekintélyének egy ilyen cikk több, mintha állandóan ontaná őket. Megígértettem vele, hogy fordítani fog. Virginia Woolf *To the Lighthouse*-ához van kedve. Előre látom, amint tíz remek oldalát megmutatja. Elmeditálunk egy délutánt. Aztán elcsügged. Ebben megint van egy kis önérzetadó. Úgy tán ő is tudná, mint sokan, de ha jól akarja, el kell akadnia egy kifejezésen. Ebben más elakadásokra is van egy kis vigasztalás - nevetett Méhes, nem a rossz szív, hanem a működő értelem kajánságával.

Egy-egy élesebb megjegyzés után, mintha ő is kíméletlenségen érte volna magát, hirtelen megállt, s egy nagy dicséretet vagy természetéhez nem illő baráti vallomást biggyesztett oda helyreütés gyanánt. Ijedt gyöngédsége azonban nem változtatott az értelem természetéből folyó gyöngédtelenségen. Méhes - Eszter tudta - a félénkségig tapintatos volt. Sosem célzott semmire, ami másnak kellemetlen lehet. A Julinak szánt havi borraivalót Eszterrel adatta át mint járandóságot; olyan kínos volt számára az odacsúsztatás másodperce. A mosásból egyszer a fehérneműjének több mint a felét nem kapta vissza. Nagymama a foltozásnál Józsefébe keverte. Ő észrevette, de nem merte keresni; hátha ellopták, s a két-három ember közül, akire a gyanú eshet, egy vagy kettő bizonyára ártatlanul érzi a gyanút maga körül. S ez a tapintatos ember, ha a gondolkodás elkapta, olyanokat mondott a barátairól, amik miatt,

magára maradva, el kell pirulnia. Amióta a restség következményeit levezette, sokat beszélt a magyar „aljasság”-ról. - Abban mindig van valami humoros, ha egy ilyen csomorkányi magyar túl sokat emlegeti az erkölcsöt. Volt egy barátom, akinek a „nemes” volt a kedves szavajárása, „így sokkal nemesebb”, „nagyon nemesen viselkedett”. Most értem, mért tett rám ez a „nemes” mindig olyan hatást, mint egy kölnivíz-sugár egy bűdösségig olajos bőrre. Hallgató erkölcsi szónoklatainál is van ilyen érzésem. Tán tetszik tudni: most a feleségivel van baja. Mit tudom én; az egyik színész állítólag megtetszett neki. Hallgató azt mondja: az ő szerelme fölötte van a féltésnek. Ha rajta érné a feleségét, az nem változtatna azon, amit ők egymásnak jelentenek. Egy szupra-erkölcsöt játszik, s nem veszi észre, hogy a szakításhoz szükséges erkölcsi erő hiányzik belőle... Máskor Bozsóról mondott el még kínosabbat. Őbenne az az üde, hogy ma, ebben a politizáló világban, mint egy századvégi gavallérnak, szerelmi gondjai vannak. Az egész várost elszórakoztatja a szerelmeivel és csalódásaival. - A legjobb könyvötletet kaptam tőle - nevette el magát hirtelen. - Rég gondolkodom, hogy mondhatnám el a szerelemről a magamét. Hát a Bozsó története. Ez az igazi dekameron. Csak a gátoltság őrzi meg ilyen ifjan a képzeletet. Amit Matyi az ő hódításairól - arról a sok száz nőről - elmond, minden Casanova-naplónál érzékibben csillog. Egy negyvenéves ember, akinek minden gondolata az el nem ért szerelem körül forog. Erosnak egy ilyen kebel a szentélye.

Eszter az ilyen mondatokra is alázatosan nevetett, éppen csak a szeme tért ki Józsi könyvei felé, s arcát futotta el kicsit a pirosság. Csibi regényéről ő többet tudott, mint Méhes; az asszonytól s Sanyitól is. Így azt is látta, hogy nem pletykázni akar. „Mit tudom én”, „állítólag”: ezzel is mutatta, hogy nem a botrány, csak a példa érdekli. Épp a szenny, izgalom foszlott le róla, amiért mások továbbadnák. De mégis szomorú, hogy egy ember a barátját, aki úgy tiszteli, mint Hallgató Méhest, a kimondás mámorában így kiszolgáltassa. Hisz ő is érezte ezt, harminc éve már, amikor a piacon, az emberek vállán át, Amálra panaszkodott, aminek Méhes, mint egy nagy fölfedezésnek, annyira megörült. A mostani dolgáról is mondhatna effélet. Például, hogy Csibit tulajdonképp Sanyi lovalta belé. Tán éppen az élmények, a nagy érzések fölkavarása miatt. De Sanyi, ahogy a sötét utcán az ember mellett lépked, mégiscsak igazán vergődik, igazabban az efféle igazságnál. Az igazságon az ember mosolyog. Sanyit azonban (egy kis erkölcsi lábszagérzéssel), de mégiscsak sajnálja az ember. S Bozsó! Hát persze hogy érezni ilyesmit. Most, amikor Méhes rákényszeríti, gondolja is. Ő magától azért nem gondolta volna. Mert vannak dolgok, amik igazabbak attól, hogy nem gondoljuk. A gondolat s a szó még inkább kiszakít valamit az összefüggésből. „Bozsó” - ebben minden benne van. „Gátlásos agglegény” vagy éppen a baj lexikoni neve; ez csaknem durva, s úgy igaz, hogy valahol nem is igaz. Nem furcsa, hogy regényében Méhes is féken tartja az értelmet. Az a regény a parasztasszonyról teli van homályba lapuló, kimondatlan dolgokkal. Mert egy regény vagy színdarab: nemcsak gondolkozás. Abban a kimondott és kimondatlan egyensúlyban van. Azért is igazabb - az ő számára legalább a mű, mint a gondolat.

A fölszabadulás után Gyenes első dolga az volt, hogy a Kotormán-társaságot újjáalakítsa. Az őszen már egy-két előadóestet is végigfagyoskodtak. Nagyobb sikere volt annak a zenei szemináriumnak, amelyet a szabadművelődés indított Gulácsi hazajövele után munkások részére. A munkások közül nem sokan jártak el rá, a városból azonban mind többen szívárogtak be. A télen át a kollégium egyik osztályában tartották, abban a melegben, amit a két váltás diák, a délelőtti nyolcadikosok s a délutáni „dolgozók” hagytak ott. Ha az ember szürkülettel a piactérről a népkert felé nézett, hetente kétszer siető alakokat látott, amint a világítástalan utcán a kollégium felé igyekeznek. Az idő enyhültével úgy fölszaporodott a közönség, hogy Gyenes is fölfigyelt rá. Attól fogva a közgyűlésteremben tartották az előadásokat. Ezzel együtt az előadások tárgya és címe is megváltozott, a Kotormán-társaság és a Szabadművelődés közös nézettörténeti előadás-sorozataként hirdették őket az újságok. A

műsor is folyton nőtt: egymás után léptek föl rajta az új vagy újjáalakított énekkarok, a Katolikus Dalkör, a Munkás Dalárda, a MÁV énekkar, Gyenes négy helybeli hegedűst a társaság kamarazenekaraként szerepeltetett, a zongoraszámokat a zenede igazgatója, Pesten is koncertező előadó játszotta, s egy-egy libáért Szegedről, sőt Pestről egy-egy operaénekest is sikerült lehozni. Ahol még hézag maradt, József lemezeit kérték kölcsön, vagy Gulácsi mutatkozott be kicsit dörmögős baritonjával. A csomorkányiak úgy voltak ezekkel az estékkel, mint Eszter vendégei az őszi beszélgetésekkel a verandán. A vén városházi csillár alatt egy boldogabb burokban lebegtek. Rongyosságuk és félelmeik ellenére magasabb műveltség részesének érezték magukat, akiket egy nemesebb élvezet hozott be ide a folyton enyhülő éjszakából.

Méhes kezdetben csak Gyenes kedvéért ment el, de ahogy belekóstolt, nem maradt el egyetlen estéről sem. Őt nem is zenetörténet, hanem a helybeli művészek s az órási fapadokra begyűlő emberek érdekelték. - Én azt hittem - mondta Eszternek (akinek persze otthon kellett maradnia) -, hogy itt egy Hallgató és egy Gulácsi van. De ahogy a nagyteremben fölálltak, s a beódalgó alakokat nézem, mindnek egy csigaház van a hátán. Most, hogy a lyukjukból előjöttek, azt hiszem, maguk is meg vannak lepetve, hogy ennyien vannak. Nem hiszem, hogy ezer lélekre bárhol ennyi művelt ember essék. Az ember itt látja, hogy műveltség és szorgalom mennyire nem összetartozó dolgok. A csomorkányi lustaság legalábbis nem rossz táptalaja a műveltségnek. Az persze már Csomorkány művészete, hogy ezt a sok embert úgy eltünteti, mintha sosem lettek volna... Egy másik alkalommal Eszter az előző napi Bach-Händel est felől kérdezte. - Nagyon jó volt. S már megint egy új női kar vonult fel, egy oratórium-részletet énekeltek. Gyenes azt mondja, legalább ötszázan voltak, a karzat, a sorközök rogyásig. A törökfejű diákjaim mint kis műkedvelők sétáltak a szünetben a diáklányokkal. Arról volt szó, hogy a jövő hetit a Szarvasban kellene tartani. De Gulácsi fél, hogy erre elpattan az egész. A csomorkányiak így is csodálkoznak már magukon. Az ember hajlandó volna azt hinni, hogy ebből a szemináriumból egy kis magyar Bayreuth vagy mi talál kinőni. De nem, annyira vagyok már csomorkányi, érzem, hogy egyik napról a másikra az egész abbamarad. Ez olyan, mint a vízjárás, nem lehet kormányozni. Előjöttek, megmutatták, hogy vannak, aztán behúzódnak az üregeikbe.

A következő este Gyenes kísérté őt haza. - Szöveget ütött a fejemben a Gyenes mondása - hozta elő Eszternek másnap. - Azt mondja, aki idegen idekerült, még nemigen kíváncszott el Csomorkányról. Akármilyen álmos, ronda hely, ahogy ő mondta, van benne valami asszimiláló erő. Erre különben ő maga a legjobb bizonyíték. A legősibb zsidó reflexeibe is beférkőzött valami csomorkányias. A kultúrszervezést, a liberális tehetségvédelmet, a barátkozást is csomorkányian csinálja. Tetszett olvasni a cikkét Hallgatóról? Megtámadták, hogy jobboldali újságíró volt. Itt a nagyszerű alkalom egy halálos ellenség számára. „A magyar nyelv páratlan művésze”, „Akit én csak Ady mellé tudok állítani”. Az új kultúrpalotára és a Kotormán-képtárra vonatkozó tervei közt mellel a találmányait is elmondta. Alumíniummal akart fűteni. Az alumíniumoxid leöntésekor ugyanis hő fejlődik. Azt azonban magam is érzem, hogy van valami meleg, iszapszerű ebben a városban. Tán épp az, hogy a szorgalom, sebesség, az idő elkerülte. Aki lemondott arról, hogy Pesten nagy ember legyen, itt követheti a hajlamait. Közönyt, figyelmet, időt, mindent kap hozzá. Igazi elefánttemető... Azt tetszik tudni, hogy az elefántok, amikor a halálukat érzik, elrobognak egy félreeső erdőrészbe. Mind ugyanabba.

Eszter a legjobban azt szerette, ha verseket olvasott neki. A magyar tanulásuk nem is állt másból; volt egypár vázlatuk; ha a többi tárgyba belezsibbadtak, egyszer-kétszer egy héten, szemelvényeket, főként verseket olvastak hozzája. Méhes olvasásában nem volt semmi mutatós; egy jó tanár, aki a versek tartalmát, ritmusát igyekszik igazolni. A tanítványai

azonban, akik óráról órára megszokták (Eszter később többször is hallotta), torzításnak érezték minden másfajta versolvasást. Egy-egy figyelmeztető hangsúly, két sor közt egy közbevetett szó, a végén a hangulatot még egyszer összegező mondat elég volt, hogy minden bővebb magyarázat profanizálásnak hasson. A patika mély csendjéből egy kis ünnepélyességet is szedett magába ez a csendes, jól tagolt hang. Méhes sohasem hasonlított úgy Décsi Ferire, mint amíg a fényes könyvlapot nézve a szöveget mondta. Ugyanaz a mesterségismeret, komolyság, szabatosság; az érzékeny lélek minden árnyéka, a gondolkodás minden kajánsága eltűnt róla. A kissé fonnyadt arc kristályos lett, mintha a versek maguk olvasták volna magukat egy átlátszó közegen át. - Nem fárasztó? Olvashatok még? - kérdezte Méhes a tizedik vagy huszadik vers után. - Nem, dehogyan - tiltakozott Eszter. - Az egész napomból ez ér a legtöbbet - tette hozzá a hála melegével. S csak aztán jutott eszébe az állandó félelme, hogy túl sok értékes idejét lopatja el.

De ha belejött, Méhes is nehezen hagyta abba az olvasást. Az ő véleménye a művekről sosem állapodott meg egészen. Szelleme, ezt érezni lehetett, az egyenletes, igazolni igyekvő hang alatt is folytonos mozgásban volt, fölfedezéseket tett, tökéletlenségeket jelzett. - Én is sokat köszönhetek ezeknek a versolvasásoknak - mondta egy-egy vers végére érve. - Minden kritikust kötelezni kéne, hogy a magyar irodalmat egyszer végigtanítsa. Az íróasztalnál az ember felületesebben olvas. Az ízeket szedi ki, de ebben sok szélhámosság van. Az osztály előtt minden szóért helyt kell állni. Az ember akaratlan is újra méri közben az értékeléseit. Egy osztály jelenlétében nehezebb hazudni. Haragudni meg egészen lehetetlen. Ellenségeknek ajánlhatnám; olvassák el egymás verseit negyven figyelő lány előtt. A hetedikeseimnek hetente egyszer élő költőkből is szoktam olvasni, köztük olyanokból, akik ellen neheztelés van bennem. Szeretném, ha hallanák, amint az olvasó hangommal igazolom, védem, helyre-ütöm őket. Ha az ember egyszer a mű közepén van, kénytelen a másik érdemét átengedni magán. Aljasság: egy verset illojálisan olvasni... Máskor azonban hirtelen megállt a vers derekán. Hangját, mely előbb még telt, ünnepélyes volt, csüggedten leengedte. - Mindig azt hittem, ez jó vers. Tán a legkedvesebb verseim közül való. De csak a címe - *Ember az embertelenségben* - s egy-két sora. A többi csupa kongás. Újabban gyakran megtörténik ez velem. Úgy állok ki elébük, hogy vigyázzanak, ez nagyon jó. S ahogy olvasom, a hangommal még mindig bizonyítom, belül azonban csalónak érzem magam.

Eszter ezt nem értette. Ő nem tudta elképzelni, hogy nem Beethoven, de az a kis Glementi-szonáta is, amit kislány korában annyira szeretett, egyszerre ne tessék neki. Az antológiabeli versek is mind kedvesek voltak neki. A régiek, a Petőfik, Aranyok ott voltak lelke avarában, a Gólya, gólya gilice-félékkel. Ha Méhes olvasta őket, az olyan volt, mint amikor Gyevi és Kotormán beszélgetésébe egy név, egy szokás, ami Tunyogi nagytatáék mellett valahogy a fülében maradt, hirtelen az értett dolgok összefüggésébe került. Az újabb költők nevét pedig Józseftől s a barátaitól hallotta; egyik-másik verset a Tanyai Internátus vagy a Kotormán-társaság estélyén szavalták. Ezeken át meg, úgy érezte, Józsefhez kerül közelebb. Most már mellé állhatna, s megkérdezhetné, mint a zenedaraboknál szokta: mit tetszik gondolni, kitől van ez. S ő megmondaná: Tóth Árpádtól, Juhász Gyulától. Abból, ami igazán tetszett neki, ő nem veszthet el semmit. Méhesnél ez is csak a szempontoktól lehet... Bizonyos szempontból szerette meg, s most a másiktól kiábrándult.

Persze, Méhesnél a kiábrándulás sem volt egyszerű csüggedés. Ő azt is ápolta, gondozta, kapcsolatba hozta, mintha abból is kisülne valami. Azt például, hogy Ady nem tetszett már úgy neki, mint régen, összefüggésbe hozta a Csomorkányra vonatkozó eszméivel. - Érdekes lenne - mondta, a Horváth János könyvét betéve -, ha egy nagy nyugati író rászánná magát, hogy a mi irodalmunkat megismerje. Attól félek, úgy járna velünk, a mi nagy szellemeinkkel, mint én Hallgatóval, Bozsóval. Meglepődne, mennyi jó van bennük. S a sok kellemes

meglepetés végén egyszer csak azt mondaná: „Szegények, mégiscsak vidékiek. Sok jó, egy csomó örütségben elhabarva.” Tetszett olvasni a Kotormán-társaság célkitűzését a Reggeli Újságban? Valami ilyen nagyzás és kicsinység van mibennünk is. Én legalább egyre több hallgatóit és bozsóit találok magamban. A nemzeti irodalom! - mondta elgondolkozva. - Lehet, hogy innen az örütség. Régen csak irodalom volt, világirodalom. Azt, hogy minden népnek teljes, eredeti irodalmának, sőt, kultúrájának kell lennie, a romantika találta ki. Alig több százötven esztendősnél. Nemzeti nyelven, minél szélesebb tömegeknek, amit odáig csak latinul vagy franciául lehetett kapni. De milyen kevés jött át, és milyen későn a nagy szellemi vívmányokból. Fölbúvárkodják s átadják Európának a népükben alvó gyöngyöt? De minden kis nép ugyanazt a nemzeti kétkedést hozta föl. Az én egész életem is miben telt el? - mondta mosolyogva. - Értékeket bizonygattam, ahol kevés vagy semmi sem volt. Lángoszlopként kanyarogtam egy-két naiv ember előtt, aki elhitte a nemzeti irodalmak szerepéről a mesét...

Ebben a vallomásban volt valami megdöbbenő. Esztert ez a vallomás meghatotta. A beállt csöndben a lélegzetét is hallotta, s ahogy Méhesre emelte a pillantását, egy kis gyöngédség párját érezte a szemén. Hisz, persze, ez is csak fölismerés. Csak most ilyen éles: egypár hét vagy hónap alatt ez is beilleszkedik a többi fölismerés közé. De azért mégiscsak szomorú, hogy egy író, a huszonöt éves „jubileuma” után, így gondolkozzék, mint egy veremről, a pályájáról. De Eszter épp itt figyelhette meg a legjobban, hogy az efféle gondolatok, a legleverőbbek is, mindjárt ellenszerei is önmaguknak. Méhest az a gondolat, hogy a nemzeti irodalom, amelybe ő az egész életét beleadta, zsákutca, valósággal fölvillanyozta. Akármilyen következett belőle az ő eddigi munkásságára, ez mégiscsak az ő gondolata volt, ő ismerte föl, ő vonhatja le elsőül a következményeit. - Ma ezt adtam föl a fiaimnak dolgozatul - újságolta nevetve: „Megfelelt-e a nemzeti irodalom vállalt feladatának?” Ezt oldják meg a dolgozatgyárosok. Csak azt mondtuk el - Bessenyeit tanuljuk -, mi volt a vállalkozás. A többi döntés el ők. Persze, bólogatni fognak, s én nem világosíthatom föl egészen őket. De tán magam is megírom; ha másnak nem, magamnak. Ez olyanféle kérdés, mint a Rousseau-é. Emelte-e a műveltség az emberi nem boldogságát? S élélőttem egész világos a válasz. Nincs többé elszigetelt nemzeti sors, nincs különálló irodalom sem. - De magyar írók azért csak lesznek? - mosolyodott rá Eszter tisztelettel, de egyben anyásan is. - Persze hogy lesznek. De nem fogják egy gödörbe hordani az életüket, mint én. A magyar írók erejük öthatodát ennek az illúzióknak a karjába hordták. Csak vasárnap voltak varázslók, hétköznapi napszamosok. Minden dolgunkon rajta van ennek a kötelességnek a torzítása. Ezt fájdalmas beismerni. De van benne jó is. Visszaadja az emberi szabadságom. Az emberiség közös nagy dolgaival foglalkozhatom úgy, mint eddig a nemzetével.

Az érettségi s vele az idegesség azonban mindjobban megülte a patikabeli órákat, úgyhogy Eszter ezeknek az esszéknek a továbbgombolygását mind vékonyabb réseken át követhette. Az órák mind hosszabbra nyúltak, s a beszélgetés utánuk néhány fanyar, erőltetett mosollyal támogatott szóra zsugorodott, amellyel a tanár-tanítvány viszony ellenségességéből próbáltak a tisztelt vendég s a nagyrabecsült asszony szerepébe visszatalálni. Eszter agyát az egész évi diákmunka lassan eltompította, s emlékezete az ismétléseknél teljesen fölmondta a szolgálatot. - Nem tudom - rázta meg a fejét, olyanformán induló mozdulattal, amilyennel a kutya rázza ki füléből a vizet, amikor érezte már, hogy a gondolkodás nem segít, nincs más menekvés, mint egy szégyenkező pillantással s elkeseredett nevetéssel kérni az udvarias, de szigorú szemet, hogy mulassunk hát az öreg agy feledékenységén. Méhes iparkodott félrenézni ilyenkor, hogy tanítványa észre ne vegye szemében az ingerültséget, de a beburkolt hang s az új kérdés - na, nézzük akkor tán előbből - elárulta az indulaton vett győzelmet. Hiába kezdték szokott mosolyukkal az órát, a szerep, ahogy beljebb és beljebb nyomultak a megdöbbenő hiányokba, egyre erősebb lett, a kölcsönös tisztelet elhalványult, s két egymást gyötrő agy

maradt csak; az egyik, amelyik a másiktól mindenáron ki akart hajtani valamit, s a másik, amelyik tehetetlenségét érezve, szűkölt, ágaskodott, majd kétségbeesetten elfeküdt a nógató csapások alatt. Bizonyára bölcsőbb lett volna, ha Méhes hagyja Esztert, s a helyzetet tudomásul véve, a vizsgáztató tanárokat környékezi meg. Hisz mindeniküknél a legnagyobb részvétre számíthatott; a házitanítónak lett író s a diákká lett öregasszony is. Méhesben azonban volt valami gyerekes kitartás. Nem tudta a dolgokat társadalmi súlyuk szerint mérni és kezelni. A kis dolog is nagy volt, ha egyszer belekapott, s a naggyal se törődött, ha szenvedély vagy hiúság nem kötötte hozzá. Itt egy kísérlet folyt; a felnőttek oktatása volt a lombikjában: egy csomó embernek beszélt róla. Azt beismerte már, hogy az első reményei túlzottak voltak, de abba nem tudott belenyugodni, hogy a vizsgáztató tanárok azt mondják: Na, ez a Méhes Zoltán, ez sem sokra vitte ezzel a Máténéval.

A bajt növelte, hogy április végén Anikó is Eszter nyakába szakadt. A lejövetelüknek tulajdonképpen az ő könnyebbségét kellett volna szolgálnia. Már a téltől kérte, s József meg is ígérte, hogy az érettségre fölszabadítja őt: az utolsó hónapban ő lesz a patikában. Eleinte inkább azért követelte, hogy a fia ott legyen mellette, de később a fáradtsága is kívánta már. Józsefék le is jöttek. József egy-két napig bejárt, zsörtölődött a tiszteletesnével; aztán a párt fölsürgönyözte. Úgy volt, hogy egy nap megfordul, de mint írta, épp a legjobbkor ért haza, mert az üres lakás már szemet szűrt, ha nem akarja, hogy kiigényeljék, fönn kell maradnia. Eszternek az volt a benyomása, hogy József kezdi már kényelmetlen poggyásznak tartani a feleségét, s szívesen íthagyja gardero-be. Anikót viszont a cselédtelen tél viselte meg, s a lentlétet (már csak József elhidegedése miatt is) fokozott testápolásra fordította. A hideg, szeles tavasz után, ahogy az már az Alföldön szokás, egyszerre beállt a meleg, s Eszter, ha fél egy tájban hazaugrott, a menyét a veranda alatt találta, amint fürdőruhára vetkőzve, krémmel borított nyakát hátraveti a nyugágyban, s átszellemült arccal vigyáz, hogy a lesülésnél ráncok ne maradjanak a szeme körül: míg Juli egy tavaszi ruha fodrait szeretné elégetni a vassal, s bosszúból legalább jó lassan vasalja, nem lustaságból, hanem hogy Eszter lássa, ha hazajön, mit kell neki panírozás és salátakészítés idején csinálnia. Egy ilyen tétlen, krémekkel elborított test jelenléte a házban már magában is fölborzolta volna Julit (hisz ő sem volt már kis tanyai lány, aki az ilyesmire a száját tátja, sőt, nagyon is csinosnak tartotta magát), de az, hogy ez a napfürdőző test időnként bágyadt hangon parancsokat adjon neki, olyan hangulatba hozta, amelyben az ember a vasaló fogóját rántja meg, mert a lelkébe dobált kések a vállát megmozdítják. A háztartás megnőtt gondjához így még idegességek is jöttek, azonkívül a patika is épp ekkor kezdett a pénzromlás miatt bolondházzá válni. Milliókban meg milliárdokban számoltak, és senki sem tudta többé, mennyiért szabad a gyógyszereket adni. József és Anikó azzal gyötörték Esztert, hogy ingyen ereszti szélnek a készletet, a tiszteletesné, hogy ő nem vállalja a felelősséget az előírást túlhágó áráért. Eszter azzal vigasztalta magát, hogy bevásárlás, árátszámítás s kölcsönök hajszolása közben legalább pihen kicsit az agya. De épp fordítva volt; a sokféle gond volt az, amely, mintegy gonosz talajvíz, tanulás közben is fölszivárgott. S akármilyen távoli dolog volt egy ki nem váltott gyógyszer-csomag s a háromfázisú dinamók tekercselése, mégis olyan nagyszerűen kioltották egymást, hogy Eszter nemcsak azt nem tudta, mi az a három fázis, de közben a csomag is ottmaradt a postán.

Méhes figyelemmel kísérte ezt a hajszát, s tisztelte Esztert érte. Amikor József egy napra leruccant, beszélt vele az anyja munkájáról. - Nem panaszkodott rám? - kérdezte Eszter a fiát, ahogy letört jó tanulók pillantanak az apjukra egy iskolai látogatás után. - Nem, változatlanul bámulja anyukát - mondta József egy kis gúnnal, mint aki tudja, hogy ennek a bámulatnak ellene is van hegye. - Legfőleg anyuka emlékezetétől nincs elragadtatva - tette hozzá, az anyja aggódó mosolyán elvigyorodva. (Az öreg tanár és tanítvány viszonya őt mulattatta legjobban.) - Kezd rájönni, amire én is - tette hozzá játékos szigorúsággal -, hogy mindent el

tetszik felejteni... De ha szembekerültek, a változatlan bámulat csak még szemrehányóbbá tette a pedagógiai makacsságot. Eszter már abban is szemrehányást érzett, hogy az órák számát folyton szaporította. Már nemcsak este tanultak, de délben is, ha lyukas órája volt, délelőtt is bejött egy órára a patikába. Esztert ez végtelenül bántotta. Egy ilyen ember s minden szabad percét órá tölti! De Méhes nem tűrt tiltakozást. - Most már nem hagyhatjuk abba - mondta, s Eszter úgy érezte, hogy épp ezzel, a maga kínzásával bünteti őt a feledékenységéért. A látszólagos türelme mögött ott forrt az ösztönök bosszúja. Olykor, ha nem tudott valamit, bántó módon kezdte rávezetni. Csak időveszteség volt, de nem tiltakozhatott ellene, mert hisz ha azt nem tudta, valóban ki kell próbálni, hol kezdődik a biztos talaj. Ő azonban úgy érezte, neki akarja bebizonyítani, ha időveszteség árán is, hogy lehetetlen őt tanítani. Néha aztán ki is bökte a szög a zsákot. - Nem tetszik észrevenni, hogy ezt a példát már hetedszer oldjuk meg? - nézett Eszterre furcsállón. - Nem - nézett rá Eszter ugyanazzal a bűnbánó ingerültséggel, amellyel legkétségbeesettebb percében mondta a „nem tudom”-ot. Valójában derengett benne valami, hogy egy ilyen példával találkozott már. De hogy épp hétszer! Ezt Méhes csak indulatból mondja. Vagy tényleg lesi őt, számolja, ahogy bosszús öregek, hogy a másik hány kávét iszik meg napjában.

A tanulás utáni beszélgetések így néhány rövid megjegyzésre zsugorodtak arról, hogy nincs mást tenni, tovább kell „redukálni” az anyagot. Méhes tán nála is fáradtabban kelt föl az íróasztaltól; őt a visszafojtott elkeseredése is fárasztotta, s hogy vádolni ne kelljen, magát kárhoztatta. - Én követtem el a hibát. Túlságosan részletesen vettem. Kevesebbet kellett volna, de alaposabban. - Nem, itt csak énbennem van a hiba - mondta Eszter bűnbánóan. - De épp most minden egyéb is annyira összegyűlt - mentegetődzött volna azzal, amit Méhes is csodált benne. De Méhesnek idő kellett hozzá, amíg bámulata a levertségéből visszatért, s csak sebzetten mosolyogni volt ereje... Egy-kétszer azonban még ebben a gyötrődésben is nyílt egy rés, amin át Eszter a mestere fejében továbbgomolyodó gondolatoknak, melyek a csomorkányiak lustaságából s a megunt Ady-versekből gomolyodtak föl, utánuk pillanthatott. Volt egy-két kisebb tárgy, amit Méhes csak most, a vizsgák előtt vett át vele, a társadalomtudományi és közgazdasági ismeretek például, amelyeknek már a hosszú neve is rövid vizsgát ígért. Méhesnek vigasz volt, hogy ez nem kérdeni, hanem magyarázni kellett, s egy óra alatt az egész újkori fejlődés s a velejáró gazdasági elméletek ott voltak a papírlapon. - A mi korunkra jellemző államalakulatok - mondta a végén - az államszövetségek: az Egyesült Államok, az angol közösség, a Szovjetunió. A nemzetek, mint a köpülőben a zsírcsöppek (jött elő eltökélése alól, hogy csak a legszükségesebbet mondja, a vágy valami érdekesebb után), mind nagyobb gomolyokba tapadnak. Persze, ez nem megy egy kis verés-rázás nélkül. Ez az, amit Józsefnek is mondani szoktam - rántotta bele a hasonlat, egy kis ellenálló szünet után, egy újabb ugrásba. - Elszigetelt nemzeti politika, az nincs többet. Csak blokk-politika van. S azt a nagy nemzetek csinálják. Ebben kell felőrlni az erejüket. A kis nemzetek ideje akkor jön el, ha ugyan eljön, amikor ez a sok államcsepp egy nagy világállammá egészen összeállt... - Mikor lesz az? - mondta Eszter, boldogan fölcsillanó szemmel, hogy Méhes nem kérdez, hanem beszél, s egy elnyomott sóhajjal a szétszórt családjáért. - Nem olyan soká. Ez elkerülhetetlen. Már harminckilencben megírtam. Csak az a kérdés, hogyan. Minden nemzeték azt hiszi, hogy az emberiség őalatta ért kríziséhez. De ma talán csakugyan. Iszonyú lehetőségek le-fölfelé. Minden gazdasági föltétele megvan egy aranykornak. Egy állam s a fordított Malthus-törvény... Hiszen ezt mondtam már. A termelőeszközök fejlődnek mértani arányban, s a lakosság szaporodik számtaniban. Minden azon múlik, hogy tud az emberiség a jólétével élni. Az egy emberiség most már meglesz; a kis népeknek itt lehet szerepük. Megcsinálni az embert is hozzája.

Eszter a diákból lassan anyaivá váló mosollyal figyelte a félmondatokat kilökö ember hirtelen kipirulását. A vázlat kiegészítésében ráismert az összefüggésekre. A „nemzeti irodalmaknak végük”, „a kis nép ügye-baja helyett az emberiség sorsa”, a „nagy népek feladata: az emberiség anyagi egysége”, „a kis népek ezalatt a történelem árnyékában, mint Goethe Weimarban”. Méhes sokszor mondta, hogy ő az államtitkári székben fele annyit sem alkothatna, mint itt Csomorkányon. De Magyarország maga is csak egy Csomorkány. Az aranykor emberét kell kikölni benne... Amikorra Méhes az agyára tóduló gondolatokkal elhallgatott, ha nem is ilyen logikusan, de Eszter fejében is ott volt az egész terv, álmogubanc, mellyel elgyötört házitanítója csomorkányi sorsát begobozta. Azonkívül egy fénynyaláb gyöngédség, amellyel ezt az aranykort költő embert nézte. A gondolatban ez a szép. Aki egészen odadobja magát neki, azt mindig megvigasztalja. Az apja javaslataira gondolt, amit a halálos ágyánál olvasott el újra. Apuska is azt hitte a múlt háború végén, hogy itt van az aranykor. Ő az alkotmányok kiegyenlítődésetől várta. A nemzeteknek nem lesz gyanakodni-valójuk egymásra. De már az első föltevés is rossz volt. Az alkotmányok közt nagyobb különbség lett, mint addig volt. A gondolat, az mindent egyszerűbbnek lát... Aki gondolkodik, az egyszerűsít. Néha nevetséges, hogy nagy emberek hogy eltorzítják a dolgokat, miközben gondolkoznak. Ő tán épp azért látja ezt, mert olyan rossz gondolkozó (a fizika is milyen nehezen ment ma). A gondolkodásban olyasmi van, mint a gyerekek játékában: egy fával átdöfött náddarab már kard, egy teknő már hajó. Ez a tökéletlensége és ez a boldogsága.

Szerette volna kérni, hogy úgy-úgy, beszéljünk csak tovább az aranykorról. Hisz neki is volt ilyenféle álma: a paradicsom. Mint fiatalasszony egy kis édenkertet akart csinálni a lajosfalvi patikából. De Méhes megelégedte már a vallomásokat; az elkeserített tanár közbe-közbeszólt, hogy a rossz tanuló nem érdemli meg, s visszafanyarodó mosollyal azt mondta: - Na de ettől nem megy jobban az érettségi; s minekünk most arra kell gondolnunk... Eszter azonban amióta rájött, hogy hiába híres ember Méhes, ő is csak az Égető Lőrincek fajtájából való, kevés is elég volt, hogy Méhes eszméinek a közepét, ahol a gondolat és az önérzet láza egy, kipuhatozja. Méhes behívatta őt a nyolcadikosok filozófia-vizsgájára. Mint mondta: így egy óra alatt minden fontosat meghall. Valójában tán büszkélkedni is akart; itt a Döméék osztályában érte el a legnagyobb eredményt. Az óra csakugyan bámulatos volt. A két hiúság, a tanár és a fiúk, össze is játszott egy kicsit. Méhes úgy adta föl a kérdéseket, hogy a jól megtárgyalt dolgok is a filozófiai készség szikrázásának látszhattak. A fiúk pedig a pápua szemüveget hordták nagy élvezettel és méltósággal. A tétel, amellyel az egész filozófia történetét átnyargalták, az volt, hogy a filozófia valláspótlék, a tekintélyt elvető ember ezzel tartja rendben, „öblögeti át” vallásos ösztöneit. De a bizonyítás során Thalészról Heideggerig, a logikától a pedagógiáig a bölcsélet minden nagy kérdésére esett egy sugár. Eszter a megilletődéstől elcsendesedetten jött ki az óráról: igazán nem is olyan volt, mint egy óra, inkább mint egy tökéletes dirigálás. Méhes éppilyen, elfogódottan lépdelt a folyosón mellette. Ő csak a hibákat, terv és megvalósulás közt az aránytalanságot látta, s egy szót várt, amely némileg megvigasztalja. - Egyházi iskolában kicsit erős - kezdte ő a mentegetőzést, csak hogy az óráról beszélhessen -, hogy a bölcsélet ott kezdődik, ahol a vallásnak vége van. De voltaképpen sokkal jobb szolgálatot teszek nekik, mint hiszik. A személyes istennek s az ő többi portékájuknak menthetetlenül vége van. Én azonban épp azt bizonyítom, hogy amit a vallás évezredek óta védett, az nem babona. - Az tovább is aktuális. Nem tudom, ez az órából kisült-e. - Ó, hogyne, nagyon - mondta Eszter melegen.

Ez a csomorkányias „nagyon” megkönnyítette Méhes szívét. Ahelyett hogy a tanári szobába ment volna, elkísérte Esztert a patikáig. - Én magam is nagyon sokat köszönhetek ezeknek a filozófiaóráknak - mondta, ahogy máskor a versekről. - Nemcsak az auktorokat olvastam végig (azt hiszem, kevés szakfilozófus ismeri jobban őket), de itt láttam meg, milyen feladat

vár a gondolkozásra. Az, amit a múltkor az aranykorról mondtam. Az európai civilizáció kioltotta a régi kultúrákat. De a kínaiban, a hinduban, a néger emberben ott vannak továbbra is az ősei. A kérdés ez: hogy lehet a természettudományos világnézetet (nem kérdéses, hogy az emberiségnek ez az egyetlen megmaradt mítosza) úgy kitágítani, hogy ez a sokféle ős mind jól érezze magát benne. Hisz tetszett hallani; az újkori filozófia már ilyen mentőakció volt; a természettudomány szorításában mentették, ami a vallásban fontos. Nem tudom, hogy tetszik lenni a vallással - állt meg a patikaajtóban. - De végeredményben mindenki egyformán áll. Sem hinni nem tud, sem hit nélkül élni. Csak a döntés, az önbecsapás módja váltakozik a dilemmában. De én úgy érzem (s beszédje itt fölforrat dadogássá vált), ennek a dilemmának véget lehet vetni. A nyugati gondolkozás is megérett rá. Csak elég mélyre kell az emberbe fúrni. A közös vallásos ösztönig. Tételek persze nem segítenek. Egy példa kell. Hisz voltaképp a kereszténység is példák története. A szentekre gondolok. A mai szent az, aki azt mondja: nézzétek, nem kellett túlvilág, halhatatlan lélek, s mégis úgy tudtam élni, azzal a fenséggel, mintha mindezek volnának. A buddhizmus próbált ilyet; szentséget, gólyamese nélkül. De az egy korai torzszülés volt. Gandhi tán túl gyakorlati... Ő maga is érezte, hogy a magyarázat dadogó lökésekkel válik, s röstelkedve elhallgatott. Eszter szeme azonban gyöngéd csillogással csüggött rajta. „Ha nem is ért, de jóindulattal van” - gondolhatta. Eszter azonban jobban értette őt, mint hitte. Hát így függ össze egy ilyenféle emberben minden - a diákok lustasága, az államszövetségek, a gyakorlati ész kritikája, Gandhi, azzal, hogy télen úgy kell belopni a fát a makacs szerzetes konyhájába...

Eszter nyolcadikos magánvizsgálója elég gyengén sikerült. De ez a vizsga a nagy járás-kelésben levő tanári szobában folyt le. Rajta kívül még vagy tizenkét fiút vizsgáztattak; a tanárok közben órára mentek, az elnöklő igazgató egy-egy percre odament egy „tête-à-tête”-ben ülő párhoz, aztán már hívták vissza az irodába; mindenkinek elég baja volt a maga vizsgázóival, senki sem figyelt a másikéra. Esztert is egyik tanártól a másikhoz küldték, kissé már fényes kosztümjében leült velük szemben, s kettejük titka maradt, hogy az ildomos kérdés-feleletet közben mi derült ki. Méhes egyszer tűnt föl a tanári szobában; egy nyugtalan pillantást vetett Eszter felé, aki épp egy angol vizsgázó kimúlását várta (Eszter is ránézett sunyin, drukkolva, hogy oda ne üljön hallgatózni); aztán kirohant egy pakk dolgozattal. Így a vizsgából ő csak az eredményt, a két elégséget látta. A tanárok tapintatból-e, vagy mert hozzá voltak szokva, hogy a magánvizsgázók úgysem tudnak, nem adták ki őt. Eszter azonban égő füllel ment le a lépcsőn. Ő nagyon is jól tudta, milyen egyszerű dolgokban ragadt benn, s ez a gyónásszerű vizsga igazán nem kívántatta meg vele a nyilvánosságot.

Az írásbeli visszaadhatott volna valamit az önbizalmából. Itt ráért az ember az eszét, mint egy női retikült, kiforgatni, s nem is az emlékezet, hanem az értelem volt próbán. A Leona néninek írt levelek jóvoltából sose szakadt el az iskolai dolgozatok stílusától, a „Szabadságeszmék a magyar irodalomban” különben sem volt nehezebb tárgy, mint annak idején Józsi hűtlenségeről beszámolni. A francia tétel afféle túlzás volt. Egy Kosztolányi-novellát fordítottak velük franciára; a nehéz Tacitus-részletet is kevesen fejtik meg, kellő segítség nélkül, jobban nála. Itt azonban a csomorkányi szokások fordultak ellene. Csomorkányon az írásbeli, ha a tételeket sem a postáról, sem az irodafiókból, sem a cseléd útján az igazgató kabátja zsebéből nem sikerült megszerezni, a következőképpen folyt le: az egyik ablaknál ülő fiú másolópapírral két példányban írta le a feldiktált szöveget. A másolatot a nyitott ablakon kidobta. Lenn, Hallgató Sanyival az élen, az egyik közeli lakásban rögtön munkába állt a dolgozatot készítő különítmény: egyetemi hallgatók, a Nagytópart utcai nyelvtanárnő, fiatal tanárok, még rendőrtiszt is volt köztük. A puskából több változat készült; jeles, jó és elégséges tanuló számára. Ezeket tízre, de legkésőbb tizenegyre az altiszt, de néha egy-egy fiatalabb tanár, fölvitte az árnyékszékbe. Akkor megindult a kijáráskálás. A diákok aztán még nyögtek, húzgáltak, különféle

variánsokat követtek el az impúrum számára, s délfelé végre hozzáfogtak a tisztázáshoz. Ebből az összeesküvésből, amelyért a szaktanárok haragudtak a legkevésbé, Eszter kimaradt. A gyerekek ugyan olyan jószívűek voltak, hogy elmenőben ölébe is letettek egy puskát, de ő az első padban ült, szemben a felügyelővel, s bár az öreg vallástanár biztatóan tekingetett félre, röstellte kibontani. Így ő volt az egyetlen, aki önállóan, de persze elég gyengén csinálta meg a dolgozatait.

Az igazi szorongás azonban akkor kezdődött, amikor az írásbelin is túl volt. Az osztályvizsga meg az írásbeli az olyan volt, mint a vizsgálati fogság meg a tárgyalás a kivégzendőnek: rossz; az is, de elfogja a nagyobb rosszat. Most azonban, ha háromheti távolban is, de nem volt előtte semmi más: csak az érettségi. Az igaz, hogy tíz tárgyból öt lemaradt mögötte. De abból az ötből a hetedikes anyag, sőt, egyéb anyagok - nyelvtan, régiségtan -, egy egész új lavina zúdult az agyára. Hajnalonként elkeseredetten forgatta a könyveit s jegyzeteit. Karácsonykor vizsgázott belőlük, s az egész olyan, mint egy álomban látott táj - ismerős, ismerős, de ahogy nézi, egyszer csak köd utánam, szaladni kezdenek a betűk. Már nem kellett a Méhes elkeseredésén kétségbeesnie; ha a tornateremre gondolt, ahol a vizsgák folytak, kétségbe volt ő esve magától is. A fiai ugyan nem engedték meg, hogy az érettségijükön ott legyen, de Szűcs Bandit, kis Eszti kunyerálására, elment meghallgatni. A terem végében a fölkapcsolt mászókötelek alatt egy zöld asztal állt keresztben a létrák előtt; annál ültek a hatóságok, középen az egyházi elnök, oldalt tőle a világiak, aztán Lajkó Pista nagybátyja, a főgondnok, az elnöklelkész, időnként az igazgató, az öltöző felőli falnál a tanárok. A felelőnek előre kellett mennie egy szék mögé, annak a támláját fogta, reszkető vázlatával a másik kezében; a két következő vádlott ezalatt egy-egy nagy, magában álló padban szedte össze a felelésre az esztét, míg a negyedik az öltözőben pihent. A hallgatóság a svéd fal alatt a padokon vagy fönny a karzaton figyelt, az osztálytársak a picit nyitva hagyott ajtó résében hegyezték a fülük. Eszter, ha valami egyszerű nem jött az eszébe, rögtön e mögé a szék mögé képzelte magát; szembe a hatóság ráfordult szemével, vagy legalábbis a bárkaforma padokba, amint ott úsznak, maguk, a tornaterem kétségbeesett végtelenjén. Fodor úrék lánya is ebben a csoportban vizsgázott, tőle megkapta a tételeket. Az öt tárgyból négyszáz tételük volt. Ha egy jó diák, valamelyik friss eszű tanyai, aki mindent tud, megnézi, s elgondolja, mi is tartozik ide: ha csak tíz percet szán egyre - akkor is négyezer percre kerül, az hetven óra, amíg egyszer végigmegy rajta. Hát ő, akinek csak annyira ismerősek, hogy az újság varázsa helyett az elkövetett bűn borúja van rajtuk. Méhes azt sem tudja, hova kapjon köztük. Amit átvettek, átvétel után tudott valahogy, kipipázza, de ha másnap próbát tesz, kiderül, hogy a pipák idegcsillapító hatása is elenyészik. „Minden agynak van egy bizonyos vizsgakapacitása - állítja föl az utolsó elméletét Méhes -, azon túl nem lehet tömni.” Vagy: „Ez a legnehezebb vizsga. Ha ez megy, a szigorlatok már menni fognak.”

Eszter megpróbál még korábban kelni. A kis villanykörtéje még most, május végén is versenyez a szürkülettel; de az estét nem lehet a reggellel összeragasztani; az a gyilkos éberség a halmozódó virrasztások után még az adóellenőröknél s József pénzkérő leveleinél is nagyobb ellensége a tanulásnak. A patikában is sokszor visszajára csinálta a dolgát. A tiszteletesné rászólt: Tessék lepihenni, Esztike néni. Most nincs akkora forgalom. Pöszike majd megcsinálja. Maga Pöszike is azt mondja: Igen, tessék csak, én majd megcsinálom. Eszter ilyenkor belopta magát az inspekciós szobába. Arra, hogy délután ledüljön, a házassága alatt nem volt példa; az meg, hogy az inspekciós szobában, a vevőktől három lépésnyire, épp egész lehetetlen volt. Pihenés helyett ott is csak a tételeit forgatta: a gépelt ív s Méhes irkái az íróasztalon, s ő állva néz beléjük.

Az egyik délelőtt, ahogy így vonná el a kinti hangoktól a fülét, hallja, hogy Hallgató van kinn a patikában. A Csibi migrénellenes porát jött csináltatni. Az inflációs gondok s Sándor

tehetetlensége Csibit, aki alapjában véve rendes, kötelességtudó asszony volt, hamar kigyógyította. Baromfit nevelt, gépkötésre rendezkedett be; a színészből csak a migrén maradt meg s Sándor ijedtsége, mellyel ilyenkor segíteni próbált rajta. A por azonban drága volt, és Sándor előbb kiszámította az árát. - Egyheti fizetésem - hallotta Eszter az algebratétel mellől a lemondó orrhangot. Ha kinn van, tán int a tiszteletesnének, hogy csinálják meg a régi áron. Most azonban a szeme előtt ugráló sinus és tangens jelek s a közelgő délután másfelé vitték a gondolatát. Ahogy kilépett, Sándor öfeléje fordította a csüggedtségét. - A Csibi feje helyett fájok itt. Egy negyed dollár havi fizetésből csak fejfájást lehet szerezni, fejfájás elleni szert nem... - Nem baj, úgyis épp kérni akartam magától valamit - s intett a tiszteletesnének, hogy csak csinálja meg a receptet. - Tudom, hogy maga ért a matematikához is - nézett rá Eszter röstelkedve, hogy az inspekciós szobába bejött utána. - Hát most már gyengébben, de tíz évvel ezelőtt, amikor az idegklinikáról kijöttem, akármelyik docenssel kiálltam volna. A legjobb szer a világ elfelejtésére. - Szeretnék Méhesen egy kicsit könnyíteni: azt gondoltam, nem venné-e át velem a bizonyításokat. - De, hogyne, örömmel - kapott Sanyi az ajánlaton, melyben nemcsak a migrénellenes szer, de talán egy insulin-kúra is benne volt. - Mikor parancsolja? Itt vagy délután maguknál? - Maguknál nem volna alkalmasabb? - nézett rá Eszter elpirulva. - Méhesnek rosszulesne, ha megtudná... Értem - vigyorodott el Sanyi, ahogy akkor szokott, ha valami nagyon tetszett neki. - Egy kis házitanulás a házitanító órájára.

- Anyyira bánt - magyarázta Eszter, hogy a Sanyi kis szobájába a Csibi kötődéjén át beláboltak s elhelyezkedtek. - Méhes annyi időt pazarol rám. Három-négy órát is elvergődik velem. Mindig azt gondoltam, ennyi erővel, amennyit belém öl, egy regényt is megírhatott volna... - Honnan tudja, hogy ez nem több a számára, mint ha regényt írna? - Hacsak az én butaságomat nem akarja tanulmányozni. Ha szent volna, akkor is meg kellene gyűlölnie a butaságomért. - Nem hiszem, hogy ez egyhamar bekövetkezzék - vigyorodott el Hallgató, aki fölfogta e viszony báját és humorát. - Na, nem tudom - nyitotta ki Eszter a füzetét nevetve. - De én tudom - mondta Sanyi, aki mégiscsak jobban szeretett trécselni, mint tanítani. - A napokban elkísértem őt körül - ő is a csatornánál sétál -, az egész úton magáról beszéltünk. - Jaj - mondta Eszter, s úgy nevetett, mintha csak a rossz lelkiismerete böffent volna az arcára, de közben egy kis asszonyi kíváncsiság is volt a szeme sarkában. - Én nem szeretek hízelegni - mondta Sanyi, aki igaz, nem érdekből, de néha egész cigányosan tudott hízelegni. - De hisz elmondhatom egész tárgyilagosan, úgyszólván egyikünknek sem kell pirulnia - mondta, s ünnepélyesebbre fogta a hangját. - Két életformát hasonlított össze. A művészt és szentét. S azt bizonyította, hogy az utóbbi mennyivel magasabbrendű. A művészen, s ez igaz, van egy csomó komédiázás. Azt hiszem, érti a többit? - nézett rá Hallgató, mint aki elment már addig a határig, ahol nehéz lesz hízelgés nélkül beszélnie. - Nem, nem értem. Én semmit sem értek mostanában - rázta Eszter a fejét úgy, ahogy a „nem tudom”-jainál Méhesnek szokta, de most egy kis várakozás is volt a fejrészében. Mert hisz ha nem is volt találékony, a szíve érezte, mit fog Sanyitól hallani. - Nos, ő kettejüket hasonlította össze. A művész az, amit ő nem szeretet magában. S azt, ami a szentséget azzá teszi, nemcsak a kereszténységben s a többi vallásokban, hanem azoktól függetlenül, azt magában találta meg. - Ó, ez a Méhes Zoltán! - kiáltott föl Eszter mélyen elpirulva. A pirulás tán még mélyebb lett volna, ha a furcsállás szembe nem fut vele. Ó, ez a Méhes Zoltán, egészítette ki így a fejcsóválása, most a szentek vannak nála a soron.

A Sanyi órája nem ért túl sokat. Ő azt hitte, Eszter nem érti az algebrát, s számelméletről meg más effélékről kezdett bölcselkedni. Eszter azonban értett mindent, ő csak azt nem tudta, milyen csomót kössön az agyára, hogy a Püthagorász-tétel levezetése helyett ne a cosinus-tételét kezdje el. De azért megnyugodva futott vissza az órájára. S ahogy Méhes a szokott, zsibbadt módján bejött, azt a csillámot kereste az arcán, amellyel Hallgató Sanyinak azt a

bolondságot mondta vele kapcsolatban a szentről meg a művésről. Méhes azonban ónos arccal ült az aznapi tételek fölött, s a homloka, mintha csak megérezte volna Eszterben a diákreményt, még hamarabb vonódott abba a kérlelhetetlen, rosszalló tompaságba. Eszter azért egy kicsit jobban állta a lenyelt türelmetlenség béketűrését s időnkénti rövid kifakadásait. Amit Sanyi mondott, az rávall a mostani gondolkozására. Nem mondta-e, hogy példa kéne a világnak. S jobb híján most rajta méri magát, hogy elég jó-e már példának. Akármilyen nagy bolondság: ez mégiscsak megtisztelő. És szép, attól függetlenül, hogy őrá vonatkozik. Más meggyűlölte volna őt vagy elléháskodta volna a tanítását. Sanyi, az biztos, nem tusakodott volna így vele. Méhes most is milyen engesztelhetetlen, de csak a rest eszéhez az, a számonkérő pillantás mögött pontosan jár a műszer, s abban, mint Isten szemében, az ő koránkelései, a patika, mindaz, amivel az ő széthullott családi naprendszerük góca akar lenni, mind számon van tartva.

Az érettségi előtti napokban adóellenőrök jöttek, azokra főzni kellett s millióféle felvilágosítást adni. József is betoppant. - Remélem, nem tetszik szégyent hozni rám - mondta a bögre teje mellett. Persze hogy tréfa volt, de azért csak bántaná, mint egy hiú apát, őt is, ha a város a Máténé fölsülésével volna tele. Már annyira volt, hogy mégiscsak visszalép. Akkor jöttek az első könnyebbségek. A kis Fodor-lány elhozta a kipipált magyar-tételeket. Máténé volt az utolsó felelő, csak azt nézte át, ami nem ment még le. Pauli öcsi a nyelvi tételleket szerezte meg; állítólag a karzatról olvasta le - ott volt a tanár előtt - egy messzelátón. A történelem-tanár - az igazgatóhelyettes - Méhest kérdezte meg, hogy jó lesz-e Széchenyi. A matematikus, hogy mit tud a legjobban. Méhes azt a nyolc-tíz tételt mondta, amit aznap nyúztak, köztük a gyilkos cosinus-tételt is. Annak a köre, amit dagasztani kellett, egyre szűkűk. Déltől éjfélig gyötörték a valószínű tételeket. De a trigonometriai tételek még akkor sem mentek. Ahhoz hajnalban keltek fel. Nyolcig ötször vezették le a sinus- és hétszer a cosinus-tételt. Méhes olyan sötéten küzdött, mintha a sorssal lett volna ádáz birkózásban. A végén Eszter csapta össze a füzetet. - Hagyjuk már - s egy könnyecsepp folyt le a szemhéján, s reszkető kézzel szedte össze cókmojkját. A kosztümje volt rajta; vállban és csípőben meglátszott, hogy a sok tanulás nem ártott meg a kilóinak. Méhes az ablakból szólt utána. - Aztán ne tessék izgulni. Fog az menni. De ahogy a retiküljével a hóna alatt kicsit kacsázva elrohant, Eszter nem sok meggyőző erőt érzett a hangjában.

Az érettségi aztán könnyen ment már. Magyarból tényleg Zrínyit kapta, nyelvtanból a gukker-tételt, Széchenyinél meghallotta, amint az elnöklelkész a gondnokhoz áthajol s azt mondta: „Egy felnőtt azért mégiscsak más. Milyen nyugodt, kiforrt az egész fellépése.” Ettől aztán még nyugodtabb lett. A latinban nem tudta, mit kap, de a szöveg már a padban fölnyílt az esze előtt; odakinn meg egyszerre hárman támogatták. Az elnök és az igazgató is latin-szakos volt, a főgondnoknak ez volt az öregkori büszkesége: bemutatni, hogy az öreg Lajkó még megbirkózik Tacitusszal. Ha nem tolakszanak annyira a segítségükkel, tán még jobban is ment volna. A cosinus-tételt egy percig tényleg összekeverte a Püthagorással, de aztán tiszta lett minden. A legbölcsebb a fizikatanár volt, aki nem mondott és nem jelzett semmit. Ő azt kérdezte tőle, amit a nyolcadikos osztályvizsgán. Akkorra már annyira diák lett, hogy elvonulóban az elnök osztályozó ceruzájára is odanézett. - Alfát írt be - mondta boldogan az öltözőben ácsorgó diákoknak. A szerep most fizetett, ebben a boldogságban. Abban volt valami bolondos, hogy egy matróna, akinek két gyereke hányódik most is a világban, könnyezve és reszketve induljon el a vizsgájára. Viszont ilyen tiszta öröme, a Jóisten tudja, mikor volt: talán lánykorában.

Méhesnek ezen a napon nem volt órája. A vizsga idejére elbújt a kisszobájában. Platónt forgatta, s várta, mint amikor először apa lett, az első hír befutását. Egyszer csak hallja, hogy kint nyitják a kaput. - Tessék már megvárni - kiáltja a Máténé hangja. A lakónéni s ő

egyszerre értek a kapuhoz. - Na, hogy ment? - kérdezte a néni, mert az egész ház, a patika, a szomszédok, sőt a város is tudott a szokatlan vizsgáról. - Hála isten, nagyon jól - repesett elfulladva kicsit a Máténé hangja. - Magyar, fizika kitűnő, a másik háromból kettes... Érzett rajta, hogy a gimnáziumból a patikáig s onnét hazáig legalább öt-hatszor elmondta. - A tanár úr itthon van? - hallotta most Méhes a konyha felől. - Nem láttam elmenni - mondja a lány. S már áll föl ő is, az ajtóra mosolyogva. A következő pillanatban a boldog léptek már a szobája előtt iparkodtak. A kopogás olyan volt most is, mint rendesen. A megállapodott lábak s az ajtó megkoccanása közt egy kis bátorságvevő szünet; az arcáról azonban az a mosoly ömlött a szobába, amellyel a Szent Antal és a Kölcsény utcán végigrohant.

A karácsonyt Eszter egyedül töltötte. Úgy volt, hogy Józsefék itt lesznek az ünnepekre; a szentestei borleveshez már meg is volt a bor; akkor jött a levél, hogy Anikó gyengén van, nem mer az állapotával az útnak nekivágni, utazzék fel inkább anyuka. Eszter csak az ajándékokat küldte föl gyorsáruként. A patika inspekciós; de meg is volt bántva egy kicsit. Délután Török Zsuzsiék - a kis Eszti osztálya - egy karácsonyfát hoztak Méhes számára (idén már ő sem ment haza a családjához), azt kellett a szobájába becsempészní. Ő maga is vitt be egy tányér süteményt alája s egy kis tál üveges dinnyehéjat; az volt a kedves befőttje. Aztán behúzódtott a fiúk szobájába; ott szorult hely a pianínójának, azon kezdett el ünnepelni. Már csak olyankor játszott, nagy néha, ha senki sem volt a házban. Az ujjá meg volt vastagodva, s ahogy a régi akkordokat fogni próbálta, a bőr szinte repedt rajta. Új kottát húsz éve nem vett, azt a néhány szonátát nyúzta, de azokból is mind több hang maradt ki; különösen a futamokból. Nem is a zene szerzőit idézte meg a játékaival; arra ott voltak a rádióban a nagy karmesterek; az időt, amikor még Leona néni ütötte ki a vállán a taktust, vagy nagymamuska állt mögötte a lányszobában, bámulva, hogy a vériből való test s a nagyúri hangszer ennyire értik egymást. Hogy szétfoszlottak ő is, apuska is; egy karácsonyestnek kell őket megidézni. De ez legalább természetes volt. Az azonban nem természetes, hogy kis Eszti, Lőrincet, az urát, ki tudja, maholnap talán Józsefet is, a zenéből ömlő szívfájásnak kelljen visszahozni.

Csak a duplaajtó kattanasáról vette észre, hogy Méhes is hazajött. Megállította az ujjait, aztán nagy csendben lecsukta a pianínót. Közben azonban elmosolyodott kicsit, s a kisszoba felé lesett. Most látja meg a cserepet, benne a karácsonyfát. Ezek a lépések már az öröme alól jönnek. Gondolt arra, hogy meghívja. A férfiak ugyan nem adnak ilyesmire; Méhestől is hallott olyat, hogy a karácsony az év legborzalmasabb napja, zabálás Krisztus ürügyén, de ha egyedül marad, az, hogy nem fontos senkinek, mégiscsak bánkódó gyerekké teszi. Ha Józsefék megjönnek, velük tölti az estét; de így - magához? Valaki csak meghívta szegényt, ha más nem, az igazgatója. Fölkelt, hogy a sült húst - (a pulykát felküldte Pestre) behozza, de a szalonban nyílt az üvegajtó. Jön, állt meg mosolyogva, a karácsonyfájával dicsekedni. Nemcsak jött, de hozta is: a kisfiús kopogtatás után a fa csillagja jön be először az ajtón; csak férfi tud így egy cserepet fogni. - A nyolcadik osztály mint Jézuska - mutatta. - Áthoztam. Ha itt még nem volt Jézuska... S körülnézett, van-e valami faféle. De a fa kinn maradt, feldíszítetlenül a kamrában. - Ó, köszönöm - szabadkozott Eszter -, ott van az jó helyen. - Nem, majd inkább áthozom a vacsorám is, ha nem leszek alkalmatlan. - Ó, dehogy - örült meg Eszter. - Egy kis téstát meg befőttet is hoztak, s van kolbászom is. Vagy azt tán nem ők hozták? - Dehogynem - pirult bele Eszter a hazugságba és örömbé. Hadd legyen meg az az elégtétele, hogy a vacsorához ő is ad valamit.

Félóra múlva ott ültek a borleves mellett. Méhes a tanítványairól beszélt. Az öszön, amikor a lány- és fiúiskola szétvált, fiákért béreltek neki, hogy ne kelljen gyalog mennie egyik iskolából a másikba. Ő szabadkozott, hogy végig nem megy a főutcán fiákeren, de a kocsis már ott állt, a bérkocsis elvesztette volna a jövedelmét. Aztán a fahozó lányokat kérdezte. Milyen tájt

hozták, mit mondtak, kik voltak? Török Zsuzsa? S a másik? Leírt öt-hat lányt (olyan nefelejcs tekintetű, az a sötét datolyaforma, az a mély törökös szemű), amíg csak Eszter egyre rá nem mondta. Aztán a tanításról beszélt volna. - Úgy látszik, a tanítás a nekem való társadalmi létforma. Osztályban, emberek közt - a szép dolgokkal összefűzve s elválasztva tőlük... Egy kicsit tán túlozta is az örömet, amit az iskola adott neki. Azok közé az emberek közé tartozott, akik mindenáron győztesnek szeretnék érezni magukat az életben. A borleves bódulatában arról beszélt, hogy mégiscsak volt benne életszervező tehetség; hisz az osztály is egy darab élet, s azt, lám, át tudja járni egy magasabb rend törvényével. Csak a dinnyehéj vékony kristályos szeletinél jutott eszébe egy kis elmerült hallgatás után, hogy a bajorországiakról kérdezősködjék. - Tényleg úgy hozták? Azt tetszett mondani, kis Eszti szerette; neki tesz el, hátha megjön, egy-két üveggel... Vacsora után lemezeket tettek föl, a g-moll szimfóniát s az Asz-dúr szonátát Gieseking játékában. Méhest idegesítette a lemezcseré, így Eszter állt oda a gramofonhoz, kapta föl a tűt, fordította meg a lemezeket. S míg a lemezek köreiből száguldó tűt nézte, a fejében is mondatok húztak el forogva. „Az apja azt írja, iskolába jár.” „De milyen iskola lehet az”, „Ez a Józsi, hogy mért nem engedte haza!” „Lőrinc megkapja-e vajon Amerikába a jegyet?”...

A pulykamell evésben József is elgondolkozhatott, mert karácsony után egy napra mégiscsak betoppant. A lelkiismeretének annál több oka lehetett a megmoccanásra, mert Anikó gyöngesége csak ürügy volt. Az igaz, hogy mint más asszony, Anikó is hánydogált eleinte, de mióta a félidőt elérte, az étvágya hatalmas bosszút állt, s noha hetente ment a csomag, örömet húzódott volna kamrás, cselédes helyre. József azonban azt gondolta, anyuka nem szentimentális az ilyenekben. Ha neki Pesten könnyebb az ünnepi számokat elolvasni s barátaival a vezércikkeket, a pártok sakkhúzásait megbeszélni, anyuka is szívesen jön föl, Anikóval a gyerekkelengyéről s más ilyesmikről elpletykázni. A néma pulyka s a vele jött rövid megokolás azonban olyan volt, mint egy nagy darab hazai csend. Az ember a verandát s a hálóajtót látta benne s anyukának azt a szótlán, megbántott járkálását, mely éppen mert olyan ritka volt, rájuk gyerekekre, mindig úgy hatott, mintha valami, ami jár nekik, elkezd hiányozni. Ez a szemrehányó csönd a sok hideg pulykaevésben annyiszor jött rá, hogy végre is elkezdte ingerelni. Büszke volt az önzésére, amely, mint valami vízszívó só, minden érzélgősségtől szárazon tartotta a lelkét. S hogy az anyja néma karácsonyával foglalkoznia ne kelljen, eltökélte, hogy leruccan, s lekapja anyukát ezért a truccolásért. Eszter neheztelése persze csak az első bögre tejig tartott. Amikor József az első bördarabot kipiszkálta róla, s ő odaállhatott mellé, hogy gyér kérdéseire egy-egy rövid szóban a patikáról számot adjon, a szemrehányások egyszerre mentegetőzéssé lettek, s a tiszteletesnével, a lánnyal, Méhessel okolta meg, hogy miért kellett szegény Józsefnek Anikó nyafogásait magában hallgatnia.

A szokás az volt, hogy ha József lejött, első nap Méhes is ott volt náluk ebédre vagy vacsorára. Ebben azonkívül, hogy a rossz internátusi koszt mellett egy-két jobb fogáshoz jutott, egy kis gyöngédség is volt, mintha Józsefnek, ha már lejött (s ennyi kegyelet még Józsefben is volt), még mindig volt mesterének a társasága lenne a legfontosabb. Vacsora alatt, míg Eszter is benn volt, Méhes új vegytankönyvéről folyt a beszéd. Ez volt az első könyve a felszabadulás óta, s mindennap várta a kefelenyomatát. József bortöltés közben érdeklődő kérdéseket tett fel, s lassan tán valóban mozgásba is jött a kíváncsisága. Méhes pedig egyre élénkebb, szagatatottabb mondatokban magyarázta az ő pedagógiai elméletét. A mostani tankönyvek voltaképp lexikonok. Minden megvan bennük, egy bizonyos helyen. Az agyban s az ő könyvében azonban úgy nő a tudás, mint a hólabda, mindig az egész görög tovább, s mindig az egészhez tapad. S példákat hozott fel, hogy a borszesz hány helyen fordul elő az ő tankönyvében. Eszter boldogan ment ki feketét örölni, a két férfi mellől. Az olyan megnyugtató volt, hogy Józsefnek azért van még Méhessel beszélőnivalója. Hisz Méhesnek is

megvannak a furcsaságai, például, hogy egy író vegytankönyvet írjon - de aki azokban megmerül, az csak tisztábban bukik föl. Míg a József barátai... Nemrég lehozta egyik barátját; ő nem tudja, mi egy bártáncos, de az a Gyuri olyan volt, okos, sima, cinikus, a közvetlenség ürügyén szemtelen.

Ahogy a feketéhez egy pillanatra beült, Méhes és a fia az új pénzről s a dolgok megállapodásáról beszéltek. - Ügye most már letartóztatások sincsenek? - kérdezte Méhes váratlanul. József egy kicsit vonakodott. Tán benne is a padlás villant fel. - Most épp lefogtak egy nagyobb társaságot - mondta ki végre. S neveket mondott, amelyek közül egyet-kettőt Méhes is ismert. - Az lehetetlen - hallotta Eszter, amikor a terítékért bejött. - El sem tudom képzelni, hogy ilyenbe belekeveredjenek. - De igen, én nagyon is el tudom képzelni - mondta József. - Alapjában véve éppolyan fasiszták. Csak nem sört, hanem kancatejet isznak... S Eszter azt a kéjt érezte a fia torkában, mellyel hajdani barátairól mondta újabban a rosszat.

Eszter nem zavarta, a férfiakat; odakinn segített a lánynak. Tányértörölgetés közben József, a gyerekkelengye, a kollokviumai gomolyogtak a fejében. Egy félét a professzorok kegyelméből lezárt, de mennyi kár volt amiatt is a patikában. József abba szeretné hagyni; Méhes meg tiltja, abba ne hagyja a világért sem. Törölgetés után összerakta József csomagját másnapra, aztán leült a rádiója elé, azzal, tudta, hogy Józsefet is áthúzhatja. Odaát csakugyan elállt a beszéd. Ez az üvegrezgés a Méhes ajtaja. Szinte látta Józsefet odaát: a könyvespolcához nyúl, a félrerakott újságokat bontja, s lassan járnival kezd az ujjá; előbb csak a teste, aztán a csillogó szeme is a szomszédból átjövő zenére figyel. A benyitása olyan volt, mint egy sokszor bevált szellemidézés vagy előre tudott s mégis örömet okozó vegytani kísérlet. De Méhessel a beszélgetés, most úgy látszik, őt is fölízgatta (Eszter azért is nem ment be, mert hallotta, hogy a József politizálásán vitatkoznak); beérte vele, hogy a szerzőt és a közvetítést helyét agnoszkálja, aztán, noha a zene még szólt, Méhesről kezdett el beszélni. - Kezd egész jól beleilleszkedni Hallgató, Bozsó meg a többi csomorkányi bolond közé. Ha még egy fél évet itt marad, ő lesz a főbolond köztük. Nem lepődnék meg, ha egyszer csak a tetőn kezdene járni s megváltónak nevezné magát. - De József, hogy lehetsz ilyen - csavarta el Eszter a rádiót megbotránkozva. - Na, na. Csak négy-öt mondatát kell összeállítani. Az emberiség egysége. Az abroncs megvan már, de ki készíti el az embert. Egy nagy példa. A nevelés a legfontosabb. Még vigyáz magára, nem mondja egymás után. De belül már kész van... Az emberiség nagy tanítója.

Eszternek elszorította a szívét ez a bosszús, ingerült nevetés. Jó ember az, akiből ez a nevetés kijött? Ha úgy is volna, ahogy József mondja! Ha azért, ami érte, valami nagy kárpótlást venne az önérzete! Attól még rendesen csinálja a dolgát. Elkészül az óráira, megfőzi az esti rizskását, a lánnyal is előzékeny, meghúzza neki a tartályt. S ha közben egy láthatatlan trónon ül; szép kilesni s kigúnyolni? Akárminek a tanítója! - Attól, amit tőle tanult, még senki sem lett rosszabb - jegyezte meg Eszter, Gyurira gondolva. József, ingerültségében, nem fogta föl a célzást az anyja mondatában. - S ha legalább kukorékolta. A megváltóknak kukorékolniok kell. De ő vegytankönyvet ír. Vegytankönyvekkel akarja az emberiséget megalapítani. Ha a néger fiúknak hólabda módszer szerint tanítják a vegytant, akkor fog az aranykor beköszönteni. - Nem szeretem, ha így beszélsz - mondta Eszter komolyodva.

Ez a beszéd még csúnyább volt, mint amikor az apa-Józsi Égetőt szidta. Mert apuska s ő csakugyan nem értették meg egymást: József azonban értett mindent; jobban, mint ő. Amit Méhes akar, az nagyon is érthető. Ő csak ellesett szavakból állította össze, mégis fölfogja. Az egész emberi tudás egy agyon átszűrve, ahogy egy az is, amelyik fölfogja. A vegytan csak az első szem. Őt-hat ilyen könyv, egy író könyve, amelyet Japánban s a Fokföldön is taníthatnának... De József dühös és a képtelenséget szedi ki belőle. - Te is tudod, mi volt a célja vele.

- Nagyon jól tudom, ha belehelyezkedem a bolondságába. De elegendő volt ebből, hogy az emberek tébolyodottságát méltányoljam. Behúzódnak egy hordóba, s ott összeszőnek maguknak valami missziót. Közben fogalmuk sincs róla, mi történik a világban. Aki a társadalomhoz akar szólni, az tanulmányozza az akusztikáját. Megjósoljam, mi lesz a sorsa az ő vegytankönyvének? Az ellenségei azt fogják mondani: „Úgy, ő akarja tanítani az ifjúságot!” A másik rész: „Ezzel akarja a hívei tudtára adni, hogy a lényeges dolgokról nem beszélhet.” A szakemberek félre fogják dobni mint kontárkodást. A legjobban azonban a hívei lesznek fölháborodva. „Ez a Méhes Zoltán mondanivalója a mi számunkra?” - Az lehet, hogy ezt mondják - nézett Eszter a fiára. - Ha ilyen az akusztika! De akkor igazán nincs értelme tanulmányozni.

Ebben már József is megérezte, ami neki szólt. Hogy ő meg mást sem tesz, csak az akusztikát tanulmányozza. - Mért? - mondta megtorpanva, mert a belátása az ingerültsége alatt is működött. - Az ember nem csinálhat más társadalmat, mint amiben él. Épp ott kezdődik a bolondság, ahol az ember nem ismeri el azt, ami adva van... S megnyugodva ebben az érvben, szokása szerint mindjárt ellentámadásba ment. - Anyukát, persze, megvesztegeti a csodálatával. Lassan anyuka is egy női Gandhinak érzi majd magát. - Menj, te bolond - nevette el magát Eszter... A szemtelenségiben volt valami jobb, mint a cirógatás. - De igen, peplonokat tetszenek majd szőni. Méhes hajtja a rokkát, s anyuka pödrí a fonalat. - Jó fogalmaid vannak a szövésről. - Na, na, már karácsonykor is együtt tetszettek szövögetni. Azért nem tetszett hozzánk is feljönni. Énnekem az a bűnöm, hogy nem akarok sarut kötni és a négerek és eszközök egységesítéséről ábrándozni. Ha egy tál sáskát meg egy kis erdei mézet hoznék a kofferomban, mindjárt kedvesebb volnék. Így én vagyok a tékozló fiú... Mellesleg gyáva is a mester. Tetszett látni, hogy belesápadt a letartóztatásokba. Azért szeretne a politikától visszatartani; fél, hogy kompromittálom.

Másnap reggel Méhes állt oda a verandaasztalhoz; kibontotta a behozott Reggeli Újságot, s a vastagbetűt olvasva, a patikába készülő Esztert is szemmel tartotta. - József elment? - kérdezte az újságot lehajtva, hogy Eszter az asztalról az indulást jelző lakkretikült fölemelte. - El, a hajnalival. - Remélem, ebből az esetből tanulni fog. Elég közel csapott mellette a villám... Eszter nem is értette, mire mondja; úgy kimentek a fejéből a letartóztatások. - Bizony, én is jobban szeretném, ha hazajönnének - állt meg, hóna alatt a tarsollyal, várva, hogy mehet-e, vagy többet is mond még. - Nem tudom, nem haragudott-e meg rám? - nézett rá Méhes. - Eddig csak egymás elveit szoktuk bántani, most azonban élő húsba szaladt a bicska. - Nem baj, ráfér egy kis szókimondás - mondta Eszter, elkerülve, hogy a József haragját tagadja. - Kezd veszélyessé válni a passziózása - örült meg Méhes a jóváhagyásnak. Majd látva, hogy a felöltözött Eszter őt várja csak. - A patikába tetszik menni? Én is arra tartok, a kollégiumba. S míg Eszter a kívül tett kulccsal a kapuban őt várta, beugrott a rossz, orvul megvarrt gallérú télikabátjáért.

- Én betéve tudom s méltányolom mindazt - kezdte ott kinn, a friss hó csikorgásától nagyobb mondatokra ingerelve -, ami az ő viselkedése mellett fölhozható. „A kultúra: játék”, „Az ember amíg lehet, ne hagyja befogni magát”, „A könnyed kondíció többet érhet, mint a sok esztendei szorgalom”. Ha valaki, én méltányolom, éppen mert az ellenkező irányban vétettem. Kötelességtudó voltam, mint egy puritán, befogott, mint egy ló, s húsz éven át mindig hiányzott két óra álom a munkámból. De amit József csinál, az nem nemes tréning, az jellemhiba... Eszter is így gondolta az este. Még az ágyban is, amikor az a kis jókedve, amit József vert föl benne, Méhes és az ő közös peplonával, leülepedett benne. De most, hogy Méhestől hallotta, mégsem tudott semmi továbbmondásra biztatót mondani. Méhesnek joga van ehhez, több, mint az apjának, gondolta. De csak gondolta: léptei szaporábban csikorogtak a havon, s maga is érezte, hogy a télikabátja, mint egy hallgatással teli gömb surran el a fal

alatt szorosan. - A jellem felbomlása - igazította ki Méhes. Ez a szó, noha súlyosabb volt, bizonytalan, tudományos jellegével elmosta kissé az éles határú, polgárias „jellemhibát”. - Megérteném - mondta tovább Méhes -, ha egy erős meggyőződés vinné. De arról szó sincs. Egyáltalán hogy kerül ő egy parasztpártba? Ha legalább karriert akarna befutni! Szerephez, hatalomhoz jutni. Őneki azonban célja sincs. Vagy mondott valamit? Hogy mit akar voltaképpen? - Énnekem nem - mondta Eszter bizonytalanul.

Most egyszerre nagyon is értette a fiát. Hát muszáj céljának lenni? Elég, hogy ott van. Ahhoz, ami folyik, hozzáadja az ízlését, tudását. Ő azt mondja, ugyanaz a dolog is egész más, aszerint, ki csinálja. - Lárifári. A dolog szabja magára az embert. De itt különben is nem erről van szó. Ez egy különös fajta lelki betegség. Nem játékoság - infantilizmus. A védett úrifüű, aki felnőtt korában tovább akarja játszani a társasjátékait. Életcéljai helyett csak játékcéljai vannak. S közben egy gyerek magátólértetődőségével állja, hogy az anyja érettségizzen, egyetemre járjon, kölcsönököért futkosson s robotoljon. - Én igazán szívesen teszem - mondta Eszter. Az igazságérzete Méhes mellett volt. Így van, pontosan így. Ne légy majomanya, lásd be. De egy mélyebb belátás, s ez is igazságnak érezte magát, ha homályosabbnak is, azt mondta: „Nem úgy van: mi köze hozzá, hogy József hogy él. Ha nem lenne megijedve, ő sem mondaná ilyen igazságtalanul.” - De őneki nem szabadna szívesen venni - mondta Méhes. - Ráadásul még a családot is kockára teszi. Mert erre minden rámehet, a patika is - állt meg Méhes éppen a patika előtt. Eszter Méhes vállán át egy mosolygó pillantást vetett a kis tiszteletesnére, aki a pult mögül kinézett rájuk. - Hát, ami lesz, azt majd elviseljük - mondta ugyanazzal a mosollyal, mint aki tudja, hogy a férfiak földidézte bajt (s Méhest is közbük számított) bölcsességgel bajos megelőzni.

Méhes nem hozta elő többet a József dolgát. Érezte, hogy a legmélyén nem adott igazat neki, vagy tán maga is megfejtette s elröstellte az indulatát? A viselkedésében azonban ott volt a nyugtalanság. Mint aki puskaporon ül, s egy kanócot érez, amelyen (anélkül hogy látná, hogyan) feléje harapózik a tűz. Sosem nyúlt hozzá az újsághoz, de most ő hozta be reggelenként; már a kapualjban átfutotta és kibontotta. Szűcs Bandi, azután hogy nála volt, bement a patikába. - Esztike néni, baj van tán Józseffel? - Mért? Nem tudok róla. - Méhes, úgy látom, nyugtalan miatta... Eszter a képzelet betegségének tartotta ezt az aggodalmat. Mi aggódni valója van abban, hogy néhány közös ismerősük, akiket ő sok éve nem látott, a börtönbe került? A következő hetek azonban azt mutatták, hogy ez a beteg képzelet nem vaktában riadozott: a riadalmat is emberismeret táplálta.

Január elején Víg János azzal jött le Pestről, hogy odafönn nagy összefogások voltak. János Eszteréknél vágatta le a disznóját, s a fő gondja az volt, hogy a füstölt húst s a szalonnát a bőröndjében jól elcsomagolja. Ott rakosgatott, tárgyalt a folyosón, s hangjában a sopánkodás hol a feleségének szólt, aki az éhenhalástól félt, s őt új s új élelembeszerző körútra indítja, hol a közéleti hívattnak, amelyben már ötször volt benn szállítási engedélyért, időnként azonban (mint aki a magasabb gondoktól sem akar elszakadni) megállt, s a pesti „lefogásokat” hozta szóba, melyekről nem tudta, hogy mit jelentenek. - Hát te mit szólna ehhez, Zoltánkám? - mondta, hogy Méhes is odajött a szalonnák közé. Méhes néhány befelé sápadó kérdést tett, aztán, mint aki tudja, hogy betegnek tartják, s el van tőkelve, hogy nem szolgáltatja ki magát, csakhamar behúzódott a szobájába.

Másnap már a pesti újságokban is benne volt az összeesküvők listája. Eszter egy csomó ismerős nevet talált benne; - kit a régi diákmozgalmakból, kit az ellenállás idejéből, kit a megindult pártéletből. Most már neki is libabőrös lett hirtelen a karja. Ó, ez a József, tán maga sem tudja, mibe tévedt bele. Aki benne van, ártatlanabbnak hiszi, mint aki a vád szemével nézi. De aztán eszébe jutott az éles, élvezettel teli hangja. „Én nagyon is elhiszem.” „Csak

kancatejet isznak.” Mondhatná ezt, ha benne volna? Hanem azért most már benne is ott járt egy állandó borzongás. Este, ahogy Méhes szobájába belopta a tésztát, három-négy napilapot talált a kályha melletti kis karosszékbe gyűrve. Elképzelte őt, amint a cikkeket falja - félve a mérgező betűtől, de mohón is, hogy minél előbb túl legyen rajta. Egy rablógylkos olvashatja így vackán az újságokat, ahogy ez a világtankönyv-író a félelméből köré párolgó bűnben. A patikában egy levelet adtak be Józseftől. Szokatlanul hosszú levél volt, zöldtinta javításokkal a gépelésben. Az új könyvállványról volt benne szó, Anikó étvágyáról s egy ki nem váltott s a kereskedőhöz visszaérkezett gyógyáru csomagról. Különösen ennek a korholó hangja nyugtatta meg Esztert. Az összeesküvésről ennyi volt: „Köreinkben nagy a rettegés. Sok ismerős lebukott, több, mint az újságban. Méhest tessék az én szerepemet illetően megnyugtítani.” - József írt - mondta Eszter az iskolából megjövő írónak. - Igen? - nézett rá Méhes, annak a mohóságával, aki egy helyben forgó gondolataihoz kap hirtelen táplálékot. - Azt írja, tessék megnyugodni. - Ó - húzta be a vállát Méhes elhárítón, s mosolyában egy vértanú szemrehányása volt, aki tudja, hogy különös gyötrelmeiben nincs részvét, inkább eltagadja hát.

Másnap Hallgató Sanyi kereste. - Zoltán itthon van? - kérdezte, miután a kapualjban s a verandán, állások és lépdelések közt már vagy tíz percet beszélgettek a Csibi új kötőgépéről. - Nem, úgy látszik, nincs - mondta Eszter, s még egyszer megnézte. - De tessék tán bejönni mihozzánk... Az udvarias hívásban most egy kis tudakozódási vágy is volt. Sándor olyan járatos mindenben, s ha egyszer a dolog a fontos, ő is tud bölcsen és egyszerűen beszélni. - De igazán csak egy percre - mondta Sanyi. Délelőtt kotorta össze a bádorgóznijából az utolsó cigarettát, s a Mátéék kerek cigarettatartója, miközben hívta, az erkölcsi ellenállását is megbodrozta. - Zoltánt akartam figyelmeztetni egy újságcikkre - mondta, a dohányt a cigaretta-papírban megnyomkodva. - Azt hiszem, nincs nagyobb jelentősége - tette hozzá, a kályha mellett nyomkodva tovább a papírt. - De nem árt mégis, ha tud róla. - Csak nem ebben a dologban? - állt meg Eszter a kályha másik oldalán ijedten. - De igen. Mellesleg elég együgyű cikk. Így nézve, nincs két olyan dolog a világmindenségben, amely közt kapcsolatot ne lehetne létesíteni. Különben tessék átfutni rajta... Egy kifordított újságpéldányt húzott elő a zsebéből. Ahogy a cigarettát a két kezében cserélgetve előhúzta, Eszter egy hasadást látott a bélésében. Az újság az egyik polgári lap volt. A cikk rögtön szembe ugrott. „Magyar Gandhik vagy horthysta szabotőrök.” Eszter a szeme előtt táncoló alcímekből állította össze a vádat. Az egyik elfogott lakásán tervezetet találtak. Abban, a kommuniké szerint, a passzív ellenállás megszervezéséről, egy magyar non cooperationról volt szó. A cikkíró valami hindu szóra épített: Magyarországon Méhes Zoltán terjesztette el ezt a szót, ő beszélt európai gandhizmusról. Ez igaz, még a német időkben történt. De mit mutat Méhes viselkedése? Minden út nyitva áll előtte, s elmegy középiskolásokat tanítani Csomorkányra. Nem felhívás ez az együtt-nem-működésre? A magyar Gandhi láthatatlan feje az összeesküvők táborának. - Én mint volt újságíró, úgy állítom össze a dolgot - nézett Sanyi a maga megszokott füstkarikáiba -, hogy Zoltánnak egy jóakarója elérkezettnek látta a pillanatot, hogy valami régi személyes sérelemért egy kicsit alája gyújtson. A lap különben egyáltalán nem mérvadó s a pium desiderium nagyon is átlátszó.

Eszter ismerte Méhes kapukulcs fordulásait, s ameddigre a verandára fölért, ő is kibújt a maga szobájából. Arról, ahogy egy gyors köszönés után a magában mondott szavaktól gőzösen, a duplaajtón eltűnt, Eszter látta, hogy tud már a cikkről. Az üvegajtó későig átsütő villanya ugyanezt bizonyította. Másnap Hallgató újra eljött, s most Méhest is otthon találta. Amikor Eszter a patikából hazaért, már otthon diskuráltak a rosszul fűtő cserépkályhához bújva. Ahogy Eszter a szalonba belépett, látta, hogy a téltre feltett nagy függöny mögött az üvegajtó ki van pattanva. Odaindult, hogy betegye, úgyszint olyan gyengén fűt a kályha, hát ha még a fűtetlen szalon is húzza. De a kihallgatott párbeszéd megállította. - Én nem hiszem - mondta

Sanyi -, hogy ennek bármi következménye lehessen. - Én azt sem bánom, ha lesz - mondta Méhes egy kisfiú könnyeket nyelő elszántságával. - Én igazán nem azt néztem, hogy bántak velem. Nekem nem a duzzogás volt fontos, hanem hogy így, ahogy vagyok, hogyan használhatok. De ha mindenáron... Egy idő múlva levélpapíráért kellett bemennie a kis íróasztalba. Nem gyűjtött ki, de a fénysávról látta, hogy az ajtó még mindig nyitva van. Amíg csendes léptével az asztalkához ment s kezével a papírt megtalálta, megint ki kellett valamit hallgatnia. Az előbb dacos, elkeseredett hang most ellágyulásban volt. - Az az érdekes, hogy órán teljesen elfelejtem. Csak akkor rezzenek össze, ha az altiszt bejön a hirdetőkönyvvél. Minden helyettesítést magamra vállallok, csak hogy minél több órám legyen...

Eszter megpróbálta Józseféknek a levelet megírni. De a füle visszatért a benne kóválygó hanghoz, s az ellesett szavak tovább fűzték magukat. Különösen az, amit az óráiról mondott. Bemegy az iskolába; a sarokhoz lapuló rendőrtől szívdobogást kap, s benn a folyosón ijedten néz szét, nem várják-e a detektívek. De ha egyszer benn volt az órán, kinyitotta a Horváth János *Magyar versek könyvé-t*, amelyből érettségi előtt neki is olvasott, a rátapadt figyelem (Hallgatónak legalább így mondja el a kályhánál) édes burokká zárul, melybe a veszély nem tud beszivárogni. Lehet, hogy ez nincs egészen így. A burok nem zár olyan jól, az órán is ott van benne az a borzongó szorulás, amit most Eszter is ott érez magában. Vele is megtörténik, hogy a betű, a tulajdon hangja futni kezd előre, s ott áll a ködben a katedrán, mint ő néha, amíg a vevőkkel beszél a patikában. De kész magát is becsapni, elnémítani a vad igazságszeretetét, csak hogy azt érezhesse: mégsem volt örült a remény, az élet szép, vagy ha nem is szép, olyanná tehető, amilyenné ő gondolta. Itt van ez az osztály, ez olyan, amilyen a család, a baráti kör, a nemzet lehetett volna. Ahogy szenteste mondta: „Ha tanár nem leszek, abban halok meg, hogy én valami szörny vagyok, akit csak meggyűlölni lehet.” De lám, nem az. S most, amikor minden zöreje egy rém, s a csöngetések után hallani, hogy az odatapadt lépése mint indul vissza, rövid megkönnyebbüléssel, az ajtótól; ez az, amivel dicsekedni akar, nem is Sanyinak, magának a rémességnek. Hogy van egy kör, amelyben (ó, milyen ismerős ez) a paradicsom törvényei uralkodnak. Amíg Hallgatóval beszél, lám, egész belevigasztalódik. Ahogy a duplaajtó nyílik, s a hangja kicsapódik: „Hát valahogy majd csak lesz” - abban annyi zápor utáni frissesség, annyi könnyűszívűség van. „Csak Józseffel ne történjék semmi” - hallja most Sanyit, amint visszafelé beszélve a duplaajtón kigomolyodik s utána mindjárt a pardont is, amellyel a szájára üt. Méhes figyelmeztette őt emelt ujjával rá, az udvari szobácskában.

Vasárnap nagy pártgyűlés volt a Szarvasban; a tárgy a párt megtisztítása volt az összeesküvőktől. Erre az éjjeli vonattal József is betoppant. Eszter nem is igen kérdezhetette, hogy áll hát a dolga; József rögtön az írásai válogatásának látott, gépelt cikkeket, leveleket gyűrt; egyet-kettőt megint kihajtogatott, elolvasott; látszott, nehezen szánja el magát, gyűjtő léte, a tűzbe dobásukra. Másnap későn kelt; tejvás közben már telefonált, hogy rendben van-e minden; földühösödött a rendezőkön, s ment ő is a Szarvasba. Eszter kérdéseire úgy felelt, mint aki közben valami fontosabbat csinál: újságot tör fel, telefonon csönget, két ing közt medítál. „Hát igen, elég zavaros a helyzet. A Méhes-cikknek nincs jelentősége. Az csak a Méhes hisztériája.” A gyűlésre egypár képviselő is lejött, az egyik ott ebédelt Mátééknál. Eszter látta, hogy nagyon tárgyalnak Józseffel. Mialatt a fiatalember a kezét mosta, József még egyszer fölemelte az újságot, amelyet az az asztalra dobott. A keze gyöngén remegett, ahogy olvasta. - Valami baj van? - kérdezte Eszter. De abban a percben már jött ki a vendég a fürdőszobából, s József úgy tett, mintha nem hallotta volna. Az ebédnél a gyűlésről beszéltek, azon a beavatott nyelven, amelyet a fiatal politikusok annyira szeretnek. Rövid, más számára érthetetlen kérdések, keresztnevek, intézmények rövidítései röpködtek s efféle szavak, mint kinyírás, behúzták a csőbe, annak is vaj van a fején. József iparkodott figyelmeskedni, s a

képviselő beszédével lépést tartani, de Eszter észrevette, hogy időnként elhallgat. A képviselő Méhes olvasója volt, érdeklődött, gyűlés után megnézhetné-e. Gyűlésre menet József kijött az anyjához. - Nem tetszik bejönni délután a patikába? - kérdezte máshova nézve. - De, ha kell, bejöhetek - nézte őt Eszter figyelmesen. - Nem tetszene akkor a csomagom behozni? Tán mégis elutazom a délutánival. A kisállomásról (a patikához az volt közelebb) könnyebben elérem.

Eszter nem tett föl több kérdést, csak a fia bizonytalan arcába nézett, s ment vissza a kamrába csomagolni. Este a Szarvasban bankett lesz. „Hát nem maradsz itt a bankettre?” - kérdezhetne volna. De ha József arra gondol, hogy a bankett elől elmegy, akkor már nincs mit kérdeznie. A csikorgó csizmák még szivárogtak a gyűlésre, amikor ő már benn volt a patikában. A redőny lehúzva; ő kábultan tett-vett; a desztilláló kormát törülgette; a gyógyszeregyület köriratát próbálta megérteni. Ahhoz képest, ami a csönd fenyegető zümmögésében készült, úgy érezte, eléggé nyugodt. Majdnem hogy elcsodálkozott a nyugodtságán. Mintha belenyugodott volna abba, ami a fiára szakadhat. Egy pillanatra, ahogy a néma boltban magára eszmélt, szinte borzalmasnak tűnt föl magának. Egy kőszobor, aki századok záporától mosva, pőrére kopva nézi a végzetet. Csak József gyors lépése s utána a kulcsfordulás a kisajtóban, az indította meg ebben a kötésben a borzongást, hangyamászást. - Megvan a csomagom? - kérdezte József. S az óráját kihúzva: - Épp egy negyedóra van vonatindulásig. De meg akartam a barátom hallgatni... Még nem tetszik tudni? Az egyik újságban már benn van a nevem. Mihályi hozta, ő azt ajánlja, Pesten várjam be a dolgot... - Eszter nem szólt, csak nézte őt. - De hát csináltál valamit? - kérdezte végre. - Mindenki csinál valamit. Ez olyan, mint a mesebeli lúd, ha soká viszik, az egész ország hozzátapad. Csak azt tudnám - bukta föl -, ki az a disznó, aki le akar buktatni? Egész biztos egy disznó reakciós. Még az egyetemi időkből... Na, kezicsókolom. Méhest tessék megnyugtatni. Kizárt, hogy neki ebből baja támadjon. - S ez most már biztos? - állította meg Eszter a csók után. - Mi biztos?... Víg János majd esténként telefonál.

Azután, hogy József elment, még ott állt talán egy órát is a falikar égője alatt a keresztfolyosón, az árjegyzékben lapozva, az útrakész retikül mellett. Kinn már öreg este volt, amikor a bank-kapualjból kisuhant. Amikor a Kölcsey utcába befordult, a jegyenék alatt egy autóberregés akkor kezdett el ide-oda forogni, s eltalálva az útirányt, egy kocsi hosszú feltja csúszott be szép csendesen a templomtorony alatti homályba. A képviselő ment el Méhes látogatásából. Eddig nem is gondolt rá; az ő dúltságára. A nagy csöndben csak a pesti csöngetést hallotta, s ami akörül látható lett: Anikó késő ajtónyitása, a két vállas látogató, s József, ahogy előszivárog. A közelebbi gond csak most kapcsolódott be, ahogy az autót távolodni látta, az ideghálózatába. Csendesen fordította meg a kulcsot, s a kert felől került be, hogy időt nyerjen a találkozásig. A lány kimenőn volt a rokonainál, úgyhogy csak ketten voltak a házban: no meg a Bojtár örömét kellett csillapítani, szembenültében, néhány farkkoppanásra. A másik lélek nem adott semmi jelet. De az, hogy ott volt a kissozóban, a duplaajtó mögött, a levegőt is nehezebbé tette arrafelé. Ez az éles agy, ha egyszer beáll a riadalom szolgálatába! Eleinte József miatt félt, hátha elharapózik hozzá is a baj, s azt mondják, az ő tanítványa. Aztán őt magát vádolják meg: de azok meg Józsefről nem tudtak, hiányzott a kanóc. Most minden együtt van. Az eszmei összefüggéshez megvan a személyes. Ott áll kipörkölt kabátjával a kályhának támaszkodva (rendesen így találta őt, ha a rosszul fűtött szobába bement), időnként ellódul, s jár öt-hat lépést. Most nem a kabátujja ég ki a sütő vasán: belülről süti a nyugtalanság.

Levetette a kabátját, s beült a maga homályába, de a nagyobb darab szenvedés magához vonzotta az övét. Kiment a verandára és hallgatózott. Sem egy lépés, sem egy köhentés nesze a kissozóból. Elment volna? A képviselő vitte el, vagy nem is találta itthon? A szoba nem szólt, s ő benyitni nem mert. Egy újabb félórai álldogálás után a szalon felől próbálkozott. A

lépés, s ha kigyújt, a lámpafény az üvegajtón átszivárog. A nesztelen ajtónyitásra a sötét szalon túlsó felében egy gyors ajtó pattanás felelt. - Itthon tetszik lenni? - szólalt meg Méhes, fél testével a függönye mögött. - Igen, rég. Már amikor az autó elment - állt meg Eszter beszélgetést kezdőn. - Miért? Olyan észrevétlen jöttem? - mosolyodott rá a homályra, mint egy anya, aki bűnösnek érzi magát a fiával szemben. De Méhes sem a kérdést, sem a hangot nem vette tudomásul. - József elutazott? - lépett be ő is a szalon homályába. - El - felelte Eszter. - A kisállomásra ment - tette hozzá, mintha ezzel a körülménnyel mentene valamit. Egy percig némán álltak ott a szomszéd szoba fényitől bederengett karosszékek közt. Eszter a homályon át is érezte a másik test fölindultságát. - Hát, amit jósltam, most itt van - jött elő Méhesből, amit benn forgatott magában. - Hanem most nekem lesz egy kérésem - jött az első hullám után a második. Eszter nem szólt; a néma körvonala, a nővéri nyúlánksága mondta, hogy „parancsolj velem”. Méhes kihallhatta az árnyékából a készséget, mert, a köntörfalazást átugorva, rögtön az eszébe forgót mondta. - Van itthon morfium? - kérdezte olyan hangon, melyben az izgalom elnyomta a szégyent. - Nem, nem hiszem - felelte a homály. - József minden kétkeresztes gyógyszert bevitt a patikába. - Akkor tessék szíves lenni most bejönni velem - mondta Méhes szokatlan határozottan. - Az enyém már két éves - jött Eszter után, látva, hogy az engedelmesen megindul visszafelé. - Rég átalakulhatott - tette hozzá magyarázón - apomorfínná.

Eszter később sokszor elgondolkozott ezen a jeleneten. Mi volt ez rajta akkor: nem tudott vagy nem akart ellenkezni? Az a bénaság, biztos, ami az egész délután rajta volt már. S akkor a Méhes váratlan erélye: Hanem most... Ez a „hanem” teli volt váddal. Belerántottak a bajba, a fiad csellengéseinek ez lett a vége, hanem most aztán adjatok valamit, amivel elpusztítsam magam. Volt valami váratlan ebben, hogy ez a szelíd, törékeny ember, akit Józsefnél is fiúbbnak érzett, a kétségbeesés erejéből egyszerre mint parancsoló férfi merül föl előtte. De mindezen túl, első pillanatra mintha jogosnak is érezte volna a követelést. Csak ahogy az utcán a két pár lépést, a hosszabb és meg-megimbolyodót s a gyors, rövid beszédet hallgatta, akkor indult meg benne a vonakodás. Hogy hát hogy is lesz az? Tényleg mérget fog adni neki? Ilyen állapotban? S az asszonyi kalkuláció: hogy mást ad. De ha odaáll a méregszekrény elé. S tűnődött, mi olyan kesernyés még, hogyha megkóstolja.

A gondterhes sietésre Méhes is felocsúdott kissé. Nemcsak egy adós, egy anya csikorgatta mellette a havat. Egy másik baj, amelyet a maga bajától számba sem vett. - József mit mondott, benn volt valamiben? - kérdezte, s a kérdezőben az indulat után a szégyen motozása érzett. Nem mondott semmit. De én kizártnak tartom - felelte Eszter egyszerre az aggódó kérdésnek s a maga gyötrelmének. - Ő csúfolódott a legjobban rajtuk. Még rá is szóltam... Méhes némán ment egy sarkot. Azalatt gyűjtött annyi erőt, hogy ő álljon elő a vigasztalással. - Én sem hiszem; csak ez az örökös csellengés. Ha egy-két hónap vizsgálati fogsággal megússza, elkel neki a lecke. - Én abban bízom, hogy erre sem kerül sor - gondolt a morfiumra Eszter. - Ha egyszer nem csinált semmit. Úgy érezte, hogy ha ő maga a fia dolgában bizalmat mutat, azzal Méhest is megnyugtatja. - Hát igen - adta vissza Méhes a vigasztalást. - Én sem gondolom, hogy az ő dolgát szigorúan vegyék. Ha csak szükség nem lesz rá, másvalaki ellen.

A falon a kék s barna üvegek, a fehér téglák ijedt hunyorgással fogadták a szokatlan időben fölhattant villanyt. - Hogy legyen? - kérdezte Eszter, a retiküljét letéve, s kabátját kicsit kigombolva. - Porban vagy injekcióban? Mint egy kiugrani készülő nyúl, a méregszekrényhez állva is azt tekingette, hogy adhatna mást. - Két félgrammos porban kérem - mondta Méhes, s Eszter mögé állt. Olyanféle érdeklődéssel figyelte Eszter mozdulatait, mint a cukrosboltban szokás, hogy abból mérnek-e, amit kér az ember. „Kifejti a válltömőből, abban a tudatban, hogy útlevel a túlvilágra, s akkor szódabikarbóna.” Meg szabad ezt tenni? A szódabikarbóna ott volt nyitva egy lépésnyire. Ha egy percre el tudná küldeni, rádobhatna egy kanálnyit. De

míg a keze ott járt az üvegen, keresve, amit úgyis látott, egyre ostobábbnak érezte a csalást. Végre is mi a méreg? Amennyi egy darab kötél. Ha a lélek megérett rá... - Bontatlan doboz nincs? - kérdezte Méhes az üvegekre nézve... Mondhatta volna, hogy nincs, ez volt az utolsó rés a kiugrásra, de a szája már kimondta. - Lesz az is... Egy friss dobozt szedett elő a hazáról behozott gyógyszerek közül. Méhes most már pillanatra sem tágitott a könyöke mögül. A kis patikamérleg ott táncolt a pult fölött, a leszállt oldalán az egygrammossal. - Rengeteg ez - mondta Eszter, míg új és új port eresztett a másik serpenyőben púpozódóhoz. Még sosem állt így belé, hogy mi az, ami közt egész nap dolgoztak.

Méhes ott tartotta a fejét a porosztás fölött. Sosem álltak ilyen közel egymáshoz. Mint egy pár, amely közös könyvben olvas. Eszter a könyökén át fölfoghatta a mellette álló ember megkönnyebbedését. - Ne tegyem zselatin-kapszulába? - kérdezte Eszter - tán hogy időt nyerjen, mielőtt a port kiadná a kezéből. - De, jó lesz - kapott rajta Méhes, s ahogy a port kétfelé osztva az áttetsző tokban a tárcája belsejébe került, a feszültség egyre csökkent benne. Visszafelé már egészen megvidámultan lépdelt Eszter mellett. Mintha nem is azért szorongott volna, hogy ne történjék semmi vele, hanem hogy ez a por ott legyen a tárcájában. „Hanem én nagy felelősséget vettem magamra ezzel” - mondta Eszter, amikor a port odaadta... Akkor nem válaszolt rá, de az úton, ahogy a megkönnyebbedés szétment benne, Eszter aggodalmára is jutott belőle. - Tulajdonképpen egy kényszerképzet az egész. Ha nincs ott, szédülni kezdek. Közben nincs ember, aki jobban irtózna az öngyilkosságtól. A döntő pillanatban valószínű, hogy eldobnám. Ha már benne vagyok, megjön az erkölcsi erő. A képzeletemnek kell a biztosíték... Egyre elevebben beszélt, szinte berúgott a zsebében levő kapszuláktól. Eszter lassan elvesztette a szavait, a gondterhelt cipőjét s hosszú árnyékát nézte. Ahogy a Kölcsey utcába befordultak, Méhes már a Kölcsey utcára, a havas cserfára, a vakító templomhomlokzatra is átvitte a jókedvét s háláját. - A derék Kölcsey utca. Ki hinné, hogy itt töltöttem az életem legboldogabb másfél évét. A diákok, az emberiség jövője. S közben a magam törvényén éltem. Záróakkordnak tán nem is volna rossz - tette hozzá, engedelmesen bevárva, amíg Eszter a retikül mélyéből a nagy kapukulcsot kikereste.

Még mindig csak nyolc óra volt, amikor hazaértek. A kislány közben megjött, de le is feküdt, szuszogása ott hallatszott a konyhán a cselédágyban. A vén Bojtár, a hálóküszöbön ülve, két hű szemmel s egy-két farokkoppantással figyelte a vándorlást. Évek óta először történt meg, hogy Eszter nem tudta, mihez kezdjen. A vacsora gondolatára egy darab kemény kő lett a gyomra, könyvelésre képtelen volt, kinyitotta halkan a rádiót. De ebben is volt valami szentségtelen, hogy zenét hallgasson. Józsefnek a ruhája előtt maradt; azt rakta be a szekrénybe; közben a többi is megnézte, megsimogatta. Próbált megint Józsefre gondolni, végre is József tartozik őrá, de a közelben levő gond, mintha a veszélynek sugárzása volna, a távoli sugarakat folyton megzavarta. Így csak járt csendesen, az álmot kímélő lépésekkel a házban. Megigazított a sötét verandán egy széket: bezárta a kamrát, visszavitt a szalonba egy előlhagyott könyvet. A kislány szuszogott, Méhes lépett egyet-kettőt a fénysávok ajtó mögött, anyuska öreg díványában meg-megért egy-egy pattanás. Eszter ott állt a fiúk üres szobájában; nyugtalansága most a spalétát szemelte ki, az nem volt betéve. Nem volt értelme betenni, hisz senki sem hált ott, de ezzel is morzsolódott az idő. Ahogy behajtja, egy autó állt be az utcába. Az erőlködő berregésről, az esetlen forgásáról megismerte, hogy mentőautó. A doktorékhöz gyakran szállítottak éjjel is beteget. De a nyugtalansága nem elégedett meg a füle állításával. A behajtott spalettáblák közt a sötét üveghez szorította szemét, amíg csak a fehér foltot ki nem vette. Ebben a pillanatban őhozzájuk is becsengettek. Előbb a lakóék húzós csengőjét rántotta meg valaki, aztán vette észre a gombot. Amíg magára dobott kendőjében kiment, az ő fejében is száz lehetőség forgott meg, járatlan mentős, házkutatás, a lakóék keresztlánya. A sürgönyhordó volt. - Méhes Zoltán - olvasta hangosan a nevet. - Igen, itt lakik. - De alá is kell

írni - nézte a postás a levelet. - Tessék, még azt hiszem, fõnn lesz - mondta Eszter a veranda felé igazítva. - Egy expressz-ajánlott levél volt. - Úgyis volt sürgönyöm - magyarázta a postás -, kihoztam. - Erre - nyitotta ki Eszter a postásnak a kyszoba külsõ ajtaját, a belsõt Méhesnek hagyta; hátha levetkõzött már. A postás jó nagy kopogás után egész télszagú tömegét betolta kõpenyestõl-táskástól az ajtón. - Itt nincs, kérem, senki - szõlt ki egy percnyi alapos körülnézés után. Eszter is belépett, valóban nem volt ott senki sem. - Tán a fürdõszobában lesz - csavarta meg a kis tapétaajtóban is a kulcsot. Elment volna járkálni egyet?... - csodálkozott Eszter. Hogy lehet, hogy én nem hallottam? - Én nem leszek jó? - kérdezte. - De, tessék csak. Közben a lakóbácsi is elõkerült hátulról a csõngetésre. Abból is lett egy hanggomoly, amíg azt visszaigazították, s a postás is indulhatott a kõnyvével. Eszter az asztalra állította egy pohár elé a levelét, hogy Méhes, ha hazajõn, meglássa mindjárt. Közben folyton az motozott benne: „Mikor mehetett el?” Mikor a kamrát zárta? De hisz aztán hallotta még a lépéseit. Szerencséje, hogy nem volt itthon - gondolta. - A csõngetéstõl biztosan megrémült volna...

A kapu alatt égve maradt a villany. Ahogy odamegy, hogy eloltsa (Méhes szobája elõtt volt a kapcsolója), a kyszoba ajtaja egyszer csak kinyílt, s kilép rajta Méhes. Eszter nem volt épp ijedõs, de ez a váratlan ajtónyitás összerezzenette. Egy pillanatig két rémült arc nézett egymásra a kapualj beszûrõdõ világosságában. - Ez mi? - dadogta Méhes, reszketõ kezében a kibontott levéllel. - A kihordó hozta az elõbb - dadogta Eszter. Meg kellett volna kérdeznie, hogy hol volt, hisz keresték, de a sápadt arc, mely percek alatt megnyúlt és beesett, bezárta a száját. - Tán valami rossz hír? - kérdezte ehelyett. Méhes nem fogta fel a kérdést. - Az az elõbb a postás volt? - nézett Eszterre riadt hitetlenséggel. - Volt sürgönye, kihozta ezt is... S õ hajolt le, mert Méhes reszketõ kezébõl kitáncolt a levél. - S az autó? - kérdezte Méhes, mint aki álomból ocsúdik, s az álom egy foszlánya fogja még. - A mentõautó... A doktorékhoz - mondta csendesén, de közben az õ ijedt szeme is kérdezett. - Csak nincs valami? - kérdezte aztán a szájával is. A kérdés nem a levélnek szõlt, de Méhes azt vitte újra a szeme elé, mintha eddig csak olvasta, de nem értette volna. - Nem - mondta, s magyarázat helyett odanyújtotta Eszternek. - A vegytankõnyv korrektúráját kéri sürgõsen a nyomda...

Méhes visszabotorkált a dupla ajtó mögé. S Eszter ottmaradt reszketésével a veranda homályában. A nagy üvegfalon át a havas udvar világított be - a szomszéd tetõk, kémények, tûzfalak, zegzugos, holdfénytõl eszelõs tájai. Nem bírt bemenni a szobájába. A megrettenésével õrizte a másik hallgatását. De ha csinált volna valamit magával: mégiscsak szõl, kiabál, hánytatót kér. Hisz most még nem lenne késõ. Már pontosan tudta, mi történt Méhes szobájában. Amikor a résen át a „rab”-autót meglátta, visszaugrott. Dermedten állt a szoba közepén: a kabáton át a tárcáján a keze. Akkor a csõngetés. A durvább hang behallatszik a kis szoba s a kapualj közt levõ falon. Erre ugrott át a függõny mögé a szalonba. A kõnyvszekrényhez lapulva leste a postás benyitását. „Itt nincs”, hallotta. De a tárca akkor már kinn volt, ideges ujjal matat a szakadt bélésben. Aztán a keresés, kinn újabb hangok. Mintha csak maga állt volna ott a függõny mögött, s jõnne vissza a csend beálltával a szobájába. A levél feltörése, a kijövetel, ennek már tanúja volt. Csak azt nem tudta, a porokkal mi történt. A szájánál volt már, s a csõndre - fölbontva - visszagyûrte? Vagy megvolt benne, ahogy mondta, az erkõlcsi erõ? Eszter odament a kisajtó elé. Egy-két csendes lépés, az ágyvég hintázása. Lehetséges, hogy méreggel a gyomrában, ilyen tévedés után ágyazni kezdessen?

****Egy darabig még ott rostokolt a verandán. Hátha újra kijõn, mond neki valamit. Amikor azonban az ajtó alján a fénycsík eltűnt, õ is behúzódott az ágyába. A paplan alatt a remegés még jobban kijõtt. Aznap váltott ágynemût, s a nyugodt szekrényzagú anyag csodálkozva vette körül az emberi tagok vacogását. Ó, milyen rettenetes volt - most értette meg igazán - az élete ennek az embernek. Ha hinni lehetne istenekben, egy különös macska-istent kellene feltételeznie, aki kínzó szeszélyében ilyen soká tartotta életben. Décsi Feri - az õ bőre mögött

látott hasonló idegrendszert. De Décsi Feri huszonöt éves korára meghalt. S addig is volt körülötte egy burok, zenéből, csodálatból. De közel fél századot élni, bedobva ezzel a mozarti lélekkel egy országba, ahol még Csomorkány volt a leggyöngédebb hozzá. Rászerelve az idegzetére egy kínos, pontosan működő értelem, mely minden vadságot magára bőszít. Érzékenysége tele: a durvaságok elleni ágaskodással, s közben egy mennyei sugáron függni: hozzá hasonló emberekről, egy aranykor nagy menüettjéről álmodozni. Azon kapta magát, hogy reszketése a paplan alatt megáll (a lámpát nem is tudta, mikor oltotta el), s nagy, kövér könnyek folynak a párnájára. Azóta József is otthon van már, s tán nála is csöngetnek. S az ő könnyei mégis ennek a szerencsétlen embernek szóltak, természete gyöngébb öccsének - az eltorzított nemességnek.

Reggel úgy kezdte járkálását, hogy vagy a veranda, vagy a szalon felől kifogjon Méhes szobájából valami életjelt. De nem hallott semmit. A patikába kellett volna indulnia, de Méhes még nem kelt föl. Máskor is megtörtént - ha nem volt első órája -, hogy későbben bújt elő. De most mégis meg akarta várni. A lányt szalajtott a kulccsal be a patikába; ő később jön egy félórával. Fél kilenckor azt határozta: bekopog. Hisz megvan a mentség: fél, hogy elalussza az óráját. A kopogásra nem kapott semmiféle választ. Csendesen benyitott. Méhes ott feküdt szemben vele, nyitott szemmel, az ágyban. Azaz, csak az egyik szeme volt nyitva, s abból is egy furcsa, fénytelen pillantás szivárgott felé. Odament mellé: keze a paplanon még nem volt egészen hideg. De ahogy a fejét párnástól felemelte, érezte, hogy egy halottat tart az ölében.

Epilógus

Anikó már hatodhónapos volt, amikor Józsefet elfogták. Eszter az első hetekben folyton vonaton volt. Négyszer vagy ötször utazott föl Pestre: tájékozódni, védőügyvédet fogadni, pénzeket átadni, Anikót ellátni. Közben Szeghátot is megjárta párszor. Ott meg a kis Eszti nevén levő ingatlant kellett fölszabadítani. Ha otthon volt, csomagolt, gyógyszereket és kölnisüvegeket vitt letétbe a bankba; adóba, postára hordta a kiszedett pénzt, a Szeghátról átjött vevőkkel tárgyalt, a patikafelelősnek hízelgett, hogy várjon néhány napot a fizetésével, este pedig az üres házban, amikor emberek nem zavarták tovább az összevisszaságot: számlák, gyógyszerrendelések, a legkülönbébb levelek (Víg Jánosnak megbízás, az ügyvédnek könyörgés, Anikónak csiggtatás, Leona néni érdeklődésére egy beszámoló) váltak szét és folytak össze megint a fejében; míg csak egy vonatrohanás s egy pesti tárgyalás közt a csendesen lüktető fapadokon, a harmadik osztály panaszos asszonyhangjai közt, egy kis nyugalomhoz nem jutott. Ilyenkor csak az emlékezetét pótló kis noteszt nézegette, vagy a hozzáforduló szomszédjai kérdésére próbált minél barátságosabb választ adni, vagy ha még nagyobb békét kívánt, hátrahajtotta a fejét és behunyta a szemét, s félig tettetve, félig csinálva az álmot, az összemosódó beszéden, a hangos állomásneveken át egyszer csak József jelent meg előtte, olyasformán, ahogy a verandán csendben mellé állott, csak a válla előreesettebb, meg arcán vannak ott a szomorú árkok.

Végre azonban, mint minden, ez az új József nélküli élet is megülepedett, kialakult. Kis Eszti háza eladódott, a pénz Víg Jánosékhöz került (a család megbízottjaként most ő bizonygatta a legkülönbébb helyeken öccse tapasztalatlanságát). Azzal, hogy Anikó ott merte végre a lakását hagyni (a nővére költözött belé), s hazajött, a pesti utak nemcsak fölöslegessé, de egyre lehetetlenebbekké is váltak. Az első hónap nagy tevékenységi láza az ő kényelmének biztosításában csitult. Az most már biztos volt, hogy a menyén kívül, s aki benne készül, hosszú ideig nem lesz semmiféle családja sem. Lőrinc kiment Venezuelába, az őserdőirtásnál dolgozott. Trópusi állatok s szörnyű erdőirtógépek szerepeltek a levelében, olyan faültető is, amilyenről Józsi ábrándozott Lajosfalván. Venezuela és Bajorország közt is járt már a levél. A József dolga kis Eszti sorsát is eldöntötte. Eszternek most már semmi reménye sem volt, hogy az urától őt visszakövetelhesse. Józsi úgy érezte, hogy az események az ő előrelátását igazolták: „Látja, Eszterke, milyen okos volt (írta a tanítói modorában, melyet távolság és diadal még gyöngéddé is tett), hogy nem hallgattam az anyai szív rövidlátására, s kis Esztit akkor, magammal vittem. Tegyük föl, hogy amint maga kívánta, a hazatérőkkel visszaengedem. Most eggyel többükért kellene szoronganom. Így is nagy árat kell fizetnünk, hogy elképzelésemet a dolgokról nem vették komolyan. Ha József az ő fiatalos önhittségében engem holmi fantasztának nem tart, az Egyesült Államok valamelyik nagy gyógyszer-tárában dolgozik azóta. Ő most már valószínűleg hosszabb ideig meg lesz fosztva a szabad költözködés lehetőségétől, de magának még mindig ajánlom, tegye túl magát a vidékies hitén, hogy Gorzsán véget ér a világ; adjon el a patikát s jöjjön ki utánunk. Én most egy iparos csoportot szerveztem meg a venezuelai kivándorlásra, s csak a beutazási engedélyt várjuk odaátrol.” A beutazási engedélyt, mint kis Eszti leveléből kiderült, csak az iparosok kapták meg, Józsi nem. Kis Eszti azonban, csodálatos körülmények során, az utolsó pillanatban mégiscsak hozzájutott az engedélyhez, s lelkes magyar dolgozatot küldött a tenger fölötti repülőútról. Egyelőre egy zárt táborban van, de Lőrinctől már kapott levelet, alig ötszáz kilométerre van tőle.

József kiszabadítására vagy fölmentésére sem volt remény. Józsefet épp a járás-kelése, a kártyákba tekingető gibicelése keverte a bajba. Ő a nagy politikában is azt csinálta, amit a cserkészcsapatban vagy később a diákmozgalomban. A régi szokások az új viszonyok közt a következő helyzetet alakították ki: Míg ellenállásbeli társai többnyire képviselők lettek, ő beérte egy szerény posztal pártja ifjúsági mozgalmában. Ezt a posztot, szerkesztőségi helyét arra használta fel, hogy (mintha csak a köztársaság történetírójának a szerepére készülne) áttekintést nyerjen az egész játszmaról. Szétszabdalta s feldolgozta a pártlap szerkesztőségében heverő újságokat, időnként elmondta, milyen túrheterlenül van szerkesztve a lap, mik azok a kulturális dolgok, amikről szó sincs benne, s egy-egy húszsoros kurzív-szedett cikkben megpróbált le-letörleszteni valamit ezekből az adósságokból. Bár a párt parasztfiatalsága, sőt a munkáspártok ifjúsága közt is voltak ismeretségei, barátai a Gyuri-féle pesti fiúk közül kerültek ki, akiknek a múltjuk, ismeretségi körük, cinizmusuk, tájékozottságuk az övénel is csípősebb s csillogóbb volt, az ösztönük azonban kevésbé tiszta. Félhomályt szerető, szervező ösztönével ezekből az ifjából s a befolyásuk körébe eső fiatal munkásokból, parasztokból egy ötödik, párt alatti pártot szeretett volna összehozni, amely a hajszálcsovesség törvényei alapján a nyugati polgárosodás erényeivel járja át ezeket a népi pártokat. Kívülről azonban ez a szemlélődő csellengés úgy festett, hogy itt egy jobb készültségű, a homályt kedvelő alak tiltott módon akarja a többi pártot bomlasztani. S minthogy közvetlen főnöke, az ifjúsági mozgalom vezetője a letartóztatottak közé került, Józsefet és társaságát az összeesküvés csápjaként kezelték. Így történhetett meg, hogy egyszer csak azok közt találta magát, akiknek a bukását karácsonykor Méhes előtt még kárörömmel emlegette. A politikában, főleg forradalom idején, nehéz megállapítani, ki miben van benn és ki miben nincs. József nehezkesebb pártfelei, akikre ő olyanformán támadt rá, mint egykor az osztálytársaira, őt sajnálták a legkevésbé, amikor megszabadultak tőle. A védőügyvéd s belügyminisztériumi ismerősei sem sok jóval biztatták Jánost. József sok mindenről tudott; egy-két év a legkevesebb, amire számítaniuk kell. Így annak a gondosságnak, amelynek a pókhálószálaival Máténé régen a maga családját lepte be, a pótcsalád feloszlása után pedig József, Méhes s a hazahozandók közt cikázott, most egyetlen testet kellett körülhálóznia. Amelyikben a József gyermekéhez nőttek az édes kis cimpák s a hegybefutó körmök alatt a rózsaszín ujjbegyek.

De Anikó meg is tett mindent, hogy ezt a gondosságot foglalkoztassa. Az ő számára már a másállapot is elég riadalom volt, s most még Józsefke miatt is aggódnia kell. Amikor a másállapotra vállalkozott (miután többször *nem* vállalkozott), csak az volt előtte, hogy feleségi pozícióját biztosítsa. A nővére is mondta, hogy egy ilyen patrícus-házban csak a gyerek tartja fenn az asszony tekintélyét. De a gyerekekkel járó testi változások sokkal ijesztőbbek és undorítóbbak voltak, mint ahogy felkészült rá. Már a folytonos hányás is felháborította. Az ember ott öklendezik és verejtékezik a mosdó fölött, s Józsefkének ezt hallgatnia kell. Meg sem meri őt csókolni, hisz állandóan valami keserűt érez a szájában, s keserű szájjal bűzös lehelet szokott együtt járni. Nagyon szép dolog az apaság, de az ő asszonyi tapasztalata szerint (s ezt József sem cáfolta) az undort a férfiak nem tudják megbocsátani. Testének a szétmenése meg egyenesen kétségbeejtette. Azt persze tudta, hogy a nők a gyerek alatt megdagadnak, de más tudni, meg más ennek a napfürdővel, masszázssal, melltartóval, fáslikkal, ráncleragasztó csíkokkal összetartott üzemnek a szétzúllását napról napra tapasztalni. - Jesszusom. Nézd csak, mi van itt rajtam? - hívta oda Józsefet (a legegyszerűbb elővigyázatról megfeledkezve), amikor hasán a barna csíkot felfedezte. - Mondd, ez megmarad? - nyafogta, hogy a barna vonalat József is megtekintette. Aztán a félcipőből kidagadt lába rémítette el. - Tessék nézni, mi ez? - mondta Eszternek már. - Vízbetegségem van? Biztosan a vesémmel van bajom. Nagymama dagadt meg így, amikor meghalt... Máskor a szétment orrát masszírozta a tükör előtt vagy a megpuffadt ujjait. Arcán az undorító gyerek rémülete s a becsapott kereskedő felháborodása keveredett. - Úgy látszik, a csontjaim is lágyulnak - mondta ínyét a tükörnek

feszítve. - Ez már a második tömés, ami egyszer csak kipottyan... S most tessék. Érdemes volt vállalkozni rá? József is börtönben van.

Anikó igazán szerette Józsefet. Amikor az ostrom alatt magához édesgette, nem is gyanította, mi minden van ebben a fiúban. Eszternek is elmondta, milyen dühös volt, amikor a detektívek várták, s ő sóhajtozni próbált. Az utóbbi időben még féltékenynek is kellett rá lennie, s ez a szokatlan érzés, amelyben egy kis őszies, anyai bánat is vegyült, csak kedvesebbé tette. Amióta börtönben volt, maga is meg volt hatva, mennyit gondol rá. Este a varrókosár fölött rendesen ő kezdte el a ráemlékezést. - Szegény Józsefke. Vajon most mit csinál? Hogy bírja ki a hanglemezei nélkül? Azt mondják, egy bűnözővel van egy cellában... Az ő élete azonban olyan volt, hogy az efféle gyöngédség csak héj lehetett a létfenntartási riadalmán. Józsefke ugyan neki sem beszélt róla, hogy mit vár a politizálástól, valószínűleg maga sem volt tisztában vele, de a fiúk, akiket József fölhozott hozzájuk vagy eszpresszóban bemutatott: képviselők, országos titkárok, ügyvezető elnökök meg más ilyesmik voltak, a paraszt származásúakon is jó új selyeming, úgyhogy azt hitte, Józsefből is rövidesen ilyesvalami lesz. Az egyikük egyszer melléje ült az eszpresszóban s azt kérdezte: - Mondja, mért nem fogadta el József a csomorkányi polgármesterséget? Elintézett dolog volt már, hogy ő kapja. - Ő nem akar elmozdulni Pestről - mutatta Anikó, mintha tudna a dologról. Akkor megpróbálta Józsefnek is előhozni; az mégis jó lett volna, ha a Szarvasban a csincsillabundája mögött azt hallja: nézd, a polgármesterné. József azonban paprikavörös lett. - Hagyj engem a hülyeségekkel. Egyszer s mindenkorra kikérem, hogy a dologomba avatkozz... Olyan édes volt, mint egy kis kakas, nevetni kellett, s megcsókolni a kipirult fülcimpáját. S most itt van, föltámad ez a balatoni felhő, s képviselőség, polgármesterség, az ő egész egzisztenciája benn van a börtönben. A hasa meg nő, olyan már, mint a dob, ronda vérerek vannak rajta, a köldöke meg kifelé áll. Most már, persze, benn van a csapdában, kedélye és bölcsellete azonban egyaránt arra tanította, hogy amin változtatni nem tud, azt próbálja mulatságossá tenni. Hisz van ebben a helyzetben kellemes is. Az emberek (aki el nem húzódik) igazán kedvesek hozzá. Olyan tisztelettel csókolnak kezét neki, mint egy vértanú özvegyének. S az anyósa is igyekszik jóvátenni, amit Józsefke rossz helyezkedésével hibázott ellene. A dolog lényege azonban mégiscsak az, hogy ő itt áll a nagy hassal, a jövő félelmének kitéve, számításában megcsalva, s idegessége, amelyet környezetének a gyöngédsége s a maga belátása a durva kitörésektől visszatartott, az örökös kívánságokban, apróbb ingerültségekben, állapotosasszonyi szeszélyekben annál csillapíthatatlanabban vibrált és feszengett.

Eszter mindent elkövetett, hogy ezt a kétségbeesésből, türelmetlenségből, alkalmazkodásból és restségből álló csomót, amely az ő unokájának szívta a sókat és nedvességet, minél nyugodtabb állapotban tartsa. Tán szándékosan is túlozza a szolgálatkészséget és önfegyelmet, hisz olyan nehéz volt elviselni, hogy a gyereke többet szenved, mint ő. Ez az önkéntes tűrés törlesztett valamit a különbségből. Aztán meg őt is kezdte foglalkoztatni az emberi természet. Ha nem is kísérletezett, mint Méhes a tanítványaival, benne is volt egy kis csodálkozás, mit tud elfogadni szemrebbenés nélkül egy ember, s mit gondol közben; általában, hogy a jószág mit ér el végül egy ilyen Anikónál. Arra, hogy Józsefből mi lesz odabenn, nem volt befolyása, de ha a feleségét ő s még inkább a baba majd, asszonnyá mélyíthetnék azalatt! Másállapot alatt, visszaemlékezett, az ember lelke éppolyan puha, mint a szövetei, tartja az ujjlenyomatot. Anikót maga biztatta, hogy a nap nagy részét heverésben töltsse, inkább este legyen fönn, amikor ő is odahaza van. Ilyenkor aztán éjfél utánig is elvirrasztott vele.

A cselédlánnyal szerencséje volt. Ez is körtvélyesi lány volt, de nem olyan érett nő, mint a múlt évi Juli; a puffadt kis orra szinte beleszorult a kétoldalt kipuffadó orcái közé: a rékli, a szoknya mind ilyen egymást elnyomó puffadásokból állt, s ez a sok duzzadás mind jóakarattal, bámulattal s kitörni kész retyegéssel volt tele. Ez a kis Panni nem is gondolt arra,

hogy a maga sorsát a pamlagon heverő nagyságos asszonyéval, ha csak érzésben is, összevesse. Ez a nagyságos asszony az ő csodálatos átalakulásaival, a tíz órai spalétanyitástól, amikor kócos sárga hajában olyan gyűrötten és szín nélkül vészett el az arca, a délutáni pongyolafelvételen át, amikor ez a sápadt arc a fényes-vörös körméhez lett hasonlónvá, az esti, lámpa alatti beszélgetésekig, amikor a tekintetes asszony mellett olyan volt, mint egy kisasszony: neki inkább a természettudományi érdeklődését tartotta ébren, s a sűrű csöngetésre a réklije-szoknyája csupa súrlódó hang lett az iparkodástól; az, hogy csak a vizet kellett behozni vagy az asztalról az ágy szélére tenni, őt nem bősztette föl, legföljebb egy kurta rövidet göccent rajta; általában, ha a petrezselyemvágás és a nagyságos asszony életnyilvánulásai közt választani kellett, ő az utóbbit választotta.

Anikó első erőfeszítése így az volt, hogy a paplanára tett tojásos tálca fölé tápáskodjon, s kritikájával a tányérokra, a kenyérpíratáson sorra menjen s a hiányzó dolgokért („Panni, hónapos retek nincs”?) Pannit beidézze. A nyughelye mellett ott volt a telefon, azt, ha valamit megkívánt, fölemelhette, de Eszter maga is beszólt a patikából: „Anikó, nem kívántál meg valamit ebédre?” S ha Anikó a megkívánható dolgokon végigmenve, a tejcsokoládét vagy a fejes salátát bemondta, maga futott ki a piacra, boltokba, beszerezni. Az ebédet rendesen még mindig az ágyban költötte el, ami Fanninak arra volt alkalom, hogy puffadt kezével szinte ápolónőnek érezhesse magát, s óvatos lépése s a tálcára tett leves reszketése közt az összhangot megteremtse. A nagyságos asszony többnyire hibát talált az ételekben. „Ennek a pürének valami szaga van.” „Panni, ebbe maga a rossz krumplit is beletörte.” „Az istenért, ettől most meg fogok betegedni.” De Panni erre csak retyegett: a tekintetes asszony megmagyarázta neki, hogy a székántság a nagyságos asszony állapotával jár. „Hol? Ej, dehogy vágtam! Tessék a salátát enni.” Amire Anikó: „Maga mindenre csak retyeg.” És azon, hogy ez a hülye lány nevet, ő is elnevette magát.

Egy kissé elevenebben alakult a nap, ha varrónő volt a háznál. Kis Eszti ingatlanából maradt egy kis pénz, s Eszter nem bánta, ha Anikó azon állapotos és szoptatós pongyolákat és szülési hálóingeket csináltat. Anikó a szülést, a látogatók fogadását is holmi társadalmi eseménynek tekintette, s minthogy a paplanon kívül ilyenkor a hálóing volt az egyetlen ruha, ennek a nehéz anyagát s elől a csipkebetétet nagy gonddal választotta ki. A kis rokon varrónő szerencsétlenségére Anikó a varráshoz nagyon is jól értett (a szabásban, ruhatervezésben is ügyes volt), úgyhogy az ellenőrzésre átnyújtott ruhadarabok ritkán váltották ki a fejbőlintását, annál gyakrabban a varrónő gyomra reszketését. Az alkalmazotti világnak azzal a részével, amelyhez a varrónők tartoztak, Anikó másképpen volt komisz, mint a cselédekkel. Ezeknek igen udvariasan mondta meg, hogy nem jó, amit csinálnak, néha még egy-egy „kedvesem”-et vagy „Marikám édes”-t is szúrt közbe, de az a következetesség, amellyel háromszor-négyszer is visszaadta ugyanazt a dolgot, az angyalokat is fellázította volna. A varrónőnek időnként ki kellett menni Pannihoz, hogy ami a torkán van, kimondja, s a puffadt orr alól egy-két részvevő hűmmögést kapjon. Este pedig Eszternek pakolt ki. - Jaj, nagy kritikus ez az Anikó. Ha nem Esztike néniről volna szó, nem jönnék el holnap. Anikót azonban felvillanyozta ez a küzdelem, s büszkén mutatta az anyósának, hogy milyen jó munkát szed ki a tanulatlan vidéki varrónőből.

Eszter nem próbálta Anikó nézeteit a varrónőkről, a dolgoztatásról vagy pláne az emberi jogokról és kötelességekről megváltoztatni: hisz az ő élete - hogy „anyuka mit ért el” - Anikó szemében biztos cáfolat volt minden efféle beszédnek. Türelmesen mosolygott a győzelmi jelentésen, s prédikálás helyett a pusztá együttlétet próbálta kihasználni a szelídség fluidumának halk átömlesztésére. Zárás után most azonnal hazajött, vette a gyerek kelengyét, beállította a rádiót, s átment a villany alá a fiúk szobájába. Anikó, az egész napi hentergésbe beleunva, odaült szembe a karosszékre. Néha csak az ő tuját nézte, s úgy indult el a beszédbe,

néha azonban maga is kedvet kapott, kivett egy réklicskét, annak olyan édesek az ujjacskáit, azon ő is elöltögetett. A csöndes villanyfény, a szomszédból beömlő zene, az anyósa jóakarató mosolya, mely hol egy távoli zenekarnak, hol ujjai közt a kis gallérkának, hol az ő recsegésének szólt, feloldotta benne a beszélhetnéket. Az ő agya inkább arra volt berendezve, hogy férfiakkal és barátnőkkel gyors mondatokat cseréljen, s ha mesélni kellett, azaz egész mondatsorokat fűzni egymás mögé, akkor egy rendetlen fiókból kapkodta össze a dolgokat - eldugva, amit szégyellt, s kitalálva, ha a kezeügyébe akadt igazból nem futotta, az érdekest. Ha leírták volna, ez a beszéd itt-ott a kisgyerekek hapatyolására emlékeztetett volna; József a börtönben, a kis srác a hasában, a szellemidéző szeánszok, az orvosok, akik az apját elkezeltek, az ékszerabló nyilas, a gyerekkora egymás hegyen-hátán jöttek föl benne, így azonban, hogy ő is ott ült mögötte, s arcára, a szórakoztató mosolygás mellé, az áruló turpisság is kijött, olyan volt ez a locsogás, mint egy önkéntelen gyónás, amelyet egyes ideg orvosok vesznek ki ellazított lelkű betegeikből.

Eszter eltűnődve hallgatta ezeket az összefüggéstelen meséket. Tulajdonképpen semmit sem tudott erről az asszonykáról, aki a fia felesége. Anikó a legösszevisszább fecsegéseiben is vigyázott, hogy emlékeire társadalmi ismertetőjel ne tapadjon. Rengeteget beszélt egy szőlőről, ahol ők mint gyerekek, csoda jól játszottak, azt azonban nem lehetett megállapítani, hogy kerültek ebbe a szőlőbe, vincellér vagy földbirtokos volt rajta az apjuk, vagy egyszerűen szőlőjük is volt, mint sok kisiparosnak. A szeánszok asztalairól is úgy tudott beszélni, hogy közben egy fénysugár sem esett a szereplőkre, „a társaság egyik tagja”, ez volt a nevük. De hogy különben mifélek voltak, a kártyázásban beleunt öregasszonyok vagy okkultista tudósok, jobb lumpok-e, s hogy ő hogy került oda, a barátnője, a férje, a kedvese révén, azt homály fedte. Annyira persze nem tudott vigyázni, hogy egy-egy elképesztési vagy dicsekvési rohamában olyat ne mondjon, ami mégiscsak belevilágított a múltjába is. Nagymama előtt sosem mondta, hogy ő is volt Olaszországban, a Riviérán, Eszternek azonban egyszer csak elmondta (nyilván ennyi volt a közölhető emléke), hogy milyen csúnya öreg nők ülnek ott a kaszinókban. Ekkora gyémánt van az ujjúkon, s már csak a rulett tudja izgatni őket. Máskor, ahogy az elrablott ékszerét írta le, egyszer csak ez szaladt ki a száján: „Kevés nőnek volt olyan holmija, mint nekem. Volt úgy, hogy három perzsabundám lógott a szekrényben.” Esztert különösen megragadta egy elszólása. Arról volt szó, hogy ki milyen veszedelmet élt át életében. - Egyszer én is majd megfulladtam - kuncogta el magát. - Egy férfival voltam a Dunán, s tessék elképzelni, fölfordította a csónakot. És mindig úgy csinálta, hogy ne tudjak belekapaszkodni... - Hogyhogy? - nézett rá Eszter ijedten. - Azt mondta, nem akarja, hogy más férfié legyek. Vadevezősök jöttek oda, s azok mentettek ki.

Máskor viszont ő próbálta Esztert beugrasztani. Látszott, hogy unja a nagy erényességet, s szívesen került volna (tán, hogy többet is mondhasson) egy kis asszonyi cinkosságba az anyósával. Ó, ezek a prüd vidéki asszonyok! Nem volna rossz dolog ilyen nagy hassal elhallgatni az epekedéseik történetét. - Anyukának nem udvarolt a József apján kívül soha senki? - kérdezte kuncogva. - Nem is tetszett soha szerelmesnek lenni? - kérdezte Esztert a kék szemével. Anyuka és a szerelem, már magában is olyan mulatságos volt. - Mi még nem voltunk szerelmesek - rázta Eszter elnézőn a fejét. - Akkor mért tetszett férjhez menni? - Azt én sem tudom. Mert az volt a szokás, hogy a lányok férjhez menjenek... Volt egy kis igaz abban, amit mondott. De ő úgy mondta, ahogy a gyerekeinek szokott kicsiny korukban felelni, ha olyat kérdeztek, ami nem tartozott rájuk. - Nem is tetszett soha arra gondolni, milyen jó volna, ha egy férfi megfogná a kezét? - próbált meg Anikó még egy kérdést, inkább csak a csiklandásért. Eszter elpirult egy kicsit. Ez a „megfogja a kezét”, érezte, csak virágos szóolás sok más helyett, ami az Anikó furfangos szemében csillogott. Milyeneket kérdezel te - mondta volna régen, most azonban elég öreg volt, hogy mosolyogva mondja: - Nem éreztem

szükségét... S valójában nem is érezte szükségét, hogy azt a bűvópatakszerű, rejtett s a zenéjével mégis ott reszkető dolgot, ami az ő életében volt a szerelem, magyarázni próbálja. Inkább higgye csak, hogy egy bálvány ül vele szemben, aki kimaradt abból, ami az életben a legizgatóbb. Anikó kétkedő vigyorral nézte őt. Az öregasszonyok mind ilyen álszentek; bár az ő anyósa - látta egy lánykori képét -, ő lehet, mindig ilyen élheteretlen volt. S amíg nézte, édes harapások, odabúvások, egy férfi mellszőre, egy átnyúló kar a strandon s más ilyesmik jöttek föl benne, amivel ő tapasztaltabb volt ennél az asszonynál.

Eszter elnéző mosolygással nézte a gyerekréklit. Nem merte felemelni a szemét, félt, hogy amit gondol, ott van benne. Arra gondolt, hogy a lelkek különféle állatokhoz hasonlítanak. Ez az Anikó például egy kis fürge, vigyorgó egér, s amíg a kis eleven szemével a kezét követi, tulajdonképpen ide-oda futkos körülötte. Cincog, szaglász, a maga egérokosságának a törvénye szerint, ő pedig a kelengyét nézve, mint egy elefánt áll fölötte, bölcsen, mozdulatlanul, s időnként lekunkorítja fölé az ormányát, hogy azon is föl-le szaladgálhasson. S amíg ezt a furcsa képet vagy inkább a kidolgozatlan foltját nézegette, csodálkozva jött rá, hogy az ilyen kis egérlelekkel is milyen szabályszerű ember lehet valaki. Ha illatfelhőjében, bundája sárga foltját a Rákóczi úton végighúzta, az emberek inkább elámultak vagy elsápadtak a dühtől; „lám, a nagyvilági nő” vagy „még most is szabad ilyennek lenni”. Amikor tavaly itt volt, s nem szégyellte az állapotát, barátnői is voltak, József régi osztálytársainak a feleségei. Ottbenn táboroztak strandfürdő után a cukrászdában, s nagyszerűen megvoltak vele. Ha maguk közt meg is szólták, de respektálták is érte, amivel náluk többet tudott. Mint őt kis egér rágták a tüll alól a tálcájukra kerülő mignonokat - büszkén magukra és ruháikra. S az emberiség nagy része nem ilyen? Ha itt kellene ülnie, hallgatni őket: a bánatuk, a nyomorúságuk, amivel talán súlyosabbak. Hisz még Méhest is úgy hallgatta sokszor (tavaly ilyenkor vele ült szembe), mintha egy gyerek játékán mosolyogna. Pedig mekkora hegyén ült az a tapasztalatnak. A világról, a tudomány dolgairól mennyivel többet tudott, mint Anikó a férfiakról. S néha az ő tapasztalatai is olyan zsámfolymagasságúak voltak csak. Mintha volna egy mélyebb, nagyobb tapasztalat, amely úgy gyűlik föl az öregedő testben, szinte a bőr alatt. S ez az, ami olyan elefántbánnal tölti ki az embert. Hogy mi ez a tapasztalat, annak nem tudott, nem is akart nevet adni. Tán, hogy asszony volt. És sok életet próbált belülről megérteni. Az értelmüket is látta meg az értelmetlenségüket is.

Egy téren azonban Anikó is elismerte az anyósa felsőbbbségét; három gyereket hozott a világra. Ahogy közeledett a szülés, mind többet faggatta felőle. Először vinnyogva: De hát, hogy... Hisz annak a kölyöknek nagyobb a feje, mint egy kókuszdió. Azt ott énnekem keresztül kell préselnem? De hisz az borzasztó lehet. S borzadásán érzett, hogy kuncogásában más préselések emlékei is ott bujkálnak. Volt annyira könnyelmű, hogy ami messze van még s elkerülhetetlen is, a furcsa, nevezhető feléről forgassa. De ahogy közeledett a szülés, a kérdések mind szorongóbbak és szorongatóbbak lettek. De hisz ennek borzasztóan kell fájni! Szörnyűség, hogy a modern világban ezen nem tudnak segíteni. Injekciót kellene adni. Amerikában biztos érzéstelenítésben szülnék már. Vagy nem volna jobb kioperálni? Én nem bánom, altassanak el, csak ne tudjak róla. S tessék mondani, milyen fájás az? Olyan, mintha kólikája van az embernek, vagy ha a baja kezd megjönni? De hisz ott azt kell érezni, mintha minden szétszakadna benne. Anyukának meddig tartott? Józsefke tizenhat óráig? Jesszusom, én tizenhat óra alatt meg fogok örülni. Igaz, hogy, aki már nem olyan egészen fiatal (a születésnapján még most is csak huszonhat gyertyát tűzetett a tortájára), annak még nehezebb? Anyuka hány éves volt? Hús? Ó, hogy énvelem kell ilyennek történnie! Egyetlen barátnőm sem szült soha. Mit tetszik gondolni, túlélhetem én ezt?

Egy kicsit játszott a persze, a félelmet, de az affektálása, a gagyogása, az idegessége egyre jobban odatapadt a ráváró fájdalomra. Eszter csendesén hallgatta. Ó, a szülések! Ha minden

fájdalom olyan lenne, mint a szülés, olyan viharos, magátmegváltó, eredményes. - Majd meglátod, másnap már nem is gondolsz rá - mondta a menyének. - Ha ott fekszik melletted a piciny, csak a megkönnyebbedésről érzed, hogy szültél. - Ha már ott fekszik! - lázongott Anikó ez ellen a vigasz ellen. - De ha én megőrülök addigra! A házban volt egy asszony, annak nem bírta ki a szíve. Anyuka könnyen beszél, anyuka már nem is tudja, hogy megszülte őket. Ez a Horváth (a szülész) azt mondja, árt a babának, ha elaltat engem. De hát nem az anyára kell inkább vigyázni? Én már látom, hogy el fognak puskázni itten. Szegény apuskát is az orvosok küldték a másvilágra. Legalább maradtam volna Pesten. Egy ilyen vidéki kórházban, ha egy kis komplikáció van, elvesztik a fejük... S már nemcsak a diétája miatt csöngette föl a patikát, hanem a hasában érezhető csikarások miatt is. „Anyuka kérem - hallotta Eszter a drót túlsó felén -, én nem tudom, úgy rúg ma a gyerek. Nem azt jelenti ez, hogy ki készül már?” Vagy: „Én nem tudom, tegnap óta egyet sem rúgott, nem halt meg? Tán üzenni kellene Horváthnak.” „Anyuka kérem, azt hiszem, az éjjel leszállt a hasam. Idetettem a mellem alá a kezem, s mintha lejjebb volna. Nem kéne Horváthot kihívatni?” Eszter nagy türelemmel adta a feleleteket, mert ha nem sikerült megnyugtatnia, a jövő szülését is felhívta. Sikerült is elérnie, hogy egy héttel a szülése előtt beszállították a kórházba. Egy napig figyelték a bélmozgásait, az egész város tudta, hogy szül már, aztán megint haza kellett vitetni.

De végre mégiscsak átesett rajta. Ahhoz, hogy első és kései - egész könnyű szülés volt. Eszter éjfél felé vitte be, s amikor a kórházból reggel a patikába szaladt, a hivatalnokok épp akkor igyekeztek a Városházára. Egy kicsit röstellte a menyé szcenázását. Ő némán, a tenyerébe mélyesztett körömmel egyet-egyet nyögve állta a szülését. Anikó azonban már a bevezető fájásokra furcsa, vékony hangon halmozta egymásra a jujjujokat, úgyhogy a madám is azt mondta: „Ha így kezd, nagyságos asszonykám, mit csinálunk a kitolásnál?” De ahogy haladt a szülés, Anikó kiáltozása mind természetesebb lett. A viharos fájások alatt ő is úgy forgott ott, a festett haj alól csörgő verítékben, a kinnal fölszakadó jajok és sóhajok közt (jaj, már sosem lesz vége), mint akármelyik cseléd lány, s ahogy a babát elkötötték és fürdették, s aztán odarakták mellé, arcának csak a bágyadt szülőágyi mosolyra volt ereje, semmi affektálásra. Eszter csak a hírt akarta a patikában a nyitóknak leadni s a virágra a pénzt kiszedni. - Hova? Hova olyan kipirultan? - állta el Hallgató az útját a piactéren. Ő is akkor ment hivatalba. - Megvan az unokám - kiáltotta Eszter egy oldalpillantással jelezve, hogy csak beszélni hajlandó, megállni nem. - Mi, fiú? - Nem, kislány. - Na, akkor most már nemcsak nagy anya, hanem nagyanya is - mondta Sanyi a maga modorában, a kezét menőben megcsókolva.

De a kisgyerek csak egy-két nyugodtabb órát hozott; a viharos idők most álltak csak be igazán. Anikót a mellette levő piciny, s hogy ő is kezd olyasmiket érezni iránta, amiket a polgári anyák szoktak, valóságos mámorba ejtette. Azt akarta, hogy mindenki vele, az ő új állapotával s az abból eredő anyai érzésekkel foglalkozzék. S minthogy ezek közül az érzések közül az aggodás volt a legszokatlanabb s mások számára leglátványosabb és legzaklatóbb, abban a tudatban túlozta, ágaztatta az aggodalmát, hogy ezzel, ha néha le is intik érte, a nemesebb lények társaságába kerül. Már a kórháznak is megváltás volt a kimenetele; a főorvos a hetedik napon engedte ki a megszokott tizenegyedik helyett. Az, hogy a gyerek pólyából kiálló kezét hidegnek találta, elég volt rá, hogy a becsöngetett madámot rémült kérdésekkel árássa el („nem fog ez kihűlni?”, „nincs valami szívbaja?”). Egy tüsszentéshez már orvos kellett. „Jaj, ezért szenvedtem vele - mondta a gyerekhez lapulva -, hogy most halálra hűljön nekem.” Fürdetésnél az volt a szokás, hogy kivitték a kicsit. A fürdetőszoba órákon át foglalkoztatta a képzeletét. „Nincs ott nyitva az ablak ilyenkor? Bepakolják mindjárt? Nem cserélik el? Az rettenetes volna, ha én egy cselédnek a gyereket nevelném fel. Az én kicsimet meg ki tudja, hol ütnék-vernék. Te vagy az, mucus? - fordult a mellette levő

babához. - Reggel még mintha hosszabb lett volna a fejed.” Mint különszobás, jó borraivalót ígérő beteg, a madámoktól ennek megfelelő válaszokat kapott. A kövér főmadám, aki az egyszerűbb asszonyoknak szülés közben azt mondta: „Ne hisztizzék, fiam” - neki kínosan mosolyogva annyit mondott: „Nem szabad a gyereket annyira féltetni, nagyságos asszonykám. Pokollá fogja tenni a nagy féltéssel a házat, ha hazamegy.”

Anikó azonban igen méltányos dolognak tartotta, hogy olyan nemes érzések körül, amilyenek őbenne nyílottak ki, az egész ház pokollá legyen. Ez újság volt neki, hogy egy másik lény iránt ilyen odaadó tud lenni; hisz eddig ő maga is önzőnek tartotta magát. Hát akkor anyuka, akinek az az öröme, hogy másokért robotoljon, vagy Panni, akinek előlépés, hogy egy ilyen kiváló gyermek körüli szertartásokban része lehet. Szoptatás, fürdetés, tisztába rakása, a gyerek sírása vagy túl hosszú alvása, mind pompás alkalom volt, hogy a házat, le Bojtárig, sőt az általa meghajtott tyúkig, mozgásba hozza. A gyerek érintése olyan aktus volt, amelyet Anikó eleinte magának tartott fenn. Eszternek a délelőtti fürdetéshez ugyan haza kellett szaladnia, hogy a vízmelegséget ellenőrizze s a fürdőből kiemelt testre a lepedőt ráborítsa. Ezért azonban el kellett viselnie egypár kérdést; például, hogy: „Kezet tetszett mosni?” „hipermangánt is tetszett a vízbe tenni? Én mindig hipermangánt teszek bele, mielőtt a kicsihez nyúlok.” Arra, hogy Panni goromba bőre s az a kis harmatcsepp érintkezésbe kerüljenek, egyelőre gondolni sem lehetett. A Panni név annál sűrűbben nyilallt át a házon. „Jön már a fürdővíz, Panni? Panni, ez megint tiszta hideg. Meg akarja őt fázatni?” Vagy: „azt akarja, hogy leforrázzam?” A pelenka sosem volt jól kimosva. Hol barna lett, hol kékitős, hol rosszul volt vasalva. „Ezt nem tehetem alá, ez feltöri a húsát. Azt akarja, hogy fölfekvései legyenek, mint az öregeknek?” „Panni, a púdert. Nem lehet itt órákig kibontva.” „Hova tudja eltenni mindig a krémet.” Úgyhogy Panni, aki a babát hozó fiákernek boldogan nyitott kaput, s úgy lesett a pólyába, mint egy felsőbbrendű örömből, melyből neki is lesz része, egy-két hét alatt valóságos könnyeket hullatott, s kenyérért menet ő szorult úgy rá a doktorék lányára, mint régen a varrónő órája.

Eszter azonban örült az unokájának. Olyan jó volt hazajövet, a kapualjban már a síró hangocskát hallani. Aztán később a babának tehetetlenül könnyörgő Anikó kezéből kivenni, s a három gyerek mellett szerzett tapasztalattal a hasát egy kicsit megnyomkodni, karra venni, lóbáló mozdulatokkal egyszer-kétszer a szobán végigvinni. A kis test mintha csak ráismert volna a szakértelemre (akár Bojtár a Márton bácsiéra), a kétségbeesetten jajveszékélő arc visszasüppedt a tompa meditációba. Még az Anikó telefonja is más volt most, hogy jajgatásában egy kisgyerek nézett rá a tompa, szétfolyó pupillás szemével. Sőt, magában Anikóban is észrevette a színjátzó féltés alatt az előnyös változást. Már a kinézése is közbük valóbb lett, a nedvesség kiment a testéből, a zsír azonban megmaradt, s ettől a teltségtől, a melle felé siető tejtől, ha nem jajveszékelt, egy kis asszonyos lágyság támadt rajta. Ha adta is az aggodalmaskodót, a gyerekekkel mégiscsak ő vesződött. A maga teste helyett egy másik kis testet ápolt; korábban kelt, a szoptatás beosztást adott a napjának. Este nem a szeánszokról, hanem a kicsin tapasztalt dolgokról beszéltek: hogyan fogja fürdetés közben a kád szélét, csakugyan süket-e az ilyen kicsiny, akkor mért rezzen össze a Panni ajtócsukására, s vajon az a kis rángás a szája körül nevetés volt-e. A kicsi már a születéskor is elég vékonyka volt. Aztán nem is szopott úgy, mint szerették volna. Anikó attól kezdett félni, hogy nincs elég teje, s éhen fog halni. Eszter mérleget hozatott Szegedről. De Anikót a számok sem nyugtatták meg. Az agyonzaklatott orvos végre rászánta magát, hogy két szopás helyett tejkeveréket adjon. Anikó órákat töltött el vele, hogy azt a gyerekbe beleerőltesse. Ha nem sikerült, szólt a telefon, s Eszternek ugyancsak föl kellett készülnie a megnyugtatóra. A lány elmondta, hogy a nagyságos asszony kijár a konyhára, maga mossa el a lábost, maga forralja a tejet, a teát. Ezek a műveletek Pannival is megismertették a sértődés érzését, Anikó életében azonban

bizonyos haladást jelentettek. Amikor pedig a kicsi valóban hasmenést kapott, s huszonnégy órán át koplalnia kellett, Eszter az igazi kétségbeesés karikái közt látta a könnyeket fölcsilanni, s míg Józsika bélhurutjáról s más nagy betegségeiről beszélt, az volt az érzése, hogy egy valóságos anyát avat be az emlékeibe...

A nyár elején megvolt a főtárgyalás. Eszter nem kapott rá jegyet, Jánosnak sem sikerült szereznie. Ítélet után azonban beszélhetett a fiával. Majdnem úgy volt, ahogy félálmban elgondolta. József ott állt a rács mögött, a tartása is, ahogy elképzelte. Boldogtalan kamaszok csüggesztik le így a karjukat. A különbség az volt, hogy most nagyobb kivágása volt a képnek, az ő is rajta volt meg a meszelt fal, a várakozók fapadjai, a rács is inkább sodrony, mint rács, szövete sűrű árnyékot vetett a mögötte álló alakra. Eszter olyanokat iparkodott mondani, amiről azt hitte, lelket önt belé. Hogy a kicsi szép, hogy Anikó lelkes anya, hogy a patika, hálaisten, meg, s most már József is túl van a legrosszabbon. Az a másfél év elmúlik hamar. Százszor is elrendezte magában, hogy a tíz percet jól kihasználja. Józsefet azonban egészen kis dolgok érdekelték. Hogy odahaza volt-e házkutatás? A kartotékait, reméli, nem égették el. A lemezeket, amelyeket Méhesnek pedagógiai célokra adott kölcsönbe, visszaszerezte-e anyuka a kollégiumból? Még egy kis parancsoló élt is kapott a hangja, úgyhogy Eszter szinte megkönnyebbült tőle. József a rács mögött sem érzélgösködik, de az, ahogy a dolgairól rendelkezik, több minden biztatásnál. Olyan jó volt ez a hit, hogy a folyosón, a siető emberekbe ütődve s kinn az utca fényében is őrizni próbálta. Jánossal többször is elmesélgették egymásnak. - Abból, amit elmondtál, Esztikém, azt látom, nem tört meg. Csak átmeneti idő számára a börtön. Már azon töri a fejét, hogy utána mihez fog... Ahogy azonban este messzebb került a látogatástól, s jobban kiment füléből a szigorú szavak érce, már kételkedett, hogy valóban úgy mondta-e, ahogy ő hallotta, nem olyan volt-e inkább, mint amikor egy nagy beteg odakéri a holmiját (ő persze ezt is parancsoló színezettel tenné). A képkivágás is mindjobban zsugorodott. Akárhogy idézte, nem tudta, milyen volt az ő, hol az ablak, a padok. A pettyes árnyékot leszámítva, József pont olyan lett megint, mint volt az előérzetében: lógó karú fiú, aki csak néz, s nincs mit mondania.

Anikót nagyon meghatotta, amit Eszter a látogatásról mondott; a kislány pólyájába is bele-gügyögte: - Látod, apuka nincs, itthagytott árván, most mind a ketten árvák vagyunk. Szegény Józsefke egy héten át sűrűbben szerepelt a javuló pelenkáknál. Aztán mind kevesebbet sóhajtozott Józsefen s mind többet magán. Világra szülte ezt a gyereket, s most itt van, se ura, se egzisztenciája... Már nem tömte olyan kétségbeeséssel kis Anikóba a spenótot (amitől a bélhurutja rendbe is jött), annál többet nézte magát a tükörben. - Rettenetes. Úgy elhíztam, mint egy disznó. S mi lett a combjaimból... Egyik útján egy ugrókötelet vett, s attól fogva az öreg Bojtár időnként nagy csattanásokra hegyezte a fülét, s ha a konyhaküszöbről a verandára átbotorkált, egy lihegve számoló alakot látott, amint fürdőtrikóban hol előre, hol hátra ugrik a kötélén. Bojtár eleinte azt hitte, ez valami játék, de heves rúgások s förmedések győzték meg, hogy ez éppolyan komoly tevékenység, mint a habverés vagy a kávédarálás, s ettől fogva csak a fejét hajtotta félre érdeklődése jeléül. Eszter esténként százötvenes kötélugrás-sorozatokról hallott, sőt, néha még mozgásban is láthatta unokája anyját.

A fogyaszto kúrával egy időben Anikó a nővérével is élénkebb levelezésbe kezdett. - Anyuka - állt elő aztán egy nap -, tetszik tudni, mit gondoltam? Fölmegyek egy-két napra Pestre. Utána kellene a holmimnak néznem. Be van csapva minden a pincébe. S tán Józsefkét is meglátogathatnám. - Jó, csak menj - biztatta Eszter csendesen. - De a kicsivel nem lesz baj? Nem kéne fölvinnem? - Miért? Azért az egy-két napi szopásért? Az úgylis csak nyalakodás már. - De ugye nem tetszik egészen Pannira hagyni (most már az etetést is Panni végezte). - Egész nyugodtan elmehetsz - biztatta őt az anyósa.

Eszter pár nap múlva levelet kapott. Egy-két hetet még fönn kell maradnia. Szó van róla, hogy állást kap a Józsefék hajdani könyvesboltjában. Eszter megnyugtatta, csak próbáljon elhelyezkedni. Pénzt is küld, hogy meg ne szoruljon. Anikó a pénzt, amikor elfogyott, megköszönte, s a csomagot is, s lelkére kötötte anyukának, hogy nagyon-nagyon vigyázzon az ő pirinyójára. Mihelyt megfelelő személyzete lesz, viszi fel magához.

Az ősön elvették a patikát. József már rég sürgette, hogy írássák át az ő nevére. Amíg azonban volt remény, hogy az utolsó kórházvonattal az ura is hazajön, Eszter nem merte feszegetni. Aztán még Józsi sem sietett vele. Előbb elhallgatta, aztán küldött egy beleegyezést, de tanúk nem voltak rajta. Amikorra az érvényes nyilatkozat megjött, József már a börtönben ült. Amikorra egy másikat kértek, Eszter nevére, Józsi volt úton, s nem érte el a levél. A patika így a biztosítótársaságé lett. A régi személyzetet átvették, csak egy férfi főnököt kaptak. Minthogy Eszter nem járt már be az egyetemre - nem is volt reménye, hogy elvégezhesse -, afféle örökös gyakornok vagy inkább laboráns lett a régi üzletében.

De az anyagi ügyei legalább eligazodtak. A fél patika nem bírt meg annyi terhet; az adó, a felelős vezető, a laboránsfizetés meg amit a társnak kellett adni (mint nyugdíjazott katonatiszt az is folyton követelőzőtt), elvitte a java jövedelmet; ami megmaradt, a kölcsönök ették meg. Hol itt, hol ott kellett egy tartozást, adósürgetést, büntetést, gyógyszer számlát, Anikó követelését kölcsönrel betömni, s a pénz havi kamata tíz-húsz százalékra is fölment. József pöre, Anikó szülése, majd pesti pénzkérései mindent összedúltak. Kis Eszti ingatlan ügy tűnt el, hogy gyógyszerkereskedő, bank, adóhivatal még öt-hatezer forintot követelt rajt. S ez az adósság az övé volt, ezt nem államosították. Hogy szabaduljon tőle, eladta a Kölcsey utcai házat. Egy szövöttáru kereskedő vette meg, aki a hígpénzü világban cérnával utazgatott Pest s Csomorkány közt - a felesége, sógornője, két cselédjük meg közben a szövőgépnél ült. Most már egy kis üzletük is volt a Rákóczi úton, de azért a házi szövőműhelyt is fönntartották. Úgy egyeztek meg, hogy Józsi szobája s a konyhaként használt fürdő Eszteré marad, a ház többi részében a háztulajdonosék zsibonghatnak. Így a gond egyszerre leszakadt róla. A fizetése több volt, mint amit idáig magukra költött, az agyában kóválygó számlák és idézések nem szívták be többé a párnájára, még egypár ezer forintja is maradt; azt Józsefnek tette el, hogy legyen mihez kezdenie, ha kiszabadul. Szinte hihetetlen volt, hogy így is lehet élni. A patikából csak a szép, tiszta munka maradt meg. Ha a redőnyt lehúzták, nem volt gondja többet. Otthon a parányi lakást egy-két óra alatt rendbeszedte, s a napi főzést is eligazította.

A legnagyobb gondot a kisbaba okozta. Panni az ősön férjhez ment. Egy kis fekete embernek épp ilyen dudorokra volt szüksége, hogy a melegével közük furakodjon. De ha nem megy, akkor is el kell küldeni, arra, hogy csak egy kislányt is tartson, többé nem gondolhattak. A kisgyerek napközben ott volt a lakónéniék nyakán. Eszter megszögelte József régi ketrecét matracot rakott bele; azon csúszkált, kapaszkodott egész nap. Eszter meg cukrot, rizst s más ritkaságokat szerzett a két öregnek a felvigyázásért. De ez csak ideiglenes megoldás volt. A kis csúszkáló test éles hangjaival, gyors, akaratos mozdulataival megbontotta a lenti ház nyugalma. A két öreg, anélkül hogy tudná, mitől, türelmetlenebb lett egymás iránt. Rendesen épp a gyerek féltése, becézése ürügyén támadtak egymásra. Hogy a bácsi mért füstöl rá a gyerekekre, meg hogyan képes újságot olvasni, amikor a kis lába be van a rács közé szorulva. Máskor a bácsi vette védelmébe őt, ha az etetésnél a néni a kanál után kapkodó kezére csapott. „Látszik, hogy magának sosem volt, nagyon ideges vele.” Igazán ideje volt, hogy Eszter megváltsa őket tőle. Örömet megfizette volna, de nem volt senki, akire ráhagyhatta.

Egy délután az a kislány jött be a patikába, akit Méhes tanított Gorzsán algebrára. Amióta alkalmazott volt a patikában, Eszter másképp bánt az idejével. Ismerősökkel is annyit beszélt

csak, amennyit az üzlet érdeke megkívánt. Ez a csúnya, iparkodó gyerek azonban (csak a csúfnevére emlékezett már: Rebekka) kíváncsivá tette a sorsára. Különben is olyasmit kért, teát, aszpirint, amit ő szokott kiadni. - Itt benn? - kérdezte azon a rövid, kevés hangú nyelven, amelyet a magánbeszélgetésbe bocsátkozó alkalmazottak használnak. - A dolgozók iskolájában végzem az ötödiket - villant föl a vastag szemüveg mögött a büszkeség. - Hogyan? állása is van benn? - Takarítani járok. Azaz jártam a múlt hétig. - S lakás? - Apuka egy vasutas barátjánál lakom. Azoknak viszem az orvosságot is. A kicsike a lázas. Igaz, hogy most a lakással is van egy kis hiba.

Eszter már kimérte a teát, nem akart többet faggatózni. De amíg a zacskót odanyújtotta, megkérdezte, nem látogatná-e meg az iskola után. Este aztán a hibát is megtudta. Apuka vasutas barátját elhelyezték állomásfelügyelőnek. A családja is megy hamarosan utána. A másik hiba, hogy takarítás nincs, az öreg nyugdíjas asszonyok, de még az agglegények is maguk takarítanak. Szeretne a gyárba bekerülni, de ott nincs most felvétel. Hogy bizalmasabb lett, kisült, hogy még más hiba is van. Voltaképpen más sincs, csak hiba. Otthon haragusznak az iskoláért. Más őszön Gyeviékhez járt napszámba, most meg csak viszi a kenyeret. Mert az otthonin él; a gyomra is rossz már a hidegtől. Öröm csak az iskolai dicsőségben van; ő a legjobb az egész évfolyamon. A tanárok azt mondják, a rendes tanulók közt is ritka, aki ilyen szépen halad. A szemüvege csak úgy sugárzott, amíg mondta. Csak lakást kapjon, a többitől ő nem fél. Eszter azt mondta, lakjék itt vele. A kosztjával sem lesz baj, majd elkotyvasztanak asszony módra valamit. Nem kell mást tennie, csak a kettőre nézni. Attól olvashat, vállalhat kötetést is, a háztulajdonosok adnak majd kesztyűt, pulóvert. Rebekka boldogan kapott az ajánlaton. Különösen, amikor Eszter József könyvtárát is megmutatta. Egy ilyenbe beleesni: az a paradicsom.

Másnap reggel hozta is már a katonaládáját. Az iskola ötök kezdődött, a patika ugyanakkor zárt; rendszeren félúton találkoztak; Rebekka a gyerektől rohant, Eszter a gyerekekhez, s hol a Szent Antal utcában, hol a Kinizsiben adták át egymásnak a kapukulcsot. Odaát addig átnyitották az ajtót a műhelybe (a szalon volt a műhely), hogy a gyerek meg ne fojtsa magát, vagy el ne törje a lábát. Amikor Rebekka megjött, a kicsi már édesen aludt. A műhelyből is kihúzódott a lárma, s ők a nagy csendben olvasgattak. Rebekka nem tudta megállni, hogy ha a könyvében valami megragadta, Eszternek is el ne mondja. „Csuda jó király volt ez a Szent Lajos” - hallatszott időnként a csendben. „Nulladik hatvány? Nahát ezt se hittem volna.” Majd nevetés: „Hát ez a Pavlov! Tetszett hallani, mit csinált a kutyáival?” Eszter csendesen mosolyogva hajolt oda a varrásáról. Az algebrapéldáknál néha segített is. Már amennyi az érettségi tudományából megmaradt. Rebekka is franciás volt; az ment neki a legnehezebben. S Eszter néha órák hosszat olvasgatott vele. - Csuda, hogy milyen jól tetszik tudni - nézett rá a piros fülű kislány, a szövegből fölmerülve. - Én sosem fogom így érteni. - Dehogynem, egy-kettő lefőzől - mosolygott Eszter. S valóban maga is csodálta, milyen jólesik, hogy ennek a kis lázas, hernyótestéből kivedlő léleknek segíthet.

A tanulásról néha Méhesre tért a szó. Eszter csodálta, hogy ebben a kislányban milyen sugárzón maradt meg a Méhes emléke. Az ember igazán nem tudja, hogy a mások emlékezetében hol marad egy ragyogó folt utána. A volt tanítványai közül azóta többel is beszélt róla, a Bora fiával például, aki most fenn van egy pesti kollégiumban. Azt egy évig tanította, mint volt internista hálás is lehetne neki, s valami megvető szóval intézte el, olyasmivel, mint a József „parasztromantikusa”. Ez a kislány egy hetet üldögélt mellette, s a foltos bőre szinte kigyúl, ahogy beszélni kezd róla. - Tetszik tudni, nem értettem én mindent, amit ő magyarázott. Csak éppen úgy körülbelül. Hogyan is? Tán jövőre sem tartunk ott, ahol övele nyargaltunk. De a fények úgy cikáztak közben a fejemben. Boldog is voltam, meg rettegtem is, hogy észreveszi, milyen buta vagyok. Úgy éreztem, mintha egy angyal tanítana

szállni, szinte nézegettem, van-e szárny a hátam mögött. Akárcsak álmunkban. Esztike nénit (mert így hívta már) egy évig tanította? Én úgy érzem, egy év alatt elégtelen voltam. Vagy, mit tetszik gondolni: azt is meg lehet szokni?

Természetesen, a Méhes haláláról is tudni akart mindent. Erről azonban Eszter neki is csak azt mondta el, amit másoknak. Az autót, a csöngetést, esti útjukat a patikába: nem tudta senki meg. Ellenségei, érezte, még a halálával is visszaéltek volna. A halálával magyarázták volna az életét. Ez nagy ember? Aki a félelem véletlenében hajítja el az életét? Valójában ő maga sem tudta, hogy halt meg. Benne volt már a mérge, amikor a szobájából előtántorgott, vagy csak aztán lepte el a halálos csüggedés? Arra a kis szégyenre nem futotta már, amibe a dolog megvallása, az öklendező hangok, az elősiető segítség került volna? Vagy éppen csak feltörte a port, s akkor szánta el magát, amikor az már órák óta ott hevert az asztalán kibontva? „Az én életem már ez lesz csak?” „Ma még a magam ágyában?” „Elég volt” - gondolta hanyatt fekve, amíg egyszer csak föl nem dobta magát, a kis villanyt maga mellett fölcsavarta. Eszter mind a két képet számtalanszor végiggondolta; a kérdezősködőknek azonban nem mondott semmit sem. Minthogy Méhes egyetlen sort sem hagyott, mindenki azt gondolhatta, amit akart. Barátai azt mondták: a támadások hajsztolták a halálba; ellenségei: hogy a rossz lelkiismerete. Erre vallott az is, hogy egy hét múlva Józsefet elfogták. A hivatalos jelentés viszont tagadta, hogy a jegyzőkönyvekben a neve előfordult volna. Úgyhogy családi életére is történtek célzások. Rebekka végigment minden lehetőségen, s végül is ennél kötött ki. Ugye, az nem lehet, hogy ő benn lett volna *abban*? - pillantott Eszterre. Az „abban”-t úgy mondta ki, hogy elfordította a szemét. Rebekka nagy demokrata volt; az „abban” az ő számára olyasmi volt, mint a ferencjózsefi kor lányai számára a sikkasztás. De József, az egész biztosan benn volt „abban”, s az anyja előtt csak óvatosan mert célozni rá. „Én nem hiszem, hogy őneki félénivalója lett volna” - mondta máskor. „Aki olyan jó volt a néphez. Ha úrilány lettem volna, nem bánhatott volna másként velem. De sok ember nem tudja, jódolgában mit kívánjon” - mondta, s csúnya arca egészen megszépült a gyöngédségtől, amelyet egy percig ő érzett a hálátlanok helyett.

Karácsonytájt Eszter megjárta Vácot. Vig János írt, hogy meglátogathatja Józsefet. A látogatás csak néhány percig tartott, József most szinte semmit sem kérdezett. Tétova mosollyal hallgatta, amit anyja a lányáról meg a venezuelaiakról mondott - ahova végre öreg Józsi is kiért -, hogy most már ők hárman legalább együtt vannak. A börtönből jövet Pesten bement Anikóhoz. Már nem a nővérénél lakott, egy teakonyhás lakása volt a régi közelében. A díványon, amelyen József szokott aludni, egy férfi ült. Anikó egy kissé kényszeresen magyarázta el, hogy ki az; József egyik képviselő barátja - József édesanyja, magyarázta meg neki is Esztert. A szivarozó férfi bólintott, aztán fölállt, s részvéte jeléül kezet csókolt. Néhány perc múlva vette a kalapját, s magára hagyta a hölgyeket bánatukkal. Anikóból dőlt a „Józsefke”, „szegény Józsefkém”. „Olyan édes fiú volt” - mondta múlt időben. - Én is voltam benn nála a múlt hónapban, egy rendőrtiszt ismerősöm járta ki, hogy bemehettem. Anyukának mi volt a benyomása? Énrám azt a benyomást tette, mintha nem volna egészen épeszű. Nem is volt megrémülve. Pedig én ahogy abban a fegyencruhában megláttam, rögtön elsírtam magam. Az ilyeneket nem is szabadna bezárni. Valami más büntetést kéne kitalálni nekik. Szegénynek úgy kellett a hangversenyek, tárlatok, mint másnak az evés... Hát az ő piciny Anikója? Annyit gondol rá. A minap is vele álmodott, mintha már járt volna. Úgy szeretné őt felhozatni. De amíg biztos elhelyezkedése nincsen... Eszter megnyugtatta, hogy csak hagyja önála a kicsit. - Igaz, anyuskának is jobb, ha van valakije - mondta ő. - Legalább ennyi kárpótlása legyen a családjából.

Így telt el a tél. A patikazárás már nem estét jelentett, csak szürkületet, amikor Eszter egy nap munkából jövet a mozinál a bódé előtt megállt. Rossz nap volt mögötte. Délelőtt benéz az ismerős, fiatal postás, a Kölcsey utcai, a patikába, s odamutatja neki a vékony papírú, tarka sarkú légiposta borítékot. Gondoltam, elhozom ide - mondta Eszternek, mint aki tudja, hogy egy fél nap is nyereség az anyaszívnek. A levél azonban hiába jött légipostán; elég lett volna otthon a bádogládából kihúzni. Ahogy a porceláncsésze mellé odatette s a sűrűn gépelt sorokba, amelyeken a sötét folyosó villanya ide-oda szánkázott, bele-beleesett, egyre ingerültebben járt a porcelánrúd a kezében. A levelet kis Eszti írta, s a hangja igen lelkes volt. Valami magyar fiúról írt, aki Németországban véletlen megnősült, de már ki sem hozta a feleségét, csak most nem tud elválni, ez az egyetlen akadálya a boldogságuknak. Eszternek már ez az akadály sem tetszett. Amit azonban melleleg megtudott, az egész elkésztette. Józsi utolsó leveléből ő úgy látta, azok ott Caracasban most mind együtt vannak, a két férfi összefog, hogy kis Eszti tovább tanulhasson. Ezért is nem bánta, hogy Lőrinc otthagya a kőolajvállalatot, amelynél állítólag valami főmérnökféle volt. S most azt olvassa, hogy Lőrinc átment az Egyesült Államokba, s hogy ők ketten sincsenek már együtt az apukájával. Józsi most egy vegytisztító vállalatnak a szakértője, kis Eszti pedig egy barátnőjénél lakik. A legjobban azonban az ingerelte fel, hogy elsejétől egy légiforgalmi vállalathoz lép be, személyszállító gépen lesz kísérő. Ez, hogy kis Esztit az egyetem helyett egy repülőgép zacskóba hányó utasai közt kell elképzelnie, valami vasutas sapkával a fejében: keserves táplálék volt az ő elalvás előtti gondolatainak. Eszti boldog, hogy hány bolivárt kap ő ezért. Ez a lelkesedés még jobban elkésztette, mint maga a munka, amit vállalt. Mért is adta oda akkor az apjának? Nemcsak a testével távolodott el tőle. A közt a két férfi közt a lelke is elszakad: kiút rajta az apai, nagyapai. A képzelet, amely megfogja, s viszi, egyik bajból a másikba.

Egy ingerült szó járt egész napon át benne. Tán azért is állt meg a bódé előtt, hogy lelkét, hazafelé közeledve, a tehetetlenül követett távoliakról a gondjára bízott kis lényre irányítsa. Ebben a bódében sok mindent árultak: gyümölcsöt, újságot, tökmagot a köpködők számára, használt ponyvaregényt, moziidőben pattogatott kukoricát. Esztert az alma állította meg. Szép húsvéti rozmaring volt, amit Gyeviék honosítottak meg Csomorkányon. Gondolta, vesz néhányat az unokának. Eddig csak reszelve ette, de most már ott a négy kis reszelő, annak a nyomát ott látni, amíg csak csutkáig nem rágja, a gyümölcs húsában. Ahogy az almáért átnyújtja a pénzt, a félig letakart esti lapra esik a szeme; „...ék Gandhit”, ez látszott ki a színes vicclap alól. Ez szokatlan volt, hogy Gandhi nevét lássa egy vicclapon. Kissé fölhajtotta a vicclapot, hogy a raghoz megkeresse az ígét. - Tetszik? - kérdezte a bódésasszony, s ajánlásul mondta is a címét, amit akkor már Eszter is elolvasott. Agyonlőtték - ez volt az ige. Egy pillanatig ketten fogták az újságot, ő, hogy az alcímet elolvassa, az újságárus, hogy kiadja. De amikor már kinn volt, megrázkódott. - Nem, köszönöm - mondta -, elég volt ez is. S mint mindig, ha ingerültséget érzett a hangjában, elpirult, s nevetett is. Az örültek - mondta ki magában, ahogy a kis almászacskóval arrébb lépett. S a következő sarkon azon kapta magát, hogy még mindig méltatlankodva rázza a fejét.

Otthon úgy találta a házat, ahogy rendesen. Rebekka a dolgozóknál volt; a műhely felé nyitva az ajtó; a lány épp akkor kukkant be, hogy mi az oka a fuldoklásnak; de csak a csörgő nyele ment túlságosan a kisgyerek torkára. Eszter betette az ajtót, s odaguggolt a lányka ketrecéhez. Már nagyon szépen állt, mint egy kis majom ide-oda kúszott a ketrec rudaeskáján. Hogy a nagyanyja odaült elé, megállt, s várakozón nézett, mi következik. Friss, játékra kész pillantása volt. Ugyanaz a kékség, ugyanabban a tojásforma arcban, még az előbuggyant ajka is akár az anyjáié. Csak az orrát gyömködték meg kissé a Máté-ösök, s az álla volt tömpébb, mint Anikóié. Az, hogy a nagyanyja nézi őt, arcocskájából az összes gödröket kihozta, de Eszternek

is elég volt a mámoros fejbólogatásra, hogy nézhette. Így élvezték egymást: a nagymama mondta a magáét, a kislány meg fölvisított, meg-megrázta magát a rácson, mintha hasonlóan barátságos választ akart volna adni a nagyanyja elő-előjövő s elbújó fogaiban talált mulatságra.

A játék alatt azonban az újsághír is ott mozgott Eszterben. „Ez elment vadászni, ez meglőtte” - nézte a csiklandozást váró, hancúrozásra kész gyermekarcot. S a „hazavitte” alatt a „meglőtte” is továbbrezgett. Ki? Egy bolond, egy nemzeti hős vagy más ilyesmi.

Azon kapta magát, hogy amíg a rongybabát hajlongatja, a hír az ő múltját is megkavarta. Méhes könyvei közt, amelyeket még mindig nem vittek el tőlük, volt Gandhiról is egy könyv: az újságcikkei francia nyelven. Amióta Rebekkával tanult, olvasgatott benne. Az öreg Józsinak meg volt egy indiai útirajza; annak az írója meglátogatta Gandhit az otthonában. S Eszter, ha nem is csinált elméletet belőle, mint Méhes, büszke volt erre a fehér lepedős emberre. Neki sikerült, bosszút állt értük is, akik a paradicsomukba belebuktak; megszervezte a maga „tisztább körét”, s milyen szép, hogy épp ezzel a tisztasággal szabadított föl egy birodalmat. S lám, neki is ez lett a vége; akadt agy, amely azt gondolta, ha el nem pusztítom: vége Indiának, vagy ki tudja, az emberiségnek. Nem is volt kíváncsi a részletekre. Igazat adott borzadásának, mellyel az újságot visszatolta. Elég, ha a gyilkost látja. Mert hisz az biztos nem azt gondolta, mint a mitológia fenevadjai, hogy gyűlölöm az embert, s elpusztítom, ami a legjobb benne. Amíg a pisztolyát nézte, sajnálta magát, de azt gondolta, megéri, amit véghezvisz vele. Ez a rettenetes rendezetlenség, ez a szörnyű az életben. Ettől olyan, mintha örültek handabandáznának benne egymás mellett.

Ő igazán nem panaszkodhat. Méhesnek igaza volt. Ő szerencsés volt a környezetével, az ő családtagjai közt nem volt gonosz ember. Rögeszméjük volt, de ambíció úgy, ahogy Amál értette, nem volt bennük. Nem tökélték el, hogy a boldogulásért a gonosszához is alkalmazkodni fognak. Örülteknek sem az örülségük miatt látszottak (Amálék, Micikéék, a szeghátiaiak örültebben pocskolták el az életüket); hanem éppen, mert ez az alkalmazkodás hiányzott belőlük. Mit kellett volna egy gonosz örült mellett szenvednie! Nem, az övéi igazán kivételes emberek voltak; apuska, Méhes, a fia, még Józsi is, s a távolabbi ismerősök, Hallgató, Gulácsi, Szilágyi, volt bennük valami szép odaadás, óvatosságihiány. Az igaz, hogy a vagyon elment velük, de tán nélkülük is elment volna. S mellettük legalább nem kellett megromlania. Nem, ha más asszonyok életét nézi, ő nem panaszkodhat. De az bizonyos, hogy amit akart, azt nem érte el. Azt a kis foltot, a lajosfalvit, nem sikerült soha megszönie. Az tépte szét, amiről Méhes beszélt, a belátáshiány, az agyvelők összeférhetetlensége, az esztelenség.

Rázta gépiesen a csörgőt, s közben azt kérdezte: mi ez? Ez az élet alaptermészete? A gázmolekulák a nyolcadikos könyvből? Mind ugrál, mind másfelé - lám, emlékszik a szóra -, a maga Brown-féle mozgása szerint. S az egész együtt: a gáz, a gáz feszültsége. Az örültségek is így összegeződnek értelemmé. Hisz végül a körülötte vágató rögeszmék, Józsié, az apjáé, Méhesé, azok is tartottak fönn nyomást, többet tán, mint a célszerű családoké. Ha így nézi, az, amit ő akart, hogy ülünk egy asztal köré, legyünk egy család, élünk úgy, mintha zenét hallgatnánk, az is csak hóbort, mint az ura gépei vagy József lemezei. Vagy mégis az élet mostani szervezetében, a társadalomban a hiba? A halmazállapotban. Hogy gázzemekként ugrálunk, holott vízcseppekként tapadnunk kéne.

Mint munkásnő ő is meghallgatott egy kéthetes tanfolyamot. Körülbelül tudta, hogy az ottani előadó mit felelt volna. A kapitalizmus világában csakugyan szétszakadt a kohézió, innen az egyének ugrálása. A szocializmus ezt a kohéziót teremti újjá. Az emberiség tömörebb halmazállapotba kerül. Annyi biztos, hogy az övéi rosszul éltek a szabadságukkal. Szabadság, szabadság, követelték, de abban a szabadságban is eltévedtek, ami megvolt nekik. Az állam

most visszaveszi ennek a szabadságnak egy részét. A gyerekek, akik rossz felnőtteknek bizonyultak, visszakerülnek szépen a szoknyája köré. Jobb lesz így? Az ő emlékei nehezek, nehezek nagyon. Hisz a boldogság mindig egy hajszálnyira volt. De ez a hajszál nem az emberi természet? Mindenesetre szép volt úgy hinni, hogy az ő kísérlétében volt csak a hiba. Egy családban nem lehet az életet újra szőni. Széttépi a többi, az egész. Az egész társadalmat kell egy családként újjáalapítani.

A kislány, mintha észrevette volna, hogy nincs valami rendben a csörgő mögött: őt nézte, nem annak a gépies hajlongását. - Majd elválík - vette észre Eszter is őt. S a kis homlokáig hajtva a fejét, megismételte: - Majd elválík. Mi mindenesetre felneveljük őt, ugye? - nevetett ő is a nevető gyerekekre. - Föl, az új világnak, bizony. S ő majd megtudja - nyomta a homlokát egészen az övéhez -, megtudja, milyen.

(1948)